

JAKOB RIGLER
ZBRANI SPISI I

JAKOB RIGLER

(2. 12. 1929, Nove Ložine – 8. 7. 1985, Ljubljana),
znanstveni svetnik na Inštitutu za slovenski jezik Frana
Ramovša ZRC SAZU, habilitiran za izrednega
profesorja za historično gramatiko in dopisni član
SAZU, je avtor knjig *Južnonotranjski govori* (1963) in
Začetki slovenskega knjižnega jezika (1968), soavtor in
sourednik *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*
(1970–1991), odgovoren za pravopis in pravorečje,
soavtor *Načrta pravil za novi slovenski pravopis*
(1981), *Fonoloških opisov ...* (Sarajevo 1981), *Karte*
slovenskih narečij (1983) in *Slovenskih krajevnih imen*
(1985) in sourednik *Zbranega dela I* Frana Ramovša
(1971), bil pa je tudi urednik *Slavistične revije*.
V *Zbranih spisih 1* so zbrana vsa tista v neknjižni
obliki objavljena daljša in krajša dela Jakoba Riglerja –
skupaj jih je 45 –, ki obravnavajo narečja in zgodovino
slovenskega (ne le knjižnega) jezika nasploh ali pa v
tem smislu preučujejo razmerja do sosednjih
neslovenskih narečij. Razprave o knjižnem jeziku naj
bi prinesli *Zbrani spisi 2*.

Na naslovni strani:

Jakob Rigler na 5. mednarodnem slavističnem kongresu v Sofiji leta 1963

Na hrbtne strani:

s hčerko Mojco (desno) in sinom Andrejem (spodaj) marca 1979

Jakob Rigler
Zbrani spisi 1 • Jezikovno zgodovinske in dialektološke razprave

Jakob Rigler Zbrani spisi 1

Jezikovnozagodovinske in dialektološke razprave

Uredila Vera Smole
Zbiranje in računalniški
vnos besedil Jožica Škofic
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za izdajatelja Varja Cvetko Orešnik
Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Vodja založništva Vojislav Likar
Prelom Brane Vidmar
Tisk Littera Picta, d.o.o., Ljubljana

Izid knjige so podprli Raziskovalni sklad ZRC SAZU
Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Občina Ribnica
Turistično društvo Ribnica

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0
prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9616358324>

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.161.6'34(081)
811.161.6'282(081)

RIGLER, Jakob
Zbrani spisi / Jakob Rigler ; [uredila Vera Smole]. -
Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001-

I: Jezikovnozagodovinske in dialektološke razprave. - 2001

ISBN 961-6358-32-4
111889920

JAKOB RIGLER

ZBRANI SPISI 1

JEZIKOVNOZGODOVINSKE IN
DIALEKTOLOŠKE RAZPRAVE

LJUBLJANA 2001

V spomin izrednemu članu SAZU dr. Jakobu Riglerju
ob sedemdeseti obletnici rojstva

*Dialektološka sekcija
Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*

VSEBINA

PREDGOVOR	9
I RAZPRAVE O RAZVOJU SLOVENSKEGA GLASOVJA	13
Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (13)	13
Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (26)	58
Razvoj <i>ě</i> v slovenščini (18).....	77
Dvojni refleksi kratkega <i>ě</i> v slovenščini (35).....	88
K problemu akanja (14)	96
K članku V. Georgieva Nove teorije in tradicionalne zmote (20)	107
Vseslovanski pomen problemov akanja (36).....	111
Vokalna disimilacija v slovenščini (1)	123
Notranjski nepoudarjeni <i>y</i> in razvoj <i>u</i> -ja v slovenščini (5)	129
Glasoslovni razvoj predlogov in predpon <i>na, za, nad</i> (8).....	139
Glasovna podoba sufiksa <i>-ěno</i> (15)	154
Prislov <i>sem</i> in vprašanje polglasnika (48)	157
Tendence pri razvoju <i>l</i> -a (11)	159
II DIALEKTOLOŠKE RAZPRAVE	169
<i>O NAREČJIH IN GOVORIH</i>	169
Karakteristika glasoslovja v govoru Ribnice na Dolenjskem (102)	169
O suponiranem slovenskem brkinskem dialektu (7)	193
Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta (23)	200
Nekaj pripomb o glasovnih značilnostih gornjesavinjskih govorov (77).....	217
Dolenjsko narečje (108).....	229
[Glasoslovna skica svetoivanskega govora] (25)	232
Zanimiv morfološki pojav (10)	234
<i>FONOLOŠKI OPISI</i>	236
Cerkno (OLA 6) (86)	236
Luče (OLA 10) (87).....	243
Hrušica (OLA 12) (88)	252
Ribnica (OLA 14) (89)	259
Spodnja Ložnica (OLA 19) (90).....	267
Videm ob Ščavnici (OLA 20) (91)	274

Breznica pri Št. Jakobu v Rožu (Frießnitz; OLA 147) (92)	279
<i>IZ ZGODOVINE KLASIFICIRANJA SLOVENSКИH NAREČIJ</i>	287
O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov (60)	287
III RAZPRAVE O NAGLASU	299
Akcentni tip <i>kólo</i> v južni notranjščini (9)	299
K problematiki daljšanja starega akuta (68)	302
Nekaj opažanj pri akutu na zadnjem zlogu v slovenščini (79)	316
Akcentne variante I (39)	320
II (41)	329
III (71)	338
IV RAZPRAVE O JEZIKOVNIH RAZMERJIH	347
Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih (34)	347
Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih (52)	373
Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina (63)	385
O slovensko-kajkavskih jezikovnih razmerjih (69)	413
V OCENE IN POLEMIKE	423
Zbrano delo I Frana Ramovša (47)	423
Ramovševa Morfologija slovenskega jezika (101)	449
Reproducirani ponatis Pleteršnika (62)	465
Slovenski vokalizem v tuji obdelavi (28)	477
K Rončevičevi opazki o istrskih govorih (33)	484
O rezijanskem naglasu (46)	486
K članku o rezijanski besedi za polento (93)	496
DODATKI	501
Bibliografija Jakoba Riglerja do leta 1999 (Jožica Škofic)	501
Bibliografija člankov o Jakobu Riglerju (Jožica Škofic)	512
Literatura in viri (Karmen Kenda-Jež, Peter Weiss)	517
Kazalke	517
Bibliografski seznam	530
Krajšave (Karmen Kenda-Jež, Peter Weiss)	580
KAZALA	583
Kazalo zemljevidov in skic (Jožica Škofic)	583
Imensko kazalo (Jožica Škofic)	584
Stvarno kazalo (Jožica Škofic)	604
Besedno kazalo (Jožica Škofic)	623

PREDGOVOR

1 *Zbrani spisi 1* s podnaslovom *Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave* povedo, da so v tej knjigi zbrana vsa tista v neknjižni obliki objavljena daljša in krajša dela Jakoba Riglerja (1929–1985), ki obravnavajo narečja in zgodovino slovenskega (ne le knjižnega) jezika nasploh ali pa v tem smislu preučujejo razmerja do sosednjih neslovenskih narečij. Razprave o knjižnem jeziku naj bi prinesli *Zbrani spisi 2*. Pri Riglerju se je večkrat težko opredeliti, ali dejansko razpravlja samo o knjižnem jeziku, saj svoje teze pogosto utemeljuje z narečnim gradivom. Če je to preseglo povprečje vsega gradiva, hkrati pa osvetljevalo tudi samo narečno problematiko in zaokrožalo posamezne vsebinske sklope, je delo uvrščeno v to knjigo. Nekaterim »mejnim« razpravam pa smo se odrekli tudi zaradi enakomernejše porazdelitve na prvi in bodoči drugi del zbranih spisov.

1.1 Pričujoča knjiga je že drugi izbor Riglerjevih spisov. Leto po njegovi smrti (1986) je v spomin na štiristoto obletnico Trubarjeve smrti in tudi v njegov spomin Slovenska matica v Ljubljani izdala *Razprave o slovenskem jeziku*, ki jih je izbral in uredil Franc Jakopin. Na začetku knjige sta dodana urednikov predgovor in bibliografija Jakoba Riglerja, ki jo je sestavila Jana Hafner, na koncu pa še kazalo osebnih imen (prav tako delo Jane Hafner) in seznam kratic. Delo je imelo po besedah urednika namen zajeti »čimveč območij avtorjevega raziskovanja slovenskega jezika« za vse, »ki cenijo vrednote slovenskega jezika«, zato je bil temu ustrezno opravljen tudi izbor. *Zbrani spisi 1* pa predstavljajo Jakoba Riglerja predvsem kot zgodovinarja in dialektologa slovenskega jezika – najsi bo v vlogi znanstvenega razpravljalca, kritika in polemika ali strokovno-poljudnega jezikoslovca.

2 Njegovi zbrani spisi so razvrščeni v pet razdelkov: Razprave o razvoju slovenskega glasovja, Dialektološke razprave, Razprave o naglasu, Razprave o jezikovnih razmerjih ter Ocene in polemike. Namen take razvrstitve je prikazati raznovrstnost Riglerjevega načina obravnave, čeprav se večina razprav ukvarja z glasovno ravnino slovenskega jezika. Notranja razvrstitev ni vedno kronološka in je v posameznih razdelkih različna: od splošnejše problematike k posamezni, od bolj narečne h knjižni – v težnji, da bi bili posamezni razdelki tematsko čim bolj povezani in zaokroženi.

2.1 Razdelek Razprave o razvoju slovenskega glasovja prinaša najprej Riglerjevo temeljno strukturalno zasnovano povzemanlo študijo o razvoju slovenskega vokalizma, tj. Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, ki skupaj s Pripombami k Pregledu ... predstavlja najpomembnejšo povojno sintezo razvoja slovenskega vokalizma od zadnje razvojne stopnje praslovanščine do bogate raznovrstnosti v današnjih slovenskih narečjih. Sledita razpravi o večnem vprašanju praslovenskega glasu *ě*, od katerih druga prehaja na obravnavanje kratkega vokalizma. Trije prispevki o problemu akanja so tokrat prvič objavljeni v slovenščini (po Riglerjevem izvirniku, prevedeni so le tujejezični citati); prvi je kljub zunanji pobudi predvsem strnjen prikaz tega pojava v slovenskih narečjih, drugi in tretji sta napisana v precej polemičnem tonu, toda zaradi celovitosti in pomembnosti problematike vključena v ta razdelek. Posebne pojave v narečnem kratkem vokalizmu osvetljujejo prispevki o disimilaciji, notranjskem *y* ter glasovnem razvoju predlogov (in predpon) *na*, *za*, *nad*. S prispevkoma o priponi *-ěno* in prislovu *sem* pa posega že na področje etimologije. Razdelek končuje prispevek, ki se edini ukvarja z razvojem soglasnikov: razvoj zvočnika /v različnih položajih in narečjih je utemeljevan s stališča fonološke soglasniške strukture in primerjan s sodobnim razvojnim stanjem v drugih slovanskih jezikih.

2.2 Dialektološke razprave so glede na vsebino in metodo obravnave razdeljene na tri poglavja:

2.2.1 Med prispevke O narečjih in govorih je na prvo mesto uvrščena Riglerjeva študentska raziskava (iz leta 1952, objavljena šele leta 1986) domačega, ribniškega govora. Z opredelitvijo brkinskega narečja za del notranjščine v naslednjem prispevku že poseže na področje novega zamejevanja narečij, v naslednjih dveh pa se vrne h glasovni (fonološki) problematiki črnovrškega in zgornjesavinjskega narečja. Sledijo še enciklopedični članek o dolenjskem narečju, glasoslovna skica svetoivanskega govora pri Trstu kot spremno besedilo k izdaji narečnih pesmi in za konec še drobec iz oblikoslovja glagola.

2.2.2 Poglavje Fonološki opisi združuje sedem tovrstnih glasovnih obdelav slovenskih govorov, vključenih v mrežo raziskovalnih točk za Slovanski lingvistični atlas (OLA).

2.2.3 V poglavje Iz zgodovine klasificiranja slovenskih narečij je uvrščen obsežen prikaz zgodovine in tipologije dotedanjega klasificiranja slovenskih narečij.

2.3 Tretji razdelek prinaša štiri razprave o naglasu: v prvi za južno notranjščino v naglasnem tipu *kólo* dokazuje posplošeni (analogični) in ne umični naglas, druga tudi z metodo lingvistične geografije (skica!) natančneje določa čas, položaje v besedi (predzadnji ali predpredzadnji zlog) oz. oblikoslovne kategorije daljšanja starega akuta na dolžinah in novega akuta na kračinah v severnih slovenskih narečjih; akut oz. njegova nevtralizacija v zadnjih besednih zlogih, kar poznajo zlasti dolenjski obrobni

govori, je tudi predmet tretje razprave. Zadnja, najobsežnejša razprava, Akcentske variante, je nastala sicer pri delu za *Slovar slovenskega knjižnega jezika*; ker pa so tonemske naglasne dvojnice utemeljevane z obsežnim narečnim gradivom, je za obravnavane oblike podana tudi narečna naglasna tipologija, kar je odločilo za uvrstitev v to knjigo.

2.4 Razdelek Razprave o jezikovnih razmerjih – vse štiri se nanašajo predvsem na sosednjo kajkavščino, deloma še čakavščino in štokavščino – je urejen kronološko; sklenjen je s pregledno povzermalno študijo O slovensko-kajkavskih jezikovnih razmerjih. Ker se Rigler odziva tudi na vso tedaj aktualno literaturo o tem problemu, so vse tudi bolj ali manj polemične, skupaj pa predstavljajo zaokroženo celoto.

2.5 V zadnjem razdelku, Ocene in polemike, so zbrani tisti spisi (skupaj jih je sedem), v katerih nastopa Rigler kot neprekosljiv polemik in kritik del iz zgodovine, dialektologije in (vsenarečne) leksikologije slovenskega jezika. Kot smo opozarjali že sproti, je takih prispevkov še nekaj, a so zaradi zaokroženosti uvrščeni v ustrezne tematske sklope.

3 Slog Riglerjevih spisov je ohranjen v celoti. Posegi v besedila so skrčeni na najnujnejše popravke očitnih tiskarskih napak in časovno različno veljavnih pravopisnih načel, poenotene so uporabljene kratice in okrajšave v samih besedilih (gl. razdelek Krajšave v Dodatkih), raznovrsten način navajanja literature in virov v opombah pa je ostal skoraj nespremenjen. Zato je na koncu spisov dodan abecedno in po sodobnih bibliografskih načelih urejen seznam navedenk (gl. razdelek Literatura in viri v Dodatkih), ki naj bi bralcu olajšal razvezavo včasih v opombah zelo skopih navedb, hkrati pa prikazal obseg in temeljitost Riglerjevega poznavanja literature in virov.

3.1 Članki, objavljeni v tujih jezikih, niso prevedeni, ampak so objavljeni po ohranjenih Riglerjevih izvirmikih; prevedeni so le tujejezični navedki (iz hrvaščine, ruščine in bolgarščine).

3.2 Pri transkripciji so popravki malenkostni, in sicer le takrat, ko se je moral avtor prilagoditi zmožnostim tedanjih tiskarn, iz njegovih opomb pa je bilo moč natančno razbrati, katere grafeme in s čim jih je potrebno zamenjati. Preverjeni in po potrebi popravljeni so bili tudi navedki. Nekaj ponazarjalnega gradiva je v izvirmiku brez naglasov. Naglas je rekonstruiran samo, če je bilo mogoče bodisi na podlagi Riglerjevega rokopisa bodisi na podlagi gradiva, na katerega se avtor sklicuje, ugotoviti dejansko stanje.

3.3 V oglatih oklepajih in v posebnem tisku, npr. [211], tisku so v besedilu dodane številke začetkov strani v izvirmiku oz. prvem objavljenem slovenskem prevodu.

4 O Riglerju in njegovem delu so neposredno po njegovi smrti pisali ljudje, ki so ga poznali kot človeka, sodelavca in znanstvenika; posvečen mu je bil drugi mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru (februarja 1999) s predvidenim izidom zbor-

nika predavanj. Zato smo namesto spremne študije poleg dopolnjene Riglerjeve bibliografije dodali še bibliografijo člankov o njegovem življenju, raziskovalnem delu in odmevih nanj ter o polemikah, v katere se je vključeval sam ali pa so med zagovorniki in nasprotniki Riglerjevih stališč tekle že po njegovi smrti.

5 Zaradi Riglerjevega navajanja obsežnega zgodovinskega in narečnega gradiva, številnih polemik z različnimi avtorji in širine obravnavane problematike so se zdela nepogrešljiva kazala osebnih in zemljepisnih imen ter stvarno in besedno kazalo. Ta kazala uvaja kazalo zemljevidov in skic, ki so v nekaterih razpravah.

*

Rada bi se zahvalila vsem, ki so sodelovali pri nastanku te knjige in nas pri delu spodbujali. Iskrena zahvala gre najprej Riglerjevi družini: hčerki Mojci, sinu Andreju in še posebej ženi Mariji, ki nam je iz moževe zapuščine nemudoma priskrbela, kar smo potrebovali. Založba ZRC je knjigo kljub skromnim pridobljenim sredstvom sprejela med svoje izdaje. Brane Vidmar je izdelal veliko posebnih znakov in imel potrpljenje pri naših zahtevah. Študentke slovenščine Bojana Božič, Marta Brečko, Katja Lah, Sergeja Petročnik, Darja Rakušček in Katja Šuštar so pomagale pri računalniškem vnosu besedil. K pripravi bibliografskih kazal so pripomogli Alenka Porenta z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, knjižničarke iz knjižnice Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Osrednje humanistične knjižnice) na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Jasna Hrovat iz rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Josip Lisac s Filozofske fakultete v Zadru, Drago Samec iz Biblioteke SAZU in Jakob Emeršič iz Knjižnice Ivana Potrča na Ptuju.

Jožica Škofic je že vseskozi nosila glavno breme priprav za to knjigo; sestavila je obe bibliografiji in vsa kazala. Karmen Kenda-Jež in Peter Weiss sta prispevala uredniške napotke ter seznama literature in virov ter krajšav, opravila pa sta tudi korekture. Vladimir Nartnik je prevedel v slovenščino prvotne tujejezične citate. Tjaša Jakop je pomagala pri zadnjih korekturah.

S tem izborom njegovih del smo se člani Dialektološke sekcije, ki jo je Jakob Rigler vodil petnajst in v njej delal dobrih trideset let, želeli spomniti sedemdesete obletnice njegovega rojstva in oživiti njegove neprecenljive prispevke k zgodovini, dialektologiji in naglasoslovju slovenskega jezika.

Vera Smole

I

RAZPRAVE O RAZVOJU SLOVENSKEGA GLASOVJA

[25] Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu

Na teritorialno majhnem ozemlju, * kjer se danes govori slovenski jezik, je nekdanji praslovanski vokalizem doživel izredno pisan razvoj; le-ta je vzbujal zanimanje lingvistov že doslej, ko smo bili pretežno navajeni le na izolirano obravnavanje posameznih vokalov¹ in navajanje narečnih refleksov, ki zajemajo včasih zelo obsežno skalo vokalov in diftongov. Tako najdemo v slovenskem jeziku npr. za staroakutirani *ě* v nezadnjem zlogu tele reflekse: dolge² *i, é, e, e, ä, a, e, iä, iě, ię, ea, eĵ, eĵ, eĵ, aĵ, aę, oĵ* (pozicijsko tudi *ě*) in kratka *e, ě*. Pri tem pa doslej v glavnem sploh ni bilo znano, v kakšnih pogojih so ti refleksi nastajali in kakšno je bilo njihovo razmerje do drugih vokalov, ki so istočasno obstajali v jeziku. Razvoj slovenskega vokalizma pa postane tem bolj zanimiv, če gledamo nanj kot na razvoj sistema oz. po razpadu enotnega sistema, kot na razvoj sistemov, ki se čedalje bolj drobijo na posamezne dialektične sisteme in ki v končni fazi privedejo do naravnost eksemplarične razčlenjenosti slovenskega jezika tako v pogledu tipologije vokalnih sistemov, še bolj pa v pogledu različnega izvora tipološko enakih sistemov. Pri obravnavanju systemskega razvoja slovenskega vokalizma se pokaže tudi cela vrsta možnosti za nove ali vsaj natančnejše razlage, kot so bile dosedanje. Več dosedanjih razlag, v katerih je [26] obravnavan vsak vokal zase, namreč ni mogoče spraviti v medsebojno relacijo, če gledamo na vokalizem s stališča sistema.

V tem pregledu nameravam prvokrat systemsko obravnavati razvoj celotnega slovenskega vokalizma. Glede na omejen obseg pa mi bo mogoče pokazati samo najvažnejše razvoje, ki so zdiferencirali slovenski vokalizem, in sicer izčrpejše le starejše,

* Razprava ima podnaslov Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.

¹ Nastavili so le začetno slovenski vokalni sistem, in sicer Ramovš dvakrat (KZSJ, 146; SR IV, 4), toda iz nobenega ni mogoče izvajati današnjega stanja, in Sovre (Filologiska Meddelanden 1956, I, 4), čigar sistem je boljši, toda v bistvu še praslovanski z razvojem *y > i* in *ɛ > a*. Za posamezne govore ali manjšo skupino govorov so starejše sisteme nastavili še Isačenko (Sele, 53), ki ga je treba ob upoštevanju drugih govorov precej korigirati, Rigler (JNG, § 201) in Toporišič (Dolenjski zbornik 1961, 209sl.).

² Ne da bi pri tem upošteval možnost ohranitve ali izgube intonacijskih opozicij.

med mlajšimi pa predvsem bistvene razvoje, ki so v posameznih etapah okarakterizirali razvoj, ne pa vseh lokalnih možnosti razvoja niti vseh tipov vokalnih sistemov.

*

V končni praslovanski dobi³ je iz vokalizma, ki je v zgodnejši dobi temeljil na diferencialnem znaku prednji : zadnji, z monoftongizacijo diftongov nastal kompliciran sistem z velikim številom diferencialnih znakov, kar je rodilo težnjo k poenostavitvi. Nasprotje prednji : zadnji se je izločilo iz diferencialnih znakov vokalizma: na slovanskem severu se je preneslo na konzonante in povzročilo pri njih mehkostno korelacijo, na jugu pa se je sploh izgubilo. *y* in *ɣ* sta s tem izgubila diferencialni znak, zato sta se začela spreminjati. Ker se novi vokalni sistem organizira na podlagi labialnosti, je razumljivo, da *y* ni prešel v *u*, ampak da se je začel fonetično približevati *i*-ju, saj ga je od *u* ločil diferencialni znak, ki je postal pomembnejši. V slovenščini tudi pri *ɣ* razvoj ni šel v smeri labializacije, ampak je sovpadel z *ɣ* v prednji *æ*. Brižinski spomeniki imajo zanj *i* ali *e*, kar približno podaja njegovo kvaliteto. Ob koncu 10. st. je bil torej sovpad *ɣ* in *ɣ* v glavnem najbrž že dovršen, medtem ko se pri *y* to še ni povsem zgodilo, saj imamo v Brižinskih spomenikih še nekaj ostankov *y*-ja. Da je šel razvoj pri kratkem *ɣ* hitreje kot pri *y*, je povsem razumljivo. V tem času, oz. že malo prej, so tudi onemeli redukcijski vokali v šibkih pozicijah. V slovenščini sta v primeri z drugimi slovanskimi jeziki šibka *ɣ*, *ɣ* onemela razmeroma zgodaj.

V preurejenem sistemu tudi vokala *ě* in *a* nista mogla biti več v takem medsebojnem odnosu kot prej. To se je nujno moralo pokazati v razvoju *ě*. Le \grave{c} -ta je morda pri tem dobil najprej rahel element diftongičnosti, ki mu ga mnogi pripisujejo (*eā*). Nekako v tem času pa nastopi [27] v mnogih slovanskih jezikih tudi denalizacija nazalov, pri čemer preide *ɣ* v širok *ā*-jevski glas. Če se je jezik hotel izogniti sovpadu, se je moral eden od obeh širokih *ā*-jevskih glasov zožiti. Razumljivo, da se je umaknil s svojega mesta že prej oralni *ě*, ki je verjetno že prej imel ožji začetni element (*eā*). Lahko se je to zgodilo še pred razvojem *y* > *i*. Seveda tudi novi *ā* iz *ɣ* ni mogel ostati v opoziciji z *a*-jem kot prednji : zadnji, ampak je doživljal različne razvoje.

Oženje *ě* je pojav, ki je bil s splošnoslovanskega in slovenskega stališča že neštetokrat obravnavan, vendar zlasti glede slovenščine pri tem ni še prav nobene prepričljive jasnosti. Navadno navajajo, da se je *ě* zožil na vsem slovanskem ozemlju razen v bolgarščini in makedonščini na eni ter v poljščini, kašubščini, polabščini in delu lužiščine na drugi strani.⁴ Vendar Ramovš nastavlja v jugovzhodnem delu slovenščine dif-

³ Prim. glede fonoloških in strukturalnih principov praslovanskega vokalizma: Van Wijk, *Slavia* XIX, 297–298; Lamprecht, *SPFFBU* V, A 4, 19; Mareš, *Slavia* XXV, 445; Журавлев, *ВЯ* 1961, št. 4, 33sl. itd.

⁴ Prim. Lehr-Splawiński, *Sborník prací I. sjezdu slov. fil. v Praze 1929*, 583; Furdal, *Rozpad języka prasłow.*, 81, 88–89; Bernštejn, *Очерк сравнительной грамматики*, 214 (on sicer ne suponira oženja *ě*, ampak prevlado *ě'* ali *ě''*, kot podobno – toda z drugačno razvrstitvijo po jezikih – tudi Nahtigal, *Slov. jez.*², 166). Prim. pa tudi Jakobson, *Remarques*, 37.

tongizacijo \acute{e} > $e\acute{i}$ iz širokega vokala. Toda Ramovševa razdelitev⁵ slovenščine in srbohrvaščine na področja s širokim (jugovzhodna slovenščina, kajkavščina, vzhodna štokavščina) in z ozkim refleksom za \acute{e} (severozahodna slovenščina, čakavščina, jugozahodna štokavščina) ne drži, kajti tako štokavščina kot kajkavščina kažeta na ozek refleks za \acute{e} . Ker je v srbohrvaščini treba izhajati iz zoženega refleksa za \acute{e} , bi bila v slovenščini, če bi vztrajali pri Ramovševi razlagi diftonga $e\acute{i}$ iz širokega refleksa in diftonga $i\acute{e}$ iz ozkega, geografska razporeditev refleksov za \acute{e} več kot čudna, saj bi bil dolenjsko-štajersko-panonski pas (jugovzhod) kot nekak klin vrinjen med področja z ozkim refleksom. Pri vsem tem izvajanje diftonga $e\acute{i}$ iz širokega refleksa za \acute{e} ni z ničimer utemeljeno, saj $e\acute{i}$ prav tako lahko izvajamo iz ozkega refleksa, kar nam med drugim dokazuje tudi romanska diftongizacija \bar{e} > $e\acute{i}$. Veliko važnejše kot omenjena geografska neskladnost pa je razvoj kratkega \acute{e} v slovenščini, ki pa sploh še ni bil kritično pregledan in pojasnjen, čemur je pač kriv zelo raznovrsten razvoj v različnih dialektih in zlasti dvojni razvoj kratkega \acute{e} v istih dialektih (motili so zlasti centralnoslovenski tipi *sinô* < *sěno* : *telô* < *tělo*). Preveč dosledno in predaleč izpeljana teo[28]rija o drugačnem razvoju dolgoakcentuiranih kot kratkih vokalov ter o redukciji kratkih je povzročila, da pri obravnavanju slovenskega vokalizma ni bilo poskusov povezati refleksa kratkih in dolgih vokalov vsaj za nekatere dobe. Predvsem se doslej v slovenščini za določitev nekdanje kvalitete in načina oženja niso skušali povezati refleksa \acute{e} v dolgih in kratkih zlogih. Oženje \acute{e} kot izoglosa, ki je zdiferencirala praslovanščino (mislim v takem smislu kot za palatalnostno korelacijo in podobne izoglose), namreč ni odvisno od kvantitetnih razmer posameznih jezikov, ampak je zajelo vsak \acute{e} , zato je pri rekonstrukciji prvotnega stanja nujno upoštevati refleksa \acute{e} v vseh možnih pozicijah. In to zlasti v slovenščini, kjer je nadaljnji bogati razvoj vokalizma prvotno stanje tako zabilisal, da so refleksa v današnjih dialektih včasih navidezno prav nasprotni.⁶

Dejstvo je, čeprav iz današnjega stanja ni razvidno kar na prvi pogled, da imajo dialekti z $e\acute{i}$ iz dolgega \acute{e} za kratki \acute{e} ozek refleks, bodisi e bodisi i (včasih tudi $e\acute{e}$, vendar to ne dela težav pri izvajanju iz e), medtem ko imajo dialekti z $i\acute{e}$ iz dolgega \acute{e} za kratki \acute{e} širok refleks, ki je zdaj enak etimološkemu e -ju – ne pa ožji –, a je bil v neki dobi še širši. Ker so dialekti z ozkim refleksom za kratki \acute{e} na jugovzhodu, ki meji na srbohrvaščino, je jasno, da je treba $e\acute{i}$ izvajati iz e in suponirati tukaj zoženje vsakega \acute{e} . Medtem pa predstavlja refleks $i\acute{e}$ za stalno dolgi \acute{e} v severozahodnih dialektih le navidezno ožino, kajti to je že posledica oženja v dolgih zlogih in je torej sekundaren

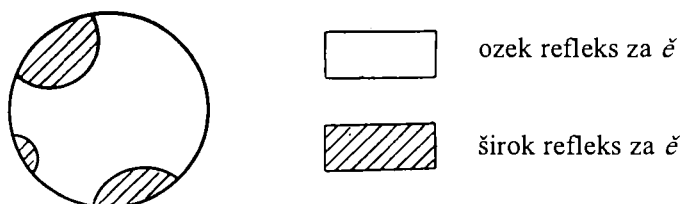
⁵ Gl. *Mélanges de Philologie offerts à Mikkola*, Helsinki 1931, 224; HG VII, XX; KZSJ, 75; RSAZU II (1944), 120, o slovenščini tudi ČJKZ VI (1927), 8sl.; KZSJ, 185sl.; SR IV (1951), 4–7.

⁶ Koroščina je npr. imela v prvi etapi širok refleks za \acute{e} , a zdaj ima v enem govoru (v delu rožanščine) v stalno dolgih zlogih i , in štajersčina je npr. imela takrat ozek refleks za \acute{e} , danes pa je v enem njenem govoru (Planina, podatki pri Logarju, Pogovori o jeziku in slovstvu, 1955, 63; JiS IV, 1958/59, 134) *a*.

slovenski pojav razvit v specialno slovensko dolgih zlogih, ki s starim oženjem v drugih slovanskih jezikih nima zveze.

Slovenščina se je torej glede zastopstva *ě* zelo zgodaj razdelila. Pri jugovzhodno slovenskem oženju *ě* gre pač za inovacijo, ki je zajela osrednji del južnoslovanskega ozemlja. Tu gre za isti pojav, ki stoji tudi nasproti bolgarskemu razvoju *ě*. Gre pa pravzaprav tudi za isti (ali enak) pojav kot v vzhodnih slovanskih jezikih ter v češčini, slovaščini in delu lužiščine. V zgodnji dobi slovanskih jezikov se široki refleks za *ě* torej ni ohranil samo na dveh ločenih področjih v okolici bolgarščine in poljščine, ampak tudi v delu slovenščine. Shematičen prikaz tega pojava za vse slovansko ozemlje bi bil takle:

[29]

Ista področja na slovanskem ozemlju, ki so obdržala široko kvaliteto *ě*, so obdržala tudi nazalne vokale prek dobe, v kateri so jih denazalizirali jeziki z zoženim *ě*. Prav slovenščina nam z dolgo ohranjenimi nazali na severozahodu dokazuje, da se ta dva pojava celo mnogo bolj skladata, kot se je mislilo doslej.

Oba pojava sta vsekakor v medsebojni odvisnosti. Denazalizirani *ę* je bil širok *ǣ*-jevski glas in je v sistemih z zoženim *ě* zavzel nekako isto mesto, ki ga je v sistemih s širokim *ě*, kjer je nazal ostal, imel *ě*. Takšno stanje izkazuje vse slovansko ozemlje. Nadaljnji razvoj tega *ǣ*-jevskega glasu (iz *ě* ali *ę*) je v bistvu enak ne glede na izvor, a odvisen predvsem od konzonantskih sistemov v posameznih jezikih. Kjer so razvili palatalnostno korelacijo konzonantov, je z določenimi, po jezikih različnimi omejitvami sovpadal oz. osciliral z *a*, kjer palatalnostne korelacije pri konzonantih ni bilo, pa je (razen ponekod za palatali kot v čakavščini) dal *e*-jevski glas.

Slovenščina je, kakor je že nekoliko znano, a težko dokazljivo, tudi glede nazalnih vokalov razdeljena na severozahod, kjer so bili nazali zelo dolgo ohranjeni, in jugovzhod, kjer so se prej denazalizirali. Vendar pa slovenščina kot celota kljub temu zavzema glede nazalov posebno mesto. Medtem ko so drugi slovanski jeziki, ki so *ę* in *q* zgodaj denazalizirali (torej jeziki z zoženim *ě*), za *q* dobili ozek vokal (*u* ali *o*, kot npr. dial. srbohrvaščina), pa je jugovzhodni del slovenščine (z zoženim *ě*) denazaliziral *q* v širok *o*. Vzroka za to ni lahko najti. Navadno navajajo za vzrok že prejšnjo različnost v kvaliteti nazala ali pa tudi možnost kasnejše denazalizacije.

Za samo datiranje denazalizacije v slovenščini v historičnih virih pravzaprav nimamo dovolj prepričljivih dokazov. Omenil bi zlasti deljena mnenja o nazalih v

Brižinskih spomenikih. Vendar mislim, da tam (če upoštevamo, v kakšne oralne vokale so se nazali razvili) že samo menjavanje med *o* in *u* kaže na nazale. Druge stvari so še manj zanesljive. S tem da se v tujkah obdrži zveza vokal + nazal + konzontan, si [30] ne moremo pomagati, kajti po onemitvi šibkih *ь*, *ъ* se je distribucija slovenskih glasov spremenila in so take zveze postale možne (zlasti, ker so v tem času nazalni vokali imeli svojo posebno kvaliteto), razen tega ne vemo, kateri del slovenščine si je posamezno tujko izposodil. Tudi na zapise krajevnih in osebnih imen se ne moremo zanašati, kajti nazalnosti že v zgodnji dobi – od prvih zapisov imen v začetku 9. st. – ne označujejo dosledno. Toda tudi v stari poljščini in polabščini nazalnost dostikrat ni označena. Po drugi strani pa je pisava v krajevnih imenih lahko tradicionalna. Nekoliko več vrednosti imajo zapisi osebnih imen. Če je v njih pisano še *en* ali *on*, je – zlasti če upoštevamo slovenske politične in verske razmere – verjetno, da je bil nazal še ohranjen. In taki primeri v 12. st. niso izjemni.

Pri vsem tem so podatki, ki nam jih nudijo dialekti, še najbolj dragoceni. Stanje na jugovzhodu je takšno, da nikjer izrecno ne zahteva dolgo ohranjene nazalnosti. Na severozahodu pa je kljub dvomljivosti v historičnih zapisih dolgo ohranjena nazalnost izven vsakega dvoma. Najmočnejši dokaz za to trditev so za sever do danes ohranjeni nazali v podjurskem dialektu ter za zahod enak razvoj psl. *ę* in *a* ob nazalnem konzontanu v solkanskem in briškem govoru, ki je zajel tudi *a* iz novoakutiranega *ǫ* (kar dokazuje, da so imeli nazale še po dobi vokalizacije polglasnikov) in Škrabčevo⁷ sporočilo iz začetka stoletja, da se ponekod na Goriškem govori za *ę* nekoliko nazalen *a*. Razen tega je tudi vokalne kvalitete v ostalih severozahodnih govorih, ki kažejo na delno različnost že ob sami denazalizaciji, najlaže izvajati iz dolgo ohranjenih nazalov.

Končni praslovanski vokalni sistem

<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>		
<i>ь</i>	<i>ъ</i>			
<i>e</i>		<i>o</i>	+	<i>ǫ</i>
<i>ä</i>	<i>a</i>			<i>ę</i>

se je v slovenščini zaradi obravnavanih razvojev in že poznanih novih kvantitetnih razmer (skrajšanje starega akuta, premik in daljšanje cirkumfleksa, morda tudi krajšanja neakcentuiranih dolžin) spremenil v naslednja dialektična sistema (vsi navedeni vokali so lahko dolgi ali kratki):

⁷ Cv. XXVIII (1911), 1 c.

[31]	jugovzhod				severozahod			
	<i>i</i>			<i>u</i>	<i>i</i>			<i>u</i>
	<i>ɛ</i>	<i>ə</i>			<i>ə</i>			
	<i>e</i>		<i>o</i>		<i>e</i>	<i>o</i>	+	<i>q</i>
	<i>ɛ̣</i>	<i>ɔ̣</i>			<i>eä</i>			<i>ɛ̣</i>
		<i>a</i>			<i>a</i>			

Oba sistema sta v svojem bistvu pravzaprav praslovansko dialektična. Specifično slovenska v pogledu kvalitete je v njih samo kvaliteta nazalnega *q* oz. njegovega oralnega refleksa.

Obraunavani razvoj, ki je v bistvu še praslovansko dialektičen in ki ga obenem lahko označimo s prvo etapo v razvoju slovenskega vokalizma, je posegel zelo globoko v razvoj slovenskega jezika. Miklošičeva delitev slovenščine na dialekte že temelji na tej osnovi, čeprav se on še ni zavedal vsega pomena te razdelitve. Miklošič je seveda pri svoji delitvi upošteval le reflekse dolgega *ě*, ne pa tudi kratkega *ě* in nazalov. Presenetljivo pa je, da je popolnoma pravilno priključil gorenjščino k jugovzhodni skupini, medtem ko je pozneje Ramovš imel to za veliko napako.⁸ Povsem zanesljiv (in razen morda še razvoja izglasnega *-o* tudi edini zanesljivi) dokaz, da spada gorenjščina k jugovzhodni skupini (celo v primeru, ko bi bili gorenjski monoftongi arhaizem, kar pa ni verjetno), nam nudi refleks kratkega *ě*. Meja med obema področjema gre torej po Karavankah in Julijskih Alpah, kar je tudi z geografskega stališča povsem razumljivo.

*

Težko je reči, ali sega zarodek za kasnejši razvoj $\check{u} > \check{u}^9$ že v dobo, ki sledi neposredno prej nastavljenemu vokalizmu, ali pa, če bi šlo morda res za fonetični substrat,¹⁰ celo še v starejše obdobje. Naj bodo vzroki, ki so privedli do tega, da se je *u* fonetično realiziral bolj spredaj, že kakršni koli, bi vendar poudaril, da je bila glavni diferencialni znak *u*-ja v tistem obdobju labialnost, zaradi česar se je mesto artikulacije lahko pomaknilo naprej, posebno ker se je *o* ožil. Zdi pa se, da je neka povezanost med naprej pomaknjeno artikulacijo *u*-ja in diftongizacijo [32] dolgih *ɛ* in *ɔ* v smeri *ej* in *ou*. Morda je vse skupaj zvezano z nenapetim izgovorom.

⁸ DK, 11; HG VII, XXI.

⁹ Ta razvoj se je izvršil ne glede na dolžino (prim. Rigler, SR XI, 207–209).

¹⁰ Prim. Županič, Rad 222 (1920), 157; Bezljaj, SR IV, 291.

Še preden so se v slovenščini začeli dolgi vokali drugače razvijati kot kratki po sicer še splošnoсловensko enako preurejenih kvantitetnih razmerjih, je bil slovanski vokalizem torej že močno zdialektiziran. Od navedenih sistemov dalje pa se v razvoju vokalizma pojavi odvisnost vokalne kvalitete od kvantitete.¹¹ V bistvu ni to nič posebnega in nič specifično slovenskega, saj gre za pojav, ki je v jezikih precej običajen, a podoben pojav je nastopil tudi ob koncu praslovanske dobe. Naslednja stopnja je diftongizacija dolgih vokalov, ki je prav tako v jezikih zelo običajen pojav. Gledano s širšega splošnoсловanskega vidika je to izoglosa, ki križa izogloslo palatalnostne korelacije pri konzonantih, kajti diftongizacija dolgih vokalov je zajela – v grobem gledano – predvsem zahodni del sedanjega slovanskega območja.

V tem nadaljnjem razvoju – lahko ga označimo z drugo etapo v razvoju slovanskega vokalizma – v katerem postane dolžina omejena na akcent,¹² dobi najprej *o* glede na svojo dolžino v sistemih različne sprednje pare. Dolgi *o* postane par dolgemu *ě*¹³ in se z njim določen čas povsod, v večini dialektov pa še danes, razvija paralelno, kratki *o* pa ostane v paru z etimološkim *e*, a kratki *ě* še nadalje ostane brez para. Par *ě*: *ō* je značilen za slovenščino nasproti srbohrvaščini. Vzroke za ta pojav je treba iskati v tem, da se je *ō* zaradi dolžine ožil, pri čemer je imel prosto pot, ker v sistemu ni bilo nobenega ozkega *o*, medtem ko je dolgi etimološki *e*, ki bi bil, če bi se bil zoževal, sovpadel z *ě*, ostal širši in se nekaj časa še povsod držal kot poseben fonem. *ě* in *ō* tudi zato nista ostala v paru, ker je bila frekvenca *ě*-ja majhna, znatno manjša kot frekvenca *ě* in *ō*. Iz istih frekvenčnih razlogov nista ostala dolga *e* in *o* v paru tudi na severozahodu; tu je razlika le v tem, da sta se ožila [33] pod dolžino tako *ě* kot *o*. Da se je *ě*, čeprav je imel širšo kvaliteto kot *e*, zožil, medtem ko se *e* ni, je vzrok pač najbrž v verjetno rahlo diftongični naravi *ě*. Kratka *e* in *o* sta ostala v paru, saj ni bilo med njima prevelike razlike v frekvenci niti ni bilo takrat drugih vzrokov, da bi se na severozahodu kratki *o* še razširil ali na jugovzhodu zožil, da bi lahko prišel v par s kratkim *ě*.

¹¹ Zakon odvisnosti vokalne kvalitete od kvantitete je za slovenščino postavil že Baudouin de Courtenay (obenem z določenimi pridržki) leta 1877, na kar je v zadnjem času opozoril Toporišič, ZslPh XXX (1962), 395 (poleg tam navedenega mesta gl. še Otčety ..., Kazan' 1877, 80). Bolj ali manj so to upoštevali tudi nekateri drugi lingvisti (Brandt, Oblak, Nahtigal, Ljapunov in zlasti Ramovš).

¹² Le dokaj pozno se v dialektih spet pojavi neakcentuirana dolžina (gl. spodaj).

¹³ Podaljšani *o* je spravljal v par z *ě* že Škrabec (Cv. XVIII, 12 b); za oznako obeh je uvedel $\hat{}$ in zahteval tudi za knjižni jezik za oba paralelen proti koncu ožji izgovor (Cv. XII, 2 c, 8 b, 11 c). Ramovš ju ni več imel za par (prim. KZSJ, 206), pač pa spet Logar (JiS VI, 120).

Vokalni sistemi bi bili zdaj takšnil:

jugovzhod

dolgi vokalizem

i *ú*

ɛ *ə* *ɔ*

e *o*

ɛ *ɔ*

a

kratki vokalizem

i *ú*

ɛ *ə*

e *o*

ɛ *ɔ*

a

severozahod

dolgi vokalizem

i *u*

^ɛ*e* *ə* ^o*o*

e *ɔ*

 + *ɛ*

a

kratki vokalizem

i *u*

ə

e *o* *ɔ*

^ä*ä* + *ɛ*

a

V naslednjem obdobju se dolga ozka *ɛ* in *ɔ* na jugovzhodu diftongirata v *ȇ* in *ou*. Časovno blizu tega pojava – morda celo pred njim – je tudi podaljšanje nezadnjih kratkoakcentuiranih zlogov (podaljšanje skrajšanega starega akuta in novega akuta na kračinah) v zahodnih in centralnih dialektih.

*

Starejše izoglose na južnoslovanskem ozemlju imajo, kot je ugotovil Ivić,¹⁴ smer severovzhod–jugozahod oz. severoseverovzhod–jugojugozahod. Tečejo torej pravokotno na podolžno os južnoslovanskega jezikovnega ozemlja. K njegovim izoglosam je treba dodati še izogloso zoženega *ě* in zgodnejše denazalizacije *ɛ*, *ɔ*. V srbohrvaščini se večinoma [34] tudi kasnejše izoglose grupirajo v istih smereh, frontalno na smer kasnejših selitev, ki so vplivale na formiranje teh izoglos. V slovenščini pa se v tem obdobju pojavi za nadaljnjo dialektizacijo važen moment: spremeni se smer izoglos pri tedanjih pojavih, ki zavzamejo v primerjavi s starejšimi povsem drugačne areale. Vzhodni del se poveže s severnim, južni z zahodnim. Podaljšanje kratkoakcentuiranih nezadnjih zlogov zajame ves zahod, centralne dialekte in južni del štajerskih dialek-

¹⁴ JF XXII (1957–1958), 179sl.

tov, medtem ko se pri naslednjem pojavu – razvoju dolgega *ə* v *a* ali *e* – pomakne izoglosa na štajerskem področju še bolj proti jugu. Smer izoglose različnega razvoja dolgega *ə* poteka skoraj pravokotno na smer izoglose zoženega *ě*.

V tem času, ko se spremeni potek izoglos in ki ga lahko označimo s tretjo etapo v razvoju slovenskega vokalizma, začne vokalizem zaradi stalno se spreminjajočega poteka izoglos zelo naglo razpadati na nove dialektične sisteme. Glede na to, ali so se kratkoakcentuirani nezadnji zlogi podaljšali ali ne, se novi vokalni sistemi začnejo razlikovati tudi po distribuciji in frekvenci posameznih glasov.

Ob podaljšanju kratkoakcentuiranih nezadnjih zlogov v zahodnih in centralnih dialektih je po doslej obravnavanem razvoju povsem razumljivo, da so vsi podaljšani vokali, razen *o*-ja, ki je stopil v sistemu dolgega vokalizma na drugo mesto, kot ga je imel v kratkem, sovpadli z že prej dolgimi. Le pri kratkem *ě* na zahodu je to nekoliko težje razumljivo, ker je ob tem času moral biti dolgi *ě* vsaj do neke mere zožen, kajti v nasprotnem primeru bi pričakovali sovpad *ō* in podaljšanega *ô*. A ker je bil tudi kratki *ě* najbrž nekoliko diftongične narave, postane razumljivo, zakaj je podaljšani *ě* na tem ozemlju v razvoju še ujel stalno dolgega. Ali pa se je na jugu prej diftongiral *ē* v *eĭ*, kot so se podaljšali nezadnji kratkoakcentuirani zlogi, in je potem podaljšani *e* (zoženi *ě*) šel isto pot diftongizacije v *eĭ*, ali pa se je akut prej podaljšal, ni mogoče z nobeno rečjo zanesljivo dokazati. S tem da so razen *o*-ja, ki je pred daljšanjem nezadnjih kratkoakcentuiranih zlogov zavzel glede na dolžino v sistemu različno mesto, vsi vokali sovpadli z že prej dolgimi, se lepo pojasni razvoj dolgega etimološkega *e*. Pri dosedanjih razlagah je ta glas delal težave, saj je bilo pričakovati, da bo paralelen z razvojem *o*, oz. da bo sovpadel z *ě*.¹⁵ Toda iz prej navedenih vzrokov z *ě* ni sovpadel in kjer so se nezadnji kratkoakcentuirani zlogi zgodaj podaljšali, je podaljšani *ě* sovpadel z *ē*, preden je *ē* doživel kak razvoj. Oba glasova sta torej na vsem tem ozemlju sovpadla v enega, ki je imel zadnji par v podaljšanem *ô*.

Po teh razvojih nastanejo naslednji vokalni sistemi:

centralni in južnoštajerski

dolgi vokalizem

<i>i</i>	<i>ú</i>
<i>eĭ</i>	<i>ou</i>
<i>ə</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ě</i> <i>ǫ</i>	
<i>a</i>	

kratki vokalizem

<i>i</i>	<i>ú</i>
<i>e</i>	
<i>ə</i>	
<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ě</i> <i>ǫ</i>	
<i>a</i>	

¹⁵ Prim. Ramovš, KZSJ, 206; Logar, JiS VI, 121.

V tem sistemu so pri dolгих vokalih¹⁶ $i < \bar{i}$, $i\acute{;}$; $e_j < \bar{e}$, \acute{e} ; $e < \bar{e}$, \acute{e} ; $\varphi < \bar{\varphi}$, $\acute{\varphi}$; $a < \bar{a}$, \acute{a} ; $\rho < \bar{\rho}$, $\acute{\rho}$; $o < \bar{o}$; $ou < \bar{o}$; $\acute{u} < \bar{u}$, \acute{u} ; $\vartheta < \bar{\vartheta}$, $\acute{\vartheta}$; pri kratkih pa $i < i$, $-i$; $\varphi < \acute{e}$, $-\acute{e}$; $e < e$, $-e$; $\varphi < \acute{e}$, $-\acute{e}$; $a < a$, $-a$; $\rho < \rho$, $-\acute{\rho}$; $o < o$, $-\acute{o}$; $\acute{u} < u$, $-\acute{u}$; $\vartheta < \vartheta$, $-\acute{\vartheta}$.

severnoštajerski in panonski

dolgi vokalizem

i \acute{u}

 e_j ou
 e ϑ
 φ ρ
 a

kratki vokalizem

i \acute{u}

 φ ϑ
 e o
 φ ρ
 a

V tem sistemu so pri dolгих vokalih $i < \bar{i}$, $e_j < \bar{e}$; $e < \bar{e}$; $\varphi < \bar{\varphi}$; $a < \bar{a}$; $\rho < \bar{\rho}$; $ou < \bar{o}$; $\acute{u} < \bar{u}$; $\vartheta < \bar{\vartheta}$, pri kratkih pa $i < i$, $i\acute{;}$; $\varphi < \acute{e}$, \acute{e} ; $e < e$, $e\acute{;}$; $\varphi < \acute{e}$, \acute{e} ; $a < a$, $a\acute{;}$; $\rho < \rho$, $\rho\acute{;}$; $o < o$, $o\acute{;}$; $\acute{u} < u$, $\acute{u}\acute{;}$; $\vartheta < \vartheta$, $\vartheta\acute{;}$.

[36] zahodni

dolgi vokalizem

i u

 ie uo
 e ϑ o
 φ ρ
 $+ \varphi$
 a

kratki vokalizem

i u

 ϑ
 e o
 φ ρ
 $+ \varphi$
 a

V tem sistemu so pri dolгих vokalih $i < \bar{i}$, $i\acute{;}$; $ie < \bar{e}$, \acute{e} ; $e < \bar{e}$, \acute{e} ; $a < \bar{a}$, \acute{a} ; $o < \bar{o}$; $uo < \bar{o}$; $u < \bar{u}$, \acute{u} ; $\vartheta < \bar{\vartheta}$, $\acute{\vartheta}$; $\varphi < \bar{\varphi}$, $\acute{\varphi}$; $\rho < \bar{\rho}$, $\acute{\rho}$; pri kratkih vokalih pa $i < i$, $-i$; $e < e$, $-e$; $\varphi < \acute{e}$, $-\acute{e}$; $a < a$, $-a$; $o < o$, $-\acute{o}$; $u < u$, $-\acute{u}$; $\vartheta < \vartheta$, $-\acute{\vartheta}$; $\varphi < \varphi$, $-\acute{\varphi}$; $\rho < \rho$, $-\acute{\rho}$.

¹⁶ Tukaj in nadalje y ne navajam posebej, ker v vseh pozicijah sovpadе z i , prav tako ne navajam vedno \bar{z} in \bar{z} , ampak za oba skupaj (seveda v krepki poziciji) ϑ , ker sta tudi v vseh pozicijah sovpadla. $\bar{}$ pomeni na psl. dolгих vokalih slovensko stalno dolgi vokal, tj. cirkumflektirani, novoakutirani, novocirkumflektirani, predtonični v tipu *zvězda*; na praslovansko kratkih vokalih pa podaljšani prvotno kratkocirkumflektirani ali zgodaj podaljšani novoakutirani (kot v gen. pl. ipd.) vokal. - za vokalom (-e) pomeni nezadnji zlog, pred vokalom (-e) pa zadnji zlog (v razlagi izvora tudi zaprt zlog, drugod predvsem izglasje). ' je stari akut (na dolžini), ` je novi akut na kračini.

severni (koroški)

dolgi vokalizem

i

u

kratki vokalizem

i

u

ie

uo

ə

ə

e

e

o

q

q

+ *ɛ*

ɛ

+ *ɛ*

a

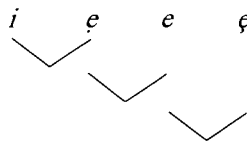
a

V tem sistemu so pri dolgih vokalih $i < \bar{i}$, $ie < \bar{e}$, $e < \bar{e}$, $a < \bar{a}$; $uo < \bar{o}$, $u < \bar{u}$, $ə < \bar{ə}$, $ɛ < \bar{ɛ}$, $q < \bar{q}$; pri kratkih pa $i < i$, i , $e < e$, e , $ɛ < ɛ$, $ɛ$, $a < a$, a , $o < o$, o , $u < u$, u , $ə < ə$, $ə$, $ɛ < ɛ$, $ɛ$; $q < q$, q .

Naslednji pojav v razvoju slovenskega vokalizma predstavlja poenostavljanje pravkar navedenih vokalnih sistemov. Zaradi obravnavanih kvantitetnih sprememb, ki so se deloma odrazile v kvaliteti, in denazalizacije na jugovzhodu so se vokalni sistemi v pogledu kvalitet skomplicirali. Na jugovzhodu so nastopili v sistemih kratkega vokalizma kar trije *e*-jevski glasovi. To ni nič nemogočega, saj poznamo take sisteme celo iz današnje slovenščine,¹⁷ vendar pa je razumljivo, da taki prenatrpani sistemi težijo k poenostavitvi. Vsi vokalni sistemi s tremi *e*-jevskimi glasovi odpravijo en *e*-jevski glas, toda dialektično na različne načine. Še pred tem pa nastopi na jugovzhodu pojav delne vokalne harmonije, ki zajame kratki *ɛ* (< *ě*) pred *e* in ga spremeni v *e*. S tem [37] pojavom se pojasi dvojni refleks za kratki *ě* (*sinō* < *sěnō* : *telō* < *tělō* po cas. obl.).

Centralni dialekti (gorenjska in dolenjska dialektična skupina) razvijejo kratki *ɛ* v *i*. V Rateškem rokopisu iz 1370 imamo ta pojav že sporočen. Na obeh štajerskih področjih (južnem in severnem) pa se *ɛ* in *e* združita v najbrž nekaj nekoliko ožji *e*-jevski glas. Tudi v dolgih zlogih se na tem področju *e* najbrž nekoliko zoži. Panonsko področje pa je tako kot kajkavščina izenačilo *e* in *ɛ* v en glas, in sicer tu v dolgih in kratkih zlogih. Gre torej za naslednje združitve:

centralno
štajersko
panonsko

¹⁷ Gl. spodaj moščanski govor.

Na jugovzhodu se je torej s temi pojavi število kratkih *e*-jevskih glasov zmanjšalo na dva, ki sta sprva imela v paru tudi dva *o*-jevska glasova. Na severu in zahodu pa sta bila zaradi ohranjenih nazalov že prej samo dva *e*-jevska glasova, ker je tretji *e*-jevski glas imel kot glavni diferencialni znak nazalnost. Vendarle je imel ta tretji *e* svojo kvaliteto in ni bil samo nazalni korelat k enemu od oralnih *e*-jevskih glasov. Oba oralna *e*-ja tudi nista imela zadnjih parov, ker je bil samo en oralni *o*. Vse to je tudi tod vedlo do poenostavljanja sistemov. V zlogih, ki so ostali do zdaj kratki (oz. so podaljšani šele v zadnji etapi razvoja vokalizma), ni opaziti sledov, da bi refleks za *ě* obdržal še širšo kvaliteto. To se pravi, da na zahodu ni več razlik; na severu, kjer so pozneje daljšali nezadnje kratkopoudarjene zloge, pa je pri teh podaljšanih vokalih manj jasnosti. Za več govorov od Podjune do Remšnika navajajo širši refleks za kasneje podaljšani *ě* kot za kasneje podaljšani *e*.¹⁸ Če bi bilo res tako, bi to najbolje dokazovalo nekdanjo širšo kvaliteto *ě*. Vendar ni gotovo, da bi bile navadno ožje kvalitete refleksa za podaljšani novoakutirani *e* od refleksa za podaljšani staroakutirani *ě* res posledica drugega etimološkega izvora teh glasov. Prav verjetno se mi zdi, da je to le rezultat različnih daljšanj ali različnih pozicij (gl. spodaj) in bi, zlasti ker so pri podaljšanjem *o* (ki je bil samo eden) tudi [38] dvojni refleksi, lahko suponirali v tej dobi sovpad refleksov za kratka *e* in *ě*.

Štajerski dialekti so diftongirali dolga *e* in *o* v *ej* in *ou*. V samem pojavu te diftongizacije so severni in južni štajerski dialekti povezani, seveda pa je med njimi zaradi različnega obravnavanja nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov vendarle velika razlika. Južnoštajerski dialekti so imeli zaradi zgodnejšega podaljšanja nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov v sistemu dolgega vokalizma *e* in *o*, medtem ko so imeli severnoštajerski dialekti samo dolgi *e* in še ta je imel majhno frekvenco, saj je predstavljal samo nekdanji cirkumfektirani etimološki *e*. S tem so štajerski dialekti dobili nove diftonge *ej* in *ou* (*ou* samo v južni štajerščini). V severni štajerščini je bil ta novi *ej*, kot omenjeno, slabo frekventen, zato se ni obdržal kot samostojen fonem, ampak je sovpadel z diftngom *ej*, ki je bil refleks za dolgi *ě*, medtem ko se je v južni štajerščini, kjer je bila frekvenca tega glasu večja, saj je zastopal tudi novoakutirani *e* v nezadnjih zlogih, obdržal kot samostojen fonem. Toda fonetične kvalitetne razlike istih fonemov so morale biti po posameznih štajerskih govorih močne že razmeroma zgodaj, zato so sovpadi raznih etimoloških glasov zelo različni. Diftong *ej* kot refleks za *ě* se je na tem področju po posameznih govorih verjetno različno široko izgovarjal, tako da je novi diftong *ej* iz etimološkega *e* navadno sicer ožji, a ponekod tudi širši od njega. Novi diftong *ou* pa je v južni štajerščini sovpadel z diftngom *ou*, ki je bil refleks za cirkumfektirani *o*.

¹⁸ Ramovš, HG VII, 22–23, 25, 27; KZSJ, 190; Isačenko, RES XV, 53sl., XVI, 38sl.; in več diplomskih in seminarskih nalog (Z. Zorko-Leb za Kaplo, D. Vobovnik za Vuzenico, A. Renčelj za Radlje).

Naslednji pojav je daljšanje kratkopoudarjenih nezadnjih zlogov v severnih (tj. koroških) in v veliki večini severnoštajerskih dialektov. Pri tem pojavu gre samo za izvedbo principa, ki je v centru že bil razvit, še po ozemlju proti severu. Le panonsko področje (z obrobni deli štajersčine) še obdrži kračino (prav tako pa tudi nekateri obkolpski govori). S tem kasnejšim daljšanjem na severnem področju kot v centru se nam lepo pojasni dvojna kvaliteta za dolgi *ě* (stalno dolgi : staroakutirani) v teh narečjih.¹⁹ Teorija o kasneje podaljšanem akutu na severu kot v centru pa nam lepo pojasni ne le doslej navajano dvojno kvaliteto *ě* na severu, ampak se lepo ujema tudi z drugimi razvoji v vokalizmu, npr. z že navedenim severnoštajerskim sovpadom *ě* in *ě* ter *ě* in *ě* proti južnoštajerskemu ter obenem tudi centralnemu in zahodnemu [39] sovpadu *ě* in *ě* itd., kar doslej zaradi nesistemskega obravnavanja slovenskega vokalizma ni bilo znano.

Pri tem daljšanju nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov na severu je mišljeno splošno daljšanje (rožanščina kaže, kot da v začetnem zlogu trizložnic včasih ne bi izvršila daljšanja, vendar gre tu lahko tudi že za sekundarno krajšanje). Pred splošnimi daljšanja pa nastopajo vedno še specialna daljšanja v določenih pozicijah ali v določenih besedotvornih in morfoloških kategorijah. Tako so, kot je znano, že pred zgodnjim daljšanjem nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov v centru in na zahodu nastopila posamezna daljšanja, in vokalne kvalitete teh pred regularnim daljšanjem podaljšanih vokalov so iste kot pri cirkumfektiranih vokalih (torej *ókna* kot *nôč*). Ti primeri daljšanja so razmeroma lahko določljivi, ker so vokali sovpadli s tistimi, ki so bili najzgodneje podaljšani (pri *o*-ju s tistim *o*, ki je prišel v par z *ě*). Jasno je, da so taka daljšanja lahko nastopila tudi kasneje, ko so bili prvotno podaljšani vokali že spremenili kvaliteto. V centru in na zahodu to ni prišlo do izraza, ker je zgodaj nastopilo tudi splošno daljšanje. Da taka daljšanja obstajajo, vidimo tudi v tistih dialektih, ki splošnega daljšanja (oz. daljšanja nezadnjih zlogov) še do danes niso izvedli (naj bodo v slovenski panonski skupini ali v hrvaški kajkavščini).

Najbrž so v severnem pasu, ki nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov ni zgodaj podaljšal, nastopile podaljšave kratkopoudarjenih vokalov v določenih kategorijah pred splošnim daljšanjem. Vendar je koroško področje moralo daljšati deloma druge kategorije kot panonsko.²⁰ Toda primeri specialnega predčasnega daljšanja so po govorih

¹⁹ Na to je opozoril že Oblak (ZNŽO I, 1896, 46), a podrobneje obdelal Ramovš (ČJKZ VI, 13sl., in pozneje drugod).

²⁰ Daljšale bi se nekako take besedotvorne in morfološke kategorije, ki so že prej spreminjale stari akut v novi cirkumfleks. Pri *e*-ju in *o*-ju so takšne kategorije navadno imele novi kratki akut. Tako npr. ne daljšajo besed kot *koža* (koroško, pri štajerski dolžini gre morda za drugačno podaljšavo), *kota* 'botra', ker je bila struktura teh besed enaka besedam tipa *lipa* itd., daljšajo pa npr. besede kot *ženin* itd. Prav tako daljšajo npr. tip *prosim*, ki je enakovreden tipu *mislim* z novim cirkumfleksom, tip *pošljem* pa je redkeje podaljšan (bolj podoben tipu *nesem*). Prleški dialekt, ki splošnega daljšanja še do danes ni izvedel, pa npr. tipa *prosim* ne podaljša, toda nima tudi novega cirkumfleksa v tipu *mislim* (isto kajkavščina) – ali že prvotno ne ali je kasneje odpravljen, to

lahko različni; [40] to vidimo že pri zgoraj omenjenem najzgodnejšem predčasnem daljšanju (tip *okna*). Verjetno je prišlo do tega predčasnega daljšanja ne samo na koroškem in panonskem področju, ampak tudi na severnoštajerskem, toda tega zdaj ni mogoče več določiti, ker je zaradi tamkajšnje ozke kvalitete teh vokalov (ozkost je že pred daljšanjem od sovpada refleksov za kratki *ě* in kratki etim. *e*) refleks tudi ob splošnem daljšanju ozek in je sovpadel z refleksom v eventualno nekoliko prej podaljšanih kategorijah.

Na ta način bi torej severni pas slovenščine dobil že pred splošnim daljšanjem nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov v dolgih zlogih še *e* in *o* (izven štajersčine pač široka), ki bi se do splošnega daljšanja že toliko zožila, da sta *e* in *o*, ki sta se podaljšala ob splošnem daljšanju, dobila posebno širšo kvaliteto. Ker je bil v takih kategorijah, ki bi se predčasno daljšale, navadno etimološki *e* in ne *ě*, je zdaj ustvarjen vtis, kot da je refleks za *ě* širši. Toda ker sta tudi pri podaljšanem novoakutiranem etimološkem *o* dve kvaliteti in ker se ta stvar pri *e* in pri *o* ne da zadovoljivo pojasniti niti s pozicijo pred palatalnim zlogom ali pred zlogom z ozkim vokalom niti z analogijami,²¹ bo najbrž bolje izhajati iz navedene možnosti dvojnega (enega predčasnega in enega regularnega) daljšanja. Vendar ta stvar še ni popolnoma jasna, čeprav je res, da imamo tako pri *e* kot pri *o* dvojne kvalitete, ki jih ni mogoče razložiti z etimološkim izvorom teh glasov.

Blizu časa splošnega daljšanja nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov na severu je treba staviti tudi razvoj dolgega *ə* v *a* ali *e*. Ker imajo tudi v severnih dialektih za v nezadnjih zlogih pozneje podaljšani kratkopoudarjeni *ə* isti refleks kot za že prej dolgega (cirkumfektiranega), je treba ta razvoj staviti najbrž šele v čas po podaljšanju nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov na severu. Tudi če bi se $\bar{ə} > \epsilon$ razvil še pred podaljšanjem akuta in bi ga potem akutirani *ə* v razvoju ujel, bi se to ne moglo zgoditi dosti prej, ker bi sicer gotovo dobili kje drugačno kvaliteto za enega in drugega. Najbrž je razvoj $\bar{ə} > e/a$ treba staviti blizu v tisti čas kot v srbohrvaščini, kjer ga datirajo v konec 13. st. Ni pa potrebno, da bi bil ta razvoj v *a*-jevskem in *e*-jevskem pasu povsem istočasen.

[41] Dolgi *ə* se je razvil v *e* v severovzhodnem delu in v *a* v jugozahodnem delu slovenščine. Ta izoglosa poteka v zahodnem delu po meji zgodnejšega in kasnejšega daljšanja nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov, v vzhodnem delu, kjer je najmanj odvisna od naravnih ovir, pa po izoglosi štajerske diftongizacije *e* in *o* (< *ě*, *ě*-; *ǫ*-) v *e**j* in *ou*, po izoglosi (ali pa blizu izoglose) sovpada kratkih *ε* in *e* (< *ě* in etim. *e*) ter na drugi

tukaj ni važno, važno je to, da te oblike niso tedaj spadale v metatonijsko kategorijo. Na obeh področjih pa daljšajo primere tipa *pogrěb*, *-a* (in z njim navadno tip *orěh*, *-a*). Tipa *nesə* ne daljšajo, toda tudi tip *vetər* tu ni metatoniran (za te dvojne reflekse sem uporabljal predvsem gradivo v dipl. nalogah D. Vobovnika, A. Renčelj in zlasti Z. Zorko-Leb in njene osebne podatke avtorju; deloma pa tudi gradivo v Isačenku, Sele).

²¹ Ker so poznejši sovpadi različnih *e*-jev in tudi *o*-jev lokalno različni, bi morale delovati, če bi hoteli to pojasniti z analogijami, v različnih krajih zelo različne analogije, ki bi privedle v bistvu do enakih rezultatov.

strani *e* in *i* in po izoglosi dolenske monoftongizacije *ou* (< *ō*) > *u*. Poteka torej po izoglosah, ki že formirajo posamezne slovenske dialektične skupine. Že to dejstvo nam dovolj močno dokazuje, da razvoj dolgega *a* v *a* ali *e* nima svojega vzroka, kakor je mislil Ramovš,²² v dialektični dvojnosti slovenskega *a* že od vsega začetka – od sovpada *z* in *z̄*, kar bi predstavljalo najstarejšo dialektizacijo slovenskega jezika.

Na jugozahodu, kjer se je razvil dolgi *a* > *a*, je ta seveda povsod sovpadel z etimološkim *a*. Na severu in vzhodu, kjer se je razvil v *e*, pa je bilo več možnosti glede vključevanja v sistem drugih *e*-jevskih vokalov. Refleks dolgega *a* je bil sprva najbrž širok glas, le v prleškem dialektu, ki ga tudi nekatere druge stvari vežejo na (hrvaško) kajkavščino, je bil morda ozek in je kot vsaj ponekod v kajkavščini sovpadel z *ě*.²³ Drugod ni prišlo do sovpada z *ě*, in sicer že zato ne, ker je bil *ě* vsaj izven Prlekije v tistem času povsod diftongiran (eventualni lokalni sovpadi so mladi). Drugod je refleks za *a* večinoma najbrž takoj sovpadel z refleksom za *e*, le nekaj dialektoloških podatkov bi kazalo, da so v nekaterih redkih krajih še obdržali poseben fonem za *ā* (najbrž širši kot refleks za *e*), in to vsaj po dosedanjih podatkih menda le na južnoštajerskem področju, in to pač zato, ker so le tam imeli tedaj samo en dolgi *e* (< *e* – drugi so bili diftongirani), torej sistem v tem pogledu ni bil prenatrpan, obenem pa je s tem nastalo ravnotežje s kratkimi vokali, kjer sta bila dva *e*.

Kjer so bili v tem času še ohranjeni nazali in se je dolgi *ā* razvil v *e*-jevski glas (na severu), je bila njegova kvaliteta odvisna od kvalitete, ki jo je imel *e*. Tu je bil vokalizirani *ā* pravi oralni korelat k *ē* in je tam, kjer je nazalnost ohranjena, tudi še ostal. Torej, kjer se je *e* razvil v *a*, se je tudi refleks dolgega *a* razvil v *a*. Kjer nazalov ni več, pa je zdaj [42] (na omenjenem področju) povsod isti refleks za oba glasova, pa naj bo ta refleks po kvaliteti širši od refleksa za staroakutirani *ě* (običajno), enak z njim (mežiško) ali pa ožji (delno remšniško). Prav tako je tudi v obirskem dialektu za *ā* in *ē* isti refleks, in sicer diftong *ie* proti monoftongu za vse ostale *e*-jevske glasove. Prav ta zelo različna kvalitetna razmerja med posameznimi glasovi pa zelo otežkočajo določiti nekdanjo kvaliteto vokaliziranega *ā*. Tod se zelo na blizu spreminjajo refleksi za *e*, in sicer od *ie*, *e*, *ē*, *a* do *ā*. Podobno kot na Goriškem, le da imajo tam poleg teh (*a* v zadnjih desetletjih brez *ā*) tudi še *ȳa* in *ā*, kar bi kazalo na to, da je bil refleks za *e*, ko je bil še nazalen, lahko artikuliran tudi nekoliko bolj nazaj, v smeri proti srednjim vokalom, in zato bi bilo bolj razumljivo, da je vokalizirani *ā*, ki se je pomikal od do vsaj neke mere srednjega proti prednjim vokalom, postal na Koroškem, kjer je bila nazalnost dolgo ohranjena, oralni korelat k nazalnemu vokalu. Tako je tudi lažje razumljivo, da je

²² Beličev zbornik, 1937, 339sl., zlasti 345–346. V bistvu gre pri njem za aplikacijo Beličeve teorije (Svetosavski zb. I, 223) na slovenščino. Prav tako pa ni mogoče z Logarjem (JiS VI [1960/61], 121) povezovati usode slovenskega dolgega *a* z isto dialektizacijo, ki je povzročila različen razvoj *ě*.

²³ Vendar dialektološki podatki za to ozemlje niso zanesljivi.

novi glas iz \bar{e} in nato iz ϵ lahko stopil na svoje mesto v sistemu, bodisi kot širši ali ožji glas od refleksa staroakutiranega \acute{e} . Najbrž pa tod ni bil sprva nikjer ozek, tudi obirskega $i\epsilon$ ni mogoče izvajati iz ožine.

Blizu tega obdobja nastopi tudi eden značilnih pojavov, ki razcepi centralne dialekte, tj. razvoj $ou > u$ v dolenjski dialektični skupini (in morda tudi v Istri, vendar istrščine zaradi določene problematičnosti njenega razvoja tukaj glede na omejen obseg ne morem obravnavati). S tem je dotedanji fonetično bolj spredaj realizirani u (ki ga označujem z \bar{u}) dobil opozicijo v zadnjem u . S tem nastopi v jeziku važen preobrat. Nastopi trirazredni vokalni sistem. Dolenjski $u < \bar{o}$ (tip *nuč < noč*) je prek diftonga ou izvajal že Kopitar,²⁴ zdaj zastopa to mnenje Logar;²⁵ je pa to izvajanje edino verjetno.

Izmed poenostavitve različnih e -jevskih kvalitete je v nadaljnjem razvoju treba še navesti sovpad dolgih in kratkih e in ϵ ter o in φ v centru (v Istri, če spada pod center, samo e in ϵ), le kratka izglasna $-o$ in $-\varphi$ se v centru ne izenačita (dolgi o v izglasju ni bil možen), ker se je izglasni $-o$ zožil.

V zahodnih in morda tudi v severnih sistemih se je v tem času verjetno že ponekod izgubljala nazalnost ϵ in φ . Le podjunsko področje na severu in goriško na zahodu je nazalne vokale v tem času gotovo še [43] imelo. Tukaj so namreč dokazljivi, pa še tu samo v dolgih zlogih. Toda ker so v določenih govorih (zlasti v kraškem in mežiškem) vendarle tudi kratki nazali zapustili določene sledi, ki nikakor ne kažejo na zgodnjo denazalizacijo (saj se na zahodu kvaliteta izglasnih refleksov za nazale teritorialno zelo na hitro spreminja, mežiščina pa je imela za predtonične nazale posebno kvaliteto še ob terciarnem akcentskem premiku, a goriško področje na zahodu ima za kratkoupodarjene nazale še zdaj drugačne reflekse kot za etimološka e , o), sem za to obdobje nastavljal nazale tudi še v kratkih zlogih. Seveda ni potrebno, da bi bila nazalnost posebno močna, najbrž je šlo tedaj le še za rahlo nazaliziranost. Kratki nazali so se denazalizirali v različnih pozicijah lahko tudi v različnih časih. V naslednjih obdobjih se je nazalnost skoraj povsod izgubila. Vendar pa je na zahodu célo področje, in sicer ob gornji Soči in Idrijci, kjer nas že v tem času ne bi nič opravičevalo nastavljalati nazale. Vse to ozemlje je ϵ in φ izenačilo z etimološkima e in o v vseh pozicijah razen seveda s cirkumfektiranim o , ki je šel v par z \acute{e} in je bil že zdavnaj diftongiran. Verjetno je to področje prvo od severozahodnega dela slovensčine izgubilo nazale. Tudi v zahodnem delu severa nazali niso več gotovi. Za to obdobje sem jih sicer še nastavljal na vsem severu, vendar bi bilo mogoče, da so bili ponekod tudi že denazalizirani.

Po navedenih razvojih²⁶ smo dobili naslednje osnovne vokalne sisteme:²⁷

²⁴ V pismu Dobrovskemu leta 1810 (objavljeno v AfsI Ph V [1881], 301, odlomek o razvoju o tudi pri Škrabcu, Cv. III, 8 c–d; JS I, 220).

²⁵ JiS VI, 120.

²⁶ Za datiranje gl. spodaj.

²⁷ Brez istrskega in obkolpskega (in prleškega, če je vezan na kajkavščino in ni nastal po monofonizacijah). Istrskega lahko izvajamo iz prvotnega sistema v centru ali na zahodu z močnim vpli-

osnovni gorenjski sistem

dolgi vokalizem

i *u*

eĭ *ou*

e *o*

a

kratki vokalizem

i *u*

ə

e *o*

a

[44] V tem sistemu so pri dolгих vokalih *i* < *ī*, *í*; *eĭ* < *ē*, *ě*; *e* < *ē*, *ě*, *ē*, *é*; *a* < *ā*, *á*-, *ǣ*, *ǵ*-, *o* < *ō*-, *ō*, *ó*-, *ou* < *ō*; *u* < *ū*, *ú*-, pri kratkih vokalih pa *i* < *i*-, *-í*, *ě*, *-ě*, *e* < *e*-, *-é*, *e*-, *-é* (pozicijsko *ě*); *a* < *a*-, *-á*; *o* < *o* in *-ō* (razen izglasja), *o*-, *-ó*; *u* < *u*-, *-ú* in izglasnega *-o*-, *-ó*, *ə* < *a*-, *-ǵ*.

Nekoliko problematičen je gorenjski *u*. Ni povsem jasno, kdaj bi nastal iz *ú*, kot niti ni gotovo, če je res imel vmesno stopnjo z *ú*. Na vsak način pa je moral biti *u* že pred razvojem moderne vokalne redukcije in pred razvojem *t* > *u*, torej vsaj že pred 16. st.

osnovni dolenski sistem

dolgi vokalizem

i *ü/ú* *u*

eĭ

e *o*

a

kratki vokalizem

i *ü/ú*

-ó

ə

e *o*

a

V tem sistemu so pri dolгих vokalih *i*, *eĭ*, *e*, *a*, *o* enakega izvora kot v osnovnem gorenjskem sistemu; *u* < *ō*; *ü* (ali še *ú*) < *ū*, *ú*-, pri kratkih vokalih pa so *i*, *e*, *a*, *o*, *ə* enakega izvora kot v gorenjskem sistemu; *-ó* < izglasnega *-o*-, *-ó*; *ü* (*ú*) < *u*-, *-ú*.

vom centra (mogoče bodo preciznejši podatki za kratki *ě* to stvar pojasnili). Čičko ozemlje pri Podgradu (na karti ob vzhodnem delu istrskega področja) ima osnovno čakavski razvoj vokalizma s kasnejšimi slovenskimi vplivi (prim. Mafecki, *Lud słowiański* I, A [1929], 3sl.; Ribarić, *SDZb IX* [1940], 28sl.; Rigler, *JNG*, § 4). Južno belokranjsko in obkolpsko ozemlje je jezikovno mešano (prim. Logar, *SR XI*, 150sl.). Severna Bela krajina pa je v starejši fazi spadala pod dolenjščino, kot je dokazal Logar (*ZbFL* 1959, 107sl.; *SR XI*, 145–150). Za južno Belo krajino bi opozoril, da je npr. *eĭ* < *ě* v okolici Adlešičev lahko drugačnega izvora kot jugovzhodno slovenski *eĭ* < *ě*, kajti v tem govoru je *eĭ* tudi za druge dolge e-jevske glasove. Prav tako *ou* < *ō* v tem govoru ni treba, da predstavlja arhaično stopnjo dolenskega dialekta, kajti nastal je lahko, sodeč po paralelnem razvoju e-jev, tudi kasneje brez zveze z zgodnjo slovensko diftongizacijo.

osnovni južnoštajerski sistem

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>ú</i>	<i>i</i>	<i>ú</i>
<i>e_ɹ^l e_ɹ²</i>	<i>ou</i>	<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>ɐ</i>	<i>o</i>
<i>ɛ</i>			<i>a</i>
<i>a</i>			

Ker obema diftongoma *e_ɹ* še ni mogoče zanesljivo določiti kvalitete (gl. zgoraj), sem ju označil kar s številka. *e_ɹ^l* je navadno širši, vendar v nekaterih govornih tudi ožji od *e_ɹ²*. Direktnih dokazov za *ɛ* in *ɔ* in *o* v kratkih zlogih ni, možno bi bilo, da sta bila tedaj tudi že izenačena.

[45] V tem sistemu so pri dolгих vokalih *i* < *ī*, *í*-; *e_ɹ^l* < *ě*, *ě*-; *e_ɹ²* < *ē*, *ē*-; *e* < *ē*, *é*-; *ɛ* < *ā*, *á*-; *a* < *ā*, *á*-; *o* < *ō*, *ó*-; *ou* < *ō*, *ó*-; *ú* < *ū*, *ú*-; pri kratkih vokalih pa *i* < *í*, *-í*, *ɛ* < *ě*, *e*, *-ě*, *-é*; *e* < *ē*, *-é*; *a* < *a*, *-á*; *o* < *o*, *-ó*; *ɔ* < *o*, *-ó*; *ú* < *u*, *-ú*; *ɐ* < *ə*, *-ə*.

osnovni severnoštajerski sistem

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>ú</i>	<i>i</i>	<i>ú</i>
<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>	<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>
<i>e_ɹ</i>	<i>ou</i>	<i>ɐ</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>o</i>		<i>a</i>
<i>a</i>			

V tem sistemu so pri dolгих vokalih *i* < *ī*, *í*-; *ɛ* < *ě*, *ě*-; *e_ɹ* < *ě*, *ē*, *e* < *ē*, *é*-; *ā*, *á*-; *a* < *ā*, *á*-; *o* < *ō*, *ó*-; *ou* < *ō*, *ó*-; *ú* < *ū*, *ú*-; pri kratkih vokalih pa *i* < *í*, *-í*, *ɛ* < *ě*, *-ě*, *e*, *-é*; *e* < *ē*, *-é*; *a* < *a*, *-á*; *o* < *o*, *-ó*; *ɔ* < *o*, *-ó*; *ú* < *u*, *-ú*; *ɐ* < *ə*, *-ə*.

osnovni panonski sistem

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>ú</i>	<i>i</i>	<i>ú</i>
<i>e_ɹ</i>	<i>ou</i>	<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>ɐ</i>	<i>o</i>
<i>a</i>			<i>a</i>

V tem sistemu so pri dolgih vokalih $i < \bar{i}$, $e_j < \bar{e}$, $e < \bar{e}$, \bar{e} , \bar{o} , $a < \bar{a}$, $o < \bar{o}$, $ou < \bar{o}$; $ú < \bar{u}$, pri kratkih pa $i < i$, i , $e < \bar{e}$, \bar{e} , $e < e$, \bar{e} , e , \bar{e} , $a < a$, \bar{a} , $o < o$, \bar{o} , $o < o$, \bar{o} , $ú < u$, $ú$, \bar{u} , \bar{u} .

osnovni obsoško-idrijski sistem

dolgi vokalizem

i u

 $i\bar{e}$ $u\bar{o}$

 e o

 a

kratki vokalizem

i u

 \bar{e}

 e o

 a

[46] V tem sistemu so pri dolgih vokalih $i < \bar{i}$, i ; $i\bar{e} < \bar{e}$, \bar{e} ; $e < \bar{e}$, \bar{e} , \bar{e} ; $a < \bar{a}$, \bar{a} , \bar{a} ; $o < \bar{o}$, \bar{o} , \bar{o} ; $u\bar{o} < \bar{o}$, $u < \bar{u}$, $ú$; pri kratkih pa $i < i$, $-i$, $e < e$, $-e$, \bar{e} , $-e$, e , $-e$, $a < a$, $-a$; $o < o$, $-o$, q , $-q$; $u < u$, $-ú$; $\bar{e} < \bar{e}$, \bar{u} .

osnovni beneško-kraški sistem

dolgi vokalizem

i u

 $i\bar{e}$ $u\bar{o}$ +

 \bar{e} \bar{o} q

 a \bar{a}

kratki vokalizem

i u

 \bar{e} \bar{o} +

 \bar{e} \bar{o} q

 a \bar{a}

V tem sistemu so pri dolgih vokalih $i < \bar{i}$, i ; $i\bar{e} < \bar{e}$, \bar{e} ; $\bar{e} < \bar{e}$, \bar{e} ; $a < \bar{a}$, \bar{a} , \bar{a} ; $o < \bar{o}$; $u\bar{o} < \bar{o}$, $u < \bar{u}$, $ú$; $\bar{a} < \bar{e}$, \bar{e} ; $q < \bar{o}$, \bar{o} ; pri kratkih pa $i < i$, $-i$, $\bar{e} < e$, $-e$, \bar{e} , $-e$, $a < a$, $-a$; $o < o$, $-o$, $q < u$, $-ú$; $\bar{e} < \bar{e}$, \bar{u} , $\bar{a} < e$, $-e$, $q < q$, $-q$.

osnovni koroški sistem

dolgi vokalizem

i u

 $i\bar{e}$ $u\bar{o}$ +

 \bar{e} \bar{o} q

 e o +

 $\bar{e}^1 \bar{e}^2$ \bar{o} q

 a

kratki vokalizem

i u

 \bar{e} \bar{o} +

 e o q

 a \bar{e}

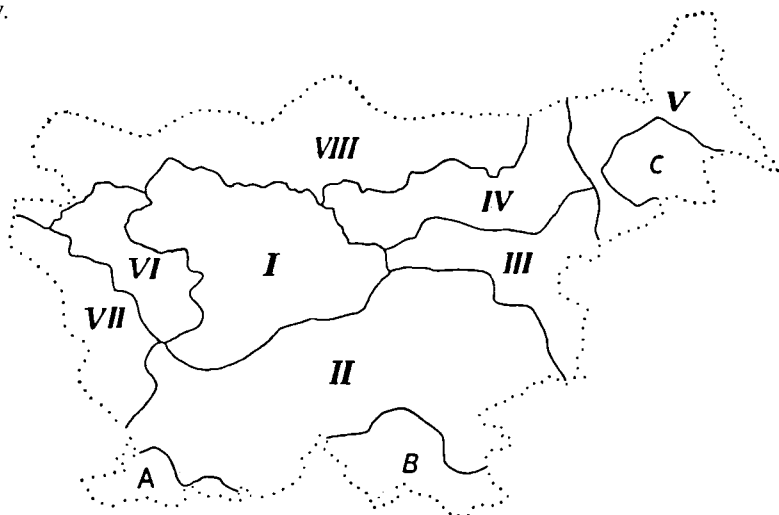
Kvaliteta ϵ' in ϵ'' ni povsem lahko določljiva, v današnjih govorih je lahko eden ali drugi širši, vendar je navadno širši ϵ'' . Najbrž je bil ϵ'' artikuliran bolj v smeri proti srednjim vokalom (gl. zgoraj) in bil obenem oralni korelat k nazalnemu ϵ ; le na ta način se je v tem prenatrpanem sistemu lahko obdržal.^{27a} Nekoliko problematičen je ϵ , ki se je povsod – toda po govorih (včasih tudi po primerih) različno – vključil v druge vokale, ni pa mogoče določiti kdaj.

V tem sistemu so pri dolгих vokalih $i < \bar{i}$, i^- ; $ie < \bar{e}$, $e < \bar{e}$, $e < \text{morda predčasno daljšanega } \acute{e}, \acute{e}'$ (gl. zgoraj); $\epsilon' < \acute{e}'$, \acute{e}' (gl. zgoraj); $\epsilon'' < \bar{a}$, \acute{a} ; $a < \bar{a}$, \acute{a} ; $\rho < \acute{\rho}$; $o < \text{morda predčasno daljšanega } \acute{o}$ (gl. [47] zgoraj); $uo < \bar{u}$, $u < \bar{u}$, $ú$; $\epsilon < \bar{e}$, \acute{e} ; $q < \bar{q}$, \acute{q} ; pri kratkih pa $i < i$, $-i$; $e < e$, $-e$, \acute{e} , $-\acute{e}$; $a < a$, $-a$; $o < o$, $-o$; $u < u$, $-u$; $\partial < \partial$, $-\partial$; $\epsilon < \epsilon$, $-\epsilon$; $q < q$, $-q$.

Vsi navedeni sistemi so v tem času imeli še tudi r in f , vendar je težko reči, kakšna je bila v tem času njihova fonetična realizacija (prim. o r in f na koncu razprave).

Nekako taki so morali biti vokalni sistemi v slovenskem jeziku, ko so ga zdiferencirali starejši pojavi. Ne bi pa bilo mogoče z gotovostjo trditi, da so vsi ti osnovni sistemi obstajali prav takšni, kot so nastavljeni, v povsem istem času. Prav lahko so v katerem izmed njih že nastopile spremembe, ko drugi osnovni sistem še niti ni dosegel tu nastavljenе stopnje. Nekatere stvari v nastavljenih sistemih so sploh še problematične, na kar sem sproti opozarjal. Datiranje teh sistemov je zelo tvegano, vendar bi po dosedanem poznanju razvoja slovenskega jezika lahko sklepali, da spadajo nekam v bližino prve polovice 14. st.

Naslednja skica naj pokaže približno razširjenost posameznih osnovnih vokalnih sistemov.

^{27a} Četverna kvaliteta ϵ -ja ni nemogoča. Imajo jo npr. v medimurskem Čakovcu (podatek mi je dal László Bulcsú).

I gorenjski	} center	V panonski	} zahod
II dolenski		VI obsoško-idrijski	
III južnoštajerski	VII beneško-kraški		
IV severnoštajerski	VIII koroški – sever		
- A istrski (gl. zgoraj in op. 27)
- B mešano obkolpsko in južno belokranjsko ozemlje ter kočevsko ozemlje (ki je bilo pred 1941 naseljeno z nemškimi kolonisti)
- C prleško področje, ki je sprva mogoče spadalo pod panonski osnovni sistem, lahko pa bi šlo v njem tudi za kajkavski razvoj vokalizma

[48] Skrajni zahodni del ozemlja, ki je tu zarisano pod južnoštajerski sistem (III),²⁸ je mogoče priključiti tudi k severnoštajerskemu (IV), ker je današnje stanje, ki na prvi pogled kaže sicer pripadnost k južnoštajerskemu sistemu, mogoče izvajati tudi iz severnoštajerskega. O skrajnem jugovzhodnem robu južnoštajerskega sistema (III) gl. spodaj pri obravnavi moščanskega govora.

*

Novi pojavi, ki so nastajali precej neodvisno od mej nastavljenih sistemov, razdrobljujejo vokalne sisteme še naprej. Seveda so tudi po tem času še nastopale inovacije, ki zajamejo zelo širok obseg ali pa so skoraj splošnoslovenske. Sem lahko štejemo zlasti npr. sekundarni akcentski premik (tip *noga*), bolj ali manj razvito moderno vokalno redukcijo itd. Take inovacije, ki so se razširile po širokem področju, so doletele že zdiferencirane dialektične vokalne sisteme, zaradi česar je rezultat istega vzroka v različnih dialektih lahko zelo različen (npr. široke ali ozke kvalitete sekundarno poudarjenih vokalov). Med pojavi, ki so zajeli razmeroma precejšnja področja, bi lahko omenil velarizacijo *a*-ja na precejšnjem delu vzhodne Koroške in Štajerske. Ta pojav seveda ni ostal brez posledic za nadaljnji razvoj vokalizma na teh področjih. Drug tak pojav je preglas. Zajel je predvsem obsoško-idrijski in dolenski osnovni vokalni sistem. Nastopil je v dialektih, ki so imeli zelo široke kratke *e*-jevske vokale, kar se navadno razodeva tudi v današnjih refleksih sekundarno poudarjenega *e*, obenem pa so ti dialekti s kratkim *e* širili tudi kratki *o*, zato je na večinoma precej istem ozemlju razširjeno tudi akanje. Zlasti širjenje *o* > *a* z izgubo labializacije je posledica neintenzivne artikulacije kratkih vokalov in je torej, kot je pokazal že Šahmatov,²⁹ vrsta vokalne redukcije. Intonacijske opozicije, ki jih je slovenščina vsaj že ob nastopu druge razvojne etape imela le na dolgih vokalih,³⁰ je izgubila³¹ več kot polovica slovenskega

²⁸ To je ozemlje ob srednji Savinji.

²⁹ Сборник статей посвященных учениками и почитателями академику Ф. Ф. Фортунатову, Варшава 1902.

³⁰ Le v redkih govorih se zaradi akcentskih premikov in redukcije končnih zlogov pojavi v novejšem času tudi pri kratkih vokalih intonacijska opozicija (Horjul, Sele). Prim. pa tudi še spodaj o ziljščini (tam nastanejo intonacijske opozicije v kratkih zlogih zaradi krajšanja zaprtih zlogov).

³¹ Verjetno ne zelo zgodaj in ne povsod istočasno.

ozemlja, skoraj povsod brez direktne nadomestitve, le moščanski govor je, ka[49]kor je v zadnjem času odkril Toporišič,³² cirkumfleks nadomestil s kračino.

Med novimi pojavi je zlasti značilna moderna vokalna redukcija.³³ Njen pojav, ki je pravzaprav posledica starejših vzrokov in je do neke mere vzročno povezana s krajšanjem neakcentuiranih dolžin, bi lahko označili s četrto etapo v razvoju slovenskega vokalizma. Kratki vokali kažejo v tem obdobju tendenco slabljenja, ki se pokaže na različne načine, in sicer nekoliko različno glede na to, če so vokali poudarjeni ali ne. S tem se kratki vokalizem pravzaprav razdeli³⁴ na kratkopoudarjenega in nepoudarjenega – pa še ta se pogosto drugače razvija v predtoničnih kot posttoničnih zlogih. V tem obdobju se začenja ekspiracijska sila čedalje bolj zgoščati na poudarjenih vokalih. V večini narečij so dolgopoudarjeni vokali tudi toliko dolgi, da nastopajo nove diftongizacije (najpogosteje pri *e*-jevskih in *o*-jevskih vokalih). Vendar je tudi nekaj področij, kjer se vokali (predvsem ozki) celo krajšajo. Ekspiracija se pričinja v tem obdobju umikati z zadnjega zloga: precej pogosto s kratkopoudarjenega,³⁵ redkeje z dolgega³⁶ (vsi premiki proti začetku pa se vršijo le z *v* v tistem času padajočega zloga). Ta četrta etapa razvoja slovenskega vokalizma je bolj ali manj razvita še skoraj po vsem slovenskem jezikovnem ozemlju, čeprav je v različnih dialektih razvita različno daleč in deloma tudi v različne smeri.

*

V naslednji – peti etapi se vokalni sistemi, ki so bili od druge etape organizirani po principu dolgi vokalizem : kratki vokalizem (oz. dolgi vokalizem : kratkopoudarjeni vokalizem : nepoudarjeni vokalizem), pri čemer je bila dolžina omejena na akcentuirani zlog, a daljšali so se le nezadnji zlogi, čedalje bolj organizirajo po principu poudarjeni vokalizem : nepoudarjeni vokalizem. Kratkopoudarjeni vokali se pričinja-jo daljšati. Kar je pri tem bistveno različnega od prejšnjih daljšanj, ki jih je bilo že več, je to, da se daljšajo ne glede na [50] pozicijo v besedi. Zdaj bi pravzaprav lahko rekli, da sta akcent in dolžina vezana drug na drugega, kolikor je seveda o dolžini v sistemih, ki nimajo dolžinskih opozicij, sploh še mogoče govoriti. Z odpravo kvantitetnih opozicij pa pride navadno tudi do razpada diftongov na skupine fonemov. S tem se vokalni sistemi poenostavijo. Lahko jih obravnavamo tudi kot enoten sistem, v katerem je relevantno akcentsko mesto in v katerem se v neakcentuirani poziciji določeni vokali nevtralizirajo.

Vse to je pravzaprav logična posledica razvoja iz četrte etape. Ker so s prejšnjimi

³² Dolenjski zbornik 1961, 203sl.; Scandoslavica VIII (1962), 239–254.

³³ Ta pojav obravnava zlasti znana Ramovševa razprava v AfsI Ph XXXVII, 123sl., 289sl.

³⁴ Že Ramovš (KZSJ, 148) je nastavil trojni vokalni sistem; upoštevali pa so ta različni razvoj seveda že pred njim.

³⁵ Dialektično je ohranjena tudi še oksitoneza v tipu *žena*.

³⁶ To privede dialektično (poljanski dialekt, del južne Bele krajine) do posttoničnih dolžin.

razvoji dobili kvantitetno različni vokali različno kvaliteto, je postala kvantiteta fonološko nepotrebna.

Ta razvoj iz zadnje etape je sicer samo dialektičen, a srečujemo ga na zelo različnih krajih slovenskega jezikovnega ozemlja (sicer so pa bili samo dialektični že pojavi v prvi etapi). Še najbolj strnjeno je ta razvoj izkazan po Štajerskem. Razne dialekte zajema ne glede na to, v kakšni meri so izvedli značilnosti prejšnje etape. Pri tem niti ni potrebno, da bi bili dialekti prej izgubili intonacijske opozicije.

V to smer je šel ali pa to smer nakazuje razvoj že v precejšnjem številu slovenskih govorov. Imamo pa tudi posamezna področja³⁷ (največkrat v hribovitih predelih), ki so v nasprotju s tem izvedla celo določene krajšave, posebno pri ozkih vokalih.

Za ilustracijo teh zadnjih dveh etap bi navedel samo nekaj značilnih vokalnih sistemov, kajti vseh nadaljnjih delitev osnovnih sistemov ni mogoče niti približno prikazati, ker bi to naraslo v debelo knjigo.

*

V navedenem osnovnem gorenjskem sistemu je prišlo v osrednjem delu zgodaj do monoftongizacije *eĭ*, *ou* > *e*, *o*. Ti gorenjski monoftongi so sicer določen problem v slovenskem vokalizmu, vendar so po vsej verjetnosti nastali že po monoftongizacijah iz prejšnjih diftongov. Ramovš, ki je sicer večkrat poudarjal možnost monoftongizacije slovenskih diftongov in jo pri razlagah na določenih, vendar samo manjših področjih tudi suponiral, je imel gorenjske monoftonge za arhaizem. Logar pa je prvi postavil teorijo o sekundarnosti gorenjskih monoftongov.³⁸ Po mojem mnenju sta diftonga *eĭ*, *ou* na severozahodnem robu gorenjščine [51] (Dovje–Mojstrana)³⁹ lahko še ostanek starejšega stanja, prav tako kot je starejše stanje ohranjeno tudi na vzhodu (Tuhinjska dolina). In ker tudi logaški govor in deloma poljanski dialekt – vsaj po podatkih v Ramovševih Dialektih – nekoliko kažeta na kasnejšo monoftongizacijo kot v gorenjščini, lahko računamo v gorenjščini s povsem samostojno razvito monoftongizacijo.

Že prej (v osnovnem sistemu) monoftongična *e* in *o* sta v dolgih zlogih postala ozka in sovpadla z monoftongiziranima *eĭ*, *ou*. Sekundarni akcentski premik pa je privedel iz sistema kratkih vokalov *e* in *o* (*ɛ*, *ɔ*), ki sta bila v dolgem vokalizmu zavzela mesto širokih *ɛ* in *ɔ*. Sistem je bil:

³⁷ Sem spada zlasti rovtarska dialektična skupina, dalje bi lahko sem šteli rezijanščino (kjer so zasopli vokali krajši), remšniški dialekt itd. Do neke mere bi lahko sem šteli tudi moščanski govor in ziljski dialekt (gl. spodaj).

³⁸ Prim. JiS IV (1958/59), 133; VI (1960/61), 120.

³⁹ Prim. Pečar, DiS 1895, ovitek št. 2–3; Škrabec, Cv. XVIII, 11 d; podrobneje Logar, SR V–VII, 148–149; prvi pa je poročal o tem, da se v gorenjščini govori tudi *nouč*, Kopitar (gl. AfsI Ph V, 301), vendar ne vemo, na katere govore je mislil (ali Dovje ali Tuhinj ali pa se je takrat mogoče govorilo še kje drugje).

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ɛ</i>	<i>ø</i>		<i>ə</i>
<i>ɛ</i>	<i>ø</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>		<i>a</i>	

Ta sistem velja zdaj za knjižni jezik, vendar v malenkostno drugačni distribuciji kratkega vokalizma, ker v knjižnem jeziku ni upoštevan razvoj kratkega *ě* v *i* in izglasnega *-o* v *-u*. V dialektu ni več ohranjen, ker je kratki vokalizem prizadela moderna vokalna redukcija. V sistemu knjižnega jezika torej nista upoštevanii zadnji dve etapi v razvoju dialektov, ki pa sta tudi v dialektih različno zastopani, a zlasti zadnja v številnih dialektih še sploh ni nastopila.

V tem osrednjem gorenjskem sistemu sta se *ĩ* in *ũ* reducirala v *ə*, predtonični *o* se je zožil, ponekod prav do *u*-ja, in je obenem z *u*, ki je nastal po raznih asimilacijah z *ɥ* ali bil analogično vnesen iz dolgih zlogov,⁴⁰ zavzel v kratkem vokalizmu mesto, ki ga je prej imel etimološki *u*. Ožil se je tudi predtonični *e* in večkrat dal tudi *ə*. Posttonični glasovi so se navadno širili in *o* je dal v zaprtih zlogih navadno *a*. V izglasju gre kratki *u* v določenih končnicah navadno v *o*. V neakcentu[52]jiranih zlogih se je pojavil tudi *i* po asimilaciji reduciranih vokalov z *j* in kot analogično vnesen iz dolgih zlogov. Končni rezultat je pravzaprav spet isti kratki vokalizem, le da je drugačnega izvora in da je njegova distribucija pozicijsko znatno bolj omejena, kot je bila omejena v nastavljenih historičnih sistemih.

Tako dobimo npr. v Črni pri Kamniku⁴¹ tale vokalni sistem:

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ɛ</i>	<i>ø</i>		<i>ə</i>
<i>ɛ</i>	<i>ø</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>		<i>a</i>	

⁴⁰ Analogično vnašanje se vrši (zlasti v centralnih dialektih) po principu vokalne disimilacije (gl. Rigler, SR VIII [1955], 225sl.).

⁴¹ Po gradivu v diplomski nalogi T. Škorjanc.

Imajo tudi diftong *ɛr*, ki pravzaprav spada v dolgi vokalizem (gl. na koncu). Od prej nastavljenega se loči le glede izvora kratkega vokalizma, ki je po prej omenjenih razvojih zavzel nova mesta.⁴²

Zaradi podaljšanja *ĕ, ǫ* > *ĕ̄, ǭ*, redukcije *ä* > *ǎ* (razen v izglasju, kjer da *â*) in obenem izgube zasekanega kratkega poudarka na *ə*, ki da nekak *ǣ*, dobimo v Smledniku,⁴³ kot naslednjo stopnjo prej navedenega sistema, sistem brez kvantitetnih opozicij, ki pa ima pri poudarjenih vokalih vendarle intonacijsko opozicijo, kar je v jeziki zelo redek pojav. Govor v Smledniku je reduciral v *ə* poleg predtoničnega *e* tudi predtonični *a*.⁴⁴ Vokalni sistem je zdaj takle:

poudarjeni vokalizem			nepoudarjeni vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>		<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ɛ</i>	<i>ə</i>	<i>ɔ</i>		
	<i>ɛ̄</i>	<i>ɔ̄</i>	<i>ə</i>	
			<i>e</i>	<i>o</i>
	<i>a</i>			<i>a</i>

[53] Nepoudarjeni vokalizem ima zaradi obravnavanih redukcij omejeno distribucijo. Tak, kot je naveden, nastopa le v posttoničnih zlogih. V predtoničnih pa ne nastopa v celoti. Tako je slika predtoničnega vokalizma:

i *ə* *u*

in še tu je *i* v primeri z *ə* in *u* slabo frekventen. Tudi v posttoničnih zlogih distribucija ni enakomerna. Navedeni vokali nastopajo pogosto le v izglasju, v neizglasnih posttoničnih zlogih pa nastopajo skoraj le *e, ə, a*, kajti *i, u, o* imajo v taki poziciji minimalno frekvenco.⁴⁵

V obrobnejših predelih gorenjskega osnovnega sistema so še drugačni razvoji. Ponekod redukcije še niso dosegle opisane stopnje. Predvsem najdemo tod diftongizacije pri sekundarno poudarjenih ali tudi že prej dolgih vokalih. Če se ob nastopu diftongizacij *eĭ* in *ou* še nista monoftongizirala, ampak šele pozneje, sta zdaj lahko zanju

⁴² V tem govoru je tudi za izglasni cirkumflektirani *-ô* zdaj *-û* (v govoru Smlednika, ki ga navajam kot nadalje razviti govor, tega ni). Enak pojav pozna npr. tudi horjulski dialekt. Lahko bi šlo tu za poseben razvoj v izglasju, lahko pa le za analogičen *-û* po neakcentuiranih primerih.

⁴³ Po gradivu v seminarski nalogi M. Jenko.

⁴⁴ V tem govoru se pojavlja namesto tipa *stəzä* že tudi *stĕza* (tu *stəzâ* in *stĕza*). Tukaj gre za analogični in ne glasoslovni pojav. Ker se v tipu *žĕna, ženĕ* (tu *žĕna, žənĕ*) posplošuje korenski poudarek v vse sklone, torej tudi *žĕne* itd., je po dubletah (še ob podpori pisave) *žənĕ*: *žĕne* nastalo k *stəzĕ* tudi *stĕze*.

⁴⁵ Nastali so po raznih asimilacijah ali so analogično vneseni (kot npr. v sklanjatvi *Marko, Markota* ali v opisnem deležniku *užiynuwa* po *užiynu* ipd.).

monoftonga ob diftongih za prejšnje monoftonge. Južnozahodni rob osnovnega gorenjskega sistema so zajele tudi inovacije, ki so obenem zajele del obsoško-idrijskega osnovnega sistema: iz delov obeh osnovnih sistemov je na ta način nastala skupina rovtarskih dialektov. Sem spada zlasti izguba intonacijskih opozicij, krajšanje visokih vokalov, na delu tega ozemlja premik cirkumfleksa proti začetku. Poljansko narečje je zaradi tega premika dobilo nepoudarjene posttonične dolžine,⁴⁶ katerih distribucija je sicer omejena na pozicijo za kratkim akcentom, toda ni mehanična, ker nastopa v enaki poziciji tudi kračina. Drugi dialekti, kateri so tudi izvedli tak akcentski premik, so posttonično dolžino skrajšali.

Med rovtarskimi dialekti je prvotno najbrž celo črnovrški dialekt spadal pod osnovni gorenjski sistem in njegovi diftongi *iē* in *uo* (oz. *iə*, *uə*) za *ě* in *ō* so najbrž že sekundarni (*eĭ* > *e* > *ie*), vendar tu o tem ni mogoče podrobneje razpravljati.

*

V osnovnem dolenjskem sistemu se je diftong *eĭ* ponekod disimiliriral v *āĭ*; dolga *e* in *o* sta se diftongirala v *iē* in *uo* (*ie*, *uo*); pri sekundarno poudarjenih vokalih pa se deloma *e* in *o* paralelno razvijata (navadno [54] diftongirata v *iē*, *uo*), deloma (v osrednjem delu dolenjščine) pa je dobil sekundarno poudarjeni *e* svoj par v *a*-ju, medtem ko se je sekundarno poudarjeni *o* umaknil *a*-ju, ki je tod navadno artikuliran zadaj, in se ožil.⁴⁷ *ā* (tj. sekundarno poudarjeni *e*) in *a* sta bila tu v opoziciji prednji : zadnji, kar je privedlo do značilnih osrednjedolenjskih preglasov dolgopoudarjenega *a* za palatalnimi konzonanti v *ā*. Pri kratkem vokalizmu se je *ū* skoraj povsod delabializiral in sovpadel z refleksom za *i*, ki pa ga je po govorih v različni meri prizadela moderna vokalna redukcija. Izglasni *-o* se je razvil v *-u*, ki je v severnem pasu že reduciran, medtem ko je v južnem še ohranjen, kar kaže, da je kronologija tega pojava in redukcije v obeh pasovih v različnem medsebojnem odnosu. Tudi preglase in akanje najdemo pogosto v dolenjščini.⁴⁸ Možna pa je tudi monoftongizacija diftonga *eĭ* (iz nekdanjega *ě*) v *e*-jevski glas lokalno različnih kvalitiet od *ā* do *e*.

Na Blokah⁴⁹ (osrednji del osnovnega dolenjskega sistema, zahodni del dolenjskega dialekta) imajo naslednji vokalni sistem:

⁴⁶ Gl. Pintar, LMS 1895, 2; za razširjenost premika cirkumfleksa v rovtarskih dialektih prim. Bunc, SO XII, 126sl.

⁴⁷ Najbrž direktno in ne prek diftonga. Ta ozki *o* pa se lahko tudi že diftongira, kot npr. v okolici Velikih Lašč, kjer sovpadе z *uo* iz *o* v osnovnem sistemu (tj. z refleksom za *ō* in *o*).

⁴⁸ Vendar je akanje lahko razvito do različne stopnje. V nekaterih govorih (npr. severovzhodni del dolenjščine) je akanje omejeno tudi glede na konzonantsko sosesčino (labiali in velari so lahko že prej zožili *o*).

⁴⁹ Po lastnem gradivu.

dolgi vokalizem			kratki vokalizem		
<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>
<i>iē</i>		<i>uo</i>	<i>ə</i>		
<i>i̯ē</i>		<i>u̯o</i>	<i>e</i>	<i>o</i>	
<i>e̯i</i>	<i>ou</i>		<i>a</i>		
<i>āi</i>					
<i>a</i>					

Poleg tega lahko pri dolgem vokalizmu navedemo še diftong *ər* (gl. na koncu). *ou* je v tem sistemu refleks za *ʃ*, *e̯i*, ki ima minimalno frekvenco, pa je bil sprva pozicijska varianta diftonga *āi* za palatali in diftonga *iē* pred *j*, toda zdaj je ta razvrstitev že porušena in včasih tudi v takih pozicijah že nastopa *āi*. Diftongov *e̯i* in *ou* ne moremo razstaviti na kratka *e* + *i* in *o* + *u*, ker nastopata v takih [55] pozicijah, kjer sicer kratki vokali ne morejo nastopati, in imata tudi intonacijske opozicije, ki jih kratki vokali nimajo. Kvečjemu bi namesto diftongov *e̯i* in *ou* lahko postavili v sistem dolgega vokalizma *e* in *o* (ki zdaj v govoru tudi že nastopata v nekaterih prav mladih tujkah), kajti kvantiteta diftongičnega *e*-jevskega in *o*-jevskega dela ni jasno določljiva. V kratkem vokalizmu sta *i* in *ü* zelo redka, omejena na nekaj primerov v predtoničnih zlogih, kjer sta analogično vnesena; *u* pa že nastopa v vseh pozicijah in tudi pod kratkim poudarkom (nastal je iz izglasnega etimološkega *-o*, po asimilacijah reduciranih glasov z *u* in iz kratkega *ʃ*). Etimološka *i* in *u* sta se reducirala v *ə*, ki pa ima v izglasju varianto *-i̯* (reduciran glas *i*-jevske barve). Pri dolgem vokalizmu se izglasna *iē*, *uo* razširita v *i̯ē*, *u̯o*, vendar zaradi tega ne pride do nobenih nevtralizacij, ker prej *i̯ē*, *u̯o*, ki sta refleksa sekundarno poudarjenih vokalov, v izglasju nista bila možna.

V Ambrusu⁴⁹ (centralni del dolenskega dialekta) z drugim tipom razvoja sekundarno poudarjenih vokalov pa imajo naslednji vokalni sistem:

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>iē</i>	<i>uo</i>	<i>ə</i>	
<i>e</i> (<i>eⁱ</i>)	<i>o</i>	<i>ɛ</i>	<i>a</i>
<i>ēā</i>	<i>a</i>		

⁵⁰ Npr. v Ribnici gre gotovo za razpad refleksa za sekundarno poudarjeni *e* v *j* + *a*, kljub sicer ohranjenim kvantitetnim opozicijam; *ja* v *zjáme* 'iz jame' in v *zjámla* 'zemlja' ali *uzjáme* < *uzeme* 'vzame' je popolnoma enak.

Pod dolgi vokalizem spada pravzaprav še diftong *gr* (gl. na koncu). Dolgi *e* (indiferenten ali nekoliko širok) je že po monoftongizaciji iz *eĵ* za *ě*, vendar je diftong še vedno običajnejši. *o* je v primeri z *e* nekoliko ožji. *ü* se je razvil v *ju* (*ju*), vendar je pri mlajši generaciji že splošno substituiran s knjižnim *u*. Kratki *i* ima minimalno frekvenco; *ə* pa je prednji – posebno izrazito prednji je v izglasju. Za palatali sta *e* in *a* nevtralizirana v *ä*.

V govorih s tem drugim tipom razvoja sekundarno poudarjenih vokalov, ki imajo četrkotni vokalni sistem, pa se z diftongizacijo refleksa za sekundarno poudarjeni *e* v *ja* in razpadom tega diftonga v *j*+ *a*⁵⁰ spet razvijajo trikotni sistemi.

[56] Za zahodni del osnovnega dolenjskega sistema (notranjski dialekt) je značilna zlasti izguba intonacijskih opozicij in premik akcenta v tipu *mägla* (kar povezuje ta del z nekaterimi drugimi primorskimi dialekti), s čimer so dobili spet kratkopoudarjene vokale v nezadnjih zlogih, dalje navadno velarni tip etimološkega polglasnika, ki je pogosto še v opoziciji s prednjim polglasnikom, nastalim po redukciji iz etimoloških *i* in *u* (prek *ü* oz. njegove variante *y*).⁵¹ Niso pa tudi redke vokalizacije enega ali obeh polglasnikov pod akcentom (zadnjemu se ponekod pridruži reducirani *a*) in kot naslednja stopnja (v notranjščini) odprava kvantitetnih razmerij.⁵² Za precejšen del notranjščine je še značilna asimilacija prednjega polglasnika z *u* v nov *y*.⁵³

Za vzhodni del osnovnega dolenjskega sistema je značilna zlasti razširitev ali celo diftongizacija dolgih etimoloških *i* in *u*. Nad Savo pa je osnovni dolenjski sistem prišel v zadnjih obdobjih pod vpliv štajerskih razvojev (kot so izguba intonacij, razvoj *ə* > *e*, deloma že izgubljanje kvantitetnih razmerij ipd.).

*

V razvoju po času nastavljenih osnovnih sistemov so številni pojavi skupni za oba štajerska in za panonski sistem. Zlasti so se tu dolgi vokali pogosto diftongirali v smeri *eĵ*, *ou*, čeprav ponekod samo *o* (npr. gornjesavinjsko, prekmursko), drugod oba ali morda samo *e* oz. en *e*. Pogostne pa so tudi že nove monoftongizacije, ki so ponekod (kot gornjesavinjsko, obsotelsko) popolnoma dokazljive, ponekod (npr. južnopohorsko) pa ni mogoče z gotovostjo določiti, če so sedanji monoftongi še prvotni (zdaj sicer zoženi) ali že po monoftongizaciji nastali. Nista pa se diftongirala v smeri *eĵ*, *ou* tista *e* in *o*, ki sta refleksa kasneje podaljšanega *ě*- in *ê*- oz. *ô*-, in navadno tudi sekundarno poudarjeni vokali ne (mogoče zaradi napetega izgovora?). Sovpadi starejših *eĵ*, *ou* z novejšimi *eĵ*, *ou* so potem lokalno različni, a pretiranih sovpadov se je jezik ven-

⁵¹ S takim dvojnimi polglasnikom se dobijo nekateri govori tudi v dolenjščini (npr. okolica Grosuplja, Višnje Gore). So pa v notranjščini tudi glede polglasnikov še drugačni razvoji, kot npr. pozicijska razdelitev etimoloških *ə* v prednji in zadnji polglasnik ipd.

⁵² Precej podrobnosti o teh stvareh je mogoče najti pri Rigler, Južnotranjski govori, Ljubljana 1963 (citiram JNG).

⁵³ Prim. Rigler, SR XI (1958), 206sl.

darle izogibal. Kjer sta sovpadla prvotno slovenska \bar{o} in \acute{o} , tam je za q skoraj redno drugačen glas, le tam, kjer so v neki (kasnejši) dobi [57] svojega razvoja dosegli vsi trije glasovi monoftongično stopnjo, so sovpadli. Isto velja pri e -jevskih glasovih. Če sta sovpadla \acute{e} in \acute{e}' , je za \acute{e} drugačen glas (sovpadejo pa seveda v paralelnih pogojih kot pri o). Eno takih področij s sovpadom vseh treh e -jev in o -jev je ozemlje ob srednji Savinji, kjer zdaj nastopa včasih že nova diftongizacija v obratni smeri (ie). Sekundarno poudarjeni vokali se v obeh štajerskih sistemih skoraj redno diftongirajo v smeri ie , uo (v panonskem sistemu so navadno še kratki). Kvaliteta diftongov za sekundarno poudarjene vokale je v glavnem odvisna od kvalitete vokala pred diftongizacijo; je pa navadno obratno sorazmerna s kvalitetami prej dolgih vokalov (oz. diftongov). u se je razvil v \ddot{u} večinoma le na tistih področjih, kjer je nastal kak nov u (predvsem iz f , ponekod, kot obsotelsko, tudi iz ou), drugod je navadno ali še ohranjen kot \acute{u} ali pa je dal u . Pogosto se v obeh štajerskih sistemih, a včasih tudi v panonskem, diftongirajo tudi dolgi i in u oz. \acute{u}/\ddot{u} v ij in uu oz. $\ddot{u}u$ ali $\ddot{u}j$, ki se lahko razširijo (e_j , [kozjaško] $\acute{o}u$). Diftonga e_j , ou se ponekod disimilirata proti širini (zlasti prvotna e_j , ou), v obeh štajerskih sistemih ponekod prav do a_j , au (predvsem po južnem Pohorju in v okolici Šmarja pri Jelšah in Rogaške Slatine). Večinoma se širita oba diftonga paralelno, čeprav je tudi včasih pri enem ali drugem dosežena malo večja odprtost, le južnovzhodni pas južnoštajerskega sistema je ou monoftongiziral v u , medtem ko se je e_j tam razširil proti $\acute{e}j$ ali celo $a_j/a\acute{e}$, oz. dal južnoobsotelsko e . Ta monoftongizacija diftonga ou je razmeroma mlada (gotovo po 16. st.) in ta u ni identičen z u -jem v dolenjskem osnovnem sistemu.⁵⁴ Razvoj novejših diftongov e_j , ou (< \acute{e} , q) je na splošno manj paralelen kot razvoj starejših (< \acute{e} , \bar{o} in tistih, ki z njima sovpadejo).

V kratkem vokalizmu so na tem področju sovpadli \acute{o} in o (goričanski dialekt v panonskem osnovnem sistemu, ki je najbrž nezadnje kratkopoudarjene zloge nekoliko kasneje daljšal kot drugod na severu, je ob daljšanju menda še imel \acute{o} in o , vendar o tem tu ni mogoče podrobneje govoriti, a tudi dialektološki podatki za ta dialekt so skopi in nezanesljivi), \acute{e} in e sta sovpadla v obeh štajerskih sistemih, medtem ko se je v panonskem razlika obdržala in so sovpadi le lokalni. Značilen pojav je razvoj kratkega \acute{o} v e -jevski glas (\acute{o} je ohranjen le na skrajnem robu Štajerske), ki je samostojen pojav in ne istoveten z razvojem dolgega \acute{o} [58] v e . Deloma seže ta razvoj še v skrajni vzhodni rob koroškega osnovnega sistema (severnopohorsko in remšniško), kjer ima ta vokal pod poudarkom lahko še celo svojo posebno kvaliteto (severnopohorsko).⁵⁵ Razširjen pojav je še velarizacija a :⁵⁶ po večjem delu Štajerske (brez goričanskega in večine savinjskega dialekta) in v Prlekiji (z južnim robom Prekmurja) dolgega, kar sega tudi

⁵⁴ Gl. Logar, Pogovori o jez. in slov. (1955), 63 (dodal bi, da gre verjetno za direktno monoftongizacijo $\acute{o}u > \acute{u}$ brez vmesne stopnje z \acute{o}).

⁵⁵ Gl. Logar, SR IX (1956), 33.

⁵⁶ Za razširjenost prim. zlasti Ramovš, KZSJ, 223–224; HG VII (gl. stvarno kazalo).

v del osnovnega koroškega sistema, v Prekmurju pa kratkega, kar je najbrž povezano z enako kvaliteto madžarskega kratkega *a*-ja. Pogosto pa pride tudi do podaljšanja kratkopoudarjenih vokalov in s tem do izgube kvantitetnih razmerij. V obeh štajerskih sistemih je ta pojav skoraj splošen, a pogosten je tudi v panonskem. V zvezi s kvantitetnimi razmerami bi bilo treba omeniti, da so diftongi tipa *eĭ*, *ou* lahko daljši ali krajši; zlasti pohorski so navadno v prvem delu izrazito kratki (*ěĭ*, *ăĭ*, *öu*, *ău*).

Od akcentskih premikov je treba posebej opozoriti na tip *okô* > *ôko*, ki je zajel zahodni del severnoštajerskega osnovnega sistema in je povezan z enakim premikom v precejšnjem delu koroškega osnovnega sistema.

Vse to področje je izgubilo tudi intonacijske opozicije.

*

Za ilustracijo bi navedel iz južnoštajerskega osnovnega sistema sistem za Zibiko.⁵⁷ Tam se je *eĭ'* iz osnovnega južnoštajerskega sistema disimiliriral v *aĭ*. *e* se je diftongiral v *eĭ* in z njim je sovpadel tudi prejšnji *eĭ'* (le za nekatere primere prejšnjega *eĭ'* imajo *aĭ*), medtem ko je za *ĕ* sedaj *ê*. Paralelno z *eĭ'* > *aĭ* se je *ou* razvil v *au*, a prejšnji *o* > *ou*. Kot par k *ê* je nastopil v nekaterih redkih primerih tudi *ô* (v nekaterih tujkah, deloma pozicijsko). Dolgi *i* > *iĭ*, a kratkopoudarjeni *i* dá *î*, tudi kratkopoudarjena *ü* in *a* se podaljšata. Sekundarno in kratkopoudarjeni *e* in *ə* ter *o* dajo *ie* ter *uo*. V nepoudarjenih zlogih je vsak *o* dal *u*, *ü* pa deloma *i*, deloma *u*, a *ə* je kot na vsem tem področju prešel v *e*.

Diftonge tipa *eĭ* lahko zdaj v tem govoru razstavimo, saj ni kvantitetnih opozicij niti drugih stvari, ki bi to delitev branile, in tako dobimo takle vokalni sistem:

[59] poudarjeni vokalizem		nepoudarjeni vokalizem	
<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ie</i>	<i>uo</i>		
<i>ĕ</i>	<i>ô</i>	<i>e</i>	<i>a</i>
<i>a</i>	<i>ă</i>		

Gre torej za pravokotni sistem, ki je v poudarjenih zlogih organiziran po labialnosti, v nepoudarjenih pa po timbru. Do neke mere nam to pojasni, zakaj se tu drži *ü* (oz. zakaj se je sploh etimološki *u* razvil prav do *ü*), čeprav ni nastal drug *u* (*u* lahko nastopi le v izredno redkih onomatopoetičnih ali ekspresivnih izrazih). Na splošno pa se v slovenščini le kaže težnja k trikotnim vokalnim sistemom in pozicijsko je pravzaprav tudi

⁵⁷ V okolici Šmarja pri Jelšah. Po gradivu v seminarski nalogi M. Založnik.

tukaj že nakazan razvoj v to smer. Pred *r* imajo namreč za *e* varianto *ɛ*, torej nastopajo v tem parcialnem sistemu *ɛr*, *ar*, *ār*.

V drugih govorih so tudi drugačni razvoji in drugačni sovpadi. Večkrat dobimo isti refleks za kratkopoudarjeni *i* in sekundarno poudarjeni *e* (in *ə*) ter za novi *u* (iz *ɤ*, po vokalizaciji iz *ɥ* ipd.), ki je prišel pod kratki poudarek, in sekundarno poudarjeni *o*. V teh govorih se navadno paralelno razširi tudi (prej) kratkopoudarjeni *ü* v *ö* ali celo diftongira v *üə*. Monoftongizacije so precej pogostne v južnem obsotelskem predelu (o predelu ob srednji Savinji gl. zgoraj). Najjužnejši del obsotelskega dialekta različno zajemajo nekatere štajerske in centralnoslovenske inovacije. Medtem ko so v starejši fazi dolgi *e*-jevski in *o*-jevski vokali imeli štajerski razvoj, pa sta kratki *ě* in večinoma *ě* obravnavana tako kot v centru. Toda pri tem mogoče ne gre za različen obseg inovacij, ampak za mešanje oz. izpodrivanje nekaterih refleksov. To delno mešanje ni na obmejnih ozemljih nič posebnega. Je pa v tem predelu zanimiv moščanski govor, ki je cirkumfleks nadomestil s kračino. Ker so na ta način vokali iz sistema dolgega vokalizma pomnožili sistem kratkega vokalizma, v katerem so bili vokali z drugačnimi kvalitetami, ima zdaj ta govor za slovenske razmere zelo bogat kratkopoudarjeni vokalizem (v njem nastopajo tile kratkopoudarjeni vokali: *i*, *ɛ*, *e*, *ɛ*, *a*, *ā*, *o*, *o*, *u*, *ü-ö*, *æ* poleg *ɤ*).⁵⁸

[60] Iz severnoštajerskega osnovnega sistema bi navedel vokalni sistem iz Zafosta pri Slovenski Bistrici.⁵⁹ Tudi tukaj so odpravljene kvantitetne opozicije, čeprav fonetična kvantiteta pravzaprav še obstaja. V diftongih so namreč vokali kratki (*äi* ipd.). Vendar kljub temu v sistemu ni treba teh diftongov jemati za enoten fonem, ampak jih lahko razlagamo kot skupino fonemov s pozicijskim krajšanjem poudarjenega vokala, saj vsi ti vokali iz diftongov (mislim na zveze vokal + *i* ali *u*) nastopajo z istimi kvalitetami tudi samostojno. Obenem pa ni možen dolg vokal + *i*, *u* in so torej kračine v teh diftongih samo pozicijske.

V tem sistemu so se vsi kratkopoudarjeni vokali (tisti, ki so bili kratkopoudarjeni v osnovnem severnoštajerskem sistemu ali ki so kasneje prišli pod akcent)⁶⁰ podaljšali. Sekundarno in kratkopoudarjena *e* in *o* dasta diftonga *ie* in *uo*. Isti refleks kot kratki *e* da v tem govoru tudi *ə*. *ě* in *ö* iz osnovnega sistema dasta *î* in *û*, *î* in *û* dasta tudi prej kratkopoudarjena *i* in *u*, medtem ko se prej dolga *i* in *u* (< *ü*) diftongirata v *ěi* in *öu*, ki ju lahko razdelimo na *ě* + *i* ter *ö* + *u*. Prejšnja diftonga *ei* in *ou* sta se disimilirala v *aj* in *au*; prejšnji *ā* > *ā*, *ā* > *ā*; *ě* in *ö* sta se zožila (ni povsem gotovo, če direktno) v *ě* in *ö*; etimološki *ā* + *j* pa je dal *ā*. Nepoudarjeni *ü* je dal *u*.

⁵⁸ Vokalni sistem in druge podatke za Mostec gl. pri Toporišič, Dolenjski zbornik 1961, 203–222.

⁵⁹ Po gradivu v seminarski nalogi R. Brdnik.

⁶⁰ V tem govoru se je izvršil sekundarni akcentski premik (tip *žena*), za tem še en premik z zadnjega kratkega zloga na predtonične (kratke) vokale in premik cirkumfleksa z odprtega končnega zloga proti začetku (tip *oko*).

poudarjeni vokalizem		nepoudarjeni vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ɛ</i>	<i>ø</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ie</i>	<i>uo</i>	<i>a</i>	
<i>ä</i>	<i>á</i>		
<i>a</i>			

Iz osnovnega panonskega sistema bi navedel sistem iz Cankove.⁶¹ Tukaj se je *ō* iz osnovnega panonskega sistema diftongiral v *ou* in sovpadel s prejšnjim *ou*; *ē* se je zožil v *ɛ*; nastal je tudi že nov *ø*, vendar ima še minimalno frekvenco, saj je nastal v glavnem v skupini *ʃt > rø*. [61] *u* je iz *ʃ*. Kratka *ø* in *o* sta sovpadla v *ø*, *ä* se je velariziral, *ə* pa razvil v *ä/ɛ*.

Sistem v Cankovi je torej tak:

dolgi vokalizem			kratki vokalizem		
<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>
<i>eɨ</i>		<i>ou</i>	<i>ɛ</i>		<i>ø</i>
<i>ɛ</i>	<i>ø</i>		<i>ä</i>		<i>á</i>
<i>a</i>					

V nepoudarjenih zlogih se *i* in *ü* nevtralizirata v *i*. Pozicijsko nastopa tudi *ö*. Razen navedenih vokalov imajo še zlogotvorni *ʃ* in v nepoudarjenih zlogih tudi *ʃ* (nov, nastal po redukciji vokalov in v tujkah).

Diftongi *eɨ*, *ou* pa so že v tem sistemu nekoliko problematični. Mogoče bi jih bilo treba razstaviti na *ɛ + ʃ* in *ø + u*. Intonacijskih opozicij, ki bi nam razstavitev še najbolj branile, zdaj tukaj ni. *ɛ* in *ø* pa nastopata tudi v vseh takih pozicijah v besedi kot diftonga. Da so v starejši fazi jezika bili ti diftongi obravnavani monofonemsko, nam kaže razvoj *u*-ja in *ʃ*-a (etimološki *u* se je razvil v *v* in *ʃ* v *ø* ob istočasni eksistenci diftonga *ou*). Diftonge sem pustil nerazstavljene le zato, ker imajo za *ʃø*, medtem ko v tistih prekmurskih govorih, v katerih diftong *ou* razpade na *o + u*, navadno *ø* razvijajo v *u*. Vendar povsem zadosten argument to ni.

⁶¹ Po gradivu v knjigi A. Pável, *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, Budapest 1909.

Ta cankovski sistem pa je obenem tudi starejša stopnja številnih dalje razvitih prekmurskih sistemov. Enega izmed najdalj razvitih predstavlja sistem v Górici.⁶² Dolgi vokali *í, ü, u, e, o* iz cankovskega sistema so se tu diftongirali v *ij, üj, uy, ej, oy*, nato pa so se kratkopoudarjeni vokali podaljšali. S tem so diftongi razpadli na skupine fonemov. V nepoudarjenih zlogih pa sta se *e* in *o* razvila v *i* in *u*. Tako so dobili naslednji sistem:

poudarjeni vokalizem			nepoudarjeni vokalizem	
<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>e</i>			<i>e</i>	
<i>o</i>			<i>o</i>	
<i>e</i>			<i>e</i>	
<i>á</i>			<i>á</i>	
<i>a</i>				

[62] Pozicijsko nastopa tudi *ö*. Zlogotvoren je tudi *r* (in nepoudarjeni *r*). V nekaterih izredno redkih primerih je mogoče tudi že analogično vnesti *ü* v nepoudarjeno pozicijo.

So pa tudi še drugi zanimivi razvoji. Ne sovpaše povsod *e_i*, če nastane iz *e* v osnovnem sistemu (iz začetno sln. *ē, ē̄*) s prejšnjim *e_i* (< *ē̄*). V Markovcih⁶³ je npr. *e_i* < *ē̄* razširjen in je novi *e_i* ožji. Tudi v nepoudarjenem vokalizmu so še različni razvoji. Nepoudarjeni *a* večkrat ni velariziran (ampak samo kratkopoudarjeni). S tem pa je dana možnost prehoda *ā* v *a*, ki narašča v smeri proti severu od pozicijskega do splošnega v Porabju.⁶⁴ Od pozicijskih pojavov bi bilo treba omeniti, da nastopajo pogosto zoževanja pred nazali, monoftongizacije pred nazali ali krajšanja pred sonanti ipd.

*

V obsoško-idrijskem osnovnem sistemu sta se dolga *e* in *o* diftongirala v *ie* in *uo*, ki sta v večini tega osnovnega sistema sovpadla z *iē* in *uō*. Cerkljanski dialekt pa je *iē* in *uō* pred sovpadom monoftongiziral v *i* in *u*. Severni del tega osnovnega sistema (ob gornji Soči) ima še ohranjene intonacijske opozicije, medtem ko jih je področje ob

⁶² Po gradivu v diplomski nalogi I. Celec.

⁶³ Po podatkih T. Logarja.

⁶⁴ Prim. Vratuša, SJ II (1939), 222.

⁶⁵ Mejo rovtarski dialektični skupini je težko postaviti nad Tolminom pod Kamno (Ramovš, DK, 29; HG VII, 82), ker se bistvene značilnosti rovtarščine začnejo šele pod Tolminom nad Mostom na Soči. Okolica Tolmina ima še intonacijo in krajšanje dolgih *i* in *u* tu ni več posebno izrazito in tvori v tem nekak prehod. Govor same okolice Tolmina je v dialektološkem pogledu prehodni govor, ki pa je bližji obsoškemu dialektu kot rovtarščini. Zato dosedanji tolminski dialekt lahko razdelimo na manjši severozahodni del (s Tolminom), ki bi kot poseben govor spadal pod obsoški dialekt, in ostali del, ki bi kot poseben govor (oz. govori) spadal pod cerkljanski dialekt. Vsekakor tolminščina ni pripraven izraz za označevanje kakega dialekta (prim. tudi op. 66).

Idrijci izgubilo. To področje ob Idrijci⁶⁵ so skupaj z jugozahodnim delom gorenjskega osnovnega sistema zajele še nekatere druge inovacije, ki so zdaj značilne za rovtarsko skupino dialektov. Med te inovacije spada zlasti bolj ali manj izrazito (ponekod samo fonetično) krajšanje dolgih *i* in *u*. Najbolj je to prišlo do izraza v cerkljanskem dialektu, ki je *iē* in *uo* iz osnovnega sistema monoftongiziral v *ī* in *ū*. Ta nova *ī* in *ū* sta prišla v opozicijo s prejšnjima (v osnovnem sistemu dolgima) *i* in *u* kot dolgi : kratkemu. Krajšanje *i* in *u* je ena najpomembnejših inovacij, ki obenem [63] z izgubo intonacijskih opozicij tvori osnovo tudi splošnemu akustičnemu vtisu rovtarščine.⁶⁶

Rovtarski dialekti spadajo torej med tiste slovenske dialekte, ki še dobro čuvajo kvantitetne opozicije. V svojem novejšem razvoju so šli deloma celo v nasprotno smer kot drugi slovenski dialekti, ki so že od podaljšanja skrajšanega akuta (na tem ozemlju že ob začetku tretje etape razvoja vokalizma) težili k odpravi kratkih poudarkov na nezadnjih zlogih. Kot omenjeno, so *i* in *u* ali, bolje rečeno, ozke monoftonge celo skrajšali, pa tudi vokalov (tudi širokih), ki so kasneje prišli pod akcent, pogosto ne daljšajo, in sicer tam, kjer so *i* in *u* toliko skrajšali, da so že pred daljšanjem sekundarno poudarjenih vokalov ustvarili kategorijo kratkopoudarjenih vokalov v nezadnjem zlogu.

Zaradi navedenih razvojev in že prej omenjenega akanja, razširitve prej kratkopoudarjenih *i* in *u* > *ɛ* in *ɔ* ter zaradi novejšega razvoja *ə* > *ɔ* (zlasti pod poudarkom, nepoudarjeni je, če je bilo le mogoče, onemel ali pa so prevzeli zlogotvorno funkcijo sonanti) so dobili v Cerknem⁶⁷ (rovtarski del obsoško-idrijskega osnovnega sistema) naslednji vokalni sistem:

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>iē</i>	<i>uo</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>		<i>a</i>	

V tem cerkljanskem sistemu so torej pri dolгих vokalih $i < \bar{e}, \acute{e}$; $i\acute{e} < \bar{e}, \acute{e}$; $a < \bar{a}, \acute{a}$; \bar{a}, \acute{a} ; $uo < \bar{o}, \acute{o}$; $u < \bar{u}$; pri kratkih pa $i < \bar{i}, \acute{i}$, včasih *i* (navadno onemi); $e < -\acute{e}, -\acute{e}, -\acute{e}, -\acute{i}, \acute{e}, e, \acute{e}$, po preglasu tudi iz *a*, $-a$; $a < -a, -\acute{o}, -\acute{o}, a, o, \acute{o}$; $o < -\acute{o}, \acute{o}, -u$, redko *u*; $u < \bar{u}, \acute{u}$, včasih *u* (navadno onemi) ter po asimilacijah nekaterih vokalov z *u* in za *-o* v neutr. adj. Nosilci zloga pa lahko postanejo tudi sonanti *r, l, m, n*, če je bil ob njih redukcije zmožen vokal.⁶⁸ Intonacijskih opozicij nimajo.

⁶⁶ Zato sem v op. 65 tudi razdelil tolminščino, kajti omenjene inovacije so za rovtarščino pomembnejše kot močnejše razvita sekundarna palatalizacija in akanje, ki deloma povezujejo okolico Tolmina na rovtarščino.

⁶⁷ Po seminarski nalogi S. Močnik.

⁶⁸ Po izvoru so zlogotvorni sonanti vedno novi. Stari *r* se je prek *ər* razvil v *or* (tako tudi nekateri primeri s predčasno redukcijo).

[64] V nekaterih rovtarskih govorih pa sovpadе *i̯e* < *ěz ie* < *e* in *ɛ* ter se ne razvije v *i* (npr. okolica Mosta na Soči itd.), enako kot tudi v obsoškem dialektu.

V severnem delu obsoško-idrijskega osnovnega sistema – v obsoškem dialektu – pa je npr. v Trenti⁴⁹ takle vokalni sistem:

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>i̯e</i>	<i>u̯ɔ</i>	<i>ɛ</i>	
<i>e</i>		<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>		- <i>a</i>
	<i>a</i>		

Poleg tega imajo še diftong *æ* (med dolgimi nosilci zloga). V tem sistemu *i̯e* in *u̯ɔ* zastopata *i̯e* in *u̯ɔ* ter *e* in *o* iz osnovnega obsoško-idrijskega sistema, *ɛ* in *ɔ* pa sta refleksa sekundarno poudarjenih, prej kratkih *e* in *o*.⁶⁹ Zelo redek glas je *ɛ*, nastal je v nekaterih primerih iz podaljšanega kratkopoudarjenega *ɛ* (različnega izvora), ki je prišel pod akcent v nezadnjem zlogu, in pozicijsko iz *i̯e* v določenih zvezah s palatalnimi konzonanti. Pri kratkem vokalizmu nastopa *a* samo v izglasju, ker se je v internih pozicijah redno razvil v *e*. Kratkopoudarjena *e* in *o* sta nekoliko širša kot v nepoudarjeni poziciji. Kratki *e* je torej pomnožen z *a*-jem, *o* pa s kratkopoudarjenim in izglasnim *u*. Nepoudarjeni *u* v internih zlogih (tudi iz *f*), kratki *i* v vseh pozicijah (razen vzglasja) in *æ* ter deloma nepoudarjeni *e* dajo *ɛ* (skoraj bi ga lahko označili tudi z *ɛ̃*). Sedanji kratki *i* je iz vzglasnega *i* (po asimilaciji s protezo), analogično vnesen iz dolgih zlogov (po enakih principih kot v centru), po asimilacijah vokalov z *j* in v 3. os. prez. glagolov tipa *lovi*, *trpi*, ki imajo iz nejasnih razlogov premaknjen akcent, vendar vokal ni reduciran. *u* nastopa v paralelnih pozicijah (razen zadnje) kot *i*.

Na dolgih vokalih so v tem sistemu intonacijske opozicije.

V ostalem delu soškega dialekta so še nekatere druge značilnosti. Okrog Kobari-
da sekundarni akcentski premik še ni izvršen (povezano z beneškimi govori), kar je verjetno v zvezi z melodično linijo akuta, ki ima pri prejšnjih akutih na nezadnjih zlogih zelo močan tonični višek [65] na koncu. V nekaterih severnejših govorih predtonični *o* prehaja v *u*, medtem ko dobimo v južnem delu še akanje (povezano z rovtarskimi govori in naprej proti dolenjščini) itd.

*

⁶⁹ *ɛ* pozicijsko tudi namesto *u̯ɔ* in *ɔ* za *ɥ*-jem.

V beneško-kraškem osnovnem sistemu so se nazali denazalizirali v vokale različnih kvalitiet, najbrž tudi časovno precej različno. Ne moremo nastaviti na tem področju enotne denazalizacije in potem iz enotnih oralnih vokalov nadaljnjega razvoja.

Severni predel je oba nazala približno paralelno denazaliziral v zmerno široka ϵ in ϱ , ki sta sovpadla z e in o iz osnovnega sistema. Ker ta predel ni izvedel sekundarnega akcentskega premika, je sistem dolgega vokalizma zelo preprost in ni doživel kakih posebnih razvojev, zato kaže v primerjavi z drugimi slovenskimi vokalnimi sistemi razmeroma precej arhaično stopnjo. Pri kratkem vokalizmu je malo več sprememb, vendar gre tudi tu predvsem le za razvoj $\text{ə} > a$ in lokalno nekoliko različno obravnavanje kratkega e ter deloma tudi ɨ in ɯ . Na ta način so z navedenimi razvoji in razvojem predtoničnega $e > a$ dobili v Breginju tale vokalni sistem⁷⁰ (na dolgih vokalih so intonacijske opozicije):

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>iɛ</i>	<i>uɔ</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>	<i>a</i>	
<i>a</i>			

V dolgih zlogih imajo tudi ɛr , v kratkih zlogih pa nastopa ob sonornikih še ə , toda lahko bi te skupine ɛr , ɔl , ɔm , ɔn imeli za zlogotvorne sonante (r , l , m , n).

Južnejši predel (briško-banjško-kraški) je obdržal nazale najbrž še dalj časa. Glede na kvantiteto so še pred denazalizacijo dobili različne kvalitete. Tako so se v izglasnih in kratkopoudarjenih zlogih v vsem južnem predelu razvili v $\text{a}'\text{ɛ}$ in u (ali sprva lahko tudi ó), v internih nepoudarjenih so menda povsod sovpadli z e in o , v dolgih zlogih pa so [66] se v briško-banjškem delu razvili proti širini ($\text{a}'\text{ɛ}$, ɔ), v kraškem pa proti ožini (v zahodnem kraškem delu⁷¹ ɛ proti širini, ɔ proti ožini). Vsaj deloma je to najbrž tudi posledica različnih časovnih relacij pri denazalizaciji (glede na geografijo, kot glede na pozicijo in vrsto nazala). Solkanski govor je denazaliziral ɛ v neke vrste reduciran glas (ki preide zdaj v glavnem v ə , v Grgarju pa v nekak $\text{y}\text{ə}$),⁷² ki pa je moral iti prek ɛ , ker da tam tudi ā ob nazalnem konzonantu isti refleks. Ta južni predel je izgubil intonacijske opozicije.

⁷⁰ Nastavljen po Logar, SR IV (1951), 223sl., in po magnetofonskih posnetkih v arhivu Inštituta za slovenski jezik SAZU.

⁷¹ Tudi južni rob brišičine bo spadal sem, prim. Logar, JiS IV (1958/59), 133.

⁷² Prim. za refleks a -ja ob nazalnem konzonantu in za refleks nazala ɛ : Pagon (pismo Cafu), ZMS II (1900), 239; Škrabec, Cv. XXVIII, 1 c; XXX, 3 c; Logar, SR V–VII, 163–164; VIII, 39–42; Rigler, JNG, § 41.

V Kojskem, kjer je za ϵ refleks a , za q ρ , za \bar{o} iz osnovnega sistema $u\phi$, za sekundarno poudarjena e in o pa ϵ in ρ , je dolgi vokalizem pravzaprav tak kot v Breginju, le da je tukaj še \bar{o} podaljšan, seveda ima drugačen izvor in drugačno frekvenco. Značilna pa je za ta govor neke vrste metatonija. Vokalna redukcija izglasnih vokalov (ki zajame etimološka $-i$ in $-u$ ter tudi $-u < -q$ in $-\bar{o} < -\epsilon$) je tukaj zapustila sledove v kvantiteti in tonični podobi predhodnega vokala.⁷³ Težko je reči, kaj tukaj pravzaprav označuje (markira) te metatonirane vokale, ali kvantiteta ali intonacija. Če intonacija, potem bi tudi v tem pogledu bil kojščanski vokalizem enak breginjskemu (seveda se fonetična podoba te intonacije in njena distribucija razlikujeta od breginjske).

Drug značilen pojav, ki ga srečamo v tem koncu, je vokalna harmonija. Vokalna harmonija je sicer v slovenščini razmeroma pogosten pojav, vendar jo srečujemo v jugovzhodnem delu slovenščine bolj pozicijsko omejeno (prim. že zgoraj naveden razvoj $\epsilon [< \bar{e}] > e$ pred e , v osnovnem dolenskem sistemu so po vokalni harmoniji prešli predlogi $na, za, nad > ne, ze, ned$ ⁷⁴ ipd.), severozahodni del slovenščine pa jo ima na več različnih, čeprav ne strnjениh področjih na različne načine (glede na odprtost, timbre ali resonanco) precej daleč razvito.⁷⁵ V novejšem času se zdi, da vokalna harmonija čedalje manj deluje, saj celo v rezijanščini [67] ni več živ pojav, zlasti v centralnih dialektih pa se zdaj (najbrž po 18. st.) pojavlja celo nasproten pojav vokalne disimilacije.⁷⁶

Eden izmed govorov, ki so razvili vokalno harmonijo, je tudi komenski govor⁷⁷ v kraškem dialektu. Ta govor je večinoma reduciral kratka i (razen izglasnega) in e iz osnovnega sistema v ϵ , kratki a (tudi tistega, ki je v posameznih primerih po asimilacijskem ali disimilacijskem akanju nastal iz o) in kratkopoudarjeni refleks za ϵ in najbrž q pa v \bar{q} (kratki u ima več refleksov, redukcije izostanejo pogosto pri posttoničnih glasovih, vendar teh stvari tu ni mogoče podrobneje obravnavati). Toda ta dva glasova sta ostala samostojna fonema samo v nevtralni poziciji (v zadnjem zlogu, če ni bil v soseščini palatalni konzontan), drugod sta se vokalnoharmonično porazdelila glede na naslednji prednji ali zadnji vokal (ob palatalnem konzontanu je tudi ϵ).

Kakor sem že omenil, je kraščina razvila refleks za q proti ožini. Bil je take kvalitete, da se je razvil v $u\phi$, in sicer prej, kot je to stopnjo dosegel \bar{o} iz osnovnega sistema (= \bar{o}), ki je na tem ozemlju do danes tudi dal $u\phi$. To nam dokazuje prav komenski govor, ker je $u\phi < q$ skupaj z $u\phi$ iz osnovnega sistema (slovenski cirkumfektirani o)

⁷³ Gl. Škrabec, Cv. XX (1902), 3 b; podrobneje Logar, SR IX (1956), 41; XI (1958), 111–112.

⁷⁴ Gl. Rigler, SR XII (1959/60), 230–248.

⁷⁵ Prim. Baudouin de Courtenay, Opyt, 89sl., za Rezijo; Scheinigg, Kres 1881, 525sl., Programm des k. k. Staats-Gymnasiums zu Klagenfurt 1882, 3sl., za Rož (glede rožanske vokalne harmonije prim. še spodaj); Štrekelj, AfsIph XXXV (1914), 138, za Kras; Logar, JiS IV (1958/59), 134, za Banjščice (v sekundarno poudarjenih zlogih, npr. *sôstra* : *sêstre*, *nâga* : *na nêg*).

⁷⁶ Gl. Rigler, SR VIII (1955), 225sl.; JNG, § 110.

⁷⁷ Po gradivu pri Štrekelj, AfsIph XXXV, 130–150; Morphologie des Görzer Mittelkarstedialektes, Wien 1887.

razvil v *u*, preden se je \bar{o} iz osnovnega sistema (slovenski novoakutirani *o*) razvil v *uo*.⁷⁸ Ta *uo* (iz cirkumfl. *o* in \bar{o}) je komenski govor razvil v *u* zato, da je spet vzpostavil ravnotežje v sistemu, kajti za etimološki *u* je iz sosednjega notranjskega dialekta prevzel *y* (varianta *ü*). Za dolgi \bar{e} imajo zdaj *iē*, \bar{e} in \bar{o} iz osnovnega sistema sta se diftongirala v *iē*, *uo*; *e* in *o*, ki sta prišla pod sekundarni poudarek, pa sta zavzela mesto dolgih \bar{e} in \bar{o} (isti refleks dasta tudi kratkopoudarjena *e*, *o*). Tako je v komenskem govoru (za kraj Gorjansko)⁷⁷ tale vokalni sistem:

dolgi vokalizem			kratki vokalizem		
<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>
	<i>iē</i>				<i>o</i>
	\bar{e}	\bar{o}		\bar{e}	\bar{a}
	<i>a</i>			<i>a</i>	

[68] Pri kratkem vokalizmu nastopajo v izglasju (tudi pod kratkim poudarkom) lahko vsi vokali razen \bar{a} , pod kratkim poudarkom v internih zlogih le \bar{e} in \bar{a} ter v redkih primerih *o* (iz *o* ali *u*, ki sta prišla pod akcent ob zadnjem akcentskem premiku), v predtoničnih zlogih pa sta najbolj pogostna tudi \bar{e} in \bar{a} ter tudi še *o*, redka pa sta *i* in *y*. \bar{a} je refleks izglasnega \bar{e} , posttoničnega etimološkega \bar{a} , a v nekaterih primerih je nastal tudi po redukciji iz posttoničnega *i*.⁷⁹

*

Na problematičnosti v nastavljenem osnovnem koroškem sistemu sem že opozoril. Ni gotovo, kdaj se je vključil \bar{e} v druge foneme. Po govorih se je vključeval različno: na zahodnem in vzhodnem robu osnovnega sistema je šel v *iē*, drugod pa najpogosteje v *e*. Na zahodu (ziljsko) sta *e* in \bar{e} sovpadla v *e*, zdaj navadno že \bar{e} , isto se je zgodilo pri *o*-jih in mesto širokih \bar{e} in \bar{o} sta zavzela refleksa nazalov in \bar{e}^2 , ki pa sta zdaj skoraj bolj indiferentna kot široka. Nista pa povsod sovpadla *e* in \bar{e} . Že od Roža (npr. Sele) proti vzhodu srečujemo govore z ohranjeno razliko med obema. \bar{e}^2 (obenem z refleksom za \bar{e} , pa najsi bo denazaliziran ali še nazalen) je v tistih govorih, v katerih je bil širši od \bar{e} in ki so hkrati tudi \bar{a} labiovelarizirali v \bar{a} , zavzel izpraznjeno *a*-jevsko mesto (npr. pogosto v podjunščini).

V rožanščini in vsaj delno v podjunščini se je razvil še \bar{e} kot pozicijski glas.⁸⁰ Obseg njegovega nastanka še ni jasno določen. Zdaj je večinoma že izgubljen, je pa v

⁷⁸ Severno in zahodno od komenskega govora pa se *uo* za \bar{o} ni razvil v *u* in sta oba *uo* zdaj sovpadla. Prim. o razvoju \bar{q} v kraškem dialektu še Rigler, RSI XXI (1960), 30–32.

⁷⁹ Tudi Štrekljeve zlogotvorne sonante lahko razrešimo na \bar{a} + sonant.

⁸⁰ Prim. Scheinigg, Kres 1881, 618; Programm ..., 23–26; Ramovš, HG VII, 12, 22–23; Isačenko, Sele, 31, 80–81.

nekaterih govorih stopil z določenimi ali vsemi *e*-jevskimi glasovi v opozicijo kot ozek (*e*) proti širšemu ali širšim glasovom (iz drugih *e*-jev).

V koroščini je treba izmed nekaterih značilnih vokaličnih pojavov omeniti razvoj *iē* in *uō* v *i* in *u* v delu rožanščine, vendar sta ta *i* in *u* v nasprotju s cerkljanščino sovpadla z etimološkima *i* in *u*. Značilna je še rožanska vokalna harmonija, ki je nepoudarjene *e*-jevske in *o*-jevske vokale ob poudarjenih ozkih vokalih zožila. Tako sta bila v nepoudarjenih zlogih dvojna *e* in *o*; širši *e* se je potem v rožanščini razen v iz[69]glasju večinoma razvil v *a*,⁸¹ ožji pa je ostal *e*, pri *o*-jih sta lahko še zdaj dve kvaliteti ali pa sta sovpadla.⁸²

Za ilustracijo bi navedel nekaj vokalnih sistemov.

V Št. Jakobu v Rožu⁸³ so razvili *iē* in *uō* v *i* in *u*; *e*, *e* in *e'* iz osnovnega sistema so tukaj sovpadli in dali do zdaj *e*, *o* in *o* pa *o*; *e*² in *e'* sta dala *e*, *o* pa *o*. Morebitni *ē* ni zapustil sledov. Ker ta govor ni izvršil niti sekundarnega akcentskega premika niti premika cirkumfleksa proti začetku, je sistem dolgega vokalizma dokaj preprost. Preprost je tudi kratki vokalizem, upoštevati je treba le moderno vokalno redukcijo, po kateri sta se *i* in *u* razvila v *ə* in tudi širša varianta kratkega *e* v *a* (razen v izglasju). Ožja in širša (pozicijska) varianta nepoudarjenega *o*-ja se že zelo težko ločita. Kratki *e* + *j* je dal *e* (nastopa samo v izglasju):

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>		<i>u</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	- <i>e</i>	
			<i>ə</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>		<i>a</i>	

Imajo tudi še *ə*. Pri kratkem vokalizmu je *u* izredno redek (v glavnem le v končnici dat. sing. masc. nekaterih zaimkov in pridevnikov *-umə* ter v izjemnih primerih analogičen kot *drujá* 'drugega'), *i*-ja pa sploh nisem našel. Kratki *e* v internih zlogih se nagiblje k ožini, medtem ko je izglasni *-e* zelo ozek.

Mnogo bolj kompliciran vokalizem je v Selah.⁸⁴ Tu *e* in *e'* nista sovpadla, zato je *e*² (v katerega je prešel seveda tudi refleks za *e*) sovpadel z *e'*, ki je zdaj diftongiran v

⁸¹ Scheinig (v delih iz op. 75) je mislil, da gre *e* > *a* po vokalni harmoniji, toda razvoj *e* > *a* je pojav, ki ni odvisen od sosednjega zloga, vokalnoharmonično je le zoženje *e* (in *o*) pred ozkim poudarjenim vokalom, ki se je izvršilo pred pojavom *e* > *a*.

⁸² V nekaterih govorih pa gredo ožje variante *e*-ja in *o*-ja celo v *i* in *u* (sporočilo dr. T. Logarja).

⁸³ Po gradivu, ki ga je zbrala M. Janežič za SLA, in njenih osebnih podatkih avtorju.

⁸⁴ Po Isačenk, Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1939.

ęä/ea. Ker poznajo tukaj sekundarni akcentski premik, so dobili še sekundarno poudarjeni *e*, ki je sovpadel z *e* iz osnovnega sistema in je zdaj zanj širok *e* (sekundarno poudarjeni *e* je torej ožji od refleksa za *ě*- in *ę*). Enako je pri *o*-jih refleks za *o* sovpadel [70] z *o* (zdaj *oä/oa*), medtem ko za sekundarno poudarjeni *o* ni gotovo, če je sovpadel z *o* iz osnovnega sistema ali je malo širši. Isačenko namreč navaja⁸⁵ poleg *oa* še *o* in *o*, toda iste primere z *o* iz osnovnega sistema piše enkrat z *o*, drugič z *o*.⁸⁶ Imajo tudi *ě*, in sicer zdaj brez pozicijske razvrstitve. Za sekundarnim akcentskim premikom so izvedli še en akcentski premik, in sicer z dolgega in kratkega (v zapoznelih primerih) končnega odprtega cirkumflektiranega zloga, toda premaknjeni akcent še ni podaljšan. Razvoja kratkega *e > a* ta govor ne pozna, v njem je nasprotno vsak nepoudarjeni *e* prešel v *i*, enak glas da tudi nepoudarjeni *i*. Vsak nepoudarjeni *o* je zožen v *o*. Že iz tega je jasno, zakaj so *e*-jevski in *o*-jevski vokali, ki so prišli pod akcent pri zadnjem akcentskem premiku, ozki. Pod kratkim poudarkom sta *i* in *u* dala *a*. V Selah so zdaj po Isačenko tile dolgi vokali: *i*, *iä*, *ę*, *ęä*, *ea*, *a*, *oa*, *o*, *oä*, *uä*, *u*, *ě* (*ę* je v tujkah).

Znano je, da imajo v delu Podjune še zdaj prave nazalne vokale,⁸⁷ vendar samo v dolgih zlogih. Na področju, kjer prebivajo tako imenovani Dravci, imajo tale vokalni sistem:⁸⁸

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>iä</i>	<i>uä</i>	<i>e</i>	<i>ə</i> <i>o</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	
<i>ea</i>	<i>oa</i>	+	<i>ä</i> <i>o</i>
<i>a</i>	<i>ä</i>		

Za *ä*, *o*, *i*, *u* ni treba pojasnil, *iä*, *uä* so za *ię* (in *ę*), *uę*; *ä* je iz dolgega *a*, *ä* pa iz *ę*²; *ea* je za *ę'*; *oa* za *o*. Sekundarno poudarjeni vokali so še kratki, in sicer *ä*, *o* za sekundarno poudarjena *e*, *o*.⁸⁹

[71] Drugod so še drugačni razvoji. Omeniti je treba še premik cirkumfleksa v ziljščini proti začetku,⁹⁰ kjer novo poudarjeni vokali sovpadajo z refleksi za akutirana

⁸⁵ N. d., 29, 33.

⁸⁶ Npr. *prósəm*, n. d., 29 : *prósəm*, n. d., 62, ipd.

⁸⁷ Literaturo prvih poročil o nazalnih gl. pri Nahtigal, ČZN XII (1915), 84 in 85. O naravi teh nazalov prim. Tesnière, SR III (1950), 263sl.

⁸⁸ To je ozemlje od Djekš na severu v jugovzhodni smeri proti Dravi. Sistem je iz Isačenka, RES XV (1935), 53sl.; XVI (1936), 38sl. Premalo pa je podatkov, da bi se dalo točno ugotoviti, če je *er* res obravnavan polifonemsko. Tudi glede *e* in *o* je premalo podatkov.

⁸⁹ Podrobneje gl. pri Isačenko, n. m.

⁹⁰ Gl. Grafenauer, AfsI Ph XXVII, 195sl.

e in *o* v nezadnjih zlogih. Ti premiki so znani tudi na vzhodu. V ziljščini krajšajo (verjetno pod nemškim vplivom) dolge vokale v zaprtih nezadnjih zlogih. Od mežiščine na vzhod so izgubljene intonacijske opozicije itd. Predvsem pa je treba omeniti še rezijanščino s skrajnega jugozahodnega roba koroškega osnovnega sistema. Sprva je doživljala povsem koroški razvoj,⁹¹ glede vokalizma skoraj tako kot ziljščina, le sekundarnega akcentskega premika, ki ga ziljščina že pozna, rezijanščina ni izvedla, pač pa še premik cirkumfleksa proti začetku.⁹² Nato je razvila nekaj samostojnih pojavov: poudarjeni ozki *e*-jevski in *o*-jevski vokali (rezijansko ozki, tj. staroakutirani *ě* in novoakutirana *e* in *o* v vseh pozicijah), a v večjem delu Rezije (razen Bele) tudi dolga *i* in *u* so postali zasopli, vokalna harmonija se je močno razvila, in sicer glede na odprtost (pri rezijansko ozkih *e* in *o*) in zasoplost (pri istih in še pri *i* in *u*), izgubile so se intonacijske opozicije, zdaj tudi že ni več kvantitetnih opozicij.

Najbolj značilni za rezijanščino so zasopli vokali. Fonetično so nekoliko krajši od nezasoplih. Vokalna harmonija pa zdaj že ni več živ pojav in se refleksi že analogično izpodrivajo in prenašajo v drugačne pozicije, kot so utemeljene po vokalni harmoniji. Vokalni sistem je tak:

<i>i</i>		<i>u</i>			
	<i>e</i>	<i>o</i>	+	<i>ī</i>	<i>ū</i>
	<i>ě</i>	<i>ȯ</i>		<i>ē</i>	<i>ȯ</i>
	<i>a</i>				

Enak sistem je tudi v nepoudarjenih zlogih, le da tam ne poznajo dvojnih kvalitet *e*-ja in *o*-ja. Sistem zasoplih vokalov ima samo dve opoziciji: gradualno in labialnostno. *i* in *u* sta torej v razmerju nelabializiran : labializiran, *ī* in *ē* kot visoki : nižji (oz. ožji : širši).

Navedeni sistem je iz Njive,⁴⁹ *i* in *u* sta refleksa osnovnih *iē* in *uō*, *e* in *o* (ki nista ozka, ampak indiferentna) sta refleksa nazalov, *ě* in *ȯ* [72] pa refleksa v osnovnem sistemu kratkih, a zdaj poudarjenih nazalov (tj. v osnovnem sistemu kratkopoudarjenih in tistih, ki so prišli pod akcent pri premiku cirkumfleksa proti začetku) ter *i* in *ū*. *a* iz osnovnega sistema je v tem govoru dal *a*.⁹³ V glavnem enake vokalne sisteme imajo tudi drugi rezijanski govori, le posamezni mlajši razvoji so različni (kot npr. pri kratkem *a*, *ȧ*, v Beli tudi pri zasoplih vokalih: tam dasta *i* in *ū* zasopla *ī* in *ū*, tam postane

⁹¹ Prim. Nahtigal, ČZN XII (1915), 121; Ramovš, ČJKZ VII (1928), 107sl.; HG VII, 30sl.

⁹² Gl. Bajec, ČJKZ III (1921–22), 40sl. Težko je reči, ali je ta pojav genetično povezan z ziljskim.

⁹³ Tudi *ar* je dal *ar*, kar kaže, da je tukaj *ar* že pred tem razvojem razpadel na *a* + *r*.

zasopel tudi nekdanji $\dot{\epsilon}$; v Njivi gre pozicijsko ob nazalnih konzontanah $a > \epsilon$, na Solbici pa v \acute{a} ipd.).

*

V začetni fazi je slovenščina imela tudi zlogotvorna r in f . Zaradi njihovih specifičnih lastnosti jih pri sistemskem razvoju vokalizma nisem sproti upošteval drugače, kot če so se zaradi fonetičnih sprememb razvili v navadne vokale in stopili na posebno mesto v vokalnem sistemu.

Kakšna je natančno bila fonetična realizacija teh r in f v kasnejših obdobjih, tu ni mogoče ugotavljati. Ponekod se je pred njima razvil še poseben vokalični del, nekak polglasnik, drugod (zlasti na področju s panonskim osnovnim sistemom) pa ne. To, da sta v slovenščini ϑ in r tudi samostojna fonema, pa še ni dovolj, da bi mogli r ; kadar je fonetično realiziran kot ϑr ; razdeliti na $\vartheta + r$. Slovenski ϑr je bil (in je marsikje še zdaj) enoten fonem – diftong, prav tako diftong kot ou ipd. Pač pa $\vartheta r < r$ (kadar ni kot r ohranjen) razpade na dva fonema v nepoudarjenih zlogih (o kratkopoudarjenih gl. spodaj), saj v nepoudarjenih zlogih tudi ni drugih diftongov, ki bi bili enotni fonemi. Dokaz za monofonemskost diftonške skupine ϑr (v starejšem obdobju) je že v tem, da poudarjeni ϑ določeno obdobje ni mogel stati v nezadnjem zlogu (ker se je podaljšal in razvil v a/e), medtem ko ϑr lahko stoji; ϑ kot kratek vokal skozi dolgo obdobje ni mogel biti nosilec intonacijskih opozicij, a ϑr jih je vseskozi imel.⁹⁴ Razen tega se je ϑ v diftongu ϑr samosvoje razvijal – pogosto v drugačne glasove kot sicer ϑ v istem govoru. Da tu ne gre, vsaj povsod ne, samo za drugačen pozicijski razvoj, nam dokazuje to, da se npr. izglasni praslovanski $-rъ$, $-rь$, ki se v slovenščini ne obravnava kot zlogotvorni r , ampak s sekundarnim ϑ kot $\vartheta + r$ (npr. v $st\acute{e}b\grave{a}r$ je $\vartheta + r$ in ne diftong ϑr), navadno razvija drugače (paralelno [73] velja za l). Tudi fonetično se ϑ v diftongu ϑr večkrat razlikuje od vseh drugih glasov. V dolenskem osnovnem sistemu je zanj pogosto $\acute{a}r$; tako je v Ambrusu npr. $g\acute{a}ri$ 'garij' : $g\acute{a}ri$ 'grji', $\acute{z}\acute{a}rt$ 'žrd' : $\acute{z}\acute{a}rt$ 'žreti' ($a + r$: $\acute{a}r$: $\vartheta + r$; samega \acute{a} ni).

Zaradi navedenih dejstev npr. v gorenjščini v sistemu iz Črne ne moremo razstaviti diftonga ϑr , pač pa ga lahko razstavimo v sistemu iz Smednika, ker tam ni kvantitetnih opozicij. Prav tako ga ni mogoče razstaviti v obeh navedenih dolenskih sistemih. V štajerskih dialektih se je ϑr pogosto razvil v ar , čeprav se tam ϑ ne razvija v a , tako imajo ar tudi v obeh navedenih sistemih iz Zibike in Zafosta; toda zdaj je v njih, kot ostali diftongi, razpadel na $a + r$. V panonskem sistemu je še kot r ohranjen. V obsoško-idrijskem pa je v obsoškem dialektu ohranjen, v rovtarskem delu pa je, ker so uvedli kračino tudi v nezadnje zloge in izgubili intonacijske opozicije, razpadel na $\vartheta + r$, kar nam lepo dokazuje cerkljansščina, ki je potem ta ϑ razvila tako kot vsak drug ϑ v o . Podobne stvari so tudi v beneško-kraškem in koroškem⁹⁵ osnovnem sistemu.

⁹⁴ Prim. podobne ugotovitve pri Škrabcu, JS I, 56–58. Prim. tudi Isačenko, Sele, 41–42.

⁹⁵ Prim. tudi Isačenko, n. m.

Isto kot za *r* je veljalo sprva za *ʃ*, razlika je v tem, da se je *f* do zdaj povsod razvil v druge glasove. Tisto ozemlje, ki je obdržalo *r* (panonski osnovni sistem), je obdržalo tudi *f* in ga nato razvilo v *u*.⁹⁶ Drugod se je diftong *əʃ* okrog 16. st. razvil v *ou*. V nepoudarjenih zlogih (o kratkopoudarjenih gl. spodaj) je *f* pogosto tedaj že razpadel na *ə + f* (prim. pri *r*) in dal potem ob prehodu *f > u* po asimilaciji večinoma *u*, ponekod pa je šel morda direktno *f > u*. Diftong *ou* se je različno vključil v vokalne sisteme: na štajerskem področju je sovpadel s prejšnjim diftongom *ou*, drugod je težko določiti, ali je zavzel svoje posebno mesto v vokalnem sistemu ali je veljal za varianto zdaj enega, zdaj drugega *o*-ja pred *u*. Najbrž se je v različnih krajih to različno obravnavalo. Nadaljnji razvoj tega *ou* je po dialektih različen: na Štajerskem se je razvijal enako kot prejšnji *ou*, bodisi v smeri disimilacije proti *au*, bodisi asimilacije v *o* (gornjesavinjsko) ali *u* (obsotelsko),⁹⁷ ali pa je še ohranjen. Drugod je tudi pogosto še ohranjen (vendar ga moremo večkrat razstaviti na *o + u*), na nekaterih področjih pa se je asimiliriral v *u* (ob[74]soško, večinoma beneško, deloma kraško, deloma južnonotranjsko), redkeje v *o* (deloma gorenjsko, lokalno notranjsko).

V kratkopoudarjenih zlogih je razvoj pri *r*, *f* precej kompliciran in po narečjih različen. Včasih kaže, da je v njih tak razvoj, kot bi bil *r*, *ʃ*, drugič, kot bi bil *ə + r*, *ə + ʃ*, a tretjič, kot da bi se bili podaljšali.

*

S tem je prikazan razvoj slovenskega vokalizma seveda samo v glavnih obrisih.⁹⁸ Je še dosti mladih lokalnih razvojev, ki jih tu ni bilo mogoče omenjati, ki pa pripeljejo še do številnih različnih vokalnih sistemov – različnih glede tipologije, predvsem pa glede izvora. Pri današnjih sistemih, kar sem jih navedel, nisem imel namena podati tipologije slovenskih vokalnih sistemov, ampak sem skušal navesti predvsem take, ki bi čim bolj ilustrirali razvoj. Pa vendar so navedeni sistemi tipološko precej različni, saj vsebujejo različno število diferencialnih znakov, so dvorazredni ali trirazredni, trikotni ali kvadratni, deljeni po kvantiteti ali ne, imajo intonacijske opozicije ali ne, zlasti pa vsebujejo različno število vokalov. Na splošno je v njih dolgi vokalizem številnejši od kratkega (oz. akcentuirani od neakcentuiranega), samo v enem primeru (moščanski govor) je postal kratki vokalizem številnejši od dolgega. Konzonantizma tu nisem obravnaval, vendar bi omenil, da kaže, da v okviru slovenščine ni medsebojne tipološke odvisnosti vokalnih in konzonantskih sistemov.

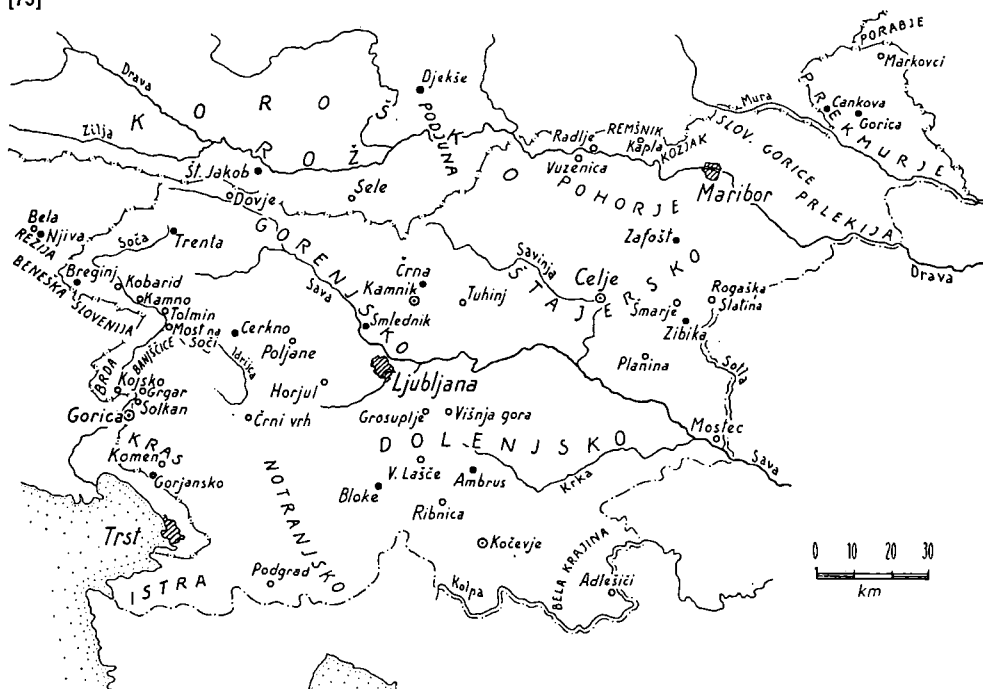
⁹⁶ Le sporadično se je včasih pojavil vokalični element pred *f* ali za njim (prim. besede kot *sloza* ipd.).

⁹⁷ Ali je moščanski govor tudi razvil današnji *u* prek *ou* (monoftongizacijo drugačnega *ou > u* je verjetno izvedel) ali pa direktno *f > u*, ker ima zdaj tudi *r*, ni mogoče ugotoviti.

⁹⁸ Za rekonstrukcijo starejšega stanja sem poleg citiranih del in citiranega gradiva uporabljal tudi gradivo, ki ga ima zbranega Inštitut za slovenski jezik SAZU za SLA (veliko večino ga je zbral dr. T. Logar). Vse zapise ter seminarske ali diplomske naloge, ki so jih napravili študentje in sem jih uporabljal, so delali študentje domačini, a zapis je bil z njimi prekontroliran tudi v Inštitutu za slovenski jezik. Kritično sem uporabljal tudi drugo doslej objavljeno dialektološko gradivo.

Če pogledamo tipologijo sistemov v razvoju, pa vidimo, da je največ sprememb nastopilo v številu vokalov in kvantiteti; druge spremembe so redkejše. S fonetičnimi razvoji je včasih prišlo narečno do četverkotnega sistema, toda kaj kmalu se pokaže spet težnja po razvoju v trikotnega. Bolj obstojni so bili trirazredni sistemi (s samostojno opozicijo labializirani : nelabializirani – tj. sistemi z *ü*), čeprav se v novejšem času tudi to že rado odpravlja. Neodvisno drugo od drugega se odpravljajo kvantitetne in intonacijske opozicije, a akcentsko mesto še nikjer v slovenščini ni vezano na isto pozicijo v vseh besedah.

[75]

[76] Če primerjamo sisteme med seboj, potem vidimo, da so nekateri znatno bogatejši od drugih. Vendar je to res samo s tipološkega stališča. V resnici je jezik, če je preveč izgubil na enem področju, to vsaj indirektno nadomestil na drugem – seveda ne vedno v enaki meri. Če primerjamo npr. cerkljanski vokalni sistem s soslednjim obsoškim (trentarskim), ima obsoški tri dolge vokale več in na dolgih vokalih intonacijske opozicije, kar jih pravzaprav še podvoji. Toda v cerkljanskem sistemu v primerjavi s trentarskim kratkopoudarjeni vokali niso pozicijsko omejeni in imajo znatno večjo frekvenco, zato je cerkljanski kratkopoudarjeni vokalizem funkcionalno neprimerno bolj izkoriščen kot trentarski. Seveda te stvari ne ostajajo vedno v obsegu samih vokalov. V Górici je npr. kvantitetne opozicije nadomestilo povečano število sonantov. Izguba intonacij, ki navadno ni neposredno nadomeščena, se lahko nadomesti z manjšo

redukcijo končnic, s tem pa dobi nadomestilo v morfološki strukturi. Nasprotno pa močna redukcija končnic lahko privede do uvedbe novih intonacijskih opozicij.⁹⁹ Toda ker obstaja v jeziku vedno določena redundanca, se je seveda lahko izvršilo tudi več sovpadov, ne da bi jezik reagiral nanje: vendar predaleč to ne more iti, in novi razvoji spet vzpostavijo neko ravnotežje in potrebno ali za določeno obdobje celo preveliko redundanco.

⁹⁹ Prim. zgoraj za Kojsko.

[129] **Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap
v slovenskem vokalizmu**

Zaradi omejenega prostora, deloma pa tudi zaradi potrebnih kompozicijskih razmerij v razpravi Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (dalje Pregled)¹ ni bilo mogoče obravnavati vseh problemov v zvezi s slovenskim vokalizmom, kot tudi ni bilo mogoče dokazovati nekaterih tam izrečenih trditev, niti obravnavati nekaterih dosedanjih mnenj, ki nasprotujejo izvajanjem v omenjeni razpravi. Zaradi ekonomičnosti tudi nisem navajal novih vokalnih sistemov po vsaki spremembi, ampak sem navedel nove sisteme šele po nekaj spremembah, vendar tako, da preglednost ne trpi preveč.

Tu bi v obliki pripomb k omenjeni razpravi poskusil dodati nekaj stvari, ki bi osvetlile še nekatere probleme, ali pa vsaj ilustrirale tam navedene pojave in rezultate.

Za izhodišče opisu slovenskega vokalizma sem nastavil kot končni praslovanski sistem:

<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>		
<i>ь</i>	<i>ь</i>			
<i>e</i>		<i>o</i>	+	<i>q</i>
<i>ä</i>	<i>a</i>			<i>ę</i>

oralni : nazalni
prednji : zadnji / prednji : zadnji
nelabialni : labialni / nelabialni : labialni

Ta stopnja praslovanskega vokalizma je nastopila že na naših tleh. Znana je bila najbrž okrog 9. st. Ni izključena možnost, da je bil [130] v tem sistemu še en

¹ Gl. SR XIV, 1963, 25–78.

ozek *e*-jevski glas (*e*), namreč t. i. *ě*, ki bi potem dal skupaj z *ä* enoten refleks, bodisi *ä* ali *e*.² *ä* bi imel vsaj v neki fazi (v pozni praslovansčini) lahko tudi rahlo diftongični izgovor (o *y* gl. spodaj). Ni niti neverjetno mnenje Samilova,³ da bi obstajala dva stila izgovora *ě* diftonški in monoftonški, ki bi ustrezala lento in allegro stilu.

Tudi narava *y*-ja je problematična. Mnogi zagovarjajo (vsaj v pozni fazi) njegovo diftongično vrednost.⁴ Možna bi bila tu paralelna rešitev, kot jo predlaga Samilov za *ě*. Nobene vrednosti za dokaz diftongičnosti *y*-ja pa nimajo oblike kot ukr. *быту* < *byti*, lužiško *by* > *bu*, slš. *bol* < *był*, polj. dial. *but* < *był*, ki jih ni treba vezati na diftongično vrednost psl. *y* = *ui* (kot npr. Lekov),⁵ ker je to lažje razlagati z zakasnitvijo opustitve labializacije bodisi še v času, ko je bil *y* zadnji vokal, lahko pa je do tega prišlo tudi kasneje. Prim. zakasnitev labializacije pri pogostnem sln. dial. *bujti* iz *ubiti*, *kwazati* iz *ukazati*⁶ in *ubõt* za *ubiti*, *umõt* poleg *umjît* za *-miti* v južni notranjščini.⁷ Zlasti je do tega lahko prišlo v jezikih, kjer je bil *y* še vedno pozicijska varianta *i*-ja (artikulirana tudi nekoliko bolj zadaj) in posebno še v poziciji med *b* + *t*.

V navedenem sistemu so še obstajala prvotna kvantitetna razmerja (*i*, *y*, *u*, *ä*, *a*, *e* in *o* dolgi, drugi kratki). Na krajšanja določenih dolžin (npr. starega akuta ipd.) pred tem časom po vsej verjetnosti ni mogoče misliti, čeprav je precej lingvistov naklonjenih mnenju o zgodnjem praslovanskem krajšanju nekaterih dolžin, npr. zlasti izglasne rastoče dolžine. Krajšanje izglasnih rastočih dolžin povezujejo nekateri celo z enakim litovskim krajšanjem;⁸ to pa je nemogoče, ker bi sicer morali imeti *-o* namesto *-a*. Ni izključeno, da niso bile vse dolžine fonetično [131] enake, kot tudi danes niso,⁹ vendar so gotovo imele isto fonološko vrednost in se kot take tudi razvijale; lahko pa bi bil v tem zarodek kasnejših podobnih razvojev v različnih jezikih. Da kvantitetne spremembe niso praslovanske, ampak izvedene že v posameznih jezikih (mislim po razselitvi), kar sem suponiral tudi v Pregledu, postaja vse bolj jasno. K takemu mnenju se je nagibal v zadnjih delih že Van Wijk, dolgo ohranjena prvotna kvantitetna razmerja suponira v svojem sistemu Mareš in tudi Jakobson zastopa to mnenje.¹⁰ To, da ne moremo

² Dvojno kvaliteto *ě* (glede na izvor) je menda prvi suponiral Jagić, AfslPh VI, 1882, 74. Prim. tudi Nahtigal, Slov. jez.², 166; Bernštejn, Očerk sravnit. gramm. 214–215. V zadnjem času to teorijo dalje razvija Žuravlev, Vsesojuznaja konf. po slav. fil., Leningrad 1962, 75sl.; VJa 1963, št. 2, 8sl.

³ M. Samilov, The Phoneme Jat' in Slavic, The Hague 1964, 130.

⁴ Prim. (s tam navedeno literaturo): Ramovš, JF VII, 1928–29, 264; Skok, ČJKZ VI, 1927, 1sl.; Mareš, Slavia XXV, 1956, 486sl. (za jslov.); Lekov, Nasoki ..., Sofija 1960, 16.

⁵ N. m.

⁶ Prim. Ramovš, HG II, 156.

⁷ Prim. Rigler, JNG, 80.

⁸ Prim. Nahtigal, Slov. jez.², 31.

⁹ Prim. razne meritve, npr. Appel, WSJ I, 1950, 56.

¹⁰ Van Wijk, Slavia XIX, 312; Mareš, Slavia XXV, 443sl.; Jakobson, Opyt fonologičeskogo podhoda k istoričeskim voprosam slavjanskoj akcentologii, The Hague 1963, 4sl.

računati s kakimi zgodnjimi krajšavami, nam dokazujejo tudi substitucije. Če bi bil že okrog 7. st. stari akut skrajšan, bi bilo nerazumljivo substituiranje tujega kratkega *a* s slovanskim (oz. južnoslovanskim) *o*, saj bi ga v tem primeru lahko substituirali s skrajšanim staroakutiranim *a*, ne pa s kratkim praslovanskim *a*, ki je v zadnji fazi praslovanščine dal *o*. Razlaganje tega dejstva s kakšno morebitno svetlo naravo praslovanskega *a*-ja in temno naravo tujega ne prihaja v poštev, saj nam strukturalni pogled na praslovanski vokalizem kaže, da praslovanski *a* ni mogel biti sprednji. Prav tako ob času kontrakcije *oje* (oz. *ǣje*) > *ě* po vsej verjetnosti še ni bil podaljšan kratki cirkumfleks.¹¹ Tu bi omenil še to, da nimamo refleksa za *ě*, če je bil eden od kontrahiranih vokalov prvotni nazal. *oje* ali *aję* se kontrahira v *ę*, npr.: *toję* > *tę*, *ńęję* > *ńę*. Takšno kontrakcijo je nastavljal že Valjavec,¹² drugačnega mnenja pa je Ramovš, ki v zgodnejših delih misli, da je pri *jeję* *eje* dalo etimološki *e*, medtem ko pozneje pravi, da možnost kontrakcije *toję* > *te* ni izkazana, ker bi moral biti refleks *ě*.¹³ Tudi Torbiörnsson¹⁴ vsaj za slovenščino nima prav, ko nastavi *toję* > *toje* > *té*. Kontrakcija je nastopila pred denazalizacijo in refleks je nazal. O tem ne more biti dvoma. Ne dokazujejo nam tega samo Brižinski spomeniki, kjer dobimo že tudi kontrahirane oblike, pa še nazale, ampak zlasti taki primeri kot koroško *zec* z refleksom za *ę* (oz. v tistem delu Podjune, ki ima še ohranjene nazale, z nazalom) iz *zajęc*. Pa ne samo severozahodni del slovenščine, ki je dalj časa obdržal nazale, tudi severno štajersko področje, ki še razlikuje nazal od *ě* [132] in etimološkega *e* (v dolgih zlogih), prav tako kaže na *ę* v takih primerih.¹⁵

Dvojni refleks *ě* v slovenščini je bil poudarjen že v Pregledu. Jugovzhodni del je refleks za *ě* zožil, kot večina slovanskih jezikov, severozahodni pa predstavlja s (sprva) širokim *ě* nekak arhaizem kot poljsko in bolgarsko področje. Zoženje *ě* (naj bo že vseh primerov ali samo *ě₁*, ki bi nato sovpadel z ozkim *e* za *ě₂*, medtem ko bi na arhaičnem severozahodnem področju v tem primeru redkejši *ě₂* sovpadel z *ě₁*, – gl. zgoraj) mora biti sicer razmeroma zelo staro, vendar je samo datiranje tega pojava tvegano. Ker vse kaže, da je povezanost med oženjem *ě* in denazalizacijo, sta najbrž oba pojava tudi časovno blizu. O drugih problemih glede datiranja pa gl. moj članek *Rozwój ę w języku słoweńskim*.¹⁶

Zaradi novega pojmovanja razvoja *ě* je treba korigirati tudi druge trditve, ki so v zvezi s prejšnjimi razlagami. Omenil sem že, da je kontrakcija *ǣje* > *ě* utemeljena s kvantitetnimi razmerji, zato nam glede kvalitete *ě*, kljub temu da je Ramovšu¹⁷ služila

¹¹ Gl. Rigler, RSI XXIV, 1965, 85.

¹² Rad JAZU 132, 209.

¹³ Gl. HG 1920 (litografirana izdaja), 194; Morfologija, 88, 91.

¹⁴ ZfslPh I, 1925, 74.

¹⁵ Npr. v zaimkih *jě* (Poljčane, Žiče). Južnopohorsko *zec* pa je drugačnega izvora kot koroško, njihov *e* (široki) je iz *aj* (prim. Pregled, 60).

¹⁶ RSI XXIV, 79–92, zlasti 82–83.

kot eden močnih dokazov pri njeni rekonstrukciji, ničesar ne dokazuje. Novemu načinu pojmovanja razvoja *ě* tudi ne nasprotuje razvoj pred *r*. V dialektih z *ei* iz dolgega *ě*, namreč *ě* pred *r* ne dá regularnega refleksa. Razlaga, češ da se je *ě* pred *r* zožil, seveda ne prihaja več v poštev, ker se je zožil vsak *ě*, ampak je *r* samo preprečil diftongizacijo.¹⁸

V zvezi z ozko kvaliteto *ě* je zgodnja denazalizacija. Denazalizirani *ę* je bil širok *ā*-jevski glas, za določitev kvalitete nazalov v zgodnji dobi pa nimamo povsem oprijemljivih dejstev. Slovenske substitucije nam o kvaliteti ničesar ne povedo, ker imamo *q* za tuji *an* (*Korotan*, *Kokra*) kot tudi za tuji *un* (*joger*, *voščiti*, *Kungota*, *Žmotiče*). Take substitucije nas ne smejo čuditi, saj so popolnoma utemeljene s tedanjim fonološkim sistemom slovenščine (oz. praslovanščine), ki ni dopuščal zaprtih zlogov in je vseboval samo po en prednji in zadnji nazalni vokal. Dosti zanesljivejše niso niti nemške substitucije slovenskih krajevnih imen, ker tudi kažejo včasih na širino, včasih na ožino (zlasti pri *q*). Substituirali so namreč tudi z *u*, in sicer tudi v govoru, ne samo [133] v pisavi.¹⁹ Morda to predstavlja le približne substitucije za zadnji zaokroženi nazalni vokal, pri katerem je bila pač nazalnost že razporejena čez ves vokal, ne pa skoncentrirana na koncu. Seveda pa za zdaj tudi še ne vemo, koliko se v tem odražajo morda kake praslovanske dialektične posebnosti različnih naselitvenih tokov. Kot je omenjeno v Pregledu (29), za datiranje denazalizacije v slovenščini nimamo prepričljivih dokazov, saj v glavnem nobeno dejstvo, na katera so se za datiranje opirali, nima posebne vrednosti. Tujke kot *škumpa*, *škindra*,²⁰ ki bi morale biti zaradi *šk*-izposojene pred 12. st., nam ničesar ne povedo, kajti po onemitvi redukcijskih vokalov v šibki poziciji se vokal + nazalni konzontant ni več substituiral z nazalnim vokalom, čeprav še ni prišlo do denazalizacije. Pomanjkljivo označevanje nazalnosti v historičnih zapisih, ki pa vendar še v 12. st. ni izjemno,²¹ nam glede denazalizacije ničesar ne dokazuje, saj celo v stari poljščini nazalnost dostikrat ni označena.²² Zato nas tudi pisava v Brižinskih spomenikih ne sme motiti. Res da imamo v njih samo petkrat označen nazal in še tistih pet primerov bi se dalo za silo razložiti drugače – predvsem kot izobrazitev *n* pred zaporniki (ohranitev rinezma).²³ Toda sklepanje po tem na izgubo nazalnosti (kot Vondrák, Nahtigal, v začetku Ramovš, Kolarič)²⁴ je pozneje zavrnil Ramovš,²⁵ pri čemer se je opiral zlasti na obliko *vuerun*. V zadnjem času je poskusil izpodbiti dokazljivost

¹⁷ ČJKZ VI, 1927, 11; RSAZU II, 1944, 117, 121.

¹⁸ Gl. Rigler, RSl XXIV, 84.

¹⁹ Gl. Kelemina, ČZN XXI, 58.

²⁰ Prim. Schwarz, ZfslPh V, 125.

²¹ Gl. gradivo pri Pirchegger, SOM, 87; Kolarič, ČJKZ VI, 1927, 38–39.

²² Prim. Baudouin de Courtenay, O drevne-pol'skom jazyke, Leipzig 1870, 79sl.; Cyran, RKJ III, Łódź 1955, 87sl.

²³ Gl. Nahtigal, ČZN XII, 1915, 77sl.; za *vuerun* pa Kolarič, SR XI, 1958, 72.

²⁴ Vondrák, Fris. pam., 33; Nahtigal, ČZN XII, 77sl.; Ramovš, HG 1920, I, 11–12, 24; Kolarič, ČJKZ VI, 40; SR XI, 72.

²⁵ Delno JF VII, 1928–1929, 296; Brižinski spomeniki, 12; odločneje pa v KZSJ, 33.

te oblike Kolarič²⁶ in jo razložiti kot pisno pomoto pod vplivom bavarščine, kar pa ni prepričljivo. Seveda so ohranjene nazale v Brižinskih spomenikih suponirali tudi že pred Ramovšem.²⁷ Dodal bi to, da nam kaže na nazalni izgovor že samo menjavanje med *o* in *u* za *o*, česar pri etimološkem *o* ni oz. je samo tolikšno, da je v pravem razmerju z ostalimi napakami in ga zato imamo z vso upravičenostjo za pisne pomote. Torej bi v pri[134]meru denazalizacije moral biti refleks za *o* ožji od etimološkega *o*, to pa v slovenščini ni možno.²⁸ S takim ožjim glasom skuša namreč razložiti grafiko po njegovem nenazalnega refleksa za *o* v Brižinskih spomenikih Kolarič, toda njegovo sklicevanje na gorenjščino ne pride v poštev, ker je gorenjska ožina novejša, kajti tudi gorenjščina kaže z $-o < -q : \emptyset < -u < -o$ na širšo kvaliteto denazaliziranega *o* kot etimološkega *o*. Od zgodnejše denazaliziranih področij bi bilo kvečjemu za prleščino²⁹ mogoče domnevati, da je denazalizirala *o* v ožji refleks od etimološkega *o*, to se pravi, da bi imela v začetku kajkavski razvoj vokalizma, medtem ko za druge panonske slovenske dialekte to ni verjetno, kajti v tem primeru bi prišla *ě* in *o* v par tudi v kratkih zlogih, a sosednji goričanski dialekt bi, vsaj po podatkih pri Ramovšu,³⁰ kazal prav nasprotno. Menjavanje med *o* in *u* v Brižinskih spomenikih nam torej lahko kaže samo na nazalni izgovor, ali pa je treba to menjavanje z Vondrákom ali Isačenkom razlagati za neslovensko,³¹ kar pa je povsem nepotrebno in neverjetno, saj imamo isti problem substitucije nazala z *o* in *u* tudi v krajevnih imenih.

Zgodnejšo denazalizacijo sem nastavljal na tistem ozemlju, kjer se je *ě* zožil. Na prvi pogled bi temu nasprotovali ohranjeni rinezmi – po katerih se navadno sklepa na dlje ohranjeno nazalnost – v štajerskih dialektih. Vendar ni verjetno, da bi se pri denazalizaciji štajerski dialekti bistveno ločili od drugih jugovzhodnih dialektov. Rinezmi kot *mesenc*, *ronka* ipd.³² tega ne dokazujejo. To področje se nagiba k sekundarni nazalizaciji, zato so se take oblike toliko lažje razvile. Opozoril bi, da dobimo rinezem pri besedi *mesec* tudi pri Trubarju: *te mesnizhne, inu te kir je boshy shlag vdarel* Mat 8a. Da ne gre zgolj za tiskovno napako, dokazuje oblika *mesnizhne* v novi izdaji v NT I₂, 9; v CNT I, 15, pa je popravljen v *mesfjezhne*. Seveda ni gotovo, ali je to Trubarjeva domača oblika ali jo je sprejel iz govora v Laškem (vendar je v začetni fazi tudi ta govor spadal k dolenjščini).

²⁶ SR XI, 72.

²⁷ Prim. Oblak, LMS 1889, 136–137; Škrabec, Cv. XXVIII, 1911, 1 c.

²⁸ V kraščini je sicer *o* ob denazalizaciji imel najbrž ožjo kvaliteto kot etimološki *o* (z izjemo cirkumfleksiranega), toda tam je prišlo do denazalizacije kasno – prim. Rigler, SR XIV, 67.

²⁹ Na vzhodnoštajerska narečja se nekoliko ozira tudi Kolarič, ČJKZ VI, 36.

³⁰ HG VII, 174.

³¹ Vondrák, Fris. pam., 33; Isačenko, Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok, 68.

³² Gl. Nahtigal, ČZN XII, 86sl.; Tesnière, Bull. de la Soc. de lingu. 24, 155–158; Ramovš, HG II, § 62.

[135] V Pregledu (31–32) je rečeno, da kaže, da je neka povezanost med razvojem *u* v *ü* (ali bolje *û*) in diftongizacijo *ē* v *ei* ter *ō* v *ou*. Ni sicer gotovo niti to, če sta se nekdanj oba pojava v slovenščini krila. Za številna področja, kjer danes *ü*-ja nimajo več, se ga dá dokazati za starejša obdobja (pogostokrat po razvoju *l*-a pred *u* kot v nekaterih dolenskih govorih ali v medijskem dialektu, včasih tudi po razvoju v posameznih besedah ipd.).³³ Za gorenjščino pa starejša stopnja z *ü* (oz. *û*) ni dokazljiva (vsaj zdaj še ne). Omenil pa bi vendarle to, da se je ruskemu lingvistu Bogorodickemu³⁴ zdel gorenjski *u* v primeri z ruskim zelo sprednji, skoraj *ü*.

Glede diftongizacije dolgih vokalov v smeri *ie* ali v smeri *ei* je treba pripomniti, da en ali drug način diftongizacije ni odvisen od tega, ali se diftongira ozek ali širok vokal, kot je domneval Ramovš.³⁵ V resnici se lahko diftongira katera koli kvaliteta v obe smeri. Za možnost diftongizacije ozkega vokala v smeri *ei* prim. poleg v članku Rozwój ę w języku słoweńskim³⁶ naštetih pojavov še lokalno diftongizacijo v tej smeri v Gradištu,³⁷ ki je na ozemlju,³⁸ kjer ne bi mogli pričakovati za *ě* širši izgovor kot za etimološki *e* ali *ę*; prim. pa tudi diftongizacijo v smeri *ei* v črnogorskem mrkoviškem govoru³⁹ in *ou* lokalno v beloruščini.⁴⁰

Vzroki, zakaj se enkrat diftongirata dolga *e*, *o* v smeri *ei*, *ou* in drugič v smeri *ie*, *uo*, niso jasni. Vendar bi pripomnil, da v slovenščini diftongirajo v smeri *ei*, *ou* tista področja, ki so imela v sistemu kratkih vokalov (ne samo pozicijsko) ozke *e*-jevske oz. *o*-jevske glasove. Pa tudi ta področja ne diftongirajo v tej smeri tistih vokalov, ki so jih podaljšali, a so bili ozki že pred podaljšanjem. Le zgodaj podaljšani staroakutirani *ě* (na južnoštajerskem in centralnem področju) se ne ravna po tem, ker je bil ob podaljšanju zelo blizu stalno dolgemu *ě* in je z njim sovpadel (podaljšal se je verjetno pred diftongizacijo stalno dolgega). Najdalj so šla z diftongizacijo v smeri *ei*, *ou* štajerska in nekatera prekmurska narečja, ki so tudi imela največ kratkih ozkih *e*-jevskih in *o*-jevskih glasov (prim. [136] historične vokalne sisteme v Pregledu, 44–45). Severozahod, ki ni imel kratkih ozkih *e*-jev in *o*-jev, nima diftongizacij v smeri *ei*, *ou*. Jugovzhod, z ozkim *e* za kratki *ě*, je sprva ozke dolge *e* in *o* diftongiral v *ei* in *ou*. Centralni dialekti niso nadalje zožili več nobenega kratkega *e*-jevskega in *o*-jevskega glasu (razen kasneje samo pozicijsko), ampak so celo kratki *ę* iz *ě* eliminirali s tem, da so ga razvili v *i* (oz. pozicijsko v *e*). Ti dialekti tudi niso pozneje dolgih vokalov več diftongirali v smeri *ei*, *ou*. Štajerski in panonski dialekti pa so kratki *ę* obdržali oz. so štajerski dialekti še

³³ Gl. Rigler, SR XI, 1958, 207–211; JNG, § 22, 58.

³⁴ Uč. zap. kazanskogo univ. LXXII, I, 1905, Dial. zam., 13–14.

³⁵ ČJKZ VI, 11–12; JF VII, 296; KZSJ, 185; RSAZU II, 1944, 120; SR IV, 1951, 5.

³⁶ RSI XXIV, 81.

³⁷ Varnica, ZNŽO V, 1900, 130–131.

³⁸ Prim. opis tega področja pri Ivšić, Rad JAZU 196, 162–174.

³⁹ L. Vujović, JF XXIII, 1958, 235sl.

⁴⁰ E. F. Karskij, Belorusy, Jazyk beloruskogo naroda 1, 131–132.

kratka etimološka *e* in *o* zožili (gl. Pregled, 37, 44–45), panonski pa *o* (Pregled, 37, 45, 57). S tem so kratke *e*-jevske in *o*-jevske glasove v svojih sistemih še pomnožili. Tukaj so tudi pozneje še vedno diftongirali dolge vokale v smeri *ei*, *ou*. V tej smeri so ti dialekti diftongirali (če je do diftongizacije prišlo) tudi podaljšane reflekse staroakutiranih nazalov, toda nazali se niso podaljšali kot ozki (Pregled, 45). Prav tako se niso podaljšali kot ozki tudi južnoštajerski novoakutirani *e* in *o* (Pregled, 35). Vokali, ki so se podaljšali kot ozki, so se diftongirali v smeri *ie*, *uo* (oz. se ponekod najbrž direktno ožili). V to skupino gredo zlasti severnoštajerski novoakutirani *e* in *o* ter kasno podaljšani staroakutirani *ě* (ki je na tem področju sovpadel z novoakutiranim *e*) pa tudi sekundarno akcentuirana *e* in *o* na tistih področjih, kjer so ju podaljšali kot ozka, deloma tudi podaljšana kratka *i* in *u* (Pregled, 59), če sta se prej nekoliko razširila. Tudi prekmurščina ima kratke *e*-jevske in *o*-jevske vokale in tudi tam so se dolgi vokali diftongirali v smeri *ei*, *ou*, medtem ko dobimo pri lokalno (zelo pozno) podaljšanih ozkih *e*-jih in *o*-jih diftongizacijo v smeri *ie*, *uo*.⁴¹

Navedeno razmerje sicer za samo razlago različnih diftongizacij ne zadošča. Oboje je verjetno – mogoče tudi skupaj z razvojem *u*-ja – že posledica nekega načina izgovora. Vendar nam vse to že daje slutiti, da diftongizacije slovenskih vokalov, ki predstavljajo na prvi pogled popoln konglomerat vseh mogočih razvojev, niso slučajne, ampak z nečim utemeljene.

Diftonga *ei*, *ou* sta bila v starejši dobi (deloma sta še zdaj) obravnavana kot enofonemska, kar nam dokazuje razvoj etimološkega *w* > *v* v vzhodnih dialektih, kajti če bi predstavljal *ou* dvofonemsko skupino, bi se obenem z *w* > *v* razvil tudi diftong *ou* v *ov*, ravno tako pa nam [137] tudi razvoj *ʃ*-a v vzhodnih dialektih prav tako kaže na monofonemsko obravnavanje diftonga *ou*.⁴² Ti diftongi pa so morali imeti tudi svoje pozicijske kombinatorne variante. V določenih pozicijah je namreč izgovor diftongov *ou* in *ei* otežkočen. Če je *ei*+ istozložni *u* še mogoče izgovarjati in se tak izgovor zlasti v takih primerih, kjer ga podpirajo sorodne oblike, pogosto še drži,⁴³ izgovor *ouj* (istozložno) skoraj ni bil mogoč pa tudi *ouu* ni dosti lažje izgovorljivo. Zaradi tega so se ti glasovi v poziciji pred istozložnim *u* in *j* lahko razvijali na poseben način.⁴⁴ Ko je prišlo do diftongizacij, je v takih pozicijah monoftong lahko ostal kot pozicijska varianta k diftongu in se potem lahko po narečjih različno razvijal in vključeval (odvisno pač od fonološkega sistema) v druge foneme. Tu seveda ni mesto, da bi podrobno obravnaval te pozicijske razvoje po raznih govorih. Pojasniti je treba le princip, po

⁴¹ Za diftongizacijo dolgih vokalov v prekmurščini je zelo ilustrativen v Pregledu (61) navedeni vokalni sistem iz Górice, za diftongizacijo podaljšanih ozkih pa prim. Vratuša, SJ II, 1939, 223.

⁴² Gl. Rigler, SR XIII, 1961–62, 241–252.

⁴³ Nekaj primerov gl. pri Rigler, JNG, 56.

⁴⁴ Za severozahodno področje je znano, da dolgega *ě* pred istozložnim *j* ne diftongira v *ie* (gl. Škrabec, Cv. XX, 1903, 7 d).

katerem so se odvijali, kajti po prejšnjih razlagah bi, če jih ne ovržem ali pokažem druge možnosti za razlago, večkrat nasprotovali nekaterim osnovnim razvojem, ki so suponorani v Pregledu, med drugim npr. prehodu cirkumflektiranega in zgodaj podaljšanega novoakutiranega *o* v dolenjski narečni skupini v *u* prek diftonga *ou*. Pozicijski \bar{o} se je lahko zožil (v *u*, če so ga v sistemu sploh imeli) ali razširil, lahko pa se je razvijal tudi paralelno kot prvi del diftonga *ou*, to se pravi, če se je *ou* asimiliriral v *u*, je tudi pozicijski \bar{o} dal *u*, če je *ou* > *au*, pa *a*. Tako imajo npr. v Zibiki,⁴⁵ kjer je *au* za zgodaj podaljšani *o*, za *moj* obliko *māi* (poleg *muoi*, ki je analogična po oblikah s sekundarno naglašanim *o*). Dolenjski *mūi* je lahko posledica prvega ali drugega vzroka. Lahko se je *i* oz. *u* tudi silabiziral: *māuij* (Zadrže pri Šmarju).⁴⁶ Če se je pozicijska varianta razvijala paralelno z diftongom, je zaradi potencialno nerealiziranega drugega dela lahko kadar koli izgubila zvezo z diftongom in se še vedno kot dolžina vključila v drug fonem. Tako dobimo npr.: *vāiūŋca* (Ribnica) z refleksom za *ě*, *vīeunca* (Ig) z refleksom za etim. *e* ali nazal, *vjāūŋca* (Sajevec pri Ribnici), *veāunca* (Raščica) z refleksom kot za sek. akc. *e*. Naslednja možnost je, da se diftong skrajša in se razvija kot kračina: *črėjuli/črēuli* > *črēuli* > *črouli*, prim. *čṗulj* 'škomji' (Raščica). Sem moramo šteti tudi prek[139]mursko obliko *mōi*, *tvōi* (Cankova),⁴⁷ ki ne predstavlja morda nepodaljšanega arhaizma, ampak gre pri njej za sekundarno krajšanje, saj je podaljšanje v teh zaimkih zelo staro, povezano tudi s srbohrvaščino. V srbohrvaščini gre namreč v primeru *moj* za zgodnejše daljšanje kakor pri drugih novoakutiranih (oz. skrajšanih staroakutiranih) primerih, kot nam dokazujejo npr. posavske oblike *mōi*: *krâj*, ki predstavljajo samo zgodnejše proti kasnejšemu daljšanju in ne, kot meni Belić,⁴⁸ da bi zaradi uporabe v nenaglašeni poziciji dobile sekundarno drugačno intonacijo. Oblika *moj* se je namreč daljšala še v času, ko so bili kratki novoakutirani (in skrajšani staroakutirani) vokali še povsod rastoči, medtem ko so bila druga daljšanja pred sonorniki kasnejša, ko se je ponekod omenjeni naglas že razvil v padajočega.

Precejšnje težave pa povzročata *-ov* v gen. pl. in v *domov*, za kar imamo v dolenjščini 16. st. *ou*, sedaj pa ima dolenjščina *u*. Če bi se \bar{ou} zgodaj skrajšal v \bar{ou} , bi ta skrajšani *ou* še vedno moral sovpasti z diftongom *ou* za \bar{o} (npr. *domou* bi moralo sovpasti s **kdou* za *kdó*), in spet dati že pred 16. st. *u*, ali sovpasti z *ou* v nom. sg., ki pa je do zdaj ohranjen. Če se ni skrajšal, bi pričakovali, da se bo razvijal kot v *moj*. Ramovšu je delal ta pojav vsaj na prvi pogled manj težav, ker je izhajal pri dolenjskem *u* (za cirkumflektirani in zgodaj podaljšani novoakutirani *o*) iz diftonga *uo* in ne *ou*. Po Ramovšu⁴⁹ bi se \bar{ou} skrajšal v \bar{ou} in šele po 16. st. asimiliriral v \bar{u} . Toda verjetnost asimilacije

⁴⁵ Po gradivu, ki ga je zapisala M. Založnik.

⁴⁶ Po zapisu dr. T. Logarja za SLA.

⁴⁷ Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, Budapest 1909, 86.

⁴⁸ Glas SAN 168, 1935, 11, op. 1.

⁴⁹ JF II, 1921, 230; HG II, 141.

kratkega naglašenega *ou* v *u* po 16. st. je nekoliko dvomljiva. Upoštevati moramo namreč, da se je celo skrajšani *ūu* po 16. st. razvijal v *ou*,⁵⁰ in sicer najbrž ne glede na intonacijo, kot bi kazal primer *polšter*. Možno je, da bi se izglasje drugače razvijalo,⁵¹ toda tudi *ou* (< *ow*, *oʃ*) v nom. sing. se ne asimilira v *u*, a narečno skrajšani izglasni *uu* < *ūʃ* se prav tako razvije v *ou*. Menda edini kolikor toliko sprejemljiv izhod iz teh težav bi bil z razlago, da se je zgoraj nastavljeni *ō* kot pozicijska vari[139]anta v zvezi z *u* obdržal vsaj v nekaterih govorih še do 16. st.⁵² (pri Trubarju beremo npr. tudi *garmouie* NT I₂, 180, *kofffoumi* NT I₂, 273), se nato razvil v *u* in se brez skrajšanja asimiliral z *u* (*ūu* > *ū*),⁵³ le v redkih govorih se je skrajšal in dal *ou*. Tako dobimo npr. v jugozahodnem delu notranjščine⁵⁴ obliko *domou*, na istem ozemlju pa dobimo tudi *soū* iz **suū* < *sūu* < *sūt* < *soʃ*. Če je oblika *nōū* namesto **nū* iz *nōw* znana na širšem ozemlju kot *soū* iz *sōʃ*, je to zaradi večjih možnosti za analogično podpiranje skrajšanja. Ni pa tudi gotovo, da Trubarjeva pisava *-ou* predstavlja splošnodolenjski pojav. Lahko gre samo za lokalno skrajšanje, ki se do zdaj v dolenjščini ni ohranilo. Pri drugih piscih 16. st. dobimo namreč tudi zapise z *uu*, izjemoma celo pri Trubarju: *domuu* K (1550), 95; *poʃfluu* K (1550), 156; *Vduu* NT I₂, 237. Dalmatin pa ima *domou*, a paralelno tudi *moj*, vendar v poziciji pred *j* tudi *u*.

Glede odvisnosti vokalne kvalitete od kvantitete je že v Pregledu rečeno, da to ni nič specifično slovenskega, ker je to povsem običajen pojav tudi v drugih jezikih. Na str. 32 v op. 11 so navedeni avtorji, ki so za slovenščino upoštevali odvisnost vokalne kvalitete od kvantitete. Za Baudouina so ustrezna mesta že navedena, za druge pa prim. Brandt, Načertanie slavjanskoj akcentologii, S.-Peterburg 1880, 101–102; dalje prim. Nahtigalovo predavanje o »kavzalnem nekusu med akcentom in vokalno kvaliteto v slovenščini« (gl. ČJKZ VI, 242); Ljapunov, Neskol'ko zamečanj o slovensko-nemecem slovaru Pleteršnika, 13–14; Tesnière, RES IX, 1929, 89. Seveda tudi Škrabec v svojih delih upošteva odvisnost kvalitete od kvantitete, čeprav tega zakona točno ne formulira. Ramovš je na tej odvisnosti vokalne kvalitete od kvantitete zgradil svojo teorijo o razvoju slovenskega vokalizma, toda pri tem je zašel predaleč in spregledal

⁵⁰ Prim. Rigler, JNG, 59–60.

⁵¹ V izglasju, kadar gre za *u* + *w* in ne za diftong, se večkrat razvije v *u* kot *čū* iz *čūʃ* (toda pri skrajšanem *domou* ne bi šlo za *o* + *u*). Paralelno je treba razumeti tudi prekmursko *stò* iz *stoʃ* proti *pòu* iz *poʃ*, kjer gre za razvoj *stòʃ* > **stòo* > *stò* in *pòuʃ* > **pòuo* > *pòu* (prim. o razvoju fRigler, SR XIII, 245sl.) in ne, kot misli Ramovš (HG II, 12), da je *stò* posplošeno iz nenaglašene pozicije in da je *pòu* že sekundarno iz *pō*, in to iz **poq* < *poū* < *poʃ*.

⁵² Če se je zgodaj skrajšal, pa bi sovpadel z *ou* < *ō* in v dolenjščini že prej dal *u*, v prekmurščini pa *ou*, in to bi bila ena možnost za razlago prekmurskega *domòu* namesto **domòuʃ* (in če bi prleški *ō* izvajali prek *ou*, tudi prleškega *domō*). Če se je skrajšal *ō̄*, bi pa dal *ōj* in s tem so razložljive Trubarjeve oblike tipa *razbojnik* (poleg *razbujnik*, ki ima isti razvoj kot *muj* iz *moj*).

⁵³ Tudi prekmursko *-ouʃ* z refleksom *ou* ni nujno, da predstavlja isti *ou*, kot je v *noūč*, saj se je tam tudi pozneje spet razvil dolgi *o* v *ou* (refleks nazala).

⁵⁴ Gl. Rigler, JNG, 59.

zelo pomembne razvoje v slovenskem vokalizmu, kot so npr. razvoj *ě* in *u*, ki v začetni fazi niso bili odvisni od kvantitete.

O dvojnih refleksih za kratki *ě* na jugovzhodu je v Pregledu (36 in 37) navedena ugotovitev, da je kratki *ę* (< *ě*) pred *e* vokalnoharmonično pre[140]šel v *e* (sovpadel z refleksom etimološkega *e*). Podrobneje je to obravnavano v članku Dvojni refleksi kratkega *ě*.⁵⁵ Datiranje razvoja kratkega *ę* (za *ě*) > *i* v centralnih dialektih⁵⁶ (Pregled, 37) je zaradi pomanjkanja tekstov težko. Neobsežni Rateški rokopis iz 1370 ima zanj *i*. Pri Trubarju pa imamo pogosto menjavanje med *i* in *e*. Vendar zaradi te Trubarjeve pisave ni treba sklepati, da je govoril mogoče zelo ozek *e*, ki bi ga enkrat pisal z *i*, drugič z *e*, kot se je to npr. zgodilo pri prvih raziskovalcih štokavskega krašovanskega dialekta in najbrž tudi pri starih slavonskih in dubrovniških zapisih.⁵⁷ Trubar namreč menjuje *e* ~ *i* zlasti v takih primerih, kjer je *e* lahko pisal analogično po dolgih zlogih, pri drugih primerih, kjer sorodnih oblik z dolgim *ě* ni bilo ali so bile semantično preveč oddaljene, tega menjavanja nima.

Kratki naglašeni zlogi so se, kot je znano, v slovenščini daljšali v različnih časih. Centralni (z južnoštajerskimi) in zahodni dialekti so kratki akut v nezadnjih zlogih zgodaj podaljšali, koroški in severnoštajerski pa pozneje. Toda že pred daljšanjem v centru in na zahodu so nastopila posamezna daljšanja in vokalne kvalitete teh pred regularnim daljšanjem podaljšanih vokalov so iste kot pri cirkumflektiranih vokalih (za *o* v dolenjščini *u*). Te primere zgodnjega daljšanja je podrobno obravnaval Ramovš.⁵⁸ Razlage teh podaljšav nas na tem mestu pravzaprav ne zanimajo. Omenil bi le to, da nekatere izmed naštetih pozicij najbrž niso dovolj utemeljene. Tako mislim, da se vzglasni *o* razvija enako kot v drugih pozicijah. Dolenjsko je *uóšəm*, *uójštər*, *uóšounək*,⁵⁹ *uóčəm*, *uóle* ipd. Vse to bi bilo treba razlagati s protetičnim *w* ali na kak drug način. Toda zakaj potem protetični *w* ne bi nastopil pri drugih primerih, ko pa je imel za nastop prav iste pogoje? Na slučajih ne moremo graditi razlag, zato ta razlaga ni verjetna. Pri primerih z *u* za *ó* v vzglasju opazimo, da so zastopani v istih kategorijah, ki imajo *ú* za *ó* tudi v internih zlogih. Tako dobimo *úkna* paralelno kot *kúla*, *úrjem* kot *pújdem*, *úsje gnéjzdu* kot *búžja puót* (ki seveda tudi nima *u* analogično po *búk* 'bog'). Dolenjsko *úkna* torej ne bo zaradi vzglasja, [141] ampak predstavlja le zgodnje daljšanje novega akuta v pluralu nevtralnih substantivov. Tudi dolenjsko *plíčča* ipd. lahko predstavlja zgodnjo podaljšavo in ne samo tisto, ki je nastala po splošnem daljšanju naglašanih kratkih nezadnjih zlogov. Seveda ima to daljšanje lahko svoj začetek

⁵⁵ Rokopis oddan za Zbor. za fil. i ling.

⁵⁶ Najbrž se je ta prehod izvršil v vseh centralnih dialektih – glede črnovrškega gl. moj članek Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, Zbor. za fil. i ling. IX, 1966, 97–111.

⁵⁷ Gl. Ivić, VJa 1958, št. 1, 8–9.

⁵⁸ JF II, 1921, 227–239; KZSJ, 199–202.

⁵⁹ Kraško *wúšouník* ne zadošča za kako dokazovanje, ker predstavlja kraščina (zlasti komenski govor, od koder je navedeni primer) mešan dialekt.

v določenih sklonih in je potem posplošeno. Rožanščina pa npr. te zgodnje podaljšave v pluralu ni izvršila oz. je posplošila vokalizem nepodaljšanih sklonov, ker ima npr. *seálj* z refleksom normalno podaljšanega *é* (Sele)⁶⁰ in tudi *uoqnò*, pl. *uòqna* z refleksom normalno podaljšanega *ò* in analogično intonacijo (Št. Jakob); v ziljščini pa je različno po primerih in različno po sklonih. Tudi nekatere posameznosti, ki jih navaja Ramovš, je mogoče enostavneje razložiti. Omenil bi le, da je npr. vokalizem v obliki *znuòva*⁶¹ analogičen po določni obliki. Ta analogija, ki bi lahko nastopila že sama po sebi,⁶² zlasti ker je nom. sg. masc. skrajšan in ni imel *u*-ja, je izvedena po vzorcu primerov z nazalom kot *guòst*, *guòsta*, *gostù*, *ta guòsti*, *na guòstu* in nato tudi *nòu*, *nóva*, *novù*, *ta nuòvi*, *na nuòvu*, *znuòva*.

Koliko so ista najzgodnejša daljšanja nastopila tudi izven centra, je za zdaj še težko določiti, ker manjka podatkov. Prekmurski primeri z *ou* še niso zanesljiv dokaz, da kažejo na isto daljšanje kot dolenski *u*, kajti tam imajo *ou* tudi za praslovanski *o*, to se pravi, da bi podaljšani *ò* lahko dal *ou* tudi kasneje skupaj z refleksom za *o* in ne samo takrat kot cirkumfektirani *o*. Teoretično vzeto ni nujno, da je prekmursko *oukna* identično z dolenskim *ukna*.

Paralelno, kot so v centru, ki je prej kot sever podaljšal nezadnje kratke naglašene zloge (novi in skrajšani stari akut), podaljšali nekatere primere prej, kot je nastopilo splošno daljšanje, je lahko sever, ki je to splošno daljšanje kasneje izvršil, v tem vmesnem času podaljšal še nekatere kategorije besed. V tem času podaljšani vokali ne bi več kvalitetno sovpadli (seveda velja to le za *e* in *o*) z najzgodnejše daljšanimi (cirkumfektiranimi), toda do splošnega daljšanja bi že dobili svojo posebno kvaliteto in bi se razlikovali od vokalov, ki bi bili podaljšani ob splošnem daljšanju. To možnost sem uporabil za razlago nekaterih prej nepojasnjenih vokalnih refleksov na področju, ki ni zgodaj podaljšalo nezadnjih kratkih naglašanih zlogov. V Pregledu (39–40) sem namreč [142] sponiral, da so na tem področju določene (po govorih različne) besedne kategorije daljšali pred splošnim daljšanjem.

Da so takšna daljšanja možna, nam dokazujejo tisti dialekti, ki splošnega daljšanja še do danes niso izvedli. Sem spada (seveda z izjemo tistih lokalnih govorov, ki so izgubili kvantitetne opozicije) zlasti prekmurščina s prleščino in hrvaška kajkavščina.

Za kajkavščino navaja Ivšič⁶³ podaljšave v naslednjih tipih: 1. *zèlje*; 2. nom. pl. n. *sèla*, *rèbra*; 3. gen. pl. *lònec*; 4. lok. instr. pl. m. in n. *kòni(h)*, *kòli(h)*; 5. adj. kot *dòbri*, *širòki*; 6. štev. *trèti*, *sèdmi*; 7. adj. kot *žènski*, *kònski*.

Prekmurski dialekt daljša približno iste kategorije kot kajkavščina. Dodati je treba zlasti podaljšavo v sedanjiku oksitoniranih glagolov: *nàsè*, *zàbè* (Cankova),⁶⁴ ki je v

⁶⁰ Isačenko, Sele, 59.

⁶¹ Prim. Ramovš, JF II, 234.

⁶² Prim. npr. v članku O akcentuaciji sufiksa *-ost* (v tej številki SR), op. 9.

⁶³ LJAZU 48, 1936, 72; Beličev zb. 1937, 185.

⁶⁴ Pável, n. d., 35, 38, 41.

kajkavščini nisem zasledil, se pa v slovenščini pojavi tudi v ziljščini.⁶⁵ Nima pa tudi prekmurščina podaljšave v prezentu korensko novoakutiranih glagolov, kakršno je treba suponorati na koroškem področju, celo metatonijskega novega cirkumfleksa nima v prezentu dosledno izvedenega.⁶⁶

Koroško področje (vsaj vzhodno; za zahodno ni jasno, ker so tam do zdaj refleksi izenačeni) je predčasno podaljšalo nekaj kategorij več. Omeniti je treba predvsem predčasno podaljšanje kratkega novega akuta v prezentu glagolov (zlasti v tipu *hodim*). Prim. iz Kaple na Kozjaku: *xōdjm, lōmj, mōčjm, mōdljm, nōsjm, prōsjm* itd.: *k^oq̄ža, šk^oq̄da, m^oq̄kari, pr^oq̄šen; ženjm se, sēdom* '7' : *n^eq̄so* 'nesel'. To zadnje bi bilo sicer lahko analogično po femin., ker je refleks za sekundarno akcentuirani *e* tudi *ė*. Tako so po Ramovševem vzorcu te oblike do zdaj razlagali tudi drugi. Toda Vuzenica ima npr. *nj̇esu, nēṡla; pj̇eku, pē̇kla*.⁶⁷ Refleks sekundarno akcentuiranega *e* je monoftong, monoftongičen je tudi refleks za *ě* v tistih primerih, ki bi se po naši teoriji predčasno daljšali: *mē̇lem, pē̇lem, sē̇dum, trēṫki*.⁶⁸ Tukaj *j̇ě* v *nj̇esu, pj̇eku* ne more [143] biti analogičen po drugih oblikah, in če ne bi sprejeli predlagane teorije o predčasnem daljšanju, se znajdemo pred problemom, od kod tu naenkrat *j̇ě*, ki je sicer v tem govoru refleks staroakutiranega *ě*, dolgega *ě* in nazala. Ta refleks pa je popolnoma razumljiv, če računamo, da sta pred podaljšanjem kratka *ě* in *e* sovpadla (Pregled, 37, 40, 46) in nato dala, če sta se predčasno podaljšala, tisto kvaliteto, ki so jo do zdaj imeli za refleks novoakutiranega *e*, ob splošnem daljšanju nezadnjih zlogov pa tisto kvaliteto, ki so jo do zdaj imeli za refleks staroakutiranega *ě*.

Na zgoraj navedene vokalne razlike v primerih iz Kaple je treba navezati tudi paralelne oblike iz Sel v Rožu: *pṙoṡəm, xōḋəm* ali morda *pṙoṡəm*,⁶⁹ *hōṡəm* '8' : *q̇q̇ža, ṅq̇ša; sē̇ḋəm* : *ṅq̇asu* 'nesel', *sē̇alj* 'Sele'. Isačenko⁷⁰ razlaga to razliko s tem, da je pri *pṙoṡəm* *ō*, ki je tudi refleks sekundarno akcentuiranega *o*, analogičen po tistih oblikah, ki so bile nekoč končno akcentuirane, 'sedem' in 'osem' pa razlaga z izposoditvijo iz boroveljskega ali obirskega govora. Isačenkovim razlagam je sicer težko ugovarjati, če upoštevamo samo govor Sel, toda ko vidimo, da so npr. v Kapli paralelni refleksi, ki bi jih bilo pa treba razlagati s povsem drugačnimi analogijami, postane stvar sumljiva. V Kapli namreč oblik tipa *xōḋjm* ne moremo razložiti na enak način, ker *ō* (a prav tako *ō̇*) tukaj ni refleks sek. akc. *o*, pri *e*-ju pa bi moral biti števnik spet izposojen iz kakega

⁶⁵ Prim. Grafenauer, AfslPh XXVII, 1905, 210.

⁶⁶ Prim. *ṁislim* (po izvoru ustreza obliki *ṁislim*), *dē̇lan*, Pável, n. d., 113; podobno tudi Ivšič, LJAZU 48, 71. V prleščini se dobijo izjemoma celo oblike kot *ṁislin, ṗaḋnen* (v Vidmu ob Ščavnici po diplomski nalogi A. Kocbek). V kajkavščini tipa *ṁislim* ne metatonirajo menda samo ikavski kajkavci. V tem smislu je treba dopolniti v Pregledu, str. 39, op. 20.

⁶⁷ Po diplomski nalogi D. Vobovnika.

⁶⁸ Iz naloge ni jasno razvidno, ali sta oba kvaliteto enaka ali različna.

⁶⁹ Isačenko, Sele, ima na str. 62 *pṙoṡəm*, na str. 29 pa *pṙoṡəm*.

⁷⁰ N. d., 60, 62.

drugega govora (toda kaj potem z drugimi primeri z *ě*?) ali pa *nese/* analogično po fem., proti čemur pa govorijo zgoraj navedene vuzeniške oblike.

Že v Pregledu (39, op. 20) je rečeno, da je tip *pošljem* redkeje predčasno podaljšan kot tip *hodim*. Tako je npr. v Kapli predčasno podaljšan (*pôšlem, kôlem, postêlen*), medtem ko je v Selah podaljšan šele ob splošnem daljšanju (*pôšlĭm, mĕáčĭm, mĕalĭm*).

Prav po posameznih besedah in krajih se razlikuje daljšanje v tipu *pogreb*. Že v Kapli je: *pogrĕp, pogrĕba, otĕpa* poleg *pot^oôka*. V Radljah pa je npr. *potôka* z *ô*, ki kaže na predčasno daljšanje proti normalnemu podaljšanju v *šk^oôda*. Oblika *potôqa* iz Sel bi bila lahko predčasno podaljšana, enako *ĭĭlĕna*, lahko pa bi bila tudi analogična po tipu *otrok*, kot jo razlaga Isačenko,⁷¹ vendar je to glede na druge govore manj ver-[144]jetno. Na splošno je predčasno daljšan v tem tipu *e* pogosteje kot *o* in eni primeri pogosteje kot drugi. Toda tudi to ni slučajno. Primerjati je treba samo knjižne besede tega tipa in vidimo, da daljšajo najbolj take tvorbe, ki gredo v knjižnem jeziku najbolj v to smer, da dobivajo novi akut (v knjižnem jeziku gre razvoj v izglagolskih tvorbah v smer *pogrĕba* : *pokôpa* – *e* novoakutiran, *o* sekundarno akcentuiran) in še bolj tiste, ki ga v nominativu ne premikajo (kjer je občuten prefiks). Teoretično vzeto pričakujemo najpogosteje podaljšanje v tipu *pogrĕb -ĕba*, redkeje v tipu *jĕlen -ĕna* in še redkeje v tipu *pôtok -ôka*.

Ker sem sponiral sovpad staroakutiranega *ě* in novoakutiranega *e* pred podaljšanjem, bi moral dati tudi *ě*, če pride v tako pozicijo, ki bi se predčasno podaljšala, enak refleks kot *e*. Ker so te kategorije večinoma že prej izvedle metatonijo, je *ěv* takih kategorijah imel že prej novi cirkumfleks in se razvijal kot stalno dolgi. Vendar so, ker se je občutek za metatonijske kategorije spreminjal, posamezne besede ali skupine z *ě* lahko šele kasneje vključene v tako kategorijo. Do takega obravnavanja lahko pride pri posameznih *a*-jevskih trizložnicah, deloma ga lahko pričakujemo v primerih, ki so podobni tipu *pogrĕb*. In res dobimo npr. *nedĕla* (Kapla), *ndĕla* (Sele, 131) ali pa npr. *za tĭstĭga dĕlĭj* (Kapla) – s takim refleksom, kot ga sponiram za predčasno daljšanje. Tudi *mĭduĕda* (Sele, 57, 108), kjer je enak refleks kot v *ĭĭlĕna*, je lahko (oz. verjetno) predčasno podaljšana in ne le analogično po primerih s sekundarno akcentuiranim *e*, ki jih je zelo malo. Za Kaplo pa takšna analogija ne pride v poštev in lahko le s predčasnim daljšanjem razložimo *orĕxa* (kot *pogrĕba*) proti *br^eĕza*.

V Pregledu (39, op. 20) je navedeno, da je podaljšava v štajerskem *koža* morda drugačne vrste. Ta trditev ni zasnovana le na dejstvu, da je to podaljšavo (glede areala in refleksov) težko enačiti z doslej obravnavanimi primeri, ampak tudi kajkavščina izkazuje tu podaljšavo drugačne vrste, kajti pri prej naštetih kategorijah, ki jih daljša kajkavščina, je podaljšani vokal akutiran, medtem ko je v *koža* (in še nekaterih primerih) cirkumfleksiran.⁷²

⁷¹ N. d., 62.

⁷² Prim. Ivšić, LJAZU 48, 71.

Točno bo mogoče te različne podaljšave zasledovati šele, ko bomo imeli s tega področja več podrobnih dialektoloških monografij – a do zdaj nimamo niti ene dovolj podrobne.

[145] Za ilustracijo, kako je zapletena akcentuacija na tem področju, bi navedel nekaj tipov glagolskih oblik iz Kaple na Kozjaku:⁷³

nĕst, n^eĕsem, n^eĕso, n^eĕsla, nĕslj, nĕsj
pâst, pĕdem, pĕdo, pĕdla, pĕdlj, pâdi
s^eĕst, sĕdem, sĕdol/sĕdo, sĕdlal/sĕĕdla, sĕdlj, sĕdi
gr^eĕt, grĕjem, grĕu, gr^eĕla, grĕlj, grĕ
gârĕt, gorĕm, zgârou, zgor^eĕla, zgorĕlj
l^eĕzat, ležim, l^eĕzau, ležĕla, ležĕlj, lĕžj
rĕžat (se), režim, rĕzau, rĕžala, rĕžalj, rĕži
stât, stojim, stâu, stĕla, stâlĭ, stĕj
xâdj, xĕdjm, xâdo, xĕdla, xĕdli, xâdj
d^eĕlat, dĕlam, d^eĕlau, dĕlala, dĕlalĭ, d^eĕlaj
brât, b^eĕren, brâu, brĕla, brâlĭ, bĕrĭj
j^eĕst, jĕm, jĕdo, j^eĕdla, jĕdlj, jĕjĭjĕ

Najbolj zamotani so opisni deležniki. Poskusil jih bom razložiti na način, ki se mi zdi še najbolj verjeten. Za njihovo razjasnitev je treba upoštevati principe, po katerih se razvija akcentuacija opisnega deležnika. Že iz različno akcentuiranih primerov v Valjavcu, Škrabcu, Brezniku se dá sklepati, da so metatonije v teh deležnikih v različnih krajih prodrle različno daleč. Zasnovane so na uvajanju opozicije med posameznimi oblikami, začetek pa je najbrž pogojen s praslovanskimi akcentskimi zakoni (*dālĭ*, *dāli*: *dalā*). V slovenščini je najbolj razširjena metatonija na priponi *i* in *a* v femininski obliki (*nosĭla*, *pisāla*), ki je menda splošnoslovenska; redkejša je na priponi *ĕ* (*živĕla*); tudi na korenskih zlogih je pri priponskih glagolih (*mĭslila*, *dĕlala*) z izjemo večjega dela severozahoda in gorenjščine precej razširjena, nekoliko redkejša pa je pri prvi vrsti (*ubĭla*). Dialekti v vzhodnem delu Slovenije so šli dalj in so novi cirkumfleks iz fem. oblike deloma premaknili za zlog proti začetku *nosĭla* > *nōsila* (enako kot pri *motĭka* > *mōtika*). Na robovih tega ozemlja je to razmerje še ohranjeno (v poknjizeni obliki bi se glasilo *hōdil*, *hōdila*, *hodĭli*), drugod so ostale oblike (z izjemo sg. masc.) večinoma izenačene po femin. (*hōdili*, *dĕlali*). Ponekod – kot npr. v Kapli – pa kaže, da je plur. masc. prišel v metatonijsko kategorijo. Vzroki so nejasni, vendar je začetek po vsej verjetnosti utemeljen v [146] nekih analogičnih posploševanjih, pri katerih se je

⁷³ Gradivo je iz diplomske naloge Zinke Zorko-Leb, ki predstavlja do zdaj najpodrobnejši opis kakega govora s tega področja.

končno plur. masc. morda kot nemarkirana oblika oddelil od ostalih oblik. V Kapli so plur. masc. predčasno podaljšali. Tako je v *zgorêlj* refleks za predčasno daljšani vokal, medtem ko se je oblika *zgor^eêla* podaljšala ob času splošnega daljšanja in ima refleks tega daljšanja. Obliko *zgorêlj* ne moremo razlagati s tem, da bi v poziciji pred *i*-jem bil drugačen refleks, kajti tudi v taki poziciji lahko dobimo reflekse splošnega daljšanja, npr. v adverbu *pol^eêtj* ipd. Razen tega pa tudi prvotno oksitonirani opisni deležniki prav tako kažejo v plur. masc. drugačno akcentuacijo: *n^eêso*, *n^eêsla*, *nêslj*. Medtem ko kaže *n^eêsla* na sekundarni akcentski premik, pa kaže *nêslj* v nasprotju z večino drugih slovenskih dialektov na kasnejši akcentski premik. Do tega bi lahko prišlo, če bi bil ob sekundarnem akcentskem premiku akcent zadržan na koncu (kot npr. ponekod v velelniku) ali če bi se že prej podaljšal in bi imeli **neslî*. To obliko bi prav lahko razložili z analognim daljšanjem kot *zgorêlj*. Imeti pa bi morala cirkumfleks. V času teh podaljšav je bila intonacija še ohranjena, vendar je vprašanje, če so bili tudi kratki zadnji zlogi rastoči – ti bi ob podaljšanju verjetneje dali cirkumfleks, lahko pa bi cirkumfleks nastopil še pod vplivom cirkumfleksa v tipu *pilî*. Oblika **neslî* bi dala *nêslj* ob času akcentskega premika *okô* > *oko* (prim. *sêno* < *sênô*, *nêbo* < *nebô*). Enako stanje pri tipu *nesti* mi je znano iz Koprivne pri Črni na Koroškem: *nêsu*, *nêsua*, *nêsli*, plur. fem. pa *nêsl^e*, pa tudi za Sele je po gradivu pri Isačenku mogoče sklepati na enakšno akcentuacijo. Za ostale zgoraj navedene glagolske tipe iz Kaple bi pripomnil, da je *brôla* : *brâl^j* (*ô* je refleks dolgega *a*, *â* pa kratkoakcentuiranega oz. takega, ki je prišel pozno pod akcent) verjetno iz *brála* : *bralî*, kar je pogostna oblika na severovzhodu; po tem se je uravnal tudi tip *stati*; *jîdo* predstavlja staro splošnoslovensko metatonijsko, medtem ko je *j^eêdla* in *jêdlj* enako razvito kot zgoraj obravnavani tip *goretj*; pri *sedel* je prodril refleks nazala iz prezenta, dubletne oblike pa imajo *ê* in so razvite tako kot pri *jesti*.

Blizu časa splošnega daljšanja nezadnjih kratkih naglašanih zlogov na severu sem v Pregledu (40) datiral tudi razvoj dolgega *ə* v *a* ali *e* oz. nekje blizu konca 13. st. Za datiranje tega razvoja še nimamo kakih podatkov, zato sem se lahko opiral le na relativno kronologijo jezikovnih pojavov in na datiranje v srbohrvaščini, kjer ga datirajo v konec 13. st.⁷⁴ Mogoče se bo dalo za datiranje še kaj najti v zapisih krajevnih imen, ki glede na ta pojav še niso preiskana.

[147] O razvoju *ə* v slovenščini se je že precej pisalo. Predvsem je treba omeniti, da je Oblak⁷⁵ na osnovi njegovih dveh različnih refleksov v dolgih zlogih (*a* : *e*) delil slovenščino na dve glavni narečni skupini. Ramovš⁷⁶ je tej delitvi nasprotoval, ker je slovenščino delil na več narečnih skupin, a obenem je tudi menil, da Miklošičeva deli-

⁷⁴ Prim. Oblak, AfslPh XVI, 1894, 176; Belić, EJ IV, 517.

⁷⁵ AfslPh XVI, 163.

⁷⁶ Dialektološka karta, 11.

tev po refleksih za *ě* bolj ustreza celotnemu načinu govora. Vendarle je Ramovš v svoji razpravi o razvoju *ɛ* in *ɶ* v slovenskem jeziku⁷⁷ mislil, da ima razvoj dolgega *ə* v *a* ali *e* svoj vzrok v dialektični dvojnosti slovenskega *ə* že od vsega začetka – od sovpada *ɛ* in *ɶ* – in da to predstavlja najstarejšo dialektizacijo slovenskega jezika. V Pregledu sem glede na dejstva lingvistične geografije in relativne kronologije to mnenje zavrnil in prikazal, da je razvoj *ə* v *a* ali *e* kot tudi morebitna dialektična različnost *ə* nekaj stoletij mlajši kot najstarejša dialektizacija slovenskega jezika. Je pa ostalo še nekaj problemov, o katerih je treba spregovoriti tukaj, zlasti glede enotnega razvoja dolgega *ə* v vseh pozicijah in glede sovpada refleksa za dolgi *ə* z refleksom za praslovanski nazalni *e* v severnoštajerskem, panonskem in koroškem osnovnem vokalnem sistemu.

Verjetno je, da sprva ni bilo kakega dvojnega, od pozicije odvisnega razvoja. Ne strinjam se s Tomšičem,⁷⁸ ki meni, da se je na tistem področju, ki sicer dolgi polglasnik vokalizira v *a*, v določenih okoliščinah lahko polglasnik vokaliziral v *e*, in sicer v sosesčini glasov iz srednjega dela ustne votline ali labialov, kadar bi se posamezna oblika, ki je imela dolg akcent, preveč oddaljila od svoje besedne osnove. Čeprav bi bila dvojna vokalizacija iz različnih pozicijskih (kombinatornih) variant polglasnika načelno mogoča in jo pri novejših vokalizacijah kratkega polglasnika pogostokrat tudi najdemo v naših dialektih – sicer v precej drugačnih okoliščinah, kot so bile tedanje⁷⁹ –, vendar možnost različne vokalizacije v tistem času ni verjetna. Da nekoč ni bilo kake pozicijske variante polglasnika ob dentalih in labialih, nam dovolj jasno dokazujejo številni drugi primeri z vokalizacijo v *a* v enaki poziciji. Glede [148] oddaljitve od besedne osnove pa je treba pripomniti, da je *e* bližji *ə*-ju v bistvu samo takrat, kadar imamo pred očmi pisano besedo (zaradi slovenskega pravopisa). In ker je bila alternacija *ə* : *a* v raznih morfoloških oblikah dovolj pogostna, uvajanje nove alternacije v kakih petih primerih ne bi prispevalo k večji jasnosti in bližnji povezanosti oblik niti ne bi bilo v skladu z ekonomiko jezika. Besede, ki bi kazale na vokalizacijo v *e*, so večinom knjižne: *potemnil* (ljudski je samo glagol *potemneti*, ki ima v opisnem deležniku akcent *potemněl*), *zmedlil*, *zameglil* – nastale so v govoru izobražencev ali vsaj pod knjižnim vplivom. Isto velja za glagol *šepniti*, o katerem je pisal že Škrabec,⁸⁰ razen tega bi pri tem onomatopoeičnem glagolu lahko obstajala še dubleta z etimološkim *e*. Le oblika *ta tenki* je razširjena tudi v nekaterih dialektih (mislim na take dialekte, ki jih še ni zajel vpliv knjižnega jezika). Toda povsod je nastala sekundarno in ne predstavlja razvoja dolgega *ə* v *e*. Za njen nastanek je več možnosti. V takih dialektih, ki so izenačili *e* in *ə* v predtoničnih zlogih (bodisi v *i* kot v horjulščini ali v *ə* kot ponekod v

⁷⁷ Beličev zb. 1937, 339–346.

⁷⁸ JiS VII, 1961/62, 192.

⁷⁹ Zdaj gre navadno za pozicijsko prehajanje etimološkega kratkega *ə* v prednji ali zadnji redukcijski vokal, ki sta v dialektu obstajala iz reduciranih *i*, *u* in kratkega sonantnega *j*.

⁸⁰ Cv. X, 1891, 8 b; XXXI, 1914, 6 b–c.

gorenjščini ipd.), je v oblikah, ko ni bilo akcenta na prvem zlogu, sovpadel *ə* pri *tənāk* z vokalom *e* pri primerih kot *mehak*, *težak* ipd.; s tem je bila dana možnost za analogijo: po *ta mēhki*, *ta tēžki* je nastalo tudi *ta tēnki*, posebno ker pri podobnih adjektivih prevladuje *e*. Druga možnost za razvoj v *e* pri tem adjektivu pa je nastopila tam, kjer so skupino *nk* palatalizirali⁸¹ v *ńk* oz. so to potem lahko razvili še v *ĩnk* in *ə* se je lahko *ĩ*-ju asimiliral. Tako smo dobili npr. v Podnanosu *tēĩŋku*, kar bi sicer tam ustrezalo refleksu za *ě*, to pa se je lahko po monoftongizaciji dalje razvilo v *tēŋku*. Poleg vsega tega pa bi še opozoril na dejstvo, da pri podobnih adjektivih lahko prične vdirati refleks *e*-ja tudi namesto drugih vokalov, npr. v *tesen* prodira *e* namesto *ě*.

Moščanski govor, ki je na meji vokalizacij dolgega *ə* v *a* ali *e*, ima po Toporišičevem opisu⁸² dvojni refleks, in sicer v seseščini velarov *e*, drugod pa *a*. Tu gre za razmera dosleden pojav, čeprav nekateri primeri tudi nasprotujejo. Pri Toporišiču so taki izjemni primeri razloženi z analogijami. Toda že bližnji sosednji govori kažejo nekoliko drugačno razvrstitev *a* : *e*,⁸³ čeprav se primeri posebno ne razlikujejo na vsem tem [149] področju, ki meša oba refleksa, tj. od Laškega do Sotle. Vendar k tej vsaj delni enotnosti ni prispevala toliko kaka pozicijska razvrstitev, kot to, da nastopa *e* v celi kategoriji glagolov II. vrste, ki imajo slučajno v osnovi velarni konzontan. Tudi tu moramo računati s prvotno enotno (tukaj verjetno v *a*) in ne z dvojno, od pozicije odvisno vokalizacijo. Po vsej verjetnosti gre namreč pri tem za kasnejši sekundaren pojav, ki je nastal na osnovi mešanja dialektov, kot je mislil že Ramovš.⁸⁴ Refleks *e* nastopa predvsem v primerih, pri katerih ima dolenjščina, ki ima refleks *a*, navadno drugačno akcentuacijo in je torej štajerski refleks (*e*) toliko lažje razumljiv, ker je na tem prvotno najbrž dolenjskem področju štajerska akcentuacija izrinila dolenjsko in s tem se je razširil v teh primerih tudi štajerski refleks za polglasnik (npr. *dotěknem* nasproti običajnemu dolenjskemu *dotəknēm*,⁸⁵ *měgla* proti dolenjskemu *məglä* ipd.).

V Pregledu (41) je rečeno, da je refleks za *ǣ*, ko se je razvil v *e*, z izjemo prleščine in južnoštajerskega področja sovpadel z denazaliziranim refleksom za *ę* – to se pravi, sovpadel bi na področju severnoštajerskega in panonskega osnovnega vokalnega sistema (na skici na str. 47 na področjih IV in V). Precej težav pa je s tem v pohorskem dialektu. Razni podatki temu sovpadu večkrat nasprotujejo. Tako naj bi npr. po Ramovšu⁸⁶ v pohorščini sovpadel novoakutirani *ə* s staroakutiranim *ě*. Toda verjetno so

⁸¹ Prim. o palatalizaciji te skupine Ramovš, HG II, § 55.

⁸² Dolenjski zbornik 1961, 212.

⁸³ Prim. Ramovš, HG VII, 150; dalje prim.: *lāxki*, *māša*, *sāje*, *tāša*, *vāški*, *mertvāški*, *māln* : *tēnki*, *gēnim*, *zamēknim*, *dotēknim*, *kēsni*, *dēxnim* (Zg. Obrež pri Artičah – po sem. nalogi A. Volčanšek); *vās*, *dān*, *māx*, *māša*, *sāje* 'sanje', *lāgek* 'lahek' : *liēn*, *premiēkne*, *upiēxne*, *giēne* (Lokavec – po zapisu M. Orožen za SLA).

⁸⁴ HG VII, 150.

⁸⁵ Ta akcentuacija se tudi v dolenjščini čedalje bolj izgublja.

⁸⁶ HG VII, 165.

na to trditev vplivali primeri z *ə* ob nazalnem konzonantu (v taki poziciji se v nekaterih pohorskih govorih vokali ožijo), kajti novejši material (zlasti za SLA in študentske seminarske naloge) bi tega ne potrjeval. Težave so tudi v tem, da Ramovš večkrat navaja v opisu dialekta refleks za določen praslovanski glas iz enega, a refleks za drugi glas iz drugega kraja, tako da ni mogoče sestaviti sistema. Deloma nasprotujejo sovpadu dolgih *ə* in *ɛ* tudi pohorski primeri, ki jih navaja Logar⁸⁷ za okolico Polskave, ki kažejo pri *ɛ* nekoliko širšo kvaliteto – toda verjetno gre tu samo za okolico Spodnje Polskave, ki spada pod južnoštajerski osnovni vokalni sistem, kjer je razlikovanje možno. Razen tega kaže ponekod v pohorskem dialektu, kot bi cirkumflekirani [150] (tj. zgodaj dolgi) *ə* dal enak refleks kot stalno dolgi *ě*.⁸⁸ Toda tudi tu gre za sekundarne razvoje. Enak refleks kot za *ě* (*ei*) najdemo zlasti v besedah kot *vejs* 'vas' in *dejn* 'dan'. Vendar *vejs* prav lahko razlagamo s parazitskim *j* (kot *ojster* ipd.), da pa tudi oblika *dejn* (oz. podobni primeri ob nazalnem konzonantu) ni regularna, kaže že to, da ni omejena samo na govore, ki imajo *ei* za dolgi *ě*, ampak se teritorialno nadaljuje tudi v take, ki sploh niso diftongirali nobenega glasu v *ei* (npr. *dějn*, *lějn* v Kapli).

Tudi v Ramovševih Dialektih (168) opisani kozjaški govor nasprotuje suponiranemu sovpadu refleksov za *ə* in *ɛ* (v dolgih zlogih). Glede na v Pregledu suponirani razvoj vokalizma se mi zdi opis kozjaškega govora sumljiv, čeprav je o tem težko kaj reči, ker to področje skoraj še sploh ni raziskano. Na razpolago imam samo podatke za Zg. Kungoto.⁸⁹ Ti podatki pa se z Ramovševim opisom kozjaškega dialekta ne ujema, temveč potrjujejo mojo teorijo. Verjetno je Ramovšev opis sestavljen – kot sem že zgoraj omenil za pohorščino – po podatkih iz različnih krajev, tako da ne predstavlja enotnega sistema.

Za prekmurščino je sovpad dolgega *ə* (tukaj samo cirkumflekiranega, ker se akutirani še ni podaljšal oz. se lokalno podaljšuje šele v novejšem času, ni pa se podaljšal takrat kot na koroško-štajerskem področju)⁹⁰ in *ɛ* bolj jasen. V rokopisni diplomski nalogi o govoru Górice navaja sicer I. Celec poseben refleks za dolgi *ə*, vendar so jo do tega privedli le primeri ob nazalnem konzonantu z monoftongom kot pozicijsko varianto. V taki poziciji imajo tudi drugi *e*-jevski glasovi enako varianto. V drugačni poziciji pa kažejo narečni teksti iz tega govora enak refleks za dolgi *ə* in *ɛ* (*ej*).

Za koroško področje, kjer so bili v tistem času, ko se je dolgi *ə* razvil v *e*, nazali najbrž še povsod ohranjeni, sem nastavljal za refleks dolgega *ə* posebno kvaliteto, ki pa naj bi bila oralni korelat k *ɛ̄*, ki naj bi se z njim kvalitetno enako razvijal (podjunski *a* za *ā* je paralelen k *ā* za *ē*) in ob denazalizaciji *ɛ̄* z njim sovpadel. Samo podatki iz ene

⁸⁷ RSAZU V, 1959, 85.

⁸⁸ Npr. v gradivu za SLA za Lobnico.

⁸⁹ Iz gradiva za SLA (zapisal dr. T. Logar).

⁹⁰ Izjema so seveda kategorije s predčasnim daljšanjem.

ziljske vasi bi temu nasprotovali. V gradivu za SLA je za Blače v Ziljski dolini na Koroškem (zapis I. Grafenauerja) za dolgi \bar{a} drugačen refleks kot za \bar{e} . To gradivo je uporabil tudi T. Logar v razpravi Sistemi dolgih [151] vokalnih fonemov v slovenskih narečjih,⁹¹ kjer navaja, da je sovpadel refleks za \bar{a} , \bar{b} z refleksom sekundarno akcentuiranega e in ne z refleksom nazala.

V tem govoru so refleksi nazalov v primeri z drugimi ziljskimi govori, ki že itak nimajo posebno široke kvalitete za nazale, še nekoliko zoženi. Širšo monoftongično kvaliteto pa so zavzeli sekundarno akcentuirani vokali (toda fonetično gledano ti sekundarno akcentuirani vokali kvalitetno sploh niso široki, ampak komaj nevtralni). Obe kvaliteti se le slabo razlikujeta in si po magnetofonskih posnetkih tega govora, ki mi jih je dal na razpolago E. Stankiewicz,⁹² nisem mogel ustvariti jasnega mnenja o kvaliteti refleksa za \bar{a} . Zdi se mi, kot da bi tudi za nazal včasih nastopila tista nekoliko širša kvaliteta kot pri \bar{a} . V tem primeru bi šlo pri razlikovanju obeh kvalitet za neki sekundarni pojav. Če pa je v tem govoru refleks za \bar{e} res različen od refleksa za \bar{a} , bi to bilo mogoče takole pojasniti: Suponirati bi bilo treba dolgo ohranjene nazale v dolgih zlogih in \bar{e} bi se moral pred denazalizacijo zožiti, tako da ne bi več ostal v korelaciji z \bar{e}^2 iz koroškega osnovnega sistema (Pregled, 46), ampak bi prišel v korelacijo z \bar{e}' , ki je tu sovpadel tudi z e . \bar{e}^2 bi se sicer moral ožiti obenem z nazalom, a to oženje bi lahko preprečilo to, če bi bil v tem govoru v tisti dobi \bar{e}^2 tako širok, da bi stopil v korelacijo z a .

S tem so vsaj do neke mere pojasnjene nekatere sporne stvari iz prvega dela Pregleda. O področjih, ki sem jih izločil iz osnovnih vokalnih sistemov (na skici na str. 47 so označena s črkami) in o nadaljnjem razvoju posameznih osnovnih vokalnih sistemov pa bo treba še spregovoriti.

⁹¹ SR XIV, 1963, 111sl., za Blače str. 122.

⁹² Posneto približno v istem času, kot je nastal Grafenauerjev zapis.

[208]

Razvoj ě v slovenščini

Razvoj *ě* je eden izmed problemov, ki so bili že neštetokrat obravnavani, a še vedno niso popolnoma ustaljena mnenja niti o njegovi praslovanski fonetični vrednosti niti o njegovem nadaljnjem razvoju. Čeprav se vse bolj jasnijsi pogledi na ta problem in je vsaj za starejšo praslovansko dobo široka kvaliteta *ě* tako rekoč dokazana ter so kolikor toliko sigurna tudi kasnejša oženja na večjem delu slovanskega ozemlja, ki jih sicer razlagajo na različne načine (kot oženje *ě* na splošno,¹ prevlado *ě*,² ki naj bi bil ožji² itd.), je vendar še dovolj nejasnosti. Prav slovenščina je eno takih področij v slovanskem svetu, kjer je teh nejasnosti glede razvoja *ě* morda največ.

Nekateri tuji lingvisti so mnenja, da se je *ě* v vsej slovenščini zožil.³ V najzgodnejših delih je tudi Ramovš izhajal iz splošno zoženega praslovansko dolgega *ě*.⁴ Izhodišče vsemu nadaljnjemu njegovemu delu pa je, da se je *ě* zožil na severozahodu, kjer imajo danes diftong *ie* ali monoftongični ozki *e*, a se je na jugovzhodu še kot širok (ali kvečjemu indiferenten) diftongiral v *ei*.⁵ V kasnejših razpravah⁶ je celo razširil to delitev na celotno južnoslovansko ozemlje, in sicer na področja: 1. z zelo širokim reflek-

¹ Prim. T. Lehr-Splawiński, Sborník prací I. sjezdu slov. fil. v Praze 1929, 583; P. Ivić, VJa 1958, št. 1, 5sl.; A. Furdal, Rozpad języka prasłowiańskiego, Wrocław 1961, 81, 88–89.

² Prim. R. Nahtigal, Slovanski jeziki, Ljubljana 1938, 177, 2. izd. 1952, 166; S. B. Bernštejn, Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov, Moskva 1961, 214–215; V. K. Žuravlev, VJa 1963, št. 2, 8sl.

³ Prim. T. Lehr-Splawiński, n. m.; Horálek, Úvod do studia slovanských jazyků, Praga 1955, 133; A. Furdal, n. m.; S. B. Bernštejn, n. m.

⁴ AfsI Ph XXXVII, 1920, 142; Historična gramatika slovenskega jezika I–III, izdalo Društvo slušateljev filozofske fakultete, Ljubljana 1920–21 (litografrano).

⁵ Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (ČJKZ) VI, 1927, 11–12; Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti, Ljubljana 1935, XX; Kratka zgodovina slovenskega jezika (KZSJ), Ljubljana 1936, 46, 75, 185; Razprave filozofsko-filološko-historičnega razreda SAZU (RSAZU) II, Ljubljana 1944, 121; SR IV, 1951, 5–6. To je sprejel tudi R. Nahtigal, Slovanski jeziki², 166; V. K. Žuravlev, VJa 1963, št. 2, 19.

⁶ Prim. zlasti v izključno fonetični vrednosti *ě* posvečeni razpravi v RSAZU II, 120, a tudi že prej v Historični gramatiki slovenskega jezika VII, XX. Za srbohrvaščino in slovenščino tudi v Mélanges de Philologie offerts à Mikkola, Helsinki 1931, 224; KZSJ, 75.

som v vzhod[209]nih bolgarskih in južnih makedonskih govorih; 2. s širokim (lokalno različnim) refleksom v zahodnih bolgarskih in severnih makedonskih ter v vseh vzhodnih štokavskih govorih, dalje v kajkavščini in v sosednjih vzhodnih slovenskih dialektih (kjer naj bi se prvotni široki dolgi *e* diftongiral v *ei*); 3. z ozkim refleksom v jugozahodni štokavščini in čakavščini ter v severozahodni polovici slovenskega jezikovnega ozemlja (Gorenjsko, Koroško, Primorsko, Kras). Vendar njegova razdelitev ne drži, kajti tudi ekavski štokavski govori vsaj deloma kažejo na nekdanji zoženi *ě*,⁷ kajkavščina pa ima tudi zdaj še ožji refleks za *ě* kot za etimološki ali nazalni *e*.⁸

Ker pa imata torej kajkavščina in čakavščina ozek refleks za *ě* in če bi tudi slovenski severozahod imel zoženi *ě*, bi bil slovenski jugovzhod kot nekak klin vrinjen med področja z zoženim *ě*. Že to kaže na majhno verjetnost take razlage. Še mnogo bolj odločno pa govori proti njej razvoj kratkega *ě*. Razvoj kratkega *ě* v slovenščini sploh še ni bil dovolj kritično pregledan in ni pojasnjen, čemur je pač kriv zelo raznovrsten razvoj v različnih dialektih in zlasti dvojni razvoj kratkega *ě* v istih dialektih. Če pa podrobneje pregledamo reflekse kratkega *ě*, se nam pokaže presenetljivo dejstvo: jugovzhodni del, ki ima *ei* iz dolgega *ě*, nam kaže pri kratkem ali pozno podaljšanem *ě* take kvalitete, ki jih je najlaže izvajati iz ožine, nasprotno pa severozahodni del z *ie* za *ě* v dolgih zlogih ne kaže pri kratkem ali pozno podaljšanem *ě* na kak nekdanji ozki refleks, ampak na širokega. Le povezava refleksov za dolgi in kratki *ě*, ki je bila doslej zaradi predaleč izpeljane teorije o drugačnem razvoju dolgih in kratkih vokalov povsem zanemarjena, in povezava refleksov *ě* z refleksi drugih vokalov nam lahko razjasni razvoj *ě* v slovenščini. Ker jugovzhodni del slovenščine z *ei* iz dolgega *ě* kaže pri kratkem *ě* na ožino in ker ta del meji na srbohrvaška področja z zoženim *ě*, je tako rekoč gotovo, da je treba *ei* izvajati iz dolgega ozkega *e*. Edina ovira takemu izvajanju bi bilo Ramovševo aprioristično stališče, da se ozki vokali diftongirajo v smeri *ie*, široki pa v smeri *ei*. Vendar to stališče ni z ničimer utemeljeno. V obeh primerih sta možni diftongizaciji v obe smeri. Ozki vokali se res pogosto diftongirajo v smeri *ie*, toda tudi široki vokali se navadno diftongirajo v tej smeri, kar nam med drugim zelo nazorno kaže razvoj slovenskih sekundarno poudarjenih vokalov. Možnost diftongizacije ozkega vokala v smeri *ei* pa nam dovolj močno dokazuje razvoj roman[210]skega dolgega ozkega *e* v *ei*, v slovanskih jeziki pa npr. enak razvoj v kašubskih govorih itd.⁹

⁷ Prim. P. Ivić, VJa 1958, št. 1, 15.

⁸ Zato dobimo lahko številna potrdila v Ivšičevih primerkih teksta iz številnih kajkavskih krajev v Ljetopis JA 48, 1936, 86sl.; dalje pri F. Fancev, AfslPh XXIX, 1907, 318sl.; J. Jedvaj, Hrvatski dijalektološki zbornik I, 1956, 283, 285, 288; P. Ivić, Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu II, 1957, 401–403.

⁹ Prim. za romanski pojav npr. Bourciez, Éléments de Linguistique romane, Pariz 1946, 142, 149; W. Meyer-Lübke, Gramm. d. romanischen Sprachen I, Leipzig 1890, 81sl.; za kašubščino F. Lorentz, Gramatyka pomorska I, Wrocław 1958, 205.

V jugovzhodnem delu slovenščine moramo torej izhajati iz enakega refleksa za *ě* kot v prasnobohrvaščini, to se pravi iz splošno zoženega *ě* ne glede na pozicijo in kvantiteto. Severozahod, ki ima zdaj v stalno dolgih zlogih sicer ožino, pa takšnega splošnega zoženja ni izvedel, kajti ta ožina je že sekundarna in posledica oženja v dolgih zlogih. Zato se tudi ni mogoče pridružiti mnenju tistih lingvistov, ki suponirajo oženje *ě* v vsej slovenščini.

Pri obravnavanju razvoja *ě* v drugih slovanskih jezikih navadno navajajo, da se je povsod zožil, le na dveh ločenih področjih – bolgarsko-makedonskem in lehitskem (z delom lužiščine) – je ostal širok, ter da so ti jeziki s širokim *ě* obdržali dalj časa tudi nazalne vokale.¹⁰ In prav za severozahodni del slovenščine, ki *ě* ni zožil (oz. ga je pozneje zožil v dolgih zlogih), je mogoče dokazati, da je obdržal dolgo tudi nazalne vokale; v enem govoru jih ima še zdaj.¹¹ Na severozahodni del slovenščine moramo torej gledati kot na tretje področje v slovanskem svetu z ohranjeno široko kvaliteto *ě* in nazalnimi vokali. Zoženje *ě*, ki se je sicer skoraj gotovo izvršilo že na sedanjem ozemlju, pa je vendar v svojem bistvu pravzaprav praslovansko dialektičen pojav, saj je značilen za večino slovanskega teritorija in le obrobij ni dosegel.

Samo datiranje oženja *ě* je tvegano. Ker vse kaže, da je povezanost med oženjem *ě* in denazalizacijo, sta najbrž oba pojava tudi časovno blizu. Drugih oprijemljivih stvari pri datiranju nimamo. Če bi poskusili primerjati črto, ki loči dvojno vrsto refleksov za *ě* v slovenščini, z zgodovinskimi podatki,¹² bi jo sicer z delno težavo, pa vendar še precej skladno¹³ spravili v sklad v 9. st. s Posavsko krajino in Spodnjo Panonijo na eni strani ter s Karantanijo in Furlanijo na drugi, a okrog leta 1000 s Kranjsko, Savinjsko in Podravske krajino na eni ter z Vojvodino Koroško in Furlansko krajino na drugi strani. Vendar nekako iste meje trajajo še do srede 12. st., a morda tudi že nekoliko pred 9. st., in nam zato ne morejo dati kakega ožjega datiranja; razen tega pa je dvomljivo, koliko so te meje v tistem obdobju [211] in v tistih razmerah vplivale na formiranje izoglos. Zoženje *ě* v srbohrvaščini, na katerega je vezano tudi oženje v jugovzhodni slovenščini, je zadnji obravnaval Ivič¹⁴ in ga poskusil tudi datirati. Vendar za datiranje, pri katerem se opira na Skoka, nima prepričljivih dokazov, kajti po zapisu *dad* za *děd* v letu 1062¹⁵ ni mogoče sklepati, da je bil tedaj *ě* še širok, posebno ker v tistem času

¹⁰ Prim. Lehr-Splawiński, n. m.; S. B. Bernštejn, n. m.; prim. tudi R. Jakobson, *Remarques*, Praga 1929, 37; V. K. Žuravlev, n. m.

¹¹ Gl. o tem primeru pri J. Rigler, *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*, SR XIV, 1963, 29–30, 42–43, 65–70.

¹² Prim. zemljevide za to obdobje v knjigi *Zgodovina narodov Jugoslavije I*, Ljubljana 1953.

¹³ Razen na notranjskem in morda črnovrškem področju, kjer pa gre itak najbrž za kasnejše prodiranje iz dolenske in logaško-vrhniške osnove.

¹⁴ *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics (IJSLLP)* I–II, 1959, 38sl., in tudi že v *VJa* 1958, št. 1, 3sl.

¹⁵ V tem času (1062–1070) se v hrvaških listinah nekajkrat pojavi zapis *dad*; gl. F. Rački, *Documenta hist. croaticae ...*, Zagrabiae 1877, 62, 73, 82, 84.

dobimo tudi že posamezne primere pisave *i* za *ě*,¹⁶ saj gre pri posameznih besedah lahko za neregularne razvoje oz. dublete z drugačnim korenskim vokalom, kot nam prav za besedo *děd* – *dad* kažejo tudi poljske narečne oblike.¹⁷ Več zapisov, uporabnih za datiranje, pa ni, celo pisava *Κρασίμηρη* = *Krěsimir* pri Porfirogenetu ipd. nam pri datiranju oženja ničesar ne pove, ker gre tu najbrž za sporadični pozicijski glasoslovni razvoj, ki je v tej besedi dolgo, v nekaj primerih pa še do danes ohranjen.¹⁸ Pisanih dokazov za datiranje zoženja *ě* praktično torej nimamo, zato se pri tem pravzaprav lahko opiramo le na povezavo z denazalizacijo nazalnih vokalov.

S substitucijami si bo glede datiranja težko kaj pomagati, vendar bi se s tem, da sprejmemo na delu slovenskega ozemlja zožitev *ě*, laže pojasnile tudi take substitucije, ki so doslej delale težave, kot *reva*, *keha*, *reta* ipd.

Mnogi pripisujejo *ě* diftongičen element.¹⁹ Na ta način se je tudi najlaže izogniti težavam pri razlagi, kako naj bi se *ě* zožil, ne da bi sovpadel z etimološkim *e*, kajti da bi bilo zoženje toliko staro, da bi bila tedaj še ohranjena prvotna kvantitetna razmerja (*ě* dolg – etimološki *e* kratek), je težko zagovarjati, čeprav ni povsem neverjetno.^{19a} V neki dobi med praslovanščino in posamez[212]nimi slovanskimi jeziki je rahla diftongičnost *ě* celo precej verjetna. Ivičeva razlaga²⁰ glede fonetične vrednosti prashr. *ě* kot *eä* je sprejemljiva tudi za slovenščino. Tak diftongičen izgovor vsakega *ě* bi nam ne le pojasnil doslej navajane težave, ampak bi nam pojasnil tudi to, da je v zahodnem delu slovenščine staroakutirani *ě*, potem ko se je ponovno podaljšal, spet ujel v razvoju stalno dolgi *ě*, medtem ko sta se cirkumfektirani in novoakutirani *o* različno razvijala. To namreč dokazuje, da je stalno dolgi *ě* paralelno z dolgim (cirkumfektiranim) *o* moral doseči ožjo stopnjo pred podaljšanjem kratkih nezadnjih zlogov (skrajšanega starega akuta in novega akuta na kračinah), da ni podaljšani novoakutirani *o* sovpadel s cirkumfektiranim *o*. Ker pa je podaljšani *ě* na tem ozemlju sovpadel s stalno dolgim *ě* in ne z novoakutiranim *e*-jem, ki je imel vmesno kvalitetno stopnjo, je moral biti pri *ě* neki moment, ki je to omogočil, in z rahlo diftongičnostjo *ě* je še najlaže premostiti to težavo.

¹⁶ Navaja I. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, 389.

¹⁷ Gl. O. N. Trubačev, *Istorija slavjanskih terminov rodstva*, Moskva 1959, 70, in tam citirano literaturo.

¹⁸ Zlasti v štokavščini pri *oreh*, *Krěsimir* pa pišejo tudi še v 13. in 14. st. – prim. P. Skok, ČJKZ VIII, 1931, 121; Rad JA 272, 1948, 35. Prim. tudi disimilacijski prehod *gñě-* v *gña-*. Glede substitucije *ě* pri bizantinskih piscih prim. še P. Skok, Beličev zbornik 1921, 122, op. 5.

¹⁹ Vendar na različne načine, prim. P. Skok, n. m.; F. Ramovš, RSAZU II, 1944, 113sl., in tam navedeno literaturo; P. Ivič, VJa 1958, št. 1, 7; IJSLP I–II, 1959, 51–52.

^{19a} V zadnjem času se uveljavlja mnenje, da se je kvaliteta *ě* (*ě*, in *ě*₂) uredila še v času prvotnih kvantitetnih razmerij (gl. zlasti v op. 2 navedena dela Žuravleva). To je možno, vendar spodaj navedene težave z enakim razvojem staroakutiranega in stalno dolgega *ě* na slovenskem zahodu kljub taki razlagi še vedno ostanejo.

²⁰ P. Ivič, n. m.; prim. pa tudi sprva pri F. Ramovšu, ČJKZ VI, 11.

Novemu načinu pojmovanja razvoja *ě* tudi ne nasprotuje razvoj *ě* pred *r*-om. V dialektih z *ei* < *ě* namreč *ě* pred *r*-om ne da regularnega refleksa. Dosedanja razlaga,²¹ češ da se je *ě* pred *r*-om zožil, seveda ne prihaja več v poštev, če suponiramo zoženje vsakega *ě*. *r* bi sicer zoževanje *ě* lahko prav nasprotno preprečil; v dokaz za to bi bilo mogoče navesti primere iz sedanjih dialektov, ko ima *e* pred *r* širšo varianto kot v drugih pozicijah.²² Vendar bi taka razlaga zaradi srbohrvaških oblik, kjer se je *ě* zožil tudi pred *r*, ne bila verjetna. Tudi v jugovzhodni slovenščini moramo suponirati oženje *ě* prav tako pred *r* in šele pozneje drugačen razvoj. Ko se je dolgi ozki *e* kot refleks *ě* diftongiral v *ei*, pred *r*-om do te diftongizacije ni prišlo, bodisi da je *r* preprečil samo diftongizacijo v tej smeri ali pa je ozki *e* že prej ponovno razširil. Najverjetneje je, da je *r* preprečil diftongizacijo, vendar tudi za širjenje vokalov pred *r* najdemo dovolj paralel v drugih jezikih pa tudi v sedanjih slovenskih dialektih.²³

Tudi za slovenščino dokazana²⁴ kontrakcija *oje* > *ě* ne nasprotuje novemu pojmovanju razvoja *ě*. Seveda je ta kontrakcija z dokajšnjo verjetnostjo dokazana pravzaprav samo za jugovzhodni del slovenščine, kajti severozahod, ki *ě* ni zožil, zdaj v nepoudarjenih zlogih ne razlikuje več *ě* od *e*, za dolge zloge pa na tem področju še ne poznamo zanesljivih primerov s kontrahiranim *oje*, [213] kajti v rezijanskih svojilnih zaimkih bi bil lahko tudi etimološki *e*. Zaradi tega na severozahodu ni gotovo, ali je produkt kontrakcije *ě* ali *e*. Na jugovzhodu imamo zdaj za kontrahirani *oje* *ě*, kar je do neke mere težko razumljivo, pa naj vzamemo za izhodišče v tistem času ozek ali širok *ě*. Če računamo – čemur nihče ne oporeka –, da sta imela *e* in *o* v tistem času v bistvu enako kvaliteto, bi ob kontrakciji *oje* pričakovali kot refleks samo dolgi *e* in ne *ě*, ki je imel svojo posebno kvaliteto, pa naj bo že ožja ali širša. Najbrž je na sovpad novonastalega glasu z *ě* vplivala kvantiteta. Samo če se je kontrakcija izvršila še pred podaljšanjem kratkocirkumfektiranega *ev* dolgocirkumfektirani *e* in pred splošnim krajšanjem neaccentuiranih dolžin, ko je bil en sam dolgi vokal *e*-jevske vrste, namreč *ě*, je razumljivo, da je novi glas s kvantiteto dolgega vokala lahko sovpadel s fonemom *ě*, ker mu je bil med dolgimi vokali pač kvalitetno najbližji. Sam sovpad kontrahiranega *oje* z *ě* nam za dokazovanje določene kvalitete *ě* ne more služiti niti v primeru, če sprejmemo razlago, da nam dokazuje širino, ker se je kontrakcija lahko izvršila že pred oženjem *ě*, saj jo imamo tudi historično zgodaj potrjeno, namreč že v Brižinskih spomenikih.²⁵

Slovenščina je bila torej že zelo zgodaj razdeljena na severozahodni del, ki je

²¹ F. Ramovš, KZSJ, 211.

²² Prim. npr. J. Rigler, JNG, 203.

²³ Na to, da bi *r* preprečil diftongizacijo, je sprva, ko je izhajal iz ozkega *e*, mislil že Ramovš, AfsI Ph XXXVII, 147. Za razširitev pa prim. pogosten slovenski razvoj *ir* v *ier* ali *erz* ozkim in celo s širokim *e*.

²⁴ Prim. S. Škrabec, Cvetje z vertov sv. Frančiška (Cv.) II, 1881, 8 c–d; VII, 1887, 5 b–d; AfsI Ph XIV, 1892, 321sl.

²⁵ Gl. S. Škrabec, n. m.; F. Ramovš – M. Kos, Brižinski spomeniki, Ljubljana 1937, 13.

obdržal arhaično stanje s širokim *ě* in nazali, in na jugovzhodni del, ki je *ě* zožil in denazaliziral nazalne vokale. Meja je potekala tako, da so pod progresivnejši jugovzhodni del spadali centralnoslovenski, štajerski in panonski dialekti, pod arhaičnejši severozahodni del pa koroški ter obsoški in beneškoslovenski dialekti.

Ko se je v slovenščini pojavila tendenca po diftongizaciji dolgih vokalov, je ta zajela najprej dolgi *ě* in tisti *o*, ki se je po slovenskih akcentskih zakonih najprej podaljšal. V tem obdobju je namreč tudi severozahod (slovensko) dolgi *ě* zožil in ga diftongiral v *ie*, jugovzhod pa ga je diftongiral v *ei*. Vse slovenske dialekte je najbrž zajela ena ali druga diftongizacija; severne seveda samo pri stalno dolgem, južne tudi pri podaljšanem, prej skrajšanem staroakutiranem *ě*. Gorenjščina, ki ima danes monofonge, kar je po vsej verjetnosti sekundarno,²⁶ je spadala, kot nam dokazuje razvoj kratkega *ě*, v jugovzhodni del. Po nadaljnjem razvoju se je mogoče ponekod *e*, ki je nastal po monofongizaciji iz *ei*, že ponovno diftongiral v obratni smeri: črnovrško narečje bi z nekaterimi svojimi potezami kazalo na to, da je njegova osnova morda jugovzhodna slovenščina. Vendar tega tu ni mogoče podrobneje obravnavati, a tudi ni bistveno za obravnavano tezo o razvoju *ě*.

[214] Ta izoglosa različnega razvoja *ě* in nazalov poteka paralelno z drugimi²⁷ starejšimi izoglosami na južnoslovanskem ozemlju. Pri klasifikaciji slovenskih dialektov jo je uporabil že Miklošič.²⁸ Čeprav je pri tej klasifikaciji upošteval le reflekse dolgega *ě* (gorenjščino je pravilno prištel k jugovzhodu), je vendar ujel eno bistvenih in najstarejših razdelitev slovenščine. Tudi danes nam ta inovacija lahko služi kot ena najkarakterističnejših potez pri klasifikaciji slovenskih dialektov, in to ne samo po svoji historični vrednosti, ampak tudi s sinhronega stališča, saj so med obema področjema tudi tipološko pomembne razlike.

Pred podaljšanjem akuta v centralnih, zahodnih in južnoštajerskih dialektih še ni prišlo nikjer do kakih sovpadov refleksa za *ě* z refleksi drugih glasov. Šele pozneje je prišlo do močne poenostavitve vokalnih sistemov v kratkih zlogih.

Severozahodni del slovenščine je refleks *ě* v kratkih zlogih izenačil z refleksom etimološkega *e*. Na tem področju je dal *ě* sicer širok, vendar *e*-jevski glas, ki ni nikoli prehajal v *a*, kot v določenih pozicijah v jezikih, ki so tudi ohranili široko kvaliteto *ě* – poljščini in bolgarščini –, in sicer zaradi tega, ker slovenščina ni razvila mehkostne korelacije pri konzonantih.²⁹ Kdaj je do tega sovpada na severozahodu prišlo, je težko reči. Najbrž že pred podaljšanjem nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov (tj. skrajšanega starega akuta na prvotnih dolžinah in kratkega novega akuta na prvotnih kračinah) na

²⁶ Gl. T. Logar, JiS IV, 1958/59, 133; VI, 1960/61, 120.

²⁷ Prim. v smeri starejših izoglos P. Ivič, JF XXII, 1958, 179sl.

²⁸ VG I², 310; gl. tudi Ramovš, DK, 11; HG VII, XXI.

²⁹ Šele znatno kasneje je iz povsem drugih vzrokov v nekaterih koroških dialektih skupaj z etimološkim *e* dal v kratkih zlogih *a*.

severu. Nekatere stvari v vzhodnih koroških dialektih so še nejasne. Refleksi v kasneje podaljšanih nezadnjih zlogih so tam delali vtis, da ima *ě* v taki poziciji širšo kvaliteto kot etimološki *e*. To bi sicer zelo lepo potrjevalo obravnavano tezo o široki kvaliteti *ě* na tem področju, vendar je ta razporeditev refleksov najbrž le navidezna. Pri taki razlagi bi bilo namreč preveč neregularnih primerov, razen tega pa imajo tu dvojni refleks tudi za novoakutirani *o*, tako da moramo to razlagati na drugačen način.³⁰

Na jugovzhodu pa se je kratki *ě*, ki je imel tukaj fonetično vrednost ozkega *e*, bolj različno razvijal. V vokalnih sistemih teh jugovzhodnih dialektov so bili po zoženju *ě* in denazalizaciji nazalnih vokalov trije *e*-jevski glasovi različnih kvalitet, in sicer za *ě*, etimološki *e* in nazalni *e*; najožji je bil za *ě*, najširši za nazal. Taki prenatrpani sistemi so sicer mogoči, saj jih poznamo celo iz današnjih slovenskih govorov,³¹ vendar ne morejo biti obstojni in težijo k poenostavitvi. In res, na vsem tem področju so odpravili [215] en *e*-jevski glas: v centralnih dialektih je ozki *e* – refleks za kratki *ě* – prešel regularno v *i*, le v izjemnih primerih, ki jih bom obravnaval kasneje, je že pred tem prešel v *e*, v štajerskih dialektih se je refleks etimološkega *e* nekoliko zožil in sta sovpadla refleks kratkega *ě* in kratkega etimološkega *e* v ozek *e*-jevski glas – tako kvaliteto nam namreč dokazujejo kasnejše podaljšave skrajšanega staroakutiranega *ě* in novoakutiranega *e* v severnih štajerskih dialektih (nasproti pretežno širokim kvaliteta v koroščini); v panonskih dialektih pa sta tako kot v kajkavščini sovpadla refleksa za etimološki in nazalni *e* v širokem refleksu, medtem ko je refleks za *ě* ostal ozek.

Ti različni sovpadni, ki se v današnjih dialektih zaradi kasnejših razvojov različno odražajo, se v glavnem ujemajo z glavnimi narečnimi skupinami na tem področju in nam lahko služijo tudi pri klasifikaciji teh narečij. Ti sovpadni so razmeroma zelo stari, saj je štajerski sovpad kratkega *ě* in etimološkega *e* starejši kot podaljšanje nezadnjih kratkopoudarjenih zlogov na severu, v centralnih dialektih pa imamo zapisan *i* za kratki *ě* že v Rateškem (Celovškem) rokopisu okrog leta 1370, to se pravi v prvem slovenskem rokopisu po Brižinskih spomenikih.

Omenjeni sovpad različnih kratkih *e*-jevskih glasov in s tem različni razvoj *ě* pa predstavlja samo običajni razvoj kratkega *ě* v teh narečjih, ne zajame pa vseh primerov. Imamo precejšnje število primerov, v katerih v centralnih dialektih nimajo *i* (oz. iz njega po vokalni redukciji razvitih glasov), ampak tak refleks kot za etimološki *e*. Podobno tudi v panonski dialektični skupini večkrat nimajo regularnega refleksa ozkega *e* (oz. iz njega razvitega glasu), ampak široki *e*. Prav ta dvojnost refleksov za kratki *ě* v enih in istih dialektih je najbrž v precejšnji meri kriva za to, da se doslej razvoju kratkega *ě* v slovenščini ni posvečalo dovolj pozornosti, saj je kazalo, da ni nobene možnosti za razlago teh dvojnosti. Ramovš je v začetku še poskušal razložiti *e*

³⁰ Prim. o tem problemu pri J. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap, SR XIV, 1963, 38–40.

³¹ Gl. J. Toporišič, Dolenjski zbornik, Novo mesto 1961, 206.

iz *ě*, in sicer deloma analogično po dolgopoudarjenih zlogih pred diftongizacijo v *ei*, deloma z razširitvijo ozkega *e*-ja za *r*-om.³² Toda nasprotujočih primerov, ki jih pri sami razlagi sicer ne navaja, je toliko, da se pozneje verjetno tudi zaradi tega ter zaradi spremenjenega mnenja o kvaliteti *ě* k tem razlagam ni več vračal in je le konstatiral ta razvoj ali pa kvečjemu še razlagal primere tipa *veža* s poznim akcentskim premikom.³³ Razlaga dvojnega razvoja *ě* z analogičnim vnašanjem ne prihaja v poštev, ker zakaj bi se *e* vnesel npr. pri *petelin*, ko tukaj zveza s *peti* tako rekoč ni več občutena, ali pri *telo*, kjer bi akcent na *e* tudi v starejši dobi komaj dobili v kaki predložni zvezi, ne bi se pa npr. vnesel pri genitivih tipa *lěsā* (dialektično *lāsā*) itd. Seveda je tudi [216] vnašanje *e*-ja iz dolgega *ě* v še nepoudarjene zloge dokaj pogosten pojav v naših dialektih, vendar v nekem pravem razmerju, kot se vnašajo tudi drugi vokali.³⁴ To kasnejše vnašanje spoznamo po tem, da je po posameznih govorih glede na različne pogoje v njih precej različno in da ga ni v govorih z *ai* iz *ě*, kajti tam se vnaša *ai*. Glede vpliva *r* pa bi potrjevala Ramovševo razlago³⁵ le kaka četrtnina primerov, medtem ko bi ji tri četrtine nasprotovale. Tudi kar se tiče poznega akcentskega premika, je treba pripomniti, da za gorenjščino-dolenjščino ne prihaja v poštev, kajti če se akcent ni premaknil ob času premika v tipu *zvezda*, je kratki *ě* že pred premikom v tipu *žena* prešel v *i*. Zaradi ohranitve oksitoneze je torej samo *trska* (po redukciji iz **triska*), ne pa *veža* s širokim *e* itd.³⁶

Kratki ozki *e* (kot refleks za *ě*) se je, preden je v centralnih dialektih regularno prešel v *i*, razvil vokalnoharmonično v *e* v tistih primerih, ko je bil v naslednjem zlogu po kvaliteti njemu najbližji *e*-jevski glas – to se pravi *e* kot refleks etimološkega *e*, ne pa najbolj široki *e* iz nazalnega *e*. To se je zgodilo najbrž na vsem slovenskem področju z zoženim *ě*. S kasnejšim centralnoslovenskim razvojem ozkega *e* v *i* so torej primeri kot *vremena* : *diteta* povsem regularno razviti. Nato so seveda nastopila razna analogična izravnavanja, vendar niso šla tako daleč, da bi jim ne mogli slediti. Po *telěsa* je nastalo *telô*, *testô* je po *testên*, kajti snovni sufiks *-en* ima v slovenščini refleks etimološkega *e*, itd. Še pogosto najdemo v dialektih menjavanje med refleksi za *i* in *e* v ustrezajočih pozicijah, kot npr. (če primere transponiramo v nereducirane in nediftongirane oblike): *sněg* : *snigā* : *snežên* ali *drivô* : *drevěsa*³⁷ ipd. Nekaj primerov, ki nas-

³² AfsIph XXXVII, 1920, 137, 141sl.

³³ KZSJ, 227–228, 191; Lud Słowiański I A, 1929, 49–50.

³⁴ Prim. J. Rigler, SR VIII, 1955, 225sl.

³⁵ Vendar je na vpliv *r*-a mislil tudi že S. Škrabec, Cv. XIII, 3 c.

³⁶ Gl. J. Rigler, JNG, 83.

³⁷ Zaradi omejenih tiskarskih možnosti ne morem tu navajati narečnih oblik v fonetični transkripciji. Transponirano v nereducirane in nediftongirane oblike imajo *snâik* < *sněg* : *snægâ* < *sniga* : *snežîen* < *snežen* v Ribnici na Dolenjskem, *darû* < **drivo* : *drevîesa* < *drevěsa* v Goriči vasi pri Ribnici (po gradivu v seminarski nalogi A. Češarek), *lâis* < *lěs* : *alsâ* < *lisâ* : *lesîen* < *lesên* na Blokah, medtem ko je v Ribnici analogično *alsîen* < *lisen* itd. Kjer ni lepih možnosti za analogije,

protujejo navedenemu pravilu, se v glavnem da razložiti. Vendar je takih primerov raz[217]meroma malo. Pri nekaterih gre najbrž že za dublete z etimološkim *e* ali za kake starejše oz. vsaj drugačne razvoje, ki nimajo zveze z našim pojavom. Tu bi omenil predvsem besede kot *cesar*, kjer gre lahko za izposoditev z etimološkim *e*;³⁸ *veža*, kjer ne dobimo refleksa za etimološki *e* samo v slovenskih, ampak npr. tudi v slovaških narečjih;³⁹ *hren*, kjer tudi ni vse popolnoma jasno in kjer lahko z verjetnostjo računamo z naslonitvijo na sufiks *-en*.⁴⁰ Nekateri drugi primeri s širokim refleksom, ki jih navaja Ramovš,⁴¹ pa bodisi niso točni (npr. *poveslo* za Ribnico),⁴² ali so, ne da bi bilo to označeno, s področij s severozahodnoslovenskim razvojem *ě* (npr. *grešit*),⁴³ kjer so seveda razumljivi, ali pa so take besede, ki že s pomočjo knjižnega vpliva izpodrivajo tuje sinonime (npr. *venec*, kar je morda naslonjeno še na *veniti*, *razdeliti*; deloma tudi *vedro*)⁴⁴ oz. jih knjižni jezik oživlja, toda z drugačno kvaliteto (deloma bi šlo sem že omenjeno *vedro*, predvsem pa *čreslo*, pri katerem se je v knjižnem jeziku uveljavil izgovor s širokim vokalom, ki je po SP tudi edini dovoljen, medtem ko je v dialektih še skoraj redno refleks za *ě*),⁴⁵ pri *žrelo* pa lahko vpliva še glagol *žreti* s prezentom. Pri

dobimo regularne reflekse. V starejših zapisih (v poštevh pridejo samo protestantje, ker pri poznejših piscih zaradi redukcije ne vemo, ali *e* označuje *e* ali polglasnik) pa je celo večja zmeda kot v sedanjih dialektih. Vendar nam ti zapisi ne kažejo tedanjega resničnega stanja, saj vemo, da so že najstarejši pisci težili k unificiranju in tudi etimologizirali. Tako najdemo npr. pri Dalmatinu, Bibl. I, poleg regularnega *diliti* 44b, *dily* 320b, *dili* 33a, *dilili* 16a itd. tudi *deliti* 322b, *deli* 322b, *delila* 2b itd., kjer je *e* pač po *del* (v današnjih dialektih pogosten *e* v tej besedi je po knjižnem vplivu); ravno tako je npr. pri Trubarju poleg regularnega in običajnega *delešhni* K (1550), 56, 72, 82, 177, 224, 226 itd., tudi *dilešhni* Mat., A IVb, pač po naslonitvi na *diliti* (*dilešhen* tudi pri Meg. P. 7b) ipd. Seznam primerov s kratkim *ě* v *i* (označeno z *ě*) oz. s kasno vnesenim (gl. zgoraj op. 34) *e* ali dialektično tudi *ei*, *ai* (označeno z *ě*) gl. pri Škrabcu, Cv. X, 1891, št. 9sl., XI, 1892, št. 5, 7 (obenem sploh s primeri za *ě*), ter deloma pri Ramovšu, AfsIph XXXVII, 1920, 132–150, z razvojem v *e* (izločiti je treba nekatere primere s pozno vnesenim refleksom dolgega *ě* kot *trebuha* ipd.) pa pri Ramovšu, n. d., 141–150, in deloma v delih op. 33.

³⁸ Gl. P. Skok, RDHV III, 1962, 33sl.

³⁹ Gl. J. Stanislav, Liptovské nářečia, Turčiansky sv. Martin 1932, 150.

⁴⁰ Prim. npr. menjavanje sufiksov *-in*, *-ěn*, *-en* pri *pelin*, *oplen* (gl. J. Rigler, JNG, 85).

⁴¹ KZSJ, 191.

⁴² Imam dialektološke zapise za to besedo iz Ribnice in nad 20 sosednjih vasi (v območju s premerom dobrih 25 km), toda dosledno samo z refleksom za *ě*.

⁴³ Verjetno po K. Štrekelj, Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes, Dunaj 1887, 107. V kraščinji je namreč regularno že zahodnoslovenski razvoj *ě*, vendar je še precej neregularnih primerov, predvsem v kratkih zlogih, zaradi mešanja z notranjščino.

⁴⁴ Pri dialektološkem zapisovanju na terenu sem na dolenskem področju dobival pri tej besedi širok refleks skoraj samo pri mlajši generaciji, medtem ko so starejši ljudje običajno imeli še refleks za *ě*.

⁴⁵ V dosedanjem materialu za Slovenski lingvistični atlas je za centralnoslovensko področje, ki prihaja pri tem razvoju v poštevh, 64 % podatkov z refleksom za *ě*, 23 % z refleksom sekundarno poudarjenega *e* in 13 % z enakim refleksom kot za dolgi *i*. Pogostokrat pa beseda v dialektu ni več znana.

prefiksih in predlogih *pre-*, *pred*, *čez* gre lahko za posplošitev iz primerov s pozicijo pred *e* – [218] *prež* že zaradi diferenciacije s *pri* ni moglo preiti v *pri-*, lahko pa gre pri teh primerih za povsem samosvoje razvoje, kot npr. tudi pri predlogih in prefiksih *na*, *za*, *nad*.⁴⁶ Nekoliko problematična ostaneta zlasti primera *krepek* in *tesen*, vendar je treba upoštevati, da najdemo pri *tēs-*, *krēp-* poleg refleksa *e* zlasti v starejših obdobjih tudi regularni refleks *i*⁴⁷ in da, kot kaže, *e* čedalje bolj prodira – lahko tudi ob kakih novejših naslonitvah. Možno pa je tudi, da je v času, ko je bil dolgi ozki *e* že diftongiran v *ei*, a je bil v kratkih zlogih še ozki *e*, ta ozki *e* lahko analogično prišel pod dolg akcent in da je v takih primerih sovpadel z etimološkim dolgim *e*, ki je bil tedaj monofong. Lahko bi torej ozki nepoudarjeni *e* iz *tesnō* nadomestil nekdanji poudarjeni *ei* v **pretējsno*, kot je še nekoliko kasneje najbrž po *svitlō* z nepoudarjenim *i* iz *ě* nastalo *presvītloz i* v poudarjeni poziciji namesto **presvētlo* in še kasneje, ko se je nepoudarjeni *i* že reduciral, po istem principu *popřtil* namesto *poprēttil*.⁴⁸ Iz primerov, kot je *pretēsno* s poudarjenim refleksom dolgega etimološkega *e*, bi se ta refleks posploševal tudi spet v neakcentuirano pozicijo.

Prekmurski (panonski) in centralnoslovenski razvoj kratkega *ě* v določenih primerih v refleks etimološkega *e* se sicer navidezno preveč ne ujemata, vendar se dasta brez posebnih težav spraviti na skupni imenovalc. Navidezno popolno nasprotje centralnoslovenskega *vreme* (z refleksom etimološkega *e*) in *seme* (z refleksom *ě*) : prekmurškemu *vreimen* (z refleksom *ě*) in *sāmen* (z refleksom etimološkega *e*), kjer gre za prehod refleksa *ě* v refleks etimološkega *e* prav v nasprotnih primerih, postane popolnoma jasno, če upoštevamo še vse druge okoliščine. Ob vokalnoharmoničnem prehodu kratkega *ě* v *e* je bil v centru akut že podaljšan in se je torej *seme* razvijalo kot dolgi *ě*, medtem ko je bil v prekmurščini kratek in je v tej besedi v stranskih sklonih stal pred refleksom etimološkega *e* in zato prešel v *e* (enak problem je pri *veverica*). Pri *vreme* pa je treba upoštevati, da je centralnoslovenska oblika nastala za nekdanje **vrějme* zaradi prevzema vokalizma iz stranskih sklonov (*vreména* itd.), medtem ko je v prekmurščini posplošena akcentuacija nominativa (poudarek je stalno na prvem zlogu) in s tem njegovega vokalizma. Analogije, ki jih je treba upoštevati tudi v centru, nastopajo torej tukaj prav tako, seveda v skladu z ostalim prekmurskim gramatičnim razvojem in zato nekoliko drugače. To opazimo tudi še pri drugih primerih. Medtem ko je centralnoslovensko *telo* zaradi *s*-sklanje povsem razumljivo iz cas. obl., pa je prav tako prekmursko *tīlōu* razumljivo zato, ker so tam [219] odpravili *s*-sklanjo in je gen. *teila*.⁴⁹ Drugi

⁴⁶ Prim. J. Rigler, SR XII, 1959/60, 230–248.

⁴⁷ Prim. S. Škrabec, Cv. X, 12 c–d; XII, 10 d, op. 7, dalje starejše primere iz Trubarja pri Ramovšu, AfsI Ph XXXVII, 1920, 149, iz Makovica pri Ramovšu, HG II, 181, ipd.

⁴⁸ Gl. S. Škrabec, Cv. X, 1891, 11 b.

⁴⁹ V pesmi pa imajo tudi še regularni arhaizem po *s*-sklanji: *tālějsa* (prim. A. Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, Budimpešta 1909, 140).

primeri analogij, ki niso podobni analogijam v centru, bi bili npr. *pobāgnoti* po regularnem *pobāgnā*, saj je infinitiv v prekmurščini normalno tudi pri drugih korenskih vokalih analogičen po prezentu, ipd. Razen tega je v prekmurščini še nekaj analogij druge vrste, po katerih ne nastopi samo široki *e* namesto ozkega, to je refleks etimološkega *e* namesto refleksa za *ě*, ampak je tudi obratno včasih ozki *e*, kjer bi moral biti široki,⁵⁰ obenem pa so pogostni še neregularni razvoji zaradi soseščine nazalnega konzonanta. Da so analogije po prenehanju delovanja obravnavanega zakona vokalne harmonije oz. po centralnem prehodu ozkega *e* v *i* nastopile, je razumljivo, saj so bile kategorije te alternacije ozkega proti širokemu *e* (oz. *i* : *e*) osamljene, brez paralelizma z drugimi alternacijami, ki so bile v gramatičnem sistemu.

Tak je v glavnem razvoj *ě* v slovenščini. V bistvu je ta razvoj pravzaprav zelo enostaven: v zgodnji dobi je povsem povezan z razvojem v drugih slovanskih jezikih, pozneje pa je šlo poleg značilnih diftongizacij v dolgih zlogih predvsem za sovpadanje refleksov *ě* z refleksi drugih glasov, torej za poenostavljanje prenatrpanih vokalnih sistemov.⁵¹ Ti razvoji so ne samo slovenistično, ampak splošno slavistično zanimivi in pomembni, a ker so takega značaja, da so zajeli velika področja in navadno posegli globoko v strukturo dialektov, so pomembni tudi za klasifikacijo slovenskih dialektov tako s historičnega kot sinhronega stališča.

⁵⁰ Prim. npr. *plēsác* v gradivu pri A. Pável, n. d., 42; prim. tudi *sāgurān* poleg *sigurān*, n. d., 25.

⁵¹ O razvoju tega glasu v posameznih dialektih gl. J. Rigler, SR XIV, 1963, 25–78.

[249]

Dvojni refleksi kratkega *ě* v slovenščini

Medtem ko se je v slovenistiki posvečala precejšnja pozornost refleksom dolgega *ě*, so reflekse kratkega (v slovenščini skrajšanega) *ě* v glavnem puščali ob strani. V razpravi Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu¹ sem kot prvo slovensko in obenem še praslovansko dialektično izogloso nastavil oženje *ě* na jugovzhodnem področju Slovenije. S tem je dano izhodišče za nadaljnji razvoj. Severozahodni del je imel oz. večinoma še ima širok refleks kratkega *ě*, ki je v do zdaj kratkih zlogih sovpadel z refleksom etimološkega *e*, jugovzhodni pa ozkega. Tu ne bom obravnaval prehodnih govorov, kot sta npr. komenski ali črnovrški govor ipd., ki so v precejšnji meri plod mešanj in novejših razvojev, ampak navidezne neregularnosti na jugovzhodnem področju.

Na jugovzhodnem področju, kjer so poleg zoženega *e*-jevskega refleksa za kratki *ě* imeli v sistemu kratkih vokalov še srednji *e*-jevski glas za etimološki *e* in široki *e*-jevski glas za denazalizirani *e*, je nujno zgodaj prišlo do različnih sovpadov in poenostavitev teh sistemov. Štajersko področje je zožilo etimološki *e* in tako sta sovpadla refleksa za kratka *ě* in etim. *e*, s tem je prišlo do sovpada istih glasov kot na severozahodu, samo da je med obema področjema bistvena razlika v kvaliteti *e*-jevskega glasu, v katerega sta kratka *ě* in *e* sovpadla na enem in drugem področju. Ostali jugovzhodni del slovenščine pa ni izenačil refleksov za kratki *ě* in etim. *e*, ampak je panonsko področje združilo reflekse za etim. *e* in *e*, center pa je razvil *e* < *ě* v *i*. Vendar so posamezni primeri, ki kažejo drugačen refleks, in sicer enak refleks, kot ga imamo za etimološki *e*. Nekatere stvari v zvezi s tem sem že obravnaval v RSI XXIV, 79sl., tu pa bi podal kolikor toliko celoten pregled problema.

Poleg do zadnjega časa nepojasnjenih zelo različnih refleksov kratkega *ě* v posameznih dialektih so prav dvojni refleksi kratkega *ě* na jugovzhodu (*sinŏ* < *sěno* : *telŏ* < *tělo*) najbrž v precejšnji meri krivi za to, da se do zadnjih časov razvoju kratkega *ě* v slovenščini ni posvečalo dovolj pozornosti, saj je kazalo, da ni nobene možnosti za

¹ SR XIV, 1963, 25–78, zlasti 26–29.

razlago teh dvojnosti. Ramovš je v začetku še poskušal razložiti *e* iz *ě*, in sicer deloma analogno po dolgonaglašeni zlogih pred diftongizacijo v *ei*, deloma z razširitvijo ozkega *e*-ja za *r*-om.² Toda nasprotujočih primerov, ki jih pri sami razlagi sicer vseh ne navaja, je toliko, da se pozneje verjetno tudi zaradi tega ter zaradi spremenjenega mnenja o kvaliteti *ě* k tem razlagam ni več vračal in je v neakcentuiranih zlogih le konstatiral ta razvoj, tiste primere pa, ki imajo enak refleks kot za [250] sekundarno akcentuirani *e* (tip *veža*) pa razlagal s poznim akcentskim premikom.³ Prve Ramovševe razlage tu ne bi podrobneje zavračal, ker jo je pozneje sam opustil. Omenil bi le, da suponira analogije v treh fazah in na ta način je seveda po eni od možnosti teoretično razložljiva prav vsaka oblika in ne samo tista, ki v resnici eksistira. Že to kaže na neverjetnost take razlage. Razlaga dvojnega razvoja *ě* z analogičnim vnašanjem ne prihaja v poštev, ker zakaj bi se *e* vnesel npr. pri *petelin*, ko tukaj zveza s *peti* tako rekoč ni več občutena, ali pri *te/o*, kjer bi akcent na *ě* tudi v starejši dobi dobili le v predložnih zvezah, ne bi pa se npr. vnesel pri genitivih tipa *lěsā* (narečno navadno *ělsā*) ipd. Seveda je tudi vnašanje *e*-ja iz dolgega *ě* v nenaglašene zloge dokaj pogosten pojav v naših dialektih, vendar v nekem podobnem razmerju, kot se vnašajo tudi drugi vokali.⁴ To kasnejše vnašanje spoznamo po tem, da je po posameznih govorih precej različno glede na različne pogoje v njih in da ga ni v govorih z *aj* iz *ě*, kajti tam se vnaša *aj*. Glede vpliva *r* pa bi potrjevala Ramovševa razlaga⁵ le kaka četrtnina primerov, medtem ko si je v ostalih treh četrtninah, kolikor je te primere upošteval, moral pomagati z analogijami. Po drugi strani pa v dialektih nastopa *e* izjemoma za kratki *ě* prav tako za drugimi konzonanti in ne samo za *r*. Opozoril bi še na to, da Trubarjevi primeri, ki jih navaja, z *re* in *ri* ne kažejo na to, da bi se tam govorilo *re* in *ri*, kajti Trubar tudi v seseščini drugih konzontanov piše za kratki *ě* poleg *i* tudi *e*, kadar ga je lahko vnesel iz dolgih zlogov (prim.: *dilešni* NT II 25a in *delešni* K (1550) 56; *šideti* NT I₂ 214 in *šedeti* NT I₂ 335 itd.). Tudi kar se tiče poznega akcentskega premika, s čimer je Ramovš razlagal primere tipa *veža* v svojih poznejših delih, je treba pripomniti, da za gorenjščino-dolenjščino (paralelno pa tudi za panonsko skupino) ne prihaja v poštev, kajti če se akcent ni premaknil ob času premika v tipu *zvezda*, je kratki (zaradi izgube nenaglašanih dolžin) *ě* že pred premikom v tipu *žena* regularno prešel v *i* (oz. v panonski skupini ostal *e*) in ni sovpadel z *e*. Zaradi ohranitve oksitoneze je torej samo *trska* (po redukciji iz **triska*), ne pa *veža* s širokim *e* itd. Ohranjena oksitoneza je lahko vplivala na sovpad refleksa *ě* z refleksom etimološkega *e* torej le na področjih, kjer sta oba glasova v kratkih zlogih sovpadla, to se pravi na severozahodu in v štajerskih dialektih.

² AfsIph XXXVII, 1920, 137, 141sl.

³ Beličev zbornik 1921, 17sl.; ČJKZ VI, 1927, 19; Lud Słowiański I A, 1929, 49–50; KZSJ, 191, 227–228.

⁴ Prim. Rigler, SR VIII, 1955, 225sl.

⁵ Na vpliv *r*-a pa je mislil tudi že Škrabec, Cv. XIII, 1894, 3 c.

Če pregledamo primere s kratkim *ě*, se v resnici pokaže precej skomplicirano stanje. Te primere je navedel Škrabec.⁶ Tu vseh ne bi ponavljajal, navedel bi le nekaj narečnih primerov z razvojem v *i* za *r*-om, z razvojem v *e* in s pozno vnesenim refleksom dolgega *ě*, in sicer iz Ribnice (*i* je do zdaj reduciran v *ə*), ki imajo to dobro lastnost, da je mogoče zaradi refleksa *aj* za dolgi *ě* določiti primere s kasno vnesenim refleksom iz dolgih zlogov. Prim.: *bərgā* 'brega', *bərst* 'brest', *čərpína*, *čərū* 'črevo', *dərnúla*, *dərū* 'drevo', *gəršät* 'grešiti', *gərt* 'greti', *kərpāk*, *kərsûvə*, *kərsníca*, *umərt* 'umreti', *əřəx*, *pəřtät* 'pretiti', *əřčf*, *əřsníca*, *əřšvät*, *əřzína*, *əřzlät* 'rezljati', *əřzičünək* 'rezilnik', *sərdíca*, *sərdína*, *təřskā*, *vəřč* 'vreči', *vəřt*, *žərbě*, *žərbíca*, *žərbīčək*, *žəřt* 'žreti' – *bremiéna*, *petjälən* 'petelin', *pre-*, *prepelíca*, *snežičən* [251] (Škrabec ima *sněžé'n*, kar bi ustrezalo razvoju v *i*), *rešjátu*,⁷ *telū*, *testū*, *testičən*, *tesān* (redkeje *təsān*), *vremiéna*, *vretjānu* – *delim* je že mlado po šolskem vplivu (pri Dalmatinu so zapisi tudi z *i*, npr. *dily* Bibl. I 320b ipd.), *devíca* je po cerkvenem izgovoru (v starih tekstih je redno pisano z *i*), *odrešeník* je prav tako po cerkvenem izgovoru, *pokrepčät* (Škrabec ima še *krépča'ti*), *sěst* 'sesti' ima *e* po prez., Škrabec navaja *goleni'ca*, vendar je nesiguren⁸ – *bajží*, *bajlíl* 'belili', *blajščílu*, *cajpíl*, *drajmál*, *kərmajžlōu*, *omajsíla*, *majšála*, *pajščíčén*, *plajšnōba*, *rajšíl*, *trajbúxa*, *trajškálu*, *trajbíl* itd.

Te različne reflekse je mogoče pojasniti na naslednji način. Kratki ozki *e* (kot refleks za *ě*) se je, preden je v centralnih dialektih regularno prešel v *i*, razvil vokalnoharmonično v *e* v takih primerih, ko je bil v naslednjem zlogu po kvaliteti njemu najbližji *e*-jevski glas – to se pravi *e* kot refleks etimološkega *e*, ne pa najbolj široki *e* iz nazalnega *ę*. To se je zgodilo verjetno na vsem slovenskem področju z zoženim *ě*. Koliko je ta pojav zajel tudi hrvaško kajkavščino, mi iz do zdaj objavljenega gradiva ni mogoče ugotoviti. Na ta način bi bili s kasnejšim centralnoslovenskim razvojem ozkega *e* v *i* primeri kot *vremena*: *díteta* povsem regularno razviti. Premalo je materiala, da bi bilo mogoče ugotoviti, ali je soseščina palatalnega konzonanta vplivala na ta razvoj s tem, da bi preprečila razširitev,⁹ na kar pa bi nekoliko kazali primeri kot prekmursko *vličé* (Pável, 53); Trubarjevo: *vlizhete* Mat 22b, NT I₂ 26, CNT I 37; *oblizheni* PDL

⁶ Cv. X, 1891, 9sl., XI, 1892, 5, 7 (obenem sploh s primeri za *ě*). Deloma jih najdemo tudi pri Ramovšu, AfslPh XXXVII, 1920, 132–150, toda izločiti je treba tiste s pozno vnesenim refleksom dolgega *ě* (kot *trebuha* itd.).

⁷ Ta primer ni siguren, ker nekateri nastavljajo *ě*, drugi *e*. Razen tega dobimo pri njem v raznih govornih različne reflekse (*e*, *ə*, *a*).

⁸ Razen tega je še primer *vriěščät* nastal po naslonitvi na *xriěščät*, *zverína* ima novejši *e* iz *i* pred *r* kot *meríla* 'miríla', *ceríl* 'Ciril'.

⁹ Tu bi opozoril na primere kot *postelja*, *prijatelj*, *kamenje* ipd. (prim. Ramovš, AfslPh XXXVII, 1920, 305–309; KZSJ, 238) – vendar ni gotovo, če je na ta razvoj res vplival palatalni konzonant, kajti ob *postlja* imamo samo *detelja*. Prav možno je, da gre tu za kake naslonitve; pri *prijatelj* na sufiks *-əljl-əl* (prim. naslonitev na sufiks *-elj* pri *kokolj* v notranjščini; gl. Rigler, JNG, 93), pri *postelja* na *postljati* ipd.

60b, *oblyzheni* Ps 203b, Pav 7b ipd., toda ker dobimo tudi *i* – *pliuemo* Mat 32b, NT I₂ 38, CNT I 54; *shtiueni* Mat 23b, NT I₁ dd 2a ipd., na drugi strani pa *snežižen* (Ribnica), je verjetneje tu *i* posplošen iz drugih oblik. Po navedenem vokalnoharmoničnem razvoju so namreč, kot je treba pričakovati, nastopila razna analogična posploševanja in izravnavanja bodisi v smer *i*-ja (oz. prekmursko *ę*-ja) ali redkeje *e*-ja. Ta izravnavanja pa niso šla tako daleč, da jim ne bi mogli slediti in določiti vzrokov. Po *telesi* je nastalo *telo*, *testo* je po *testen*, kajti snovni sufiks *-en* ima v slovenščini refleks etimološkega *e*¹⁰ itd. Toda še vedno najdemo včasih v dialektih menjavanje med refleksi za *i* in *e* v ustrežajočih pozicijah kot npr.: *snâjk* : *snagâ* : *snežižen* (Ribnica), *dărû* : *drevîša* (Goriča vas pri Ribnici),¹¹ *lâjs* : *alsâ* : *lesižen žiégan* ‘butara na cvetno nedeljo’ (Bloke). Sam nastop izravnavanj je razumljiv, saj so bile kategorije te alternacije *i* : *e* (oz. na panonskem področju ozkega *e* proti širokemu) osamljene, brez paralelizma z drugimi alternacijami, ki so bile v gramatičnem sistemu. Smer izravnavanj pa tudi ni slučajna, ampak odvisna od faktorjev, ki jih lahko določimo. Glavni usmerjevalni faktor – ki ga je seveda v posameznih besedah ali kategorijah omejevala konkretna situacija pri teh posameznih primerih – je bila povezanost ali nepovezanost z oblikami, ki so imele dolgi *ě*. Ker je bila alternacija dolgega *ě* proti kratkemu *i* v primerjavi z alternacijo dolgega *ě* proti kratkemu *e* neprimerno pogostnejša, se je k [252] dolgemu *ě* začel v kratkih zlogih avtomatično posploševati *i*. Le v primerih, kjer je bila zveza z oblikami, v katerih je bil dolgi *ě*, slaba (*peti* : *petelin*) oz. je sploh ni bilo (*vreteno*) ali pa so bile oblike z *e* dovolj frekventne (*vreme* : *vremena* itd. v nadaljnjih sklonih in izvedenkah), se je lahko obdržal *e*. Pri primerih, ki so imeli slabo zvezo z dolgim *ě*, a je v posameznih oblikah alterniral *e* : *i* (*tilo* : *telesi*, *tisto* : *testen*), se je alternacija navadno odpravljala v korist *e*-ja. Običajno torej: *tilô* × *telêsa* → *telô*, *drivô* × *drevêsa* × *drêvje* → *drivêsa*.

Tu bi bilo treba omeniti še primere z izglasnim *-ě*. Normalno se je *ě* tudi v tej poziciji razvil tako kot drugod v *-i*. Ker vokalna harmonija v izglasju ni mogla delovati (razen na naslednjo besedo, vendar bi posplošitev iz takih zvez ne bila verjetna), bi *e*-ja za izglasni *ě* sploh ne pričakovali. Če pa bi šlo v primerih kot *vkupe* (npr. pri Trubarju), *narobe* ipd. res za *ě*, kot navadno sponirajo, in ne, kar se mi zdi verjetneje, za druge sklone (v navedenih primerih za akuzativ pl.),¹² potem bi bilo treba te primere vzporejati s primeri kot *zajtro* ipd.,¹³ kjer se tudi končni *-o* ni razvil v *u* kot v drugih primerih z normalnim razvojem.

V lokativih plurala tipa *sudâtex*, *kújnex*, ki jih Ramovš¹⁴ navaja iz Loškega poto-

¹⁰ Gl. Rigler, Zbornik za fil. i lingv. Matice srpske VII, 1964, 49–51.

¹¹ Po gradivu v seminarski nalogi A. Češarek.

¹² *Na lice* je lahko akuzativ sg. Računamo lahko tudi z medsebojnim vplivom med *na lice* in *narobe*. Tudi pri krajevnih imenih tipa *Jesenice* ni povsem jasno, če gre za loc. sg.

¹³ Prim. takšne oblike v starih tekstih, npr. pri Trubarju (navedel jih bom na drugem mestu pri obdelavi Trubarjevega jezika), in v današnjih dialektih (prim. npr. Rigler, JNG, 67).

¹⁴ HG VII, Dialekti, 133.

ka in razlaga iz *ě*, kar bi nasprotovalo obravnavanemu centralnoslovenskemu razvoju kratkega *ě* > *i*, sploh ne gre za razvoj *ě* > *e*. Tu gre za mlado lokalno inovacijo, ki se pojavlja med Sodražico in Loškim Potokom. Na tem področju se namreč stikata novejša inovacija s končnico *-ah* (v naglašeni poziciji pa je *-eh*) s starejšimi oblikami na *-ih* (v naglašeni poziciji je *-ěh*). In sicer na bloškem področju *ax* (po *ušěsax*, *pər brătax*) ter *-řex* (po *zobřex*, *po kostřex*) in na ribniškem *ax* (po *ušěsax*, *pər brătax*) ter *-řix* (po *zobřix*, *kostřix*). Na vmesnem področju med Sodražico in Loškim Potokom, ki obsega le nekaj vasi in ki spada jezikovno skoraj bolj pod ribniško področje, mešajo *ax* in *-ex*: *pər sudătax* (Retje v Loškem Potoku), *pər vrătex*, *pər sudătex* (Globel, Podklanec, Kržeti) itn. Na tem področju pa imajo deloma ohranjen tudi še preglas (medtem ko ga bloško področje ne pozna) in zaradi tega je npr. *kújnex* ipd. povsem regularno nastalo iz *kújnax*, kar je prodrlo od bloške strani. Iz primerov kot *kújnex*, *plůčex*, *uřtřjex* se je nato *-ex* v tej nestabilni končnici posplošil še v druge primere.

Nekaj primerov, ki jih navaja Ramovš¹⁵ in razlaga večinoma z zapoznelim akcent-skim premikom, a bi navidezno nasprotovali obravnavanemu vokalnoharmoničnemu pravilu, se da razložiti na drug način – da jih z zapoznelim akcent-skim premikom sploh ni mogoče razlagati, je bilo že omenjeno. Pri teh primerih gre za dublete z etimološkim *e* ali pa za drugačne razvoje, ki nimajo zveze z našim pojavom. Pri *cesar* gre verjetno za dubletno izposoditev z etimološkim *e*, kar je obravnaval že Skok,¹⁶ *veža* tudi izpade iz naši teoriji nasprotujočih primerov, ker nima refleksa za etimološki *e* samo v slovenskih, ampak tudi v slovaških narečjih¹⁷ in dolnji lužiščini ter je zato treba računati s staro varianto z dolgim in kratkim vokalizmom;¹⁸ *hren* [253] je naslonjen na sufiks *-en* (prim. npr. *ječmen*), a o možnosti take naslonitve nam priča menjavanje sufiksov *-in*, *-ěn*, *-en* pri *pelin*, *oplen* ipd.¹⁹ Nekateri drugi primeri s širokim refleksom, ki jih navaja Ramovš, pa bodisi niso točni, kot npr. *poveslo* iz Ribnice,²⁰ ali so, ne da bi bilo to označeno, s področij s severozahodnoslovenskim razvojem *ě* (npr. *greřiti*),²¹ kjer so seveda razumljivi, ali pa so take besede, ki jih knjižni jezik oživlja oz. ki s pomočjo knjižnega jezika izpodrivajo tuje sinonime. Med te bi spadali zlasti *venec*, kar je morda naslonjeno še na *veniti*, dalje tudi *vedro*, ki pa ima vsaj na dolenskem področju širok refleks skoraj samo pri mlajši generaciji, medtem ko imajo starejši še zdaj večinoma refleks za *ě*, in tudi *čreslo*, pri katerem se je v knjižnem jeziku v glavnem

¹⁵ KZSJ, 191.

¹⁶ RDHV III, 1926, 33sl.

¹⁷ Stanislav, Lipt. nár., 150.

¹⁸ Prim. Stieber, Zbornik za fil. i ling. Matice srpske VII, 1964, 45–47.

¹⁹ Prim. Rigler, JNG, 85, op. 2.

²⁰ Imam dialektološke zapise za to besedo iz Ribnice in nad 20 sosednjih krajev (v območju s premerom dobrih 25 km), toda dosledno z refleksom za *ě*.

²¹ Verjetno po Štreklju, Morphologie, 107.

uveljavil izgovor s širokim vokalom, medtem ko je v dialektih še skoraj vedno refleks za *ě*,²² pri *žrelo* pa lahko vpliva še glagol *žreti* s prezentom. Vsekakor gre v teh nevtralnih samostalnikih za menjavanje kvalitete, ko je bil *ě* pod dolgim naglasom, in ne v času, ko so bili oksitonirani. Pri zamenjavah kvalitete vokala v teh nevtralnih samostalnikih so odigrali brez dvoma važno vlogo samostalniki z alternacijo široke kvalitete *e*-ja v singularu proti ozki v pluralu (tip *rěbro* : *rěbra*); analogično po teh so lahko dobivali široko kvaliteto tudi drugi njim strukturalno podobni samostalniki. Pri prefiksih in predlogih *pre-*, *pred*, *čez* gre lahko za posplošitev iz primerov s pozicijo pred *e* – pri *prě* je bilo to nujno že zaradi diferenciacije s *pri* (*pre* bi seveda vplival tudi na *pred*) – vplivali so lahko še primeri z *e* kot *mej* – *med*, lahko pa gre pri teh primerih za povsem samosvoje razvoje;²³ razen tega je za njihovo razlago mogoče uporabiti tudi teorijo V. Georgieva o metatezi.²⁴ Navidezno problematična ostaneta zlasti primera *krepek* in *tesen*, vendar je treba upoštevati, da najdemo pri *těs-*, *krěp-* poleg refleksa *e* večkrat v dialektih, zlasti pogosto pa v starejših obdobjih tudi regularni refleks *i*.²⁵ V teh dveh primerih torej tudi prodira *e* šele v novjšem času, verjetno ob kakih novejših naslonitvah.

Glede na vokalno harmonijo bi pri *děver* pričakovali refleks *e*, toda imamo *i* (Dalmatin piše to besedo z *i*). Vendar ne smemo pozabiti, da stoji v tej besedi *e*, pod vplivom katerega bi moral *ě* preiti v *e*, pred istozložnim *r*, ki bi lahko spreminjal njegovo kvaliteto. Razen tega je treba upoštevati, da bi mogel nastopiti *i* še ob vplivu podobnih besed – čeprav etimološko od drugega korena – kot npr. *divica*. Še najbolj problematična je beseda *plevel* (narečne oblike kažejo na *i*). Pri njej imamo *i* najbrž po vplivu oblik *plit* ‘pleti’ ob podpori oblik z dolgim *ě*.

Omenil bi še to, da se v centralnih dialektih pojavljajo tudi oblike kot *běžal*, ki jih Ramovš ne navaja.²⁶ Te oblike so zelo mlade in analogične, in sicer dvakrat [254] analogične. Najprej je dolgi refleks za *ě* vnesen v nenaglašene zloge: po *běžal* je *bežāla* namesto *bižāla*, nato pa je po razmerju *lěžal* : *ležāla* nastopilo k *bežāla* še *běžal* (to zadnje je paralelno s *klěčal* namesto in poleg *kléčal*, kjer je bil nazal). Seveda nastopi to lahko le v takih govorih, kjer refleks za *ě* ni *aj*, kajti tam je po prvi analogiji nastopi-

²² V dosedanem gradivu za SLA je za centralnoslovensko področje, ki prihaja pri tem razvoju v poštev, 64 % podatkov z refleksom za *ě*, 23 % z refleksom sekundarno akcentuiranega *e* in 13 % z enakim refleksom kot za dolgi *i*. Pogostokrat pa beseda v dialektu ni več znana.

²³ Prim. poseben razvoj pri *na*, *za*, *nač*, gl. Rigler, SR XII, 1959/60, 230–248.

²⁴ Slavističen sbornik, Sofija 1963, 19–31.

²⁵ Prim. Škrabec, Cv. X, 1891, 12 c–d, XII, 1893, 10 d, op. 7; Pável, A vashidegkuti, 36; Rigler, JNG, 86; dalje starejše primere iz Trubarja pri Ramovšu, AfsIph XXXVII, 1920, 149, iz Makovića pri Ramovšu, HG II, 181; pri Krelju prim.: *vkripiti* Post 79a, 80b, *kripiti* Post 147b, *kripila* Post 116a, *kārpka* Post 116a itd., pri Tulščaku: *kripuft* 50b, *kripusti* 53a.

²⁶ Če bi zgoraj obravnavani Ramovšev primer *grěšit* ne bil iz severozahodnega področja, bi spadal sem.

lo *bajžāla* in naslednja analogija ni bila več možna. Izposojenk kot *béda* ~ *béda* nam ni treba upoštevati, ker pri njih ne gre za normalen razvoj, ampak za različen prevzem in različne naslonitve ob prevzemu. Te zadnje stvari niso več omejene na *ě*, ampak se tičejo sploh vseh ozkih *e*-jev. Ekspanzija širokega *e*, kjer koli so dane možnosti za analogije in naslonitve, je zlasti močna v ljubljanskem govoru. Vzrok je treba iskati v tem, da sta bila široka *e* in *o* funkcionalno manj obremenjena.

Prekmurski (panonski) in centralnoslovenski razvoj kratkega *ě* v določenih primerih v refleksi etimološkega *e* se sicer navidezno ne ujemata, vendar se dasta brez posebnih težav spraviti na skupni imenovalac obravnavanega vokalnoharmoničnega prehoda. Navidezno popolno nasprotje centralnoslovenskega *vreme* (z refleksom etim. *e*) in *seme* (z refleksom *ě*) proti prekmurskemu *vreimen* (z refleksom *ě*) in *sāmen* (z refleksom etim. *e*),²⁷ kjer gre za prehod refleksa *ě* v refleksi etim. *e* prav v nasprotnih primerih, postane jasno, če upoštevamo še vse druge okoliščine. Ob vokalnoharmoničnem prehodu kratkega *ě* v *e* je bil v centru akut že podaljšan in se je torej *seme* razvijalo kot dolgi *ě*,²⁸ medtem ko je bil v prekmurščini kratek in je v tej besedi v stranskih sklonih stal pred refleksom etimološkega *e* in zato prešel v *e* (enak problem je pri *veverica*). Nato se je posplošil lahko vokalizem stranskih sklonov (posebno v govorih, kjer je tudi *-n* vnesen v nom.) ali nominativa. Pri *vreme* pa je treba upoštevati, da je centralnoslovenska oblika nastala za nekdanje **vreime* zaradi prevzema vokalizma iz stranskih sklonov (*vremena* itd.), medtem ko je v prekmurščini posplošena akcentuacija nominativa (naglas je stalno na prvem zlogu) in s tem njegovega vokalizma. Analogije, ki jih je treba upoštevati v centru, nastopajo prav tako v prekmurščini, seveda v skladu z njenim gramatičnim razvojem in zato nekoliko drugače. To opazimo tudi še pri drugih primerih. Medtem ko je centralnoslovensko *telo* zaradi *s*-sklanje povsem razumljivo prevzelo *e* iz stranskih sklonov, pa je prav tako prekmursko *tilōu* razumljivo zato, ker so tam odpravili *s*-sklanjo in je gen. *tějla*, le v pesmi imajo še regularni arhaizem po *s*-sklanji *tālějsa*²⁹ z vokalnoharmoničnim *ā* pred etimološkim *e*. Razen tega je v prekmurščini še nekaj neregularnih refleksov, ki so bodisi plod drugačnih analogij kot v centru, npr. *pobāgnoti* je lahko po regularnem *pobāgnā*, bodisi deloma sploh plod drugačnih razvojev (pogostokrat vpliv nazalnega konzonanta) in analogij drugačnih vrst, ki z našim pojavom sploh nimajo zveze in po katerih nastopi večasih obratno tudi ozki *e* namesto širokega (npr. *plēsāc*).³⁰

Kot sem že omenil, je ta vokalnoharmonični pojav verjetno zajel vse jugovzhodno področje slovenščine, ki je imelo ozki *ě*, in nastopil še pred poenostavitvijo sistemov

²⁷ Gl. Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, 38, 57 (*vrēmān*, *sāmān*).

²⁸ Eventualno drugačno akcentuacijo te besede bom obravnaval na drugem mestu.

²⁹ Po objavi neke pesmi pri Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, 140.

³⁰ Navaja Pável, n. d., 42. Prim. pa tudi menjavanja kot *sāgūrān* ~ *sigūrān* (n. d., 25) ipd.

DVOJNI REFLEKSI KRATKEGA *ɛ* V SLOVENŠČINI

kratkih vokalov. Zajel bi torej tudi štajersko področje, toda ker sta pozneje tam sovpadla kratka *ɛ* < *ě* in *e* < etim. *e*, danes iz teh dialektov suponirani pojav ni več razviden.

K problemu akanja

Do nedavnega je na splošno veljal izgovor *a* namesto nepoudarjenega *o* v slovanskih jezikih za sekundaren pojav. V novejšem času pa so se pričeli pojavljati proti temu ugovori tako resnih znanstvenikov, kot sta Vaillant in Georgiev. Medtem ko je Vaillant¹ brez posebne argumentacije izjavil, da je v ruskih akajočih govorih in v beloruskem jeziku praslovanški kratki *a* prešel v *o* samo pod poudarkom, v drugih pozicijah pa se je ohranil, se je V. Georgiev v referatu za V. mednarodni kongres slavistov v Sofiji² zelo odločno zavzel za to tezo. Enako je po mnenju Georgieva ohranjeno arhaično stanje tudi v akajočem bolgarskem smoljanskem dialektu. Svojo trditev je utemeljeval z lingvističnimi in historičnimi dokazi, ni pa se dotaknil akanja v slovenskem jeziku. Mislim, da bi k razjasnitvi problema mnogo pripomogla prav pritegnitev dejstev iz slovenskega jezika, v katerem kljub precejšnjemu pomanjkanju historičnih tekstov lahko precej dobro rekonstruiramo starejše stanje. Čeprav se razvoj slovenskega kratkega vokalizma do neke mere razlikuje od razvoja nepoudarjenega vokalizma v ruščini in bolgarščini – zlasti v tem, da v slovenščini redukcija navadno najbolj prizadene difuzne (visoke) vokale –, je vendar v slovenskih dialektih mnogo posameznosti, ki so paralelne s pojavi v ruščini in bolgarščini, tako da je mogoče z dejstvi iz slovenskega jezika izpodbijati tudi ugovore, ki jih navajajo proti sekundarnosti ruskega in bolgarskega akanja, čeprav ta akanja med seboj niso genetično povezana. Akanje, ki je razvito v nekaterih slovenskih dialektih, je namreč nedvomno sekundaren pojav. To se da dokazati z vso gotovostjo. Pri tem nam pomaga dejstvo, da je slovenščina zelo zgodaj izgubila neakcentuirane dolžine, istočasno večinoma še do danes obdržala kvantitetne razlike pri poudarjenih vokalih, v svojem historičnem razvoju pa spreminjala kvantiteto poudarjenih vokalov in akcentsko mesto.³ Zaradi teh sprememb je v slovenščini mogoče določati kvaliteto vokalov v starejših obdobjih.

¹ Grammaire comparée des langues slaves I, Lyon – Paris 1950, 107.

² V članku Praslavjanskij i indoevropskij jazyki, Slavjanska filologija III, Sofija 1963, 5sl., o akanju na str. 17–29; poglavje o akanju tudi v VJa 1963, št. 2, 20–29, pod naslovom Russkoe akanje i ego otnošenie k sisteme fonem praslavjanskogo jazyka.

³ Glede akentskih razmer v slovenščini prim. zlasti pregledno študijo Ramovša, Relativna krono-

V dokaz za sekundarnost slovenskega akanja bi navedel samo nekaj dejstev.

V slovenščini je v nekaterih dialektih znano popolno akanje v vseh kratkih zlogih. V teh dialektih nastopa akanje tudi pod kratkim poudarkom in torej ni pogojeno z nenaglašenostjo, ampak s kratkostjo zloga. Nekdanji *o* (prvotni praslovanski *ǣ*) je bil kratek, v slovenščini pa se je pod različnimi starimi in premaknjenimi akcenti v različnih dobah daljšal; in če je zdaj zanj v vseh slovenskih dialektih – tudi v tistih s popolnim akanjem – v vseh podaljšanih ali vsaj v vseh v starejšem času podaljšanih zlogih *o* (oz. razni refleksi, ki jih je mogoče izvajati samo iz *o*⁴), je jasno, da je moral biti nekoč *o* v vseh pozicijah. Ob času dveh najstarejših slovenskih akcentsko kvantitetnih sprememb je moral biti *o* že razvit. Ti spremembi – skrajšanje praslovanskega starega akuta (tip *brǣtrъ* > *brāt*, *nǣšь* > *nāš*) ter podaljšanje in premik praslovanskega kratkega cirkumfleksa (*nōs* > *nōs*, *kōlo* > *kolō*) – sta splošnoslovenski, a skrajšanje akuta vsaj še srbohrvaško. Oba pojava moramo datirati zelo zgodaj: skrajšanje akuta so nekateri datirali že v 6. do 8. st.,⁵ kar je seveda najbrž malo prezgodaj, saj bi ga z večjo verjetnostjo datirali v 9. st., a tudi podaljšanje cirkumfleksa moramo staviti v neposredno bližino tega časa, morda je med obema pojavoma celo vzročna zveza. Substitucije kažejo, da je cirkumfektirani *o* že v 12. st. vsaj zožen, če ne že diftongiran.⁶ V slovenščini se je *o* (lahko je bil še zelo širok) moral torej razviti že pred skrajšanjem starega akuta. S skrajšanjem starega akuta je npr. *nǣšь* prešlo v *nāš*, *nāša* v *nāša*, zato je moral biti vokal v *nōž* iz *nožь* ali v *nōša* drugačen od kratkega *a*-ja, če ne, bi moralo priti do nevtralizacije staroakutiranega *a* in novoakutiranega *o*.⁷ To nam dokazuje existenco *o*-ja v tistem času vsaj v poudarjenih zlogih. Da pa se v govorih z akanjem ni razvil *o* samo v poudarjenih zlogih, nam dokazujejo številna druga dejstva. Tudi cirkumfektirani *o* (tip *nos*, *mos*), ki se je v slovenščini prvi podaljšal, je moral biti razvit že pred podaljšanjem, sicer bi sovpadel s cirkumfektiranim *a* (tip *las*, *mas*). Razvil se je pač istočasno kot v drugih pozicijah, a posebnega razvoja ni doživel zato, ker bi se kot prvi razvil iz prvotnega praslovanskega *a*,⁸ ampak zato, ker je po podaljšanju v sistemu dolgega vokalizma zavzel drugo mesto, kot ga je imel v kratkem. V sistemu

logija slovenskih akcentskih pojavov, Slavistična revija III, Ljubljana 1950, 16–23; izšla je tudi v poljskem prevodu v knjigi Z badań nad językami Jugosławii, Warszawa 1961, 139–146. Relativne kronologije v tem članku držijo, absolutne pa je treba nekoliko korigirati.

⁴ V dolgih zlogih nastopa v slovenščini zlasti pri e-jevskih in o-jevskih glasovih diftongizacija.

⁵ Prim. Ramovš, Slavistična revija III, 1950, 21; IV, 1951, 2, 5

⁶ Prim. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika, Ljubljana 1936, 46; Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1939, 58–59.

⁷ Iz istega vzroka tudi zapisi v latinskih listinah iz Dalmacije z *a* za *o* ne morejo izražati *a*-ja, kot meni Georgiev (VJa 1963, št. 2, 28), ampak gre pri tem le za substitucijo pri dalmatinskih Romanih za širši drugačni tuji *o* (prim. Schwarz, Zur Chronologie von asl. *a* > *o*, AfsIPh 41, 1927, 132sl., in tam navedeno literaturo).

⁸ Tako domneva Žuravlev, Iz istorii vokalizma v praslavjanskem jazyke, VJa 1963, št. 2, 13.

dolgega vokalizma je stopil v par z *ě* in se z njim paralelno razvijal, v sistemu kratkega vokalizma pa je ostal v paru z etimološkim *e*.⁹ Pozneje je večina slovenščine (tudi vsi akajoči dialekti) podaljšala nezadnje kratkopoudarjene zloge (*nāša* > *nāša*, *nōša* > *nōša*), medtem ko so zadnji – vsaj tedaj, a večinoma še do danes – ostali kratki (*nāš*, *nōž*).¹⁰ Danes imajo v dialektih s popolnim akanjem akanje tudi v vseh nepodaljšanih kratkopoudarjenih zlogih (torej tudi v tipu *nōž*), čeprav je ob času eksistence oblike *nōša* morala eksistirati tudi oblika *nōž*, saj je bil v obeh primerih enak akcent.

Slovenščina je premikala tudi akcentsko mesto. Razmeroma pozen (morda okrog začetka 15. st.) je t. i. sekundarni akcentski premik, ki se je izvršil s kratkega končnega zloga na predtonični *o* in *e* (tip *noga*). Ob času podaljšanja akcenta v tipu *nōša* je moral biti v tipu *noga* akcent še na koncu, sicer bi se podaljšala istočasno oba tipa, saj imata oba tipa besed enako strukturo. Danes pa je namreč razlika v vokalu: v tipu *noša* je vokal drugačne kvalitete kot v tipu *noga*. Ker je torej *o* tudi v sekundarno poudarjenih zlogih, ki so razmeroma pozno prišli pod akcent, je jasno, da je moral biti nekoč v vseh pozicijah. Za to, da je bil *o* v tipu *noga* razvit že pred premikom akcenta nanj, pa je še drug dokaz: ta akcentski premik se je izvršil samo na vokala *o* in *e*, če je bil v enaki poziciji *a*, in se nanj iz določenih vzrokov akcent ni premaknil že prej še kot na predtonično dolžino, v tem času ni prišlo do akcentskega premika. Isto velja tudi za *i* in *u* v enaki situaciji.¹¹ Na vse te vokale (*a*, *i*, *u*) se je v teh primerih premaknil akcent šele ob času premika na *ə* v tipu *məgla*, če je v tistem dialektu do tega premika sploh prišlo.¹² Že samo to je trden dokaz za *o* v neakcentuirani poziciji. Razen tega podlega v slovenskih dialektih, katere zajame akanje, akanju tudi refleksi nazala *q*, ki je v kratkih zlogih v veliki večini slovenščine sovpadel z etimološkim *o*. Morebitni ugovor, da je dal kratki praslovanski *q* lahko direktno *a*, ne prihaja v poštev spet glede na krajšanje in poznejše podaljšanje (v nezadnjem zlogu) staroakutiranega *q*.

Shematično lahko prikažemo razvoj slovenskega *o* v različnih pozicijah (v večini govorov s splošnim akanjem) takole:¹³

⁹ Gl. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, Slavistična revija XIV, 1963, 32–33 (dalje citiram Pregled).

¹⁰ Oz. v večini dialektov zaradi izgube zvonečih konzonantov v izglasju > *nōš*.

¹¹ Vzrok za to, da se je akcent premaknil samo na *e* in *o*, je moral biti v njuni fonetični naravi (mogoče sta bila fonetično nekoliko daljša kot drugi kratki vokali).

¹² Prim. Rigler, Glasoslovni razvoj ..., Slavistična revija XII, 1959/60, 230; Rigler, Južnonotranjski govori, Ljubljana 1963, 23–24.

¹³ Pozicije označujejo: a) prvotno kratkocirkumfektirani *o* (tip *nōš*), z njim je sovpadel *o*, ki je prišel pod akcent po premiku cirkumfleksa za zlog naprej (tip *kolō*); b) novoakutirani *o* v nezadnjem zlogu (tip *nōša*, *kōža*); c) predtonični *o* pred končnim kratkim zlogom (tip *nogā*, *konāc*), na katerega se je kasneje akcent premaknil v veliki večini slovenskih dialektov; d) novoakutirani *o* v zadnjem zlogu (tip *nōž*, *kōš*); e) predtonični *o* (tip *kovāč*, *ogrāja*); f) posttonični *o* – splošno v neizglasnih zlogih (tip *lētōs*, *jāgoda*), v izglasnih (tip *létō*) samo v nekaterih dialektih (gl. op. 14).

K PROBLEMU AKANJA

Etappe	Pozicije					
	a	b	c	d	e	f
1	ö	ò-	o²	-ò	o²	²o
2	ô	ò-	o²	-ò	o²	²o
3	ô	ó-	o²	-ò	o²	²o
4	ô	ó-	ò-	-ò	o²	²o
5	ô	ó-	ó-	-ò	o²	²o
6	ô	ó-	ó-	-à	a²	²a

V zadnjih zlogih (pozicija d in f) velja shema splošno samo za neizglasne vokale, izglasni imajo v nekaterih dialektih poseben razvoj.¹⁴ Shematično označeni refleksi podaljšanih *o*-jevskih glasov so zdaj seveda pogosto diftongirani ali ponekod celo prek diftongov že spet monoftongizirani v druge vokale (npr. v dolenski dialektični skupini *ô* verjetno prek *ou* v *u*). Ponekod so izgubljene tudi intonacijske opozicije (nepodaljšani stari kratki so povsod postali padajoči).

Pod navedeno shemo bi šlo precej dolenskih govorov.¹⁵

Nekatere dialekte, npr. cerkljanščino, je zajelo akanje že na 4. etapi po shemi. Vendar to še ne dokazuje, da je tam akanje starejše, le podaljšanja sekundarno poudarjenih zlogov (v shemi pod c) ni bilo. Glede podaljšav je ta dialekt torej ostal na 4. etapi. Vzrok za to je v tem, da so tam dolgi etimološki *i* in *u* skrajšali in s tem ponovno uvedli kračino v nezadnje zloge (z monoftongizacijo diftongov *ie* in *uo* v *i* in *u* pa tudi kvantitetne opozicije).¹⁶

Shematično bi bila prikazana v tem dialektu zadnja etapa takole:

ô *ó-* *à-* *-à* *a²* *²a*

Pri tem dialektu velja shema tudi za izglasni *-o*.¹⁷

Že doslej navedena razmerja med akcentskimi spremembami in akanjem nam kažejo, da slovenskega akanja ne moremo datirati v posebno zgodnje obdobje. Za absolutno kronologijo nam nekoliko lahko pomagajo starejši teksti, čeprav je teh razmeroma zelo malo. Za Stiški rokopis iz 15. st., ki je nastal na ozemlju, kjer je sedaj popolno akanje, ni jasno, kako je v njem z akanjem, a prvi začetki so najbrž že tam.¹⁸ Ne pozna

¹⁴ V slovenskih centralnih dialektih (tj. v dolenski in gorenjski dialektični skupini) se je izglasni *-o* zožil, razvil v *-u* in se ponekod reducirail (gl. Pregled, 42, 51, 54).

¹⁵ Prim. v članku Pregled, 55, navedeni vokalni sistem govora iz Ambrusa. Če za zgoraj shematično nastavljeno 6. etapo navedem iz Ambrusa primere, se v narečni obliki glasijo: a) *nūs, kalū*, b) *nuóšá, kuóžá*, c) *nóga, kónoc*, d) *káš*, e) *kaváč, agrájá*, f) *lěitas, jágada* (toda v izglasju *lěitu*). Zlasti pri mlajši generaciji se v govoru pojavljajo tudi že dublete brez akanja.

¹⁶ Gl. Pregled, 62–63.

¹⁷ Vokalni sistem za ta govor je naveden v članku Pregled, 63. Primeri se v narečni obliki glasijo: a) *nūs*, b) *kuóžá* (brez preglasa za *ž*, toda preglas je za *l', n'*), c) *nāya*, d) *káš*, e) *kawáč*, f) *litas, lita* < *lěto*.

¹⁸ Oblak, Starejši slovenski teksti, Letopis Matice slovenske za leto 1889, Ljubljana 1889, 135,

pa akanja prvi slovenski pisec Trubar v svojih knjigah, ki so izhajale od 1550 dalje, čeprav je v njegovem rojstnem kraju popolno akanje.¹⁹ Trubar se mu ni izogibal po tradiciji, ki je ni poznal in je v glavnem tudi ni bilo, ampak akanje tedaj v njegovem dialektu še ni bilo razvito. Vendar sta si že pri Trubarju morala biti glasova *o* in *a* zelo blizu; le tako nam postane razumljivo, da v nekaterih primerih piše v kratkih zlogih ob labialnih konzonantih ali ob trdem *t* *o* namesto *a*²⁰ in v izredno redkih primerih dobimo pri njem tudi *a* za *o*, vendar gre pri tem zadnjem mogoče le za napake.²¹ Trubar je sicer tudi korigiral svoj govor, npr. zlasti pri refleksu za *ě* je pisal pogosto *e* namesto svojega dialektičnega *ej*, vendar zaradi njegove skromnejše jezikovne izobraženosti lahko po nekaterih nedoslednostih in hiperkorekturah ugotovimo, kaj je popravljjal.²² Pri *o*-ju ne moremo računati s korekturo njegovega dialekta, kajti v tem je preveč doslednosti. Pri drugih piscih se izjemoma prično pojavljati primeri z akanjem tudi v EDP 1563, v Juričičevi Postili 1578, v rokopisu Gorskih bukev iz 1582, močno je razvito v slovenskem aktu iz 1598.²³ V kasnejšem času se primeri z akanjem množijo, in to kljub tradiciji brez akanja, ki jo je ustvarila zlasti Dalmatinova Biblija 1584. Vse to nam dokazuje, da je ponekod bilo vsaj v 16. st. akanje že razvito, a se je kmalu nato precej razširilo. Ker za čas pred Trubarjem ni historičnih podatkov (poleg omenjenega Stiškega rokopisa je še Rateški rokopis iz pribl. 1370), je začetek akanja težko točneje datirati, vendar ga pred začetkom 15. st. že zaradi zgoraj obravnavanih akcentskih razvojev ne bi pričakovali. Rateški rokopis, ki je starejši, akanja seveda ne pozna, čeprav je danes v Ratečah splošno akanje, vendar pa rokopis za dokaz kasnejšega razvoja akanja ni odločilen, ker tudi drugih rateških jezikovnih posebnosti ni v njem.

V drugih slovenskih dialektih najdemo pri *o*-ju še različne razvoje. Zlasti štajerski dialekti gredo pogosto v drugačno smer: v oženje kratkega vokala *o* proti *u* ali celo v *u*,²⁴ gre torej za podobne pojave, kot so običajni v ukrajinskih in bolgarskih dialektih. Večina gorenjskega dialekta pa predtonične *o*-je oži proti *u*, posttonične (razen izgla-

136, navaja pet primerov z akanjem (trije iz etimološkega *o* in dva iz *o*), vendar je rokopis samo prepis in ni gotovo, če ne gre včasih tudi za napake. Od primerov z akanjem gre pri dvakratnem *ad pouem* 'odpovem' samo za dvakratni prepis iste besede, pri *gardabo* 'grdobo' pa bi pričakovali dolg akcent na srednjem zlogu in bi torej ne moglo biti akanja.

¹⁹ Doma je bil z Raščice v dolenskem dialektu.

²⁰ Zlasti v končnici *-am* v dativu plurala *a*-jevske sklanje in v dativu plurala osebnih zaimkov *nam*, *vam*.

²¹ V predgovoru v Psalter 1566 sam pravi, da je nekaj tiskovnih napak in da je včasih zamenjan *a* in *o* ter *r* in *t*. Vendar v vsem njegovem ogromnem delu število primerov z *a* namesto *o* najbrž ne presega ene desetice.

²² Študije o Trubarjevih korekturah in hiperkorekturah njegovega jezika še ni; o posameznih stvareh gl. M. Molè, Z historii prastowiańskiego *ě* w słoweńskim, Rocznik Slawistyczny XVI, 1948, 24sl.; Rigler, Južnonotranjski govori, 162, op. 3.

²³ Gl. Rupel, Slovenski akt ..., Slavistična revija IX, 1956, 53–55.

²⁴ Gl. Pregled, 58–62.

snih, ki imajo poseben razvoj) širi v *a*. Shematično prikazana bi bila šesta etapa tukaj takšnale:

\hat{o} \acute{o} - \acute{o} - $-o$ u < \acute{a}

(\hat{o} in \acute{o} - sta v gorenjščini kvantitetno sovpadla, $-o$ se v posameznih govorih v zadnjem času že daljša). Pod to shemo bi šel npr. govor Črne pri Kamniku.²⁵

Razen tega so v slovenščini tudi taki dialekti, ki so predtonični *o* v poziciji za labialnim in velarnim konzonantom zožili v *u*, druge pozicije pa je pozneje zajelo akanje (sem spadata npr. črnovrški in posavski dialekt).²⁶

V nekaterih koroških dialektih²⁷ je tudi *a*-jevsko akanje.

Že od Šahmatova²⁸ dalje se običajno šteje akanje pod vokalno redukcijo. Čeprav razvoj kratkega vokalizma ni šel po takih poteh, kot jih je suponiral Šahmatov, je vendarle akanje posledica slabljenja intenzivnosti artikulacije v nepoudarjenih oz. kratkih zlogih, torej neka vrsta intenzitetne redukcije. Ni pa kake direktne povezave med akanjem in redukcijo drugih vokalov, čeprav oboje nastopa v slovenščini v takih dialektih, ki nenapeto tvorijo kratke vokale. V slovenščini so dialekti z močno razvito vokalno redukcijo, a ne poznajo akanja (npr. kraški, večinoma briški); po drugi strani pa ni treba, da dialekti, ki so sicer razvili popolno akanje, ne bi mogli imeti nereduciranih difuznih vokalov *i* in *u*. Horjulski dialekt,²⁹ ki pozna popolno akanje (*a*-jevsko), sploh ne pozna redukcije difuznih vokalov proti *a*. V tem dialektu gre lahko samo za popolno onemitev *i* in *u*, in sicer le v posttoničnih zlogih, pa tudi tam le v lahko izgovorljivih konzonantskih skupinah in nefunkcionalnih končnicah. V vseh drugih primerih sta neakcentuirana *i* in *u* ohranjena. Celo neakcentuirani etimološki *a* so odvisno od pozicije razvili v *i* ali *u* ter zožili etimološki *e* v predtoničnih zlogih v *i* (zelo širok je ostal le še v kratkopoudarjenih zlogih in v izglasju). Kronološko vzeto se je to izvršilo po akanju (prim. npr. *prosō* po akanju > *prasū* z razvojem *a za r* v *e* > *presū* > *prisū*). Pri vsem tem: pri popolnem akanju, čistih *i*-jih in *u*-jih pa so rahlo reducirali posttonični *a* < *a*, *o* v zaprtih zlogih. V tej poziciji se torej vokali v horjulskem dialektu glede redukcije razvijajo precej podobno kot v ruščini.

Pač pa zasledimo v slovenskih akajočih govorih drug pojav, ki je v precejšnji meri

²⁵ N. d., 51–52.

²⁶ Gl. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti, Ljubljana 1935, 92–93, 133; Kratka zgodovina slovenskega jezika, 231–232.

²⁷ Zlasti v večini rožanščine. Prim. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika, 235. Glede omejitve tega razvoja gl. Pregled, 68–69.

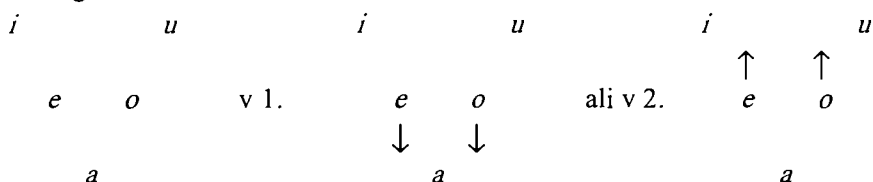
²⁸ Šahmatov, Russkoe i slovenskoe akanje, RFV XLVIII, 1903, št. 3–4, 1–91, in Očerk drevnejšego perioda istorii russskogo jazyka, Praga 1915, 331–343.

²⁹ Za osnovne podatke o dialektu (zlasti o akanju in redukciji) gl. Logar, Akanje in nepoudarjeni vokalizem v horjulskem govoru, Čas XXXV, Ljubljana 1941, 207–210; deloma tudi Logar, O razmerju med gorenjščino in horjuljskim govorom, Razprave II. razreda SAZU V, Ljubljana 1959, 69–77.

povezan z akanjem, tj. preglas *a*-ja za palatalnimi konzonanti³⁰ v *e*. Preglas je nastopil v dialektih, ki so imeli širok *e*, ki je bil v opoziciji z *a* kot prednji : zadnji.³¹ Govori, ki so razvili akanje, so torej širili ne samo *o*, ampak tudi *e*.

V jezikih, kjer je vokalna kvantiteta vezana na vokalno kvaliteto, kjer tako rekoč vokalni sistem razpade na sisteme dolgih in kratkih oz. poudarjenih in nepoudarjenih vokalov, vidimo težnjo k poenostavitvi kratkih vokalov. Ker je trajanje teh vokalov kratko in zato realizacija in apercipcija težka, težijo taki jeziki k zmanjšanju števila samostojno distinktivnih diferencialnih znakov pri kratkih (oz. nepoudarjenih) vokalih in za polarizacijo teh v samó binarno opozicijo. Pogosto teži tristopenjski vokalni sistem (ki je v slovenščini že sam nastal po poenostavitvi iz večstopenjskega) za razvojem v dvostopenjskega, torej v smer razlikovanja samo opozicije difuzen : kompakten.

Tako gre³²

V različnih dialektih je šel razvoj v eno ali drugo smer, v nekaterih pa sta razdeljeni obe možnosti po pozicijah (posttonično : predtonično, glede na predhodni konzontan ali vokalnoasimilacijsko glede na kompaktnost in difuznost akcentuiranih vokalov).³³ Tu gre seveda za poenostavljeno shemo, ki povsem taka ne velja za slovenske dialekte, ker so imeli večje število vokalov (ob nastopu tega razvoja še *ə*,³⁴ v dolenski dialektični skupini tudi še *ü* ipd.).

Če je sistem prešel v stopnjo *i u*, je pri kompaktnih vokalih postal trirazreden: *e a o*

e je bil v opoziciji proti *a* in *o* kot prednji proti zadnjemu, *e* in *a* sta bila proti *o* v opoziciji kot nelabializirani proti labializiranemu. S tem je bila najprej podana možnost preglasov (oz. nevtralizacije prednji : zadnji) za palatalnimi konzonanti. Ta stopnja je izkazana pri že prej omenjenem Trubarju sredi 16. st. Preglas je namreč pri njem

³⁰ Seveda so v različnih dialektih različni konzonanti različno dolgo v kategoriji palatalnih. Tudi poznejši razvoji in analogije so to precej premešali. Prim. k temu tudi primere, navedene v op. 15 in 17.

³¹ Gl. Pregled, 48, 54.

³² Tak razvoj se je vsaj v slovenščini navadno začel pred tisto izrazito redukcijo, ki je kratke vokale privedla v srednjejezično »polglasniško« lego ali do popolne onemitve.

³³ Rezijansko, rožansko; gl. Pregled, 68–69, 71. Za rezijansčino prim. že pri Baudouinu de Courtenayju, *Opyt fonetiki rezjanskih govorov*, Varšava – Peterburg 1875, 89s1.

³⁴ Vsaj dialekti z akanjem; za vzhodne dialekte ne vemo, kdaj so kratki *ə* razvili v *e*.

že izvršen;³⁵ iz te stopnje vokalizma pa nam postane razumljiv tudi njegov *o* za *a* ob labialnih konzonantih.

Seveda pri trirazrednem sistemu neakcentuiranih vokalov ni moglo ostati, saj bi s tem sistem ne bil enostavnejši, zato je prešel v enorazrednega. V govorih z *o*-jevskim akanjem se je obdržala opozicija prednji : zadnji, labialnost se je kot samostojna opozicija opustila in s tem je *o* prešel v *a*. Paralelen pojav se nam pokaže v tistih govorih z akanjem, ki so imeli tudi *û* v sistemu kratkih vokalov, in je bil torej v njih *û* nasproti *i* v istem razmerju kot *o* nasproti *a* (samo v opoziciji labializiran : nelabializiran). Tu se je namreč pri *û* (kratkem) opustila labializacija. Pojav opustitve labializacije pri nepoudarjenem *û* pa sega pogosto tudi prek mej akanja; v tistih dialektih pogoji za akanje niso bili podani, ker se *o* pač ni dovolj razširil, da bi bil z *a* le v opoziciji kot labializiran proti nelabializiranemu. Po drugi strani pa se je v koroških rožanskih govorih ta dvorazrednost razrešila drugače: tu se je opustila opozicija prednji : zadnji in obdržala opozicija nelabializirani : labializirani, zato je tam prešel nepoudarjeni in kratkopoudarjeni *e* > *a* (razen v izglasju, a izglasje se pogosto drugače razvija). Seveda samo tisti, ki ni bil zožen po vokalni asimilaciji na poudarjene difuzne vokale. Obojna nevtralizacija *e* – *a* in *a* – *o* je v slovenščini zelo redka (v nekaterih vaseh ziljskega narečja),³⁶ lažje pa pride do nje v jezikih z mehkostno korelacijo pri konzonantih.

V tem smislu je treba gledati na akanje in samo do take mere ga je mogoče povezati z redukcijo. Tudi rusko, belorusko in bolgarsko akanje je treba gledati na enak način. Ruskega *a* < *o* v pozicijah, kjer ni reduciran, ni treba s Šahmatovom in Rudelevom³⁷ izvajati prek reduciranega glasu, ampak ga lahko izvajamo direktno iz *o* kot v slovenščini. Ruska redukcija širokih vokalov (prav tako bolgarska – gl. spodaj) ni nujno direktno povezana z akanjem. S tem tudi odpade ugovor, zakaj ni reducirani *o*, če bi bilo akanje zelo staro, sovpadel z *ɤ* in v šibki poziciji onemel. Vendar akanje tudi v ruščini gotovo ni tako staro in mislim, da je popolnoma upravičeno nasprotovanje Avanesova zgodnjemu predhistoričnemu datiranju akanja. Rusko akanje kljub različnim stopnjam tvori izdelan sistem, ki s paralelnostjo v jakanju prav tako govori proti primarnosti akanja. Tudi če pozna govor akanje, a obenem zožitev *e*-ja, to ne nasprotuje: tudi slovenski horjulski dialekt je pozneje, ko je bilo akanje izvedeno, predtonični *e* zožil v *i* (gl. zgoraj); v ruščini – z distribucijo *e*-ja za palatalnimi konzonanti – se je to še lažje izvršilo. Prav tako imata paralele v slovenščini asimilativnost in disimilativnost, le da je tu v starejšem obdobju bolj delovala vokalna asimilacija, disimilacija pa je začela v sistemu delovati šele kasneje (nekako od 18. st. dalje) in še to le v skrom-

³⁵ Za preglase pri Trubarju prim. Ramovš, *Kratka zgodovina ...*, 236–237.

³⁶ Prim. npr. Oblak, *Drobiž iz starejše književnosti slovenske*, LMS za leto 1895, Ljubljana 1895, 241. Do take nevtralizacije seveda pride tudi v govorih z močno razvito redukcijo vseh nenaglašanih samoglasnikov v *ə* (prim. npr. govor Smlednika – Pregled, 52–53).

³⁷ Gl. op. 28 in Rudelev, *K fonologičeskoj interpretaciji ruskega akanja*, VJa 1963, št. 2, 30sl.

nejšem obsegu vplivanja na vnašanje nereduciranih vokalov iz akcentuirane v neakcentuirano pozicijo.³⁸

Tudi za bolgarski smoljanski dialekt ni nobenih zanesljivih dokazov, da je akanje tam primarno. Celotno nekatero prav sumljivo podobnost s slovenskimi pojavi zasledimo. V tem dialektu je namreč zelo močno razvit preglas $a > \acute{e}$, e ,³⁹ kar je paralelno s slovenskimi akajočimi govori. Tudi tukaj je to dokaz za širjenje kratkih nepoudarjenih e -jevskih in o -jevskih glasov. Razen tega ima ta dialekt tudi v poudarjenih zlogih zelo širok o , in sicer za nekdanje glasove o , $ъ$, $ѳ$, $ѵ$,⁴⁰ ne pa za prvotni starobolgarski o , kar kaže na sekundarnost teh izrazito razvitih širin. Če smoljanski dialekt izkazuje v nekaterih drugih primerih arhaične poteze,⁴¹ nam to glede akanja ničesar ne dokazuje. V kakem dialektu so ene poteze lahko zelo arhaične, druge spet zelo daleč razvite.⁴² V bistvu pa pri smoljanskem akanju niti ne gre za dalj razvito značilnost, ampak samo za v drugo smer razvito (nepoudarjeni o se je tu širil, drugod pa pogosto ožil). To, da v govoru vasi Tihomir⁴³ o v tujkah deloma ostane, deloma pa prehaja v u , ni nikakršen dokaz za redukcijo o -ja v u . Pri teh tujkah sploh ne gre za redukcijo, tu gre le za vključevanje v sistem njihovega govora. Če v vokalnem sistemu kakega kraja v nepoudarjenih zlogih ni o -ja, potem je možnost, da s tujkami uvedejo ta fonem ali da ga zamenjajo z drugim fonemom, ki obstaja v njihovem sistemu. Ker je o labializiran zadnji glas, je še najbolj verjetno, da ga bodo zamenjali prav tako z labializiranim zadnjim glasom – in tak je v Tihomiru u . Razen tega pa v tem govoru tuji o zamenjujejo tudi z a . Če da v istem govoru refleksi praslovanskega izglasnega $-o$ danes ozek o ali u , etimološkega $-o$ pa $-a$, to lahko kaže samo na nekdanjo drugačno kvaliteto obeh glasov. V slovenščini je veliko število dialektov, kjer prav izglasna refleksa za $-o$ in $-o$ nista nevtralizirana, čeprav sta istočasno v drugih pozicijah lahko nevtralizirana. Slovenski briški dialekt,⁴⁴ ki je prav tako kot bolgarščina imel dolgo časa ohranjene nazalne vokale in ki ima v dolgih poudarjenih zlogih za o širok refleks (sicer drugačnega izvora kot bolgarski smoljanski), je imel v izglasju zanj $-u$, ki je zdaj že reduciran; sosednji kraški dialekt pa ima u iz izglasnega $-o$ še ohranjen (obenem pa ima v kratkopoudarjenih zlogih reduciran glas – v tej poziciji torej podobno kot v bolgarščini).

³⁸ Gl. Rigler, Vokalna disimilacija v slovenščini, Slavistična revija VIII, 1955, 225–231.

³⁹ Gl. Stojkov, Към вoкализма на смолжанския говор, Език и литература XVII, Sofija 1962, kn. 1, 19–24.

⁴⁰ Stojkov, Българска диалектология, Sofija 1962, 83.

⁴¹ Gl. Georgiev, VJa 1963, št. 2, 26.

⁴² Vzemimo za primer samo slovenski rezijanski dialekt. V nekaterih pogledih je to najarhaičnejši slovenski dialekt (ima ostanke imperfekta, aorista, ohranil je \acute{e} , ki je realiziran skoraj kot t' , ima edini ohranjeno skupino $\acute{z}d'$ ipd.), po drugi strani pa je razvil tudi skoraj največ novih pojavov.

⁴³ Georgiev, VJa 1963, št. 2, 27.

⁴⁴ Podatke gl. pri Ramovš, Dialekti, 58–60; Logar, Značilnosti kojsčanskega govora, Slavistična revija IX, 1956, 34sl.

Refleks etimološkega *o* pa se v teh dialektih v izglasju ni zožil. Situacija v teh slovenskih dialektih bi bila torej paralelna z ono v Tihomiru. Vendar dá v Tihomiru etimološki izglasni *-o* ne samo *a*, ampak pogosto tudi *-o*.⁴⁵ Razen tega dá tudi *-o* najbrž lahko refleks *-a*, čeprav to ni povsem sigurno.⁴⁶ Pri vsem tem pa niti ni čisto jasno, kako je v resnici tam z refleksom za *-o*. Iz opisa tega govora se ne da točno ugotoviti njegovega fonološkega sistema. Poleg fonemov *-u*, *-o*, *-ô*, *-a*, ki nastopajo v nepoudarjeni izglasni poziciji, bi potemtakem morali imeti še poseben fonem za nekdanji *-o*,⁴⁷ ki bi bil po kvaliteti med *-u* in *-o*, vendar v opisu nista niti *-u* niti *-o* dosledno ločena.⁴⁸

Absolutne povezave redukcije z akanjem pa tudi v bolgarščini ni, saj je v Trigradu akanje, ne da bi bili vokali – zlasti še *a* – kaj reducirani.⁴⁹

Tudi to, da bi se v ruskih akajočih govorih razvil *o* samo pod poudarkom, v bolgarskih pa tudi v posttoničnih zlogih, ne kaže kakšne posebne paralelnosti. Iz slovenščine vidimo, da je akanje v različnih dialektih razvito v različnih pozicijah. Pri bolgarskem akanju tudi ne gre prezreti dejstva, da akajo samo muslimani.⁵⁰ Brez dvoma mora biti za to vzrok v pomanjkanju kontaktov med muslimanskim in pravoslavnim prebivalstvom. To kaže, da se je razlika med neakajočimi in akajočimi dialekti razvila šele po času, ko so se ti Bolgari pomuslimanili.⁵¹ Ker možnost, da bi se praslovanski kratki *a* v ostalih dialektih šele po tem času razvil v *o*, ne pride v poštev, je mogoče nastopilo akanje v smoljanskem dialektu šele po tem času. Možno je sicer tudi, da je akanje v drugih rodopskih govorih izpodrinjeno,⁵² vendar bi v tem primeru pričakovali kake ostanke ali hiperkorekture.

⁴⁵ Gl. Kabasanov, Edin starinen bŭlgarski govor, Sofija 1963, 16, 46. Ni gotovo, da bi bili primeri z *o* oz. *u* po vplivu literarnega jezika (Kabasanov, n. d., 19); dvojni refleksi v izglasju so lahko tudi iz različnih pozicij v stavku. Za *u* poleg *a* iz *o* v predtonični poziciji je pri Kabasanovu navedenih premalo primerov, da bi mogli kaj zanesljivega sklepati, vendar bi opozoril na to, da je v navedenih primerih (razen v nekaterih morfemih) pred *o* labialni ali velarni konzontan, s čimer lahko primerjamo zgoraj navedeni slovenski črnovrški in posavski dialekt. Dvojni refleksi (z akanjem in brez) v izglasju pa nastopajo tudi v Trigradu (gl. Stojkov, Akane v govora na s. Trigrad, Devinsko, Bŭlgarski ezik XIII, 1963, kn. 1, 8–21). Kot rečeno bi akanje v določenih stavčnih pozicijah (morda na koncu govorne enote) lahko ne nastopilo, nato pa bi pri posploševanju oz. večji frekvenci ene ali druge oblike v posameznih besednih kategorijah vplivali seveda morfološki razlogi. Iz izglasja bi se lahko neakajoči refleks začel vnašati v nezadnje zloge, npr. v oblike s členom, potem pa tudi iz poudarjene pozicije v nepoudarjeno.

⁴⁶ Po Kabasanovu, n. d., 45, bi ga dal, vendar vse skupaj le ni dovolj jasno, če ne gre v tistih primerih za nominativno formo.

⁴⁷ Tako bi lahko sklepali po formulaciji pri Kabasanovu, n. d., 54.

⁴⁸ Prav tam, 19, je navedeno, da se govori *města* in *městu*, *iměla* in *imělu* idr., medtem ko so drugod navajane oblike tipa *město*.

⁴⁹ Gl. Stojkov, Към vokalizma na smoljanskija govor, Ezik i literatura XVII, Sofija 1962, kn. 1, 20; isti, Akane v govora na s. Trigrad ..., 21.

⁵⁰ Gl. Stojkov, Akane v govora na s. Trigrad ..., 8–9.

⁵¹ Na tem področju so tudi turška naselja, toda nimam podatkov o teh turških dialektih.

⁵² Prim. Stoilov, Akane v rodopski pomaški govori, Spisanie na BAN, kn. XLIII, 1930, 134–136; Kabasanov, n. d., 14.

Niti historični dokazi z grškimi substitucijami, ki naj bi kazali isti razvoj kot smoljanski dialekt, niso dovolj prepričljivi. Teh substitucij ne moremo tako točno datirati, da bi mogli reči, da nam primeri kot *Γαρίτσα*: *‘Οραχος* kažejo na pozicijsko razvrstitev *a*: *o*. V poštev pridejo samo primeri, kjer gre za pozicijsko različno substitucijo v isti besedi in še tu so primeri kot *‘Αρτοτίνα*, *‘Αρδούβιστα* povsem nezanesljivi, ker gre tu v začetnem zlogu za nemetatezirano skupino *art*. Ta se je vsaj v določenih pozicijah daljšala že pred metatezo,⁵³ kot nam dokazujejo arhaični nemetatezirani primeri v starocerkvenoslovanščini, izpričani z *a*. Tako ostaneta samo primera *‘Αρέχοβα* in *‘Αραχοβίτσα* (v različnih oblikah), pa še tu je lahko takšna substitucija posledica ne toliko akcentskega mesta kot sosednjih glasov (*x* in *wob o*-ju ter *robenem* z vzglasjem ob *a*-ju).

V ruščini pogosto vežejo akanje na izgubo muzikalnega poudarka.⁵⁴ Ker je akanje tam vedno vezano samo na nepoudarjene zloge, medtem ko ga v slovenščini dobimo tudi v kratkopoudarjenih, bi iz tega lahko sklepali, da je nastopilo po odpravi od akcentskega mesta neodvisnih kvantitetnih razmerij. Sama muzikalna ali nemuzikalna narava akcenta pa vsaj v slovenščini na akanje ni vplivala. V slovenščini akanje ni vezano na dialekte, ki so izgubili muzikalni akcent, saj ga skoraj pogosteje najdemo v dialektih z muzikalnim kot v dialektih z ekspiratornim akcentom.

⁵³ Georgiev, Praslavjanskata fonemna sistema i likvidnata metateza, Slavističen sbornik, Sofija 1963, 19–31, suponira podaljšanje pod akcentom, vendar dovolj raziskano to še ni.

⁵⁴ Oz. vsaj suponirajo razvoj akanja po izgubi muzikalnega poudarka. Prim. Borkovskij-Kuznecov, Istoričeskaja grammatika ruskogo jazyka, Moskva 1963, 145.

K članku V. Georgieva Nove teorije in tradicionalne zmote

V članku Nove teorije in tradicionalne zmote (Български език XV, 1965, 297–307) poskuša V. Georgiev zavrniti teorije, ki nasprotujejo njegovemu pojmovanju praslovanskega vokalizma in današnjega akanja. Med drugim zavrača tudi mene. V polemiko, ki se je razvila o problemu, ali je akanje podedovano iz praslovanščine ali na novo razvito v posameznih slovanskih jezikih, sem namreč posegel tudi jaz s člankom K probleme akanja (Voprosy jazykoznanija 1964, št. 5, 36–45) in zavzel v nekaterih stvareh drugačna stališča kot V. Georgiev.

V. Georgiev začel članek z besedami, da »je pri novi teoriji ... polemika neizbežna« in da »se resnica rojeva v sporu«. Nato navaja dokaze, da je praslovanščina imela kratki *a* in ne *o*, in pravi, da tradicionalna teza ne more pojasniti metateze likvid. Nato pa takoj preide v drugem poglavju na moj članek z besedami: »V kolikšni meri tradicionalna teza nekaterim preprečuje, da bi videli dejstva z novimi očmi, se vidi iz članka J. Riglerja K problemu akanja.« Dalje navaja iz mojega članka, da je v slovenščini moral eksistirati *o* ob času skrajšanja starega akuta in podaljšanja cirkumfleksa, kar jaz z veliko verjetnostjo postavljam v 9. st., in ugotavlja (glede datiranja), da so to »samo domneve, ne pa tudi dejstva ...«. Nato nadaljuje: »Vidi se, da se avtor ni potrudil dojeti bistva teze, ki jo je hotel zavrniti. Pri tem tudi vprašanje akanja v nekaterih slovenskih dialektih ostaja odprto. Ali je to tu star pojav ali poznejša sprememba, bo treba še preiskati.« In dalje: »Kakor koli že se bo rešilo to vprašanje slovenskega jezika, nikakor ne bo argument zoper našo tezo.« Nato preide na neko mojo opombo v članku o akanju in pravi: »Nadalje J. Rigler piše: ‚... tudi zapisi v latinskih listinah iz Dalmacije z *a* za *o* ne morejo izražati *a*-ja, kot meni Georgiev ..., ampak gre pri tem le za substitucijo pri dalmatinskih Romanih za širši drugačni tuji *o* ...‘ Prisotnost *a* namesto (poznejšega) *o* v slovanskih imenih v navedenih dokumentih je dejstvo, trditev J. Riglerja, da je to substitucija, pa je samo domneva, ki jo je treba dokazati. Pri tem je to dejstvo v soglasju s podobni dejstvi ne le v latinskem, ampak prav tako v finskem, nemškem, romunskem, albanskem, grškem in drugih jezikih.« Nato še pravi, da ta fakt stoji v zvezi z vrsto drugih faktov, in omenja zlasti metatezo likvid, v opombi pa lahko beremo: »Tako

kot J. Rigler tudi P. Arumaa meni, da so dokazi za psl. kratki *a* samo izposojenke in ‚akanje‘ ... To sta samo dva od številnih drugih dokazov, od katerih so najvažnejši nadalje obravnavani stbolg. *ал(ъ)днн* idr. Take trditve pač jasno kažejo podcenjevanje in nerazumevanje pomena starih izposojenk v tuje jezike za rekonstrukcijo praslovanščine.«

Na žalost V. Georgiev sploh ni poskušal ovreči nobene mojih ugotovitev in razlag s konkretnim dokazovanjem, ampak samo s takimi stavki, kot so zgoraj navedeni. To seveda v znanosti nima nobene vrednosti in mi nanje sploh ne bi bilo treba odgovarjati. Ker pa gre ponekod za zavajanje bralca ali celo za potvarjanje, bi k njim vendarle pripomnil naslednje:

1. Enostavno ne razumem, zakaj prav moj članek kaže, »v kolikšni meri tradicionalna teza preprečuje, da bi videli ...«, ko pa sem mu vendar v pogledih znatno bližje kot nekateri drugi avtorji, ki so tudi obravnavali akanje. V svojem članku nisem sicer podrobneje obravnaval praslovanškega vokalizma, vendar sem jasno povedal, da za praslovanščino sponiram kratki *a* in ne *o*. Na str. 37, ko govorim o slovenskem *o*, stoji dobesedno: »Nekdanji *o* (prvotni praslovanski *ǣ*) je bil kratek ...« in dalje: »dialekti s polnim akanjem – imajo *o* ... v vseh podaljšanih ... zlogih, kar jasno priča za obstoj *o* na mestu nekdanjega *ǣ*.« Torej je jasno, da kot že precejšnje število zlasti novejših lingvistov nastavljam za praslovanščino kratki *a*, medtem ko skuša V. Georgiev z nejasnimi izjavami ustvariti drugačen vtis.

2. Razpravljanje o mojem datiranju skrajšanja starega akuta, podaljšanja kratkega cirkumfleksa in pojava *ǣ* > *o* za obravnavano tezo sploh ni pomembno, zato tega datiranja na tem mestu ne bom branil: stoletje prej ali pozneje, zaradi tega se ne spremeni dejstvo, da je med praslovanskim *ǣ* in današnjim slovenskim po akanju nastalem *a* morala biti vmesna stopnja z *o*.

3. Ne da se nisem jaz potrudil, da bi razumel bistvo teze, ki sem jo skušal ovreči, ampak kaže, da se moj kritik ni potrudil in dobro preštudiral mojega članka, katerega bistvo (vsaj v odnosu do teze Georgieva) je: vključiti v obravnavanje problema akanja tudi slovenski material in na njem dokazati nedvomno sekundarnost slovenskega akanja, s tem pa tudi možnost in celo verjetnost, da je akanje tudi v drugih slovanskih jezikih sekundarno in ne nadaljevanje iz praslovanščine. Pokazane so tudi nekatere paralele med bolgarskimi in slovenskimi dialekti, ki bi govorile v prid sekundarnosti bolgarskega akanja. Samo proti temu delu teze V. Georgieva je naperjen moj članek. Če bi bil moj članek napisan v slovenščini, bi mislil, da je prišlo do nesporazuma, tako pa ne vem, zakaj skuša V. Georgiev prenesti polemiko na praslovansko stanje, glede katerega imava enaka stališča. Eksistenca praslovanškega kratkega *a* pa ni nikakršen dokaz za to, da je današnje akanje ostanek praslovanškega stanja.

4. K problemu primarnosti ali sekundarnosti slovenskega akanja moram reči, da dokler nekdo k toliko trdnim dokazom, kot sem jih navedel v svojem članku, ne more

povedati niti enega samega konkretnega ugovora, tudi ne more trditi, da »vprašanje ... ostaja odprto« in da ga bo treba na novo pregledati. Dokazi za to, da slovenski *a*, ki predstavlja akanje, ni direktni naslednik praslovanskega kratkega *a*, so tako jasni in neizpodbitni, da je nemogoče zagovarjati za slovenščino drugačno stališče. Ponavljati teh dokazov tukaj ne morem, ker bi bilo preobširno; vsak jih lahko najde v omenjenem mojem članku o akanju, razen tega pa se je mogoče podrobneje poučiti o razvoju celotnega slovenskega vokalizma še v mojem članku Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (Slavistična revija XIV, 1963, 25–78), kjer je navedena tudi literatura.

5. Nisem trdil, da je to, da je slovensko akanje sekundarno, absoluten dokaz za sekundarnost ruskega in bolgarskega akanja. Je pa vendarle precejšen argument, posebno če upoštevamo še druge paralele v razvoju glasovnega sistema, ki sem jih naštel v svojem članku. Tudi tu se V. Georgiev nejasno izraža, ko pravi, da to ne more biti argument proti njegovi tezi – govori o tezi kot celoti –, v njegovo tezo pa je kot bistveni del vključeno mnenje, da je bil v praslovanščini *ǣ*, čemur jaz sploh ne ugovarjam.

6. Naj bo pisava *a* namesto *o* v latinskih dokumentih Dalmacije do začetka 14. st. fakt, toda fakt je tudi to, da so tedaj v Dalmaciji morali imeti razen tega glasu, ki je pisan v latinskih dokumentih z *a*, tudi še kratki *a*, ki pa z onim glasom ni sovpadel. Naj kdo to razloži drugače kot z različno kvaliteto obeh glasov. V svojem članku sem vzrok navedel, navedel sem tudi ustrezno literaturo, kar pa iz citata, ki ga navaja Georgiev, ni razvidno.

7. Če je pisava z *a* v Dalmaciji med 10. in začetkom 14. st. fakt, je pa fakt tudi to, da so isti glas pisali tedaj tudi z *o*. Kako pa pojasniti to pisavo, če bi tedaj govorili *a*?

8. Menda ni treba še posebej poudarjati splošno znanega dejstva, da to, kar sliši pripadnik jezika z drugačnim fonološkim sistemom, ne predstavlja vedno tudi realnega izgovora v nekem jeziku. Iz lastnih izkušenj vem, da celo šolani dialektologi ne slišijo istega glasu vsi enako. Historični zapisi sami na sebi ne morejo zanesljivo kazati na tedanji izgovor, podajajo ga samo približno. Zato fakt, ki se nanj sklicuje V. Georgiev, le ne bi bil tako trden niti v primeru, če ne bi bilo ugovorov, navedenih pod točkama 6 in 7.

9. Ko V. Georgiev govori, da fakt izpostavljanja z *a* namesto z *o* v Dalmaciji stoji v soglasju s podobnimi fakti v drugih jezikih, ni upošteval časovne razlike med njimi.

10. K ponovnemu navajanju metateze likvid v članku V. Georgieva bi pripomnil, da je slovenistom že dolgo znano (prim. npr. F. Ramovš, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino VI, 1927, 24), da pri nas ni eksistirala skupina *tort*, ampak samo *tart*, saj so predniki Slovencev samo tuji *tart* razvili v *trat*, medtem ko so tuji *tort* substituirali s *tǣrt* > *trǣt*/*trt*.

11. Rad bi videl, da bi V. Georgiev povedal, kje in kdaj sem menil, da so dokaz za praslovanski kratki *a* samo izposojenke in akanje. Vse doslej je govoril, kot da jaz

praslovanskega *ǣ* sploh ne priznam. Po drugi strani pa moj članek dokazuje sekundarnost akanja. Ali ni v vsem tem nekaj nelogičnosti? Nikjer nisem zapisal, da dokazuje akanje praslovanski kratki *a*, saj bi bilo to v nasprotju z mojim stališčem. Sploh nisem pripovedoval, kaj vse je lahko dokaz za praslovanski kratki *a*. Torej, od kod in zakaj ta pripomba V. Georgieva?

12. Pričakoval sem, da bo V. Georgiev, če se bo spustil v polemiko, poskusil z dokazi ovreči moja izvajanja. V resnici pa se kljub temu, da mi je posvetil celo drugo poglavje svojega članka, praktično sploh ni več dotaknil problema, glede katerega sva različnega mnenja, namreč današnjega akanja v slovanskih jezikih.

Vseslovanski pomen problemov akanja

Pod tem naslovom je v založbi Bolgarske akademije znanosti 1968 izšla knjiga, ki so jo napisali V. Georgiev, V. Žuravlev, F. Filin in S. Stojkov. V njej je obravnavana problematika nastanka in starosti akanja, ki je v zadnjih letih postala precej aktualna. Odkar je V. Georgiev začel z vso vehemenco zagovarjati stališče, da sedanje akanje v slovanskih jezikih ne predstavlja novejšega pojava, ampak da je direktno nadaljevanje praslovanskega kratkega *a*, se je oglasilo v razpravi o tem vprašanju že precej lingvistov. Njihovi pogledi so dokaj različni in celo v novi knjigi o akanju ne izhajajo vsi avtorji z enotnega stališča glede interpretacije. Ta knjiga je namreč nekak zbornik štirih poglavij, ki so jih napisali štirje različni avtorji, neodvisno drug od drugega, ki se sicer dotikajo istega problema, toda z različnih aspektov. Redaktor je V. Georgiev. Knjiga je bila pač zamišljena kot podpora teoriji o arhaičnosti in praslovanskem izvoru akanja, saj nasprotna mnenja ne pridejo do izraza. Tako se je v četrtem poglavju, kjer opisuje bolgarsko akanje, S. Stojkov, ki v svojem prejšnjem delu zagovarja sekundarnost akanja, tukaj omejil samo na podajanje faktov, medtem ko je na svoje mnenje samo opozoril v dobrih dveh vrsticah (s citatom mesta, kjer to obravnava). Po drugi strani pa je v prvem poglavju, ki ga je napisal V. Georgiev, odločno zavrnjena »tradicionalna koncepcija«. Vendar V. Georgiev ni vnesel novih argumentov, ampak povzema ugotovitve in trditve, ki jih poznamo iz njegovih prejšnjih člankov. Največjo novost – pa tudi največjo napako – predstavlja vključitev slovenskega materiala za dokazovanje primarnosti akanja. V prejšnjih člankih je namreč slovenščino puščal ob strani. Izjema je bila le polemika z menoj v *Българском езiku XVI* (1966). V tej polemiki je celo dopustil kot neko skrajno možnost, da bi bilo slovensko akanje drugega izvora kot rusko in bolgarsko, vendar je obljubil, da bo to podrobneje obravnaval. V tej knjigi se je odločil, da tudi slovensko akanje vključi v dokazovanje svoje teze, in po njegovem mnenju je slovenski jezik »v tem pogledu ohranil predragocene podatke o praslovanskem vokalizmu«. Razen slovenščine je zdaj vključil v obravnavo tudi še srbohrvaško čakavščino ter kašubščino in polabščino, vendar mu zlasti zadnja dva dialekta ne nudita posebno trdnih opor za njegovo tezo.

Tezo V. Georgieva bi lahko razdelili na dva dela. Prvič na trditev, da praslovanščina ni imela *o*-ja, ampak kratki *a*, in drugič na trditev, da je današnje akanje v vseh slovanskih jezikih, kateri ga poznajo, direktno nadaljevanje praslovenskega kratkega *a*. V. Georgiev se sicer taki ločitvi upira in mu je drugi del teze logično nadaljevanje prvega. Vendar za nekoga, ki zavrača drugi del teze, nikakor ni potrebno, da bi nasprotoval prvemu. V. Georgiev preveč zasleduje začetno in končno fazo in skuša premalo zajeti tudi vmesni razvoj, saj v jeziku pogosto pridemo po nekem vmesnem razvoju spet na stopnjo, ki je enaka začetni. Za take pojave bi lahko navedel več primerov iz slovenskih dialektov, npr. razvoj predlogov in predpon *na*, *za*, *nad* v delu dolenjske narečne skupine,¹ *u*-ja v več slovenskih govorih,² sekundarno slovensko palatalizacijo velarov³ ipd., da o diftongizacijah in ponovnih monoftongizacijah v slovenskem vokalizmu ne govorim. In konec koncev je npr. današnji *o* v besedah kot *gost* za psl. *gāsts* in ide. *ghostis* tudi po V. Georgievu imel naslednji razvoj: *o* > *a* > *o*. Zakaj bi potem v slovenskem akajočem tolminskem dialektu pri besedah kot *atrak* za psl. *atrakъ* ne dopuščali možnosti vmesne stopnje *otrok*, torej razvoja *a* > *o* > *a*? Tudi če bi ne imeli za to nobenih dokazov, bi teoretična možnost obstajala. Po drugi strani pa tudi ni nujno, kot zlasti v zadnjem času misli V. Georgiev, razlagati akanja v vseh slovanskih jezikih na enak način. Do istih rezultatov lahko pridemo po različnih poteh in v različnih časih. Tudi tu bi bilo mogoče navesti številne primere (npr. jugozahodno in knjižno slovenski *a* iz dolgih *ъ* in *ѣ* nima nobene zveze z enakim refleksom v slovenskem podjurskem dialektu, ki je nastal kasneje prek vmesne stopnje z *e*,⁴ slovenski kraškocomenski *u* iz cirkumflektiranega *o* je nastal na popolnoma drugačen način kot enak refleks v dolnejščini,⁵ *o* v slovenskem narečnem *tošč*⁶ in ruskem *tošč* nista samo genetično različna, ampak je v njunem nastanku tudi približno poltisočletna časovna razlika itd.). Torej tudi če bi bilo akanje v ruščini res ostanek iz praslovanščine, iz tega ne sledi, da mora biti slovensko akanje enakega izvora. Seveda pojav lahko kljub temu raziskujemo – in ga celo moramo raziskovati – s splošnoslovenskega stališča⁷ in pri tem izrabiti sugestije, ki nam jih dajo ugotovitve v posameznih jezikih, pri vrednotenju

¹ Gl. J. Rigler, Glasoslovni razvoj predlogov in predpon *na*, *za*, *nad*, Slavistična revija XII, 1959/60, 230–248.

² Gl. J. Rigler, Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini, Slavistična revija XI, 1958, 206–218.

³ Gl. J. Rigler, Južnonotranjski govori, Ljubljana 1963, 145–152, 205, 211.

⁴ Gl. F. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti, Ljubljana 1935, 20; J. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, Slavistična revija XIV, 1963, 68.

⁵ Gl. J. Rigler, O suponanem slovenskem brkinskem dialektu, Rocznik Slawistyczny XXI, 1960, 30.

⁶ Npr. v cerkljanskem dialektu; lokalno omejeno tudi v južni notranjščini.

⁷ Tega tudi do zdaj ni manjkalo. Naj opozorim samo na obširno študijo A. Šahmatova Russkoe i slovenskoe akanie, Russkij filologičeskij vestnik XLVIII, 1902, 1–91.

alternativnih možnosti v drugih jezikih. Toda dokazi iz enega jezika so lahko samo en faktor pri odločanju za eno ali drugo tezo v sorodnem jeziku, če tam ni konkretnjših dokazov. In ker za izvor ruskega akanja ni dovolj prepričljivih dokazov, medtem ko je sekundarnost slovenskega akanja popolnoma dokazljiva, potem lahko kvečjemu vplivajo dejstva iz slovenskega jezika na razlaganje akanja v drugih jezikih.

K sami obravnavi slovenščine je treba marsikaj pripomniti. Že samo načelno izhodišče V. Georgieva je napačno, kajti slovenščino obravnava, kot da bi bil to jezik, o katerem skoraj ničesar ne vemo, dosedanjih mnenj in raziskav pa se mu praktično ne zdi vredno upoštevati. Vendar slovenščina, vsaj na področju fonologije, le ni tako slabo raziskana, kot pogosto poudarja V. Georgiev. Ni mogoče brez dokazov avtoritativno odkloniti kot napačna dosedanja s fakti podkrepljena mnenja in aprioristično postavljati razlage na osnovi nekaj izoliranih primerov, ne da bi se poglobili v material, določili medsebojne odnose med posameznimi pojavi in upoštevali celotno strukturo dialekta.

Slovenske dialekte razdeli V. Georgiev na več skupin:

- a) okajoči dialekti (= knjižni jezik)
- b) dialekti s polnim akanjem
- c) dialekti z akanjem v nenaglašeni poziciji (= ruskemu akanju)
- č) dialekti s prednaglasnim akanjem (kot v nekaterih bolgarskih rodopskih govori-
rih)
- d) mešano akanje kot rezultat vpliva akajočih in okajočih dialektov

Skupina a ima pač *o*-je in ne more biti sporna.

Za skupino b pravi V. Georgiev: »Slovenski dialekti s polnim akanjem so ohranili praslovansko stanje glede samoglasnika *ā*: v tem pogledu ohranja slovenščina izredno dragoceno starinsko potezo. Ta pomembna posebnost slovenščine, ki so jo doslej ignorirali kot nekakšen sekundarni pojav, zahteva natančno raziskavo.« Ni jasno, ali naj bi ta skupina imela akanje v vseh akcentuiranih zlogih. Glede na citirano formulacijo bi se to lahko tako razumelo. Tudi razdelitev slovenskih dialektov na posamezne skupine bi kazala na isto, saj so dialekti z akanjem v nenaglašeni poziciji in tudi v naglašeni, če je prišel vokal v naglašeno pozicijo zaradi poznejšega slovenskega akcentskega premika, obravnavani v skupini c. Toda takih dialektov, ki bi imeli popolno akanje tudi v vseh naglašeni zlogih, v slovenščini ni in najosnovnejši vpogled v slovenski vokalizem nas pouči, da se je končnopraslovanski (oz. začetnoslovenski) *o* pod padajoče intoniranim naglasom (tip *nos*) v vsej slovenščini zelo zgodaj podaljšal, in sicer kot *o* (kajti sicer bi sovpadel z *ā*), ki se je nato po narečjih različno diftongiral v *uo* ali *ou* in nato na tej stopnji ostal ali pa se še dalje razvijal. Podobna usoda je pozneje (ne v vseh dialektih istočasno, v nekaterih obrobnihi proti srbohrvaščini pa še do danes ne) doletela novoakutirani *o* v nezadnjem zlogu (tip *noša*), ki se je prav tako moral podaljšati že kot *o*, kajti sicer bi sovpadel s tedaj skrajšanim staroakutiranim *a* (tip *naša*). Teh

dveh *o*-jev nikjer ne zajame akanje. Jasno je torej, da v skupino b ne spadajo dialekti z akanjem v vseh naglašanih zlogih, ampak samo v kratkonaglašanih. V. Georgiev je pri tej skupini navedel za zgled tri besede: *ākna* 'okno', *atrāk* 'otrok', *dnā* 'dno'. Ne vem, zakaj pri dialektih z »izredno dragoceno starinsko potezo« ni povedano, kateri dialekti so to. Ne poznam namreč slovenskega dialektta, ki bi imel vse tri besede v taki obliki, kot jih navaja V. Georgiev. Glede na razvoj izglasnega *-o v -a* bi jih lahko lokalizirali v severozahodni del rovtarskih dialektov, glede na to, da začetni *o* oz. *a* nima protetičnega *w* in da je naglas v besedi *otrok* na drugem zlogu, lokalizacijo lahko zožimo na bližnjo (nekaj kilometrov) okolico Tolmina – toda v tem primeru bi morali imeti *ākna* in ne *ākna*. Oblika *ākna* je v slovenščini možna le v okolici Vuzenice – tam pa ni možna oblika *atrāk*, ampak imajo *ātrek* in tam v večini primerov (gl. spodaj pri obravnavi skupine c) sploh ni akanja v nenaglašanih zlogih (v obliki *ākna* je drugi *a* morfološkega izvora, ker je tam to samostalnik ženskega spola). Tako torej ni jasno, katere dialekte šteje Georgiev v skupino b.

Vsekakor so v slovenščini govori okrog Cerkna in Tolmina tisti, ki imajo največ akanja. Prim. za Cerkno: *nāya* 'noga', *wātrak* 'otrok', *kapīta* 'kopito', toda *nūs* 'nos', *kuōža* 'koža'. Že v članku K problemu akanja⁸ sem obravnaval cerkljanski dialekt in pojasnil, zakaj imajo tam akanje tudi v sekundarno akcentuiranih zlogih (tip *noga*). Namreč zato, ker so v tem dialektu zaradi skrajšanja etimoloških *ī* in *ū* v *i* in *u* uvedli v svoj fonološki sistem kračine tudi v nezadnjih zlogih (isto velja tudi za okolico Tolmina). Če se je hotela vzdrževati kvantitetna opozicija, se sekundarno naglašeni *o v noga* ni mogel podaljšati in ga je zajelo akanje, kajti akanje je v slovenščini vezano na kračino in ne toliko na naglas kot v jezikih, ki so odpravili kvantitetne razlike (kot ruščina, bolgarščina). Da je akanje zajelo tudi kratke naglašene zloge in da niso ti primeri analogični zaradi nevtralizacije alomorfov in kasnejših akcentskih premikov, nam dokazujejo primeri z novoakutiranim *o*, kot npr. v cerkljanskem dialektu *krāp*, gen. *krūōpa*, *škāf*, gen. *škuōfa*, kjer nominativnega *a* nikakor ni mogoče razlagati analogično po drugih sklonih, kar bi se dalo zagovarjati pri *kāš*, gen. *kāše*⁹ iz eventualnega starejšega **kōš*, *kāša* in to iz **kōš*, **kašā*.

V skupini c obravnava dialekte z akanjem v nenaglašnem položaju, vendar poudarja, da »je pri tem treba imeti pred sabo prvotno (praslovansko) stanje (mesto) naglasa, ne pa sekundarno metatonijo, ki se je izvršila v zgodovini slovenščine«. Seveda v resnici tu ne gre za praslovansko mesto naglasa, saj primeri, kot npr. *γawōrt* 'govoriti', *pōtak*, ki jih med drugimi v nadaljevanju navaja, na kaj takega ne kažejo, ampak gre le za naglasno mesto v določenem zgodovinskem obdobju slovenskega jezika pred nastopom akanja.

⁸ Voprosy jazykoznanija 1964, št. 5, 36–45.

⁹ Genitivna končnica *-e* je nastala po preglasu za palatalnim konzonantom.

Najprej je v tej skupini obravnavan črnovrški dialekt.¹⁰ Na prvi pogled je videti vse v redu. Nekaj primerov, ki se ne ujemajo s teorijo o praslovanskem izvoru akanja, je na videz prepričljivo razloženih z medsebojnim vplivom in nevtralizacijo alomorfov ter z vplivom literarnega jezika kot tudi sosednjih okajočih dialektov. Ker dialekt ni imel v nenaglašeni poziciji *o*-ja, naj bi ga pri vnašanju iz naglašene v nenaglašeno pozicijo kot tudi pri sprejemanju tujega *o*-ja zamenjavali z *u* (*γurī* pod vplivom *γōru*, *γōrt*²; *kulīan* ipd. pod vplivom literarnega jezika ali sosednjih dialektov). Toda že F. Ramovš¹¹ je pravilno opazil, da *u* nastopa – čeprav ne vedno – samo za velarnimi konzonanti; isto ponavlja tudi Tominec v svoji knjigi. To dejstvo sem omenil tudi jaz v članku K problemu akanja¹² in pri tem celo opozoril na neke podobnosti v bolgarskih govorih. V. Georgiev tega ni upošteval, čeprav je lahko našel v Tominčevi knjigi (kar po abecednem redu v slovarju) nešteto primerov z *u* za velarnimi konzonanti, medtem ko se jih v drugih pozicijah lahko prešteje na prste. Če se že ne vprašamo, zakaj so se nevtralizirali le tisti alomorfi, v katerih je bil velarni konzont, se je treba vsaj vprašati, zakaj so si predstavniki tega dialekta izposojali iz knjižnega jezika oz. sosednjih dialektov samo take besede, v katerih so bili pred *o*-jem velarni konzonanti. Ne verjamem v slučajne. Tudi Ramovševa (in Tominčeva) formulacija, da se ta *u* za velari večkrat že reducira v *a*,¹³ ni zadovoljiva, saj tistih primerov, ki nimajo *u*-ja za velarom, ne pojasni in jih pravzaprav tudi prepušča slučajni redukciji. Morda je prav to zapeljalo V. Georgieva, da ni upošteval te pozicijske distribucije. Toda v resnici je tudi pri tem popolna zakonitost, ki sem jo podrobno formuliral in utemeljil v razpravi Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta¹⁴ (osnovno pravilo je, da *o* za velarnim konzontom ne da *u*-ja, če sledi labialni konzont). Razen tega ni mogoče kate-re koli besede razlagati z izposoditvijo iz knjižnega jezika ali sosednjih dialektov. Preden se odločimo za to, je treba premisliti njeno pomensko vlogo. Za primer besed, ki naj bi bile v črnovrškem dialektu izposojene iz knjižnega jezika oz. sosednjih dialektov, navaja V. Georgiev naslednje: *uryanist*, *γulīda*, *kulīan*, *kurīt*. Res je to možno za besedo *organist*, ki je rabljena v cerkvi. Podobno je v slovenskih dialektih še z nekaterimi drugimi besedami, ki so v zvezi z religioznim življenjem (npr. *večen*, *krščanski*).¹⁵ Toda *koleno*, *korito* so najbolj vsakdanje besede in ni niti najmanjše verjetnosti, da bi si jih izposojali. Beseda *golīda* (iz romanskega *galleta*) je izraz za kmečko orodje in je v literarnem jeziku zelo redko rabljena. Tudi s sosednjimi dialekti si težko pomagamo,

¹⁰ Po gradivu v knjigi I. Tominec, Črnovrški dialekt, Ljubljana 1964.

¹¹ Historična gramatika VII, 93.

¹² N. d., 44, op. 43.

¹³ Ta *a* je nekoliko reduciran in je pri Tomincu pisan s krožcem pod črko (enako tudi pri V. Georgievu). Toda ker v dialektu nimajo v kratkih zlogih drugega *a*, se zaradi lažjega tiska ta oznaka lahko opusti.

¹⁴ Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske IX, 1966, 97–111.

¹⁵ Prim. J. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968, 18, 137.

kajti večina dialektov, ki mejijo na črnovrškega, ima akanje tudi za velarnimi konzonanti (cerkljanski, horjulski, vipavski govor notranjskega dialekta, žirovski govor poljanskega dialekta). Po drugi strani pa vidimo, da ima črnovrški dialekt v takih besedah, ki so res izposojene, *a* in ne *u*: *bambâš* 'bombaž', *maštrânca* 'monštranca', *matôr* 'motor', *natâr* 'notar', *afčîar* 'oficir' itd. Pa še to: ali naj pri podobnem pojavu na drugem koncu Slovenije (ponekod v posavskem in vzhodnem delu dolenskega dialekta) zagovarjamo mnenje, da so si tam izposodili iz knjižnega jezika ali sosednjih dialektov iste besede kot v Črnem Vrhu, in to številne take besede, ki že od praslovanščine spadajo v osnovni besedni fond in so še danes ohranjene po vsem slovanskem svetu? Ni druge možnosti kot sprejeti razlago, da je črnovrški dialekt imel nekoč *o* tudi v nenaglašeni zlogih; samo na ta način lahko razložimo *u* za velarnimi konzonanti.

V nadaljevanju so v skupini c navedeni še primeri iz drugih slovenskih dialektov. Tu spet ni povedano, kateri dialekti so to. Najprej so navedeni primeri z *a* v naglašeni poziciji v predzadnjem zlogu, kot *nâga* 'noga', *âsa* 'osa', *kâsa* 'kosa', *člâvek* 'človek', *ârex* 'oreh' ipd. Ti primeri so lahko samo s severnega Pohorja (Vuzenica–Ribnica na Pohorju–Lovrenc), kajti le ti govori imajo dolg *â* za sekundarno naglašeni *o*; razen tega se tudi druge glasovne značilnosti v navedenih besedah, kot ohranjen *g*, nereducirani *ě*, odsotnost proteze, ujemajo s pojavi v teh govorih. Razloženi so na ta način, da so prišli pod akcent šele po času, ko je prenehal delovati zakon o prehodu *a* v *o* pod akcentom. Toda kaj pomaga ta razlaga, ko pa v teh govorih v glavnem sploh nimajo akanja v nenaglašeni poziciji. Tukaj govorijo *nâga*, *člâvek* itd., toda *kulîasa*, *kurîta*, *učîasa*, *spôtêknt*, *korîan*, *gospûat* 'gospod' in le redkeje se dobi *a* predvsem v takih primerih, kjer ga je mogoče vnesti iz akcentuirane pozicije kot *člaviêka* poleg *člôviêka* po vplivu *člâvek*, *kavôč* 'kovač' po vplivu *kâvat* 'kovati' itd. Jasno je, da je *a* nastal iz *o*-ja prav pod naglasom, in sicer samo v dolgih zlogih, kajti pod kratkim naglasom je *o* ohranjen, npr. *kröp*, *kôlo* (po poznem akcentskem premiku iz *kolô*).

V naslednjem odstavku so navedeni primeri z akanjem v naglašeni zadnjih kratkih zlogih, kot *kâš*, *bâp* 'bob', *kâjn* 'konj' itd. Ti primeri niso iz istega dialekta kot prejšnji, a lokalizirati jih je težje, ker je več možnosti. Glede na refleks *jn* za *n* bi bili lahko iz cerkljanskega dialekta ali iz severozahodnega dela dolenskega (Raščica–Ig–Borovnica–Rakitna). V. Georgiev razlaga *a*-je v navedenih primerih s tem, da »gre torej tukaj za sekundarno metatonijo«. Toda če gre tu za cerkljansko-tolminske primere, kjer je tudi v genitivu *â* (*kâše*, *kâjne*), velja zanje to, kar sem že omenil k skupini b. Če pa gre za primere iz severozahodnega dela dolenskega dialekta, potem je treba vedeti, da imajo v genitivu *o* (na Igu *ó*, na Raščici *uó*, na Rakitni *uô*) in da jih ni mogoče razlagati s »sekundarno metatonijo«, saj bi jih bilo mogoče tako razlagati le tedaj, če bi se v genitivu akcent prej premaknil na prvi zlog kot v nominativu s končnega *ъ/ь*. Seveda tega tudi Georgiev ne misli, saj pri razlagi oblike *rab/rob* (str. 20) suponira celo zelo zgođen nastop novega akuta v takih primerih (pred metatezo lik-

vid). Prav tako pa tega ne moremo razložiti z nobeno analogijo. Tudi če bi *kašb kaša* res dalo *koš kaša*, nikakor ni mogoče zamenjati vokalov, da bi dobili sedanje *kaš kóša*. Z analogijami je poskušal V. Georgiev razlagati take primere v članku K vprašanju »akanja« v slovenščini,¹⁶ toda brez konkretnjšega pojasnila. Tu bi opozoril še na to, da je pri eventualnih poskusih razlaganja z analogijami v slovenščini treba upoštevati tudi različne kvalitete *o*-ja (oz. njegovih refleksov) pod različnimi akcenti (na Igu npr. *û* iz cirkumfektiranega *o*, *uó* iz novoakutiranega *o* v nezadnjem zlogu, *ó* iz sekundarno naglašene *o*).

V ostalih dveh skupinah primeri spet niso lokalizirani. Ne bi se ob njih podrobneje ustavljal, saj gre tu za iste probleme kot pri prejšnjih skupinah. Pri skupini č, tj. dialektih s prednaglasnim akanjem, moram pripomniti, da tak tip akanja za slovenščino ni značilen, ampak kvečjemu zelo izjemen; da bi bil kje dosledno izpeljan, mi ni znano (edini navedeni primer *atrúkon* je sploh sumljiv, kajti ne poznam govora, ki bi imel vse značilnosti, ki jih kaže navedeni primer). Pač pa so pogostni v slovenščini govori s ponaglasnim akanjem, zlasti v zaprtih ponaglasnih zlogih. V skupini d navedena primera (*atrāk, kulû*), ki sta verjetno iz severovzhodne dolenjščine, kažeta seveda na podoben pozicijski razvoj *o* v *u* za velarnimi konzonanti kot črnovrški dialekt in ne na mešanje dialektov, kot misli V. Georgiev.

Razen navedenih stvari pa je treba v slovenščini upoštevati tudi geografski položaj akanja. Njegove izoglose se ne ujemajo z izoglosami, ki datirajo iz starejšega obdobja, ampak se pogostokrat ujemajo z mejami razmeroma zelo mladih jezikovnih pojavov (npr. z refleksi sekundarno naglašanih vokalov ipd.).

Za slovenščino ni mogoče oporekati mnenju o sekundarnosti akanja. Vsi argumenti, ki sem jih navedel v članku K problemu akanja, še vedno držijo. Tudi kar se historičnih zapisov tiče, mnenje V. Georgieva ne pride v poštev. V članku K vprašanju »akanja« v slovenščini je namreč razlagal, da je začetnik slovenskega knjižnega jezika Trubar, ki je bil doma z ozemlja, na katerem je sedaj akanje, pisal *o* lahko pod vplivom srbohrvaščine ali pod vplivom drugih slovenskih okajočih govorov. Toda Trubar je bil, kot je znano, prvi Slovenec, ki se je zelo odločno uprl poskusom o južnoslovanskem jeziku in nasprotoval kakršnemu koli približevanju srbohrvaščini. On je ustvaril knjižni jezik na osnovi ljubljanskega govora z vplivi svojega rodnega dialekta.¹⁷ Mlajši ljubljanski teksti in sedanja okolica Ljubljane pa prav tako izkazujejo akanje: južni del splošno, severni pa vsaj ponaglasno.

Samo na kratko se ozrimo še na obravnavo srbohrvaških čakavskih govorov. Tu navaja V. Georgiev historične zapise iz latinskih dokumentov v Dalmaciji. Vendar to lahko uporabi za dokaz svoje teorije samo ob neupoštevanju tedanjih kvantitetnih raz-

¹⁶ Български език XVI, 1966, 567–569.

¹⁷ Podrobno je to obravnavano v knjigi J. Riglerja Začetki slovenskega knjižnega jezika.

merij pri vokalih v srbohrvaščini.¹⁸ Iz sedanjih dialektov pa navaja nekaj gradiva iz Vodice v Istri. Toda v bistvu je to bolj štokavski dialekt kot čakavski.¹⁹ Prebivalci, ki govorijo ta dialekt, pa so se razmeroma zelo pozno naselili v Istri: najbrž okrog konca 15. ali v začetku 16. st.²⁰ Če podrobneje pregledamo Ribarićevo delo o tem dialektu, vidimo, da je tudi v prednaglasni poziciji tam običajnejši *o*, medtem ko je *a* izjemen, kar se ne ujema čisto z opisom V. Georgieva. Dovolj je tudi takih primerov, kjer *o* v prednaglasni poziciji ne more biti vnesen iz naglašanih zlogov. Vendar je pri Ribariću premalo primerov, da bi se dalo točno ugotoviti, kakšno je akanje v Vodiceh in kaj je s tistimi izjemnimi primeri z *a*. Toda pri vrednotenju akanja v Vodiceh tudi ne smemo pozabiti, da so samo dobrih 10 kilometrov severno od Vodice slovenski govori s splošnim akanjem v kratkih zlogih (izjema je le izglasni etimološki *-o*, ki je dal *-u*). Severozahodno pa je slovenski dekanski govor, ki ima precej razvito sporadično akanje. Posamezni primeri akanja se najdejo tudi v drugih bližnjih slovenskih govorih in sosednjih (južno od Vodice) čakavskih govorih.²¹ To so izjemni primeri, kot jih najdemo tudi v posameznih slovenskih govorih, ki sicer ne poznajo akanja.²² Pogosto so ti primeri disimilatoričnega izvora, ki se včasih kaže tudi pri drugih stvareh v vokalizmu,²³ tako da disimilatorično akanje ni izjemen pojav.

Precej drugače pa lahko gledamo na tisti del teze V. Georgieva, kjer govori o eksistenci praslovankega kratkega *a*. Verjetno je praslovanščina res imela samo kratki *a*. To priznava zdaj že večina slavistov, tudi dokazi za to so že precej poznani. Razvoj kratkega *a* v *o* se je, mislim, izvršil šele v končni fazi praslovanščine, ki je nastopila šele po razselitvi Slovanov²⁴ – najverjetneje povsod, prav gotovo pa na vsem ozemlju slovenščine.

Zanimivi so še poskusi V. Georgieva za razlago primerov tipa *rab/rob*. Praslovanški kratki *a* naj bi se v začetnem zlogu daljšal pod naglasom z akutirano intonacijo v *ā*

¹⁸ Gl. J. Rigler, K probleme akanja, 37. Seveda dalmatinskih zapisov ni mogoče primerjati s finskimi, grškimi, albanskimi itd. izposojenkami iz praslovanščine (kot V. Georgiev, Novi teorii i tradicionalni zabludi, Вѣlgarski ezik XV, 1965, 298–299), saj gre pri tem za večstoletno časovno razliko.

¹⁹ Ribarić (Srpski dijalektološki zbornik IX, 50, 128) ga ima za štokavsko-čakavskega, Małeckii pa na enem mestu (Gwary Ciciów a ich pochodzenie, Lud Słowiański I A, 1929–1930, 16) za čakavsko-štokavskega, na drugem (Przegląd słowiańskich gwar Istrii, Kraków 1930, 102) za štokavskega.

²⁰ Gl. Ribarić, n. d., 54–56; Małeckii, Gwary Ciciów ..., 6sl., 46–48.

²¹ Gl. P. Ivić, Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu VI, 1961, 203. Opozoril bi še na to, da je v govorih jugozahodno od Vodice, ki so mešano čakavsko-slovenski, pogost *a* za psl. nazalni *o*, in sicer tudi pod naglasom – prim. P. Ivić, n. d., 198, in v članku Paralele poljskome »pochylenie« na srpskohrvatskom terenu, Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Spławiński 1963, 230sl.

²² Gl. J. Rigler, Južnonotranjski govori, 98–99.

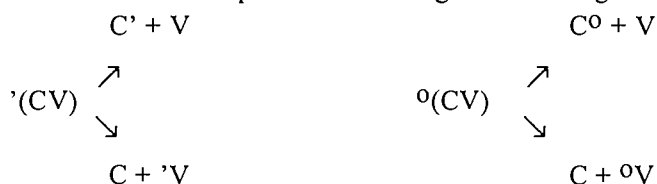
²³ Gl. J. Rigler, Vokalna disimilacija v slovenščini, Slavistična revija VIII, 1955, 225–231.

²⁴ Prim. J. Rigler, Pripombe k Pregledu, Slavistična revija XV, 1967, 129.

v vseh slovanskih jezikih, a v južnoslovanskih jezikih in v češkoslovaškem tudi pod naglasom s cirkumflektirano intonacijo, a tudi v skupinah *tar/It*. Včasih bi se morda ta razlaga dala uporabiti celo v takih primerih, ki jih V. Georgiev ni upošteval.²⁵ Mogoče bo nadaljnje gradivo to tezo bolj utrdilo, zdaj je še zelo labilna, ker je potrebnih pri njeni uporabi veliko analogij in akcent pogosto dela težave.

V drugem poglavju poskuša V. Žuravlev s fonološko analizo določiti karakter psl. *ǣ*. Po njegovem je bil ta glas fonološko nelabializiran, če pa je priznak labializacije imel, je bil fonološko nerelevanten.

O tezi V. Georgieva o neposredni zvezi psl. *ǣ* in današnjega akanja je mnenja, da ni neverjetna, čeprav so dokazi pristašev poznega izvora akanja zelo prepričljivi in čeprav je akanje na nekaterih teritorijih nesporno pozen pojav. Pri genezi akanja-okanja bi po V. Žuravlevu mogel odigrati določeno vlogo že od A. Šahmatova ugotovljeni fakt labiovelarizacije soglasnikov pred zadnjimi samoglasniki. Soglasniki bi se lahko labializirali v času, ko so se delabializirali samoglasniki (*ǫ̃ > ǫ̃̃*, *ǭ > ǭ̃*) in je bil priznak bemolnosti oddan predhodnemu soglasniku, a je nato pri nastanku grupofonemov postal značilen za ves grupofonem. Vendar ta priznak ni bil relevanten, ker so bili grupofonemi v opoziciji po priznaku dieznosti. V epohi razpada grupofonemov bi priznak dieznosti ali bemolnosti prevzeli ali samoglasniki ali soglasniki:

Pri okajočih govorih torej samoglasniki, pri akajočih pa soglasniki. Pri soglasnikih bi se labiovelariziranost sčasoma izgubila.

Vsekakor je treba priznati možnost, da se labializacija prenese na soglasnik. Jaz sam sem v poskusu razlage fonološkega razvoja črnovrškega dialekta²⁶ uporabil to možnost. Na ta način se je dalo v črnovrškem dialektu z veliko verjetnostjo pojasniti sicer nerazložljive pojave različne stopnje redukcije *u*-ja v različnih pozicijah, več različnih pozicijskih razvojev *o*-ja, različne reflekse *u*-ja in *o*-ja pod terciarno premaknjenim akcentom v različnih pozicijah itd. Vendar je pri teoriji V. Žuravleva mogoče imeti nekatere pomisleke. Sprva bi imeli priznak bemolnosti le grupofonemi, nastali iz *C + ǭ* in *C + ǭ̃*, medtem ko ga tisti iz *C + ǣ* ne bi imeli. Ta priznak bemolnosti bi bil nerelevanten, a razširiti bi se moral na vse nediezne grupofoneme, torej tudi na nekdanje *C + ǣ̃*. Nerelevantni priznaki pa navadno težijo k opustitvi in ne k razširjanju.

²⁵ Gl. J. Rigler, Dvojni refleksi kratkega *ě* v slovenščini, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske XI, 1968, 249–255, zlasti 253.

²⁶ Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske IX, 1966, 97–111.

Samo za ilustracijo bi omenil, da je v slovenskem črnovrškem dialektu labialnost konzonantov ostala v prvotnih mejah, pa še to le pri velarnih konzonantih, kjer jo je tudi fonetično najlažje realizirati, in se torej pred prejšnji *a* ni razširila. Ko bi razpadli grupofonemi in bi priznak bemolnosti vzel nase vokal, bi se to pokazalo v obliki labializacije samo pri kratkih vokalih, v akajočih govorih celo samo pri naglašeni kratkih. V. Žuravlev skuša razliko med naglašeni in nenaglašeni razložiti s časovno zgodnejšim razpadom grupofonemov v naglašeni zlogih. Po V. Žuravlevu bi bemolnost lahko ostala kot priznak grupofonemov in nato konzonantov v akajočih govorih celo nekako do 14. st. Zato se mu zdi razumljivo tudi pomanjkanje historičnih zapisov z *a*. Po V. Žuravlevu bi namreč pripadnik jezika ali dialektu, v katerega govoru je bil nenaglašeni *o* (npr. pisec Smolenske gramote), nelabializirani samoglasnik s predhodnim labializiranim soglasnikom ne mogel izraziti drugače kot z labializiranim samoglasnikom (tj. *o*). Seveda je treba v tem primeru že od približno 8. st. suponirati za psl. *ǣ* nekak glas *ʌ* s posebno kvaliteto, ker bi sicer – če bi bil po tem času še *ǣ* in se kvaliteta ne bi spremenila – tudi pri starejših izposoditvah iz praslovanščine v tuje jezike za psl. *ǣ* v grupofonemu s priznakom bemolnosti prav tako pričakovali *o* kot pri piscu Smolenske gramote. Verjetneje se mi zdi, da se je priznak labialnosti popolnoma izgubil in da labializacija psl. *ǣ* ni direktna posledica delabializacije ide. *o*. Tudi substitucija tujih *ǫ* s psl. *ǣ* (*ɛ*) in ne z *ǣ* je lažje razumljiva, če psl. *ǣ* tudi v grupofonemu ni imel priznaka bemolnosti (labiovelarnosti).

Ne vem, kam V. Žuravlev prišteva slovenščino. Ko govori o nesporno poznem pojavu akanja na nekaterih teritorijih, direktno omenja le, da »v nekaterih krajih ruskega in beloruskega jezikovnega teritorija dobesedno pred našimi očmi akanje zamenjuje okanje«. Toda če spet pritegnem slovenščino, moram ugotoviti, da slovenskega akanja tudi po teoriji V. Žuravleva ni mogoče razlagati. Že prej sem navedel dokaze za to, da v slovenskih dialektih zajame akanje tudi kratkonaglašene zloge. Torej se v slovenščini priznak bemolnosti na kratki naglašeni psl. *ǣ* ni mogel prenesti. Ker se na kratke (*kǣš*) ne bi prenesel, bi se moral v tipu *nǣsǣ* (po V. Žuravlevu v akajočih govorih *n^oǣs^oǣ*) *ǣ* prej podaljšati in šele nato labializirati, kar pa ni mogoče, saj bi potem isto pričakovali tudi, če že ne pri vseh dolgih nedieznih vokalih, pa najmanj vsaj še pri podaljšanem *ɛ* (ki pa je dal *a* in ne *o*). Omenil bi še to, da tudi črnovrških primerov kot *kupīt* 'kopito' itd. ni mogoče razlagati z labializacijo, ki bi izhajala iz praslovanškega priznaka bemolnosti in bi bila prenesena s konzonanta kot v okajočih govorih, vendar toliko kasneje, da bi se obdržala samo pri velarnih konzonantih. In to zato, ker ta pojav ni zajel tudi psl. *ɛ*, niti *ǣ*, ki se je v nenaglašeni poziciji gotovo skrajšal že pred tem pojavom. Pač pa se enako obravnava psl. *ǫ* v nenaglašeni poziciji, ki je bil prav tako že pred tem časom skrajšan. V črnovrškem dialektu je torej *u* za velarnimi konzonanti samo za samoglasnike z izrazito labializacijo. Seveda veljajo tudi za teorijo V. Žuravleva pri slovenščini isti pomisleki ob teritorialni razširjenosti akanja in historičnih

dejavstvih, ki sem jih navedel pri obravnavi poglavja, ki ga je napisal V. Georgiev, in v članku K problemu akanja.

V. Žuravlev obravnava tudi pojav jakanja. Ugotavlja tudi, da je formiranje sedanjih tipov vzhodnoslovanskega akanja in jakanja pozen proces, pogojen z medsebojnimi vplivi sistemov jakanja in akanja v posameznih dialektnih sistemih.

Tretje poglavje je napisal F. Filin. Najprej opisuje zgodovino teorij o akanju. Obravnava teze A. Šahmatova, N. Trubeckoja, R. Jakobsona, R. Avanesova, N. van Wijka, A. Vaillanta, V. Georgieva, na kratko omenja še nekatere druge. Čeprav skuša v glavnem objektivno prikazati stanje problema, vendar kot pristaš teze o primarnosti akanja večkrat kritično ocenjuje mnenja nasprotnikov, medtem ko je do pristašev primarnosti akanja precej manj kritičen in včasih navaja njihove ugovore proti nasprotnikom (npr. pri V. Georgievu), ne da bi poskušal preveriti verjetnost in možnost njihovih trditev.

V nadaljevanju prikazuje podatke staroruske pismenosti. V glavnem ugotovi, da zaradi pomanjkanja pisnih spomenikov s področij z akanjem ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kaj je bilo tam do konca 13. st. Posamezni izjemni primeri z *a* iz 11.–13. st. ne zadoščajo za sklep o odražanju akanja v staroruski pismenosti, vendar po njegovem mnenju že sedaj ni mogoče več zatrjevati, da akanje do 14. st. ni zapustilo absolutno nikakršnih sledov. V naslednjih stoletjih se akanje bolj odraža v pismenosti, prav tako pa tudi jakanje, ikanje in ekanje. Obravnava tudi vprašanje o odražanju novih reduciranih glasov v staroruski pismenosti v zvezi z mešanjem črk *o*, *e* z *ъ*, *ь*. To ima za znak redukcije in ta okoliščina se mu zdi važna tudi pri reševanju vprašanja o izvoru akanja. Tudi nekateri drugi avtorji vidijo v mešanju teh črk redukcijo ali pa kot V. Georgiev²⁷ znak za akanje. Vendar mislim, da se pri ocenjevanju tega pojava pretirava in da se v njem odražajo le čisto grafična mešanja: namreč hiperkorekture ne dovolj izobraženih piscev, kar pa lahko preide tudi v maniro posameznih šol. Videti je, da bogati material iz sedanjih govorov, ki v tej knjigi sicer ni posebno obširno predstavljen, niti pri podrobnejši obdelavi ne bi bistveno pripomogel k rešitvi problema, saj je današnja dialektološka dejstva večinoma mogoče interpretirati na različne načine. Tako ostane brez dokazov tudi po F. Filinu nastavljeni začetek akanja v 8.–9. st., ko naj bi psl. *a^o* začel počasi izgubljati ali krepiti labializacijo.

V četrtem poglavju obravnava S. Stojkov bolgarsko akanje, ki je precej omejen pojav in se srečuje v različnem obsegu le v govorici približno 30 vasi in zaselkov v rodopskih govorih. Na tem majhnem ozemlju poznajo več tipov akanja, ki so v tem poglavju razmeroma podrobno opisani. Vendar ni izključeno, da bodo monografski opisi posameznih govorov morda dali še kak zanimiv podatek, ki bo lahko kaj pripomogel k reševanju starosti akanja.²⁸ Največ primerov zajame »dvostransko delnopol-

²⁷ Аканье и иканье в истории русского языка, Проблемы современной филологии, Москва 1965, 74–77.

²⁸ Prim. npr. delne razlike pri S. Kabasanov, Edin starinen български говор, София 1963, in moja opombo k temu govoru v članku K probleme akanja, 44.

no« akanje v govoru Trigrada. Pri tem tipu akanja je v prednaglasnih zlogih akanje dosledno izvedeno, v ponaglasnih pa so večinoma variante z *a/o*, le nekateri sufiksi in končnice imajo samo *o*. Te primere S. Stojkov pravilno pojasnjuje s težnjo jezika, da se izogne homonimom, ker imajo enake oblike z *a* že drug gramatičen pomen, in da se s tem kaže morfološka pogojenost akanja v določenih pozicijah. To pa mislim, da je lažje razumljivo, če imamo akanje za sekundaren pojav. Bolgarsko akanje se razlikuje, ugotavlja S. Stojkov, od ruskega, ki je živ fonetičen pojav, v bolgarščini pa je živ samo ponekod v prednaglasnih zlogih, drugod je historičen fonetičen pojav, ki je zdaj leksikaliziran, a v določenih sufiksih in končnicah tudi fakultativen.

Ker ruščina in bolgarščina nista ohranili kvantitetnih razlik pri naglašeni vokalih in ker tudi v njunem zgodovinskem razvoju ne moremo v taki meri kot v slovenščini zasledovati z natančno določeno relativno kronologijo različnih akcentskih premikov in sprememb kvantitete pod določenimi akcenti in pod različno intonacijo, seveda v teh jezikih ni takih možnosti kot v slovenščini za rekonstrukcijo historičnih fonoloških sistemov in ni mogoče zanesljivo dokazati, kakšnega izvora je akanje.

Toda če v nekaterih jezikih ni takih možnosti, jih je treba izkoristiti vsaj tam, kjer so. Slovenščina jih nudi in zato ne moremo z V. Georgievom pristopiti k razlagi slovenskega akanja z isto metodo kot k tistim jezikom, ki zaradi drugačnega razvoja teh možnosti nimajo. Seveda slovenščina zelo ovira tezo o primarnosti akanja. Če bi tej tezi ne nasprotovala slovenščina, bi znatno pridobila na verjetnosti. Zato je V. Georgievu toliko do tega, da vključi slovenske akajoče govore med tiste periferne slovanske govore, ki naj bi ohranili staro praslovansko stanje. Toda to se mu ni posrečilo.

[225]

Vokalna disimilacija v slovenščini

Asimilacija med vokali je znan pojav. V slovenščini se pojavlja zlasti v obrobni dialektih,¹ kjer moderna vokalna redukcija ni močno razvita, a posebno daleč jo je razvil rezijanski dialekt. Za centralna narečja pa je le nekaj primerov predvsem iz starih tekstov.² Imamo pa v slovenščini tudi nasprotne pojave, ko nastopi med dvema vokaloma disimilacija. Doslej je bilo opaženo zlasti t. i. disimilatorično akanje.³ Opozoril pa bi še na neki pojav, ki je bil sicer v slovenistični literaturi že na kratko obravnavan, vendar še ni raziskan, in ki so ga različno, a nepopolno razlagali, nihče pa še ne z vidika disimilatoričnega vpliva med vokali. Ta pojav je analogično vnašanje *i*, *u* iz dolgoakcentuirane v neakcentuirano pozicijo.

Ko je Škrabec pisal o redukciji kratkih *i* in *u* (*Izvestje novomeške gimnazije 1870* in *JS* I, 32, *Cvetje* XII, št. 10, in *JS* II, 38–39), je postavil pravilo, da se med drugim ne reducirata tudi, kadar stoji v naslednjem zlogu samoglasnik *a* (navadno dolgopoudarjen). Proti temu pravilu pa je Broch (*Očerk*, § 102–104) ugotovil, da v tej poziciji v Ljubljani govorijo tudi reducirane vokale in da je stopnja redukcije odvisna od raznih momentov, ki omogočajo, da se pojavljajo paralelne oblike z različno stopnjo redukcije kot *kpit*, *kəpit*, *kupit*, ni pa odvisna od naslednjega *a*. Tudi Ramovš (*JA* XXXVII, 141) naglašča, da Škrabčeva trditev nasprotuje dejstvu, in za to navaja nove primere z reduciranim *i* in *u* pred dolgonaglašnim *a*. Za primere, ko imamo *i*, *u*, *ê* v nenaglašeni poziciji, pa pravi, da se tu obdržijo nereducirani vokali pod vplivom drugih oblik, v katerih so dolgoakcentuirani, in navaja tudi primer, kjer neakcentuiranemu *i*-ju ne sledi *a*: *svinê*, kar naj bi bilo analogično po *svinę*.

[226] K Ramovševi ugotovitvi, da se kratki *i*, *u*, *ê* reducirajo v vsaki poziciji (namreč v centralnih dialektih) in da so v neakcentuirani poziciji analogični po oblikah, v katerih imajo dolg akcent, bi lahko navedel le nadaljnje potrjujoče primere.

¹ Prim. Ramovš, *HG* VII, 32, 37, 171, 187.

² Prim. Ramovš, *JA* XXXVII, 133, 134, 148, 311, 317–318, 323–324.

³ Prim. Ramovš, *HG* VII, 67, 70, 74.

Nastane pa vprašanje, kdaj in pod kakšnimi pogoji do tega vnašanja (ali ohranitve) pride: ali je samo slučajno ali delujejo tu kaki zakoni oz. vsaj tendence, ki ta pojav usmerjajo in ga držijo v nekih bolj ali manj določenih mejah.

Že iz Ramovševega (n. m.) gradiva, kjer najdemo dubletne oblike kot *zidár* in *zədár*, vidimo, da pojav ni točno omejen. Še manj pa bi mogli trditi, da pride do vnašanja brez vsakega sistema, kajti vsaj približne meje mu lahko določimo.

Da se *i* in *u* lahko vneseta v neakcentuirano pozicijo, morajo biti najprej oblike ali sorodne besede, v katerih imata dolg akcent, dovolj pogostne in zveza z njimi dovolj občutena, da lahko vplivajo. Točna mera se pri tem ne dá določiti. Zveza med *zid*, *zídám* na eni in *zidár* na drugi strani je lahko različno močno občutena, zato imamo tudi oblike *zidár* in *zədár*, medtem ko je deležnik *zidálo* dovolj blizu oblikam *zídám*, *zídou* itd., da ne najdemo oblike **zədálo*.

To je prva stvar, bistveno pri tem pa je, da je vnašanje odvisno tudi od narave naslednjega akcentuiranega vokala. Zato je Škrabec mislil, da se *i* in *u* pred zlogom z dolgopoudarjenim *a* ne reducirata. Vnašata se namreč zlasti v tej poziciji. Pri tem pojavu opazimo, da jezik ne ljubi v sosednjih zlogih sorodnih vokalov. Visoki vokali (*i*, *u*) se navadno ne vnašajo, če sledi visok vokal; še redkeje se vnašajo, če sledi enak visok vokal. Medtem pa se $\partial < i, u$, če mu sledi nizki vokal *a*, rad zamenja z visokim vokalom. Pojav moramo razlagati z disimilacijo med vokali. V vsakem jeziku se namreč lahko pojavi tendenca proti ponavljanju istih artikulacijskih gibov v sosednjih zlogih in disimilacija med vokali se pojavlja v raznih jezikih,⁴ v slovanskih sicer redkeje od asimilacije. V našem primeru je disimilacija med vokali opazna, čeprav ni posebno močna, ker pravzaprav na jezikovni sistem ne deluje neposredno, ampak le usmerja analogije. Fiziološki moment torej le ovira ali pospešuje psihološkega.

Pojav lahko najlepše opazujemo pri opisnih deležnikih glagolov IV. in V. vrste, tip *cvəlíla*, *kəpíla*: *pixála*, *lučála*. Pri obeh tipih je namreč (v večini dialektov) enako število oblik s poudarkom na korenu, [227] ki so tako pogostne in značilne, da bi po vsej pravici pričakovali njihov vpliv pri obeh vrstah, vendar ga pri IV. vrsti, kjer bi si potem sledila dva visoka vokala, ni. Še bolj do izraza pa pride ta pojav, če ga zasledujemo pri različnih oblikah istega glagola, kar lahko storimo pri glagolih III. vrste z $\hat{e} > a$ za šumevci (tip *tiščati*). Pri teh glagolih je v vsej konjugaciji *i* poudarjen le v moški obliki opisnega deležnika in v edninskem velelniku ter v narečjih s kratkim infinitivom še v infinitivu; toda le redki so govori, ki jim je bilo to premalo, da bi se mogel *i* uveljaviti v tistih oblikah, ki imajo v končniškem delu *a*. Ponavadi se ravnajo tudi ti glagoli po načelu vokalne disimilacije, tako da imamo oblike *təščí*, *təščíte!*, toda *tiščála* (z ∂ -i: i-a).

V potrdilo teh razmerij naj navedem najprej nekaj takih glagolov iz Škrabčevega rojstnega kraja Hrovače: *bərsíla*, *cvəlíla*, *čədíla*, *čətíla*, *ogəlílu*, *gnəstílu* 'gnusilo',

⁴ Prim. M. Grammont, *Traité de phonétique*⁴, 272–276.

nexər̥l̥ila, kər̥l̥ilu, kəp̥ila, zəkər̥ila, əlb̥ilu se, ləp̥ila, oləšč̥ila, pəl̥ila, ərb̥ila, ər̥žila, sləž̥ila, snəb̥ila, təl̥ila, ož̥el̥ilu : *dobiv̥ala, blisk̥alu, rezb̥ij̥alə, cil̥alə, počiv̥ala, zeflik̥ala, ogib̥ala, zexrust̥alu* (ü se izgublja, običajen je že *u*), *pokriž̥ala, pokuš̥ala, skriv̥alə, poliv̥ala, liz̥ala, luč̥alə, pomiš̥lj̥alə, omiv̥ala, obuv̥ala, očit̥ala, pix̥ala, pis̥ala, pisk̥alu, puc̥ala, pušč̥ala, rit̥ala, preriv̥ala, ruk̥ala* 'mukala', *sezuv̥ala, posluš̥ala, smuk̥ala, suk̥ala, ščip̥ala, pošil̥j̥ala, šiv̥ala, škrip̥alu, špil̥ala, štrik̥ala, ũstuk̥ala, stisk̥ala, zevij̥ala, zib̥ala, zid̥alə, zij̥ala, požig̥alə, ũživ̥ala*; v III. vrsti pa: *tišč̥at, təšč̥im, təšč̥iš* itd., *tišč̥ə!, təšč̥ite!, tišč̥ou, tišč̥ala, tišč̥alu, tišč̥alə, dəš̥i, diš̥alu, m̥ižat, m̥əž̥i, m̥ižou, m̥iž̥ala* ali *məž̥ät, m̥əž̥i, m̥əž̥ou, m̥əž̥ala* (s stalnim končnim akcentom, kjer vnašanje ni možno, morda celo z etimološkim ə).

Pri drugačnih primerih je vnašanje manj dosledno, a ravna se po istih principih. Genitivne oblike kot *dəx̥ä, zid̥ä* (Hrovača) niso vedno preobražene po nominativu. V dvojinskih pridevniških oblikah kot *səx̥ä, gləx̥ä, žəv̥ä* ipd. (Hrovača) ostaja običajno ə, verjetno že zaradi bližje podobnosti z oblikami kot *səx̥u, səx̥i, səx̥ie* (Hrovača). Pri glagolih VI. vrste tipa *ũzdəg̥ujem* imamo včasih tudi oblike tipa *ũzdig̥ujem*, česar pravzaprav ne bi pričakovali. Toda to lahko razložimo. V deležniku **ũzdiguv̥ala* z *u*-jem za *o* po prezentu se ta *u* ob redukciji ni znova vnesel ali ohranil (enako tudi pri *səv̥ät, s̥ujem* itd.); najbrž zato, ker mu ne sledi isti konzonant kot v prezentu, kjer je poudarjen. V tako nastali obliki *ũzdəgv̥ala* (tudi inf. *ũzdəgv̥ät*) se *i* lahko vnese. Ker pa pri tem tipu v konjugaciji ni akcentskih premikov in je *ũzdəg-* oz. *ũzdig-* vedno pred akcentom, je tem razumljiveje, da je jezik posplošil eno osnovo. Navadno zmaga pogostnejša *ũzdəg-*. Poleg tipa *ũzdəg̥ujem* [228] pa imamo ponavadi tudi tip *ũzdig̥avam* in tudi s križanjem med njima moramo računati. Vendar so tudi pri teh glagolih še najpogostnejše tiste oblike, ki jih po našem pravilu pričakujemo; nepravilne dobimo predvsem med mlajšo generacijo. Opozoriti pa je treba še na to, da sicer včasih najdemo tip *ũzdig̥ujem*, kjer je vnesen *i* pred naslednji *u*, da pa so zelo redki primeri tipa *prekuc̥ujem*, kjer bi si sledila enaka vokala. Nekaj primerov iz Hrovače: *opčəd̥uje, zgəb̥uje, kləb̥uje, kəp̥uje, prekəx̥uje, obləb̥uje, prepəl̥uje, pəšč̥uje, otsləž̥uje, ũkəš̥uje, prekəc̥uje* in redkeje *prekuc̥uje* (morda iz otroškega govora); *zeŋč̥uje, prexət̥uje, ũdəx̥uje, preməš̥l̥uje, ũdəg̥uje* in *ũzdig̥uje* ter *ũzdig̥ava* in redko *ũdəg̥ava, pər̥l̥z̥uje* in *pər̥liz̥uje* ter *pər̥liz̥ava, obliz̥uje* in redkeje *obl̥z̥uje, ũmək̥uje* in *ũmik̥uje* itd.

Prav tako ni popolne doslednosti v drugih besedah, vendar bo težko najti kaj več primerov, kjer bi se *i* in *u* vnašala pred visokim vokalom; to zasledimo navadno le v ekspresivnih izrazih kot *xud̥i* (poleg *xəd̥u*, kjer bi prišla v soseščino dva enaka vokala), *xud̥ič* ipd. (Hrovača), toda ti se tudi po drugih glasovnih zakonih ne ravnajo, saj imamo npr. v Sodražici *xūt* namesto **xūt*, na Premu *xūt* namesto **xýt* itd. Ramovšev primer *svin̥e* pa ni zanesljiv, ker je lahko iz **svə̥jne* (z *in < n̥*), poleg tega pa imamo tu opravka z razmerjem *i* : *e*. Tudi Brochovih primerov ne moremo upoštevati. Res je, da vplivajo na redukcijo vsi tisti faktorji, ki jih navaja Broch, vendar si je on ustvaril o

moderni vokalni redukciji le nekoliko prepestro sliko, kajti primere je nabiral v Ljubljani, a prav blizu Ljubljane se stikajo tri dialektične baze, ki so moderno vokalno redukcijo razvile različno daleč. Tolikšna pisanost je v Ljubljani nastala zaradi mešanja dialektov in močnega knjižnega vpliva. Naj navedem še nekaj zgledov iz Hrovače: *əlpína, əlšćína, kərvíca, kəpīuən, səšíca, ozmína; kuxâunca, piščâuka, klučâanca, čudák, pijânc, zidár, punčâara* in redkeje *pəncâara, šivâanka* in *šəvâanka, diuják* in *duják* < **dəuják, snəbáč, xərstánc*; še pri udomačenih knjižnih besedah zasledimo primere kot *pisârna* : *upəsnína*. Kadar pa ni močnih sorodnih besed z dolgopoudarjenim *i, u*, je seveda vedno *ə*.

i se torej ne vnaša pred *i, u* ne pred *u* in sploh visok vokal navadno ne pred visokega, pač pa se večkrat zamenja polglasnik z nereduciranim vokalom, če mu sledi *a*. Ostane še vprašanje, kaj je jezik storil, če so polglasniku sledili *e*-jevski in *o*-jevski glasovi. Tu nimamo za kontrolo posebno pripravnih primerov, vendar opazimo, da ni potrebe po vnašanju. Če pa najdemo kak nasproten primer, nas to ne preseneča, saj disimilacija, ki bi vnašanje preprečila, vsaj med *i* in *o* ali *u* in *e* ni [229] mogla nastopiti (pričakujemo jo kvečjemu lahko med *i-e* ali *u-o*), prim. v Hrovači: *upətīié, do zəmié, svənié* (n. sg. *ət*-sklanje), *əlbīēzən, xədóba, xədóbən, gnəlóba* in *gnilóba*. Tudi pred diftongom *áj*, ki je v ribniškem govoru nastal iz *é*, ni vnašanja, kar je pač razumljivo, saj glas ni enoten in v drugem delu je *i*-jevski element. Toda kontroliranje je tudi tu težko, ker ima le glagol *žəvájla* enako število oblik z akcentuiranim *i* kot tip *tiščála*.⁵

Ta pojav disimilacije med vokali pa ni morda omejen le na majhno ozemlje, ampak je precej razširjen. V poštevh prihajajo zanj seveda samo dialekti, ki so moderno vokalno redukcijo razvili dovolj daleč, se pravi reducirali *i-*, *u-*. Kontroliramo pa ga lahko predvsem tam, kjer imamo pri glagolih IV. in V. vrste še tip s premičnim akcentom v opisnem deležniku, kjer pa je posplošen korenski akcent, je to težje.

Za ilustracijo razširjenosti bom navedel samo po nekaj zgledov iz raznih krajev. Bloke: *kəříla, kəpíla, pəlíla, pixála, zibála, poslūšála*; Št. Vid pri Stični: *pəlíla, sləžíla, pucála, tiščál* in *təščál*; Žužemberk: *cvəlíla, səlžíla, žəlílu, bliskálu, dišálu, tiščálu, kəpūjem, preməšlūje*; Nemška vas pri Trebnjem: *cvəlíla, kəpíla, ləščíla, pučívála, skrivála, dəší, dəšáu* in *zadišáu*; Godič pri Kamniku: *bərsíwa, cvəlíwa, uylíwa, xpíwa, kríwa, mlíwa, bliskáu, zabiját, pučiwáwa, lizáwa, pixáwa, zibáwa, tišát, təší, tišáwa, dišát, dəší, tičát, təčí, kəpūjem, ubiskwát*; Cerklje pri Kranju: *xpíwa, užlíu, pisáwa, pucáwa, dəší, dišáu, təší, tišáu*; Potoki pri Žirovnici: *culíu, xpíu, zakríu, sužíu* < **sųəžíu* < **služíla, tulíu* (morda zaradi onomatopoiije), *pixáu, šípáua, kəpwáua, oblizwáua*.

⁵ Tudi refleksi za *é* se lahko vnese iz dolgoakcentuiranega zloga v neakcentuiranega. Vnaša se med drugim tudi v IV. in V. glagolski vrsti. Prim. v Hrovači: *trajbíla, drajmála, zbjalíēzam, trajbúxa* itd. Do disimilacij ne pride (diftong).

A tudi izven centralnih dialektov ponekod še zasledimo naš pojav, npr. v poljanskem dialektu. Četena Ravan: *zacwěłila* < **zacvǐlila*, toda *zibāla* < **zibāla*, *kōpīla* < *kъpīla*,⁵ toda *zasūkāla* < **zasukāla*, *dęši*, *dišāl*, *dīšāla* itd.

Še eno vprašanje ostane: ali so se nereducirani vokali v nenaglašeni poziciji zdrževali pod vplivom oblik, v katerih so dolgopoudarjeni, že od nastopa moderne vokalne redukcije ali pa so bili šele kasneje vneseni namesto po redukciji nastalega polglasnika in kdaj bi do tega vnašanja prišlo.

[230] Zaradi dubletnih oblik kot *zədár* poleg *zidár* ipd. lahko domnevamo, da je nereducirani vokal šele kasneje izpodrinil reduciranega in da se to izpodrivanje pravzaprav še vedno vrši. Če bi se bilo vplivanje sorodnih oblik z dolgim akcentom pričelo tako zgodaj, da se v tipu *lučāla* u sploh ne bi reduciral, bi pričakovali tudi *pulīla*. Malo verjetno je namreč, da bi bila disimilacija med vokali tako močna, da bi bila preprečila vpliv sorodnih oblik, če bi bil nastopil že tedaj, ko je bil vokal še nereduciran, zlasti ker se ob začetku moderne vokalne redukcije pojavljajo primeri kot *sorota*, *mumu*, *deleč*,⁶ ki kažejo prav nasprotno tendenco asimilacije med vokali. Zato je verjetneje, da je redukcija nastopila povsod in da je šele **l̥čāla*⁷ ali celo **l̥čāla* zamenjano z *lučāla*. Da ne gre v naših primerih toliko za ohranitev vokala, ampak za vnašanje, vidimo tudi po paralelnih primerih z *ē* (prim. op. 5), kjer je vnesen diftong.

Pričakovali bi, da nam bodo dali odgovor na vprašanje, kdaj se je vnašanje pričelo, stari teksti. Toda kljub temu da je pri nekaterih piscih moderna vokalna redukcija močno razvita, so vendar v primerih, kadar je bil prvotni vokal lahko ugotovljiv, pisali nereducirani vokal. Naš pojav pa lahko zasledujemo le na takih zgledih. Poleg tega je primerov, na katerih lahko zasledujemo ta pojav, razmeroma zelo malo in tudi to otežuje iskanje.

Prvi pisec z močno razvito redukcijo je Skalar, toda on piše ne le *prebiuala* 32a, 46a, *Vshiuala* 303a ipd., kjer vnašanje pričakujemo, ampak tudi: *lubila* 25a, 30b, 46b, *sakurila* 25a, *shlushila* 54a, *slushila* 57b, prav tako tudi v primerih, kjer je še manj možnosti za vnašanje: *pustila* 25b, *spustila* 63a, *sgubila* 69a, 205a, *shiuish* 32a, 44b, 70b, 106a, *shiuu* 346a, 405a, *shiuot* 7a, 101b, *ludie* 37a, 102b itd. Skalar nereduciranih vokalov v takih pozicijah gotovo ni govoril, kajti včasih mu je le ušel polglasnik tudi v pisavo: *trebeh* 224b poleg *trebuh* 225a, *dehouniga* 193b, 238a poleg *duhouniga* 30a, *sheuota* 287b poleg *shiuota* 31a, 104a, *pestimo* 323a, *pesti* 226a poleg *pusti* 7a (3×), 414b (2×), *sheueti* 328b poleg *shiuela* 335a itd. Nereducirane vokale je vnašal pač on sam brez podlage v živem govoru. To nam kažejo zlasti primeri kot *deshezha* 229a, *deshezhi* 303b poleg *dishezhi* 256b in *dushezhe* 256b, *dushezhi* 314b, ko je besedo naslonil na *dišati* ali na *duhati* ipd. Vidimo sicer, da so tisti redki primeri redukcije, ki

⁶ Gl. op. 2.

⁷ z označuje v tem primeru polglasnik *u*-jevske barve.

sem in tja nastopajo tudi tedaj, ko bi bil pisec prvotni vokal lahko zlahka ugotovil, le v takih pozicijah, [231] kjer tudi po našem pravilu pričakujemo reducirane vokale, ne pa tudi v takih pozicijah, kjer imamo danes vnesene polne vokale. Toda primeri so premalo izraziti in tudi premalo jih je, da bi mogli iz njih kaj zanesljivega sklepati.

Enako je pri poznejših piscih. Tudi Pohlin, ki piše močno dialektično obarvan jezik, vnaša nereducirane vokale skoraj povsod tam, kjer so lahko ugotovljivi, npr.: *shivy* Kmetam za potrebo inu pom. 3, *pusty* 72, 73, 334, 352, *shivini* 3, 73 (2×), le v verzu ima *Shvini* 71 ipd. Pri njem torej tudi ne moremo ugotoviti tedanjega dialektičnega stanja. Isto je z metelkovci, ki imajo celo poseben znak za polglasnik, pa ga vendar zelo pogosto zamenjavajo z nereduciranimi vokali.

Za relativno kronologijo našega pojava je treba upoštevati še reflekse v poljanskem dialektu, ki kažejo, da je starejši od akcentskega premika v tipu *oko*.

Iz vsega povedanega bi se dalo sklepati, da se je obravnavani pojav pričel morda okrog 17. st. in da deluje še danes.

[206] **Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini**

Znan pojav v slovenskih dialektih je prehod dolgopoudarjenega *u* v *ü* ali *y*.¹ Zlasti za notranjščino pa je značilen glas *y* tudi v nepoudarjenih zlogih. Vendar je notranjski nepoudarjeni *y* novejši glas in obravnavati nameravam predvsem nastanek današnjega notranjskega nepoudarjenega *y*, toda v zvezi s tem je treba pojasniti tudi razvoj etimološkega *u* v slovenščini.

Ko je Ramovš v Konzonantizmu pisal o asimilaciji *-l* s sosednjimi vokali, mu verjetno še niso bile znane notranjske oblike tipa *mīsl̥y* < *mīsl̥it̥*. V Dialektih pa je take oblike že obravnaval, toda skupaj s kraškimi nepoudarjenim *y*.

V kraškem dialektu naj bi po dosedanji razlagi nepoudarjeni *y* nastal z asimilacijo *ü* na palatalne konzonante v primerih kot *lyčâj̥* in podobno tudi v dat. sing. masc. neutr. (subst., adj. in pron.) z *-y* poleg *-u*, kjer pa naj bi analogično posploševanje nekdanjo pogojno razvrstitev *-y* (za zlogi z vokaloma *i*, *ie* in palatalnimi konzonanti) : *-u* porušilo. Prav tako naj bi bil notranjski izglasni *-y*, čeprav ima notranjščina mnogo različnih oblik od *-u*, *-y*, *-i*, *-j*, *-ə* do popolne redukcije, enak kraškemu tipu *bratcu* – *bratcy*. Po vokaličnih in konzonantičnih asimilacijah naj bi se *kȳpu* (< *kupit̥*) razvilo v *kȳpy*, *vīdu* > *vīdy* ali *nĕš̥u* (< *našĕt̥*) > *nĕš̥y*, a ostali naj bi bili primeri, kjer takih asimilatoričnih okoliščin ni bilo, npr. *xvālu* ipd., zdaj pa naj bi se vršil boj med obema končnicama. Vendar doslej ni bilo na razpolago dovolj podatkov, poznanih pa je bilo tudi premalo notranjskih govorov, da bi bilo mogoče pojav točno razložiti. Bolj verjeten je drugačen nastanek; je pa tudi kljub številnim razlikam skoraj od vasi do vasi vendar več doslednosti, kot se je doslej [207] mislilo. Poleg tega notranjski in kraški izglasni *y* nimata nobene neposredne zveze.

Toda najprej je treba še pregledati razvoj *u*-ja v slovenščini. Ne moremo namreč popolnoma ločiti razvoja kratkega od razvoja dolgega *u*. Menim, da se je istočasno in na istem ozemlju kot pri dolgem tudi pri kratkem *u* pomaknila artikulacija v ustni

¹ Za notranjsko in komensko (kraško) varianto *ü*-ja se je kljub kritiki Baudouina de Courtenayja (JA X, 606) uveljavilo Štrekljevo označevanje z *y*. Seveda ta *y* ni enak ruskemu *ѣ*, ampak je sprednji vokal notranje lege z le rahlo zaokroženimi ustnicami.

votlini naprej in v nadaljnjem razvoju je na tem ozemlju kratki etimološki *u*, če je prišlo še do popolne razokrožitve ustnic, lahko sovpadel s kratkim *i*. Razvoj $\check{u} > u$ (kasneje $\ddot{u} - y$) spada med zelo stare pojave (pred prehodom dolenjiskonotranjskega $\ddot{o} > \ddot{u}$), najbrž je sploh najstarejši dialektičnoslovenski pojav pri vokalizizmu, medtem ko je razokrožitev ustnične artikulacije in sovpad z *i*-jem v kratkih zlogih, česar pa ne poznajo vsi govori z \ddot{u}/y , znatno mlajši in nastopa šele z močnejšim razvojem moderne vokalne redukcije. Taka razlaga se sicer ne ujema z Ramovševim pojmovanjem prehoda $\ddot{u} > \ddot{u}/y$, ki ga razlaga z delovanjem istih izpreminjevalnih faktorjev, kot so usmerjali razvoj drugih dolgih vokalov (KZSJ, 218–219; SR IV, 4), vendar me k njej sili več dejstev. Že do zdaj je ostal na ta način nepojasnen razvoj kratkega *u* v panonski dialektični bazi v \ddot{u} , \ddot{i}/j ; Ramovš ga je le omenjal, ne pa razlagal (HG VII, 170, 186; KZSJ, 219). Medtem pa, ko je tam prehod kratkega $u > \ddot{u}$ jasen, je drugod močnejši razvoj moderne vokalne redukcije tako jasnost deloma zabilisal. Vendar je še mnogo govorov z dolgim \ddot{u}/y (oz. z mlajšim $u < \ddot{u}/y$), ki imajo za etimološki \check{u} enako kot za \check{i} sprednji polglasnik (oz. pod kratkim akcentom lahko po sledeči vokalizaciji ali razširitvi tudi \check{e}), medtem ko *u* iz kratkega \check{f} reducirajo v temnega (oz. v \ddot{o}). Npr.: $n\check{e}\check{c} < ni\check{c}$, $n\check{e}t < nit$, $kr\check{e}x < kruch$, $\check{c}\check{e}p < kup$, $b\check{o}xa < b\check{f}ch\check{a}$, $d\check{o}x < d\check{f}g$ (Koseze pri Ilirski Bistrici) itd. Težko bi to razliko razlagali drugače, kot da izhajamo iz kratkega \ddot{u}/y (ali vsaj \ddot{u}) za etimološki \check{u} . Kratki \ddot{u}/y ima še vedno različne možnosti razvoja in ni nujno, da se popolnoma razokroži in sovpadе z \check{i} , čeprav je to pogosto; lahko tudi ostane ali pa se razvija v \ddot{o} in dalje v \ddot{e} , v nepoudarjeni poziciji lahko tudi proti *u* ali temnemu polglasniku.² Nikoli pa ne sovpadе \check{u} z \check{i} v takem dialektu, kjer nimajo in niso imeli tudi v dolgopoudarjenih zlogih \ddot{u}/y – seveda če dialekt še loči reflekse za sprednji in zadnji (iz kratkega \check{f}) polglasnik.³ Prav tako kaže na prvotno [208] enak razvoj *u*-ja v dolgih in kratkih zlogih v \ddot{u}/y sekundarna palatalizacija velarov pred sprednjimi vokali, ki je v južni notranjščini nastopila pred vsakim etimološkim *u*, bodisi dolgim ali kratkim – v nasprotju z gorenjščino, koroščino in tolminščino, ki pred \check{u} sekundarne palatalizacije ne poznajo, ker ga niso razvile v \ddot{u}/y . Pri tem je treba pripomniti, da v tistih južnonotranjskih krajih, kjer se v nekaterih pozicijah etimološki \check{a} razvije v sprednji polglasnik oz. njegov refleks in sovpadе z refleksom za \check{i} , ta več ne palatalizira velarov (npr. $sk\check{e}d\check{a}n$ v Jasenu pri Ilirski Bistrici), kar kaže, da palatalizacija pred etimološkim \check{u} ni kak zelo mlad pojav, ampak že razmeroma star, in da se je izvršila takrat kot pred drugimi sprednjimi vokali. Ponekod drugod, kjer imajo ali so imeli v dolgih zlogih \ddot{u} , lahko dokažemo, čeprav

² V nekaterih govorih samo v določeni soseščini.

³ Primeri se najdejo pri Ramovšu, HG VII, 37, 51, 60, 83–84, 90, 96, 100. Horjulski primeri, ki jih navaja Ramovš, n. d., 105, verjetno po Breznikovi rkp. sem. nal. Westkrainerdialekte, po sporočilu dr. Tineta Logarja niso točni. Primeri kot $\check{l}\check{a}d\check{j}\check{e} < \check{l}j\check{u}d\check{j}\check{e}$ (poljansko), $\check{l}\check{e}\check{s}k < \check{l}j\check{u}d\check{s}k\check{i}$ (črnovrško) – polglasnik je e-jevske barve – ne nasprotujejo, ker gre v njih za preglas za *i*-jem (prim. tudi Bezljaj, Slavistična revija V–VII, 1954, 376–377). Razvoj *u*-ja v rezijanščini pa je drugačne vrste.

imajo danes za kratke *i*, *u*, *ê* že *ə* in čeprav ne poznajo sekundarne palatalizacije, da je *ũ* prešel v *ə* prek *i*-jevskega polglasnika. Za primer bi navedel tole: beseda *gubà* je ohranila oksitonezo še po akcentskem premiku v tipu *zìma*; pod dolgim poudarkom je bil *u* v tej besedi le v gen. plur. *gúb*, ki pa je še lahko imel dubleto *gubá* ali *gubí*. Ker je *gubà* prek **gübà* prešlo v **gjbã*, *gubê* > **gjbîê* itd., je jezik v tej besedi zaradi redkosti oblike z dolgopoudarjenim *ũ* izgubil občutek za spremeno kratkega *j*: dolgemu *ũ* in je h kratkemu *j* naredil v dolgih zlogih (verjetno še pod vplivom besed kot *gibati*) analogični *ī*: *u piēt gíp* 'gub' poleg *tōč*, *skāp* in *múxa* z mlajšim *u* < *ũ* (Ribnica na Dolenjskem). Ponekod drugod (na ozemlju z *ũ*) je ta *ī* prodrl lahko tudi v druge oblike (prim. Plet. s. v. *giba*; LZ 1885, 569).

O prehodu *ũ* v **ũ/y* ne more biti nikakršnega dvoma. Niti s tem ne moremo računati, da bi bil *y* v kratke zloge vnesen iz dolgih. Res da skoraj ni primerov z *ũ*, ki bi ne imeli paralel z *ū* v kaki drugi obliki ali sorodni besedi, toda vnašanja v takšnem obsegu ne zasledimo nikjer in pri nobenem vokalu. Vendar se najdejo tudi primeri, ki nam dokazujejo samostojen razvoj *ũ* > *ũ/y*, npr. izposojenka *škudelica*, ki je v južni notranjščini po razvoju *ũ* > *ỹ* in sledeči sekundarni palatalizaciji prešla v *šćadēlca* (Vreme itd.). Da je bil v tej besedi prvotno *u*, nam kaže oblika *škudējlca* na skrajnem južnem robu notranjščine (Sušak pri Jelšanah), kjer je moderna vokalna redukcija le malenkostno razvita in za *u* ni[209]imajo *y* (*y* ali še *ũ* so po čakavskem vplivu razvili spet v *u*), ter zapisi v starih tekstih, npr.: *Shkudete* Dalmatin, Bibl. I, 51a, 60a; v slovarjih M 169 *shkudela*, *shkudeliza*; M 803 *shkudēla*, *shkudēliza*.

u se je torej ne glede na dolžino in akcent razvil v *ũ* (kasneje lahko še v *ũ/y*). Prvotni obseg tega razvoja je zajel v glavnem nekako tisto ozemlje, kjer tudi *ê* prehaja v *ej*. V južnem in vzhodnem delu slovenščine je bil namreč *ũ* (*ũ/y*) nekoč gotovo bolj razširjen, kot je danes. Če imajo npr. v severni dolenjščini *lúna*: *kaŭ* (okolica Višnje Gore), v medijskem dialektu *lūna*: *kuŭ* (Turje pri Hrastniku) itd., to jasno kaže, da so v teh krajih nekoč poznali *ũ* ali vsaj *ũ*, kajti pred etim. *u* nimajo velarnega *ŕ*, kot ga imajo pred ostalimi zadnjimi vokali in tudi pred *u* < *ō*.⁴ Izmed visokih vokalov je *ũ* namreč najbolj podvržen spremembam. Zlasti v zadnjem času ga pod vplivom knjižne slovenščine, posebno še v večjih krajih, zelo naglo opuščajo. Ponekod pa je šlo gotovo za spontan razvoj v *u* kot drugod, čeprav zelo redko, v *i*. Rad pa dolgi *ũ* tudi razpada v

⁴ Ramovš (HG VII, 133–134) navaja kot posebnost za medijski dialekt, da ima navadni /samo pred vokalom *i* in *u*, drugod pa interdentalnega. Vendar zasledimo tudi v tem dialektu prav takšno razmerje kot drugod, kjer poznajo dvojno zastopstvo /-a pred vokali, le da se tu odraža nekoliko starejše stanje, kot ga kaže današnji vokalizem; srednji / imajo pred nekdanjimi sprednjimi vokali: *ī*, ozkim *īe*, širokim *īē*, *e*, *ū* (< **ū*) ter pred konzonanti in v izglasju, če je v to pozicijo prišel po redukciji *i* ali *ū*, interdentalni / (kot varianto trdega /) pa pred nekdanjimi zadnjimi vokali: *ū* (< *o*), ozkim *ūo*, širokim *ūō*, *o*, *ā*, *a*, *ēī* (< **āī* < *ē*), širokim *ē* (< *ā*, npr. *slētkā* < *sladkā*) in v izglasju, če je prišel v to pozicijo po redukciji končnega *-u* < *-o* (*čjēŕ* < *čelo*).

diftong *jü*, ki da v nadaljnjem razvoju po disimilaciji *ju*, redkeje se diftongira v *üü*, v *uj* pa le ponekod v vzglasju (vendar razvoj vzglasnega *uj* ni popolnoma jasen).⁵ Ima pa tudi še drugačne razvoje, saj se ponekod celo krajša in reducira (del vipavskega govora).⁶

Gotovo je bil *y* nekoč značilen za vso notranjščino, danes ga v večjih krajih in navadno tudi v bližnji okolici teh krajev več ne govorijo [210] (Ajdovščina, Vipava, Postojna, Sežana, Hrpelje, pretežno tudi že kraj Pivka, Ilirska Bistrica). Nasprotno pa sega v komenskem in štanjelskem govoru *y* še v kraški dialekt.⁷ Vendar bi bil komenski *y* lahko tudi mlajši od notranjskega, nastal po njegovem vplivu. Ker torej pri komenskem *y* morda ne gre za tisto prvotno inovacijo v razvoju *u*-ja, je težko reči, ali je tudi tam vsak kratki etim. *u* prešel v *y* in se razen v izglasnih zlogih dalje reducirjal, kajti v komenskem govoru je razvoj vokalov v kratkih internih zlogih zelo težko zasledovati, ker so preveč odvisni od vokalne harmonije in številnih analogij. O njih lahko rečemo le to, da razen *o*-ja in mlajšega *u*, ki prehaja v *o*, oslabijo odvisno od soseščine v reducirani vokal *e*-jevske ali *a*-jevske barve (le posttonični zaprti zlogi imajo še deloma različen razvoj). Drugi refleksi bodo pač analogični.⁸ Tudi v primeru *lyčâj* (HG VII, 61; Štrekelj, Morph., 25), ki naj bi bil zgled za nastanek *y*-ja iz *u* po asimilaciji na palatalne konzonante, moramo *y* razlagati kot analogično vnesen glas iz dolgopoudarjene pozicije (iz *lyčât* – o vnašanju nereduciranih vokalov prim. Rigler, SR VIII, 225sl.), medtem ko predstavlja starejše stanje oblika *lęčâj* (ki jo tudi navaja Štrekelj, n. m.). Iz dolgih zlogov vneseni *y* lahko preide v *o* morda naravnost iz *y*, verjetneje pa prek *u*, ki fakultativno nastopa tudi ob izglasnem *-y*. Prav tako je *y* vnesen iz dolgoakcentuiranih zlogov v notranjskih primerih kot *zęsyńâuc* 'Türriegel' (Zarečje pri Ilirski Bistrici) ipd.

Je pa razlika med notranjskim in kraškim (komenskim) izglasnim *-y*. Notranjščina namreč nima izglasnega *-y* za etimološki *-u*, kar je možno v kraščini, in nasprotno, kraščina nima *-y* za asimilacijske produkte nekaterih vokalov z *u* (za *ł*, *v*), kar najdemo v notranjščini. Velika večina notranjščine je vsak kratki **y < u* razokročila in ga obravnava kot kratki *i* – tako tudi izglasnega, medtem ko kraščina (tisti del, ki ga obravnava Štrekelj) pri izglasnem *-y* tega ni storila.

⁵ Fakultativno nastopa *jü* poleg *ü* zlasti v Dobrepoljski dolini, a v posameznih primerih imajo že *ju* (predvsem v določenih soseščini). *ju* se najde deloma po vipavskih hribih, redkeje pod Gorjanci. *ü* sem dobil individualno tudi v dolenjščini (Polzelo pri Velikih Laščah).

⁶ Npr. *măxa*, *kăxat*, *lăč* (Gaberje). Pri starejših je *ă* še nekoliko *y*-jevske barve.

⁷ Pod komenski govor štejem v glavnem tisto ozemlje, ki ga je Štrekelj označeval z Görzer Mittelkarstdialekt (Morph., 3). Njegove značilnosti povzemam po Štreklju. Štanjelski govor ima močne notranjske vplive in *u* razvija v glavnem na notranjski način, zato štanjelskega govora pri kraškem *y* v nadaljnjem ne bom več upošteval.

⁸ K tej pisanosti prim.: *lypca*, *löpca* 'ljubica', *lypčak*, *löpčak*; *dyx*, *doxâ*, *daxûove* (primeri so iz Štreklja).

V notranjščini nastopa torej *-y* zdaj le kot novejši glas različnega nastanka, vendar tudi ne v vsej notranjščini. Ne poznajo ga ne samo v [211] vseh tistih krajih, kjer tega glasu tudi v dolgopoudarjenih zlogih nimajo več (sem štejem tudi ozemlje z $\ddot{a} < \bar{y}$), ampak še na širšem ozemlju, zlasti v okolici Trsta (Lokev ima že *-y*) in Ilirske Bistrice.

Izglasni *-y* je v raznih notranjskih govorih lahko nastal na več načinov. Njegov glavni vir je asimilacija iz *-ju*. Do asimilacijskega zlitja obeh diftongičnih elementov v en glas je tedaj moralo priti v delu notranjščine pred močnejšo redukcijo *i*-jevskega dela diftonga. Ta asimilacija je že zato zanimiva, ker nam od drugod ni znana.⁹ V tistih notranjskih govorih pa, ki imajo danes *-u < -iŕ*, sta dve možnosti razvoja: da je *-u* nastal ali prek *-y* ali naravnost iz *-iŭ* oz. prek *-əu*. Medtem ko pri kraškem (komenskem) *-u < -iŕ* gotovo ni bilo prehodne stopnje z *-y*, saj bi se sicer pomešal z *-y < etim*. *-u* in bi se moral v nadaljnjem razvoju enako obravnavati, česar ni, pa je notranjski *-u* verjetno nastajal na oba načina. Da je v tržaški okolici nastal brez vmesne stopnje z *-y*, bi kazali primeri iz Dutovelj, kjer imajo še danes navadno *-əu*: *kŕpəu* (medtem ko je za prvotni *-əŕ*, *-əv* navadno *əu*: *nŕəəu*, *mərtəu*). Drugod v tržaški okolici je večinoma že prišlo do asimilacije v **-u*, ki se je nato razširil v *-o*, *-o*: *pęsto < pustitŕ*, *pəynŭŕjo*, *mŕslə* ter enako *pāso < pasəŕ*, *rŕəkə* in *mŕĕkə < splošnonotranjskega mŕĕiku* (Opčine), *mŕslə* ter *kuātə* in *mĕstə* (Kolonkovec–Trst). Gotovo pa je brez prehodne stopnje z *-y* nastal *-u*, ki se včasih sliši poleg navadnega *-iŭ*, *-ju* v nekaterih vaseh (zlasti v Dolenjah) najjužnejšega notranjskega govora – jelšanskega, kajti tam zaradi čakavskega vpliva pač že dolgo ne poznajo glasu *y*. Ponekod drugod, npr. v okolici Zabič, kjer je sicer dolgoakcentuirani *y* razmeroma še dobro ohranjen, a v izglasju je *-u* poleg *-y* (*mŕslu* in *mŕsly*), pa gre verjetneje za prehajanje *-y > -u*. Podobno je tudi z zgornjo Vipavsko dolino, le da je tam *y*, naj bo izglasni ali dolgopoudarjeni, že precej izgubljen. Glede postojnskega, bistriškega [212] in tudi spodnjevipavskega (notranjski del) *-u* bi se bilo težko odločiti za eno ali drugo razlago.

Da se je *-ju* res asimiliralo v *-y*, nam dokazujejo predvsem govori po Brkinih,¹⁰ kjer imajo zlasti v počasnem in razločnem govoru še danes večinoma *-ju*, v hitrem govoru pa navadno *-y*. Sliši se tudi neka vmesna stopnja, ko je *j* že precej podoben *y*-ju, a na koncu se vendar še čuti zelo rahel *u*-jevski element. Po Brkinih se *-ju* sliši zlasti od

⁹ Ne samo, da ni drugod takšnih asimilacij, celo sledove *i*-ja iz *-ju* dobimo le v redkih govorih, kjer je *-iŭ* še ohranjen, oz. v nadalje razvitih vzhodnoštajerskih oblikah na *-jo*, *-ja*, v gornjesavinjski palatalizaciji (prim. T. Logar, SR V–VII, 160) in pri dolgem *-iŭ*, ki je po dialektičnem premiku cirkumfleksa nazaj postal nenaglašen (tip *loviŕ*), in sicer v poljanskih oblikah, ki imajo še ohranjeno dolžino (*-iŭ*), in v oblikah na *-ju*, ki jih govorijo v delu Bele krajine proti *-u* iz prej kratkega *-iŭ* (tip *kupiŕ*).

¹⁰ Po Brkinih se govori notranjski dialekt. Notranjščina sega na zahodu do črte Slavnik–Klanec–Ricmanje–Žavljje–Kontovel–Krajna vas pri Dutovljah (navedeni kraji v glavnem niso več notranjski).

Tater do Pregarij, pri starejši generaciji tudi v smeri proti Barki, drugod pa prevladuje vsaj opisani prehodni glas med *-jū* in *-y*, če ne že sam *-y*. V teh krajih imajo *-y* samo za *-jū*, za *-əy* imajo *-u*. Ker pa je kratki *ē* prešel v *i*, se seveda tudi *-jū* < *ēy* (tip *videl*) razvija enako kot prvotni *-iy*. Vendar npr. v besedi *zibel* nisem nikjer našel pričakovane refleksa za *-y*, ampak le *-u*: *zību* (Slivje, Kozjane, Čepno, Nadanje selo); *-u* imajo pač po vplivu številnih drugih samostalnikov na *-əf*, *-əv*. Isti refleks kot *-iŕ* da tudi *-uŕ*, ker je kratki etimološki *u* prek **y* prešel v *ŕ*: *sāzy* (Petelinje), vendar so taki primeri bolj redki, kajti glagoli *obuti*, *sezuti*, *nasuti* ipd. imajo v opisnem deležniku pogosto dolg akcent na *u*: *vābŷū* (Vreme). Pri samostalnikih pa je takšen primer beseda *fižol*, ki je v zahodnem delu notranjščine poznana v obliki **fižuŕ*. Za to obliko imajo deloma *fāžy*, gen. *fāžŷŷa* (Vreme, Lokev), a deloma je kot pri *zibel* *-y* analogično izpodrinjen: *fāžu*, *fāžŷŷa* (Povžane), *fēžu*, *fŷžŷŷa* (Artviže). Ponekod pa je *fāžy* tudi drugačnega izvora (gl. spodaj).

V ilustracijo nekaj primerov: *γəuŕjū*, *čŷpjū*, *čŷpy* 'kupil', *mīsljū*, *nəŕēdy*, *pəsūŕody*¹¹, *pēšty*, *pēštjū*, *zbēdy*¹¹, *zēby* 'zgubil', *fərly* 'letel', *lēty*, *lēty*¹¹ 'tekkel', *skərbjū*, *žŷvjū*, toda *nīesu*, *pāsu*, *rīeku*, *zēpru* 'zaprl', *puŕdru*, *pāršu*, *mārzu*, *kuŕtu* 'kotel' (Slivje pri Markovščini); *kuŕsy*, *mīsljū*, *vīdjū*, *vīdy*, toda *rīeku*, *tīeku*, *pāršu*, *kuŕtu* (Tatre); *rīny*, *vīdy* in *pāršu* (Zajelše).

-y ne ostaja vedno v mejah svojega nastanka. Zgoraj sem ugotovil, da ga pri samostalnikih izpodriva *-u*, kajti *-y* je tam po nastanku upravičen le v osamljenih primerih. Pri glagolih pa je prav nasprotno. Tu je bil v opisnem deležniku *-u* le pri glagolih 2., 3., 4. in deloma 6. razreda I. vrste, medtem ko so imeli glagoli II., III. in IV. vrste – torej velika večina glagolov – v opisnem deležniku *-y*. S tem je bila podana možnost analogičnega razširjanja, zlasti ker so s posplošitvijo sedanjškega [213] akcenta pri glagolih s korenskim novim akutom na dolgem vokalu in z moderno vokalno redukcijo v teh govorih sovpadle femininske oblike tipov *brŷsta* < *brusŷta*, *lŷpta* < *lupŷta* s *pāsta*, *tŷpŷta*. Zato je namesto *pāsu* in *tŷpu* lahko nastalo *pāsy* in *tŷpy* kot *brŷsy* in *lŷpy*, ni pa k *rŷkŷta* nastalo **rŷky*, ker ni bilo takšne paralelnosti, saj skupina *-kŷta* v nobenem primeru ni mogla nastati iz skupin **-kŷta*, **-kēŷta*, ki že po praslovanskih zakonih nista bili mogoči.¹¹ Nasprotni primeri, da bi imeli v opisnem deležniku *-u* namesto *-y* – seveda v tistih krajih, kjer se *-y* še ni začel izgubljati –, pa so zelo redki. Poznam le *sāmŷtu* (Vreme) poleg *sāmly* (Hrušica pri Podgradu, Škoflje, Košana, Matenja vas). V obliki *sāmŷtu* je *-u* nastopil zato, ker za *ŷ*-om ne more stati *-y*, *ŷ* pa je prevzet iz neprefigurirane oblike *mŷŷu* < *mŷjū* 'mlel', kajti skupina *jū* se razvije tam v *ŷu*.

Analogični *-y* nam. *-u* se prične prej javljati v posameznih primerih pri glagolih I,

¹¹ Oblike *nājdy* 'našel' (Lokev, Košana, Matenja vas), po skrajšanju diftonga > *nējdy* (Artviže, Vreme), *vājdy* 'ušel' (Vreme) nimajo analogičnega *-y*, ampak pravilno razvitega iz novih tvorb **nājdil* (oz. **nājdēŷ*), **uidil*, prav tako je fem. oblika *nējdŷta*, *nājdŷta* < **nājdŷta*, iz **nājdŷt*, **nājdŷta* ne morejo biti, ker notranjščina ne pozna skupine *dl* v opisnem deležniku.

kot pri I_2 . Poseben problem pa predstavljajo primeri tipa *podr/s* skupino *-rʃ*, pri katerih je *-y* precej razširjen, čeprav za analogijo tu ni posebno dobrih pogojev, saj ostale oblike opisnega deležnika nimajo istega akcenta kot maskulinska (*puḡdry*, *pḡdərʃa*) in dovolj jasno kažejo, da med *r* in *ʃ* ni *i*-ja. Tu bi morda lahko nekoliko vplival infinitiv *puḡdrjʃt* (zdaj prevladuje že *puḡdərʃt*) s svojim *j* iz *é* in enakost v infinitivu s *puḡkrjʃt* (*puḡkərʃt*), *puḡkry* < *pokrjʃ*, a najbrž so tu podpirali analogijo še fonetični vzroki (gl. spodaj).

Navedel bom nekaj primerov iz Vrem, kjer imajo *-ju* že vedno asimiliran v *-y*, analogični *-y* pri glagolih I_3 in *-y* v tipu *podrʃ*: *ḡḡuḡry*, *xuḡdy*, *xvály*, *kuḡsy*, *míslly*, *nḡrjedy*, *prexʃady*, *rḡšy*, *sʃyžy*, *suḡly*, *splášy*, *stúry*, *škúedy*, *tʃáčy*, *máxny*, *uzdřny*, *puḡkry*, *səyńy*, *šəšty* 'seštel', *vídy*, *žívyy*, *ziḡury*, *ziḡedy* 'zadel', *jəmy* 'imel', toda *lḡzu*, *nḡesu*, *pásu*, *rásu*, *pəršu*, *rḡku*, *spḡeku*, *strřyy*, *mərty* 'mrtev', *mərzu*, *brḡtu*, *kuḡtu*, vendar *puḡdry*, *ziḡery* 'zaprl', *vḡziḡby*, *tḡepy* (redko, navadno *tōuku* ipd.).¹² V sosednjih Škofljah pa sicer tudi *pḡdry*, *zḡery*, toda *vḡziḡbu*.

Severovzhodno od doslej obravnavanega ozemlja okrog Košane in Prema ter na Pivki in v okolici Postojne (ozemlje nad Topolcem in [214] vzhodno od Gornjih Ležeč) poznajo preglas za palatalnimi konzonanti. Na tem ozemlju se ne preglašata le *-a* > *-e* (*náša* > *nāše*), ampak tudi *-u* > *-y* (*pəršu* > *pəršy*). V okolici Prema se sicer preglas *-a* > *-e* že analogično odpravlja, toda *-y* iz *-u* zaradi številnosti primerov z *-y* ostaja. Preglas je znan tudi vipavskemu govoru in tudi tam se sliši, kolikor je *-y* sem in tja še ohranjen, *pəršy*, drugod pa je zaradi izgubljanja *y*-ja nastalo spet *pəršu*. Da gre pri *pəršy* res za preglas in ne morda za analogični *-y*, nam kaže to, da se na istem ozemlju, kot imajo *pəršy*, preglašata za palatalnimi konzonanti celo dolgopoudarjeni *u* (< *ō* ali v mlajših tujkah z *u*): *šyʃta* (Prem, Košana, Pivka, Matenja vas) proti *šūʃta* (Vreme, Lokev, Slivje, Tatre), *pəršyt* (Kilovče, Košana) proti *pəršūt* (Vreme, Lokev) itd.

Nekaj zgledov iz Dolnje Košane, kjer se k doslej obravnavanim primerom z *-y* (a z manjšim številom analogičnih kot v Vremah) pridružijo zaradi preglasa še izvedenke od *šəʃ*: *xvály*, *zəby* 'izgubil', *kḡdy*, *kýpy*, *míslly*, *máxny*, *tərpy*, *vídy* in *pəršy*, *nḡšy* (le starejša generacija, sicer *nājdy*) poleg *nḡesu*, *pásu*, *uḡziḡbu*, *tḡepu*, a *uḡdry*, *puḡdry*, *ziḡery*.

Če pa se je na ozemlju, kjer poznajo preglas, asimilirala *-ou* > *u*, je tudi ta *-u* zajel preglas. Tako je že v Dolnji Košani *fižof* (gen. *fəžūʃta!*) dalo *fḡžy*. V Gornji Košani pa imajo tudi: *frāncly*, *šyšly*, *šyštarjy*, *uḡxáčy* poleg *ḡšperḡnu*, *rūʃxu* (hišna imena) – za dolnjekošansko *frāncloḡ*, *šyšloḡ* itd. – ter tudi *kášly*, *piḡly*, *mḡjšy*, *pláčy* poleg *dḡtu* in *dḡloḡ*, *pḡsu* itd. Vendar moramo v teh primerih razen v besedi *fižof*, kjer oblike **fḡžeu* nikoli ni bilo,¹³ in morda pri pridevnikih, kjer je *ov* v teh govorih že splošno izpodrinil

¹² Glagol *skubsti* je prešel popolnoma v IV. vrsto: *s'ybi* 'skube' (Vreme).

¹³ Zaradi starejše akcentuacije *fižof*.

ev, računati z možnostjo, da se je v *-y* asimilirala *-ey*, torej *kāš'laŋ > kāšleu > kāšly*. Najdemo namreč, čeprav bolj redko, tudi *djēby* (Artviže), *dēby* (Prem – deloma) < *debeŋ*. V obliki *djēbu* (Matenja vas) pa je *-u* lahko analogičen, kot v zgoraj obravnavanem primeru *zibel* ali pa je asimilacija šla prek *-əu* ali celo *-ou*, kar tudi najdemo v notranjskih govorih: *dēbou* (Brežec), *djēbou* (Vrbovo). Prav tako je od *kāšleu* do *kāšly* lahko bila vmesna stopnja *kāšlou*, ki v teh primerih niti ni treba, da je fonetično razvita, ampak je lahko analogična.

Tudi v internih zlogih se *u < ou* za palatalnimi konzonanti preglasa v *y*: *pālčyna* 'pajčevina' (Matenja vas) – tu najbrž ne gre za asimilacijo iz *eu*, ker je bil, kot kaže oblika *pālčovina* (Jelšane), verjetno že *-ev-* zamenjan z analogičnim *-ov-*.

V zvezi s preglasi bi omenil znano dejstvo, da se *a* rad asimilirata *r-u* in s tem preide v *ę*; *r* deluje torej do neke mere podobno kot palatalni konzonanti, vendar ne na istem ozemlju niti ne dosledno. Če upoštevamo, da bi se paralelno tudi *-ru* lahko asimiliralo v *-ry*, potem bi s tem lahko pojasnili oblike tipa *puōdry < podrŋ*. Toda ker *puōdry* ni splošno, ampak dobimo tudi *puōdru*, *zępru* (Slivje itd.) in ker dobimo *mārtru* (Matenja vas), zato kljub temu, da v Gornji Košani rečejo *čydry* (hišno ime, kar pa je morda tudi iz **čudrjev*) poleg *ęšperīnu*, asimilacija *-ru > -ry* ni popolnoma zanesljiva. Seveda moramo upoštevati, da so tudi pri *ra > re* velike nedoslednosti. Toda če že sama asimilacijska moč *r-a* ne bi pritegnila *u-ja* v *y*, je verjetno, da je vsaj pospešila analogijo.

Asimilacija *-au* prek *-ou* nastopa večkrat samo lokalno, a na Pivki in v okolici Postojne je precej razširjena. Toda ponekod je splošna, drugod pa nastopa *-u* zlasti v nekaterih primerih, ki pa niti niso povsod isti.¹⁴ V primeri z doslej obravnavanim ozemljem imata pivški in postojnski predel spet nekaj posebnosti. Predvsem je zmagal v vsej I. glag. vrsti razen v 4. raz. (za velari) analogični *-y-* torej tudi v tipu *pāseŋ*. Ker pa se na Pivki že deloma izgublja občutek za preglas (tudi pri *našę < naša*), zato nimajo dosledno *-y < -aŋ* za palatali. Izpodriva ga analogični *-u*, ki je v V. vrsti običajen. Še najbolj se drži za *j*-jem: *kýpy*, *pāršy*, *lēzy*, *nīesy*, *pīeku*, *kāšlu*, *piēlu*, *cily* 'ciljal', *dājy* (Pivka). V Matenji vasi pa je še vse dosledno ohranjeno: *xuōdy*, *mīsly*, *pīly*, *pukūsy*, *slýžy*, *ęāny*, *puęōrny*, *vēdy*, *žīvy*, *pāršy*, *ziēpry* in *lēzy*, *nīesy*, *pāsy*, *rāsy*, *trīesy*, *ózīeby* poleg *naprīęy*, *pīeku*, *rieku*, *tīeku*, *mārtru* 'mrtev', *mārzu*, *kuōtu* ter *čāku*, *dētu*, *pīsu*, *plēzu*, *uđiru*, *zbīru* poleg *dāržy*, *kāšly*, *krīčy*, *māžy*, *piēly*, *punýjy* in v pridevnikih (hišna imena) *kaŋānu*, *piętru* poleg *čārničy*, *jerājy*.

S tem bi bile obdelane vse stopnje razširjenosti *y-ja*. Vokalna harmonija torej ni imela nobene vloge niti pri nastanku niti pri razširjanju notranjskega *y-ja*. Spregovoriti bi bilo treba le še o redukciji. Ni namreč *-y* popolnoma jasno izgovorjen, ampak je večinoma bolj ali manj redu[216]cirano.^{14a} Kolikor bolj proti jugu, toliko jasnejši je, kar

¹⁴ Prav razlika *dētu*: *mīsly* nam kaže, da *-u* v tipu *delal* vsaj v notranjščini ni nastal analogično po tipu *misliŋ*, kakršno možnost dopušča Ramovš, HG II, 14, ampak da gre za glasoslovni pojav.

^{14a} Vendar redukcije pri obeh glasovih zaradi težav s tiskom nisem posebej označeval.

je popolnoma v skladu s stopnjo moderne vokalne redukcije tudi pri drugih vokalih in v drugih pozicijah. *-y* se reducira v glavnem paralelno z *-u* < *-əu*, *-o* (pri nevtrih). Običajno se ne reducira do navadnega polglasnika, čeprav zlasti v postojnskem in pivškem predelu lahko popolnoma odpade, toda samo v stavčni zvezi: *je pāršy : pārš je, səm kŷpy : kŷp səm*, a v počasnejšem govoru *kŷpy səm* (Pivka) – vendar postavljena razmerja veljajo samo približno. Lokalne razlike so tudi v bolj ali manj sprednji artikulaciji *-y*. Npr. v Gornji Košani je *-y* artikuliran bolj spredaj in ožje kot v Dolnji Košani. Dobijo se kraji, kjer prehaja *-y* celo v *-j* oz. po razširitvi v *-e* (paralelno z *-eu* > *-u* > *-o*), npr. v Prešnici, ki ima v glavnem že istrski govor: *mŷslę, vŷdę* in *zęprę, vąziębę* poleg *nięsę, tŷukę, pāršę*.^{9a} Tu sovpadе refleks za *-y* z refleksom za *-i* ali etim. *-u* (*pęstę < pusti, brătę < bratu*). Ni pa točno poročilo (HG VII, 62), da prehaja v dolini Notranjske Reke *-u* kakršnega koli izvora v *-y* in celo v *-i*. Ne samo, da ne prehaja vsak *-u* > *-y*, ampak tudi v nobenem kraju v dolini Reke ne prehaja sedanji *-y* > **-i*; *-i* oz. *-j* je le refleks za nekdanji **-y* iz etimološkega *-ū*.¹⁵

Kratkopoudarjeni *-iŷ* se navadno drugače razvija kot nepoudarjeni, zato ga nisem obravnaval. Omenil pa bi še, da celo za *bŷu* dobimo ponekod *bŷ*, vendar menim, da tu ne gre za asimilacijo *-ŷu* > *-ŷ*, ampak da se je *bŷu* analogično skrajšal ali pa v stavčni zvezi izgubil akcent in se asimiliriral v *by*, ki se je nato posplošil tudi v poudarjeni poziciji;¹⁶ *bŷ* prehaja tam, kjer izgublajo *y*, v *bū* (Vipava).

*

Če povzamem ugotovitve, bi iz povedanega sledilo:

V južnem in vzhodnem delu slovenščine se je vsak *u*, najsi bo kratek ali dolg, razvil v *ú* (ki se je lahko nadalje razvil v *ü* ali *y*). Ta pojav je zelo star in je zaradi enakega obravnavanja *u*-ja ne glede na dolžino [217] posebnost v razvoju slovenskega vokalizma. Kratki *ü/y* je nato z razvojem moderne vokalne redukcije pogosto sovpadel s kratkim *i*.

Notranjski dialekt in komenski govor kraškega dialekta poznata tudi danes nepoudarjeni *y*, vendar komenski izglasni *-y* nima zveze z notranjskim, *y* za etim. *u* v internih zlogih pa je tako v notranjščini kot kraščini analogično vnesen iz dolgopoudarjene pozicije.

Notranjski izglasni *-y* je v vseh primerih novejši glas različnega nastanka. Glavni vir mu je asimilacija iz *-jŷ* (< *-iŷ, -eŷ, *-yŷ*), v nekaterih krajih tudi iz *-eu*. K temu *-y* se ponekod pridruži še *-y*, ki je nastal po preglasu za palatalnimi konzonanti iz *-u* < *-əu*. V

¹⁵ Kar se današnjega *-y* tiče, je dolina Notranjske Reke razdeljena na štiri dele, od katerih ima vsak vsaj v glavnem enak razvoj: 1. od Podgraj do Jablanice, kar sem obravnaval kot okolico Zabič, 2. od Vrbičice do Topolca, kar sem obravnaval kot okolico Ilirske Bistrice, 3. od Podstenj do Buj, ki ima v glavnem isti razvoj kot Dolnja Košana, 4. od Gornjih Vrem do Škocjana s približno enakim razvojem kot Dolnje Vreme (ki jih označujem kar kot Vreme).

¹⁶ To domnevo potrjujejo oblike *bəu* (s sprednjim polglasnikom) < *bŷu* poleg *pŷu* (Artviže, Slivje).

krajih, kjer imajo preglas $a > e$, se namreč preglasha tudi $-u (< əu) > y$. Če pa v teh krajih poznajo asimilacijo $-ou > -u$, se preglasha tudi ta $-u$. $-y$ ne ostaja vedno v mejah svojega nastanka, ampak se v različnih krajih v različnem obsegu analogično razširja h glagolom I. vrste (razen za velari), medtem ko ga pri samostalnikih, kjer je po nastanku upravičen le v osamljenih primerih, izpodriva $-u$. Vokalna harmonija pa ni vplivala ne na nastanek in ne na razširjanje notranjskega $-y$.

[230] Glasoslovni razvoj predlogov in predpon *na, za, nad*

Da prehajajo v nekaterih dolenjskih govorih predlogi in predpone *na, za, nad*, če niso bili stalno dolgopoudarjeni,¹ v *ne, ze, ned*, je že znano. O tem sta pisala predvsem Škrabec in Ramovš.

Škrabec (Cv. IX, 8 b–c) je mislil, da je ta prehod nastal zaradi premika akcenta *zašǫl* > *zǫšǫl* in iz takih primerov bi se *e* posplošil tudi v neakcentuirano pozicijo.² Čeprav pa bi seveda šlo tukaj za kasnejši akcentski premik, kot je oni v tipu *gláva*, in bi akcent preskočil že na kratki *a*, je vendar razvoj *a*-ja v *e* nerazumljiv, in to zlasti še v takih dialektih, kjer sicer kratki *a* (naj bo neakcentuirani ali kratkoakcentuirani) ni doživel nobenih sprememb in sploh ni nič reduciran. Poleg tega menim, da tak akcentski premik, kot si ga zamišlja Škrabec, v dolenjščini sploh ni mogoč. Saj npr. v kratkih infinitivih, če je bil akcent pri zgodnjem premiku obdržan na koncu, tudi pri sekundarnem premiku na *a* ni preskočil, ampak le na *o* in *e*, tako da imamo razmerje *pokrǫpǫt, zdrǫbat, zriǫdǫt* 'zrediti' itd. proti *ogradǫt, pogasǫt* itd. (Ribnica). Prav tako se v primerih kot *nǫ vasǫ, uǫčastǫ* proti *po nǫčǫ, nǫ piǫčǫ* (Ribnica) akcent drži na koncu, kar si razlagam na ta način, da je *a* v lokalu (po nominativu) kasnejši kot akcentski premik *glavǫ* > *gláva* – kajti primeri z etimološkim *a* kot *pǫr strǫnǫ, umǫstǫ* (Ribnica) imajo premaknjen akcent –, kasneje pa akcent na *a* ni več preskočil.³ Po vsem tem je jasno, da je *e* v predlogih (predponah) moral nastati pred akcentskim premikom in da z njim nima nobene zveze. Škrabčevo razlago je sicer zavmil že Ramovš, JA XXXVII, 323, vendar tega ni dovolj utemeljil.

[231] Drugače je ta pojav razlagal Ramovš v Slovenische Studien (JA XXXVII, 322–325). Dolenjske primere je razlagal z analogijo po prefiksu *rez*, ki je glasoslovno (po asimilaciji *a*-ja na *r*) nastal iz *raz*, ker sta pač nekaj časa živeli druga ob drugi obe

¹ Sem spadajo primeri kot *nǫnj, zǫnj*, analogično *zǫnas, zǫvas, nǫnas, nǫnjo*, tip *zǫseka* ipd.

² Isto razlago je sprejel Štrekelj, Hist. slovnica, 61–62, in še nekateri drugi.

³ V govorih, kjer naglašajo *na vǫsi* enako kot *pri strǫni*, gre lahko le za analogičen akcent, kot gre v nekaterih drugih govorih, kjer naglašajo *pri strǫni* (oz. z akcentom na prvem zlogu, a s kvaliteto, ki kaže na zadnji premik), najbrž le za analogijo po *na vǫsi*.

obliki, *raz* in *rez*, bi še k *na*, *za*, *nad* nastopilo *ne*, *ze*, *ned*, kar bi podpirali ostali prefiksi z *e*-jem (*pre*, *pred*, *brez*, *čez*). Kasneje je mislil, da gre za asimilacijo $a > e$, sproženo po dentalnih glasovih pred *a*-jem, in vpliv številnih predlogov z *e* (HG VII, 129; KZSJ, 237). Od doljenjskega pojava pa je ločil notranjskega, ker po njegovem mnenju nastopa le pod sekundarnim akcentom, in ga povezal s kraškim pojavom tipa *kêdit* < *kĕdit* < *kădit*, za katerega je sprejel Štrekljevo razlago (JA XXXV, 143). Isto razlago je obdržal tudi kasneje (HG VII, 65; KZSJ, 237–238).

Toda že ob pregledu doslej znanega gradiva lahko opazimo, da taka razlaga ne zadošča in da notranjskih primerov ni mogoče razlagati na tak način. V kraškem dialektu (govor Gorjanskega) namreč lahko dobimo $\bar{e} < \bar{a}$ le prek \bar{e} (najbrž mora dolžina nastati analogično), ta pa lahko nastane iz \bar{a} le v zlogu, ki mu sledi sprednji vokal ali pa v soseščini palatalnih konzontanov.⁴ Tudi pri naših predlogih je v kraščini \bar{e} omejen le na takšno pozicijo, vsaj Štrekelj ne navaja drugačnih primerov. Drugače pa je v notranjščini; že pri Ramovšu (HG VII, 65) prevladujejo nasprotni primeri in sploh prehod $\bar{a} > \bar{e}$ v zlogu pred sprednjim vokalom ni notranjski pojav, zato $*\bar{e}$ -ja < \bar{a} , ki bi moral biti po Ramovševi razlagi predhodna stopnja k \bar{e} , ne moremo pojasniti. Notranjsko je samo *kădjt*, ne $*kĕdjt$ ali $*kêdjt$, in tudi postojnski primer *čĕstăt* kot dubleta k *čăstăt* (JA XXXVII, 322, 323), na katerega se je Ramovš pri svoji razlagi oprl, ni identičen s kraškim *kêdit*. Tu gre za preglas *a*-ja za *č*-jem: *častít(i)* > *čestít(i)*. Preglas za palatalnimi konzontanti, ki je v slovenščini dokaj pogosten, je znan namreč tudi postojnskemu govoru.⁵ $*\bar{c}$ estit̃ je potem regularno dalo *čĕstăt*, akcentska dubleta *čestăt*⁶ pa je bila ponovno vplivana po substantivu *čast* (nom.) in je z mlajšim prevzemom *a*-ja dala *čăstăt* ali *čĕstăt*.

[232] Notranjski primeri kot *zĕnas* < *za nas* ipd. nimajo torej nobene zveze s kraškim pojavom tipa *kêdit*. Pa tudi prehod *a*-ja omenjenih predlogov v *e* samo pod sekundarnim akcentom je le navidezen. Res je prav obratno: kot v doljenjščini je tudi v notranjščini *a* v teh predlogih (vedno velja isto tudi za prefikse) prešel v *e* v nepoudarjeni poziciji in šele potem je nanj preskočil akcent. Če pa ta *e* ni prišel pod akcent, je v nadaljnjem razvoju v nekaterih govorih spet prešel v *a*. In to prav tako v doljenjskem kot v notranjskem dialektu. Nista namreč *a* in *e* v nepoudarjenih predlogih omejena prvi na notranjski in drugi na doljenjski dialekt, ampak najdemo v obeh dialektih oboje vrste govorov. Prav isto najdemo tudi v belokranjskem šokarskem dialektu. Že to jasno

⁴ Vsi primeri, ki jih navaja Štrekelj (v JA XXXV, 143–144) in ki jih lahko najdemo tudi v Morph. in drugod, so takšni; izjemni primeri (ki jih navaja n. d., 144) pa so drugačnega nastanka in imajo tudi v drugih dialektih *e*.

⁵ Prim. tudi Breznikovo rkp. sem. nal. Westkrainerdialekte; Ramovš, HG VII, 70; Logar, Razprave SAZU V, 1959, 13.

⁶ Takšna oblika je ohranjena med drugim tudi v Borovnici, prim. Ramovš, KZSJ, 237. V starih tekstih je zelo pogostna.

kaže, da moramo notranjske in dolenske primere obravnavati na enak način in jih enako razlagati. Da pa je *zakáj* v tistih govorih, ki imajo *zěšu* < *zašəł*, res na novo nastalo iz **zekáj*, nam poleg primerov, v katerih je predlog (oz. prefiks) prišel pod sekundarni akcent in se je na ta način ohranilo starejše stanje, kaže predvsem razvoj nikalnice *ne*. Da prehaja nikalnica *ne*, kadar nima samostojnega poudarka (niti stranskega), v številnih narečjih v *na*, je sicer že znano (prim. Škrabec, Cv. IX, 8 c; Oblak, LMS 1889, 164; Ramovš, JA XXXVII, 309); niso pa opazili, da imajo na tistem ozemlju, kjer prehaja nikalnica *ne* > *na*, vedno *a* tudi v nepoudarjenih predlogih *na, za, nad*. Če pa imajo nekje *nezáj, ne buōm* in drugje *nazáj, na buōm*, a ob tem v obeh krajih *zěšu*, je jasno, da je *nazáj* prav tako iz **nezáj*, kot je *na buōm* iz **ne buōm*. Da se *e* v nepoudarjeni nikalnici res razvija paralelno z *e*-jem v predlogih *ne, ze, ned* < *na, za, nad*, pa imam še drug dokaz. V nekaterih krajih, kjer imajo *ne, ze, ned*, je šel razvoj deloma drugačno pot. Oslabitev artikulacije *e*-ja se ni javila v zniževanju jezične ploskve in v razširjanju proti *a*, temveč v težnji k srednjejezičnemu reduciranemu glasu *ə*. In tudi tam gre razvoj paralelno v predlogih in v nepoudarjeni nikalnici, prim.: *zakáj, nazáj* in *nə buōm* proti *zelən, nebū* (Ribnica). Ta pojav je mlad, saj ga navadno dobimo le pri mlajši generaciji, medtem ko ima starejša v istih krajih še *e* ali vsaj *ɛ*.⁷ Le lokalno se dobijo primeri, da *ned* < *nad* zaostane v razvoju (gl. na koncu).

Težko pa je točno določiti ozemlje, ki naj bi ga bil prvotno zajel prehod *za* > *ze* (in seveda *na, nad* > *ne, ned*). Obseg razvoja nikalnice [233] *ne* > *na* nam pri tem nič ne pove, saj je ta razvoj lahko nastopil tudi tam, kjer ni bilo prej prehoda *za* > *ze*. Opiramo se lahko le na primere tipa *zěšu*, teh pa je zelo malo in še tisti se izgublajo in nadomeščajo z drugačnimi oblikami (s končno akcentuiranimi – z akcentom iz neprefiguriranih oblik). Že v Hrovači, kjer *e* pri teh predlogih v nepoudarjeni poziciji ni šel v *a*, ni več vseh tistih primerov tipa *zěšu*, ki jih je poznal še Škrabec,⁸ še laže pa so se izgubili tam, kjer je *e* spet prešel v *a*, ki se je nato lahko analogično vrnil tudi v sekundarno poudarjene zloge, pri čemer mu je pomagal še knjižni vpliv. Poleg tega moramo upoštevati, da gre pri primerih kot *nátič* lahko tudi za prvotno *nátič* z zgodnjim akcentskim premikom.

Najobširnejše strnjeno ozemlje, kjer je *e* v *ne, ze, ned* do danes ohranjen (oz. je lokalno prešel v *ə*), je v jugozahodnem delu dolenskega dialekta. Meja gre nekako po ribniški Mali Gori na Raščico, ki je tik na meji, vendar danes že na *a*-jevski strani, dalje gre meja pod Robom in nad Bloško planoto ter med Menišijo in borovniškim kotom. Onstran Javornikov se to stanje nadaljuje v ožjem pasu v južni notranjščini s približno severno mejo nad Knežakom, pod Narinom, nad Premom, pod Vremami prek Brkinov nad Markovščino.⁹ Vendar tu *e*-jev ne govorijo več popolnoma dosledno, kar

⁷ Lokalno se lahko tudi na ozemlju z *a* pojavi v predlogih in nikalnici redukcija v *ə* (npr. Dvor nad Ljubljano).

⁸ Prim. op. 12.

⁹ Po Brkinih in tudi še nekoliko proti zahodu se govori notranjščina, prim. Rigler, RSI XXI, 27–35.

je razumljivo, saj jih izpodriva od severa ponovno nastali $a < e$, od juga prvotni a , ki je v jelšanskem govoru ohranjen ali restavriran najbrž po čakavskem vplivu,¹⁰ a obema pomaga še knjižni vpliv. Deloma (vsaj v nekaterih severnejših delih, kjer kake točnejše meje sploh ne moremo določiti) pa gre, kot kažejo dubletne oblike tudi pri nikalnici, za širjenje istega fonetičnega procesa, ki je severneje že izvršen. Poleg tega imajo e tudi v šokarskem dialektu v Beli krajini (razen severnega dela) in večinoma v posavskem dialektu. Drugod bi se dobili le še manjši otoki (npr. Senožeče).

Za ilustracijo nekaj primerov: *negáję, ne ūpajne, zegŭjzda – ne buôm* (Rakitnica); *nebrâŭ, nêbrâŭ, zekáj, zôkáj – ne muôrəm, nê muôrəm* (Ribnica); *neriêdu, nekôpou, negáję, nê mízo, zêčêt – ne buôm, nê buôm* (Zamostec pri Sodražici); *nê puôtă, zekáj – ne griêm* (V. Poljane); *na jiva, na vóză, nazáj, nat xîša* (Struge); *nazâdję, na gmâxj* 'pri miru', *zapečăk – na buôm* (Podgora pri Dobropolju); *nâprŭtj, na ūda, zagnálu* [234] – *na vėjm* (Raščica); *nę piêč, nęzâj – nę buôm* (M. Lašče); *neveličelj, nepŭsada, zetuóxlu, net xîšę – ne buôm, ne griêm* (Brankovo); *na tléjx, na sâməm, zazjgle – naúmən, na buôš* (Rob); *nepriéză, ze oduô – ne buôm* (Kramplje); *ne nívă, zetŭ – neúmən, ne vâjm* (Nemška vas pri Blokah); *ne stolâix, negáję, zestuópəm – neŭimən* (Loški potok); *nestílu, zętŭ, zęmêt, net xîšo – ne griêm* (Cerknica); *ne mízj, net šîše* 'nad hišo' – *ne vâjm* (Kožljek); *na rakâx, na tăščë, zamâzanc – naúmən* (Rakitna); *na mízj, zatŭ – na vëm* (Postojna); *nâpřët, nâ xîš'ô – nâ vëm* (Matenja vas); *nâ mízj, zatŭ – nâ búəm, nâ viêrję* 'verjame', *nę mùre* (Pivka); *nârdíli, na sŭnci, na tráunjk, zapâlu* (Parje); *zêčięta, zeslýžli, za sŭpde, na dân, ne rečŭn* (Koritnica); *nâ spŭmłat, na prâyj, zâjiftou – nâ búôm* (Nadanje selo); *nę skriš, ne prâji, zânuxanca, zekâj – ne mùre* (Kilovče); *ne mōsti, ne tăšče – ne yrĭem* (Prem); *nâ svĕti, zâbĭt – nâúmən, nę, nâ yrĕm* (Vreme); *nâ zâdnę, nę debĭętu, zekuôpat, zâ pr'ôdâat, nârdĭli – ne nĕrdĭjo* (Barka); *nânjĕsla, zâplĕta* (Hrpelje); *nerjânu, zepĭšen – ne búôm* (Markovščina); *ne mĭzi, ze drŭjya – ne vëm* (Zajelše); *ne mĭsu, ne râmo, nerĭedy, nâveličala, zeslýžak, ze žĭvit – ne vëm* (Trpčane); *na tĕšće, na pâšo, za mlĕjku – ne znân < znam* 'vem' (Novokračine); *nazâj, nardĭli, za zanĕjtĭt, zastŭon – ne znân* (Jelšane). In še v šokarskem dialektu v Beli krajini: *nĕpĭsat, nę mĭzi, zę xĭšo, nĕt xĭšo* (Črešnjevca pri Semiču) ter v posavskem dialektu: *žęšlŭšt, nęzâj, nĕt glâvi* (Lošce pod Bohorjem); *zepĭęlou, nĕprĕj, ned jĭvo* (okolica Leskovca pri Krškem); *zĕmŭknĭt, nĕbôŭ, nĕŭzdŭl* (Velika Dolina – po Matkoviču, JF V, 188).

Ramovš navaja v HG VII, 129, v naših predlogih e tudi za Suho krajino, na str. 125 pa ima med primeri iz doline Krke med Sotesko in Novim mestom tudi $ne < na$. Vendar prim. že zgoraj navedene primere za Struge in dobropoljsko dolino, dalje: *nâpisâla, zâčădĭla, zančvâla – na buôm, naúmən* (Žužemberk); dalje prim. za dolenjščino še: *na piêč, zamêt – na búom* (Vrh pri Višnji Gori); *na míz, za xĭšo, nat xĭšo – na buôm, na vëm* (Nemška vas pri Trebnjem); *nâpâpĭla, zabĕlu – na griêm* (Otočec pri Novem me-

¹⁰ Jelšanski a ni glasoslovno razvit iz e , kot kaže nikalnica z ohranjenim e .

stu); *naxuôðan, zašü, začnë – nauimæn, narät* (Šentjernej – *a* je rahlo reduciran).¹¹ Tudi za Raščico ima Ramovš pri[235]mere z *e* (gl. JA XXXVII, 322), medtem ko sem si jih jaz zapisal le z *a* (gl. zgoraj). Ni izključeno, da se je *a* v nekaterih krajih razvil v zadnjih desetletjih in da so tedaj, ko jih je zapisoval Ramovš, še govorili *e*.

Povsod, kjer imajo *e* v neakcentuirani poziciji, imajo *e* tudi pod sekundarnim akcentom. Le nekaj primerov: *njáxot, zjáslon, zjášu, zjámet* poleg *zomët* (Ribnica); *zięššu, ziępört, zięnas, zięvas* (Trpčane pri Ilirski Bistrici); *níęzi < nazaj, níępri, níętlj < na tlëch, zíęvjít, zíęprt, zíęvas, zíęnas* (Črešnjevec pri Semiču); *zëšü* (Lošce pod Bohorjem) itd. Poleg tega imajo v sekundarno poudarjenih zlogih *e* tudi v nekaterih govorih, kjer je v nepoudarjenih že *a*. Za notranjščino je to razmerje znano, a so ga napak razlagali; prim. še (nepoudarjene primere gl. zgoraj): *níębrou, zięnas, ziępört* (Vreme); *ziępört, zíępru* (Matenja vas). Enako razmerje je tudi v severnem delu šokarskega dialekta: *níębrat, níęgnat, níęspat, níęvjít, níępju < napít, ziępju < zapít, zięljít, ziępu < zapát, ziępnt* 'zapeti', toda *nabrála, nagnála, naríęðät, za ruðoko* (Rožni dol nad Semičem). V dolenjščini pa je težje dobiti takšne primere, ker je več oksitoneze, vendar se posamezni primeri le dobijo. Na Igu imajo *neátč < *netič* za prvotno **natič* kot *neábji < ne bí* poleg *na piëč, zamiëtj < *ne pëč, *zeméti* za prvotno **na pëč, *zaméti* kot *nabuôm, navém < *ne bôm, *ne vé'm*; dalje imajo v Zdenski vasi *zeápenc* 'zapenec' pa *zakáj* in *na buôm*, v Podgori pri Dobropolju sem zapisal *neátkj* plur. 'protje za fižol' za **natiki* s posplošenjem nominativne oblike (**netak < natik*) v ostale sklone (nepoudarjene primere gl. zgoraj). Toda takšni primeri so razen v severni notranjščini in v severni šokarščini toliko redki, da se pri določanju prvotnega obsega tega pojava ne moremo opirati samo nanje. Če npr. v zahodni notranjščini najdemo le: *näpönt, zäpört, zäšü, zänas, zävvas* (Gabrje pri Ajdovščini), *zänas, zävvas* (Dobravljje pri Ajdovščini), s tem ni dokazano, da tam nekoč ni bilo prehoda *za > ze* (gl. še spodaj pri obravnavi Svetokriškega), ampak le, da akcent zaradi vpliva sorodnih oblik ni preskočil ob času preskoka v tipu *žena* oz. da so pozneje zmagale sprva najbrž redkejša doubletna [236] oblike s končnim akcentom,¹² in da je akcent pozneje preskočil na *a*, saj imajo tudi *näbj < ne bí* (Gabrje). Tudi mlajši vpliv sosednjih govorov ni izključen. Isto – seveda ponekod brez zadnjega akcentskega premika – velja lahko tudi za druge govore.

¹¹ Ker je v nikalnici *a*, lahko domnevamo, da je *a* tudi v vzhodni dolenjščini v predlogih sekundaren. Razni zapisi s tega ozemlja kažejo sicer drugače. Tako so v SNP poleg Štrekljevih zapisov s Krasa in Breznikovih iz Ihana še najbolj fonetično zapisane pesmi iz Šentjerneja, toda v njih je dosledno *a* v predlogih in *e* v nikalnici (prim. št. 821, 1228, 2401, 2590, 7093), kar bi kazalo, da je današnji *a* v nikalnici razvit prav v zadnjem času in da *a* v predlogih ni identičen z njim. Na isto bi kazala dosledna pisava *a*-ja pri Tulščaku (JA XXXVII, 322), ki se je sicer ravnal po Trubarju. Tudi v pleterskih urbarjih ni najti prehoda *za > ze* (sporočilo prof. Bezlaja). Vendar se na vse te zapise ne moremo zanesti, ker je treba povsod upoštevati možnosti etimologiziranja. Nedvomno je bil prvotno znan prehod *za > ze* vsaj v določeni poziciji (gl. spodaj in op. 20) tudi vzhodni dolenjščini, saj so inovacije, ki so izoblikovale vzhodnodolenjski dialekt, znatno mlajše od začetka tega pojava.

¹² Prim. v Hrovači ob Škrabčevem času še *zeáčët* (Cv. IX, 8 c), danes le *zečët* ali *zëčët*.

Toda današnji obseg tega pojava nam vendarle da slutiti tudi o njegovi prvotni razširjenosti, a tudi o njegovi starosti. Če zasledimo razvoj *za* > *ze* v notranjskih in dolenskih govorih ter v šokarskem in posavskem dialektu, ki izkazujeta vse značilne zgodnje dolenske dialektične poteze, potem je jasno, da se v vsakem od teh predelov ni razvil samostojno, ampak da ga je treba imeti za skupni pojav dolenske dialektične baze, ki se je moral začeti razvijati razmeroma zgodaj. Mislim, da je ta pojav poznal tudi medijski dialekt, vendar prvotnega stanja ni mogoče zanesljivo ugotoviti (nikalnica je *na*); sedanje *zêš/a* (Turje) namreč ni identično z dolenskimi in notranjskimi oblikami (sicer bi moralo biti **ziêš/a*), ampak je mlajše z razvojem kratkopoudarjenega *a* v *ê/ê̄*.¹³ Seveda ni izključeno, da bi bil v nekaterih obrobnih govorih prvotne dolenske dialektične baze razvoj *za* > *ze* oviran ali izpodrinjen po kakih sosednjih vplivih.

Začetek razvoja *za* > *ze* spada torej še v čas, ko še niso bile povsem pretrgane vezi med dolenskim in notranjskim dialektom in ko so tudi še posavski dialekt zajemale dolenske inovacije. Izven dolenske dialektične baze pa najbrž ni nikoli prodrli.¹⁴ To bi vsaj kazali stari teksti. Rateški rokopis ima npr. trikrat *na* (in vedno pred zlogom s sprednjim vokalom – prim. spodaj), v Kranjskem rokopisu beremo: *na* (3×), *naprey* (3×), *Sa* (3×), *fa*, *Sapuuid*. In tudi naslednji teksti bi kazali isto (gl. še spodaj). Samo *a*-je najdemo sicer tudi v Stiškem rokopisu, ki je nastal na ozemlju dolenskega dialekta, prim.: *zapuwidy*, *fapuuedy*, *zatatyll* (2×), *na boffsyam*, *naprid* (2×), vendar nas to ne moti, ker v teh primerih tedaj *e*-jev niti ne bi pričakovali (ker so pred zadnjimi vokali – gl. spodaj, primer *naprid* pa je bil naglašen na prvem zlogu – prim. npr. v notranjskem dialektu v Sabonjah *nâpərt* ‘naprej’).

[237] Pojavijo pa se *e*-ji v omenjenih predlogih in prefiksih pri Trubarju, vendar tudi pri njem niso tako pogostni, kot bi se dalo sklepati po Ramovšu, ki pravi, da so zapisi z *a*-jem »fast ebenso oft« kot oni z *e*-jem. Zapisov z *e*-jem je v primeri z onimi z *a*-jem le neznamenit odstotek. Vzemimo za primer v K (1551): *naprei* A IVa, 29, 35, 36, 46, 50, 59, 63, 65, 71, 110, 116, 119, 126 (2×), 127, 133, 165, 167, 197, 199, 219, 221 (2×), 234; *neprei* 18; *fakai* je zapisano okrog 70× in niti enkrat z *e*, *faguiſhati* 51, 54, 57; *faguiſha* 58; *faguiſhan* 60; *faguiſhanim* 59; *faguiſhnenom* 171; *feguiſhan* 235, 236; *feguiſhani* 110 ipd. Če je običajen *a*, ne mislim, da bi morda *ze* v govoru Raščice takrat že prehajalo spet v *za*, čeprav se dobi pri Trubarju nekaj zelo redkih primerov, ko ima za nikalnico *na*: *nanoffi* ‘ne nosi’ K (1551) 129 (in še nekaj, gl. JA XXXVII, 124).¹⁵ Nasprotno menim, da *e* še ni popolnoma prodrli, precej *a*-jev je seveda treba

¹³ To je mlajši razvoj; zajame tudi primere, ki so nastali po akanju iz *o*: *snëp/snëp* < **snäp* < *snop*.

¹⁴ Vendar so pojavi kot *daleč* > *deleč* izraz v glavnem enakšnih izpreminjevalnih faktorjev.

¹⁵ V primerih kot *nakuliku* PNT (1557) 98, KDI (1575) 362, CNT (1582) I 138; *nakatere* KDI 12, 31 poleg *nekatere* PNT 116 (še nekaj drugih primerov gl. v ČJKZ II, 275) itd. je pisan *a* pač z *a*, ki je nastal iz *ê* po m. v. r. ob sonorniku. Šele precej pozneje (Basar še piše *nikateri* 71, 78 itd., medtem ko ima za nikalnico *na* ali *ne*) so se naslonili taki primeri na nikalnico *ne* (z etimol. *e*),

pripisati Trubarjevemu etimologiziranju in vplivu drugih dialektov. V takih primerih, ko piše *a* za *e* v nikalnici, pa gre najbrž za hiperkorekturo, morda le za tiskovno napako, težje je z Ramovšem misliti na gorenjski vpliv, ker je premalo primerov in ker ni gotovo, če so takrat v gorenjščini že govorili v nikalnici *a*. Prav zaradi diferenciacije z nikalnico je najbrž pri Trubarju *ne < na* (o *našel* gl. spodaj) tako izredno redek, znatno večkrat je namreč zapisal *ze < za*.

Zlasti v določenih besedah Trubar pogostokrat piše *e*. Nekaj primerov: *se rifnizo* K (1551) 19, *fezhel, fezhelu* K 149, *fezheli* K 117, *fezhni* K 165, Mat (1555) 49b, PNT (1557), 58, CNT (1582) I 83 poleg *fazhne* K B IIb, 49, 121, 217, 219, 237 (2×), Mat 26a, PNT 8, 30, CNT 12, 43 ..., kar je najbrž naglašeno *záčne, fazheti* K 40, *fazhel* KDI (1575) 36, 62, *fazheli* Mat A IVa, dalje *fezhudio* PNT 116, CNT 162 poleg *fazhudio* PNT 97, *federfhi* K 178 poleg *faderfHITE, faderfhani* K 40, *fedushe* 'zadušijo' PNT 105, CNT 148, *feshla* Mat 45a, PNT 53, CNT 75 poleg *fashle* Mat 45a, PNT 53, CNT 76, *fenefsti* K 49, 50, 55, 60, 104, 211, *fenefse* K 211, 235, *fenefso* KDI 68 poleg *fanefsti* K 51, *fenefene* 'zanesenje' K 212, *fenefene* KDI 33, toda *fanafhas* K 75, *sepelati* K 118, 120, *sepelaio* Mat 62a, PNT [238] 72, 140, CNT 103, *sepelani* Mat 62b, PNT 73, CNT 105, KDI 43, *sepelaua* Mat 15a, PNT 17, CNT 24, *sepela* 'zapelja' CNT 103 poleg *sepelauaio* KDI 57, *sepifana* K 221, *sepifane* K 213, *sepiffane, sepiffanu* KDI 13 poleg *sapiffane* KDI 76, *sepri* Mat 12b, PNT 14, CNT 20, *sepryžhanu* 'zapričanju' dat. sg. K 70, *sepušti* Mat 7a (2×), PNT 8 (2×), 137, CNT 11 (2×) poleg *sapušti* K 21, 49, 133, PNT 97, 120, 137, *sapuštitri* K B IIIa, 47, 114, 148, 236, Mat 2a, PNT 2, *sefhlifhala* K A VIIIb poleg *faslishala* PNT 118, *fashlihall* K A VIIb, *faslishal* Mat 7a, PNT 3, 8, CNT 11, *seflušhene* K 82, 100, 109, *seflušhil* K 59, *seflušhili* K 68 poleg *faflušhene* K 57, *faflušhiti* K 109, 241, *faflušhil* K 28, 242, *seuupane* K 120, 205, 233, PNT 56, CNT 78, *seuupam* KDI 68, *seuupa* K 211, 223, 235, *seuupamo* K B IIIa, 205, *seuupaio* CNT 181, *seuefse* 'zaveže' K 35, *seuopye* PNT 90, 125 (2×), CNT 127, 175 (2×), *se vpye* 'zavpije' Mat 77a, *seuopyo* PNT 43, 115 poleg *saupyte* PNT 97 itd. Medtem ko v besedah kot *zadosti, zahvaliti, zakaj, zabstonj, zapoved, zastopiti, zato* itd. nisem našel primerov z *e*-jem.

Pri tem preseneča to, da so *e*-ji skoraj dosledno v takih primerih, ki imajo v naslednjem zlogu sprednji vokal (mednje moramo šteti tudi *u*, ker je prešel v *ü*¹⁶). Ako bi bili *a*-ji samo korektura Trubarjevega govora po drugih dialektih in etimologiziranje, ne bi pričakovali take razdelitve, kajti, da bi bila samo slučajna, je težko verjeti. Vsaj deloma se mora v tem odražati živi govor. Če je Trubar odvisno od pozicije govoril *a* in *e*, poleg tega pa poznal *a* še iz drugih dialektov, je razumljivo, da se je *e*-jev izogibal,

tako da danes pogostokrat ne najdemo v njih več refleksa za *ê*, prim.: *natōkeār* 'marsikateri' za **nēkoterzjъ* (Podgora pri Dobropolju), *nextčrā* (Vinice pri Sodražici) ipd.

¹⁶ Da ima *ü/y* lastnosti sprednjega vokala, vidimo tudi pri notranjsko-istrski sekundarni palatalizaciji velarov.

čeprav kakega popolnoma ustaljenega nazora o tem ni imel, kot kažejo njegovi popravki v tistih tekstih, ki jih je večkrat izdal: spreminjal je namreč v obe smeri. Nekaj primerov iz istega teksta: *fe meno* Mat 7b > *fa meno* PNT 8, CNT 12; *ned nim* Mat 6a, PNT 7 > *nad nim* CNT 9; *fezhudil* Mat 17a, PNT 19 > *fazhudil* CNT 28; *salifhi* Mat 17a > *faslishi* PNT 19 > *feslishi* CNT 28; *fa tebo* Mat 18a, PNT 20 > *fe tebo* CNT 29; *fagledaio* Mat 19b, PNT 23 > *fegledaio* CNT 32.

S tem pa, da najdemo *e*-je v zlogih pred sprednjim vokalom, se nam pojasni tudi razvoj *za* > *ze*. Neintenzivno artikulirani (morda tudi kvantitetno krajši) *a* v predlogih in prefiksih se je asimilirala sprednjemu vokalu v naslednjem zlogu s tem, da se je artikulacija pomaknila naprej [239] in je prešel v široki *e*. Gre torej za vokalnoharmoničen pojav.¹⁷ Res je, da je v drugih besedah v podobni sosesčini *a* ohranjen, razen v posameznih primerih kot *deleč* < *daleč*, ki so izraz v glavnem enakih izpreminjevalnih faktorjev, imajo pa drugačen areal, toda upoštevati moramo, da se isti glasovi v raznih naslonkah lahko drugače obravnavajo kot v ostalih primerih. In prav proklitična raba teh besedic je omogočila drugačen razvoj *a*-ja kot v drugih primerih in pozneje spet poseben razvoj novonastalega *e*-ja. Sprva bi bili potemtakem govorili *e*-je le v zlogih pred sprednjim vokalom, pozneje bi se bil *e* pričel posploševati. Možno bi bilo, da se je takrat v kakem govoru posplošil *a*.¹⁸ Že ob Trubarjevem času pa jezikov čut najbrž ni več dosledno zahteval take razporeditve, kar je razumljivo, saj je kmalu nato z močnejšim razvojem moderne vokalne redukcije nastopila v centralnih dialektih prav nasprotna tendenca vokalne disimilacije. Toda prvotna razvrstitev *a*-jev in *e*-jev se tedaj vsaj v Trubarjevem govoru še ni zabrisala, čeprav najdemo pri Trubarju tudi nekatere primere z *e*-jem pred zlogom z zadnjim vokalom (med Ramovševimi primeri so štirje takšni, od tega trije v CO).¹⁹

Naslednji protestantski pisci so se *e*-jev še bolj izogibali in jih tako rekoč odpravili, le v EDP (1563) so še bolj pogostni kot pri Trubarju. Tu jih ne najdemo več samo pred sprednjimi vokali, kar bi kazalo, da se je *e* ponekod že posploševal ali tudi posplošil – in to je na vsak način možno, vendar nam EDP tega ne dokazujejo, ker je Juričič

¹⁷ Ki pa nima nobene zveze s kraškim pojavom tipa *kędit* za *kaditi*, ker nastopa le v določeni kategoriji in je pač tudi starejši. Tudi nekaj posavskih primerov kot *sedī* < *sadī*, *zerī* < *zorī* (okolica Leskovca pri Krškem) je najbrž mlajšega izvora.

¹⁸ Morda v jelšanskem govoru (južna notranjščina). V vzhodni dolenjščini pa je, ker najdemo še danes v Veliki Dolini *e*, *a* v predlogih verjetneje razvit iz *e*.

¹⁹ Korekture CO (1564) je opravljal menda Konzul (prim. Kidrič, ZSS², 43), pač od njega bodo hrvatske značilnosti, ki jih najdemo v tej knjigi (prim. Ramovš, JA XXXVII, 127). Čudno pa je to, da so v CO primeri z *e*-jem v predlogih tudi pred zadnjimi vokali (kar ne more biti hrvatsko) in prav isto najdemo tudi v EDP (gl. spodaj), kjer so tudi hrvatski vplivi. Vendar Juričič ni mogel sodelovati pri korekturi CO, ker je menda odšel iz Uracha, preden so pričeli tiskati CO, in tudi prej, preden je poslal Trubar tja rokopis (prim. Elze, Trubers Briefe, 186; Kidrič, Kirchenordnung, 43, 48).

slabo poznal slovenščino in zato kake pravilne razvrstitve pri njem niti ne moremo pričakovati; kajti da so bili *e*-ji vseh prav Juričiču (morda tudi le komu, ki mu je pomagal) in da ni treba, da so vse *e*-je napisali avtorji [240] posameznih pesmi, kaže to, da je v že tiskanih Trubarjevih pesmih, ki jih je vključil v EDP, popravil *fastopi*K (1551) 155 v *sestopi* EDP 8 in da so prav v Juričičevih pesmih *e*-ji precej pogostni. Prim. v EDP v Juričičevem tekstu: *se suie* 137, *Se vfo* 137, *Setu* 166, *setu* 167, *Seto* 168, *sepuuedi* 44, *sepuuidi* 46, 198, *sepuueish* 'zapoveš' 170, *seperl* 137, 138, *Sezhenie* 138, *sepelane* 49, *sepeliuie* 170, *se slepiti* 198, *neprey* 166, drugod so *a*-ji; v Kreljevi²⁰ pesmi: *nepafsti* (od *napast*) 47, *se nas* 47; v Cvekljevih: *nefai* 120, 122, *ne slamici* 83, *ne tim* 119, *ne* 119, 123, 124, 125 poleg *na* 121, 125, *nelushl* 126, *nestrani* 128; v pesmih z oznako H. K. najdemo: *ned tobo* 60, *Ned* 103, 105, *neshpishal* 61, *fenestti* 144, *nefizhene* 200 poleg *nafai* 144, *nadlug* 145, 146, *fashlushit* 200 itd.; enako seveda v anonimnih: *nefai* 163, *nefay* 116, *senas* 134, *ne* 71, 76, *senefe* 149 poleg *fanesti* 149, *ned nami* 118 itd. V Juričičevi Postili (1578) pa ni več *e*-jev v predlogih, le izjemoma se še dobi kak primer kot *nesai* I²¹ 37b, sicer je običajen *a*, prim.: *sa* II 2 (2×), 3b (2×), 5a, 5b, 7b (4×) 8a (3×), 8b, 10a, 14b, 17a (3×), 20b ..., III 2a (2×), 2b (2×), 3a (2×), 4a (3×) ..., *sazhel*I 47b, 51b, II 11b, 12b, 20a, 101a, III 4a, 22b, 34a, 38b, 42b ..., *sapustiti* II 19b, III 6a (3×), 22b, 43a, *saflushenie* II 9b, 17b, 20b, *naprei* I 38b, 44b, 50a, (2×), II 5b, 19b, III 2a, 7a, 11a, 11b (2×), 15a, 20b, 21a, 23a, 33b, 57b, *nasai* I 37b, 39b, 40a (2x), 41b, 51a, II 6b, *nad* III 25 a itd. Seveda ne moremo vedeti, koliko se v tem odraža tudi dvakratno popravljjanje Juričičevega teksta. Krelj že v OB (1566) piše redno *a*-je, le nekaj primerov: *sa vaf inu sa njih* A 8b, *Saterri* B 1a, *saflifhati* E 3b, *saflushiti* F 6a, G 3a, *saflushenie* G 3a, 7b, H 6b, *naprei* E 6b, F 1a, 8b, G 3a, *nareéni* F 3a itd. Enako tudi v Post (1567), npr.: *naprei* 17b, 20b, 50b. Le en primer z *e*-jem mi je znan: *nerasan* Post 17b. Izredno redke primere kot *napohlevni* OB F 6b poleg *nepohlevno* Post 70a, *navkrotni* Post 50b,²² kjer je *na* pisano za nikalnico *ne*, bo treba prav tako kot podobne Trubarjeve imeti za hiperkorekturo ali napako. Tudi Dalmatin piše redno *a*-je že v prvem tisku J Sir (1575): *na* 3, 5, 8, 9 (2×), 10 (2×), 15, 18, 19 ..., *naprei* 1, 17, 45, 62, 91, 132, 138, 158, 168, 174, 201, 226, *nasai* 163, *sakai* 7, 9, 10, 76, 90, 119, 123 ..., *saneysi* 20, 21, 29, *sauupai* 23, 42, *sazhel* 71, 172, prav tako [241] tudi v drugih delih in v Bibliji (za nikalnico ima *ne*).²³ Izjemni primeri kot *nepreiusetie* J Sir 96 poleg *napreiusetiu* 137, *nesai* Mos (1578) 15b²⁴ poleg *nasai* 16a so toliko redki, da ne pridejo v poštev, saj gre

²⁰ O avtorstvu gl. Kidrič, Bibliografski uvod, 71.

²¹ I. del Postile je le nekoliko predelana nova izdaja Kreljevega prevoda (prim. Oblak, LMS 1894, 203). Krelj, Post 53a, ima na istem mestu *nasai*.

²² Pri Juričiču, Post 35a, je na istem mestu *neukrotni*.

²³ V Bibl I 28 b najdemo *napèrpelam* (poleg *nepèrpelam* na isti strani), kar je pač le tiskovna napaka, saj že v Mos (1578) 40b stoji na istem mestu *neperpelam*.

²⁴ V Bibl II 162b ter I 12a sta navedeni obliki spremenjeni v *napreivsetje* ter *nasaj*.

lahko le za tiskovno napako,²⁵ pri *nazaj*, *naprej* ipd. besedah pa lahko tudi za hiperredukcijo. Samo *a* ima v obravnavanih predlogih in prefiksih tudi Bohorič. Enako najdemo le *a*-je pri Vipavcu Trostu (1588), ki se je sicer ravnal v pravopisu precej po Trubarju, prim.: *fa* 2, 3, 6, 8, 10 ..., *fazhel* 5, *faslushenie* 9 (2×), 10, *faslushenia* 2, 5, 8, 9, *na* 2 (2×), 4, 5 (3×), 6, 7, 8 (2×), 9 (4×), 10 (2×) ..., *naprei* 2, 5, *nad* 21 itd. V nikalnici ima pravilno *e*: *nemore* 5, 7, *nepokurni* 17, *neframne* 69 itd. In tudi v Trubarjevi Postili (1595), ki jo je za tisk priredil Savinec, so *e*-ji odpravljeni, saj je tedaj v knjigi že zmagal *a* in Savinec ga je kot Ljubljčan tudi govoril, prim.: *savupainja* I 12, *savupati* I 18, *fazhel*I 14, *sazhelu*I 14, *Sapelausa* I 17, *šapelaufki*I 18, *sanefti*I 18 (2×); seveda so sami *a*-ji tudi v Savinčevem predgovoru. Nekaj primerov z *e*-jem najdemo spet pri Hrenu (1613): *nesaj* I 21b, 61b, *nesaj* II 3a, 16 a poleg *nasaj* I 56a, 82b, 119b, II 13a – kadar se tekst sklada z Dalmatinovim, je navadno *a* (razen II 3a – vendar je stavek tudi tam nekoliko predrugačen), kadar pa ima Dalmatin drugačno konstrukcijo brez besede *nazaj*, je pri Hrenu navadno *e* (razen II 13a). Prireditelj Čandek je bil Dolenjec, vendar ker gre le za eno besedo, je te primere težko pripisati vplivu njegovega dolenskega govora, ampak gre lahko za hiperredukcijo v kakem drugem govoru; mislim, da jih bo treba prišteti Hrenu ali jezuitu Maliju, ki sta tekst jezikovno popravljala.

Z razvojem moderne vokalne redukcije pa se je, kot sem že omenil, začel *e* v nikalnici *ne* neintenzivno široko izgovarjati in je prešel v *a*. Težko bi bilo točno določiti epicenter oz. epicentre te inovacije; toda po Dolenjski in Notranjski se je, kot bi kazala današnja geografska razporeditev, pač šele od drugod počasi širila in tu zajela tudi *e* v predlogih *na*, *za*, *nad*. Zanesljivo sicer tudi ne moremo določiti, kdaj bi se bil npr. v gorenjščini začel ta razvoj, ker nam manjka starih tekstov s tega [242] področja. V Rateškem rokopisu je sicer *ne wuppellay*, a lahko ima nikalnica stranski poudarek; gotovo ima samostojni poudarek edini primer v Kranjskem rokopisu: *ne drugim* (II), medtem ko Recelj (1582) piše premalo izrazit jezik, da bi se dalo kar koli sklepati.²⁶ Vendar mislim, da se pred 16. st. ta pojav ni začel razvijati, za začetek 17. st. pa ga že lahko dokažemo. Pri Stapletonu (pred 1613) so že številni zapisi z *a*-jem: *nabo* 3b, 35b, 44a, 62a poleg *nebo* 'ne bo' 3b, 56b, 84b, 99a (2×), 100a (2×), *nabodo* 24b, 33b, *namore* 42b, 66a poleg *nemore* 66a, *našnam* 35b poleg *nešnate* 35b, *našgrem* 44a, *nadershi* 52a, *našpodobi* 22b, *našastopijo* 24b itd. Primeri: *neprei* 52b, 64b, 102a, 109a, 124a poleg *naprei* 64b, 68a, 78a, 109b, 126a, *naprey* 2a so lahko

²⁵ Gotovo je napaka *na senefsi* J Sir 53 namesto *ne sanefsi* (prim. *Nesanefsi*, n. d., 63, 137) z zamenjanima črkama. Prim. tudi *nomogo* J Sir 83 namesto *nemogo*.

²⁶ Recelj (Gorske bukve) ima npr. *Sekaj* 14, *nešaj* 34, 42, 43, *nemeštiti* 34 itd. pa tudi *napreiel* 49 (gl. Oblak, LMS 1889, 164, 167, 180sl.). Katere so hiperkorekture (ali če je mešanje dialektov), ni mogoče z gotovostjo določiti, vendar bi ti primeri kljub gorenjskim značilnostim v tekstu kazali bolj na dolenski vpliv.

hiperkorekture, morda tudi hiperredukcije, enkratni *ze: sepertimi* 39b je pač napaka, ki jih ne manjka, medtem ko primerov *sekaj* 53b (3×) ni zapisal glavni pisec – on piše to besedo vedno z *a-*, ampak nekdo drug, ki ga Kidrič, ČJKZ IV, 80, označuje z B in za katerega je že Kidrič (n. d., 97) mislil, da je bil Dolenjec. Pri piscu B pa bodo najbrž *na grée* 53a, *nasnanih* 53 b hiperkorekture, s katerimi se je hotel približati jeziku glavnega pisca. V naslednjih tekstih je dovolj primerov z *a-*jem v nikalnici. V blejski prisegi iz 1629 (Kos, GMDS XXII, 73) beremo *na snaio*; pri Skalarju (1643) je sploh običajen *a* (prim. Oblak, LMS 1890, 190), dalje ga najdemo v Gorskih bukvah 1644 (prim. Oblak, LMS 1887, 293) itd. Najdemo ga tudi pri Jankoviču (1659–1664), čeprav se ga je izogibal, kar vidimo po hiperkorekturah (gl. spodaj) in po primerih kot *Namoresh* 80b, ki ga je takoj z istim črnilom popravil v *Nemoresh, nasturè* 21b pa je kasneje popravil v *nesturè*; prim. še: *namarnost* 20 b poleg *Nemarnost* 7b (3×), 8a (3×), *namarnostj* 6a poleg *nemarnostj* 5a, 5b, 7a, *na grè* 5b pa *nebo-desh* 9a, 113 b, *nebosh* 80b, *nemoremo* 5b, 17b, 18a itd. Nekaj primerov z *a-*jem v nikalnici se pojavi tudi v Schönlebnovi izdaji Evangelijev in listov (1672): *nasafto-pim* 323, *nasbudite* 326, *na v'same* 371, a pri Romualdu, Rogeriju, Basarju, Paglavcu (zlasti prvi tiski) pa Pohlinu itd. so zelo številni, pri nekaterih znatno prevladujejo.

[243] S prehodom nikalnice *ne > na* pa se je piscem, ki so govorili *na*, odprla možnost novih kombinacij: ker so večkrat po tradiciji (ob podpori primerov v akcentuirani poziciji) napisali za nikalnico *ne*, so prav tako tudi za predlog oz. prefiks *na* lahko napisali *ne*. Zato pri takih piscih ne smemo imeti primerov z *ne < na* za odraz živega govora, ampak za hiperkorekturo, in jih ne smemo enačiti in navajati skupaj s Trubarjevimi, kajti z njimi nimajo nobene zveze. Pri nekaterih piscih se dobijo posamezni takšni primeri, pri drugih – zlasti pri takšnih, ki so se skušali izogibati *a-*jev v nikalnici – jih je več. Morda spada semkaj že nekaj zgoraj omenjenih Stapletonovih primerov, gotovo pa primeri v ljubljanskih prisegah (1637; prim. Oblak, LMS 1887, 270), v Gorskih bukvah iz 1644 (prim. Oblak, n. d., 293); iste vrste *e* je pač tudi v *nedleshin* Skalar 74a (dekomponiral je *na-dležen*), več takih primerov je pri Jankoviču: *nepolnenu* 8a, *nepihnen* 8b, *ne febj* 13b, *neloshenih* 25a, *nemejnenu* 175a, morda tudi *neprej* 12b poleg *naprei* 7a, 9a (nekajkrat je *neprej, neprei* popravil v *naprej* 14b, 15a, 18b, *naprei* 22b, 24a, 24b), *nefai* 17a. Sem spada tudi *nesnaine* 'na znanje' Schönleben, 344, in podobni primeri.

Med starejšimi pisci pa zasledimo razvoj *a > e* v predlogih in prefiksih spet pri Kastelcu in Svetokriškem. Kastelec je bil doma z ozemlja, kjer še danes govorijo skoraj redno *e* (Kilovče). Razumljivo, da se to pozna v njegovem jeziku. Čeprav se je *e-*jev zaradi tradicije in morda zaradi poznanja drugih dialektov izogibal, se mu jih je nekaj le zapisalo. Že iz doslej povedanega je jasno, da v tem času *e* ne more biti več odvisen od pozicije kot pri Trubarju, ampak da ga moramo najti tudi pred zlogi z

zadnjim vokalom. Nekaj primerov iz njegovega prvega tiska BB (1678):²⁷ *sefhlushenĭe* 3, *sefhlushenĭa* 255, *sedeni* 48, *sepopadenu* 111, *sefhal* 125, *sehvalite* 139, *sefpym* 146 poleg *safpym* 292, *neprei* 68 poleg *naprei* 295, *nemĕstnik* 74 poleg *Namĕstnik* 87, 292, *u'nerozhei* 130, *u'nerozheju* 151, *negnil* 437, *nepuhliu* 455, *ne* 204 poleg običajnega *na*, *ned* 114, 142, 147, *nedlugah* 127, *nedlŭh* 227, *nedluge* 242, 427 poleg *nadluge* 199, 241, 242, 270, 272 (2×), 286sl., 307, 417 itd. Niso mu pa ušli *e*-ji samo v njegov tekst in kadar je spremenil predlogo, ampak so se mu zapisali *e*-ji tudi v primerih kot *nedlugah* 109 za *nadlugah* v predlogi (Dalmatin, M [1595] 173), *nepne* 417 za *napenje* v predlogi (CC [1595] [244] 433).²⁸ Ker se menjavata *e* in *a* v predlogu *na*, je razumljivo, da najdemo *a* včasih tudi v nikalnici, za kar niti ni potrebno, da bi bil imel oporo v živem govoru (seveda v kakem drugem govoru, na Kilovčah nimajo nikalnice *na*): *nadolsno* 141, *nadolshnu* 435, *napotĕrpešliu* 452, *na ubĕshy* 405. Tako prvi kot drugi primeri pa so v splošnem zelo redki, vendar je nikalnica *na* redkejša kot predlog *ne*. V kasnejših delih je še znatno bolj dosleden; v NC (1684) dobimo *e* le še v primerih: *nedleshnofti* 16, *nedleshin* 79, *sevitiá* 103, *sedene* 117, *perseneffil* 213, *perseneſe* 266, *nesai* 294, *nedlushni* 322 – sicer pa ima redno *a*-je. Prav tako najdemo *e*-je v predlogu *na*, a še pogosteje *a*-je v nikalnici *ne* pri Svetokriškem, SP (1691–1707). Danes govorijo v okolici Ajdovščine v predlogih in v nikalnici *a* (oz. v dialektičnem izgovoru precej reduciran *a* – primere gl. zgoraj), toda ker piše Svetokriški tudi *ze*, *ned* (npr.: *ſepuvid* II 353, *sedofti* III 384, IV 302, *nedleſhnofti* III 444 – gl. Tomšič, ČJKZ VIII, 4), je moral poznati prehod *a* > *e* v predlogih najbrž iz domačega govora, kje drugje se ga skoraj ni mogel naučiti. V nikalnici pa bo *a* morda hiperkorektura, morda nekoliko tudi vpliv govorov nekaterih krajev, v katerih je živel (npr. ljubljanskega) – možno bi pa tudi bilo, da je v Vipavski dolini *e* prav tedaj prehajal v *a*. Prehod *e* > *a* v predlogih in nikalnici bi torej v Vipavski dolini ob koncu 17. st. še ne bil zaključen – ali pa je bil v sredi 18. st. že razvit, je težko reči, kajti v skoraj rednem *a*-ju v nikalnici pri Lavrenčiču (1752) ni nujno, da se odraža tedanji vipavski govor, ampak je prav lahko le vpliv sodobnih piscev, pri katerih je zmagoval *a*.

Razvoj predlogov in z njimi v zvezi tudi nikalnice bi bil s tem v glavnem pojasnjen. Omeniti pa je treba še nekaj posebnosti. Včasih naj bi kak prefiks ne bil več občuten kot prefiks pa bi potem ne bil doživel takega razvoja, kakor bi ga bil moral. Kot tak primer navaja Ramovš (JA XXXVII, 325) z Raščice *zabĕjla* (z *a*-jem proti *e*-ju v drugih primerih), vendar ni verjetno, da bi se na Raščici v *zabĕjla* držal skozi stoletja prvotni *a* – saj je zagotovo še občuten kot prefiks, kajti še danes imajo na Dolenjskem imperfektivni glagol *beliti* 'fetten' poleg perfektivnega *zabeliti*. To je zato, ker je Raš-

²⁷ Nekaj gradiva iz BB navajam zato, ker citati pri Zavadlalu, Die Sprache in Kastelec' Bratovske Bvqvice, Celje 1891, večkrat niso točni.

²⁸ Prim. tudi Rupel, SR II, 120, in o predlogah, n. d., 111sl. (pripomnil bi, da je že pred Čerinom opozoril na izvor 11 Kastelčevih pesmi Škrabec, Cv. XXII, 6 c).

čica ob meji med *e* in *a*. Vendar izguba občutka o izvoru besede vsaj lokalno in vsaj nekaj časa lahko zadrži [245] razvoj. Tako sem npr. v Ribnici, kjer je že običajen $a < e$ v predlogih, vedno slišal le *xnezdûla* z *e*-jem, medtem ko lahko dobimo drugod tudi pričakovane oblike, npr. *xnazdûlj* (Podgora pri Dobropolju, z $a < e$), dalje je npr. v Ribnici tudi v obliki *ponetiškə fəžöy* *e* pogostnejši kot pri drugih besedah z istim prefiksom. Nasprotno pa se je v besedi *natura* 'značaj' začetni zlog navadno obravnaval kot prefiks ter je prešel v *ne: netûra* (Rakitnica) in naprej v *nətûra* (Ribnica) ter *natûra* (Višnja Gora), kar bi lahko predstavljalo tudi prvotno obliko. Prav tako se je lahko tudi začetni zlog *ne-* včasih razvijal kot nikalnica, npr. *nəbiəsa* poleg običajnega *nebiəsa* (Ribnica), prim. tudi pri Skalarju *nabesh* 'nebes' 213a poleg *nebeshki* 10b, *nebeska* 14b in podobno, a obratno je lahko spet nikalnica zaostala v razvoju, npr. *nedēla* (Vreme, sicer je v nikalnici *a*), *nedēla* (Košana), *unedēl"o* (Matenja vas), *nedēle* (Višnja Gora) poleg *nadājla* (Ribnica), *unadājle* (Podgora pri Dobropolju), toda tu je lahko pomagal še knjižni vpliv.

Nekoliko drugačne vrste je primer *začne*. Že Trubar piše v prezentu redno *a* (gl. zgoraj); na Dolenjskem dobimo poleg *zjáčne* ($já < e$) in *zəčnē* tudi *záčne* (Ribnica), kar bi ustrezalo Trubarjevi obliki, medtem ko je v notranjskih govorih običajno *zžčne*, in to tudi v takih, kjer je *e* večinoma še ohranjen, zato ne moremo misliti na razvoj **zečnē* > **začnē* > *zžčne*, prim.: *zōčne* ($ō < e$ Ilirska Bistrica), *zžčne* (Zarečje) ter tudi *zžčne*, *zžčny* (Matenja vas) itd. Menim, da se je *a* iz oblike *záčne* z dolgoakcentuiranim *a* vnašal tudi v dubletno oksitonirano obliko in se na ta način ponekod ohranil. Manj verjetno je, da bi *za* ne bil občuten kot prefiks.

Tudi primer *našel* ima poseben razvoj, zato ga pri dosedanji obravnavi nisem upošteval. To je beseda, ki jo pri starejših piscih najdemo najpogosteje zapisano z *e*, prim. pri Trubarju: *neshal*/Mat 17a, 24b, 33b, 41b, PNT 19, 28, 39, 49, CNT 28, *neshil*/CNT 40, *neshel*/CNT 56, *neshli*/K 232, *neshli*/Mat 26b, 52a, 72b (2×), PNT 31, 84 (2×), KDI 45, CNT 44, 120 (2×) in *sneshall*/K 26, *sneshla*/Mat 2a, PNT 2, *sneshli*/KDI A Ib poleg *nashel*/PNT 133; v Postili (1595), ki jo je za tisk priredil Savinec, pa: *našhal*/I 12, *našhla*/I 1, *našhlu*/I 7. Krelj piše sicer navadno: *našhal*/OB G 5a, *našhli*/Post 13a, 61b, a poleg tega tudi *sneshli*/Post 54b, medtem ko piše Trost tudi *snashal* 'znašel' 70. V Juričičevi Postili beremo *nashli*/I 37b (2×), 42a (2×), 44, II 11a (2×), 12b, 13b, *nashla*/I 42b, 45a, II 11b, III 37b, 40a (2×) itd. poleg *sneshli*/I 38b (*e* je že na istem mestu pri Krelju, Post 54b). Dalmatin piše *a*, [246] prim. J Sir: *nashil*/73, 104, 136, 137, 158, 194, 225, 227, 228, *nashel*/26, *nashla*/99, 100. Ramovš (n. d., 322) navaja obliko *sneshil* iz Tulščaka 124b. Pri Hrenu najdemo *neshli*/I 10a, a Dalmatin ima v istem tekstu *a*; na splošno pa je pisal *e*-je Schönleben: *neshal*/113 (2×), *neshil*/285, *neshla*/105, *neshli*/120, 127, medtem ko ima Hren v istem tekstu *našhal*/I 54b, 55a, *našhil*/II 5a, *našhla*/I 50b, *našhli*/I 59a, 62b, vendar tudi pri Schönlebnu *našhli*/295, *isnašhla*/229. Dalje najdemo številne primere z *e* pri Skalarju (gl. LMS 1890, 197), Jankoviču:

neshel 7a, 26a, 113a (2×) poleg *nashel* 25b pa pri Rogeriju, Basarju itd. Pri večini piscev ne moremo zagotovo vedeti, kaj predstavlja *e*, ali *e* ali *ə*. Vendar nekateri označujejo polglasnik pogosto z gravisom, a v tej besedi pišejo *e*. V dialektih je danes običajnejši *ə*, le redko se dobi *e*, npr.: *nəšū* (Nemška vas pri Trebnjem), *nəšū*, *nəšlā* (Višnja Gora), *nəšū* (Raščica) – pričakovali bi **našū* ali **nəšū* (oboje iz **nešū* < *našə*), dalje prim. *nəšu* v Jelšanah; ker je tam *a* ohranjen, bi pričakovali **nəšu*, vendar najdemo tudi pričakovane primere, npr.: *njāšu* poleg novejšega *nājdu* (Ribnica – le intonacija je sekundarna). Toda povsod te oblike ne moremo zasledovati, ker je v več krajih že zmagala analogična tvorba *najdel* (*najdil*): *nājdu* (Šentjernej, Otočec pri Novem mestu), *nājdy* (Matenja vas), *nējdy* (Vreme), *nājdu* (Ljubljana, Kamnik), *nājdu* (Radovljica, Tržič) itd.

Ramovš razlaga *nəšū* na Raščici z *e* > *ə* zaradi sledečega *š*, vendar ta razlaga ne zadostuje, saj *š* v drugih podobnih primerih ne vpliva na razvoj. Pravzaprav ne moremo niti reči, ali je nastalo današnje *nəšū* prek **nešə* ali naravnost iz *našə*. Tudi če bi bil posrednik *e*, ta *e* vsaj ponekod ne bi bil identičen z dolenskim *e* v predlogih, saj ni nastal, kot kažejo teksti, na istem ozemlju. Morda gre v tem primeru le še za posebno hiperredukcijo v pogosto rabljeni besedi, naj bo že naravnost iz *a* v *ə* ali pa najprej z asimilacijo na sosednje sprednje konzonante (oz. v dolenski dial. bazi v oblikah *našli*, *našle* z regularnim razvojem) v *e* in nato z nadaljnjo redukcijo v *ə*. Verjetnejša je prva možnost. Tudi še v nekaterih drugih pogosto rabljenih besedah (*naprej*, *naza*) vsaj lokalno ni izključen enak razvoj. Najverjetneje pa je *ə* v *nəšū* analogičnega nastanka po razmerjih kot *vzājde*: *vzəšlō*.²⁹ Oblike z *e* so v tem primeru lahko že mlajše tvorbe.

[247] Obenem s predlogi *na*, *za*, *nad* > *ne*, *ze*, *ned* pa se navadno omenja še *raz* > *rez*. Vendar kake ožje zveze med njimi ni, saj najdemo *rez* na znatno širšem ozemlju in tudi njegov nastanek je drugačen, kajti razvil se je po asimilaciji *a*-ja na *r*. V starih tekstih je običajen *rez* (*raz* je redko), pri Dalmatinu *rez* in *raz*. Za Krelja vlada mnenje, da je pisal *raz*, toda v OB je *rez* skoraj običajnejše, le v Post piše *raz*.³⁰ Gradiva tu ne bom navajal, le za Krelja prim. v OB: *resodel* B 1 a, *resiesite* E 2 a, *resodivene* E 4 b, *resoditi* F 1 a. Šele pozneje pa je *e* v *rez* doživljal ponekod enako usodo kot *e* v predlogih ali nikalnici. Zlasti na Dolenskem in Notranjskem je *rez* obenem z *ne* > *na* prešlo spet v *raz*, prim.: *razbət* (Nemška vas pri Trebnjem), *razbīt* (Višnja Gora, Ig), *raspuōdlj* (Rob), *rəskuōpət* (Vreme) proti *reskōpat* (Rakitnica), *rəskōpat* (Ribnica), *reskrīt* (Prem). V nekaterih govorih pa je *r e* zoževal in ni dopustil ponovne razširitve v *a* oz. *ga* je tudi reduciral. Zato srečujemo *rez* tudi pri takih piscih, ki imajo za nikalnico še *na* (Romuald, Rogerij, Basar), pri Stapletonu dobimo celo večkrat zapise z *i*: *rifdelenu* 31a, *risglafil* 97b.

²⁹ Prim. v dialektih še podobne oblike: *vājde* 'uide', *je uəšu* 'ušel', *obājde* 'obide', *obəšu* 'obšel' (Sabonje).

³⁰ Vipavec Trost piše *rez*.

Ponekod pa lahko doživijo podobno usodo tudi drugi predlogi in prefiksi z *e*-jem (npr. *pre* > *pra* – Trebnje), vendar so takšni pojavi omejeni na manjše ozemlje. A obratno, vendar tudi samo lokalno, lahko zaostane v razvoju predlog *ned* < *nad* (npr. *na* predlog in nikalnica, *za* poleg *ned* – Ajdovec pri Žužemberku).

[49]

Glasovna podoba sufiksa -ěno

Pri sufiksu *-ěno* ni enotnega mnenja niti o njegovem izvoru niti ne o tem, katerega praslovanskega glasu refleks je današnji vokal tega sufiksa v posameznih slovanskih jezikih. Po Zubatýjevi razlagi (AfslPh XV, 496–497), ki so jo sprejeli tudi nekateri drugi, zlasti Meillet (Ēt., 434, 436sl.; Le sl. comm., § 392) in Vondrák (VSG I², 592), naj bi bil ta sufiks nastal pri osnovah na *n* z dodajanjem sufiksa *-no* (**kamen-no*); to bi dalo *-eno* in nato v nekaterih slovanskih jezikih po diferenciaciji nazalnega vokala in naslednjega nazalnega konzonanta *-ěno*. Tako razlago podpirajo zlasti ruski ter slovenski in srbohrvaški primeri, ki naj bi kazali na *-eno*. Vendar je za ruščino že Vondrák (VSG I², 530) kljub temu, da je zastopal tezo o *-eno*, dopuščal možnost, da so tamkajšnji primeri lahko abstrahirani iz pozicije za palatalnimi konzonanti. Po drugi strani pa je razlagi *-ěno* < *-eno* z izvorom pri *n*-osnovah nasprotoval že Brugmann (Grundr.² II, 1 282) in Leskien (Untersuchungen II, 73–74; Gramm d. s.-kr. Spr., 311–313) je srbohrvaški snovni sufiks *-en* razlagal po vplivu sufiksa *-en* v tipu *zelen*. V zadnjem času je Linda Sadnik (SR III, 297–300) izvajala *-ěno* iz *-oino* in ga navezala na baltske in iranske sufikse, vendar se problema današnjih oblik tega sufiksa ni dotaknila.

Poleg teh razlag, ki izhajajo iz *ę* ali *ě*, pa so še druge. Tako je Šahmatov (IORJS VI, 4, 272sl.; Očer, § 11, 198–199), ki je izhajal sicer iz ide. *ē*, nastavil v tem sufiksu neko posebno kvaliteto (*ä*); le-ta naj bi nastala po križanju oblik iz pozicij za palatalnimi in nepalatalnimi konzonanti. Durnovo (Slavia VI, 209sl.) pa je nekako združil dve razlagi. Medtem ko sprejema za nastanek sufiksa Zubatýjevo razlago, pa vendarle misli, da je v poziciji pred nazalnim konzonantom obstajal v določenih primerih poseben nenazalen glas, različen od *ě* (tj. pravzaprav pozicijska varianta *ę* pred *n*), refleksi katerega so v posameznih slovanskih jezikih sovpadli ali z refleksi za *ě* (stcsl., polj.-kaš., čš.-slš.) ali z refleksi za *ę* (rus., shr., sln.).

Povsem prepričljive razlage torej ni. Današnje oblike v slovanskih jezikih so bile doslej še najlažje razložljive po Zubatý-Meilletovi tezi. Le dolnjelužičkih ni mogoče izvajati ne iz *ę* ne iz *ě*. Vendar so bile pri tej razlagi težave glede nastanka in posplošnja tega sufiksa od redkih osnov na *n*. Ni pa bilo doslej direktnih dokazov, da v jezikih,

ki ne kažejo na *ě*, ni bil v tem sufiksu *ę* oz. da tudi ni bilo kakšne variante, ki bi dala isti refleks kot *ę*.

Toda iz slovenščine je mogoče dokazati, da v tem sufiksu ni refleksa za nazal (in seveda tudi ne za *ě*). Doslej so se za slovenščino glede tega sufiksa opirali predvsem na dolnjski dialekt, ki ima za *ę* refleks *ie* (nasproti *ei* za *ě*) in ta sufiks v dialektični obliki kot *-ien*. Od tod pač izvira tudi še nedavna Bajčeva ugotovitev [50] (Besedotvorje slov. jez. II, 1952, § 48), da ima slovenščina refleks za nazal. Toda dolnjščina ima enak refleks tudi za (slovensko) dolgi etimološki *e*. Isto velja – seveda z drugačnimi refleksi – tudi za prekmurščino. Toda v tistih štajerskih narečjih, kjer imajo različne reflekse za *ę* in etim. *e*, je v tem sufiksu tak refleks kot za *ě* in za cirkumfektirani etimološki *e* (material že pri Tomišku, Nar. v Bočni, 1903, 11). Kdor bi zagovarjal *tezo -ęno*, bi moral potem v slovenščini nastavljati ta sufiks v dveh oblikah: *-ęno* in *-ěno*. Več kot sumljiva pa bi bila v tem primeru teritorialna porazdelitev *-ęno* in *-ěno*, saj bi se morala razširjenost sufiksa *-ęno* ujemati z razširjenostjo sovpada *ę* in etimološkega *e*, sufiksa *-ěno* pa z razširjenostjo sovpada *ě* in cirkumfl. etimološkega *e*. Že sama ta skladnost dovolj odločno kaže na etimološki *e* v tem sufiksu. Razen tega imamo v slovenščini, čeprav zelo redko, vendarle tudi take govore, ki v sedanjih refleksi ne izenačijo cirkumfl. etim. *e* niti z *ę* niti s stalno dolgim *ě*. Tako imajo v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem v tem sufiksu dolg cirkumfektiran ozek *e*, kar ustreza cirkumfektiranemu etimološkemu *e*, medtem ko gre tam cirkumfektirani *ě* v *i*, a *ę* v širok (oz. nevtralen) *e*. Podobno je še v briškem dialektu (na zahodnem robu slovenščine). Tam imajo v tem sufiksu širok *e* (gl. npr. zapis *lesęn* pri Logarju, SR IX, 37), kar prav tako kaže na etimološki *e*, kajti za dolgi *ę* imajo tam *a*, za dolgi *ě* pa *ie*.

Po vsem tem je jasno, da slovenščina nima sufiksa *-ęno* in da v njej ne sovpadе refleks morebitne pozicijske variante z refleksom za *ę*, temveč da ima v tem sufiksu refleks etimološkega *e*. S tem odpade Zubatý-Meilletova razlaga. Razlaga Šahmatova je zaradi suponiranega glasu, ki bi nastal po križanjih, tudi povsem neverjetna (prim. tudi Durnovo, n. d., 215). Durnovojeve razlage pa vsaj na prvi pogled še ne izključuje dejstvo, da ima slovenščina refleks etimološkega *e*. Možno bi jo bilo namreč prilagoditi in zagovarjati mnenje, da je pozicijska varianta za *ę* pred *n* dala v slovenščini (in seveda gotovo tudi v srbohrvaščini, čeprav tam ni mogoče dokazati, ali gre za refleks *ę* ali *e*) enak refleks kot etimološki *e*. Vendar sovpada z etimološkim *e* v slovenščini in srbohrvaščini ne moremo pričakovati, kajti če je bila po Durnovoju (in tudi po Šahmatovu) suponirana nenazalna varianta *ę* zelo široka (to bi tudi morala biti, da bi v srbohrvaščini za palatali lahko prehajala v *a*), bi nujno sovpadla z refleksom nazalnega in ne z refleksom etimološkega *e*, saj nam današnji slovenski dialektični refleksi – prav tako tudi delni čakavski razvoj refleksa za *ę* po palatalih v *a* – kažejo, da je bil refleks za *ę* širši od refleksa za etimološki *e*.

Proti varianti fonema *ę* v sufiksu *-ěno* so še drugi ugovori. Pričakovali bi, da se bo

ta varianta razvijala v vseh primerih enako. Toda današnji refleksi v tem sufiksu se teritorialno ne krijejo z refleksi v drugih primerih, ki naj bi prav tako imeli to varianto (kot *poměňoti*, *prěmo*). Dalje bi pričakovali, da se bo ta pozicijska varianta razvijala v posameznih slovanskih jezikih v skladu z njihovimi glasovnimi sistemi. To se pravi, da bi sovpadla z refleksom *ě* v tistih jezikih, ki so obdržali široko kvaliteto *ě* in nazalne vokale, z refleksom *ę* pa v tistih, ki so *ě* zožili in denazalizirali nazalne vokale. Toda današnja razvrstitev refleksov v tem sufiksu se s tem ne krije. Že Durnovo je poskušal na podoben način povezati te sovpe (n. d., 219), vendar v tak sistem češčina že tedaj ni šla lepo, z novejšimi raziskavami pa se je pokazala ta neskladnost še večja. Tudi severozahodna slovenščina je namreč imela širok *ě* in dolgo nazalne vokale (prim. Rigler, SR XIV, 27–30, 65–70), saj ne moremo sponirati, kot misli Durnovo, da v slovenščini že sredi 10. st. [51] ni bilo nazalov. V tem delu slovenščine bi torej v obravnavanem sufiksu pričakovali prav tako refleks za *ě*, a tega ni. Te neskladnosti s pričakovanimi refleksi v slovenščini in češčini, dalje iz nastavljene variante neizvedljivi etimološki *e* v slovenščini in težko izvedljivi dolnjelužiški *'a* so dovolj močni dokazi proti verjetnosti teorije Durnovoja.

Po vsem tem mislim, da je treba opustiti poskuse fonetično razložiti ta sufiks. Verjetno je, da je v njem prvoten *ě*, medtem ko so drugačne oblike v današnjih slovanskih jezikih nastale analogično. Za ruske in lužiške oblike je najverjetneje, da so prenesene iz primerov za palatalnimi konzonanti, za slovenščino in srbohrvaščino pa bo verjetno treba sprejeti Leskienovo razlago. Vse te analogije pa so morale nastopiti razmeroma zgodaj: to nam dokazujejo na eni strani stari ruski spomeniki, na drugi pa jugovzhodna slovenščina, ki je v zgodnji dobi razvijala kratki *ě* pred tem sufiksom tako kot v poziciji pred zlogom z etimološkim *e* (o tem gl. Rigler, Rozwój *ě* w języku słoweńskim, RSI XXIV, 1965, 79–92).

[št. 5/IV]

Prislov *sem* in vprašanje polglasnika

Slovenski pravopis ni določil izgovora z *e* v prislovu *sem* zaradi ločevanja s možnim glagolom *səm*, ampak zaradi izvora.¹ Predpisani izgovor je za dosedanje pojmovanje normiranja knjižnega izgovora, ki je temeljilo na historičnem in etimološkem načelu, povsem razumljiv. SP predpisuje izgovor polglasnika *le* na mestih, kjer je etimološko upravičen, tj. na mestih, kjer sta nekoč bila mehki ali trdi polglasnik (jer ali jor). V prislovu *sem* pa naj bi bil prvotno jat, ki ga v knjižni slovenščini zastopa *e*, in sicer v dolgih zlogih ozki (razen v posameznih primerih, kjer je iz različnih vzrokov nastopil analogični široki *e*), v kratkih pa široki (pri Škrabcu in Pleteršniku še ozki). V govorjenem jeziku pa se je kratki jat po narečjih različno razvijal. V koroških, zahodnih in štajerskih je sovpadel z etimološkim *e*, v panonskih je dal ozki *e* (ki lokalno že lahko sovpadе z *i*), v centralnih (gorenjščina, dolenjščina) je dal sprva *i*, ki ga je nato skupaj z etimološkim *i* zajela moderna vokalna redukcija. Zdaj se v centralnih narečjih za to večinoma izgovarja polglasnik. V vseh centralnih narečjih se torej za kratki jat (razen spet v izjemnih primerih, najbrž pred zlogom z etimološkim *e*) že od praslovanščine ni nikoli govoril široki *e* in je le umetno predpisan. V prislovu *sem* pa je zaradi izoliranosti besede in sonorne okolice (*m*) redukcija še močnejša kot sicer pri kratkem jatu v normalnem položaju. Zato izgovarjajo to obliko z reduciranim glasom (oz. iz njega razvitim glasom) tudi v nekaterih krajih, kjer kratki jat sovpadе z etimološkim *e*. (Zlasti v koroških, beneških in štajerskih govorih prihaja pa še do križanj z drugimi prislovi.) Na močnejšo redukcijo tega izoliranega prislova kaže tudi zveza s členkom *le*, ki je dala *lés* (iz *le-sem*). Predpisani izgovor *sém* s širokim *e* se zato marsikomu upira. Pričakovali bi sicer, da bo enako tudi z vsemi drugimi kratkimi jati, ki so tudi reducirani v centralnih narečjih, vendar ni tako. V kultiviranem govoru so se izoblikovala določena estetska merila in ta sedaj usmerjajo razvoj. Moderna vokalna redukcija je v kultiviranem govoru, na katerega med drugim močno vpliva pisna podoba

¹ Članek je nastal kot odgovor na vprašanje bralca, objavljeno v isti številki Jezika in slovstva, Kako je z izgovorom krajevnega prislova »sem«?

besede, ocenjena za nelepo in polglasnik v njem zamenjujemo s pisanimi glasovi, torej polglasnik, ki je nastal po moderni vokalni redukciji, z *i*, *u* in z *e*, če je iz jata (pri čemer se kratkim naglašeni zelo pogosto spreminja tudi kvantiteta). V zvezi s tem pa se je začel že umikati tudi etimološki polglasnik (razen ob zvočnikih, npr. *pesəm*); začeli smo ga pogosto zamenjavati z *e*: *mêgla*, *stêza*, *stêbər*, *déska*, *mestece*, *sezidati* ipd. Vendar je ena pozicija, kjer se polglasnik razmeroma dobro drži: to so enozložnice. Še vedno govorimo precej dosledno polglasnik v primerih kot *dəž*, *pəs*, *kəs*, *bəč*, *sən*, medtem ko v izvedenkah lahko tudi že *e* (*dežnik*, *pesjan*, *kesanje*). Tej kategoriji enozložnic so se pridružile nekatere besede s polglasnikom, ki je nastal po redukciji. Sem spada zlasti prislov *sem*, pri katerem gre seveda tudi še za sosesčino zvočnika; tudi beseda *nič*, izgovorjena s polglasnikom, v kultiviranem govoru ne moti, ker tu druge oblike *i* premalo podpirajo; od tod pa izvirajo tudi težave pri izgovoru besede *svēt*.

V novejšem času so se pogledi na normiranje knjižnega jezika nekoliko spremenili. Važna je splošna raba in vse manj etimologija. Zato je tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika v tem pogledu že marsikaj spremenil. Čeprav pri najbolj rabljenih besedah s polglasnikom še vztraja pri izgovoru polglasnika, pa je pri precejšnjem številu drugih primerov že dovolil tudi izgovor z *e* (*bebljati*, *beganica*, *bezljati*, *cefrati*, *cezeti*, *cvesti*, *čebela*, *čemerren*), v sufiksu *-en* v položaju za dvema soglasnikoma (tip *glasben*) pa izgovor s polglasnikom sploh opustil. Po drugi strani pa je dovolil izgovor tudi s polglasnikom proti prejšnjemu samo z *e* v prislovu *češ*, v glagolu *čem* itd. Glede na to lahko pričakujemo, da bo v SSKJ dovoljen izgovor v prislovu *sem* tudi s polglasnikom in ne samo s širokim *e* (najbrž celo s polglasnikom na prvem mestu). Slej ali prej pa bo verjetno treba dovoliti tudi za polglasnik izgovor z *e* še v več primerih (najbrž v zgoraj opisanih mejah), kajti če večina Slovencev govori *megla*, če niti spikerji pri RTV ne morejo izgovoriti *stəza*, navadno pa tudi ne *məgla*, če pri petju že tako ali tako redno zamenjujemo polglasnike z *e*, če izgovor *e* za polglasnik pri mlajših generacijah vidno napreduje, potem mislim, da ne bo imelo smisla vztrajati pri jalovem forsiranju nekkih oblik, s katerimi slovenščina v bistvu le nič ne izgubi, saj so mnenja o tem, kaj je lepše, močno relativna.

[241]

Tendence pri razvoju /-a

Iz praslovanščine so slovanski jeziki podedovali trojni /(*l, l, l'*). Čeprav sta v tej trojnosti nastopala samo dva fonema, so vendar vsi slovanski jeziki težili k poenostavitvi. Med drugim je pogosto prišlo tudi do sprememb velarnega *l*. Nekateri jeziki in dialekti so velarni *l* še obdržali, drugi so ga spreminjali v različne glasove. Dostikrat je imel *l* glede na pozicijo dvojen razvoj; drugače se je namreč razvijal končni in antekonzonantični *l* kot *l* pred vokalom.

Različne možnosti razvoja *l*-a in v glavnem tudi teritorialni obsegi posameznih inovacij so bolj ali manj poznani. V glavnem torej vemo, kako se je *l* razvijal; ostane pa vprašanje, zakaj se je tako razvijal.

V jeziku se sicer mnogokrat spremeni določen glas v drugega, razvijajo se novi fonemi in izginjajo stari, spreminjajo se celotne fonološke strukture. Večkrat tega še nikakor ne moremo zadovoljivo pojasniti. Tudi pri *l*-u ne moremo popolnoma točno reči, da se je tu razvijal tako in drugje drugače samo zaradi tega ali onega vzroka. Na razvoj vpliva večinoma več faktorjev in šele njihov skupni učinek povzroči spremembe. Vemo, da se *l* lahko artikulira na različne načine (prim. Broch, Očerk, 32sl., in tam naved. lit.), na kar morda vpliva določena artikulacijska baza. Že to je eden izmed vzrokov različnega razvoja. Pogostna dvojnost v razvoju *l*-a pred vokalom (skupina *la*) in *l*-a, ki zlog zapira (končni in antekonzonantični *-l*), je gotovo do neke mere utemeljena z eksplozijo prvega in z implozijo drugega *l*, kot je domneval že Tomson (Izv. otd. r. jaz. i slo. XVI, št. 3, 151–154). Toda pri tem so delovali tudi še drugi vzroki.

Iz današnjega stanja v slovenščini se da kaj hitro razbrati neko vsaj rahlo medsebojno povezanost med izgovorom *v*-ja in razvojem *l*-a. In ne samo v slovenščini. Pozneje, ko sem iskal razlage pri drugih slovanskih jezikih, sem našel omenjeno pri Frinti (Fon. pov., 78), kar pa on v glavnem zavrača, da je že Bogorodicki (Obšč. kurs russ. gramm., 376) menil, da je k spremembi *l*-a pripomoglo to, če je bil podoben glas *že* za prvotni *v*. Tega mnenja menda niso sprejeli in v 5. izdaji, ki mi je edina [242] dostopna, ga več ne najdem. Vendar natančneje formulirano, povezano tudi z razvojem *l* > *o* in ob upoštevanju še raznih drugih momentov, takšno gledanje na razvoj *l*-a ni brez vred-

nosti. Seveda ne gre pri tem toliko za način izgovora prvotnega *v* kot za fonološki sistem govora.

Mislim, da je bila za tendence, ki so usmerjale razvoj *f*-a, ena izmed bistvenih važnosti fonološka struktura posameznih dialektov oz. govorov. Če je govor že imel v svojem sistemu *u*, potem se je *f* razvijal v *u*, kadar seveda niso nastopili kaki drugi faktorji. Če pa *u*-ja v govoru ni bilo, potem je *f* lahko ostal ali pa se je tudi razvil v kak drug glas, bodisi *o*, *a* ipd., lahko v *l* in seveda ostane tudi možnost, da se je tudi v takem govoru razvil v *u*, saj se v jeziku lahko razvijajo novi glasovi. Važna pa je bila za razvoj *f*-a celo distribucija glasu *u*. Če je govor poznal *u* samo v poziciji na koncu zloga oz. pred konzonantom (označujem z *-u*), pred vokali pa je imel labiodentalni *v*, potem se je navadno razvil v *u* le končni in antekonzonantični *f*, medtem ko je v govorih, ki so imeli pred zadnjimi vokali bilabialni *u* (*w*), večkrat prešel tudi *f* pred vokali (skupina *fa*) v *u* (*w*). *f* se je torej najraje vključeval v že obstoječe glasove. Bil je sicer dovolj frekventen, da bi se iz njega lahko razvil nov glas, toda začel se je spreminjati najbrž kmalu po dobi, ko so slovanski jeziki in njihovi dialekti uredili svoje zastopstvo za indoevropski oz. praslovanski *u/w* in je ponekod bila lahko še živa tendenca proti bilabialnim pripornikom bodisi nasploh ali v določeni poziciji. Prim. o času sprememb *w*-ja ter o tem, kako se to odraža tudi v substitucijah *f*-ja pri Popoviću (ZslPh XXIV, 32sl., zlasti 40–42) in tam navedeni literaturi. Spremembe *f*-a v že obstoječe glasove so bile možne zato, ker so zaradi tega le redke besede sovpadle.

Vpliv fonološke stukture govora na razvoj *f*-a pač ne gre jemati kot zakon, ampak le kot močno tendenco, ki je usmerjala razvoj. Seveda je ponekod iz prvotnega središča inovacija lahko zajela nekoliko večje ali pa tudi manjše ozemlje, kot bi pričakovali. Večkrat bo to mogoče pojasniti z bolj ali manj izrazito artikulacijo bilabialnega spiranta za *v*. Drugod so spet nastopili razni drugi faktorji, ki so bili močnejši od navedene tendence, npr. tuji vplivi (kot pri rezijanskem *-l*), včasih verjetno tudi stvari, ki nam iz dosedanjih opisov dialektov še niso razvidne, kot npr. morda različna frekvenca posameznih glasov, nekdanje mešanje prebivalstva ipd. Ponekod pa je nasprotovanje navedeni tendenci lahko samo navidezno, kajti v govoru imajo sicer lahko za *v* labiodentalni spirant v vseh pozicijah, vendar pa imajo lahko kljub temu [243] še *u*, ki je nastal po diftongizaciji vokalov, če je diftong razpadel na dva fonema (prim. spodaj o slovaških liptovskih narečjih).

Za govore, ki so poznali samo *v*, a je v njih tudi prišlo do sprememb *f*-a, je jasno, da lahko pričakujemo razvoj v *u* (seveda poleg razvoja v *l*) in ne v *o* ali podobno v primeru, če so spremenili vsak *f* (tudi pred vokali), torej če je novi glas ostal tudi še v konzonantski funkciji (*a_fa* > *awa* in ne *a_oa*), če pa so taki govori spremenili samo končni in antekonzonantični *f*, potem lahko pričakujemo v njih prej širši refleks kot *u*. V govorih, ki poznajo za etim. *w* razvrstitev *va* : *au* (kjer sta *v* in *u* kombinatorni varianti), bo švapanje najmanj verjetno.

V slovenščini, ki je znana po svoji dialektološki razčlenjenosti, je tudi razvoj /-a zelo pisan. Ker je treba ločiti končni in antekonzonantični / od /-a pred zadnjimi vokali, so v slovenskih dialektih naslednje možnosti: -/ /a; (-/ /a;) -/ /a; -y /a; (-y /a;) -y /a (tudi knjižno); -y /a; -y /a; -y /a; -f /a; -o /a; -o /a; -a /a.

S problemom /-a v slovenščini so se ukvarjali razni avtorji od znanstvenikov do politikov, ki so se potegovali za elkanje ali so se borili proti njemu. Vendar to ni dosti pripomoglo k znanstveni obdelavi tega problema. Celo Škrabec, ki je precejšen del svojega obsežnega dela posvetil boju proti elkanju, je pomemben na tem področju predvsem zaradi žilavega vztrajanja v obrambi pametne izgovarjave. Ne brez zaslug boja proti elkanju, ki se je končaval prav v času, ko je Ramovš pisal Konzonantizem, pa je razvoj /-a v Ramovševem Konzonantizmu (HG II) zelo podrobno obdelan. Le malo manj kot četrtno celotne knjige je porabil za obdelavo raznih /-ov. Tu je dokaj podrobno obdelan historični razvoj /-a, in, kolikor so viri dopuščali, datirane posamezne spremembe. Podano je tudi današnje stanje v narečjih, a še podrobneje je to podano v Dialektih (HG VII). Manj se je Ramovš spuščal v iskanje vzrokov za te spremembe. Panonski -o, -a je sicer razlagal z neintenzivno artikulacijo, toda ni poskusil pojasniti, zakaj bi ta neintenzivna artikulacija nastopila.

Na kratko podan pregled razvoja /-a v slovenščini, ki potrjuje navedeno tendenco, bi bil tak:

-/ /a imajo še do danes ohranjen v večjem delu Bele krajine (gl. HG II, 10; VII, 137, 141; Logar, SR XI, 148, 154; zelo podroben opis pa ima J. N.[avratil] v DiS 1889, 193–196). Ohranjen je /zlasti v sedanji Beli krajini, v južnem delu pa dobimo / (oz. /) celo pred prednjimi [244] vokali. Na tem ozemlju z / ne poznajo bilabialnih spirantov, zato nam postane lažje razumljivo, zakaj je tam / ohranjen.

Splošen prehod vsakega, tudi končnega / > / imajo le v štirih rezijanskih vaseh (Baudouin, Opyt, § 37). Tam sicer imajo bilabialne spirante, toda razvoj / > / je bil tam vplivan po enakem razvoju v furlanščini (prim. Škrabec, Cv. XXX, 10 d).

Ti pojavi obsegajo manjša ozemlja. Večino slovenskega ozemlja pa zajema prehod končnega in antekonzonantičnega / > y. V y se je -/ razvil na vsem ozemlju, ki ima y za -v (glede na knjižno pisavo pišem v – etimološko je bil to seveda w). Izjema so le omenjene rezijanske vasi – zaradi tujejezičnega vpliva. V druge glasove se -/ na tem ozemlju ni razvijal. Sega pa razvoj -/ > y v obrobni predelih še nekoliko čez meje ozemlja z -v, in sicer v šokarskem dialektu v Beli krajini, obsotelskem, delu osrednjega štajerskega dialekta od Šmarja na vzhod, kozjaškem, goričanskem in kostelskem dialektu. To so vse prav majhni dialekti na robu strnjene področja s prehodom -/ > y. Močna inovacija -/ > y je tu segla nekoliko prek robov. Vendar za vse navedene dialekte še ni gotovo, da v njihovem sistemu ni bilo glasu y. V kozjaškem dialektu imajo (po HG VII, 168) npr. za *ō* diftong *ou*, *ay*, pozicijsko tudi *öy*, za *ū* imajo *üy*, *öy*, za sekundarno poudarjeni *o* imajo *oy*. Do sedaj še nimamo podrobni študij o teh dialektih, da

bi mogli ugotoviti, ali gre pri teh diftongih za en fonem ali skupino fonemov. Da pa sta vsaj v nekaterih od teh dialektov trčili skupaj dve do neke mere nasprotujoči si tendenci, namreč inovacija $-f > \mu$ in nasprotovanje bilabialnim pripornikom, nam kaže med drugim npr. severni del obsotelskega dialekta, kjer tudi za $\mu < -f$ lahko dobimo labiodental (v izglasju zaradi izgube zvonečnosti $-f$, primere gl. v HG VII, 154; pojav omenja tudi Žolgar, Letnik c. kr. real. gim. v Kranji 1872, 13, vendar njegovi podatki niso zanesljivi). Isto kaže tudi analogija, ki uvaja v nom. sg. substantivov in adjektivov analogični l (npr. *sto/itd.*); mislim namreč, da se ni razvila zgolj po naključju v tolikšnjem obsegu prav v goričanskem dialektu in okolici ter ponekod v obsotelskem dialektu.

V panonski dialektični skupini imajo za $-f$ drugačne reflekse. V večjem delu so ga razvili v $-o$ (prekmurški, haloški, del prleškega dialekta), v delu Prlekije pa v o (gl. Ilešič, JA XXVI, 529–534; Ramovš, HG II, 11sl.; VII, 179, 181, 188; za razmejitvev tudi Kolarič, Pogovori o jez. in sl. (1955), 58, popravek pri Zadravec, JiS I, 61). V goričanskem [245] dialektu je nekaj mešanja, vendar iz do sedaj znanih podatkov dejansko stanje ni popolnoma razvidno.

Tudi v panonski dialektični skupini se je torej pojavila tendenca po spremembi $-f$. Toda pri $-f$ ni bila ustnična artikulacija tako močna kot pri μ , zato je novi glas, ker v njihovem sistemu prej ni bilo μ -ja (diftong $ou < \bar{o}$ je bil in ponekod je še zdaj en fonem), lahko prešel v o (sprva najbrž ozek). Manj verjetno se mi zdi, da bi v panonski dialektični skupini imeli že povsem izobražen $-u$ in da bi šele nato z neko docela novo inovacijo ta μ prešel v o (gl. Ramovš, HG II, 11, 15, oz. že prej Štrekelj, O Levč. prav., 60, za hrvaščino pa že Jagić, Gram. jez. hërv., 73; medtem ko Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, 80, nastavlja za prekmurščino $ih > io > iu$). Tudi če bi bila vmesna stopnja μ , česar pa povsod nikakor ni treba nastavljeti, bi se ta μ , ker dialekt ni ljubil bilabialnih μ -jevskih glasov, po vsej verjetnosti zelo hitro spremenil v kak drug glas. Vsi dosedanja dokazi za nekdanji panonski $-u$ pa so brez vrednosti. $-iu$ namreč ni dovolj močen dokaz za nekdanji splošni μ , ker je μ v tem primeru le kombinatorna varianta k o , kajti tudi za etimološki o dobimo v taki poziciji μ , npr. *süüča < suhoča* (zaradi onemitve h). $ü$ je namreč pritegnil refleks za $-f$ v svoje artikulacijsko območje, zato je zanj μ . Da bi bil prejšnja stopnja sedanjega $-o$ že povsem izobražen $-u$, ne dokazuje niti dejstvo, da je v prekmurščini ou tudi za nekdanji $-i$, kar je najmočnejši Ramovšev argument za zaporedje $\mu > o$. i je namreč prehajal v $ü$ tudi v primerih, ko ni bilo v soseščini izrazito močne labialne artikulacije, kot npr. *sürotka, plačülo* ipd. Zlasti pa nam nepotrebno tega zaporedja dokazuje to, da tudi za io dobimo iu v primeru *tüü < tihö* (h onemi).

Ker v panonski dialektični skupini niso imeli v sistemu μ -ja, novi glas iz $-f$ ni imel možnosti, da bi se povsem vključil v sistem. Vokala o in a so imeli, vendar do tedaj tudi samo kot zlogotvorna, medtem ko pravzaprav celo zlogotvornega u -ja tudi niso imeli

drugače kot morda v nekaterih tujkah, onomatopoetičnih in ekspresivnih izrazih, kajti stari *u* je prešel v *ü*, novi iz *f* pa je šele nastajal. Posledica vsega tega je nestabilnost refleksa za *-f* na vsem tem področju, zlasti pa še na ozemlju Prlekije, kar se kaže tudi v različnih variantah na tem že tako majhnem ozemlju.

Če je bila artikulacija ustnic in jezikovega hrpta še manj izrazita kot v prekmurščini, je za *-f* lahko nastopil tudi *ǣ* (prim. tudi Ribarić, SDZb IX, 69–72), kar imajo v delu Prlekije. Če imajo kraji blizu Rad[246]gone sicer *-a*, za poudarjenim *a*-jem pa *u*, moramo v tem videti nekak disimilatorični proces, ki je nanj najbrž vplivalo še sosednje ozemlje z *u*. Ne vemo pa tudi, koliko so v nekaterih krajih oblike z *-a* prevzete iz sosednjih govorov, kajti še danes se ozemlje z *-a* baje širi (Kolarič, n. m.). Pri tem današnjem širjenju oblik z *-a* gotovo ne gre za fonetični razvoj, ampak samo za prevzemanje, kajti širijo se prav tako oblike, kjer za fonetični razvoj (seveda v okviru tega dialekta) sploh ni možnosti. Razvoj $\ddot{o} > \ddot{a}$, ki ga nastavlja Ramovš (n. m.), ni izključen, celo bolj verjeten je kot razvoj $u > \ddot{o}$. Toda dokazovanje s težavnimi razmerji $\ddot{z}\ddot{o}$ proti *spá, dôč* ‘daleč’ proti *kôpańca* ali *noganca* ne bi bilo posebno prepričljivo, tudi če bi ne bilo nasprotujočih primerov kot *motianca* ‘pinja’ ipd., ki jih pa Ramovš ne navaja. Zanesljivo sklepanje onemogoča pomanjkanje podatkov, saj imamo z vsega tega ozemlja nekaj več podatkov le za Videm ob Ščavnici. Vendar bi dejstvo, da v Prlekiji *ô* ni pritegnil refleksa za *-f* v svoje območje, ampak da imajo tudi *zûa*, kazalo do neke mere na to, da je bil refleks za *-f* v Prlekiji že od začetka širši kot v Prekmurju. Temu mnenju ne nasprotuje sedanji ozki *-o* v ostalem delu Prlekije, kajti ta ožina je sekundarna. V Prlekiji je namreč vsak *-o* ozek in tak je moral postati tudi refleks za *-f*, ko je postal zlogotvoren, če se je hotel vključiti v sistem kot *-o*, ali pa se je moral še bolj razširiti v *-a*. Morda je prav v ožini prleškega *o* vzrok, da dobimo na delu tega ozemlja *-a < -f*. Toda vse ozemlje z *-a < -f* je majhno in za zdaj ni mogoče niti povsem zanesljivo reči, ali gre res za popolnoma avtohton pojav ali pa je morda vplivan po kakih uskoških naselitvah.

o in zlasti *a*, ki sta bila kot refleksa za *-f* sprva nezlogotvorna, sta pogosto postala zlogotvorna. To je povzročilo določene spremembe v strukturi besed, proti čemur je nastopila težnja po poenostavitvi, ki je rodila številne analogije.

Pred zadnjimi vokali je imel *f* na precejšnjem delu slovenskega ozemlja enak razvoj kot končni in antekonzonantični. Poleg manjših, že omenjenih področij v Beli krajini in Reziji z *f* in *l*, imajo paralelen razvoj končnega *-f* in *l* a pred zadnjimi vokali, in sicer v *u* (*w*) v vsej koroški dialektični skupini, v gorenjščini, južno od Ljubljane pa tudi v manjšem delu dolenjščine (skoraj do Turjaka). Ločeno od tega ozemlja dobimo ta pojav, ki ga ponavadi imenujemo švapanje, še na manjšem ozemlju v okolici Prezida do Delnic, kar je deloma na slovenski, deloma na hrvaški (kajkavski) strani (prim. Ramovš, HG II, 5; Strohal, Rad 153, str. 134).

[247] Na vsem ozemlju s tem razvojem, z izjemo področja pri Prezidu, imajo za *v* pred zadnjimi vokali bilabialni spirant. V koroščini imajo za *f* in *v* *u*, a v gorenjščini je

artikulacija vsaj zdaj manj zaokrožena (*w*); po novejšem razvoju pa že prehaja v gorenjščini lokalno *w*-> *v* (ne glede na izvor). Tisti del dolnjščine, ki švapa, tega novega gorenjskega pojava *w*> *v* še ne pozna.

Kot je pri končnem *-f* razvoj v *-u* segel nekoliko čez mejo *-u* za *-v*, pa razvoj *fa*> *ua/wa* nasprotno ni zajel vsega ozemlja z *wa* za *va*. Zajel je sicer vse področje z močno in zaokroženo labialno artikulacijo za *v* (npr. koroški dialekti), izostal pa je v glavnem v nekaterih dialektih z nezaokroženim ali celo neizrazitim bilabialnim spirantom (deloma rovtarski in beneški dialekti, pohorski dialekt). To torej ne nasprotuje omenjeni tendenci, če upoštevamo pri tem v različnih dialektih različne variante fonema *w* v različnih pozicijah (npr. *-u* : *w*-) in poleg tega še pri samem *f*-u zgoraj omenjeno Tomsonovo tendenco (implozija : eksplozija), a pri naših zahodnih dialektih morda še furlansko sosodstvo. Na manjših obmejnih področjih in v večjih krajih pa je švapanje tudi že izpodrinjeno.

Zelo velik del slovenskega ozemlja je *f* pred zadnjimi vokali drugače razvil kot končni in antekonzonantični *-f*. Poleg že omenjenih področij z *w* za knjižni *v* ter obenem z *la* ali *fa* in z izjemo okolice Prezida ima vse drugo slovensko ozemlje, ki ima labiodentalni *v* pred zadnjimi vokali, za nekdanji *f* pred zadnjimi vokali /ali pa še malo velaren *f*. V glavnem imajo *fa* (poleg Bele krajine): črnovrški, horjulski, logaški, notranjski, medijski, gornjesavinjski in del dolnjskega dialekt. Pri tem *fa* gre vsaj ponekod gotovo še za ostanek in ne za novo velarizacijo, kot misli Ramovš (HG II, 4; VII, 72, 73, 93). Na starost tega *f*-a kaže to, da sta ponekod z razvojem *l'* > *l* postala *f* in *l* samostojna fonema, ki ju potem različne vokalične spremembe več ne tangirajo. S tem se nam tudi pojasni na prvi pogled nenavadna razvrstitev *f*-a v medijskem dialektu, ki je po prejšnjem pojmovanju ostala nerazložena (podrobneje gl. SR XI, 209, op. 4).

Na ostalem področju slovenskega jezika imajo pred zadnjimi vokali *l*.

Omenil bi še to, da lahko tudi ponekod na Gorenjskem (okolica Bohinja) razvijejo v določenih pozicijah asimilatorično na sosednje konzonante *fa* > *la* (prim. Baudouin, Otčety, § 83, 85).

Poseben problem pa predstavlja prezidsko švapanje. To bi se v slovenščini še najmanj ujemalo z navedeno tendenco. Danes pozna namreč [248] ves kostelski dialekt *-f* > *-u*, v severozahodnem delu pa celo švapanje, čeprav ima za knjižni *v* v vseh pozicijah *v* (oz. *f*). Že prej je bilo omenjeno, da se *f* sicer lahko razvije v *u* tudi v govorih, ki nimajo drugega *u*. Kot pa za zdaj še ne vemo, kako je npr. z diftongi *ou*, *üu*, *ou* v kozjaškem dialektu (gl. zgoraj), ali namreč predstavljajo en ali dva fonema, prav tako tudi ni preiskano, kako je z diftongi v kostelskem dialektu, ki diftongira vokale navadno v drugo smer (*uo*), kar bi lahko povzročalo švapanje (ker bi v primeru, da sta fonema *u* + *o*, stal *u* pred vokalom). Vendar taka razlaga ni verjetna, ker so diftongi na tem področju najbrž obravnavani kot en fonem. Najvažnejše, kar je treba tukaj upoštevati pri razlagah, pa je, da je to ozemlje jezikovno zelo mešano. Čeprav je Strohalova trdi-

tev o pozni kajkavizaciji nekdanjih čakavcev na tem ozemlju v takšni obliki in s takšnimi argumenti, kot so Strohalovi (NVj XIX, 110; XXXIX, 77 itd.), po vsej verjetnosti neutemeljena, je vendar treba računati z močnim naseljevanjem Slovencev iz severnejših predelov v te kraje, kjer je bilo nekdanje razvito železarstvo. Gre torej najbrž za direkten vpliv slovenskih govorov s švapanjem, saj poroča Laszowski (Gorski kotar i Vinodol, 42) o doseljencih iz Fužin na Gorenjskem. Ne vemo pa tudi, koliko je vplival na razvoj /-a stik s kočevskimi nemškimi naseljenci, ki jih je bilo v tem predelu nekaj menda celo sloveniziranih (gl. Tschinkel, Grammatik der Gottscheer Mundart, 1). Kočevarji so namreč tudi sami prevzeli / in ga do neke mere tudi razvili v *u* (Tschinkel, n. d., 138sl., zlasti 139). Švapanje na tem področju ni povsod popolnoma izvedeno. V Delnicah (Strohal, Rad 153, str. 134, 148) ga ni pred *u*-jem (< *o*; da ga ni pred etim. *u*, ki je prešel v *ü*, je razumljivo).

Kraji okrog Kostela imajo samo *-f* > *-u* (in *-v* za *-v*). Tu gre lahko samo za nadaljevanje običajne slovenske inovacije ali pa tudi za vpliv priseljencev. Do neke mere je gotovo treba upoštevati tudi to zadnje, saj bi drugače težko razumeli, da je npr. v Ravni gori *u* tudi za *-v* (razvidno iz primerov pri Majnarić, JF XVII, 139), medtem ko je v Brodu ali tudi v Lokvah (Strohal, Rad 196, str. 65, in 152, str. 171; NVj XXXIX, 229) prevladala nasprotna tendenca in imajo navadno *-v* tudi za *-u* < *-f*.

To bi bil kratek pregled razvoja /-a v slovenščini. Vsaj do neke mere je s tem tudi pojasnjen ta razvoj, ki je bil do zdaj v glavnem pojmovan le kot produkt nešteti slučajev. Razumljivo, da ob takem pojmovanju razvoja /-a odpadejo tudi razlage o analogičnem in ne glasoslovnem razvoju *fa* > *la* ter o potrebnosti razvoja *fa* > *la* pred razvojem *-f* > *u* (Štrej[249]kelj, O Levč. prav., 45–48; Ramovš, HG II, 8–10), čemur je deloma nasprotoval že Škrabec (Cv. XVIII, 10 d; XXII, 2 c–d). Razvoj *fa* > *la* nikakor ni nujen pred razvojem *-f* > *u*, čeprav sta se tedaj oba /-a verjetno že razlikovala (prim. Škrabec, Cv. XX, 9 d, 10 c–d; prim. tudi zgoraj navedeno Tomsonovo tendenco). Prav tako ne moremo imeti *la* namesto *fa* za analogično, ker bi bilo povsem nerazumljivo, zakaj bi se analogija, ki bi morala biti tako močna, da bi se iz končnic prenesla celo v korenske zloge, ustavila pri končnem in antekonzonantičnem *-f*. Primerov s sonantnim *f*, kjer bi ne bilo nobene skupne točke, ki bi dala podlago za analogijo (Ramovš, HG II, 9), je gotovo manj kot korenskih primerov z *f* pred vokalom, kjer nikakor ni večjih možnosti za analogijo kot pri *toft* < *tft*. Gledano s perspektive celotne strukture jezika, je popolnoma jasno, da je razvoj *fa* > *la* glasosloven in ne analogičen.

Za ostale slovanske jezike niti ni nujno pričakovati, da bodo kazali delovanje istih tendenc kot slovenščina. Zlasti jeziki s precej drugačno fonološko strukturo (kot npr. poljščina) so lahko razvoj drugače usmerjali. Vendar v precejšnji meri tudi ostali slovanski jeziki kažejo pri razvoju /-a delovanje podobnih tendenc kot slovenščina. Za popoln pregled bi bilo treba podrobno analizirati vse njihove dialekte in govore. Vendar kot slovenska tudi druga slovanska narečja niso vsa podrobno obdelana; dosti lite-

ature tudi ni dostopne, v raznih sintetičnih delih pa pogosto ne posvečajo dovolj pozornosti teritorialni razširjenosti. Razen tega bi bilo treba ugotoviti fonološke sisteme v historičnem razvoju, saj so v določenem obdobju bili lahko dani pogoji za tak ali drugačen razvoj, nadaljnji razvoj pa je to lahko zabrisal (tu mislim predvsem na razne monoftongizacije). Takšnih analiz tu vsekakor ni mogoče delati. Zato bi za ostale slovenske jezike dodal samo nekaj najvažnejših podatkov in pripomb.

Srbohrvaščina ima večinoma labiodentalni *v*, poleg tega v glavnem ne diftongira vokalov, tako da *μ*-ja navadno ni v njihovem sistemu. S tem je razmeroma dobro v skladu tudi razvoj *ʃ*-a. V čakavščini in kajkavščini se je pogosto razvil v *-ʃ*, v štokavščini v glavnem v *-o*, deloma v *-a*, pred vokali v srbohrvaščini v *ʃ*, ki pa je ponekod tudi na pol velaren. Kot za slovensko panonsko dialektično skupino najbrž tudi v srbohrvaščini ni treba nastavljeti za predhodno stopnjo že povsem izobraženega *μ*. Že od vsega začetka je bil najbrž ponekod refleks za *-ʃ* širši, drugod ožji. Tudi ta ožji refleks je končno sovpadel z *o*, čeprav ga dobimo v historičnih tekstih nekajkrat zapisanega z *-v* ali *-u*. Drugod se [250] že znatno pred temi zapisi pojavlja *-o* (o zapisih prim. Jagić, Gram. jez. hërv., 73; Rad 9, str. 121; Belić, EJ IV, 517; o *-ʃ* prim. še Ivšić, Rad 196, 189–190). Nekaj takega imamo še danes v Banatski Crni gori z ožjim *-o* < *-ʃ* kot iz etimološkega *o*, v Rekašu pa celo fakultativen izgovor *μ* iz zelo ozkega *ɔ* (Ivić, Godišnj. Fil. fak. u Novom Sadu I, 151). Izgovor v Rekašu pa lahko podpira romunski vpliv, kajti govor je obkrožen z romunščino in vsaj knjižna romunščina pozna *μ*. Timoško-lužniški del starostokavskih govorov, ki kot makedonščina in bolgarščina ni vokaliziral končnega *-ʃ*, pozna za *v* sicer *w* v vseh pozicijah, vendar je ta *w* zelo neizrazit, pasivno artikuliran (gl. Belić, Dial. ist. i juž. Srb., 153, 164; SDZb II, 22).

V makedonščini in bolgarščini imajo v glavnem *ʃ* ali *ʃ* in labiodentalni *v* za *v*. V vzhodni bolgarščini imajo v določenih pozicijah tudi *μ* (Miletič, Das Ostbulg., 89, 155, 200, 234), vendar bi vse kazalo, da je ta *μ* že mlad, sekundaren. Razen tega prehaja v posameznih krajih, predvsem v zahodni makedonščini, *-ʃ* > *μ* (Mladenov, Gesch. d. bulg. Spr., 131; Vidoeski, Porečkiot govor, 21) in prav redko celo *ʃ* pred vokali > *w* (Vidoeski, n. d., 21). Ker v zahodni makedonščini intervokalični *v* pogosto onemi (Koneski, Godišen zb. Fil. fak. Skopje I, 111sl.), tam *v* najbrž ni bil izrazito artikuliran, tako da pojav *ʃ* > *μ*, ki je v makedonščini gotovo mlad, ni naletel na kako tendenco nasprotovanja bilabialnim pripornikom.

Ruščina ima v glavnem *v* in *ʃ*, v nekaterih narečjih pa tudi drugačne reflekse. *w*, *μ* za *-v* imajo zlasti v južnem in zahodnem delu južnovelikoruskih govorov, v delu vzhodne skupine severnovelikoruskih in v nekaterih srednjevelikoruskih govorih (Durnovo, Očerk, 173). *μ* < *-ʃ* pa imajo v zahodnem delu južnovelikoruskih govorov in v severovzhodnem delu evropske ZSSR (Avanesov, Očerki, 169, 171). Večkrat se *μ* za *ʃ* in za *-v* krijeta, dosledno pa ne. Nimajo prav na vsem ozemlju z *μ* za *-v* prehoda *-ʃ* > *μ*. V severni veliki ruščini pa imajo prehod *-ʃ* > *μ* tudi v nekaterih govorih z *-v* (vsaj po

podatkih pri Avanesovu, Očerki, 171, Kuznecovu, Russ. dial., 65, medtem ko Durnovo, Vvedenije, 116, 118, omejuje v severnovelikoruskih govorih μ za $-v$ in $\mu < -f$ na isto ozemlje). K temu bi pripomnil, da misli Avanesov (Očerki, 171) pri severnovelikoruskem razvoju /-a na tujejezični vpliv. V nekaterih redkih sibirskih in severnih govorih poznajo tudi prehod $f > w$ pred vokali (švapanje), kar pa je prav tako znano nekaterim tamkajšnjim neruskim dialektom (Kuznecov, n. d., 65).

[251] V ukrajiniščini in beloruščini imajo μ za $-v$ in obenem prehod $-f > \mu$, ki je ponekod v določenih kategorijah že analogično odpravljen.

V gornji in dolnji lužiščini imajo za v bilabialni glas v vseh pozicijah (tudi pred vokali), obenem pa so razvili tudi vsak $f > \mu$, w (podobno kot v naši koroščini).

V poljščini s pomorjanščino je zelo pogosten prehod vsakega $f > \mu$, obenem pa imajo za v večinoma labiodental (le v nekaterih področjih in morda samo v določenih pozicijah imajo tudi μ – prim. Urbańczyk, Zarys, 26 in tudi 62). Poljščina bi se zato še najmanj ujemala z navedeno tendenco. Vendar bo treba glede možnosti, da je bil v sistemu vendarle tudi μ , upoštevati razne diftongizacije vokalov (o poljskih diftongih kot skupinah fonemov gl. Stieber, Rozwój fon., 48), saj že najstarejši podatki o poljskem švapanju (walczenie) kažejo sovpad $\mu o < fo$ z $\mu o < o$ (gl. Zwoliński, BPTJ IX, 90sl.). Zaradi (vsaj v dostopni literaturi) večinoma samo približno lokaliziranih pojavov in različnih možnosti, da v dialektu eksistira w/μ , ni mogoče tu navesti, koliko je na ozemlju z $w/\mu < f$ lahko že prej eksistiral w/μ . Razen tega je treba upoštevati, da je razširjenost $\mu < f$ v sedanjem obsegu razmeroma mlada (zelo se je razmahnila v 19. in 20. st. – GHJP, 151) in mogoče tedaj jezik že ni več nasprotoval bilabialnim pripornikom ter da gre ponekod lahko tudi za prevzemanje iz sosednjih morda naprednejših področij (podobno kot lahko opazujemo pri nas vdiranje μ -ja v Belo krajino – gl. DiS 1889, 194). Razen tega pa poznajo ponekod menda tudi podobne pojave kot slovenska panonska dialektična skupina ali srbohrvaščina, saj poroča Škrabec (Cv. XVIII, 5 d) o poljskem dialektičnem $a < f$ (citira Baudouina, Wielka Encykl. Powsz. II. XXII, 814).

Podobno stanje kot v poljščini je v češčini in slovaščini, samo da tam μ za $-v$ dialektično bolj pogosto nastopa (prim. Frinta, Fon. pov., 14sl.), a prehod $f > \mu$ je redkejši. Diftongi pa so različno obravnavani, ponekod kot en fonem, drugod kot skupina fonemov. Včasih lahko razvoj navedeni tendenci samo na videz nasprotuje. Navedel bi samo primer iz podrobno opisanih slovaških liptovskih narečij. V vseh liptovskih narečjih so razvili končni $-f > \mu$ (deloma je μ že odpravljen), le v vzhodnem delu (in na dveh prav majhnih področjih) imajo μ tudi za f pred vokali. Obenem pa imajo na koncu zloga μ za $-v$ na vsem ostalem liptovskem ozemlju, le v tem vzhodnem delu z μ iz vsakega f imajo za v labiodental v vseh pozicijah (prim. Stanislav, Lipt. nár., 185, 195sl.). Toda prav v tem vzhodnem delu razpade diftong $\mu o < o$ zaradi izgube kvan-[252]titetnih korelacij na dva fonema, medtem ko je na ostalem ozemlju ta diftong en

fonem (Stanislav, n. d., 46). Na ta način so imeli v vzhodnem delu μ celo pred vokali, in to je po vsej verjetnosti vplivalo na splošen prehod ʃ -a v μ .

Verjetno bo na podoben način mogoče še marsikje spraviti razvoj ʃ -a v sklad z navedeno tendenco. Upoštevati pa je seveda treba, da je obravnavana tendenca samo en faktor, ki je vplival na razvoj, sedanje stanje pa je rezultat še številnejših drugih faktorjev.

II

DIALEKTOLOŠKE RAZPRAVE

O NAREČJIH IN GOVORIH

[341] Karakteristika glasoslovja v govoru Ribnice na Dolenjskem

0 Opisal¹ bom govor v Ribnici, seveda govor domačinov, kadar občujejo med seboj, in najbližje okolice (za zdaj samo glasoslovje); na sosednje kraje se sklicujem le, kadar je njih govor potreben za pojasnitev kake oblike, ki je samo iz govora Ribnice ni moči razložiti.

Ribnica² leži 38 km zračne črte jugojugovzhodno od Ljubljane ob železnici Ljubljana–Kočevje in cesti Ljubljana–Reka ter ima 491 m nadmorske višine. Na jugozahodu zapira ribniški govor Velika gora (najvišji vrh 1253 m), proti jugu pa je do 1941. leta mejil na kočevski nemški otok, ki ni dopustil hrvatskega jezikovnega vpliva. Na severovzhodu ga deli od Strug in celotne Suhe krajine Mala gora (najvišji vrh 964 m), prek katere pa je bila vsaj do druge svetovne vojne pogostna zveza (s struške strani). Na severu je večja naravna ovira Žrnovec (757 m), vendar je zveza s severnimi in severozahodnimi predeli (velikolaško področje, Bloke) dobra.

Dejstvo je, da niso vsi dialekti enako odporni proti vplivom od zunaj; in za ribniščino moramo reči ne le, da je precej odporna, ampak da ima tudi precejšno asimilacijsko moč. Kulturne besede hitro uvrsti v svoje glasoslovne in morfološke kategorije (prim. *ček – čjaka*, *čmēnt – čmjánta* itd.). Vendar se je zaradi močnega prometa in priseljevanja dialekt v trgu Ribnici že začel izgubljati, prav tako pa tudi v govor vasi prodirajo pod vplivom šole, cerkve in tiska elementi knjižnega govora. Niso pa prav nič izkvarili dialekta številni zdomarji,³ ker so tudi drugod govorili svoje narečje.

¹ V slovenistiki že znane stvari samo na kratko omenim z navedbo literature. Prav tako samo nakažem jezikovne pojave, ki jih najdemo tudi v drugih govorih. Poleg kratic in okrajšav, ki so v slovenistiki ustaljene, uporabljam še: *HG 1920* – Fr. Ramovš: Historična gramatika slovenskega jezika, Izdalo Društvo slušateljev fil. fak., Ljubljana 1920 (litografirano). (Pri HG 1920 strani ne navajam, ker v knjigi ni zaporedne paginacije.); *KZ* – Fr. Ramovš: Kratka zgodovina sln. jezika I, V Ljubljani 1936; *MZ* – Miletičev zbornik, Sofija 1933; *Ortn. pris.* – Ortniška prisega (objavljena v *IMK* 1897, 65); *Rb.* – Ribnica; *rb.* – ribniški, ribniško.

² Početki Ribnice segajo v pradavnino. Za Rimljanov je vodila ob robu doline vojaška cesta čez Otavice proti jugovzhodu. Razvoj sln. Ribnice je v tesni zvezi z zgodovino gradu in župnije. Leta 1931 je imela 1111 prebivalcev.

³ Ribničanje krošnjarijo že 460 let. Leta 1930 je dala ribniška občina 205 zdomarjev s potnimi listi,

[342] 1 /NEHISTORIČNI DEL/

1.1 V o k a l i

Če ne izhajamo iz zgodovine posameznega glasu, ampak se ozremo na celotni glasovni sestav in očrtamo samo današnje foneme, dobimo za govor v Ribnici sledeči /samoglasniški/ sistem.

Ribniški govor razlikuje, kot vsa sln. narečja, med dolgimi in kratkimi vokali, s to značilnostjo, da so kvantitetna nasprotja še posebno izrazita. Prav tako je izrazito tudi razlikovanje med rastočo in padajočo intonacijo. Dolgi vokali stojijo lahko samo v iktičnih zlogih, in tu z rastočo ali padajočo intonacijo, kratki vokali pa imajo pod akcentom samo padajočo. V neakcentuiranih zlogih so vokali kratki, vendar navadno za spoznanje daljši od kratkoakcentuiranih (tj. odvisno tudi od tempa govora, soseščine in narave neakcentuiranega vokala). Artikulacija vokalov je nenapeta in nizka. Za rastoče poudarjene zloge je tipična nizka tonična lega.

a

Vokal *a* je izgovorjen nekoliko temneje od običajnega sln. *a*, tj. artikulira se bolj zadaj. Lahko je dolg ali kratek. 1. Dolgi rastoči: *bráta, káj, kráva, žába, grábən, ápnu, žjána, zjámła*. – 2. Dolgi padajoči: *grát, vás, cájt, næxtjár, povjálja* (pl.). – 3. Kratki padajoči: *brät, präk, rät, năș, náj, sáj, dáj*. – 4. Brez akcenta: *umâzana, glavjé, nədájla, matika, klabúk, stárust, pajščjên, kərmajžljáva*.

áj

Poleg navedenega *a* je v Ribnici še *á*, ki je artikuliran bolj spredaj in više od *a*, ki pa nastopa samo v zvezi z *j*, toda ne vedno (o izvoru gl. v historičnem delu). Kvantitetna razlika med obema *a*-jema je za uho jasna in tudi kvalitetno se diftong *áj* loči od *aj* po tem, da se tu prej prične artikulirati *j*, ki je daljši od *j* v *aj*.⁴ Stoji lahko samo v akcentuiranih zlogih. 1. Dolgi rastoči: *májstu, zvájzda, dájlu, nədájla*. – 2. Dolgi padajoči: *rájva, nájmam, dájla* (nom. pl. in 3. prez.).

o

Kadar je dolg, ima lahko rastočo ali padajočo intonacijo (s padajočo sem našel samo en primer*) in je vedno ozek; kratkoakcentuirani in neakcentuirani pa se približujeta širini. 1. Dolgi rastoči: *nóga, smóla, ósa, róka, tóžba*. – 2. Dolgi padajoči: *sónce*. – 3. Kratki padajoči: *stöu, nõu, köjn, pröu*. – 4. Brez akcenta: *kováč, bogâ, kokúš, pobuóžən, jástrop, brítóf, djábou*.

sodraška 131, dolenjevaška 24. Pred drugo svetovno vojno je Jože Rus (Suha roba ali ribniški mali človek, Ljubljana 1941) ocenil celotno število krošnjarjev na najmanj 1400 ljudi.

⁴ V Ribnici bo vsak pomensko ločil, čeprav bo slišal osamljeno besedo, med *páj*n 'panj' in *páj*n (gen. pl. od pena), *láj*n (gen. pl. od lajna) in *láj*n 'len' itd.** Omenil bi, da Ramovš ne razlikuje diftonga *áj* od *aj*.

* Op. ob robu: Jih je nekaj več, a analogičnih.

** Ob robu še *lájta* – *lájta*.

e

o-ju odgovarjajoči sprednji fonem je *e*, ki je v dolgih zlogih kvalitetno bolj indifereenten, v kratkih pa se prav tako približuje širini. 1. Dolgi rastoči: *šéga, gnéjzdu, jéjm, méjja, žéjja, bréjja*. – 2. Dolgi padajoči: *nobéna, nobédən, kédən, jéjs* 'jez', *jéjst* (suptin). – 3. Kratki padajoči: *plèu, mèu, æmèn*. – 4. Brez akcenta: *predâu, mesû, telû, nebû, jáčmen, grenskä*.

[343] uo

Je nekak prelivajoč se glas, ki se začne z *u*-jem in konča z *o*-jem.⁵ Možen je samo v dolgih zlogih. 1. Dolgi rastoči: *kuóža, puót, zətuóxlu, suósət* 'sosed', *tuóča*. – 2. Dolgi padajoči: *muóš, truót, ruöp* 'rob', *suót, nə ruóko, pruót*.

je

Je *uo*-ju odgovarjajoč sprednji fonem; tudi ta stoji lahko samo v dolgih zlogih. 1. Dolgi rastoči: *riéku, niésu, riép, smjétena* 'smetana', *driégat, sjédəm* (števník). – 2. Dolgi padajoči: *piét, piést, gljédam*. Pred *r*-om⁶ je *i*-jevski element močnejši: *večīer, mīer*.

u

Je visok zadnji⁷ vokal; stoji lahko v dolgih in kratkih zlogih. 1. Dolgi rastoči: *múxa, lúč, núg, úkna, kədú, krúxa*. – 2. Dolgi padajoči: *čúdeš, būk, úra, úš*. – 3. Kratki padajoči: *krūx* (okolica ima *krəx*), *tərpü, kozüc, səknü*. – 4. Brez akcenta: *uljē, učeník, suziē, jábuk* (nom. sg.), *májstu*.

i

Tudi *i* lahko stoji v dolgih in kratkih zlogih. 1. Dolgi rastoči: *mísalt, tíščat, kostí* (gen. pl.). – 2. Dolgi padajoči: *mísləm, kostí* (nom. pl.). – 3. Kratki padajoči: *umīn* 'manj', *simīn*. – 4. Brez akcenta: *simīn, piskálu, kámīne, kúxīna*.

ə

Je srednjejezični vokal, artikuliran že v zadnjem pasu osrednje ustne votline z lahnim pridvigom jezične ploskve, njegova tvorba je nenapeta. Vedno je kratek, stoji pa lahko v akcentuiranih ali neakcentuiranih zlogih. 1. Kratki padajoči: *pəs, nəč, kəp*. – 2. Brez akcenta: *dənəš, pəsə, sənû, jázək, gəspūt, nəpək*.

⁵ Dolžino tvori pravzaprav celoten diftong in bi lahko pisal samo kratek akcent (*kuóža*), vendar v skladu z dosedanjimi transkripcijami postavljam dolgega; isto velja za *je*.

⁶ Zlasti pred tavtosilabičnim.

⁷ Okolica ima tudi *ü*.

Vokalni sistem govora v Ribnici nam v diagramu kaže tale rezultat:

Dolgi akcentuirani vokali

Ravni vokali (monoftongi)

i *u*

ɛ *o*

a

Diftongi

je *uo*

aj

Kratki akcentuirani vokali

i *ə* *u*
e *o*
a

Neakcentuirani vokali

i *ə* *u*
e *o*
a

1.2 K o n z o n a n t i

V absolutnem izglasju in pred sonorniki se v primerih, kadar ni močnejšega vpliva cas. obl., sliši za zveneči konzontan (razen sonornikov) ustrezajoči [344] nezveneči, prim.: *golyôp*, *zît*, *gəspût*, *mräs*, *ûs* ‘voz’, *vrâk*; kadar pa ga cas. obl. močnejše podpirajo, se sliši nezvенеča media, npr. *g*. Za tak glas je najizrazitejši primer gen. pl. *núg*.

Geminiranih konzontanov je malo, ker se po moderni vokalni redukciji vokali reducirajo običajno samo v polglasnik in ne izpadejo. Nekaj primerov geminacije je iz predložnih zvez; tu je eksplozija prvega zapornika fakultativna: *ottjábē* ali *ottjábē*. Česta je eksplozija prvega zapornika pri predlogu *nad*, pri predlogu *od* je tudi še pogostna, medtem ko je pri predlogu *obže* redka. Pri spirantih imamo geminiran izgovor, prim.: *brezzíme*, toda v instr. sg. povratnoosebnega zaimka *sābo* (poleg *sə sābo*) se *s* ne izgovarja podaljšano; drugih takih primerov je malo, ker se pred *s*, *z* pa tudi *š*, *ž*, *vs*, *vz* skoraj redno izgovarja predlog *sə*. V redkih izjemah, zlasti med mlajšo generacijo, pa se sliši geminirani spirant: *ssoljuó* (poleg običajnega *sə soljuó*), *zzîmo*. Tudi ostali primeri geminacije, nastale v stavčni zvezi (ne iz predložne zveze), se v glavnem ravnajo po gornjih primerih.

Drugih posebnosti ni, razen da se pred spiranti običajno za nosnik ne napravi zapora, ampak samo homorganska pripora.⁸

Omenil bi še to, da je dostikrat prav težko ugotoviti, ali ima sonornik sonantno funkcijo ali pa je že prešel v *ə* + sonomi konzontan. Tako npr. v *nčkijē* lahko izgovarjamo sonantni *n* ali pa tudi, kar je pogostejše, *nčkijē*. Še največkrat je sonantičen *l*, zlasti v primerih tipa *nanjl* ‘nagelj’; pri *r*-u pa je vedno razvit pred njim polglasnik, vendar ne smemo tega smatrati za zvezo polglasnika in konzontanta, ampak za diftong (ker ima lahko rastočo ali padajočo intonacijo, medtem ko je na polglasniku lahko samo

⁸ Ločiti je treba dva spirantična nosnika: *lanskə* proti *klamfa*. O spirantičnem nosniku v sln. prim. Jakob Šolar, SR III, 429sl.

padajoča). Polglasnik pred *r*-om je v Rb. srednjejezičen, ne pa *a*-jevske barve ali celo *a*, kot v nekaterih drugih dolenjskih govorih.

Konzonantični sestav govora v Rb. nam da naslednjo tabelo:

	Zaporniki		Priporniki		Afrikate		Sonorniki	
	zven.	nezven.	zven.	nezven.	zven.	nezven.	naz.	oralni
labiali	<i>b</i>	<i>p</i>					<i>m</i>	<i>ɱ</i>
labiodent.			<i>v</i>	<i>f</i>				
dentali	<i>d</i>	<i>t</i>	<i>z</i>	<i>s</i>	<i>ʧ*</i>	<i>c</i>	<i>n</i>	<i>l r</i>
palatali			<i>ʒ</i>	<i>ʃ</i>	<i>ʧ*</i>	<i>č</i>		<i>j</i>
velari	<i>g</i>	<i>k</i>	<i>ɣ*</i>	<i>x</i>			<i>ŋ*</i>	

Glasovi, označeni z zvezdico, stojijo lahko samo v določenih zvezah.

[345] 2 HISTORIČNI DEL

2.1 V o k a l i z e m

Glavni izpreminjevalni faktorji so: ritem, tempo in intenzivnost govora; v skladu s tem je v ribniščini močno razvita diftongizacija, ki pa se je mogla razviti samo pod dolgim akcentom, medtem ko v kratkih zlogih teži razvoj vokalov proti enotnemu srednjejezičnemu polglasniku. Zato bom zaradi preglednosti dolge vokale obravnaval ločeno od kratkih.

2.1.1 /Dolgi akcentuirani vokali/

ə

Polglasnik se je pod dolgim akcentom kot v ostali dolenjščini razvil v *a* in nato sovpadel z etimološkim *a*-jem, prim.: *dān*, *māx*, *vās*, *sājine*, *tāu*, *māša* (v kratkih pa je ohranjen,⁹ prim.: *pəs*, *dənəs*). V nekaterih primerih je tudi drugačen refleks: *lugät*,¹⁰ v *loxkū* je *o* lahko tudi prek *a* (prim.: *molīne* < *maline*); primeri kot *vziámem* 'vzamem' pa so nastali po naslonitvi na vokalizem infinitiva. Sonantni *ʃ* se razcepi v *ər*, sonantni *ʒ* se tudi razcepi in da do danes *ou* (v neakcentuirani poziciji *u* poleg analogičnega *ou*; več o *ʃ* pri konzonantizmu).

ɔ ɛ

ɔ da v ribniščini v prvotno in drugotno naglašanih zlogih *uo*, temu odgovarjajoče da *ɛ* > *je*, prim.: *puót*, *ruók*, *golūōp*, *rjēt* 'red', *nəpjēt*, *rjésa*.

Nekateri drugačni refleksi so produkti analogije. Po *kúst*, *kostf* je tudi h *gosí* napravljen nom. *gūs* (nam. **gūōs*). Podobno so po morfološki analogiji nastali primeri kot

⁹ O raznih analogijah in izravnavač gl. Ramovš, KZ, 152sl.

¹⁰ Gl. Ramovš, Prace Lingw., 48.

róka, tóžba, sódba, in *grjáda, pjáta* (šéga se govori z indiferentnim *e*-jem), potem *strök* – *stróka* (toda ohranjeno je pravilno *riép – riépa*), *jázak, jáčmen* itd. Podobne analogije nastopajo tudi pri glagolu: *omóžim* : **omūōžlǝ* je dobilo po *položim* : *polūžlǝ, morím* : *umūrlǝ* obliko *omūžlǝ*, ni pa v Rb. oblike **rǝspūdu*, ampak je pravilna *rǝspūōdu*. Analogičen refleks za etimološki *e* je v glagolu *měst, mjátem*, pravilen razvoj pa je v *prjédem*¹¹ in *bljédem* (poleg redkejšega *bljáde*, 3. prez.); isto velja tudi za kratki infinitiv: *porjádət* poleg *redət, omóžət* poleg *možət, žéjat* (tudi *žéjja, réjja*), toda samo *jezət* (v akcentuaciji je opaziti razmerje med *možət* : *omóžət, lovət* : *nǝlǝuət*). Enake analogije imamo tudi pri pridevniku, prim.: *móškǝ* itd. H korenu *tǝch* je ohranjena pravilna oblika *zǝtǝóxlǝ*, poleg nje pa nastopa še, po *dušiti* narejena, *zǝdúxlǝ*, ki je redkejša. Ostalih primerov analogije, ki za Rb. niso značilni in nastopajo tudi drugod, tu ne bom navajal.¹²

é

Za *é* je danes v Rb. refleks *áj*, za palatalnimi konzonanti *ej*, prim. *lájtu, májstu, cájla, rájva, pájsa* in za palatali *kějǝn*,¹³ *jějt* 'jed', *jějst* (supin; inf. **jěstǝ > jǝst > išt*), *jějjs, jějzdət* pa tudi *gnějzdu, pregnějitat, štějnge, kějǝxa*; [346] v obliki *jějš, jějža* (sliši se tudi običajno **jějš, jějža*) ni jasno,¹⁴ če je *é*, mogoče je etimološki *e* s prehodnim *j*, prav tako najbrž ne spada sem oblika *čějšne* (poleg *čájšne, črájšne, črějšne*; gl. še pri *r-u*), kjer je *ej* verjetno iz sosednjih govorov, od koder so to sadje tudi prinašali. V oblikah *ístje, ístja* itd. ter *ístje* je *i < jě* zaradi dolgo ohranjene oksitoneze.¹⁵

Sovpad refleksov *é-a* z onimi za etim. *e* imamo zaradi prehoda v druge naglasne tipe v primerih: *vjáža* (in tudi *ujěžo* 'v vežo'), *tǝrskǝ* ali *tǝrska* (tu celo redukcija do polglasnika); Ramovš¹⁶ navaja za Rb. *povjáslu < povrěslo*, vendar se vsaj v Ribnici, Hrvači in Goriči vasi danes govori *povrájslu*, samo pravilna oblika je v rabi pri *črájslu*, medtem ko se poleg običajnega *vájǝdru* in *žrájǝlu* sliši tudi *vjáǝdru* in *žrjáǝlu*. Taki prehodi so še pri *cjásar, xrěn*, gen. *xrjána* in *xrjéna* namesto **xrájna* (toda pravilno *drájǝn, drájǝna*); podobno je tudi pri pridevnikih, npr. *tjásna* itd., in glagolih, npr. *krjásat*.

Pred *r*-om imamo za vse sprednje vokale isti refleks (gl. pri *e-ju*). Oblika *vjěčǝn z je* za *é* je pač po cerkvenem izgovoru: *věčǝni*.¹⁷

V dveh primerih: *čǝulǝ* in *cǝu* imamo za *é* refleks *o*; *čǝulǝ* moramo pač razlagati

¹¹ Slišal sem tudi *sprjála* (v prez. se **prjádem* nikoli ne uporablja), vendar ko sem vprašal, če se tako govori, je ista oseba popravila v *sprjéla* in rekla, da je prva oblika napačna. Lep primer za nastanjanje analogije.

¹² Za to prim. Ramovš, HG 1920, KZ, 180sl.

¹³ O analogičnem *e* gl. Ramovš, ČJKZ III.

¹⁴ Gl. še Berneker, EW, 266, in tam navedeno literaturo ter Ramovš, HG 1920.

¹⁵ Ramovš, Beličev zbornik 1921, 17sl.

¹⁶ Ramovš, KZ, 191.

¹⁷ Škrabec, JS I, 235sl.

* Ta beseda je dostavljena kasneje.

s skrajšanjem diftonga *éy* in sledečo labiovelarizacijo; *cöy* pa bi izvajal iz spsln. **cêľ* (s cirkumfleksom) > **câĭľ* > *câĭy* (kar se tudi še sliši), ki je nato v enklitični rabi izgubil akcent, se s tem skrajšal in izgubil *ĭ* ter tako dal **cāy*, po asimilaciji *coy*, ki lahko dobi akcent: *cöy*. Mogoče je k temu pomagala tudi homonimna oblika *câĭy* 'cev'. – Kot zanimivost bi navedel obliki: *pərmajdúš* in *pərmajvĭér*, kjer je ohranjena še stara oblika svojilnega zaimka, nastala po kontrakciji.

Refleks *áj* za dolgoakcentuirani *é* se včasih analogično vnese v neakcentuirane zloge, vendar se tu več ne razlikuje od *aj* < *a* + *ĭ*, prim.: *pajščĭĕn* (po *páĭsək*), *pajščĭĕnek* (kraj), *bajžim*, *majsĭla*, *drajmálu*, *pobajĭľla*, *cajpĭl*, *trajbúxa*, *kərmajžĭáva*. Ko je *aj* vnesen, ni treba, da ga še nadalje podpirajo oblike z akcentuiranim *é*, v Rb. npr. živi danes *kərmajžĭöy*, *-ĭáva*, ne pa več **kərmájžəl*.

o e

Ovisno od prvotne akcentuacije da etimološki *o* tri različne reflekse:

1. Cirkumfektirani *ö*, ki se v sln. podaljša v *ō*, da v ribniščini *ū*, prim.: *būk*, *nūč*, *nūs*, *sū* < *söľ*, *mesū*, *kolū*, *ydūva*, *z būgam*, *xūblakə* ('k oblaku', *xūblakə zgonĭ* 'zvoniti pred nevihto'. – Kvalitetno in kvantitetno enak refleks (razlika je v intonaciji) da novoakutirani *ó*, ki se zgodaj podaljša,¹⁸ prim.: *núg*, *ús* 'voz', *otrúk*, *kúl*; zanimiva je še stara oblika *lúnc* (poleg mlajše *loncú*; v drugih primerih so običajni dvozložni gen. pl. kot *kozāy* 'koz', *volú*);¹⁹ *múj* 'moj' (kar je nato prevzeto kot osnova), *úkna*, *kədú* itd.

Tega *u*-ja ni zajel preglaš *u* > *ü*, a danes po prehodu *ü* > *u* sta *u* < *ō* in etimološki *u* sovpadla. Le kadar je *u*-ju < *ō* sledil tavtosilabični *ĭ* ali *i*-jevski [347] zlog²⁰ oz. verjetneje palatalni konzontan²¹ (*koliko* > **kul'ku?*), se včasih preglasi v *ü* in po opustitvi ustnične zaokroženosti lahko preide v *i*. V Rb. takih primerov, ki bi bili splošno v rabi, ni, le individualno se sliši izgovor: *mĭj*, *mĭjja* in *mijä*, podobno *sĭj* itd.

2. Novoakutirani *ó*, razen v primerih, kjer se zgodaj podaljša, dá v nezadnjem besednem zlogu *uo*, prim.: *xuója*, *kuóža*, *duóta*, *kröp* – *kruópa*, *pótak* – *potuóka*, *duóbər* (fem. *dóbra*), *uóĭstər** (fem. anal. *uóĭstra*), *uósəm**, *muórəm* (od *močĭ*), *uógnem***, *nuósəm*, *gluójem*, *muógu* (fem. anal. *muógla*; obratno pa je *xrópu* po fem. *xrópla*), *sxuójem*. V zadnjem ali edinem zlogu pa je *ó* ostal kratek in doživljal isto usodo kot neakcentuirani *o*.

¹⁸ O zgodnjem podaljšanju *ó* gl. Ramovš, JF II, 227.

¹⁹ Starejše še *vúl*: Ramovš, MZ, 163; Škrabec (JS I, 225) navaja *vulə* za par – sicer *volú* – in izvaja iz gen. duala.

²⁰ Tako Ramovš, MZ, 159.

²¹ Prim. zoženje in redukcijo *e*-ja v *postel'a*.

* Ob robu: Niso dobri zgledi, ker je *u* tu lahko proteza?

** Ob robu: Čeprav je proteza, se /nečitljivo/ z *u* od *ó*; prim. *uožəm* < *vóžim*.

3. Sekundarno akcentuirani *o* (tip *nóga*) je prek²² *ó*, *uó* prešel v *ó*, prim.: *vóda*, *óče*, *kóšna*, *dóbru* itd.

Medtem ko smo dobili pri *o*-ju odvisno od akcenta tri različne reflekse, dobimo pri *e*-ju samo dva:

1. Za cirkumfektirani *ě* (po podaljšanju *ē*) in novoakutirani *ě*, ki se zgodaj podaljša, prav tako za novoakutirani *é* v nezadnjem besednem zlogu, dobimo v ribniščini *je*, prim.: *liět*, *piěč*, *smiět*, *papiěu*, *šjěšt*, nom. pl. *riěbra*, *pljěča* (*rešjěta* ima analogično spremenjeno intonacijo); gen. sg. *kmjěta*, *vremjěna*, *gniěča*, *žjěnska*, *sjědōm*, *ta šjěstō*, *mjělem*, *riěku* itd.

Podoben diftong, le da je *i*-jevski element močnejši, dobimo iz akcentuiranih *e*, *é*, *i*, če jim sledi *r*, pa četudi pripada naslednjemu zlogu, prim.: *večřer*, *piěrije*, *viěra*, *mřer*.

2. Sekundarno akcentuirani *e* se diftongizira in nato po disimilaciji med obema diftongičnima elementoma da v Rb. *ja*, tudi za palatali (razen za *j*, kjer se **jjá* asimilira v *já*), prim.: *ziámla*, *ziálen*, *piákla*, *tjáčem*, *riákla*, *njága* 'njega', *mjáne*, *žjána*, *čjálu*, *jálen*; če pa mu sledi *j*, se je nanj asimiliral, prim. *mějja* in tudi *brėjja*, *rėjja*, *žėjja* (anal.), vendar tudi *mjája*.

V *šéga*, *nobědōn*, *noběna* se govori indiferentni *ę* (v *nobědōn*, *noběna* skoraj ozek).

j v *já* se v nekaterih primerih izgublja. Taki primeri so: *náčōm* (pri starejši generaciji *njáčōm*), kjer je *j* izpadel zaradi odsekanega izgovora (ali enklitične rabe; tudi *o* v drugem zlogu ni pričakovan);* *nāšu* (poleg *njášu*, *nəšū*) po *nájdem*, *nájdu* (in tudi obratno *njájdem*); *velā*, *pelā* (med mlajšo generacijo, poleg *veljā*, *peljā* z *ja* iz preglašene dolgoakcentuiranega *a* za palatalnima *l'*, *n*) je lahko analogično; ker se *vjálat*, *vjáloŭ* enako končuje kot *kóštat*, *kóštoŭ*, je po *koštām*, *koštāla* narejeno *velām*, *velāla* ipd.; možen pa je tudi vpliv drugih govorov. V *sōrnák* poleg *sōrnják* (prav tako iz preglašene *a*) je možna zamena sufiksa (lahko časovno mlada); isto velja tudi za *čabelnák*, ki pa je lahko mlada kulturna beseda, kajti običajnejša je *žbeuník*.

[348] *u*

u je prešel v *ü* (artikulacija jezikovega hrbta se je pomaknila nekoliko naprej) kot v sosednjih govorih, v novejšem času²³ pa se je artikulacija pomaknila zopet nazaj proti *u*, le za vzglasni *ü* dobimo zaradi anticipacije artikuliranja ustnic *ui*- (ne *vi*-, kot piše Ramovš). V nekaterih redkih besedah je prehod *u* > *ü* izostal, to se iz govora Ribnice danes sicer ne da ugotoviti, imamo pa za to primere pri Škrabcu:²⁴ *burovž*, *čuk*, *čutara*, *hud*, *kučma*, *kukavica*, *kurba*, *kuzla*, *ud*, *uk*, *ura*, *perut*, *plavut* (*domu* in *dəhur* ne spadata sem in tudi *u* v *perut* in *plavut* ni jasen). Če primerjamo te besede s

²² Ramovš, MZ, 156.

²³ Podobno tudi drugod, npr. pri Sv. Gregorju; da bi se bili ohranili manjši otoki z *u* (brez prehoda v *ü*), je manj verjetno.

²⁴ Škrabec, JS I, 41, 42.

*** Ob robu: Možno je vezati na ide. *chotiei* > *hoī* z na to osnovo pritaknjenimi končnicami.

stanjem v Sodražici, kjer je še *ü*, vidimo, da se ujemajo razen v primeru *čütara*, poleg tega sem zasledil še obliko *uīd* za *ud* (Sajevec, Dolenji Lazi); dodati bi bilo sodraško: *pūra*, *xūīskat*, *pūīšak*. Težko bi bilo pojasniti, zakaj je prehod *u > ü* tu izostal; v nekaterih besedah mogoče zaradi onomatopoiije, v drugih je morda vplival sosednji velarni konzont, nekatere so izposojenke, vendar v drugih primerih preide *u > ü* tudi v soseščini velarov in v tujkah.

Prehod *u > ü* mora biti star, ker ne zajame *u < ō*; v Ortn. pris. je pisan sicer *u*, prim. *druge*, *vwukouem*, *nucat*, *duscha*, vendar po tem ne moremo sklepati na izgovarjavo; *ü* mogoče ni bil identičen s podobnim nemškim glasom, verjetneje pa je *u* pisan po tradiciji in tudi pisec najbrž ni bil domačin.

Že zgoraj sem omenil, da *ü* v začetku besede – prvotno verjetno samo v hiatu (gl. doli) – doživi drugačno usodo kot *ü* po konzontu. Ne morem se strinjati z Ramovšom,²⁵ ki pravi, da *u > ü* izostane, če sosednji *j* disimilatorično vpliva, in za primere navaja: *zē ūjxu < ucho*, *ūjpat*, *ūjsta*, *ūjstət sē*, *ūjš*, *ūjzda* (Loški Potok); *ūjsta*, *ūjzda*, *paxūjšē* (Raščica). Če pogledamo te primere (razen zadnjega, kjer je etim. *j*), vidimo, da je v primerih *usta*, *ustiti se*, *uš*, *uzda*, kjer je *u* pred dentalom, sicer mogoče misliti na prehodni *j* (kot v *oīstər*), zaradi katerega bi izostal prehod *u > ü* (vendar *j* navadno ne prepreči tega prehoda; gl. še doli), da pa za vznik *j* v *uho*, *upati* – in če dodamo še primere *ukati*, *umen* (in izvedenke iz teh), ki jih Ramovš nima – ne moremo najti nobenega zadovoljivega razloga. Prav tako ni potrebno nastavljeni za ribniško *ūisine*, *nəūimən* (oz. po Ramovšu: *visine*, *nevimən*) izhodno obliko **vusenje*²⁶ (prv. *yu-?*), kar bi preko **vūsijne* dalo sedanjo obliko, ker je na drug način bolj razločljivo.

Mislím, da je treba za vse ozemlje s prehodom *u > ü* vzeti tudi prehod vzglasnega *u* – razen mogoče v absolutnem začetku govora – prav tako v *ü*, ki se pozneje razcepi zaradi anticipacije *u*-jevskega elementa v diftong **ui*. V Ribnici postane nosilec zloga *i* (*ui*), v Sodražici (Loškem Potoku, Raščici) pa *u* (*ui*).

Oblike *ūnəc < junəc*, *ūtrə < jutri*, *ūrə < Jurij* v Loškem Potoku²⁷ (proti *ūjsta*) z *ü* na začetku ne nasprotujejo moji trditvi. Vzeti je treba tole zaporednost pojavov: 1. *ūsta* : *júnəc*; 2. **ūsta* : *júnəc*; 3. *ūjsta* (Sodražica, Loški Potok) in *ūjsta* (Ribnica) : **júnəc*; 4. *ūjsta* in *ūjsta* : *jún(ə)c* in *júnəc* (< **júnəc*; Rib[349]nica); 5. *ūjsta* in *ūjsta* : *júnəc* (Sodražica) in *ūnəc* (Loški Potok, Dobropolje) in *júnəc* (Ribnica).

Edina oblika z *ü* na začetku je *ümən*, *nəümən* (Sodražica) poleg redkejšje *nəūimən*, *neūimən*; *ü* lahko razložimo kot analogičen iz oblike *rezümən*, kjer je upravičen; vplivale so lahko še stalne zveze s predlogi, ki se končujejo na konzont, npr. *z üma biti* itd.

²⁵ Ramovš, HG VII; MZ, 159; v KZ, 220, sicer pripušča možnost, da *ü* zaradi prezgodnje opustitve ustnične zaokroženosti preide v *ui*, vendar je nima za verjetno.

²⁶ Ramovš, n. m.

²⁷ Navajam po Ramovšu (KZ, 220; MZ, 159).

Prav tako bi dobrepoljskih oblik *mjúxa*, *drjúgu*, *tjúku* ne razlagal tako, da je *u* zaradi sekundarnega *j* ostal,²⁸ ker v dialektih, kjer ni prešel *u* > *ü*, nimamo podobnih primerov s sekundarnim *j* (razen morda v *rjuha*), pa tudi če bi bilo *j* v *drjúgu*, *tjúku* še mogoče razložiti kot prehoden glas, ga v *mjúxa* skoraj ni mogoče, zato je najbolje, da sprejmemo tudi tu prehod *u* > *ü*. In če si zdaj ogledamo primere, vidimo, da v vseh sledi *u*-ju velar (za razvoj do *tüku* prim. *tújk* Borovnica, Menišija; *tújk*, *tük* Raščica, Sušje), in ker iz pogostnih sprememb vemo, da je *ü* neodporen glas, si lahko razlagamo primere z *-ju*-tudi tako, da se je jezik že med artikulacijo *ü*-ja začel pomikati proti artikulationskemu mestu sledečega velara; na ta način dobimo v drugem delu čisti *u* (*-üu-), v prvem delu pa po opustitvi zaokroženja ustnic (lahko disimilatorno) neke vrste srednjejezični glas, ki je še najbližji *j*-ju.

V sodraških oblikah *tjúkaj*, *tjúdǽ* pa je treba *j* razlagati drugače; tu se je zaokroženje ustnic malo zakasnilo in tudi jezik še ni dosegel potrebne lege za *ü* (na svoji poti od dentala), medtem pa se je stvaril *j*-jevski glas (-*jü*-). Tako razlaga ta dva primera tudi Ramovš.²⁹

Da bi tako razlagal tudi dobrepoljske primere, kjer bi bila *-ju*- naslednja stopnja, nastala po disimilaciji, mi brani oblika *mjúxa* z *j* za labialom, pa tudi disimilatorna moč *j*-ja je dvomljiva. Prim. sodraško *júnc*, *júžna* in pravkar navedeno *tjúdǽ*, *tjúkaj* ter dobrepoljsko *úžna* < **júžna* proti *mjúxa* – pa tudi *u* v *paxujšǽ* (Raščica) ni nujno razlagati z disimilacijo, ker tudi v *xúd* ni preglasa (prim. *xúd* v Sodražici in citirani zapis pri Škrabcu).

Značilno je, da na začetku besede ni vedno *uj*- (oz. v Sodražici *uj*-), ampak so običajno dubletne oblike. /Oblika/ *uj*- prevladuje pri (pri prvih štirih primerih oblik z *u* nisem zasledil): *ujckan̄ka* 'ujckanka' (prek **ujckan̄ka*), *ujckat*, *ujc* 'ujec', *ujna* 'ujna', *ujkat* 'ukati', *ujsta*, *ujstǽt se*, *ujš*, *ujška*. – Obojne oblike so si v ravnotežju (oz. bolje – nobena ni redka); *úmǽn* – *ujmǽn*, *nǽúmǽn* – *nǽujmǽn*, *úpat* – *ujpat*, (*zǽ*)*úpajne* – (*zǽ*)*ujpajne*, *zǽúxu* – *zǽujxu*, *úx* – *ujx* 'v uho' (po asimilaciji *vu*-> *u*-), *úzda* – *ujzda*. – /Oblika/ *u* prevladuje pri *úd*, *údǽk*, *úsine*. – Samo z *u*-jem se rabijo sledeči primeri: *úlca*, *úra*, *úrǽn*, *úrx* (naredi se na kosi, kadar ni rose, in neka žival), *úta*, *úrša* (ime), *úrta* (ime neke ženske). Od vasi do vasi se pogostnost uporabe teh ali onih oblik izpreminja, vendar večjih razlik ni.

Tudi dvojnost teh oblik je težko razložljiva. S tem da se v dubletnih oblikah z *u*-jem *ü* ne bi bil razcepil in bi bil nato prešel v *u*, tega ni mogoče razlagati, zaradi sodraških oblik z *u*-jem³⁰ (ne *ü*-jem, razen v *úmen*), pa tudi na vpliv sosednjih govorov je težko računati. Možno bi bilo misliti na to, da *u* v absolutnem začetku govora ni prešel v *ü*, ampak samo sredi govorne enote. Nastavil bi razmerje *úpat* : *zǽúpat* > *zǽujpat* (oz.

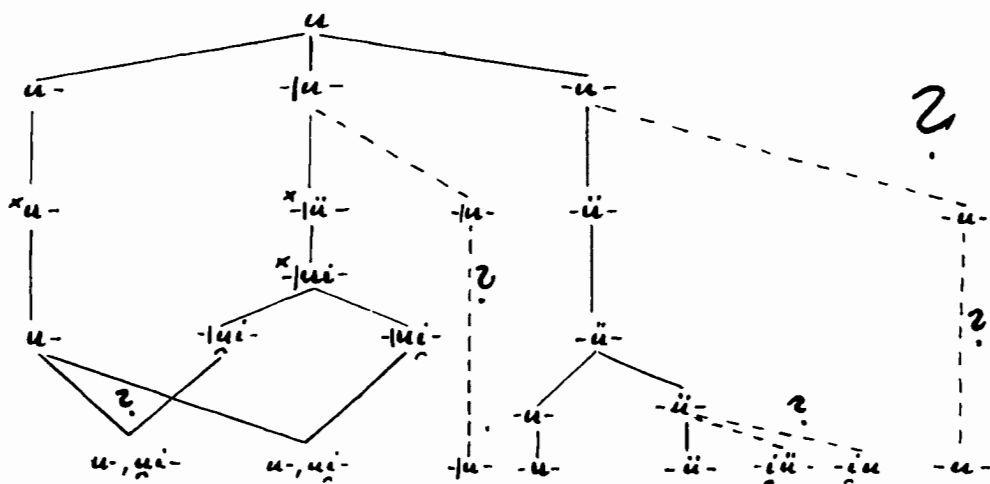
²⁸ Ramovš, KZ, 220; MZ, 159; HG VII.

²⁹ Gl. ČJKZ II, 131.

³⁰ Prim.: *úpat* poleg *ujpat*, *úmǽn* (redko) poleg *ujmǽn* (redko) in *úmen*, *úsine* v Sodražici.

sodraško *zeûjpat*). Pozneje [350] bi se vršile analogične izravnave, tako da dobimo tudi *zëûpat* poleg *zëûjpat* in tudi v absolutnem začetku *ûjpat* poleg *ûpat*.*

Razvoj *u*-ja bi dal tole skico (za celotno ozemlje s preходом *u > ü*):

Op.: Razvoj iregularnih primerov je označen črtkano; | pred *u* znači zlogovo mejo.**

i

Dolgoakcentuirani *ine* doživi nobenih sprememb, prim. *vínu, xíša, ušeníca, mísləm, krí* < *kry* itd. V iterativih: *zəčëjnat, nəčëjnat, obiëmat, rəspëjnat, preuzjëmat* je *ī* (podaljšava *ь*, tj. **ī*) analogično zamenjan z nosnikom *ę* (po perfektivih I. vrste; pri oblikah z *-ej-* je *ī* iz *ī* prepredil diftongizacijo *ę* v *je*).

Tu bi še omenil, da ni prava Ramovševa³¹ razlaga rb. oblike *pjálən, pelájna*³² namesto **pelína*, ki jo razlaga s prevzemom sufiksa *-en* po *jáčmen* ipd., nakar bi med *e* in *n* vstopil prehodni *ĭ*; tako nastala oblika **peleĭna* bi prešla v *pelájna*. Toda taka razlaga je nemogoča: 1. zaradi nom. oblike *pjálən*, ki jasno kaže na *i, u* ali *é* (proti *jáčmen*) in bi moral biti prevzet sufiks *-en* samo v cas. obl.; 2. ker prehodni *ĭ* med sprednjimi vokali in dentali običajno ne nastopa in bi bil tu mogoč le po križanju med analognim **peléna* in starim **pelína*, kar pa tudi ni verjetno; 3. oblika **peléjina* ne bi

³¹ Ramovš, HG 1920.

³² Tako tudi v Velikih Laščah; gl. Erjavec, Iz potne torbe, LMS 1882 in 1883, 296.

* Besedilo od »Možno« naprej ima ob robu vijugavo črto z rdečim svinčnikom.

** Ob robu je k vprašajem ob črtkanih črtah in v grafskem trikotniku skrajno levo spodaj pripis: Ne vem, zakaj vprašaji. Saj sem napisal, da so črtkano označeni iregularni primeri. Ti so tudi v tekstu obravnavani.

prešla v *peljána*, ker bi sicer pričakovali tudi **zəčájnat*, **rəspájnat* ipd., tega pa nima-mo. – Mislim, da je rb. obliko treba smatrati enostavno za tvorbo s suf. -*ênъ*.³³

[351] *a*

Dolgoakcentuirani *a* je v glavnem ostal neizpremenjen, le palatalna *l'* in *n* sta ga po asimilaciji pomaknila v lego širokega nizkega *ä* (teritorialno je ta pojav precej raz-sežen),³⁴ ki nato v ribniščini sovpade s sekundarno akcentuiranim etimološkim *e*-jem. Prim.: *əlbljána* < **l'ubl'ána* < *l'ubl'ana*, *poljáne* (kraj), *selján* (kraj. ime), *belják* (pri jajcu), *peljá*, *veljá*, *kərmajžljáva*, *planjáuca* (o razvoju *n* v tej skupini gl. pri konzonan-tizmu), *svənják*, *sanjálu*, *koruznják* (koruzni kruh), *sərnják*. (O oblikah kot *velá*, *sərnák* gl. pri *e*-ju.)

Poleg tega je še nekaj primerov, kjer za *r*-om preide *a* > *ä* in tudi tu doživi, če je pod akcentom, isto usodo kot sekundarno akc. etim. *e*, prim.: *krjágl* (gen. *kregúla*), *mrjámor*, *prjálcá*; toda drugod je *a* za *r*-om ohranjen (prim.: *brána*, *obráčat*, *orájne*, *rána*, *ránku*, *vrána* itd.) in kakega pravila za ta preglas ni mogoče postaviti.

2.1.2 Neakcentuirani vokali

/Vokal/ *a* se za palatalnimi konzonanti ne preglašá (tip *xíša* > **xíšä*) razen v su-fiksih *ɛjak* in *ɛjan*, prim.: *kúrnek* (sufiks *ɛjak* se je precej razširil), *slámnek*, *šínek*, *zgláunek*, *pomínek* 'škap za pomije', *žúpnek*,³⁵ *vərxúšček* (ime); *búkoučen*, *goričoulen*, *dánčen* (stanovniška imena) itd. Poleg tega je še nekaj primerov preglasa: *jásen* < **jesən* < *jasèn*, gen. *jesjéna*; *grenskä* < **grajenskä* [**granski*]³⁶ < *grajanski* (lahko pa tudi zaradi *r*-a), *dòugčes*, *kě* 'tja'; za *r*-om prim. *uprjégrejji* 'v pregraji' (poleg *prjégraja* in tudi *uprjégrajji*) itd.

/Vokal/ *a* v prepozicijah *na*, *za*, *nad*, *raz* je prešel v *e*, ki sovpade, če pride v akcentui-rano pozicijo, s sekundarno akc. etim. *e* (*zjáslon*, *zjášu*), če pa ostane v neakcentuirani, se reducira v polglasnik, le starejša generacija še govori *e*, prim. *zəčət*, *nədlúga*, *nədájlat se*, *nə vərta*, *nət xišo*, *rəznəst*, medtem ko je etimološki *e* v predlogih – razen pri *čez* (kjer je oboje v rabi) – ohranjen: prim. *prebūdu*, *preskərbə*, *brestjábe*, *čez ūdo* in *čəz ūdo*. V primeru *xnezdúla*, kjer *-ne-* ni več občuten kot predlog, se *e* bolj drži.

V nekaterih primerih se v soseščini labiala ali velara *a* labiovelarizira, prim. *opljēnca* ('apnenica', po disimilaciji *n-n* > *l-n* ni bila več občutena zveza z *ápno*, zato je bila labiovelarizacija *a*-ja možna), *molíne*, *tokū*, *kokū*, *kopájilca*.

³³ Prim. menjavanje sufiksov pri tej besedi v drugih slov. jezikih; -*ênъ* sicer samo še v shr. (*pelijen*), in še to samo enkrat, gl. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, IX, 765, 766.

³⁴ Gl. Ramovš, KZ, 223; HG VII, 129.

³⁵ Iz kočevske nemščine; za pomen in izvor gl. LMS 1885, 167.

³⁶ Ob robu: »Škrabčeva razlaga prek *grajanski* je zaradi kronologije obeh pojavov (kontraktacija in preglas) nemogoča.« Prvotno je navajal prav *grajanski*, ko pa je to nadomestil z **granski*, je črtal v naslednjem oklepaju besede »lahko pa tudi«.

2.1.3 /Neakcentuirani in kratkoakcentuirani vokali/

Neakcentuirani in kratkoakcentuirani izglasni *-o, -ö* v nom. acc. sg. neutr. (pri subst., adj., pron., adv.) je izkazan kot *-u*: *mlájku, májstu, sálu, kládu* < **kladövu* 'kladivo', *səknü, dnü, čərnu, ünü* itd. Na redukcijo tega *-u* v primeru *jábuk* poleg *jábuku* so verjetno vplivali morfološki razlogi, ne toliko glasoslovni. Poleg tega primera imamo redukcijo *u* še v *uix me piš* proti *zə uixu ga je udáru*, kjer je take vrste kot npr. v *rajku* < **raunuku*.

Kratkoakcentuirani *ö* (razen v izglasju) je ohranjen (prim. *otrök*), prav tako običajno tudi neakcentuirani. Primeri akanja niso številni, niti v posttoničnem zaprtem zlogu ni dosledno izvedeno, prim. *srúbat, pótak, sjératka, sítnast, v gúvar* in *duóxtar* je lahko tudi zamena sufiksa; končnica instr. sg. masc. neutr. *-om* redno prehaja v *-am* (*z búgam, z očjétam*), prav tako v dat. [352] pl. (*májstam*), kar je lahko tudi po fem.; toda *jástrop, práprot, žínkrof* (tu lahko vpliva *kröf*), *brítof, mrjámor, stárust* (običajno) poleg *stárost, žalast* poleg *žalost*. Pogosto je akanje v posttoničnem zlogu, če mu sledi *a*-jevski zlog: *púsada, púraka* 'poroka' (akcent iz predložnih zvez), *žátlaka, búkava, smrájkava, očjétava* itd. Izven teh pozicij je akanje redko, omejeno na posamezne primere, večinoma razložljive kot asimilatorno ali disimilatorno akanje, prim.: *glabök* poleg *globök, mazöuc* poleg *mozöuc, kakûš* poleg *kokûš, klabúk* poleg redkega *klobúk, klawíta* poleg *klofíta, kalûurat* poleg *kolûurat* (toda nikoli **kalû*); samo oblika z akanjem je v rabi pri *matíka* in *matavíuc* 'motovilec'. Poleg tega je akanje redno pri *pajdä* 'pojdi'; v *pólaj* 'potlej' pa *-aj* verjetno ni iz *-ej*, ampak analogičen po *kdáj, zdäj*.

V redkih primerih se neakcentuirani ali kratkoakcentuirani *o* reducira v polglasnik: *gəspút, gəspá, bəl* 'bolj', *pərtə* 'proti', včasih se sliši tudi *məžgānə*, prav tako *a*: *nāpək* 'napak', *unjēmər* 'vnemar', *mərtīnčək, mərtən, žəndār, špəncjērat, koməndjērat*.

Moderna vokalna redukcija zajame *i, u, é*. Iz njih imamo *ə*, ki se reducira do izpada le v redkih primerih: *sröu* < *surov, blä, žvína*, toda *žəvāu*. Za redukcijo prim.:

1. Pod kratkim akcentom: *nəč, məš, dəm, kəp, krəx* (v okolici; Ribnica ima obliko *krüx*, to ni mlada oblika, vsaj 40 let se že tako govori, je pa težko razložljiva, ker je navadno ob sonorniku redukcija še močnejša; vplivati so pač morali cas. obl., ki so največ rabljeni, zelo verjetno je vplival tudi cerkveni izgovor, predvsem v očenašu).

2. Brez akcenta: *jázək, málən, trájbəx, suósət, órəx, mátə, vəsök, xədü, stədjānc, sənū, jábučnək*; najmočnejša je redukcija v tipu *tátita* (*i* znači redukcije zmožen vokal): prim. *kúlku, pálcə, mladga, viérjem, pájstna*, toda *pázdəxa*; celo *pūjnəga* z *ə* < *e*, kar pa je verjetno po *-éga*. Za sonornikom reducirani vokal navadno odda sonantno funkcijo sonorniku, ta pa se običajno razcepi v *ə* + sonorni konzont: prim. *zəstərpíla* < **zəstərpíla, zastrupíla, əldjē* in *ldjē* 'ljudje', *əlpū, lpū* in *ləpū*, samo *dəržína, ənčkjē* in *ņčkjē*, samo *pəlníca*, samo *pləvət, žəlbńik* in *žləbńik*, toda samo *žləbčč* (kraj).

Treba pa je dodati, da so pri neakcentuiranih vokalih razne individualne oblike najpogostejše, da je redukcija pri različnih osebah različno močna in da se oblike kot *əlpû*, *ʃpû*, *ləpû* pri istih osebah izgovarjajo zdaj ena zdaj druga, in to odvisno od stavčnega poudarka in zveze.

2.2 Konzonantizem

2.2.1 /

Skupina *ʃa* je prešla v *la*, kar je bilo že v 16. st. izvršeno.³⁷ V ribniščini je izolirani pojav **klasje > kvásje* (poleg *klásje*) z asimilacijo ali disimilacijo težko razločljiv; prav tako težko smatramo ta edinstveni primer za prehod *ʃa > ua*, čeprav je za velarom (*u* bi se lahko zamenjal z *v*, ker *u* v takih pozicijah ni običajen). Mogoče, da je v tem primeru križanje med *klas* 'Aehre' in *kvás* 'Sauerteig'.

Antekonzonantični (razen pred *j*) in končni *-ʃ* pa je po prehodu *ʃa > la* ostal še vedno velaren. Točno določiti, kdaj je v ribniščini *ʃ* prešel v *u*, skoraj ni mogoče; verjetno so bile dlje časa obojne oblike v rabi in možno /je/, da [353] se je v nekaterih manjših okoliših *ʃ* obdržal še dolgo potem, ko se je v drugih že govoril *u*.³⁸ Za kronologijo prehoda *ʃ > u* v ribniškem narečju imamo dva vira, ki se bistveno razlikujeta. Ortneška prisega iz leta 1700,³⁹ ki je pisana v ribniško-velikolaškem narečju, pozna prehod *ʃ > u*, prim.: *vaupet, mogu, pastopeu*; Miklošič pa poroča (Vgl. slav. gram.² I, 337), da ima od verodostojnih prič vest, da je v začetku 19. st. starejša generacija v Dolenji vasi še govorila *ʃ*. Že Škrabec⁴⁰ je najbrž upravičeno dvomil o točnosti tega poročila. Ker vemo, da Miklošič tudi o drugih dialektih ni bil vedno točno informiran, se nam ni treba na to njegovo opazko še posebej ozirati, zlasti še po primerih, ki jih navaja, od katerih za enega sploh ne vemo, kaj naj pomeni (*b'ʃ*),⁴¹ drugi je beseda *s'lnce*, ki se je regularno razvijala, ostane samo še *d'ʃg*. Da bi se v Dolenji vasi, ki je od Ortneka, kjer je pisana Ortneška prisega, oddaljena samo pribl. 10 km, ob razmeroma dobrih prometnih in občevalnih zvezah, obdržal *ʃ* 200 let dalje kot drugod, je zelo malo verjetno.⁴² Najbolj verjetno je, da je ribniščina ob koncu 16. st. skupno z ostalimi narečji že govorila *u*.

Pri prehodu končnega *ʃ > u* je bila že razvita moderna vokalna redukcija⁴³ in tako je velarni *u* nekatere fonetično slabe vokale absorbiral ali nanje vsaj velarizatorično vplival.

³⁷ F. Ramovš, HG II, 10.

³⁸ Prim. Kopitar, Gram., 102, op. 1; Japelj v svoji gramatiki, § IX, str. 10 priloge; Metelko, Gram., 7.

³⁹ Objave gl. v IMK 1897, 65.

⁴⁰ Škrabec, JS I, 196.

⁴¹ Možno je samo *bəʃ < bolj* z *ʃ < l'*.

⁴² Ni pa izključeno, da se je sonantni *ʃ* dalje govoril kot *ʃ* (konzonant).

⁴³ Ramovš, AslPh XXXVII, 132–174, 289–330.

Skupini *-aʃ* in *-äʃ* dasta *-ou* oz. *-öu*: prim. *dájlou*, *sájkou*, *bájšou* in *koštöu* (poleg *kōštou*), *pöu*, *kozlöu*. Za to skupino ni v nobenem primeru refleksa *u*, kot je v nekaterih drugih dolenskih govorih (Raščica *déjlu*, Borovnica *béjžu*, Menišija *rájku*),⁴⁴ ki pa je lahko analogičen po tipu *pūstu*. – Skupini *-iʃ* in *-il* dasta vedno *-u*, prim.: *prósu*, *nósu*, *mólu*, *ožjánú*, *pūstu* in *ubü*, *skrü*, *umü* itd. – Skupini *-êʃ* in *-êʃ* sta prav tako dali *-u*, prim.: *vídu*, *góru*, *ljátu* in *imü*, *snü* (od *sneſti*), *smü*, *zrü*, *tü* (od *hteti*), *mlü*; le *séʃni* asimilirano v **sü*, ampak je šlo analogično po tipu *prëu*. Ker je *sëst*, *sĭédem* enako kot *prëst*, *prĭédem*, je še v preteritu *sëu* kot *prëu*. Nastop te analogije pa je podpiralo to, da se je jezik hotel izogniti homonimnim oblikam (*u*)*sü* od (*u*)*sesti* in (*v*)*suti*; to je razvidno iz tega, da je v fem. (*u*)*sájla*, kjer diferenciacija ni bila potrebna, *ê* ohranjen. – Skupini *-ôʃ* in *-tʃ* < *-tʃ* ali *-tʃ* (*t* znači kateri koli konzonant) dasta (prek *-əʃ*) *-u*, prim.: *šü* in *řjúku*, *pĭjúku*, *mĭsu* < *mĭsʃ*. – Prav tako imamo za skupino *-uʃ* v vseh primerih *u*: *usü*, *čü*, *səzü*, *obü*. Skupina *-êʃ* z etimološkim ali nosnim *e*-jem pa ostane neasimilirana, prim.: *plëu* (od *pleſti*), *mëu* (od *mesti*) in *mëu* (od *meti*), *žëu*, *prëu*; za *-əʃ* ni dosti primerov: *djábou* (*u* je pritegnil *e* v svojo artikulacijsko sfero, vmesna stopnja *əu* ni nujna, upoštevati je treba še spredaj stoječi labialni glas in možna je naslonitev na pridevnike z *-ou* ‘*-ov*’).

Ker dobimo končni rezultat *-u* v vseh primerih razen pri *-ou* < *-au* in pri *eu* (kjer ni *u*-ja v nobenem primeru), mislim, da vsaj v akcentuiranih zlogih ni niti potrebno niti možno vzeti tele zaporednosti *-əu* > *-ou* > *-u*,⁴⁵ ker [354] bi v tem slučaju pričakovali tudi **stü* < *stol*, **nü* < *nov*, **prü* < *prav*,⁴⁶ ampak *-iʃ*, *-êʃ* > *-əu* > *-u*, in tudi v drugih narečjih sta *-u* in *-ou* verjetno dva različna refleksa, torej *-əu* > *-ou* ali *-u* (in to v nekaterih dialektih mogoče nadalje v *-u*).

V gen. pl. substantivov na *-la* in *-lo* je izprva *-ʃ* prešel v *-u*, ki ga je do zdaj analogični *l* že skoraj povsod izpodrinil (razen v *táú*); pred 80 leti⁴⁷ se je še govorilo: *sĭéu*, *igāu*, *metāu* (od *metla*, danes je pri *metlāu* *-u* iz *o*-jevske), *dežĭéu*, *kú* (od *kola*), *dāĭu*, *žbĭéu*. Zadnji primer tudi danes ne bi bil nemogoč, vendar se običajno sliši z *l*-om.

Izpeljank iz teh samostalnikov, ki bi bile že dlje lastne ljudskemu govoru, je malo, vendar se je v njih govoril *u* podobno kot v gen. pl., a ga je pozneje v nekaterih primerih izpodrinil *l*: prim. *kərsĭŭna guóba* (redkeje *kərsĭlna*), *žbeunĭk*, *sĭŭən* (*-ə* zaradi sonornika *n*), toda *škālnat*, *skālnat* (poleg že skoraj izumrlega *skāŭnat*). V instr. pl. z obrazilom *-mi* se splošno izgovarja *l*: *volmĭ*.

V nekaterih besedah je *ʃ* ali pa že *u* izpadel. V rb. *sōnce* je izpadel *ʃ* (mogoče tudi že *u*), v *sūnce* pa je *u* iz naknadno podaljšanega *o* zaradi prenosa kvantitete z glasu *n̄* <

⁴⁴ Primere za Raščico, Borovnico in Menišijo navajam po Ramovšu.

⁴⁵ Tako zaporednost nastavlja Ramovš v HG II, 16–18.

⁴⁶ *-au* (v *prav*) je prešlo zgodaj v *ou*, že Trubar piše *prou*.

⁴⁷ Prim. Škrabec, JS I, 208; ne navaja sicer za Ribnico, toda verjetno je te oblike poznal od doma.

un.⁴⁸ Oblika *sûnce* je v rb. okolici precej razširjena zlasti v zapadnem in severnem delu (Dane, Breže, Sušje, Slatnik, Žlebič, Sodražica, V. Poljane), medtem ko Ribnic/a/ (in tudi Hrvača, Goriča vas, Otavice, Gorenja vas, deloma Breg) govori *sõnce*. *f* je izpadel tudi v **boľgati* < nem. *folgen*,⁴⁹ tako dobimo v nekaterih okoliških krajih (Sušje) *ubûgat*, v Rb. in večinoma tudi v okolici (Hrvača, Žlebič, Sodražica) pa *ubuôgat*, ker se je še pred izpadom *f*-a diftong *of* skrajšal.⁵⁰

Za sonantni *f* imamo v neakcentuiranih zlogih *u* (*f* > *əf* > *əu* > *u*, ne zdi se mi nujno izvajati ta *u* iz *ou*, ki bi bil analogično vnesen,⁵¹ zaradi *u*-ja v *jábuk*, *mâsuce* in zaradi oblik *lugăt*, *u* sam pa je treba smatrati za produkt dveh diftongičnih elementov, ker ga ni zajela moderna vok. red.), prim.: *suzjê*, *dugjê*, *dužân*, *jábuk*, *mâsuce* < *masŕce*, *masľce*; v akcentuiranih pa *ou*, prim.: *sôyza*, *vôuna*, *dôuk*, *vôuk*. Pozneje so se vršile analogične izravnave. Danes se posplošuje *ou*: prim. *souyžê*, *dougu*, *bouyxjê*, *voucjê*, obratna analogija je zelo redka, prim. *kozüç* po *kozucă*. Pri večini primerov so v rabi obojne oblike, vendar pogosteje *ou*.

V oblikah *sudât*, *žunjer* je *u* iz nenaglašene *of* (vendar piše Trubar⁵² pogosto *shelnerieu*, *shelnerye* in je vprašanje, če je to samo grafična analogija). Nejasen razvoj je v *pústər* poleg *poústər* (redko; zasledil sem samo v Rb.) iz nem. *polster*. Vzeti moramo pač kvalitetno in kvantitetno različen *o* od onega v skupini *of* < *f̄*, *pōlster* > **pōuštər* > *pústər* /ali pa/ *poústər* (skrajšanje dift. in sovpad z domačim *ou*).

Palatalni *l'* izgubi palatalnost in s tem preide v srednji *l*. Za sredino besede prim. *bûlši*, *klûn*, *klûč*, *kâšlat*, *čelûst*, za konec pa *kâšəl*, *žúl*, *metúl*, *rôgl*, *čouəl*. Oblika *möu* – *môla* (poleg *möl*) je analogična po primerih kot *stöu* – [355] *stôla*, kar je zlasti lahko, ker se rabi ta beseda običajno v nom., gen., acc. plurala.

Za ribniščino značilna oblika je *parbôušək*⁵³ poleg regularne *parbûlšək* (ki je Ramovš za Ribnico ne pozna, a nastopata ena ob drugi in zdi se, da druga izpodriva prvo). Omenil bi še obliki: *mozöuc*, *mozöučək*, ki ne izkazujeta palatalnega *l'*. Oblika *dâuna* 'daljna' v verzcu »*vsä ta bližna in dâuna žlâxta*« (svatovska pesem), sicer *dâlna*, je dobila *u* pod vplivom adj. *daven*.

Skupina *lɛj* je samo deloma asimilirana v **l'* > *l*: prim. *vesjälje*, *pojälje* proti *zjéle*, *uóle*. V rb. govoru so samo ti štirje primeri s skupino *lɛj*,⁵⁴ in dokler nimam zbranega popolnega gradiva tudi iz sosednjih govorov, ni mogoče napraviti kakega zaključka. Vendar dosedanje gradivo kaže, da ni asimilacije v primerih s suf. *lɛje*, ki je

⁴⁸ Ramovš, HG II, 39; ČJKZ VI, 258; Škrabec, JS I, 194.

⁴⁹ Ramovš, AslPh XXXVI, 448–453; HG II, 55; prim. tudi Škrabec, JS I, 384, 433sl.

⁵⁰ Ramovš, n. m.

⁵¹ Ramovš, MZ, 160; HG VII, 130; KZ, 169.

⁵² Navajam po Ramovšu, HG II, 54.

⁵³ Razlago gl. pri Ramovšu, HG II, 52.

⁵⁴ V Sodražici še *uogle*. /Pripis ob robu:/ *še *Cjälje* (Celje), ki se razvija kot substantivi na *lɛjê* (Ramovš, ČJKZ III).

bil dolgo časa akutiran (*veseljé*), in verjetno, da tu sploh nimamo opravka s starim *j*, ampak je *j* samo del diftonga *je* < *e* (gl. pri *e*-ju), torej: **veselʲjé* – **vesel'é* – **vesel'jé* – **veseljé* – *vesjáljé*.⁵⁵ Če sprejmemo to razlago, potem lahko rečemo, da se skupina *lʲj* v ribniščini v celoti asimilira v *l' > l*.

Kjer je jezikov/ni/ čut zaradi jasnosti končnice zahteval ohranitev *-j*, se asimilacija v *l'* ni izvršila, prim. *sə soljʲó* (instr. sg.).

2.2.2 r

Sonornik *r* v skupinah *črē* in *žrē* včasih izpade, vendar to nima zveze z onemitvijo *r*-a v teh skupinah, ki je nastopila v gorenjskih govorih in ob južnem pasu le-teh (v večini dolenskega dialekta), ampak je poznejšega datuma; to dokazuje *áj* za č-jem (za zgoden izpad bi pričakovali *ej*) in ohranitev *r* v neaccentuiranih zlogih (kjer se je *é* reducirjal in je *r* prevzel sonantno funkcijo oz. prešel nato v *ər*), prim. *čájiva* poleg redkejšega *črájiva*, *čájšne* in *čējšne* (najpogosteje) poleg *črájšne* in *črējšne* (*ej* < *é* je lahko zaradi zgodnjega izpada *r*, toda verjetneje iz sosednjih govorov, ker so tudi *češnje* navadno prinašali od drugod), *črájida* poleg redkejšega *čájida*; toda *čòulə*, *čjēs* brez *r*-a in *žrájbca*, *črájslu*, *žrájlu* vedno z *r*. V nepoudarjenih zlogih je *r* izpadel samo v besedici *čas* 'čez', sicer pa je vedno ohranjen: prim. *čarū* 'črevo', *žərbäc*, *žərbjēta* (nom., acc. pl.), *žərbjé* (nom. sg., akcent je po cas. obl.), *čərpína*, *čərpínast*. Oblika *žbē*, ki jo Ramovš⁵⁶ navaja za Rb., zdaj ne eksistira in dvomim, da se je to kdaj govorilo. Izpad *r*-a v ribniščini moramo smatrati za časovno pozno olajšanje izgovora (tako olajšanje nastopa tudi drugod, npr. *štúca* 'štruca') in večina primerov je razločljiva z disimilacijo: *čòulə* 'čevlji' (*r-l*), *č(r)ájida* (*r-d*), *čájšne* (*r-n*). Mogoče pa, da je tudi nekoliko vpliva iz sosednjih govorov, kjer je *r* v *črē*, *žrē* reduciran.

Palatalni *r'* na koncu besede in pred konzonanco otrdi, pred vokalom pa razpade v *r+j* (*cjásar*, *cesárja*), analogičnih izravnav po nom. sg. (to velja za subst. masc.) ni, pač pa je v *okvjerja* po primerih z *r'*.

Če se likvida nahaja v soseščini druge likvide, se večkrat disimilira, prim.: *gátroyža* po metatezi iz *gáytroža* < **galtroža* (*gartroža*), *lʲòr*, *góltner*, *səlcjêrat*, *tərcjálka*, *se-kuljêrat* iz *asekurirati*, *əlbjêrat* < *barbirati*, *rezəntêr* iz in poleg *dezəntêr* < *dezeter*, *mʲóžnar* po metatezi iz **monžar* < *moržar*, *la[356]djêrka* < *radirka*. Tudi v zvezi z drugimi dentali, zlasti sonorniki, najdemo disimilacijo: *kanalčək*. – V mnogih primerih se *r* po disimilaciji izgublja: *jéspraj̄n*, *kapròl*, *mašjêrat*, *omara*, *pərgišče*, *srūbat*, *kat* < *krat* (posplošeno iz zvez kot *trikat* < *trikrat* ipd.), *matrat*, *kompjêr* (Lipovščina: *kumpjêr*, Sodražica: *krampjêr*, *cekulâr*, poleg običajne *məmrät* je v rabi tudi oblika *məmrät*; sem bi lahko prišteli tudi večino primerov iz skupine *črē*, *žrē*).

⁵⁵ Nato bi *j* seveda prešel še v cas. obl.

⁵⁶ Ramovš, HG II, 71.

Podobni primeri se najdejo tudi z *l*, prim.: *žīŋkrofə* < nem. *Schlickkrapfen* (za *ŋ* gl. doli).

2.2.3 *m, n*

Pred labiali prehaja *n > m*, in obratno pred dentali *m > n*, in to v sredi besed (kot spsln.), ne velja pa za stavkovo zvezo (čeprav ima ribniščina obliko *pājsəm* 'pesem'),⁵⁷ zaradi izrazito počasnega govora.

Skupina *-m̄n-* je večinoma nespremenjena, prim.: *spūm̄ant* < *spūmn̄ət* (oboje v rabi), *spūm̄nu*, *təm̄nū*, *slām̄nək* in *slām̄nek*; toda *sednājst*, *osnājst*, kjer je *m* izpadel zaradi tročlenske konzonance, polglasnik (oz. sonant *ŋ*) pa se ni obdržal, ker je jezik hotel *sedəm̄nājst*, *osəm̄nājst* (oz. *sedŋnājst*, *osŋnājst*) izravnati po ostalih dvozložnih števniki (anājst, dvanājst, trinājst, petnājst, šesnājst).

/Sonornik/ *n* se pojavi med vokalom in konzonantom zaradi trenutne omahnitve uvule v besedah kot *štējŋge*, *barantāt*, *špənciērat*, *žīŋkrofə* (< *žlikrofi*, za izpad *l* gl. gori pri *r-u*), *nāŋga*, *compāt*, *nāŋgəl*.

Pri nekaterih moških samostalnikih, ki se v nom. sg. končujejo na *-l*, pristopa v cas. obl. na nominativno osnovo glas *-n*.⁵⁸ V Rb. se z *-n*- uporabljajo: *āŋgļ* (po vplivu cerkvene izgovarjave je običajnejša oblika *āŋgel*–*āŋgela*), *frāncəl* (ime), *gļémļ*, *gepļ*, *grjédəl* (pri plugu), *kāuəl*, *kāukļ*, *kórəl* (ime), *knjédļ*, *krāncəl*, *krīpļ*, *krjēuəl*, *možícəl*, *móntļ*, *nāŋgļ* 'nagelj', *núdļ*, *párkļ* (v pomenu 'hudiček'), *púxtļ* (in *búxtļ*), *rábļ*, *rjémļ*, *šarkļ*, *šimļ*, *škratļ*, *šnicəl*, *špāŋgļ* (pri vozu), *tóŋļ* (vrsta jabolka), *tóšəl*. – Brez *-n*- se rabijo: *cúgļ*, *čōuəl* 'čevelj, škorenj', *čm̄tļ*, *kášəl*, *kərcəl*, *kərxəl*, *sm̄r̄kļ*, *štərcəl*, *štrúkļ*, *párkļ* (pri živini ipd.), *úxəl*, *žákļ*, *žmúkļ*. – Pri nekaterih so v rabi obojne oblike: 1. *n* prevladuje pri *štjāmpļ*, *brjēncəl* (brez *-n*- najpogosteje v gen. pl.), *facanjékļ* iz in poleg *facaniétļ*, *xákļ*, *pjēnzəl*; *viérgļ*, *žviéŋkļ*; 2. oblike brez *n* prevladujejo pri *cúzəl*, *krjémļ*, *pjécəl*, *rjécəl*, *rógļ*, *frákļ* (mera); 3. obojne oblike so si v ravnotežju pri *cjérkļ*, *frákļ* (posoda), *krúmpļ*, *pájtļ*, *rájtļ* (v sg. običajno z *-n*-), *žājļ*. – Iz navedenih primerov je razvidno, da so oblike z *-n*- v cas. obl. precej razširjene, a da vendar prevladujejo pri tujkah.

Prvotni *n̄* in *n̄* < *n̄s̄j* sta se za vokalom zaradi anticipacije palatalnega elementa razcepila v *j̄n̄* in *n̄* je nato otrdel; v drugih pozicijah pa po otrditvi dobimo samo *n̄*; prim. *kōjn̄*, *kúj̄n̄* (gen. pl.), *sájn̄e*, *nājn̄*, *pūjn̄* < **po-n̄s̄*, *sim̄jn̄*, redkeje *səm̄jn̄* (< **səm̄əñ* prek *səm̄j̄jn̄*, *səm̄j̄j̄n̄*, gen. *sim̄n̄ä*); *i* v prvem zlogu je mogoče razlagati samo po *i*-ju iz še ne metateziranih cas. obl., prim. pri Dalmatinu *syn̄jn̄*, *syn̄me*; če bi *i* nastal po vok. harmoniji, bi bil do danes verjetno reduciran, prim. *məm̄ū*), *kúxina* (z nereduciranim *i* < *j̄j̄*; poleg tega pri mlajši generaciji tudi *kúxna* – verjetno iz drugih govorov), *kúxınca*

⁵⁷ Gl. Ramovš, HG II, 85–86; vendar je treba za prehod *pesən* > *pesəm* iskati še drugih vzrokov, zlasti v spredaj stojećem *s̄*, prim. Jakob Šolar, SR III, 438.

⁵⁸ Za izvor tega *n* gl. Ramovš, HG II, § 63.

in *kâ[357]mine* (*nɛj*), *žəulájne* iz in poleg *žəulíájne* (po disimilaciji *-jaj-* > *-aj-*); proti *njága* < **ńega*, *nuô* (acc. sg.), *nuó* (instr. sg.) ‘njo’, *lúkna*, *súkna* itd.

Vendar ne da vsak *ń* po vokalu *ín*, kot se je do zdaj splošno mislilo. Izvzeti so primeri s sledečim naglašnim *a*-jem *-íná* (*i* označuje poljuben vokal). Omenjeno je že bilo, da se akcentuirani *a*, ki sledi palatalnemu *l'* ali *ń* nanj asimilira (*ǎ*) in nato sovpadе s sekundarno akcentuiranim etimološkim *a*-jem. Ta *ǎ* je bil palatalne narave, tako da je disimilatorično vplival na prehod *ń* > *n* pred prehodom *ń* > *ín* ali vsaj preprečil anticipacijo palatalnega *ń*-ovskega elementa. V rb. govoru je sploh palatalni diftongični element vokala močan, tako da ga ne absorbirajo ali depalatalizirajo palatalni konzonanti; prim. tudi sekundarno akc. *e*: rb. *žjána*, *čjálu*, medtem ko je na Raščici *žána*, *čálu*. – Za ta pojav prim. *plemenjáak*, *planjáuca*, *učeníák* itd. Take primere bi bilo mogoče razlagati tudi po disimilaciji *-ínj-* > *-nj-* (**plajníajuca* > *planjáuca*); da sosednji glasovi disimilatorično vplivajo, vidimo iz primerov kot *jánc* ‘janjec’, *jáňka*, vendar bo zaradi primerov kot *svənják* (Ribnica, Hrvača), *svəňák* (Sodražica), kjer bi se *-jn-* asimiliral z *ə* (oz. *j*) v *i*, in tudi sodraških oblik kot *plánajuca* (ne **plajnáuca*) verjetnejša prva razlaga.

Primeri kot *kojnjáč* (beseda je malo rabljena in je lahko od drugod ali tudi po knjižni po domače prikrojena) ali *sajníálu* (Sodražica: *sajnáálu*) poleg *sajnálu* (to obliko uporablja zlasti mlajša generacija, že pod vplivom drugih govorov, ali tudi po disimilaciji iz prejšnje) in pravilnega *sanjálu* imajo *j* analogičen: *kojnjáč* po *kōjn*, *sajníálu* po *sájne*, *sájnat*. Kjer ni možna analogija, ni primerov z *-jnjá-* (oz. v Sodražici z *-jnǎ-*).

Sedanje rb. *ógəñ* (Škrabec⁵⁹ navaja za Rb. še *ogin* in *ojgəñ*; *ogin* najbrž iz *ogəñ*, *ojgəñ* < *ogŋ*) ima verjetno analogičen *ə* namesto pričakovanega *i* (gen. *ógna* kakor *čjásna*, *byôbna* in tudi *šúlna*, *žjédna* < *ženina* ter nato še nom. *ógəñ* kot *čjásəñ*, *byôbəñ* in *šúləñ*, *žjédəñ*). – Analogičen *ə* je verjetno tudi v *skədəñ*, *škųórəñ* (tu je treba opozoriti tudi na medsonorno lego, kjer je redukcija močnejše razvita); isto velja za *ražəñ*: da bi bila ohranjena stara oblika (prim. stosl. *ražьнъ*), je manj verjetno. Poleg tega je v Rb. še *gljéžəñ*, *márəñ* < stvn. *māri*,⁶⁰ *pouđəñ* ‘povodenj’; v teh primerih je tudi drugod menjavanje sufiksa, prim. že stosl. *gleзьнъ* in *gleзьнъ*.

Besede *manjkati* ribniščina ni sprejela s palatalnim *ń*, ampak z *n*, prim.: *māňkat* proti *mājnši*.

Asimilacija *nj* > *ń* je izostala, kjer je jezik zaradi jasnosti končnice zahteval ohranitev *-j-* (prim. podoben pojav pri *lj*), prim.: *dlanjuó* (instr. sg.) in celo *bolájznəjo*, *plájšnəjo*.

m, *n* se zlasti v soseščini nazalov in likvid rada disimilirata ali asimilirata; prim. *opljēncā* < *apnenica*, *əlcjāñ* < *encijan*, *blíncə* < *mlinci*, *mūdjcə* ‘nudeljni’ (s suf. *-ьць*), *bravīncā* za *mrvljinec* (z drugim sufiksom), *napa* (običajno) iz *mapa* (redkejše; verjet-

⁵⁹ Škrabec, Cvetje X, 3 b.

⁶⁰ Miklošič, EW.

no že iz knjižnega govora), *mandiga* po metatezi iz **madinga* < *maninga*, nem. *Meinung*. Za metatezo prim. še: *mašętna* < *manęeta*. Za diferenciacijo prim. *ženina* > **žjenna* > *žjédna* (in nato še nom. *žjédan*). V besedi *pomíne* ‘pomije’ je *n* od *pomijnjaka*.⁶¹ Naj omenim [358] tu še diferenciacijo /t/: **mįsĵla* > **mįsĵna* (mogoče prek *misĵla*) in zameno *-ĵl-* > *-ĵn-*.⁶² *utįxĵna*, *zmęrzĵna*, *pokĵiękĵna*.

2.2.4 *v – ŷ, j – ĵ*

Kot *ŷ* se izgovarja *v* v sledečih primerih: 1. Pred konzonanti, razen pred *r* (tudi kadar spada h korenu), prim.: *ŷdŷva*, *ŷlák*, *ŷlácęt*, *ŷlájęem*, toda *vřjáme*, *vřána*, *vřát*, *zęvřjĵlu* ‘zavrelo’. Če je v primerih *ŷrįskat*, *ŷrŷóę ŷr-*, je treba to razložiti drugače. V stalnih zvezah kot je *vřŷóęe*, je *vřŷóę* se je *v* začel jemati k prvemu zlogu in tam izgovarjati kot *ŷ* (gl. točko 3), od tu se je posplošil. Pri *zęŷrįskat* je taka razlaga težja, tu je zlogova meja med *ę* in *ŷ*, zato bi razložil takole: *vřįskniti* ni izražal dovolj perfektivnosti in je po drugih perfektivnih glagolih (kot *ŷdárt*, *ŷtęrgat*, *ŷstŷópęt*) *v* spremenil v *ŷ*: *ŷrįskęnt* (in navadno dobil še prefiks *za*: *zęŷrįskęnt*), od tu je *ŷ* prenesen tudi v impf. *ŷrįskat*. – 2. Kadar je *u* predlog iz *vř* ali *u*, je posplošen izgovor *ŷ* tudi pred *r* in samoglasniki: prim. *ŷxįšo*, *ŷlámĵo*, *ŷrŷóęo*, *ŷás* < *vř vřsř*, *ŷáręet*, *ŷájno* ‘vanjo’, *ŷřgrę*, *ŷřlouęę*; z *u*-jem (iz *u* ali *ę*) se asimilira: *ŷx me řįš*, je *ŷdo pęŷ*. – 3. Kot *ŷ* se vedno izgovarja, kadar zlog zapira, prim. *gláŷ*, *pręŷ*, *drájŷje*. – 4. Kot *ŷ* se izgovarja pred *i*, kadar sta oba nastala iz *u*-ja, prim. *ŷřsta*, *ŷřzda*, *ŷřkat*. – 5. Kot *ŷ* se izgovarja še v vseh oblikah glagola *ŷjęčat* ‘večati’, mislim da zaradi onomatopoije; in v besedici *ŷę* (kvan­titeto, kvaliteto in intonacijo je težko ugotoviti, ker je spremenljiva, večinoma se približuje ozkemu akutiranemu *ę*-ju), s katero ustavljajo živino.

Za labiali *v* večkrat izpade, je pa pogostokrat tudi analogično obdržan, prim.: *objęzat* poleg redkejšega *obvřęzat*, *objęza* in samo *obvřavat*.

Skupina *dvo-*, *zvo-* preide v *dgo-*, *zgo-*: prim. *zgŷn*; *dgor*, *zgor* danes v Rb. ne živi;⁶³ toda *đŷorska vas* (*ŷo* < *o*). Drugod se *v* redno asimilira naslednjemu *u*-ju < *u*, *ę* (istozložnemu): *ŷs* < *vřz*, *ŷdo* < *v vřdo*, *đŷje* < *đvoje*, *kláđu* < *kladivo*, *tŷj* (če ni analogično po *mŷj*), *ŷčę* < *v oči* in tudi sledeči *v* (oz. *ŷ*) se včasih asimilira spred stoječemu *u*-ju: *gęrmŷje* < *gęrmęvje* proti *kolŷŷurat*. Tudi drugim glasovom (zlasti sornim) se je mogel *u* asimilirati, prim.: *prám* < *práŷm* ‘pravim’, *ręĵku* (*a* izrazito dolg) < *ravnoko*.

Intervokalični *j* izpade (kot spsln.), poseben za ribniščino značilen primer je oblika *gęnskę* < *grįanski*.⁶⁴ – V obliki *kanę* ‘kajne’ ni deiktičnega *j*.

⁶¹ Škrabec, JS I, 139.

⁶² Prim. Broch, Slav. Phon., 258.

⁶³ Škrabec, JS I, 571; Ramovš, HG II, 161.

⁶⁴ Škrabec, JS I, 138.

Prehodni *j*⁶⁵ je pogosten pojav, prim.: *uóǵstər, puóǵstla in puóǵsla, puóǵsəlca, xúǵskat* (tudi knjižno), *púǵsək* (spl. dolensko), *grǵst – gruóǵzdje, zəǵúǵzda, pláǵšč* ('mašni plašč', sicer *montǵ* ali *plašč*, ki bo verjetno iz knjižne sln.), *fláǵštər, nuóǵšč < nožič* (nima več deminutivnega pomena), *koráǵža*. – Pred vokalom se prehodni *j* ne pojavlja, prim. *rúxa* 'rjuha'; oblike kot *mrǵámor* je treba razlagati s preglasom (gl. pri vokalizmu).

Tudi pri *v* nastopajo razne asimilacije in disimilacije; za disimilacijo prim. *lájverca < váǵverca* (oboje v rabi), za asimilacijo *bərba < vərba* (tudi oboje v rabi). Za meta-tezo /prim./ *póǵna < ponva, pouńica*.

Tu bi še omenil, da se individualno sliši oblika *stvarǵumí* (instr. pl.), poleg običajne *stvarmí*, in redkeje *volǵumí*, kar moramo razlagati fonetično. Ko se je sonornik še artikuliral, so se ustnice že začele približevati za tvorbo naslednjega *m*, ki je v akcentuiranem zlogu in zato intenzivno artikuliran. Na ta [359] način je nastal bilabialni pripornik. Ker se ta *ǵ* pojavlja tudi v obliki *volǵumí*, bi bilo mogoče misliti, da je stari instr. pl. **volǵmi* prešel v **voǵmí*, nato pa bi se *l*, ki se nahaja v vseh ostalih sklonih razen v nom. sg., enostavno vrnil v to obliko in bi dobili *volǵumí*; tu pa bi bila občutena končnica *-umí*, ki bi analogično prehajala drugam. Vendar tako razlaganje ni verjetno, ker *ǵ* nastopa samo za sonornikom in še tu ga podpira *v* iz prvega zloga (v primerih kot *stolmí* ni *ǵ*-ja). Pa tudi to, da je tak izgovor individualen in da tudi pri istih osebah najdemo obojne oblike, kaže, da je *ǵ* nastal fonetično in da tako rekoč sproti nastaja.

2.2.5 Ostali konzonanti

Tavtosilabični *pt* prehaja prek *wt* v *t. təč*, gen. *tíča*, fem. *tíca* (samo v prenesenem pomenu). Intervokalično *-pt-* pa se izgovarja heterosilabično in ne doživi sprememb, prim. *droptína, xlápca*. Istovrstno spremembo doživi *p* pred *š*, le da je tu *ǵ* ohranjen: *ušeníca*. – Predlog *prēz* je po *bez* dobil *b*, stara oblika je ohranjena v besedi *preskərba* 'brez skrbi' (jezik ni več jasno občutil predloga, mogoče je vplival tudi glagol *preskrbeti*). Zaradi prezgodnjega pridviga veluma se med *m* in *r* pojavi prehodni *b*: *kâmbra* (in nato z novim sufiksom tudi *kambûra*).

Zaradi prekasnega vibriranja jezikove konice se med *z* in *r* pojavi *d* v predlogu *zdravən* 'zraven'. – Skupini *tl, dl* se asimilirata v *l* tudi v perifrastičnem participu v vseh primerih razen v *râstu, rástla*, kjer je *t* obdržan oz. na novo vzpostavljen pod vplivom subst. *râst*. Oblika *abpadle* iz Ortn. pris. je po vsej verjetnosti samo učena pisava ali pa gorenjski vpliv. Sekundarna skupina *tl, dl* se je v nekaterih primerih diferencirala v *kl, gl*: *po-tolē-že > potler > pakler* (Ortn. pris.), *kíkla, cərklät, kâᅅgla, facanjékǵ* poleg *facanjétǵ*. Za podoben pojav *tn > kn* prim. *tnalo > knálu*. – Sekundarna skupina *tǵ, dǵ* je ohranjena; le v **tǵd'edǵnǵ > tǵedǵn > kēǵdǵrǵ*⁶⁶ in v adv. *tja > kē* imamo

⁶⁵ O postanku prehodnega *j* gl. Ramovš, HG II, § 88.

⁶⁶ Prim. Ramovš, ČJKZ III.

$k < t_j$, v *tjākaj* je k disimilatorično vplival na t_j , da ni prešel v k . – t pristopi v *jěst* ‘jaz’ in *jjert*.⁶⁷

Antekonzonantični k v nekaterih primerih preide v homorganski pripornik, kot tudi v drugih govorih, za primer navedemo samo za Rb. značilnejše: *nəxtjār*, *xmāl*, *lêxtrika* ‘elektrika’, *kakšən* > **kaxšən* (in po asimilaciji $xš > š$ *kášən*) – toda *kmēt*, *gdáj*. Predložni $x < k$ pa je generaliziran. – Za disimilacijo $k-k$ prim. *kutmaka* ‘kukmak’.

Skupina *šč* je ohranjena razen pred konzonanti, prim. *lájšča*, *pərgišče*, *vərxūšček* (ime), *loščəc*; toda *loščä* (gen. od *loščəc*), *lájšnək*, *rájušna*; v *prašəč* je *šč-č* disimilirano v *š-č*, podobno je *ščəgáčem* disimilirano v **šəgáčem* in nato v *səgáčem* (prim. *Štična* > *Stična*), po tem prezentu je napravljen infinitiv *səgatāt* in sliši se že po novem inf. *səgatāt* napravljen prez. *səgatām*. Besedo *kəršānskə*, *kəršānskə nāpuk* s *š* za *šč* so razširili duhovniki doma z Gorenjskega. – V ribniščini je genitiv od *dəš* samo *dəžä*.

/Soglasnika/ c in z , ki sta nastala po II. psl. palatalizaciji, sta pri substantivih izpodrinjena s k , g ; ostanki so isti kot v knjižni sln. (*otrəcə*, *voučjē*); dosledno pa sta ohranjena v imper. pri glagolih I₁, prim. *recə*, *pecə*, *tecə* in tudi *vərzə* (korensko akcentuirano, kar je na Raščici že *varžə*⁶⁸). Tudi pri sestavljeni [360] deklinaciji sta c , z ohranjena, v gen. dosledno, drugod so obojne oblike, prim. *drūzga*, *būōzga*, *táčga*, *dóuzga*, *veličga*, *ušáčga*, *nāzga* in anal. *náčga* (nom. *nāk* se enako končuje kot *ták*, *ušák* in nato tudi gen. *náčga* po *táčga*). Da v gen. sg. ni analogične vzpostave velara, je razumljivo, ker bi v takem primeru trčila skupaj dva velarna glasova **takga* (ker je v teh primerih $ə$ izpadel). V dat. sg. pa so že analogične vzpostave, prim. *drūgmə* poleg *drūzmə* itd. (isto velja za loc. sg.). Prav tako so dubletne oblike tudi v gen. pl. *drūgəx* poleg *drūzəx* itd. (končno akc. pa samo z velarom: *nagəx* poleg *nágəx* in *nāzəx*), enako so v rabi obojne oblike v instr. pl.; loc. pl. je enak gen. pl. Tudi v instr. sg. in dat. pl. so dubletne oblike, vendar tu občutno prevladujejo velari.

Skupina *sk* da v nekaj primerih *šk* (ker je jezična ploskev že ob tvorbi glasu s hitela v lego za k), prim. *škála* (in redkeje *skála*), *škálnat* (*skalnat*), *škuōrja* in *škuórja* (poleg *škuórja* in *skūrja*), *škrína* (pri starejši generaciji tudi *skrína*) in seveda spsln. primeri kot *škārje*, *škrábat*, *škərbína* itd. Iz navedenih dubletnih oblik vidimo, da je to prehajanje precej individualno.

/Soglasnika/ s , z pred n , l prehajata v $š$, $ž$, vendar danes analogija uveljavlja zopet s , z . poleg *žním*, *žnuó*, *žnié* so v rabi tudi oblike *zním*, *znjága*. – Za prekozložno asimilacijo $s-š > š-š$ prim. *šuša*, *pošušlu*, včasih se rabi tudi *šlišəm*. Oblika *šiša* je nastala po asimilaciji $x-š > š-š$, vendar se do danes ni obdržala,⁶⁹ govori se le *xiša*, *xiška* (mlada tvorba po *xiša*, kar je razvidno iz intonacije), je pa *šiška* ohranjeno v

⁶⁷ Razlago gl. pri Ramovšu, HG II, 222.

⁶⁸ Za Raščico navajam po Ramovšu, HG II, 291.

⁶⁹ Škrabec jo navaja za dolenjščino.

pomenu 'skladovnica desk'. – Prehod intervokaličnega $\check{z} > r$ je izvršen kot spsln.; oblika *urě* pa je v današnjem govoru izumrla.

Asimilacijski produkti sufiksa *-ski* s pred stoječimi konzonanti so po analogijah izravnani. V Ortn. pris. beremo še *ortteneske* (2x), *ortteneskega*; danes je posplošen *-ški*, ki je začel izpodrivati *-ski* tudi tam, kjer se *s* ni asimiliriral s konzonantom pred seboj, prim. *fārškə, sudášškə, xərvášškə, xərvaskə* 'hrvatski' se je dolgo držalo za razliko od *xərvaškə* (adj. h krajevneemu imenu *Hrvača*), do danes je ohranjen samo še v pregovoru: *se obláčəš ku xərváska nəvájsta*.

V adv., prepoz. in interjekcijah imamo večkrat iregularen razvoj: glasovi enostavno izpadejo. Za Rb. značilni primeri so že zgoraj omenjeni *rāŋku < ravno ko, bomě < bogme* itd.

2.2.6 Izglasje

Z izgubo psl. redukcijskih vokalov, ki so onemeli v 10. st., so nekateri zveneči konzonanti prišli v položaj, v katerem se je zven moral izgubiti. Izgovor medij je pred pavzo izvršil neke vrste asimilacijo z ozirom na pavzo; tako dobimo iz zvenečih medij *b, d, z* prek nezvенеčih medij *ḃ, ḋ, ḏ* nezvенеče tenues *p, t, s*, prim. *bōp, golūōp, zīt, gəspūt, mräs, ūs* 'voz'. Včasih se nezvенеči konzonant iz nominativa posploši, prim. *jāstrop*, gen. *jāstropa* s suf. *-qb*.⁷⁰ Pa tudi obratne analogije so možne: ker se *vjérgrat*⁷¹ enako končuje kot npr. *grāt*, je potem še *vjérgrada* z *d*-jem kot *grāda*.

Medtem ko je pojav spirantizacije pri *b, d* razvit v sln. le na manjšem teritoriju,⁷² je pri *g* zajel večji obseg. Običajno se k temu prišteva tudi vsa [361] Dolenjska,⁷³ vendar v Rb. tega (prehoda $g > x$) ne najdemo, ampak je glas *g* obravnavan enako z ostalimi zvenečimi konzonanti: to se pravi, da pred pavzo sicer zven izgubi, toda zapora na velumu ostane (prim. *prāk, vrāk, būk*).⁷⁴

Ribniškega $k < g$, mislim, da ni mogoče smatrati za kasnejšo analogično vzpostavitvev, to se pravi, da bi inovacija $g > x$ zajela tudi rb. dialekt (*bōg > *būx*), nato ko ta zakon ne bi več veljal, pa bi zaradi prevelike razlike s cas. obl. (**bux: bogā*) bil zopet prevzet tudi pred pavzo g (**būg* po *bogā*), oz. ker *g* pred pavzo ne bi bil izgovorljiv, takoj ali vsaj zelo kmalu k (*būk*). Oblika *Boch* iz Ortn. pris. in živa oblika *pōx* 'poleg' bi tako izvajanje sicer podpirali, toda v Ortn. pris. najdemo tudi *dl* in *o < u* (*nemo* 'njemu'), kar bi kazalo na gorenjski vpliv, razen oblike *pōx* (ali *poX*) pa se je rabila, ali se mogoče v okolici še rabi, tudi oblika *pōuk*,⁷⁵ ki jasno kaže na prehod $g > k$ (razen

⁷⁰ Glede menjave *e* in *q* v sufiksih gl. Mikkola, UG, 68, 100.

⁷¹ Škrabec piše vedno s *t*-jem.

⁷² Za razširjenost tega pojava gl. Ramovš, HG II, 189, 217.

⁷³ Ramovš omeji prehod $g > k$ le na srednje in vzhodno Štajersko, prim. HG II, 234, in predvsem predavanje 8. XII. 1950.

⁷⁴ Škrabec transkribira izglasni *g* vedno s *k*, nikoli s *x* (*h*), in navaja to za dolenske oblike.

⁷⁵ Navaja jo Ramovš, HG II, 201, po Škrabcu.

kolikor bi bil *i* poznoreduciran *poŷk < poŷgi < polŷgy*). /Glas/ *x* v *pöx* zelo lahko nastane, zlasti ker je najobičajnejša zveza (vsaj v Rb.) *pox tǵabe*, kjer se *kt* asimilira v *xt*, lahko pa je *x* tudi direktno pod vplivom predloga *x < k*.

Pri tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da nimamo nikoli analogičnih izravnav *s x* po nom. sg. masc., pač pa s *k*: *bəzək*, gen. *bəskǵ* kakor pri *b s p* (*jǵastrop – jǵastropa*); prim. še *syódrak – syódraka* iz **sograd* po metatezi (prim. na Igu *sqdrah (-x)* po Plet.) in še *mūsək – mūska* 'mozek'. Tudi v stalnih zvezah, kjer je vpliv analogije manj verjeten, imamo *k*, prim.: *buknjǵadaj* (*bog ne dǵaj*, po akcentskem tipu *ženǵ*), *boklǵōnaj* (*bog lon dǵaj*) in podobno.*

* Za tisk pripravil J. Toporišič, iz rokopisa pretipkala S. Horvat. Delo je nastalo l. 1952.

Dialekti na skrajnem južnozahodnem delu Slovenije so še dokaj slabo poznani. Ramovš tega ozemlja sam ni raziskoval, saj je bilo podrobno raziskovanje celotnega slovenskega etničnega ozemlja za poedinca nemogoče, zato so bili njegovi podatki geografsko prerediti, včasih pa se je moral opirati tudi na tuje zapise. Pri izdelavi Dialektološke karte in pri pisanju Dialektov se je opiral za t. i. brkinski dialekt na Mačekkega, Przegład słowiańskich gwar Istrii, in morda na nekaj njegovih ustnih podatkov, deloma še na zapise ljudskih pesmi, ki so v SNP pod št. 7495, 7593, 7690, verjetno tudi 7933 in 8107; prav tako se je opiral na Mačekkega pri opisu šavrinskega dialekta, pri opisu južne notranjščine pa na ustne podatke romanista prof. Šturma in na F. Erjavca, LMS 1882–1883, 274–277, medtem ko za Brkine ni imel nobenih podatkov.

Šturmovi podatki so sicer točni, vendar le za Košano in jih ne smemo uporabljati za oznako vse južne notranjščine, ki nikakor ni enotna, ampak precej razčlenjena. Mačekki pa je opisal slovenske istrske govore dokaj skopo (kar tudi sam priznava, n. d., 2), severnemu dialektu, ki ga je imenoval dekanski (po kraju Dekani), a mu je Ramovš pozneje spremenil ime v brkinski, tudi ni določil severne in gornjega dela vzhodne meje, a opisal ga je po gradivu, ki ga je nabral v Dekanih in okolici – višje ima sicer zaznamovani dve točki: Kozino in Markovščino, vendar tu gotovo ni mnogo zapisoval, kajti govorica v teh dveh krajih se od dekanske že precej razlikuje. Poleg tega Kozina ni srečno izbrana točka, ker je mlada naselbina.

V smeri proti severu od dekanske okolice in na zahod od Košane je imel Ramovš poleg že omenjenih zapisov ljudskih pesmi, ki so iz Škednja (predmestje Trsta), a niso posebno točno fonetično zapisane, tako da si zlasti glede vokalizma ni mogel dosti pomagati z njimi, če upoštevamo najbližje točke, ustne podatke prof. Rupla za Prosek ter dobre in številne podatke za Gorjansko pri Štreklju, [28] *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes*, Wien 1887, in *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes*, JA XXXV, 130–150. Vmesno ozemlje mu sicer ni bilo popolnoma nepoznano kot npr. Brkini, saj navaja nekaj podatkov za Opčine, Dutovlje in Senožeče, vendar ga je še vedno premalo poznal, da bi bil mogel temu ozemlju določiti dialektično pripadnost,

zlasti ker si še ni bil na jasnem, kaj je pravzaprav značilno za kraški dialekt, kajti nekatere lokalne značilnosti komenskega govora,¹ ki jih je našel pri Štreklju, je pripisoval splošno kraščini.

Po vsem tem Ramovšu ni preostalo drugega, kot da si je pri razmejitvah – zlasti glede meje istrskih dialektov z notranjščino in kraščino pa tudi glede meje med notranjščino in kraščino – pomagal z geografsko razčlenjenostjo in z upravnopolitično razdelitvijo. Notranjski dialekt je omejil z nekdanjo kranjsko-goriško in kranjsko-istrsko deželno mejo. Po tej razmejitvi je večji del Brkinov ostal izven notranjskega dialektu in po njih je torej Ramovš imenoval dialekt, ki naj bi se od tu širil na zahod do Jadrana. Na severu, kjer naj bi mejil na kraščino, naj bi se brkinski dialekt po priloženih zemljevidih razprostiral do nekdanje goriško-istrske meje, od goriško-istrsko-tržaške tromeje pa nekako v ravni črti proti Trstu, tako da bi južna predmestja ostala še na brkinski strani. V tekstu pa je bolj upošteval tudi geografsko razčlenjenost in zato pomaknil mejo proti severu na vrhove: Goli vrh, Veliki hrib, Vremščica ter s tem kraje med Divačo, Rodikom in Barko prištel k brkinskemu dialektu. Na zahodu naj bi se brkinski dialekt širil do Jadrana, na jugu pa do čakavskih govorov in drugega slovenskega istrskega dialektu, ki ga je Maček imenoval pomjanski (po kraju Pomjan), a Ramovš šavrinski. Mejo med šavrinskim in brkinskim dialektom je Ramovš na kartah povzel po Mačekem, v tekstu pa jo je malenkostno spremenil, tako da je okolico Movraža prištel še k šavrinskemu dialektu.

Za ves suponirani brkinski dialekt je Ramovš seveda uporabil Mačekovega oznako dekanskega govora. Toda značilnosti dekanskega govora se ne raztezajo na Brkine. Raziskovanja na terenu so pokazala, da bivša kranjska deželna meja na razvoj dialektov tako rekoč sploh ni vplivala, kar je popolnoma razumljivo, saj ta meja ni stara. Že Tine Logar (SR VIII, 50sl.) je ugotovil, da sega v Vipavski dolini in na Krasu pri Dutovljah notranjski dialekt čez nekdanjo deželno mejo. Isto pa velja tudi za tržaško okolico in za Brkine. Notranjski dialekt tudi tu sega mnogo bolj na zahod, kot je mislil Ramovš ali tudi Mačeki.

[29] Poleg tega tudi karakteristika istrskih govorov ni brezhibna. Predvsem moram pripomniti, da z izjemo zelo redkih vasi ne sovpadajo refleksi za *ö* in *ō*; za *ö* imajo nenapet *û*, za *ō* pa lokalno nekoliko različne reflekse *ûə*, *ûo*, *ô*, *ô*. Mačeki je refleksa za *ö* in *ō* označeval z *û* in Ramovš, ki je primere iz Mačekovega prepisal v svojo transkripcijo, je *û* (po Mačekem »zelo blizu *u*, vendar drugačen od njega«) transkribiral z *ó*, s čimer se je še bolj odmaknil pravi podobi dialektu.

Po Ramovšu je objavil nekaj malega podatkov o južni notranjščini in istrskih dialektih še Ribarić, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, Srpski

¹ Pod komenski govor štejem v glavnem tisto ozemlje, ki ga je Štrekelj označeval z Görzer Mittelkarstdialekt (Morph., 3).

dijalektološki zbornik IX, 1940, 7–9. On loči šavrinski dialekt od dialekta Brkinov in Kraševcev, ki ga ima za nadaljevanje tistega kraškega dialekta, ki ga je opisal Štrekelj (gl. zgoraj). Napačni so njegovi podatki o refleksu za \bar{q} na Brkinih, kajti diftong $\hat{u}\bar{a}$, $\hat{u}\bar{o}$ je slišal kot zelo ozki o . Opazil tudi ni kvalitetnih razlik pri vokalih, a opazil je tendenco k vokalizaciji polglasnikov (vendar samo pri etimoloških). Ima pa že nekaj pravih podatkov o razvoju \hat{e} , čeprav si o raznih refleksih ni na jasnem, kajti npr. v besedah *vera*, *vreme* nimamo niti enakega razvoja niti enakega refleksa ($\hat{i}\bar{e}$: $\hat{i}\bar{\hat{e}}$), a oba primera se razvijata iregularno tudi drugod. Seveda tudi ni govor Brkinov nadaljevanje tistega kraškega dialekta, ki ga je opisal Štrekelj. Pomembna in točna pa je Ribaričeva študija pri opisu čičevskega dialekta (predvsem štokavskega dela), kar je njen glavni namen, in tudi razmejitev med Čiči in Brkini je dobro podana.

Iz severnejšega predela je po Ramovšu objavil iz Serazinove disertacije nekaj podatkov² za okolico Sežane in Tomaja s predlogom za delitev kraškega narečja še na zgornje in spodnje Arturo Cronia, *Contributi alla dialettologia slovena*, SR III, 324–326. Meja, ki jo predlaga, se v južnem delu že približno ujema z mejo med kraškim in notranjskim dialektom.

Če hočemo sedaj ugotoviti, do kod sega notranjščina na zahod, moramo najprej določiti najznačilnejše karakteristike notranjščine. Nekega pojava, ki bi bil značilen samo za notranjščino, sicer ni, značilno zanjo pa je, da so jo sprva zajemali dolenski inovacijski valovi, da ima torej starejše jezikovne pojave skupne z dolensko notranjščino ter tistimi dialekti, ki so sprva spadali v dolensko dialektično bazo. Pozneje pa so notranjščino zajemale zlasti inovacije, ki so značilne za slovenske primorske dialekte. Proti zahodu bomo torej notranjščino omejili z značilnostmi dolenske dialektične baze, te pa so [30] predvsem: \hat{e} > \hat{e}_i , \bar{o} > \hat{u} , \hat{u} > $\hat{u}i/y$, $-o$ > $-u$, $-q$ > $-\bar{o}/-\bar{u}\bar{o}$, kraške značilnosti pa so npr.: \hat{e} > $\hat{i}\bar{e}$; \bar{o} > $\hat{u}\bar{o}$, $-o$ > $-o$ ($-\bar{u}\bar{o}$), $-q$ > $-u$, $-\bar{e}$ > $-\bar{a}$.

Po novejšem razvoju se seveda ti refleksi lahko spremenijo. Zlasti pogosten pojav v notranjščini je monoftongizacija \hat{e}_i > \hat{e} , \hat{e} (redkeje že proti \hat{e}).³ Da je ta e res iz e_i , nam ne dokazuje le postopno širjenje tega pojava (v nekaterih krajih je le deloma razvit: najprej se pojavi pred $f(a)$ in labiali, nazadnje pred spiranti) in večkrat fakultativen izgovor, ampak tudi taki primeri, v katerih se monoftongizira e_i drugačnega izvora, npr.: *jêce* (Jasen pri Ilirski Bistrici, Zajelše na Brkinih, Barka) < *jějce* (Košana, Ilirska Bistrica itd.) < *jajcě* ipd. Dalje je npr. *mlêko* (Opčine pri Trstu) nastalo iz *mlêku* in ne gre pri končnem $-o$ za kraški refleks, kajti tam imajo tudi *kuôto* < *kuôtu* < *kotəł*, *mārto* < *mārtau*. Tudi y v nekaterih krajih opuščajo in ga nadomeščajo z u .

Vendar se izoglose tistih starejših pojavov, ki ločijo notranjščino od kraščine, povsod ne krijejo. Potek ene izoglose sicer ni odvisen od druge, toda ker gre tu za oze-

² Podatkov je malo in še tisti niso vsi posrečeno izbrani. Za \bar{q} npr. navaja primer *roka*, ki se v slovenščini večinoma razvija iregularno.

³ Monoftongizirani glas je navadno nekoliko krajši od diftonga.

meljsko manjše neskladnosti in ker so te izoglose takega značaja, da kažejo na razmera močno ločitev obeh dialektov v neki starejši dobi, bi bilo možno, da je ta neskladnost nastala tudi v mlajši dobi z mešanjem dialektov in deloma še z novejšimi razvoji, ne pa toliko z nekdanjim različnim obsegom inovacij. Ker notranjščine ne ločijo od kraščine niti naravne ovire niti niso med njima potekale močne zgodovinske meje, sta oba dialekta tem lažje vplivala drug na drugega. O tem, koliko je notranjski dialekt izpodrival kraškega, pa bo mogoče kaj jasnejšega povedati šele, če se bo našlo kaj več meddialektičnih substitucij, ko bo podrobno raziskana mikrotoponimija, in če bodo zgodovinarji našli kaj več kolonizacijskih podatkov.

V kraški dialekt sega *y* v komenskem in štanjelskem govoru. Gotovo se je sem razširil z notranjske strani, pa najsi že na kakršen koli način. Oba govora pa poznata tudi $\hat{u} < \ddot{o}$, vendar v komenskem govoru $\hat{u} < \ddot{o}$ ni treba, da bi bil identičen z notranjskim, ampak je lahko nastal po samostojnem razvoju iz kraškega $\hat{u}\phi$, kajti v komenskem predelu prehaja v \hat{u} tudi $\hat{u}\phi < \bar{q}$ ($\hat{u}\phi$ za \ddot{o} in \bar{q} je ohranjen še severno in zahodno od tega govora).⁴ Drugače je z manjšim štanjelskim govorom (severovzhodno od komenskega). Tam imajo namreč \hat{u} le za \ddot{o} , ne tudi za \bar{q} . Ta $\hat{u} < \ddot{o}$ je morda notranjski, možno pa je tudi, da je v tem govoru notranjski $\hat{u}\phi < \bar{q}$ nadomestil nek[32]danji $*\hat{u}$ (enake vrste, kot je morda komenski).⁵ Podobno razliko pri obsegu posameznih pojavov dobimo tudi v Proseku, le da tu v sicer kraškem govoru večinoma govorijo notranjski refleksi za \acute{e} (\acute{e}).

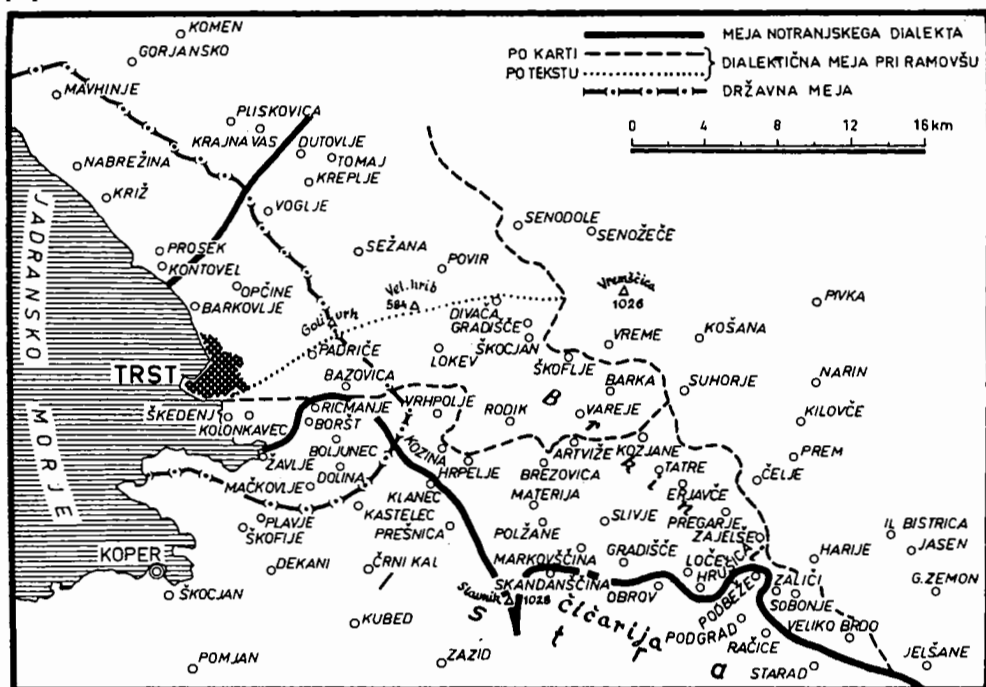
V severnem delu do Krajne vasi pri Dutovljah je zahodno mejo notranjskega dialekta v glavnih potezah določil T. Logar (SR VIII, 50sl.). Od tam naprej poteka nato proti morju ter ga doseže med Barkovljami in Prosekom. Tržaška predmestja so notranjska, medtem ko je slovensko prebivalstvo Trsta dialektično mešano. Kmalu pod Trstom pa se začenjajo istrski govori. Njihova meja poteka nekako na črti Žavlje–Ricmanje–Klanec–Pogorje s Slavnikom. Zlasti pri Klancu je mejo zaradi mešanja težko prav točno potegniti. Od tu naprej meji notranjščina v svojem južnem delu do Jelšan na čakavski čičevski dialekt. Ta meja pa je zaradi zanimanja za poreklo Čičev že dolgo znana, a zlasti po zaslugi Mačekkega in Ribarića tudi kar točno določena.⁶

⁴ V Mavhinjah, tik ob jugozahodnem robu komenskega govora, pa se monoftongizira $\hat{u}\phi$ v zelo ozek \acute{o} . Toda ta monoftongizacija je mlajša od komenske, ker zajame tudi $\hat{u}\phi < \ddot{o}$ (prim. Legiša, Razgledi VI, 433).

⁵ Takšno nadomeščanje $\hat{u} < \bar{q}$ z notranjskim $\hat{u}\phi$, $\hat{u}\acute{o}$ dobimo v nekaterih krajih izven štanjelskega govora (Prosek, Križ) tudi samo v posameznih besedah (prim. op. 9).

⁶ Ob meji je precej vplivov: v okolici Podgrada so predvsem močni slovenski vplivi na čičevski dialekt, v okolici Jelšan pa so vplivi na obe strani in starejši raziskovalci so precej krajev postavili med mešano ozemlje – toda mejo je mogoče potegniti dokaj ostro, saj tudi v teh krajih prevladujejo slovenski ali pa čakavski elementi dovolj izrazito. Še kar točno je mejo določil Mačekki, Gwary Ciciów a ich pochodzenie, Lud Słowiański I A (1929–1930), 4, 16, in Przegląd, 49, 84, le da ni vedel za čičevski izrastek v Brkine pri Podbežah in da dialektične pripadnosti Podgrada, ki

[31]

[32sl.] Na notranjski strani torej ostanejo ne samo vsi Brkini, ampak tudi dolina med Brkini in Slavnikom (nad Čiči), okolica Divače in večji del tržaške okolice.

Za dokaz nekaj primerov (za glasove, ki sem jih zgoraj navedel kot značilne za razmejitve) iz teh krajev: *strēxa, zvēzda, būx, ūs, mūoš, kūot* (Voglje) – *lēt̄aš, kaļēno, nējsəm, zvējzda, črējšna, paṽēdo, rēpa, slēp, snējx, tēme, nūč, rūx, testū, sənū, mūoš, γūōba, k̄yxna, mūxa, kleb̄ȳk, t̄jēte -e < -e, t̄jēto -o < -o* (Opčine) – *snēx, strēxa, zvēzda, kūst, nūč, mūoš, mūoka, γalūap, l̄yna, l̄ypca, l̄yč, k̄yxna* (Barkovlje) – *mēst̄o, snēx, zvēzda, črēšna, dvēj, būx, γašpūt, mūxa, c̄yxna* (Kolon[33]kovec) – *nādēl'a, mlēk̄o, nūč, lūč* (Padriče pri Bazovici) – *mlēku, kaļēno, mrējna, nūč, būs, b̄yrja, c̄yxat* (Lokev) – *rēpa, svēca, na tlēx, mūc, zyūn, b̄yrja* (Gradišče pri Divači) – *rēs, trēbax, mlēko, nūt, būx, t'yxna, m̄yxa*; in za *ě, è, ē: šjēst, s̄jēd̄p, p̄jēt* (Vrhpolje) – *cēsta, sēme; mūst, kūst, m̄jēt, n̄jēsu, z̄jēljē* (Kozina) – *xlēb̄ec, m̄jēsac, brēzuca, nōč < nōuč, būs* (Brezovica) – *dēļaj, mlējiku, čjēsne, n̄jēman, nējsəm; kaķūš, taķū* (Povžane) – *γarmēhu, čjēsne*;

je čičevski, ni mogel zanesljivo določiti (prim. Przegľad, 49, op. 1). Ribarič, Razmještaj, 29–31, pa je že točno naštel vasi, ki spadajo k čičevskemu dialektu, le notranjskega zaselka Zaliči (ki spada pod Podbeže) ne upošteva. Že pred izidom Ribaričeve razprave in pred Maleckim je po Ribaričevih ustnih podatkih zarisal v okolici Podgrada točno mejo Tesnière v Atlas linguistique (1925), karta I. (Podatke o starejši literaturi gl. v navedenih delih, dalje: Rešetar, JA XIII, 167sl.; F. Jurišević, Ljudski tednik, 1. I. 1949.)

⁷ Za *ōy < ö* prim. Ramovš, KZSJ, 199.

nôc < *nôuc*, *bûx*, *bûs*, *tosîe* 'lase', *šîest*, *pîeku*, *pîet* (Markovščina) – *brêix*, *slêip*, *mêjstu*, *nûc*, *mûst*, *zûop*, *pûot*, *lÿč*, *olÿpła* (Hrušica) – *mlêku*, *čêšne*, *pêya*, *nêj trêba*, *nûs*, *mûc* (Pregarje) – *mlâjku*, *nâjman*, *dêjlan*, *bûs*, *nûs* (Tatre) – *cêjsta*, *dêjlat*, *dêjlat*, *lêjs*, *mêjset*, *kâkû*, *sânû* (Artviže).

Seveda ta jugozahodni del notranjskega dialekta ni enoten, ampak ga prepletajo številne izoglose, ki pa so mlajšega postanka. Vendar se govornica okrog Trsta npr. od pivške ne razlikuje bolj kot govornica okrog Ilirske Bistrice. Poleg že omenjenih novejših pojavov v vokalizmu (*êj* > *ê*, *ÿ* > *û*, *-u* > *-o*) je na tem ozemlju še več drugih vokaličnih in konzonantičnih razlik. Lokalne razlike se kažejo zlasti še v različnih refleksi sekundarno poudarjenih vokalov (monoftongi ali diftongi, različna kvaliteta), v različnem obravnavanju diftonga *ôu* (*ôu* – *û* – *ô*) in v različnih stopnjah moderne vokalne redukcije; pri konzonantizmu pa so značilne otrditve v večjem ali manjšem obsegu in izgubljanje sekundarne palatalizacije, deloma tudi različno obravnavanje skupine *čre* (v zahodnih obrobni krajih okrog Trsta je rohranjen).⁸ Izoglose teh mlajših pojavov pa potekajo neodvisno od starejših.

Onstran omenjene notranjske dialektične meje pa se severozahodno od Trsta razprostira kraščina, prim.: *snîex*, *zvîezda*; *šîest*, *nûc*, *ûs*, *mûš*, *mûka*, *ûzok*, *ÿba*; *mlîeko*; *u xîšur*, *trî mûxə*, *pâtrə* 'petre' (Nabrežina) – *zvîezdê* nom. sg., *mîesc*, *dîelət*, *nûč*, *bûx*, *kûst*, *ÿlûp*, *ÿûpc* 'gobec', *mûkə* 'moka', *sa tûžjə* 'se toži', *ÿûabə*, *mûoš*, *ûaskÿä*;⁹ *pûnuä* 'polno', *mîestÿä* (*-ÿä* < *-o*); *žênu*, *mÿxa* (plur. *-a* < *-e*) proti *sûncjə* (Križ) – a v Proseku so že močni notranjski vplivi (zlasti *ê*, *-e*): *snêx*, *zvîezda*, *smêš*, *pêt* 'peti'; *pîet*, *šîest*, *nûč*, *nûs*, *mûš*, *mûka*, *ûzok*, *ÿlûp*, *ÿûoba*; *mÿxa*, *klÿč*, *kÿxûa*, *mlêkuç*, *žjênu*, *žjêne*. Podobno tudi v Kontovelu, le da je tam notranjski vpliv še nekoliko močnejši.

V južnozahodnem delu, kjer torej po Brkinih in v njihovi okolici suponiranega brkinskega dialekta ni, se šele na črti Žavljje–Ricmanje–Klanec pričinja govor s približno takimi značilnostmi, kot naj bi jih imel brkinski dialekt. Bistvene značilnosti tega govora [34] so zlasti *îe* < *ê* in *îĕ* < *ĕ*, *ĕ*, *ê* v nezadnjem zlogu, prim.: *snîex*, *zvîezda*, *lîeto*; *šjîest*, *pjîêt*, *sjîedən*, *nûs* (Boršt pri Ricmanjah, Dolina, Mačkovlje) – *ÿrîex*, *smîex*, *črîešna*, *bûs*, *rûx* (Plavje) – *zvîezda*, *mîesəc*, *pjîč*, *pjîêt* (Kastelec) – *mlîeko*, *dîelən*, *pjîêt*, *zjîebe*, *pjîest* (Prešnica). Značilnosti tega govora pa so razvojno povezane z značilnostmi vse istrske slovenščine, saj je bistvena razlika med dekanskim in pomjanskim govorom le v razmerju diftongi : monoftongi. Samo ozemlje med Kubedom in Zazidom, kjer je čutiti močan mlajši notranjski vpliv, je z istrsko slovenščino nekoliko manj povezano.

Vendar ima tudi vsa istrska slovenščina z notranjščino več sorodnosti, kot se je doslej mislilo, saj ima *û* < *ô* in *y* oz. nadalje razvite reflekse < *û*. Toda zlasti razlika *îe* (v južnem delu slovenske Istre *ê*) proti notranjskemu *êj* (oz. *ê*) in *îĕ* (v južnem delu *ĕ*)

⁸ Deloma so te razlike razvidne tudi iz zgoraj navedenih primerov.

⁹ *ûə* za *ĕ* je pač notranjski vpliv.

proti notranjskemu *ŕe* nas obenem z drugimi glasoslovnimi, sintaktičnimi in leksikalnimi (večje število romanskih izposojenk) posebnostmi opravičuje, da obravnavamo istrske govore kot poseben dialekt.

Kako pa so nastale omenjene značilnosti – vsaj na videz z nasprotujočimi si refleksi –, bo treba še preiskati: ali gre za mešanje dveh dialektičnih baz (dolenjske, primorske) ali so nastale po mlajšem samostojnem razvoju.

Mlajši jezikovni pojavi, ki so značilni za primorske dialekte, pa so seveda zajemali tudi Istro. Omenil bi predvsem razvoj kratkopoudarjenega *a*, ki je doslej veljal za neko istrsko posebnost. Vendar tu ne gre za premikanje *ǣ* > *ǣ̆* prek stopnje *ǣ*, ki naj bi jo še izkazoval šavrinski dialekt, kot je mislil Ramovš (KZSJ, 237), ampak enostavno za nadaljevanje notranjske in kraške redukcije kratkega *a* v *ǣ*, ki se nato pod kratkim poudarkom, ponekod pa tudi v nepoudarjeni poziciji, lahko vokalizira v različne glasove (ne samo v Istri), ki se pogostokrat spreminjajo od vasi do vasi, prim.: *brĕt*, *škĕf*, *kĕdĕt*, *dĕĕlet* (Boršt pri Ricmanjah), *škĕf* (Boljunec), *fĕnt*, *škĕf* (Prešnica), *brāt*, *kādĭt* (Bočaji pri Truškah) itd. Isto tendenco vokalizacije opazimo tudi pri etimoloških polglasnikih, ki včasih sovpadajo z *ǣ̆*: *pās*, *māyla* (Bočaji), včasih pa se razlikujejo: *pēs*, *stēza* (Boršt pri Ricmanjah).

Dialektično podobo slovenske Istre so seveda v znatni meri oblikovali številni priseljenci, ki so se tu naseljevali v različnih dobah, zato je tem lažje razumljiva tudi razdrobljenost teh govorov, ki je precej močnejša, kot je razvidno iz dosedanjih opisov. Toda naša historiografija je pri vprašanju kolonizacije v Istri še skoraj na mrtvi točki (prim. M. Pahor, Istrski zgodovinski zbornik 1953, 148); M. Kos je sicer objavil razpravo O starejši slovenski kolonizaciji v Istri (Razprave razr. za zgod. in društ. vede SAZU 1, 1950), [35] vendar v njej dialektologiji ne nudi pomoči, saj se sam pri svojih izvajanjih močno opira na dosedanje dialektološke ugotovitve.

S tem bi bili podani le glavni obrisi, potrebne pa bodo še podrobne študije o posameznih govorih, a že to kaže, da je razvrstitev dialektov na skrajnem slovenskem jugozahodu in njihovo medsebojno razmerje precej drugačno, kot smo mislili, saj sega notranjski dialekt prav do morja, suponiranega brkinskega dialekta ni, marveč se na delu ozemlja, ki bi spadalo pod ta dialekt, govorijo istrski govori, ki imajo vsi precej sorodnosti z notranjščino, na ostalem delu in tudi na ozemlju Brkinov, po katerih je ta dialekt dobil ime, pa se govori notranjski dialekt.

[97] Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta

Ko sem pisal razpravo *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*,¹ sem črnovrški dialekt odpravil z naslednjimi besedami: »Med rovtarskimi dialekti je prvotno najbrž celo črnovrški dialekt spadal pod osnovni gorenjski sistem in njegovi diftongi *ie* in *uo* (oz. *iə*, *uə*) za *ě* in *ō* so najbrž že sekundarni (*eĵ* > *e* > *ie*), vendar tu o tem ni mogoče podrobneje razpravljati.«² Tudi na skici³ je črnovrško področje vključeno v gorenjski osnovni sistem.

Ne glede na to, da zaradi kompozicijskih razmerij v omenjeni razpravi ni bilo mogoče takih stvari podrobneje obravnavati, tudi ni bilo obširnejšega materiala za ta dialekt. Zdaj pa smo dobili Tominčevo knjigo *Črnovrški dialekt*.⁴ Tu ne mislim ocenjevati vrednosti knjige, ki je sploh prvi podrobnejši slovar kakega slovenskega narečja in jo je že zato treba toplo pozdraviti. Njena vrednost je predvsem leksikološka.⁵ Morfološko je zelo zanimiva zaradi strukture morfoloških oblik, ki pa so jih povzročili pojavi, izvršeni na fonološki ravni. Fonološko pa nam knjiga tudi prinaša marsikaj novega in za poznavanje slovenskih dialektov zelo zanimivega. Vendar je treba te stvari iz gradiva pravzaprav šele izluščiti. 48 strani obsegajoča študija o fonetičnih in morfoloških značilnostih je namreč podana na tradicionalni način starih lingvističnih šol, tako da je iz nje le z velikimi težavami mogoče razbrati fonološki sistem črnovrškega dialekta. Škoda, da razmeroma številne tiskovne napake močno ovirajo lingvistovo lastno razpoznavanje zakonitosti iz obširnega materiala.

Tu bi poskusil po gradivu v Tominčevi knjigi ugotoviti fonološki sistem dialekta in nato rekonstruirati njegov razvoj.

¹ Slavistična revija XIV, 1963, 25–78.

² N. d., 53.

³ N. d., 47.

⁴ Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*, SAZU (Razred za filološke in literarne vede), Dela 20, Ljubljana, 1964, 272 + 4. str.

⁵ O knjigi sta doslej poročala: Tine Logar v *Naših razgledih* XIII, št. 22, 21. novembra 1964, 439, in France Bezljaj v *Jeziku in slovstvu* X, 1965, 101.

Najprej se je treba ustaviti pri kratkih *e*-jevskih glasovih. Pisani so na dva načina: kot široki *e*-jevski vokal (z vejico pod *e*) in srednjejezični *e*-jevski vokal (s krožcem pod *e*). Vendar glasova nimata vsak svoje fonološke vrednosti niti nista pozicijski varianti. Tominec si sam ni na jasnem, kaj je z njima. Tako pravi: »Kratko naglašeni *i* je v črnovrškem narečju srednjejezični vokal *ɛ*, po akustičnem vtisu skoraj *ɛ*« (15); »Ta dva ozka vokala (nenaglašena *i* in *u*) sta dala *ɛ* in *ɔ*« (16); »Predtonični *e*-jevski vokali so zastopani z *ɛ* ali *ɛ̇* (akustični vtis bi govoril skoraj prej za *ɛ* kot za *ɛ̇*)« (18). Vendar lahko opazimo, da se je trudil v knjigi [98] uvesti srednjejezični *e*-jevski vokal za tisti glas, ki razvojno ustreza knjižnemu *i* (ali *u*-ju za palatalnim konzonantom) in široki *e* za tisti glas, ki razvojno ustreza knjižnemu *e* in *ə* (torej črki *e*). Ne glede na to, da jaz slišim v *kljēn* < *klin*⁶ in *apljēn* < *opljēn* isti glas, in da tudi pripadnik narečja pri besedi *perišē*, ki je v pomenu 'perišče' pisana v knjigi z vejico pod *e*, v pomenu 'prgišče' pa s krožcem pod *e*, ne more ugotoviti pomena brez konteksta, je v knjigi toliko nedoslednosti, da tega ni mogoče pripisati tiskovnim napakam. Primerov nima smisla navajati, ker jih je mogoče dovolj najti. Za ilustracijo bi navedel, da je npr. beseda *něč*, ki je sicer običajno pisana s krožcem pod *e*, ker se je razvila iz *níč*, pisana tudi z vejico pod *e*, in sicer na straneh 69 (2×), 75, 82, 99, 136, 140 (2×), 190. Zlasti je popolna nedoslednost pri refleksu za kratki *ir*, če alternira z dolgim *īr*, ki se je razvil v *iər* (*iə* pa je regularen refleks za *e*). Tu se ni mogel odločiti, ali naj piše po knjižni grafični podobi ali naj upošteva *e* iz dolgega zloga v dialektu; prim. npr.: *šternājst* z vejico na 42, s krožcem na 216; *šterūəjine* z vejico na 87, s krožcem na 79; *štērdeset* z vejico na 62, s krožcem na 42, 216 ipd.

Vsekakor torej ne obstajata dva kratka *e*-jevska fonema. Poleg tega je samo en kratek *a*-jevski glas, ki je skoraj dosledno pisan s krožcem pod *a*; posamezni primeri samo z *a* (kot npr. *kadīūpca* (19), *bərlāzyət* (75), *capātat*, *bāš* (80), *spāxu* (145), *rāspāčkət* itd.) so očitne tiskovne napake. Napake so seveda tudi zelo redki primeri z *ɑ*: *nīstɑ* (71), *nīsmɑ* (71), *zɑ* (72).

Ker pa je v kratkih zlogih samo en *e*-jevski in en *a*-jevski fonem, bi se vsekakor brez škode lahko izredno olajšal zelo težaven tisk, saj so v knjigi natisnjeni vsi kratki *a*-ji s krožcem pod črko in vsi kratki *e*-ji s krožcem ali vejico (kar je, kot rečeno, brez fonološke vrednosti). Tudi dolgih naglašanih *e* in *o*, ki sta široka, bi ne bilo treba posebej označevati, ker nimata opozicije v kakem *e* in *o* z drugačno kvaliteto. Kolikor v tem članku citiram material iz Tominčeve knjige, teh stvari ne označujem.

Vokalni sistem črnovrškega dialekta je potemtakem naslednji:

dolgi vokali				kratki vokali			
				nenaglašeni		naglašeni	
<i>i</i>		<i>u</i>		<i>i</i>	<i>u</i>		
<i>iə</i>		<i>uə</i>		<i>e</i>	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>a</i>
<i>e</i>	<i>o</i>						
	<i>a</i>						

⁶ Vse primere, kjer ne citiram strani, je treba iskati v slovarju, s. v.

S pripombo, da sta kratka *e* in *a* nekoliko reducirana, tj. pomaknjena proti srednjejezični legi. *e* je kot par *a*-ju seveda odprte narave – torej je *e* širok reduciran glas in iz tega logično sledi Tominčevo označevanje, ki ga enkrat označi kot širokega, drugič kot reduciranega.

H kratkim naglašnim vokalom je treba še pripomniti, da pozna Tominec tudi kratkonaglašeni *o*. Toda ta *o* nastopa le v določenih pozicijah in je le pozicijska (kombinatorna) varianta. Nastopa predvsem v zvezi s tavtosilabičnim *ɥ*. Tu je jasno, da gre za pozicijsko varianto – pa naj že imamo *oɥ* fonološko za *o + ɥ* ali *ä + ɥ*. Verjetnejša se mi zdi (za naglašeno pozicijo) prva možnost (torej *o + ɥ*), [99] zlasti ker imamo tudi diftong *ej* dosledno pisan kot *e* z vejico (ni zamenjav med širokim in reduciranim *e* kot v drugih primerih), kar bi mogoče kazalo na tisto kvaliteto *e*-ja, kakršna je v dolgih zlogih. Po nastanku ustrezajo ti diftongi takšnim glasovom, ki bi v drugih pozicijah bili dolgi, in takim, ki bi bili kratki. Gre torej za nevtralizacijo kvantitete v diftongičnih zvezah *oɥ* in *ej* (ni pa kvantiteta nevtralizirana v diftongu *eɥ*). Druga znatno redkejša pozicija, v kateri nastopa *o*, je skupina *r + o + w* + vokal (prim.: *črōwa* ‘črva’, *drōwa*, *mrōwa*, *ta prōwa* ‘prva’, *urōwi*). Tudi tu gre za pozicijsko zadevo, kajti dolgi *o* v tej poziciji ne nastopa, kot nam kaže primer *srōwa* (200), kjer bi sicer pričakovali dolgi *o*.⁷ Na drugi strani pa redki primeri z *o* + tavtosilabični *ɥ* v nenaglašeni poziciji (*douɥn*, *klousām*, *lākoɥn*, *mroulinc*, *aproulɥu*, *papoɥdān*, *rounām* poleg *runām*, *woukūle*) kažejo na to, da je *ou* vendarle vsaj v nenaglašeni poziciji treba imeti za kratki *a + ɥ*. To je možno, čeprav dobimo v knjigi izjemoma tudi *au*, toda ti primeri so deloma verjetno napake (*daužnūest*, *dapaɥdājns’k* poleg *papoɥdān*, *papoɥdājn’sk*), v drugih primerih pa stoji *au* v poziciji pred *r* (*laurāč* (65), *lauričk*, *saurāšt’*) ali pa je med *a* in *ɥ* morfemska meja (npr. *zauṗēt*). Nenaglašeni *ou* se je šele v zadnjem času v zelo redkih primerih začel vnašati iz naglašnih zlogov ali nastal po novejših razvojih (*lākoɥn* < *lakamn* z *un* < *mn*), medtem ko je alternacija naglašnega *ou* proti nenaglašnemu *u* še vedno normalna.

Distribucija vokalov je v črnovrškem dialektu omejena s tem, da kratki *a* ne more nastopati za palataliziranimi konzonanti, ampak ga v tej poziciji nadomesti *e* (tudi morfem *a* ima v taki poziciji alomorf *e*), ter dolga *i* in *u* ne pred *r* (nadomeščena sta z *iə* in *uə*). Razen tega tudi nisem našel (z izjemo sklopa *buyimə*) primerov z nenaglašnim predtoničnim *i*, kar pa je le posledica historičnih pojavov in bi strukturalno ne bilo

⁷ V knjigi dobimo še *nōu* ‘novo’ (141), kar bo pač le napaka, saj na str. 37, kjer je ta pridevnik podrobneje obravnavan, ni navedena ta oblika, ampak *nāu*. Tudi oblike *māyu*, *mōyła* (129) pri morfološki obravnavi tega glagola na str. 46 niso navedene, ampak samo *māyu*, *māyła*, prav tako je samo *a* v raznih zvezah na drugih mestih (npr. na str. 138, 147, 186, 242) in pri prefigiranih oblikah (*abnemāyu*, *apamāyu*, *premāyu*, *parpamāyu*, *zmāyła*). Če je v tej obliki res možen tudi *o*, bo pač dolg. Napaka bo tudi *dnōwe* (in *dnōwi*, kar je sploh neregularno in tvorjeno po akuzativu) poleg *senōwe*, *senōwam*, *tatōwe* (29).

ovir za *i* v taki poziciji; v klitikah (npr. *ix*) v taki poziciji gotovo tudi nastopa. Sploh je frekvenca kratkega *i* zelo majhna, neprimerno manjša kot kratkega *u*.

Še težje je izluščiti iz gradiva konzonantski sistem. Čeprav spada glede konzonantizma črnovrški dialekt med najzanimivejše slovenske dialekte, saj je razvil palatalnostno korelacijo (seveda kasnejšo, ki ni nadaljevanje iz praslovanščine), je ta pojav opisan v borih štirih vrsticah. Čeprav so razne disimilacije, kot *farmošter* – *fâimaštar* ipd., ki so v knjigi podrobneje opisane, tudi zanimive, je vendarle neprimerno važneje, kateri konzonanti imajo palatalizirane oz. nepalatalizirane pare, to pa v študiji sploh ni obravnavano.

Označevanje palataliziranih konzonantov je vse prej kot dosledno. Pri takih konzonantih, kjer je frekvenca palataliziranih parov dovolj velika (kot npr. pri dentalih), si lahko hitro rekonstruiramo pravila o distribuciji in poreklu teh konzonantov, zato lahko odkrijemo napake. Težje pa je s takimi konzonanti in s takimi pozicijami, kjer je frekvenca manjša. Tako npr. za velare dobimo tam, kjer bi pričakovali palatalizirane, take primere: *γrëjx* '(30), *rôjk*' (62, 196), *ta drûjx*' (43) poleg *nôjx*, *ta drâx* (32), *drûix*, *drûxč*, *ta tâjnk*, *šfîkñt*', *štëx*, *štrëx*, *štrëk*. Iz tega sicer lahko [100] sklepamo, da v dialektu eksistirajo palatalizirani velari, ni pa mogoče ugotoviti, če so nastali ob enakih pogojih kot npr. palatalizirani dentali, ki so nastali tudi, če je bil v istem zlogu pred njimi (ne samo za njimi) kratek *i* (*nët*' < *nit* ipd.). Pri velarih nisem namreč v taki poziciji našel nobenega zapisa s palataliziranim velarom, ampak le večje število z nepalataliziranim. Toda ker so palatalizirani konzonanti tudi v drugih pozicijah zelo nedosledno označevani, mi tudi ta doslednost še ni zanesljiv dokaz, da za nekdanjim kratkim *i* velar ni palataliziran.

Najbrž zaradi pomanjkanja tiskarskih znakov ni označevan zlogotvorni *m*. Čeprav to ne povzroča večjih težav pri uporabi, bi vendar moralo biti nekje pojasnjeno, da ne bi primeri kot *pîasm* koga (npr. Ruse) zavedli v enozložno branje z nezvenečim *m*.

Iz gradiva bi se dal izluščiti naslednji konzonantski sistem:

p b f t d s z c – – – k x γ
p' b' f' t' d' s' z' c' š ž č k' x' γ'
w/ɥ m n r l –
– ? n' – l jlj̃

ter zlogotvorni sonanti

ɲ p f
 ? *p' p' l* *ɥ* in *j̃* alternirata kot zlogotvorna z *u* in *i*.

Razen navedenih fonemov morajo nastopati kot variante še *ʒ*, *ʒ'*, *ʒ̃*, kajti konzonanti se po zvenečnosti asimilirajo naslednjemu konzonantu (to seveda ne velja za sonante). Vendar v knjigi to ni označevano (prim. *tâc'γα*, *usâc'γα*), čeprav so asimila-

cije drugih konzontanov dosledno upošteevane. Prav tako v knjigi ni označevan velarni *ŋ* kot varianta pred velarnimi konzontanami.

Od zgoraj navedenih konzontanov nimam sicer iz cele knjige izpisanega nobenega primera z *b'* in *ɣ'*, vendar glasova morata obstajati, in sicer ne samo pozicijsko v fonetskem bloku pred zvenečimi konzontanami (in pač tudi pred prednjimi vokali, kar ni označevano), ampak sploh v paralelnih pozicijah kot *p'* in *x'* (gl. spodaj o zvenečih izglasnih konzontanah). Izpisanih tudi nimam primerov za *f'*, toda tu pač le zato, ker je že frekvenca *f*-ja majhna in ker še pri besedah s končnim *f* ni navedenih takih sklonov, kjer bi *f'* lahko nastopil.

Kazalo bi, da *m* nima palataliziranega para. V knjigi ni nikjer označen, čeprav bi bilo dovolj priložnosti za to in bi bilo oznako zlasti v fleksijskih primerih pridevnikov in zaimkov (na str. 35, 39) težko pozabiti. Tudi fonetično bi bilo to, da *m* ni palataliziran, lahko razumljivo. Vendar pa primeri kot *ûasm : ta ôs'm* (43), *pîesm : pîæs'm < pesmi*, kjer *i* povzroči palatalizacijo prek *m*-ja, kažejo na to, da je bil *m* vsaj nekoč palataliziran, če že danes morda ni več.

Verjetno pa je, da *r* nima palataliziranega para in da ga tudi v starejši fazi najbrž ni imel. To nam dokazujejo primeri kot *strēti < stärt'*, kjer gre za naslednji razvoj *strēti > *strit*: nato se je *i* reduciral, vendar se je popolnoma reduciral že po nastopu palataliziranih konzontanov, ker je še povzročil palataliziranost naslednjega *t* (*i* v infinitivni končnici je namreč odpravljen že prej in ne povzroča palataliziranosti, kot nam dokazujejo drugi primeri). Ni pa *i* v **strit* palataliziral *r*-a, ker bi se sicer pred njim palataliziral tudi *t* (prim. *zafapūt'ŋ't'* 'zaloputniti'), [101] v tem primeru pa bi na novo pojavljeni vokal pred *r* (namesto zlogotvornega *r*) ne mogel biti *a*, ampak *e* (prim. *žērt'* 'žreti'). Edini primer, ki bi temu nasprotoval, je *perīše* 'prgišče', toda v tem primeru gre tudi še za drugačne neregularne razvoje.

O sonantu *w* gl. spodaj.

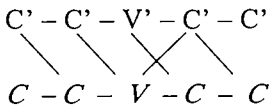
Ostane še problem distribucije konzontanov. Tominec označuje palataliziranost konzontanov samo pred zadnjim vokalom, pred konzontanom in zlasti pred pavzo. Nastopajo pa pravzaprav vedno tudi pred prednjimi vokali, kar je v knjigi tudi pojasnjeno: »Palatalni značaj soglasnikov pred palatalnimi vokali, tudi do onemitve reduciranimi, je dobro slišen« (19); »... s tistim palatalnim odtentkom, kot ga imajo vsi konzontanami pred palatalnimi vokali« (19). Da stoji pred prednjim vokalom palatalizirani konzontan, nam dokazuje že sam nastanek palataliziranih konzontanov, saj so prvotno stali lahko le pred prednjimi vokali (in za kratkim *i*) ter prišli pred nepalataliziran konzontan ali zadnji vokal in z izjemo primerov za kratkim (istozložnim) *i* tudi v izglasni položaj šele zaradi redukcije prednjega vokala. Fonetično pa palataliziranost konzontanta pred prednjim vokalom gotovo ni tako močna, kot se pokaže po redukciji vokala. Precej nejasno je, kako je z *w* v poziciji pred prednjim vokalom, če je sedaj palataliziran ali ne. Palataliziranega fonemskega para namreč *w* nima, kajti v pozici-

jah, kjer bi dobil fonematično vrednost, ne nastopa, ker se je tam razvil v *j/j*. Torej če je *w* pred prednjim vokalom kaj palataliziran, gre pri tem samo za varianto in ne poseben fonem.

Distribucija palataliziranih konzontanov (o labialih in velarih prim. še spodaj) je torej praktično neomejena, le pred *f* bi ne mogli nastopati, kot kažejo primeri: *sifla*, *smifla* ipd. Medtem pa nepalatalizirani (seveda tisti, ki imajo palatalizirane pare) ne morejo nastopati pred prednjim vokalom in najbrž tudi ne pred palataliziranim konzontanom.

Glede tega, kakšen konzontan lahko stoji pred palataliziranim konzontanom, je v knjigi velika nedoslednost. Dobimo primere kot: *stfīs 'p't'* (208) poleg *stfīsp't'* (48), *zafīs'n'u* poleg *stfīs'n'u*, *mīs'jt'* (128) poleg *mīsjt'* (51), *zafapūt'p't'* poleg *štarfūtq't'*, *pās't' < pusti* poleg *na kōst'* (27, 116), *u pēs't'* (159) poleg *u pēst'* (28) itd. Vendar iz tega lahko zaključimo, da bi v takih primerih moral biti pravzaprav povsod označen palatalizirani konzontan. Povsem nejasno pa je, kaj je v takšni poziciji z labiali in velari. V knjigi v takih primerih palataliziranost ni označevana. Označevana tudi ni pri labialih pred tistim *u*, ki je nastal iz *ju* (velari v taki poziciji ne nastopajo). Toda pri velarih in zlasti še pri labialih je palataliziranost tudi v drugih pozicijah razmeroma redko označena. Najbrž je pri teh skupinah konzontanov palataliziranost fonetično manj izrazita in zato toliko redkeje označena. Zato ni izključeno, da bi mogli nastopati palatalizirani velari in labiali v istih pozicijah kot npr. dentali. Razen tega je treba pripomniti, da Tominec najbolj dosledno označuje palataliziranost v takih pozicijah, kjer ima fonološko vrednost (zlasti še pri primerih, kjer gre za direktne opozicije), medtem ko je tam, kjer je pozicijsko določena pred prednjimi vokali, sploh ne označuje, pred palataliziranimi konzontanti pa zelo nedosledno. Izjema je *l*, kjer je – zaradi grafičnega znaka *f* za nepalatalizirani par – označen palatalizirani par (z *l*) tudi pred prednjimi vokali.

Shematično prikazana možnost distribucije konzontanov bi bila:

[102] *C'* lahko predstavlja kateri koli palatalizirani konzontan (tudi sonant), le za labiale in velare ni jasno, ali lahko nastopijo samo za *C'* pred prednjim vokalom in v izglasju ali tudi v drugih pozicijah. *C* pa predstavlja vsak nepalatalizirani konzontan razen *f*, pred katerim ne nastopa *C'*. Za predtonične zveze *C'C* ni primerov (*srūota* – če je pravilno zapisan – ni zanesljiv primer: prim. Trubarjevo *sorota*), za posttonične pa prim.: *ān'ya*, *prīās'ca*, morda tudi *īās'x* (22) ipd.

V opravičilo Tominčevega nedoslednega zapisovanja palataliziranih konzontanov pa je treba povedati, da je danes že težko najti pripadnika črnovrškega dialekta, ki še govori palatalizirane konzonante.

O *w/ɥ* je treba pripomniti, da *w* nastopa pred vokali, drugod *ɥ*. Paralelna sta mu *j/ɟ*. Pri primerih kot *kuāsti* (116) poleg *kwāsti* (27) in sploh običajno *uā* za nekdanji *u* in *o* za velari, če je prišel pod akcent ob zadnjem akcentskem premiku (le izjemoma tudi za etimološki *wa*: *ɣuānt* (98)), je pisan *ɥ* pred *a* deloma mogoče zaradi malo drugačnega akustičnega vtisa za velarom, predvsem pa zaradi etimologiziranja, ker je tu *w* + *a* rezultat vokala, za vokalične diftonge pa je že tradicija v označevanju z *ɥa*.

Ustaviti se je treba še pri distribuciji zvenečih in nezvенеčih konzontanov. Jasno je, da se nesonant asimilira po zvenečnosti naslednjemu nesonantu (ne pa vokalu ali sonantu), problem je samo izglasje. Področje Horjul–Poljane–Črni Vrh velja kot področje, na katerem so ohranjeni izglasni zveneči konzontananti.⁸ Toda Tominec piše v izglasju nezvенеče pare (samo izjemoma ima zveneče, in sicer za skupino *zg*: *bāzy*, *māzy*, *mūzy*). Na str. 19 ima to pojasnjeno: »Material, ki sem ga nabral pred več kot tridesetimi leti, kaže zveneče soglasnike ohranjene tudi pred pavzo. Danes ne slišim skoraj nikjer več zvena; konzontananti so postali v taki poziciji nezvенеči.« Vendar to pojasnilo ni zadovoljivo. Da bi se v kratkem času Tominečevega zapisovanja dialekta izvršil tak pomemben pojav, je kar malo verjetno. In v resnici gre tu najbrž le za zamenjevanje pozicije pred pavzo in izglasja (konca besede). Črnovrški dialekt ima v izglasju ohranjene zveneče konzontanante, ki se v poziciji pred pavzo asimilirajo na pavzo – podobno kot na nezvенеče konzontanante – in izgubijo zven. Čim pa postavimo tak konzontanant v nevtralno pozicijo, tj. pred vokal ali sonant, se nam pokaže njegova prava fonološka vrednost. In v taki poziciji so izglasni etimološko zveneči konzontananti v črnovrškem dialektu zveneči; prim.: *buy na dēj* (81), *buy wīā*, *buy wār*, *būāy mu dēj*, *na dōūy uzēt*, *na dōūy jen šerōk*.⁹ Tedaj ne tako kot v veliki večini drugih slovenskih narečij in tudi v slovenskem knjižnem jeziku, kjer se ne izgovarja *bog ne daj*, ampak *bok ne daj*.

Črnovrški dialekt ima torej v izglasju ohranjene zveneče foneme. Kot posamezne besede, ki same zase nastopajo pred pavzo, so primeri pri Tomincu glede izglasnih konzontanantov fonetično sicer pravilno zapisani, vendar mislim, da bi bilo kljub temu bolje, če bi bil besede zapisoval tako, kot se glasijo v nevtralni poziciji, tj. pred vokalom ali sonantom, in ne v obliki, v kateri nastopajo pred pavzo. S tem načinom zapisovanja bi bila informacija popolnejša, kajti sedaj pri nefleksijskih besedah ne vemo, kateri konzontanant je v izglasju (pri fleksijskih ga lahko rekonstruiramo iz ostalih oblik). Npr. pri *blēs* ipd. ne vemo, kaj predstavlja izglasni konzontanant. Opreti se na

⁸ Ramovš, KZSJ, 131, sicer pravi, da so izglasni zveneči soglasniki tu še zveneči, samo *-g* se glasi kot *x*. Vendar je, kot je razvidno iz gradiva v Tominečevi knjigi, tudi *-g* (v narečju *-ɣ*) enako obravnavan kot drugi zveneči konzontananti, le zveza *buxlūānāj* (124) je izjema.

⁹ V primeru *dōūy je par xīš* in morda še kakem podobnem je bila pač zaradi zapisovanja za besedo pavza. Nejasno pa je, zakaj imajo *buxlūānāj* (124). Mora iti za mednarečno izposojenko – ali pa bi morali razlagati sedanje izglasne zveneče konzontanante kot sekundarne.

knjižno obliko, ob kateri je narečna navedena, pa je vsaj do neke mere tvegano, kajti knjižne oblike niso vedno rekonstruirane iz dialekta, ampak je samo navedena podobna (seveda istopomenska) knjižna. Prim. npr.: *bāk* pod 'bik',¹⁰ *zdārce* pod 'jedrce', *īaraf* pod 'jerob', *lēšt* pod 'lušť' ipd. Tak problem nastopi pri besedi *šwāx* – v poknjiženi obliki pri Tomincu *švah* –, ker pa imajo izpeljanke γ (*šwayī*, *šwayūast*), ne vemo, če ne gre tudi pri *šwāx* mogoče za γ (knjižno *g*).

Konzonante, ki so označeni s črto nad črko, je najbrž treba fonološko obravnavati kot podvojene.

*

Zelo zanimiva, obenem pa tudi izredno problematična je rekonstrukcija evolucije črnovrškega fonološkega sistema. Seveda jo je treba šele napraviti. V Tominčevi knjigi je namreč le nekaj tradicionalnih opazk o refleksih, ki so jih dali posamezni praslovanski glasovi.

Vseh prejšnjih faz iz samega črnovrškega dialekta seveda ni mogoče rekonstruirati. Iz dialekta samega gremo pri nekaterih problemih lahko precej, pri drugih pa kvečjemu za fazo ali dve nazaj, pri nekaterih pa sploh nič. Zato je treba pritegniti še druge dialekte.

Črnovrški dialekt leži nekje na meji »Miklošičeve izoglose«, tj. na meji med severozahodno in jugovzhodno slovenščino, ki sta razdeljeni po najstarejših izoglosah razvoja *ě* in nazalov ter različnih diftongizacij *ě* in tistega *ō* (circumflektiranega in zgodaj podaljšanega novoakutiranega), ki je prišel v par z *ě*.¹¹

Severozahodni del slovenščine je dolgi *ě* in *ō* diftongiral v *ie* in *uo*, medtem ko ju je jugovzhodni diftongiral v *ei* in *ou*. Črnovrški dialekt ima za ta dva glasova *iə* ter *uə* (oz. glasove med *iə* in *ie* ter *uə* in *uo*). Na prvi pogled je torej jasno, da bi moral črnovrški dialekt spadati pod severozahod. Vendar problematika črnovrškega dialekta le ni tako enostavna. Z ničimer ni mogoče dokazati, da bi bili črnovrški *iə* (*ie*) in *uə* (*uo*) identični s severozahodnimi *ie* in *uo*. Nasprotno, v črnovrščini imajo *iə* in *uə* sploh za vse dolge *e*-jevske in *o*-jevske vokale (tudi prvotne nazale), le sekundarno akcentuirani vokali (in prvotno kratki akcentuirani v zadnjem zlogu), ki so razmeroma pozno postali dolgi, so široki monofongi. Že iz tega je jasno, da bi tudi *iə* in *uə* za *ě* in *ō* lahko nastala tudi kasneje in ne takrat kot na severozahodu. Jugovzhodna *ei* in *ou* bi se v črnovrškem dialektu lahko monofongizirala v *e* in *o* ter nato spet diftongizirala v nasprotni smeri (v *ie*, *uo*).¹² Tudi v srednjesavinjskem dialektu imajo podobno stanje refleksov za *ě* in *ō* kot v črnovrškem. Srednjesavinjski dialekt je jasno na področju, ki

¹⁰ Gre za obliko z *z* v korenu (prim. Rigler, Južnonotranjski govori, 80, in tam navedeno literaturo).

¹¹ Prim. Rigler, SR XIV, 31.

¹² Glede diftongizacij v eno ali drugo smer prim. Rigler, Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (SR XV, 129sl.). Glede na tendence, obravnavane v tem članku, je v črnovrškem dialektu razumljiva ponovna diftongizacija le v smeri *ie*, *uo*.

je diftongiralo *ě* in *ō* v *ei* in *ou*. Ta dva diftonga sta se tudi v tem dialektu morala nato monoftongizirati in sta sovpadla z drugimi *e*-jevskimi in *o*-jevskimi ozkimi monoftongi. Zdaj so ti monoftongi še ohranjeni ali pa je lokalno *e* že diftongiziran v *ie*, *iā*.¹³ Črnovrška *iā* in *uā* nam torej nič zanesljivo ne [104] dokazujeta, kam po izvoru spada ta dialekt, kajti beseda *ďzwě* je lahko imela naslednji razvoj: *dwē* > *dwei* > *dwe* > *dwīā* (*dwīā*). Sedanji primeri, kot *pawěi* (velelnik) ipd., temu ne nasprotujejo, kajti nikakor ni nujno, da bi velelnik *povej* moral sovpasti z obliko *dvei* in imeti nato isti razvoj.¹⁴

Je pa še en pomemben kriterij, po katerem lahko določujemo prvotno pripadnost k severozahodnemu ali jugovzhodnemu področju. To je razvoj slovenskega kratkega *ě*.¹⁵ Na severozahodu je zanj širok refleks, na jugovzhodu pa ozek oz. v centralnih dialektih sploh *i*. Črnovrški dialekt je sicer v nenaglašeni zlogih izenačil *i*-jevske in *e*-jevske glasove, toda k sreči je ohranil razliko med temi glasovi, če so bili nekdanj (v času pred premikom akcenta v tipu *okō* > *oko*) naglašeni na kratkem zlogu. Razlika je izražena v kvantiteti: nekdanji kratki naglašeni *e* (bodisi prvotni etimološki ali nazalni) je dal *ē*, kratki naglašeni *i* pa *ě*. In refleks za *ě* v taki poziciji je *ē* (tj. nekdanji *i*). Prim. za *ě*: *drěn*, *ylěn*, *xrěn*, *aplěn* 'oplen', *plět* 'pleti', *swět* ipd. proti *xmēt* (114), *zēt*, *klēt* 'kleti' in tudi *mrēs* < **mrěz* < *mraz* za *e*. Kratki so etimološki *e*-ji (in tisti, ki so z njimi sovpadli) lahko le takrat, če se navadno rabijo kot klitike (*je*, *jest* 'jaz') in potem kot klitike pridejo pod akcent (in seveda tisti, ki so prišli pozno pod akcent zaradi akcentskega premika *okō* > *oko*). Da je bil nekoč za kratki *ě* refleks *i*, nam dokazujejo tudi redukcije kratkega *ě* (npr. *stärt* 'streti', *žělt*, *ōrx* 'orex', *bělyā*, medtem ko se kratki *e* ali *ę* ne reducirata (*běleš*, *pāmet*). Razen tega nam dokazujejo nekdanji *i* za kratki *ě* sledeči tautosilabični konzonanti (vsaj dentali – gl. zgoraj), ki so postali palatalizirani kot pri etimološkem *i*. Prim.: *stärt* 'za 'streti' kot za 'storiti', *plět* 'pleti' in *nět* 'nit', *yrēs* 't' 'gristi' nasproti *děšet* 'dišati', *záčēt*, *xmēt*, *mēt* 'meti', *něst*, *jěst* 'jaz'.

Manj odločujoč, toda vendarle precej pomemben dokaz prvotne povezanosti črnovrščine s centralnimi dialekti je tudi razvoj kratkega izglasnega *-o*, ki je dal *u* in se v stalno nenaglašeni poziciji do zdaj reducirjal, pod kratkim naglasom pa podaljšal (*dnū*). Zahodni dialekti tega pojava ne poznajo.

Glede na vse to bi lahko vzeli za izhodišče črnovrškemu vokalizmu osnovni gorenjski sistem, ki je takle:

dolgi vokalizem		kratki vokalizem	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ei</i>	<i>ou</i>	<i>e</i>	<i>ə</i> <i>o</i>
<i>e</i> <i>o</i>			<i>a</i>
<i>a</i>			

¹³ Prim. gradivo za to pri Ramovšu, HG VII, 156–157.

¹⁴ Gl. članek iz op. 12.

¹⁵ Gl. Rigler, SR XIV, 28; isti, RSI XXIV, 1965, 79sl., 92.

Provenienca posameznih vokalov in razvoj do te stopnje sta pojasnjena v Pregledu.¹⁶

Osrednji del področja z gorenjskim osnovnim sistemom je *ei* in *ou* zgodaj monoftongiziral ter zožil dolga *e* in *o* iz osnovnega sistema v ozke vokale. Sekundarni akcentski premik (tip *žena*, *noga*) pa je privedel iz sistema kratkih vokalov *e* in *o* drugačne kvalitete, ki sta v dolgem vokalizmu zavzela mesto širokih *e* in *o*. V bistvu isti pojavi in potem še diftongizacija ozkih *e* in *o* v *ie* in *uo* so značilni tudi za črnovrški dialekt. Le za kronologijo ne vemo, kakšna je. Možno bi bilo, da sta se *e* in *o*, ki sta zastopala nazale ter etimološki *e* in novoakutirani *o*, že prej diftongizirala v *ie* in *uo*, kot sta se monoftongizirala *ei* in *ou*. Novonastala monoftonga iz *ei* in *ou* bi se lahko šele kasneje diftongizirala v *ie* in *uo* in ne istočasno kot drugi *e*-jevski in *o*-jevski glasovi. To možnost nam nakazuje stanje v logaškem in poljanskem dialektu, ki sta jugovzhodni in severozahodni sosed črnovrškega. Tu imajo v logaškem govoru za *ě* vokal *e*, za *ǫ* pa *o*, medtem ko imajo za vse druge glasove kot v črnovrškem *ie* in *uo*; v poljanskem pa imajo za *ǫ* monoftong *o*, za vse druge *o*-jevske glasove (seveda z izjemo sekundarno akcentuiranih) *uo*, a za *ě* in druge *e*-jevske glasove *ie*.¹⁷ Monoftongi v teh dveh dialektih kažejo na to, da so se razvili iz *ei*, *ou* že po času, ko so se drugi monoftongi diftongizirali v smeri *ie*, *uo*. Ista kronologija je možna tudi v črnovrškem dialektu, le da so tukaj tudi te nove monoftonge že spet diftongizirali (medtem ko so v poljanskem diftongizirali samo *e* – prim. paralelno diftongizacijo samo *e*-ja v srednje-savinjskem dialektu).

Razvoj dolgega vokalizma je torej z izjemo omenjenih težav zaradi kronologije razmeroma enostaven. V zgoraj navedenem osnovnem gorenjskem sistemu vokalizma se torej *e* in *o* diftongizirata v *ie* in *uo*; *ei* in *ou* se monoftongizirata v *e* in *o* ter nato diftongizirata v *ie* in *uo*. Iz kratkega vokalizma se vključijo kot široki v dolgega tisti *e* in *o*, ki so prišli pod akcent ob sekundarnem akcentskem premiku. Razen tega pa se je ob tem času ali le malo pozneje sploh vsak kratki naglašeni *e* ali *o* podaljšal in sta le nenaglašena *e* in *o* ostala kratka. Podaljšali so se tudi izglasni naglašeni kratki vokali (*dnū* ipd.). S tem pa je že prišlo do današnjega sistema dolgega vokalizma.

Po teh razvojih v dolgem vokalizmu so v kratkem vokalizmu ostali v naglašeni poziciji

<i>i</i>	<i>ǫ</i>	<i>u</i>
<i>a</i>		

v nenaglašeni pa

<i>i</i>	<i>ǫ</i>	<i>u</i>
<i>e</i>	<i>a</i>	<i>o</i>

¹⁶ SR XIV, 25–44.

¹⁷ Podatke gl. pri Ramovšu, HG VII, 95, 101.

Ker sta se kratka *e* in *o* razširila, je bil sistem nenaglašanih vokalov trirazreden, pri čemer je bil *e* v opoziciji proti *a* in *o* kot prednji proti zadnjemu, *e* in *a* pa sta bila v opoziciji proti *o* kot nelabializirani proti labializiranemu. S tem je bila dana možnost preglasov (oz. nevtralizacije prednji : zadnji) za palatalnimi konzonanti. Črnovrščina je preglase dosledno izvedla – tudi pri labializiranih vokalih, ko so se delabializirali. Kaže, da je črnovrščino najprej zajelo posttonično akanje, ki je značilno tudi za gorenjščino. To dokazujejo primeri kot *jāyada*, *lākat*, *lākata* (*wīekumej* je lahko kasnejša izposojenka iz cerkvenega jezika), v katerih ni enakega razvoja kot v predtoničnih zlogih, ki v takih pozicijah nimajo *a*, ampak *u*. Prav tako je prišlo pred splošno delabializacijo kratkih vokalov (o *u*-ju za velari gl. spodaj) še do akanja v posameznih primerih v predtoničnih zlogih – mislim na take primere, v katerih prihaja do akanja lahko tudi na ozemljih, kjer sicer akanje ni znano (npr. *domov*, *kokoš* ipd.).

V naslednji fazi pa se je pri kratkem vokalizmu sploh opustil diferencialni znak labialnosti (se je pa deloma prenesel na konzonante – gl. spodaj). S tem je prišlo do izenačenja med *ə* in *u* ter *a* in *o*. Da se je to drugače razvijalo pri kratkih kot pri dolgih vokalih, je razumljivo iz tega, ker je bil pri dolgih vokalih sistem dvorazreden trikoten.

Nenaglašeni visoki vokali *i* in *ə* (tudi iz *u*) so se v takih pozicijah, kjer ni prišlo do težko izgovorljivih konzonantskih sklopov in jih niso podpirale kake druge oblike (z drugačno akcentuacijo) ali morfološki razlogi, popolnoma reducirali. V kratkih zlogih (naglašanih in nenaglašanih) se je potem nevtralizirala tudi odprtostna opozicija; s tem sta sovpadla *i* in *e* ter *ə* in *a*. Ostala je samo opozicija prednji : zadnji.

[106] Izglasni visoki vokali imajo deloma drugačen razvoj. Pod kratkim naglasom so se že pred delabializacijo podaljšali.¹⁸ V nenaglašeni poziciji pa se običajno sicer popolnoma reducirajo, vendar so včasih do zdaj ohranjeni. To bi se dalo razložiti, saj večkrat opazimo, da se izglasni vokali razvijajo podobno kot dolgi.¹⁹ Vendar v črnovrškem dialektu to lahko razložimo tudi drugače: zaradi potrebe po morfološki diferenciaciji bi se posplošili iz določenih pozicij, kjer so bili pod dolgim akcentom in potem zaradi akcentskih premikov (*okō* > *oko*) prišli v nenaglašeno pozicijo. Npr. **boyū* je dalo *bāyu*, pa tudi *pəsū* se je lahko kot *dnū* > *dnū* podaljšalo v **pəsū* in to po premiku *okō* > *oko* dalo *pāsu*. Od tod razlika v končnici D sg. tipa *pes*, *bet* proti *brat*, kjer D sg. nima končnice. Od tipa *pes* bi se potem lahko prenesel *u* še v nekatere druge primere (*kōscu*).

V neki starejši fazi sta bila torej v črnovrškem dialektu v kratkih zlogih samo dva vokalna fonema, en prednji (*E*) in en zadnji (*A*). Kolikor sta v tem času lahko nastopila *i* in *u*, sta bila to le zlogotvorni varianti sonantov *j* in *ɥ* (prim. *udāru* – *sam se udāru*, *skūərje* – D sg. *skūərī*; prim. tudi *jēmīə* – *kakūə t' je jīmīə*, verjetno je tudi *ix* nastopalo

¹⁸ Prim. *dnū* 'dno', *na dnī* 'na dnu', *nī* 'nji, njej' ipd.; le pri primeru *tō* 'tu, tukaj' se je moral *u* še pred podaljšanjem razširiti.

¹⁹ Prim. Rigler, Južnonotranjski govori, 109–115.

v varianti **ix*, sicer bi zdaj pričakovali **jex* in ne *ix*). Fonološki sistem kratkih zlogov je bil

E A

(o fonološki vrednosti obeh gl. spodaj).

Po premiku izglasnega cirkumfleksa proti začetku (tip *okô* > *ôko*) so prišli *i*-ji in *u*-ji kot fonemi v nenaglašeno pozicijo – s tem akcentskim premikom v izglasje, z asimilacijo nenaglašene vokala z *u* > *u* pa tudi v interne zloge. Vokal *u* pa se je pomnožil tudi z *u*, ki je nastal za labializiranimi velari (o tem gl. spodaj) in razvojem iz *ûə*, če je izgubil naglas (npr. *buy wîə*, *usmnâjst* in tudi *ăku* je lahko iz *akûə*²⁰). Primeri z asimilacijo nenaglašene vokala + *i* > *i* niso dosledni kot pri *u*, ampak razmeroma redki, in za interne zloge sploh nimam izpisanih primerov s to asimilacijo (*buyimîe* predstavlja lahko tudi drugačen razvoj). Vendar z nastopom *u* v internih zlogih ob istočasni eksistenci *i* in *u* v izglasju ni bilo ovire, da se ne bi pojavil v internih zlogih tudi *i*. Nastopil je v končnici *-ix* v G in L pl. pridevniške sklanje. Najbrž je res nastal pod vplivom zaimka *ix* (kot meni Tominec, 32), mogoče še ob podpori primerov kot *môix*, če je bila morda možnost z varianto **môix*. Iz G, L pl., kjer je regularen, se izjemoma lahko vnese, če bi imela nastati pretežka konzonantska skupina, tudi v G sg. (*lôxkiya*, *mêxkiya* in pridevniki na *-ski*).

Z akcentskimi premiki tipa *məglä* > *məgla* in *okô* > *ôko* se je spremenila distribucija kratkonaglašanih vokalov. Medtem ko so prej lahko nastopali samo v zadnjih zlogih, se pojavijo zdaj tudi v nezadnjih.

S temi razvoji pa smo že prišli do današnjega sistema kratkih vokalov in je treba omeniti le še nekaj pozicijskih razvojev. Najpomembnejši je razvoj *ra* > *re*. Na prvi pogled je pri tem razvoju sicer popolna zmeda, vendar se kljub temu dajo vsaj deloma poiskati neke zakonitosti. Zadnjenebni vokal za *r*-om se je razvil v prednjega v glavnem tedaj, če mu je sledil palatalizirani konzonant (z izjemo labialov?) ali dental (*rACʹT* > *rECʹT*). Prim. *rëxlet* 'rahljati' : *răxtu* 'raho', *redawîna* [107] 'rodovina' : *rayawîta*, *rabîda*. Vendar je precej izjem, tako da ne vemo, ali že sam zakon ni dosledno deloval ali so reflekse zmešale poznejše analogije. Kaže, da so sorodne oblike z dolgim vokalom lahko ta prehod zadržale ali ga pozneje odpravile (*krăst* – *krâdem*, *rasîca* – *rôsa*), pri čemer so bile osnovne besede, cas. gen. in frekventnejše oblike odpornejše proti vplivu analogij kot izpeljanke, cas. obl. in manj frekventne oblike (*mrês* – *mrâza* : *yrât* – *yrâdu*). Prav tako pogosteje izostane (ali je odpravljen) ta prehod pred dentalom kot pred palataliziranim konzonantom, a najredkeje pred nekdanjim palatalom (č, š, ž itd.). Analogije pa so delovale lahko tudi v obratni smeri: iz nenaglašanih zlogov v naglašene (prim. *ayredîm* 'ogradim' – *ayrîəd'u* 'ogradil'). Zakon je deloval še v času po delabializaciji zadnjih vokalov (*rêšt* – *rûšta*, *yrêšt* – *yrûšta* : *krăx* – *krûxa*).

²⁰ Izglasni *o* bi se lahko razvil v *u* tudi na drugačen način. Prim. npr. *u* za izglasni cirkumflektrani *o* tudi v nekaterih takih govorih, ki nimajo v interni poziciji *u*; gl. Rigler, SR XIV, 52, op. 42.

Pozicijsko se je kratki naglašeni *A* ob sledečem tautosilabičnem *y* razvil v *o*.

Od drugih pojavov je značilen za črnovrščino razvoj naglašene *rw* > *rAw*, kar se je pozneje razvilo v *row*, če pa je *w*-ju sledil *i* in se je zato palataliziral in prešel v *j*, je *A* za *r*-om po zgoraj navedenem pravilu dal *E* (v izglasju pa je tudi kratki naglašeni *a*_i dal *e*_i); prim.: *čröy* – *čröwa*: *črěj* ‘črvi’, *abröy* ‘obrv’ : *na abrěj*, *dröwa* ‘drva’, *mrěj* ‘mrviti’.²¹ Podobno je obravnavan primer *kröyc*, pl. *krějuc* ‘krovci’.

Verjetno je kot vse centralne dialekte tudi črnovrškega že zelo zgodaj zajel razvoj prefiksa *raz* > *rez*. Sedanji običajni *raz* je lahko že sekundaren, nastal istočasno z nikalnico *ne* > *na*.²² Sedanji primeri kot *reskīdat*: *raskōpat* so nekoliko prilagojeni črnovrškemu pravilu o razvoju zadnjenebnega vokala za *r*-om, vendar so oblike z *e*, kot kažejo podatki v slovarju, že skoraj izpodrinjene. Nikalnica *ne* se je, če je bila nenaglašena, razvila v *na*, kar sega daleč čez meje črnovrškega dialekta. Primeri, v katerih je prišel predlog (prefiks) *na* pod naglas in je zanj *nē* (*nēles* ‘nalašč’, *nētla* ‘na tla’), pa najbrž ne bodo identični s podobnimi dolensjkimi primeri, ampak so tvorjeni analogično po nikalnici, ki se v nenaglašeni poziciji glasi *na*, v naglašeni pa *nē*. V črnovrščini namreč ni tako kot v dolensjščini paralelnih primerov z *e*-jem pri prefiksih in predlogih *za* in *nad*.²³

Omeniti je treba še skupino *a*_i (s kratkim naglašenim ali nenaglašenim *a*). Pri njej variirata dve možnosti (*a*_i in *e*_i), a v nenaglašeni izglasni poziciji kar tri: *kūmaj* (98, 185), *kūmej* (115), *kūmi* (115); *zūnaj*, *zūnej*, *zūni*; *kūka*_i*ca*, *būke*_i*ca* ‘bukovica’, *deujākajca*, *ablāke*_i*ca* (65); *fāryejne* ‘frganje’; *dīlaj*, *zrōjuni* ‘zravnaj’ (54); *pamāyaj*, *pamāy* itd. Kratki naglašeni izglasni *-aj* pa je menda redno dal *e*_i (*děj*, *něj*, *kěj*, *sěj*, *zděj*), medtem ko interni ne (*bāj**k* < *bāki* ‘biki’, *fāj**xt*: *cěj**t*), tako da npr. za *něj**ye* ‘noge’ ni gotovo, ali je samostojno razvito ali vplivano od oblike *rěj**ke*. Vzroki za te variante niso jasni; vsekakor se zdaj različne možnosti fakultativno zamenjujejo, saj npr. *adzyōraj* že zaradi *r*-a ne more predstavljati kontinuirane oblike.

Konzonantizem vse od praslovenskega sistema razen palatalizacije in prehodne labializacije ni doživel posebnih sprememb. Pomembnejša sprememba je *g* > *γ*, ki je splošnozahodnoslovenska, izguba palatalnega *l*, ki se je združil z *l* pred pred[108]njimi vokali v srednji malo palatalizirani *l*, in razvoj praslovenskega *t* v *č*, kar je oboje razširjeno na večini slovenskega ozemlja, ter anticipacija *j* pri nekaterih palatalnih konzonantih (gl. spodaj).

Najpomembnejše, kar se je zgodilo s črnovrškim konzonantizmom, je vsekakor to, da so vokali začeli močno vplivati na izgovor konzonantov. Pred prednjimi vokali

²¹ Pri primeru *vr̥v*, *vr̥vi*, *na vr̥vi* bi morali imeti *vr̥öy*, **wärwi* < **warwī*, **na vr̥ěj*. Ker pri drugih samostalnikih ni bilo podobnih alternacij, se je posplošila nominativna oblika tudi v ostale sklo-
ne, tako je: *vr̥öy*, *vr̥öwī*, *vr̥öy* (28).

²² Prim. o možnosti vzporednega razvoja nikalnice *ne* in prefiksa *rez* Rigler, SR XII, 1959/60, 247.

²³ O razvoju teh predlogov in prefiksov gl. Rigler, SR XII, 230–248.

so se konzonanti palatalizirali. Najmočneje so se palatalizirali velari, ki so dali prave palatalne k' , x' , γ' . Pri njih se je v nadaljnjem razvoju tako kot pri \acute{n} anticipiral palatalni element in so se razvili v $\acute{j}k'$, $\acute{j}x'$, $\acute{j}\gamma'$ kot $\acute{j}n'$ – seveda če je pred njimi vokal in če ni vmes morfemska meja (v nekaterih primerih, npr. *kûxne*, je morda analogično odpravljen). Mogoče bi bilo postaviti vprašanje, ali je palatalizacija velarov istočasna kot drugih konzontanov. Palatalizacija velarov namreč zajame v slovenščini zelo obširno področje (ali mogoče celo slovenščino), čeprav so končni rezultati zelo različni.²⁴ Jasno je sicer, da ima tudi palatalizacija drugih konzontanov iste vzroke, vendar je palatalizacija velarov – podobno kot v praslovanščini – močneje izvedena, tako da so v zgodnjem obdobju nastali pravi palatalni k' , x' , γ' . Po anticipaciji palatalnega elementa so velari ostali še vedno nekoliko palatalizirani (isto kot pri \acute{n}). Če pa so velari pozneje prišli pred prednji vokal (po asimilacijah, npr. *bûkejca* ipd.), se niso več razvili v \acute{j} + palataliziran velar, ampak so se obravnavali tako kot drugi konzonanti. Tudi pri n se je razvil v $\acute{j}n'$ samo nekdanji palatalni \acute{n} , medtem ko se je n pred prednjimi vokali samo palataliziral (*pâjn* 'panj' : *rân* 'rani' 3. sg.).

Za vokalom se je palatalizirani w , če mu je sledil kratki i , razvil v j .

V črnovrškem dialektu je torej palatalizacija vsega konzontanizma močneje izvedena kot običajno v drugih dialektih (vendar črnovrščina glede tega tudi v slovenščini ni osamljena)²⁵ in to je v nadaljnjem razvoju pripeljalo do palatalnostne korelacije. Le r najbrž ni imel dveh variant. Že pri ugotavljanju sedanjega fonološkega sistema sem obravnaval primere tipa *stârt* 'streti', ki dokazujejo, da r ni bil palataliziran ob času razvoja vokala pred njim. Ta stvar je važna zato, ker bi bilo možno, da bi v neki prejšnji razvojni fazi črnovrški dialekt v kratkih zlogih imel sploh samo en vokalni fonem α , katerega bolj prednja ali zadnja realizacija bi bila odvisna od predhodnega konzontanata. Vendar s tako fazo prav zaradi r -a (zaradi možnosti rE in rA) po vsej verjetnosti ne moremo računati.

Podobno, kot so vplivali palatalni vokali na konzonante s palatalizacijo, pa so vplivali labializirani vokali z labializacijo. V kratkem vokalizmu se je labializacija kot diferencialni znak vokala opustila, prenesla pa se je na konzonante. Toda tudi pri konzontanatih se je labializacija hitro izgubila, le velari so jo obdržali dalj časa. Zaradi te teorije pa ni treba misliti, da so razen v prehodnem obdobju obstajali trije fonemi: k' , k in k^o . V času, ko je obstajal k^o , sta bila k' in k samo varianti, ker še ni prišlo do redukcije kratkih vokalov v določenih pozicijah, zaradi česar so palatalizirani konzonanti postali fonemi. Pač pa je moral biti k^o samostojen fonem, kajti labialnost ni bila več diferencialni znak kratkih vokalov, čeprav je bila sprva morda še komplementarna distribucija K^o + visoki zadnji vokal (iz *Ku* in *Ko*) ter K + nizki zadnji vokal (iz *Ka*) –

²⁴ Prim. Rigler, Južnonotranjski govori, 147.

²⁵ Prim. npr. gornjesavinjske govore; gl. Logar, SR V–VII, 1954, 160.

kolikor ni K^o + visoki zadnji vokal zastopal le nekdanji Ku in bi Ko dal K^o + nizki zadnji vokal. Ko se je nevtralizirala odprtozna opozicija in je nastopil enoten zadnji vokal, pa je KA zastopalo nekdanje $K + a$, K^oA pa nekdanje $K + o$ ali u .

Kot rečeno, se je razen pri velarih labializacija brez sledu izgubila, pa tudi pri velarih ni bila posebno stabilna. Če je bil v naslednjem zlogu labial, se je disimilativno opustila. Te razvoje lahko izrazimo z naslednjimi formulami:

$$C + i/e > C' + E$$

$$C + a > C + A$$

$$C + u/o > C^o + A = \begin{cases} P + A \\ T^o + A > T + A \\ K^o + A = \begin{cases} K^o + A + P > K + A + P \\ K^o + A + \pi K \end{cases} \end{cases}$$

V zvezi s slabo obstojnostjo labializacije je tudi dejstvo, da se je protetični μ razvil samo pred zadnjim vokalom, ki je zastopal prejšnji u , ne pa pred tistim, ki je zastopal manj labializirani prejšnji o .

Nato se je izvršil akcentski premik tipa $ok\hat{o} > \acute{o}ko$. Ta akcentski premik in pa asimilacije nenaglašanih $A/E + \mu > u$ so uvedli v kratki vokalizem vokal u . Z razvojem nenaglašanege $E\mu$ za palataliziranim konzonantom v u in z redukcijami nekaterih vokalov so se palatalizirani konzonanti fonemizirali (*paḡās' u* : *paḡāsu*, *māt' :* *sāt*). S tem pa je postalo skoraj nujno, da se umaknejo labializirani velari. Toda diferencialni znak labializacije se ni izgubil, ampak samo ločil od velara. V nenaglašanih zlogih, v katerih je sedaj eksistiral zadnjenebni labializirani vokal (tj. bil u), se je labializacija prenesla na vokal in dobili smo labializirani zadnjenebni vokal (tj. u). V kratkih akcentuiranih zlogih, ki pa labializiranega vokala niso poznali, se je labializacija izločila med velarom in vokalom kot μ/w . Torej:

$$K^o + A > K + u$$

$$K^o + \check{A} > K + w + \check{a}$$

Navedel bi nekaj primerov.

$KuT > K^oAT > KuT$: *hudū*, *xudabīje*, *kunštīerat*, *kurīla*,²⁶ *kurjānca*, *skušn'āwa* (103).

²⁶ V opisnem deležniku ne vnašajo nereduciranega vokala iz ostalih naglašanih oblik, prim.: *četiła*, *lebīła*, *slāžiła*, *spaliła*, *talīła*, le v *kupīła* je analogično vnesen (zaradi sledečega p bi moralo biti **kapīła*), in sicer zato, ker je v drugih podobnih primerih za k -jem u , ker mu ne sledi labial. V črnovrškem dialektu ne poznajo vnašanj niti po principu vokalne disimilacije (prim. Rigler, SR VIII, 1955, 225sl.), prim.: *pesāła*, *tešāła*, *sakāła* ipd., in sicer zato, ker je prav obravnavani pojav povzročil drugačno distribucijo, ki je vnašanje preprečila.

KoT > *K^oAT* > *KuT*: *γulīda, γunīla, γurāk, xudīla, kucīna, kulīen.*

KuP > *K^oAP* > *KaP*: *zyabīla, kapčōwat, kapčīje.*

KoP > *K^oAP* > *KaP*: *xamatīje, γawarīca, kapīt, kabīla, kamāt, skapūx.*

KuT > *K^oĀT* > *KwāT*: *xūādu, kuāre.*²⁷

KoT > *K^oĀT* > *KwāT*: *γūrku, γūāstu, kwālu, kuāsti, kuāntet, kuāj ‘koj’.*

KuP > *K^oĀP* > *KāP*: *γāba, zyāpt’, kāp, kāpc, skāpst.*

KoP > *K^oĀP* > *KāP*: *kāmpjt’.*

V Tominčevi knjigi je pod ustreznimi črkami mogoče najti še nadaljnje primere; za nekatere tipe jih je naravnost ogromno. Relativno zelo malo pa je primerov, ki se ne pokoravajo navedenemu pravilu. Nekaj med njimi je takih, v katerih je akanje neodvisno od našega pojava, kajti nastopa pogosto tudi v takih dialektih, ki [110] so sicer *o* ohranili (npr.: *kačūar, kafē, kakūāš, kaļōurat* ipd.),²⁸ za nekatere ni jasno, kako so bili v dialekt prevzeti (npr. *γalūf*), pri nekaterih pa je nekaj omahovanja, kot *kašāra* (17, v slovarju beseda ni navedena, kar bi morda kazalo, da ni preveč domača) in *kašūle* poleg *Kušeplēt*, *γubezdāl* poleg *γabezdā*, *γūāstu* poleg *γastūaj*, *kusnīca* poleg *kasnīca*, *kapčōwat* poleg *kupōwat*. Že to omahovanje kaže, da mora iti za kake kasnejše naslonitve in analogije. (Upoštevati je treba še to, da je sosednji cerkljanski dialekt razvil kratki *o* tudi za velari v *a*.)

Z obravnavano hipotezo o labializiranih velarih najlažje razložimo razvoj *o*-ja in *u*-ja za velari. Ramovševa razlaga,²⁹ da se je kratki *o* za velari zožil v *u*, je pomanjkljiva. Možno je sicer, da se za določenimi konzonanti *o* zoži v *u* ali da za njimi ne nastopi akanje. Toda enak refleks kot *o* za velari da v črnovrškem dialektu tudi *u* za velari. To se pravi, da sta *o* in *u* za velari sovpadla. Ker pa se *u* v drugih pozicijah ni ohranil, bi ostalo popolnoma nepojasnjeno, zakaj se za velari *u* ne reducira. Nepojasnjeno bi ostalo tudi dejstvo, da je v velikem številu primerov za velari refleks *a* namesto *u* (namreč v primerih, ko sledi labial). Tega ni mogoče razložiti z izjavami kot: »večkrat se tak *u* reducira že v *a*« (Ramovš) ali »v nekaterih primerih se je tak *u* reduciral nadalje v *a*« (Tominec, 17). Ne glede na to, da izrazi kot »večkrat« ali »v nekaterih primerih« ničesar ne pojasnijo, se je treba vprašati, zakaj bi se npr. v *kapīt* ‘kopito’ *u* nadalje reduciral, ko se npr. ne reducira celo v *γurjānka* ipd., kjer je ob tautosilabičnem *r*, a v taki poziciji je redukcija najmočnejša. Še en pojav je, ki dokazuje verjetnost obravnavane teze. Če je bil pred začetnim *k*-jem *u* (*uk-*), ki ni bil občuten kot prefiks *u*, se je *k* asimiliriral *u*-ju in dal *k^o*, ki se je potem tako razvil kot drugi *k^o*, *u* pred njim pa je izginil (*kwāzat* ‘ukazati’) – le če je bil v naslednjem zlogu labial, se tak *k^o* zaradi podpore predhodnega *u* ni delabializiral kot v drugih primerih s to pozicijo (*kuāp* ‘vkup’ : *kāp* ‘kup’). Pojav *ukazat* > *kwāzat* spominja na podobne prehode v nekaterih drugih dia-

²⁷ Glede pisave z *w* ali *u* gl. zgoraj pri obravnavi sedanjega fonološkega sistema.

²⁸ Gl. o tem že zgoraj in prim. o takih primerih še Rigler, Južnotranjski govori, 98.

²⁹ HG VII, 93.

lektih tipa *mujti*, *kuazat*,³⁰ vendar z njimi ni identičen, ker tukaj ob labialih nimajo enakega razvoja.

Precej problematične so konzonantske skupine, bodisi prvotne ali take, ki so nastale zaradi redukcije vokalov. Iz gradiva v Tominčevi knjigi je jasno, da se je dental ali alveolar pred palataliziranim konzonantom tudi palataliziral (*u pês't*), za druge konzonante pa to ni gotovo. Prvotno so se morda prav tako palatalizirali, do danes pa kaže, da je mogoče palataliziranost labialov in velarov pred konzonanti in vokali vsaj v izgubljanju, če že ni izgubljena, pa tudi v izglasju je najbrž zelo šibka. Sedanji razvoj pa sploh teži v popolno odpravo palataliziranih konzonantov. Iz gradiva se da sklepati, da so se pred *f* depalatalizirali palatalizirani konzonanti (če imajo nepalatalizirane pare).

Od drugih konzonantskih pojavov je treba omeniti še razvoj *šč* > *š*, disimilacijo palatalnega *n* v *j*, če je v sosednjem zlogu še en nazal (*măj* 'manj', *ažējen* 'oženjen'), ter pogosto pojavljanje *j* pred *š*, *ž* v naglašenem zlogu (*abūajžet*, posebno pa za *e*-jem: *yrējšt*, *xrējšet*, *lējžet*, *rējžet*). Za posamezne asimilacije, disimilacije itd. pa gl. pri Tomincu str. 19–24.

Opozoriti je treba tudi na to, da *f* po vsej verjetnosti ni sekundaren, kot mislita Ramovš³¹ in Tominec (19), ampak kontinuiran naslednik praslovanskega [111] *f* (fonetično sicer lahko nekoliko različen). Na to kažejo zlasti tujke, ki so substituirane z nekdanjim palatalnim *f*, in to, da za nekdanji *f* pred zadnjimi vokali nimajo *f*, ampak *j*.³²

³⁰ Prim. Ramovš, HG II, 155–156; HG VII, 10, 35, 52, 73, 132, 171, 180.

³¹ HG II, 4; HG VII, 93.

³² Prim. tudi Rigler, SR XIII, 1961/62, 247.

[21] Nekaj pripomb o glasovnih značilnostih gornjesavinjskih govorov

Pri Ramovšu o gornjesavinjskih govorih skoraj ni podatkov. Kolikor pa jih je, so enostransko podani, tako da ne prikazujejo bistvenih značilnosti tamkajšnje govorice. Govore ob srednji in gornji Savinji je Ramovš združil pod oznako savinjski dialekt, za njegovo oznako pa je uporabil predvsem značilnosti govorice ob srednji Savinji.¹

Pozneje je T. Logar pri zapisovanju narečnega gradiva za SLA ugotovil,² da Ramovševa karakteristika savinjskega dialekta ne drži, da veljajo Ramovševi podatki samo za srednjesavinjske govore ter da je treba v savinjskem dialektu razlikovati tri narečne in razvojne enote (govore ob srednji Savinji, govore ob gornji Savinji in solčavski govor). Te enote je teritorialno omejil, jim določil osnovne samoglasniške reflekse (za stalno dolgi in staroakutirani *ě*, cirkumflektirani in novoakutirani *e* in *o* ter nosnike). V gornjesavinjskem govoru je ugotovil različne reflekse za stalno dolgi in za staroakutirani *ě*, palatalizacijo soglasnikov pred prednjimi samoglasniki; opozoril pa je tudi na ohranitev palatalnih *l'* in *n'*, premik naglasa v tipu *uho* itd., vendar te zadnje stvari navaja tudi že Ramovš. Poskusil je tudi razložiti široko kvaliteto refleksov za stalno dolgi *ě* in cirkumflektirani *o* v gornjesavinjskem govoru kot najarhaičnejšo stopnjo v slovenskem vokalizmu, vendar je v kasnejših delih to razlago opustil in širino razlagal z monoftongizacijo iz starejših diftongov *ej* in *ou*, tako da je bilo podrobno zavračanje prve razlage po I. Mahnken³ nepotrebno.⁴

[22] Vendar smo imeli že pred Ramovšem opis gornjesavinjskih govorov, in sicer v Tominškovi razpravi Narečje v Bočni in njega sklanjatev.⁵ Tu imamo že podatke o

¹ Gl. F. Ramovš, *Historična gramatika VII, Dialekti*, 156–159.

² Gl. T. Logar, *Dialektološke študije III, Karakteristika in klasifikacija gornjesavinjskih govorov*, SR 5–7, 1954, 155–162.

³ Gl. I. Mahnken, *Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen*, *Die Welt der Slaven X*, 1965, 359–360.

⁴ Prim. Rigler, *Slovenski vokalizem v tuji obdelavi*, SR 15, 1967, 300.

⁵ Ponatis iz *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg*, 1902/1903, 1–27.

vokalnih kvalitetah za stalno dolgi *ě* in cirkumfektirani *o*, prav tako se iz gradiva jasno vidi, da imajo v tem govoru različne reflekse za stalno dolgi in za staroakutirani *ě* – da se je torej kratki akut pozno podaljšal. Skratka, v tem delu dobimo med drugim tudi skoraj vse podatke, ki jih navaja Logar (seveda brez teritorialne omejitve), ter vse, ki bi bili potrebni Ramovšu, da bi bil lahko pravilno ocenil značilnosti gornjesavinjskih govorov.

Ramovš je Tominškov članek pri pisanju Dialektov uporabljal. Sam ga navaja v bibliografiji in vse primere, ki jih navaja za Bočno, najdemo pri Tominšku. Presenetljivo pa je, da je Ramovš uporabil iz Tominška samo primere, v katerih je staroakutirani *ě* (Tominškovo oznako '*z*' je spremenil v '*i*'), ni pa upošteval številnejših primerov s stalno dolgim *ě*, ki ima drugačen refleks – po Tominškovem opisovanju diakritičnih znakov⁶ bi sklepali, da gre tu za *e* srednje kvalitete.

Neka stvar pa se v Tominškovem in Logarjevem opisu le razlikuje. Iz Logarjevega opisa bi sklepali, da je v gornji savinjščini palatalizacija v ponaglasnih zlogih splošno in dosledno razvita, Tominšek pa je sploh ne omenja.

Vzrok je v tem, da palataliziranost soglasnikov tudi v savinjščini – kot tudi drugod v slovenščini, kjer jo poznajo⁷ – večinoma ni posebno izrazita, včasih jo najdemo samo pri nekaterih informatorjih, pogostokrat le fakultativno. Tominšek je ni opazil predvsem tudi zaradi tega, ker v govoru Bočne (skleпам po Tominškovem gradivu) nima oz. vsaj v Tominškovem času ni imela fonološke vrednosti, ampak je oz. je bila le fonetičen pojav, vezan na določen položaj. Pri Tominšku se samoglasniki namreč ne reducirajo do popolne onemitve in tudi *i* se ne reducira do nevtralnega polglasnika, ampak ima še *i*-jevsko barvo, prav tako se skupina *-ju* ne asimilira v *-u*, ampak ostane kot *-ju*. Za fonologizacijo palataliziranih soglasnikov torej ni možnosti. Medtem pa Logar navaja za gornjesavinjsko palatalizacijo primere kot npr. *nasmětu* 'nasmetil', *tārp'o* 'trpel', po katerih vidimo, da gre tam za fonološko palataliziranost, ker palatalizirani soglasniki nastopajo tudi pred zadnjimi samoglasniki, ki so nastali po asimilaciji prednjega samoglasnika in *u* (primer *něs'u*, [23] kjer bi sicer ne pričakovali palataliziranega soglasnika, je lahko razložljiv z analogijo, kot podobni primeri z *-y* v notranjščini).⁸ Pri Tominšku torej ni šlo za tako fonološko palataliziranost, kot je opisana pri Logarju, a nefonološka palataliziranost je, kadar ni kolikor toliko izrazita, težje opazna in lažje zanemarljiva. Govor Luč, ki sem ga podrobneje zapisoval, je, kar se redukcij tiče, nekje sredi med Tominškovim in Logarjevim tipom, palataliziranost je zelo nestabilna in v nefonoloških položajih težko opazna (vsaj pri večini informatorjev), strukturalno pa je seveda to tak tip kot Logarjev. Po drugi strani pa sem v neposredni

⁶ N. d., 7.

⁷ Prim. Rigler, Južnotranjski govori, Ljubljana 1963, 136, in Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, ZFL 9, Novi Sad 1966, 99–102.

⁸ Gl. Rigler, Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini, SR 11, 1958, 212–213.

bližini Gornjega Grada pri enem informatorju (starejšem) slišal zelo izrazit tip govora, kakršnega opisuje Logar (Logar pri navajanju gradiva ne pove točno, na kateri kraj se posamezno gradivo nanaša, čeprav lokalne razlike vsekakor obstajajo).

Na splošno so gornjesavinjski govori precej neenotni. Variantnosti sem tod zasledil toliko kot le še malo kje. V istem kraju, celo pri istih informatorjih slišimo enkrat tako, drugič drugače. Razpon v realizaciji posameznih fonemov je zelo velik. Že Tomišek je imel z zapisovanjem težave. Opisal je v glavnem le sklanjatev. Sam pravi:⁶ »Redno bi bilo, da bi začel z glasovjem, ali podal bi snov nedostatno, ker še v nekaterih točkah nisem prav na jasnem. Vsled tega se razteza nekaj nesigurnosti tudi nad skladnjo /.../ ali tiče se le kake nedoslednosti v pisavi debel /.../.«

Ker imamo doslej podatke samo za posamezne reflekse v gornji savinjščini in ne za celoten glasovni sestav, bi tu navedel nekaj več podatkov za Luče (v narečnem izgovoru /*lūče*, kar bi bilo poknjženo pravzaprav Ljuče).

Govor pozna naslednji samoglasniški sistem:

Dolgi samoglasniki

<i>i</i>	<i>u</i>
<i>iē</i>	<i>uō</i>
<i>e</i>	<i>o</i>
<i>iē</i>	<i>uō</i>
<i>a</i>	

Kratki samoglasniki

<i>j</i> [<i>ɛ</i>]	<i>ə</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>a</i>	

Pri dolgih samoglasnikih *i* in *u* nista nikoli izrazito dolga, izgovarjata pa se lahko tudi skrajšano, večinoma fakultativno, čeprav v nekaterih položajih (zlasti pred zaporniki) pogosteje kot v drugih. Vendar bi ju bilo težko vključiti kar med kratke samoglasnike.

[24] Pri kratkih samoglasnikih se *j* zlasti v naglašanih zlogih lahko izgovarja bolj široko (kot *ɛ*), povsod pa lahko tudi čisto polglasniško, tako da fakultativno lahko sovpadajo z *ə*.

Značilna gornjesavinjska refleksa sta *ē* in *ō*, ki sta nekako srednje kvalitete, vendar se bolj nagibata proti širini kot ožini.

ē je refleks za stalno dolgi *ě* in za cirkumflektirani *e*. Nekaj primerov: *besēda*, *cēpc*, *grēx*, *xlēbac*, *krēs*, *mlēka*, *rēka*, *sēnca*, *strēla*, *zvēzda*, *žlēp*, *lēp*, *cēpj*, *rēže*, *sēka*, *drēvi*, *lētās*, *bāčēla*, *jesēn*, *lēt*, *pēč*, *pepēu*, *perēsce*, *vesēu*, *nāčēsar*, *šēst*, *lenēn* 'lanen', *lesēn*, *lančēn*, *usēna* 'ovsena'.⁹

ō pa je refleks za cirkumflektirani in zgodaj podaljšani novoakutirani *o*: *bōk*, *dōm*, *drōp*, *gōt*, *mōst*, *nōs*, *nōxt*, *plōt*, *pōt* 'znoj', *rōk*, *srōta*, *vōs*, *zvōn*, *bōs*, *stō*, *snōč*, *gdō*. Enak refleks je tudi iz nosnika *o*, in sicer ne glede na to, ali je stalno dolgi ali staroaku-

⁹ O snovni priponi *-en* gl. Rigler, Glasovna podoba sufiksa *-ěno*, ZFL 7, 1964, 49–51.

tirani v predzadnjem zlogu: *gôbæc*, *klôp*, *kôsc* ‘kosec, košček’, *kôt*, *môš*, *sôt*, *želôc* ‘želodec’, *gôst*, *kôpat se*, *mænôlæ* ‘minolo, minilo’, *gôba*, *tôča*.

ê in *ô* pa nastopata tudi za nekdanji skupini *e + j* (iz dolgega ali kratkega *e + j* in kratkega *a + j*) ter *o + y* (iz dolgega ali kratkega *o + y* in kratkega *a + y*). Prim.: *jê* ‘jej (velelnik od jesti)’, *štête* ‘štejte’, *dê* ‘daj’, *krê* ‘kraj’, *ukrê* ‘v kraj, proč’, *zdê* ‘zdaj’, *cêt* ‘cajt, čas’, *mêxæn* ‘majhen’ (zaradi skrajšanja diftonga); *ôca* ‘ovca’, *gærmôje*, *klasôje*, *jægônæ* ‘jugovno’, *ôn* ‘oven’ (po stranskih sklonih), *ôs* ‘oves’, *yðôc* ‘vdovec’, *fðčk* ‘folček, žepni nož’, *stô* ‘stol’, *vô* ‘vol’, *sô* ‘sol’, *mænô* ‘minol, minil’, *pô* ‘pol’, *zdrô* ‘zdrav’, *rônæ* ‘ravno’, *mrôle* ‘mravlja’ in seveda tudi iz *ou* za zlogotvorni *l*: *bôxa*, *çôn*, *pôš*, *vôk*, *vôna*, *žôč*, *dôk*, *pôn*, *tôst*, *kône*, *môze*, *tôče*.

Ti primeri monoftongizacije skupin *e + j* in *o + y* nam dokazujejo, da so tudi refleksi za *ê* in za dolgi *o* ter *q* lahko nastali iz diftongov. Seveda nam dokazujejo le to, da v dialektu obstaja težnja k monoftongizaciji, ni pa zaradi tega še mogoče popolnoma zanesljivo sklepati, da so diftongi za *ê* in *o* nekoč zares obstajali. Določene pomisleke v tej smeri nam lahko vzbudi Tominškov opis. Tominšek ima namreč za cirkumflektirani *o*, za *q* in za stalno dolgi *ê* monoftonge, medtem ko ima za zlogotvorni / diftong: *dôûg*, *sôûza* (10); prav tako ima primere kot *ôyn* ‘oven’ (12). To bi lahko kazalo, da so omenjene monoftongizacije mlade, iz zadnjih desetletij, in da so morali ob prehodu *l* v *y* okrog konca 16. st. – torej dobra tri stoletja prej – eksistirati za *ê* in *ô* monoftongi. S tem seveda odpade vsaka dokazilna moč monoftongičnega refleksa za *ê* za sekundarnost monoftongičnih refleksov za *ê* in *ô*.

[25] V zvezi s tem bi opozoril na naslednje: Monoftongizacija je res mlada, vendar mislim, da je mlada tudi pri refleksih za *ê*, *ô* in *q*. Semintja se pri nekaterih ljudeh še vedno sliši kak diftong. Res da se diftong največkrat sliši za *o + y*, kjer ga lahko podpira knjižni vpliv, in razmeroma zelo redko za *ô* in *q*, kjer monoftong spet podpira še knjižni monoftong (vzporedno je pri *e*), vendar sem slišal tudi take primere kot *gôyc* ‘godec’ (beseda se od knjižne oblike toliko razlikuje, da je verjetno že izgubila povezavo z njo in s tem vpliv knjižnega jezika, posebno ker se v sedanjem knjižnem jeziku skoraj več ne rabi, saj označuje le nekdanjega muzikanta v kmečkem okolju), *gnêjzde* ‘gnezda’ ipd. Tudi v drugih krajih sem slišal včasih kak primer z diftongom, npr. v Gornjem Gradu od neke ženske *kôyt* ipd.

Pri Tominšku moramo računati z dejstvom, da je lahko včasih še slišal kak diftongičen izgovor, a da je bil na to bolj pozoren v primerih, ko je diftong tudi v knjižnem jeziku, zanemaril pa je primere, ko je v knjižnem jeziku monoftong. Sam opisuje diftong takole: »V zvezi z *o* se je pred soglasnikom v nekaterih besedah *y* tako stopil ž njim, da ga skoraj ni slišati; v besedi *sónce*^a (= solnce) je sploh izginil, več odseva je še ostalo v: *poⁿ* (= poln), *do^g*, še jasnejši je v *bo^ha*.«

Po vsem tem mislim, da razlik v Tominškovih zapisih ni treba jemati kot dokaz proti nekdanjim diftongičnim refleksom za vse sedanje *ê* in *ô*.

V nekaterih primerih pa ne dobimo za zgodaj dolgi *o* in *q* refleksa *ô*, ampak *ûo*. To je v primerih kot: *mûoĵi*, *stûoĵi* (velelnik od stati), *naxcûoĵi* 'nocoj', *sabûoĵi*, *zmânûoĵi*, *stabûoĵi*. To je nastalo zato, ker je namesto nekdanjega diftonga *ou* nastopala pred istozložnim *j* položajna varianta *ō* (zaradi neizgovorljivosti *ouĵi*),¹⁰ ki je ob podaljšanju akuta v tem govoru sovpadla z novoakutiranim *o*, ki se je tu podaljšal kot ozek, in dala z njim enak refleks. Primere kot *gnôĵi*, *lôĵi*, ki v enakem položaju izkazujejo regularni refleks, je treba verjetno razlagati kot analogične po vzorcih, ki se končujejo na drug soglasnik (*bog*, *voz* ipd.). Pri primerih z *uo* možnosti za take analogije ni. V nekaterih drugih krajih pa taka analogija lahko tudi ni prodrla (npr. *gnûoĵi* na Rečici).

Staroakutirani *ě* v predzadnjem zlogu je dal *îe*: *brîeža*, *cîesta*, *mîesta*, *pîege*, *pîena*, *pîëve*, *sîeme*, *smrîeka*, *strîexa*, *želîeža*, *dîelat*, *sîekou*. Ker sta povsod na tistem štajerskem področju, kjer se je kratki akut pozno podaljšal, sovpadla *ě* in etimološki *e* v vseh položajih,¹¹ je tudi za novo[26]akutirani *e* enak refleks: *zîele*, *žîenĵin*, *nîesu*, *pîeku*, *sîedam*. Tak refleks dobimo tudi po premiku kratkega akuta na sledeči zlog, če je bil akut sprva bolj proti začetku besede od predzadnjega zloga: *kăsîela*, *ksîela* 'kiselo, kisló'.

Enak refleks *îe* je dal tudi nosnik *ę* (ki kvalitetno ne gre vzporedno z *q*): *pîest*, *pîetak*, *žrebięti*, *grîem*, *pîet*, *dîetele*. Z refleksom nosnika sovpada na širšem področju refleks podaljšanega polglasnika (cirkumflektiranega in novoakutiranega), zato imamo tudi tukaj zanj pričakovani *îe*: *dîen*, *lîen*, *mîex*, *pîen'*, *vîes*, *bâlîen* 'bolan', *mîenš*, *uzîemem*, *žîen'e*, *tîčas* 'ta čas, tedaj'. Nekaj primerov je tudi z *a*: *čâst*, *mâša*, *lâže*, *lâš* 'laž' (z neregularno kračino). To je (razen deloma maše) značilnost tudi večine drugih vzhodnih govorov in ne kaže na kako tesnejšo povezanost savinjščine z gorenjščino. Primer *pâĵs'ji* 'pasji' je morda nastal po pozicijskem razvoju pred *j* (prehodnim), podobno kot *žâĵina* 'žejna'. Nejasnega izvora je *pâĵsa* 'pesa'. Nejasno je tudi, kako je prišlo obratno do *mîęuxa* 'malha' iz srvn. *malhe*, ali gre za hiperkorekturo v mednarečni izposojenki ali kaj drugega.

Zadnji ustreznik tem refleksom je *ûo*, ki pa je refleks le etimološkega *o*, in sicer novoakutiranega v predzadnjih (oz. tu navadno sploh nezadnjih) zlogih: *xûoĵi*, *lûomĵm*, *nûosĵi*, *ûosam*, *mûotka* 'motika', *ûotava*, razen tega pa tudi tistega *o*, ki je prišel pod naglas ob premiku kratkega akuta na sledeči zlog, če je bil akut sprva bolj proti začetku besede od predzadnjega zloga: *jagûoda*, *bakûoĵica* 'bukovica, bukev', *kukûoĵica* 'kukovica, kukavica'. Kakšen refleks bi dal *q* v takem tipu (po premiku akuta naprej), ni mogoče reči; v gradivu za to nimam primerov (prav tako nimam primerov s tako pozicijo za *ę*, *a* in *u*, vendar tam lahko zanesljivo pričakujemo refleks *îe*, *a*, *u*).

Refleksa *îe* in *ûo* se včasih že zelo približata k *ě* in *ô*.

Reflexi sekundarno naglašanih samoglasnikov so široki diftongi *îę*, *ûo*: *čĵĵela*,

¹⁰ Prim. še Rigler, Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu I, SR 15, 1967, 137 – naše oblike, ki jih tedaj še nisem poznal, potrjujejo tam domnevani razvoj.

¹¹ Gl. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SR 14, 1963, 38–39.

čjēsən, djēblə, mjēdvet, mjēja, petjēlin, tјēta, žjēna, njēse, tјēbe, kuōsc, kuōzu, nuōga, ruōsa, uōrax, smuōla, škuōrc, tuōrk, vuōda, zvuōnc, guōnju, muōdras, buōgat, ruōgat.

Za *e*-jevske in *o*-jevske vokale, ki so prišli pod naglas ob premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede, refleksi niso popolnoma enotni. V glavnem so enaki kot za sekundarno naglašene vokale: *njēbə* 'nebo', *srijēbrə, črijēvə, drijēvə, sјēnə, tјēlə, tјēstə, pjēčj* (G. sg. od *pēč*), *rijēčj, brjēga, mjēsə, kuōlə, uōkə, sluōvə, uōčj, kuōstj* (N. pl.), *smuōlj* (G. sg.), *buōga, muōsta, nuōxta, nuōsa, ruōga* (vse G. sg.), tako tudi še *dvā muōža* (menda v pomenu 'priča pri poroki', v knjižnem pomenu se beseda ne rabi ali pa je nova). V posameznih primerih pa ni tak [27] refleks kot za sekundarno naglašene samoglasnike, ampak *α*: *ləpə* 'lepo', *zəba*. Tako je še v nekaterih takih primerih, kjer bi pričakovali že prejšnje naglasne premike: *dəbeu* 'debel', *məkek* 'mehek', *təžek, rəsje, rəka* 'roka'. Zanesljive razlage za te primere z *ə* (ki jih je sploh malo) ni mogoče dati. Gre pač za pozen naglasni premik, zakaj pa je prišlo do redukcije, je težko reči. Pretežno gre za nosnike in bi v tem morda lahko videli mešanje s koroškimi govori, toda v *dəbeu* in *ləpə* sta *e* in *ě*. Morda bo mogoče kaj reči, ko bo podrobneje poznano širše področje. Kaže, da je v različnih gornjesavinjskih govorih polglasniški refleks za *ę, q* v pozno naglašanih zlogih pri različnih besedah različno razširjen (prim. pri Tomišku: *mъъь, зъъь* (15), toda *рѣкъ* (18); v Lučah pripovedujejo, da govorijo v Solčavi *məsə*). Prepletanje jezikovnih pojavov med gornjo savinjsčino in sosednjimi koroškimi govori je toliko močno (prim. samo razvoj naglasa), da koroški vpliv tudi v obravnavanem pojavu ne bi bil izključen. Na tem področju so morali biti močnejši vplivi, kot bi jih glede na geografsko razčlenjenost pričakovali. Tudi solčavsko kvaliteto vokalov¹² bi jaz skoraj raje povezoval s kvalitetami na področju ob zgornjem toku Meže (morda tudi naprej z obirskimi), kot pa mislil na naselitev Gorenjcev.¹²

Enake reflekse kot sekundarno naglašeni vokali dajo še *e*-jevski in razen v izglasju tudi *o*-jevski glasovi, če so bili kratki naglašeni v zadnjem zlogu (vendar za izglasni *e* nimam zapisanih takih primerov, ki bi ne mogli biti analogično vplivani po drugih oblikah): *cvjēk, sklјēp, xrijēn, štјēt, štјēu, ulјēčt, trijēt, uzjēt, užgјē, buōp, kuōš, puōt, struōp, kruōp*.

Nobenih posebnosti ni pri refleksih *i, ū* in *ā*. Nastopajo tako kot ustrezni knjižni glasovi, razen tega pa še tedaj, če so prišli pod naglas po premiku akuta naprej (gl. pri *īe* in *ūo*), vendar imam v gradivu le primere z *i* (za *u* in *a* lahko pričakujemo vzporeden razvoj): *jəžina, latvīca*.

Od raznih položajnih razvojev pri dolgih samoglasnikih so bili že omenjeni razvoji *e*-jev in *o*-jev v zvezi z *i* ali *u*, omeniti bi bilo še treba, da stalno dolgi *ě* pred *r* ne da regularnega refleksa, ampak *īe*: *zvīer*, da dasta *i* in *u* pred istozložnim *r* včasih

¹² Gl. pri Logarju, n. d., 162.

(vendar razmeroma redko) refleksa *i̯e* in *ûo*: *kræmpîr* in *kræmpîer*, *pastîr*, *pæzdîrje*, *tûorška rêpa* ‘turška repa, krompir’, da se *i̯e* in *uo* v vzglasju menjujeta z *jə* in *uə*: *i̯eza* in *jəza*, *ûorəŋga* in *ûərəŋga*, da se *i̯e* pred *j* zelo približa *i*-ju: *vîeja*, *vîja* ‘veja’ (toda *vêja* ‘listje’).

[28] Medtem ko so se *e*-jevski in *o*-jevski glasovi pod kratkim naglasom podaljšali, pa so *i*, *u*, *a* in *ə* ostali kratki. V skladu s tem so tudi njihovi refleksi: *u* se je reduciral in sovpadel z *ə*, *i* je dal prednji reducirani glas, ki je lahko še blizu *i*-ju, lahko pa se tudi že približuje nevtralnemu polglasniku ali fakultativno včasih tudi sovpade z *ə*. Prim. *n̄čč*, *m̄šš*, *n̄t̄t*, *n̄t̄t*, *d̄əm*, *t̄əč* (niso pa redke tudi že oblike *m̄išš*, *t̄ičč*, ki so analogične po stranskih sklonih), *k̄əp*, *na dn̄ə*, *št̄ə* ‘tu, tukaj’, *br̄ät*, *mr̄äs*, *d̄əšš*, *p̄əs*. V izglasju dasta *ə* še *-o* in *-q*: *dn̄ə* in *gn̄ə* ‘dno’, *s̄ə*. Enaki so tudi refleksi za tiste *i*, *u*, *a* in *ə*, ki so prišli pod naglas ob času premika naglasa v tipu *megla* ali zaradi premika izglasnega cirkumfleksa: *v̄əšak*, *ž̄əvot*, *n̄č̄xč̄e*, *s̄əxə* ‘suh’, *gl̄äva* (s poznim premikom naglasa, prim. *r̄əka*) poleg *gl̄äva*, *sram̄äškə* ‘siromaško, siromašno’, *z̄äčne*, *läse* (A. pl.), *m̄ägla*, *st̄əza*, *t̄əma*, *t̄əmən*, *l̄əgek* ‘lahek’, *l̄əgoi* ‘lagal’.

Polglasnik, ki je nastopil ob *r*-u za nekdanji zlogotvorni *r* (ne glede na naglas), se je v naglašanih zlogih pri nekaterih informatorjih razvil v *a*, pri nekaterih pa ostal (možni pa so tudi prehodni glasovi med *ə* in *a*): *k̄ärt*, *k̄ärt*, *m̄ärde* ‘statve’, *st̄ärt* ‘med’, *m̄ärtu*, *t̄ärj̄j* in *t̄ärj̄j* ‘trije’, *p̄ärvi*, *p̄ärvi*, *ärš*, *örš*.

Razni asimilacijski pojavi so obravnavani še pri *ē* in *ō*.

V nenaglašanih zlogih (kadar ni prišlo do asimilacij) sta se *i* in *u* reducirala podobno kot v kratkih naglašanih (v nenaglašanih zlogih refleks za *i* navadno ni toliko *e*-jevske barve, kot je lahko v naglašanih), *e* (iz *e*, *ē*, *ē*) in *a* sta praviloma ostala (le v izjemnih primerih lahko pride do redukcije), prav tako ostane *ə*, *o* (iz *o*, *o*) pa se je različno razvijal: v izglasju je dal *ə*, enako večinoma poleg redkejše variante *o* v prednaglasnih zlogih, v ponaglasnih zlogih (razen izglasja) je po akanju dal *a* ali pa ostal.

Za *i* in *u* prim.: *x̄i̯t̄i*, *ž̄j̄v̄i*, *ž̄j̄v̄im*, *ž̄əv̄im*, *z̄j̄d̄är*, *z̄əd̄är*, *št̄əl̄āk* ‘stiljak, ročaj pri grabljah’, *b̄u̯ōž̄j̄č*, *ḡu̯ōnj̄m*, *z̄l̄ēt̄v̄j̄t* ‘izdletviti, izdolbsti’, *s̄j̄ēstrīj* (D. sg.), *dr̄ēvj̄j*, *l̄əp̄ina*, *b̄əč̄i* ‘buči’, *j̄əž̄ina*, *ku̯ōž̄əx*, *tr̄ēb̄əx*, *s̄inə* (D. sg.).

Za izglasni *o* prim.: *l̄i̯et̄ə*, *k̄əl̄i̯enə*, *r̄i̯ēbr̄ə*, *m̄ēxnə* ‘majhno’ (toda *j̄ūt̄ər*, *l̄ēp̄ j̄ūt̄ər*, mn. *l̄ēpj̄ j̄ūt̄r̄j̄j*); za ponaglasnega prim.: *u̯ōtrak*, *pr̄āprat*, *k̄ōkal*, *āmpas* ‘Amboss, nakovalo’, *v̄əšak*. V ponaglasnih zlogih je *o* v nekaterih primerih tudi ohranjen: *kl̄ävos*, *r̄äspot*, *t̄u̯ōpor*, *ž̄j̄ēlot*, *ž̄əvot*: razen tega nastopa kot redkejša fakultativna varianta poleg *a* pred raznozložnim *v*: *j̄älova* poleg *j̄älava*, *xr̄ästova* poleg *xr̄ästava*. V večini primerov bi bil lahko analogičen, in sicer po drugih sklonih, kjer je naglašen, ali po oblikah s položajem pred istozložnim *v*. Do teh analogij bi lahko prišlo, ker je *o* nastal v takem položaju tudi po asimilacijah z *u* (gl. dalje). V pri[29]merih kot *fr̄itof* ‘Friedhof, pokopališče’ bi šlo lahko za mlajše izposojenke. Vendar primeri kot *l̄ākota* kažejo, da gre vsaj v nekaterih primerih tudi za izostanek akanja, podobno kot tudi v nekaterih

drugih dialektih s ponaglasnim akanjem. V adverbu *lētəs* imajo ə za ponaglasni o. Tu bi šlo lahko za vpliv samostalnika *lētə* in morda še bolj prislova *duŋəns* 'danes' (v času, ko se je še izgovarjal s polglasnikom pred s).

Pojavlja pa se o za o tudi v prednaglasnih zlogih, in sicer kot redkejša fakultativna varianta poleg ə (oz. v vzglasju u) zlasti še v predlogih in predponah: *bəlīən*, *drəptīne*, *gəlōp*, *golōp*, *gosjāk*, *kəbīlca*, *kəpīta*, *kəprīva*, *kərāk*, *kərenīne*, *kəsīu*, *pokōsju*, *kəštā* 'košta, stane', *kəzār*, *kozār*, *lənčār*, *lənčēn*, *molītu*, *pəčāsə*, *počāsə*, *podvolōl'ek* 'Podvolovljek (k. i.)', *pokəpā* 'pokoplje', *pəlāvīca*, *potīēgn'u*, *pəzāp* 'pozabi', *səsīet* 'sosed', *tomāžīn* (h. i.) itd. Tu je težko reči, ali gre za dve razvojni fazi v dialektu ali pa morda že za knjižni vpliv. Vendar bi oblika *popīr*, kjer je v knjižni obliki a, ne kazala v to smer.

V nekaterih primerih dobimo v prednaglasnih zlogih za o tudi refleks a. Tu gre za razvoj akanja pred razvojem o v ə. Primeri se precej ujemajo s primeri izjemnega akanja v drugih dialektih. Prim.: *damō* 'domov', *karūza*, *parēslo* 'povreslo', *glabūčən* 'golobučen, plešast', *katūra se* 'kotura se, toči se', *glabuŋk* poleg *glabuŋk* in *globuŋk*, *klabāsa* poleg običajnejšega *kləbāsa*. Tak a je lahko prišel ob poznem naglasnem premiku tudi pod naglas: *klāvos* poleg *kluŋvos* in *kluŋvas* 'kolovoz', *klānčič* 'klobčič'.¹³

Razni asimilacijski pojavi v nenaglašanih zlogih so dali še naslednje rezultate:

Istozložni *aj* je dal e; v izglasju (in kjer lahko izglasje analogično vpliva tudi v internih zlogih) le fakultativno poleg *ej*: *učīere*, *šīve* poleg *šīvej*.

Za istozložni *ou* in *au* dobimo o; v izglasju (in kjer lahko izglasje analogično vpliva tudi v internih zlogih) le fakultativno poleg *ou* (o^h) in za *au* redkeje tudi *au*: *bronīca* 'borovnica', *posōt* 'povsod', *lāstoka*, *fūŋgloš* 'foglovž, ptičja kletka', *brāto* poleg *brātoŋ*, *mrolīše* 'mravljišče', *dīelo* poleg *dīeloŋ*, *šīpo* 'ščipal', *līzoŋ*, *līzau*, *žīlau* 'žilav'.

Istozložni *əu* je dal u: *cīerku*, *mārtu* 'mrtev', *tūŋpu*, *cūŋdu* 'cvetel', *jēdu*, *nīesu*, *pīeku*, *trīesu*. Tako tudi *u* za r: *čāru*, *ubāru*. Fakultativno in razmeroma redko da *u* tudi skupina *ij*, ki je pogosteje ohranjena kot *jū*: *mlāt'u*, *mlātjū*, *uzdīgn'u*, *bēljū*, *potīegnjū*, *potīegn'u*, *nuŋsju*, *zgūbjū*. Razen tega je dala *u* tudi končnica *-ov* v rodilniku množine moških sa[30]mostalnikov: *sīnu*, *səsīēdu*, *žrebīetu* (nevtri imajo v mn. navadno ženske končnice, le soglasniške osnove navadno moške), *zəbu* 'zob'.

Skupina *eŋ* je pretežno ohranjena: *zībeŋ*, *zābeŋ*, *nāsteŋ*, *žīv'eŋ* 'živel', vendar imam zapisano tudi *dəbu* poleg *dəbeŋ* 'debel', *kəsoŋ* 'kisel', fem. *kəsīela*; glagol *vide-ti* pa ima navadno oblike po IV. vrsti *vidjū*, prav redko *vīdeŋ* (tudi v nedoločniku *vīdət* proti *žīv'et* in v fem. obliki deležnika *vīdla*).

Vzglasni o je verjetno zaradi asimilacije s protezo dal u, ki ostane tudi v prefigirani obliki, a variantno kot pri ə tudi tu nastopa o: *ubā*, *ubrōč*, *ukrōgla*, *utklīene*, *uzdravī*, *utspuŋt*, *urāŋ*, *zurāŋ*, *ud učīeta*, *od očīeta*, *oblēče*, *odrēže*. Isti razvoj je tudi pri vzglasnem u: *ušēse*, *učīm*, *umrēt*. Pri vzglasnem i ni enotnosti: *jəgrām*, *imīŋena*.

¹³ Prim. pri Pleteršniku pod *klonč*.

Značilen pojav v Lučah je še preglas za palatalnimi soglasniki (č, ž, š, j, l', n'). V položaju za njimi ima *a* varianto *á*, ki pri posameznih ljudeh lahko prehaja v *e* ali *a*. Prim. *svêčá, sríečá, pûžá* 'punčka, lutka', *kuôšá* (G. sg.), *poslûšá, uprâšá, večîerjá, skrîná, mrîže, gôše* 'gošča', *xîše, obûje* 'obuja, obutev', *ântvefe, grûoble, štûorkle, ûole, ûo'e, pazâbl'e, lâjeu, lûkn'e, svîn'e, kuôn'e* (G. sg.), *žûža* 'pikapolonica', *gôša* 'gošča', *brîeja, kôdel'a, strêl'a* (3. sg.), *kûxn'a*. Za palatalnimi soglasniki se preglaša tudi *ə* različnega izvora v *j*: *lûkn'j* 'luknjo', *obûjj* 'obujo, obutev', *pondêljik, nûosj* 'nosijo', *nûôžj* 'nožu', *kl'učj, na pôl'ə* in *pôl'j*.

Enako kot *a* za palatalnimi soglasniki se obnaša *e* v položaju za *r*, le da se tu *á* bolj redko sliši, navaden je *a*, kadar je občuten kot morfem, je dokaj pogosten tudi *e*: *krasnîca, radôje* 'redovje pri košnji', *rapîše* (iz repišče) 'krompirišče', *uratiêna, uramîena* (G. sg.), *pradân* 'predan, prodan', *uôrax, sjêstra* (G. sg., N. A. pl.) poleg *sjêstre, rezâunca* 'priprava, s katero so najprej posebej narezali brazde, ko so orali z (lesenim) ralom; zdaj opravi to pri železnem plugu črtalo', *predîca, žrebîetj*.

Od drobnosti bi bilo dobro omeniti naslednje: v pridevniški priponi *-ək* je navadno *e* namesto *ə*: *tân'ek, tănək, slâdek, slâdək, măkek, măk'ek, lăgek* (redko lahko prodre ta pripona celo k *vêsek* poleg navadnega *vêsak* ali tudi *vêšok*; fem. je *vjsuôka*); *-jv* orodniku ednine ženske sklanjatve je verjetno iz *q + j*:¹⁴ *skrâvi* (ker je nato izenačen or. z mest. pri *a*-jevski sklanjatvi, se to zgodi še pri *i*-jevski in fakultativno celo pri *o*-jevski: *skûôstj, zbrâtə*); vokalizem v sklonskih končnicah samostalnikov daj. in mest. mn. (pa tudi or. ed. *o*-jevske sklanjatve, kolikor ni izenačen z mest.) je precej nestabilen, in sicer je v daj. mn. navadno [31] *-əm*: *rākəm, golôbəm, krāvəm* (v nadaljnjem razvoju z izpadom *ə* in vokalizacijo *v*-ja lahko tudi *krāum*), *svînəm* (tako tudi or. ed. *zmjêsam*), v mest. mn. je navaden *-ex*: *răk'ex, răkex, nuôgex, sînex*, redko pa se lahko dobijo tudi končnice *-əx* ter *-am, -ax*. Namesto nenaglašene pripone *-ar* je običajnejši *-er*: *mlîner, šôšter, buôbner* 'Wagner, kolar', *dûoxter, trâxter, šôlar, žîextar*. V izjemnih primerih pride do močnejših redukcij, zlasti ob zvočnikih: *mračnik* in *mərčnik* 'netopir', *plāmən* (morda še naslonitev na primere kot *kāmən*), *răšjêtə*.

V lahko izgovorljivih soglasniških sklopih polglasnik lahko izpade, včasih redno, npr.: *srôta, mûotka* 'motika', *krâuca, cōpərncə, mlâtma* 'mlatimo', *nûosla* 'nosila', *duôns* 'danes' itd., pogosto pa le fakultativno: *ksîelə* in *kəsîelə* 'kiselo, kislo', *pəstîm* in *pstîm, pôpək* in *pôpk, pêsək* in *pêsk* ipd. Opozoriti je treba predvsem na to, da v našem govoru izpada tudi tisti *ə*, ki je nastal iz *o*: *kərîtə* in *krîtə, gvərî* in redkeje *gəvərî*. Ob zvočnikih pa se pojavlja namesto reduciranega glasu za zvočnikom navadno *ə* pred zvočnikom (izvzeto je skoraj redno izglasje in vzglasje): *dəržîna* 'družina', *dərbēna klôbâsa* 'drobena klobasa, krvavica', *kəlbâsa, pərniəsə*, pod naglasom

¹⁴ Fakultativno se *j* pojavlja tudi v daj. in or. dvojine: *dvêmaj sjêstramaj, sînemaj* (pri samostalniku so v daj. in or. dvojine pogoste tudi že množinske končnice).

pa *pərsu* in *prəšu* ‘prišel’ (toda *gərlə*, *duqbrə*, *pərslə* ‘prišlo’, vendar *xītər* ‘hitro’, *ləsjāk*, *ləpīna*, *rəmen*).¹⁵

V konzontanizmu so posebnost palatalizirani soglasniki. Ti so lahko zelo različno izgovorjeni: njihova palataliziranost je lahko dobro slišna, [ʃ2] pri *k'*, *g'*, *x'* včasih skoraj kot *kj*, *gj*, *xj*, drugič pa se lahko tako rekoč popolnoma izgubi. Zlasti pred prednjimi samoglasniki, kjer je položajno pogojena in torej redundantna, je le včasih opazna, zato v gradivu večkrat ni označena. Večkrat pa se jo opazi v položajih, kjer je fonologizirana, tj. v izglasju pri redkih primerih popolne redukcije končnega samoglasnika, npr. *māt'* ‘mati’ proti *tāt*, in še najbolj pred *u*, ki je nastal po asimilaciji iz *iū*, npr. *mlātū* ‘mlatil’ proti *brātu* ‘bratov’. Zaradi teh fonologizacij ima govor naslednji soglasniški sistem:

Zvočniki	Nezvočniki
<i>v v' j</i>	<i>p p' t' t' k k'</i>
<i>l l'</i>	<i>b b' d d' g g'</i>
<i>r</i>	<i>c (c') č</i>
<i>m m' n n'</i>	<i>f (f') s s' š x x'</i>
	<i>z z' ž</i>

c' in *f'* sta v oklepaju zato, ker v gradivu zanju nimam primerov.

¹⁵ Glede na izvajanja pri obravnavi samoglasnikov vidimo, da gornjesavinjski vokalizem lahko izvajamo iz osnovnega severnoštajerskega sistema, kot sem ga nastvil v Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (SR 14, 1963, 45). Pri tam navedenem osnovnem sistemu je pri navajanju izvora treba (glede na nova odkritja v zvezi z razvojem kratkega akuta – gl. delo iz op. 16) dodati, da so dolgi *i*, *u*, *e*, *o*, *a* (za *e* in *o* ne poznam primerov) nastali tudi v primerih (ki so sicer razmeroma redki), ko je bil kratki akut premaknjen na naslednji zlog, če ta ni bil zadnji – seveda le na tistem področju, ki ta premik pozna. V tem osnovnem severnoštajerskem sistemu je nato prišlo pri dolгих samoglasnikih do sovpada *e* in *e*, *o* se je diftongiral v *ou* in sovpadel s prejšnjim *ou*, *ū* (dolgi in kratki) se ni razvijal proti *ū*, ampak proti *u*, pri kratkih pa so sovpadli *e* in *e* ter *o* in *o*. Tako je nastal prvotni gornjesavinjski sistem, ki je imel naslednje dolge samoglasnike

dolge samoglasnike		kratke samoglasnike	
<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>eī</i>	<i>ou</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>		<i>a</i>	

V tem sistemu sta se pri dolгих samoglasnikih *e* in *o* diftongirala v *iē* in *uō*, *eī* in *ou* pa monoftongizirala; pri kratkih pa sta *e* in *o*, ki sta prišla pod naglas ob sekundarnem naglasnem premiku in ob premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku, prešla v dolgi vokalizem in se diftongirala v *iē*, *uō*; nato so kratke samoglasnike zajele še redukcije *u > ə*, *i > j* [*e*, *ə*], *o > əo* (in v posameznih primerih popolna redukcija) ter pozicijski razvoji kot preglas, izglasni *-o > -ə*, razne asimilacije (*iū*, *əū > u*, *aī*, *eī > e*, *au*, *ou > o*) ipd. S tem pa že pridemo do na začetku navedenega sedanjega fonološkega sistema.

Distribucija navedenih soglasnikov je deloma omejena. Palatalizirani soglasniki – razen *l'* in *n'*, ki sta tudi naslednika nekdanjih palatalnih *l'* in *n'* – nastopajo samo v ponaglasnih zlogih in v naglašanih pred refleksom za kratki *i*. V tem položaju so namreč nastali pred prednjimi samoglasniki, ki so pozneje lahko reducirani ali asimilirani z *u*. Dalje zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju (izjema so pravi predlogi), ampak imajo tam svoje nezveneče pare: *mrāsje* 'mraz je'. Nezvočniki se po zvenečnosti tudi asimilirajo na sledeče nezvočnike in pavzo, prav tako nimam zapisanih primerov, da bi palatalizirani nezvočnik stal pred nepalataliziranim nezvočnikom.

Navedeni soglasniški fonemi imajo v določenih položajih svoje variante. *v*, ki že sam ni izrazit labiodental, ampak je neizrazito izgovorjen in se močno približuje *w*-ju zlasti pred zadnjimi (posebno še pred *ə*), deloma pa tudi pred prednjimi samoglasniki, ima ne pred samoglasnikom varianto *u*, ki se lahko, kadar ni za samoglasnikom, premenjuje z *u*: *vīnə*, *zdrāuje*, *usāk*. Ker *v'* nastopa v gradivu le pred samoglasniki, ni mogoče reči, kako bi se obnašal v primeru popolne redukcije samoglasnika za njim (ko bi prišel v položaj, kjer ima /*v'*/ varianto [*u*]). Druge variante so običajne: *ŋ* pred velari za *n* in *j* ne pred samoglasnikom za *j*, ki pa že sam ni izrazito spirantičen.

Glede izvora soglasnikov ni razen že obravnavanih palataliziranih soglasnikov nobenih posebnosti. Govor spada v večinsko skupino slovenskih dialektov, kjer so *l* razvili v *u*, če ni bil pred samoglasnikom ali *j* in [33] kjer so *t'* razvili v *č*. Raznih posebnih soglasniških razvojov ni veliko. Omeniti je treba le še nekaj stvari. Govor pozna prehod *šč* v *š*: *šet* 'ščet, krtača', *kūšer*, *kəsīše*, *lešje* 'leščje, leska' (toda *prīēšč* 'prašič' z novejšo skupino, nastalo po redukciji). – Skupina *vī* je v ponaglasnih zlogih, če je ni vzdrževala analogija, dala *j*: *kukūojca* 'kukovica, kukavica', *bəzūojne* 'bezgovinje, bezeg', *bəkūojca* 'bukovica, bukev' (toda *pārvi*, *krāuca*). – Skupina *tj* je v primerih, ko ni bila analogično vzdrževana, dala *k*: *kēdən*, *trīeki* 'tretji'. – *k* in *g* preideta pred *t* in *kv* pripornik *x*, ki pa analogično v položaj pred samoglasnik tu še ne prodira: *nōxt*, *lāxt*, *məxka*, toda *məkek*, *ləxka*, toda *ləgek*. – Skupina *dn* rada prehaja v *gn*: *gnār*, *gnə* poleg redkejšega *dnə*, vendar *dnēvj*, *pōdne*, vzporedno prim. *gliēsnoj*, toda *dlān*, *dlāka* ipd. ter *lētvo* 'dletvo, dletvo'. – Skupina *tl*, *dlv* opisnem deležniku je ohranjena, le *t* je analogično zamenjan z *d*: *pādu*, *pādla*, *pomiēdu*, *pomiēdla*, *pljēdu*, *jēdu*, *jēdla*, *jēdlj*, *cūodu* 'cvetel'. Za prodiranje *d* v druge oblike prim.: *pomiēd'em*, *snēk mijēde*, vendar *xīša je zametiēna*, dalje prim. še *mīdēnca* 'hlebček za kvašenje, ki so ga napravili na binkoštno soboto zjutraj z vodo, ki je morala biti zajeta iz treh studencev pred sončnim vzhodom'. – Tudi skupina *čre*, *žre* je ohranjena: *črēšn'e*, *črijēva*, *žrijēbe*, *žrijēbal*.

Naj omenim še glavne naglasne posebnosti tega govora, ki zdaj ne pozna več tonemskega naglaševanja.

Poleg običajnih slovenskih naglasnih premikov starega cirkumfleksa za zlog proti koncu, kratkega končnega naglasa na prednaglasno dolžino, kratkega končnega naglasa na *e* in *o* v predzadnjem zlogu je tu izveden kot v večini štajerskih in primorskih

govorov tudi premik kratkega končnega naglasa na *a* v predzadnjem zlogu (in tudi na *i*, *u*, *a*, če v posameznih primerih prvi premik ni bil izvršen). Govor spada v tisto področje slovenskih dialektov, ki so stari skrajšani akut pozno podaljšali, in sicer samo v predzadnjih zlogih.¹⁶ Govor pa je izvedel tudi dva bolj specialna naglasna premika, ki ga vežeta na koroške in deloma pohorske govore. Prvi je premik kratkega akuta na sledeči zlog (ki se je podaljšal), če ta ni bil zadnji (*jagūoda*, *bakūojca*).¹⁶ Drugi tak premik pa je premik izglasnega (samo z izglasnega samoglasnika) cirkumfleksa za zlog proti začetku besede oz. praktično je to vedno na prvi zlog (*kuφlā*). Omeniti je treba še podaljšanje kratkih naglašanih *e*-jevskih in *o*-jevskih (neizglasnih) vokalov. Gradivo za vse te premike je mogoče najti pri obravnavi vokalizma.

[34] Za prikaz naglasnih podrobnosti, kot so razširjanje slovenskega novega cirkumfleksa, kar je seveda sedaj izkazano le v vokalnih refleksi (npr. v opisnih deležnikih tipa *dēlala* in nato še v množini *dēlalj* oz. obratno *vīetar*, *cīegəl*, *pīesam*, kjer je zmagala v nasprotju z osrednjimi dialekti nemetatonirana oblika iz stranskih sklonov, ipd.), ali premik novega cirkumfleksa proti začetku (tip *mūotka*, *ūotava*, *nūosla* 'nosila' ipd.), bi pa bila potrebna monografska obdelava.

¹⁶ Gl. Rigler, K problematiki daljšanja starega akuta, SR 25, 1977, kongresna številka, 83–99.

Dolenjsko narečje, narečje, ki se govori po Dolenjskem in vzhodnem Notranjskem. Je največje slovensko narečje in je imelo močen vpliv na oblikovanje in razvoj knjižnega jezika. Starejši jezikovni pojavi, značilni za dolenjsko narečje, zajemajo tudi sosednja narečja, ki so spadala prvotno k dolenjski osnovi, pozneje pa prišla pod vplive drugih narečnih skupin. V začetnem obdobju je dolenjsko narečje spadalo v jugovzhodno območje slovenskega jezika; tu sta se zelo zgodaj diftongizirala dolgi jat in dolgi etimološki *o* v *ej* in *ou*. Nadaljnji razvoj tega *ou* v *u* (npr. *nuč* za *noč*) je ločil dolenjsko skupino od gorenjske in štajerske. Od štajerske jo je ločil tudi drugačen razvoj dolgega polglasnika (*a* : *e*) in kratkega jata (*i* : *e*). Za dolenjsko skupino je značilen še sovpad refleksov za nosni *o* in novoakutirani *o* ter za nosni *e* in novoakutirani in cirkumflektrani *e*, pri kratkih samoglasnikih pa poseben razvoj *a*-ja v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad*. Ozemlje s temi osnovnimi dolenjskimi značilnostmi sega na zahodu do Hrpelj in Trsta ter Dutovelj in Vrtovina v Vipavski dolini, na severu do Cola in Hrušice, do severnega roba Ljubljanskega barja, zajema Zasavje in območje okrog Laškega do Bohorja, na jugu pa sega do mešanega kočevskega območja in vključuje še del Bele krajine. Zahodni del tega območja (zahodno od Snežnika in Javornikov) so pozneje zajele primorske jezikovne inovacije in ustvarile sedanje notranjsko narečje (od dolenjskega narečja ga loči zlasti splošen zvočni vtis, ki je podoben kraškemu, izguba tonemskega naglaševanja, premik naglasa v tipu *meglá*, razvoj zapornika *g* v pripornik, končnica *-ste* v 2. osebi množine glagolov itd.). Področje ob Savi pa so prekrile štajerske inovacije (izguba tonemskega naglaševanja, premik naglasa v tipu *meglá*, ponekod štajerski razvoj kratkega polglasnika v *e*) in izoblikovale posavsko narečje. Novejši razvoji so od dolenjščine ločili še severno belokranjsko narečje.

Za sedanje dolenjsko narečje je značilna počasnejša, zategnjena govorica z izrazitim tonemskim naglaševanjem. Večinoma so močno poudarjene razlike med dolgimi in kratkimi samoglasniki. Značilno je dobro ohranjeno premikanje naglasa v pregibnih oblikah. Narečje je ni enotno. Zlasti izstopa njegov vzhodni del (vzhodnodolenjski govor sega od doline Mirne in Novega mesta proti vzhodu), ki je začel zaradi nenapetega

izgovora širiti samoglasnika *i* in *u* proti *e* in *o*, ponekod tudi diftongizirati v smeri *ij*, *ej* in *uu*, *ou*. Na različen slušni vtis vpliva deloma tudi izguba tonemskih opozicij na zadnjem besednem zlogu na zahodnem in vzhodnem robu dolenjskega narečja. Dvoglasnik *ej* iz jata prehaja zlasti v spodnji polovici zahodnega in osrednjega dela proti *aj*, medtem ko se drugod lahko monoftongizira v nekoliko široki *e*, posebno v severovzhodnem delu. Dolgi *a* je navadno temne barve, *ü* za dolgi *u* se govori še v zahodnem in osrednjem delu (razen severnega roba), vendar ga zdaj tudi tu že močno opuščajo, na manjših območjih (predvsem ponekod v Suhi krajini) pa prehaja v *ju*. Sekundarno naglašena *e* in *o* se po govorih različno razvijata; v zahodnem in vzhodnem delu večinoma vzporedno in se nato navadno diftongizirata v široka dvoglasnika *je* in *uo*, v osrednjem delu pa ne ostajata v paru, ampak se refleksi za *e* razširi, ponekod do *ja* (npr. okrog Ribnice), za *o* pa zoži do ne izrazito ozkega *o* (npr. okrog Žužemberka), ozkega *o* (okrog Ribnice, Iga) ali ozkega dvoglasnika *uo* (okrog Velikih Lašč). Na območju z nevzporednim razvojem sekundarno naglašenih *e* in *o* se za nekdanje mehke *l'* in *n'* preglašata dolgi *a* (kar je v slovenščini izjemno) in sovpade s sekundarno naglašenim *e*. Zlogotvorni *r* ima ob sebi izrazit polglasnik; ta ima v več govorih ajevsko barvo. Pri kratkih samoglasnikih je pomemben razvoj izglasnega etimološkega *-o* v *-u* (na severnem robu je oslabil v polglasnik in ponekod že onemel). Značilno je akanje, ki je različno razvito: v severnem in deloma osrednjem delu je popolno, tako tudi še v severovzhodnem delu z izjemo položaja za ustničnimi in mehkonobnimi soglasniki (tu je ukanje), drugod se pojavlja najpogosteje v zaprtih zlogih po naglasu. Precej je bil razširjen (nekako na ozemlju z akanjem in še nekoliko čez) preglas *a* v *e* za mehkiimi soglasniki, vendar ga zdaj močno opuščajo. Moderna vokalna redukcija je zaradi počasnejšega govora slabše razvita kot v gorenjščini. V severnem delu imajo ponekod kot rezultat moderne vokalne reduk[cije] še dva različna polglasnika (svetlega iz *i* in *u*); samo v izglasju je nekoliko reducirani *i* znan še na malo širšem področju. Med soglasniškimi pojavi se razvoj mehkih *l'* in *n'* po govorih razlikuje. Medtem ko je *l'* dal *l* in le prav na vzhodu včasih *jl*, je *n'* prešel vzhodno od Dobropolj v *j* (v večjih krajih ga zdaj opuščajo), zahodno od tod pa za samoglasnikom v *jn*, za soglasnikom oz. na začetku besede v *n*, a ponekod v tem delu (okrog Velikih Lašč in Blok) v položaju med samoglasnikoma še v nosni *j* (mlajši ga že splošno zamenjujejo z *jn*). Prvotni *l* pred zadnjimi samoglasniki je večinoma še malo trd (švapanje poznajo le na manjšem področju pod Ljubljano). Skupina *šč* je ohranjena, skupina *čre*, *žre* je precej neenotno obravnavana (število primerov z *r* narašča proti jugu in vzhodu), sekundarna skupina *tj* da navadno *k* (*keden*, *ke* iz *t(j)eden*, *tja*); v opisnem deležniku ni skupine *tl*, *dl* (*pala*, *bola* za *padla*, *bodla*). Za dolenjsko narečje je značilen kratki nedoločnik (le na vzhodnem robu se že začne pojavljati dolgi), ohranjen je srednji spol in pri pridevnikih končnica *-a* v množinskem imenovalniku srednjega spola (razen deloma na severnem robu),

DOLENJSKO NAREČJE

oblike *nesem* in *nemam* za *nisem* in *nimam*. Značilne so tudi nekatere leksikalne povezave z vzhodnimi narečji.

LITERATURA: F. RAMOVŠ, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti*, Ljubljana 1935, 106–109, 123–134; T. LOGAR, J. RIGLER, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana 1983.

Ob Trstu se stikajo trije slovenski dialekti: od severozahoda pritiska na Trst kraščina, od juga in jugovzhoda istrščina, med oba pa se kot klin zajeda notranjščina, kateri pripadajo vsa bližnja tržaška predmestja kot Barkovlje, Opčine, Bazovica, Škedenj, Kolonkovec. Tudi Sv. Ivan sodi v glavnem še v to skupino, čeprav postaja slovensko prebivalstvo proti središču mesta čedalje bolj narečno mešano. Medtem ko je v starejših obdobjih bila najekspanzivnejša notranjščina, ki je osvojila tržaška predmestja, je bil namreč pozneje močan priliv v Trst tudi s področja kraškega dialekta.

V osnovnih starejših glasovnih razvojih so si vsi ti dialekti močno različni, saj je notranjščina sprva doživljala enak razvoj kot dolenjščina, medtem ko je kraščina vezana na razvoj zahodnih narečij, za istrščino pa še vedno ni mogoče zanesljivo reči, kako je nastala: ali je rezultat mešanja kraščine (oz. zahodnih dialektov) in notranjščine ali pa je nastala po kolikor toliko samostojnem razvoju.

Omenjene tri dialekte ločijo med seboj samo najstarejši jezikovni pojavi, novejši pa so zajeli drugačen obseg: nekateri majhne, drugi spet velike površine in so pogosto značilni za vse tri dialekte. Sem gre zlasti razvoj akcenta, ki je v bistvu podoben na vsem tem področju: izgubili so intonacijske opozicije, premaknili naglas proti začetku besede v večjem obsegu kot osrednji slovenski dialekti (tip *mègla*, *iskal* ipd.) in močno odpravljajo premični naglas; značilna melodija, ki se sicer kot povsod drugod tudi tod malenkostno spreminja od kraja do kraja, je vendarle v bistvu enaka za vse to področje. Tudi večina oblikoslovnih pojavov je povsod tod enotnih. Isto velja za besedje, za katero so značilne romanske izposojenke.

Nekaj glavnih značilnosti svetoivanskega govora v razmerju do knjižne slovenščine, če upoštevamo predvsem tiste, ki nastopajo v tu objavljenih pesmih, bi bilo (za označevanje glasov uporabljam isti način, kot je uporabljen v pesmih):

Za knjižni ozki *e* nastopa dvoglasnik *je*: *pogljede* 'pogledi, poglej', *grje* 'gre', le za nekdanji jat, tj. tisti glas, ki da v hrvaščini *ije* ali *je*, nastopa *e* (srednje kvalitete), v redkih posameznih primerih zlasti pred sičniki pa tudi starejši *ej*: *mejša*, ki je bil nekdanj tu splošni zastopnik za jat, a se je nato razvil v *e*.

Za knjižni ozki *o* nastopa bodisi dvoglasnik *uo*: *puot*, *zmuotjeno* 'zmoteno, zmešano' ali pa za zgodaj podaljšani etimološki *o* kot v vsem južnem delu slovenščine *u*: *nuč*, *murje*.

Za knjižna široka *e* in *o* nastopata široki *e* in dvoglasnik *ua*: *skuačo* 'skočil', *guar* 'gori, zgoraj'.

Druge stvari so omejene bolj na posamezne pozicije, kot npr. razvoj *i*-ja pred dvoglasniškimi *u* v *je*: *bjeu* 'bil', ali celo na posamezne besede, kot npr. krajšanje *a*-ja pred *j* in nato razvoj v *ej*: *kej* 'kaj', *nejdo* 'najdil, našel'.

[167] Več razlik je pri kratkih samoglasnikih.

Kratki naglašeni samoglasniki *i*, *u* in *a* so se razen na koncu besede reducirali v polglasnik (pisan z apostrofo; tako je pisan tudi naglašeni knjižni polglasnik): *n'n* 'nam', *sp't* 'spati', *b'šek* 'bašek, poljub' (prim. it. *baccio*). V polglasnik se je reduciral tudi kratki naglašeni jat: *zast'pljen* 'zaslepljen', *sv'tleh* 'svetlih', izjemoma pa tudi drug *e*: *v'č*, *m'ne* 'meni'. Na koncu besede pa so enaki refleksi kot v nenaglašeni poziciji.

Nenaglašena *i* in *u* sta se večinoma razvila v ozek in malo reduciran *e*: *be* 'bi', *štemala* 'štimala, ljubila', *lebbezne* 'ljubezni', le v določenih okoliščinah sta se popolnoma reducirala: *žvale* 'živali'.

Nenaglašeni *a* je ostal, prav tako *e*, refleks polglasnika pa je enak kot za *i* ali *u*: *prkazen*, *lebbezen*.

Nenaglašeni *o* je sredi besede (razen za velarnimi soglasniki in v knjižnih besedah, kjer je ostal) dal po akanju *a*: *paletne* 'poletni', *ambat* 'en bot, enkrat' in tudi *padan* 'poldan, poldne'. Na začetku besede se je razvil v *uo* ali *u*, na koncu pa je tisti, ki je nastal iz nekdanjega nosnega *o* (tj. tisti, ki da v srbohrvaščini *u*) razvil v *-uo*: *nuago* 'nogo', medtem ko se je drugi (etimološki) *o* некоč razvil kot še marsikje drugje v *u*, a je nato, podobno kot je *-i* dal *-e*, tudi ta *-u* dal *-o*: *krivo*.

Posebno značilen je razvoj nenaglašanih skupin *-il*, *-al*, *-ov*; zanje imamo *o*: *paruočo* 'poročil', *puajo* 'pojal, pel', *rato* 'ratal, postal'. Kratki *aj* pa se razvije v *ej*, a nenaglašen na koncu besede nato še v *e*: *skvare* 'skoraj', *neke* 'nekaj'.

Med soglasniškimi razvoji je treba omeniti zlasti pojav, da se *m* na koncu besede izgovarja kot *-n*: *znán* 'znam', *grjen* 'grem' in pa to, da se velarni soglasniki mehčajo pred *i*, *e* in *u*: *čuha* 'kuha', *šiša* 'hiša'.

Med oblikoslovnimi posebnostmi so značilne zlasti končnice *-ah*, *-ami* v množini pri moških samostalnikih, posebno pa še končnica *-ste* v 2. osebi množine glagolov ipd., vendar v tu objavljenih pesmih ni kakih izrazitih oblikoslovnih posebnosti. Omeniti bi bilo treba le možnost, da se *-e* v srednjem spolu svojilnih zaimkov lahko zamenja z *-o*: *muajo* poleg *muaje* 'moje' in da je *miže* 'miga, lahno valovi' narejen k migati na enak način kot diše k dihati ali tiče k tikati. Prislov *vmes* se uporablja tudi kot predlog z rodilnikom (enako kot knjižni *sredi*), zato beremo v pesmi *mes kamjo* 'vmes kamnjev = sredi kamnov, med kamni'.

V slovenščini so glagolske končnice doživele precej sprememb. Med drugim je znano, da je v slovenščini splošna tendenca po odpravi starih krajših oblik v 3. os. plur. prez. Skoraj splošno so slovenski dialekti odpravljali krajšo obliko v 3. plur. tako, da so k osnovi, ki so jo izkazovale ostale osebe v prezentu, pritaknili iz tipa *delajo* abstrahirano končnico *-jo*; tako je stara končnica *-ó*, *-é*, kolikor ni ponekod še ohranjena, večinoma izginila brez sledu, le v beneščini so pritaknili *-jo* kar na staro obliko: *bolójo* z analogičnim *-o* namesto *-e* (prim. Ramovš, HG VII, 52, Morf., 137).

Ni pa bilo doslej še znano, da se ta *-ó* iz 3. plur. lahko prične razširjati celo v ostale osebe kot nekak tematični vokal. Tega sicer v večjem obsegu res ne zasledimo, vendar sem v ribniškem govoru (dolenjski dialekt) našel primere kot: *požguóte* 'požgete', *zepuómo* 'zapremo' itd.

Taki primeri¹ nastopajo pri glagolih z naglašnim tematskim vokalom *-e-*, kot *žgém*, sing. *žgèš*. Če je v sing. glagol (simpleks) dvozložen, potem se je tam akcent premaknil na prvi zlog (razen na *ə*), tip *néseš*, in v ribniškem govoru se je ta singularni akcent posplošil tudi v du. in plur. (v dial. izgovoru *njásemo*, *já* < sek. poudarjen *e*). Medtem ko je ponekod drugod, kjer se v tipu *nesemo* ni posplošil singularni akcent, končnica *-émo* prodrla celo v III. in IV. vrsto (gl. HG VII, 98, 104, 121), je bil tukaj dolgonaglašeni tematski vokal *e* redek in ga je začel izpodrivati *ó* iz 3. os. plur. Danes slišimo v ribniškem govoru večinoma dubletne oblike. Glagol *žgati* se v prez. sprega takole: *žgém*, *žgèš*, *žgè*, *žguóma*, *žguóta*, *žguóta*, *žguómo*, *žguóte*, *žguó* in – pri tem glagolu navadno redkeje – *žgjáma*, *žgjáta*, *žgjáta*, *žgjámo*, *žgjáte*, *žgjájo* in prav redko tudi *žguójo*. Pri nekaterih glagolih so pogostejše ene, pri drugih druge oblike – odvisno pa je [286] tudi od posameznega človeka,² vendar se v govoru pri glagolih, kjer je to mogoče, radi izognejo obema. Tako je k *takém* 'tkem' plur. navadno *takámo*, k *cvátè*

¹ Drugi del diftonga *uó* je ozek. Na kratkih zlogih ni intonacijskih razlik.

² Morda je slučajno, vendar sem dobil oblike tipa *žguómo* bolj pri moških in oblike tipa *žgjámo* bolj pri ženskah.

plur. *cvətíjjo*, za glagole *drem*, *trem* govoriijo *djárem* 'derem', *tjárem* 'terem' in podobno. Z omenjenim načinom spreganja imam zapisane iz Ribnice še te oblike: *požguómo*, *zežguómo*, *žruómo*, *požruóte*, *otpruómo*, *zepruómo*, *umərjuóte* 'umrjete', *pərpnuómo*, *zevruómo*, *ocvruómo*, *zečnuómo*. Nekaj teh oblik imam zapisanih tudi iz Sajeveca pri Ribnici. Iz bolj oddaljenih krajev imam le *začnuóte* iz Raščice pri Velikih Laščah, in še to le individualno.

FONOLOŠKI OPISI

[67]

Cerkno (OLA 6)

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.11. Dolgi vokalizem

i: *u:*

je *uo*

a:

1.12. Kratki vokalizem

i *u*

e *o*

a

1.13. Silabemi so tudi *l, r, m, n*.

1.2. Konzonantizem

1.21. Zvočniki

w *m*

l *r* *n*

j

1.22. Nezvočniki

p *b* *f*

t *d*

c *s* *z*

č *š* *ž*

k *x* *γ*

1.3. Prozodija

1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.

1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih).

- 1.33. Govor ne pozna tonemske akcentuacije.
 [68] 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje dva akcenta ('V:, 'V) in neakcentuirano kračino (V).

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom, in sicer v vseh pozicijah, le /i/ ne nastopa pred /j/ in /i:/ ne pred /t/.
 2.111. /u:/ ima pred nazalnimi konzonanti lahko varianto [ou] (= /o/ + /u/).
 2.12. Kratki vokali nastopajo v akcentuirani in neakcentuirani poziciji. /i/ ne nastopa pred /t/. V gradivu ni primerov za /e/ in /o/ v vzglasju, a neakcentuirani /o/ je v glavnem omejen na soseščino /t/ in /w/.
 2.13. /, s, ŋ, ɣ ne nastopajo ob vokalih in ne v akcentuirani poziciji.

2.2. Konzonantizem

2.21. Zvočniki

/w/ nastopa kot [w] pred vokali, ne pred vokalom ima varianto [y], ki lahko, kadar ni za vokalom, alternira z [u] – 'siwa, 'siy, u'čyeri 'včeray'.

/j/ ima ne pred vokalom varianto [ɟ], razen tega že sam [ɟ] ni izrazito spirantičen – *jeɟce*.

/n/ ima pred velari varianto [ŋ] – *za'šŋjk, 'teŋka, 'li:šŋk*.

- 2.211. Ali se /w/, če ni za vokalom, po zvonečnosti lahko prilagodi sledečemu nezvočniku (kot v nekaterih drugih govorih, npr. v Ribnici, Hrušici), ni mogoče zanesljivo reči. V gradivu so le zapisi z varianto [u].

2.22. Nezvočniki

- 2.221. Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku in pavzi.

- 2.222. Zveneči nezvočniki ne nastopajo v starem izglasju, ampak imajo tam svoje nezveneče pare. Najbrž se enako obravnava tudi novo izglasje, nastalo zaradi vokalne redukcije (npr. *xuot u šu:la*), razen kadar je ob njem še varianta z nereduciranim vokalom (*be 'poršu 'bi prišel, jezbna 'poršu 'jaz bi ne prišel'), vendar popolnoma zanesljivo tega iz gradiva ni mogoče ugotoviti.*

- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi redukcije in na morfemski meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – *s:estra 's sestro'.*

2.3. Prozodija

- 2.31. Omejitev glede akcentskega mesta ni.

- 2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.

[69] 3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

- i:* ← *ě*: – *c'wi:t*, *i:m* 'jem'
 ← akcentuiranega *ě* v nezadnjih zlogih – *bri:za*
- u:* ← *o*: – *pu:le* 'polje', *s'nu*: 'seno', *ku:lca*
- ie* ← *e*: – *je'sjen*
 ← akcentuiranega *e* v nezadnjih zlogih – *s'jedp*
 ← *ę*: – *p'iet*, *t'riesem*
 ← akcentuiranega *ę* v nezadnjih zlogih – *'ietra*
 ← *ě*: in *i*: ter akcentuiranih *ě* in *i* v nezadnjih zlogih v poziciji pred *r* – *z'wier*, *pas'tier*, *m'iera*
- uo* ← akcentuiranega *o* v nezadnjih zlogih – *xuodp*
 ← *q*: – *puot*
 ← akcentuiranega *q* v nezadnjih zlogih – *γuoba*
- a:* ← *a*: – *γ'la:wa*
 ← akcentuiranega *a* v nezadnjih zlogih – *ja:γada*
 ← *ə*: – *'ma:x*
 ← akcentuiranega *ə* v nezadnjih zlogih – *'la:že*

3.12. Kratki vokalizem

- i* ← *i*: – *'list*, *'zima*
 ← akcentuiranega *i* v nezadnjih zlogih – *'lipa*
 ← neakcentuiranega *i* (kadar ni popolnoma reduciran, gl. 3.41), vendar v predakcentski poziciji le v nekaterih primerih (morda pod vplivom oblik z akcentuiranim *i*) – *zi'da:r*, *si'nowi*, *'loxti* 'lakti'
- u* ← *u*: – *x'ruška*
 ← akcentuiranega *u* v nezadnjih zlogih – *'bukajna* 'bukovina'
 ← neakcentuiranega *u* (v enakih pogojih kot pri *i*) – *kušuje*, *x'roptu* 'hrbtu'
 ← neakcentuiranega *ɸ* (kadar ni reduciran ali zamenjan z *ou* iz akcentuiranih zlogov) – *mu'či*
 ← izglasnega *-o* v srednjem spolu pridevnikov – *'dabru* 'dobro'
 ← neakcentuiranih izglasnih *ə* + *w*, *ə* + *l*, *i* + *w*, *i* + *l* – *'mortu*, *'katu* 'kotel', *wa'doxnu* 'oddahnil'

Glede *u* kot variante *k / w/* gl. 2.21.

- e*
- ← *e* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih) – *pe'p̄jeu*, *'debeu*, *š'pex*, *'žena*
 - ← *ɛ* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih) – *kle'či*, *'zet*
 - ← *ě* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih) – *'wideu*, *ce'di*, *'teu* 'hotel'
- [70]
- ← akcentuiranega *i* v zadnjem zlogu – *'net*
 - ← v posameznih primerih predakcentskega *i* – *cwe'lit*, *we'saku*
 - ← *i*, *ě*, *ɛ*, ki so prišli pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko so bili še dolgi – *'peše* 'pišče', *'jesk* 'jezik'
 - ← *e*; *ě*; *ɛ*: in akcentuiranih *e*, *ě*, *ɛ* v poziciji pred */j/* (različnega izvora, gl. pri */j/*) – *pejč*, *'weje*, *'žeje*, *s'rejče*
 - ← akcentuiranega *a* v zadnjem zlogu (ali *a*; če je pozno prišel pod akcent ali se skrajšal) v poziciji pred istozložnim [*ɹ*], če ga niso podpirale sorodne oblike – *'zdej*, *'jejce*
 - ← neakcentuiranega *a* in akcentuiranega *a* v zadnjem zlogu v poziciji za *í*, *ń*, *í* in *j* – *ne'dejle*, *s'wine*, *s'wi:če*, *'meje*, *p'la:čeu*, *je'sjen* 'jêsen', *'jest* 'jaz'
 - ← *ɹ*: skupaj z */r/* (*r* + *e*) v poziciji pred *wi* – *ta p'rej* 'prvi', *wab'rej* 'obrvi'
- o*
- ← *ə* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih) – *'duobor*, *'pos*, *'doska*
 - ← akcentuiranega *u* v zadnjem zlogu – *'to* 'tu, tukaj', *k'rox*
 - ← *ɸ*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *'boxa*
 - ← *o*: v poziciji pred */w/* – *yor'mouje*, *'sou* 'sol', *s'nowi*
 - ← v posameznih primerih predakcentskega *u* – *bo'ka*: (poleg *bu'ka*:) 'bukala'
 - ← *ɹ*: in *ɹ* skupaj z */r/* (*o* + *r*, v akcentuirani poziciji pred */w/* ali v vzglasju *r* + *o*) – *'worba*, *'porst*, *stor'niše*, *kor'wi*, *č'roy*, *m'rowa*, *'roš* (prim. še zadnji odstavek pri *e* in 3.13)
 - ← *ɸ*: in akcentuiranega *ɸ* skupaj z */w/* (*o* + *ɸ*) – *čou̇n*, *'wȯna*, *'dou̇x* 'dolg (adj.)'
 - ← *o*: pred nazalnim konzonantom skupaj z */w/* (*o* + *ɸ*) kot varianta poleg *u*: – *'dou̇m* (poleg *'du:m*), *'pou̇mlat*
 - ← raznih vokalov v posameznih primerih zgodnje redukcije – *'som* 'sem, semkaj', *'poršu* 'prišel'
 - ← akcentuiranega */o/* v analogično vneseni skupini [*ou̇*] (različnega izvora) iz akcentuirane pozicije v neakcentuirano – *čou̇'ničk*, *pou̇'nila* 'pomnila', *mrou̇'liše*

- a* ← *a* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih) – *zla'tu.*, *'lizaʉ*, *b'rat*
 ← *o* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih in izglasnega v končnici srednjega spola pridevnikov) – *ka'bila*, *'mi:sta* 'mesto', *'kaš*, *d'na*, *'naya*
 ← *q* (razen akcentuiranega v nezadnjih zlogih) – *ka'deʒile*, *'žena* (Asg), *'sa* (3. pl.)
 ← *q*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *q* še dolg – *'raka*
 ← *e* v nikalnici ne
- 3.13. *ʃ*, *ʒ*, *ŋ*, *ɲ* so iz *ɔ* + *ʃ*, *m*, *n*, *ŋ* ter vzglasnega neakcentuiranega *ʃ* ali iz *l*, *ʃ*, *r*, *m*, *n* (za *ŋ* ni primerov), če se je ob njih reducirala vokala in ni ob njih še drugega vokala (le nekaj zgodnjih primerov redukcije ob *r* se obravnava kot [71] stari *ʃ*, gl. 3.12 pri /*o*/) – *'ka:šʃ*, *'pi:sŋ*, *ba'li:zŋ*, *'wayŋ* 'ogenj', *ʃ'ži*, *ʃ'pina*, *ʃ'dje* 'ljudje', *stʃ'xa:r* 'strehar', *'mislŋ*, *'pelŋ*. Razen tega je *ɲ* nastal včasih iz *ŋ* za dentalnimi konzonanti – *siɛdɲ*, *'uɔsɲ*.

3.2. Konzonantizem

3.2.1. Zvočniki

Zvočniki /*w j r m n*/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- w* ← *ʃ*, če ni bil pred vokalom ali *j*
 ← kot proteza pred *o*
 ← *ʃ*: in akcentuiranega *ʃ* skupaj z /*o*/ (*o* + *ʉ*) – *'čoun*, *'wouna*
- j* ← *g* pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) – *na'jje*, *na 'naj* 'na nogi', *'poržje* 'prižge'
 ← poakcentskega *wi* (vendar se zlasti v nekaterih kategorijah analogično odpravlja) – *'prej* 'prvi', *'naj* 'novi (pl.)', *ɣ'la:žejna*
 ← *ŋ* po vokalu skupaj z /*n*/ (*i* + *n*) (tudi iz sekundarnega *ŋ*, ki je nastal v skupinah *nk*, *ng* – *'tejŋka*, *'a:ijŋc*)
 ← *ʃ* v poziciji za *e*-jevskim vokalom (v gradivu ni primerov za točnejšo določitev, če samo po akcentuiranem) skupaj z /*ʃ*/ (*i* + *ʃ*) – *'mejlem*, *ne'deʒile*, *we'sejle*
 ← *ʃ* v poziciji za *e*-jevskim vokalom, ki je sedaj akcentuiran, skupaj s /*č*/ (*i* + *č*) – *'pejč* (poleg *pe'či*), *s'wejče*, *s'rejče*
 ← *x* (in verjetno *k*, vendar v gradivu ni primerov) v poziciji pred prednjim vokalom, če je obenem v poziciji za *e*-jevskim vokalom (po gradivu ni jasno, če samo za sedaj akcentuiranim), skupaj s /*š*/ (*i* + *š*) (oz. pri *k* skupaj s /*č*/) – *wa'rejš* 'orehi', *st'rejše* 'strehe'
 ← včasih kot proteza pred *i*
 ← v posameznih primerih kot prehodni *j* – *wa'bejša*, *'najšč* 'nožič, nož'

- l* ← *l* pred vokalom ali *j*
 ← *l̥*, če je pred njim *e*-jevski vokal skupaj z */j/* (*i* + *l*) – ‘*uole* ‘volja’,
ne'dejle
 ← primarne skupine *tl*, *dl*, razen v opisnem deležniku, kjer je skupina ohranjena, le *t* je analogično zamenjan z *d* – ‘*wile*, ‘*šila*, ‘*pa:dla*, ‘*p'ledla*, ‘*pa'mjedu*
r ← *r*: in *r̥* skupaj z */o/*; podrobneje gl. pri */o/*
n ← *n̥* ne za vokalom in skupaj z */j/* (*i* + *n*) za vokalom

3.2.2. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- č* ← *t̥*
 ← *k* pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) – ‘*čpi* ‘kipi’
 ← *tj* v primerih, ko skupina *tj* ni bila analogično vzdrževana – ‘*t'rejč* ‘tretji’, ‘*če* ~ ‘*čje* ‘tja’
 [72] *š* ← *št̥*
 ← *x* pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) – ‘*p'šie* ‘bolhe’
 ← *s* pred novejšim *č*, ki je nastal iz *k*, v poziciji pred prednjim vokalom – ‘*žejnšče* ‘ženske’
x ← izglasnega *g*
 ← *k* pred *t* ali *k* – ‘*loxt*, ‘*mexka*
ɣ ← *g*

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju; pri tem *g* iz izhodiščnega sistema (sedanji *ɣ*) alternira s */x/*.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu, le s to razliko, da so akcentuirani zlogi, ki so bili pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi – ‘*žena*, ‘*watrak*, ‘*moyla*.
 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
 3.321. *i*: in *u*: sta skrajšana.
 3.322. Dolgi so vokali, ki so bili kratki akcentuirani v nezadnjih zlogih, razen *i* in *u*.

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Izguba neakcentuiranih *i*, *u* (iz *u*, *f*), *ə*, včasih tudi *e* (zlasti iz *ě*, posebno še, kadar alternira v dolgih zlogih z */i:/*), je močno razvita. Do izgube je prišlo,

če je bilo zaradi konzonantske soseščine le mogoče in če se ni vokal ohranjal zaradi morfoloških razlogov (če je *i*, *u* končnica, se pogosto ohranja, vendar ne, če je sklon izražen npr. že s palatalizacijo, npr. *wa'lupk*, *wa'lupč*) – *ž'wi:t* 'živeti', *č'pi* 'kipi', *jesk* 'jezik', *p'ruos* 'prosi', *ps'ti* ~ *s'ti* 'pusti', *t'ri:px* 'trebuh', *pšje* 'bolhe', *ja:pka* 'jabolko', *pi:sk* 'pesek', *pietk*, *jurčk*, *bosx* 'bezeg', *že'luoc* 'želodec', *c'powi* 'cepovi, cepi', *č'lajk* 'človek', *warx* 'oreh', *d'ru*: 'drevo, plug' poleg *dre'u*: 'drevo, rastlina'.

- 3.411. Kadar bi zaradi izgube vokala prišel zvočnik v pozicijo ne ob vokalu, prevzame zlogotvorno funkcijo zvočnik (in beseda se ne skrajša za zlog) – *m'la:tnj*, *pe'telnj*, *l'pina*, *dř'žina*, *d'rabn*, *č'esnj*, *l'wičer*.
- 3.42. V skupini *čre*, *žre* je skoraj redno izgubljen *r* (prim. *č'i:šne*, *č'i:wa*, *č'i:da*, *č'i:uli*, *žebu*, toda *žrebe*). Drugi konzonanti se izgubljajo le izjemoma v posameznih primerih. Za skupine *tl*, *dl*, *šč* pa prim. 3.21 pri // in 3.22 pri /š/.

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.11. Dolgi vokalizem

i: *u:*
ie *uo*
e: *o:*
iɛ: *ʉɔ:*
a:

1.111. Vokala /i:/ in /u:/ nista izrazito dolga, izgovarjata se lahko tudi skrajšano, večinoma fakultativno, vendar v nekaterih pozicijah (zlasti pred zaporniki) pogosteje kot v drugih. Pri diftongih /ie/ in /uo/ sta e-jevski in o-jevski element bolj ozka kot /e:/ in /o:/.

1.12. Kratki vokalizem

Akcentuirani

ɛ *ə*
a

Neakcentuirani

i *u*
ə
e *o*
a

1.121. /i/ in /ɛ/ sta nekoliko reducirana, včasih fakultativno že sovpadata z /ə/ (zlasti /ɛ/). Predakcentski /o/ lahko v nekaterih primerih (gl. 2.12) alternira z /ə/. /u/ ima kot redko fakultativno varianto zelo ozek [ɔ]. /ə/ je temne barve (razen [ə] za palatalnimi glasovi, ki je fakultativna varianta k /i/).

[94] 1.2. **Konzonantizem**

1.21. Zvočniki

<i>v</i>			<i>m</i>
<i>v'</i>			<i>m'</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
	<i>l'</i>		<i>n'</i>
<i>j</i>			

1.211. Palatalizirani zvočniki so zelo različno artikulirani; njihova palataliziranost je dobro slišna le pred zadnjimi vokali, drugod se lahko izgubi, zato v gradivu večkrat ni označena.

1.212. /*v*/ ni izrazit labiodental, ampak je neizrazito artikuliran in se približuje *w*-ju zlasti pred zadnjimi, deloma pa tudi pred prednjimi vokali.

1.22. Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>
<i>p'</i>	<i>b'</i>	(<i>f'</i> ?)
<i>t</i>	<i>d</i>	
<i>t'</i>	<i>d'</i>	
<i>c</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
(<i>c'</i> ?)	<i>s'</i>	<i>z'</i>
<i>č</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>
<i>k'</i>	<i>g'</i>	<i>x'</i>

1.221. Za *f'* in *c'* v gradivu ni primerov.

1.222. Palatalizirani nezvočniki so lahko zelo različno artikulirani: njihova palataliziranost je lahko dobro slišna, pri /*k'g'x'*/ včasih skoraj kot [*kj*], [*gj*], [*hj*], drugič se lahko skoraj popolnoma izgubi. Zlasti pred prednjimi vokali, kjer je pozicijsko pogojena in torej redundantna, je le včasih opazna, zato v gradivu večkrat ni označena; večkrat pa se jo opazi v pozicijah, kjer je fonologizirana (v izglasju pri redkih primerih popolne redukcije, npr. '*ma:t*' 'mati' proti '*ta:t*', in pred *u*, ki je nastal po asimilaciji iz *iu*, npr. '*m'la:t'u*' 'mlatil' proti '*bra:tu*' 'bratov').

1.3. **Prozodija**

1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.

1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih). Glede /*i:*/ in /*u:*/ gl. 1.111.

1.33. Govor ne pozna tonemske akcentuacije.

1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje dva akcenta ('*V*', '*V*') in neakcentuirano kračino (*V*).

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom, in sicer v vseh pozicijah, le /^uo:/ ne nastopa v izglasju in pri večzložnicah ni primerov za /*je* *uo* *u:/* v izglasju. Razen tega ni primerov z /*je*/ pred istozložnim /*j/*.
- [95] 2.12. Predakcentski /*o/*, kadar ni po izvoru iz *ou* in ki nastopa zlasti v predlogih in predponah, fakultativno alternira z /*o/* (obratno ne nastopa k vsakemu predakcentskemu *o* varianta *o*). (Primere gl. pod 3.122.)
- 2.121. Za /*a/* za konzonanti /*č ž š j l' n'*/ in za /*e/* v poziciji za /*n'*/ nastopa pri nekaterih informatorjih varianta [*a*], medtem ko imajo drugi informatorji v tej poziciji lahko /*e/* ali /*a/* – '*kuoža* ~ '*kuoža* ~ '*kuože* (N. sg.), '*kuože* (G. sg.), '*siε:stra* (N. sg.), '*siε:stre* ~ '*siε:stra* ~ '*siε:stra* (G. sg.).
- 2.122. Za akcentuirani /*o/* pred /*n'*/ nastopa kot varianta tudi /*a/* – '*kort* in '*kart*.
- 2.123. Če je konzonantska skupina lahko izgovorljiva, včasih alternira neakcentuirani /*o/* ali /*i/* z \emptyset ; ob zvočnikih pa se pojavlja namesto /*o/* ali /*i/* ali včasih tudi namesto /*a/* za zvočnikom navadno /*o/* pred zvočnikom – '*koti:tə* ~ '*kri:tə* 'korito', '*dər'ži:na* 'družina', '*mrač'ni:k* ~ '*mərč'ni:k* 'mračnik, netopir'.

2.2. Konzonantizem

2.2.1. Zvočniki

- /v/ nastopa kot [v], ki se približuje [w] (gl. 1.212), pred vokali, medtem ko ima ne pred vokalom varianta [u], ki lahko, kadar ni za vokalom, alternira z [u] – '*vi:nə*, '*zd'ra:ujje*, '*u'sa:k*.
- /v'/ nastopa v gradivu le pred vokali (in ne v predakcentskih zlogih); kako bi se obnašal v primeru popolne redukcije vokala za njim (ko bi prišel v pozicijo, kjer ima /v/ varianta [u], po gradivu ni mogoče ugotoviti).
- /j/ ima ne pred vokalom varianta [j], razen tega že sam [j] ni izrazito spirantičen.
- // je pred neprednjimi vokali malo velariziran (v gradivu to ni posebej označevano).
- /n/ ima pred velari varianta [ŋ].
- /n'/ ima za vokalom (zlasti za zadnjim vokalom na koncu zloga) včasih fakultativno varianta [i'nʹ].
- 2.211. Glede jakosti palataliziranosti v posameznih pozicijah gl. 1.211.
- 2.22. Nezvočniki
- 2.221. Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.
- 2.222. Zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezveneče pare.

- 2.223. Palatalizirani nezvočniki nastopajo le v poakcentski poziciji, v akcentuirani poziciji pa le pred kratkim /e/. V gradivu ni primerov s palataliziranimi nezvočniki pred nepalataliziranimi nezvočniki. Pred prednjimi vokali je opozicija palatalizirani : nepalatalizirani nezvočnik nevtralizirana. Glede jakosti palataliziranosti gl. 1.222.
- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfemski meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – 's:ⁱε:stri' 's sestro'.

[96] **2.3. Prozodija**

- 2.31. Akcent praviloma ne nastopa na kratkem zadnjem zlogu večzložnic; izjema so včasih prefigurane besede – *pre'let*. Drugih omejitev glede akcentskega mesta ni.
- 2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

- i:* ← *i:* – 'zi:ma, 'si:n
 ← akcentuiranega *i* v predzadnjem zlogu – 'li:pa
 ← neakcentuiranega *i* v nezadnjem zlogu, če je bil pred njim kratek akcent – ja'ži:na 'južina'
- u:* ← *u:* – k'ŭ:č
 ← akcentuiranega *u* v predzadnjem zlogu – 'bu:kou
- ie* ← *ɛ:* – 'piest, 'pietak
 ← akcentuiranega *ɛ* v predzadnjem zlogu (včasih tudi sploh v nezadnjih, gl. 3.312 in 3.321) – 'diete:le
 ← akcentuiranega *e* v predzadnjem zlogu (včasih tudi sploh v nezadnjih) – 'njesu, 'zi:le
 ← akcentuiranega *ě* v predzadnjem zlogu – sm'rieka
 ← *ě:* v poziciji pred *r* – z'vier
 ← *ə:* – 'di:en
 ← akcentuiranega *ə* v predzadnjem zlogu – ű'ziemem
 ← neakcentuiranega *e, ě* (za *ɛ* v gradivu ni primerov) v nezadnjem zlogu, če je bil pred njim kratek akcent – k'si:elə 'kiselo, kislo'
- uo* ← akcentuiranega *o* v predzadnjem zlogu (včasih tudi sploh v nezadnjih, gl. 3.312 in 3.321) – 'xuodi

- ← *o*: ali *q*: v poziciji pred istozložnim /j/ – *'muoj*, *z mə'nuoj*
- ← včasih *u*: (oz. akcentuiranega *u* v predzadnjem zlogu) v poziciji pred istozložnim *r* – *'tuorska 're:pa*
- ← neakcentuiranega *o* (za *q* v gradivu ni primerov) v nezadnjem zlogu, če je bil pred njim kratek akcent – *ja'guoda*, *bə'kuojca* 'bukovica, bukev'
- e*:
 - ← *e*: – *'pe:č*
 - ← *ě*: – *'le:s*, *z've:zda*
 - ← *ě*: ali akcentuiranega *ě* + istozložnega *j* – *š'te:te* 'štejte', *'je:* 'jej'
 - ← akcentuiranega istozložnega *aj* – *'de:* 'daj', *z'de:* 'zdaj', *'ce:t* 'cajt', *'me:xəŋ* 'majhen'
- [97] *o*:
 - ← *o*: – *'no:s*
 - ← *q*: – *'mo:š*, *'go:bəc*
 - ← akcentuiranega *q* v predzadnjem zlogu – *'go:ba*
 - ← *f*: – *'vo:k*
 - ← akcentuiranega *f* v predzadnjih zlogih in najbrž tudi v ostalih zlogih, če ni analogičen – *'do:ga*, *'do:k*, *'po:n*
 - ← istozložnih akcentuiranih *o* + *w*, *o* + *l*, *o*: + *w*, *o*: + *l* in tudi iz skupin *o* + *w*, *o* + *l*, če sta prišli pod akcent po premiku akcenta proti začetku – *da'mo:* 'domov', *s'to:* 'stol', *'po:* 'pol', *'o:ca* 'ovca'
 - ← akcentuiranega istozložnega *a* + *w* v zadnjih zlogih (za ostale nepredzadnje ni primerov), če je skupina *a* + *w* prišla pod akcent po poznem premiku akcenta proti začetku besede, izjemoma tudi zaradi skrajšanja diftonga iz *a*: + *w* oz. *a* + *w* v predzadnjem zlogu – *zd'ro:* 'zdrav', *'ro:nə* 'ravno', *m'ro:le* 'mravlja'
- ⁱ*ε*:
 - ← *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *ž'iε:na*
 - ← akcentuiranih *e*, *ε*, *ě* v edinem besednem zlogu – *c'viε:k*, *x'riε:n*
 - ← *e*, *ε*, *ě*, ki so prišli pod akcent po premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede (z izjemo nekaj primerov, kjer je *ə*) – *'miε:sə*, *'tiε:stə*
 - ← *ε*, *ě*, ki sta prišla pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko sta bila *ε* in *ě* še dolga – *gr'iε:da*
- ^u*o*:
 - ← *o*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *'r^uo:ga*
 - ← akcentuiranih *o*, *q* v edinem besednem zlogu – *p^uo:t*, *k'r^uo:p*
 - ← *o*, *q*, ki sta prišla pod akcent po premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede (z izjemo nekaj primerov, kjer je *ə*) – *'k^uo:lə*

- ← *q*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *q* še dolg – *mə^uo:ški*
- a:* ← *a* – *'ka:š'am*
- ← akcentuiranega *a* v predzadnjem zlogu – *k'ta:va*
- ← glasov, ki bi sicer dali /*je*/ (gl. pri /*je*/) pred istozložnim /*j*/ – *ža:jn* 'žejen', *pa:js'ji* 'pasji' (*j* verjetno prehodni)
- 3.12. Kratki vokalizem
- 3.121. Akcentuirani kratki vokalizem
- Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v predzadnjih (včasih sploh nezadnjih, gl. 3.321) zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem.
- e* ← *i* – *'n'ęč*, *n'ęxę* 'nihče'
- ə* ← *ə* – *'dəš*, *'təmən*
- ← *u* – *š'tə* 'tu, tukaj', *'səxə* 'suho'
- ← izglasnega *-o* in *-q* – *g'nə* 'dno', *'sə*
- ← *ɟ*: in *ʃ* skupaj z /*n*/ (*ə* + *r*) kot varianta nekaterih informatorjev (pri drugih *a* + *r*) – *'kərt*
- [98] ← *e*, *ę*, *q* (verjetno tudi *o*, a ni primerov) v posameznih primerih, če so pozno prišli pod akcent – *'dəbeu* 'debel', *'ləpə* 'lepo', *'məkək*, *'rəkə* 'roka'
- a* ← *a* – *b'rat*
- ← *o* v posameznih primerih po akanju – *k'lančič* 'klobčič', *k'lavos* (poleg *k'l^uovos*) 'kolovoz'
- ← *ɟ*: in *ʃ* skupaj z /*n*/ (*a* + *r*) kot varianta nekaterih informatorjev (pri drugih *ə* + *r*) – *'kərt*
- 3.122. Neakcentuirani kratki vokalizem
- i* ← *i* – *ži'vi*, *'pars*i, *'u:či*
- ← *u*, *q*, *ə* v poziciji za palatalnim konzonantom – *'lu:kn'i* 'luknjo', *pon'de:lik*
- ← *q* + *j* v I. sg. *a*-jevske sklanjatve – *sk'ra:vi* (iz *s kravo* + *j*)
- u* ← vzglasnega *u* – *u'še:se*
- ← vzglasnega *o* (ostane tudi v prefigurani obliki) – *zu'ra:u*
- ← izglasnega *ə* + *v* in *ə* + *l* – *'martu* 'mrtev', *'tuopu* 'topel'
- ← izglasnega *o* + *v* v G. pl. – *'si:nu*
- ← izglasnega *v* ali *l* v poziciji za *r* – *'čəru* 'črv'
- ← izglasnega *i* + *l* (verjetno tudi *i* + *v*, a v gradivu ni primerov) s palataliziranjem predhodnega konzonanta kot fakultativna varianta poleg običajnejšega *iu* – *m'la:t'u* poleg *m'la:tiu*

Glede u kot variante k /v/ gl. 2.21

- ə
- ← ə – *pe:sək, d'r^u:bən*
 - ← u – *zgə'bi:, k^u:žəx, jə'ži:na*
 - ← izglasnega -o in -q – *'ži:tə, 'o:cə 'ovco'*
 - ← predakcentskega o in q (poleg možne redkejšje fakultativne variante o, gl. 2.12 in tu pri /o/) – *kə'ri:tə 'korito', sə'si:et* (v lažje izgovorljivih konzonantskih skupinah je možna v glavnem fakultativno tudi popolna redukcija – *k'ri:tə 'korito'*)
 - ← r skupaj z /r/ (ə + r) – *kə'ruo:jnca 'krtina'*
 - ← v samostalniških sklonskih končnicah -om, -am (poleg redke variante -am) – *'ra:kəm, k'ra:vəm*

Glede ə kot možne fakultativne variante k i gl. 1.121.

- e
- ← e, ɛ, ě
 - ← a za palatalnim konzonantom kot varianta nekaterih informatorjev (gl. 2.121) – *š'tuorkle, s'vi:n'e, p'l'uče, 'go:še 'gošča', m'rježe*
 - ← istozložnega a + j (v izglasju le fakultativno poleg -ej, ki je iz izglasja lahko analogičen tudi v internih zlogih) – *u'čiere, ši:ve* poleg *šivej, p'la:čej, p'la:čejte* (primerov, ko bi izglasje ne moglo vplivati, ni v gradivu, prim. pa paralelno pri /o/)
 - ← navadno namesto ə v pridevniškem sufiksu -ək – *tən'ek* (redko *tənək*)
- [99] o
- ← istozložnih o + v, o + l, a + v, a + l (v izglasju le fakultativno poleg -ou (-o^u) in redkeje celo -au, ki je iz izglasja lahko analogičen tudi v internih zlogih) – *bro'ni:ca 'borovnica', 'la:stoka, mro'li:še 'mravljišče', 'dielo in 'dielou 'delal', bra:tou, bra:touski*
 - ← predakcentskega o kot redka fakultativna varianta (zlasti še v predlogih in predponah) poleg /ə/ oz. v vzglasju /u/ – *pokə'pa: 'pokopa', do'ji:, ob'le:če*
 - ← o pred raznozložnim /v/ v poakcentskih zlogih kot redkejšja fakultativna varianta poleg /a/ – *'ja:lova*
 - ← poakcentskega neizglasnega o, q v posameznih primerih – *k'lavos 'kolovoz', 'ži:lot*
- a
- ← a
 - ← poakcentskega neizglasnega o, q v večini primerov – *pra:prat, 'vešak, 'u:trak*
 - ← e, ɛ, ě v poziciji za r kot varianta nekaterih informatorjev (gl. 2.121) – *'si:stra 'sestre, ra'pi:še (iz repišče) 'krompirišče, ura'te:nə*
 - ← predakcentskega o v posameznih primerih (ki se precej ujemajo s primeri neregularnega akanja v drugih dialektih) – *da'mo: 'domov, ka'ru:za, gla'bu:čən 'golobučen, plešast', pa're:slə 'povreslo'*

- 3.123. Zaradi raznih morfoloških izenačevanj in analogij ali neregularnih razvojev pridejo v posameznih oblikah ali posameznih besedah lahko tudi drugi glasovi namesto pričakovanih, npr. *-ex* v lokativu pl. *a*-jevske sklanjatve ipd.

3.2. Konzonantizem

3.2.1. Zvočniki

Zvočniki /*j r m n*/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

<i>v</i>	←	<i>w</i>
	←	<i>l</i> , če ni bil pred vokalom ali <i>j</i>
<i>j</i>	←	poakcentskega <i>wi</i> , če ga analogija ni ohranila – <i>ku'kuojca</i> 'kukovica, kukavica', <i>bə'zuojne</i> 'bezgovinje, bezeg'
<i>l</i>	←	<i>l</i> pred vokalom ali <i>j</i>
	←	primarne skupine <i>tl, dl</i> , razen v opisnem deležniku, kjer je skupina ohranjena, le <i>t</i> je analogično zamenjan z <i>d</i> – <i>'vi:le, ši:lə, pa:dla, p'l'ε:dli, po'm'ε:dla</i>
<i>l'</i>	←	<i>l'</i>
<i>n'</i>	←	<i>n'</i>

Palatalizirani zvočniki /*v' l' m' n'*/ so nastali tudi iz ustreznih nepalataliziranih glasov izhodiščnega sistema v poakcentskih zlogih pred prednjim vokalom in v kratkem akcentuiranem pred *i* (sedanjim /*ɛ*/) – *Ži:v'et, ųz'di:gn'u* 'vzdignil', *n'εxče* 'nihče'.

Glede palataliziranosti gl. še 1.211.

[100]3.22. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

<i>č</i>	←	<i>t'</i>
<i>š</i>	←	<i>št'</i>
<i>k</i>	←	<i>tj</i> v primerih, ko skupina <i>tj</i> ni bila analogično vzdrževana – <i>'ke:dən</i> 'teden', <i>t'rieki</i> 'tretji'
<i>g</i>	←	<i>d</i> v poziciji pred <i>n</i> , če <i>d</i> ni bil analogično vzdrževan – <i>g'nə</i> 'dno', <i>g'na:r</i> 'denar'
<i>x</i>	←	<i>k, g</i> pred <i>t</i> ali <i>k</i> – <i>'no:xt, məxka</i> 'mehka' (poleg <i>məkek</i>)

Palatalizirani nezvočniki so iz ustreznih nepalataliziranih glasov izhodiščnega sistema v poakcentskih zlogih pred prednjim vokalom in v kratkem akcentuiranem pred *i* (sedanjim /*ɛ*/) – *po'm'ε:d'em, m'la:t'u* 'mlatil', *'ma:t'* 'mati'.

Glede palataliziranosti gl. še 1.222.

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.311. Akcentuirani so zlogi, ki so bili pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi – *ž'ε:na*, *ʷɔ:trak* 'otrok', *məgla*.
- 3.312. Akcentuirani so praviloma nezadnji zlogi, ki so bili za akcentuiranimi kratkimi zlogi (tj. za skrajšanim starim akutom, če je bil bolj proti začetku od predzadnjega zloga) – *ja'guoda*, *ja'ži:na* 'južina', *bə'kuojca* 'bukovica, bukev' (v posameznih primerih je akcent podaljšan na prvotnem mestu – *d'iete*).
- 3.313. Akcentuirani so zlogi, ki so bili pred dolgim cirkumflektiranim izglasnim vokalom – *n'ε:bə* 'nebo', *ləpə* 'lepo'.
- 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili akcentuirani kratki v predzadnjih (v posameznih primerih sploh nezadnjih, gl. še 3.312) zlogih – *l'ietə*, *nuosim*.
- 3.322. Dolgi so vokali, ki so prišli pod akcent po točki 3.312 (po premiku kratkega akuta naprej).
- 3.323. Dolgi so *e*-jevski in *o*-jevski vokali (razen izglasnih *o*-jevskih, ki so dali *ə*), ki so bili akcentuirani kratki v edinem besednem zlogu – *xr'ε:n*, *k'ɔ:š*.
- 3.324. Dolgi so vokali z izjemo *ə* (in posameznih izjemnih primerov, ko gre za pozen akcentski premik), ki so postali akcentuirani po premiku akcenta s kratkega zadnjega zloga (gl. 3.311).
- 3.325. Dolgi so *e*-jevski in *o*-jevski vokali (razen posameznih izjemnih primerov, ko je sedanji refleks *ə*), ki so postali akcentuirani po premiku izglasnega cirkumfleksa (gl. 3.313).
- 3.326. Kratki so izglasni vokali, s katerih se je cirkumfleks premaknil proti začetku (gl. 3.313).

[101] 3.4. Izguba glasov

- 3.41. Vokalna redukcija ni močna, zato prihaja do izgube glasov razmeroma redko. Večinoma je izguba le fakultativna v lažje izgovorljivih konzonantskih skupinah. Izgubijo se lahko *i*, *u*, *ə* in *o*, zlasti ob zvočnikih pa tudi drugi vokali. Prim. še 2.123.
- 3.42. Konzonanti se izgubljajo le izjemoma v posameznih primerih; za skupine *tl*, *dl*, *šč* pa prim. 3.21 pri // in 3.22 pri /š/.

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.1.1. Dolgi vokalizem

<i>i:</i>	<i>u:</i>	<i>u:</i>
<i>je</i>		<i>uo</i>
<i>e:</i>		<i>o:</i>
<i>ε:</i>	<i>ʷo:</i>	
<i>a:</i>		

1.111. *e*-jevski in *o*-jevski element v diftongih *je* in *uo* sta ozka, težita proti reduciranim glasovom.

1.1.2. Kratki vokalizem

<i>i</i>	<i>u</i>	<i>u</i>
<i>e</i> [i]	<i>ə</i>	
<i>e</i>	<i>o</i>	
<i>a</i>		

1.121. *e* in njegova varianta [i] (gl. 2.12) sta nekoliko reducirana (fakultativno bolj ali manj, še najmanj navadno v izglasju), medtem ko je /i/ izgovorjen vedno jasno. Vsak od obeh *i* nastopa v drugačnih pozicijah (gl. 2.12); enako sta pisana zaradi težav s transkripcijo pri OLA. Rahlo je reduciran tudi akcentuirani *u*. *ə* je precej temne barve.

1.2. Konzontizem

1.2.1. Zvočniki

<i>v</i>			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	<i>l̥</i>		<i>n̥</i>

[112]1.22. Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>
<i>t</i>	<i>d</i>	
<i>c</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č</i>	<i>š</i>	
<i>č</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>x</i>	<i>γ</i>

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih).
- 1.33. Govor ne pozna tonemske akcentuacije.
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje dva akcenta ('V; 'V) in neakcentuirano kračino (V).

2. DISTRIBUCIJA**2.1. Vokalizem**

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom, in sicer v vseh pozicijah, le /i:/ ne nastopa pred /r/, /j/ ne pred istozložnim /j/ in /u/ ne pred istozložnim /v/. /o:/ nastopa le v novejših tujkah, razen tega pa tudi pred istozložnim /v/, vendar v tej poziciji kvantiteta ni popolnoma jasna. Poleg vzglasnega /u:/ nastopa v poziciji pred [j] tudi varianta [uə] – 'u:ȝc, 'uəȝc, 'u:ȝsta, 'uəȝsta.
- 2.12. Pri kratkih vokalih nastopa /i/ samo v predakcentnih zlogih; /e/ ima v poakcentnih zlogih in v izglasju varianto [i]; /u/ nastopa samo v predakcentnih zlogih in v neakcentuiranem izglasju; /u/ nastopa pod akcentom samo v izglasju; /ə/ v izglasju ne nastopa.
- 2.121. /o/ ima v vzglasju in izglasju rahlo labializirano varianto [ʷo].
- 2.122. Alternacije neakcentuiranih /ə/ in /e/ (z varianto [i] v lahko izgovorljivih konzonantskih skupinah z ∅ so razmeroma redke (lahko pa pride v takih primerih do stalne popolne redukcije). Ob zvočnikih se pojavlja namesto /e/ za zvočnikom včasih /ə/ (ali /e/ ob palatalnih konzonantih) pred njim.

2.2. Konzonantizem**2.2.1. Zvočniki**

/v/ nastopa kot [v] pred vokali in večinoma pred r, ne pred vokalom ima varianto [ʷ], ki lahko, kadar ni za vokalom, redko alternira z [u] – 'si:va, 'si:u, u'se:. Ob /u: u/ se istozložni /v/ izgubi.

/j/ ima ne pred vokalom varianto [j], razen tega že [j] sam ni izrazito spirantičen – *'je:ȳce* 'jajce'.

// je pred neprednjimi vokali rahlo velariziran (v gradivu to ni posebej označevano).

[113] // ima pred *u* varianto [ʃ] ali fakultativno [ʎ]; palatalnost lahko slabi tudi v izglasju.

/n/ ima pred velari varianto /ŋ/ – *'a:ŋȳa* 'enega'.

- 2.211. Zvočniki ostajajo zveneči v vseh pozicijah, le [y] se asimilira sledečemu nezvonečemu nezvočniku, kadar pred njim ni vokala in če se ne zamenja z [u] – *φs'ja:u*, *φ'sε:*.
- 2.22. Nezvočniki
- 2.221. Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.
- 2.222. Zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezveneče pare.
- 2.223. K /s/ nastopa včasih individualno in fakultativno varianta [x̣].
- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopajo zaradi vokalne redukcije in na morfološki meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – *'buot:e* 'bodite'.

2.3. Prozodija

- 2.31. Akcent praviloma ne nastopa na kratkem zadnjem zlogu večzložnic (razen kolikor bi bil *o* v skupini *ou* kratek (gl. 2.11 in 3.11) in v primerih, kot je varianta *u'bet* poleg *u'bet*, ni pa jasno, kako bi bilo z akcentuiranim nekdanjim zlogotvornim *r* v zadnjem zlogu večzložnic, ker za to v gradivu ni primerov). Drugih omejitev glede akcentskega mesta ni.
- 2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena. Akcentuirani so lahko dolgi ali kratki vokali, vendar pri kratkih akcent ne nastopa na *i* in *u*.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

- i:* ← *i:* – *'zi:ma*, *'si:n*
 ← akcentuiranega *i* v nezadnjih zlogih – *'ri:ba*
- u:* ← *u:* – *k'lu:č*, *x'ru:ška*
 ← akcentuiranega *u* v nezadnjih zlogih – *'ju:žna*, *'bu:kou*
- o:* ← *o:* – *'nu:s*, *'du:* 'kdo'
 ← *ɸ:* – *'u:k* 'volk'

- ← akcentuiranega *f* v nezadnjih zlogih – *'pu:nu*
- ie* ← *e:* – *'pieć*
- ← akcentuiranega *e* v nezadnjih zlogih – *'niesu*
- ← *ę:* – *'piet*
- ← akcentuiranega *ę* v nezadnjih zlogih – *'jietra*
- ← *ě:* in akcentuiranega *ě* v nezadnjih zlogih v poziciji pred *r* – *z'vier,*
'miera
- ← *i:* in akcentuiranega *i* v nezadnjih zlogih v poziciji pred *r* (poleg variante *i:*) – *z'vierk* 'izvirek, studenec', *s'ćiera* 'sekira'
- [114] *uo* ← akcentuiranega *o* v nezadnjih zlogih – *'nuosim,* *'kuoža*
- ← *q:* – *že'luodoć*
- ← akcentuiranega *q* v nezadnjih zlogih – *'γuoba*
- e:* ← *ě:* večinoma skupaj z */j/* – *'ve:ja,* *'le:js,* *c'Ve:jt,* *z've:izda*
- ← akcentuiranega *ě* v nezadnjem zlogu večinoma skupaj z */j/* – *'de:lu,*
sm're:ika, *b're:iza*
- ← glasov, ki bi sicer dali *je* ali *ε:* (gl. pri */je/* in */ε:/*) v poziciji pred */j/* (poleg variante *ε:*) – *'že:ina,* *'že:ja,* *'me:ja*
- o:* ← glasov, ki bi sicer dali *ʷo:* ali *uo,* v poziciji pred istozložnim [*ʷ*] (različnega izvora, gl. pri */ʷ/*) (vendar v tej poziciji kvantiteta ni popolnoma jasna) – *'ko:uć* (*ou?*) 'kolec'
- ← tujega *o* v najnovejših tujkah – *ka'po:t,* *pomi'do:ri*
- ε:* ← *e,* ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *'že:na*
- ← akcentuiranih *e,* *ę* v edinem (in če ni prišlo do akcentskega premika sploh v zadnjem) besednem zlogu – *š'pε:x,* *ž'ε:t* 'žeti (kratki inf.)',
poγ're:p
- ← *ę,* ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *ę* še dolg – *'mε:xka*
- ← *a* v predlogih in predponah *na,* *za,* *nad* in predponi *raz,* če je prišel pozneje pod akcent – *'ze:pre*
- ← v posameznih primerih akcentuiranega *a* v zadnjem zlogu za palatalnimi konzonanti – *'jε:st* 'jaz', *'če:* 'tja'
- ← glasov, ki bi sicer dali *ie* (gl. pri */je/*), v poziciji pred istozložnim [*ʷ*] (različnega izvora, gl. pri */ʷ/*) v posameznih primerih in le fakultativno – *'jε:uša* (poleg *'jeuša*)
- ʷo:* ← *o,* ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *'kʷo:za*
- ← akcentuiranih *o,* *q* v edinem (in če ni prišlo do akcentskega premika sploh v zadnjem) besednem zlogu – *'bʷo:p* 'bob', *vε'sʷo:k* (poleg *'vešok*)

- ← verjetno *q*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *q* še dolg (tak refleks je pričakovan, vendar v gradivu zanj ni primerov, ker je pri *roka* in *moški* regularni refleks za *q*; drugih besed tega tipa pa ni v vprašalnici)
- a*: ← *a* – *ɣ'la:va*
 ← akcentuiranega *a* v nezadnjih zlogih – *ma:ti*, *ja:ɣoda*
 ← *ə* – *'da:n*, *ma:x*
 ← akcentuiranega *ə* v nezadnjih zlogih – *'ža:nie*
- 3.1.2. **Kratki vokalizem**
 Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v nezadnjih zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem, pri *e*, *ɛ*, *o*, *q* velja to tudi za zadnje zloge, če so ostali akcentuirani.
- [115] *i* ← neakcentuiranega vzglasnega *i* – *i'mie*
 ← analogično vnesenega *i*: v neakcentuirano pozicijo – *zi'da:r*
 ← tujega *i* v najnovejših tujkah – *pomi'do:ri*
- u* ← analogično vnesenega *u*: (iz *u*: v izhodiščnem sistemu) v neakcentuirano pozicijo – *kl'u'na:č*
 ← neakcentuiranih *i*, *u*, *ě* + *u* (različnega izvora, gl. pri /v/) v izglasju – *tr'ɔ:su* 'nosil', *tr'pu* 'trpel' (včasih se sliši na koncu še malo *u* – *ztr'ɔ:ru*)
- u* ← izglasnega *o* – *d'nu*, *ja:pku* 'jabolko'
 ← neakcentuiranega vzglasnega *u* – *u'šiesə*
 ← analogično vnesenega *u*: (iz *ɤ*: v izhodiščnem sistemu) v neakcentuirano pozicijo – *mu'či*: 'molči'
 ← neakcentuiranega in včasih akcentuiranega *ə* + *u* (različnega izvora, gl. pri /v/) – *šu* 'šel' (poleg *c'vəu*), *c'ierku*, *ni'esu*
 ← neakcentuiranega *o* + *u* v gen. pl. – *b'ra:tu* 'bratov'
- ɛ* ← *i* – *n'et*, *x'eti*; *'le:jšnik*, *k'la:si*
 ← *u* – *p'lɛx* 'plug', *š'ɛšit* 'sušiti', *leš'ci:na* 'luskina', *ti* 'tu, tukaj', *k'ɔ:žix*, *b'ra:ti* (dat. sg.)
 ← *ě* – *x'rɛn*, *s'ɛdi*; *č'ɤ:vik*
 ← *ə* v sosesčini palatalnih konzonantov – *ɣ'riedil*', *ka:šil*', *pa:lik* 'pajek'
 ← po točki 2.122 – *ɣ'ra:biš'će* 'grabljišče'
- ə* ← *ə* – *pəsək*, *s'təbər*
 ← *ɤ* – *pən*, *sə'zje*, *ja:bək* (gen. pl.)
 ← *ɤ*: in *ɤ* skupaj z /r/ (*ə* + *r*) – *d'ərva*, *t'ərnie*, *k'ərt*, *p'ərst*, *k'ər'ti:na*
 ← *i*, *u*, *ě*, če so se reducirali za zvočnikom in se premaknili pred nepalatalni zvočnik (gl. 2.122) – *k'ɔ:zəlč*
- e* ← *e* (razen *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega

kratkega zloga ob t. i. sekundarnem akcentskem premiku) – *pš'eni:ca*,
'se:jmena, *'su:nce*, *k'lepetat*

← *ę* – *'te:le*

← *a* pred istozložnim /j/ – *'de:lej*, *z'dej*

← *a* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad* in predponi *raz* – *ne'd^u:mi* 'na domu', *ze'ka:ǰ*, *res'ši:ru*

o ← neizglasnega *o* (razen *o*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga ob t. i. sekundarnem akcentskem premiku) – *lo'pa:ta*, *ja:γoda*, *s'ta:rost*, *ʰo'ku:*, *'xodi* (imp.)

← *q* – *so'se:ǰda*, *ž'e:lot*, *z'na:j^uo*

a ← *a* – *ka'la:γunik*, *s'vi:ná*, *p'rax* 'prag', *prex'ladu* 'prehladil'

← *o* v izjemnih primerih – *ka'ku:š*, *ma'ti:ka*

3.2. Konzonantizem

3.2.1. Zvočniki

Zvočniki /j Í r m n ñ/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

[116] *v* ← *w*

← *l*, če ni bil pred vokalom ali *j*

j ← *g* pred prednjim vokalom (z omejitvami kot pri /s/) – *no'jje*, *pər'ji:šće*

← *ě*: in akcentuiranega *ě* v nezadnjih zlogih skupaj z /e/ v večini primerov (gl. 3.11 pri /e:/)

← v posameznih zelo redkih primerih kot prehodni *j* – *'uǰistər*

l ← *l* pred vokalom ali *j*

← primarne skupine *tl*, *dl* – *'vi:le*, *p'lɛ:lj*, *'pa:la*

r ← *r*: in *r* skupaj z /ə/ (ə + r)

3.2.2. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

ć ← *č*

← *k* pred prednjim vokalom (z omejitvami kot pri /s/) – *'či:xa*, *ro'čje*, *'ču:xa*

← *tj* v primerih, ko skupina *tj* ni bila analogično vzdrževana – *'če:ǰdən* 'teden', *'če:* 'tja'

š ← *x* pred prednjim vokalom (kamor spada tudi *u* iz izhodiščnega sistema; izjema so novejši prednji vokali, ki so nastali po asimilacijah, npr. *ej* iz *aj*, ekspresivne besede, onomatopeje in novejše tujke) – *'mu:še*, *t're:ǰpši* 'trebuhu'

x ← izglasnega *g*

← *k*, *g* pred *t* ali *k* – *'əxt*, *t^u:xt*, *'mɛ:xk*, *'əxk*

γ ← *g*

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju; pri tem *g* iz izhodiščnega sistema (sedanji *ɣ*) alternira s /x/.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.311. Akcentuirani so zlogi z *e* in *o*, ki so bili pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi (razen če so sorodne oblike akcent analogično zadržale na koncu do premika v tipu *məɣla*, ko se je v trizložnicah večinoma premikal na prvi zlog) – *ʒɛ:na*, *ʷo:trok*.
- 3.312. Akcentuirani so večinoma začetni (korenski) zlogi pri besedah, ki so imele kratek akcent na zadnjem zlogu in se ta akcent ni premaknil po točki 3.311 – *ˈməɣla*, *ˈxodi*, *kˈlepetat*.
- 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili kratki akcentuirani v nezadnjih zlogih – *ˈle:ɟtu*, *ˈja:ɣoda*, *ˈxuodim*.
- 3.322. Dolgi so *e*, *e*, *o* (razen izglasnega) in *o*, ki so bili kratki akcentuirani v edinem besednem zlogu – *ˈzɛ:t*, *ˈkʷo:š*.
- [117]3.323. Dolga sta *e* in *o*, ki sta prišla pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga (gl. 3.311) ob t. i. sekundarnem akcentskem premiku – *ʒɛ:na*, *ˈkʷo:sa*, *ʷo:trok*.

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Vokalna redukcija ni posebno močna, zato prihaja do izgube glasov razmeroma redko. V lahko izgovorljivih soglasniških skupinah je v glavnem izgubljen skoraj redno *i* v neakcentuiranih sufiksih *-ica* in *-ina*, *u* v neakcentuirani glagolski priponi *uje*, neakcentuirana glagolska pripona *i* in velelniško obrazilo *i*, kadar nista v zadnjem zlogu (*mˈla:tmʷo*, *ˈpɛ:cte*, toda *ˈvi:diste*), *ě* v pridevniški sklanjatvi v nezadnjem zlogu (*sˈta:rya*) ipd.
- 3.411. Za pozicijo ob zvočnikih prim. 2.122.
- 3.42. V skupini *čre*, *žre* je izgubljen *r* (*če:jšná*, *če:u*, *žębe* itd.). Drugi konzonanti se izgubljajo le izjemoma v posameznih primerih. Za skupino *tl*, *dl* prim. 3.21 pri //, za *v* pa 2.21 pri /v/.

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.1.1. Dolgi vokalizem

i: *u:*
 je *uo*
 ej *ou*
 e: *o:* + *ar* (gl. 1.13)
 aj
 a:

1.111. /a:/ je nekoliko temne barve (velja le za dolgega, ne za *a*-jevski element v diftongu *aj*).

1.1.2. Kratki vokalizem

i *u*
 ə
 e *o*
 a

1.13. [əɾ] v kratkih zlogih lahko obravnavamo kot /ə/ + /r/, medtem ko je v dolgih zlogih enakovreden drugim diftongom (z relevantno prek obeh delov diftonga razdeljeno intonacijo; gl. še 3.13).

1.2. Konzonantizem

1.2.1. Zvočniki

v *m*
 l *r* *n*
 j

[126]1.211. Glede [ɥ] v primerih kot *uí:sta* 'usta' gl. 2.211.

- 1.22. Nezvočniki
<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>	

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih).
- 1.33. Na dolgih vokalih (in diftongih) pozna govor tonemsko akcentuacijo (circumflektirano in akutirano).
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje tri akcente (*Ů*; *Ů*; *Ů*) in neakcentuirano kračino (*V*).

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali (in diftongi) nastopajo le pod akcentom, in sicer v vseh pozicijah, razen naslednjih omejitav: */i:/* ne nastopa pred */r/*, */ie/* ne pred */j/*, */uo/* in */u:/* ne pred istozložnim */v/*, */aj/* ne v vzglasju in za nekdanj palatalnimi konzonanti (razen pri nekaterih novejših posplošitvah morfemov, prim. *čejšne* proti *oščajvat*), */ou/* ne v izglasju. */e:/* in */o:/* nastopata v izglasju le v najnovejših tujkah. */e:/* je redek, pred */r/* ima malo širšo varianto. O */ər/* gl. 2.13.
- 2.12. Kratki vokali so lahko akcentuirani ali neakcentuirani. Akcentuirani nastopajo le v zadnjem besednem zlogu, v nezadnjem se dobi le izjemoma kak primer (prim. 2.31). Kratki akcentuirani */i/* je zelo redek (*s'imin* 'sejem', *u'min* 'manj'), kratki akcentuirani */u/* pa je omejen v glavnem na izglasje, drugod je redek (*ko'zuc* 'kozolec', *k'ru^x*, *'kukər* 'kakor').
- 2.121. Odvisno od govornega tempa včasih, če je konzonantska skupina lahko izgovorljiva, alternira neakcentuirani */ə/* z \emptyset , zlasti v izglasju (*nə mí:zəje* ~ *nə mí:zje* 'na mizi je'). Ob zvočnikih pa se pojavlja *ə* navadno pred zvočnikom, redkeje tudi za njim (*əlpù:* ~ *ləpù:* – seveda le, če je bil prvotni nereducirani vokal za njim), le v izglasju ostaja za njim.
- 2.13. */ər/* ne nastopa v izglasju.

2.2. Konzonantizem**2.2.1. Zvočniki**

/v/ nastopa kot [v] pred vokali in r, ne pred vokalom ima varianta [ʋ], ki lahko, kadar ni za vokalom, redko alternira z [u] – *si:va, si:u, uməru, usə:k* (gl. še 2.211). Ob /u: u/ se istozložni /v/ izgubi.

[127] /j/ ima ne pred vokalom varianta [ɟ], razen tega že [ɟ] sam ni izrazito spirantičen – *jeliénje, zá:ɟc*. Za /i: i/ se istozložni /j/ izgubi, pred /i/ za nekdanji *ji, ju* pa se ga včasih še zelo neizrazito sliši, npr. *nə brájzi* poleg *nə brájzi* 'na Brezju'.

/n/ ima pred velari varianta [ŋ] – *zá:ŋka, á:ŋgel*.

2.211. [ʋ] v vzglasju (pred njim je lahko še predlog ali predpona), kjer nastopa pred konzonanti in pred vokali, imamo lahko za varianta fonema /u/ kljub opozicijam kot *vi:dət* proti *ui:dət* 'uiti', ker [u] v poziciji na začetku besede pred vokalom ne nastopa. Ta začetni [ʋ] nastopa za predlog (*ui:louçə* 'v ilovici'), za prefiks (*ui:dət* 'uiti'), kot zveza [*ui:*] za nekdanji vzglasni *u:* (*ui:sta* 'usta') in v onomatopejah (*uécət* 'večati, vpiti').

2.212. Zvočniki ostajajo zveneči v vseh pozicijah, le [ʋ] se asimilira sledečemu nezvенеčemu nezvočniku, kadar ni za vokalom in če se ne zamenja z [u]. – *φčieraj, otφčieraj, jeučieraj, odučieraj*.

2.2.2. Nezvočniki

2.221. Po zvenečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku (in pavzi, če pridejo na konec po fakultativni redukciji, gl. še 2.121 in 2.223).

2.222. Zveneči nezvočniki ne nastopajo v starem izglasju (iz izhodišnega sistema), ampak imajo tam svoje nezveneče pare.

2.223. Zveneči nezvočniki, ki pridejo v izglasje zaradi vokalne redukcije (fakultativno je za njimi še ə, gl. 2.121), se lahko obravnavajo še kot fonološko zveneči ali pa kot nezveneči (kot staro izglasje) – *blí:zə ~ blí:s, blí:zje ~ blí:sje* 'blizu je', *nə lú:žə ~ nə lú:š, nə lú:žje ~ nə lú:šje*.

2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfološki meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – *u:ístəx* 'v ustih', *vi:t:e* 'vidite'.

2.3. Prozodija

2.31. Akcent na kratkem vokalu v nezadnjem zlogu je izjemen (npr. *'kədər* 'kadar', *'kukər* 'kakor', *'dajte* in *dá:íte*, *'pajdə* in *paj'də* 'pojdi', *φsəga* in *φsəga*, *t'lele* 'tukajle'). Drugih omejitev glede akcentskega mesta ni.

2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.

2.33. Omejitve glede distribucije tonemov (na dolgih vokalih in diftongih) ni.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

- i:* ← *i:* – *zí:ma, si:n*
 ← akcentuiranega *i* v nezadnjih zlogih – *lí:pa*
 ← vzglasnega *u:* skupaj z [*ʉ*] – *úí:sta*
- u:* ← *u:* – *lú:č*
 ← akcentuiranega *u* v nezadnjih zlogih – *kú:xat, jú:žna*
 ← *o:* – *nù:č, sənù:, ú:kna*
- [128] *ie* ← *e:* – *piěč*
 ← akcentuiranega *e* v nezadnjih zlogih – *niěsu* ‘nesel’
 ← *ę:* – *piět, piětək*
 ← akcentuiranega *ę* v nezadnjih zlogih – *iętra, žięla* (opis. del.)
 ← *ě:* in *i:* ter akcentuiranih *ě* in *i* v nezadnjih zlogih v poziciji pred *r* – *zvjer, mier, miěra, sakiěra*
- uo* ← akcentuiranega *o* v nezadnjih zlogih – *nuósəm, kuóža*
 ← *q:* – *zùop*
 ← akcentuiranega *q* v nezadnjih zlogih – *guóba*
- ej* ← *ě:* ter akcentuiranega *ě* v nezadnjih zlogih v poziciji za nekdanj palatalnimi konzonanti – *jéjm, gnéjzdu, kejđən* ‘teden’, *jéjla*
 ← glasov, ki bi sicer dali *ie* (gl. pri /*ieʔ*/) + istozložni *j* (različnega izvora, gl. pri /*jʔ*/) – *žějna, zəklějnen* ‘zaklenjen’ (iz take pozicije je lahko analogično vnesen tudi v sorodne oblike – *zəklějpam*)
 ← glasov, ki bi sicer dali *ie* (gl. pri /*ieʔ*/) v poziciji pred raznozložnim *j* (kot varianta poleg *e:*) – *žějja*
 ← *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga v poziciji pred raznozložnim *j* (kot varianta poleg *e:* in *ja:*) – *mějja*
- ou* ← *f:* in *f-* – *vòuk, pòun*
 ← glasov, ki bi sicer dali *uo* ali *o:* (gl. pri /*uoʔ*/ in /*o:ʔ*/) + istozložni *u* (različnega izvora, gl. pri /*ʋʔ*/) – *stòučək*
 ← *o:* + *u* (različnega izvora, gl. pri /*ʋʔ*/), če je prišlo do skrajšanja diftonga (navadno v neizglasni poziciji) – *zəpòut* ‘zapoved’, *pòudne*
- e:* ← glasov, ki bi sicer dali *ie* (gl. pri /*ieʔ*/), v poziciji pred raznozložnim *j* (kot varianta poleg *ej*) – *žé:ja*
 ← *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, v poziciji pred raznozložnim *j* (kot varianta poleg *ej* in *ja:*) – *mé:ja*;

- ← e-jevskih glasov v posameznih primerih (zlasti ob *r* in v nekaterih tujkah) – *tré:ti* 'tretji', *rè:kəlc*, *amè:rika*, *plè:t*
- o* ← *o*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *nó:ga*, *kó:tu* 'kotel'
- ← *o*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *o* še dolg – *mó:škə*, *tó:žba*
- aj* ← *ě*: – *cvājít*, *vājím*
- ← akcentuiranega *ě* v nezadnjem zlogu – *brājza*
- ← *a*: oz. akcentuiranega *a* v nezadnjem zlogu + *j*, če je prišlo do skrajšanja diftonga – *mājxən*
- [129] *a*: ← *a*: – *lā:s*, *glā:va*
- ← akcentuiranega *a* v nezadnjih zlogih – *má:tə*
- ← *ə*: – *mā:x*
- ← akcentuiranega *ə* v nezadnjih zlogih – *gá:ne*
- ← *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, skupaj z */j/* (*j* + *a*:) – *zjá:mla*
- ← *ę*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *ę* še dolg, skupaj z */j/* (*j* + *a*:) – *pjá:ta*, *já:zək*, *mjá:xka*

3.12. Kratki vokalizem

Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v nezadnjih zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem.

- i* ← *ə*, *i*, *u*, *ě*, *e* + istozložnega *j* (v novejših besedah in iz skupine *jn* za *n*) – *u'min* 'manj', *sə'min* in *si'min* 'sejem', *kú:xina*, *ú:sine* 'usenje, usnje', *ká:mine*, *zná:mine*, *jú:ni*
- ← vzglasnega *i* (po asimilaciji s protezo) – *igrā:*
- ← *j* + neakcentuiranih *i*, *u*, *ě* – *nə brājzi* 'na Brezju' (poleg *nə brājzi* *i* gl. 2.21)
- ← analogično vnesenega *i*: v neakcentuirano pozicijo (navadno v zlog pred vokalom *a*) – *pisā:la*
- u* ← izglasnega *o* – *d'nu*, *májstu*
- ← neakcentuiranega *f* – *já:buku*
- ← vzglasnega neakcentuiranega *u* (po asimilaciji s protezo) – *ušjésa*
- ← *ə*, *i*, *u*, *ě* + *u* (različnega izvora, gl. pri */v/*) – *šu* 'šel', *u'bu* 'ubil', *ču* 'čul', *š'tu* 'štet', *bri:tu* 'britev', *mí:slu* 'misli', *ví:du* 'videl', *bri:tuca* 'britevca, britvica'
- ← -*ov* v gen. plur. (neakc.) – *brā:tu*

- ← analogično vnesenega *u*: v neakcentuirano pozicijo (navadno v zlog pred vokalom *a*) – *poslušà:la*
- ← [*u*] ali [*u:*] različnega izvora v posameznih primerih analogično vnesenega v akcentuirano pozicijo – *kukər* (anal. po *ku*), *ko'zuc* 'kozo-
lec' (po stranskih sklonih), *k'ruux* (po *krú:xa* itd.)

Glede [*u*] kot variante *k* / *v* gl. 2.21.

- ə* ← *ə* – *məg'la*, *stə'bər*, *pəs*
- ← *i* – 'nəč, təščí:, s'kərt 'skriti' (gl. 2.121)
- ← *u* – 'kəp, kəpi:la, tráj'bəx
- ← *ě* – 'səm, mjá:dvət 'medved', cədí:
- ← *a* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad* in predponi *raz* (poleg starejše variante *e*) – *nə mí:zə*, *zə má:no*, *nət xi:šo*, *rəz'bət*
- [130] ← *e* v neakcentuirani nikalnici *ne* (poleg starejše variante *e*) – *nəyú:mən* 'neumen', *nə búom*
- ← neakcentuiranega *r* skupaj z /*r*/ (*ə* + *r*) – *smərdí:*

Glede /*ə*/ ob zvočnikih gl. še 2.121 in 3.411.

- e* ← *e* (če ni prišel pozneje pod akcent) – *k'met*, *peči:*, *sə:nce*
- ← *ę* – 'zet, stəb're (ak. pl.), pesti:, pá:met, lí:pe
- ← *i* in *ě* v poziciji pred *r* – 'ser, merí:la, zverí:na
- ← *a* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad* in predponi *rez* (poleg mlajše variante *ə*) – *ne mí:zə*, *rez'bət*

- o* ← *o* v sedanji predakcentski poziciji, akcentuiranega *o* v zadnjem zaprtem zlogu, če je ostal akcentuiran, ter v posameznih primerih poakcentskega neizglasnega *o* – *ková:č*, 'gost 'gozd', *já:gode*, *bri:tof*
- ← predakcentskega *o*, izglasnega *o* in akcentuiranega *o* v zadnjem zlogu, če je ostal akcentuiran, ter v posameznih primerih poakcentskega neizglasnega *o* – *stopi:la*, *rá:stejo*, *č'jo* 'hočejo', *já:strop*, *žjá:lot*
- ← *a* + istozložnega *y* (različnega izvora, gl. pri /*v*/) – *zd'roy*, 'pou' 'padel', *dájloy*

- a* ← *a* – *b'rat*, *stə'za*, *prasjə*
- ← poakcentskih neizglasnih *o*, *o* (v večini primerov) – *stá:rast*, *bú:kava*, *nə pù:sado*
- ← *o* v posameznih primerih v sedanji predakcentski poziciji – *mati:ka*, *damú:* 'domov', *kakù:š*, *klabù:k*

- 3.13. *ər* ← akcentuiranega *r*:, *r* – *pərst* (h gen. *prsta* in *prsti*), *vərba*, *stərt* 'strt'
V primerih, ko je *ər* nastal zaradi redukcije vokala za *r*, gre za *ə* + *r* (gl. 3.12 pri /*ə*/) – *s'tərt* 'streti'.

3.2. Konzonantizem

3.2.1. Zvočniki

Zvočniki /*j r m n*/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- v* ← *w*
 ← *l*, če ni bil pred vokalom ali *j*
- j* ← *ń* po vokalu skupaj z /*n*/ (*j* + *n*)
 ← *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, skupaj z /*a:*/ (*j* + *a:*) – *zjá:mla*
 ← *ę:*, če je zaradi zapoznelega akcentskega premika prišel pozno pod akcent, skupaj z /*a:*/ (*j* + *a:*) – *grjá:da*
 ← *a:* oz. akcentuiranega *a* v nezadnjem zlogu v poziciji za *l* ali *ń* skupaj z /*a:*/ (*j* + *a:*) (prek vmesne stopnje z *e*) – *əlbljá:na* ‘Ljubljana’, *svənjá:k*
 [131] ← *a* v predponah *na*, *za* (za *nad* in *raz* ni primerov), če je prišel pozneje pod akcent, skupaj z /*a:*/ (*j* + *a:*) (prek vmesne stopnje z *e*) – *njá:xot* ‘nahod’, *zjá:met*
 ← v posameznih primerih kot prehodni *j* – *uójstər*
- l* ← *l* pred vokalom ali *j*
 ← *l̥*
 ← primarne skupine *tl*, *dl* – *ví:le*, *pá:la*
- r* ← neakcentuiranega *r* skupaj z /*ə*/ (*ə* + *r*)
- n* ← *ń* ne za vokalom in skupaj z /*j*/ (*j* + *n*) za vokalom

3.2.2. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- č* ← *ć*
- k* ← *tj* v primerih, ko skupina *tj* ni bila analogično vzdrževana – *‘ke* ‘tja’, *kějđən* ‘teden’
- x* ← *k*, *g* pred *t* ali *k* – *nù:xt*, *mjá:xka*

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrežno asimilacijo na sledeče nezveneče in v starem izglasju (prim. še 2.221–2.223).

3.3. Prozodija

- 3.3.1. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu, le s to razliko, da sta akcentuirana *e* in *o*, ki sta bila pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi – *žjá:na*, *nó:ga*, *já:len*, *nó:sət*, *pó:plat*. Kjer je močen vpliv drugih fleksijskih oblik, je akcent lahko ohranjen (oz. restituiran) na zadnjem zlogu – *otrok*, *končat* (poleg *kó:nčət*).

- 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili kratki akcentuirani v nezadnjih zlogih – *krá:va*, *dájilu*, *já:goda*.
- 3.322. Dolgi so vokali, ki so prišli pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga – *žjá:na*, *nó:ga*.
- 3.33. Tonematika je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.331. Akutirani so vokali, ki so se podaljšali – *krá:va*, *já:goda*.
- 3.332. Akutirani so vokali, ki so prišli pod akcent po premiku akcenta s kratkega zadnjega zloga – *žjá:na*, *nó:ga*.
- 3.333. Metatonijski novi cirkumfleks je razširjen tudi na nekatere kategorije, ki niso splošnoslovenske (npr. *mí:səlna* ‘mislila’, *dájilala*, *bogá:ta*).

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Vokalna redukcija, ki je pri kratkih *i*, *u* in *ě* napredovala splošno do *ə*, pripele v posameznih primerih, kadar lahka izgovorljivost nastalih kon[132]zonantskih skupin to dopušča in če ne nasprotujejo morfološki razlogi, tudi do popolne izgube glasu *ə* (iz *i*, *u*, *ě* in *ə*). Zaradi sorazmerno počasnega govornega tempa se to v primerjavi z drugimi osrednjimi slovenskimi dialekti ne zgodi preveč pogosto. Na splošno se popolnoma izgubi *i* v neakcentuiranih sufiksih *-ica*, *-ina*, *u* v neakcentuirani glagolski priponi *-uje-* (*vá:rjem*), glagolska pripona *i* in velelniško obrazilo *i*, kadar nista v zadnjem zlogu (*nuósmo*, *pi:čla*, *grí:ste*), dalje *ə* v sufiksu *-əc*, če je v poziciji za zvočnikom po akcentuiranem vokalu (*žgá:nc*, *škó:rc*) ipd. Fakultativno se vokal izgublja navadno med zvočnikom in nezvočnikom v zadnjem zlogu (*ovi:ŋk* ~ *ovi:nək*, *udá:rt* ~ redkeje *udá:rət* ‘udariti’), dalje v posameznih končnicah, npr. v opisnem deležniku množ. moškega spola, če ni *l* za konzonantom (*dá:l* ~ *dá:lə*, *pi:l* ~ *pi:lə*, *vá:rvalə* ~ *vá:rval*, toda *njá:slə*, *udá:rlə*), v prislovih (*blí:zə* ~ *blí:s*, *dó:l* ~ redkeje *dó:lə*), redko tudi v dat.-loc. sg. *a*-jevske sklanjatve (pri *i*-jevski in *o*-jevski sklanjatvi samo pri posameznih primerih) in v nezadnjih zlogih privedniških končnic (vendar zelo redko, če je akcent na koncu) ipd.
- 3.411. Kadar bi zaradi izgube vokala prišel zvočnik, ki je za konzonantom ali v vzglasju, v pozicijo pred konzonant, se pred zvočnikom pojavi *ə* (*dərží:na*, *ərsní:ca*, *uzdí:gənte*, *dərvá:rəncə*).
- 3.42. V skupini *črě* je v posameznih primerih izgubljen *r* (prim. *čějšne*, *čájva*, *čöulə* ‘čevlji, škornji’, *čies*, toda *čəru:* ‘črevo’, *čərpí:na*, *črájida*, *žrájəc*). Če pride skupina *šč* pred konzonant, se *č* izgubi (prim. *rájjušna* ‘revščina’, *rá:šca* ‘Raščica’). Prim. še 2.21 za *v* in *j* ter 3.21 pri // za skupino *tl*, *dl*.

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.11. Akcentuirani vokalizem

i *u*
e *o*
je *uo*
ε *a*
a

1.111. Akcentuirani vokali so fonetično dolgi (*je* in *uo* sta kot celota dolga), le v diftongičnih zvezah *e + j*, *o + u*, *a + j*, *a + u* so fonetično kratki.

1.12. Neakcentuirani vokalizem

i *u*
e *o*
a

1.11. Silabema sta tudi *j* in *ŋ* (za *ŋ* ni primerov).

1.2. Konzonantizem

1.21. Zvočniki

v *m*
l *r* *n*
j

1.22. Nezvočniki

p *b* *f*
t *d*
c *s* *z*
č *š* *ž*
k *g* *x*

[166] **1.3. Prozodija**

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
 1.32. Fonološko relevantne kvantitete ni. Glede fonetične kvantitete gl. 1.111.
 1.33. Govor ne pozna tonemske akcentuacije.
 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje le akcentuirane in neakcentuirane vokale.

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Pri akcentuiranih vokalih /e/, /ɛ/ in /y/ ne nastopajo pred istozložnim [j] ali [ɥ] (za *je* v tej poziciji ni zanesljivih primerov).
 2.12. Pri neakcentuiranih vokalih ni pozicijskih omejitev.
 2.13. /j/ in /ɥ/ ne nastopata ob vokalih.

2.2. Konzonantizem

2.2.1. Zvočniki

/v/ nastopa kot [v] pred vokali, ne pred vokalom ima varianto [ɥ], ki lahko, kadar ni za vokalom, alternira z [u] – *'sejvi, 'si:u, u'ri:la* 'vrela', *u'če:re* 'včeraj'.

/j/ ima ne pred vokalom varianto [ɥ], razen tega že [j] sam ni izrazito spirantičen – *'dajlaj, 'bejje*.

/n/ ima pred velari varianto [ŋ] – *'tajŋki*.

- 2.211. Zvočniki ostajajo zveneči v vseh pozicijah, le [ɥ] se redko asimilira sledečemu nezvenečemu nezvočniku, kadar ni za vokalom (vendar običajneje v taki poziciji alternira z [u]) – *pretφ'če:rešnem*.

2.2.2. Nezvočniki

- 2.221. Po zvenečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.

- 2.222. Zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezveneče pare.

- 2.223. /č/ ne nastopa v poziciji za /š/.

- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfološki meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – *'s:jestri* 's sestro'.

2.3. Prozodija

- 2.31. Omejitve glede akcentskega mesta ni.
 2.32. Glede kvantitete gl. 1.111 in 1.32.

[167] 3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.1.1. Akcentuirani vokalizem

- i*
- ← akcentuiranega *i* v nepredzadnjih zlogih – *'mi:š*, *'bi:starca* 'Bistrica'
 - ← *i*; če je zaradi zapoznelega akcentskega premika prišel pozno pod akcent – *'pi:še* 'pišče'
 - ← akcentuiranega *e* v predzadnjem zlogu – *'si:dp̄* 'sedem', *'zi:le* 'zelje'
 - ← akcentuiranega *ě* v predzadnjem zlogu – *sm'tri:ka*
 - ← akcentuiranega *i* in *i*: v poziciji pred *r* in pred istozložnim [*ɥ*] (različnega izvora, gl. pri /*v*/) – *pas'ti:r*, *z'bi:raɥ*, *ko'si:ɥ*
 - ← *e*: in *ě*: v poziciji pred *r* (včasih tudi (fakultativno?) varianta *ɛ*:) (za točno določitev refleksa v tej poziciji v gradivu ni dovolj primerov) – *z'vi:r*, *ve'či:r*, *ve'če:rja*
- u*
- ← akcentuiranega *u* v nepredzadnjih zlogih – *'tu:*, *'ju:žna* 'južina'
 - ← *u*; če je zaradi zapoznelega akcentskega premika prišel pozno pod akcent – *'gu:ba*
 - ← akcentuiranega *o* v predzadnjem zlogu – *'xu:di*, *'u:sp̄* 'osem'
 - ← akcentuiranega *u* in *u*: v poziciji pred *r* in pred istozložnim /*ʃ*/ – *'ku:ra*, *'bu:rja*, *p'tu:ičan*
 - ← *o*: v poziciji pred istozložnim /*ʃ*/ – *'lu:i*, *'mu:i* (verjetno tudi pred *r*, vendar je v gradivu en sam primer – *'mu:rje*)
- ɛ*
- ← *ɛ*: – *'rɛ:p*
 - ← akcentuiranega *ɛ* v predzadnjem zlogu, včasih sploh nezadnjem – *s'rɛ:ča*, *žrɛ:bɛ:ta*, *'dɛ:tela*
 - ← *ɔ*: – *'dɛ:n*
 - ← akcentuiranega *ɔ* v predzadnjem zlogu – *'pɛ:sji*
 - ← *e*: in *ě*: v poziciji pred istozložnim [*ɥ*] (različnega izvora, gl. pri /*v*/) za možnost enakega refleksa tudi pred *r* gl. pri /*il*/) – *ve'sɛ:ɥ*, *pe'pe:ɥ*, *'ce:ɥ* 'cel'
 - ← *i*: skupaj z /*ʃ*/ (*ɛ* + *i*) – *'mejslim*
 - ← akcentuiranega *i* v predzadnjem zlogu skupaj z /*ʃ*/ (*ɛ* + *i*) – *'lejpa*
- o*
- ← *o*: – *go'lo:p*
 - ← akcentuiranega *o* v predzadnjem zlogu – *'gɔ:ša* 'gošča', *'gɔ:ba*
 - ← glasov, ki bi sicer dali *ɥo* v poziciji pred istozložnim [*ʃ*] (različnega izvora, gl. pri /*ʃ*/) – *'rɔ:i*; *'kɔ:i* 'konj', *'vɔ:jska*
 - ← *u*: skupaj z /*v*/ (*o* + *ɥ*) – *k'lɔuč*, *'čɔuje*
 - ← akcentuiranega *u* v predzadnjem zlogu skupaj z /*v*/ (*o* + *ɥ*) – *'bɔuko* 'bukov'

- [168] *je* ← akcentuiranega *e* v nepredzadnjih zlogih – *k'mjet*
 ← akcentuiranega *ě* v nepredzadnjih zlogih – '*djet*, '*vjevarca*
 ← akcentuiranega *ę* v nepredzadnjih zlogih – '*žjet* 'žeti (kratki inf.)',
s'mjetana
 ← akcentuiranega *ə* v nepredzadnjih zlogih – '*pjes*
 ← *e*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega
 zloga – '*šjestra*
 ← *ę*, *ě*, ki sta prišla pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega
 zloga, če se akcent ni premaknil, ko sta bila *ę* in *ě* še dolga – '*mjexka*
 ← *ə*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega
 zloga – '*mjegla*
 ← *e*, *ę*, *ě*, *ə*, ki so prišli pod akcent po premiku akcenta s končnega odpr-
 tega cirkumfektiranega zloga – '*njebo*, '*mjeso*, '*sjeno*
- uo* ← akcentuiranega *o* v nepredzadnjih zlogih – '*buor*, '*myotka* 'motika'
 ← verjetno akcentuiranega *q* v nepredzadnjih zlogih (vendar za to pozici-
 cijo v gradivu ni primerov)
 ← *o*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega
 zloga – '*kuosa*
 ← *q*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega
 zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil *q* še dolg – '*myoški*
 ← *o*, *q*, ki sta prišla pod akcent po premiku akcenta s končnega odprtega
 cirkumfektiranega zloga – '*uoči*
- ε* ← akcentuiranega *a* in *a*: + istozložnega *j* – *d've:sti* 'dvajset', *ze:c* 'zajec'
 (po stranskih sklonih), *be:tica* 'bajtica', *kre:* 'kraj', *de:* 'daj'
 ← glasov, ki bi sicer dali /je/ pred istozložnim *r* – '*be:рте* 'berite' (proti
bjeri)
- a* ← *a*: – *k'lā:s*, *m'lā:tim*, *g'lā:va*, *mā:čka*
 ← akcentuiranega *a* v predzadnjem zlogu – *k'rā:va*
- a* ← akcentuiranega *a* v nepredzadnjih zlogih – '*ra:k*, '*ja:goda*
 ← *a*:, če je zaradi zapoznelega akcentskega premika prišel pozno pod
 akcent – '*pra:šič*
 ← akcentuiranega *a* in *a*: v poziciji pred istozložnim [u] (različnega iz-
 vora, gl. pri /v/) – *zd'rau*, *k'rau* 'krav (gen. pl.)', '*daū* 'dal'
 ← *o*, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega
 zloga, v poziciji pred istozložnim [u], če ni bilo vpliva fleksijskih
 oblik z drugačnim refleksom – '*aūca*
 ← *o*: skupaj z /v/ (*a* + *u*) – '*naūs*
 ← *ǰ*: in *ʃ* skupaj z /v/ (*a* + *u*) – '*vaūk*, '*vaūna*, '*paūn*
 ← *ě*: skupaj z /j/ (*a* + *ǰ*) – '*lajs*, '*sajna*, *z'vajzda*

- ← *e*: skupaj z /j/ (*a + j*) – *paǰč*
 - ← *r*: in *r* skupaj z /r/ (*a + r*) – *'ga:rm, 'ga:rča*
- [169]3.111. Zaradi raznih morfoloških izravnavanj so tudi analogično posploševani vokali iz predzadnjih zlogov v nepredzadnje in obratno.
- 3.12. Neakcentuirani vokalizem
- i* ← *i*
- u* ← *u* (v poakcentski neizglasni poziciji poleg variante z *o*) – *rume'ja:k* 'rumenjak', *zgu'beǰi, 'sa:rcu* (dat. sg.), *t'rjebux*
 Glede [*u*] kot variante /v/ gl. 2.21.
- e* ← *e*
- ← *ę*
 - ← *ě*
 - ← *ə* (razen ob *r*)
 - ← morda *-aj-* *z'gaude* 'zgodaj' poleg *'dajlaj* (Premalo je gradiva, da bi se dalo zanesljivo ugotoviti ali je *-e* analogičen po prislovih z *-e* iz *ě* ali pa je *-aj* restituiran po drugih oblikah z *a*.)
- o* ← *o*
- ← *ø*
 - ← poakcentskega neizglasnega *u* (kot varianta poleg *u*) – *'kɥoʒox*
 - ← *o* + istozložnega *v* – *po'sø:t* 'povsod', *b'ri:zo* 'brezov', *'sejno* 'sinov (gen. pl.)'
 - ← *i, ə + [ɥ]* (različnega izvora, gl. pri /v/) (za *e + ɥ* ni jasnih primerov, ker je v tipu *'nyoʒo* 'nožev' najbrž *e* analogično zamenjan z *o*, kot npr. celo v *'mɥojo* 'moje') – *'nyoso* 'nosil', *'tɥopo* 'topel', *utr̥a:glo* 'utragljiv, len'
- a* ← *a*
- ← *ə* v poziciji pred *r* – *'xeǰtar* 'hiter'
 - ← raznih vokalov v posameznih primerih (morda po analogijah) – *'veǰday* 'videl' (poleg *'veǰdo*), *'vjevarca*, *po'te:gmat* 'potegniti, potegniti'
 - ← *r* skupaj z /r/ (*a + r*) – *dar'žej*
 - ← *r* in *v* izjemnih primerih ob njem reduciranega vokala skupaj z /r/ (*a + r*) – *par* 'pri', *'bi:starca* 'Bistrica'
- 3.13. Silabema *ɳ* in /ʃ/ sta nastala iz *ə + n* (različnega izvora, gl. pri /n/) in *ə + l* ter v izjemnih primerih iz *n* in /r/ ter /p/ po redukciji vokalov ob njih – *'si:dɳ* 'sedem', *pi:sp* 'pesem', *'majspɳ* 'mesec', *'bøutʃ* 'butelj', *'vʃk* 'velik'.

3.2. Konzonantizem

3.2.1. Zvočniki

Zvočniki /j r m n/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- [170] v ← w
 ← /, če ni bil pred vokalom ali j (do danes je ohranjen le, če se ni asimiliral s predhodnim vokalom, gl. 3.12 pri /o/) – *po'si:kaŋ* 'posekal', *paŋci* 'palci', *par'je:u* 'prijel'
 ← o: skupaj z /a/ (a + u) – *naŋs*
 ← f: in akcentuiranega f skupaj z /a/ (a + u) – *'vaŋk*, *paŋu*
 j ← ŋ v večini primerov (za konzonanti dobimo včasih tudi refleksi n) – *'ko:ŋ*, *'majja* 'menja', *'gu:jen* 'gonjen', *s'te:gjen*, *čebel'ja:k*
 ← ě: skupaj z /a/ (a + ĭ) – *z'vajzda*
 ← e: skupaj z /a/ (a + ĭ) – *'paič*
 ← i: skupaj z /e/ (e + ĭ) – *'mejslim*
 ← akcentuiranega i v predzadnjem zlogu skupaj z /e/ (e + ĭ) – *'lejpa*
 l ← / pred vokalom ali j
 ← /
 ← primarne skupine *tl*, *dl*, razen v opisnem deležniku, kjer je *tl*, *dl* ohranjen – *'vejle* 'vile', *šejlo*, *p'ljetla*
 r ← r: in r skupaj z /a/ (a + r)
 n ← včasih ŋ za konzonantom – *'loŋkna* 'luknja'
 ← pogosto po sekundarni nazalizaciji, če je bil v besedi (predhodno) že en nazalni konzonant – *'maj'sŋc*, *m'lajŋko* (poleg *m'lajko*), *že'jejnca* 'žanjica'
 ← *mob* dentalnem konzonantu, če je silabem – *'si:dŋ* 'sedem', *'u:sŋ* 'osem'

3.2.2. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- č ← t'
 š ← š'
 k ← tj v primerih, ko skupina *tj* ni bila analogično vzdrževana – *'ki:dŋ* 'teden', *'traiki* 'tretji'
 g ← d v poziciji pred n, če d ni bil analogično vzdrževan – *'paugne* 'poldne', *għa:r* 'denar'
 x ← k, g pred k ali t – *'mĕxxki*, *'lĕxxki*, *'nauxt*

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrežno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

[171] **3.3. Prozodija**

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu, z naslednjimi razlikami:
- 3.311. Akcentuirani so zlogi, ki so bili pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi – *'žjena, 'uotrok, 'mjegla*.
- 3.312. Akcentuirani so zlogi, ki so bili pred dolgim cirkumflektiranim izglasnim vokalom – *'njebo, 'mjeso*.

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Do izgube glasov prihaja redko. Od neakcentuiranih vokalov se redno izgubi /i/ v sufiksu *-ina* (*go've:dna, te'le:tna, 'mjezgon* 'mezgovina'), izgubi se tudi glagolska pripona *i* v 3. os. pl. (*'vejdjo* 'vidijo', *'nu:sjo*) in velelniško obrazilo *i* v pl. in du. (*'pječte*), včasih tudi /i/ v sufiksu *-ica*. Do izgube fonemov prihaja še v posameznih redkih primerih. Za točnejšo določitev je premalo gradiva.
- 3.42. Konzonanti se izgubljajo le izjemoma v posameznih primerih; za skupine *tl, dl, šč* pa prim. 3.21 pri // in 3.22 pri /š/.

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.11. Dolgi vokalizem

i: *u:* *u:*
 e: *o:*
 a:

1.12. Kratki vokalizem

i *u* *u*
 e *o*
 e
 a

1.13. Silabem je tudi *ɾ* (kvantiteta je nejasna, verjetno nevtralizirana), le v neakcentuiranih zlogih pa še *ʃ* in *ʒ* (za *ɳ* v gradivu ni primerov).

1.2. Konzonantizem

1.21. Zvočniki

v *m*
 l *r* *n*
 j *ɲ*

1.211. /*v*/, ki alternira z nezvočnikom *f*, lahko prištevamo med zvočnike, ker pred njim lahko nastopajo zveneči in nezvенеči nezvočniki.

[174]1.22. Nezvočniki

p *b* *f*
 t *d*
 c *s* *z*
 č *š* *ž*
 k *g* *x*

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Vokali so dolgi ali kratki (v akcentuiranih zlogih). Nejasna je kvantiteta pri *ɹ* in deloma tudi pri *ɛ* v poziciji pred *j*.
- 1.33. Govor ne pozna tonemske akcentuacije.
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje dva akcenta ('V; 'V) in neakcentuirano kračino (V).

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. /u:/ ne nastopa v izglasju (dobi protetični v).
- 2.12. Navedeni kratki vokali nastopajo pod akcentom; v neakcentuirani poziciji nastopi /i/ namesto /u/ in /e/, le pri nekaterih informatorjih se včasih še dobi /e/ tudi v neakcentuirani poziciji. /u/ ne nastopa v vzglasju (dobi protetični v).
- 2.13. *ɹ*, *ʃ*, *ɲ* ne nastopajo ob vokalih, *ʃ* in *ɲ* tudi ne v akcentuiranih zlogih.

2.2. Konzonantizem

2.2.1. Zvočniki

/j/ ima ne pred vokalom varianto [j], razen tega že [j] sam ni izrazito spirantičen – *jaice*.

/n/ ima pred velari varianto [ŋ] – *te:ŋki*.

/l/ nastopa samo v intervokalični poziciji in za vokalom v izglasju.

- 2.211. Zvočniki ostajajo zveneči v vseh pozicijah, le /v/ se asimilira sledečemu nezvonečemu nezvočniku in da /f/.

- 2.212. Zvočnik /v/ ne nastopa v izglasju, ampak tam alternira z nezvočnikom /f/.

2.2.2. Nezvočniki

- 2.221. Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.

- 2.222. Zvoneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezvoneče pare.

[175] 2.223. /x/ ima v intervokalični poziciji varianto [χ] – *x'la:t*, *t'xɔ:r*, *'orix*, *ɔ're^xa*, *'bu:^xe*.

- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfemski meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – *'s:estɹɔj* 's sestro', *'bɔt:e* 'bodite'.

2.3. Prozodija

- 2.31. Akcent na kratkem vokalu v zadnjem zlogu večzložnic je izjemen (v akcent-

skem tipu *oral* pri glagolih – *o'tra* 'oral', *smi'ja* 'smejal'). Drugih omejitev glede akcentskega mesta ni.

- 2.32. Dolgi vokali lahko nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

i: ← *i:* – 'si:n, so'li:, 'pi:šen, 'i:vje

u: ← *u:* – k'l'u:č, me'tu:l, k'l'u:n

u: ← *ɤ:* – 'pu:š 'polž', 'bu:*a

e: ← *e:* – je'se:n

← *ě:* – ž'l'e:p, 'l'e:ze, s'v'e:ča

← *ɛ:* – 're:p

← *ə:* – 'me:x, ro'ge:l

o: ← *o:* – g'n'o:ǰ, k'o'k'o:š

← *ɔ:* – k'l'o:p, g'o'l'o:p

a: ← *a:* – o'b'a:t, g'l'a:va, 'm'a:čka

← izjemoma *ə:* – 'ča:st, 'l'a:š

3.12. Kratki vokalizem

i ← *i* – 'nit, 'riba, 'it'e:, 'letina

← neakcentuiranega *u* – li'pi:na, vil'ja:k 'ulnjak'

← neakcentuiranega *ě* (kot varianta nekaterih informatorjev, nekateri imajo še *e*) – 'medvit, sti'ni:ca, 'k'o:dil'o

u ← akcentuiranega *u* (tudi če je pozneje prišel pod akcent) – 'bukef, 'kuščar, 'luc'ki

[176] *u* ← *ɤ* – 'pun, p'o'gutne, 'jabuka, žu'č'a:k 'rumenj'ak'

← akcentuiranega *o* v poziciji pred nazalnim konzonantom (nedosledno) – 'gunin 'gonim', 'kuǰ 'konj'

← *u* v onomatopejskih besedah – 'kukavica, 'kuka

e ← akcentuiranega *ě* (tudi če je pozneje prišel pod akcent) – b'reza, 'de't, 'cepič

← neakcentuiranega *ě* (kot varianta nekaterih informatorjev, drugi imajo že *i*) – 'k'o:de'l'o

← akcentuiranega *e*, *ɛ*, *ə* (tudi če je pozneje prišel pod akcent) v poziciji pred nazalnim konzonantom (variantno) – 'ž'ena ~ 'žena, v'zemen ~ v'zemen

- o ← o – 'xodin, 'koš, d'no, š'korc, 'otpre, ko'bilica, 'jagoda, o'ko:, 'pismo
 ← q – 'goba, 'sestro, 'moški
- e ← e – 'zelje, 'medvit, prepe'lica
 ← ɛ – 'zet, pe'sica, 'tele, 'mexka
 ← ə – 'vzemen (poleg v'zemen zaradi m), 'pes, 'kosec
- a ← a – k'rava, 'jagoda, 'de'lat, ap'ri:l
 ← l, če ni bil pred vokalom ali j (vendar pri končnem skoraj izključno samo pri opisnem deležniku, ker ga je drugod izpodrinil analogični l) – 'teaci 'telci, telički', v're:ačina 'vrelčina, vreclec, izv'ir', c'vea in c'veja 'cvetel'
- 3.13. ʃ: oz. ʃ (gl. 1.13 in 1.32) ← ʃ: in akcentuiranega ʃ
 ʃ ← neakcentuiranega ʃ
 ← v izjemnih primerih zaradi redukcije vokala ob r – žr'bɛ:
 ʃ ← v izjemnih primerih zaradi redukcije vokala ob l in v tujkah – na sp'rɔtʃtje 'na sprotiletje, spomladi'
 ŋ ← v izjemnih primerih zaradi redukcije vokala ob n in v tujkah – ko'pi:špca, z'digpɛ

3.2. Konzonantizem

3.21. Zvočniki

- v ← w pred vokalom ali zvenečim konzonantom
 ← kot protetični glas
- j ← j
 ← ŋ z izjemo intervokalične pozicije in izglasja – 'jiva, p're:dja
- l ← l pred vokalom ali j (prim. še 3.12 pri /a/)
 ← ʃ
 ← primarne skupine tl, dl – 'vile, p'leli
- [177] r ← r
- m ← m z izjemo izglasnega m v končnicah in nepregibnih besedah
- n ← n
 ← izglasnega m, kadar ni analogično vzdrževan (v končnicah in nepregibnih besedah) – 'xodin, z bratoŋ, 'ka:n 'kam'
 ← včasih ŋ v izglasju – 'ogen, pe:n
- ʃ ← ŋ v intervokalični poziciji, včasih tudi za vokalom v izglasju (kjer pa je morda analogičen) – 'te:ja 'tenja', 'me:ja, 'kuj 'konj', s'vi:ʃ (gen. pl.)

3.22. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- f* ← *w* v izglasju in pred nezvenečim nezvočnikom
č ← *ṭ*
š ← *šṭ* kot fakultativna varianta poleg *šč*
g ← včasih *d* pred *n*, *l* – *g'nes* 'danes', *g'le:tvo* 'dletvo, dleto' poleg *pɔ:dne*, *d'nɔ*, *d'laka*, *d'le:sna*
x ← *k*, *g* pred *k* ali *t* – *'mexki*, *'lexki* (z možnostjo analogičnih posplošitev – *no'xɛ:t* proti *'lakti*)

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrežno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu, le s to razliko, da so akcentuirani zlogi, ki so bili pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi – *'kosa*, *'bogāt*, *'megla*.
 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu, le da so vokali, ki so bili kratki akcentuirani, v posameznih primerih podaljšani, večinoma iz morfoloških razlogov.

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Do izgube glasov prihaja samo v posameznih izjemnih primerih. Pogosto se izgubi le neakcentuirano veljniško obrazilo *i* v pl. in du. (*'pečte*, *'pi:šte*). Za vokale prim. še 3.13, za skupine *tl*, *dl*, *šč* prim. 3.21 pri // in 3.22 pri /š/. Zaradi morfološkega izenačevanja se odpravlja /j/ v fleksijskih oblikah pri samostalnikih na *-r*, *-rja*.

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.1.1. Dolgi vokalizem

i: *u:*

e: *o:*

e: *o:*

a:

1.1.2. Kratki vokalizem

i *u*

e *ə* (*ø*)

e *o*

a

Glede *ø* gl. 2.12.

- 1.1.3. V neakcentuirani vzglasni poziciji nastopajo kot silabemi tudi /g/, /j/, /p/, ki pa jih imamo lahko za pozicijske variante zvočnikov in ə. V internih akcentuiranih zlogih imamo zveze ə + zvočnik lahko za nekakšne diftonge, ker se akcentsko po svoje obnašajo; gl. 2.31.

1.2. Konzonantizem

1.2.1. Zvočniki

w *m*

l *n*

j

r

[194] 1.22. Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
(<i>k</i>)	(<i>g</i>)	<i>x</i>	
<i>ʔ</i>			<i>h</i>

Glede *k* in *g* gl. 2.223.

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih). V zlogih več kot drugem proti začetku besede je kvantiteta pogosto nesigurna (zlasti v tipu *dáwato* ‘delati’); prim. še 2.11, 3.322 in 3.323. Prav tako je težko določljiva kvantiteta v zvezi *o: + μ*.
- 1.33. Razen na kratkih vokalih v zadnjem zlogu pozna govor tudi tonemsko akcentuacijo (cirkumflektirano in akutirano). V nekaterih primerih (zlasti v tipu *zálano, dóroje* ‘dobro je’) je tonem nesiguren in težko določljiv; gl. še 3.333.
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje štiri akcente (*Ṽ*; *Ṙ*; *Ṛ*; *Ṙ*), od katerih sta zadnja dva na zadnjem oz. edinem zlogu nevtralizirana (*‘V*), in neakcentuirano kračino (*V*). (Glede neakcentuirane dolžine gl. 2.11.)

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo pod akcentom lahko v vseh pozicijah; v neakcentuirani poziciji pa nastopa samo [*a:*], in sicer le v izglasju gen. sg. pridevniške sklanje (*stá:ra:* ‘starega’), kar bi lahko razložili tudi kot varianto k *a + a*, kar se variantno, zlasti v akcentuirani poziciji, res lahko tudi še sliši (*nja’a* ‘njega’). V vzglasju nastopajo dolgi vokali razen */a:/* le v tujkah (pri starih domačih besedah so starejše ali novejše proteze).
- 2.12. Kratki vokali so lahko akcentuirani ali neakcentuirani. V vzglasju razen */a/* in [*u*] kot variante k */w/* ne nastopajo; izjema so tujke. Kratki */a e ə i u/* ne nastopajo pred istozložnim */j/* in */w/*. */e/* nastopa v poakcentski poziciji samo v izglasju, v predakcentski poziciji pa sta */e/* in */e/* pozicijsko omejena glede na sledeči zlog (gl. 3.12 pri */e/* in */e/*), tako da */e/* in */e/* nastopata v enakih pozicijah samo v izglasju. Za začetnim *j se /ə/* včasih nagiba proti [*e*] ali [*i*]. Namesto za zvočnikom se *ə* (nastal po redukciji iz *i, u*) pojavlja navadno

pred njim – *dərži:na*. /ɔ/ nastopa le pod akcentom in le v najnovejših tujkah, zato je problematično, če spada v sistem dialekta.

2.13. [ʀ], [ʃ], [ʁ] nastopajo samo v vzglasju in ne ob vokalih.

[195] 2.2. Konzonantizem

2.21. Zvočniki

/w/ nastopa kot [w] pred vokali, medtem ko ima ne pred vokalom varianta [ɰ], ki lahko, kadar ni za vokalom, redko alternira z [u] (nejasno je, kako je v tej poziciji z asimilacijo na nezveneči nezvočnik).

/j/ ima ne pred vokalom varianta [j], razen tega že [j] sam ni izrazito spirantičen.

/n/ ima varianta [ŋ] samo pred *k*, *g* v najnovejših tujkah, pred *ʔ* in *h* je [n].

2.22. Nezvočniki

2.221. Po zvenečnosti se nezvočniki (razen *ʔ* in *h*) prilagajajo sledečemu nezvočniku, v izglasju pa zvenečim nezvočnikom pojema zven.

2.222. /h/ ne nastopa pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju, ampak tam alternira s /x/.

2.223. *k* in *g* sta zelo redka (*k* še bolj kot *g*); ker nastopata le v najnovejših tujkah in onomatopejah, je problematično, če spadata v sistem dialekta.

2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfemski meji) se lahko izgovarjajo podaljšano – *s:astró:* ‘s sestro’, *wi:t:e* ‘vidite’.

2.3. Prozodija

2.31. Omejitev glede akcentskega mesta ni; le pri samih kratkih vokalih nastopa akcent na predzadnjem zlogu le v skupinah *ə* + zvočnik (gl. še 1.13), v najnovejših tujkah in pri glagolih tipa *žremo* (gl. 3.312). Akcent je lahko na dolgem ali kratkem vokalu.

2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Glede neakcentuiranega [a:] v gen. sg. pridevniške sklanje gl. 2.11. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.

2.33. Na akcentuiranih kratkih vokalih v zadnjem (ali edinem) besednem zlogu ni tonemskih opozicij.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

i: ← *i:* – *si:n*, *zí:ma*

- [196] ← akcentuiranega *i* v predzadnjem zlogu – *lí:pa*
- ← *ě*: – *zwí:zda, žli:b, li:tas*
- ← *e*: v nekaterih primerih – *ji:zaro, ni:besa*
- u*: ← *u*: – *?lú:č*
- ← akcentuiranega *u* v predzadnjem zlogu – *bú:ʔou*
- ← *o*: – *mù:st, wəʔù:, nú:x* (gen. pl.)
- e*: ← akcentuiranega *ě* v predzadnjem zlogu – *smré:ʔa*
- ← akcentuiranega *e* v predzadnjem zlogu (včasih sploh nezadnjem, gl. 3.322) – *pé:ʔou, mé:lam*
- ← *e*: (v večini primerov) – *pě:č, šě:st, bačě:wa*
- o*: ← akcentuiranega *o* v predzadnjem zlogu (včasih sploh nezadnjem, gl. 3.322) – *ʔó:ža, wó:la, nó:səm*
- e*: ← *ę*: – *pě:st, dasě:t, tré:se, poʔlé:ʔəntə*
- ← akcentuiranega *ę* v predzadnjem zlogu (včasih sploh nezadnjem, gl. 3.322 – *dé:tála*)
- ← *ə*: – *dě:n, wě:s*
- ← akcentuiranega *ə* v predzadnjem zlogu – *mé:ša*
- o*: ← *q*: – *mò:ž, hò:s, wobró:č, mó:ʔa*
- ← akcentuiranega *q* v predzadnjem zlogu – *hó:ba*
- ← *f*: in *f* skupaj z *w* (*o*: + *ɥ*; vendar je težko določiti, ali je *o* v tej poziciji dolg ali kratek, gl. še 1.32) – *wò:uk, wó:una*
- a*: ← *a*: – *pá:uc, hwá:wa*
- ← akcentuiranega *a* v predzadnjem zlogu – *žá:ba, wrá:na*

3.12. Kratki vokalizem

Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v predzadnjih (včasih sploh nezadnjih, gl. 3.322) zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem.

- i* ← *ə* + istozložnega *j* (oboje različnega izvora, gl. pri */ə/* in */j/*) v kratkih akcentuiranih zlogih, včasih tudi v neakcentuiranih – *wo'hin* 'ogenj', *ʔəxina* (poleg *ʔəšəna*) 'kuhinja'
- ← v redkih primerih analogično vnesenega *i*: v neakcentuirano pozicijo – *siná:mə* (poleg *si:námə* instr. pl.), *swině*:
- ← v nekaterih novejših tujkah – *ó:pšít* 'Abschied'
- u* ← v redkih primerih analogično vnesenega *u*: v neakcentuirano pozicijo – *drujá*: 'drugega'
- ← v končnici *-umə* pri pridevnikih in zaimkih
- ← v nekaterih novejših tujkah – *šwí:garmútəR*
- Glede *u* kot variante *k* /*w*/ gl. 2.21.

- [197] *e* ← *e, ɛ, ě, če* je v naslednjem zlogu sedanji /*e/* oz. /*e:/* ali /*ə/* (oz. pred [*ɥ*] *o*), ki je nastal iz *i* – *leté:tə, wɛsɛ'le, nɛs'tə, pá:mɛtə* (gen. sg. k nom. *pá:mat*), *žɛ'nou* 'ženil'
- ← *e, ɛ, ě* navadno v poziciji pred nekdanjim palatalnim konzonantom – *wɛsɛ'le, pó:stɛl*
- ← neakcentuiranega *o, e* v poziciji pred *wi* – *bɔʔɛuna* 'bukovina', *pá:ičɛuna*
- ← akcentuiranega *a* pred *i* v zadnjem zlogu – *ʔkɛj*
- ← raznih kratkih vokalov + istozložnega *j* (različnega izvora, gl. pri /*j/*) – *žrɛ:bɛ* 'žrebej, žrebček', *mjá:uʔɛne* 'mijavkanje', *dbá:nɛst* 'dvanajst', *pwá:čɛte* 'plačajte'
- o* ← v najnovejših tujkah pod kratkim akcentom – *á:izblɔʔ, šwí:gartɔxtɔk*
- ə* ← *ə* – *pəs, stəz'da* 'steza'
- ← *i* – *nəč, nɔ:sə, jəmɛ:* 'ime', *sláʃatə* 'slišati'
- ← *u* – *ʔoʒəx, wəʃe* 'uho', *ʔsʃɛna* 'kuhinja', *dəRží:na* (gl. 2.12)
- ← neakcentuiranega *ʃ* (če ni bil možen vpliv akcentuirane pozicije) – *á:ubəʔo* 'jabolko'
- ← *ʃ*: in *ʃ* skupaj z /*R/* (*ə* + *R*, v akcentuiranem vzglasju *R* + *ə*), gl. še 3.13 in 1.13
- ← v posameznih primerih raznih neakcentuiranih vokalov – *də'boʊ* 'debel', *pə'toʔ* 'potok'
- e* ← *e, ɛ, ě* v izglasju
- ← *e, ɛ, ě, če* je bil v naslednjem zlogu ozki vokal, z izjemo tistih primerov, ki so se nadalje razvili v /*e/* (gl. pri /*e/*) – *perɛtní:ce, senù:, besí:da*
- o* ← *o, ɔ* – *mɔl, ʔopí:to, nawú:mnoʃ, ža'wod* 'želod', *roʔó:* (instr. sg.), *na rɔ:ʔo*
- ← različnih vokalov v poziciji pred istozložnim [*ɥ*] (različnega izvora, gl. pri /*w/*) – *ʔo'tou* 'kotel', *prou* 'prav', *u'boʊ* 'ubil', *də'boʊ* 'debel', *dé:wou* 'delal', *uzí:hnoʊ* 'dvignil'
- a* ← *a*
- ← neizglasnih *e, ɛ, ě, če* ni bilo v naslednjem zlogu ozkega vokala ali palatalnega konzonanta (v poakcentskih zlogih pa včasih tudi v tej poziciji) – *ja'lan* 'jelen', *wɔ'rax, pa're* 'pero', *žra'bəc, pá:mat, dáwata* 'delati', *wádatə* 'vedeti', *dé:tala*
- ← *o* v posameznih primerih – *li:tas* 'letos'
- 3.13. [*ʃ*] ← vzglasnega neakcentuiranega *ʃ* – *ʃží:* (poleg *kəž*)
- ← po redukciji vokala za vzglasnim *R* – *ʃ'man* 'rumen'
- [*ʃ*] ← po redukciji vokala za vzglasnim *l* – *ʃdi:* 'ljudje'
- [*ʃ*] ← po redukciji vokala za vzglasnim *n* – *ʃdɛ:la*

[198] 3.2. Konzonantizem

3.2.1. Zvočniki

Zvočniki /w j m n/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- w ← /, če ni bil pred prednjim vokalom (in verjetno tudi pred *j*, vendar v gradivu ni primerov z neasimiliranim *lj*)
 ← kot protetični glas (pred *o*, *u*) – *wo'hin* 'ogelj', *wəʔù:*, *wo'hou*, *wú:sta*
 ← *f* in akcentuiranega *f* skupaj z /o:/ (*o*: + *u*) – *wò:u?*
- j ← *g* pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) – *nojè:*
 ← *ń* po vokalu skupaj z /n/ (*j* + *n*) (kolikor se ni z vokalom asimiliral)
 ← *ń* na začetku pred vokalom skupaj z /n/ (*n* + *j*) (kolikor se ni z vokalom asimiliral) – *ńjá:* 'njega', *ńjò:* (in asimilirano *ní:wa*)
 ← kot protetični glas (pred *i*) – *jí:šče*, *jəhrà:m se*
- l ← / pred (nekdanjim) prednjim vokalom (za pozicijo pred *j* gl. pri /w/) – *lí:pa*, *lah'wa* 'legla'
 ← /
 ← primarne skupine *tl*, *dl*, razen v opisnem deležniku, kjer je *tl*, *dl* ohranjen – *wí:le*, *ší:wo* 'šilo'; *plət'lə*, *pá:dwa*
- r ← *r*
 ← *f*: in *f* skupaj z /ə/; podrobneje gl. pri /ə/
- n ← *ń* za konzonantom ter skupaj z /j/ za vokalom (*j* + *n*) in na začetku pred vokalom (*n* + *j*) – *wú:ʔna* 'luknja', *ʔojn*, *ńjá:* 'njega'

3.2.2. Nezvočniki

Nezvočniki, razen *k* in *g*, so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- č ← *t*
 ← *k* pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) – *čí:sou*, *ročè:*
- š ← *x* pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) – *ší:tRO*, *strè:še*
 ← *x* pred *č* (oboje lahko novejše) – *ščè:ra* 'hči', *te mé:ščə* 'mehki'
- k ← v najnovejših tujkah in onomatopejah – *à:jzblòk*, *kù'kuk*
- g ← v najnovejših tujkah (tudi iz slovenskega knjižnega jezika) in onomatopejah – *gà:d*, *i:gra*, *bulgá:r*, *mé:sing*, *šwí:garfó:təR*, *gà:ga*
- x ← *g* pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju
 ← *k* pred *t* ali *k* – *xtu:* 'kdo' (z možnostjo analogičnih posplošitev – *məxé:ʔ* proti *waʔtə*)
- [199] ? ← *k*
- h ← *g* (razen pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju)

- ← v tujkah za nemški pridihnjeni *h* – *há:məR*
 ← redko kot protetični glas – *há:mpaz* (nem. Amboß)
 Glede asimilacij po zvenečnosti gl. 2.221 in 2.222.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
 3.311. Če je zlog, na katerem je bil kratki akcent, zaradi vokalne redukcije postal predzadnji, je akcent navadno premaknjen na zadnji zlog – *ma'tca* 'matica'.
 3.312. Če se oksitonskemu tipu pri kratkoakcentuiranem glagolu v sedanjiku ali pridevniku v moškem spolu ednine končnica v fleksiji podaljša ali se beseda s končnim kratkim akcentom tesno poveže z enklitiko, gre akcent na začetek, le če je na začetku prefiks, lahko tudi na predzadnji zlog (glede kvantitete in tonemskosti gl. 3.323 in 3.333) – *bàramo* 'beremo', *zàlano* 'zeleno', *dóroje* 'dobro je', *žrámo*, *wotprámo* ~ *wótpramo* 'odpremo' (k *ba'ram*, *za'lan*, *do'ro*, *ž'ram*, *wotp'ram*).
 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili kratki akcentuirani v predzadnjem zlogu – *lí:pa*, *smré:ʔa*, *ʔó:ža*.
 3.322. V prvotnih kratkih akcentuiranih zlogih bolj proti začetku od predzadnjega so v nekaterih primerih tudi podaljšave (*dé:tala* ipd.), v drugih regularnih primerih pa je (zlasti pri *a*) kvantiteta težko določljiva, vendar najbrž kratka (tudi vokalni refleksi so taki kot v kratkih zlogih) – *dáwatə* 'delati', *hládatə*, *hládawa* 'gledala', *slóštatə* 'slišati', *béstərca* 'Bistrica', *bóʔəyuna* 'bukovina'.
 3.323. Včasih je nesigurna kvantiteta tudi pri vokalih (zlasti *o*), ki so prišli pod akcent po točki 3.312.
 3.33. Tonematika je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
 3.331. Akutirani so vokali, ki so se podaljšali – *lí:pa*, *ʔó:ža*, *dé:tala*.
 3.332. Akutirani so kratki vokali v zlogih bolj proti začetku od predzadnjega, ki so bili že v izhodiščnem sistemu akcentuirani – *dáwatə*.
 3.333. Vokali, ki so prišli pod akcent po točki 3.312, so navadno cirkumfektirani (*bàramo*, *zàlano*), zlasti pri tipih *dóroje* 'dobro je' in *žrámo* tudi akutirani. Vendar je pri teh premaknjenih akcentih tonem nekoliko nesiguren in težko zanesljivo določljiv.

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Vokalna redukcija, ki je pri kratkih *i* in *u* napredovala do *ə*, pripelje samo v izjemnih primerih do popolne izgube neakcentuiranega glasu *ə* (iz *i*, *u*, *ə*), saj se ohranja celo končni *ə* (iz *i*) v infinitivu. Precej redno se izgubi vokal [200] v neakcentuiranih sufiksih *-ica*, *-ina*, vendar v težjih konzonantskih sku-

pinah tudi tu ne (*swá:mca*, *ʔrá:ȳca*, *podwá:sca*, *báʔeȳna*, *xwastě:ȳʔəca* 'lastovica', *ʔó:ʔəca*), dalje redno (v mejah izgovorljivosti) tudi glagolska pripona *i* in velelniško obrazilo *i*, če nista v zadnjem zlogu (*nó:sjo*, *xó:djo*, *wi:t:e* 'vidite', *ci:ptə* 'cepiti', *prá:ȳlə*, *bó:t:e* 'bodite'), in najbrž tudi neakcentuirani *u* v priponi *uje* (v gradivu so samo primeri, v katerih je bil *u* analogično vnesen v infinitiv in tam izgubljen). Pogosto se izgubi tudi *ə* v sufiksu *-əc*, če je za zvočnikom (*təʔá:ȳc* 'tkalec', *səjā:ȳc*). V internih zlogih pride včasih do izgube v posameznih, ne točno opredeljivih primerih *səxù:* ~ *sxù:*, *tə'ma* ~ redko *t'ma*, *mì:xəno* ~ *mì:xno*) ipd.

- 3.411. Kadar bi zaradi izgube vokala (npr. v sufiksu *-ica* ipd.) prišel zvočnik, ki je za konzontanom (za vzglasje gl. 3.13), v pozicijo pred konzontan, se pred zvočnikom pojavi *ə* (*sù:nčənca*, *dəʔží:na*).
- 3.42. Konzonanti se izgubljajo le izjemoma v posameznih primerih; za skupino *tl*, *d/* pa prim. 3.21 pri *//*.

IZ ZGODOVINE KLASIFICIRANJA SLOVENSКИH DIALEKTOV

[27] O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov

Vemo, da je slovenski jezik zelo razčlenjen; če pa je treba povedati, koliko je slovenskih dialektov, pride vedno do zadrege, kajti narečja niso nekaj oprijemljivega, točno določenega, večinoma prehajajo eno v drugo in večinoma sploh nimajo svojih mej jasno določenih drugje kot v dialektoloških kartah. Kolikor toliko je mogoče omejiti samo posamezen jezikovni pojav, pa še pri tem so težave. Ker je jezik v nenehnem spreminjanju, obstajajo eni ob drugih različni sistemi, deloma ločeni po generacijah, deloma po združbah ljudi celo v istem kraju. Pri omejevanju in klasifikaciji dialektov lahko damo prioriteto različnim vidikom: glasovnim pojavom, melodiji govora, sintaksi, besedišču itd., lahko vrednotimo enako starejše in novejše pojave ali pa damo enim prednost.

Klasifikacija dialektov je težka, kajti določanje hierarhije posameznih jezikovnih pojavov je relativna zadeva. Večji poudarek dajemo sicer navadno starejšim jezikovnim pojavom, saj so razširjeni na večjih področjih, večkrat pogojujejo tudi novejše razvoje, obenem pa so nam navadno tudi bolj poznani. Toda izoglose se na različnih mestih zelo različno prepletajo, tako da dialektov ne moremo omejevati s kakim določenim številom pojavov oz. izoglos, ampak jih lahko omejujemo samo po skupnosti pojavov, ki pa so deloma različni v enem ali drugem delu dialekta.

Glede na vse to imamo za slovenščino že več različnih poskusov klasifikacije njenih narečij.

Za začetnika lahko štejemo kar Trubarja, ki je v knjigi Ta Evangeli svetiga Matevsha 1555 napisal: »Ta slovenski jezik se povsod glih inu v eni viži ne govori, drigači govore z dostimi besedami Kranjci, drigači Korošci, drigači Štajerji inu Dolenci ter Bezjaki, drigači Krašovci inu Istrijani, drigači Krovati.« Ta oznaka že kar malo spominja na poznejše [28] pri večini lingvistov bolj ali manj enake narečne skupine. Seveda pri tej delitvi Trubar ni upošteval samo leksikalnih razlik, saj na drugem mestu govori tudi o naglasih.¹

¹ »/.../ se govori ne samo v eni deželi drugače kot v drugi, ampak pogosto v razdalji 2 do 3 milj, dà, često tudi v eni sami vasi drugače in različno v mnogih besedah in naglasih« (Ta prvi deil tiga noviga testamenta, 1557; prevod po Ruplu, Slovenski protestantski pisci, 20).

Od jezikoslovcev je Kopitar 1808. leta razdelil slovenščino v dve narečji po pojavu *fa* > *wa* ali *la* (Gram., 457). Na dve skupini dialektov je slovenščino delilo še več jezikoslovcev: nekateri so se pri klasifikaciji ustavili pri dveh skupinah, drugi pa so jo delili dalje, včasih izhajajoč iz dveh skupin, včasih pa kar neodvisno od njih.

Najpomembnejša delitev na dvoje je Miklošičeva. On je 1879 v 2. izdaji *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen I* (310) ločil pas z *e*, *ei* iz *ě* od zahodnega z *je*, *i* iz *ě* v dolgih zlogih, s čimer je v resnici zajel najstarejšo dialektalno delitev slovenščine,² ki je sicer globoko vtisnila razvojne smeri obema deloma, vendar za današnjo klasifikacijo dialektov samo to ne zadošča, saj gre samo za en del značilnosti (z izogloso jata se namreč pokrivajo še nekateri drugi pojavi), ki so v nadaljnjem razvoju izoblikovale sedanje stanje.

Oblak pa je podal svojo delitev na podlagi zastopstva za dolgi polglasnik (*a* : *e*), ki mu je za slovenski jezik »jako karakterističen« (gotovo zaradi podobnosti z zahodno-slovanskimi jeziki). Vendar je ta delitev na severovzhodni in jugozahodni del manj pomembna od Miklošičeve, ker podaja res samo en pojav. Toda Oblak že sam ni posvečal tej delitvi kake posebne važnosti: omenja jo nekako mimogrede v LMS 1890, 187; v AfslPh 16, 1894, 163, pravi, ko govori o polglasniku, le, da v tej točki razpadejo slovenski dialekti na dve veliki skupini. Pozneje je celo sam poudarjal, da je razvoj slovenščine premalo raziskan, da bi se moglo in smelo govoriti o klasifikaciji slovenskih dialektov (LZ 1895, 312; AfslPh 18, 1896, 257).

Zdi se, da tem jezikoslovcem ni šlo toliko za klasifikacijo slovenskih dialektov, ampak bolj za popis posameznih izoglos; vsi so poskušali slovenščino razdeliti na dve področji, dve dialektični skupini, ki sta se potem dalje razcepili v posamezna narečja, vendar v svojih klasifikacijah te nadaljnje delitve niso izpeljali. Historično gledano se je seveda ploskev slovenskega jezika z določenim pojavom razdelila na dvoje. [29] Naslednji pojav je ti dve ploskvi – če je imel drugačne izoglose – delil dalje, naslednji spet dalje, drugi pa je posamezne dele spet povezoval v večje enote itd. Ti historični pojavi so nam pri klasifikaciji lahko v veliko pomoč, vendar delitve na dvoje po enem pojavu, tudi če je tako pomemben kot Miklošičev, ni mogoče sprejeti, kajti dialekte je treba klasificirati v bistvu z današnjega stališča in s skupnostjo čim več pojavov.

Tak način klasifikacije slovenskih narečij pa je razmeroma dobro uspel že Sreznjevskemu, ki je v *Žurnalu ministerstva narodnago prosveščeniya* leta 1841 (za mesec september, 133–164) objavil razpravo O narečijah slavjanskih.³ Zaradi preskopega poz-

² Ramovševo mnenje (ČJKZ VI, 11–13; DK, 11; HG VII, XXI), da se je Miklošič močno zmotil, ker je gorenjščino priključil k jugovzhodnemu delu, je po vsej verjetnosti napačno, kajti v gorenjščini moramo izhajati iz *ei*, kot nam kažejo razne stvari, zlasti pa razvoj kratkega *ě*, ki je tak kot v jugovzhodnem delu (gl. Rigler, SRL XIV, 1963, 31; RSI XXIV, 1965, 87).

³ Ramovš (DK, 15) pravi, da je poznejši čas na to razpravo pozabil. Vendar čisto pozabili nanjo niso, saj ga zelo upošteva Florinski, Oblak pa posebej poudarja v kritiki Glaserja (LZ 1895, 312), da ne navaja med literaturo Sreznjevskega.

nanja slovenskih narečij seveda ni mogel podati točne geografske razširjenosti nekaterih dialektov, pa tudi družil in razdruževal je nekatere govore brez kake osnove za to. Toda tudi sam se je zavedal, da so njegovi podatki skromni in da bo potrebno še dosti raziskovanja.

Sreznjevski je razlikoval 18 dialektov, in sicer: 1. dolnjskega v dolini Krke k Savi in na Štajerskem v Savinjski dolini; 2. gorenjskega v savski dolini od Radovljice do Ljubljane; 3. notranjskega na jugu od Ljubljane proti Istri in od Cerknškega jezera na zahod po vsem južnem Goriškem; 4. belokranjskega (poljanskega); 5. cerknško-ribniškega; 6. vipavskega; 7. idrijskega; 8. tolminskega; 9. bohinskega v dolini obeh Sav do Radovljice; 10. bovškega po severnem Goriškem; 11. slovinskega v beneških Slovencih; 12. rezijanskega; 13. ziljskega; 14. rožanskega; 15. zabélskega v Podjuni; 16. štajersko-koroškega na levem bregu Drave od Velikovca na vzhod skoraj do Maribora; 17. dravsko-murskega v Slovenskih goricah, po Dravskem in Ptujskem polju in 18. ogrsko-štajerskega v Prekmurju in na jug do Save (kajkavski hrv. govor).

Pozneje (1845)⁴ se je Sreznjevskemu najbrž zdelo, da je toliko dialektov preveč, zato je zmanjšal njihovo število in delil slovenščino le še na osem dialektov (gorenjski, dolnjski, beneški, rezijanski, ziljski, podjunski, štajerski in ogrskoslovenski).

Takoj za Sreznjevskim, leta 1842, je izšel Šafaříkov Slovanský národopis, kjer je v § 16 podana tudi klasifikacija (s skromnim opisom) [30] slovenskih narečij. Šafařík pravi, da poznavalci slovenskega jezika⁵ ločijo naslednja narečja: 1. gorenjsko, 2. dolnjsko, 3. notranjsko,⁶ 4. koroško, 5. štajersko, 6. ogrsko, 7. rezijansko in slavonsko (slavontsko) v Italiji.

To delitev je s tem, da je ogrsko narečje poimenoval panonsko, prevzel tudi Pletteršnik v knjigi Slovanstvo (1873).⁷

Po številu in do neke mere tudi po obsegu se ta razdelitev že ujema s poznejšimi Ramovševimi narečnimi skupinami.

Ne do konca izdelani poskus klasifikacije slovenskih dialektov, ki ga je podal Baudouin de Courtenay 1881 v Note glottologique⁸ že nakazuje nov način združevanja več elementov. Baudouin de Courtenay v glavnem ni odvisen od prejšnjih klasifikacij. Tudi on je delil slovenščino na dve osnovni skupini: zahodnoseverno in vzhodnojuž-

⁴ Žurnal ministerstva narodnago prosvete za leto 1845, v oktobrski številki, otd. II, 150 (citiram po Ramovšu, DK, 15–16, 18).

⁵ Luboš Řeháček meni, da mu je informacije za slovenščino posredoval zlasti Sreznjevski (v knjigi Šafařík, Slovanský národopis, K vydání připravila Hana Hynková, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1955, 201–202), vendar se klasifikaciji pri obeh močno razlikujeta.

⁶ Tedanja Notranjska je po upravni razdelitvi obsegala tudi področje Vojskega, Idrije, Žirov, Rovt, Črnega Vrha, Logatca.

⁷ Knjiga je brez letnice. V bibliografiji jo navajajo pod letnico 1873, izšla naj bi v začetku marca 1874 (gl. Munda, Bibliografija Slovenske matice, Ljubljana 1964, 19).

⁸ Odtis iz Atti del IV Congresso Internazionale degli Orientalisti.

no. Pravi, da na tistem mestu ne more navajati vseh stvari za to odločitev, omenja le akcentske pojave⁹ in slovensko sekundarno palatalizacijo velarov (*k, g, h* v *č, j, š*). K zahodnosevni skupini prišteva del Koroške, Gorenjsko, severni del Goriške (Bovec, Tolmin, Cerklje), k vzhodnojužni področje od Krasi do Ogrske. Ti dve skupini se delita dalje na poddialekte po naravnem procesu diferenciacije in večjem ali manjšem vplivu tujih elementov (omenja npr. Rezijo, Nemški Rut, Sorico itd.), vendar te nadaljnje klasifikacije ni izpeljal, ampak jo le nakazal. Iz teh dveh skupin pa po njegovem izpadejo posamezna manjša področja, ki jih ni mogoče vključiti ne v eno ne v drugo skupino in ki tema skupinama niso podrejena. Med temi področji omenja zlasti okoličarstvo Gorice (z *a* iz *ę*).

Leta 1890 je Šuman v članku *Die Sprache der Slovenen*, ki je izšel v enciklopedičnem delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Steiermark (225–238), tudi skušal združiti dve [31] vrsti dotedanjih klasifikacij, tako da slovenščino deli najprej na dve skupini, nato pa še na posamezne dialekte (oz. skupine lokalnih dialektov). Izhaja sicer iz Miklošičeve delitve na dve skupini po refleksih jata: severozahodno in jugovzhodno, vendar se teritorialno z Miklošičem ne pokriva, pa tudi teoretično ne, ker je že, tako kot pozneje Ramovš, ozki *e* priključil k ozemlju z *ie*. Severozahodna skupina mu obsega na Štajerskem ozemlje zahodno od nekdanje panonske meje¹⁰ z izjemo savske ravnine med spodnjo Sotlo in Savo,¹¹ dalje slovensko Koroško, nato Gorenjsko, severni del Goriške in slovensko področje v Benečiji. Jugovzhodna skupina mu obsega ostalo slovensko ozemlje, tako najprej v nekdanji Panoniji ogrsko ozemlje, nato štajerske in hrvaške Slovence in Belokranjce v okraju Črnomelj, dalje Dolenjsko in Notranjsko, nato slovenski del Istre in tržaško ozemlje ter južni del Goriške.

Delitev utemeljuje zlasti z refleksii jata; kot druge značilnosti navaja še skupino *t//d* v participu, *g – h, u – ü, a – e* za polglasnik, *šč – š*, ki jih tudi nekoliko lokalizira. Pravi, da je težko označiti posebnosti dialektov, ker so razlike pogosto malenkostne in prehodni postopni. Poudari, da so posamezni pojavi omejeni na določena področja ene grupe, a hkrati prehajajo tudi na del druge grupe.¹² Končno z nekaj besedami okarakterizira še

⁹ Formulacija je nejasna in ker nima zgledov, ni mogoče ugotoviti, na kaj je mislil. Glasi se: »Nei dialetti orientali-meridionali la vocale lunga disaccentata di molte parole davanti ad una accentuata (sia lunga o breve), si ha abbreviata, ed anzi qualche volta sparisce; invece nei dialetti occidentali-settentrionali, in simili casi, la vocale breve accentuata nella sillaba seguente ha perduto il suo accento, che si ritirò sulla vocale lunga, benchè prima inaccentuata, della sillaba precedente.« (26)

¹⁰ Meja Panonije naj bi potekala nekako od Cmureka čez Slovenske gorice do Drave med Mariborom in Ptujem, od tod čez Ptujsko polje do Donačke gore poleg Sotle (po Glaserju, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, 17; prim. tudi *Zgodovina narodov Jugoslavije* I, Ljubljana 1953, 47).

¹¹ Ni popolnoma jasno, kolikšno področje razume pod »Saveebene zwischen der unteren Sotla und der Save«.

¹² V tem lahko vidimo vpliv Schmidtove valovne teorije, o kateri pravi Ramovš, da je niso upoštevali pri klasifikaciji slovenskih dialektov, čeprav jo je lingvistični svet uvaževal, odkar jo je Schmidt

posamezne dialekte: panonskega, gorenjskega, dolenskega (ki naj bi bil nasploh razširjen tudi po Notranjskem, slovenski Istri, tržaškem teritoriju in na južnem Goriškem – vendar je v dialektu istrskih Slovencev opazen hrvaški vpliv), koroškega (z lokalnimi dialekti: podjanskim, rožanskim, ziljskim), o štajerskih dialektih pa pravi, da kar se njihove razdelitve tiče, gre jezik prebivalcev Pohorja, zgornjih Slovenskih goric,¹³ Kozjaka, zgornje dravske (glede na Štajersko) in Mežiške doline h koroškemu dialektu, jezik prebivalcev Savinjske doline h gorenjskemu dialektu in končno je treba jezik prebivalcev savske ravnine dodeliti dolenskemu dialektu.

Glaser je v *Zgodovini slovenskega slovstva* I, 60–64 (Ljubljana 1894), tudi razdelil slovenščino najprej na dve polovici, ti pa dalje na [32] sedem skupin narečij (oz. osem, ker upošteva še hrvaško kajkavščino).

Ramovš je mislil (DK, 14; HG VII, 23), da je Glaser sledil slepo, morda celo podzavestno akustičnemu vtisu dialektov in tako dokaj točno začrtal osnovne tipe dialektov. Vendar Glaser ni napravil dosti drugega kot slabo prepisal in kombiniral starejša mnenja. Sprejeti je hotel takrat novo Oblakovo razdelitev na severovzhodno in jugozahodno skupino, ker pa Oblak v LMS 1890 nima tega geografsko točneje opredeljenega, je Glaser teritorialno razdelitev enostavno prepisal iz Šumana, ki pa ima popolnoma drugačno delitev na severozahod in jugovzhod. Od tod neskladje, ki se je s tem, da je po Šumanu Prekmurje na jugozahodu, zdelo menda nekoliko čudno že Ramovšu.¹⁴ Tudi karakteristika ene in druge skupine je nekoliko skrajšana Šumanova, le refleks *a – e* za dolgi polglasnik je v skladu s približevanjem Oblakovi klasifikaciji postavil na prvo mesto. Sama nadaljnja delitev pa se skoraj povsem ujema s Šafaříkom, le namesto notranjskega dialektu, ki ga je nekako priključil dolenjščini že Šuman, je uvedel kraško-primorska narečja in vrstni red se bolj ujema s Šumanom kot s Šafaříkom. Glaser loči: 1. ogrsko (panonsko) narečje ali prekmurščino, 2. kajkavščino ali hrvatsko-slovensko narečje, 3. ostala štajerska narečja, 4. koroška narečja, 5. gorenjsko narečje, 6. dolensko narečje, 7. kraško-primorska narečja, 8. benečanska narečja.

Približno v istem času je tudi Florinski izdal svoje Lekcii po slavjanskemu jazykoznaniju.¹⁵ On pa je skušal združiti tri tipe dotedanjih klasifikacij. Za osnovo svojih narečij je prevzel Šafaříkovo delitev, le da je beneški in rezijanski dialekt ločil (verjetno pod vplivom teorije Boudouina de Courtenayja), ta narečja pa je dalje delil na govo-

1877 jasno in krepko razložil (DK, 15). Toda Šuman je kot prvi seznanil Slovence s Schmidtovo valovno teorijo leta 1876 v Zori (gl. SBL III, 724).

¹³ Windische Büheln so segale tudi v današnjo Avstrijo pri Lučanah.

¹⁴ Prim. Ramovševo formulacijo (DK, 13): »/.../ na dva dela: v južnozpadnega (Goriško, Istra, Notranjsko, pa tudi Dolensko, Bela krajina in en del Štajerskega s Prekmurjem c e l o /podčrtal J. R./ /.../«.

¹⁵ Izhajalo v *Universitetskijh Izvestijah* v Kijevu 1892–1895 (I. del: bolgarski, srbohrvaški in slovenski jezik); ponatisnjeno 1895.

re, ki jih je prevzel po narečjih Sreznjevskega in le malenkostno korigiral po novejših dialektoloških opisih; obenem pa je poudaril, da se je možno dogovoriti tudi za delitev na nekaj bolj splošnih skupin; in sicer po izgovoru *č*, *g* in *t//d/* v participu dobimo severozahodno in jugovzhodno skupino (lokalizira jih po Šumanu), po refleksih dolgega polglasnika pa jugozahodno in severovzhodno, pravi pa, da so možna tudi še drugačna grupiranja.

Fr. Erjavec je v knjigi *Slovenci* (Ljubljana 1923, 106) brez utemeljitve in brez točnejše lokalizacije razdelil slovenščino na pet dialektič[33]nih skupin oz. pet narečij s podnarečji: 1. centralno narečje (na Kranjskem in v Savinjski dolini) s podnarečji: a) dolenskim, b) gorenjskim, c) belokranjskim (pod močnim vplivom sosednje hrvaščine), č) vzhodnim notranjskim (zahodno od Ljubljane), d) savinjskim; 2. kraško-goriško narečje; 3. koroško narečje s podnarečji: a) junjskim, b) rožanskim, c) ziljskim; 4. rezijansko narečje (severno od Vidma v Italiji), ki je nekako prehodno narečje med 2. in 3. skupino; 5. vzhodno štajerska narečja s prekmurščino.¹⁶ Pri tej delitvi je ostal tudi v knjigi *Slovenija in Slovenci* (Ljubljana 1940, 49 – le tekst je skrajšan in navaja samo skupine), čeprav je med tem že izšla Ramovševa Dialektološka karta.

Prvo podrobno klasifikacijo in omejitev slovenskih narečij pa nam je dal Fran Ramovš obenem z delnim pregledom zgodovine klasifikacij. Dotedanji raziskovalci in on sam so do tedaj že zbrali dokaj podatkov o slovenskih narečjih, tako je bilo že mogoče dobiti vsaj delen pregled nad slovenskim ozemljem. Seveda so mu ostali posamezni predeli še vedno precej nepoznani; tam se je pogosto opredeljeval po geografski oblikovanosti pokrajine (reke, gorovja) in pa tudi po pokrajinskih mejah,¹⁷ čeprav je on sam teoretično nastopal proti klasifikaciji dialektov po nekdanji politični (deželni) pripadnosti.¹⁸ Kot vsaka klasifikacija je tudi Ramovševa v bistvu predvsem nekakšno pomagalo pri orientaciji po jezikovno močno razčlenjenem slovenskem ozemlju. Z istimi argumenti bi namreč lahko zagovarjali tudi kako deloma drugačno klasifikacijo. Posebno v ravninskih predelih so ponekod prehodni govori, ki jih lahko priključimo sem ali tja, ali pa naredimo za samostojen dialekt. Posebno pri starejših jezikoslovcih je bilo opaziti, da je klasifikacija dialektov precej odvisna tudi od opisov posameznih dialektov (prim. npr. pri Florinskem). V Ramovšem času je bilo takih opisov že več (zlasti tudi seminarske naloge v Gradcu), zato pride to manj do izraza, vendar se ni mogoče znebiti vtisa, da je tudi to imelo določen vpliv na njegovo klasifikacijo. Tako

¹⁶ V predgovoru se zahvaljuje onim prijateljem in znancem, ki so ga podpirali s svojim svetom in dejanjem. Med njimi navaja od jezikoslovcev Ramovša in Glonarja. Ne moremo ugotoviti, koliko bi Ramovš ali Glonar lahko vplivala na njegovo porazdelitev narečij. Od Ramovša se preveč razlikuje; Glonar pa se je v svoji knjižici *Naš jezik* (Ljubljana 1919, 50) pridružil Oblaku, ki ga Erjavec ne upošteva.

¹⁷ Npr. zahodna meja notranjskega dialekta.

¹⁸ Npr. v kritiki Tesnièreja (DK, 20).

ima npr. Središče (s podrobnim Ozvaldovim opisom)¹⁹ svoj govor (najmanjši na karti), čeprav se od sosesčine ne raz[34]likuje toliko, da bi bilo to upravičeno, saj bi pri paralelnem postopanju drugod dobili še vsaj sto dialektov. Pri drugih dialektih so npr. za horjulski in poljanski dialekt eksistirali Breznikovi zapisi, za tolminskega Munihov, za črnovrškega Tominčev, za goričanskega Vugov, za mežiškega Kotnikov, za remšniškega in kozjaškega Kolaričevo gradivo, za brkinskega in šavrinskega opis Mačekkega.²⁰

Svojo klasifikacijo slovenskih narečij je Ramovš podal v Dialektološki karti slovenskega jezika (Ljubljana 1931). Že pred tem pa je pisal o dialektih v Stanojevičevi Narodni enciklopediji (IV. knjiga, 1929) v članku Slovenački jezik. V bistvu je že tu podobna razdelitev kot v Dialektološki karti, čeprav so nekatere razlike. V Narodni enciklopediji še nekoliko upošteva delitev slovenščine na dve veliki narečni skupini, kar je pozneje opustil, in sicer 1. na severno in zahodno in 2. na južno. Obeh skupin ne lokalizira, karakterizira jih le z arhaičnimi pojavi, ki ločijo prvo skupino od druge, vendar so izoglose teh pojavov povsem različne. V opisu pa je dialekte razdelil takole (včasih je malo nejasen, ker deloma zamenjuje hierarhične nazive dialektom in skupinam):

Koroška dialektična skupina z naslednjimi dialekti: 1. ziljski, 2. rožanski (do črte Košuta–Obir–Velikovec), 3. podjanski (do gorskih grebenov na levi strani Meže in prek Drave do nekdanje koroško-štajerske deželne meje), 4. mežiški (ob Meži in v okolici Slovenj Gradca). Rezijanski dialekt je prehodni dialekt med koroško in goriško dialektično skupino in ima samostojno mesto.

Zahodna dialektična skupina, ki jo deli še na severno in južno. V južni so dialekti: 1. terski, 2. nadiški, 3. briški, 4. kraški (od Soče do Čičarije),²¹ 5. notranjski; v severni: 1. obsoški (z borjanskim, kobariškim in bovškim govorom), 2. tolminski, 3. cerkljansko-črnovrški (s severnim cerkljanskim in južnim črnovrškim govorom), 4. poljanski, 5. škofjeloški, 6. logaško-horjulski ali rovtarski.

Dolenjski dialekt (na severu do črte Unec–Ljubljanski vrh–Golovec pri Ljubljani–Kucelj–Sava od Litije do Brežic; z zahodnim in vzhodnim govorom).

Govor v Selški dolini se močno približuje gorenjskemu narečju.

Gorenjsko narečje (z lokalno barvanimi govori; zlasti se loči medijski govor).

[35] Štajerska dialektična skupina s tremi narečji: 1. savinjsko, 2. centralno (oz. srednještajersko), 3. vzhodno v Halozah in Slovenskih goricah, kateremu se lahko

¹⁹ K. Ozvald, Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau, Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Görz, 1904; Morfologija središkega narečja (rokopisna seminarska naloga iz Gradca iz leta 1898; zdaj v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Univerze v Ljubljani).

²⁰ Ki pa ju je preimenoval in brkinskega neupravičeno razširil na Brkine (prim. Rigler, O suponiranem slovenskem brkinskem dialektu, Rocznik Slawistyczny XXI, 1960, 27–35; prim. tudi op. 21).

²¹ Tedaj še ni izšla knjiga Mačekkega (Przegląd słowiańskich gwar Istrii, Kraków 1930), zato še ne upošteva istrskih govorov in so tu, kot kaže, prištetih h kraškemu dialektu.

priključi tudi prekmursko narečje. V nadaljevanju pa pravi, da so ta narečja s svojimi lokalnimi govori bolj ali manj razdeljena. Srednještajersko ima velike lokalne razlike. Njegovo središče so govori ob Dravinji in Voglajni, za nadaljevanje teh govorov pa ima z ene strani govore na Pohorju, z druge govore ob Sotli. Prej omenjeno vzhodno narečje s prekmurščino pa v nadaljevanju preimenuje v vzhodno skupino z naslednjimi narečji: 1. goričansko, 2. prleško, 3. prekmursko.

Belokranjsko narečje, ki je mešanica slovenščine in čakavščine (kot posebna govor omenja govor Šokcev in govor okrog Kostela in Osilnice).

Dialektološka karta (1931) pa predstavlja preciznejše izdelano klasifikacijo s točnimi omejitvami dialektov in v glavnem dokončno Ramovševo mnenje o slovenskih dialektih. Pozneje dobimo pri njem le še malenkostne teritorialne spremembe in le manjše variiranje v pogledih na grupacijo dialektov.

V Dialektološki karti je Ramovš razdelil slovenščino na naslednje dialektične skupine, dialekte in govore:

- I. Koroška dialektična skupina s šestimi dialekti:
 1. ziljski dialekt;
 2. rožanski dialekt (s štirimi govori);
 3. remšeniški dialekt;
 4. podjunski dialekt;
 5. mežiški dialekt;
 6. remšniški dialekt.
- II. Rezijanski dialekt (s tremi govori).
- III. Beneški dialekti:
 1. terski dialekt;
 2. nadiški in
 3. briski dialekt.
- IV. Kraški dialekt.
- V. Istrski dialekti:
 1. šavrinski in
 2. brkinski dialekt.
- VI. Notranjski dialekt (s tremi govori).
- VII. Obsoški dialekt (s tremi govori).
- VIII. Rovtarska dialektična skupina s petimi dialekti in tremi govori:
 1. tolminski dialekt (z govorom v okolici Avč);
 2. cerkljanski dialekt;
 3. črnovrški dialekt;
 4. poljanski dialekt (z govorom škofjeloškim);
 5. horjulski dialekt (z logaškim govorom).

- [36] IX. Selški dialekt.
 X. Gorenjski dialekt (s štirimi govori).
 XI. Dolenjski dialekt (s štirimi govori).
 XII. Medijski dialekt.
 XIII. Belokrajinski dialekti:
 1. šokarski dialekt;
 2. osrednji belokrajinski dialekt s poljskim govorom;
 3. južni belokrajinski ali privrški dialekt;
 4. kostelski dialekt.
 XIV. Južno-vzhodni štajerski ali sotelski (bizeljski) dialekt.
 XV. Savinjski dialekt.
 XVI. Osrednji štajerski dialekt.
 XVII. Pohorski dialekt.
 XVIII. Kozjaški dialekt.
 XIX. Severno-vzhodna štajerska dialektična skupina s tremi dialekti:
 1. goričanski dialekt;
 2. prleški dialekt s tremi govori;
 3. prekmurski dialekt s tremi govori.

Nazadnje pa Ramovš pravi (25), da je osnovnih tipov, ki jih je čas zdiferenciral v večje število dialektov ali pa je pregrinjanje valov iz tega in sosednjega centra rodilo nove dialekte, sedem, in sicer: 1. panonski, 2. štajerski, 3. koroški, 4. gorenjski, 5. dolenski, 6. rovtarski, 7. primorski.

S temi narečnimi bazami se je Ramovš močno približal Šafařikovi (oz. po Glaserju prirejeni) klasifikaciji, saj se z njim ujema, le rovtarska in primorska skupina sta teritorialno premaknjeni (Glaserjeva kraško-primorska in benečanska narečja so pri Ramovšu rovtarska in primorska).

V nadaljnjem tekstu, ko te dialekte in govore geografsko omejuje, včasih omenja še nekatere nove govore, ki jih v razpredelnici nima (npr. pri kraškem, sotelskem), nekaterih, ki so v razpredelnici naznačeni s številom, pa pozneje niti ne omeni (npr. rožanskih, rezijanskih), medtem ko druge našteje (npr. notranjski: vipavski, postojnski, pivški; obsoški: borjanski, kobariški, bovški; gorenjski: severozahodni, osrednji, vzhodni, južnovzhodni; dolenski: zahodni, osrednji, vzhodni, posavski; prekmurski: severni, osrednji, južni). Govori, ki jih v tekstu navaja (včasih poimensko, včasih samo število), so na priloženi karti različno obravnavani: nekateri so označeni, drugi pa ne. Tudi tisti, ki so označeni, so nekateri samo s črto, drugi z barvo oz. različnim šrafiranjem. Včasih so na karti označeni s prekrivajočimi se oznakami (npr. savinjski [37] dialekt) posamezni deli dialektov, ki izkazujejo močnejše vplive sosednjih dialektov, čeprav v tekstu niso označeni kot poseben govor. Največje razlike so pri prleškem dialektu: v razpredelnici pravi, da ima tri govore; v nadaljnjem tekstu (37) pravi, da

smemo v njem razlikovati pesniški in ščavniški govor, še večje da so posebnosti vzhodnega roba (od črte Ormož–Ljutomer na vzhod), predvsem še v okolici Središča, dalje govor v Halozah; na karti pa ima različne oznake za naslednja področja: prleško, vzhodnoprleško, središčansko, haloško.

V Dialektih (Historična gramatika VII, Dialekti, Ljubljana 1935) dobimo nekatere spremembe. Medijski dialekt iz Dialektološke karte je postal govor. Vsi belokranjski dialekti so postali govori. Pohorski in kozjaški dialekt sta postala pohorsko-kozjaški dialekt s kozjaškim govorom (vendar tudi že v Dialektološki karti, 36, pravi, da bi mogli kozjaški dialekt imeti za govor pohorskega). Remšeniški dialekt je preimenoval v obirskega, južnovzhodni štajerski ali sotelski (bizeljski) dialekt v bizeljsko-obsoteljskega. Od teritorialnih sprememb je treba omeniti, da je okolica Djekš, ki je v Dialektološki karti spadala pod rožanski dialekt, tu priključena podjunschemu; manjša korektura je še v okolici Metlike.

Že v Dialektološki karti omenjenih sedem osnovnih tipov je Ramovš pozneje vse bolj poudarjal. Toda tudi njemu ni bilo popolnoma jasno, v katero bazo naj nekatere dialekte prišteje, in se je pri dialektih, ki so bili najprej deležni razvoja ene skupine in nato druge, težko odločal. Tako ima v Kratki zgodovini slovenskega jezika v tekstu notranjski dialekt med primorsko bazo, na karti (112) pa je označen s črticami za dolensko bazo, čeprav ima zaporedno številko iz primorske baze (na karti v Dialektih pa ima zaporedno številko iz dolenske baze). V Dialektih (47) pravi, da ne bi bilo prav, če bi obsoški dialekt kot celoto in enoto včlenili med rovtarske govore (na karti je to storjeno), v Kratki zgodovini (129) pa so obsoški govori okarakterizirani kot najzahodnejši govori rovtarske dialektične skupine.

Po Ramovšu ni bilo pomembnejših poskusov klasifikacije slovenskih narečij, le Breznik in Toporišič sta v šolskih slovnicaх skušala prirediti in poenostaviti Ramovševo karto. Meje posameznim dialektom²² pa so na novo določali Logar, Kolarič in Rigler.

Tako je Breznik v Slovenski slovnici (Celje 1934) združil po več Ramovševih narečij v eno in tako dobil le malo več narečij, kot je pri [38] Ramovšu dialektičnih skupin. Breznik pravi, da moremo v glavnem ločiti devet narečij: 1. koroško, 2. rezijansko-beneško-briško, 3. kraško-notranjsko, 4. rovtarsko, 5. dolensko, 6. gorenjsko, 7. zahodnoštajersko, 8. pohorsko, 9. vzhodnoštajersko-prekmursko. Temu je prirejena tudi karta, ki ima sicer med temi dialekti popolnoma ohranjene Ramovševe meje. Ko govori o posameznih narečjih, pri njih spet omenja še nekatera narečja, ki bi menda predstavljala nadaljnjo delitev. Breznikova narečja se ujemajo z Ramovševimi osnov-

²² Prim. zlasti članke v Slavistični reviji, Razpravah II. razreda SAZU, Rocniku Slawistycznym, Godišnjaku FF u Novom Sadu, Pogovorih o jeziku in slovstvu, Svetu med Muro in Dravo (Mari-bor 1968).

nimi dialektičnimi tipi oz. skupinami ali bazami, le primorska in štajerska sta razdeljeni na dve narečji; toda Ramovšu so narečne skupine le nekaj pripomoček za grupiranje dialektov in jih ne moremo uporabiti enostavno za oznako narečij (vsaj v tem času ne več), zato je Breznikova razdelitev preveč poenostavljena.

Bolje je napravil Toporišič v Slovenskem knjižnem jeziku I (Maribor 1965), ki je naštel narečne skupine, nadaljnjo delitev pa – verjetno zaradi za šolsko knjigo prevelikega števila dialektov – samo nakazal (11–12). Narečne skupine je na skici prikazal samo shematično. Ujemajo se z Ramovševimi, le notranjski dialekt je bolj odločno prištet k dolenski skupini in pri Trstu je opazen večji popravek, ki ga je naredil glede na dotedanjo novejšo dialektološko literaturo.²³ Razlikuje pa se Toporišič od Ramovša v tem, da je dodal še osmo narečno skupino: (mešano) kočevsko. Pri Toporišiču je najbrž nastala ta osma skupina predvsem iz zadrege, kako zapolniti prostor, ki ga Ramovš ni narečno opredelil, ker je bil do druge svetovne vojne pretežno naseljen s kočevskimi Nemci. Vendar je bilo že pred vojno na tem področju dosti narodnostno mešanih vasi, ker so na posamezne zaradi izseljevanja Kočevarjev opustele kmetije prihajali Slovenci iz sosednjega dolenskega in kostelskega področja.²⁴ Po odhodu Nemcev v drugi svetovni vojni se je naselilo še nekaj prebivalstva iz različnih krajev Slovenije (predvsem s področja zahodnodolenskega, kostelskega in prekmurskega dialekta), nekaj vasi pa je tudi opuščeni. Sčasoma se bodo tu najbrž res izoblikovali določeni govori, ki bodo verjetno pod močnim knjižnim vplivom, saj knjižni jezik med tako mešanico neavtohtonega prebivalstva najlaže prodira. Vendar je težko vsak mešan govor že šteti za narečno skupino, saj bi potem lahko na vsakem mešanem področju enako postopali. Lažje bi bilo združiti v narečno skupino poleg kočevskega področja še govore [39] ob Kolpi in v južni Beli krajini, med katerimi nekateri izstopajo iz dolenske narečne skupine, vsi pa imajo tudi drugačen akustični vtis.²⁵

Preveliko poudarjanje grupiranja dialektov v narečne skupine sploh ni najboljša rešitev. Z današnjega stališča te skupine navadno nimajo globlje osnove. Videli smo, da je že Ramovš imel težave s tem, kam naj posamezne dialekte prišteje. Pomembnejše so te skupine razvojno. Toda predstavljajo nam lahko le nekako dialektizacijo slovenskega jezika v neki starejši fazi, ko mlajši jezikovni razvoji še niso tako razdrobili slovenskega jezika. Pa še to velja samo za nekatere narečne skupine, medtem ko druge

²³ Prim. Rigler, O sponiranem slovenskem brkinskem dialektu, RSI XXI, 1960, 27–35.

²⁴ Prim. J. Rus, Jedro kočevskega vprašanja, Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, 131sl., zlasti 168–170.

²⁵ V to skupino bi lahko spadalo ozemlje, ki sem ga na skici v članku Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (SRL XIV, 1963, 47) označil z B. Prvotno bi sem spadala tudi nekatera področja z današnje hrvaške strani (o jezikovnih značilnostih teh govorov prim. Ivić, O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, Književnost i jezik X, št. 1, 1963, 36–37 (gl. tudi JiS XIX, 1973/74, 184); Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, Godišnjak FF u Novom Sadu VI, 1961, 191sl.).

lahko združujejo tudi dele sprva različnih skupin (verjetno bi šla sem rovtarska).²⁶ Kajti mlajši jezikovni pojavi so lahko povezali posamezne dele nekdanjih dialektov in je z današnjega stališča ta nova skupnost lahko dosti bližja kot deli nekdanje skupnosti. Tudi utemeljevanje narečnih skupin z naselitvenimi jedri ni posebno prepričljivo, saj trdnih zgodovinskih dokazov ni, sklepanje iz jezika pa je bolj ali manj spekulativno in marsikaj lahko prilagodimo svoji teoriji: še celo naravne ovire, ki so samo ponekod dovolj izrazite in tam se res skladajo z narečnimi skupinami (koroško, do neke mere gorenjsko), drugod so manj jasne in prilagodljive, nekatere manj izrazite pa lahko celo nasprotujejo, kot pri notranjskem dialektu, ki je gotovo dolgo obdobje doživiljal iste razvoje kot dolenjščina, razširjen pa je na zelo obsežnem področju, ki je proti dolenjščini geografsko zaprto, povsem odprto pa proti zahodnim dialektom.

Je pa taka razdelitev na narečne skupine najbrž praktična, ker se v precejšnji meri opira na pokrajinske oznake, in se ji bo težko povsem odpovedati, saj se, kot vidimo, z manjšimi lokalnimi premiki vleče že od Šafařika.

²⁶ Prim. Rigler, Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, Zbornik za filologiju i lingvistiku IX, 1966, 97sl., zlasti 103–105; Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL XIV, 1963, 53.

III

RAZPRAVE O NAGLASU

[283]

Akcentnski tip *kólo* v južni notranjščini

Premik cirkumfleksa za zlog naprej (*kōlo* > *kolō*) štejemo med stare splošnoslovenske pojave. Že Ramovš pa je dokazal, da se dolgi cirkumfleks v slovenskih dialektih lahko v novejšem času premakne spet proti začetku. Znanih je bilo že več področij s tem premikom cirkumfleksa nazaj, v zadnjem času pa je T. Logar (SR XI, 147–148) dokazal tak premik še za del Bele krajine, za kar je Ramovš še mislil, da je po mešanju s hrvaškim akcentom.

V južnem pasu notranjščine pa tudi dobimo primere,¹ ki delajo vtis, da se je tam prav tako premaknil dolgi cirkumfleks proti začetku, kot npr.: *kuōlu*, *uōku*, *tjēlu*, *piēru*, *sriēbru* itd. (npr. Sušak pri Jelšanah), dobimo pa v južni notranjščini tudi genitive kot *muōsta* namesto *mostā* ob nom. *mūst*, *xlādnu* za *hladnō*, *kuōsy* za *kosīl* ipd. Etimološka *e* in *o* izkazujeta v teh primerih tako kvaliteto kot pod sekundarnim poudarkom. Toda ker to ni splošno, kajti v tem predelu govorijo tudi: *blayū* 'živina', *testū*, *sinū* 'seno' (Sušak) itd., je kljub temu da dobimo v posameznih primerih staro stanje tudi v ostalih predelih, kjer poznajo premik cirkumfleksa nazaj (prim. *Slavia occident.* 12, 130), kmalu jasno, da tu ne gre za kak fonetični razvoj. Lahko bi pomislili na takšno mešanje s hrvaškim akcentom, kot ga je domneval Ramovš (HG VII, 137) za Belo krajino, zlasti ker dobimo – posebno pri tipu *kolo* – te primere najpogosteje v bližini čakavske meje. Vendar tudi na to ne moremo misliti, ker bi tak vpliv čakavskega akcenta moral nastopiti prav ob času sekundarnega akcentskega premika, da bi lahko dobili *kuōlu*, na drugi strani pa bi s to kronologijo ne shajali pri *drēvu* (Sabonje – z *ɛ* < *eĵ* < *ē*, za sek. poud. *e* je tam *ĵē*), ker bi v tem času nepoudarjeni *ē* že sovpadel z *i* ali *e* (prim. npr. *veža*, *trska*).

[284] Če pregledamo kategorije, v katerih se ti akcenti pojavljajo, potem kot precej jasne analogije lahko izločimo: 1. primere opisnega deležnika IV. vrste tip: *kosil*, *lovil*, ki so se najbrž šele slovensko dialektično uravnali po tipu *nosil* (manj

¹ Zaradi pomanjkanja znakov označuje *uō*, *ĵē* diftong s širino v drugem delu, *ūo*, *ĵe* pa diftong z ožino v drugem delu. Intonacij ne ločijo.

verjetno je, da bi bil to z ostalimi slovanskimi jeziki skupen razvoj);² 2. pridevnike na *-æk* in *-æn* (tip *xlādnu*, *plāšnu*) ipd., pri katerih se je ob cirkumflektiranem korenu posplošila oksitoneza za vse spole (v času med akcentskimi premiki v *zima* in *noga*, zato se je pri primerih s korenskimi *a*, *i*, *u* akcent premaknil šele ob premiku *mægla*); 3. posamezne primere genitiva cirkumflektiranih substantivov (masc.) kot *muōsta*, kjer je akcent z vokalno kvaliteto iz lokativa.

Ostanejo le še primeri tipa *kuōtu*. Vsi navedeni primeri tega tipa so iz *s*-sklanje, razen primera *srijēbru*, ki pa ga je treba izvajati iz **srebrō*, prim. rusko *cepebrō*, shr. *srēbro*, medtem ko je običajno slovensko *srebrō* najbrž analogično po *zlatō*.³ Tudi primera *pero* nam ni treba upoštevati, ker je lahko iz prvotne oksitonirane oblike. Če pa izkazujejo omenjeni akcent samo samostalniki *s*-debel, je treba iskati pojasnila zanj pač v njihovem razvoju. Na tem ozemlju so *s*-sklanjo opustili in mislim, da je akcent kot *kuōtu* prav v zvezi z opuščanjem te sklanjatve in da je prevzet iz dubletnih pluralnih oblik po *o*-jevski sklanji. To domnevo še posebno potrjujejo primeri iz nekaterih krajev, kjer imajo v nominativu še *kaŭ* (Sabonje), v gen. pa *kuōta* in z istim akcentom tudi v ostalih sklonih (Sabonje),⁴ ali pa *dərŭ*, *ne drēvi* (Vrbovo).

H *koŭ* (prvotno *kōto*) je bil plural po *o*-jevski sklanji **koŭā* (prvotno akcentsko mesto je v tem tipu na zadnjem zlogu), kar je dalo *kuōta* in od tu je akcent ob opuščanju *s*-sklanje prodril v singular – najprej, kot kažeta navedena primera iz Sabonj in Vrbovega, v stranske sklone in nato še v nominativ: *kuōtu* (Sušak, Novokračine, Podgraje, G. Zemon). Tudi oblika *kūtu*, gen. *kūta*, plur. *kūta*, ki je razširjena severozahodno od prej omenjene oblike *kuōtu*, predvsem po Brkinih (Tatre, Artviže, Vareje, Markovščina, Povžane, Hrpelje), je razločljiva prav tako kot oblika *kuōtu*. V pluralu je namreč poleg prvotnega **koŭā* lahko nastopila – najbrž iz določenih sklonov posplošena – še oblika **kōta* (značilna je tudi za večino centralnih dialektov, kjer pa je dobila svoj pomen), ki je z zgodnjim podaljšanjem novoakutiranega *o* po vplivu gen. pl. dala *kūta*, kar se je posplošilo v singular; v kraški (komenski) obliki *kūolu* (navaja jo Štrekelj, Morph., 45) pa do zgodnjega podaljšanja novoakut. *o* ni prišlo (ista kvaliteta kot v *volja*), je pa prav tako vdrla v singular. Obliko *kūtu* bi, ker ni na tem ozemlju več intonacijskih razlik, sicer lahko razlagali tudi s posplošitvijo iz predložnih zvez kot *pōlje* (prim. npr.: v *kullu pľestī* 'rädern', Trubar, Post. I 18 ipd.), vendar je zaradi

² Med Ribaričevimi (Srp. dij. z. IX, 15) primeri iz Sluma (slovensko-čakavski govor v Istri, ki je glede na slovenske poteze nadaljevanje južne notranjščine) dobimo npr. tudi *zgūro* 'zgorel', kar bi lahko razlagali le po vplivu tipa *kosŭ* v predložnih zvezah, in to bi kazalo na to, da je bil ta tip v starejši dobi znan tudi v južni notranjščini in da je šele kasneje odpravljen.

³ Iz oksitonirane oblike je najbrž izpeljan tudi v dolenjščini še znani pridevnik *srēbmi* (omenja tu akcent tudi Plet. s. v. po Škrabcu).

⁴ Hrušica, ki je na meji med plur. oblikami *kuōta* in *kūta*, ima mešano; nom. je skoraj redno še *kaŭ*, prav redko *kuōtu* ali *kūtu*, gen. *kuōta*, *kūta* in *koŭā*, plur. *kuōta* in *kūta*. Erjavec navaja za Hrušico: *kolō*, gen. *kōla* (LMS 1882–83, 208).

bližine navedenih oblik *kūôtu* po plur. **koŕa* in *kūolu* po plur. *kôŕa* verjetnejša prva razlaga.

Prav tako je posplošen pluralni akcent pri *čējvu* (Sušak), *čēvu* (Hrušica) – pri tej besedi je tudi drugod naveden pl. *čéva*. Tudi *uôku* (Sušak, Jelšane, Pod[285]graje), gen. *uôka* ima akcent po pluralu. Tu je sicer res plur. *očí* (Sušak, Podgraje), toda tudi *oka* ni neznano, vsaj v drugih pomenih, npr. *sléjpa uôka* 'sencà' (Podgraje). Za *drevô* < **drêvo*, plur. **drevâ* (prim. rus. *дерево – деравâ*) > **dréva* (kar po izvoru lahko ustreza obliki *kūôŕa* ali *kūŕa*) je precej razširjeno *drêvu* (Sabonje), ki se s prehodom preko **drêu* v *drêyu* zaradi enozložnosti v nom. lahko maskulinizira (prim. *drîey* pri Štreklju, Morph. 16). Oblika *dêrvu* 'drevo' (Sušak, Jelšane) je pomešana z *dêrvu*, ki je sing. od *dêrva* in ki drugod pomeni 'poleno' (Topolec, Sabonje) – glasoslovno oblika *dêrvu* za drevo v jelšanskem govoru, tudi če bi šlo za pozni akcentski premik, ne more nastati, ker se *é* tam niti ob *r*-u do tedaj še ne bi popolnoma reduciral. Pri *tjêlu* (Sušak) bi moral v suponiranem plur. **téŕa é* preiti v refleks za etim. *e* že pred akentskim premikom. Možno pa je tudi, da so v nekaterih primerih ob odpravljanju *s*-sklanje k nominativni obliki s cirkumfleksom na koncu mehanično narejeni ostali skloni po razmerju *koŕû* : *kūôŕa*.

Primer *uho* pa ni šel z ostalimi *s*-debli, ker je po *ušêsa* nastopil še nom. *ušêsu* (Jelšane, Sabonje, Hrušica).

Južnotranjske oblike tipa *kólo* nimajo torej nobene zveze z akentskim premikom cirkumfleksa proti začetku, ki ga srečujemo v več slovenskih dialektih, ampak je v vseh teh primerih akcent posplošen iz drugih oblik, kjer je nastal na drugačen način.

Znano je, da je v slovenščini stari akut v nezadnjih zlogih dolg razen v prekmurskem in prleškem narečju ter delu Bele krajine. Jezikoslovci so glede te dolžine zastopali različna stališča. Nekateri so bili mnenja, da se v slovenščini stari akut v nezadnjih zlogih sploh ni skrajšal, drugi pa, da se je skrajšal in nato spet podaljšal.¹ Če že za osrednjo in zahodno slovenščino ni stoodstotnih dokazov za vmesno skrajšanje, čeprav je zelo verjetno, pa je za severni del, kjer so pod starim akutom pri *ě* drugačne kvalitete kot pri *ě*, ki je bil stalno dolg, nesporno dokazana vmesna stopnja s skrajšanim starim akutom, kajti Junkovičeva razlaga, da bi se *ě* razvijal različno pod različnimi tonemi, ne prihaja v poštev, ker se *ě* pod stalno dolgim akutom (novi akut in akut na prvotni prednaglasni dolžini) razvija prav tako kot pod cirkumfleksom.² Iz tega članka pa bodo razvidni še nadaljnji dokazi, da je bil stari akut v koroščini res skrajšan.

Splošno sprejeto je mnenje, da se je stari akut in z njim novi akut na praslovanskih kratkih samoglasnikih podaljšal v nezadnjih zlogih, medtem ko je v zadnjih (ali edinih) ostal kratek. Glede zadnjega zloga je stvar še vedno točna. Zadnji zlogi so ob daljšanju akuta v nezadnjih zlogih ohranili kračino povsod na slovenskem ozemlju. Izjema so seveda tisti primeri najzgodnejšega daljšanja, pri katerih kvaliteta sovpada s kvaliteto podaljšanega cirkumfleksa (npr. nekateri rod. mn., zaimek [84] *kdo* ipd.). V drugih primerih pa so akutirani zadnji zlogi lahko še zdaj kratki ali pa se podaljšujejo razmeroma pozno: *e*-jevski in *o*-jevski samoglasniki lahko ločeno od preostalih neako ob času sekundarnega naglasnega premika (na kar kažejo enake samoglasniške kvalitete) ali pa tudi ti šele ob času splošnega daljšanja in odpravljanja kvantitetnih razlik, če je v narečju do tega prišlo.³

Nezadnji zlogi pa se najbrž niso vedno enako obravnavali. Svoje mnenje o neenakem obravnavanju nezadnjih akutiranih zlogov sem prikazal v članku Pregled osnov-

¹ Prim. Rigler, SR 24, 1976, 441–442.

² Gl. Rigler, n. m.

³ Bolj lokalni so pojavi kot daljšanje *a*, prim. P. Zdovc, Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten, Wien 1972, 60.

nih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu⁴ in podrobneje, bolj razčlenjeno, v članku Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap,⁵ kjer sem za severni del s pozno podaljšanim akutom v nezadnjih zlogih predvideval dvojna daljšanja:⁶ ena zgodnejša, ki bi bila izvršena v posameznih oblikoslovnih kategorijah (na možnost takih daljšanj kažejo tudi panonski govori, kjer do splošnega daljšanja še sploh ni prišlo), in drugo poznejše prozodijsko daljšanje, ki bi bilo zajelo preostale nepodaljšane primere (ki pa bi glede na vokalnoharmonične in vokalnoasimilacijske pojave pri nekaterih samoglasnikih tudi dalo ponekod dvojne reflekse). Seveda gre pri tem zaradi preslabega poznanja narečij s tega področja le za poskus razlage, ki jo bo treba precizirati, ko bo s tega narečnega področja objavljenih vsaj nekaj podrobnih monografij, v katerih bo prikazan celoten sistem z obširnim gradivom.

Prvi dvom glede splošnega daljšanja akuta v vseh nezadnjih zlogih ne glede na dolžino besede sem nakazal prav tako že v članku Pregled osnovnih razvojnih etap⁷ s pripombo, da rožanščina kaže, kot da v začetnem zlogu trizložnic včasih ne bi bila izvršila daljšanja, a da gre tu lahko tudi za naknadno krajšanje.

Možnost naknadnega krajšanja sem dopustil predvsem glede na Ramovševo razlago⁸ (ki je bila tudi edina) s premikom akuta naprej v rožanskem narečju. Ramovš, ki mu je bil pojav teh kračin v rožanščini vsaj v grobih potezah znan, je to razlagal z dvožložnostjo naglasa tipa *bráta*, ki prek *brátä* preide končno v *bratä*.⁹ Po Ramovšu »tonična višina raste na prvotno poudarjenem zlogu polagoma in doseže visoko stopnjo, poudarek pa [85] je že na sledečem zlogu, je pa zelo šibek; v zapadnem predelu in ob Vrbskem jezeru je dolžina prvotno akcentuiranega zloga še ohranjena (*měššä, věččä*), drugod pa je že skrajšana; tako skrajšani vokal more doživeti enakšno redukcijo ali izpremembo kakor prvotno kratki vokal; pri trožložnicah tipa ~~~ preide tonični in ž njim súčasoma tudi intenzitetni višek običajno na srednji zlog, redkeje tudi na končnega.«¹⁰

Primeri, ki jih Ramovš navaja v nadaljevanju te razlage pri opisu rožanskega narečja, nam dosti ne povedo; imajo namreč napako, značilno za Ramovševo dialektologijo, da so namešani iz raznih krajev in različnih virov ter nam ne prikazujejo enotnega sistema. Prav ta neenotnost primerov vzbuja toliko večji vtis verjetnosti Ramovševe razlage, saj je videti, da je vse mogoče in da ni nobenih zakonitosti.

Po Ramovšu so kot posledica tega razvoja s pomikanjem akuta na naslednji ali naslednje zloge v rožanščini take oblike: »*hiššca, jamöca, šiböca /.../*; inf. *basätö* (sup.

⁴ SR 14, 1963, 25–78.

⁵ SR 15, 1967, 129–152.

⁶ SR 14, 1963, 39–40; SR 15, 1967, 141–146.

⁷ SR 14, 1963, 39.

⁸ HG VII, 14–15; SR 3, 1950, 22.

⁹ SR 3, 1950, 22.

¹⁰ HG VII, 14.

básat); gen. *qaməna; qəhiña; /.../ glédati* > *hladatə, sékati* > *səqätə*, drugod tudi *səqätə, trəsəntə, kýselə* > *čəsöuə*, pri glagolskih oblikah pa imamo jako pogosto še analogične akcentske forme tako n. pr.: *délati* (dolgi inf.), *délat* (kratki inf. in sup.), za kar ima narečje inf. *dáuatə* in *daüätə* ter *daüät* ter sup. *déuat* in *daüät*, pravilne oblike pa bi bile **déuätə* in *déuat* (kot sup. ohranjena), vse druge so nastale v križanju z akc. tipi *ležáti, ležät; nosíti, nosít, nosít*, torej *daüät* po *ležät, nosít* in *dáuati* < **déuati* × *daüät*, ozir. *daüätə* iz istega križanja (upoštevati je dejstvo, da rožansko narečje razlikuje inf. od sup. in da rabi v inf. dolgo poleg kratke oblike, v sup. pa sup. poleg kratkega inf.: *ias nč-á-mō več dáuatiə* (ali *daüät*); *je šöu déuat* (ali *daüät*). Nadaljnji primeri: *védéti* > *uadētə*; part. *védéla* > *uadəüa*, pl. *zuadēlə*; masc. sg. *védu /.../*; pri part. so pravitako analogično vplivali tipi *ležála, nosíla*, saj tudi sami često izgube prvotno akcentuacijo in pridejo v novi analogični tip: *se je spuazəüa, prastrašəüa, souražəüa* itd. Druga vrsta analogičnega poudarjanja pri part. se tiče prevzema akcentuacije nom. sg. masc.: *je zbížu – pŕbížaüa, so zbížalə /.../*. Naj tu še omenim, da se na zvrhnjem Rožu glagoli III. 2. v inf. glase *hŕmatə (hŕmím), čípatə (čəpím < kipím) /.../*, *vásatə (vísəm) /.../*; oblika *vásatə* nam kaže pot postanka: *viséti* × *vəsät* (kratki inf.) je v razmerju k *vəsät* : *daüät* rodilo *vəsətə* k *dáuatə*.«¹¹

Primeri, ki jih Ramovš navaja, se s formuliranim pravilom, kjer govori tudi o dvozložnicah, ne ujemajo, saj ni nobenega primera za dvozložnico, če je tip *daüät* po križanju z *ležät*. Pri razlagi oblike *daüät* je tudi [86] popolnoma nejasno, zakaj bi *daüät* nastalo po *ležät*, saj niti v eni obliki tipa nista bila naglasno enaka (pri *ležati* niti glede naglasnega mesta, bližje bi bil tip *peljáti*, vendar se tudi ta v oblikah, kjer se naglasno mesto ujema s tipom *delati*, tonemsko razlikuje, tako da bi tip *peljati* dosti prej lahko vplival na tip *kúpiti*, vendar se niti to ni zgodilo) in za analogijo ni bilo nobenih stičnih točk. Pomislek je treba izraziti tudi proti razlagi primerov tipa *spuazəüa, prastrašəüa, souražəüa*, ki naj bi izgubili prvotno naglaševanje in prešli v analogični tip. Ti primeri so povsem redni in ustrezajo primerom tipa *uadəüa* 'videla'. Ramovš je tu izhajal napačno iz gorenjskega naglaševanja¹² tipa *splazíla, prestrašíla, sovražíla*, treba pa bi bilo izhajati iz naglaševanja tipa *splázila, prestrášila* oz. *splázila, prestrášila*, saj so gorenjske oblike inovacija k prvotnemu stalnemu naglasu s starim akutom (v sedanjiku seveda metatonij-skim novim cirkumfleksom), kar je ohranjeno v dolenjščini.¹³ Koroško naglaševanje pri glagolih je bolj podobno dolenjsko-štajerskemu kot gorenjskemu, kar nam kaže npr. tudi tip *písati, kúpiti*, podjunska metatonija tipa *délalə*¹⁴ ipd. Za obliko *vásatə*, ki

¹¹ HG VII, 14–15.

¹² Da izhaja iz gorenjskega naglaševanja, vidimo tudi po izdaji Šašlovega Narodnega blaga iz Roža, kjer izrecno pravi (3), da rožanska dolga naglasa »odgovarjata vseskozi gorenjskemu ´ in ˆ« in da je bilo zato možno v besedilu označiti le dolžino.

¹³ Za naglaševanje teh besed po tipu ´ ˆ gl. pri Pleteršniku, s. v. O tem, da ima ta tip v opisnem deležniku nepremični naglas, prim. Breznik, AfsI Ph 32, 1911, 430.

¹⁴ Gl. Rigler, Akcentske variante I, SR 18, 1970, 11.

naj bi po Ramovšu kazala pot postanka naglaševanja pri III. glagolski vrsti, je tudi vzeto napačno izhodišče naglaševanja: ne smemo izhajati iz *viséti*, ampak iz *viseti* s starim akutom, kot kaže sedanjik *visə*,¹⁵ ki ga Ramovš celo sam navaja, vendar z napačnim tonemom.¹⁶

Dvom o pravilnosti Ramovševe razlage se mi je vzbudil pri zapisovanju in obdelovanju narečnega gradiva za Breznico pri Št. Jakobu v Rožu.¹⁷ Čeprav so v govoru določeni naglasi taki, da si nisem na jasnem, ali so dolgi ali kratki in akutirani ali cirkumfektirani (to prav pri tipu *dawatə*, kjer je problematična zlasti kvantiteta, in pri tipu *zalanə*, kjer je problematičen tudi in predvsem tonem), vendarle ni možnosti takšnega variiranja naglasnega mesta, kot bi lahko sklepali iz Ramovševega [87] opisa, prav tako tam ni variante *dawāt*, tako da *dawatə* ni mogoče razložiti na tak način, kot je to storil Ramovš.

Problematičnost naglasa v omenjenih tipih je razumljiva glede na to, da se ti tipi v koroščini lokalno spreminjajo od naglasa na prvem zlogu do naglasa na drugem s kračino ali dolžino, zato je naglas pri teh tipih v nekaterih krajih lahko tudi neizrazit. V Breznici se mi vendarle zdi vsaj pri *a*-ju in *ə*-ju bolj kratek kot dolg.

Po Ramovšu pa je naglašeni zlog v tipu *dawatə* dolg. Dolžino je napravil¹⁸ že glede na svojo razlago, po kateri bi *dawatə* nastalo po križanju *dawāt* in **dəwati*, in ker bi *a* nastopil namesto dolgega *e*, bi bil potem tudi on dolg. Medtem ko ima Ramovš v tipu *zalanə* navadno še kračino, in sicer akutirano, vendarle pravi, da »/t/rozložnice s končnim poudarkom dobivajo pogosto na prvem zlogu postranski poudarek (kratkega rastočega), ki že večkrat prevlada in v takem primeru se zlog podaljša«.

Vsekakor bo treba še preiskati kvantiteto rožanskih predpredzadnjih zlogov. Neweklowsky, ki se je ukvarjal s fonetično podobo koroškega naglaševanja, na te stvari ne daje povsem jasnega odgovora, ker se teh tipov razmeroma zelo malo dotika.¹⁹ Za sam pregled razvoja starega akuta v tistem delu slovenščine, ki akuta ni zgodaj podalj-

¹⁵ Gl. Pleteršnik, s. v., Valjavec, Rad JAZU 132, 1897, 148. Prim. dolenjsko *visət visə* (Ribnica), štokavsko *visjeti*. Iz koroščine navaja za Podjuno obliko *visi* s cirkumfleksom Zdovc, n. d., 100.

¹⁶ Tak tonem ni mogoč, kajti tipa *viséti visim*, ki bi bil analogen h *kupíti kúpim* (ki pa v koroščini v taki obliki tudi ne obstaja), v III. glagolski vrsti sploh ni.

¹⁷ Gradivo mi je posredovala domačinka, prof. slavistike Mojca Janežič, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

¹⁸ Podatke za ta tip naglaševanja ima iz Scheinigga (gl. op. 20), ki sicer tu tudi označuje dolžino, vendar glede tega ni zanesljiv, saj ima dolžino pogosto označeno tudi v zadnjih zlogih (tip *oráh* 'oreh', *zalan* 'zelen', *sastrá* 'sestra' ipd.).

¹⁹ O tem problemu prim. pri njem naslednji podatek: »Das prosodische System der meisten slowenischen Dialekte des Rosentals kennt relevante Quantitätsunterschiede innerhalb der letzten Silbe des Wortes und relevante Intonationsunterschiede außerhalb der letzten Silbe. Sporadisch treten auch kurze Vokale außerhalb der Ultima auf. Sie betreffen im allgemeinen den Vokal [a], z. B. *násate*2. P. Pl., *z'alən*, seltener auch andere Vokale, z. B. *r'isti* 'dieser', *sp'e'lə* 'gebacken', *uzəhntə* 'aufheben'.« (Gl. G. Neweklowsky, Slowenische Akzentstudien, Wien 1973, 139.)

šal, pa sama današnja kvantiteta tipa *delati* v posameznih govorih niti ni tako odločilnega pomena, saj nam že same kvalitete kažejo na nekdanjo kračino.

Problem, ki sem ga nakazal s pripombo, da rožanščina kaže, kot da v začetnem zlogu trizložnic ne bi bila izvršila daljšanja, postane z navedenimi pomisleki proti Ramovševi razlagi še bolj aktualen. Ko pa ugotovimo, da so v Ramovševem opisu rožanskega narečja primeri tipa *dáwatə* iz drugega govora²⁰ kot primeri tipa *basātə* s premikom akuta naprej²¹ in da tip *hišəca* ne nastopa v govoru s tipom *dáwatə*, da torej v govorih [88] vzporedno nastopajo refleksi kračine v tretjem zlogu od zadaj pri glagolih in pri samostalnikih oz. imajo v drugih govorih vzporedno premaknjen naglas na srednji zlog prav tako pri glagolih in samostalnikih in da je ta srednji zlog spet vzporedno pri glagolih in samostalnikih v enih govorih kratek in v drugih dolg, postane popolnoma jasno, da gre tu pri refleksih samoglasniških kvalitet (*a* iz *ě* in *ə* iz *i*, *u*) za glasovni pojav in ne za analogično vnašanje teh refleksov iz raznih drugih oblik.

Ko so doslej obravnavali podaljšanje akuta v nezadnjih zlogih, so se pri obravnavanju teh podaljšav opirali na dvozložnice, ki jih je največ, in prezrli daljše besede. Refleksi z *a* za *ě* in *ə* za *i*, *u* v predpredzadnjem zlogu v rožanščini pa jasno kažejo na nekdanjo kračino (v času, ko so bili predzadnji zlogi že podaljšani) in na obravnavanje tega zloga kot kratkega. Glede na to, da je danes v *dáwatə* 'delati', *dáwawa* 'delala' refleks *a*, je moral biti tu *ě* kratek v času, ko je bil v *déwat* 'delat', *déwoy* 'delal' že dolg. Prav tako je moral biti v *qəxatə* 'kuhati' *qəxawa* 'kuhala' *u* kratek, da ga je prizadela vokalna redukcija, medtem ko je bil takrat v *qúxat* 'kuhat', *qúxoy* dolg, da se ni reduciral. Možnosti za to bi bili dve: 1. da se je akut podaljšal samo v predzadnjih zlogih, 2. da so se zlogi bolj proti začetku besede od predzadnjega naknadno skrajšali že po splošnem daljšanju akuta. Druga razlaga je sicer vabljiva, vendar ni posebno verjetna iz naslednjega razloga: V predpredzadnjih zlogih je v času, ko je bil akut še kratek, obstajala tudi dolžina, in sicer ne le cirkumflektirana, ampak tudi akutirana (pod novim akutom na praslovanskih dolgih samoglasnikih). Ko se je stari akut podaljšal, je po vsej verjetnosti sovpadel z novim akutom. Prav malo je verjetno, da bi bil podaljšani akut drugačen, kot so bili akuti v tipih *suša*, *zima*, *greh*. Če bi se bil torej stari akut v predpredzadnjem zlogu podaljšal in nato spet skrajšal, bi pričakovali tudi skrajšanje novega akuta v istem položaju, česar pa nimamo.²²

Za nepodaljšani stari akut prim. v Breznici pri Št. Jakobu naslednje oblike: *dáwatə* (ali *dáwatə*) ned., *déwat* nam., *dřwam* sed., *déwoy*, *dáwawa*, *dáwalə*, *dáwale*, *uzəhəntə*,

²⁰ Ti primeri so iz Scheinigga (gl. op. 23).

²¹ Ti primeri so iz Šašlovih narečnih besedil (gl. op. 30), ki so bila tedaj še v rokopisu. Primer *spəzdóya*, ki ga Ramovš navaja v HG VII, 15, in ki se ne vključuje v sistem, ki ga bom razložil v tem članku (ker je tu naglas na prvotnem mestu, ne more biti *o*, ampak *e*), je v poznejši izdaji teh besedil natisnjen na str. 43, vendar je Šašel nazadnje napako opazil in v popravkih na str. 123 popravil v *spəzdéva*.

²² Tudi med Ramovševimi primeri ni nobenega z novim akutom.

uzíhnam, uzíhnoy, uzəhnəwa, uzəhnələ; wədatə 'videti', *wīdəm, wīdou, wədawa, wədələ; wədətə* 'vedeti', *wīm, wédou, wədawa, rāzətə* 'rezati', *sāqətə* 'sekati'; *qəxətə, qūxam, qūxou, qəxawa, qəxələ, sqūxano; pərtəsəntə, sləšətə, hlədətə* 'gledati', *hlédou, hlədawa; qəšəna* 'kuhinja', *bəqəuna* 'bukovina', *bəstərca* 'Bistrica'; *čəsawa* 'kisla'; *wóžəna* poleg *wóžna* in *wožnà* 'južina' (samost. in 3. os. glagola) z *o* iz *ə* po asimilaciji na *w*, v *déqəlca* 'deklica' je *e*, ker pred *i*-jevskim zlogom *ě* ne da *a*.

[89] Naglasno podoben tip govora ima opisan Scheinigg, in sicer iz Borovelj.²³ Pri njem dobimo npr. take oblike: *dávati*²⁴ (I, 561), *dévon* 'delal' *dáv'va*²⁵ 'delala' (I, 562), *dável* 'delali', *dávale* 'delale' (I, 525), *rázati, sá'ati* 'sekati' (I, 561), *sá'el* 'sekali' (I, 525), *jázati* 'jezati, jeziti', *jéžam* (I, 562), *v' sat* 'viseti' (II, 531), *hl' n't* 'hliniti', *p' 'l't* 'piliti', *s' 'l't* 'siliti', *sl' n't*, *sm' 'l't*, *z' 'bn't*, *vhr' 'zn't* 'ugrizniti', *č' 'pn't* 'kipniti', *p' 'n't* 'pikniti', *st' 'sn't*,²⁶ *vz' 'hn't* 'vzdigniti', *šč' 'pn't* (I, 667), *b' 't't* 'butiti', *c' 'cat* 'cukati', *č' 'd't*, *c'hati* 'kuhati' (I, 665); *lípa – l'p'ca, míza – m' 'z'ca, p' 'lca* 'pilica', *š' 'š'ca* 'hišica', *l' nca* 'linica' (II, 583).

Naglaševanje ustreza torej tistemu v Breznici, le tukajšnji nedoločniki tipa *dawət*, s katerimi Ramovš pojasnjuje oblike *dáwatə*, so dodatna posebnost. Medtem ko poznajo v Breznici le dolgi nedoločnik, imajo namreč v Borovljah tudi kratkega. Scheinigg (II, 477–478) opisuje to takole: »/S/odil je stari Gutschmann, da sta nedoločnik in namenivnik eno isto. In res govorijo Poljanci²⁷ také-le: fánt' so se b' 't začél', ali fánt', pójm se b' 't; a po Roži je govor drugačen: fánt' so se bí't začél', in fánt', pójm' se b' 't. Iz tega razvidimo, da rabi Poljancem ena oblika za oba naklona, Rožanje pa da razločujejo natanko nedoločnik od namenivnika. Vendar uporabljajo tudi Rožanje gostokrat namenivnik namesto nedoločnika, a nikoli narobe; torej je rožanski govor: jas nčámô (ne morem) več dávat' ali davət; a ni rožansko, ko bi rekel: jas hrem dávat', temveč: jas hrem dévat ali davət. Drug primer iz Roža: nči več tréba vodè nosít' ali nos' 't, in pójm' vodó nos' 't: nikoli nosít'. Mnogo glagolov stvarja za oba naklona različne oblike, kakor: dávat' – dévat; opomniti moramo, da se v tem slučaju tudi na-

²³ Obraz rožanskega razrečja na Koroškem, Kres I, 1881, in II, 1882 (v nadaljevanjih). Tu navedeni primeri so v Scheiniggovi transkripciji, le zaradi težav s tiskom je za apostrofofom namesto ` postavljen ´, in sicer samo v primerih s strani II, 477–478, in II, 531, ker drugod ima že Scheinigg ´ (on ima namreč v posameznih nadaljevanjih uporabljen včasih en in včasih drug znak). Naglas ne označuje tonemskosti in večinoma tudi ne kvantitete. Polglasnik je označen z apostrofofom, *q z ʕ, w z v*.

²⁴ Končni *-i* je pisan po knjižnem vplivu; ker tu govori o korenskem samoglasniku, ni pazil na končnico, da bi jo napisal v narečni obliki.

²⁵ Scheinigg ima na drugem mestu (II, 530) *dévon dav'vá = delal -a*, vendar je ta akcent osamljen proti številnim nepremaknjenim in bi šlo lahko za napako – ali pa, če je na prvem zlogu kračina in tonični višek na koncu, ni bil tako gotov, kam naj naglas postavi.

²⁶ Na drugem mestu (I, 562) ima *stísnti, vzdíhnti*, vendar tam govori o srednjem zlogu in na ostale glasove ni bil dovolj pozoren, pa je napisal *i*-je po knjižnem vplivu.

²⁷ Poljanci se imenujejo prebivalci nad Dravo (gl. za te oznake Ramovš, HG VII, 11).

menivnik ne sme staviti namesto nedoločnika; torej se govori samo také-le: pójm' na púle žât, ali 'da pa bóte žét' začél'?'«

[90] Da je oblika *dawât* kratki nedoločnik, je jasno; jasno je tudi, zakaj se lahko rabi tudi za namenilnik (ker sta pri večini glagolov namenilnik in kratki nedoločnik enaka, pride do mešanja tudi tu). Prav tako pa je tudi jasno, da je oblika *dawât* nova tvorba, ker bi sicer kratki nedoločnik bil enak namenilniku, če bi obstajal že pred daljšanjem akuta v predzadnjih zlogih. Treba je le še pojasniti nastanek te oblike.

Ker oblike *dawât*, kot je bilo že omenjeno, ni mogoče razlagati z analogijo po *ležât*, jo je mogoče razložiti samo kot tvorbo, ki nastaja ob prodiranju kratkega nedoločnika. Tudi iz drugih narečij vemo, da kratki nedoločnik prodira²⁸ in da pri tem po določenih vzorcih odpravljajo končni *i* in obenem skrajšajo tudi dolge samoglasnike pred njim (ne glede na to, ali so bili staroakutirani ali ne),²⁹ ki pridejo s tem v zadnji zlog. Tudi v Borovljah imajo torej razmerje *nosîti* : *nosit*. Če se kratki nedoločnik razširi k tipu *dâwati*, bi pričakovali dva možna rezultata: ohranitev nespremenjene oblike, ki se skrajša za končni *i*, ali pa analogično po razmerjih kot *dâwawa* 'delala' : *déwou* vzpostavitev vokalizma, ki nastopa v predzadnjem zlogu in bi torej kratki nedoločnik sovpadel z namenilnikom. Druga možnost ni nastopila, ampak prva, samo da naglas ni na prvotnem mestu. Že prej sem pojasnil, da za premik naglasa ne moremo iskati vzroka v analogijah, ker za analogijo ni nobenih stičnih točk, zato moramo pri tem premiku iskati fonetične vzroke.

V koroških rožanskih govorih sekundarni naglasni premik ni izvršen in še zdaj naglašujejo *žaná*. Vendar pa, kot je opazil že Ramovš, trizložnice s končnim kratkim naglasom pogosto dobivajo na prvem zlogu postranski naglas, ki lahko prevlada. Ta »pogosto« pa se da precizirati. Do tega pojava pride, kadar se končno naglašenu tipu pri kratkonaglašenu glagolu v sedanjiku ali pridevniku (tudi deležniku na *-n*) v moškem spolu ednine končnica pri pregibanju podaljša ali pa se beseda s končnim naglasom tesno poveže z naslonko. Prim. v Breznici: *barâm bâramo* ali *bâramo* (tonem je tu nesiguren in težko določljiv; po Ramovšu bi bili ti primeri akutirani, meni se zdijo vsaj nekateri tipi pri tem premiku prej cirkumfektirani kot akutirani), *zalân, zâlano, dorò* 'dobro' *dòroje* 'dobro je' proti *qonopwâ* 'konoplja', *weselê* 'veselje', *wotrocâ*. Pri Scheiniggu prim. npr. *barâm bâramo* 'beremo' (II, 476), *rmân* 'rumen' *îmana îmano* (I, 527). Če je k *dâwatə* narejena nova oblika brez *-ə*, je po vzorcu *bâramo* : *barâm, dòroje* : *dorò* narejeno *dawât*. Še verjetneje pa je tako [91] naglaševanje nastalo celo bolj enostavno: ker so bile dvozložnice s kratkim prvim zlogom v tej fazi naglašene samo na koncu, je okrajšani *dâwati* enostavno dobil naglas na koncu. K temu bi kazali

²⁸ Prim. Rigler, ZSKJ, 94–95.

²⁹ Prim. npr. *trést* namesto *trést* < *tręsti* ipd. Najdalj se ohranja dolžina pri takih, ki imajo v sedanjiku drugačno osnovo, in analogije zato nimajo dovolj stičnih točk, npr. *bât bojím, stát stojím, pét pójem*.

nekateri moji zapisi iz Breznice, kot npr. *bapcá*, kar je nastalo iz *bábica*, ali *matcá* iz *mática*, ker se je beseda zaradi vokalne redukcije skrajšala in postala dvozložna, je naglas prešel na konec besede.

Naglasno drugačen tip govora najdemo v Šašlovih narečnih besedilih iz Slovenj Plajberga, ki jih je za objavo priredil Ramovš.³⁰ Tam je ta nepodaljšani stari akut premaknjen na naslednji zlog. V besedilih najdemo veliko število takih primerov. Prim.: *brezàce* (31), *matàca* (26), *puđvasàca* (29), *splédàco* (26), *šibàca* (15), *žabàca* (18), *děqàlca* (43), *cěrqòwca* (31), *vožəno* 'južino' (79), *qəhiña* (66), *čəsàva* 'kis(e)la' (82), *čəsòvə mlíqə* (79), *sqəsəva* 'skusila' (5), *jazətə* 'jezati, jeziti' (6), *utsaqàva* (13), *vzəhəntə* (13), *ubəsələ* (14), *čaqtətə* (15) itd., itd.

Nepodaljšani akut izven predzadnjih zlogov pa ni samo rožanski problem, ampak problem vsega tistega dela slovenščine, ki akuta v nezadnjih zlogih ni zgodaj podaljšal.

Doslej so bili nejasni in nerazloženi naglasni premiki tipa *babíca*. Za vzhodna koroška narečja namreč omenjajo neke premike, katerih obseg niti ni natančno določen. Še najbolj natančno (sicer z napačnim tonemom premaknjenega naglasa) ga je določil Breznik,³¹ ki ob obravnavi naglasne vrste, v kateri so primeri s starim akutom, pravi, da je ta naglasna vrsta ohranjena »še jako dobro, izgublja se le malokje, npr. v podjunski dolini na Koroškem, kjer se v korenskih delih naglašava navadno drugi zlog: *babíca*, *jagóda*, *pálíca*, *letína*, *repíca*, *vilíce*, *ribíca*; *vedéli smo*, *pogledáli*, *delávník* itd. za *bábica*, *jágoda*, *pálica*, *lětina* /.../«. Ramovš o tem premiku razmeroma malo govori; omenja ga pravzaprav samo na obrobjih.³² Logar³³ ga definira z naslednjimi besedami: »Na koncu naglašene besede, kot sta npr. *məglá* in *nebō*, so namreč spremenile akcentno mesto, in se tod naglašajo na osnovi, novi akcent pa je kratek in padajoč. Na drugi strani pa je dolgi akcent z osnovnega besednega zloga pogosto, vendar pa ne dosledno, zdrknil za en zlog proti koncu besede. Zato govore npr. *smo wedéli*, *smo saqōli* itd.« Tudi Zdovc ni določil točnega obsega tega premika [92] niti pogojev zanj. Kaže, da misli predvsem na analogije.³⁴ Mimogrede sem omenil ta pojav tudi jaz v Akcentskih

³⁰ J. Šašel in F. Ramovš, Narodno blago iz Roža, Arhiv za zgodovino in narodopisje II, Maribor 1936–1937. Tonemskost v tej izdaji ni označena, kar je velika škoda. Ramovševa razlaga tega (gl. zgoraj op. 12) ni sprejemljiva; opustitev označevanja tonemskosti bi bila opravičljiva le z nezmožnostjo tiskarne, vendar je vzrok za opustitev označevanja morda tudi v tem, da Šašel (kot lahko sklepam po rokopisnem slovarju) tonemov ni znal zapisovati.

³¹ Slovenska slovnica 1916, 42.

³² HG VII, 29, 158.

³³ Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem, SR 16, 1968, 396.

³⁴ Prim.: »Weitere Fälle einer akzentuellen Sonderentwicklung umfassen den gesamten Jauntaler Dialekt und sind ein nicht unwichtiges Unterscheidungsmerkmal gegenüber dem Rosentaler Dialekt. Mit dem Suffix *-ic-* gebildete Substantiva werden im Rosental fast durchwegs auf der Wurzel, im Jauntal fast durchwegs auf dem Suffix betont (*Bəstríca*, *babíca*, *pálíca*, *mática*, *repíca* Rk). Eine weitere Besonderheit des Jauntales ist wohl auf analogischem Wege entstanden: Eine größere Anzahl Verba weist im part. praet. act. n. sg. und m. f. (n.) pl. und dl. auf -l eine progressive

variantah I, kjer sem zapisal, da so v vzhodnem delu Koroške nastopili premiki akuta proti koncu besede in tudi razne analogije.³⁵

Če pogledamo primere, v katerih se v vzhodni koroščini premika naglas naprej, vidimo, da so to besede s starim akutom bolj proti začetku od predzadnjega zloga. V bistvu gre za isti pojav, kot pri Šašlovem tipu rožanskega govora, le da je samoglasnik, na katerega se je ta naglas premaknil, dolg (cirkumflekiran), medtem ko je pri Šašlu kratek (in reduciran), le *o* (tisti, ki ni nastal po asimilaciji na *w*; za *e* in *ę* nisem dobil primerov) je tudi pri Šašlu dolg (prim. *hráhórcá* 'grahorica' (87), *jahódóca* (76), *srótqá* 'sirotka' (79)).

Za to trditev dobimo pri Zdovcu³⁶ dovolj primerov. Gl. primere v op. 34 in npr. še: *poduásica* (103), *grahôrcá* (103), *srôtqá* (82), *ižîna* 'južina' (130), *kuhîja* (100). Da pri priponi *-ica* ne gre za posplošitev naglasa na priponi, vidimo že po tem, da je prvotno naglašena pripona akutirana (*guríca*, *kupíca*, *pleníca* (100)), po premiku starega akuta naglašena pa cirkumflekirana (*babíca*). Glagolski naglasi tudi ustrezajo rožanskim, le da je žensko obliko opisnega deležnika ednine zajela dolenjško-štajerska metatonija, ki se na rožanščino ni razširila.³⁷ Primere gl. prav tako v op. 34. Nedoločnik s svojo kračino, prim. *djáyat* inf. – [93] *déyat* sup. (55), *kúhat* inf. – *kúhat* sup. (42) ipd. – ne more biti po premiku takega naglasa, kot je v opisnem deležniku, kakor nekako menda misli Zdovc (gl. op. 34), ker se dolgi cirkumfleks s končnega zaprtega zloga ne premika,³⁸ ampak je kratki nedoločnik prodril v te oblike v času, ko je bil stari akut v predzadnjih zlogih že podaljšan (enako kot v rožanščini), toda pred časom podaljšanja zloga, na katerega se je ta nepodaljšani akut premaknil, tako da bi se potem kot kratki premaknil nazaj skupaj s premikom v *hódət* (109).

Isti pojavi so razširjeni tudi naprej proti vzhodu in jugu v vseh narečjih, ki akuta

Verschiebung der Akzentstelle auf (Zirkumflex). Das galt bei denselben Verben auch im Infinitiv, wie noch heute aus der Vokalquantität und -qualität ersichtlich ist. Dieser Neuerung können auch Lehnwörter unterliegen. Dazu zwei Beispiele: inf. *djáyat/djáyat*, *básat*, sup. *déyat*, *bósat*, praes. *díəua*, *bôše*; imp. *déuej*, *báši!*; part. praet. act. auf -l: *déuū*, *díəu^uua*, *deuôuə*; *deuôli*, *deuôue*; *deuôua*, *deuôli* und *bósoū*, *bôsoūa*, *basôuə*, *basôli*, *basôue*, *basôua*, *basôli* (Rk.).« (60.) »Nicht sehr alt ist der Zirkumflex auch im l-part. n. sg., f. pl., m. dl.: *-êuə*, *-êue*, *-êua*: *uisêuə uisêue uisêua*, danach auch *uidêuə uedêuə* und sogar *mislêuə*. Eine ähnliche Akzentverlagerung liegt auch in *mačêha -e* und G. *matêra* usw. (zum N. sg. *móti*) vor.« (94)

³⁵ SR 18, 1970, 11, op. 36. Glede analogij bi tu poudaril, da jih je najbrž manj, kot sem tam domneval, kajti v tam navedenem gradivu po vsej verjetnosti tonemi v Žitari vasi najbrž niso vsi pravilni, kot sem deloma domneval že tedaj, a verjetno je napačen tudi akut v moški obliki množine.

³⁶ Delo je navedeno v op. 3. Transkripcija je spremenjena (tudi v citatu v op. 34 in drugod) toliko, da je ~ zamenjan s ^ in da so diakritični znaki, ki jih ima Zdovc zaradi težav s tiskom poleg samoglasnikov, tu pod njimi (npr. *o > ȝ*, *o > ȝ*).

³⁷ Prim. Rigler, SR 18, 1970, 10–13.

³⁸ Primer *učər* (104, 107) ne kaže na tako možnost, ker ima tudi še drugačno naglaševanje poleg cirkumfleksa; prim. v doljenjščini zvezo *jútar vjáčər* (Ribnica) poleg normalnega *večər*.

niso zgodaj podaljšali. Vendar je tod razmeroma malo sledov nepodaljšanega akuta v zlogih bolj proti začetku od predzadnjega. Zaradi razširjanja metatonije iz ženske oblike ednine v opisnem deležniku še na druge oblike (razen na obliko moškega spola ednine) v številnih štajerskih govorih (deloma celo v najvzhodnejših koroških) odpadejo ponazorovalni primeri iz opisnega deležnika. Ker pa je v teh predelih kratki nedoločnik bolj zgodaj prodrl, odpadejo večinoma tudi nedoločniki. Vendar so tisti redki primeri, ki še ostanejo, zaradi drugačnih razvojev v teh govorih lahko tudi dokaj prepričljivi.

Mežiško narečje še pozna podjunske premike, prim. *babīca, palīca, rāpīca, južīna, kuxīna, jagōda, mačēxa* (Koprivna pri Črni). Prav tako pozna te premike severno Pohorje. Tudi med severnimi štajerskimi narečji še izkazuje podjunske premike gornja savinjščina – seveda samo pri samostalnkih, ker glagolske oblike zaradi omenjenih vzrokov odpadejo. Tako sem si npr. v Lučah zapisal: *mačūōxa* ‘mačeha’, *jagūōda, jəžīna*,³⁹ *latvīca, bəkuōjca* ‘bukovica, bukev’, *kukuōjca* ‘kukovica, kukavica’, *podəlsīčka* ‘podlasička, podlasica’, *kəsoy kəsĵēla kəsĵēli*.⁴⁰

Zanimiv je še govor v Zafostu pri Slovenski Bistrici, ki spada pod južnopohorsko narečje. Ta govor je izven dosega podjunskih premikov starega akuta za zlog naprej. Danes tu nimajo več kvantitetnih opozicij, vendar na nekdanje stanje kažejo sedanji refleksi. In tudi ta govor kaže, da se je akut podaljšal samo v predzadnjih zlogih; v nepredzadnjih ima namreč reflekske za pozno podaljšano kračino. Tako imajo npr.: *brāta, jāma, jāstrep*: *brāt, jāgoda, podlāsca* ‘podlasica’ (torej $\tilde{a} < \bar{a}$: $\tilde{a} < \bar{a}$); *sĵin* ‘sin’, *nĵiti* ‘niti’ (gen. sg.), *vĵile* ‘vile’, *vĵidim* ‘vidim’ *vĵidaŭ vĵidli* [94] (fem. metatonija posplošena) : *nīt, vīlce* ‘vilce’, *kīsĵca, vīdet*⁴¹ ‘videti’ (torej $\tilde{e} < \bar{i}$: $\tilde{i} < \bar{i}$); *jōŭtro* ‘jutro’ : *jūžna* ‘južina’. Pri o imajo tri vrste refleksov: za zgodaj dolgega, v predzadnjem zlogu podaljšanega in za pozno podaljšano kračino (v nepredzadnjih zlogih, sekundarno naglašanih zlogih in terciarno naglašanih zlogih). Prim.: *nāŭs* ‘nos’, *srāŭta* ‘sirota’, *kāŭža*⁴² : *vūla* ‘volja’, *ūsmi* ‘osmi’, *xūdīm* : *būōp* ‘bob’, *mūōtka* ‘motika’,⁴³ *gūōra, ŭōko*. Vzporedno k temu je *snāĵik, lāĵite* ‘leta’ (plur.), *svāĵča* : *līto* ‘leto’, *brīza* : *dĵēt* ‘ded’, *vĵēvarca* ‘veverica’, *sjĵeno* ‘senō’.

Poglejmo še, kako je z daljšanjem akuta zahodno od rožanskega narečja, to je v ziljščini in rezijanščini. Tega iz današnjih refleksov in iz gradiva, kolikor ga imam na razpolago,⁴⁴ ni mogoče zanesljivo ugotoviti. Ker gre tu za razmeroma majhen del tiste-

³⁹ Oblika za samostalnik in glagol (ker gre pri glagolu za korenko zadevo in ne za premik na pripono, je to seveda normalno tudi v tem govoru).

⁴⁰ Ta pridevnik je nato prešel še v drug naglasni tip.

⁴¹ Pri V. glagolski vrsti pa imajo *dāĵlat, sāĵkatz* z refleksom stalno dolgega ě, ki je posplošen iz drugih oblik, in to ne samo v nedoločnik, ampak tudi v velelnik: *dāĵlaj*.

⁴² Ustreza npr. dolžini v prekmurščini in cirkumflektirani dolžini v hrvaški kajkavščini.

⁴³ Z metatonijo *motīka > mōtika*; prim. prekmursko *mōtika*, kjer ni predčasnega daljšanja kot npr. v *kōŭlina*.

⁴⁴ Upoštevati je treba, da pri zbiranju gradiva doslej niso pazili na primerje, ki bi naš pojav osvetljevali, saj ni nihče pričakoval v tem kakega problema.

ga področja, ki akuta ni zgodaj podaljšalo, bi pričakovali, da bo tudi ta del imel sprva enak razvoj kot večina tega področja. V dostopnem gradivu za to nisem našel dokazov, saj gradivo, vsaj navidezno, kaže prav nasprotno. Vendar je treba upoštevati tudi možnost, da bi šlo tu lahko tudi za poznejše sovpeade refleksov akuta v zlogih bolj proti začetku od predzadnjega z refleksi v predzadnjih. Na tem področju seveda ne pričakujemo premikov na naslednji zlog, ker je vmes že pas rožanščine, ki premikov ne pozna. Sovpade pa bi omogočili dve težnji ziljskega narečja: prvič poznejša težnja podaljševanja, izpričana z dolžino v tipu *kólo*, in drugič sorazmerna revnost samoglasniških kvalitet (v primerjavi z vzhodnimi koroškimi govori), saj imajo tu samo eno kvaliteto pri novoakutiranih *o*-jih ter novoakutiranih *e*-jih in staroakutiranim *ě*, s katero sovpadajo tudi kvalitete samoglasnikov, ki so prišli pod naglas po terciarnem naglasnem premiku (tip *kolo*, *seno*) – tako da bi pri *e*-jih in *o*-jih refleksi prej in pozneje daljšanih primerov skoraj gotovo sovpadli; isto je tudi pri *i*-jih in *u*-jih, pri katerih bi primeri kot *úxo*, *sína* (gen. od *sîn*)⁴⁵ prav tako kazali na možnost kasnejšega daljšanja, ne da bi samoglasnik pred tem daljšanjem zajela redukcija. Podoben položaj je v rezijanščini. Tudi tam znano [95] mi gradivo ne nasprotuje možnosti domneve, da se je tudi v tem narečju akut sprva podaljšal le v predzadnjih zlogih in da se je v zlogih bolj proti začetku besede podaljšal šele kasneje. Tudi tu sovpadajo refleksi akuta v predzadnjih zlogih z mlajšimi refleksi pod terciarnim premikom in bi torej lahko z istimi refleksi sovpadli tudi refleksi akuta v zlogih bolj proti začetku od predzadnjega.

Tak bi bil osnovni razvoj starega akuta. Posamezni primeri iz splošnega razvoja seveda lahko tudi izstopajo. Kot v drugih narečjih posamezne besede lahko prehajajo v druge naglasne tipe, tako se lahko zgodi tudi na obravnavanem področju. Nekaj primerov namreč ne kaže pričakovanih refleksov. V Breznici bi pričakovali **dátala* in **smátana*, imajo pa *détala* in *smétana*. V podjunskem narečju je pravilno *smetqna* (Zdovc, 54, 103), temu bi ustrezalo v Zafoštu *smjêtana* (z *jê* za kračino : *ê* za dolgi nazal), toda tudi podjunsko *dátela/dátela* (Zdovc, 71) je brez premika, kar kaže, kot da bi imela beseda novi akut. Vendar gre tu lahko tudi za zgodnejše daljšanje skrajšanega starega akuta (gl. v nadaljevanju članka). Enak primer je še *máčaha* v Slovenj Plajbergu (Šašel, 18) in *máčoxa* (z refleksom dolžine) v Zafoštu proti pričakovanemu *mačūoxa* v Lučah in *mačêha* v Podjuni (Zdovc, 54).

Nekaj primerov s premaknjenim naglasom se je razširilo še izven področja s splošnim premikom. Tako imajo npr. tudi v Breznici *jahôtca*, *srôqtqa*.

Na vsem našem področju nastopajo tudi posplošitve pri pregibanju. Če pride v samostalniški sklanjatvi stari akut v stranskih sklonih v predpredzadnji zlog ali če se to

⁴⁵ Po gradivu za SLA, ki ga je zapisal I. Grafenauer. Za *uxo* gl. še Ramovš, ZD I, 302. Če ni analogičen po ženski obliki, bi na isto kazal tudi srednji spol *pústo* (kračina je položajna pred dvema soglasnikoma), gl. Grafenauer, AfsIPh 27, 1905, 223.

zgodí v pridevniških pregibalnih oblikah in tudi pri tvorbi pridevnikov iz samostalniške osnove, v kateri je akut v predzadnjem zlogu, je navadno posplošen refleks iz predzadnjega zloga.⁴⁶ Pravilni refleksi so tu razmeroma redki, še najpogosteje jih najdemo menda pri besedi *mati*, ki ohranja tudi premeno osnove.⁴⁷ Posplošeno je tudi edninsko naglaševanje v velelniku (kar je zelo močna težnja tudi v drugih narečjih), npr. v Breznici: *déwe* 'delaj' *déwete* 'delajte' (namesto **dàwete*), *uzihna* *uzihante* (nam. **uzəhante*) itd.

Ostane vprašanje, kako sta se razvijala v zlogih bolj proti začetku besede od predzadnjega novoakutirana etimološka *e* in *o*. Pričakujemo, da se prav tako kot skrajšani stari akut tudi novi kratki akut ne bo podaljšal (oz. se ne bo podaljšal takrat kot v predzadnjih zlogih). Tudi tu [96] moramo kot pri starem akutu upoštevati analogična izravnavanja, tako da npr. primeri kot *mélamo* 'meljemo' (Breznica), *mjêlemə* (Luče), *mîlemo* (Zafošt) za kako dokazovanje ne pridejo v poštev, ker so gotovo lahko analogični po ednini (prim. tudi knjižno *nésemo* po *nésem*). Vendar tudi primeri, kjer analogija ni možna, večinoma kažejo na podaljšanje. Tako npr. navaja za Podjuno Zdovc med gradivom takele primere: *mótaka*, *ógrada*, *ótaŭa* (54), *téŭati* 'teleta', *kózlati* 'kozleta' (104), *pugrépšna*, *ójna*, *gəspójna*, *hóduŭa* (92), *qnoŭpa* 'konopnica' (93). Vendar zaradi tega še ni nujno misliti, da se je novi akut na prvotnih kračinah drugače razvijal kot skrajšani stari akut na prvotnih dolžinah, kajti v teh primerih gre lahko za tisto zgodnejše daljšanje, ki sem ga predvidel pred splošnim daljšanjem (gl. na začetku članka). To razlago bi podpirale nekatere prav tako podaljšane prekmurske oblike, čeprav tam splošnega daljšanja ne poznajo, kot npr. *öŭtava*, *köŭlina*.⁴⁸ Vsi primeri se v koroščini in prekmurščini ne ujemajo, ker je v koroščini več podaljšav. Tako je npr. podjunsko *mótaka*, prekmursko pa *mötika*. V Zafoštu, ki je bližje prekmurskemu naglaševanju kot koroščina, je npr. v *motika* refleks za nepodaljšani akutirani *o* in se torej ujema s prekmurskim, medtem ko pa se refleks v Lučah ujema s podjunskim. Da so se prav novoakutirani *e*-ji in *o*-ji najpogosteje daljšali pred splošnim daljšanjem, je razumljivo iz tega, da ti nastopajo v metatonijskih kategorijah, kjer je stari akut navadno prešel v novi cirkumfleks (torej tudi kračina proti dolžini), medtem ko nastopajo skrajšani stari akuti v nevtralnih položajih.

V vseh teh narečjih pa novi akut na prvotni dolžini ostaja dolg in nepremaknjen. Prim. npr. *swíčanca* (Breznica), *swêčanca* (Luče). Najbolj do izraza pridejo novi akuti pri glagolih tipa *kúpiti kúpila*, *písati písala*, ki delajo v razmerju do *kuhati*, *rezati* vtis, da so naglasni tipi pri glagolih v primerjavi s knjižnimi enostavno zamenjani. Tu gre seveda za refleks novega akuta, ki se je verjetno najprej pojavil v opisnem deležniku in

⁴⁶ Tu so mišljeni taki primeri kot npr. *búkov -a -o*, *brézov -a -o*, *smréka -ami*, *pámet -i* itd.

⁴⁷ Vendar je tudi tu že pogosto posplošen naglas iz im. in tož., ponekod, kjer nimajo tonemskega naglaševanja, lahko tudi še iz or. (z novim cirkumfleksom).

⁴⁸ Gl. Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, Budapest 1909, 78, 79.

nato še v nedoločniku. Razlaga njegovega nastanka tu trenutno ni važna, važno je, da reflektira kot novi akut, kar nam kažejo tudi primeri iz prekmurščine, kjer stari akut ni podaljšan, v teh oblikah pa imajo dolžino.⁴⁹

Na koncu bi se še dotaknil morebitne možnosti, da bi bila kračina v tipu *jagoda*, *delati* v zvezi s krajšanjem, ki so ga včasih suponirali za [97] praslovansko (krajšanje akuta, če sta mu sledila še dva kratka ali en dolg zlog ali če je bil obdan od dveh kratkih),⁵⁰ ker ga izkazuje tudi češčina. Vendar direktne zveze s češkimi kvantitetnimi razmerami ne more biti, ker je v češčini kratek tudi tip *koleno*, ki se v naših dialektih drugače obravnava kot tip *jagoda*, po drugi strani pa se pri nas tip *koleno* tako obravnava kot tip *delo*, ki pa sta v češčini različna. Dalje so pri nas različno obravnavani primeri s starim akutom in novim akutom na dolžini, v češčini pa so spet drugačna razmerja. Vse to kaže, da je pri nas moral biti stari akut splošno skrajšan, pozneje pa se je različno podaljševal. Češka kračina v tipu *jagoda* (kot tudi srbohrvaško krajšanje cirkumfleksa v enaki poziciji – tip *sinovi*) nam je torej lahko le nekakšna paralela za lažje razumevanje nepodaljšanja v zlogu, ki mu sledi še več kot en zlog.

Kot je pokazala ta obravnava nekaterih naglasnih posebnosti severnih slovenskih narečij, je treba pri razvoju akuta v slovenščini upoštevati naslednja okvirna izhodišča:

1. Skrajšani stari akut se je v koroških in delu štajerskih narečij pozno podaljšal, kar je razvidno iz kvalitativnih razlik med refleksi stalno dolgega *ě* in staroakutiranega *ě*,⁵¹ v nekaterih primerih pa tudi iz refleksov pri drugih samoglasnikih (gl. točko 4).

2. Skrajšani stari akut in novi akut na praslovanskih kratkih samoglasnikih se je v določenih kategorijah lahko daljšal v različnih časih, kot nam dokazujejo tudi taka narečja (npr. prekmurščina in hrv. kajkavščina), kjer stari akut splošno sploh ni podaljšan.

3. Splošno prozodično daljšanje akuta, ki je v koroških in delu štajerskih narečij pozno, je zajelo samo predzadnje zloge in ne vse nezadnje, kot se je mislilo doslej. Ziljščina in rezijanščina nam sicer ne nudita dokazov za to, vendar gre tam lahko v zlogih bolj proti začetku od predzadnjega za kasnejše daljšanje in sovpad teh refleksov z refleksi v predzadnjih zlogih.

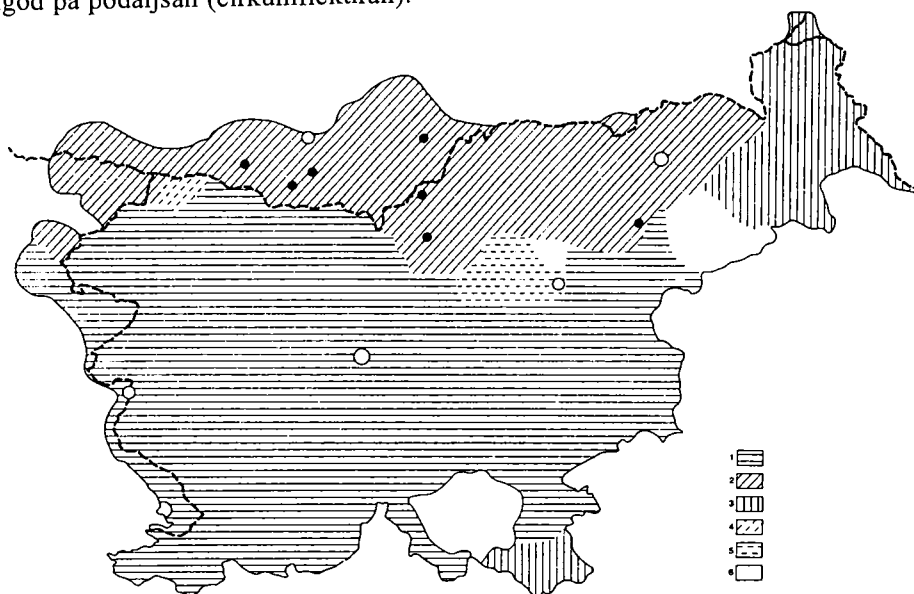
4. Zlogi bolj proti začetku besede od predzadnjega so po podaljšanju predzadnjih ostali kratki in se potem v raznih narečjih po svoje razvijali: 1. v ziljščini in rezijanščini so dali samoglasniki v teh zlogih enake reflekse kot v predzadnjih, 2. v delu rožanščine in v južnopohorskem narečju so dali enake reflekse (pri vseh samoglasnikih) kot

⁴⁹ Isto kaže tudi hrvaška kajkavščina s svojim dolgim akutom; večinoma samo v opisnem deležniku, v nekaterih govorih pa tudi v nedoločniku kot velik del slovenščine, gl. Junković, Rad JAZU 363, 199.

⁵⁰ Prim. Nahtigal, Slovanski jeziki², 29, 31.

⁵¹ Teorijo poznega daljšanja akuta je na osnovi refleksov za *ě* podrobno izdelal Ramovš (ČJKZ VI, 13sl., in pozneje tudi drugod), nakazal pa je to možnost že Oblak (ZNŽO I, 1896, 46).

kračina v zad[98]njem zlogu (torej različne od refleksov v predzadnjem zlogu), 3. v delu rožanščine, v podjunščini, v mežiškem, severnopohorskem in severnosavinjskem narečju se je ta kratki akut premaknil na naslednji zlog, ki je v delu rožanščine kratek, drugod pa podaljšan (cirkumflektiran).

Skica razvoja akuta*

- 1 zgodaj podaljšani akut v nezadnjih zlogih
- 2 pozno podaljšani akut v predzadnjih zlogih
- 3 nepodaljšani akut (oz. podaljšan ob splošni odpravi kvantitetnih razmerij)
- 4 verjetno pozno podaljšani akut v predzadnjih zlogih, vendar iz sedanjih refleksov to ni dokazljivo
- 5 sedanji refleksi kažejo na zgodnjo podaljšavo, vendar kvalitete refleksov najbrž ne izključujejo tudi kasnejših sovpadov
- 6 ni podatkov ali so podatki premalo jasni

Črne točke na skici označujejo obravnavane govore, in sicer severno od državne meje od zahoda proti vzhodu: 1. Breznica pri Št. Jakobu, 2. Slovenj Plajberg (Šašlovo gradivo), Borovlje (Scheiniggovo gradivo), 4. Rinkole (od tu je velika večina v članku navedenega Zdovčevega gradiva); južno od državne meje pa od severa proti jugu in nato vzhodu: 5. Koprivna, 6. Luče in 7. Zafoš pri Slovenski Bistrici.

* Kolikor se skica razlikuje od Ramovševe, je popravljena po objavljenih člankih (Tominšek, Logar, Kolarič) in gradivu za Slovenski lingvistični atlas v Inštitutu za slovenski jezik SAZU.

[219] **Nekaj opažanj pri akutu na zadnjem zlogu v slovenščini**

Znano je, da vpliva na potek in višino tona naglašenelega samoglasnika pri tonemskem naglaševanju v precejšnji meri stavčna intonacija, ki v povedni obliki proti koncu stavka pada, ter da je pri nas (in večkrat tudi drugod) ena bistvenih značilnosti tonema tudi višina naslednjega zloga.

Iz tega sledi, da je najbolj ogroženo mesto pri tonemskem naglasu na zadnjih besednih zlogih. Akut v tem položaju nima opore v višini naslednjega zloga, ker ga ni (razen če pride za njim naslonska beseda), če pride na konec stavka, pa vpliva na njegovo netipično realizacijo močno tudi stavčna intonacija.¹

Zato lahko dobimo narečja, ki so sicer ohranila tonemsko naglaševanje, vendar pa ne poznajo akuta na zadnjih zlogih bodisi na splošno, fakultativno, v določenem okolju ali samo v določenih morfemih, kjer ga niso mogle podpirati sorodne oblike z akutom v nekončnem položaju.

Taki pojavi so nam znani od drugod. Pogosti so npr. na hrvaškem področju (štokavščina seveda zaradi svojih naglasnih razvojev nima akuta v takem položaju). Najbolj znan je v zvezi s tem kastavski govor, kjer prehaja na koncu stavka akut v cirkumfleks, o čemer je obširno pisal A. Belić² ter govor otoka Visa (v manjši meri začetek že na Hvaru), kjer prehaja akut v cirkumfleks na koncu besede, o čemer sta pisala A. Belić in M. Hraste.³ Na prehod akuta v cirkumfleks na koncu besede kaže tudi Rožičevo gradivo za Prigorje.⁴ Prim. še v delu posavskega govora (in podobno nekod

¹ Kako vplivajo na realizacijo tonema različni položaji besede, lahko vidimo v eksperimentalnofonetičnih meritvah pri Toporišču, Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika, SR 15, 1967, 64–108; Liki slovenskih tonemov, SR 16, 1968, 315–393.

² A. Belić, O rečeničnom akcentu u kastavskom govoru, JF 14, 1935, 151–158, in 15, 1936, 165–169; Izveštaj ..., Godišnjak SKA 26 (1912), 1914, 235; Akcenatske studije, Beograd 1914, 9–10.

³ A. Belić, O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, Glas SKA 168, 1935, 25; M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Hvara, JF 14, 1935, 16; Osobine govora ostrva Visa, Zbornik u čast A. Belića, Beograd 1937, 149.

⁴ V. Rožić, Kajkavački dijalekat u Prigorju, Rad JAZU 115, 1893, 68–136; 116, 1893, 113–174; 118, 1894, 55–115.

v čakavščini) prehajanje končnega akuta v cirkumfleks, če je pred njim dolžina, o čemer piše zlasti S. Ivšič⁵ ipd.

Pri nas se je o prehodu akuta na zadnjem zlogu v cirkumfleks razmeroma malo pisalo.⁶ Le za južno Belo krajino, kjer se na sploh poznajo srbohrvaški jezi[220]kovni vplivi, ga je leta 1958 omenil T. Logar.⁷ Nasprotno pa T. Logar 1967⁸ omenja prehod cirkumfleksa v akut na zadnjem zlogu v Kostanjah na Koroškem (spadajo pod rožanski dialekt). Tudi G. Neweklowsky ugotavlja v svojih eksperimentalnofonetičnih študijah,⁹ da je v rožanskem dialektu izvršena tonemska nevtralizacija v zadnjih zlogih,¹⁰ in sicer s tonskim potekom akuta.¹¹ Kaj več o tem ne vemo, čeprav to ni samo pojav obrobni dialektov. Tudi sam tega pojava nimam dovolj raziskanega, kljub temu da sem ga prvič opazil že leta 1955 na Blokah.¹²

Čeprav pa stvari v zvezi z akutom oz. sploh tonematiko na zadnjem zlogu še niso čisto jasne, bi vseeno rad nanje opozoril in usmeril pozornost na ta pojav, kajti v prihodnjih raziskavah bi bilo nujno treba posvečati temu več pozornosti: zlasti raziskovalci domačini bi najlažje določili fonološke značilnosti teh sprememb (kdaj gre za alotone in kdaj za toneme, kdaj prihaja do nevtralizacij na splošno in kdaj samo v določenih stavčnih položajih ipd.), vsekakor pa bi bile zelo koristne tudi ekperimentalnofonetične raziskave tega pojava, kajti včasih prihaja na končnih zlogih do neke nejasne tonemskosti, ki ne ustreza slušnemu vtisu ne akuta in tudi ne cirkumfleksa (včasih se približuje tudi akutu), v ta naglas pa lahko prehaja tudi prvotni cirkumfleks.

V slovenščini opažamo spremembe pri akutu na zadnjem besednem zlogu zlasti v precejšnjem delu dolenskega dialekt. Povsem trdno se drži akut v vseh položajih v

⁵ S. Ivšič, Današnji posavski govor, Rad JAZU 196, 1913, 146; Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, Zbornik radova Fil. fak. u Zagrebu I, 1951, 370–376, in tam navedena literatura. Prim. tudi M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Brača, Srpski dijalektološki zbornik 10, 1940, 30–31.

⁶ Na kratko so omenjali možnost nevtralizacij v določenih stavčnih položajih. Prim. npr. Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu. Ljubljana 1939, 20, kjer pravi, da na koncu stavka postanejo besede cirkumfleksirane, in sicer ne samo na zadnjem zlogu. Prim. tudi Toporišič, SR 15, 1967, 64–108, in tam navedeno literaturo (op. 64 ni točna).

⁷ T. Logar, Dialektološke študije X, SR 11, 1985, 153.

⁸ T. Logar, Dialektološke študije XII, SR 15, 1967, 1.

⁹ G. Neweklowsky, Zur Wortintonation in slowenischen Mundarten Österreichs, Acta Universitatis Carolinae, Philologica, Phonetica Pragensia III, 1972, 179–182; Slowenische Akzentstudien, Wien 1973.

¹⁰ Nekoliko slabo dokumentirano. Primeri, ki jih navaja v poglavju Die Intonation langer, phonologisch neutraler Silben (Slowenische Akzentstudien, 159–160), so lahko vsi s prvotnim cirkumfleksom.

¹¹ Najbrž ne bo v celi rožanščini enako. Isačenko (n. m.) navaja cirkumfleks, in še to samo v določeni stavčni poziciji.

¹² Pojav sem opisal v poročilu Inštitutu za slovenski jezik 1. oktobra 1955 (deloma pa že 30. junija 1955).

dolenjskem dialektu samo na področju ribniške doline, v okolici Sodražice (z Goro), na velikolaškem področju, v Strugah, Dobrepolju, v okolici Grosuplja in Iga. Na tem področju ni noben problem identificirati akut na zadnjem zlogu besede v katerem koli položaju, tudi na koncu stavka ali v posamezno izgovorjenih besedah kot odgovorih na postavljeno vprašanje. Morda bi sem lahko prišteli še Rakitno, vendar tu ton na končnih zlogih včasih že ni več tako izrazito akutovski.

Zahodno od tega ozemlja na precej velikem in strmjenem področju Loškega potoka, Bloške planote ter okolice Cerknice in Loža pa akut na zadnjem besednem zlogu ni več posebno obstojen. Večinoma prehaja v cirkumfleks, vendar se zlasti v takih primerih, ko je lahko analogično vzdrževan po sorodnih oblikah (zlasti stranskih sklonih), lahko sliši še akut, včasih pa se sliši lahko za oba tonema (za akut in cirkumfleks) neki nejasen ton (zlasti proti Ložu je lahko podoben celo akutu). Težko je reči, kdaj in kje prihaja že do popolnega sovpada akuta s cirkumfleksom v končnih zlogih. Za take določitve bodo potrebne še podrobne raziskave po posameznih govorih. Vendar imam pogoste zapise [221] s cirkumfleksom za končni akut, tudi če je besedi sledila naslonka ali v sredi stavka, npr. *po zobâix me targa, ne koncâix je*, vendar tudi *damú grîem* (Retje v Loškem potoku), *po zobîex me targa, zrokîe mǎ je pálu, damû je pǎršu, upǎtîe je blû, ne vâjm, kúlk je úra*, vendar tudi *gdú je pǎršu, múj sîn, skúm je šu* (Ravne) ipd.¹³

Vzhodno od omenjenega področja, kjer se končni akut trdno drži, se začne izgubljati akut najprej v nekaterih končnicah. Že pri Grosuplju se pojavi cirkumfleks v orodniku ednine pri *a*-jevski sklanjatvi in osebni zaimkih (v 3. osebi le pri ženskem spolu), včasih tudi pri *i*-jevski. Ker se v drugih primerih tukaj akut še dobro drži, ni nujno, da gre za fonetični razvoj; morda bi lahko vplival tožilnik. Od tu proti vzhodu na ozemlju Stična–Trebnje–Dobrníč–Mirna Peč se temu sklonu v nekaterih krajih pridruži še mestnik množine pri *i*-jevski in *o*-jevski sklanjatvi. Tudi tu bi šlo lahko za vpliv tonematike iz dajalnika množine, kot drugod lahko vpliva mestnik na dajalnik (*-ém* × *-ém*),¹⁴ in sicer na vsem tem področju lokalno, včasih menda celo individualno, precej različno, tako da dobimo lahko v dajalniku cirkumfleks in v mestniku akut, v obeh sklonih cirkumfleks in tudi v obeh sklonih akut, npr.: *kastîem, kastîex, zabîex* (Stična); *kastîem, zabîem, kastiêx, zabiêx* (Grosuplje); *lasîem, pestîem, lasîex, pestîex* (Vrh pri Višnji Gori); *kastîem, zabîem, kastîex* (Zg. Brezovo); *ačîem, lasîem, lasîem, ačíêx, dražiêx* (Dobrníč); *kuostîem, zabîem, kuostîex, zabîex* (Gornji Vrhi); *lasîem, zabîem*,

¹³ Prebivalci z ozemlja s trdnim akutom na zadnjem zlogu dobro občutijo prehod končnega akuta v cirkumfleks. Pripovedovali so mi zgodbo, kako sta dva prenočevala v nekem skednju. Zjutraj je Bločan rekel Ribničanu: »*Zarî se, zarî se.*« Ribničan, ki tega ni razumel kot 'zori se (dani se)', ampak kot 'zarîj se', je odgovoril: »*Kokú se bom zerîu, kso sâme díle.*«

¹⁴ Tudi v vokalizmu so v slovenščini medsebojni vplivi v različne smeri (v smeri etimološkega *e* in *ě*) med dajalnikom in mestnikom množine (prim. F. Ramovš, Končnici dat. in lok. pl. *i*-jevske sklanje v slovenščini, SR 2, 1949, 177–183, in tam navedeno literaturo; Rigler, ZSKJ, 56).

ačiem, ušiem, kustiem, zabíex, ačíex, kustíex (Mirna Peč). Po drugi strani pa so na vsem tem področju naglašene končnice *-mi* v or. mn., *-i* v rod. mn. pri *i*-jevski, *-ie* v rod. ed. pri *a*-jevski še vedno akutirane. Vendar čim bolj proti vzhodu pa gremo, tem manj postaja končni akut izrazit.

Južneje od tu ob gornji Krki (Muljava, Krka, Zagradec, Ambrus, Žužemberk, Sardinja vas) je končni akut že precej bolj nestabilen. Zlasti v vseh končnicah se dokaj pogosto že sliši cirkumfleks ali pa se tudi končni cirkumfleks začne približevati akutu (zlasti okrog Žužemberka se mi je zdel cirkumfleks včasih bolj akutovsko izgovorjen).

Na področju Mirna–Šentrupert–Mokronog je prehajanje v cirkumfleks še nekoliko bolj izrazito (tudi izven nevplivanih končnic), medtem ko je na področju Novega mesta prehajanje končnega akuta v cirkumfleks že precej splošno.

Nazadnje bi omenil v zvezi s končnim akutom še žirovski govor v rovtarskem poljanskem dialektu.¹⁵ Ta sicer ne kaže prehajanja končnega akuta v cirkumfleks, ampak se naši pojavi tam odražajo le v tem, da se ob spreminjanju [222] njihovega akuta v cirkumfleks in cirkumfleksa v akut, cirkumfleks na zadnjem zlogu ni spremenil v akut (po drugi strani pa tudi akut, če je bil bolj proti začetku od predzadnjega zloga, ne v cirkumfleks).

¹⁵ Prim. M. Stanonik, Govor Žirovske kotline in njenega obrobja, SR 25, 1977, 293–309.

V zvezi z delom za Slovar slovenskega knjižnega jezika je bilo treba na novo normirati tudi naglaševanje. Že pri dinamičnem naglasu je prišlo do precejšnjih sprememb; pri tonemskem naglaševanju, katerega označevanje – kot eno od možnosti knjižnega izgovora – je slovar ponovno uvedel, pa je bilo treba marsikaj povsem na novo določiti. Prejšnji določevalci intonacij so se večinoma opirali na svoj izgovor in niso upoštevali variantnosti, ki je pri tonemskem naglaševanju še pogostnejša kot pri dinamičnem. Za strokovnjake, ki se zanimajo za slovenski akcent, bo zanimivo, kako je do raznih variant pri tonemskem naglaševanju knjižnega jezika prišlo in kakšno je njihovo dejansko ozadje, bodisi v mešanju dialektov ali v samostojnem razvoju govora izobražencev.

I

Ena od pomembnih variantnosti je možnost različne intonacije v ženskem spolu opisnega deležnika nekaterih glagolov.

Poznano je, da so v posameznih oblikah opisnega deležnika pogosto intonacijske razlike, vendar so si dosedanji podatki glede tega enotni [6] le pri nekaterih kategorijah, kot npr. *dál dála dáli*, *kupováł kupovála kupováli*, *lovíl lovíla lovíli*, *nósil nosíla nosíli* ipd., medtem ko so razlike npr. pri tipih kot *žélel želéla želéli* (v začetku Valjavec,¹ Svane²) : *žélel želéla želéli* (pozneje Valjavec,³ Breznik,⁴ de Bray⁵), *délal délala délali*

¹ Rad JAZU CXI, 1892, 41–52, 108–109.

² Grammatik der slowenischen Schriftsprache, Kopenhagen 1958, 109.

³ Rad JAZU CXXXII, 1897, 131.

⁴ AfsIph XXXII, 1911, 427; Slovenska slovnica 1916, 131, *1934, 120.

⁵ Guide to the Slavonic Languages 1951, 423 (slovenske podatke v tej knjigi je pregledal F. Ramovš).

(v začetku Valjavec,⁶ Breznik,⁷ de Bray,⁸ Svane⁹) : *délat dělala dělali* (Škrabec,¹⁰ pozneje Valjavec¹¹), *míslil míslila míslili* (v začetku Valjavec,¹² Breznik,¹³ de Bray¹⁴) : *míslil míslila míslili* (Škrabec,¹⁵ pozneje Valjavec¹⁶).

Za sedanji knjižni jezik velja,¹⁷ da pri glagolih z naglašeno pripono nastopi v femininski obliki tonemska alternacija, in sicer na priponi *i* in *a* redno,¹⁸ na priponi *e* pa fakultativno. Pri priponskih glagolih z naglasom na podstavi je v femininski obliki fakultativna alternacija pri tistih glagolih, ki imajo v infinitivu akut in v prezentu cirkumfleks.¹⁹ Torej redna alternacija pri tipih *nosíla*, *pisála* ter *lovíla*, *kovála*, fakultativna pri *želega* ter *delala*, *míslila*, *videla* (od *délati dělám*, *mísliti míslím*, *videti vídim*) in brez alternacije pri *stískala*, *rísala* (od *stískati stískám*, *rísati ríšem*).

Vzrok teh fakultativnih alternacij je dejstvo, da je v slovenščini različno močno razširjen metatonijski novi cirkumfleks. Začetek teh meta[7]tonij, ki so zasnovane na uvajanju opozicije med posameznimi oblikami, je najbrž pogojen s praslovanskimi akcentskimi zakoni (npr. *dál dáli* : *dalá*). Seveda se te opozicije analogično širijo na nove kategorije. V slovenščini je metatonija v opisnem deležniku najredkejša na severozahodu, narašča pa proti jugu in vzhodu. Dialekti v vzhodnem delu Slovenije so šli še dalj in novi cirkumfleks iz femininske oblike lahko premaknili za zlog proti začetku: *nosíla* > *nósila* (enako kot *motíka* > *mótika* ali *koléna* > *kóléna*) – izvedli torej še eno metatonijo. Ponekod je to razmerje, ki bi se v poknjženi obliki glasilo *nósil nósila nosíli*, še ohranjeno (prim.: *nòsu nòswa nosíl* (Žitara ves), *nòsu nòsəwa nosíli* (Pliberk), *nósiť nòsíta nosíli* (Dragovanja vas), *nòsu nùsła nusíl* (Mostec pri Dobovi), *nòsa nòsila nosíli* (Videm ob Ščavnici), *nòsu nòsila nusíli* (Gomilice) itd.), drugod so ostale oblike (navadno z izjemo sg. masc.) izenačene po femin. (prim: *nòsu nùsła nùsli* (Artiče pri Brežicah), *n^opsu nòpsla nòpsli* (Svetina pri Celju), *n^opsu n^opsla n^opsli* (Črnova pri Velenju), *nuòsu nùsła nùsli* (Žiče), *nuòso nùsła nùsli* (Zafošt pri Slovenski Bistrici) itd.).²⁰

⁶ Rad JAZU CXI, 1892, 100–102, 109.

⁷ AfsIph XXXII, 1911, 442 (zgleđ *pokati*): Slovenska slovnica 1916, 135, ⁴1934, 123.

⁸ N. d., 422.

⁹ N. d., 105.

¹⁰ Cvetje XIV, 1895, 1 b.

¹¹ Rad JAZU CXXXII, 1897, 138, 157.

¹² Rad JAZU CXI, 1892, 75–81, 109.

¹³ AfsIph XXXII, 1911, 430; Slovenska slovnica 1916, 133, ⁴1934, 122.

¹⁴ N. d., 423.

¹⁵ Cvetje XIV, 1895, 1 b (zgleđ *praviti*).

¹⁶ Rad JAZU CXXXII, 1897, 138, 157.

¹⁷ Rigler, JiS XI, 1966, 32–34. Slovar slovenskega knjižnega jezika I, 1970, LV–LVIII.

¹⁸ Izjema so primeri z dolžino v opisnem delžniku ednine moškega spola in cirkumfleksom v sedanjiku (tip *sejati*), pri katerih je alternacija fakultativna (ter kontrahirana glagola *bati se* in *stati*, pri katerih ni alternacije).

¹⁹ Enako tudi pri sedanjiku brezpriponskih *vedeti* in *povedati*.

²⁰ Težko je reči, koliko ima tip *pisála* v nekaterih dialektih osnovo prav v tem premiku cirkumfleksa proti začetku.

Širjenje teh – da jih tako imenujem – metatonij je vezano na enake vzroke, namreč na uvajanje akcentskih opozicij med oblikami (kar pa se spet lahko poenostavi, ko postane preveč komplicirano), ni pa najbrž vezano povsod na isti čas. Nekatere alternacije se uvajajo šele v najnovjšem času z odpravljanjem moderne vokalne redukcije, a druge se ob istih vzrokih tudi opuščajo. Tudi po tem, da današnje izoglose metatonij v opisnem deležniku ne potekajo po kakih ostrejših in starejših dialektičnih mejah, lahko sklepamo na novejša širjenja in izpodrivanja posameznih tipov. Vendar pa je večina teh sprememb le izvršena že razmeroma zelo zgodaj, saj v dialektih, ki so pozno podaljšali stari skrajšani akut, nastopa v teh metatonijskih pozicijah refleks za stalno dolgi jat.

V dialektu se normalno primeri iste kategorije enako obravnavajo: so metatonirani, niso metatonirani ali pa je pri vseh primerih nestabilnost. Prav redka so odstopanja posameznih primerov na akcentno stabilnih področjih, kot npr. pri ribniškem *ognülógnu ogníla ogníl* proti *gənü gəníla gəníl*, *prepógnu prepogníla prepogníl* itd.²¹

Najprej si oglejmo tip *želela*. V tem tipu ni metatonije na vsem slovenskem ozemlju, čeprav sta podobna tipa s tematskima vokaloma *a* in *i*[ø] (tipa *pisála*, *nosíla*) praktično povsod²² metatonirana. Vzrok te neparalelnosti ni popolnoma jasen. Morda je v tem, da sta tematska vokala *a* in *i* prvotno lahko tudi padajoče intonirana (rastoča pripona je v tipu *pisal*, *nosil*, padajoča v *koval*, *lovil*), tematski vokal *ě* pa je bil samo rastoč (Primeri *pel* in *plel*, kjer je *ě* prvotno padajoč, imata korenski *ě*, primeri s korenskim vokalom pa se drugače obravnavajo, saj se tudi *ubil* ni izravnalo po *nosil*²³). Približno teritorialno razporeditev oblik *želéla*: *želêla* kaže skica. Tu naj bo navedenega še nekaj gradiva: *tərpou tərpéa tərpélê* (Brdo v Ziljski dolini²⁴); *tərpéa*, *žəbêa* 'živela' (Blače²⁴); *žəbêwa* (Podklošter²⁴); *tərpou tərpéwa tərpélə*, *letéwa*, *žəwéwa* (Št. Jakob v Rožu²⁵); *tərpéwa tərpélə*, *žəwéwa* (Sveče²⁶); *tərpéwa tərpélə* (Slov. Plajberk²⁶); *živéwa* (Djekše²⁶); *tərpéwa*, *žiwéwa* (Globasnica²⁶, Pliberk²⁶); *tərpéwa*, *žbéwa* (Ukve²⁶); *tərpíela*, *živíela* (Matajur²⁶); *tərpíela* *tərpíél*, *živíela* (Podbonesec²⁶); *tərpíela*, *živíela* (Ošne²⁶); *tərpú tərpíela tərpíélə*, *žíbu žbíela žbíélə* (Log pod Mangartom,²⁵ Trenta²⁵); *tərpíela*, *žibíela* (Livek²⁶); *tərpíela*, *živíela* (Drežnica²⁵); *tərpíela* (Kred,²⁶ Tolmin²⁶);²⁷ *tərpíela tərpíél*, *žəbíela žəbíél* (Čiginj pri Tolminu²⁸); *tərpíela* (Zatol-

²¹ Najbrž je nemetatoniran zato, ker je v opisnem deležniku osnova enozložna in je podoben z brezpriponskimi glagoli (*ogníl* kot *skril*).

²² S Koroške je nekaj izjemnih zapisov brez metatonije. Tip *bežala* je enako obravnavan kot *pisala*.

²³ V nekaterih dialektih je tudi korenski vokal metatoniran, vendar še redkeje kot pri tipu *živela*.

²⁴ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal I. Grafenauer.

²⁵ Gradivo iz zbirke za SLA in drugo narečno gradivo; zapisal J. Rigler.

²⁶ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal T. Logar.

²⁷ Čudna intonacija za to področje; morda gre za napako pri zapisu.

²⁸ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisali študentje slavistike (domačini).

min²⁸); *žwéjwa žwéjél* (Dovje²⁸); *tərpéwa tərpél, žvéwa žwél* (Breg pri Zasipu²⁸); *žvéwa* (Lom pri Tržiču²⁸); *tərpéwa, žvéwa* (Tržič²⁶); *tərpéwa*, možno je tudi *tərpéwa* (Križe pri Tržiču²⁸); *tərpéwa* (Ljubno²⁸); *tərpéwa, žvéwa* (Jezersko,²⁶ Primskovo pri Kranju,²⁸ Godič pri Kamniku²⁵); *žvéwa* (Črna pri Kamniku²⁸); *tərpéla* (Praprotno²⁶); *tərpéwa tərpél, žvéwa žwél* (Polica²⁸); *tərpéwa tərpél, žvéwa žwél* (Stražišče²⁸); *žwéwa* fem., *žwéwa* dual, *tərpéwa* (Šenčur²⁸); *tərpéwa tərpél, žvéwa žwél* (Smlednik²⁸); *tərpéla tərpél, žvéla žwél* (Reteče²⁸); *tərpéwa, žvéwa* (Gameljne²⁸); *živéla* (Horjul²⁶); *tərpéwa, žəwéwa, cwədéwa* (Vnanje Gorice²⁹); *žəwéwa, smərdéwa, cwədéwa* (Vnanje Gorice²⁸); *tərpéla, živéla* (Logatec²⁶); *tərpéla* (Borovnica²⁸); *tərpéla, žəwéla, žəwéla* (Rakitna²⁵); *tərpájla tərpájlj, žəwájla žəwájlj* (Begunje pri Cerknici²⁵); *tərpéjla, žəwéjla* (Cerknica²⁸); *tərpájla, žəwájla* (Lipsenj pri [9] Cerknici²⁸); *tərpájla, žəwájla* (Vrhnika pri Ložu²⁸); *tərpájla, tərpájlj, žəwájla* (Nova vas na Blokah²⁵); *tərpájla, žəwájla* (Dolenja vas pri Ribnici²⁵); *sədájla sədájla, želájla, želájla, žəwájla* (Ribnica²⁵); *tərpéjla, žəwéjla* (Sodražica²⁸); *tərpájla, žəwájla* (Sv. Gregor²⁵); *tərpéjla tərpéjlj* (Raščica²⁵); *žəwájla* (Struge²⁵); *tərpájla* (Podgorica v Dobrepolju²⁸); *tərpéla, žəwéla* (Ig²⁵); *žjvéla* (Grosuplje²⁸); *tərpéla, živéla* (Hrastje pri Grosuplju²⁸); *tərpéla, žjvéla* (Zg. Brezovo pri Višnji Gori²⁸); *vərtéla, žvéla* (Rudnik²⁵); *tərpéwa tərpél* (Studenec²⁹); *tərpéla* in *tərpéla* (Sostro²⁵); *tərpéjwa* (Janče²⁹); *žjvéla* (Stična²⁸); *tərpéla tərpél, žjvéla* (Muljava²⁵); *tərpéla* (Zagradec²⁵); *tərpéla tərpéjl, žəwéla žəwéjl* (Dobrnica²⁵); *tərpála, žəwála* (Šentrupert²⁸); *tərpéla žəwéla* (Mokronog²⁵); *tərpéjla, živéjla* (Novo mesto²⁸); *živel živéjla živéti, tjpéjla tjpéti*³⁰ (Predgrad ob Kolpi²⁸); *tərpéjla živéjla* (Stari trg ob Kolpi²⁶); *tjpéla tjpéli, živéla živéli* (Dragovanja vas²⁸); *tərpéla, živéla* (Dragatuš²⁶)³¹ *tərpéla živéla* (Vinica²⁶).³¹

[10] Na področjih, kjer ni več intonacijskih opozicij, se na tistem delu, kjer je akut zgodaj podaljšan (zahodno in južnoštajersko), ne da ugotoviti, kakšno je bilo stanje pred izgubo intonacij, razen v moščanskem govoru pri Brežicah (na skrajnem jugovzhodu Štajerske), kjer je cirkumfleks skrajšan in kaže sedanje razmerje *živéla* : *živél*³² na nekdanje *živéla* : *živéli*. Tam pa, kjer se je akut pozno podaljšal, se da iz refleksov jata ugotoviti nekdanjo intonacijo. Tako lahko ugotovimo, da metatonija ni zajela Zgornje Savinjske doline. Prim. *živéla*³³ (Gornji Grad²⁶); *sedjela sedjeli* (Luče²⁵); *tərpəu tərpjəla tərpjəl, žjvjéla* (Nizka vas pri Rečici ob Savinji²⁸); *tərpéla* (Ljubno²⁶). Pač pa so vzhodno od tu poznali metatonijo; prim.: *siédau sedájla sedjli sedjle, tarpájla tarpjli, žjvájla žjvjli* (Zafoš pri Slovenski Bistrici²⁵). V Pomurju, kjer akut še ni podaljšan,

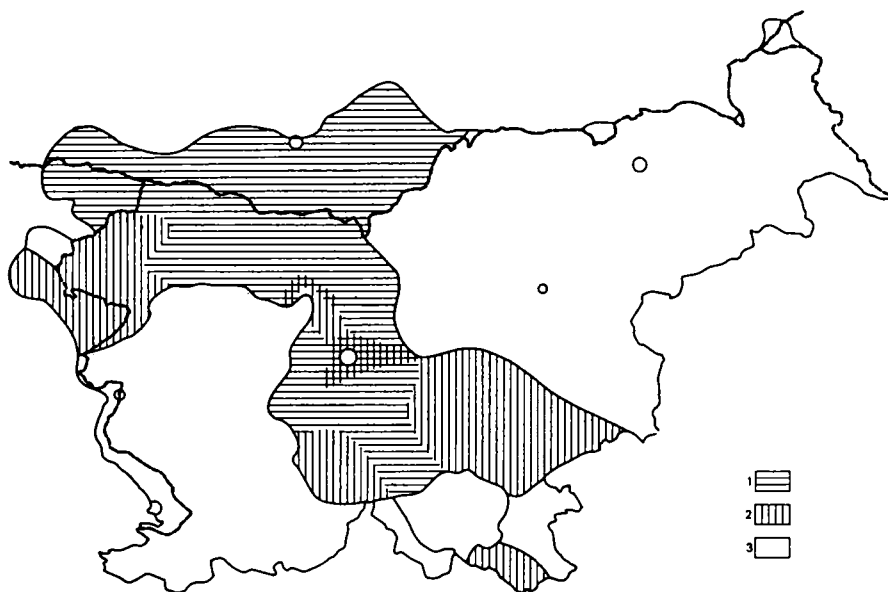
²⁹ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal V. Nartnik.

³⁰ Skrajšani stari akut še ni podaljšan; intonacijske opozicije pa v dialektu poznajo.

³¹ Intonacija je čudna; ustrezala bi novemu akutu. Prim. o tem problemu spodaj pri obravnavi tipa *delala*.

³² Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal J. Toporišič.

³³ *é* je refleks staroakutiranega *ě*. Za stalno dolgi *ě* je refleks *el̥*.

Metatonija v tipu *želela*

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij

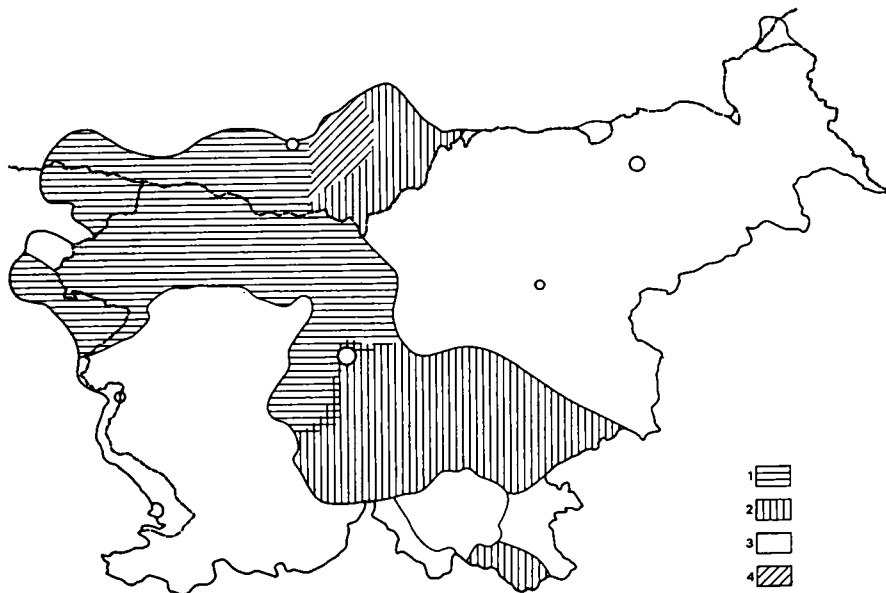
prav tako poznajo metatonirane oblike; prim. *tjpa tjpêla tjpêlj* (Videm ob Ščavnici²⁵); *tpjêjla, tjpêli, želêjla želêli* (Gomilice²⁵); *žjvêjla žjvêlj*³⁴ (Górica²⁸).

Ozemlje z metatonijo v tipu *živeła* ni strnjeno. Tudi če računamo – sodeč po refleksih v okolici najbrž s precejšnjo verjetnostjo –, da je metatonija zajemala vso jugovzhodno Štajersko in bi bilo od Prekmurja do osrednje Dolenjske to ozemlje strnjeno, je potem pretrgano z ribniško-laškim področjem, ki sega do Ljubljane, kjer se mešajo obojni refleksi. Večina Gorenjske je brez metatonije, a najdemo jo spet na jugovzhodnem Notranjskem in v Posočju. Za primorsko brezintonacijsko področje pa glede na okolico ni mogoče sklepati, ali so tam nekoč metatonijo poznali ali ne.

Nasprotno pa je pri tipu *delala* ozemlje z metatonijo oz. brez nje bolj strnjeno, čeprav tudi ta izoglosa ne poteka po kakih ostrejših narečnih mejah. Gre od Rakeka prek Rakitne in Ljubljane na razvodje med Gorenjsko in Savinjsko dolino, potem pa poteka nekje med Rožem in Podjuno (za del ozemlja vzhodno od Celovca nimam podatkov – prim. skico). Na področjih brez intonacije na zahodu seveda ni mogoče

³⁴ Tu gre za podaljšanje v najnovejšem času. Na staro dolžino kaže diftongični refleks.

dokazati prvotnega stanja, toda glede na okolico lahko sklepamo, da tu metatonije ni bilo; na vzhodu pa nam vsaj v severnejšem delu spet pomagajo različni refleksi jata. Približno teritorialno razširjenost oblik *dělala, míslila, vzdignila, vídela*: *dělala, míslila, vzdignila, vídela* nam spet kaže skica; za dokumentacijo pa prim.: *děwou děwaa děwalé, bídaa* 'videla' (Brdo v Ziljski dolini²⁴); *děaa, bídaa* (Blače²⁴); *děwou děwawa, bédawa* 'vedela' (Podklošter²⁴); *děwou, dáwawa, dáwalə, uhá[11]snəwa* (Št. Jakob v Rožu²⁵); *děwu dáwawa dáwalə, Źíhnu Źəhnuwa Źəhnələ, wídu wəduwa wədələ* (Hodiše²⁶); *děwu dáwawa dáwalə* (Sveče,²⁶ Slov. Plajberk²⁶); *wədwa* (Čahorče²⁶); *děwu dīwawa děwal, wēduwa wędł* (Sele²⁶); *děy dīəwawa dawólə, wídu wíduwa wíđělə, Źíhnuwa, séaqau, síəqawa saqól, wéadu víəduwa wədělə* (Kneža²⁶); *djěy dīəwawa³⁵ dewál dewāle, wídu wídwa węděl wędjēle* (Žitara ves²⁶); *děy dīəwawa dewóli, wídu wíduwa wíđeli* (Globasnica²⁶); *děwu dīəwawa dewóli, wídu wíduwa wíđeli* (Metlarje,²⁶ Rinkole²⁶); *děwu dīəwawa dewóli, wídu wídwa wíđeli* (Pliberk²⁶);³⁶ *děwawa, bídwa*

Metatonija v tipu *delala*

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov

³⁵ Intonacija je čudna. Gre za podoben problem kot pri op. 31 in 37.

³⁶ Na vsem tem vzhodnem delu Koroške je situacija pri glagolskem akcentu precej zamešana. Tam so nastopili še premiki akuta proti koncu besede in tudi razne analogije (prim. npr. akcent pri opisnem deležniku v Žitari vesi, kjer je tudi v fem. pl. spremenjena intonacija nasproti masc. pl.).

(Ukve²⁶); *điélu đielála đielálaḡ, bídu bíđela* (Trenta²⁵); *diélala, mísalna* (Drežnica²⁵); *diélala, bíđela* (Livek²⁶); *bídla* (Tolmin²⁶); *diélaḡ diélala diélal, bídu bíđela bíđal* (Činginj pri Tolminu²⁸); *bídu bíđala* (Breginj²⁶); *diélala* (Matajur,²⁶ Ošne²⁶); *diélala, víđela* (Podbonesec²⁶); *déwowa* (Srednja vas [12] v Bohinju²⁶); *déwoḡ déwowa déwal, vídu vídwa víđal* (Breg pri Zasipu²⁸); *déwowa* (Tržič,²⁶ Jezersko,²⁶ Križe pri Tržiču²⁸); *déwowa, vídwa* (Cerklje,²⁶ Primskovo pri Kranju,²⁸ Godič pri Kamniku,²⁵ Črna pri Kamniku,²⁸ Šenčur²⁸); *uzíynu uzíynuva uzíynal, vídva* (Polica²⁸); *déwowa vídwa* (Stražišče²⁸); *déḡo dēlala²⁷ dēlal, vído vídla víđal* (Reteče²⁸); *déwowa vídwa* (Smlednik²⁸); *déwawa, vídwa* (Gameljne²⁸); *dēlala* (Horjul²⁶); *déwoḡ déwawa, vídu vídwa* (Vnanje Gorice²⁹); *sékawa* (Vnanje Gorice²⁸); *dēlala* (Logatec²⁶); *dēlala vídla*, zlasti pri mlajši generaciji tudi *dēlala, vídla* (Rakitna²⁵); *dáiloḡ dáilala dáilalj, vídu vídla vídlj* (Begunje pri Cerknici²⁵); *dējtoḡ dējtalá, vídla* (Cerknica²⁸); *dāilala, vídla* (Lipsenj pri Cerknici²⁸); *dāilala, vídla* (Vrhnika pri Ložu²⁸); *míslu mísalna, slíšala* (Ravne pri Loškem Potoku²⁵); *dāiloḡ dāilala dáilalj, vídla* (Nova vas na Blokah²⁵); *dēlala, vídla* (Ig²⁵); *dēlala mísalna* (Rudnik²⁵); *déwu dēwowa déwal, vídu vídwa vídlá, ūzígnu ūzígnoḡa* (Studeneč²⁹); *déwawa, dēlala, míslla* (Sostro²⁵); *déwoḡ déwawa, vídu vídwa, wzígnu wzígnōwa* (Janče²⁹); *dēlala, vídla* (Grosuplje,²⁸ Hrastje pri Grosupljem²⁸); *dējlala, vídla* (Raščica²⁵); *dāilala, vídla* (Podgorica v Dobropolju²⁸); *dāilala, vídla* (Sv. Gregor,²⁵ Dolenja vas pri Ribnici²⁵); *dāiloḡ dāilala dáilalá, míslu mísalna, ūzdígálna, vídla, vāidla* (Ribnica²⁵); *dēlala, vídla* (Zg. Brezovo pri Višnji Gori²⁸); *dēlala, vídla* (Stična,²⁸ Muljava,²⁵ Zagradec²⁵); *dēlala, vídla* (Ambrus²⁵); *dējlala, vídla* (Žužemberk²⁵); *dāilala, vjđla* (Št. Rupert²⁸); *vjđla* (Mokronog²⁵); *dējlala, vídla* (Novo mesto²⁸); *dēlala dējtalá dēlali* (Predgrad ob Kolpi²⁸); *dēlala dēlala* (Stari trg ob Kolpi²⁶); *dēlala dēlala dēlato dēlali, vídla vídla vídli, zdignit zdignila* (Dragovanja vas,²⁸ Golek pri Dragatušu²⁸).

Tudi primeri *dēlala dēlala* (Vinica²⁶); *viđl vídla* (Dragatuš²⁶) kažejo na različno akcentuacijo femininske oblike, čudna je le akutirana intonacija. Podoben problem je tudi pri tipu *želela*.³⁷ Če je intonacija res akutirana, bi moralo iti tu za novi akut (stari akut tu še ni podaljšan), kar pa ni posebno verjetno. Morda gre le za napako pri zapisu intonacije in je tudi tu cirkumfleks, torej metatonirana oblika.

Na področju brez intonacijskih razlik kaže moščanski govor pri Brežicah na nekdanjo metatonijo: *dēlaḡ dēlala dēlal, vídu vídla vídli*.³² Na isto kažejo tudi področja s pozno podaljšanim akutom, le da so tam večkrat tudi pluralne oblike izenačene po femininski: *dēto dēlala* (Gornji Grad²⁶); *siēko sēkala* (Luče²⁵); *diēto dēlala dēlalj, viēd'o vēdla vēdlj* (Nizka vas pri Rečici ob Savinji²⁸); *dilaḡ dāilala dāilali* (Zafošt pri Slovenski Bistrici²⁵); *dēlaḡ dīlala* (Lovrenc na Pohorju²⁶); *dēlaḡ dējlala* (Lobnica²⁶). Metatonijo pa najdemo tudi na področju, kjer akut še ni [13] podaljšan.³⁸ *viđa vídla vídlj* (Videm ob Ščavnici²⁵);

³⁷ Gl. zgoraj pri op. 31.

³⁸ Glagol *delati* na tem področju tudi v prezentu ni metatoniran in torej tu ne spada v naš tip.

rězaŭ rějzala rězali, mīslu mīslila mīslili, vīdu vīdila vīdili (Gomilice²⁵); *vīdu vīdla vīdlu*³⁴ (Górica²⁸).

Že po obeh skicah vidimo, da se v Ljubljani stikajo metatonirane in nemetatonirane oblike. Logično iz tega lahko sklepamo, da je mešanje tudi v govoru izobražencev. To potrjuje tudi anketa, ki sem jo izvedel ob pripravah za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Zanimivo je, da se v knjižnem jeziku metatonija bolj drži pri tipu *de/lala* kot pri tipu *mislila* in *videla*. Vzrok je v tem, da se tematični vokal *a* ni reduciral, medtem ko sta se *i* in *ě* v dialektičnem izgovoru reducirala. Tako so govorili *dě/lala* ter *mīs/lal mīs/na* (oz. *čīst/la* ipd., kadar ni bilo sonanta) in *vīd/la*. Prva oblika je enaka v knjižnem jeziku in v dialektu, pri drugih pa je treba za knjižni jezik vzpostaviti nereducirani tematski vokal – s tem se beseda navadno tudi podaljša za en zlog – in pri tem nekateri ljudje metatonijo opustijo. Dokazujejo nam to paralelne reducirane oblike z metatonijo in nereducirane brez metatonije pri istih informatorjih.

Za ugotavljanje govora izobražencev sem anketiral ljudi, ki so doma iz Ljubljane ali centralnih področij, a so preživel veliki del življenja v Ljubljani, in so navajeni govoriti knjižni jezik. Upošteval sem njihov knjižni izgovor, kajti znano je, da izobraženci v knjižnem jeziku večkrat spremenijo intonacijo nasproti svojemu narečnemu izgovoru.³⁹ Njihovo narečno oz. pogovorno varianto sem pritegnil zaradi primerjave, kako se intonacije spreminjajo, pod oznako reducirano (rdc.). Podatki, ki sem jih dobil, so prikazani v razpredelnici. Znak – pomeni, da v obliki ni metatonije, znak + pa pomeni, da je oblika metatonirana.⁴⁰

³⁹ Prim. Rigler, JiS XIII, 1968, 196–197.

⁴⁰ Informatorji so: *Ba*: dr. Anton Bajec, r. 1897 v Polhovem Gradcu, živel v Sp. Idriji, Šentvidu in Vižmarjah nad Ljubljano; oče z Mirne na Dol., mati r. v Krašnji, mladost preživela na Brezovici pri Ljubljani – *Cm*: Marjan Cedilnik, r. 1933 v Guncljah pri Ljubljani; oče iz Guncelj, mati iz Buča v Tuhinjski dolini – *Dm*: Marija Dolenc, r. 1935 v Ljubljani (Šiška); oče iz Ljubljane, mati r. v Knittelfeldu, živila v Ljubljani – *Dv*: Vida Drešar, r. 1942 v Ljubljani (Vič); oče iz Ljubljane, mati iz Litije – *Jm*: Marija Janežič, r. 1920 v Vidmu-Krki, mladost preživela na Polici pri Višnji Gori; oče s Police, mati z Adamovega pri V. Laščah – *Jn*: Nada Jesse, r. 1913 v Ljubljani; oče iz Sv. Margarete pri Velikovcu, mati iz Moravč – *Jh*: Hermina Jug, r. 1938 v Ljubljani, med vojno živila v Trziču, nato v Mariboru, od 1957 v Ljubljani; oče iz Planine, mati iz Ljubljane (Vodmat) – *Ki*: Ivanka Kozlevčar, r. 1932, mladost preživela na G. Brezovem pri Višnji Gori; oče z G. Brezovega, mati iz Dednega dola pri Višnji Gori – *Ld*: Dušan Logar, r. 1951 v Ljubljani; oče iz Horjula, mati iz Ljubljane – *Lt*: dr. Tine Logar, r. 1916 v Horjulu; oče iz Horjula, mati z Vrzdenca – *Mj*: Joža Meze, r. 1919 v Ljubljani; oče iz Planine, mati iz Kostrevnice pri Litiji – *Mv*: Viktor Mlakar, r. 1937 v Ljubljani (Center); oče iz Ponikve pri Grobelnem (zgodaj umrl), mati iz Krškega – *Nv*: Vlado Nartnik, r. 1941 v Vnanjih Goricah; oče iz Notranjih Goric, mati iz Vnanjih Goric – *Pb*: Boža Pleničar, r. 1928 v Ljubljani (Center); oče preživel mladost v Ljubljani, mati iz Brčkega – *Rj*: dr. Jakob Rigler, r. 1929 v Novih Ložinah, mladost preživel v Ribnici; oče iz Ribnice, mati iz Hrovače pri Ribnici – *Ss*: Stane Suhadolnik, r. 1919 v Borovnici, v mlajših letih živel tudi v Logatcu in na Vrhniki; oče in mati iz Borovnice – *Šr*: Rozka Štefan, r. 1913 v Ljubljani (živila v južnem delu); oče iz Ljubljane (zgodaj umrl), mati iz Vrbljen pod Krimom – *Te*: Eva Toporišič, r. 1929 v Ljubljani (Bežigrad); oče iz Ljubljane, mati iz Mokronoga – *Zj*: Janez Zor, r. 1926 v

III RAZPRAVE O NAGLASU

[14]	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Žf
živela	-	-	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	±	-	-	-	+	+	+	+
virtela	-	-	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	±	-	-	-	+	+	+	+
delala	±	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
mislila	±	-	-	+	+	±	-	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+
mislila rdc.	±	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
videla	±	-	-	+	+	±	-	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+
videla rdc.	±	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
vedela	±	-	-	+	+	±	-	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+
vedela rdc.	±	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
povedala	±	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
štela ⁴¹	-	-	-	-	-	±	-	-	-	-	-	±	-	-	-	-	-	-	-	-

Od intonacijskih variant v opisnem deležniku ženskega spola bi bilo treba še omeniti, da se zaradi odpravljjanja moderne vokalne redukcije tip *djāl -a -i* 'dejal', *sjāl -a -i* 'sejal' pogosto premakne v normalnejši tip z intonacijsko alternacijo v femininski obliki. Torej *dejāl dejála dejāli, sejāl sejála sejāli* kot *dāl dála dāli, spāl spála spāli, kovāl kovála kovāli*. Precej informatorjev, ki v reducirani obliki nima alter[15]nacije, to v nereducirani uvede.⁴² Nekoliko pogostejše je vključevanje v tip *kovał* pri primeru *dejal* (Cm, Jh, Nv, Pb, Žf) kot pri *sejal* (Jh, Nv, Pb). Vzrok je v tem, da je beseda *sejati* bolj znana in v vsakdanji rabi, medtem ko je *dejati* bolj knjižna ali v nekaterih pomenih starinska.

Ljubljani; oče in mati iz Ljubljane (Šiška) – Žf: Franc Žagar, r. 1932 v Ljubljani (Rudnik), oče in mati z Rudnika. Med informatorji, ki zastopajo tudi različne generacije, imajo srednjo izobrazbo Dm, Dv, Jn, Ld (med anketiranjem še dijak), Mv; drugi imajo fakulteto, in sicer so slavisti, le Cm je germanist. Že srednjo šolo so razen Jh in delno Rj vsi informatorji študirali v Ljubljani.

⁴¹ Primer *štela* je naveden zato, da se vidi, da je I. glagolska vrsta (po Miklošičevi delitvi) akcentsko drugače obravnavana kot ostale (*šteti* je danes v slovenščini prešel v I. vrsto). V nekaterih dialektih sicer poznajo intonacijsko alternacijo pri femininski obliki tudi v tipih *štela, skrila, pala* (ponekod, kot npr. v okolici Blok, prodira že v tip *nesla*). Vendar te metatonije ne zajamejo vsega tistega ozemlja kot prej obravnavane, zlasti pa ne nastopajo v Ljubljani. V Ljubljani se opaža drugačna analogija: tip *skril, štel* prehaja v tip *pil*. V Ljubljani je *štēli* že precej pogostno (Dm, Jn, Jh, Pb, Šr, Te, Zj). Deloma pa se v Ljubljani tip *tpel* (po odpravi redukcije) uravnava po *lovil* (ker tudi v masc. sg. nastopi dolžina) ali pa je sploh v celotnem tipu *tpel* nestabilnost in ljudje za intonacijo v tem tipu niso več posebno občutljivi, pa tudi če se nazadnje le odločijo za akut.

⁴² Še precej bolj kot v opisnem deležniku pride to vključevanje v normalnejši tip do izraza pri deležniku na *-an*, ki v nereducirani obliki navadno dobi akut (cirkumfleks v reducirani in akut v nereducirani obliki pri *posejan -a -o* imajo: Ba, Cm, Dv, Jm, Ki, Pb, Rj, Ss, Žf; cirkumfleks v reducirani in akut ali cirkumfleks v nereducirani: Zj; cirkumfleks v obeh: Jn, Ld, Lt; akut v obeh: Dm, Jh, Mj, Mv).

[1] II

Ena od pomembnih variantnosti je tudi možnost različne intonacije v genitivu, lokativu in instrumentalu plurala akutiranih samostalnikov moškega spola.

Podatki o intonaciji v teh sklonih niso enotni. V genitivu plurala navajajo oblike brez metatonije: *brátov* (v začetku Valjavec,¹ Šuman,² Svane³) in z metatonijo: *brátov* (Škrabec,⁴ pozneje Valjavec,⁵ Breznik,⁶ Ramovš,⁷ de Bray⁸); v lokativu in instrumentalu plurala pa oblike z [2] metatonijo (Škrabec,⁹ Šuman,² Valjavec,^{1,5} Breznik,⁶ Ramovš,¹⁰ de Bray,⁸ Svane³). Za sedanji knjižni jezik velja,¹¹ da je v teh sklonih tonemska alternacija fakultativna (pri tipu *brät* so gen., loc., in instr. pl. akutirani ali cirkumflektirani, pri tipu *kováč, národ*, tj. z dolgim akutom v nom. sg., pa akutirani ali tudi cirkumflektirani).

Vzrok za fakultativnost intonacijskih alternacij v današnjem knjižnem jeziku je tudi pri teh sklonih mešanje v govoru izobražencev. To pa je pogojeno z različno močno razširjenim metatonijskim novim cirkumfleksom v slovenskih dialektih in pa z opuščanjem metatonij v kultiviranem govoru ob odpravljanju moderne vokalne redukcije ali ob zamenjavanju narečnih končnic s knjižnimi (npr. *z brátəm* > *z brati* ipd.).

Medtem ko je pri opisnih deležnikih ženskega spola (obravnavano v članku Akcentske variante I¹²) metatonija – če izvzamemo primere ob odpravljanju vokalne redukcije – verjetno še vedno v razširjanju, se v omenjenih sklonih moških akutiranih samostalnikov tudi še v zadnjem času verjetno izgublja.¹³

¹ Rad JAZU XLVIII, 1879, 131 in za druge podobne zglede še str. 132, 141, 148, 150, 153, 155, 157, 158–159, 163–164, 166, 168.

² Slovenska slovnica za srednje šole 1884, 20 (zglede *meč*), 26.

³ Grammatik der slowenischen Schriftsprache, Kopenhagen 1958, 32 (zglede *prst*), 37 (*hlev*), 39 (*cigan*).

⁴ Cv. XIV, 1895, 1 b, 10 d (zglede *greh, kováč*), 12 c–d.

⁵ Rad JAZU CXXXII, 1897, 158. (Sprememba pač pod Škrabčevim vplivom.)

⁶ Slovenska slovnica 1916, 71 (zglede *jelen*), ⁴1934, 78 (zglede *rak*).

⁷ SR III, 1950, 19; SR IV, 1951, 157.

⁸ Guide to the Slavonic Languages 1951, 389 (zglede *rak*).

⁹ Cv. XIV, 1895, 1 b, 10 d (zglede *greh, kováč*).

¹⁰ Za lokativ plurala SR III, 1950, 19.

¹¹ Rigler, JiS XI, 1966, 26–27; Slovar slovenskega knjižnega jezika I, 1970, LI–LII.

¹² Gl. SR XVIII, 1970, 5–15.

¹³ Seveda ne povsod. Ponekod je dovolj močna, da prodira še v dativ plurala. To se zgodi zlasti tam, kjer je v dativu končnica *-im*, ki je bodisi po vplivu lokativnega *-ix* ali pa iz instrumentala, kjer je lahko kombinirana iz stare končnice *-i+mi* (eventualno tudi iz *-mi* > *-ŋ* > *-əm* in po vplivu *-ix* > *-im*). V enem ali drugem primeru se navadno z vplivom končnice prenese v dativ tudi lokativna oz. instrumentalna intonacija. V večini dolenjščine je npr. akutirana intonacija v dativu plurala vezana na končnico *-am*, cirkumflektirana na *-im* (*-ěm*): *brátam* (Raščica¹⁷, Sv. Gregor¹⁷, Ribnica¹⁷, Dolenja vas pri Ribnici¹⁷, Struge¹⁷); *brátam* in *brätəm*, instr. je *brāti* in *brätəm* (Ig¹⁷); *brätjm* (Hrastje pri Grosupljem¹⁹, Muljava¹⁷); *brätəm* (Ambrus¹⁷, Zagradec¹⁷, Žužemberk¹⁷, Dobrnič¹⁷) itd.

Razširjenost metatonij v genitivu, lokativu in instrumentalu plurala se v dialektih ne pokriva. Najmanj je metatonija razširjena v genitivu plurala. Omejena je v glavnem na dolenske ter obsoške in beneške govore. Približno teritorialno razporejenost oblik *brátov*: *brátov* kaže skica. Tu naj bo navedenega še nekaj gradiva:¹⁴ *brátou* (Podklošter,¹⁵ [3] Rekarja ves¹⁵); *brátou* (Podravlje¹⁶); *brátou* (Kostanje,¹⁶ Čahorče¹⁶); *brátou*, *práhou*, *ráqou*, *sosédou*, *wořexou*, toda arhaični brezkončniški gen. pl. *wořix* (Št. Jakob¹⁷); *brátú* (Hodiše,¹⁶ Sveče¹⁶); *brátou* (Slov. Plajberk¹⁶);¹⁸ *brátú* (Sele,¹⁶ Tinje¹⁶); *brítou* (Kneža¹⁶); *brátou* (Rinkole,¹⁶ Vidra ves¹⁶); *brátou* (Pliberk¹⁶);¹⁸ *brátru*, toda arh. gen. pl. *arîx* (Ukve¹⁶); *brátre* s končnico *-e* v gen. pl. (Viskorša¹⁶); *brátru* (Matajur,¹⁶ Jeronišče,¹⁶ Dreka,¹⁶ Ošne,¹⁶ Robidišča¹⁶); *brátu*, *pârkju* 'parkljev', *matoxîrju* 'netopirjev' (Podbela¹⁹); *brátru* in *brátu* (Log pod Mangartom¹⁷); *brátru* (Trenta¹⁷); *brátu* (Kobarid¹⁶);²⁰ *brátu* (Livek¹⁶); *brátu*, *kuwâču* (Jezerca pri Drežnici¹⁷); *brâtaŭ* (Čiginj,¹⁹ Zatoľmin¹⁹); *brátou* (Rateče¹⁶); *brâtaŭ* (Kranjska Gora¹⁹); *brátou*, *fántou*, *gréixou*, *kuwáčou*, *pískrou* (Dovje¹⁷); *brátou*, *gwántou*, *soséidou*, *párstou* (Mojstrana¹⁷); *brátou* (Srednja vas,¹⁶ Breg pri Zasipu,¹⁹ Radovljica,¹⁹ Tržič,¹⁶ Lom pri Tržiču,¹⁹ Ljubno,¹⁹ Preddvor,¹⁶ Kokra,¹⁹ Cerklje,¹⁶ Primskovo pri Kranju,¹⁹ Godič pri Kamniku,¹⁷ Črna pri Kamniku¹⁹); *brátou* (Selca¹⁶); *brátou* (Stražišče,¹⁹ Breg pri Kranju¹⁹); *brátou* (Šenčur,¹⁹ Smednik¹⁹); *brátô* (Reteče¹⁹); *brátu* (Zg. Senica pri Medvodah¹⁹); *brátou*, *gréxou* (Verje pri Medvodah¹⁷); *brátou*, *grêxou* (Gameljne^{17,19}); *brátou*, *fántou*, *gréxou* (Mengeš,²¹ Domžale²¹); *brátu* (Dolsko¹⁹); *brátou*, *fántou* (Laze¹⁷); *brátou*, *lónceŭ*, *lóncoŭ* (Črnuče¹⁷); *brátou* (Dobrova¹⁶); *brátou* (Horjul¹⁶); *brátô* (Vrhnika¹⁹); *brátou* (Vrhnika¹⁷); *brátou* (Vnanje Gorice^{19,22}); *brátou* (Logatec¹⁶); *brátou* (Borovnica¹⁷); *brátô* (Rakitna¹⁷); *brátu* (Begunje pri Cerknici,¹⁷ Cerknica,¹⁹ Lipsenj pri Cerknici¹⁹); *brátu* (Vrhnika pri Ložu¹⁹); *brátu* (Nova vas na Blokah,¹⁷ Dolenja vas pri Ribnici¹⁷); *brátu*, *fântu*, *grâixu*, *sosâjdu*, *kovâču* (Ribnica¹⁷); *brátu* (Sv. Gregor,¹⁷ Raščica,¹⁷ Ig,¹⁷ Hrastje pri Grosupljem¹⁹); *brátou* (Rudnik,¹⁷ Studenec,²² Janče²²); *brátou*, *fántou*, *gréxou*, redko tudi *brátou* (Sostro¹⁷); *brátu* (Zg. Brezovo pri Višnji Gori,¹⁹ Muljava,¹⁷ Ambrus,¹⁷ Žužemberk,¹⁷ Dobrnič,¹⁷ Mirna,¹⁷ Št. Rupert¹⁹); *brátu*^v (Mokronog¹⁷); *brátu* (Novo mesto¹⁹); *brátôf* (Stari trg ob

¹⁴ Iz gradiva za SLA sem za gen. pl. lahko uporabil v glavnem samo primer *brat* (kolikor ima tudi ta zapisano vso sklanjatev). Le deloma sem včasih lahko upošteval tudi substantivizirano obliko *starši*. Ta primer je manj zanesljiv, ker je nastal iz pridevnika in se včasih razlikuje po sklanjatvi (zlasti pogosto v dativu); večkrat pa beseda tudi ni najbolj domača ali pa ima drugačno akcentuacijo.

¹⁵ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal I. Grafenauer.

¹⁶ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal T. Logar.

¹⁷ Gradivo iz zbirke za SLA in drugo narečno gradivo; zapisal J. Rigler.

¹⁸ Na tem področju metatonirana oblika sicer nekoliko izstopa, vendar, ker zapisovalec v svojem govoru nima metatonije, je verjetno zapis pravilen.

¹⁹ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisali študentje slavistike (domačini).

²⁰ Čudna intonacija za to področje; morda gre za napako pri zapisu.

²¹ Gradivo, ki mi ga je posredoval J. Toporišič.

Kolpi¹⁶); *brátóť* (Predgrad ob Kolpi¹⁹); *brátóť* (Dra[4]gatuš¹⁶); *brátóť* (Dragovanja vas,¹⁹ Golek pri Dragatušu,¹⁹ Sela pri Dragatušu¹⁷).

Na področju brez intonacijskih razlik se na tistem delu, kjer je akut zgodaj podaljšan, ne da ugotoviti, kakšno je bilo stanje pred izgubo intonacij, razen v moščanskem govoru pri Brežicah²¹ (na skrajnem jugovzhodu Štajerske), kjer je cirkumfleks skrajšan in kaže sedanje razmerje *brátje* (nom. pl.) : *brátuf* na nekdanje *brátje* : *brátov*. Tam pa, kjer se je akut pozno podaljšal, se da iz refleksov jata ugotoviti nekdanjo intonacijo. Vendar mi ostanki metatonij s tega področja niso znani. Je pa tudi popolnoma razumljivo, da se metatonija tod ni ohranila, saj bi se lahko ohranjala le v zelo redkih primerih z *ě*²⁴ in morebiti v primerih z novoakutiranim *e* in *o*, če bi se ti primeri dovolj zgodaj uravnavali po staroakutiranih, da bi dobili refleks zgodaj podaljšanih *e* in *o*; to pa ni preveč verjetno, saj npr. dolenjščina tudi nima takšnih refleksov. Za ozemlje s pozno podaljšanim akutom prim.: *uríxo* gen. pl.²⁵ in z novoakutiranim *e* *jelíno* (Zafošt pri Slovenski Bistrici¹⁷).²⁶ Metatonirane oblike pa so skoraj povsem izgubljene tudi na ozemlju, ki akuta še ni podaljšalo, čeprav so tu možnosti za ohranitev enake kot na področjih z intonacijskimi opozicijami, samo da je tu razlika v kvantiteti, tam pa v intonaciji. Prav izjemni so zapisi, kjer je na brezintonacijskem ozemlju z nepodaljšanim akutom v genitivu plurala dolžina: *brátóť* (Adlešiči¹⁶); *brátuf* (Górica v Prekmurju¹⁹);²⁷ drugod imajo kračino: *brátóť* (Griblje¹⁹); *brátou* (Preloka¹⁶); *brátů* (Preloka¹⁹); *brátóť* (Grm pri Podzemlju¹⁹); *brátóť* (Miklavž pri Ormožu²³); *brátóť*, *krájof*, *prágof* (Videm ob Ščavnici¹⁷); *brátuf*, *urěxuf*, *dědękuf* (Gomilice¹⁷); *brátóť* (Križevci [5] v Prekmurju,¹⁶ Gornji Petrovci¹⁹). Oblika *brátóť* (Markovci¹⁶) je podaljšana v zadnjem času, na kar kaže *á*, kajti za staro dolžino bi bil *a*.

²² Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal V. Nartnik.

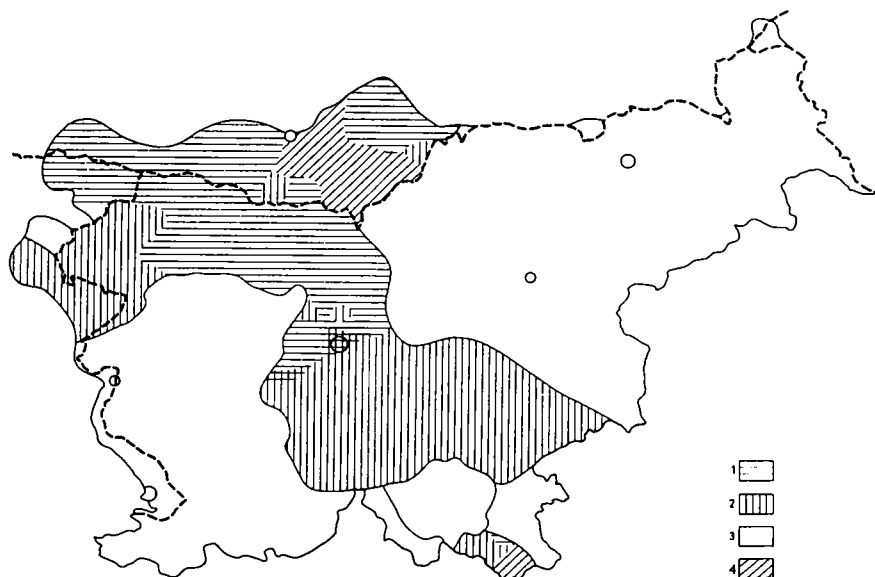
²³ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal R. Kolarič.

²⁴ Niti pri ženski *a*-jevski sklanjatvi se v gen. pl. ni ohranila metatonija, čeprav je tam več primerov z *ě*. Prim.: *smrřka smrřk* ali *smurřka smurřk*, *strřxa strřx*, *přna přn*, *plřva plřu* (Zafošt pri Slovenski Bistrici¹⁷); *smrřęka smrřęk* (Luče¹⁷).

²⁵ Enako je na tem področju s pozno podaljšanim akutom tudi v lokativu in instrumentalu: *urřxax*, *urřxami* (Zafošt¹⁷). Metatonirane oblike bi se glasile **urřjxo*, **urřjxax*, **urřjxami*.

²⁶ Drugih primerov z jatom nimam: *sosed* ima v Zafoštu vseskozi akcent na prvem zlogu, *ded* pa ima vseskozi posplošen vokalizem iz nominativa singulara.

²⁷ Kot dubletna možnost je navedena metatonirana oblika tudi v gradivu iz Nedeljice¹⁹ v Prekmurju: *brátuf* in *brátuf*, vendar je v gradivu samo *střriřuf*.

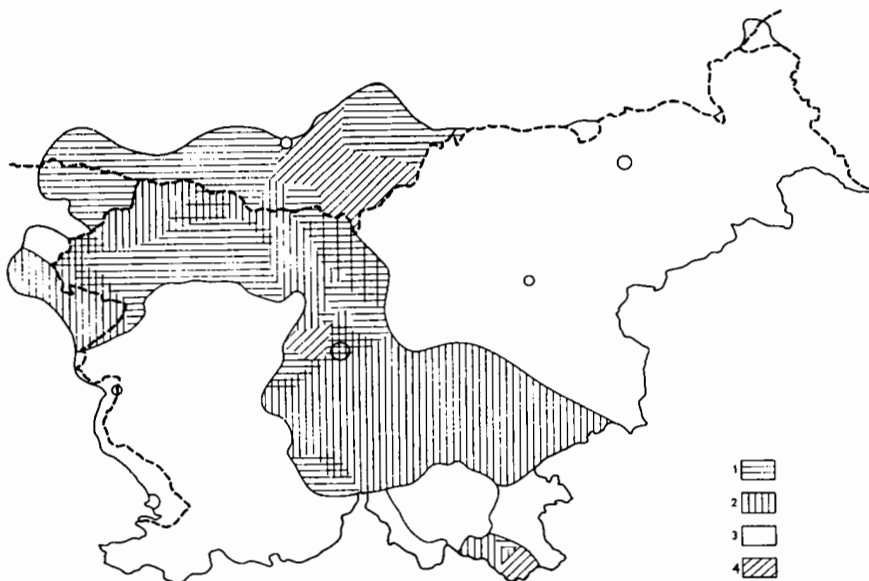
Metatonija v genitivu plurala; tip *bratov*

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov

Bolj razširjena je metatonija v lokativu in instrumentalu plurala. Vendar se razširjenost metatonij teritorialno tudi v teh dveh sklonih povsem ne pokriva. Na Koroškem je več metatonije v instrumentalu, prav tako v Posočju in na skrajnem zahodnem robu dolnjskega dialekta pri Ložu. Na Gorenjskem pa se metatonija najde nekoliko pogosteje v lokativu kot v instrumentalu. Čeprav kake močne povezave med metatonijo in določenimi končnicami ni, je vendarle mogoče opaziti, da se metatonija bolj izgublja tam, kjer so tudi končnice zamenjane; to se pravi bolj tam, kjer imajo npr. končnice *-ax*, *-ami*, kot tam, kjer so končnice *-ěx*, *-i* (pa tudi *-mi*, *-imi*). Približna razširjenost obeh pojavov je spet prikazana na skicah (da bi določil popolnoma točne meje pri tem lokalno spreminjajočem se pojavu, za zdaj ni mogoče, pa tudi spremembe so lahko že od človeka do človeka). Tu še nekaj gradiva: *brátrax*, *brátramę* (Podklošter,¹⁵ Rekarja ves¹⁵); *brátrax*, *brátramə* (Podravlje¹⁶); *brátrax*, *brátramə* (Kostanje¹⁶); *brátrax*, *brátramə* (Št. Jakob¹⁷); *brátrax*, *brátrimə* (Hodiše¹⁶); *brátrax*, *brátrimə* in *brâ[6]trimə* (Čahorče¹⁶); *brátrax*, *brátrimə* (Sveče¹⁶); *brátrax*, *brátrimə* (Slov. Plajberk¹⁶); *brátrax*, *brátram* (Sele,¹⁶ Tinje¹⁶); *brótrax*, *brótramə* (Kneža¹⁶); *brátex*, *brátami* (Rinkole,¹⁶ Vidra ves,¹⁶ Pliberk¹⁶); *brátrax*, *brátrę* (Ukve¹⁶); *brátrax*, *brátrę* (Viskorša¹⁶); *brátrax*, *brátrami* (Matajur¹⁶); *brátrex*, *brátri* (Jeronišče¹⁶); *brátrax*, *brátrmi* (Dreka¹⁶); *brátrax*, instrumental je enak lokativu (Ošne¹⁶); *brátrax*, *brátax*, *brátrə* (Robidišča¹⁶); *brátex*, *brátax*, *párkjax*, *ma-*

toxírjax, púxax, petelínax, brát, párkji, matoxírji, pûx, petelín (Podbela¹⁹); *brátrex, brátex, brátř* (Log pod Mangartom¹⁷); *brátřex, brátřex, brátř* (Trenta¹⁷); *brátəx, brátmi* (Kobarid¹⁶);²⁰ *brátax, brátmi* (Livek¹⁶); *brátax, kuwáčax, brátmə, kuwáčmə* (Jezerca pri Drežnici¹⁷); *brátəx, bráti* (Čiginj,¹⁹ Zatolmin¹⁹); *brátəx, brátə* (Rateče¹⁶); *brátəx, brátə* (Kranjska Gora¹⁹); *brátəx, pískrəx, mesárjəx, kuwáčəx in kuwáčəx, bráti, fánti, pískri, gréixi, kuwáci in kuwáci* (Dovje¹⁷); *brátəx, fántəx, pərstəx, soséjdəx*, možno je tudi *soséjdəx, kuwáčəx*, možno tudi *kuwáčəx, pískrəx, mesárjəx, déjwoučəx, brátj, fántj, déjwoučj, pərstam, soséjdamj, mesárjamj, kuwáčj in kaváčj* (Mojstrana¹⁷); *brátmə* (Srednja vas¹⁶); *brátəx, brátə* (Zasip pri Bledu,¹⁹ Breg pri Zasipu¹⁹); *brátəx, brátəm* (Radovljica¹⁹); *brátəx, brátəm* (Tržič¹⁷); *brátəx, fántəx, stóləx, brátəm* (Lom pri Tržiču¹⁹); *brátəx, brátəm* (Ljubno¹⁹); *brát[ɲ]təm* (Preddvor¹⁶); *brátəx, fántəx, brátəm, stársəm* (Kokra¹⁹); *brátəx, brátəm* (Cerklje,¹⁶ Primskovo pri Kranju¹⁹); *brátəx, fántəx, brátəm, fántəm*, včasih se sliši lahko tudi *brátəx, brátəm* (Godič pri Kamniku¹⁷); *brátəx, brátəx, petelínəx, učətəx, brátəm, učətəm* (Črna pri Kamniku¹⁹); *brátx, brátɲ* (Selca¹⁶); *brátɲ* (Dražgoše¹⁶); *brátəx, kmətəx, brátəm* (Stražišče¹⁹); *brátəx, brátəm* (Breg¹⁹); *brátəx, fántəx* (Polica¹⁹); *brátəx, brátəm* (Šenčur¹⁹); *brátəx, brátəm* (Smlednik,¹⁹ Reteče¹⁹); *brátix, fántix, brátəm* (Zg. Senica pri Medvodah¹⁹); *brátəx, grəxəx, brátəm, bráti, grəxəm* (Verje pri Medvodah¹⁷); *brátəx, brátəm* (Gameljne^{19, 17}); *brátix, fántix, mesárjix, bráti, brátəm, fánti, mesárji* (Mengeš,²¹ Domžale²¹); *brátəx, brátəm* (Dolsko¹⁹); *brátəx, fántəx, grəxəx, mesárjəx, bráti, bráti, fánti, fánti*, arh. *brátəm* (Laze¹⁷); *brátəx, brátix, bráti*, arh. *brátəm* (Črnuče¹⁷); *brátəm* (Dobrova¹⁶); *brátix, fántix, bráti, fánti* (Horjul¹⁶); *brátɲ* (Polhov Gradec¹⁶); *brátix, brátam* (Vrhnika¹⁹); *brátix, lōncix, bráti* (Vrhnika¹⁷); *brátəx, brátəm* (Vnanje Gorice²²); *fántəx, strícəx, krēmpləx, pētkəx, fántəm, strícəm, krēmpləm* (Vnanje Gorice¹⁹); *brátix, brát* in *bráti* (Logatec¹⁶); *brátəx, brátəm* (Borovnica¹⁷); *brátəx, stuóləx, brátj* (Rakitna¹⁷); *brátax, brátjx, brátj* (Begunje pri Cerknici¹⁷); *brátəx, brátj* (Cerknica¹⁹); *brátax, fántax, brátə, fántə* (Lipsenj pri Cerknici¹⁹); *brát[θ]təx, brátř* (Stari trg pri Ložu¹⁶); *brátax, uočíətəx, brátj, uočíətj* (Vrhnika pri Ložu¹⁹); *brátax, brátj* (Nova vas na Blokah¹⁷); *brátəx, brátmə* (Dolenja vas pri Ribnici¹⁷); *brátəx, fántəx, sosájdəx, kováčəx, brátə, fántə, sosájdə, kováčə* (Ribnica¹⁷); *brátəx, brátə* (Sv. Gregor¹⁷); *brátəx, brátj* (Raščica¹⁷); *brátəx, bráti* in *brátəm* (Ig¹⁷); *brátjx, brátj* (Hrastje pri Grosupljem¹⁹); *brátjx, brátj* (Grosuplje¹⁹); *brátəx, brátəm* (Rudnik¹⁷); *brátəx, brátəm* (Studenc,²² Janče²²); *brátəx, sosédəx, brátəm, sosédəm* (Sostro¹⁷); *brátix, brátəm* (Zg. Brezovo pri Višnji Gori¹⁹); *brátjx, brátj* (Muljava¹⁷); *brátəx, brátəm* (Ambrus,¹⁷ Žužemberk,¹⁷ Dobrnič,¹⁷ Mirna,¹⁷ Št. Rupert¹⁹); *brátəx, kōtləx, brátəm*, vendar tu nekoliko nesigurna intonacija (Mokronog¹⁷); *brátəx, brátəm* (Novo mesto¹⁹); *brátəx, bráti* (Stari trg ob Kolpi¹⁶); *brátəx, bráti* (Predgrad ob Kolpi¹⁹); *brátəx, bráti* (Dragatuš¹⁶); *brátix, bráti* (Dragovanja vas¹⁹); *brátəx, bráti* (Golek pri Dragatušu¹⁹); *brátəx, bráti* (Sela pri Dragatušu¹⁷).

[6]

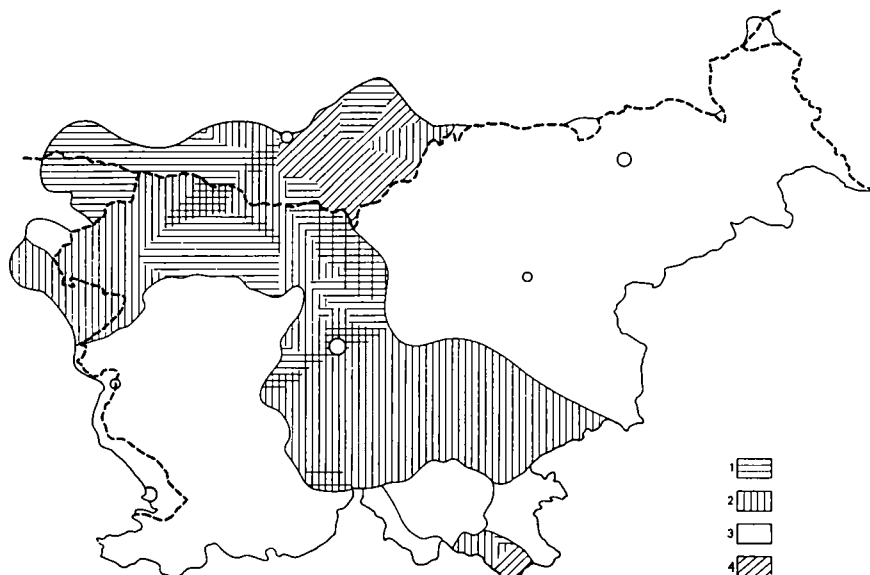
Metatonija v lokativu plurala; tip *bratih*

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov.

[8sl.] Na področju brez intonacijskih opozicij je v lokativu in instrumentalu plurala še manj metatonij kot v genitivu plurala. Reflekse metatoniranih oblik ima moščanski govor pri Brežicah:²¹ *brătix*, *brătî*; enako je tudi v Adlešičih v Beli krajini:¹⁶ *brătî*. Drugod ne poznam ostankov metatonij:²⁵ *brătex*, *brătî* (Griblje¹⁹); *brătî* lokativ in instrumental (Preloka¹⁶); *brătî* loc. in instr. (Preloka¹⁹); *brătix* loc. in instr. (Grm pri Podzemlju¹⁹); *brătih* (Ormož²³); *brătix*, *brătî* (Videm ob Ščavnici¹⁷); *brătaj*, *urëxaj*, *dëdëkaj*, *brătami*, *urëxami*, *dëdëkami* (Gomilice¹⁷); *brătaj*, *brătami* (Nedeljica¹⁹); *brătaj*, *brătamë* (Križevci v Prekmurju,¹⁶ Gornji Petrovci¹⁹). Nemetatonirane so tudi oblike *brătaj*, *brătamë* (Markovci¹⁶); *brătâj*, *brătâmj* (Górica¹⁹), ker so podaljšane v zadnjem času.

Teritorialna razširjenost metatonij je bila tu ugotovljena v glavnem na osnovi besede *brat*, ker za večino krajev nimam drugih podatkov. Slika se bistveno ne bi spremenila, če bi bilo upoštevanih povsod po več primerov. V dialektih se precej enako obravnavajo vsi primeri, le na področjih z mešanjem in v bližini mej metatoniranih in nemetatoniranih oblik je lahko pri posameznih primerih različno obravnavanje. Zlasti dobimo na teh področjih včasih manj metatonije pri primerih, ki imajo že v nominativu singulara dolg akut, tj. pri primerih z novim akutom (tip *kovač*) ali s starim akutom v nezadnjem zlogu (tip *delavec*). Nekoliko več metatonije je tudi v stalnih prislovnih zvezah (npr. *po prstih je prišel*).

[7]

Metatonija v instrumentalu plurala; tip *brati*

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov

[8sl.] Izguba metatonij v genitivu plurala je najbrž že precej stara. Ne samo, da je že v prejšnjem stoletju ne pozna več Valjavec (ki jo v [9] lokativu in instrumentalu še ima), ampak tudi razmeroma zelo strnjeno ozemlje in izoglose, ki potekajo po ostrejših narečnih mejah, kažejo na to. Seveda pa je nekoč tudi gorenjsko-koroško področje imelo metatonijo v genitivu plurala. Na to jasno kaže ohranjeni koroški arhaizem *orêx* 'orehov'. Izguba metatonij v lokativu in instrumentalu plurala pa mora biti zelo mlada: nastopa prav v najnovejšem času. Na to kaže velika razčlenjenost in skoraj lokalno menjavanje obeh možnosti. Izoglose se ne pokrivajo s kakimi drugimi starejšimi izoglosami ali narečnimi mejami. Večkrat najdemo v istem govoru celo dubletne oblike. Vzroki za odpravljanje metatonij so verjetno v glavnem v težnji po izenačevanju, deloma pa tudi morfološki (zaradi prevzemanja končnic po *a*-jevski fleksiji, ki v teh sklopih nima metatonije).

Po skicah vidimo, da se pri Ljubljani stikajo meje metatonirane in nemetatonirane oblike. V govoru izobražencev se mora odražati to narečno stanje. Do neke mere anketa to potrjuje. Toda izobraženci v knjižnem jeziku večkrat tudi spreminjajo narečne intonacije. Za ugotavljanje govora izobražencev sem anketiral iste ljudi kot za članek Akcentske variante I.²⁸ Zanimivo je, da je v govoru anketirancev velika nestabilnost

²⁸ Gl. SR XVIII, 1970, 13–14. Tam so tudi podatki o anketirancih (op. 40).

glede intonacij v obravnavanih sklonih. Jasno je, da je vzrok za to v odmiranju metatoniranih oblik. Odmiranje metatoniranih oblik se pojavlja, kot smo videli, deloma v dialektih, v govoru izobražencev pa se deloma pojavlja tudi pri tistih, ki so doma z ozemlja, kjer je metatonija dosledno izvedena. Na razmeroma hitro odmiranje metatonije kaže tudi dejstvo, da je v govoru izobražencev metatonija pogostnejša pri frekventnih besedah (npr. *brat, prst*) kot pri manj frekventnih (npr. *rak*) ali celo pri isti besedi pogostnejša v frekventnejšem pomenu oz. zvezi (npr. *kovač* v pomenu 'denar' in v pomenu 'obrtnik'). Različno se vključujejo v metatonijske kategorije posamezne besede, ki v knjižnem govoru spremenijo glede na narečje končnico ali akcentsko mesto ali kvaliteto naglašene vokala, to se pravi, ko opuščajo npr. oblike *stolóv, stoléh, stolmí, lõnc* (gen. pl.), *lõncih, lõncih loncéh; kõncih, koncéh* pa tudi *brâta, brâtami* ipd. Kaže, da se bodo metatonije čedalje bolj omejevale na prislovne zveze – podobno kot sprememba akcentskega mesta (oz. kot rezultat dveh pojavov vokalne kvalitete) pod vplivom predloga pri cirkumflektiranih samostalnikih (tip *zobê: na zôbe, rokê* ali *rôke: na rôke*, kadar se po njih prislovno vprašujemo).²⁹ V prislovnih zvezah ima metatonija vsekakor še bodočnost, saj se tu [10] cirkumfleks širi celo v take zveze, kjer ga prvotno ni bilo (npr. *na kmête* 'na deželo', *na pîste, za mîzo*).³⁰

Podatki, ki sem jih dobil z anketo, so prikazani v razpredelnici. Znak – pomeni, da v obliki ni metatonije, znak + pa, da je oblika metatonirana. Če je ob znaku še zvezdica *, pomeni, da se anketirancu ne zdi nemogoča tudi nasprotna oblika.

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Žf
bratov	+*	-*	+*	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+*	+	+	+	+*	-	+	+
rakov	+*	-	±	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+*	-*	+	+	-*	-	+	+
kmetov	±	±	+*	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-*	+	+	±	-	+	+
prstov	+	+	+*	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+*	-	+	+
sosestov	+*	±	-*	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-*	-	+	+
stolov	-	±	±	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	±	-	-	+	+
žepov	-	±	±	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+*	-*	+	±	-	-	+	+
kovačev ³¹	±	±	±	±	+	-	-	+	-	-	+	-	±	-	+	+	±	-	+	+
kovačev ³²	+	±	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+
delavcev	-	-*	-*	±	+	-	-	+	-	-	+	-	±	-	+	+	-	-	+	+
loncev	-	±	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	±	+	+	+	-	-	+	+

²⁹ Gl. Rigler, JiS II, 1956/57, 306.

³⁰ Gl. Rigler, JiS XI, 1966, 26.

³¹ V pomenu 'obrtnik'.

³² V pomenu 'denar'.

V narečjih je v lokativu in instrumentalu plurala več metatonij kot v genitivu plurala. V govoru izobražencev pa se pri tistih, ki so s področja z metatonijo v vseh treh pluralnih sklonih, metatonija bolj izgublja v lokativu in instrumentalu kot v genitivu. S tem se neka-ko izenačuje frekvenca metatonij v vseh treh sklonih, in je pri normiranju tonemskega naglasa v knjižnem jeziku upravičeno enako obravnavanje vseh treh sklonov.

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Žf
bratih	+	+	±	+	+	-	-	+*	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	±	+
rakih	+	-	-	-	+*	-	-	-*	-	-	+	-	-	-	±	+	-	-	-*	+*
kmetih	+*	±	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	-*	-	+	+	-	-	±	+
prstih	+	±	+	+*	+	+*	-	+	+	-	+	+	+	-*	+	+	+*	-*	+	+
sosedi	+*	-	-*	-	+*	-	-	+*	-	-	+	-	-*	-	+	+	-	-	±	+
stolih	-	-*	+	±	+*	±	-	±	-	-	+	-	-*	-	+*	±	-	-	+*	+
žepih	-	±	+	+	+	±	-	+	+	-	+	-	+	-	+	±	-	-	+*	+
kovačih ³¹	±	±	±	-	+*	-*	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	±	-	-*	+
kovačih ³²	+	±	+	±	+*	-*	-	+	-	-	+	-	-	±	+	+	+	-	-*	+
delavci	-	-	-*	-	±	-	-	+*	-	-	+	-	±	-	+	+*	-	-	-	+
lonci	-	-*	±	+	±	-	-	+	-	-	+	-	-	-*	±	+	-	-	±	+

[11] V tej razpredelnici niso upoštevane stalne prislovne zveze tipa *živi na kmetih, hodi po prstih* ipd.

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Žf
brati	+	-	+	+*	+	-*	-	+	-	-	+	-	+	-*	+	+	-*	-	±	+
raki	+	-	±	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+*	+	-	-	-	+
kmeti	+*	±	+*	+*	+	-	-	+	+	-	+	-	±	-	+	+	-	-	+	+
prsti	+	+	+	+*	+	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	±	±	+	+
sosedi	+*	-	-*	-	+*	-	-	+	+	-	+	-	-*	-	+	+	-*	-	+*	+
stoli	-	-	±	-	+	-	-	+	-	-	+	-	±	-	+*	+	-	-	+	+
žepi	-	±	±	+	+	-	-	+	+	-	+	-	+*	-*	+*	+	-	-	+	+
kovači ³¹	-*	-	-	-	+*	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	±	-	-*	+
kovači ³²	+	-	±	+	+*	-	-	+*	-	-	+	-	-*	±	+*	+	+	-	-*	+
delavci	-	-	-*	-	+	-	-	+	+	-	+	-	±	-	+	+	-	-	-*	+
lonci	-	-*	+	±	±	-	-	+	+	-	+	-	+	-*	±	+	-*	-	±	+

Če bi mehanično upoštevali rezultate ankete, bi za knjižno normo morali določiti metatonirane oblike na prvem mestu. Toda to bi vendarle ne odražalo povsem realnega stanja, ker je med anketiranimi sorazmerno več ljudi, ki izhajajo iz dolenske kot iz gorenjske narečne osnove. Zato rezultatov ankete ni mogoče enostavno seštevati. Več-

je število anketirancev z dolenjsko osnovo pa je opravičljivo zato, da se bolj pokaže smer razvoja pri kultiviranem govoru, kajti Dolenjci so jezikovno bolj prilagodljivi od Gorenjcev, ker ima njihova domača govorica bolj neknižni, narečni karakter.

[365] III

Akcentuacija slovenskega nedoločnika spada med zelo zapletene pojave v slovenski akcentologiji. Narečno je naglas pri nedoločniku izredno razčlenjen. Prvi vzrok za to različnost je dvojnost slovenskega nedoločnika: dolgi – kratki, ki ima svoj izvor že v predslovenski dobi, verjetno kot dubleta v določenih kategorijah, vendar se njegova teritorialna razporeditev in posploševanje menjavata še v zgodovinski dobi prav do danes, in sicer prodira kratki nedoločnik.¹ Vendar kratki nedoločnik ne prodira pri vseh glagolskih vrstah enakomerno, ampak različno, in sicer celo v posameznih narečjih pri različnih glagolskih vrstah in različnih naglasnih tipih različno. Drugi vzrok za razčlenjenost naglasa pri nedoločniku je v slovenskih naglasnih spremembah: v neregularnih premikih naglasa pri dolgem nedoločniku (pogojenih z raznimi analogijami – tip *kupíti* > *kúpiti*, *pisáti* > *písati*) in v širjenju slovenskega metatonijskega (po izvoru sicer nejasnega) cirkumfleksa.

[366] Že v knjižnem jeziku je naglaševanje nedoločnika precej komplicirano. Za pisani jezik in zborni govor je predpisan dolgi nedoločnik, kratki nedoločnik pa se uporablja v pogovornem jeziku. Pogovorni kratki nedoločnik je prvi kodificiral Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis 1935. Po njem so ga večinoma le na kratko omenjali; bolj uveljavljen je spet v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (prim. I, 1970, L) in v Toporišičevih delih (prim. Slovenski pogovorni jezik, SR 18, 1970, 57, 64, in tam navedeno literaturo ter Slovensko slovnico 1976, 313–314).

Tudi samo naglaševanje dolgega nedoločnika je že glede naglasnega mesta zlasti pri tipih z novim akutom v sedanjiku (*kupíti*, *písati*) problematično, zato so določene številne dvojnice. Za prejšnja obdobja je zlasti značilna akcentuacija v Pleteršniku, ki označuje na dolgem nedoločniku naglasno mesto kratkega nedoločnika (npr. *nósiti* < *nósit* × *nosíti*, *čésati* < *čésat* × *česáti*), kar ima deloma svoj izvor že v Valjavčevi študiji Prinos k naglasu u (novo-)slovenskom jeziku v Radu JAZU 105, 1891, 85–90 in 110, ki ima v takih primerih oba naglasa (*kúpiti* in *kupíti*, *nósiti* in *nosíti*, *kázati* in *kazáti*, *métati* in *metáti*). Pozneje so prišli, najbrž pod Škrabčevim vplivom (prim. Cv. IV,

¹ Da sedanje izoglose niso stare, lahko sklepamo iz historičnih tekstov (prim. Rigler, ZSKJ, 94–95; isti, Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi CO, SR 25, 1977, 470) in nekaterih razvojov v zvezi z daljšanjem starega akuta v koroških dialektih (prim. Rigler, K problematiki daljšanja starega akuta, SR 25, 1977, kongresna številka, 83sl.), kot tudi iz tega, da sedanje izoglose ne potekajo po nobenih starejših narečnih mejah.

1883, 8 c), na starejše, zgodovinsko upravičene naglase. Tako že Valjavec v svojem povzetku Glavne točke o naglasu književne slovenštine, Rad 132, 1897 (142–144), daje nekako bolj prednost starim naglasom in se čudi, da »najnoviji slovensko-nemški slovar staroga naglasa, čudno, gotovo ni ne bilježi: piše samo hválití hódítí«. Breznik navaja v študiji Die Betonungstypen des slavischen Verbuns (AfslPh 32, 1911, 432, 440, 449) le stare naglase in izrecno pravi, da so Pleteršnikovi naglasi na korenskem zlogu napačni. Samo naglas na priponi je pri tipu z novim akutom v sedanjiku vzdrževal Breznik še v prvi izdaji svoje Slovenske slovnice (1916, 133sl. – korenski naglas tu označuje za narečnega), pozneje pa je pri dolgem samoglasniku v korenu v vsaki novi izdaji dovoljeval več dvojnic (v V. vrsti nasploh, v IV. vrsti pa pri nekaterih). Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis 1935 ima približno isto stanje (včasih je bilo morda le pozabljeno dodati kako obliko). Rupel se v Slovenskem pravorečju strogo drži SP 1935. Podobno je še v SP 1950 (tudi tu so dublete dodane še nekoliko nesistematično), medtem ko je SP 1962 tudi glede na necentralna slovenska narečja splošno uvedel dvojnice pri celotnih tipih *pisati* in *kupiti*, ne pa pri prvotno kratkih korenskih samoglasnikih (tip *nositi*).

Slovar slovenskega knjižnega jezika je glede naglaševanja nedoločnika ostal približno pri SP 1962 (pri opisnem deležniku se je glede na SP 1962 [367] nekoliko umaknil nazaj), tako da daje dvojnice pri obeh tipih, vendar se na podlagi ankete, ki je bila izvedena 1964² med slovenskimi izobraženci in uporabniki slovenskega knjižnega jezika različnih vrst, v SSKJ navajajo dvojnice tako, da je pri II. in IV. glagolski vrsti na prvem mestu naglas na priponi (*dahnítí* in *dáhnítí*, *kupítí* in *kúpítí*), pri V. vrsti pa je na prvem mestu naglas na korenu. Dvojnice so pri tipu *kúpítí* vedno okvalificirane z »in«, kar pomeni, da so približno enakovredne, medtem ko so dvojnice s priponskim naglasom pri V. vrsti okvalificirane z »in« ali »tudi« (*pisati* in *pisátí*, *zídati* tudi *zidátí*).

Pri tonemskem naglaševanju nedoločnika pa prinaša SSKJ več novosti kot pri dinamičnem. Tu je pri glagolih II. in IV. vrste (ter pomožniku *biti*) dovoljeno dubletno naglaševanje z akutom ali cirkumfleksom na glagolski priponi; glagoli I., III., V. in VI. vrste pa imajo pred *-ti* samo akut.

To naglaševanje je določeno predvsem na osnovi naglaševanja v knjižnem govoru ljudi, doma z osrednjih področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani (prim. SSKJ I, XI). Naglaševanje nedoločnika na priponi je pri teh ljudeh v glavnem umetno, saj večinoma izhajajo iz narečij, ki imajo kratki nedoločnik.

² Pripravil sem jo s sodelovanjem A. Bajca v juniju 1964. Poleg podatkov, ki sem jih dobil od sodelavcev Inštituta za slovenski jezik in od stalnih informatorjev, ki jih anketiram za tonemsko naglaševanje, sem dobil še okrog 50 izpolnjenih anketnih listov od drugod. O rezultatih sem poročal na seji uredniškega odbora 18. julija 1964. Formuliral sem tudi predlog, kako naj se postavljajo naglasi v slovarju, ki je bil načelno sprejet, čeprav so nekateri člani uredniškega odbora močno forsirali akcentuacijo tipa *pisátí*.

Ker morajo tisti, ki so doma s področja s kratkim nedoločnikom, uporabljati v zbornem jeziku dolgi nedoločnik, morajo govoriti v nedoločniku v naglašanih zlogih pred *-ti* dolg samoglasnik namesto svojega narečnega kratkega. Tisti, ki govorijo s tonemskim naglasom, pa morajo dati temu vokalu tudi določeno intonacijo. To se dogaja po določenih načelih, ki se jih bom dotaknil še na koncu članka, v bistvu pa so tudi že zajeti v tendencah, ki sem jih prikazal v članku Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku (JiS 13, 1968, 192–199).

Tisti, ki poznajo iz narečja dolgi nedoločnik, vnašajo v knjižni jezik seveda tonematiko nedoločnika iz svojega narečja. Ta pa je na priponi II.³ in IV. glagolske vrste cirkumflektrana. Cirkumfleks na priponi *i(ni)* je slovenska posebnost, ki so jo do zdaj tako rekoč skoraj vsi spregledali. Le Valjavec je v začetku (gl. Rad JAZU 105, 1891, 77sl.) označeval [368] cirkumfleks, pozneje pa ga je spremenil v akut, pač pod vplivom teoretičnih izvajanj⁴ (verjetno zlasti pod Škrabčevim vplivom,⁵ ki je akut nastavil teoretično glede na naglas kratkega nedoločnika, saj je bil doma s področja s kratkim nedoločnikom). Pozneje tega začetnega Valjavčevega cirkumfleksa niso več opazili, kar posredno kaže, da so slovenski in slovanski akcentologi pretežno uporabljali le Valjavčev povzetek v Radu 132. Tako imajo v II. in IV. vrsti na *i*-ju le akut: Škrabec (Cv. IV, 1883, 8 c), Šuman (Slovenska slovnica 1884, 67), Pleteršnik, Breznik (v že navedenih delih), Ramovš (Slovenische Studien, 169, gl. ZD I, 92; HG VII, 17, 120), de Bray (Guide to the Slavonic Languages 1951, 415, 423), Svane (Grammatik der slowenischen Schriftsprache 1958, 110), Jaksche (Slavische Akzentuation II: Slovenisch 1965, 112) itd.

Mnenje o tem, da je pri glagolih na vrstni priponi možen samo akut, je bilo tako močno, da je po mojem mnenju vplivalo celo na dialektološke zapise. Ker so zapisovalci narečnega gradiva pričakovali akut, so ga po vsej verjetnosti pogostokrat enostavno tudi zapisovali, ne glede na to, kaj se v resnici tam govori. Tako ima že Ramovš (n. d.) v narečnem gradivu, ki ga navaja, akute. V gradivu za Slovenski lingvistični atlas v Inštitutu za slovenski jezik SAZU pa je pri teh nedoločnikih velika neenotnost. Pretežno je v tem gradivu označen na vrstni priponi akut, le Grafenauerjevo gradivo za

³ Pripona v II. glagolski vrsti naglasno popolnoma sovpade s pripono v IV. vrsti tam, kjer je *-no-* zamenjan z *-ni-*.

⁴ V zaključku svoje dolgoletne razprave v Radu JAZU 121, 1895, 181, pravi: »U ostalom imaće u tim raspravima koješta što nije pravo od česa za neke stvari i znam da tako ne vrijede kako su napisane pa se ne smiju primiti ni u knǐgu ni u naobrazovani govor, ali ja sam napisao onako kako mi se čulo /.../. Tako n. pr. znam da nije pravo *-fti* u infin. glagola kao vrniti loviti ljubiti prositi v goreštini /.../ za vrniti loviti ljubiti prositi uz ljubiti pròsiti u kranjštini /.../. Goreško vrniti loviti itd. ako sam pravo čuo, moglo bi biti prema supinu loviti, jer u infin. obično krajnji i oslabivši na poluglasno otpada /.../.«

⁵ Škrabčev vpliv na Valjavčevo akcentuacijo je bil sploh izredno močan; prim. prilagoditve Škrabčevi akcentuaciji tudi pri nekaterih drugih oblikah, gl. Rigler, Akcentske variante I, SR 18, 1970, 6; Akcentske variante II, SR 19, 1971, 1.

Ziljsko dolino in moji zapisi imajo redno cirkumfleks. Med Logarjevim gradivom se najde le posamezne zapise s cirkumfleksom (tudi v istem kraju včasih neenotno), še najpogosteje na Koroškem, kjer je dobra polovica cirkumfleksov, drugod pa prevladujejo akuti, precej močno na Gorenjskem, še bolj pa v Posočju (za Beneško Slovenijo ne vem, ker mi ti zapisi niso dostopni). Prav tako kaže pogosto na akute gradivo, ki so ga zapisali študentje in ga je z njimi pregledal T. Logar. Zapisi, ki sem jih s študenti prekontroliral jaz,⁶ imajo cirkumfleks.

[369] Nekaj gradiva za ponazoritev: *nəsîté, wəžənîté, səšîté* (Brdo v Ziljski dolini⁷); *pəkərpîté* (supin *krópəť*), *nəsîté, wəžənîté, səšîté* (Blače⁷); *nasîta, səšîta, žanîta* (Bistrica na Zilji⁷); *nasîte, zganîte, səšîte, žanîte* (Podkloster⁷); *ožanîta, səšîta, zhonîta* (Loče⁷); *nosîta, səšîta, zvonîta, kropît* (Podravlje⁸); *nosîta, oženîta, sešîta, zvonîta, kropît* (Kostanje⁸); *nosîta, wəženîta, səšîta, zvonîta, qropîta, wəwîta* (Št. Jakob⁹); *nusîta, səšîta, zwanîta* (Hodiše⁸); *nosîta, zvonîta, sušîta, uwîta* (Čahorče⁸); *nusîta, səšîta, užinîta* (Sveče⁸); *zwanîta, šušîta, uženîta* (Slov. Plajberg⁸); *nosîta, sušîta, lovîta* (Viskorša⁹); *nosît, kosît* (supin *kósît*), *zvonît* (Št. Lenart v Beneški Sloveniji⁹); *nosît, molît, woženît* (Breginj⁸); *nosît, uženît, šît* 'sušiti' (Robidišča⁸); *mulîte, zyunîte* (Log pod Mangartom⁸); *mulîte* (Log pod Mangartom⁹); *nosîte, molîte, zyonîte, šîte* 'sušiti', *kropîte* (Trenta⁸); *wəzîte* 'voziti' (supin *wəzəť*), *xodîte, lobîte* 'loviti' (supin *lobîť*), *molîte, kropîte, zyonîte, šîte* 'sušiti', *oženîte* (Trenta⁹); *nusîte, mulîte, zyunîti, sušîti* (Bovec⁸); *šîte* 'sušiti' (Koritnica pri Bovcu⁹); *nosît, zyonît, sušît* (Kobarid⁸); *səšîta, aženîta* (Rateče⁸); *aženîte, səšîte, zganîte, krapîte* (Kranjska Gora¹⁰); *nosîta, molîta, zwonîta, sšîta* (Srednja vas v Bohinju⁸); *nosîta, sšîta, molîta* (Srednja vas v Bohinju⁹); *nosît, sšît* (Bohinjska Bistrica⁹); *nusîte, mulîte, zunîte* (Polšica¹⁰); *nosîte, zvonîte, ššîte* (Zasip¹⁰); *nosît, zgonît, sšît, kropît* (Tržič⁸); *nosît* (poleg *nosəť*), *səšît* (poleg *səšəť*) (Lom¹⁰); *zwonît, səšît* (Preddvor⁸); *nosît, zwonît, səšît, uženît* (Kokra¹⁰); *nosît, molît, səšît* (Jezerško⁸); *nosît, molît, zwonît, uženît, səšît, kropît* (Cerklje⁸); *nusît, uženît, kusît, krupît, putəynît* (Črna pri Kamniku¹⁰); *nosît, hodît, səšît* (Godič pri Kamniku⁹).

Na ostalem področju, kjer imajo še tonemski naglas, poznajo kratki nedoločnik. Nekoliko problematična je le najvzhodnejša Dolenjska. Od tam je nekaj podatkov, kot da bi imeli pri tipu *loviti, sušiti* dolgi nedoločnik, npr. v Mokronogu:⁹ *se nječe sušjît, ne smêmo lavjît* (ipd. tudi v nekaterih drugih krajih). Toda ker so taki podatki le za neprefigurane glagole (imajo namreč *pukusəť, pulavəť*), bi šlo lahko tudi za mešanje z namenilnikom. Podobna situacija je v žirovskem govoru (vendar nastopajo tu take oblike le kot dvojnice). Če bi šlo za dolgi nedoločnik, bi oba govora kazala na cirkumfleks.

⁶ Npr. Kranjska Gora.

⁷ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal I. Grafenauer.

⁸ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal T. Logar.

⁹ Gradivo iz zbirke za SLA in drugo narečno gradivo; zapisal J. Rigler.

¹⁰ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisali študentje slavistike (domačini).

S tistih področij, kjer nimajo tonemskega naglasa, pa imajo dolgi nedoločnik, je pomemben govor z Mosteca pri Brežicah, ki je nekdanje tonemske opozicije spremenil v kvantitetne in nekdanji cirkumfleks se[370]daj zastopa kračina.¹¹ Tu imajo: *nusīt, mulīt, zvuniīt, kusīt, sišiīt, uženiīt*, kar kaže na nekdanji cirkumfleks (proti *živēt*, kar kaže na nekdanji akut).¹² Tisti severovzhodni govori, ki starega akuta niso podaljšali, pa nimajo cirkumfleksa, ampak refleks za nepodaljšani akut. Prim.: *nošiīt, moļiīt, zvoniīt, košiīt, sišiīt* (Ormož¹³); *nošiīt, moļiīt, zvoniīt, košiīt, sišiīt* (Ljutomer¹³); *nošiēt, zvoniēt, košiēt, sišiēt* (Sp. Kamenščak¹⁰); *xođiīt, nošiīt* (Videm ob Ščavnici⁹); *nusiīt, muliīt, sišiīt* (Nedeljica¹⁰); *nusiīt, luvīīt, ženiīt* (Gomilice⁹); *pistiīt, molīīt, posadiīt* (Cankova¹⁴).

Nimajo pa cirkumfleksa v nedoločniku glagoli I. vrste, v katerih spada *i* h korenu. Prim.: *gristē* (Brdo v Ziljski dolini⁷, Blače⁷); *gristə* (Bistrica na Zilji⁷); *hristə* (Loče⁷, Št. Jakob⁹, Hodiše⁸, Sveče⁸); *pītə, skritə* (Viskorša⁹); *pīt* (Št. Lenart v Beneški Sloveniji⁹); *yrīstə* (Trenta⁹); *gristē* (Kranjska Gora¹⁰); *pīt* (supin *pīt*) (Bohinjska Bistrica⁹); *grīst* (Lom¹⁰); *yrīst* (Kokra¹⁰, Črna pri Kamniku¹⁰); *pīt, skrit, sešiīt* 'sešiti, sešijem' (Godič pri Kamniku⁹). Tudi govor v Mostecu¹² kaže s sedanjo dolžino na nekdanji akut: *grīst*.

Glede na to, da ima Valjavec (rojen 1831), ki je bil doma iz Preddvora, za gorenjščino naveden cirkumfleks,¹⁵ medtem ko dobimo v sedanjih zapisih iz Preddvora za SLA tudi akut, da ima I. Grafenauer, ki je bil domačin Ziljan, redno cirkumflekse, da so v besedilih iz Srednje vasi v Bohinju, ki jih je zapisala domačinka M. Cvetek in objavil T. Logar v knjigi Slovenska narečja,¹⁶ redno cirkumfleks, medtem ko so v gradivu za SLA samo akuti, da ima prav tako domačin z Mosteca pri Brežicah J. Toporišič – torej na drugem koncu slovenskega ozemlja – prav tako redno refleks za cirkumfleks, da imam svoje zapise redno s cirkumfleksom iz različnih teritorialno zelo oddaljenih krajev (Koroška, Benečija, Posočje, Gorenjska), ki pokrivajo vse področje z dolgim nedoločnikom, da imam zapisane redno cirkumflekse tudi iz takih krajev, v katerih gradivo od drugega zapisovalca kaže redno na akut (npr. Srednja vas v Bohinju, Trenta – v Trenti celo pri istih informatorjih), in da tudi v gradivu iz tistih krajev, kjer se pojavi akut, večkrat pri zapisovalcih akuta akut ni zapisan popolnoma dosledno, se mi zdi dvomljivo, če je v resnici sploh kje akut in ali ni v zapisih označen le zato (že od Ramovša dalje), ker bi teoretično moral biti.

[371] Glede na vse to torej mislim, da lahko predvidevamo, da je v slovenščini tam, kjer imajo dolgi nedoločnik, priponski *i*, če je dolg, verjetno povsod cirkumfleksiran in da gre pri gradivu z akutom le za netočne zapise.

¹¹ Gl. J. Toporišič, Zamenjava tonemske opozicije s kvantitetno v moščanskem govoru brežiškega Posavja, SR 14, 1963, 206–209.

¹² Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal J. Toporišič.

¹³ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal R. Kolarič.

¹⁴ Po gradivu v knjigi A. Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, 51, 76, 77.

¹⁵ Prim. op. 4.

¹⁶ Prim.: *spasti:tə* (17), *ərši:tə* (20), *zagowari:tə* (21), *noši:tə* (22), *znosi:tə* (23).

Cirkumfleks na *i* pri glagolski priponi je v slovenščini mlajša inovacija. Glede na to, da v tistih severovzhodnih slovenskih narečjih, kjer stari akut ni podaljšan, te inovacije ne poznajo, bi lahko domnevali, da je cirkumfleks nastopil po podaljšanju akuta, vendar je ta skladnost lahko samo slučajna. Vzroki za nastop cirkumfleksa niso jasni, saj ni nobenega vidnega razloga in pogoja za kake analogije. Za vpliv namenilnika (kot je mislil Valjavec¹⁵) bi težko šlo, ker se namenilnik dobro drži v znanih mejah, tu pa nastopa cirkumfleks v kategorijah, ki se s kategorijami namenilnika ne samo ne pokrivajo, ampak celo križajo (*lovīti* = *lovīt* : *nosīti* ≠ *nōsit*, *pīti* ≠ *pīt*); isto velja za morebitni vpliv naglasa opisnega deležnika, ki je povezan z naglasom namenilnika (*lovīt* = *lovīl -i*, *pīt* = *pīl -i*, *nōsit* = *nōsil nosīli*). Po drugi strani pa je obravnavani nedoločnikov cirkumfleks težko povezati s slovensko-kajkavskimi metatonijskimi novimi cirkumfleksimi, ker ne nastopa na področjih, kjer akuta niso podaljšali, medtem ko pri metatonijskem novem cirkumfleksu podaljšanje ali nepodaljšanje akuta ne predstavlja nobene meje. Seveda bi šlo lahko tudi tu le za slučajno razširjenost samo na področju s podaljšanim akutom, vendar pa po drugi strani tudi ni nobenih jasnih razlogov za nastop metatonijskega novega cirkumfleksa.

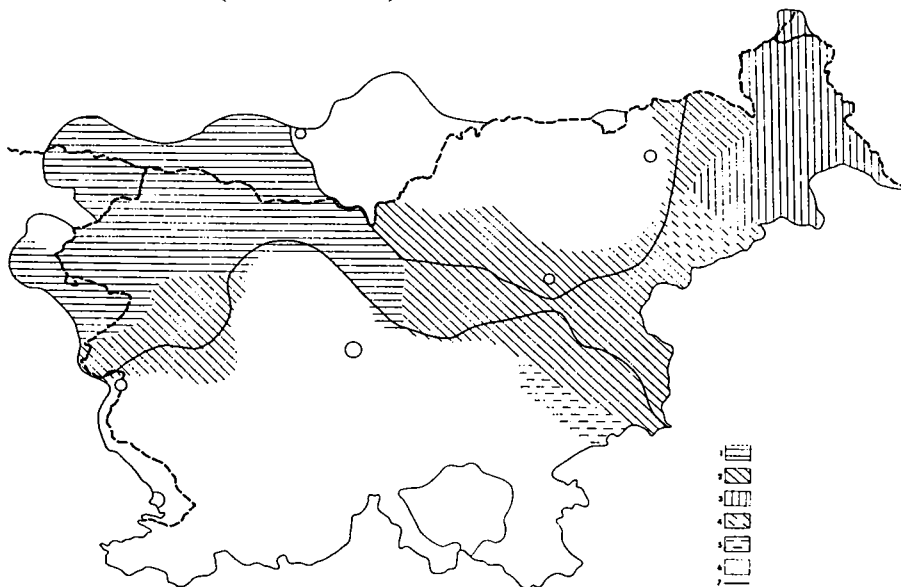
Glede na obstoj cirkumfleksa na glagolski priponi v slovenskih narečjih je tudi razumljiv cirkumfleks na tej priponi v knjižnem jeziku. Pojasniti je treba pravzaprav bolj dubleto z akutom. Zaradi same tradicije v jezikoslovnih študijah in slovnicaх bi še ne bila upravičena, toda govorijo jo večkrat v knjižnem jeziku ljudje, ki so doma s področja s kratkim nedoločnikom.

Ko je uporabnik knjižnega jezika, ki je doma s področja s kratkim nedoločnikom, v zbornem jeziku prisiljen uporabljati dolgi nedoločnik, mora svoj kratki samoglasnik zamenjati z dolgim (*lovīt* > *lovīti*, *iskāt* > *iskāti*) oz. pogosto celo spremeniti naglasno mesto (*nōsit* > *nosīti*, *lēžat* > *ležāti*). Pri tem ima dve možnosti. Lahko po vzorcu starega akuta v zadnjem zlogu, ki pri pregibanju pride v predzadnji zlog (*ptič ptīča*, *brāt brāta*),¹⁷ uvede v dolgi nedoločnik akut, lahko pa enostavno v dolgi nedoločnik kot zborna oblika brez ozira na naglasne relacije pri pregibanju uvede cirkumfleks, ker se knjižne besede, če jih je strukturno [372] mogoče vključiti v cirkumfektirani ali akutirani tip, vključujejo raje v cirkumfektiranega. Pripona *a* (*ova*) se skoraj redno vključuje v akutirani tip (*iskāti*), medtem ko je pri priponi *i* (*ni*) vključevanje precej različno. Vzroke za bolj različno vključevanje pripone *i* je treba iskati zlasti v tem, da se samoglasnik *i* tudi pri samostalnikih v knjižnem jeziku že precej vključuje v cirkumfektirani tip (*podpīs podpīsa* > *podpīs -a*, *prepīh -a*), medtem ko se pri *a* prvotna akcentuacija bolj drži (*napād napāda*, *premāz premāza*). Pri večzložnicah je vključevanje v [373] cirkumfektirani tip običajnejše, ker je pri taki strukturi že prej bilo pri večzložnicah

¹⁷ Oz. pri spremembi naglasnega mesta še po vzorcu premičnega naglasnega tipa (*jézik jezīka*, *vélīk velīka*).

dovolj primerov s cirkumfleksom na srednjem zlogu (*otáva, motíka : lípa, máti*). Zato tip *nosíti* pogosteje vključujejo v cirkumfleks kot pa tip *píti* (kratki nedoločnik *pít*). V I. glagolski vrsti, ki je brezpriponska, nastopa pogosteje akut na korenskem samoglasniku tudi zato, ker v drugih glagolskih vrstah nastopa na korenskem samoglasniku v nedoločniku akut ob sedanjiškem akutu (*stískati stískam*) in večinoma tudi ob sedanjiškem cirkumfleksu (*míslíti míslim*).

[372]

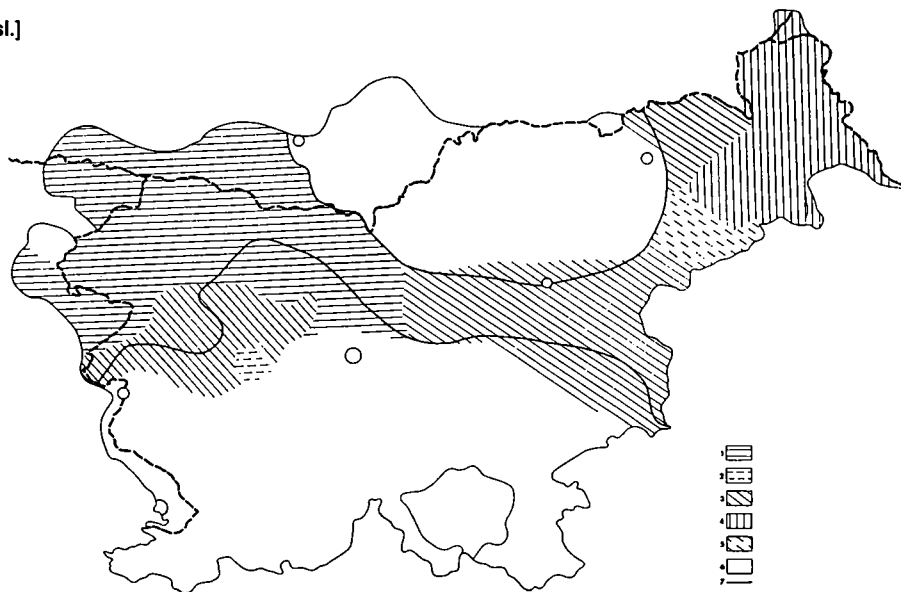
Približna* skica** nedoločnika pri glagolih s pripono *i*

- 1 dolgi nedoločnik pri tipu *kosíti, sušíti* na področju s tonemskim naglaševanjem
- 2 dolgi nedoločnik pri tipu *kosíti, sušíti* na področju brez tonemskih razlik
- 3 dolgi nedoločnik pri tipu *kosíti, sušíti* na področju z nepodaljšanim akutom
- 4 nejasno, ali spada pod 2 ali 3 (gl. SR 25, 1977, kong. št., 98)
- 5 nejasno področje (gl. zgoraj pri obravnavi mokronoškega govora)
- 6 kratki nedoločnik pri tipu *kosíti, sušíti*
- 7 izoglosa dolgega nedoločnika pri tipu *nosíti* (označuje zmanjšanje področja tega tipa glede na tip *kosíti, sušíti*)

* Z do zdaj znanim gradivom še ni mogoče določiti točnih mej. Zlasti na nekaterih področjih so meje precej nesigurne (npr. vzhodna Dolenjska, severna okolica Maribora, po nekaterih podatkih naj bi se pojavljal dolgi nedoločnik tudi ponekod v vzhodni Beli krajini (gl. Ramovš, HG VII, 140)). Meje pri tipu *kosíti, sušíti* so včasih nekoliko problematične tudi zaradi tega, če ni morda prišlo do mešanja z namenilnikom (gl. zgoraj pri obravnavi mokronoškega in žirovskega govora; podobne možnosti pa so lahko tudi še kje drugje).

** Skica je prirejena v glavnem po gradivu za SLA v Inštitutu za slovenski jezik SAZU, deloma pa tudi po doslej objavljeni dialektološki literaturi in avtorjevem gradivu.

[373sl.]

Približna skica nedoločnika pri glagolih s pripono *ě* in *a*

- 1 dolgi nedoločnik pri tipu *tpeti* na področju s tonemskim naglaševanjem
- 2 kot 1, vendar z žirovsko spremembo tonemov (gl. SR 25, 1977, 296–299)
- 3 dolgi nedoločnik pri tipu *tpeti* na področju brez tonemskih razlik
- 4 dolgi nedoločnik pri tipu *tpeti* na področju z nepodaljšanim akutom
- 5 nejasno ali spada pod 3 ali 4 (gl. SR 25, 1977, kong. št., 98)
- 6 kratki nedoločnik pri tipu *tpeti*
- 7 izoglosa dolgega nedoločnika pri tipu *tesati*, *kopati*

Za ilustracijo, kakšen tonem realizirajo v nedoločniku v svojem govoru izobraženci, bi tu navedel še izid ankete, ki sem jo izvedel ob pripravah za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Anketiral sem ljudi, ki so doma iz Ljubljane ali centralnih področij, a so preživeli velik del življenja v Ljubljani in so navajeni govoriti knjižni jezik (v svoji narečni osnovi pa imajo kratki nedoločnik).¹⁸ Znak – pomeni, da ni to[374]nemske spremembe (torej akut), + pomeni tonemsko spremembo (cirkumfleks), oba znaka pomenita, da informator lahko realizira akut ali cirkumfleks.

¹⁸ To so isti informatorji, ki sem jih upošteval že v Akcentskih variantah I (SR 18, 1970, 4–15) in Akcentskih variantah II (SR 19, 1971, 1–12). Podatke o njih gl. v SR 18, 1970, 13–14 (op. 40).

III RAZPRAVE O NAGLASU

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Žf
nositi	+	-	+	±	-	+	±	+	-	-	-	+	-	±	+	-	±	-	+	+
loviti	+	-	+	±	-	+	±	+	-	-	-	+	-	±	+	-	±	-	+	+
skočiti	+	-	+	±	-	+	±	+	-	-	-	+	-	±	+	-	±	-	+	+
piti	±	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	±	-	-	±	-	-	-	-	+
biti	±	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	±	-	-	±	-	-	-	-	+
biti bijem	±	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	±	-	-	±	-	-	-	-	+
biti sem	±	-	±	-	-	+	-	+	-	-	-	±	-	+	±	-	-	-	±	+
živeti	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
iskati	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
znati	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
dati	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Po vsem obravnavanem je sedaj jasno, kako je prišlo do določitve tonemskih naglasov pri nedoločnikih v knjižnem jeziku, zakaj so ponekod določene dvojnice ter kakšna je njihova narečna in knjižnogovorna podlaga.

IV

RAZPRAVE O JEZIKOVNIH RAZMERNOSTI

[661] Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih

Ker smo bili Slovenci politično razdeljeni, obenem pa tudi narečno močno razčlenjeni, zlasti pa še zaradi nedržavnega položaja slovenščine, je razumljivo, da je prihajalo pri nastajanju našega skupnega knjižnega jezika do številnih težav. Kranjska je imela v jezikovnem pogledu vodilno vlogo in bolj ali manj so se jezikovno naslanjali na Kranjce tudi v drugih slovenskih deželah, vendar se je ponekod uveljavljal tudi literarni separatizem, na vzhodnem Štajerskem pa so bili celo poskusi, da bi se to ozemlje pridružilo kajkavskemu jezikovnokulturnemu območju. Prav ozemlje med Muro in Dravo je bilo poleg Prekmurja, ki je za dolgo obdobje imelo svoj posebni knjižni jezik, najbolj pripravljeno na odklone od tradicionalne osrednje slovenščine, bodisi v smeri hrvaške kajkavščine ali pa samostojnega knjižnega jezika.

Ker je jezik vzhodnih delov Štajerske zelo soroden s kajkavskim dialektom¹ – današnja narodnostna meja ne predstavlja niti ostreje dialektične meje – potem pa tudi zaradi geografske povezanosti in ker je bil Varaždin vzhodnemu delu Slovenskih goric vsaj od ustanovitve gimnazije² kulturno središče, se nam zdijo kajkavski vplivi popolnoma naravni in razumljivi. V dobi turških vpadov pa se je priselilo na vzhodno Štajersko tudi precej srbohrvaškega prebivalstva, zato za marsikatero kajkavsko značilnost v rokopisih težko trdimo, ali je prišla iz kajkavskih knjig ali iz živega govora priseljencev. Toda kajkavski vpliv le ni bil tako močan, kot se po navadi misli zlasti pod vplivom nekoliko tendencioznega prikazovanja novoilircev. Le-ti so hoteli kajkavski vpliv prikazati na širšem ozemlju, kot se je v resnici uveljavljal, in so zato mnogo vzhodnoštajerskih dialektičnih posebnosti pripisali kajkavcem. Na drugi strani

¹ Za jezikovno sorodnost teh predelov prim.: Ramovš, HG VII, 145–146, KZSJ, 76–80, 177; Oblak, ZbNŽO I, 57 itd. Ko so kajkavci v ilirski dobi sprejeli štokavščino, so ponekod na kajkavskem področju še dolgo raje uporabljali slovenske knjige kot štokavske (prim. Trdina, ZD II, 322, 326).

² Prva dva razreda varaždinske jezuitske gimnazije sta bila ustanovljena 1636, pozneje pa se je spopolnjevala. Kakšen pomen je imela za vzhodno Štajersko, vidimo že po tem, da so jo celo nameravali premestiti v Ptuj (prim. Spomenica varaždinske gimnazije, 54–56).

se spet premalo upošteva osrednjeslovenski vpliv, ki je močnejši, kot se misli. Kranjščina ni vplivala le na celjski okoliš, ampak je njen vpliv segel znatno dalj, saj še v rokopisih, ki so nastali ali so jih vsaj rabili okrog Ptuja, ne zasledimo kajkavskih, ampak le kranjske vplive. Kajkavski vplivi se pojavljajo v vzhodnem delu Slovenskih goric, a so močni le v Središču, kraju, ki je skoraj od treh strani obdan s kajkavci, ki je v neposredni bližini Varaždina in kjer so bili tokovi srbohrvaških priseljencev zelo močni. Pa tudi tu zasledimo zelo močan kajkavski vpliv šele od 18. st. dalje. Pač zaradi posebnih razmer³ se je v Središču ohranilo, pa tudi že včasih pisalo razmeroma več stvari v narodnem jeziku kot drugod, in prav to je dajalo določeno podobo vsej vzhodni Štajerski.

Če si ogledamo štajerske rokopise⁴ in starejše štajerske tiske nekoliko podrobneje, lahko popravimo marsikatero drobno ugotovitev dosedanjih raziskovalcev o njih, pa tudi celotna slika vplivov se nam razjasni ter deloma premakne od kajkavščine k centralni slovenščini.

Vsi štajerski rokopisi so mlajši kot slovenske ali tudi kajkavske knjige,⁵ zato v njih lahko pričakujemo vplive od obeh strani. Da so bile slovenske protestantske knjige razširjene tudi na Štajerskem, je gotovo (Dalmatinove Biblije je šlo npr. tja 330 izvodov), [662] vprašanje je le, do kam so segle. Ni verjetno, kot pravi Ilešič,⁶ da bi Trubarjevo slovensko protestantsko gibanje ne bilo doseglo Slovenskih goric. Ne le posamezni primerki protestantskih knjig, najdenih blizu tega ozemlja,⁷ in nepopolni primerek Biblije Oddelka za slovenski jezik in književnost ljubljanske univerze, v katerem je nekaj rokopisnih listov, ki so nastali v Slovenskih goricah nekako sredi 18. st., kar je lahko zašlo tja 100 ali tudi 200 let kasneje, ampak tudi stari vzhodnoštajerski rokopisi, ki kažejo poleg kajkavskega še centralnoslovenski vpliv, govorijo nasprotno. Upoštevati moramo nadalje dejstvo, da se je morda celo na kajkavskem ozemlju širilo protestantsko gibanje s slovenskimi knjigami,⁸ medtem ko je v Prekmurju⁹ »Vszaki farar predgao z krajnszke knjige«. In če so v Prekmurju »Krajnszki kramarje ... po hisaj ponüjali szlov. knjige«, prav gotovo niso preskočili Slovenskih goric.

³ Gotovo so se Središčani v tem zgledovali pri sosednjih kajkavcih, kjer je bil narodni jezik bolj upoštevan. Ta zglede so jim omogočale trške svoboščine, ki so jim jamčile nekaj prostosti v notranji upravi, pa tudi to, da so bili ormoški graščaki od konca 15. do srede 18. st. obenem tudi ogrski in hrvaški plemenitaši (prim. Kovačič, Trg Središče, 585).

⁴ Nekateri rokopisi so bili že večkrat objavljeni, toda v ponatise, zlasti še Ilešičeve, se je navadno vrinilo precej napak, zato se je treba ozirati na prve objave, ki so pač še najbližje originalom.

⁵ Ilešič (Rad JAZU 162, 2) razpravlja o velikonedeljski prisegi iz 1570 kot o spomeniku, ki je nekoliko starejši od najstarejših kajkavskih knjig. Toda to velja le za ohranjene knjige. O prvih kajkavskih knjigah prim. Vodnik, Povijest hrv. knjiž., 204–205; Fancev, JNj VI, knj. I, 486.

⁶ ČZN III, 24.

⁷ Prim. npr. Ilešič, ČZN III, 24, op. 1.

⁸ Prim. Vodnik, n. d., 204.

⁹ Gl. ČZN XI, 118, 133.

Velikonedeljska prisega iz leta 1570 je najstarejši ohranjeni štajerski tekst.¹⁰ Glas *s* označuje pisec *s*, *s*, *sh*, kajkavci¹¹ pa v ohranjenih knjigah (ki so mlajše od velikonedeljske prisega) sprva ne poznajo nobenega teh znakov;¹² šele dokaj kasneje začno uporabljati *f*, vendar redko. Tudi glasu *z* kajkavci ne označujejo tako kot pisec našega rokopisa, ki uporablja zanj *f* ali *sh*. Za *š* piše *f*, ki je, čeprav ni običajen, precej pogosten pri kajkavcih, za *ž* pa *f* ali *sh* – *f* bi bil lahko kajkavski, a kombinacije s *h* za šumevce kajkavci vsaj v začetku sploh ne poznajo;¹³ *ch* za *č* je lahko kajkavski, toda s *ch* se označuje redno tudi *c*, česar nikjer drugje ne najdemo. Od kajkavske grafike oddaljuje našega pisca še podvajanje konzonantov in neoznačevanje palatalnega *l* in *n*; *w*, ki v kajkavskih knjigah ni običajen, pa najdemo dokaj pogosto v njihovih rokopisnih listinah. Grafika je torej zelo nedosledna, in težko bi rekli, da je bližja kajkavski kot Trubarjevi.

Glede jezika pravi Ilešič,¹⁴ da je *kotero* brez dvoma kajkavsko, dvomljivo pa mu je *i* (3× poleg *ino* 4×) in *hočo*. Važne so mu še oblike: *tom*, *ednomu* (poleg *svetega*), *den* poleg *ta*, *v imeno*, *očeta* poleg *očca*. Po njem prisega brez dvoma ne prikazuje velikonedeljskega govora, ker se tam govori *ü* in je v pridevniški sklanji končnica *-ega*. – Toda označevanje *ü*-ja je pisec prav lahko opustil,¹⁵ mogoče celo pod literarnim vplivom, kajti vplivov je v prisegi res nekaj, vendar ne toliko, da bi jo bilo treba popolnoma ločiti od tamkajšnjega narečja. Kajkavska sta morda res zaimek *koteri* in veznik *i*. Danes se na Štajerskem menda nikjer ne uporabljata, tudi Prekmurje jih pozna le v stari literaturi.¹⁶ Ni izključeno, da se je to govorilo tedaj tudi po Štajerskem. Indef. pron. *nekoteri* je pri piscih 16. st. še dokaj pogosten.¹⁷ Ker je *koteri* v kajkavščini deloma ohranjen, si lahko mislimo, da je tudi v narečjih, ki nanjo mejijo, izginil kasneje kot v centralnih dialektih. Ni pa jasno, zakaj je Ilešiču dvomljiv *hočo*. Ali zaradi končnice *-o* v 1. os. sg. ali ga ima za futurno konstrukcijo. Toda staro obliko *hočo* poleg mlajše *hočem* večina naših starejših piscev še uporablja,¹⁸ prav tako najdemo

¹⁰ Objavil jo je Slekovec v IMK 1898, 47, in ponatisnil Ilešič v Radu 162, 2.

¹¹ Kadar za hrv. grafiko ne navajam drugih virov, se opiram na Maretića, Istorija hrvatskoga pravopisa ..., Zagreb 1889.

¹² Zelo redki primeri pisave glasu *s* z znakom *f* ali *s* npr. pri Pergošću (gl. Polivka, ZbIJK I 5, XLIX–L), ki jih Maretić sploh ne omenja in jih lahko razlagamo kot tiskovne napake, na onodobno grafiko niso mogli vplivati. Tudi v kajkavskih rokopisnih listinah je pisava dokaj dosledna, *s* najdemo pogosteje le v južnejših delih kajkavščine (prim. Murko, IMK, 1893, 215), najbrž že po čakavskem vplivu.

¹³ Ilešič (Rad 162, 9) opozarja za *š* = *sh* na Jambrešića, toda Jambrešić (Lexicon ... 1742, † 9) pravi le, da se *š* lahko označuje na tri načine in da *sh* uporabljajo Čehi, ne pa kdo pri kajkavcih.

¹⁴ Rad 162, 3.

¹⁵ Označevanje *ü*-ja so opuščali tudi drugi. V najbolj dialektičnem tekstu na vzh. Štajerskem – v Raputhovem evangeliju – *ü* prav tako ni označen.

¹⁶ Prim. Pleteršnik, s. v.

¹⁷ Gl. Ramovš, ČJKZ II, 274.

¹⁸ Prim. Ramovš, Morf., 133; Rupel, SR II, 123.

obe obliki pri kajkavcih, v kotoribskih prisegah¹⁹ pa celo samo novejšo *hočem*. Jasno je, da je oblika *hočo* leta 1570 lahko živela tudi na Štajerskem; če ne, pa je prav tako lahko iz centralnih narečij kot iz kajkavščine. Konstrukcija »*hocho ... pouedaty*«, ki pomeni *ich will*, ne *ich werde*, pa je po nemških obrazcih in znana tudi na Kranjskem.

Zanimiva je v prisegi porazdelitev fleksijskih končnic pronominalne in sestavljene sklanje: *tom*, *ednomu* (zaimek, števnik) proti *fvetega* (pridevnik). Morda je v tem odsev živega govora, kajti danes so končnice *-oga*, *-omu* pri sestavljeni sklanji omejene le na Središče in neposredno okolico ob Dravi (Grabe, Obrež), na jugu pa na haloški govor, a pri zaimku *tb* zavzemajo znatno širše ozemlje.²⁰ Oblike *tom* torej ni treba imeti za kajkavski vpliv,²¹ pa tudi števnik *eden* se je morda vsaj pred 400 leti na tem ozemlju sklanjal še pronominalno.

Iz oblike *imeno* ne moremo kaj posebnega sklepati. Zaradi širokega izgovora končnega *i* je najbrž pisano *alle* za *ali* in tudi *mene* za *meni*, kar nam zato ni treba razlagati po kajkavščini. Lahko pa razlagamo *mene* tudi kot akuzativ sg., kajti iz Štajerske je znana zveza *pomagati koga*.

[663] Kajkavski vpliv na velikonedeljsko prisego torej ni bil močan. Osrednjeslovenski vpliv pa se kaže tudi v besedi *ta*. *a* iz dolgega polglasnika se sicer večkrat najde tudi v kajkavskih knjigah; pisci so ga sprejemali iz štokavščine, vendar je prav pri zaimku *ta* vsaj v začetku redek. Polivka²² navaja pri opisu Pergošičevega jezika le štirikrat *ta* in še od tega trikrat le v primerku z bolj štokavskim jezikom.²³ Pa tudi v govorih je v nekaterih redkih besedah *a* za dolgi polglasnik, a za zaimek *ta* ni primerov.²⁴ Ker je v prisegi *ta* poleg vsega še člen, ne moremo misliti na knjižni štokavski vpliv. Tudi oblika *Ocheta* kaže morda proti centralni slovenščini.

Ker se v prisegi omenja evangelij, bi se dalo sklepati, da je prirejena v protestantskih časih, lahko pa je tudi kak protestant pre naredil konec že starejši prisegi – zaimek *ta*, ki kaže na kranjski vpliv, je prav v tem delu. Evangelij se v štajerskih prisegah skoraj redno omenja še po rekatolizaciji. To formulo so uporabljali na Štajerskem tudi katoliki (prim. npr. Parhamerjev katekizem 1777), zato omenjanje evangelija v kasnejših prisegah ni dokaz, da bi izvirale iz protestantskih časov.

Iz 16. st. nimamo drugih štajerskih spomenikov,²⁵ le dve *hrvaški navodili* nadvojvode Karla hrvaškim pešcem in konjenikom, izdani v Gradcu 1. marca 1578, kažeta

¹⁹ Gl. Kres V, 426sl.

²⁰ Sporočilo prof. dr. Kolariča.

²¹ Poleg tega je *tom* še člen, člena pa kajkavci ne uporabljajo prav pogosto. V Kotoribi (Kres V, 426sl.) so prisegali npr. le »v imenu«, ne »v tom imenu«.

²² Polivka, n. d., LIX.

²³ O različnem jeziku gl. Kadlec, ZbIJK I 5, XXVII–XXXV.

²⁴ Gl. Lukjanenko, Kajkavskoe narēčie, 60–61; Oblak, ZbNŽO I, 45.

²⁵ Razen morda še nekega napisa v Loki pri Zidanem Mostu; gl. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, 306 (objave nisem zasledil).

slovenski vpliv.²⁶ Grafika je tako podobna Trubarjevi, da je treba priznati njegov vpliv. V drugih hrvatskih listinah podobne grafike ni zaslediti. V navodilu za pešce se le redko odmakne od Trubarjeve grafike; nekaj je morda napak, nekaj primerov *tzh* za *č* je po kombinaciji z nemško grafiko, a v primeri s *zh* je *tzh* zelo redek. V navodilu za konjenike je opazen nekoliko močnejši nemški vpliv (tudi nekajkrat *sch* in enkrat *tsch*). Jezik obeh listin si je toliko podoben, da lahko mislimo na istega pisca. Čudno, da ni tudi grafika popolnoma enaka. Morda je za prvim prirediteljem še kdo prepisoval. Listini sta pisani v mešanem kajkavsko-čakavskem narečju, vendar ne enotno; najbrž je tudi v jezikovnem pogledu nekoliko vplivala slovenščina. *o* iz nosnega *o* je pogostejši, kot ga je mogoče zaslediti v kateri koli hrvatski knjigi ali rokopisu. Nekoliko podoben jezik (razen *u* za končni *-o*) imamo v treh malo mlajših listinah, ki so pisane za podložnike Zrinjskih v Ozlju.²⁷ V teh kajkavskih narečjih, ki prehajajo v čakavska, najdemo tudi različne reflekse za *ě*,²⁸ v naših listinah je namreč pisan kot *i*, *e* ali *ei*. Vendar dvojnosti kot *mesto* poleg *meisto* ipd. vzbujajo sum, da je kak *ei* le zašel v listini iz Trubarja.

Ti dve listini, čeprav hrvatski, sta za nas vendarle zanimivi, ker kažeta, da naš tedanji knjižni jezik ni vplival le na slovenske štajerske rokopise, ampak celo na hrvatske listine, izdane v Gradcu.

Iz območja vlade v Gradcu imamo ohranjene *fevdne prisege*, vendar po ničemer ne moremo sklepati, od kod so bili vazali, ki so po njih prisegali.²⁹ Med zaprisežnimi knjigami v arhivu višjega deželnega sodišča v Gradcu sta namreč dve, ki vsebujeta slovenske (oz. hrvaške) prisege. V eni sta dve prisegi, prva slovenska, druga bolj hrvaška (Aliter magis Croaticé). Uporabljali sta se za Ferdinanda III. (1637–1757), Leopolda I. (1658–1705) in Karla VI. (1711–1740). Objavil ju je Dolenc,³⁰ a našle so se tudi v Jarnikovi zapuščini.

Jarnikova varianta se od Dolenčeve razlikuje le v malenkostih, ki so deloma tiskovne pomote, deloma pa morda Jarnikovi »popravki«.³¹ Skupni konec priseg (vazalov odgovor), ki je v Dolenčevi objavi na koncu, stoji v Jarnikovi varianti na koncu slovenske prisege, pri hrvaški pa je opomba: *Nachzusprechen wie beim windischen Eid*.³²

²⁶ Objavil ju je Lopašič med Spomeniki hrvatske Krajine I, 65–67 (za pešce) in 68–71 (za konjenike). Po Lopašičevi objavi se ne da ugotoviti, koliko je pisec uporabljal *s* ali *f*.

²⁷ Objavil Murko, IMK 1893, 215sl.

²⁸ Prim. Strohal, Rad 152, 163–174; 162, 31–35.

²⁹ Gl. Dolenc, ČZN VIII, 37.

³⁰ ČZN VIII, 35–36, Pravna zgodovina, 212.

³¹ Gl. Kotnik, ČZN X, 28.

³² Iz Jarnikove zapuščine sta bili prisegi prvič objavljene v Arch. f. vaterl. Gesch. u. Topogr. I, Klag. 1849, 17–18; od tu ju je ponatisnil Scheinigg v Kresu III, 326, in najbrž tudi Janežič v SG I, 74. Objavil ju je tudi Potočnik v Vojvodini Koroški II, 49–50.

Vazalov odgovor je Jarnik uporabil tudi v spisu *Die ersten christlichen Herzoge Kärntens ...*,³³ kjer zaradi »šestero starih oblik« misli, da je nastal med 12. in 15. st. Vendar prisege zaradi jezika ne le ni treba stavljati dosti pred letom 1637 (začetek vlade Ferdinanda III.), ampak bi prav jezik dosti starejšemu datiranju prisege v taki obliki, kot jo poznamo,³⁴ nasprotoval. »Stare oblike« (*kako za kakor, yza in, hozhiu za hočem, pomosi za pomagaj, diua za devica, suetzi za svetniki*)³⁵ so gotovo hrvaške, nekatere (npr. *svetci*) pa tudi že vzhodnoštajerske. Na splošno pa je o jeziku težko kaj reči, ker je precejšnja [664] mešanica. Nekaj je gotovo tudi knjižnega vpliva, čeprav ni mogoče pritrčiti Grafenauerju,³⁶ da sta obrazca pisana v jeziku Dalmatinove Biblije. Dolenc³⁷ misli na dolensko narečje, vendar je dolenskih potez malo, ni pa tudi izrazi-to štajerskih posebnosti (morda *svotemu*, superlativ z *naj*, *vu*). Tudi hrvaški obrazec nima enotnega jezika. Ima sicer več kajkavskih značilnosti, a do prave kajkavščine mu še mnogo manjka. Pravopis obeh priseg je v glavnem nemški, le nekaj primerov bi lahko razlagali po bohoričici (v hrvaški najdemo tudi še kajkavski *ch* za *č*).

Prvo prisego navadno vežejo s Koroško,³⁸ vendar ni nič takega, kar bi to opravičevalo. Njen nastanek bo že zaradi vzporednega »bolj hrvaškega« obrazca in hrvaških posebnosti v skupnem koncu treba vezati s Štajersko.

Prisega iz druge knjige, ki pa ne spada v ta čas, ampak v dobo Marije Terezije, in je prepis slovenščine ali hrvaščine nevesčega pisca,³⁹ je pisana v kajkavščini in v nekoliko slabem kajkavskem pravopisu. Vazalov odgovor vsebuje pretežno iste značilnosti kot prejšnje prisege.

Naslednji ohranjeni rokopis je *središka tožba* proti ormoškemu graščaku iz leta 1648.⁴⁰ Ta tožba je slabo pisan koncept in nikakor ne dokazuje, kot misli Slekovec, »da se je uradnijam smelo že l. 1648 v slovenskem jeziku dopisovati«. Tožbe med Središčani in ormoškim graščakom, ki so bili v večnih prepirih, so tekle v Gradcu,⁴¹ kjer so Središčani navadno imeli tudi svojega pravnega zastopnika, in ni verjetno, da bi se opravljale v slovenščini. Mislim, da je Ivan Tobellius, ki je bil 1646–1649 varoški

³³ Rokopis. Vsebinsko z vazalovim odgovorom navaja Scheinigg v Kresu III, 324–325. Vazalov odgovor z nekaterimi odstavki iz tega spisa je objavil tudi Fr. Kotnik v ČZN X, 28–30.

³⁴ Da se prisega naslanja na starejši slovenski obrazec, bi kazalo le besedilo, ki ne ustreza čisto tačas veljavni fevdni prisegi (prim. Grafenauer, KZb, 311).

³⁵ O njih misli še Fr. Kotnik (ČZN X, 29–30), da so starinske, da pa so jih lahko leta 1637 še govorili v krajih, iz katerih nimamo slovstvenih dokumentov, a v dostavku k svojemu spisu (n. d., 35) se že nagiba k mnenju, da so oblike res stare. Tudi Grafenauer v SBL I, 388, vse to sprejme in ne ugovarja – toda v KZb, 311, ne govori več o starosti.

³⁶ KZb, 311.

³⁷ ČZN VIII, 36.

³⁸ Prim. Kidrič, ZSS, 104.

³⁹ Gl. ČZN VIII, 42.

⁴⁰ Objavila sta jo Slekovec, Kres II, 282–283, in Ilešič, Rad 162, 3–4.

⁴¹ Slekovec, SGP 1879, št. 45–49.

pisar v Središču,⁴² napisal koncept v slovenščini le zato, da so mogli na koncu tožbe naštetih Središčani, ki gotovo niso bili vsi večji nemščine,⁴³ tožbo z dostavkom, kaj so »catani« – konjiki kateremu vzeli, razumeti.

Ilešič je tudi v tem rokopisu našel preveč kajkavskih vplivov. Naštel je sicer precej centralnoslovenskih značilnosti,⁴⁴ po njih je celo upravičeno sklepal, da je bil Tobellius, ki je tožbo pisal, najbrž Kranjec ali pa je vsaj dobro poznal kranjščino; vendar pravi, da je tožba »pisana u kajkavskom, tada u Središču očevidno običnom narječju«. Pod tem ne moremo razumeti drugega, kot da je bila tedaj v Središču kajkavščina književni jezik. Toda tožba je pisana v glavnem le v središkem govoru z nekaterimi kranjskimi vplivi, kajkavske značilnosti, ki bi ne bile običajne v domačem govoru, so zelo redke. Že refleks za nazalni *o*, ki je v kajkavskih knjigah običajno *u*, a v naši tožbi je le enkrat (*narucheno*), sicer pa vedno *o*, priča proti književnemu kajkavskemu vplivu. Ilešič⁴⁵ pravi: »Hrvatski (kajkavski) značaj našeg spomenika osniva se na ovim osobinama: *milostiven, gospodin, orsag, poštuван, marha, takajše, kruto jako, slepo dosta, ništar, katana, vezdar, ar, Ivan, varaš, ni krivoga ni dužnoga, imali, narucheno*. Dodajem gen. pl. *tosbal*!« Dalje navaja za kajkavsko značilnost *rez-* iz *raz-*, nekoliko misli na kajkavščino tudi pri končnici loc. sg. *o-*jevske sklanje *-e*. Za marsikaterega izmed teh primerov pa je mogoče ugotoviti, da je lahko tudi slovenski: *milostiven* je tudi vzhodnoštajersko, piše ga Dajnko; le-ta piše tudi *gospodin* (v Središču danes *gospo*); *katan* je znan iz Cafovega gradiva⁴⁶ in iz prekmurščine; glagol *poštovati* pozna večina naših starejših pisateljev, zamena *o* z *u* v glagolih VI. vrste pa je tudi skoraj splošnoslovenska; *ar* iz vzhodnoštajersčine zdaj ni znan, pač pa iz prekmurščine, isto velja za *vezdar*, ki ga npr. Vramec piše kot *vezda* (ne *vezdar*) in tako nahajamo tudi v kajkavskih slovarjih (Habdelić, Belostenec, Jambrešić). Tudi *ništar* poznajo stari slovenski pisatelji – pisava *nistar* je lahko res posneta po kajkavcih, a lahko je *-ar* le oznaka za sonantni *r*. Beseda *marha* je bila piscu znana iz središkega govora, kajti v Središču jo poznajo.⁴⁷ Prav tako je v vzhodnem delu Slovenskih goric znana beseda *varoš*, medtem ko kajkavci pišejo *varaš*, kar najdemo tudi v nekaterih vzhodnoštajerskih tekstih z močnejšim kajkavskim vplivom;⁴⁸ v naši tožbi je pisano *varoš* (večkrat – Ilešič je pri naštevanju kajkavskih značilnosti to sam spremenil v kajkavski *varaš*).

⁴² Gl. Slekovec, Kres II, 283 (drugih podatkov ni o njem, gl. Kovačič, Trg Središče, 433).

⁴³ Prim. poročila o znanju nemščine v Središču iz nekoliko poznejšega časa (okrog 1785) pri Kovačiču, Trg Središče, 448.

⁴⁴ *de, koker, koko, kar, moiga, kateroga, skusi* (skozi), *supet* (zopet), *inu, oku* (ako), *kradli, -am* v instr. sg. †d. O tipu *druge mesta*, o katerem se Ilešič previdno izraža, je treba pripomniti, da je znan središkemu govoru (gl. Ozvald, Morf., 75).

⁴⁵ Rad 162, 7.

⁴⁶ Po Cafu je ob Ščavnici tudi *kataneč = soldatek* (cyklamen).

⁴⁷ Ozvald, Zur Phonetik des Dial. von Polstrau, 10, jo ima med primeri.

⁴⁸ V pravilih bratovščine sv. Floriana 1705, v središki prisegi 1730–1740, v Čoličevi prošnji 1776.

Večji del tistega besednega zaklada, ki ga ima Ilešič za kajkavskega, torej ni tuj našim vzhodnim narečjem. [665] Pa tudi *rez-* iz *raz-* ni kajkavski, ampak središki⁴⁹ in sploh južnoprleški, obenem pa tudi centralnoslovenski. Prav tako je *-e* v loc. pisan zaradi središkega med *i* in *e* govorjenega glasu, kajti pogosten je tudi v nom. pl. *o*-jevske sklanje ipd., česar drugače ne moremo razlagati, podpirala pa ga je lahko piščeva kranjska moderna vokalna redukcija. Tobellius je bil namreč res po vsej verjetnosti Kranjec. Kranjski vplivi so taki, da jih težko razlagamo po vplivu knjig, kajti najbolj opaznih kranjskih značilnosti v tožbi ne zasledimo. Na Kranjca kaže tudi gen. pl. *tosba*. Po Ilešiču je to sicer hrvatski vpliv, toda kajkavci gen. pl. na *-a* ne poznajo in bi bilo treba vpliv iskati južneje, kar za našo tožbo ni verjetno (poleg tega je še osnova domača z *o* iz nosnega *o*). Ker pa do tedaj v slovenskih knjigah ni te končnice, jo je moral pisec poznati od doma.

Glede grafike je treba reči, da je nedosledna, čeprav je znatno bolj urejena kot npr. v velikonedeljski prisegi (*š* označuje s *sh*, redkeje *s*, 1× ali morda 2× *sch*, *ž* pa s *s*, redkeje *sh*; za *č* piše *ch*, enkrat, če ni napaka, *z*).

Kajkavski vplivi niso močni. Vsa tožba pa kaže, da pisar vsaj v večji meri ni posnemal kakega knjižnega jezika, ampak je hotel pisati v središkem govoru. To nam spet potrjuje navedeno mnenje, da je koncept sestavljen v slovenščini le zato, da so ga razumeli Središčani. Ker je bil Tobellius vsaj od 1646 v Središču, se je, čeprav je bil najbrž Kranjec, lahko priučil zlasti nekaj pogostejših fraz, nekaj v uradnem jeziku pogosteje rabljenih besed in nekaj najbolj izrazitih glasoslovnih ter morfoloških posebnosti.

Pismo ormoškega graščaka Adama Petheja središkemu županu Blažu Modrinjaku je bilo napisano med letoma 1651–1658. Objavil ga je Slekovec,⁵⁰ a ga ni datiral. Ilešič⁵¹ ga je ponatisnil z napačno letnico 1643. Prevezel jo je od nekega nemškega pisma, ki ga je Slekovec objavil tik slovenskega. Kovačič, ki je imel v rokah isti arhiv kot Slekovec, ga v ČZN V, 107, stavi v leti 1658–1659. Kidrič⁵² je vzel letnico 1658. Zanimivo je, da je Kovačič, ko je v knjigi Trg Središče spet objavil pismo, pozabil na svoje prvotno datiranje; na str. 308–309 je razen pisma dobesečno prepisal Slekovca,⁵³ na str. 585 pa, menda ne da bi stvar preiskal, pismo datiral z Ilešičevo letnico. Na to Kovačičevo objavo se opira Rupel, ki v SR V–VII, 189, napak popravlja Kidriča.

Pismo ne more biti iz leta 1643, ker je takrat županoval Miklavž Repeša, Blaž Modrinjak pa je zabeležen kot župan prvič leta 1651;⁵⁴ prav tako ni moglo nastati po 10. aprilu 1658, ker je tega dne Adam Pethe umrl.⁵⁵

⁴⁹ Gl. Ozvald, Zur Phonetik, 4.

⁵⁰ SGp 1879, 381.

⁵¹ Rad 162, 21.

⁵² ČJKZ III, 74; ZSS, 104.

⁵³ Pismo je objavil najbrž po originalu, komentar pa ima iz Slekovca. Mislim, da je Kovačičeva objava najboljša.

⁵⁴ Morda je bil že prej, ker za vsa leta ni podatkov, a pred 1645 najbrž ne (prim. seznam županov pri Kovačič, Trg Središče, 423).

⁵⁵ Gl. Kovačič, Trg Središče, 286.

Pisanje slovenskih pisem tudi na Štajerskem ni bilo v navadi, in je to pismo osamljeno.⁵⁶ Je pa vprašanje, ali je obravnavano pismo sploh slovensko. Ilešič pravi: »pismo je gotovo sasvim hrvatsko; slovenske su rječi samo *richtar* (iz njem.), *edno*, *k finkusdu*,«⁵⁷ in tudi Rupel meni, da je v pismu toliko kajkavščine, da ga ne more imeti za slovensko.

V jeziku niso le kajkavske, ampak tudi štokavske značilnosti (*Dobar dan*, *nistar*, *zada*, *Vazdar*, *milofstivan*). To je prišlo lahko prek kajkavske literature, saj se že v Pergošičevem jeziku pojavljajo sledovi štokavščine, zlasti v refleksih za polglasnik. Pergošić ima npr. *dobar* že v svojem prvem stavku. Nekaj štokavskih sledov (npr. *sada* itd.) je že v Vramcu. Še verjetneje pa je naš pisec nekoliko poznal tudi štokavščino, kajti proti dobremu poznanju kajkavske literature govori grafika, ki se od kajkavske precej oddaljuje.⁵⁸ Znak literarne kajkavščine (oz. štokavščine) je *u* iz nazalnega *o*; toda v pismu je tudi *mojum* (loc. sg.) z *u* iz etim. *o*. Ta *u* je morda pisan zaradi zelo ozkega izgovora nepoudarjenega *o* v teh narečjih, lahko pa je tudi hiperkorektura. Prav tako je *e* v *poslete* (= pošljite!) lahko znak za reducirani *i* ali hiperkorektura zaradi takega kajkavskega sufiksa pri glagolih I–IV. Toda v besedi *potrbucha*, kar mislim, da je treba brati *potreboča*,⁵⁹ moremo *u*, ki je namesto *o* v naglašenem zlogu, razlagati le kot hiperkorekturo ali kot napako.

Ker večina besednega zaklada v pismu ni tuja našim vzhodnim narečjem⁶⁰ in če so domneve o hiperkorekturah pravilne, lahko rečemo, da pisec kajkavščine ni dobro obvladal in je pismo pisal bolj v tamkajšnjem narečju kot v sami kajkavščini, le da ga je skušal [666] v smeri kajkavščine (oz. štokavščine) korigirati. Glede jezika se to pismo od kajkavskih vendarle toliko razlikuje, da ga težko označimo kot povsem hrvaško.

*Kalobski rokopis*⁶¹ je iz južnega dela Štajerske. Nastajal je dalj časa, končan pa je bil 1651. Ne vemo, kje je nastal. Kovačič pravi: »iz naslova *Liber cantionum carniolicarum* se ne sme sklepati, da so to kranjske pesmi v ožjem pomenu ali da bi bila morala pesmarica nastati kje na Kranjskem, ker Krajinci–Kranjci se imenujejo tudi prebivalci med Bočem in Savo«. O rokopisu vemo le to, da je bil v 18. st. v Konjicah ali vsaj v

⁵⁶ Pač pa je moralo biti dopisovanje v domačem jeziku precej udomačeno pri kajkavcih; ohranjeni sta dve pismi (iz let 1633 in 1647), ki so ju pisali v Središče. Objavil ju je Kovačič, ČZN V, 107–108. Pismi sta v jezikovnem pogledu povsem kajkavski, tudi *ktero*, ki naj bi bil po Kovačiču slovenizem, je dvomljiv (prim. še Lukjanenko, n. d., 188).

⁵⁷ Ilešič navaja še *in*, a je nastal najbrž po napačnem branju za *ni* že pri Slekovcu (prim. Kovačičevo objavo in op. 53).

⁵⁸ Ne vem, kako je Ilešič, n. d., 21, ugotovil, da »pravopis nalikuje Habledičevu«. Če že s kajk. primerjamo, potem je bližji Vramčevemu (zaradi *gh*, *W*, *ni*). Habledič je tudi mlajši od pisma.

⁵⁹ *ě* je reducirani ob *r*-u; prim. za možnost take redukcije Škrabec, Cv. IX, 7 d; X, 11 b.

⁶⁰ Več besed, ki nam morda zvenijo tuje, je znanih iz Cafovega gradiva (npr. *bantuvati*, *pokihdob*) ali vsaj iz prekmurščine (npr. *stanovito*). Omenil bi, da v shr. nisem zasledil besede *obračuniti*, a v Slovenskih goricah je znana.

⁶¹ O njem gl. Kovačič, ČZN XXV, 171–205.

bližini Konjic,⁶² toda jezik kaže, da ga ni pisal Konjičan. Tudi med Bočem in Savo ni bil pisec doma, rokopisu zato najbrž tudi naslova ni dal po teh prebivalcih.

O jeziku je treba reči, da je za sredino 17. st. dober. Precej se približuje tedanji centralni knjižni slovenščini, o kajkavskih vplivih seveda ni sledov. Pisava ni dosledna, *s* in *f* ter *sh* in *fh* ne razlikuje, pa tudi sičnike s šumevci včasih zamenja. Po vsej verjetnosti je bil pisec Gorenjec, na kar bi kazali primeri kot *Shible* 36, *fhibli* 221, *nezh* 'nočeš' 260, *osdihati* 'vzdihati' 51, *naponish* 'napolniš' 255, *noh* 'nog' 36, 38, *doneš* 71 itd. Služboval in pesmi nabiral je tudi po Štajerskem, to nam priča pesem o sv. Uršuli.⁶³ Kovačičeva domneva, da je avtor rokopisa morda Filip Trpin, ne prihaja v poštev.⁶⁴

Iz Celja je znan iz leta 1653 še slovenski *napis na nagrobnem spomeniku*.⁶⁵ Tudi ta napis kaže vsaj v grafiki vpliv bohoričice.

Slovensko cesarsko odločilo iz leta 1675, s katerim je bil razsojen spor med ptujskim minoritskim samostanom in njegovimi podložniki, kaže sicer slabše poznanje tradicionalnega centralnega knjižnega jezika kot npr. kalobski rokopis, vendar za Ptuj to poznanje nikakor ni majhno, saj bi tam prej pričakovali kajkavske kot centralnoslovenske vplive.

Ko so odločilo prevedli v slovenščino, so napravili več prepisov. Dva sta se ohranila: eden podložnikom v Majšpergu,⁶⁶ ki je bil razglašen 8. decembra 1675, drugi podložnikom v Žetalah in Stoprcih,⁶⁷ razglašen 15. decembra istega leta.⁶⁸ Glavni razloček med obema zapisoma je v grafiki. Štrekelj⁶⁹ pravi, da bi se skoraj dozdevalo, da se je malo vaje nima pisalcema narekovala predloga. Grafika je res različna, vendar so v obeh tekstih nekatere značilnosti, ki vzbujajo dvom o pravilnosti Štrekljeve domneve, npr.: v istih besedah enaka pisava za sonantni *r*, zamenjave *uashim* : *nashimi*, *uasch* : *nassh*, *našhe* : *uašhe*, pisava *cho*, le pri prepisovanju je lahko zamenjal *pošlati* s *Poloschit*, morda bi sem prištel še *daiaio* : *Daia* (= dajo), tudi *morieio* in *morieo*, kjer je *i* za *r* pač pomota, je v obeh variantah razumljivo le, če gre za prepisovanje. Različno grafiko (*a* z dvema vejicama na vrhu ali brez njih, velike začetnice, različni *s*, podvojitve konzonantov, *h* ob konzonantih, menjavanje *u-v-w* in *i-j-y*) moremo pač pripisati

⁶² ČZN XXV, 194sl.

⁶³ Gl. Kovačič, n. d.; Grafenauer, SJ II, 137–143.

⁶⁴ Tudi prepisovanje po kom drugem, kot meni Kovačič, n. d., 192–193, je izključeno. Razlikuje se namreč tudi pravopis in jezik. V rkp. je precej sledov doljenjskega vokalizma, pri Trpinu pa malo. Znani Trpinovi rkp. so kasnejši in bi lahko sicer mislili, da je pozneje doljenjski vokalizem opustil, če ne bi vedeli, da je doljenjski vokalizem vnašal predvsem takrat, kadar je tekst skrbno prirejal (gl. Rupel, SR 1954, 189).

⁶⁵ Orožen III, 97; Kovačič, Slov. Štaj., 306.

⁶⁶ Objavil Štrekelj, ČZN I, 24–26.

⁶⁷ Objavil Slekovec, DS 1896, platnice 19. št.

⁶⁸ Štrekelj, ČZN I, 112, je mislil, da je 15 pomotoma za 13, toda nedelja je bila 15.

⁶⁹ ČZN I, 112.

prepisovalčevi maniri; vsak je po svoje menjaval. Zlasti šumevci so različno pisani. To bi še najbolj kazalo na diktat, vendar je mogoče, da sta tudi tu prepisovalca spreminjala vsak po svoje; nekajkrat *s* za *ž* (zlasti v drugem primerku) je pisan verjetno zato, ker je prepisovalec občutil razliko med našim *ž* in nemškim *sch*, in ne po kajkavščini, ker ni nič drugega, ki bi kazalo na kajkavski vpliv.

Jezik odločila ni iz ptujske okolice, kar bi po kraju nastanka pričakovali. Štrekelj⁷⁰ misli, da je bil prelagatelj Štajerec, doma nekje na ozemlju Poljčane–Šentjur–Planina–Kozje–Podčetrtek–Rogatec. Toda jezik ni enoten in je pri ugotavljanju, od kod je bil prevajalec, težava, ker moramo upoštevati možnost vplivanja ptujskega govora in vpliv knjižne slovenščine. Knjižno slovenščino je prevajalec poznal, to nam kaže skoraj dosledno pisani *l* za *l* (le 2× *u*). Največje težave mu je delal neakcentuirani vokalizem. Redni *a* za dolgopoudarjeni polglasnik je lahko po knjižni slovenščini, a najjužnejši predeli Štajerske imajo tudi *a*. Po knjižni slovenščini je verjetno tudi običajni *u* iz cirkumfleksnega *o* in nam ni treba s Štrekljem iskati drugačnih razlag. Celo verjetno je, da je prevajalec govoril *o*, ker bi sicer zaradi močnega prevladovanja *u*-ja v knjigah mogli primere z *o* razlagati [667] le po ptujskem govoru. Tudi *e* iz *ě* je moral govoriti, samo po ptujskem govoru ga skoraj dosledno gotovo ni pisal (le enkrat ima *sapouei*⁷¹). Južna Štajerska pa ima *ei* (lokalni monoftongi so verjetno mlajši od našega odločila). Tudi več drugih stvari je, zaradi katerih sploh dvomim, da bi bil prevajalec Štajerec. V južnih štajerskih govorih sicer najdemo vse mogoče reflekse, toda govora, ki bi mu bilo lastnih kaj več značilnosti iz našega rokopisa, nisem mogel zaslediti. Verjetno se mi zdi, da je jezik iz južnozahodne Gorenjske (prim. npr. izglasno akanje, oblike kot *soje*, *nisem* ipd.) s primesmi ptujskega govora (*kaj* za *kar* je lahko podpiral tudi nem. *was*) in vplivi knjižne slovenščine.

V ptujskem minoritskem samostanu so torej poznali knjižno slovenščino. Če je kdo poznal kajkavščino, ta pri prevodu ni sodeloval. To pa nam kaže, da niso imeli za domač jezik kajkavščine, ampak tedanjo centralno knjižno slovenščino.

Raputhov evangelij je prvi cerkveni tekst iz vzhodne Štajerske.⁷² Po pisavi je Slekovec ugotovil, da je ta listek pisal Andrej Raputh, ki je prišel od sv. Antona 3. julija 1686 za župnika v Ljutomer in tam umrl julija 1690. Ker je bil listek najden med ljutomerskimi listinami, ta prevod tudi datirajo v čas Raputhovega bivanja v Ljutomeru.

Ne vemo, koliko sta se Hrenov in Schönlebnov lekcionar uporabljala na Štajerskem. Prvi kajkavski lekcionar je izšel 1651,⁷³ a ta prva izdaja na Štajerskem najbrž ni bila razširjena, kajti s svojo grafiko, ki je nekoliko drugačna od običajne kajkavske, ni

⁷⁰ N. d., 29.

⁷¹ Gotovo po knjižnem vplivu; k Štreklju, ČZN I, 29, op. 1; prim. Ramovš, ČJKZ VI, 18.

⁷² Slekovec ga je objavil na platnicah 19. številke DS 1896, ponatisnil pa Ilešič v Radu 162, 11.

⁷³ Tam se je takrat običaj branja evangelija pred pridigo menda šele vpeljeval, prim. Kidrič, BV III, 152.

pustila nikakih sledov. Toda malo verjetno se mi zdi, da bi proti koncu 17. st. duhovniki še prevajali sproti, čeprav bi na to kazal Raputhov odlomek (Math. V 20–24). Najverjetneje je, da je ta rokopis nastal, ko Raputh slučajno ni imel pri roki lekcionarja. To pa je bilo najbrž takoj ob njegovem prihodu v Ljutomer, kajti graščak ga ni hotel priznati za postavnega župnika in mu izročiti imovine.⁷⁴ Verjetno je, da Raputh v teh prvih dneh preprirov ni imel pri sebi lekcionarja; s seboj ga morda ni prinesel, v župnišču ga verjetno ni mogel dobiti, zato je prevedel evangelij najbrž po misalu, ki je bil v zakristiji. Ker se ta evangelij bere na 5. pobinkoštno nedeljo, ki je bila leta 1686 7. julija, torej prvo nedeljo po Raputhovem prihodu v Ljutomer, postane ta domneva verjetna. Rokopis torej lahko datiramo okrog 6. julija 1686.

Rokopis je pisan v prleškem dialektu. Kajkavski je le dvakratni *u* za nekdanji nazalni *o* (*nebude, nebuta*; toda *sodve 2x*). Več kajkavskega je v grafiki: *ch* za *č* in *cz* (*3x* poleg *z 2x*) za *c*; znaki za *s* in *zn* niso kajkavski; *sh, fh* (poleg *fs, s*) za *š* je lahko po bohoričici.

O *prisegi iz Štajerja*, ki jo je izdal Miklošič v Slovenskem berilu za osmi gimnazijski razred,⁷⁵ ne vemo nič zanesljivega. Miklošič jo je postavil poleg Hrena in Alasie pod 17. st. brez vsakega komentarja. Škoda, da je objavljen le začetek in da je transkribirana v gajico. Ta tekst je pravzaprav razlaga priseganja. Takšne razlage so se najbrž pojavile po letu 1656;⁷⁶ podobna je ohranjena na Kranjskem iz 1729.⁷⁷

Tudi pri tej prisegi je vplivala centralna slovenščina; jezik sicer nima mnogo dolenskih potez, bolj se približuje gorenjščini, vendar o nekaterih potezah ne moremo reči, ali so gorenjske ali štajerske, a kake izrazito štajerske ni.

Ptujskogorska prisega iz leta 1696⁷⁸ je morala biti prvotno napisana v lepem centralnem knjižnem jeziku. Pri prepisovanju pa so se vrinile nekatere dialektične poteze (*moio* za *moje*, končni *-o* namesto *-u*). Več nedoslednosti je v grafiki, kjer je med bohoričico opazen nemški vpliv. Enkratni *ch* za *č* pa bo, ker sicer s *ch* označuje *h*, najbrž le pomotoma in še ne kajkavski vpliv.

Za oceno, v kakšni meri je bila upoštevana centralna slovenščina na Štajerskem, ni brez pomena dejstvo, da je prisego vpisal v neko zapisno knjigo domačin,⁷⁹ ne pa kak priseljen pisar.

Za 16. in 17. st. smo videli, da kajkavski vplivi na vzhodno Štajersko niso bili posebno močni, v naslednjem stoletju pa opazimo znatno močnejši vdor kajkavske kulture vsaj [668] v najvzhodnejšem robu vzhodne Štajerske. V Središču so, potem ko

⁷⁴ Podrobneje o sporu z graščakom gl. pri Kovačiču, Ljutomer, 48.

⁷⁵ 1865, 41–42; 1881, 27–28.

⁷⁶ Prim. Radics, SP 1900, 11.

⁷⁷ Objavljena v SP 1900, 12.

⁷⁸ Objavil jo je Slekovec v Župniji sv. Lovrenca na Dravskem polju, 134, in v P 1887, 87; ponatisnjena je v Kresu 1885, 543, in v Glaserju I, 144.

⁷⁹ Župan Gigler. Podatke o njem gl. pri Slekovcu, Žup. sv. Lovrenca, 103.

se je bil izraz »slovenski« med kajkavci začel umikati izrazu »hrvatski«, ki se je pričel uporabljati na prehodu 17. in 18. st. zlasti po Vitezovičevi zaslugi,⁸⁰ včasih s kajkavci imenovali svoj jezik »hrvatski«. Kolikor sem zasledil, imenujejo svoj jezik hrvaščino prvič v nekem opisu župana, svetovalcev in tržanov okrog leta 1785, kjer pravi pisar, ki ni bil Hrvat, če približno drži ta letnica,⁸¹ da svetovalec Golob in ostali tržani govorijo samo hrvaško.⁸² Tudi Modrinjak v Molitvi na Božico Slovenko tolmači hrvaški z windisch.⁸³ To je bila predvsem posledica hrvaških priseljencev, ki so se priselili po hudi kugi pred koncem 17. st.⁸⁴

Najstarejši rokopis iz 18. st. so *Pravila bratovščine sv. Florijana v Središču* iz leta 1705,⁸⁵ vendar Pravil ne moremo šteti med slovenske spomenike, kajti s Štajersko jih veže le kraj nastanka (Središče). Napisana so namreč v literarni kajkavščini in s kajkavskim pravopisom in tudi pisec je bil kajkavec.

Tudi pri rokopisih, ki so jih pisali rojeni Središčani v tem stoletju, ne najdemo več vplivov centralne slovenščine. Središče se je kulturno naslonilo na kajkavce. Pišejo v kajkavščini, le središke dialektične poteze še najdemo.

Tako je *oporoka Središčana Mihaela Modrinjaka* iz leta 1713⁸⁶ pisana v kajkavščini, malenkostne so središke dialektične poteze (*gospod*, akuz. sg. fem. -o poleg običajnega -u, *poračam*, *starši*, morda *varoš*). Pravopis je kajkavski, vendar ima nekaj nepravilnosti, npr. *dezi* (1×) poleg pravilnega *decza*, *deczi* (če ni prvo morda Ilešičeva napaka) in še nekaj drugih stvari; zlasti pisava palatalnega *l* ni dosledna. Pri besedi *oteza* (1×), *Oteza* (2×) pa vidimo dosledno uporabo *z* za *c* in ohranitev *e*. Ilešiču se zdi to »jamačno pogriješan oblik«. Ker je trikrat in obenem vedno enako pisano, bi lahko razlagali to kot piščevo maniro, čudimo se le temu, da dobimo isto besedo enako pisano v oporoki Nikolaja Starega. Slog in besedni zaklad (čeprav je lahko tudi kajkavski) pa zvenita bolj slovensko kot v bratovščinskih pravilih.

Poleg te oporoke je Ilešič⁸⁷ objavil še *oporoko Nikolaja Starega* iz 1731, ki je tudi kajkavska. N. Stari je bil rojen v Središču, študiral in služboval je na Hrvaškem; tam je napisana tudi oporoka, ki jo le njegov rojstni kraj veže s Štajersko.⁸⁸

Prav na zahodnem robu Štajerske, ki spada že v območje koroških dialektov, iz *Vuzenice*, pa sta ohranjeni iz leta 1715 *dve prisegi*.⁸⁹ Pravopis priseg je močno pod

⁸⁰ Fancev, Građa XII, IX.

⁸¹ Prim. Kovačič, Trg Središče, 435–436.

⁸² Gl. Kovačič, n. d., 448.

⁸³ ZSM 1904, 237.

⁸⁴ Prim. Kovačič, n. d., 192–194.

⁸⁵ Objavil Ilešič, Rad 162, 12–14; Kovačič, Trg Središče, 160–162.

⁸⁶ Objavil Ilešič, Rad 162, 14–16.

⁸⁷ Rad 162, 25–27.

⁸⁸ Podatke gl. pri Slekovcu, Kapela ŽMB v Središču, 73.

⁸⁹ Objavil Preglej, ČZN II, 82.

vplivom bohoričice; v jezikovnem pogledu pa se prisegi približujeta koroščini, vendar sta bili prvotno napisani pod vplivom knjižne slovenščine, prepisovalci pa so vnašali razne dialektizme. Zadnji prepisovalec, ki je bil Štefan Jamnik, nekdanji ravnatelj ruške gimnazije,⁹⁰ ni bil dober poznavalec slovenščine.

Iz tega lahko sklepamo, da se ruški ravnatelji s slovenščino niso mnogo ali nič ukvarjali. Pri prireditvi morebitnih slovenskih iger⁹¹ Jamnik po vsej verjetnosti ni sodeloval. Ker od ruških iger nimamo prav ničesar ohranjenega, tudi ne moremo sklepati, v kakšno jezikovnokulturno območje so spadali slovenski teksti in koliko je bila v njih upoštevana tradicija.

Popolnoma brez vpliva knjižne slovenščine je *prisega ljutomerskih tržanov* iz let 1717–1725.⁹² Jezik je kajkavski, pomešan z dialektičnimi oblikami. Toda pri vseh teh rokopisih je vedno težko reči, ali so to res vzhodnoštajerske dialektične poteze ali pa morda kajkavske iz okolice Varaždina, Čakovca itd. Vendar se mi zdi, da je v tamkajšnjih rokopisih manj dialektičnih potez kot v naših, tako da je treba dialektične poteze teh v glavnem le pripisati štajersčini.

Prisega je verjetno prepis; prepisoval ali najbrž po diktatu zapisoval jo je slovenščine kakor kajkavščine dokaj nevešč človek. Pisava *neko za nego, trugi za drugi* bi kazala celo na Nemca. Ker zapisovalec ni poznal niti kajkavske grafike niti bohoričice, a so vendar v jeziku kajkavski vplivi, težko mislimo, da bi bil ta zapisovalec sam prevajal, razen če bi bil rojen kajkavec, in bil kajkavsko literarno neizobražen. Na račun kajkavščine lahko [669] prištejemo *u* za nazalni *o*, *ieft* 'je', verjetno *-oga*. Prvič je na Štajerskem v tej prisegi zapisan končni *-m z n* (*obetschan*), dvakrat pa tudi obratno *m za n* (*veram* 'veren', *iedem* 'jeden'), kar je seveda hiperkorektura (verjetno v predlogi ali narekovalca).

Prevajalec *mozirske tržanske prisege* iz leta 1740⁹³ je poznal knjižno slovenščino. Prisego je napisal v dosledni bohoričici, le beseda *Richter* je pisana po nemškem načinu. Po nekaterih lokalizmah⁹⁴ lahko sklepamo, da je bil pisec domačin, vidi se pa, da je skušal pisati v knjižni slovenščini, celo *l* je pisal za *l* (*Skazél, fturil, dopolniti ...*) in le dvakrat mu je ušel govorni *u*. Vzpostaviti je hotel tudi vokale, ki so se asimilirali *l-u*, kar se mu ni vedno posrečilo. Tako je za govorno *skazou* (kar je enkrat tudi zapisal: *Skasov*), napisal *Skasél* (enako *delel*).

V zapisniku, kjer je slovenska prisega, se pred njo nahaja nemška, po kateri je slovenska prevedena. S tem pa še ni rečeno, da prevod ne bi bil mogel nastati pred 1740. Dve napaki: *poftauleno za poftaulenimo* in *perfeshemo za perfeshenimo* oz. za

⁹⁰ Gl. Preglej, n. d.; Mravljak, Nadžupnija in dekanija Vuzenica, 30–31; Kavčič, IMK VI, 72.

⁹¹ Gl. o tem Glazer, SR III, 172.

⁹² Objavil Kovačič, Ljutomer, 229.

⁹³ Objavil Kotnik, ČZN XXI, 133–135.

⁹⁴ Kotnik, n. d., 134.

poštaulenmo in *perfeshenmo*, kajti oba tipa najdemo v prisegi, bi celo kazali, da tisti, ki je pisal ta zapisnik, ni posebno dobro obvladal slovenščine in da je morda bral *-nm-* v suponiranem *poštaulenmo* kot *-nn-*, a zapisal le *-n-*, in *-nim-* v *perfeshenimo* kot *-mm-*, a zapisal spet le enojen *m*. Verjetneje pa sta to navadni napaki.

Neurejen jezik in pravopis, ki je nekoliko pod nemškim vplivom (vsaj predloga je bila nekoliko tudi pod kajkavskim vplivom – za *s* je: *S, fs, f, s*; za *z*: *S, fs*; za *š*: *sch, fs*; za *ž*: *sch, fs, s*; za *c*: *tsch, C, ch*; za *č*: *ch, tsch, Ch, sch*), pa imamo spet v *središki prisegi* iz let 1730–1740. Objavil jo je Slekovec.⁹⁵ Isto prisego, le z nekaterimi manjšimi razlikami, zlasti v grafiki, je objavil tudi Kovačič.⁹⁶ Najbrž gre tu za drug zapis te prisege. Kot sledi iz obeh opisov, je vsaka najbrž iz drugega zapisnika – pa tudi razlike obeh objav so tolikšne, da bi jih lahko zakrivila le skrajna malomarnost obeh izdajateljev, če bi šlo za isti tekst.⁹⁷

V jeziku prisege je mnogo kajkavskih posebnosti. Samo slovenskih potez je celo manj, kot jih je našel Ilešič, kajti *jaz* je prav tako lahko tudi kajkavsko, od Pergošiča dalje ga zasledujemo pri kajkavcih, v Središču pa je *jaz* in *ja*,⁹⁸ torej tudi *ja* ne bi bil zanesljiv dokaz kajkavščine. Za oblike, ki ne soglašajo s kajkavščino, kot *Nei* iz *naj*, se ni treba sklicevati na zahodno slovenščino; asimilacija kratkega *aj* v *ej* je znana v središkem govoru.⁹⁹ Tudi *e* v nom. pl. neutr. je središki.¹⁰⁰ Težko je razložiti *vo* 'v', *voseh* 'vseh' (v Središču se zdaj govori *fseh*), najbrž je *vo-* pisan za široko govorjen *vu-* (vokaliziran *u* v *u* s protetičnim *v*). Podobna pisava se najde tudi drugod, npr. pri Stapletonu. Pa tudi vseh tistih besed, ki jih našteva kot hrvaško-kajkavske, ni nujno prišteti kajkavcem; precej jih poznajo vsaj Prekmurci, morda jih imajo kaj tudi Središčani. Vendar to stvari ne spremeni: prisega kaže močne vplive kajkavščine in je brez vplivov centralne slovenščine.

Drugače pa je z osmimi *rokopisnimi listi v nepopolnem primerku Dalmatinove Biblije*, ki ga ima Oddelek za slovenski jezik in književnost univerze v Ljubljani; ti kažejo poleg kajkavskega tudi centralnoslovenski vpliv. Rokopis je našel menda Ramovš, drugje nisem opazil, da bi bil zabeležen. V pomanjkljivi Bibliji je 8 (ne 7) rokopisnih listov in še pri dveh tiskanih zunanji spodnji del. Ramovš ga stavi v HG II, VIII, v sredo 18. st., na str. 30 pa v 17.–18. st.; pravi tudi, da izkazuje močne vzhodnoštajer-

⁹⁵ Kres 1882, 523; ponatisnil Ilešič, Rad 162, 17.

⁹⁶ Trg Središče, 445.

⁹⁷ Važnejše razlike v Slekovčevi objavi proti Kovačičevi so: Večkrat *-u-*: *-v-* in *-i*: *-j*; *tomu*: *tomo*; *Varafsu*: *Varafso*; *pomoiom*: *pomoiem*; *Tolmatschi*: *Tolmaschi*; *govorille*: *govorillj*; *Tolikha*: *Tulikha*; *hoscho*: *hoschu*; *onna*: *ouua*; *alliti*: *alj ti*; *Vchiniti*: *Schiuuitj*; *Rodbine*: *Rodbino*; *Sosinstva*: *Sosinstvo*; *priatelstvu*: *priatelstuo*; *otsho*: *otscho*; *Sprauicho*: *Sprauiche*; *présmakolle*: *prese-makolle*.

⁹⁸ Ozvald, Morf., 50.

⁹⁹ Ozvald, Zur Phonetik, 4.

¹⁰⁰ Ozvald, Morf., 75.

ske posebnosti. V 17. st. rokopisa najbrž še ne moremo postaviti, lahko pa bi bil iz srede 18. st. Nastati je moral nekje blizu Radgone, kot kaže razvoj *ʃa*, ki je dal *-a*, za poudarjenim *a*-jem pa *-u*. V rokopisu je mnogo narečnih posebnosti, čeprav se jih je pisec zavestno izogibal. To dokazuje ne le pogostokrat pisan *-l* v participu, ampak tudi hiperkorekture kot *ʃzlishil* 8b (poleg *ʃzlišhal* 3a) in *kričhil* 'kričal' 7b ter po sg. masc. in prezentu napravljen še dual masc. *kričila* 4b. Obe besedi nista običajni v slovenjgooriških govorih, zato je lahko prišlo do napačnih rekonstrukcij. Te rekonstrukcije bi sicer lahko nastale tudi po kajkavskem vzorcu, vendar prav uporaba centralnoslovenskih besed takemu mnenju na[670]sprtuje. Največ različnih kombinacij je pri *še!*: *shou* 2b, 3a, 4b itd.; *shau* 3a (2×), 3b, 7b itd.; *shaou* 7a (2×). Pri *shaou* je vidna kontaminacija dveh oblik, verjetno *šau* in centralno grafičnega *shou*.¹⁰¹ Po knjižnem vplivu je pisan najbrž *ou* za sonantni *l*, le enkrat ima dialektični *u* (v besedi *gucha* 'golčal' na drugem spodnjem robu, ki je iz knjižne slovenščine ni poznal), in morda končnica *-iga* v sestavljeni sklanji. Pa še nekatere druge knjižnoslovenske vplive zasledimo, npr. pisavo *Krajleztva* 3a, *krajlam* 5a; istotako *bozte* 2a (poleg *bote* 2a), *grezte* 5a; nekajkrat *u* iz dolgega *o* in včasih *-u* za izglasni *o*. Po kajkavščini pa je pisan le *u* za nazalni *o* v končnicah, vendar so tudi še dokaj pogostni primeri z *-o* (*bodo* 1a, 1b, 2b; *ʃzo* 2a; *eno* *Befzede* 3a itd.). Kajkavski vpliv je močan le v grafiki, ker na kajkavski način piše *s*, *z*, *c*, *č*, *n*' (*l*' večinoma ne označuje), a po bohoričici le *š* in *ž*. Med značilne dialektične oblike pa lahko prištejemo še: *via* 'vidva' 6a, *onea* 'onadva' 3b, 4a itd., *krefz* 1b, 2b, *toti*, *vkujp* itd. Tudi v besednem zakladu je nekaj vzhodnoštajerskih posebnosti, pa ne veliko; jezik je dokaj lep, tudi tujk je zelo malo. Pisec se je zavestno hotel približati knjižnemu jeziku – čeprav ne v vsem rokopisu enakomerno – in sicer bolj slovenskemu kot kajkavskemu.

Prvi Štajerec, ki je začel zbirati besedni zaklad, je bil *Popovič*, rojen v Arclinu pri Celju. S slovenščino se je ukvarjal iz znanstvenih namenov, besede pa je nabiral po raznih slovenskih pokrajinah in krajih, med katerimi jih je precej na Štajerskem.¹⁰² Le nekoliko mlajši *Apostel* pa je bil precej pod vplivom naše literarne tradicije.¹⁰³ Doma je bil iz Maribora – po rodu najbrž niti ne Slovenec – brez neposredne pobude je postal slovenski leksikograf in slovenski nabožni pisatelj – prvi mariborski gojitelj slovenske literarne besede. Njegov strogi purizem kaže, da mu ni šlo le za to, da bi sestavil pomagalo duhovnikom, ampak je hotel dati izčiščen jezik, saj ga je tudi gojil. Slovar je v glavnem centralnoslovenskega značaja, čeprav je hotel biti predvsem besednjak slovenskega Štajerja. Da je poznal vsaj neko slovarsko literaturo, nam posredno sam sporoča, da pa je moral poznati tudi nabožno literaturo, bo najbrž kazal že sam jezik zlasti v njegovem delu *Enchiridion* (1757); tu je jezik še bolj centralnoslovenski kot v slovarju. Pisal je v bohoričici, a sičnike in šumevce je včasih zamešal. Delal je v dobi, ko

¹⁰¹ Ramovš, HG II, 30.

¹⁰² Gl. Breznik, ČJKZ VI, 94; SBL II, 450.

¹⁰³ Obširno študijo o njem in delu je napisal Ilešič, ČZN XXXIV, 39–97.

so Štajerci dobili prvo tiskano knjigo, ki pa se je obrnila v nasprotno smer – prevzela je kajkavščino. Ta kajkavska smer pa se ni obdržala, pripravila je le, kot bomo videli, pot Volkmerju idr., z njihovo čisto slovenjegoriško jezikovno osnovo.

Leta 1750 je bil slovenski del Štajerske razdeljen med dve okrožji: mariborsko, ki je segalo precej visoko tudi v srednjo Štajersko, in celjsko. Meja med njima je tekla po Dravi do Brezna, po vrhu Pohorja, se med Zgornjo Polskavo in Framom spustila na Dravsko polje, nekaj časa tekla ob Polskavi, nato izpod Ptujске gore preko Dravinje skozi gornje Haloze do Maceljske gore.¹⁰⁴ Ta delitev pa najbrž ni vplivala na kulturno življenje. To je v bistvu ohranilo isto smer, kot je načrtana že prej, le Središče živi skoraj popolnoma v območju kajkavske kulture, katere pomen pa sicer pada in je njen uspeh ob prvi štajerski knjigi bolj navidezen. Prekija se osvobodi vseh kajkavskih vplivov, se delno približa centralni slovenščini, a čedalje bolj uveljavlja svoje značilnosti; z našimi preporoditelji se tudi kajkavski vpliv spet nekoliko poživljuje (takrat se tudi kajkavska literatura razcvete), vendar bolj v širjenju kajkavske literature kot v aktivnem udejstvovanju v kajkavščini.

Štajerski Slovenci so bili zadnji, ki so pričeli množiti našo književnost s knjigami. Pa tudi povsod je bil centralni vpliv močnejši kot v prvih knjigah štajerskih piscev.¹⁰⁵ Prvo knjigo¹⁰⁶ jim je prineslo gibanje bratovščine krščanskega nauka (*Obchinzka knisiczka ... 1758*),¹⁰⁷ ki se je razvijalo hkrati s prvimi zasnutki terezijanske šolske reforme.¹⁰⁸ Vodstvo bratovščine so imeli povsod jezuiti, ki so jo širili z misijoni. 1754 je misijonaril jezuit Parhamer tudi po Štajerski, Kranjski, Koroški; 1755 je bila bratovščina ustanovljena na Štajerskem, vendar dvomim, da bi se sekovski škof že istega leta spomnil na Slovence in velel katekizem posloveniti (drugače Ilešič¹⁰⁹). Mislim, da ni nujno vezati škofovega [671] dekreta z dne 14. septembra 1755¹¹⁰ z njegovim sklepom o občem katekizmu v slovenščini,¹¹¹ zlasti ker je poslovenjena graška izdaja iz 1758¹¹² in ne kaka starejša.

Štajerci so bili prvi, ki so v zvezi s tem gibanjem dobili katekizem. Na Kranjskem so prvo izdajo dobili 1760, a že 1761 in 1762 so dobili novi izdaji. Tudi na Koroškem si sledita izdaji 1761 in 1762.¹¹³

¹⁰⁴ Podrobneje gl. Kovačič, Slov. Štaj., 289.

¹⁰⁵ Le še Alasia je tak.

¹⁰⁶ V Gradcu so bile tiskane Andohtlive peifme sicer že 1756, vendar ni jasno, koliko je ta knjiga povezana s Štajersko. Kidrič, ZSS, 149, domneva, da je pri njej morda sodeloval Korošec Gutsman.

¹⁰⁷ Cel naslov gl. Simonič, Bibliografija I, 56–57; to je t. i. Parhamerjev Katekizem.

¹⁰⁸ Prim. ČZN III, 16.

¹⁰⁹ ČZN III, 17.

¹¹⁰ Datum nesiguren. Kidrič, ZSS, 146, ima datum 14. oktober, enako v SBL II, 385; po graški izdaji iz 1756.

¹¹¹ Iz Ilešičevega navajanja odlomkov v ČZN III, 15, kaka povezanost obojega ni razvidna. Tretja štajerska izdaja, ki mi je edina dostopna v Ljubljani, nima več teh podatkov.

¹¹² Gl. SBL II, 385.

¹¹³ Literaturo o posameznih izdajah gl. v ČJKZ III, 79; le pri 3. ljubljanski izdaji je pomotoma ČZN namesto IMK.

Medtem ko je koroški prevod priredil najbrž Gutsman po ljubljanski izdaji in ga jezikovno približal koroščini, a obdržal staro jezikovno osnovo knjižnega jezika,¹¹⁴ pa je štajerski prevod nastal popolnoma brez zveze s slovensko književnostjo. Temu pa ni vzrok le to, da je štajerski katekizem časovno prvi, saj so tudi pesmi, ki so bile v naših pesmaricah že znane, tu na novo prevedene.¹¹⁵ Prevod se je strogo držal nemškega originala, saj so v njem po nemščini celo napačni skloni.

Jezik katekizma (vse tri izdaje je opisal Ilešič¹¹⁶) je v osnovi kajkavščina, ima pa nekatere piščeve dialektične posebnosti – večinoma take, o katerih lahko dvomimo, da bi jih vnašal namerno; le *-l* je menda namerno pisal z *o*.¹¹⁷ Pisava z *o* je dosledna še v tretji izdaji.

Centralnoslovenskega vpliva, mislim, ni, čeprav Ilešič¹¹⁸ piše: »ipak se vidi, da je pisec prve izdaje poznal tudi kranjski knjižni jezik.« Toda tiste značilnosti, na podlagi katerih je sklepal Ilešič, niso samo centralnoslovenske. *Preffesftvo* je kajkavsko;¹¹⁹ ostalo je prleško. V Slovenskih goricah so namreč govori, ki poznajo končnico *-e* v nom. pl. neutr. subst. in adjektivov,¹²⁰ prav tako asimilacijo kratkega *aj* v *ej*,¹²¹ zato je v katekizmu pisano *zdei* (4×) poleg *zdai* (1×), medtem ko *vczeiti* (1×) tudi v centralnoslovenskih govorih ni možno, prej v slovenjegoriških, pisano pa je verjetno po nemškem *Zeit*.

V tak jezik, kot je v našem katekizmu – namreč v glavnem kajkavski – pa pisec ni prevajal morda z namenom, da bi krščanski nauk v njem lažje razumeli, saj je moral neznane besede tolmačiti; njegovega jezika prav tako ni povzročila le kaka kulturna povezanost vzhodne Štajerske s kajkavci: reči je treba, da je nekdo hotel vzhodnoštajerske Slovence vključiti v kajkavski jezikovnokulturni okoliš.

Če Ilešič¹²² meni, da je morala terezijanska centralistična vlada po sili ediniti Kranjce in Štajerce s tem, da je mislila, da Kranjci in Štajerci menda razumejo slovenski (kranjerski) jezik in bi lahko na Štajerskem uporabljali kranjski katekizem, a jim kranjskega katekizma ni vsilila,¹²³ je novoilirec Ilešič pač prezrl, da je ne le z isto, ampak še z večjo upravičenostjo mogoče trditi, da je 1758 vzhodnoštajerske Slovence s kajkavci po sili družila cerkvena oblast (morda tudi posvetna – gl. naslov katekizma).

¹¹⁴ Gl. Grafenauer, KZb, 319.

¹¹⁵ SBL II, 386.

¹¹⁶ ČZN III, 3–13.

¹¹⁷ Kot bi se dalo sklepati po Ilešiču, ČZN III, 4, je pisava z *o* dosledna, a v predgovoru je pisano »na pol« – ostalega ne morem kontrolirati, ker je ohranjen le en izvod knjižice v admontski benediktinski knjižnici.

¹¹⁸ ČZN III, 26.

¹¹⁹ Prim. Ramovš, HG II, 307–308.

¹²⁰ Prim. Šerfovo pismo Cafu, ZMS II, 236; Ozvald, Morf., 61, 64, 65, 75; Ramovš, HG VII, 167.

¹²¹ Prim. tudi Ozvald, Zur Phonetik, 4.

¹²² ČZN III, 27.

¹²³ Gl. Apih, LMS 1895, 178–180.

V katekizmu je rečeno, da se je dogajalo, da otroci niso bili dovolj poučeni v krščanskem nauku »i to ne iz drugoga zroka ali falinge, neg da ſze je iz vech fele kniſtice vuchila ino izpitavala«, zato je škof sklenil vpeljati občo knjižico, po kateri naj bi se vsi ravnali.¹²⁴ Čeprav pisec pravi, da »je czil ino konec z ovih kniſtice ne, da bi ſze ludi novoga jezika vuchili«, že v istem odstavku pobija samega sebe, ko piše: »Ako ſze more biti neke beſzede neznane vidio kakti: merttuchlivoſzt, nazlob, i vech druge, kere v-ſzlovénzkem jeziki ne naide, ſo zato iz horvaczkoga vzete, da ſze pochafzi tak lahko budo na tote beſzede navadili, kak na krainczke, ali nemske«. ¹²⁵ Pisec pravi: »Szlovenzki jezik je telko fele, dabi ako bi ſze vſzakomi htelo zadofzta vchiniti, vu vſzaki fari drugo kniſtice potrebno bilo pritzkati. Da pak to nemore biti, preſtimali ſzo duhovni poglavari, da ſze edna obchinzka kniſtice, kera je, na pol horvaczko napravljena, konchema v-takſſe fare vpala, kere vech od horvaczkoga, kak od krainczkoga jezika imajo.«

Iz navedenega sledi, da je sekovski škof hotel enoten pouk krščanskega nauka in duhovni poglavarji so se odločili, da bo ta pouk v na pol hrvaškem jeziku, ljudje pa naj bi se počasi navadili na hrvaščino. Iz stavka: »da ſze pochafzi tak lahko budo na tote beſzede navadili, kak na krainczke, ali nemske«, lahko sklepamo, da so bile prebivalcem [672] (pustimo tiste duhovnike, ki so študirali na Hrvaškem) vzhodne Štajerske kranjske in nemške besede bolj znane kot kajkavske.

Ker je bilo najobičajnejše vsakdanje molitve zaradi splošne poznanosti, zlasti v sintaksi in tudi v besednem zakladu, težko približati kajkavščini, so poleg kajkaviziranih slovenskih navedene še kajkavske. Če bi šlo piscu le za enoten pouk, ne bi bilo treba te dvojezičnosti, toda šlo mu je za to, da ljudi počasi navadi kajkavščine, in če bi mu bilo takrat uspelo, bi bil v drugi knjigi s kajkavščino doslednejši.

Ta hrvatizirajoči katekizem je moral doživeti popoln neuspeh. Druga izdaja je izšla v glavnem v štajerskem dialektu, brez zanimivega predgovora o jeziku, brez čisto kajkavskih molitev, ki dajejo prvi izdaji znak dvojezičnosti – le pravopis je še kajkavski. Na neuspeh kaže tudi to, da je do druge izdaje preteklo šest let, medtem ko je na Kranjskem in Koroškem sledila druga izdaja katekizma takoj naslednje leto. Vezi štajerske šolskokerkvene književnosti s kajkavsko-hrvaško torej ni zrahljala terezijanska šolska reforma, kot pravi Ilešič,¹²⁶ ampak so ta poskus močnejših vezi, ki ne vemo natančno, od koga je bil vsiljen, zrahljali že prej Štajerci sami.

Druga izdaja tega katekizma, ki je izšla 1764 in ima še kajkavski pravopis, ni na novo prevedena, ampak le slovenizirana in popravljena prva izdaja. V jeziku je ostalo sicer še nekaj kajkavskih značilnosti (zlasti *u* za nazalni *o*, ki pa je tudi v večini primerov že pisan z *o*), vendar o jeziku ne moremo reči, da omahuje med hrvaško kajkavšči-

¹²⁴ ČZN III, 15.

¹²⁵ ČZN III, 4; LZ 1901, 647.

¹²⁶ ČZN III, 27.

no in štajerskoslovensko govorico (kot Ilešič¹²⁷), ker je le neprimerno bližji štajerski slovenščini kot kajkavščini. V tretji izdaji (1777) so izginile skoraj vse kajkavske značilnosti (le deležniki na *-uč* so še kajkavski, a so redki). Pisana je v sicer ne popolnoma dosledni, a vendar dokaj urejeni bohoričici (za *ń* je *ny*, a to ima že prej tudi Gutsman).

Prevajalec katekizma ni nikjer imenovan. Ker nam tudi Apih¹²⁸ iz arhivov ni postregel z nobenimi podrobnimi podatki, nam preostane le ugibanje. Ilešič je spravljaj v zvezo s katekizmom Plohla in Kidrič je to sprejel kot skoraj dokazano, prav tako tudi Rupel.¹²⁹ Opirali so se na Plohlovo jezikovno usposobljenost, ker je po lastni izjavi poznal poleg svojega dialekta tudi kranjščino in kajkavščino. Toda že zgoraj je bilo ugotovljeno, da znanje kranjščine prireditelju izdaje iz leta 1758 sploh ni bilo potrebno, a prevelike jezikovne usposobljenosti mu niti ne smemo prisojati, ker bi sicer ne postavljaj pri prevajanju iz nemščine napačnih sklonov. Zaradi jezika bi lahko prevajal kateri koli duhovnik, doma iz teh krajev, ki je študiral na Hrvaškem – in večina je tam študiraj. Jezik katekizma pa deloma celo govori proti Plohlovemu avtorstvu. Plohel je bil namreč doma z ozemlja, kjer govoriyo za *-l/v* opisnem deležniku *-a*, v katekizmu pa je kot dialektična posebnost uveden *-o*. Razen tega govori proti povezovanju Plohla s katekizmom Plohlov dopis z življenjepisom sekovskemu škofijstvu 19. decembra 1793, ko se poteguje za naslov častnega korarja. Tu našteva med zaslugami¹³⁰ take malenkosti, da bi bilo, ko obenem hvali tudi svojo jezikovno usposobljenost, nemogoče pomisliti, da je pozabil na prevod katekizma. Kvečjemu lahko mislimo, da ga je zamolčal zaradi neuspeha z njim, kar pa po 35 letih, ko je ta katekizem s svojim bližanjem vzhodni štajersčini v naslednjih izdajah že ustvaril posebno jezikovno smer, nikakor ni verjetno. Toda zakaj bi o tem molčal tudi zgodovinar Povoden, ki je moral Plohla osebno poznati.¹³¹ Domneva o Plohlovem avtorstvu je torej nasilno skonstruirana in ni verjetna.

Medtem ko se prevajalcu Parhamerjevega katekizma ni posrečilo uveljaviti kajkavščine in je v naslednjih izdajah ta katekizem s svojim približevanjem vzhodnoštajerskemu narečju postal nekaj predhodnik Volkmerja in Dajnka – pa je prvi slovenski tisk z mariborskim založnikom (Piterichom¹³²), molitvenik *Hitra inu glatka pot pruti nebessam* iz leta 1767, enostavno ponatisnjena ljubljanska izdaja iz 1764.¹³³ Če se je mariborski založnik odločil za ponatis kranjske izdaje, je moral biti prepričan, da bo šla knjiga v promet, to pa je lahko sklepal le po tem, če so bile kranjske knjige na Štajerskem precej razširjene. [673] In v svojem upanju se gotovo ni varal, saj je že čez tri leta (1770) izšel spet nov natis v Mariboru.

¹²⁷ ČZN III, 3.

¹²⁸ LMS 1895, 178.

¹²⁹ ČZN III, 19sl.; SBL II, 385; ZSSMS I, 308.

¹³⁰ Gl. Meško-Simonič, Dr. Gr. J. Plohel, 19–31.

¹³¹ Kot se da sklepati iz formulacij pri Meško-Simonič, n. d., 22, 26.

¹³² Gl. Glazer, ČZN XXI, 21.

¹³³ Glazer, ČZN XXVIII, 208.

Prvo mariborsko izdajo te knjige, ki je natisnjena v Gradcu, so, če odštejemo dodatke, verno ponatisnili po ljubljanski izdaji. Napaka *dofhezi* 'doseči' v naslovu 1. ljubljanske izdaje se ponovi v 1. mariborski (tudi v 2. ljubljanski je), ni je več v 2. mariborski, a se spet pojavi v 3. štajerski izdaji, ki je izšla v Ptujju 1793 in ji je za podlago rabila 1. mariborska. Tudi v jeziku dodanih tekstov¹³⁴ ne najdemo štajerskih jezikovnih značilnosti; uporabljene so morale biti kranjske predloge. Le oznaka tiskarne, ki jo je pač dodal šele korektor v Gradcu, je napisana v kajkavski grafiki, medtem ko je oznaka založnika v bohoričici.

S ponatiskovanjem in rabo kranjskih knjig so se štajerski Slovenci začeli tesneje vključevati v splošno-slovenski knjižni jezik. Le rojenim Štajercem je bilo še treba v tiskani knjigi (v rokopisih zasledujemo centralni vpliv že od vsega začetka) pokazati potrebo po narodni skupnosti z enotnim tradicionalnim knjižnim jezikom – čeprav nekoliko dialektično pobarvanim. Najlaže je bilo to zaradi podobnosti jezika Štajercem iz celjskega okrožja, ki so postali aktivni okrog 1770. Nastopili so *Hasl*, *Gorjup* in *Rupnik*. Hasl je sploh pisal v kranjščini; jezik svojega prevoda Hevenesijevega Posta 1770 je označil kot kranjski.¹³⁵ Tudi ostala dva sta se zelo močno oprla na kranjsko književno tradicijo. Hasla tudi sicer veže s Štajersko v glavnem le rojstni kraj, kajti njegovo knjigo so v celjskem okrožju menda slabo poznali, saj celo Rupnik, ko je dal 1773 v tiskarno svoj »slovenski« prevod iste Hevenesijeve knjige, najbrž ni vedel za Haslov »kranjski« prevod. Haslove duhovne vaje niso izšle. Isto leto kot Hasl svoj Post je izdal Gorjup Zirkounu leitu. Medtem ko je Hasl postal »kranjski« pisec, pravi Gorjup, da je pisal »vezhtal toku, koker ſe v'tem kraju Zela govori«. Vendar je vpliv tradicionalnega knjižnega jezika zelo močan, saj je Gorjup po njem povzel celo take malenkosti kot pisavo *ptuji*, včasih tudi *krayla* itd. Nekaj štajerskega vpliva je v besednem zakladu. Od pisave vzornega literarnega jezika je odstopil tudi s tem, da je opustil pisavo trdega *l*, toda to so delali tudi kranjski pisci. Kidrič¹³⁶ pripisuje Gorjupu še dva letaka, vendar brez posebnih dokazov. Zelo podoben jezik kot Gorjup je pisal tudi Rupnik, le *u* iz *o* ima bolj pogosto. Njegov prevod, ki je izšel 1773, je bil pričet že 1761; 1784 je izdal še zbirko pesmi.

V tem času, ko je večina obmejnih okolišev kazala intenzivnejšo književno aktivnost, je Küzmič za Prekmurce dokončno uveljavil separatizem na osnovi domačih prekmurskih govorov in madžarskega pravopisa. Morda so prekmurske knjige zašle tudi na Štajersko, saj se že leta 1752 jurjevški (Videm ob Ščavnici) in hajdinski župnik

¹³⁴ O vsebini posameznih izdaj gl. J. Glazer, ČZN XXVIII, 208. Tisti teksti, ki so novi v 2. ljubljanski izdaji (lavret. litanije in oficij) in ki jih ima med drugimi na novo tudi 1. mariborska – med seboj niso enaki.

¹³⁵ Gl. Predgovor, 2 a.

¹³⁶ SBL I, 233, gl. tudi ČJKZ III, 112–113.

bojita razširjanja prekmurskih luteranskih knjig, če bi ljudje znali brati,¹³⁷ toda kakega vpliva teh knjig na štajersko književnost ni mogoče dokazati.¹³⁸

V mariborskem okrožju je v tem času delavnost precej opešala. 1777 je izšla tretja izdaja Parhamerjevega katekizma in *Knishiza poboshnosti*. Prireditelj tretje izdaje katekizma je pač tudi prevajalec Knishize poboshnosti. Mislim celo, da je pisec najprej začel prevajati Knishizo poboshnosti, med tem delom priredil katekizem, nato pa spet nadaljeval s Knishizo poboshnosti. Doma je moral biti iz severnega konca srednjega dela Slovenskih goric; ko se je lotil prevajanja, je že poznal kranjske knjige in 2. štajersko izdajo Parhamerjevega katekizma, verjetno pa tudi Gutsmana (zaradi *ny za ņ*). Te domneve potrjujeta jezik in pravopis. V začetku Knishize poboshnosti je večkrat *ei* poleg *e* za *ě* (npr. *ſapoveiſh* 4 (2×), 5 (3×), 6 (3×); *neimam* 4; *zeilim* 7; *reiſho* 12; *reiſem* 13 itd.). Tudi v katekizmu 1777 je včasih *ei*, vendar redkeje kot v začetku Knishize poboshnosti, proti koncu Knishize poboshnosti ga skoraj ni več, le v litanijah je v besedi *reſi* še pogost, *ſ* je v začetku Knishize poboshnosti zlasti ob *a*-ju (za kar je opora v dialektu) nekajkrat pisan kot *u* (*dau* 5, 8; *ſhau* 'žal' 15, 21; *dofehmau* 15; *vreuzhina* 15), v katekizmu so primeri z *u* zelo redki (*dofehmau*, *ſhau* 29), proti koncu Knishize poboshnosti jih ni več. V začetku Knishize [674] poboshnosti je tudi nekajkrat *a* iz *ſ* (*reka* 8; *priporazha* 'priporočil' 8; *luba* 15; *moga* 18; *polona* 20; *pepea* 20), v katekizmu le enkrat (*reka*); proti koncu Knishize poboshnosti je reden *o*, le enkrat – spet v litanijah – je še *a* (*prisha* 32). V začetku Knishize poboshnosti je pisan včasih *ü* (*vüpanye* 4, 12, 14; *lübity* 5; *lübefen* 5, 12; *lübefni* 12, 14; *ſavüpanye* 12; *vüпам* 12 (5×); *lübefni* 13), precej pogost je tudi v katekizmu, ki ga je imel že v 2. izdaji, a proti koncu Knishize poboshnosti se je pisec očitno odločil, da *ü* opusti. Pravopis, nekoliko neurejena bohoričica z *ny za ņ*, je najbolj neurejen v začetku Knishize poboshnosti; tu je običajen *ſ* za *s* in *z* ter *ſh* za *š* in *ž*, proti koncu se vsaj *sh* = *ž* dosledneje loči od *ſh* = *š*, tudi *ſ* in *s* se uporabljata, vendar ne prav dosledno po bohoričici. Nekako tak pravopis kot proti koncu Knishize poboshnosti je tudi v katekizmu. Med prirejanjem katekizma si je torej naš pisec utrdil jezikovno in pravopisno znanje, čeprav je jezik katekizma že prej moral dobro poznati in po njem usmerjati prevod Knishize poboshnosti.¹³⁹

Tisto *Pripravlanje k enoi srezhnoi ſmert* na štirih nepaginiranih listih, ki je v primerku ljubljanske NUK na koncu katekizma iz 1777, o katerem misli Ilešič,¹⁴⁰ da prvotno »znabiti« ni spadalo h katekizmu, res ne spada k tej knjigi. Prireditelj teh listov ni prireditelj katekizma, to jasno kaže jezik, ki je precej pod kajkavskim vplivom. Verjetno so ti listi mlajši od 1777, skoraj bi rekel, da se je nekdo, ki je poznal

¹³⁷ Apih, LMS 1894, 258.

¹³⁸ Ali so morda pripomogle k odločitvi, da je prevajalec katekizma iz 1758 pisal za *ſ o*?

¹³⁹ Nekaj je tudi centralnih jezikovnih vplivov, tako npr. *djanje*, *djati*, ki je v katekizmu zamenjalo prejšnje *vchiniti* (gl. Ilešič, ČZN III, 13). To besedo najdemo tudi v Knishizi pob.

¹⁴⁰ ČZN III, 3, v op. in 32.

kajkavščino, učil literarne štajersčine iz 3. izdaje katekizma. V pravopis mu je ušlo še nekaj kajkavskih znakov in tudi v jeziku je nekaj kajkavskih značilnosti (ali vsaj srediških), kot *-oga* v adj. ipd.

Pri *abecedniku*, ki je prav tako vezan skupaj s katekizmom (v NUK), ni nobene druge opore za datiranje kot pravopis (in nekoliko vsebina oz. oblika); ker je pisan v Gutsmanovem pravopisu (*Šin ny*), je moral iziti po pomnoženih Gutsmanovih Anmerkungen.

V tem času imamo spet nekaj rokopisov.

Središka prisega iz 1770–1780 (točneje 1763–1783)¹⁴¹ je pravopisno in jezikovno kajkavska, ničesar ni v njej takega, kar bi nujno zahtevalo vsaj središki vpliv. V kajkavščini (z nekoliko nedoslednim pravopisom) je pisano tudi neko pismo iz 1776, ki ga je pisal v Središče Čolič.¹⁴²

Izven Središča v tem obdobju ni kajkavskih vplivov. *Prisega iz Hrastovca*, ki jo je objavil Kotnik¹⁴³ in datiral v drugo polovico 18. st., je zelo slab prevod nemškega originala, napisanega pod slovenskimi vrsticami. Njen prevajalec najbrž ni nič poznal slovenske literature. *Razsodbe* iz istega arhiva, na katere je opozoril Kovačič in smrtno obsodbo datiral Rupel z 1749,¹⁴⁴ pa še niso objavljene.

Iz 1781 je znana *rokopisna pesmarica*, ki jo je sestavil I. M. H. Cantor Zu Sanct Barbara (Cirkulane v Halozah). Poročal je o njej in objavil dve pesmi K. Glaser.¹⁴⁵ Rokopis obsega 286 strani z raznimi cerkvenimi pesmimi brez pesniške vrednosti. V pesmarici je tudi Windisches Bauern Liedt – snov, ki se pozneje zelo razširi zlasti v Volkmerjevi priredbi,¹⁴⁶ vendar je pesem kljub verzoma »Ta prvi Edelman je biu Paver Stvarjen na Svet, Od nega je Kral, Zejsar Shiu, rodiu ga je ta Hmet«, v glavnem le pridiganje o pokorščini in ni napisana s takim socialnim občutjem kot npr. Volkmerjeva. Jezik ima nekaj haloških posebnosti (*-oj* v instr. sg., *čř* ipd.), a jasno je viden vpliv knjižnega jezika, morda predvsem celjskih piscev (*a* za dolgi polglasnik, *-iga* v pridevniški sklanji, *na* za nikalnico *ne* itd.). Kljub bližini hrvaške meje ni kajkavskih vplivov.

Ki tekstom pravne vsebine bi bilo treba še pripomniti, da so prevodi gorskih bukev gotovo obstajali tudi na Štajerskem, saj so se gorske bukve na vinogorskih zborovanjih morale prebrati (vsaj v izvlečkih), a med desetorico ohranjenih prevodov ni za nobenega znano, da bi bil najden na Štajerskem, niti nima nobeden štajerskih jezikovnih posebnosti.¹⁴⁷

¹⁴¹ Objavil Slekovec, Kres 1882, 523; Ilešič, Rad 162, 19.

¹⁴² Bil je po rodu Središčan, a živel je na Hrvaškem. Življenjepis gl. pri Slekovcu, Kapela ŽMB v Središču, 86; Kovačič, Trg Središče, 240, 242. Pismo je objavil Ilešič, Rad 162, 19–20.

¹⁴³ ČZN XXIII, 147–148.

¹⁴⁴ Kovačič, Slov. Štaj., 306; Rupel, ZSSMS, 313.

¹⁴⁵ LZ 1894, 763–766.

¹⁴⁶ Prim. Ilešič, Hrv. dobrovolja ..., 5–16.

¹⁴⁷ Dolenc, Pravna zg., 247–255, Gorske bukve, 38–45, in tam navedena lit.

V dobi Marije Terezije so pojavijo tudi *patenti*. Prvi je znan iz 1778. Nanj je opozoril Al. Trstenjak,¹⁴⁸ objavil en stavek in nekatere zanimive pravne izraze. Iz nekaj besed se o jeziku ne da kaj sklepati, a zdi se, da je poleg bohoričice tudi še nekaj kranjskega jezi[675]kovnega vpliva. Podobnih razglasov je bilo pozneje menda še več. Najbrž bo približno iz teh časov¹⁴⁹ tudi dvojezični *napis v leberskem gradu* blizu Celja (*Petek je toshni dan*). Objavil ga je Radics.¹⁵⁰ Napis je v bohoričici in tudi *a v dan* kaže na kranjski vpliv. Vendar je treba upoštevati, da je transkripcija tekstov v Radicevih objavah pogosto površna.

Smer, ki jo je nakazal že drugi natis Parhamerjevega katekizma (1764) s svojim približevanjem vzhodnoštajersčini in ki je s tretjo izdajo tega katekizma in s Knishizo poboshnosti (oboje 1777) že razvita, je nadaljeval Volkmer. Leta 1783 je anonimno izdal *Pefme k-tem opravili te svete mefhe ... sa Fare Optuifke Dehantie*. Jezik te pesmarice se v bistvu ne razlikuje od omenjenih dveh knjižic iz 1777, v pravopisu pa niso upoštevane Gutsmanove reforme. Naj omenim nekaj glavnih jezikovnih značilnosti knjige. Za *ě* je običajno pisan *e*, le nekajkrat *ei* (*vmreiti* 4, 46; *odpreiti* 4; *Sveit* 7, 56; *Sveita* 15, 26; *Sveiti* 4, 33; *veimo* 56); za dolgi polglasnik *e*; za sonantni *l u*. V glavnem enako kot v obeh knjižicah iz 1777 (primeri z *ei* iz *ě* so tu drugi). Prav tako je tudi v pesmarici *o* za trdi *l* (*hteo*, *rasdelio*, *raslomo* itd.), le ob *a*-ju je *u* (*dau* 4, 8, 50, 72, 78; *shau* 50, 63, 64, 72; *preftau* 8; *uftau* 8; *vftau* 63; *ftau* 64; *dauzh* 5, 70, 73). V instr. sg. fem. je *-oj*; v pridevniški sklanji *-ega*; na str. 64 *dobre Dela* (acc. pl.). Glede grafike bi bilo omeniti, da piše včasih *ü*, a redko, nekajkrat tudi *i* (*vüzhio* 6, *dobio* 6); običajno piše *ö* za *e* v členu *te* in v glagolu *peti* (10, 11, 56). To posebnost svoje grafike je obdržal tudi pozneje. V jeziku pa tudi ne manjka germanizmov. Ker je na str. 4, 14, 28, 31 že natisnjeni centralni člen *ta* popravljen v popravkih v *tö*, jasno vidimo, da pisci te smeri namerno niso upoštevali centralnoslovenske tradicije.

To je bila ena smer – smer jezikovno-literarnega separatizma. Poleg drugih že obravnavanih smeri pa se pojavi še ena. Ko so v dobi Marije Terezije reformirali šolstvo in je vlada uvedla novi »normalni« katekizem, je ukazal graški gubernij (3. novembra 1778) šolski komisiji, naj se pobriga, »da se ta katekizem skoro in točno prevede v slovenščino«.¹⁵¹ Šolska komisija je prosila sekovskega škofa, naj da po kakem duhovniku posloveniti katekizem. Ta namera pa ni ugajala na Dunaju: da bi ne bilo novih stroškov, so želeli uvesti kranjski katekizem. Toda ptujski (Plohel) in cmureški (Kampust) župnik, ki so jima katekizem poslali v presojo, sta ga odklonila, češ da se nič ne glasi po tamkajšnjem narečju. Škof je hotel naročiti nov prevod in gubernij je takoj podprl škofov predlog. Z utemeljitvijo, da so do tedaj bili izdani z vštetim Edlin-

¹⁴⁸ ČZN IX, 133.

¹⁴⁹ Gl. Lapajne, Polit. in kult. zg. štaj. Slov., 232.

¹⁵⁰ LMS 1879, 32.

¹⁵¹ Apih, LMS 1895, 178.

govim prevodom že trije prevodi velikega katekizma in da je za kmeta mali katekizem dovolj obsežen, so z Dunaja guberniju naročili (7. aprila 1781), naj prigovarja škofu, da bi rajši opustil ponatis velikega katekizma, vendar ga sme natisniti, če bi se mu nikakor ne hotel odreči.¹⁵² Stvar se je zavlekla in v rabi je ostal še Parhamerjev katekizem, ki se ni ujema z novo metodo katehiziranja.

Leta 1782 so spet pričeli misliti na prevod katekizma v »slovensko narečje štajersko«. Prevod je predlagal ravnatelj normalne šole v Gradcu Frick in tudi okrožni glavar celjski je tožil (31. januarja 1783), da katekizem še ni poslovenjen.¹⁵³ Apih poroča, da je gubernij že 18. februarja 1783 poslal sekovskemu ordinariatu prevod katekizma v štajerskem narečju,¹⁵⁴ bržčas delo Peršičevo. Duhovščina naj prevod pregleda, če jim bo všeč, se takoj natisne. Katekizem so natisnili.

Izšel je *Ta veliki katechismus ... Is nemshkiga na slovincki*¹⁵⁵ *jezik prepissan ... V'Grazi ... 1783.*¹⁵⁶ To je nemško-slovenska izdaja katekizma. Samoslovenska izdaja brez letnice je bila natisnjena po nemško-slovenski, na kar kaže zlasti *Š*, morda še istega leta; samoslovensko izdajo so vsaj še enkrat ponatisnili, najbrž pa še večkrat.¹⁵⁷ Ta katekizem je »srednji« katekizem ali izvleček iz velikega katekizma, kakor ga je na Kranjskem priredil Edling. Gotovo je to tisti katekizem, ki so ga izdali na Frickov predlog, a prevod je oskrbel neki C. J. V., ne Peršič, ki ga je izprva Frick predlagal za to delo.¹⁵⁸

Zanimiv je jezik tega katekizma.¹⁵⁹ Za osnovo je vzet jezik celjskih piscev, a prevajalec je bil doma najbrž iz vzhodne Štajerske; nekaj tamkajšnjih značilnosti je najti v tekstu, večinoma pa so vzhodnoštajerske dublete v opombah pod črto. V prvem delu knjige je [676] v tekstu znatno več vzhodnoštajerskih potez kot pri koncu. Nekaterim lastnostim centralnih narečij se je pisec očitno še privajal in jih skušal tudi teoretično uporabljati, zato jih je včasih napačno rabil.¹⁶⁰

Problem močne razčlenjenosti slovenščine je skušal pisec rešiti z večinoma namerno kontaminacijo narečij.

Pisec našega katekizma je bil prvi Vzhodnoštajerec, ki se je močno naslonil na centralno tradicijo. Ker so ga ponatiskovali, katekizem najbrž zaradi jezika ni naletel

¹⁵² N. d., 178–180.

¹⁵³ N. d., 180.

¹⁵⁴ Ker pa je že 18. februarja 1783 poslal gubernij sekovskemu ordinariatu slovenski prevod, a celjski okrožni glavar je urgiral 31. januarja 1783, ni moglo to na jezik katekizma, ki se približuje jeziku celjskih piscev, nič vplivati, kar je nekako domneval Ilešič v ČZN I, 149.

¹⁵⁵ V besedi slovinski bi bilo težko iskati dalmatinski ikavski vpliv (kot pozneje v dobi ilirizma npr. pri Vogrinu, gl. ZMS II, 213, ali Vrazu, gl. SJ IV, 119), morda gre za umetno tvorbo po razmerju wendisch : windisch.

¹⁵⁶ Cel naslov je naveden v ČZN I, 138.

¹⁵⁷ Ilešič, ČZN I, 137–141; II, 85.

¹⁵⁸ Ilešič, ČZN I, 152–153.

¹⁵⁹ Opisal ga je Ilešič, n. d., 154–158.

¹⁶⁰ Gl. Ilešič, n. d., 142–147.

na odpor. Čeprav ima nekoliko štajersko jezikovno barvo, je vendar s svojim kompromisnim jezikom le privajal ljudi na centralno govorico. Za vzhodno Štajersko imamo glede na centralno slovenščino v tem nekaj podobnega, kot je bil neuspeli poskus leta 1758 glede na kajkavščino.

Naprej se je literatura na Štajerskem razvijala v glavnem v istih smereh, kot so že doslej naznačene. Na vzhodnem Štajerskem so nekateri ohranili svojo separatistično smer zgolj na osnovi domačega govora. Volkmer, ki se je sam zavedal, da njegov jezik ustreza le faram ptujske dekanije (gl. naslov pesmarice iz 1783), je tudi pozneje nadaljeval s svojo jezikovno smerjo, a govoricu osrednjega dela Slovenskih goric se je še bolj približal s tem, da je uvedel *a* za trdi *l* namesto *o*, ki je v pesmarici 1783. A tudi drugod so nekateri pisali v svojih dialektih z manjšimi vplivi literarnega jezika,¹⁶¹ ne manjka pa niti močnih kranjskih vplivov niti dobesednih ponatisov kranjskih knjig.¹⁶²

Močnejših kajkavskih vplivov pa ni več. Dokaj vztrajno se je oziral na kajkavsko stran v glavnem le še Štefan Modrinjak, vendar ne smemo pozabiti, da je bil Središčan; z njegovimi nazori pa se je zlagal tudi Jaklin. Vendar sta tudi ta dva ob svetourbanskem sestanku vsaj začasno odstopila od kajkavščine, čeprav se kranjščini nista približala. Na tem sestanku so se namreč zedinili za nov »nacionalni pravopis«, tako da so sičnike prevzeli v današnji veljavi najbrž po češčini in tudi poljščini, šumevce pa pisali po zgledu na bohoričico.¹⁶³ Ta pravopis ni nič preveč podoben kajkavskemu (le *ch* za *č* in *z* za *z* sovpadeta), kot se običajno pripominja že od Primčeve opombe »to je po Hrova[h]ko«¹⁶⁴ dalje, ampak gre pravzaprav za odstop od kajkavščine. Enak pravopis je predlagal Dobrovský Vodniku 28. septembra 1806. Tega pravopisa pa se niso vztrajno oprijeli niti člani svetourbanskega sestanka.¹⁶⁵

Kot je pokazala analiza štajerskih rokopisov in starejših tiskov, vpliv kajkavščine razen v Središču ni bil posebno močan, izven vzhodnega dela Slovenskih goric pa ni nikdar segel; precej je vplivala centralna slovenščina, njen vpliv je segel tudi v Slovenske gorice, najmočnejša pa je bila tu separatistična struja.

¹⁶¹ Prim. Ilešič, n. d., 127–128.

¹⁶² Včasih pri tem kake besede niso razumeli in so jo napak popravili (prim. npr. neko legendo o sv. Hemi, Celje 1818, gl. Rebol, Čas 1908, 427sl.).

¹⁶³ Modrinjak piše Cvetku: »c und zs sollen durchaus natürlichen lauten.« (Jagić, Istočniki II, 303.)

¹⁶⁴ V prepisu pisma iz op. 163.

¹⁶⁵ V Modrinjakovi ostalini ga ne najdemo. V tem pravopisu je ohranjenega štiri črke Harmanovega slovarja (gl. Kidrič, Dobrovský, 218, op. 209); v njem je bila gotovo pisana tudi izgubljena Naratova slovnica, kar vidimo po Primčevih ekscerptih (gl. Breda Milčinski-Slodnjak, SJ III, 99). Dodam še neki abecednik, ki je deloma objavljen v ZMS XIII, 49–52, vendar je proti koncu že pisan v bohoričici. Če bi bilo mogoče ugotoviti, od kod izvira ta abecednik (Ilešič ga je imel iz Murščeve ostaline, gl. Rad 162, 25), bi bilo morda mogoče določiti še kakega udeleženca svetourbanskega sestanka. Ilešič, ki je odlomke abecednika objavil, ni opazil svetourbanskega pravopisa.

Vsem je znano, da se govornica v sosednjih krajih med seboj razlikuje. Čim dalje gremo, tem večje so razlike. Seveda se jezik v vse smeri ne spreminja enako hitro. Kjer so bile med prebivalci različnih krajev in pokrajin slabše zveze, tam so večje razlike v govornici. Te slabe zveze pa je lahko povzročila sama pokrajina s svojimi gorami, navadno nekoliko manj z rekami, ali pa razne politične pa tudi cerkvene meje. Na slovenskem narodnostnem ozemlju je zaradi goratih pokrajin in zaradi posebnih zgodovinskih razmer nastalo zelo veliko različnih narečij. Danes so se s hitrim gospodarskim in družbenim razvojem, ki ga spremlja močan promet in selitve prebivalstva, ter pod vplivom šole, knjig, radia in televizije že začele izgubljati nekatere značilne lastnosti posameznih narečij. Izgubljajo se zlasti take fonetične značilnosti, ki so omejene na majhna področja, močno pa je podvrženo spremembam tudi besedišče.

Ne spreminja pa se jezik samo od kraja do kraja, ampak so manjše razlike tudi pri ljudeh različne starosti. Jezik se namreč neprestano spreminja in otroci že govorijo nekoliko drugače kot njihovi starši. Te razlike nam ne pridejo toliko do zavesti. Ker živimo vedno med njimi, jih navadno sploh ne opazimo. Sprva so te razlike seveda majhne, toda v več stoletjih lahko izoblikujejo zelo različna narečja, če se v različnih krajih razvijajo v različne smeri. To je tudi glavni vir spremembam, ki so povzročale nastanek slovenskih narečij. Drugi vir za to so vplivi drugih, tj. sosednjih in substratnih jezikov, od katerih lahko prevzamemo ne [114] samo posamezne besede ter sintaktične konstrukcije, ampak lahko vplivajo tudi s fonetičnimi pojavi ali s tempom in melodijo govora. Tretji vir je lahko že v delnih razlikah, ki so obstajale v jeziku že ob naselitvi Slovanov na sedanjem slovenskem ozemlju.

Vemo, da je slovenski jezik zelo razčlenjen; če pa je treba povedati, koliko je slovenskih narečij, pride vedno do zadrege, kajti narečja niso nekaj oprijemljivega, točno določenega, ona sploh nimajo svojih mej jasno določenih drugje kot na dialektoloških kartah. Te pa lahko delamo in rišemo po različnih vidikih. Lahko damo prioriteto glasovnim pojavom, lahko melodiji govora, lahko besedišču itd.; lahko vrednotimo enako starejše in novejše pojave ali pa damo enim prednost.

Ker je meje na kartah treba zarisati, se je pač treba odločiti za neko črto. Najlažje je med več pogorji, ker so tam meje večinoma ostrejše: več izoglos je grupiranih na enem mestu. Pa še tam so pogosto težave (vzemimo za primer Solčavo). Pri določanju narečnih mej dajemo starejšim pojavom navadno večji poudarek, saj so razširjeni na večjih področjih, večkrat pogojujejo tudi novejši razvoje, obenem pa so nam navadno tudi bolj poznani. Še precej daleč smo namreč od tega, da bi slovenske dialekte res dobro poznali.¹

Treba pa je priznati, da prav panonska narečja pri razmejevanju ne delajo prevelikih težav. To pač zato, ker se prleščina precej močno razlikuje od drugih dialektov, prekmurščina pa razen na prleščino meji v glavnem samo na madžarščino in nemščino, na goričanski dialekt pa le dva, tri kilometre.

Panonsko narečno skupino delimo na prekmurski, prleški in goričanski dialekt. Ramovš je štel v to skupino tudi haloškega, vendar mislim, da haloškega ne bi kazalo več šteti sem, ker ima dovolj izrazite štajerske poteze.²

Prekmurščina sega torej na severu in vzhodu do madžarščine, na zahodu do nemščine in na jugu sega do Mure. Prleščina sega do republiške meje, na zahodu pa do črte Radenci–Pragersko. Goričanski dialekt se razprostira med Muro in Dravo vzhodno od črte Maribor–Špilje (Spielfeld) do prleščine.

[115] Te dialekte delimo še na govore, pri katerih pa se je ne samo za njihove meje, ampak celo za število že težje odločiti.

Prekmurščino navadno delimo na tri govore: severnega, osrednjega in južnega. Južni govor zajema Dòlinsko, medtem ko meja med severnim in srednjim ni jasna (Ramovš³ in Novak⁴ jo potegneta različno). Porabje štejemo k severnemu govoru, kajti prevelikih svojih posebnosti Porabje nima. To je razumljivo, če upoštevamo, da sicer res leži na drugi strani razvodja med Muro in Rabo, toda to razvodje tvorijo le hribčki,

¹ Med ne preveč poznana področja lahko štejemo tudi panonske dialekte, čeprav po drugi strani tudi ne moremo reči, da spadajo med slabo poznane slovenske dialekte, vsaj relativno ne. Najobširnejša je Pavlova knjiga v madžarščini o govoru Cankove v Prekmurju (*A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, Budapest 1909), ki nam je še vedno glavni in najboljšežnejši vir. So pa precej dobre (seveda za tisti čas) informacije o slovenjegoriških in prekmurskih jezikovnih posebnostih že v znameniti razpravi Sreznjevskega *O narečijah slavjanskih* (159–163), ki je izšla v *Žurnalu ministerstva narodnago prosvetšenija* 1841. leta. Pozneje so pisali o teh narečjih še Božidar Raič (LMS 1868), Ozvald, Ilešič, Pavel, Asboth, Škrabec, Oblak, Ramovš, V. Novak, Vratuša, Kolarič, Rigler, Jurančič, Logar in o kakih malenkostih še kdo. Precej so izdali tudi narečnega blaga (Valjavec, Gruden, Kühar) itd. Precej gradiva je nabranega tudi za SLA in študentske seminarske in diplomske naloge. Vendar vse to objavljeno in neobjavljeno gradivo še ni dovolj sistematično pregledano in obdelano. Ni pa tudi zadostno, saj zmanjka gradiva skoraj za vsak problem, ki ga skuša človek pojasniti.

² Prim. tudi Kolarič, *Haloški govor*, *Prace filologiczne* XVIII, 1964, št. 2, 395–401.

³ *Dialektološka karta*, 37; *Historična gramatika* VII, 183.

⁴ *Izbor prekmurske književnosti*, Celje 1936, 5.

katerih najvišji vrhovi imajo okrog 350–400 m nadmorske višine, medtem ko jih ima Lendava čisto na drugem koncu in med najnižjimi kraji okrog 160. To se pravi, da ovire med Porabjem in Prekmurjem niso večje kot v dolenski z dolenskim gričevjem. Sedaj bodo seveda nastajale vse večje razlike, kajti državna meja je močno pretrgala medsebojne stike in obenem preusmerila Prekmurje pod slovenski knjižni jezikovni vpliv, medtem ko Porabje tega vpliva ne čuti in ostaja pod madžarskim vplivom. To se bo sčasoma zelo poznalo v leksiki, pa tudi v fonetiki, ki se bo zaradi izolacije začela po svoje razvijati.

Prleški dialekt delimo na spodnjeprleški govor, ki se razprostira nekako vzhodno od črte Ormož–Ljutomer, srednjeprleškega (mursko-ščavniško-spodnjepesniškega) in kujleškega med Dravo in Dravinjo do Pragerskega.⁵

Tudi goričanski dialekt bi bilo najbrž treba razdeliti še na posamezne govore, saj se govorica okrog Radgone precej razlikuje od govorice ob zgornji Pesnici, vendar je to področje še zelo neraziskano.

Ne bi zdaj našteval sedanjih glasovnih značilnosti panonskih dialektov, kakšne reflekse imajo za posamezne praslovanske glasove, ampak bi poskusil to prikazati z druge perspektive: kako so posamezne inovacije v časovnem zaporedju postopoma spreminjale prvotno podobo jezika na tem področju, kako so te inovacije panonske dialekte družile in ločevale ne le med seboj, ampak zlasti z drugimi slovenskimi dialekti ter kajkavščino in s tem določile njihovo razmerje do soseščine. Poleg razmejevanja in določevanja odnosov med slovenskimi dialekti je namreč na našem področju še zelo važno tudi razmejevanje in odnos s kajkavščino. Znana je velika sorodnost med slovenščino in kajkav[116]skim dialektom; zlasti zadnje čase pa poudarjajo tudi veliko sorodnost med pomurskimi dialekti in kajkavščino. Jezikoslovje se namreč že 150 let ukvarja s problemom jezikovne meje med slovenščino in srbohrvaščino in z genetično povezanostjo kajkavskega dialekta z eno in drugo stranjo.⁶ Jezikovna meja danes sicer za nas ni več problem, saj jo identificiramo z mejo nacionalne pripadnosti, ki pa je posledica še številnih drugih faktorjev in ne samo večje ali manjše sorodnosti in podobnosti s tem ali onim knjižnim jezikom, pač pa je ostala še nadalje problematična genetična povezanost kajkavščine pa tudi slovenskih panonskih dialektov z eno in drugo stranjo.

Če hočemo torej zdaj pogledati, kako so se razvijala panonska narečja, se je treba ozreti nazaj tja do naselitve prednikov Slovencev na sedanje slovensko ozemlje.

Kakšen jezik so govorili naši predniki, ko so se naselili v sedanji domovini, je še

⁵ Prim. Kolarič, Središka govorica in spodnjeprleški govor, SRL IX, 1956, 162–170; Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu na Gornjem Dravskom Polju u leto 1959 godine, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu IV, 1959, 393–395; Prleško narečje, Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, 631.

⁶ Pregled daje Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca, Ljetopis JAZU 48, 1936, 47sl.

vedno problematično. Razni lingvisti so o tem zelo različnih mnenj. Vseh tu ni mogoče naštevati. Ramovš je npr. menil,⁷ da je bil govor alpskih Slovanov, ki naj bi bil eden iz praslovanskih dialektov, še precej enoten in da je imel v sebi šele neznatne in subtilne različnosti celo do drugih praslovanskih dialektov. Bezljaj pa meni⁸ na podlagi leksikalnih posebnosti, da so naselila današnje slovensko ozemlje zelo različna praslovanska plemena in rodovi in da se je tu vse pomešalo. Jezik teh naselitvenih tokov naj bi se med seboj precej razlikoval. Najbrž bo v obeh mnenjih precej resnice. Samo da gledata vsak s svoje perspektive: Ramovš kot fonetik, Bezljaj kot leksikolog. Na tem izpostavljenem ozemlju so se namreč prihajajoča iz različnih smeri res lahko znašla razna plemena ali njihovi deli in ostanki. Pri tem pa so se med seboj toliko premešala, da v jezikovnih pojavih, ki se tičejo celotnega sistema, kot so fonološki sistem, fleksija itd., niso kontinuirano ohranila svojih posebnosti; kvečjemu se je to pokazalo v pozneje drugače usmerjenih tendencah. Pač pa so v ta na našem ozemlju kolikor toliko spet izravnani in poenoteni jezikovni sistem lahko vključila svoje iz različnih praslovanskih rodov izvirajoče leksikalne posebnosti.

Nato se je v poldrugem tisočletju izvršilo mnogo sprememb. Nekatere spremembe so bile značilne za vso sloven[117]ščino, druge so zajele samo posamezne pokrajine ali celo prav majhna področja. Spremembe so se razširjale od tiste strani, s katero je bila določena pokrajina bolj povezana.

Po Ramovšu⁹ bi se v zahodnojužnoslovanski skupini (tj. slovensko-srbohrvaški) najprej odcepila štokavščina, medtem ko bi kajkavščina, slovenščina in čakavščina ostali še dalje enota zase, v marsičem nasprotna štokavskemu jedru. Kmalu bi se odcepila še čakavščina, kajkavščina pa bi ostala vezana na slovenščino nekako do 10. st. Ta teza je pravzaprav precizirano nadaljevanje nekaterih prejšnjih trditev, in čeprav je precej verjetna, je vendarle doživela tudi nasprotovanje. Omeniti je treba npr. Beliča,¹⁰ zlasti pa je treba opozoriti na najnovejšo hrvaško tezo, ki jo je postavil 1967 Junković¹¹ in jo sprejel tudi Moguš v svoji knjigi o fonološkem razvoju hrvatskega jezika.¹² Po tej tezi se je od zahodnega južnoslovanskega prajezika (predhodnika slovenščine in srbohrvaščine) najprej ločila alpska skupina. Pod alpsko skupino pa Junković razume samo del slovenskega jezika brez prekmurskega, prleškega, goričanskega in morda dela štajerskih dialektov. Panonska skupina, kamor šteje kajkavščino in omenjene nealpske slovenske dialekte, pa bi ostala skupaj s štokavščino in čakavščino še enota. Če citiram

⁷ Prim. Karta slovenskih narečij, 5–6; Dialektološka karta slovenskega jezika, 3–4; Kratka zgodovina slovenskega jezika, 22, 59, 69, 84 itd.

⁸ Prim. npr. Eseji o slovenskem jeziku, 102sl. idr.

⁹ Kratka zgodovina, 75.

¹⁰ Prim. v Stanojevičevi NE 2, 222–228, in JF XIV, 1935, 241–246.

¹¹ Zvonimir Junković, Jezik Antuna Vramca, doktorska disertacija (v rokopisu), Zagreb 1967, 401 str.

¹² Milan Moguš, Fonološki razvoj hrvatskoga jezika, Zagreb 1971.

Moguša¹³ (ki povzema Junkovića): »Analiza je pokazala, da k. d. izvira iz matice, iz katere so se razvili tudi štok. in čak. govori. Še več, poleg kajkavskega dialekta so se iz Pa razvili še prleški, goričanski, prekmurski, verjetno pa tudi nekateri štajerski in štokavski govori.«

Celotne Junkovićeve argumentacije sicer ne poznam, ker še ni objavljena, in sem uporabljal samo povzetke v Moguševi knjigi. Toda tisti argumenti, ki jih citira Moguš, ne držijo, ker v glavnem sploh niso resnični.¹⁴ V tam obravnavanih stvareh se pomurski in štajerski govori sploh ne razlikujejo od drugih slovenskih dialektov. Da bi slovenski panonski dialekti spadali, kot menita Junković in Moguš, sprva v isto enoto kot kajkavščina, čakavščina in štokavščina nasproti drugim slovenskim dialektom, je na osnovi glasovnih in akcentskih pojavov – in Moguš navaja samo take Junkovićeve dokaze – povsem neosnovano. Drugi pojavi, zlasti leksikalne povezave pa so problem zase, ki ga bo treba posebej raziskovati, vendar pa verjetno tudi ne bo [118] potrdil Junkovićeve teze. Nekatere leksikalne povezave sicer verjetno kažejo na prvotne naselitvene zveze; druge pa so lahko tudi novejše, saj je sprejemanje leksike tudi med neistorodnimi jeziki običajen pojav, in kot imamo proti zahodu več romanskih, proti severu več germanskih, imamo proti vzhodu več srbohrvaških besed, ki pa so, kot vidimo po starejših tekstih, lahko prvotno znane tudi na širšem slovenskem področju, a pozneje v centralnih narečjih izpodrinjene.

Jaz bi tu obravnaval samo glasovne pojave in ti so zarezali dokaj ostro mejo proti kajkavščini. Meja je znatno močnejša, kot se je zdelo lingvistom in zlasti še nelingvistom doslej.

Prvi jezikovni pojav na naših tleh, ki zdiferencira slovenščino, je v bistvu še praslavansko dialektičen in še ne slovenski, čeprav že ustvarja slovenske dialekte. To je zoženje jata. Oženje jata je pojav, ki je bil s splošnoslovanskega in slovenskega stališča že neštetokrat obravnavan, vendar zlasti glede slovenščine pri tem dolgo ni bilo nobene prepričljive razlage. Navadno so navajali, da se je jat zožil na vsem slovanskem ozemlju razen v bolgarščini in makedonščini na eni ter v poljščini, kašubščini, polabščini in delu lužiščine na drugi strani. Ramovš pa je nastavljal v jugovzhodnem delu slovenščine diftongizacijo jata v *ei* iz širokega vokala. Toda Ramovševa razdelitev slovenščine in srbohrvaščine na področja s širokim (jugovzhodna slovenščina, kajkavščina, vzhodna štokavščina) in z ozkim refleksom za jat (severozahodna slovenščina, čakavščina, jugozahodna štokavščina) ne drži, kajti tako štokavščina kot kajkavščina kažeta na ozek refleks za jat. Ker je v srbohrvaščini treba izhajati iz zoženega refleksa za jat, bi bila v slovenščini, če bi vztrajali pri Ramovševi razlagi diftonga *ei* iz širokega refleksa in diftonga *ie* iz ozkega, geografska razporeditev refleksov za jat več

¹³ Moguš, n. d., 33.

¹⁴ Posamezne argumente bom obravnaval na drugem mestu.

kot čudna, saj bi bil dolensko-štajersko-panonski pas (jugovzhod) kot nekak klin vrinjen med področja z ozkim refleksom. Pri vsem tem izvajanje diftonga *ei* iz širokega vokala ni z ničimer utemeljeno, saj je znano, da se ozki vokal prav tako lahko diftongira v smeri *ei*. Če pa pritegnemo v razlago kratke vokale, ki jih je Ramovš zaradi predaleč izpeljane teorije o drugačnem razvoju dolgih akcen[tur]iranih kot kratkih zanemaril, in še nekatere druge momente, ki bi jih bilo z Ramovševo tezo težko razlagati, se nam pokaže popolnoma drugačno izhodišče: jat je zožil jugovzhodni del slovenščine.¹⁵

Slovenščina se je torej glede zastopstva jata zelo zgodaj razdelila. Pri jugovzhodno slovenskem oženju jata gre pač za inovacijo, ki je zajela osrednji del južnoslovenskega ozemlja. Tu gre za isti pojav, ki stoji tudi nasproti bolgarsko-makedonskemu razvoju jata in nasproti širokemu jatu v starocerkvenoslovanščini. Gre pa pravzaprav tudi za isti pojav kot v vzhodnih slovanskih jezikih ter v češčini, slovaščini in delu lužiščine. V zgodnji dobi slovanskih jezikov se je torej široki refleks za jat ohranil na treh perifernih med seboj ločenih področjih v okolici bolgarščine in poljščine ter v delu slovenščine.

Ista področja na slovanskem ozemlju, ki so obdržala široko kvaliteto jata, so obdržala tudi nazalne vokale prek dobe, v kateri so jih denazalizirali jeziki z zoženim jatom. Prav slovenščina nam z dolgo ohranjenimi nazali na severozahodu dokazuje, da se ta dva pojava mnogo bolj skladata, kot se je včasih mislilo.¹⁶

Ta dva pojava za Junkovičevo tezo nista pomembna, ker nista zajela samo panonskih dialektov, ampak tudi centralne z dolensko in gorenjsko.

Nekako v tem času pa se pojavita tudi dve specifično slovenski stvari: podaljšanje cirkumfleksa in obenem njegov premik na naslednji zlog (*ko/o*) in pa razdelitev *o*-ja po kvantiteti in z vključitvijo podaljšanega *o* v fonološki par z jatom, ki sta se odslej paralelno razvijala (*noč/svet*).¹⁷ Razen tega pa je specifično slovenski pojav uvrstitev refleksa za zadnjejezični nazal (nazalni *o*) v fonološkem sistemu, ki je v neposredni zvezi s tem, da je dolgi *o* zasedel mesto fonološkega para k jatu.

Te stvari pa so pomembne za razmejitev med slovenščino in kajkavščino. Priznati je namreč treba, da je zelo malo pojavov, ki bi bili splošno-slovenski in obenem samo slovenski, ki bi torej zajemali prav vse slovensko ozemlje in obenem ne segali prek njegovih mej. Posebno meja med panonskimi dialekti in kajkavščino ni močna. Ker je tu prehod iz enega jezika v drugega postopen, so današnja meja [120] določile v bistvu vendarle politične razmere in upravna pripadnost. Se pa ta meja kot po naključju uje ma prav s temi redkimi jezikovnimi pojavi, ki so značilni samo za slovenščino in izve-

¹⁵ Gl. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL XIV, 1963, 26–31; Rozwój ę w języku słoweńskim, Rocznik Slawistyczny XXIV, 1965, 79–92; Pripombe k Pregledu ..., SRL XV, 1967, 132.

¹⁶ Gl. op. 15.

¹⁷ Prim. Rigler, Pregled ..., 32.

deni na vsem njenem ozemlju. To je torej že znani premik cirkumfleksa za zlog naprej (*kolo*) ter razvoj dolgega etimološkega *o* in nazalnega *o*. V kajkavščini je razvoj drugačen. Tam je tisto mesto, ki ga ima v fonološkem sistemu slovenščine dolgi (podaljšan) etimološki *o*, zasedel vsaj sprva refleks nazalnega *o*.¹⁸ Sama denazalizacija je torej v kajkavščini podobna kot v slovenščini in drugačna kot v drugih slovanskih jezikih (mislim na tiste, ki nazalov niso obdržali zelo dolgo): nazalni *o* so razvili v *o*, toda v *o* drugačne kvalitete kot slovenščina, ki je v fonološkem sistemu zasedel drugo mesto. Le prleščina je nekoliko problematična. Njen vokalizem je mogoče razlagati na več načinov, a o tem bom še govoril.

Naslednja značilna poteza slovenskega jezika je zgodnja diftongizacija fonološkega para *jat* – dolgi *o*, in sicer na severozahodu slovenščine v *ieluo* in v *eilou* na jugovzhodu. Ta je zajela vse slovensko ozemlje, le nekateri obrobni dialekti proti srbohrvaščini so problematični. Sem bi spadal pomjanski govor istrskega dialekta, južni del Bele krajine in Prlekija. Tu nas zanima zlasti prleški dialekt. Ta se razlikuje od sosednjih slovenskih dialektov s svojim monoftonskim vokalizmom, in če so ti monoftongi primarni, pravzaprav sploh od vseh slovenskih dialektov. Ramovš si to razlaga na naslednji način: »slovansko prebivalstvo nekdanje Koceljeve kneževine je pred madžarskimi navali pobegnilo iz panonske pokrajine in si poiskalo zavetja za Dravo in v gozdovih nekako na današnji nemško-štajerski in prekmurski ter zapadno-ogrski meji. Ozemlje pod Dravo in na vzhod od Sotle je v začetku 10. stoletja prišlo v politično sfero starohrvatskega kraljestva in je zato odslej prometno gravitiralo na jug; zato se je tudi odmaknilo slovenskemu jezikovnemu razvoju in se primaknilo srbohrvatskemu: tako je nastal kajkavski dialekt. Ko je po madžarskih navalih zavladovala mirna doba, se je polagoma pričelo ljudstvo naseljevati tudi v vpadnem terenu Prekmurja in Slovenskih goric: en del je prišel od zapada, kjer je živel v kontaktu s slovenskim jezikom in ž njim že razvil ali razvijal *é* proti *ej*, *o* proti *ou* (...); drugi [121] del stanovništva pa se je pomaknil od juga izza Drave, iz Haloz in Zagorja, proti severu in zasedel vzhodni del Slovenskih goric; ta drugi del je bil že dokaj shrv.-kajkavsko niansiran. Novi kontakti so pričeli razlike med obema govoroma izenačevati ali posploševati v tem ali onem pravcu, vendar niso mogli zabrisati sledi nekdanjega razkola.«¹⁹

Seveda so te stvari samo sklepanje brez kakršnih koli jasnih dokazov. Nekako je bilo treba razložiti razlike med prleščino ter goričanskim dialektom in prekmurščino. Vendar ima ta razlaga tudi svoje slabe strani. Prva taka stvar je ta, da Ramovš razlaga

¹⁸ V precejšnjem delu kajkavščine sta danes sicer tudi v paru *jat* in etimološki *o* (gl. Ivić, *Procesi rasterečenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XI, 1968, 57sl.), vendar to ni identično s slovenskim razvojem, ker je tam to mlajše, kot kaže prav razvoj nazala; razen tega so se v slovenščini te fonološke opozicije že ustvarjale na osnovi kvantitete, v kajkavščini pa ne.

¹⁹ Ramovš, *Dialektološka karta*, 57–58.

prleške monoftonge z naselitvijo iz Haloz in Zagorja, toda Haloze same imajo diftonge *ei* in *ou* in haloški govor pravzaprav ne spada v panonsko skupino. Druga stvar pa je, da vsaj za zdaj še ne moremo z ničimer dokazati, ali so prleški monoftongi res primarni ali so šele kasneje razviti. Danes vemo, da sekundarni nastanek monoftongov v slovenskih dialektih ni nobena redkost, zlasti ne na prehodnih ozemljih in stičiščih raznih narečnih osnov. Zato bi se tudi prleški monoftongi prav lahko šele kasneje razvili zaradi stikov s kajkavci in tudi naseljevanja prebivalstva z juga ob času turških vpadov. Vse te stvari bo treba še podrobno preštudirati in obdelati ter povezati vse tudi z zgodovinskimi podatki, če bo sploh mogoče ugotoviti še kaj dosti zgodovinskih dejstev. Pri nas je navadno tako, da se zgodovinarji sklicujejo na lingviste, lingvisti pa na zgodovinarje in za potrditev teorij citirajo drug drugega.

Ko so se izvršile omenjene diftongizacije jata in dolgega *o* v *ei* in *ou*, je bil še v vsej jugovzhodni slovenščini od Prekmurja pa do morja skoraj enak vokalizem. Razlika je bila le v tem, da so centralni in južnoštajerski dialekti podaljšali kratki akut v nezadnjih zlogih, severnoštajerski in panonski pa ne. (Zato so imeli centralni in južnoštajerski dialekti v svojem vokalnem sistemu en dolgi *o* več).²⁰

Kajkavščina teh pojavov ni razvila in tako torej ločijo naše panonske dialekte, to se pravi z gotovostjo prekmurskega in goričanskega, medtem ko je prleški malo problematičen, ter seveda vse štajerske s haloškim od kajkavščine v glasovju zelo zgodnji in strukturalno zelo pomembni pojavi. Meja med panonskimi slovenskimi dialekti in kajkav[122]ščino je torej tudi jezikovnozgodovinsko utemeljena kljub navidezni močni sorodnosti teh dialektov.

Vokalni sistem v panonskih in severnoštajerskih dialektih je bil v tem času takle:

dolgi vokalizem				kratki vokalizem			
<i>i</i>		<i>ü</i>		<i>i</i>		<i>ü</i>	
<i>ei</i>		<i>ou</i>		<i>e</i>			
		<i>ə</i>				<i>ə</i>	
	<i>e</i>				<i>e</i>		<i>o</i>
	<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>			<i>ɛ</i>	<i>ɔ</i>	
		<i>a</i>				<i>a</i>	

Nato je nastopil pomemben pojav v vokalizmu, ki je eden od karakterističnih pojavov za ločevanje panonske narečne skupine od štajerske. Pri kratkih vokalih so imeli tri *e*-jevske glasove (za jat, etimološki *e* in nazalni *e*). Vsi dialekti so to poenostavili. Centralni (gor. in dol.) so ozki *e* združili z *i*, štajerski ozki *e* s srednjim *e* in panonski srednji *e* s širokim *e*.²¹ Tako kot slovenska panonska skupina je razvila *e*-jevske glasov-

²⁰ Gl. Rigler, Pregled ..., 35.

²¹ Gl. Rigler, Pregled ..., 37.

ve tudi kajkavščina, vendar to ni kaka izrazita kajkavska posebnost, kajti v isto smer, le da še dalje, so šli tudi centralni slovenski dialekti.

Naslednji pojav v vokalizmu je bil razvoj dolgega polglasnika v *e*. Tu ima panonska skupina svoj posebni razvoj. V panonski skupini – prleščino potencialno izločimo – refleks za dolgi polglasnik sovpade z refleksom etimološkega in nazalnega *e*.²² Kajkavščina ima tukaj spet drugačen razvoj: tam sovpade refleks dolgega polglasnika z refleksom jata.²³ Pa tudi tisti slovenski dialekti, ki so še razvili dolgi polglasnik v *e*, se ločijo od panonskih, ker je drugod to sprva poseben glas. Za prleški dialekt pa Kolarič v svoji razpravi o tem dialektu pravi,²⁴ da sovpade dolgi polglasnik z jatom, torej bi šlo tu za kajkavski razvoj. Vendar je Kolarič določil ta refleks zlasti na osnovi primerov, ki imajo dolgi polglasnik v soseščini nazalnega konzonanta. Ob *m* ali *n* pa se kvaliteta vokalov v panonskih govorih pogosto spreminja.²⁵ Primer *ves* 'vas', kjer ni v soseščini nazalnega konzonanta, ima tudi pri Kolariču enak refleks kot za etim. [123] *e* ali nazal, to se pravi, kaže na slovenski panonski razvoj. Vendar si s tem gradivom, kolikor ga je zdaj na razpolago, ni mogoče ustvariti popolnoma jasne podobe in sodbe o refleksu za dolgi polglasnik v prleščini.

Z obravnavanimi razvoji – v drugih delih slovenščine so bili seveda v tem času nekateri drugačni razvoji –, ki so se izvršili najbrž tam nekje do 14. st., je bil slovenski vokalizem v glavnem v svojih osnovnih potezah že zdiferenciran. V tem času lahko nastavimo za slovenščino najbrž osem osnovnih vokalnih sistemov. Panonski osnovni vokalni sistem bi bil nekako takle:²⁶

dolgi vokalizem				kratki vokalizem		
<i>i</i>	<i>ü</i>			<i>i</i>	<i>ü</i>	
<i>ej</i>	<i>ou</i>			<i>e</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>o</i>			<i>e</i>	<i>o</i>	
<i>a</i>				<i>a</i>		

Za prleščino ni gotovo, ali spada v ta sistem in je pozneje najbrž pod vplivom kajkavščine in priseljencev z juga (tudi štokavcev) razvila *ej* in *ou* v ozka *e* in *o* ali pa je bila (po Ramovšu) že od vsega začetka toliko pod kajkavskim vplivom, da sploh ni razvila teh diftongov. Jaz bi se raje odločil za prvo možnost, čeprav zaenkrat še ni

²² Gl. Rigler, Pregled ..., 40–41; Pripombe k Pregledu ..., 146–151.

²³ Gl. Ivič, O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, Književnost i jezik X, 1, 1963, 30, 34; Moguš, Fonološki razvoj ..., 49.

²⁴ Svet med Muro in Dravo, 633.

²⁵ Prim. npr. A. Vratuša, Jezikovne razmere v severnem Prekmurju in slovenskem Porabju, Slovenski jezik II, 1939, 218–219; Rigler, Pripombe k Pregledu ..., 150 ipd.

²⁶ Gl. Rigler, Pregled ..., 45.

popolnoma zanesljivih dokazov za to. Toda če bi bila prleščina v začetnem obdobju pod kajkavskim vplivom, bi težko imela slovensko akcentuacijo, ta pa mora biti kontinuirana, ne kasneje prevzeta, sicer bi ne imeli pravih vokalnih refleksov. Morda bo kdo ugovarjal, češ da prleščina nima slovenske akcentuacije, da imajo po Prlekiji akcentski tip *kolo*, *oko* nepremaknjen. Tudi Kolarič pravi,²⁷ da je spodnjeprleška akcentuacija bližja štokavski kakor pa splošnoslovenski. Če gremo proti vzhodu, je res nekaj mešanja, kot imajo tudi čez mejo še nekaj vplivov slovenske akcentuacije in vokalnega razvoja, toda osrednja Prlekija, ki ima tudi monoftonge, ima povsem slovensko akcentuacijo.²⁸ Razen tega je treba pripomniti, da oblike kot *óko*, *kólo* niso zanesljiv dokaz za nepremaknjen cirkumfleks, ker so lahko plod morfološkega [124] izenačevanja in posploševanja iz raznih predložnih zvez in plurala, kar je predvsem še ob odpravljanju *s*-sklanje v slovenskih dialektih povsem normalen pojav.²⁹ Nepodaljšani in nepremaknjeni kratki cirkumfleks v odprtih zlogih (tip *méd* : *méda*), ki ga najdemo v posameznih primerih v spodnji Prlekiji (okrog Središča in Ormoža)³⁰ in je značilnost srbohrvaščine, ne predstavlja kontinuiranega nadaljevanja iz praslovanščine, kot nam dokazuje vokalna kvaliteta *e*-ja pod tem naglasom (po Kolaričevem gradivu indiferentna namesto široke), ampak je pozneje prevzet na sprva po slovenskih jezikovnih razvojih spremenjen vokal. Nič torej ne kaže na to, da bi se prleščina v začetku razvijala pod kajkavskim vplivom, prej nasprotno. Da pa so prleški monoftongi res lahko sekundarni, nam dokazujejo primeri kot *ponin*³¹ iz *pownin* iz *pomnim*. Iz tega vidimo, da je tendenca po monoftongizaciji res obstajala.

V razvoju po času nastavljenega osnovnega vokalnega sistema so številni pojavi skupni za panonske in štajerske dialekte. Zlasti so se tu dolgi vokali pogosto diftongirali v smeri *ei*, *ou* (mislim na tiste, ki so bili tedaj še monoftongični), čeprav ponekod samo *o*, drugod oba ali morda samo *e*. Zanimivo je, da se ozemlje s to vrsto diftongizacije, tj. v *ei*, *ou*, v slovenskem merilu vse bolj oži. Vzroki za diftongizacijo v to ali ono smer niso jasni. Gotovo je vzrok v načinu govora, toda kaj, ne vemo. Kazalo bi, da je neka povezanost med ozkima *e*, *o* v kratkem vokalizmu in to diftongizacijo.³²

Značilen pojav je še razvoj kratkega polglasnika v *e*-jevski glas, ki je v panonski skupini sovpadel s širokim *e*,³³ medtem ko ima kajkavščina refleks drugačne kvalitete.

Važen pojav pa je tudi velarizacija kratkega *a*-ja v prekmurščini. Čeprav najdemo podobne pojave vsaj v bolj lokalnem obsegu lahko tudi drugod po Sloveniji (npr. v

²⁷ Središka govorica in spodnjeprleški govor, SRL IX, 1956, 167.

²⁸ Npr. Videm ob Ščavnici (po lastnem gradivu).

²⁹ Prim. npr. Rigler, Akcentski tip *kólo* v južni notranjščini, SRL XII, 1959/60, 283–285.

³⁰ Po Kolaričevem gradivu v članku Središka govorica in spodnjeprleški govor, 165.

³¹ Videm ob Ščavnici (po lastnem gradivu).

³² Prim. Rigler, Pripombe k Pregledu ..., 135–136.

³³ Prim. Rigler, Pregled ..., 57, 61.

južni notranjščini),³⁴ je ta prekmurski pojav vendarle po vsej verjetnosti povezan z enako kvaliteto madžarskega kratkega *a*-ja. To mnenje podpira tudi dejstvo, da ima tudi dolgi prekmurski *a* podobno barvo kot madžarski. Velarizacija kratkega *a* v prekmurščini prihaja še toliko bolj do izraza, ker ima sosednje področje, prleščina, prav obraten pojav. Tam se je velariziral dolgi *a* – ta pojav pa povezuje [125] prleščino z večjim delom Štajerske (brez goričanskega in večine savinjskega dialekta) in delom Koroške, nadaljuje pa se tudi v nekaterih kajkavskih govorih.

Če omenim še razvoj sonantnega *l* v *u*, s čimer so spet dobili v vokalni sistem *u*, kajti prvotni *u* se je razvil v *ū*, so to vsi važnejši vokalični pojavi, ki so zajeli panonske dialekte. Druge stvari so mlade in lokalno omejene. Razvoj sonantnega *l* v *u* se je izvršil na tistem ozemlju, kjer so ohranili tudi vokalični *r* in pred njim niso razvili polglasniškega elementa. Tudi pri tem razvoju ne gre za popolnoma enak razvoj kot v kajkavščini, kajti kajkavski sonantni *l* je dal ozek *o*, ki je sovpadel z refleksom za nazal in šele v nadaljnjem razvoju lokalno lahko dal *u*.³⁵

To je bil razvoj vokalizma. In vokalizem predstavlja pravzaprav največje bogastvo naših dialektov. Konzonantizem je manj razčlenjen. Vendar to lahko rečemo le tedaj, kadar konzonantizem primerjamo z vokalizmom. Kadar pa govorimo o slovenskem konzonantizmu v primerjavi s konzonantizmom v drugih jezikih – vsaj v slovanskih, pa moramo reči, da je tudi slovenski konzonantizem zelo razčlenjen in da skoraj ni v slovanskih jezikih v konzonantizmu pojava, ki ga ne bi dobili tudi v slovenščini.

Tudi konzonantizem se je razvijal v panonskih govorih v glavnem po slovenskih tendencah. Za povezanost na eno ali drugo stran so važni zlasti naslednji pojavi:

Razvoj psl. *d'* v *j* (tip *meja*) veže na slovenščino tudi kajkavščino. Pri razvoju psl. *w* pa je slovenščina v smeri od severa proti vzhodu razdeljena na več pasov: severozahod je ohranil bilabial v vseh pozicijah, nato je pas z labiodentalom samo pred prednjimi vokali, nato pas z labiodentalom pred vsemi vokali in nato pas z labiodentalom v vseh pozicijah. Ta zadnji pas, ki zajema široko področje štajerskih in panonskih dialektov, se ujema s srbohrvaščino. Z razvojem *w*-ja je pogojen razvoj trdega *l*,³⁶ ki je dal v panonskih dialektih *-o*, *-a*. Ta razvoj je drugačen kot v kajkavščini (tam je *-l*), ne vemo pa, koliko bi na prleški *-a* eventualno lahko vplivali štokavski priseljenci. Palatalni *l'*, *r'*, *n'* so se razvijali po slovenskih tendencah. *r'* je razpadel v *r+j*, le na koncu in pred konzonantom je otrdel. Ta pojav je prvotno zajel tudi kajkavščino. Pozneje je *j* v odvisnih [126] sklonih izpodrinila nominativna oblika tako v panonskih dialektih kot v kajkavščini. Tudi sekundarna palatalizacija, ki je značilen slovenski pojav, je znana v Prekmurju (razen južnega govora). Izglasni *-m* je z izjemo goričanskega dialekta prešel

³⁴ Gl. Rigler, Južnonotranjski govori, Ljubljana 1963, 104.

³⁵ Gl. Ivič, Procesi rasterečenja ..., 57sl. Izjema so nekateri obmejni govori (Kumrovec, Sv. Martin), verjetno zaradi slovenskega vpliva.

³⁶ Prim. Rigler, Tendence pri razvoju *l*-a, SRL XIII, 1961/62, 241–252.

v *-n*; to je pojav, ki ga pozna tudi kajkavščina, toda znan je tudi slovenskim zahodnim dialektom in čakavščini in ne vemo, koliko je v njem morda substratne osnove. Omeniti je treba še razvoj *j* v *d'* v začetku besede, v sredi besede pa v naglašenem zlogu in za konzonantom (*d'ajcä, pod'as*), ki se za nezvenečimi konzonanti asimilira v *t'* (*vuct'e*), pred palatalnimi vokali pa v mnogih krajih preide v *g', k'* (*g'etra, vuck'e*). Ta pojav zajame prekmurščino, razen južnega govora, povezan pa je verjetno s podobnim madžarskim pojavom.

To so bili v glavnem glasovni pojavi, ki so značilni za formiranje panonskih dialektov in za določitev njihovega odnosa do seseščine. Med panonskimi dialekti³⁷ in kajkavščino so torej verjetno neke naselitvene zveze, medtem ko jezikovni razvoji, ki so formirali posamezne jezike, zajemajo vso slovenščino skupaj s slovenskimi panonskimi dialekti in se razen najzgodnejših večinoma ločijo od kajkavskih. Poltisočletno obdobje med 10. in 14. st., ko se je formirala slovenska individualnost in tudi že osnovni slovenski dialekti, je slovenske panonske dialekte v glavnem oddvajalo od sedanjne hrvaške kajkavščine, ki je tedanji značilno slovenski pojavi niso zajemali. Povezava pa se je spet bolj okrepila v času turških vpadov.

³⁷ Tu ne mislim ostro ločiti panonskih govorov po današnji meji od ostalih slovenskih, saj vezi med kajkavščino in slovenščino (leksikalne in zlasti še akcentske) pojemajo postopoma.

Kajkavščina je dialekt, ki je vznemirjal slovanske filologe že od začetka slovanske filologije dalje.¹ Različni pogledi so se nekako izkristalizirali v Ramovševi in Beličevi teoriji, vendar v znanosti nobena od njiju ni povsem prodrla, čeprav je Ramovševa imela po vsej verjetnosti večjo realno podlago.² Z Ramovšem je bilo končno odpravljeno vprašanje pripadnosti kajkavskega dialektu k slovenščini ali srbohrvaščini, ki je do tedaj pogosto razvnelo nacionalne strasti na obeh straneh. Odtlej so namreč vsi priznavali, da je kajkavščina v sedanji fazi sestavni del srbohrvaškega jezika. Seveda pa je obstojanje dveh teorij moralo sprožiti zanimanje za nove poskuse razlag o izvoru kajkavskega dialektu. Zanimiv tak poskus predstavlja Junkovičeva teorija o poreklu kajkavskega dialektu, ki jo je razvil v knjigi *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*.³

¹ Prim. podatke in literaturo pri Ivšič, *Jezik Hrvata kajkavaca*, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 48, 1936, 47sl. (dalje JHK); Ivić, *Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe*, *Orbis scriptus, Festschrift für D. Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, München 1966, 375; Junković, 159–175; deloma o upoštevanju kajkavščine med slovenskimi dialekti tudi pri Rigler, *O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov*, SR 23, 1975, 27sl.

² Dejstva v kajkavščini je dosti lažje spraviti v sklad z Ramovševo teorijo kot pa z Beličevo. Vendar zavračati Beličevo teorijo z argumenti, kot je npr., da ji nasprotuje izguba intonacije v najzgodnejših delih kajkavskega dialektu, ob Sotli (gl. Junković, 170), ni mogoče, saj je ta izguba gotovo vplivana s slovenske strani.

³ Izšla v Zagrebu 1972 kot 363. knjiga Rada JAZU. O knjigi je pri nas poročala Alenka Šivic-Dular v *JiS* 18, 1972/73, 297–298; tu je prikazala vsebino Junkovičevega dela, v oceno pravilnosti njegovih zaključkov pa se kljub včasih rahlo izraženi skepsi (v slovenističnem delu se ji zdi, da je preveč posploševanje in da večkrat našteva stvari, ki niti ne potrjujejo niti ne nasprotujejo njegovemu mnenju) ni spuščala; pač pa nekako pričakuje, da »natančnejšo kritično oceno Junkovičeve knjige, vsaj njenega slovenističnega dela, bodo mogoče podali slovenski dialektologi«. Na kratko sem se Junkovičeve teorije dotaknil jaz v članku *Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih*, ki je izšel v zborniku *Študije o slovnstvu in jeziku*, Murska Sobota 1973, 113–128, vendar tedaj, ko sem pisal ta članek (za predavanje na slavističnem zborovanju v Murski Soboti 16. septembra 1972), Junkovičeva knjiga še ni izšla in sem njegovo teorijo poznal le po Moguševi knjigi *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, Zagreb 1971.

Knjiga je pisana z določeno tendenco. Verjetno je bila teorija postavljena najprej, razni podatki pa so potem interpretirani glede na teorijo. Prvi vtis je, da se Junković giblje s svojo teorijo in svojimi razlagami med jezikovnimi fakti dokaj lahkotno, vendar mu, zlasti še ko pride na slovenska tla, pri razlagah skoraj redno spodrsne. Slovensko jezikoslovje ni tako provincialno zaostalo, da bi mogel kdo kar stresati nove razlage, podprte z enim ali dvema slučajno pobranima primeroma iz Ramovševih Dialektov, pa naj se še tako sklicuje na moderne metode. Relacije v sistemih, ki so jih postavili zlasti Škrabec, Ramovš [438] in za njima še kdo, so dobro preiščene, in treba je imeti precej gradiva ter dobro poznati slovenske dialekte, če jih hočemo popravljati. Tudi diahrono raziskovanje jezika in sistemski pogled nanj v slovenistiki že lep čas nista neznana.

Tu se ne bi podrobneje spuščal v Junkovićevo razpravljanje o Vramčevem jeziku. Pri tem tudi ni toliko problematičnega, čeprav bo treba, če bodo obveljale najnovjše ugotovitve A. Jembriha,⁴ da je Vramec po poreklu Slovenec iz Ormoža, Vramca na novo pregledati in reinterpreterirati tudi s tega stališča. Junković tudi sam pravi (21), da mu proučevanje Vramčevega jezika ni cilj, ampak samo sredstvo. Zato bi se dotaknil zlasti Junkovićevega cilja, njegove teze o razvoju zahodnega dela južnoslovanskih jezikov, in pojasnil napake, ki jih je naredil pri interpretaciji slovenskega gradiva.

Po Junkoviću se od ZJSP (zahodni južnoslovanski prajezik) ni odcepila, kot je mislil Ramovš, najprej štokavščina, iz preostalega dela bi se nato ločila čakavščina, nazadnje pa bi se ločili še slovenščina in kajkavščina, ampak se je po njegovem ločila najprej alpska skupina (A), medtem ko so ostale raška (R), primorska (M) in panonska (P) skupina še združene: $A \neq (P = M = R)$.⁵ Iz P so se po Junkoviću (214) razvili poleg kajkavskega dialekta še prleški, goričanski, prekmurski, verjetno pa tudi nekateri štajerski in štokavski govori.

Glavna osnova, na kateri gradi svojo tezo, sta Junkoviću dva jezikovna pojava: sovpad denazaliziranega ϵ in etimološkega e ter skrajšanje akuta na eni (v P, M, R), proti nesovpadu ϵ in etimološkega e ter neskrajšanju akuta na drugi strani (v A). To sta mu najstarejša jezikovna pojava, ki naj bi zajela ZJSP. Junković je namreč odločno nastopil proti starejšim jezikoslovcem, ki so z naštevanjem enakih jezikovnih pojavov v kajkavščini in slovenščini ali srbohrvaščini skušali določiti stopnjo njene sorodnosti na eno ali drugo stran; zahteva izrazito diahroničen pregled pojavov: ko prvi pojav loči neko področje od ostalega, je genetična vez pretrgana in čeprav bi poznejši pojavi vseskozi to področje spet združevali, bi genetično ne bilo sorodno in bi imelo drugačen izvor.

⁴ Gl. Alojz Jembrih, Gdje je rođen Antun Vramec?, Festschrift zu Ehren von Josip Hamm, Wien 1975, 123–132.

⁵ Pod A bi spadala večina slovenščine brez slovenskih panonskih dialektov in najbrž tudi brez dela štajerskih dialektov, pod R približno štokavščina, pod M približno čakavščina.

Vprašanje je, kaj nam tako gledanje lahko nudi. Razpravljanje o tem, ali se je iz nekega teoretičnega zahodnega južnoslovenskega prajezika najprej odcepil s posamezno izogloso ta ali oni jezik oz. dialekt, pravzaprav zahteva v bistvu še vedno priznavanje Schleicherjevega rodoslovnega debla in njegovega pojmovanja razvoja jezikov. V resnici se je na južnoslovenskem ozemlju jezikovni razvoj odvijal najbrž drugače: nekatere predele dalj časa ali tudi večkrat v ločenih obdobjih povezujejo pogostejše skupne inovacije, čeprav je kaka izoglosa pred tem ta predel že razcepila in čeprav redkejša inovacije v istem času še vedno lahko déle takega predela navezujejo na sosednji predel, kar je pri razpadanju teritorialno celovitega jezikovnega organizma na posamezne jezike oz. dialekte povsem razumljivo.

Mislim, da je brez pomena iskati genetsko sorodnost med posameznimi južnoslovenskimi področji na tak način, kot dela to Junkovič, ko pride do ugotovitve, da je ne samo slovensko panonsko področje, ampak verjetno tudi del slo[439]venskih štajerskih dialektov genetično bolj soroden s štokavščino kot z gorenjščino. Take abstrakcije nam o dejanskem stanju in sorodnosti dosti ne povedo. Ne glede na to, da Junkovičevi dokazi večinoma sploh niso sprejemljivi, ker niso pravilni, ali drugi vsaj zelo zelo dvomljivi, je vendarle po tej metodi mogoče dokazati npr. to, da je notranjščina genetično bolj sorodna štokavščini kot pa kraščini, čeprav je razlika med notranjščino in kraščino komaj zaznavna. Delitev po refleksu *ě*⁶ in po denazalizaciji⁷ je po vsej verjetnosti starejša kot Junkovičeva po sovpadu etimološkega *e* z denazaliziranim *ę*, saj je etimološki *e* sovpadel z refleksom za *ę* šele po denazalizaciji. In kraščina in notranjščina spadata po tej delitvi verjetno vsaka v drugo skupino.

Poglejmo zdaj oba Junkovičeva pojava, na osnovi katerih je najprej genetično izločil alpsko skupino (A) iz ZJSP.

Na področju vokalizma mu je nesovpad oz. sovpad denazaliziranega *ę* in etimološkega *e* značilen za ločitev A od ostalega ZJSP (206). Oba refleksa pa ne sovpadata samo v tistih slovenskih dialektih, ki po Junkoviču spadajo v P in so po njem torej genetično sorodni s štokavščino, ne pa z A, ampak tudi v dolenjščini in gorenjščini ter

⁶ Verjetno je prvi jezikovni pojav na naših tleh oženje jata. Ta pojav je v bistvu še praslovensko dialektičen in še ne slovenski, čeprav že ustvarja slovenske dialekte. Pri jugovzhodnoslovenskem oženju jata gre pač za inovacijo, ki je zajela osrednji del južnoslovenskega ozemlja, in pravzaprav za isti pojav kot v vzhodnih slovanskih jezikih ter v češčini, slovaščini in delu lužiščine. V zgodnji dobi slovanskih jezikov se je namreč široki refleks za jat ohranil verjetno na treh perifernih med seboj ločenih področjih v okolici bolgarščine in poljščine ter v delu slovenščine (gl. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SR 14, 1963, 27–31 (dalje Pregled); isti, Rozwój *ě* w języku słoweńskim, Rocznik Slawistyczny 24, 1965, 79–92; isti, Pripombe k Pregledu ..., SR 15, 1967, 132).

⁷ Ne glede na to, kako interpretiramo razvoj jata v slovenščini (čeprav so jat in nazali po vsej verjetnosti povezani), pa je treba priznati dalj časa ohranjeno nazalnost v severnih in zahodnih slovenskih dialektih, na kar kaže več stvari, med drugim tudi na delu tega ozemlja še do danes ohranjena nazalnost (prim. Rigler, Pregled, 29–31; Pripombe, 132–134).

na obsoško-idrijskem področju.⁸ Junković omenja samo dolenjščino, gorenjščine in obsoško-idrijskega področja pa ne obravnava, čeprav je v obeh skupinah $e = \epsilon \neq \check{e}$: v gorenjščini je to stanje do zdaj ohranjeno v kratkih zlogih, v obsoško-idrijskih dialektih pa v dolgih (v ostalih zlogih je prišlo do nevtralizacije). V dolenjščini⁹ pa je $e = \epsilon \neq \check{e}$ v dolgih in kratkih zlogih. Junković (206) si pomaga s tem, da ima to v dolenjščini za novejšo: »Tudi nekateri slovenski govori (dolenjski) imajo $e = \epsilon$ ter $e \neq \check{e}$ in $\epsilon \neq \check{e}$. Toda razmerja med zadnjimi vokali $\hat{o} \neq (\acute{o} = \grave{a})$ in srednjim $\varepsilon \neq (\varepsilon = a)$ kažejo na njihov alpski izvor. Razvoj je bil tu očitno takle: $\hat{o} \neq \acute{o} \neq \grave{a}$: $\check{e} \neq \acute{e} \neq \epsilon > \hat{o} \neq (\acute{o} = \grave{a})$: $\check{e} \neq (\acute{e} = \epsilon)$. Opozicija $\check{e} \neq \acute{e}$ je bila pozneje odpravljena zaradi obstoja $e \neq \check{z}$, $\hat{o} \neq \acute{o}$ pa je ohranjena, ker \check{z} ni imel para v zadnji vrsti. Z drugimi besedami so vokalne opozicije pod dominacijo kvantitete in intonacije starejše od nevtralizacije $e \neq \epsilon$.«

To je teoretiziranje. Toda če pregledamo sedanje stanje v dialektih, vidimo, da je prišlo do sovpada \check{e} in \acute{e} na področju, ki je zgodaj podaljšalo akut, ne [440] glede na to, ali je to na štajerskem, dolenjškem ali zahodnem (obsoško-idrijskem in beneško-kraškem) področju; severnoštajersko področje, ki je akut kasneje daljšalo, pa je izenačilo e in \check{e} . Iz tega lahko sklepamo, da razlika $\check{e} \neq \acute{e}$ verjetno po podaljšanju kratkega akuta sploh ni več obstajala oz. da sploh še ni prišlo do diferenciacije $\check{e} \neq \acute{e}$ pred daljšanjem akuta. S tem pa že postanejo pri Junkoviću nastavljena razmerja dvomljiva. Junković si je sicer pustil pri teh razmerjih zaradi ne preveč preciziranega prikaza poteka razvojev dovolj širok manevrski prostor, da lahko vse razloži; toda pojave, ki zajemajo cele komplekse, je treba po Junkovićevo razlagati v vsakem dialektu drugače in nepovezano. Meni pa se zdi verjetnejša tista razlaga, na katere imenovalec lahko spravimo čim več pojavov in čim več odnosov med njimi in ki prime pri enakem pojavu na vsem njegovem strnjenem geografskem področju. Tu pa npr. tudi vokalizma na južnoštajerskem področju, ki meji na dolenjškega in ima formulo $\acute{e} = \acute{e} \neq \epsilon \neq \check{e}$ in $\hat{o} = \acute{o} \neq \grave{a}$, spet ni mogoče izvesti iz Junkovićeve suponirane starejše stopnje za dolenjski dialekt, ampak ga je treba drugače razlagati (prej sovpadeta \check{e} in \acute{e}).

V nadaljevanju pravi Junković: »V slovenskih panonskih govorih opozicije, nastale pod dominacijo suprasegmentalnih elementov, nasprotno predstavljajo mlajši pojav. Do nevtralizacije $e = \epsilon = \varepsilon$, pomembne za PSz, in poznejše nevtralizacije $o = \acute{a}$, pomembne za prleški, prekmurski in nekatere severne kajkavske govore, predvsem medžimurske, je prišlo pred diferenciacijami $\acute{e}\acute{e} \neq \acute{e}$ (*lějta* \neq *liěto*), $\bar{e} - \epsilon\epsilon - \varepsilon\varepsilon \neq \check{e} - \epsilon - \varepsilon$ (prekm. *lét - dêtra - v'ęęs* \neq *ž'ănski - gov'ădo - p'ăs*),¹⁰ $\bar{o} - \acute{a}\acute{a} \neq \bar{o} - \grave{a}$ (*böyk - möyš*

⁸ Na manjših področjih tudi drugod, npr. v beneških govorih (Pregled, 65).

⁹ Pod dolenjščino seveda razumem tukaj celotno dolenjsko narečno skupino, torej tudi notranjski, medijski, posavski in severnobelokranjski dialekt.

¹⁰ Ni jasno, zakaj je *ves* zapisano na drugačen način. Pri Ramovšu, od koder so ti primeri (HG VII, 183–184), ni razlike in tudi pri Junkoviću je v skladu z njegovo teorijo ne bi smelo biti.

'*psän – g'psli*). Nevtralizacije so enake v dolgih in kratkih zlogih: $e = \epsilon = a$, $o = q$. Če vzamemo to dobesedno, potem bi iz tega sledilo, da se prekmurski *ě* lahko diftongira v *e* išele po sovpadu *o* in *q*, a to se v nekaterih medžimurskih govorih še do danes ni izvršilo (gl. Junković, 34, op. 14) – torej bi morali tu spet obravnavati vsak govor ločeno, kar ni prepričljivo. Verjetneje je, da nevtralizacije $e = a$ in $o = q$ niso tako stare, kot misli Junković. To, da so nevtralizacije v slovenskih panonskih govorih enake v dolgih in kratkih zlogih, je v glavnem utemeljeno z nepodaljšanim akutom in z manjšo redukcijo; podobno paralelno obravnavanje v dolgih in kratkih zlogih pa lahko dobimo tudi še drugod, npr. v starejši fazi v severnoštajerskih govorih ohranita ϵ in *q* svojo individualnost v dolgih in kratkih zlogih, *e* in *ě* pa sovpadeta v dolgih in kratkih zlogih.

Pojav $\epsilon = e$ in $\epsilon \neq e$ ni posebno dober za tako pomembno delitev tudi zaradi tega, ker pri njem ni divergentnega razvoja, da bi šel na enem področju razvoj npr. $\epsilon > e$, na drugem $\epsilon > \check{e}$ ali podobno; pač pa je na tem drugem področju delno ohranjen nazal, delno pa je denazaliziran (ob različnih časih) in na velikem delu tega področja tudi izenačen z *e*, le da po Junkoviću kasneje. Kasnejši sovpad (ne takoj ob denazalizaciji) sem sponiral tudi jaz v Pregledu (42). Toda Junković nikjer ne dokaže, da ne gre za kasnejši sovpad tudi v goričanskem, prleškem, prekmurskem in verjetno delu štajerskih dialektov.¹¹ Jaz [441] sem sponiral, da tudi tu ni sovpad izvršen že z denazalizacijo, čeprav je (v panonskih, ne pa v štajerskih) morda zgodnejši kot v centralnih dialektih (Pregled, 37, 42). Majhen dokaz za nekaj časa ohranjeno posebno kvaliteto denazaliziranega ϵ bi bil razvoj neakcentuiranega *ě* > *e* pred zlogom z etimološkim *e* in ne pred zlogom z ϵ , ki se pojavlja prav tako kot v doljenščini in gorenjščini tudi v prekmurščini.¹² Razen tega pa tudi ni gotovo, če npr. tudi v čakavščini ni sovpad $e = \epsilon$ poznejši glede na to, da imajo tam prehod $\epsilon > a$ za palatali.

Popolnoma nemogoč pa je drugi Junkovićev element za določevanje genetične povezanosti – to je krajšanje starega akuta. Po Junkoviću (187, 188, 214) je alpska skupina ohranila neskrajšan stari akut, razen pred končnim polglasnikom.

Kako je bilo s starim akutom v slovenščini, je res nekoliko problematično. Mnenja akcentologov niso bila popolnoma enotna že pred Junkovićem, čeprav v glavnem že zelo dolgo velja,¹³ da se je stari akut v slovenščini skrajšal in nato v nezadnjem zlogu podaljšal. Pomisleke je imel Breznik,¹⁴ ki je na podlagi vzajemnosti češke in

¹¹ Kateri so ti »nekateri štajerski dialekti«, ki bi spadali po Junkoviću verjetno tudi v P, ni jasno. Severnoštajerski (po delitvi v mojem Pregledu) ne morejo biti zaradi njihove formule $e = \check{e} \neq \epsilon$.

¹² Gl. Rigler, Dvojni refleksi kratkega *ě* v slovenščini, ZFL 11, 1968, 249–255. Kako se v taki poziciji razvija *ě* v kajkavščini, iz dostopnega gradiva ne morem zanesljivo ugotoviti.

¹³ Že pri Škrabcu 1870 (gl. JS I, 13). Ali so predvidevali kot vmesno stopnjo kratek padajoč ali rastoč naglas, v tej zvezi ni važno.

¹⁴ AfsIph 32, 1911, 407; Slovenska slovnica, Celovec 1916, 42.

slovenske kvantitete sklepal, da mora imeti ta vzajemnost svoj vir v predčeško-slovenski dobi, zaradi česar splošno mnenje, da se je slovenska dolžina razvila šele zopet iz skrajšanega vokala, ne more biti pravilno. Pozneje je Breznik to mnenje opustil.¹⁵

Ker dobimo v koroških in severnoštajerskih dialektih pod starim akutom drugačne vokalne kvalitete, lahko to razlagamo le s tem, da je bil stari akut določeno obdobje kratek,¹⁶ v slovenščini pa se vokali različno razvijajo glede na kvantiteto. Ker Junković skrajšanja ne priznava, razlaga različen razvoj z intonacijo (78, 189, 205–206, 210, 214). K temu ga je najbrž napotil različen razvoj pod različno intonacijo v kajkavskem bednjanskem govoru.¹⁷ Toda v slovenskih koroških in severnoštajerskih dialektih situacija ni taka, kot si jo predstavlja Junković. Intonacija tu nima na razvoj vokalov nobenega vpliva: pod cirkumfleksom in novim cirkumfleksom se razvijajo prav tako kot pod novim akutom in pod akutom na nekdanji predtonični dolžini, le pod starim akutom imajo drugačno kvaliteto (*svīet, dīelam, grīex, bīeu, cīepam, zvīezda* : [442] *léto, smréka, xlāb – xléba*). Jasno je torej, da intonacija ne more vplivati,¹⁸ in ne razumem, kako da Junković v svoji teoriji ni upošteval koroškega t. i. novega akuta.¹⁹

S tem, da je pod starim akutom drugačna kvaliteta in da tega ne moremo razložiti z različno intonacijo, seveda absolutno pade teorija o neskrajšanju starega akuta v vsej alpski skupini. O skrajšanju v vsem severnem delu slovenščine do vključno rezijanščine v Italiji sploh ni dvoma. Bolj problematično je krajšanje v jugozahodnem delu slovenščine (približno južno od Celja, Jesenic, Trente in Tera). Seveda to Junkovićeve teorije ne reši, ker koroških dialektov ne more genetično ločiti od alpske skupine zaradi razvoja *e ≠ ę* in sploh – kaj bi potem še ostalo v Alpah.

Na jugozahodnem področju slovenščine absolutno jasnih dokazov za krajšanje

¹⁵ Že v drugi izdaji Slovenske slovnice, Prevalje 1921.

¹⁶ Na tako razlago je opozoril že Oblak (ZNŽO I, 1896, 46), a podrobneje obdelal Ramovš (ČJKZ VI, 13sl., in pozneje tudi drugod).

¹⁷ Po Junkoviću (210) »nas bednjanski govor po vplivu intonacije in kvantitete na vokalno kvaliteto spominja na nekatere koroške, npr. na ziljskega (t. 2.4). Vendar so opozicije, nastale zaradi delovanja kvantitete, v Bednji starejše od tistih, ki jih dolgujemo intonaciji /.../ V Zilji je delovanje intonacije staro /.../.« Tudi Tesnière (*Du traitement /de ǣ en styrien, Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer, Paris 1925, 246–251*) je poskušal različne pohorske reflekse razlagati z intonacijo, vendar ga je dovolj prepričljivo zavrnil že Ramovš (ČJKZ VI, 17–18).

¹⁸ Intonacija ne more vplivati, celo če bi menili, da so bili novi akcenti (t. i. novi akut in novi cirkumfleks) drugačni od starih (včasih so menili, da so bili intenzivnejši); potem bi namreč pod obema cirkumfleksoma pričakovali različne reflekse. Za Junkovića taka razlaga seveda sploh ne pride v poštev zaradi njegovega stališča, da ob starem akutu ni istočasno obstajal še novi akut, ob starem cirkumfleksu ne novi cirkumfleks.

¹⁹ Predtonično dolžino v tipu *zvezda* bi Junković lahko razložil po vzorcu bednjanskega govora, kjer se predtonična dolžina razvija kot cirkumfektirana naglašena. Kronologije tega premika namreč v slovenščini ne moremo zanesljivo določiti. Seveda pa te možnosti tudi ne bi mogel uporabiti, ker suponira zgodnjo izgubo predtoničnih dolžin v A.

ni: ker pod starim akutom ni drugačnih vokalnih kvalitiet kot pod drugimi akcenti, bi se zato moralo izvršiti podaljšanje razmeroma zgodaj. Ker pa so na tem področju prav tako kot na koroškem in severnoštajerskem podaljšani v nezadnjih zlogih tudi prvotno kratki novi akuti na *e* in *o*, v zadnjih zlogih je prav tako kračina in ker je malo verjetno, da bi pri tako široko razširjenem pojavu, kot je krajšanje akuta, ostalo neprizadetih le nekaj dialektov, ki niso periferni in niso na področju, ki bi bilo povezano proti zahodnoslovanskim jezikom, sklepamo, da je bila tudi tukaj vmesna stopnja s skrajšanim akutom. Potrjujejo pa to vmesno stopnjo s skrajšanim akutom vsaj deloma tudi tujke. Grafenauer²⁰ je prav na osnovi tujk skušal dokazati, da je bil akut skrajšan. Prav preveč se sicer na tujke ni varno zanašati, če poznamo sedanje sprejemanje tujk in omahovanja pri vključevanju v naš sistem; tudi je to še vse premalo raziskano, nekatere stare tujke imajo tudi različne naglase po različnih dialektih, verjetno so bile večkrat sprejete, sprejete tudi prek različnih slovenskih dialektov v druge dialekte, pa tudi iz različnih tujih dialektov. In o vključevanju v akcentski tip je najbrž odločala struktura besede bolj kot pa kvantiteta vokala v izvornem jeziku. Vendar smo na nekatere primere, ki so imeli vse možnosti za drugačno vključevanje, če bi ne bil akut skrajšan, vendarle lahko pozorni. Če bi bil staroakutirani vokal v *lipa*, *krava* itd. vseskozi dolg, bi bilo težko razumljivo, zakaj imamo *vîža*, *gnâda*, *rôža*, *šôla*, *pêsa* ipd. (od dolgega stvn. ali srvn. vokala) : *nûna*, *lâta*, *štâla* ipd. (od kratkega).

Skrajšanje akuta torej ni samo posebnost P–M–R proti neskrajšanju v A, ker ga je skrajšala po vsej verjetnosti tudi vsa alpska, 100-odstotno zanesljivo pa vsaj zelo velik del alpske skupine (severni del).

[443] Da bi čim bolj ločil P od A, mora Junković poskušati ovreči tudi teorijo o splošnoslovenskem in samoslovenskem premiku cirkumfleksa za zlog naprej (tip *kôlo* > *kolô*). Ker ne more zanikati obstoja takega premika v slovenskih panonskih dialektih, ga loči od premika v alpski skupini in obravnava kot popolnoma drug pojav.

Junković (202) pravi: »Tej domnevi /tj. stopnji A ≠ (P = M = R)/ na prvi pogled nasprotujeta dubleti *drêvo* – *drevô*, pomembni za slovensko panonsko skupino (HG VII, 170, 175, 178, 187–188). Metatakso *drêvo* > *drevô*, lastna alpski akcentuaciji, pa je očitno mlajša črta v navedenih dialektih. Primera *gnezdô*, *bralâ* (poleg *gnêzdo*, *brâla*) nam govorita o tem, da je do izgube intonacijskih opozicij prišlo pred metatakso: 1. *drêvo* ≠ *gnêzdô*, 2. *drêvo* ≠ *gnêzdo*, 3. *drêvo* = *gnêzdo* > *drevô* = *gnezdô*. Če bi do metatakse prišlo pred izgubo intonacije, kakor je v primeru A, bi imeli takle razvoj: 1. *drêvo* ≠ *gnêzdô*, 2. *drevô* ≠ *gnêzdo* (sln. knjiž.), 3. *drevô* ≠ *gnêzdo*.«

Na tak način lahko seveda vse dokažemo. Besedo *gnezdo* zamenjajmo z besedo *srebro*,²¹ pa bomo isto lahko dokazali skoraj za pol Slovenije (skoraj povsod tam, kjer

²⁰ Gl. Grafenauer, Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini, RDHV I, 1923, 358–391.

²¹ Tudi *srebro* je prvotno oksiton in je v slovenščini analogično prešel v cirkumfektirani tip (verjetno pod vplivom besede *zlato*). Prim. tudi še naglase pri besedi *pero* ipd.

nimajo več intonacijskih opozicij). Jasno je, da posamezni primeri lahko analogično preidejo v drug tip, posebno če pride do določenih stičnih točk.²² Pri *brāla – bralā* pa gre sploh najbrž za dual in ne za fem., kot misli Junkovič.²³ Po Junkovičevi teoriji bi se morali praktično vsi naglasi premakniti za zlog naprej (v zgledih navaja sicer samo dolge, toda ker se premakne akcent tudi pri *oblak, golob*, je jasno, da je treba vključiti tudi kratke). Oblika *bralā* bi morala potegniti za seboj fem. *mladā*, to tudi *zimā* itd. Zakaj *golob* ne potegne za seboj npr. tipa *pamet*? Zakaj so najbolj pravilni refleksi v kategorijah, kjer je najmanj možnosti za vplive? Zakaj s cirkumfleksom prevzete tujke (*likof, britof* ipd.), ki jih v alpski skupini premik ni več zajel, ker so prepozno sprejete, ne zajame ta kasnejši (po Junkoviču) premik v panonskih dialektih itd., itd.?

Popolnoma jasno je, da je premik cirkumfleksa značilen za vso slovenščino. Na nekaterih področjih so sicer premaknjeni cirkumfleks spet premaknili nazaj,²⁴ zlasti na Štajerskem pa se pojavljajo predvsem posamezni na videz nepremaknjeni primeri: ti so posplošeni iz predložnih zvez oz. določenih [444] sklonov ali pa morfološkega izvora zaradi odpravljanja *s*-sklanje.²⁵ Le za prleščino bi lahko kdo ugovarjal, da nima slovenske akcentuacije. Tudi Kolarič (SR 9, 1956, 167) pravi, da je spodnjeprleška akcentuacija bližja štokavski kakor pa splošno-slovenski. Če gremo proti vzhodu, je res nekaj mešanja, kot imajo tudi čez mejo še nekaj vplivov slovenske akcentuacije,²⁶ toda osrednja Prlekija z značilnim monoftongičnim prleškim dialektom, ki naj bi bil po Junkoviču (202, op. 36) ne samo prvotno panonski, ampak kajkavski v ožjem smislu besede, ima povsem slovensko akcentuacijo.²⁷ Nepodaljšani in nepremaknjeni kratki

²² Gl. za potek te analogije pri Ramovšu, HG VII, 187.

²³ Pri Ramovšu (HG VII, 170) je primer *bralā – brālan* naveden za severovzhodno štajersko dialektično skupino. Tam ni navedeno, katera oblika naj bi to bila, toda iz prekmurščine in prleščine mi za femininum take oblike niso znane, pač pa taka oblika za dual ustreza znanim vzhodnim dubletam tipa *pīli – pīli*. Isto kažejo tudi primeri, ki jih navaja Valjavec (Rad JAZU 118, 1894, 111sl. in 132, 1897, 204).

²⁴ Fonetični premik se je izvršil na štirih ločenih področjih: Savinjska dolina, vzhodno Koroško in vzhodni rožanski pas – Zilja, Rezija in Ter –, Poljanska dolina in Črnovrška planota, del Bele krajine. Prim. še naslednjo opombo.

²⁵ Prim. Ramovš, HG VII, 148; Rigler, Akcentski tip *kólo* v južni notranjščini, SR 12, 1959/60, 283–285 (k temu je dodati, da je še več raznih možnosti za analogije, posploševanja in vključevanja ob odpravljanju *s*-sklanje, kot jih je tam navedenih). Tudi knjižnoslovensko imamo primere z odpravljenim premikom cirkumfleksa (*pōlje, mōrje*). Za spodnjeprleški govor (s središko govoričo) bo vendarle treba še podrobneje preiskati, če so tam premiki cirkumfleksa proti začetku te vrste ali vplivani po kajkavščini ali pa morda tudi fonetično premaknjeni. Iz Kolaričevega gradiva se ne da nič sklepati, boljše je najbrž Ozvaldovo, vendar tudi njegovo z akcentskega stališča premalo in nesistemske prikazano.

²⁶ Prim. npr. akcente kot *eblāok* 'oblak', *perōut* ipd. v bednjanskem govoru pri Jedvaju, HDZ I, 1956, 279sl. Prim. tudi Ivič, Procesi rasteryčenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima, ZFL 11, 1968, 60 (za Kumrovec).

²⁷ Podrobneje poznam govor Vidma ob Ščavnici (v severozahodnem delu prleškega dialekta). Tam imajo npr. take akcente: *kōst kosti, pēč pečī, sōl solī, pōt potī, vūš višī, smetī, mesō, testō, srebrō*,

cirkumfleks v odprtih zlogih (tip *mêd*: *mêda*), ki ga najdemo v posameznih primerih v spodnji Prlekiji (med Središčem, Ormožem in Ljutomerom)²⁸ in je značilnost srbohrvaščine,²⁹ najbrž ne predstavlja kontinuiranega nadaljevanja iz praslovanščine, kot nam dokazuje vokalna kvaliteta *e*-ja pod [445] tem naglasom (po Kolaričevem gradivu indiferentna namesto široke),³⁰ ampak je pozneje razvit ali prevzet na sprva po slovenskih jezikovnih razvojih spremenjen vokal.³¹

Naj še omenim, da je Junkovičeva trditev (202, op. 36), da je prleški dialekt ne samo panonski, ampak tudi kajkavski v ožjem smislu besede, ker ima *ě* = *a*, prav tako neosnovana. Prleščina je po svojem razvoju res problematična,³² vendar postavljati tako kategorične trditve je več kot tvegano. Za trditev, da je v prleščini *ě* = *a*, se sicer sklicuje menda name,³³ toda jaz pravim v Pregledu le, da je možnost, da bi bil prleški dialekt lahko tudi vezan na kajkavščino,³⁴ če njegovi monoftongi niso nastali po monoftongizacijah, ne pa da je v prleščini *a* = *ě*. Da je v prleškem dialektu v dolgih zlogih *a* = *ě*, navajata Ramovš in Kolarič; toda že iz Ramovševih primerov v opisu prleškega dialekta (HG VII, 177) je jasno, da to ne velja za neaccentuirane zloge. Isto je razvidno tudi iz Kolaričevih podatkov.³⁵ Že na osnovi tega bi Junkovič ne smel nastaviti za

zlatô, tilô gen. *têla, slovô* gen. *slôva, perô* gen. *pêra, drevô* gen. *drêva, okô* gen. *ôka, očî, nebô, črevô* (beseda *kolo* ni običajna, pravijo *potáč*), *sinô, srcê, lidjê, golôp, kokôt, grebên, pepêl, večêr, vogêl, imê, imêna, kokôš, perôt, jesên, pojâs* 'pas' itd. Kolarič, Prleško narečje, Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, 632, pravi (on pozna bolj spodnjeprleški govor), da v zadnjih petdesetih letih (od njegovih mladih let do časa, ko je zapisoval te govore) cirkumfleks v tipu *oko* *zlatô* precej redno prehaja nazaj na predhodni zlog. To bi kazalo, da je ta pojav zdaj v razvoju.

²⁸ Po podatkih iz Kolariča, Središka govornica in spodnjeprleški govor, SR 9, 1956, 162sl.

²⁹ Lahko le navidezna. Morda gre tudi za kak nov razvoj, ki ga bo mogoče pojasniti z več gradiva s tega področja. Kolaričevo gradivo je zelo skopo, razen tega ne vem, če je povsem zanesljivo: vsaj njegovi navedki iz Ozvalda so večkrat ponarejeni. Predvsem je treba omeniti, da je Kolarič posebno Ozvaldovo kvaliteto *e*-ja iz staroakutiranega *ě* pred nazalnim konzonantom in sekundarno naglašene *e*-ja ali *a*-ja pred nazalnim konzonantom izenačil s stalno dolgim *ě*, tako pri Kolaričevem navajanju Ozvalda sovpadе *sveča* in *žena, tema*, kar je v resnici pri Ozvaldu različno. Kolarič navaja iz Ozvalda *ôko*, medtem ko ima Ozvald (Morfologija središkega narečja, 1898, rkp. semin. naloga, sedaj v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti na FF v Ljubljani, 46) *ôko* in tudi *kôlo, očî, prôso* (proti *pôlê*). Pri refleksih za dolgi polglasnik navaja Kolarič besedo *sêl*, medtem ko je jaz pri Ozvaldu nisem našel; isto velja za besedo *nêbo* ipd.

³⁰ V *mêda* bi morala biti, če bi šlo za popolnoma srbohrvaški razvoj, ista kvaliteta kot v *sedem* ipd., je pa drugačna.

³¹ Prim. še op. 25.

³² V Pregledu (SR 14) sem nekaj obrobnihih dialektov, med njimi tudi prleškega, izločil in jih nisem obravnaval v sklopu razvoja slovenskega vokalizma. To pa le zato, ker je bilo premalo jasnosti v njihovem razvoju in se je bilo preveč tvegano odločiti za eno od možnih variant.

³³ Citira SR 14, 75. Toda na tej strani je le zemljevid s kraji, ki so obravnavani v razpravi. O prleščini govorim na str. 43, op. 27, in na str. 47 – seveda ne to, kar citira Junkovič.

³⁴ Mišljeno je na tisti stopnji, ko sta se v slovenščini diftongirala *ě* in *o* v *ei* in *ou*.

³⁵ SR 9, 1956, 164–166; Prleško narečje, Svet med Muro in Dravo, 633–635 (tu Kolarič izrecno navaja, da dolgi *a* sovpadе z *ě*).

prleščino $\acute{e} = \text{ə}$. Pa tudi sovpad v dolgih zlogih je problematičen. Ramovš in Kolarič namreč nista upoštevala, da se v prleščini vokali v seseščini nazalnih konzontanov ožijo (o celo v u),³⁶ primeri za cirkumfektirani ə pa so pretežno ob nazalu.³⁷ Če upoštevamo torej pozicijo pred nazalnim konzontanom in še to, [446] da se zapisi pri posameznih zapisovalcih vedno ne ujemajo,³⁸ je več potrditev za $\text{ə} = e$ kot za $\text{ə} = \acute{e}$ tudi v dolgih zlogih.³⁹ Tudi prleški monoftongi so prav lahko nastali po monoftongizaciji, kakor nam dokazujejo primeri kot *štēte* < *štejte* 'čitajte', *pōnin* 'pomnim' < **pōynim* po disimilaciji < *pommim*,⁴⁰ in jih ni nujno imeti z Ramovšem za primarne.⁴¹ Prleščina

³⁶ Čeprav Ramovš to zožitev celo posebej obravnava. Tudi pri Kolariču to zožitev lahko ugotovimo iz primerov pri točkah 6, 7, 27: *žen* (gen. pl. ima drugačno kvaliteto kot *led*, *šest* in enako kot *den* 'dan'). Posebej obravnava Kolarič le zožitev ə -ja (v članku Prleško narečje, Svet med Muro in Dravo, 633).

³⁷ Ramovš (HG VII, 177) ima: *bēr, lēn, dēn, mēx, pēn, tēst, bolēn*. – *len, den, pen, bolen* torej odpadejo za določevanje kvalitete refleksa dolgega polglasnika, *ber* sploh ne vemo, kaj naj bi bilo (razen tega je tu e pred r , ki tudi pogosto spreminja kvaliteto); ostane še *meh* in *test*. Kolarič (SR 9, 166) ima $\text{ə} = \acute{e}$ pri *den, len, meh, peī* 'panj', *set*, medtem ko ima pri *ves, test* tak refleks kot za e ali \acute{e} (tak refleks ima tudi *pesji, lehki, gnešji*), torej pri Kolariču ostaneta *meh* in *set*. Ozvald (Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau, Separatdruck aus dem 44. Jahresbericht des k.k. Staatsgymnasiums in Görz, 1904, 9, 12) navaja z enakim refleksom kot za \acute{e} primere: *den, meh, cvet, penj* (v Morfologiji še *menoj* 'mano' I. sg.), medtem ko ima pri *test, ves* 'vas', *viher* itd. enake reflekse kot za e ali \acute{e} , v *len* 'lan' pa je tak refleks kot za prvotno kračino ob nazalnem konzontanu. Torej so v redu primeri *den, penj, menoj*, ker so pred nazalnim konzontanom; ostaneta še *meh* in *cvet*. Ker je v *cvet* itak \acute{e} (Ozvald je verjetno zamešal s *cvesti*), ostane le še *meh*. Prim. še naslednji dve opombi.

³⁸ Ramovšev *tēst* (gl. prejšnjo opombo) postane problematičen, ker imata Kolarič in Ozvald v tej besedi tak refleks kot za e ali \acute{e} . Na $\text{ə} = \acute{e}$ kažeta torej le *meh*, ki ga navajajo vsi trije, in Kolaričev *set*. Pri *meh* je vprašanje, koliko bi se lahko pomešala *мѣхъ* in *mēxъ*, pri *set* bi pa, če je Kolaričev podatek točen (navaja ga tudi iz Ozvalda, vendar ga tam ne najdemo), lahko šlo za kako mednarečno sposojenko. Podatki so verjetno najbolj zanesljivi Ozvaldovi. Niti Ramovš niti Kolarič pa, kaže, nista ugotovila, čemu ustrezajo posamezni njegovi refleksi (pogojeni z določenimi daljšanji in pozicijami). Za refleks ə -ja prim. še naslednjo opombo.

³⁹ Poleg v prejšnjih opombah obravnavanih primerov je treba navesti še Ozvaldovo obliko *té* 'ta' (Morfologija, 60), ki ima enak refleks za \acute{e} . Enako še *dné* 'oni' (kazalni zaimek). Tu bi lahko šlo tudi za kak kasnejši analogični pojav, da bi se diferencirala moška oblika nom. sg. od *té* (z malo širšim e kot refleksom \acute{e}), ki je gen. sg. fem., nom. pl. fem. neutr., acc. pl. masc. fem. neutr. in analogično tudi nom. acc. du. fem. neutr. Na neko novo prodiranje tega refleksa bi kazalo tudi to, da je pri zaimku *oni* tak refleks nepričakovano tudi v nom. pl. masc. ter to, da navaja Ozvald (Zur Phonetik, 9) v zvezi *téčas* 'in dieser Zeit' tak refleks kot za e ali \acute{e} . Opozoril bi še na to, da imajo v delu osrednještajerskih govorov v *te* tudi refleks za \acute{e} , ki je verjetno prodril iz stranskih sklonov (gl. Logar, Kazalni zaimek v slovenskih narečjih, Slavia Orientalis 1968, 350). V Središču poznajo sicer sklanjatev na *-oga*, vendar je še dovolj sklonov z \acute{e} .

⁴⁰ Videm ob Ščavnici (avtorjevo gradivo).

⁴¹ Ramovš si to razlaga na naslednji način: »slovensko prebivalstvo nekdanje Kocljewe kneževine je pred madžarskimi navali pobegnilo iz panonske pokrajine in si poiskalo zavetja za Dravo in v gozdovih nekako na današnji nemško-štajerski in prekmurski ter zapadno-ogrski meji. Ozemlje pod Dravo in na vzhod od Sotle je v začetku 10. stoletja prišlo v politično sfero starohrvatskega kraljestva in je zato odslej prometno gravitiralo na jug; zato se je tudi odmaknilo slovenskemu jezikovnemu razvoju in se primaknilo srbohrvatskemu: tako je nastal kajkavski dialekt. Ko je po

se od kajkavščine razlikuje tudi v razvoju sonantnih *r* in *l*, kjer gre za razmeroma stare razvoje, in se glede tega popolnoma veže na prekmurščino. Zlasti je pomembno, da v njej ne sovpadе refleks sonantnega *l* z refleksom za *q*, kar se dogaja v kajkavščini (razen v nekaterih obrobnih krajih, ki so vezani na slovenščino, kot npr. Kumrovec in [447] Sv. Martin) in kar bi pričakovali tudi v prleščini (zlasti ker tam refleks za *q* ni diftongiran kot v prekmurščini), če bi bila močneje vezana na kajkavščino.

Čudne so Junkovičeve povezave nekaterih pojavov. Tako pravi (207), da je vpliv (severne) panonske skupine na severno alpsko viden v težnji, da se v nezadnjem zlogu spet vzpostavijo razlike v kvantiteti in pri tem navaja koroško metataksa *okô* > *ôko* in skrajševanje dolžin v zaprtem zlogu: *ôsmi* > *ôsmi*, *cêsta* > *cêsta*. Težko je koroški premik cirkumfleksa proti začetku razlagati s panonskim vplivom, kajti ta premik ne meji na dialekte, ki bi imeli kvantitetne opozicije, niti ne ustvarja posebno trdnih kvantitetnih opozicij, saj se ob njem takoj kaže težnja po podaljšanju (*okô* > *ôko* > *ôko*).⁴² Razen tega je teritorialno in faktično daleč od panonskih vplivov tudi enak premik v poljanskem in črnovrškem dialektu. Še težje je navezovati na panonski vpliv ziljsko krajšanje v zaprtih zlogih, saj bi se v tem primeru pokazal vpliv panonske skupine oz. srbohrvaščine prav na od srbohrvaščine najbolj oddaljenem slovenskem dialektu in na način, ki v srbohrvaščini ni običajen, kajti tam se prav zaprti zlogi pogosto podaljšujejo. Mislim, da Junkovičeva razlaga ne prihaja v poštev; verjetnejše je Grafenauerjevo navezovanje na nemščino.⁴³

Po drugi strani pa Junković bolešno išče razlike med slovenščino in kajkavščino. Na kompliciran način medsebojnih odnosov razlaga bližjost kajkavščine in štokavščine kot pa kajkavščine in slovenščine, pri čemer pa večkrat zanemari pri njem sicer toliko proklamirano načelo diahronije in kronologije jezikovnih sprememb in poenostavlja zlasti slovenska razmerja. Za ilustracijo njegovega razlaganja odnosov in sorodnosti bi navedel pasus s str. 198:

madžarskih navalih zavlada mirna doba, se je polagoma pričelo ljudstvo naseljevati tudi v vpadnem terenu Prekmurja in Slovenskih goric: en del je prišel od zapada, kjer je živel v kontaktu s slovenskim jezikom in ž njim že razvil ali razvijal jat proti *ej*, *o* proti *ou* /.../; drugi del stanovništva pa se je pomaknil od juga izza Drave, iz Haloz in Zagorja, proti severu in zasedel vzhodni del Slovenskih goric; ta drugi del je bil že dokaj shrv.-kajkavsko niansiran. Novi kontakti so pričeli razlike med obema govoroma izenačevati ali posploševati v tem ali onem pravcu, vendar niso mogli zabrisati sledi nekdanjega razkola.« (Dialektološka karta, Ljubljana 1931, 57–58.) Seveda so te stvari samo sklepanje, na videz sicer prepričljivo, toda brez kakršnih koli jasnih dokazov. Nekako je bilo treba razložiti razlike med prleščino ter goričanskim dialektom in prekmurščino. Vendar ima ta razlaga tudi svoje slabe strani. Težko je razlagati prleške monoftonge z naselitvijo iz Haloz, če imajo same Haloze diftonge *ei* in *ou*. Sekundarni monoftongi pa v slovenščini niso nobena redkost, zlasti ne na prehodnih ozemljih in stičiščih raznih narečnih osnov (v tem primeru bi šlo za stičišče štajerskih, slovenskih panonskih in kajkavskih govorov).

⁴² V ziljskem dialektu je podaljšava že izvršena.

⁴³ Grafenauer, Zum Accente im Gailthalerdialekte, AfsIph 27, 1905, 215, opozarja na enak pojav ob prehodu srednjevisokonemščine v novovisokonemščino.

»Genetične zveze se ne določajo z naštevanjem in seštevanjem posameznosti. Brez hierarhije, vzpostavljene na podlagi jasnih načel, je nemogoče reči, kaj je odločilno za izvor kajkavskega dialekta: skladanje s slovenščino v primerih kakor *cěstar ... sédmi ...* ali razhajanje kakor sln. *kríla, čúla, iméla, goréla, délala – kováčih, stólnjak (stóla), bōžji (bogá – bōg)* in kajk. *kríla ... délala – kováčih, stólniak (stolä), bōžji (böga – bōg)*.

Izhajamo iz tehle postavk: a) razmerja med pojavi so važnejša od samih pojavov; b) razmerja v splošni kategoriji (množici) so važnejša od tistih v posebni (podmnožici).

Na podlagi prve postavke sklepamo, da so štok. *cěstār* in kajk. *cěstar* ter štok. *pûtník* in kajk. *pōtnik* medsebojno bližji kakor kajk. in sln. *cěstar* ter štok. in sln. *pûtník (pōtnik)*. V štokavščini in kajkavščini obstaja opozicija $a \neq b$: *cěstār \neq pûtník, cěstar \neq pōtnik*, v slovenščini pa te opozicije ni: *cěstar = pōtnik*.

Na podlagi druge postavke trdimo, da so kajkavska razmerja v nom. pl. n. *lěta \neq vīna = sēla, a \neq (b = c)* bližja štokavskim in čakavskim razmerjem *lěta = sēla \neq vīna (vīna), (a = c) \neq b*, kakor slovenskim *lěta = vīna \neq sēla, (a = b) \neq c*. Slovenska nevtralizacija $a = b$ se razširi na celo paradigmo: sg. *lěto = vīno*, kajkavska, štokavska in čakavska pa samo na del paradigme: sg. *vīnō \neq selō, vīno \neq sēlo, lěto \neq selō, lěto \neq sēlo*. Nekateri mlajši kajkavski govori odpravljajo opozicijo *vīnō \neq selō* tudi v sg.: *vīnō = sēlō* (Ivšičev tip I 2). Toda tudi taka akcentuacija ostane bližja [448] hrvaškosrbski kakor slovenski: enačenje *vīnō = sēlō* je speljano na dani akcentski tip (III), sln. *lěto = vīno* pa odpravlja razliko med I in III.«

Najprej je treba reči, da slovenska in kajkavska »razhajanja« niso čisto taka, kot jih prikazuje Junković. Da so v navedenih⁴⁴ slovenskih oblikah možne dublete,⁴⁵ bi bil lahko ugotovil.⁴⁶ Filozofiranje o *cestar* in *potnik* je samo leporečje. Če hoče gledati na

⁴⁴ Oblika *stolnjak* v slovenščini ni običajna (Pleteršnik jo navaja po Cafu za prekmurščino in iz Zalokarjevega slovarja, ki vsebuje nelokalizirano in tudi nezanesljivo ter skovano gradivo – gl. Pleteršnik I, VI), prim. pa npr. *kónj kónja – kónjščak*.

⁴⁵ Kadar je za slovenščino našel v določenih kategorijah različne podatke, je že Ivšič, ki je bil sicer dovolj strpen do slovensko-kajkavskih sorodnosti, bolj verjel tistim, ki so od kajkavščine različni, in ni pomislil na to, da bi bile v slovenščini lahko tudi narečne razlike. Tako npr. pravi (JHK, 65), da je Valjavec, ker je živel toliko let med Hrvati kajkavci, vnesel tudi nekatere kroatizme v svoj slovenski jezik. Navaja, da je gotovo pod vplivom kajkavske akcentuacije postavil akcente: *kríla, čúla, iméla, goréla, poběgnila, vídela, vísela, vědela, slišala, čakala, dělala, kúhala* idr. Tako akcentuiranje po Ivšičevo lahko povzroči zmedo, ker imajo vsi ti participi v slovenščini akut. – Toda v resnici je to v slovenskih dialektih zelo različno (gl. Rigler, Akcentske variante I, SR 18, 1970, 5sl.) in pri Valjavcu verjetno popolnoma brez kajkavskega vpliva, saj kajkavskih intonacij niti ni najbolje slišal (prim. Ivšič, JHK, 65–66, in tam navedena mesta iz Valjavca). Na spremembe v zadnjem povzemajočem članku v Radu 132 pa je v glavnem vplival s svojimi pripombami Škrabec.

⁴⁶ Po Valjavcu, Škrabcu, Svaneju (gl. Rigler, Akcentske variante I, 6), če so že bila zanj prepozna nekatera druga dela, npr. Rigler, Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižne-

pojave diahrono, potem je bila faza, ko je bilo v slovenščini in kajkavščini *cēstar* in *pótnik*, štokavščina se je v tej fazi razlikovala (enako čakavščina) ter je imela *cēstār* in *pútnik*, v naslednji fazi je zaradi slovenskega podaljšanja akuta v slovenščini sovpadlo *césta* in *pót*, iz tega je sledila edina logična pot (da so ostala metatonijska razmerja še nadalje izražena) v analogično spremembo *pótnik* > *pôtnik*. Vendar ta analogija ni povsem prodrla (zlasti še, kadar izpeljava ni tako rekoč sproti delana) in je treba vzeti le drug primer, npr. *májnik* od *máj -a*, *gréšnik* od *gréh -a* (poleg redkejših *mâjnik*, *grêšnik*), pa je tudi v slovenščini $a \neq b$. Tako je v slovenščini tudi npr. še *brāt* – *brátski*: *Kránj* – *kránjski*, *lípa* – *lípnik*: *tráva* (< *travā*) – *trávník* ipd. Seveda pri teh stvareh ne moremo vzeti iztrgano dveh primerov, npr. *cestar* in *potnik*, in na osnovi njiju in sinhronih odnosov med njima določati genetske zveze, kot je tu storil Junković. Podobno je pri nom. pl. *leta* – *vina* – *sela*. Zaradi slovenskega podaljšanja akuta je *vino* popolnoma sovpadlo z *leto* in se spet edino logično izenačilo z njim še v množini. Ker gre tu za oblikoslovno kategorijo, je analogija še bolj prodrla kot pri besedotvornih; pri tipu *selo* pa se je zaradi drugačne kvalitete *e*-ja v množini (ožina proti širini v sg.) ohranil starejši akut. Dejstvo je, da se v teh kategorijah novi cirkumfleks v slovenščini in kajkavščini skladata oz. sta se vsaj skladala v starejši razvojni fazi, ki je odločilna za določanje genetskih zvez, pa naj Junković te pojave spravlja v kakršne koli že medsebojne odnose in jih kakor koli razporeja in obrača.

[449] T. i. novi cirkumfleks (ali metatonijski cirkumfleks) je posebna značilnost slovenščine in kajkavščine, čeprav je po dialektih zelo različno razvit, obenem pa tudi ni samo slovensko-kajkavski, saj deloma seže tudi na druga južnoslovanska področja, včasih pa se sklada tudi s češko kvantiteto. Ivšić je podobnost kajkavske in slovenske akcentuacije priznaval, čeprav je zaradi nepoznanja slovenskih narečnih akcentov mislil, da je razlik več, kot jih je v resnici, obenem pa je mislil, da je slovenska akcentuacija bolj enotna.⁴⁷ Pri novem cirkumfleksu je možnih nešteto analogij, zato je rekonstrukcija nekdanjega stanja in kronologija metatonij zelo težka in dvomljiva. Nekaj, kar se nam zdi, da je že staro, da loči eno skupino od druge, morda teh skupin sploh ni ločevalo, ampak je bil pojav do neke mere razvit na celotnem področju, nato pa je en del posploševal ta pojav na sorodne kategorije hitreje kot drugi ali pa en del v eno smer in drugi v drugo. Kaj je starejše, oblike brez metatonije ali z metatonijo, je pogostokrat težko reči. Gorenjščina npr. nima metatonije v gen. pl. moških samostalnikov tipa *brat*, kjer je gotovo nekoč bila, kot kažejo metatonijske spremembe celo v čakavščini in štokavščini, in mora biti odpravljena, lahko sicer že ob prevzemu končnice *-ov*, kar pa ni verjetno, ampak najbrž pozneje, kot kaže to, da se na približno istem ozemlju pojav-

ga jezika, Jezik in slovstvo 11, 1966, 24–35; isti, Akcentske variante I, SR 18, 1970, 5–15; isti, Akcentske variante II, SR 19, 1971, 1–12; SSKJ I, 1970, LI–LVIII, ker je bil njegov rokopis končan že 1967 (po M. Mogaš, Fonološki razvoj hrvatskoga jezika, 98).

⁴⁷ Prim. pa še op. 45.

lja tudi odpravljanje metatonije v loc. in instr. pl.⁴⁸ To dejstvo pa nam posredno kaže tudi na to, da pri slovenskem narečnem metatonijskem cirkumfleksu ni mogoče računati samo s tem, da bi se širil v slovenščino kot kajkavski vpliv, ampak da je včasih v slovenščini lahko celo odpravljen. Za ilustracijo slovensko-kajkavskih razmerij vzemimo npr. še singularne femininske oblike deležnika na *-l*. Vse metatonije, ki jih navajajo za kajkavščino, dobimo tudi v slovenskih dialektih. Izglose metatonij v posameznih tipih pa se med seboj ne pokrivajo. Toda ali res lahko rečemo (kot npr. Junković, 179, 198), da je razlika *goréla*: *gorêla* značilna za slovenščino proti kajkavščini? Osrednja slovenščina res v glavnem nima cirkumfleksa, toda imajo ga vzhodna področja in najdemo ga tudi na zahodnem robu v Posočju in v Beneški Sloveniji v Italiji.⁴⁹ Če bi že rekli, da je na vzhod (tudi na velika področja, ki jih Junković ne šteje pod panonsko skupino) prodril iz kajkavščine (oz. nekdanje P), kako je prišel v Posočje in Beneško Slovenijo? In zdaj se razvija prav v mestu Ljubljani in njeni okolici, in sicer najbolj izrazito v njeni severni okolici proti Kranju, tako da težko rečemo, da je pogojen s priseljenci z vzhodne Dolenjske in iz Posočja. To ponovno kaže, da sedanja razvrstitev novih cirkumfleksov ni vedno tudi zelo stara. Tip *délala*, *míslila* ima drugačen areal,⁵⁰ tip *čûla*, *krîla* spet drugačnega.⁵¹ Na področjih z izgubljenimi intonacijskimi opozicijami tega seveda ne moremo zasledovati, razen na severnoštajerskem področju, kjer po različnih vokalnih kvalitetah za *ě* spoznamo, ali je bil nekoč cirkumfleks ali skrajšan in pozneje podaljšan akut. Na tem področju je tip *delala* metatoniran, novi cirkumfleks pa razširjen še v druge oblike razen v sg. obliko moškega spola.⁵² Omenil bi še, da tudi Junkovićevo razmerje [450] sln. *klečála*: kajk. *klěčala* (179) ne drži, ker je slovensko narečno štajersko in koroško,⁵³ torej tudi na področjih, ki ne spadajo po Junkoviću pod P, dovolj pogost tip *nôsíl nôsila nosíli* (v starejši fazi *nosíl nôsila nosíli* in še v starejši *nosíl nosíla nosíli*); metatonirana fem. oblika pa je podobno kot pri *delala* ponekod razširjena še v druge oblike razen v masc. sg. že pri prvotno kratkem vokalu, še bolj pa pri dolgem.⁵⁴ Podoben je premik, ki ga v posameznih zelo različnih primerih tipa *zastáva* > *zástava*, *otáva* > *ótava*, *motíka* > *mótika* (tj. novega cirkumfleksa proti začetku) najdemo v slovenskih dialektih na različnih krajih od vzhoda do zahoda in od severa do juga.⁵⁵ To je premik, ki slovenščini ni nepoznan, a je najbolj razvit v kajkavščini v Ivšičevi skupini III – najdalj v turopoljsko-posavskih govorih, kjer se vsak *ˆ* premakne

⁴⁸ Prim. Rigler, Akcentske variante II, 5–7.

⁴⁹ Gl. Rigler, Akcentske variante I, 7–10.

⁵⁰ N. d., 10–13.

⁵¹ N. d., 14, op. 41.

⁵² N. d., 12.

⁵³ N. d., 7.

⁵⁴ Tudi prehod tega akcenta v infinitiv (*brániti*), ki ga Junković (199) navaja za Varaždinske Toplice, je v slovenskih dialektih dovolj običajen (pri dolgem infinitivu).

⁵⁵ Prim. Rigler, O rezijanskem naglasu, SR 20, 1972, 122–123.

proti začetku.⁵⁶ Za prekmurščino je od tega premika zlasti značilen tip *kóulina* 'kole-na', *póulina* 'polena'. V slovenščini včasih v teh primerih ne najdemo pravega vokalnega refleksa, npr. dolenjsko *súpraznik* : *suósed*, *príégraja* : *préilaz*,⁵⁷ kar kaže, da ti akcenti niso zelo stari oz. da so se te oblike menjavale z oblikami z nepremaknjanim akcentom še v času, ko so v neakcentuirani poziciji že sovpadli različni vokali, da je obstajala dolgo obdobje neka latentnost pri teh akcentih in se je potem ohranil premaknjen akcent le v posameznih primerih, različnih po različnih dialektih, v glavnem več na vzhodu kot na zahodu.⁵⁸

Še en akcentski pojav je, ki ga Junković napačno razlaga. To je daljšanje kratkega akuta. Tu spet hoče vnesti opozicijo med A in P skupino. Na več mestih (npr. 167, 197) poudarja, da je v alpski skupini daljšanje prozodijsko, v panonski morfološko. Res je, da je na večini ozemlja slovenščine (izjema so – razen zelo mladih lokalnih daljšanj – prekmurski in prleški dialekt ter del Bele krajine) prišlo do prozodijskega daljšanja akuta. Že zgoraj sem pri obravnavi Junkovičevega mnenja o neskrajšanju starega akuta v A povedal, da je s skrajšanim starim akutom (tip *lipa*, *kráva*) doživljal isto usodo novi akut na kratkih vokalih (tip *nósim*, *kóža*). V centralnih in zahodnih dialektih je podaljšanje staro, vendar mlajše kot daljšanje cirkumfleksa v tipu *bög*, zato so pod tema akcentoma različne vokalne kvalitete pri *o*-ju (dolenjsko *bûg* : *kuóža*, ponekod v zahodnih dialektih *boug* : *koža*), pri *e*-ju te razlike ni (sovpad *led* = [451] *nesel*). Severni del slovenščine je izvedel to daljšanje kasneje, in tam so razlike v vokalni kvaliteti tudi pri *ě* in *e*. To daljšanje je splošno, zajame vse primere kratkega akcenta v nezadnjem zlogu. To daljšanje je tudi najbolj poznano, zato ga navadno postavljajo v opozicijo s kajkavščino. Slovensko *séla* in kajkavsko *séla* naj bi bilo nekaj povsem drugega. Vendar je treba reči, da tudi tu ni takih razlik med slovenščino in kajkavščino, kot se misli. Pred tem poznanim slovenskim splošnim daljšanjem so namreč tudi v slovenščini nastopila daljšanja v posameznih kategorijah, ki se precej ujemajo s kajkavskimi podaljšavami.

V slovenščini je poznejše splošno daljšanje te stvari deloma zbrisalo. Toda moderen lingvist mora te stvari gledati diahrono in razbrati iz raznih relikto v slovenskem splošnem daljšanju akuta različne pojave, ki so nastopali v različnih časih. Čud-

⁵⁶ Gl. Junković, 199; Ivić, Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu, God. FFNS 2, 1957, 401–402; Šojat, Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini, ZFL 10, Novi Sad 1967, 150. Težko pa je reči (posebno ker ni na razpolago dovolj obširen material), ali je ta turopoljski premik povezan s premiki tipa *zástava*, *mótika* in samo dosledno izveden ali gre pri njem še za nov pojav, ki bi ustrezal slovenskemu poljanskemu premiku (seveda brez ohranjene posttonične dolžine).

⁵⁷ Mimogrede bi omenil, da so v Pleteršniku vokalne kvalitete korigirane in označene tako, kot naj bi bile historično pravilne (o Pleteršnikovem označevanju kvalitet prim. še Rigler, Reproducirani ponatis Pleteršnika, SR 24, 1976, 284).

⁵⁸ Vendar jih najdemo celo na skrajnem severozahodu (prim. Rigler, O rezijanskem naglasu, SR 20, 1972, 122–123).

no, da Junković, ki teoretično te stvari zelo poudarja, praktično to pogosto zanemari. Da je bilo v slovenščini pred splošnim daljšanjem neko daljšanje že prej, bi bil Junković lahko poznal.⁵⁹ V centralnih dialektih lahko zasledujemo različne podaljšave pri *o*-ju, ker ima predčasno podaljšani drugačno kvaliteto, namreč tako kot cirkumfleksirani. Knjižne oblike *ókna, kóla, kóža, nósím* niso identične. V dolenjščini je npr. *úkna, kúla* = *bûg* ≠ *kuóža, nuósím*. Težko bo ugotoviti, katere kategorije vse so se daljšale predčasno, pred splošnim daljšanjem. Pri *e*-ju smo vsaj za centralne, južnoštajerske in zahodne dialekte sploh brez moči, ker se tudi cirkumfleksirani *e* ne loči od akutiranega. Toda če imamo v *okna, kola* neko tako daljšanje kot kajkavščina, ne more nihče z gotovostjo trditi, da tudi v *sela, rebra* nimamo predčasnega daljšanja: nasprotno, tako daljšanje je celo zelo verjetno.

Zaradi možnosti drugačnih relacij po splošnem daljšanju pa so se celo različne kvalitete pri *o*-ju začele po splošnem daljšanju močno odpravljati. Po splošnem daljšanju se je prejšnja kvantitetna opozicija, ki je šla tudi v kvalitetno razliko, zdaj rada zamenjala z intonacijsko, tako da je bila v istem razmerju z drugimi vokali, npr. *pokóren* (nedol.) – *pokūrní* (dol. oblika) : *stáro* – *stáro* → *pokóren* – *pokūrní* : *stáro* – *stáro* → *pokóren* – *pokōrní*. V 16. st. najdemo še nekaj več primerov predčasnega daljšanja, do danes pa so se po navedeni ali drugačnih analogijah že precej izgubili. Primer *pokoren*, ki sem ga navedel, je iz Trubarja.⁶⁰ Zdaj ne vemo, kaj vse se je izgubilo. Tudi ne vemo, ali so se prvotno v vseh dialektih daljšale iste kategorije in se pozneje ponekod izgubile, drugod pa še razširile na druge. Od Ivšičevih sedmih kate[452]gorij podaljšav v kajkavščini lahko za dolenjščino dokažemo ostanke vsaj za 2., 3., 4., 5. in 7. kategorijo.⁶¹

⁵⁹ Ramovš je o tem pisal že 1921 v JF 2, 227sl. Govori pa o tem tudi v delih, ki jih Junković sicer citira, npr. v KZSJ, 199–202, in v SR 3, 1950, 20. Na to opozarja tudi Ivšič, JHK, 72. Res da je Ramovš to razlagal v glavnem s fonetičnimi (vzglasje, zaprt zlog ipd.) in manj z morfološkimi vzroki, toda opozorila na podaljševanje v morfoloških kategorijah bi bil lahko dobil tudi pri Riglerju, Pregled, 39 (to razpravo citira) in Pripombe k Pregledu, 140sl.; tam je v obravnavo podaljšav pritegovana tudi kajkavščina.

⁶⁰ Ramovš, JF 2, 232–233, je mislil, da je bilo prvotno *pokoren* (odprt zlog) : *pokurnega* (zaprt zlog) in se nato pomešalo. Toda ko sem zbral za to več gradiva, se je jasno pokazalo, da gre za nedoločno obliko proti določni: torej za daljšanje v morfološki kategoriji (gl. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968, 20–22).

⁶¹ Ivšič (JHK, 72, in z zamenjavo vrstnega reda zadnjih dveh kategorij v članku Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića, Zbornik u čast A. Belića, Beograd 1937, 185) je za osnovno kajkavsko akcentuacijo določil naslednje kategorije podaljšav:

1. *zělje* in *grōbję*, – *stōlnák* (sln. *stōlnjak* analogično po tipu *rībnjak*);
2. nom. pl. n. *sěla*: sg. *selō*, *rēbra*: sg. *rebrō*, *rešēta*, sg. *rešetō*, *ōkna*: sg. *oknō*, *jājca*: sg. *jājčę*;
3. gen. pl. *lōnec*, *kōnec* proti nom. pl. *lonci*, *konci*;
4. lok. instr. pl. m. in n. kot: *kōńł(h)*, *vōlł(h)*, *lōncł(h)*, *kōlł(h)*;
5. v pridevnikih kot: *dōbri*, *nōvi*, *širōki*, *zelēni* proti nedol. *dobrō*, *novō* (anal.), *širōkō*, *zelenō*; *bōžji*, *kōzji*;
6. v števnikih *trēti*, *sēdmi*, *ōsmi*;
7. v prid. kot: *žēnski* : *ženā*, *kōński* : *końi*, *peklēnski* idr.

Severni del slovenščine, ki je splošno daljšanje akuta izvedel kasneje, in severovzhodni, ki ga sploh še ni podaljšal (razen lokalno z odpravo kvantitet sploh), je izvedel tudi določene od teh zgodnjih podaljšav (prim. npr. koroško gen. pl. *žien* ipd.), najbrž pa še nekatera druga predčasna daljšanja, ki jih v južnem delu nimamo in tudi iz kajkavščine mi niso znana. Tako je npr. za prekmurščino značilna podaljšava oksitoniranih glagolov tipa *nesé*,⁶² ki jo zasledimo tudi na drugem severnem koncu, v ziljščini.⁶³ Vendar ziljska kvaliteta vokala kaže, da je to daljšanje mlajše od daljšanja npr. v gen. pl. *žen*.

V koroščini je s podaljšavami sploh še dosti problemov. Tam dobimo za podaljšane novoakutirane *e*-je in *o*-je in podaljšani staroakutirani *ě* dvojne kvalitete, ki pa se razlikujejo od kvalitet tistega zgodnjega daljšanja, ki kronološko ustreza dolenjskemu daljšanju, ki je dalo *u < o*. Še najlažje je te različne kvalitete razlagati iz daljšanj ob različnem času, za silo tudi z vokalno asimilacijo (kot Logar),⁶⁴ vendar je treba v tem drugem primeru suponirati popolnoma slučajne posplošitve enega ali drugega refleksa iz različnih sklonov v posameznih primerih, obenem pa tudi reči, da so Ramovševi⁶⁵ in Isačenkovi⁶⁶ zapisi koroščine napačni, ker imata oba za asimilacijsko zoženje še posebno kvaliteto (da bi zaradi istega vzroka – asimilacije – nastali dve različni kvaliteti *e* in *ě*, pač ni verjetno).⁶⁷

V slovenščini torej nikakor ne gre samo za prozodijska daljšanja akuta, ampak vsekakor tudi za morfološka. Podrobnosti so slabo raziskane, saj se s podaljšavami v slovenščini po Ramovšu, ki je o tem pisal pred več kot 50 leti, če [453] izvzamem deloma sebe, ni nihče več ukvarjal. Manjkajo nam podrobne akcentske študije o posameznih govorih kot tudi večinoma geografske omejitve posameznih akcentskih tipov.

Že s tem, kar vemo doslej, pa lahko zanesljivo rečemo, da tudi glede novega cirkumfleksa in podaljševanja kratkega akuta ni kake jasne razmejitev med panonsko in alpsko akcentuacijo, ampak da ju nasprotno tudi ta dva pojava močno vežeta, zlasti pa sta ju vezala v starejši fazi pred splošnim podaljšanjem akuta v slovenščini, ki je vzpostavilo nekatera drugačna razmerja v odnosih med kategorijami in marsikaj nato analogično spremenilo. To, da se slovenski dialekti med seboj in do kajkavščine zdaj deloma razlikujejo v morfoloških podaljšavah, ni nič hudega. Dvomim, da je tudi kaj-

⁶² Prim. Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, Budapest 1909, 35, 38, 41 za Cankovo; poznam pa to podaljšavo tudi iz drugih govorov (npr. Gomilice pri Turnišču).

⁶³ Gl. Grafenauer, Zum Accente im Gáithalerdialekte, AfslPh 27, 1905, 211–212.

⁶⁴ Gl. Logar, Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih, SR 14, 1963, 124–127; isti, Dialektološke študije XIV, SR 16, 1968, 398–399. Gradivo, ki ga navaja, a ne interpretira, nič kaj prepričljivo ne kaže na možnost take razlage.

⁶⁵ Za severno podjunščino (gl. HG VII, 22–23).

⁶⁶ Za Sele (narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1939).

⁶⁷ Vse tri kvalitete pa so verjetno različno sovpadle po govorih (ponekod *e* in *ě*, večinoma pa *e* in *ě*), zato tolikšne razlike. Vendar je opisanih govorov s tega področja še premalo in pri opisih zbranih premalo primerov, da bi se mogel z zanesljivostjo določiti potek razvoja.

kavski dialekt povsem enoten; vsekakor pa pri tem ni enotna Junkovičeva P skupina. On sam pravi (202): »Primeri *vùola*, *düobri* v goričkem, *zèlje* v prleškem, *ž'änski* v prekmurskem narečju predstavljajo dragocene arhaizme. Kažejo nam, da je daljšanje *vò/a* > *vô/a*, *zèlje* > *zélje*, *bòs̄* > *bós̄* v P mlajši in lokalni pojav. Prvotni akcenti so bili *vò/a*, *zèlje*, *bòs̄*. S tem se krepi naša domneva stopnje $A \neq (P = M = R)$.« Zakaj se s prvotnimi akcenti *vól'a*, *zèlje*, *bòs̄* »krepi« njegova predpostavka o stopnji $A \neq (P = M = R)$, mi seveda ni in ne bo jasno, saj so to tudi prvotni slovenski akcenti; važno pa je to, kar iz te Junkovičeve ugotovitve sledi: P ni imela svoje posebne enotne akcentuacije in Ivšičeva osnovna hrvaška kajkavska akcentuacija ni panonska akcentuacija. To pa seveda spet odločno nasprotuje Junkovičevi teoriji o genetski sorodnosti P z drugimi južnoslovanskimi skupinami.

Tu bi se na kratko dotaknil še celotne osnovne hrvaške kajkavske akcentuacije, kakor naj bi jo bil utrdil Ivšič.⁶⁸ Junković se pri svoji teoriji pogosto sklicuje na Ivšiča. Pravi, da se »Ivšič /.../ ni spuščal v lastne hipoteze o izvoru kajkavskega dialekta, vendar je iz njegove študije več kot jasno, da se ni strinjal ne z Ramovševo ne z Beličevo domnevo« (167) in da »Ivšičeva domneva o osnovni kajkavski akcentuaciji spet kaže na naslednje: a) vsi kajkavski akcentski sestavi se lahko speljejo na enega, osnovnega, ta pa se ne more izpeljati ne iz osnovnega slovenskega, ne iz čakavskega, ne iz štokavskega sestava; b) kajkavski dialekt ni mogel nastati s stapljanjem različnih dialektov, ker vsi akcentski tipi kažejo na skupno poreklo; ni se mogel razviti iz slovenske skupnosti, ker se njegova akcentuacija ne da speljati na staro slovensko; c) kajkavski dialekt se je torej moral razviti samostojno iz ene od južnoslovanskih jezikovnih skupin, enako kakor se je to zgodilo tudi z drugimi slovenskimi in hrvaškosrbskimi dialekti; nastajal je vzporedno z njimi, ne pa naknadno (19–20).«

Ivšič za osnovno kajkavsko akcentuacijo ni postavil nekega historičnega akcentnega sistema, ampak samo ugotovil, da " stoji za stari " in stari akut, da ^ ustreza psl. ^ in metatonijskemu (novemu) cirkumfleksu, ' (^) pa novemu akutu na dolgih vokalih in novemu akutu na kratkih vokalih v določenih kategorijah. Določil je tudi kategorije z metatonijskim novim cirkumfleksom in kategorije z daljšanjem akuta. Že iz doslej obravnavanega je jasno, da je marsikaj, kar je imel Ivšič in kar ima še v večji meri Junković za samo kajkavsko, tudi slovensko. Če bi v slovenščini ne prišlo do premika cirkumfleksa [454] naprej in poznejšega (na večjem delu slovenščine) splošnega daljšanja kratkih nezadnjih zlogov, bi med slovenščino in kajkavščino skoraj ne bilo razlik. Razne pozne akcentske spremembe pa so tudi v kajkavščini zelo pogoste. Metatonijske kategorije z novim cirkumfleksom so iste: večinoma splošnoslovenske, nekaj pa jih je slovensko narečnih, a vendar pogosto razširjenih na področjih, ki niso manjša kot kajkavščina, tako da ne moremo računati s kakim obmejnimi kajkavskim vplivom,

⁶⁸ Gl. deli, navedeni v op. 61.

ampak s skupnim ali enakim razvojem. Razlike so majhne, npr. sln. je navadno *kôža* proti kajkavskemu *kôža*, toda v štajerskih dialektih dobimo tudi *kôža* (oz. z refleksi, ki temu ustrezajo), medtem pa dobimo *vólja* že na precejšnjem delu sln. ozemlja (tudi izven vzhodnih dialektov) ipd. Pri podaljšavah kratkega akuta je, kot sem že poudaril, zaradi poznejšega slovenskega splošnega daljšanja in v zvezi z njim analogičnih sprememb malo manj podobnosti, a ostanke enakih podaljšav (vsaj narečno slovensko) lahko dokažemo za skoraj vse kategorije. Ivšičeva osnovna kajkavska akcentuacija torej ni nekaj tako samosvojega, kot misli Junkovič.

Omenil bi še to, da je že samo izbiranje izoglos za določevanje genetične sorodnosti zelo problematično. Kot smo videli, se je Junkovič odločil zlasti za $e = \epsilon$ in $\acute{\rightarrow} \grave{\rightarrow}$ kot osnovni izoglosi. So pa še drugi stari pojavi: ziljski dialekt je npr. ohranil *tl*, *dl*, osamljeni čakavski govori imajo $\varepsilon \neq \varepsilon$. Junkovič (210) to razlaga kot arhaizem in taki arhaizmi »so iz obdobja pred oblikovanjem ZJSP in ne zaznamujejo njegovega poznejšega razpada na posamezne skupine«. Tako bi lahko razložili tudi dolgo ohranjeno nazalnost v severozahodnem delu slovenščine. Toda razmerje $e \neq \epsilon$ v koroških dialektih je lahko pogojeno samo s tem arhaizmom. Zaradi tega arhaizma sploh ni bilo možnosti za sovpad refleksov za e in ϵ . Pa tudi suponirano nekrajšanje akuta pri Junkoviču bi lahko prav tako bilo le arhaizem, saj bi šlo za ohranjeno starejše stanje. In če so že razmerja q je širši od o : q je ožji od o ali \bar{o} je v paru z \acute{e} : \bar{o} ni v paru z \acute{e} , ker pri njih ni prišlo do enačenj fonoloških enot, manj pomembna, po čem je razmerje $e = \epsilon$ in $e \neq \epsilon$ važnejše od razmerja $q = u$: $q \neq u$ ali pri Junkoviču suponirano krajšanje akuta proti nekrajšanju važnejše od splošnega daljšanja in premika cirkumfleksa proti pozicijskemu daljšanju ali nepremiku?

Po pojavih v konzonantizmu je še težje klasificirati južnoslovanske jezike in dialekte kot po pojavih v vokalizmu in akcentuaciji. Zlasti ob slovensko-kajkavski meji praktično ni konzonatskega pojava, ki bi ju v celoti ločil, kot tudi skoraj ni splošnoslovenskih konzonantskih pojavov, čeprav spada tudi slovenski konzonantizem med najbolj razčlenjene v slovanskih jezikih.

Pomembna stvar v konzonantizmu je razvoj praslovanskega d' . Ramovšu je bil razvoj $d' > j$ ena glavnih stvari, ki naj bi ločila štokavščino od ostalega zahodnega dela južne slovanščine. Vzhodnokajkavski \acute{d} naj bi nastal po štokavizaciji. Junkovič (210) kritizira Ramovša, češ da »enačenji $\acute{c} (< t')$ = $\acute{c} (< k)$ v P ter $j (< d')$ = $j (< \acute{d})$ v M in delu P ne govorita za stopnjo $A = P = M$, kakor je to trdil Ramovš. Obe nevtralizaciji sta mlajši in lokalno zamejeni.« In dalje pravi: »Če spomnimo, da enačenji $\acute{c} = \acute{c}$ in $\acute{d} = j$ obstajata tudi v nekaterih štokavskih dialektih /.../, je očitno, da razvoj nekdanjih t' in d' ne more biti odločilni kriterij za ugotavljanje sorodnosti po izvoru.« Moram reči, da Ramovš sorodnosti $A = P$ ni razlagal z enačenjem $\acute{c} = \acute{c}$, in ne vem, od kod Junkoviču ta povezava.

[455] Junkoviću (211) je za določanje sorodnosti po poreklu važnejši odnos med t' – d' in skupinama st' – zd' , kot pa paralelnost oz. neparalelnost razvoja pri t' in d' . Glede na to pravi, da razlikujemo dve glavni smeri v razvoju. V A in M d' doživlja isto usodo v zvezi zd' in izven nje, v P in R pa gre st' – zd' paralelno, tudi tedaj, če d' da j . Slovenski govori, ki izvirajo iz P (goričanski, prleški, prekmurski, vzhodnoštajerski),⁶⁹ se ujemajo tudi po tej črti s hrvaškim kajkavskim. Iz tega bi sledilo, da so slovenski vzhodni govori tudi po razvoju d' bolj sorodni štokavščini kot ostali slovenščini.

Ramovš je izhajal iz paralelnega razvoja $št'$ – $žd'$ ($šč$ – $žd$) proti $ć$ – j tudi za slovenščino (HG II, 282; KZSJ, 74, 76, 80): d' v skupini zd' ne bi prešel v j tedaj, ko je samostojni d' prešel v j . Za to je navajal paralelo v gorenjski sekundarni palatalizaciji, ko je $g > j$, medtem ko za dentalnim n ne preide v j , ampak v $ž$ (*noje < noge: štenže < štenge*).⁷⁰ Pozneje bi $ždž$ prešel v $žž > ž$ na večjem področju kot $šč > šš > š$, ker imajo zveneči konzonanti slabotnejšo zaporo;⁷¹ $ždž$ bi se ohranil v prekmurščini. Težava je, da je za skupino zd' vsega skupaj samo nekaj primerov, in še v teh je več različnih razvojev. Na besedo *možd'ani* je morda vplival *mozeg*, razen tega sta v njej dva dentalna konzonanta ($d' - n$), v besedi *džd'* sta spet dva dentala ($d - d'$) in disimilacije med njima dajejo razne reflekse (*možgani, možjani, možl'ani, dážja, dožña*).⁷² Precej prepričljiva je videti Ramovševa razlaga ziljsko-rezijanske oblike *dožña*, ki jo je res težko razložiti drugače kot iz *džd'a* po disimilaciji; podobno velja za *možl'ani*. Ugo-

⁶⁹ Ne vem, kaj gre po Junkoviću pod vzhodnoštajerske, če že navaja goričanskega, prleškega in prekmurskega – morda tisti nekateri štajerski, ki gredo po njem v P.

⁷⁰ Res je, da je pri sekundarni palatalizaciji $žg > žj$ (*žje iz žge*), vendar tu ni treba misliti, da bi moral biti pri sekundarni palatalizaciji enak razvoj, saj gre za razvoj v drugem času, in Ramovš s tem le ilustrira možnost pozicijsko drugačnega razvoja. Možnost različnega razvoja $d' - zd'$ je seveda dokazana prav z razvojem v j : $ždž$ v kajkavščini in prekmurščini (v prekmurščini namreč ne more biti, kot misli Belić, JF 4, 1924, 244, $ždž < žj$ zaradi prehoda $j > d'$ in nato po asimilaciji na predhodni $ž > dž$, saj se areala z $ždž$ in z $j < d'$ ne pokrivata).

⁷¹ Prim. psl. $t' > ć$, $č$: $d' > j$ (rusko $č$: $ž$); sln. sek. palatalizacijo $k > ć$, $č$: $g > j$, sln. nar. $k = k$: $g > γ$ ipd. Za slabotnejšo zaporo zvenceh konzontanov prim. tudi sln. nar. spirantizacijo pri b, d, g (prim. Rigler, Zbrano delo I Frana Ramovša, SR 20, 1972, 372–373). Zato je nesmiselno zahtevati (kot Junković po Beliću, JF 4, 1924, 244, in Aleksiću, JF 16, 1937, 34–35), da bi morali pozneje v slovenščini, če bi izhajali iz $ždž$, imeti paralelno na istih področjih $šč - ždž$: $šč > š - ždž > ž$.

⁷² Oblika *možjani* je v slovenščini pogostnejša, kot bi se dalo sklepati iz Ramovša, HG II, 284. Običajna je po Brkinih (gl. Rigler, Južnotranjski govori, Ljubljana 1963, 162) in v Istri (po gradivu za SLA). Pred 20 leti, ko sem zapisoval ribniški govor (spada pod dolenski dialekt), jo je v njegovem severnem delu večina starejše generacije še govorila (pri mlajši je že bila prodrla knjižna oblika z g). Znana je tudi v Bohinju (spada pod gorenjski dialekt) in v slovenskem panonskem goričanskem dialektu (po gradivu za SLA). Ramovš jo navaja za Slovenske gorice in okoli Ljutomera. Oblika *možl'ani* je znana v jelšanskem govoru (gl. Rigler, Južnotranjski govori, 162) in v Braniku (Rihemberk) v kraškem dialektu (po LMS 1882–1883, 214, in HG II, 286, ter po gradivu za SLA). Po Ramovšu regularna oblika *možani* je precej pogostna po Štajerskem, vzhodnem Koroškem in v Goriških Brdih (po gradivu za SLA). Ramovš jo navaja iz Alasijevega slovarja in iz Knežca pri Rogaški Slatini.

vor, da se je to vršilo še pred prehodom $d' > j$, je možen, toda ne posebno [456] verjeten; ker so ti pojavi omejeni na manjša področja, so bolj verjetni v času, ko je bil d' že izjemoma redek fonem le v sklopu $žd'$ (oz. $žd'^2$), sicer bi lahko pričakovali disimilacijske pojave tudi pri samem d' (npr. pri *tuj*, *nujá*). Če bi bil v A za *zdj*, *zgj* regularen refleks *žj*: *dežja*, *možjani*, zakaj se potem *žj* ni ohranil v *ježa*, *brežati*, *droža*, *muža*, *muževen*, saj je fleksija *dež -ja* povsem nenavadna, ker v gen. pristopa *-ja* le na *r*, in *j*-ja tu ni imelo kaj podpirati; prav tako ga ni imelo kaj podpirati pri *možjani*, če bi se drugod *žj* asimiliralo v *ž*, saj *-jan*-ne nastopa za *č*, *ž*, *š*. Ne vem, če je dokazan razvoj $zd' > žj$ celo za čakavščino, kjer ga je Ramovš sicer priznaval. V čakavskih dialektoloških študijah ne najdem kaj dosti potrditev za tak razvoj; *dažja* in *možjani* pa bi bilo lahko neregularno (kasnejše po disimilaciji) tako kot v slovenščini tudi v čakavščini (razmeroma pogosto lahko zato, ker bi se tam d' paralelno s t' lahko dalj časa ohranil in ne prehajal v *dž*), posebno ker tudi tam dobimo tako kot v slovenščini lokalno (na različnih krajih) obliko *možl'ani*.⁷³

In končno še stvar, ki je Junković ni mogel poznati,⁷⁴ a odločilno nasprotuje njegovi tezi o razvoju d' v skupini zd' enako kot izven nje v A in M (tj. v *žj*) ter o paralelnem razvoju skupin st' in zd' ne glede na to, kako se razvija sam d' , v P in R, ter potrjuje Ramovševo mnenje o drugačnem razvoju d' v skupini zd' kot izven nje v slovenščini. To je današnji $žd'$ v arhaičnem slovenskem rezijanskem dialektu na severozahodu slovenskega ozemlja, ki nesporno spada v A. Tu poznajo obliko *možd'ane*⁷⁵ (Bela, Njiva, Solbica).⁷⁶ Rezijanski $žd'$,⁷⁷ ki povsem ustreza prekmurskemu *ždž*, je zanesljiv dokaz, da v A d' ne doživlja iste usode v zvezi zd' in izven nje, ter da se v tem slovenski panonski dialekti (pa tudi kajkavščina) ne ločijo od ostale slovenščine, kot trdi Junković, s tem pa seveda spet pade en pomemben njegov dokaz o večji genetski povezanosti P in R kot P in A.

Razen tega Junković tudi suponira pri d' v P dvojni razvoj: severni del bi dolgo ohranil d' , južni bi ga razvil v j (kot A in M). Pozneje bi zahodni del severnega dela ta d' razvil tudi v j , vzhodni v $đ$. Ta delitev na severni in južni del po izoglosti $d' > d' : j$ naj bi se pokrivala z izogloso $q > \varrho : \varrho$. Junković (211) pravi: »Na tako delitev nas navajajo potrditve v pisanih virih 16. st. /.../ in velelniki *ječ*, *poveč*, *vič* (*viš*), ohranjeni do danes v severnih kajkavskih in slovenskih panonskih govorih. Ti velelniki nam kažejo, da je prehod $d' > j$

⁷³ Gl. Milčetić, Čakavština Kvarnerskih otoka, Rad JAZU 121, 109; Oblak, AfsI Ph 18, 1896, 243; Zgrablić, Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri, Pula 1906, IX, XVII; Ramovš, HG II, 286 (navaja jo po Milčetiću in iz Voltiggija).

⁷⁴ Vendar prim. še op. 76.

⁷⁵ Naglas je na prvem zlogu, vokal v prvem zlogu je zasopel, končni *-e* pa v posameznih vaseh malo variira, kar pa tu ni pomembno.

⁷⁶ Po lastnem gradivu. Baudouin de Courtenay, Opyt fonetiki rez'janskih govorov, Varšava – Peterburg, 1875, § 44, 57, pa navaja še obliko *žvižde*. Ramovš te oblike ne upošteva v svojih delih (ali je ni opazil ali pa zato, ker pravi, da besede *žvižgati* ne moremo jemati v poštev, ker je onomatopoična – HG II, 284).

⁷⁷ $žd'$ se je tu lažje ohranil, ker je k ohranjenemu t' nastopil (sicer z majhno frekvenco) nov zvoneči par d' , ki je nastal po asimilaciji $d + j$ (npr. v *dējati*) in s prevzemom furlanskih *tujk*.

mlajši od izgube zvena na koncu besede: 1. *jed' – med'a*, 2. [457] *jet' – med'a*, 3. *jet' – meja*, 4. *ječ(ječ) – meja*. Šele po stopnji 2 (*jet' – med'a*) prihaja do delitve PSz (*jet' – meja*) in Psi (*jet' – med'a > ječ – međa*). Na jugu je razvoj drugačen: 1. *jed' – med'a*, 2. *jej – meja*.«

S tem torej Junković zanika istočasni razvoj *d' > j* v celotni slovenščini, saj je PSz (panonski severozahodni) v glavnem slovenska panonska skupina in tu bi se *d'* razvil v *j* šele po 16. st. Malo je verjetno, da bi v tem času šel *d'* v *j* spet tako kot stoletja prej v sosednjih dialektih, ko je zdaj štokavski *d* prodiral tudi v tiste kajkavske govore, ki so že prej imeli *j*, ko je vsaj v 18. st. bil v delu prekmurščine že znan nasprotni pojav, prehod *j > d'* v akcentuiranih zlogih in za konzonantom, in je lokalno ponekod menda celo sekundarni *dj* prehajal v *dž*.⁷⁸ Vprašanje je tudi, če je delitev P na PS in PJ po izoglosi ρ : $\rho < \rho$ in *d'*: *j < d'* verjetna. Obe izoglosi bi se po Junkoviću pokrivali na področju P, toda če pridemo v A, bi se razdelitev refleksov točno zamenjala. V P bi šlo skupaj *j* in ρ ter *d'* in ρ , v A pa *j* in ρ . Že ta razporeditev zbudi sum v verjetnost povezovanja obeh pojavov.

Problematični pa so tudi Junkovičevi dokazi za dolgo ohranjeni *d'* v PS. Na prvi pogled so sicer prepričljivi, toda če jih podrobneje pregledamo, vidimo, da so vse prej kot trdni. Ko analizira gradivo (79), pravi: »V pisanih spomenikih nahajamo navadno dvoje refleksa za psl. *d'*: *ǵ* in *j*. AC: *meg, megyasi, potwergienia, zazagien – meijasj, meiassem*. KSP: *nahagijamo, pregij, twgijne, ijz tugijh – mejj, meijas, preijeh*, gen. pl., *twije, nahajjamo*. MT: *Megurechye – Meychretye, Meya, Meycza, Pleskameya*, F 32, 56.« Sam pravi: »Gradivo je prepričilo, da bi lahko z gotovostjo rekli, kateri govori 16. st. so imeli *j* in kateri *ǵ*. Vseeno opažamo, da je *ǵ* pogostejše na severu (AC), *j* pa na jugu (MT). V Š (Varaždin) se javlja samo *ǵ*. *takogye* 9, *zwagwyemo* 10. Omenili smo že, da Pergošić nikoli nima *j* za *d'*.«⁷⁹

Težko je kaj dokazovati za Varaždin s Parnico Blaža Škrinjarića, če sta tam le dva primera. Tudi da je na severu pogostejše *dž* kot na jugu, je z razmerji 4 : 2, 4 : 5, 1 : 4 pri petih do devetih primerih ter istočasnem pisanju istih primerov na oba načina težko kaj dokazati.⁸⁰ V bistvu kaže to le na mešanje, ki je značilno za severni in južni del. Težko pa je tudi razumeti, kako da je isti Junković, ki k ugotovitvi Fanceva, da piše Vramec v sklonskih končnicah v Postili pogostejše *o* kot v Kroniki, pravi (69), da »taka splošna trditev nima znanstvene podlage« in da »je neuporabna za nadaljnje sklepanje« ter da »še jasno izraženo razmerje med pogostejšim in redkejšim lahko pokaže, ali je pojav naključen ali ne«,⁸¹ vzela za prikazovanje razmerja *d' : j* zglede iz istega

⁷⁸ Prim. npr. Jedvaj, Bednjanski govor, HDZ I, 293.

⁷⁹ AC = Acta croatica; KSP = Krapinski sudski protokoli; MT = Monumenta historica nob. communitatis Turopolje; Š = Parnica Blaža Škrinjarića (gl. Junković, 66; tam tudi navaja, da ima to gradivo iz Fanceva).

⁸⁰ Pri tem je v Krapini, kjer bi moral biti *j*, skoraj polovico *ǵ*-ja; če pa ne bi Junković izpustil besede *megij* (gl. gradivo pri Fancevu, AfsIph 32, 1911, 56, od koder je prevzeto – prim. prejšnjo opombo), bi bilo ravno polovico besed pisanih tudi z *dž*.

⁸¹ Pri vsem tem pa je Junković s statistično metodo ugotovil isto kot Fancev brez nje.

Fanceva, čeprav Fancev med njimi ni poskusil določiti razmerja in je prav pri zgledih z *j* iz KSP z itd. (usw.) nakazal, da niso izčrpani.

[458] Dalje pravi Junković (79): »Domnevo, da so severnokajkavski govori imeli *ǰ*, južnokajkavski pa *j* za *d'*, potrjuje tudi jezikovno gradivo v Vramčevih delih. Dvakrat (tj. 1.18 in 2.9) sem opozoril, da je Vramec v svojem govoru imel *j* in da je v številnih primerih namesto tega glasu pisal *ǰ* očitno pod vplivom drugih govorov. Ta vpliv je močnejši v *Postili* (Varaždin) kakor v *Kroniki* (Zagreb). Statistična analiza nam kaže naslednje:

- a) pogostost glasu *ǰ* znaša pri Vramcu 0,12 %;
- b) v K 0,11 %, v PN in PG pa 0,13 %;
- c) če se upošteva samo tisti *ǰ*, ki je nastal iz *d'*, je razlika še bolj očitna: v K 0,4 %, v PN in PG pa 0,9 %.

Glede na to je jasno, da se *ǰ* v *Kroniki* pojavlja večinoma v izposojenkah (tujih imenih in toponimih), *ǰ* za *d'* pa je čisto izjemen. Šele ko je prišel v Varazdin, je Vramec pogosteje rabil *ǰ* tudi v tistih besedah, kjer se je ta glas razvil iz psl. *d'*.«

S statistično metodo lahko res kako stvar osvetlimo, toda komplicirane računske operacije in komplicirane decimalne številke nas ne smejo kar takoj prepričati. Statistika ni vsemogočna; predvsem pa se da z njo marsikaj dokazati, če jo jemljemo preveč poenostavljeno in z njo zabrišemo probleme. Nekje drugje pravi Junković (94), da je frekvenco posameznih glasov v Vramčevih delih računal na 10.000 glasovih (10 odlomkov po 1000); glede na to lahko rečemo, da je vsega skupaj upoštevanih 12 primerov z *dž*. Kakšna je stvarna porazdelitev odlomkov v Vramčevih delih, na osnovi katerih so računani procenti, ne vemo. Poleg tega z izračunanimi procenti pri Junkoviću nekaj ni v redu. Ne more biti pogostnost glasu *dž*, ki je nastal iz *d'*, večja kot pogostnost glasu *dž* sploh. Najbrž je napaka pri decimalni in bi moralo biti pravilno v K 0,04 % in v PN in PG 0,09 %; to pa je v absolutnih številkah desetkrat manj.⁸² In če je vseh primerov za statistično obdelavo 12, ki so razdeljeni na 2 različni deli (*Kroniko* in *Postilo*) in ti spet razdeljeni na reflekske za *d'* in na druge primere z *dž*, potem je frekvenca tako majhna, da mora odpovedati vsaka statistična analiza. Tudi ni brez pomena, kako so reflekski porazdeljeni v posameznih kategorijah teksta: v evangeljskih tekstih bi npr. bil lahko večji vpliv tradicije.⁸³ Prav tako bi bilo treba v analizah upoštevati, v kakšnih kategorijah besed se *dž* najbolj pojavlja. Opozoril bi, da so v slovenskih vzhodnih dialektih⁸⁴ participi na *-jen* in iterativi večkrat analogično na novo tvorjeni in

⁸² Podobne napake najdemo tudi drugod, npr. na str. 69 je 0,8 % namesto 0,08 %.

⁸³ *Kroniko* je prevajal iz tujega jezika; v *Postilu* pa bi v evangeljskih tekstih bil lahko vplivan po kaki starejši, v nekoliko drugačnem jeziku pisani predlogi. Prireditelji Trubarjeve *Postile* so npr. evangelije prepisali iz Dalmatina in jih vključili v Trubarjev tekst. In tudi pri Vramcu je jezik v evangelijih arhaičnejši (gl. Junković, 55; prim. tudi Jagić, *AfslPh* 27, 1905, 584–585).

⁸⁴ Prim. Oblak, Nešto o megjumurskom narječju, *ZNŽO* 1, 1896, 49–50; Ozvald, *Zur Phonetik*, 15; Morfologija središkega narečja, 91; Ramovš, *HG* II, 253.

pri tem nastopa nova skupina *dj* (*rodjen za rojen* ipd.), ki bi morda lahko ponekod v kajkavščini dala po novejšem razvoju *dž*.⁸⁵ Razen tega si je pri participih (ki predstavljajo precejšen del primerov z *d'*) lahko zapomniti, če hočemo korigirati v to smer, da je treba tu *j* zamenjati z *dž*. Da se je Vramec že v Kroniki trudil uvesti *dž* na[459]mesto *j*, nam dovolj jasno kaže pri Junkoviću navedena hiperkorektura *Akviledža* za *Akvilejo*, tako da ni bilo treba, da bi ga pozneje k temu posebno vzpodbujalo okolje z govorenim *d'*. Če je bila pri njem težnja zamenjavati *j* < *d'* z *dž*, potem je tudi povsem razumljiva večja pogostnost *dž*-ja v kasnejših delih, ko je imel več prakse, ne da bi bil za to potreben vpliv varaždinskega okolja. Glede vpliva varaždinskega okolja je treba upoštevati tudi to, da je Vramec prišel v Varaždin 1585, a že 1586 je izdal v Varaždinu Postilo. Postile torej po vsej verjetnosti ni napisal (vsaj ne v celoti) v Varaždinu, kot Junković večkrat poudarja (gl. še 33), ampak že prej, saj ima PN 238 listov in PG 118 listov, skupaj torej 712 strani. Po Junkoviću bi se moral Vramec po prihodu v Varaždin že toliko privaditi tamkajšnjega govora, da bi ta govor pustil zelo pomembne sledove v njegovem pisanju, tudi še v drugih stvareh, ne samo pri *d'*,⁸⁶ in po vsem tem še napisati obsežno delo, ki so mu ga morali po tem še natisniti – in to vse približno v enem letu.⁸⁷ To seveda ni verjetno in daljnosežni zaključki, ki jih Junković iz tega izvaja, nimajo dovolj realne podlage.

Nekaj težav dela Junkovićeve dokaz s kajkavskimi velelniki *ječ*, *poveč*. Na videz je precej prepričljiv. Toda podatek, da so ti velelniki ohranjeni do danes v severnih kajkavskih in slovenskih panonskih govorih, ni točen. Slovenski panonski govori teh velelnikov ne poznajo: znani so le v Središču,⁸⁸ ki ima nekaj kajkavskih vplivov. Če bi bili ti velelniki (kot posledica dolgo ohranjenega *d'*) značilnost vsega severnega dela nekdanje Junkovićeve P skupine, potem je nerazumljivo, zakaj imajo danes vsi slovenski panonski govori z izjemo Središča v njih *j* – in ne samo danes: tudi stari prekmurški teksti nimajo *č*, vpliv ostalih slovenskih dialektov na prekmurščino pred 18. st. pa ni bil tolikšen, da bi mogli biti izpodrinjeni. Ne vem, če se areala po Junkoviću dolgo ohranjenega *d'* in teh velelnikov krijeta v kajkavščini, vsekakor se v slovenščini ne, zato ta Junkovićeve razlaga ni verjetna.

⁸⁵ Prim. op. 78.

⁸⁶ Tudi npr. v pisavi refleksov za *q* in sonantni *l* (gl. Junković, 33–34, 69–70).

⁸⁷ Junković (14), pravi: »1585. Imenovan je za župnika v Varaždinu po zaslugi P. Herešinca, ki je tisto leto postal škof.« Verjetno torej Vramec ni prišel že v začetku leta v Varaždin, ampak po 3. marcu 1585, ko je Herešinac postal škof, vendar pred 1. julijem, ker takrat že nastopa kot varaždinski župnik. Prvi del Postile pa je bil po mnenju Klaića dotiskan vsekakor pred 16. marcem 1586 (prim. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium XXXI, Zagreb 1908, XXX–XXXII).

⁸⁸ In še tu le kot dubletne oblike k normalnim slovenskim; gl. Ozvald, Morfologija, 94. Gl. tudi Ozvald, Zur Phonetik, 15; Ramovš, KZSJ, 79. Do zdaj so se ti velelniki izgubili tudi že v Središču; gl. Kolarič, SR 9, 1956, 168.

Junković pravi (211): »Nemogoče je sprejeti Ramovševo razlago, da se je *ječ* razvilo iz *jej + d*, kjer je *d* prišel iz ostalih oblik (*jede* ipd.), tavtosilabično *-jd* pa je prešlo v *-jt* in potem v *-ć* kakor čak. *najt* > *nać* /.../ Panonsko *-jt* ne daje *-ć* (*-č*), prim. *cajt* ('čas'), *lajt* ('sod'), *bajt* gen. pl. od *bajta* ('koliba'), hodi ga *najt* sup. Glagoli kot *jesti* ne uvajajo *d* iz prezenta v velelnik, ampak ravno nasprotno: kjer je *d'* prešel v *j*, se ta širi iz velelnika v ostale oblike, prim. *jej* prez., *jesti* inf., *jejl* – *jejli* op. del., *jejstina* idr.«

To zavračanje Ramovša ni brezhibno. Primerjanje *jej + d*s *cajt*, *lajt*, *bajt* ne pride v poštev, ker v teh besedah vzdržujejo *jt* ostale oblike. Junković ni upošteval, da mora tisti, ki zahteva alternacijo *bajta*, gen. pl. **bač*, zahtevati, če [460] zagovarja tako teorijo glede razvoja *d'* kot on, tudi alternacijo *meja*, gen. pl. **meč* (< *med'a*, *met'* – v 16. st. *d'* še ohranjen in pred tem prehod izglasnih zvonečih v nezvoneče – < *med'a*, *med'*) in še prej **tuč* 'tuj', *tuja* -e, tega pa ni, zato so njegovi dokazi z *bajt* itd. neuporabljivi. Tudi za čakavščino, kjer je *nać* – *najdem*, nimam podatkov, da bi k *brajda* bil gen. pl. **brać*.⁸⁹ Podobno je s supinom *najt*, ki je sicer malo boljši dokaz od *bajt*, *cajt*, toda tudi tu so drugi supini v razmerju do infinitiva \emptyset : *j*, medtem ko se končni konzontant ne spreminja in je tudi tu *jt* lahko analogično vzdrževan.⁹⁰ Druga stvar, to, da v kajkavskih govorih, kjer imajo po Junkoviću zgodnejši *j* < *d'*, pri glagolu *jesti* prodira *j* iz imperativa v druge oblike,⁹¹ tudi ne nasprotuje Ramovševi razlagi, ampak jo z izenačevanjem konzontizma v imperativu in drugih oblikah (tu pač v drugo smer) prej potrjuje. Kljub vsemu pa je težko reči, če je Ramovševa razlaga pravilna; prav lahko bi šlo tudi za vpliv vzhodnejših govorov.⁹²

Junković torej tudi na področju konzontizma svoje teorije ni dokazal.

Južnoslovanski jeziki (zahodni) se niso formirali na tak način, da bi se razvijali ločeno. Že v začetnem obdobju najbrž ni bilo trdnih samostojnih enot. Posamezne izoglose, ki se ne pokrivajo, niso izločevale jezikov. Kake rasne čistosti v tem smislu ne moremo iskati ne pri slovenščini in ne pri srbohrvaščini. Niti kakih prajezikov najbrž ne moremo nastavljeni. Sedanja slovenščino, mislim, da je razdelila zgodnja izoglosa oženja jata, ki je imela za posledico tudi denazalizacijo proti dolgo ohranjeni nazalnosti. To se je zgodilo najbrž že pred pojavi, ki so tipično slovenski in so do neke

⁸⁹ Beseda je znana v čakavščini, gl. npr. Tentor, Leksička slaganja, Razprave 2. razreda SAZU I, 1950, 71; Hamm, Govor otoka Suska, HDZ I, 153.

⁹⁰ Sam infinitiv v čakavskem kratkem infinitivu *nać* je lažje nastal, ker je infinitiv že bil možen na *-ć* (*reć* itd.).

⁹¹ Vendar je v resnici *j* v *jesti* najbrž lokalno omejen, saj ga ne najdem niti v enem od številnih Ivšičevih primerkov teksta iz raznih kajkavskih krajev (povsod samo *jemo* v raznih variantah) niti v bednjanskem govoru.

⁹² Prim. npr. te velelnike v Virju (Fancev, Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie, AfslPh 29, 1907, 329). Tudi Aleksić (Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta, JF 16, 1937, 37) pravi: »Mislim, da se pri razlagi teh primerov ni upravičeno sklicevati tudi na kaj drugega kot na tako običajne in v vseh srbohrvaških govorih tako razširjene oblike *jeđ*, *viđ* itd. /.../«

mere povezali približno sedanje slovensko ozemlje ter jih z današnjega stališča lahko ocenimo kot pojave, značilne za formiranje slovenščine, kot so premik cirkumfleksa, denazalizacija *q* v *o* širše kvalitete od etimološkega *o*,⁹³ par dolgega *ě* in dolgega *o* in sledeča paralelna diftongizacija v eno ali drugo smer. Izgube posttoničnih dolžin in novi cirkumfleks povezujejo slovenščino in kajkavščino; prav tako vsaj do neke mere tudi daljšanja v določenih morfoloških kategorijah in pozicijah. Te stvari so se po posameznih dialektih bodisi izgubljale ali analogično širile na nadaljnje kategorije. Izoglose zajemajo tudi naprej različne areale (prim. npr. razvoj psl. *w*) in resnično sorodnost nam lahko v bistvu prikaže le skupnost izoglos, genetična nepretrganost povezave nam ničesar ne nudi, saj posamezna izoglosa nič ne pomeni – posebno še ne taka, kot je *e = ę*, za katero ni mogoče dokazati, da bi bila v panonskih govorih druga kot v centralni slovenščini. Zgodnji jezikovni pojavi so torej nekajkrat družili slovenščino in kajkavščino, vendar nekateri jezikovni pojavi, ki so značilni za formiranje slovenščine, zajemajo vso [461] slovenščino skupaj s slovenskimi panonskimi dialekti in jo ločijo od kajkavščine. Večstoletno obdobje po prvem tisočletju je kajkavščino zaradi zgodovinskih razmer najbrž nekoliko bolj ločilo od slovenščine, v dobi turških vpadov pa se je medsebojni vpliv verjetno spet povečal. Sedanji južnoslovanski jeziki pa so seveda produkt celotnega sklopa jezikovnih procesov, zlasti pa političnih in kulturnih dejavnikov, ki so delovali v njihovi zgodovini.

Doslej sem obravnaval bolj načelne stvari v Junkovičevi knjigi. Nekaj pripomb bi bilo treba navesti še k obravnavi usode refleksov za *o* in *q*, ki so mu pri njegovi teoriji bolj drugotni dokazi za nesorodnost slovenščine in kajkavščine.

Na str. 21 Junković pravi: »Sorodnost po izvoru se ne dokazuje z rekonstrukcijo izbranih primerov, ampak celotnih sestavov. Kajkavci niso posebno blizu Makedoncem zato, ker eni in drugi pravijo *den*. So pa strokovnjaki, ki dajejo velik pomen podobnosti med slovensko in kajkavsko obliko *rɔ 'ɔka* (prim. t. 5.5), popolnoma pa zemarjajo razliko med slovenskim *nɔ 'ɔga* in kajkavskim *nōga* (t. 2.4). Nihče molče ne obide razlike med kajkavskim *sen* in makedonskim *son*, čeprav opozicija *ɛ ≠ ɛ* nika- kor ni važnejša od tiste med *q ≠ o*.« Tu mi ni popolnoma jasno, kaj hoče povedati. Ali to, da je v kajkavščini nasprotje med *q* in *o*, v slovenščini pa ne? V slovenščini so refleksi za *q* in *o* različni; pri *roka* in *noga* gre za slučajen sovpad v dveh leksemih, ker je vokalizem iz besede *noga* analogično vnesen v besedo *roka*,⁹⁴ pa še tu je v gen. pl.

⁹³ To zajema tudi še nekatere obrobne kajkavske govore.

⁹⁴ Tako v knjižnem jeziku in večini dialektov. To se je zgodilo zato, ker se je pri *roka* (kot zelo frekventni besedi, prim. isto pri *glava*) ohranila starejša akcentuacija z naglašeni končnicami v nekaterih sklonih in na ta način v teh sklonih sovpadla s primeri z etimološkim *o* v osnovi (*noga*), zato je običajno prevzet vokalizem iz besede *noga* tudi v tistih oblikah, ki prihajajo pod akcent ob sekundarnem premiku. Dobimo pa tudi obratni pojav, da je vokalizem v besedi *noga* prevzet po *roka* (prim. Rigler, Južnotranjski govori, 41).

razlika pogosto še ohranjena (dol. *ruók* : *núk*). Vokalizem v besedi *roka*, kot ga navaja Junkovič, sploh ne reprezentira nosnika *q*.

Prav tako mi je nejasno njegovo izvajanje na str. 45–46: »Razmerja med enotami, variantami in dubletami so važnejša pri diahronem proučevanju kakor pri primerjanju po fonetični podobnosti. Reči, da je *q* v slovenščini in kajkavščini dal *o*, nič ne pomeni, če se hkrati ne pokaže, da je razdelitev opozicije *o* ≠ *q* v obeh sestavih doživela enako usodo. To pa se ni zgodilo. Za ilustracijo bomo primerjali arhaični ziljski govor (Ramovš, *Hist. gram.* VII, 7–10) s kajkavskim svibovškim (Varaždinske Toplice):

Kontekst	ô ≠	'aą	ó (õ) ≠	a'a	ò (õ) ≠	'a
ZILJA	bûæg	zǫb	potóka	gósli	nò"ga	g'ǫšča
			dóbər	rǫ'ǫčē	òsmě	
			vólja			
SVIBOVEC	b'uouok	z'ǫ"ǫ"p	ǫsmi	ro"o"ka	nóga	gǫšča
	v'uouola				potóka	gǫsli
					dóbər	

[462] Treba je pripomniti, da je krajšanje *gǫ'ǫšča* > *g'ǫšča* in *òsmě* > *òsmě* nov pojav, pogojen s skupino -CC-. Opozicije *o* ≠ *q* v kratkih zlogih prej ni bilo, ustvarjanje novih: '*ǫ* ≠ *ò*, '*ǫ* ≠ *ò*^a, *ò* ≠ *ò*^a, pa ni nadaljevanje razmerja *o* ≠ *q*. V kajkavskem dialektu je opozicija *o* ≠ *q* nasprotno ohranjena v vseh kontekstih, ker intonacija in kvantiteta nista pokvarili sestava vokalnih opozicij, kakor se je to zgodilo v slovenskih dialektih.«

Najprej bi omenil, da v Ramovševi HG VII, 7–10, ni primera *gósli*, saj beseda v slovenščini ni preveč običajna.⁹⁵ Če bi bila, bi imela v ziljskem dialektu drugačno akcentuacijo kot pri Junkoviču (prim. *òsmě*) in drugačno vokalno kvaliteto (prim. *g'ǫšča*). Podatki torej niso v redu navedeni.⁹⁶ Dalje seveda ni točno, da v ziljščini »opozicije *o* ≠ *q* v kratkih zlogih prej ni bilo«, ker je razlika v kratkih zlogih še obstajala ob času daljšanja akuta, ki se je v ziljščini izvršilo kot v vseh severnih slovenskih dialektih pozno. Prav pri Junkoviču navedena primera *gǫšča* in *ǫsmi* dovolj jasno kaže na to, da so nekoč bile razlike in da tudi kvalitete v novih kratkih zlogih *ò* ≠ *ǫ* predstavljajo nadaljevanje nekdanjega nasprotja *o* ≠ *q*. Šele po podaljšanju akuta je prišlo v ziljščini do nevtralizacije obeh *o*-jev (iz *o* in *q*) v kratkih zlogih. V rezijanščini, ki je genetično povezana z ziljščino, pa je ohranjena razlika tudi v tistih akcentuiranih

⁹⁵ Ramovš jo navaja le za prekmurščino (HG VII, 185).

⁹⁶ Najbrž je zgled napačno napravil Junkovič sam iz besede *ǫóslí*, ki je pri Ramovšu navedena eno stran pred opisom ziljskega dialekta med splošnimi podatki o koroški narečni skupini. Navedena je skupaj z drugimi rožanskimi besedami, kjer je tudi *hǫāžēj* < *glāžej*, in ker je videl, da se *g* spreminja, je najbrž mislil, da je *ǫóslí* iz *gósli*; je pa to le koroška deminutivna oblika od *osel*.

zlogih, ki so bili kratki vse do izgube kvantitetnih opozicij. Pač pa prav Junkovičevi primeri za kajkavščino kažejo na nevtralizacijo $o = q$ v kratkih zlogih (*potóka, dóber = góšča, góslí*) in ne vem, kako on s tem dokazuje prav nasprotno.

Na koncu bi še opozoril, da je pri Vramcu veliko podobnosti s starejšimi slovenskimi teksti. Glede pisave dolgega *f* in kratkega *s* bi omenil, da kažejo primeri, ki jih Junkovič navaja,⁹⁷ na enako tiskarsko razvrstitev, kot sem jo ugotovil za prve slovenske protestantske tiske.⁹⁸ Podobno je označevanje *Ij, nj* (40), opuščanje *j* med dvema vokaloma (41), dublete kot *kraljestvo – kraljevstvo* (47) ipd. Tudi za Vramca je značilna uporaba sinonimov kot pri starejših slovenskih piscih. Mislim, da je to značilnost piscev, ki so pisali jezik, ki se je formiral, in so hoteli biti razumljivi čim širšemu krogu bralcev ter morda deloma značilnost dobe. Iz tega je težko delati zaključke, »da je tak način pisanja bil običajen v kajkavski književnosti« in da to kaže na to, »da je kajkavska književnost starejša od najstarejših ohranjenih del« (55). Za nekatere arhaizme misli Junkovič (56), da v živih kajkavskih govorih 16. st. niso bili več v rabi: gen. sing. *z domu*, dat. sing. *szinouí, moseuí*. Tu bi opozoril, da je v slovenščini v adverbialni zvezi *z domu* (oz. *zdomiz -i < -u*) v dolenjskih in vzhodnih dialektih še danes živo (z nenaglašeno končnico) in da je v slovenščini v starejših tekstih (16. st.) in dialektično znana končnica [463] *-oví* v dat. sing. Po Ramovšu (Morfologija, 39) je v dialektih ta končnica redka, najpogostejša v Ormožu,⁹⁹ ptujskem okraju, Halozah in Slovenskih goricah.

Junkovičeva knjiga, ki sicer prinaša tudi marsikaj zanimivega in sprejemljivega in dosti novega v metodološkem pogledu, je torej v svoji osnovni tezi podati razmerje med kajkavščino in slovenščino zaradi napačnih interpretacij zlasti slovenskega gradi-va povsem zgrešila svoj cilj. Zanimivo pa je, da so hrvaški lingvisti, kolikor poznam odmeve pri njih,¹⁰⁰ Junkovičeve teze – predvsem še, kar se tiče razmerja med slovenščino in kajkavščino – brez pridržkov sprejeli; celo z mnenjem, »da je končno zaključena diskusija o problemu, ki se v slavistiki vleče že skoraj stoletje in pol«.¹⁰¹

⁹⁷ Na str. 40–41 in v članku O jeziku Vitezovičeve kronike, RSI 2, 1958, 98. Drugod transliterira oba znaka *s s*.

⁹⁸ Gl. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, 217–218.

⁹⁹ Prim. mnenje Jembriha, da je bil Vramec doma iz Ormoža (gl. na začetku članka).

¹⁰⁰ Prim. Moguš, Fonološki razvoj hrvatskoga jezika; Šojat, Kajkavsko narječje u 16. stoljeću i problem njegova podrijetla, *Suvremena lingvistika* 7–8, 1973, 73–76.

¹⁰¹ Gl. V. Zečević, *Filologija* 7, 1973, 277.

Že od začetka slovanske filologije so raziskovalce vznemirjale sorodstvene vezi med posameznimi južnoslovanskimi dialekti. Najbolj problematičen je bil odnos med slovenščino in hrvaško kajkavščino, saj gre za razmerje med skupinami dialektov, ki pripadajo različnim jezikom in različnim narodom, so pa med seboj nedvomno sorodni. Sprva je šlo za problem, ali je kajkavščina del slovenskega jezika ali ne in ali je treba v zvezi s tem kajkavce pri raznih obravnavah vključevati v slovenski jezik in zgodovino, pozneje, ko so začeli gledati na te stvari bolj kompleksno, ne samo z jezikovnega stališča, so se polemike razvijale s stališča genetske, manj s stališča tipološke sorodnosti.

V predvojnem času sta se izkristalizirali zlasti dve teoriji tedaj vodilnih lingvistov Ramovša in Belića.

Po Ramovšu¹ je hrvaški kajkavski dialekt genetsko vezan na slovenščino in je z njo sprva nekaj stoletij živel isto življenje, nato pa je bil zaradi spremenjenih političnih razmer pritegnjen v srbohrvaško jezikovno sfero. Z današnjega stališča je po Ramovšu kajkavščina dialekt srbohrvaškega jezika. Sorodnost slovenščine in kajkavščine je Ramovš utemeljeval z naslednjimi elementi: razvoj psl. *t'* in *d'* v *člč* – *j* (*đ* v vzhodni kajkavščini naj bi nastal po štokavizaciji); enak razvoj skupin *st'*, *zd'*; razvoj nazalnega *o* v *o*; kontrahirana končnica instr. sing. fem.; razvoj palatalnega *r* pred vokalom v *ri*; vpliv kvantitete vokala na njegovo kvaliteto; prvotno širok refleks dolgega jata v vzhodnoslovenskih in kajkavskih dialektih, kar je treba vezati še na severne in vzhodne štokavske dialekte; enaka obravnava polglasnikov v kajkavskih ter štajerskih in koroških dialektih; slovensko-kajkavska vprašalnica *kaj*; oblika *(j)očā* (poleg sprejete što. -čak. *otac*); -*ov* v gen. pl. moških samostalnikov; brezkončniški gen. pl. v *a*-jevski sklanji; oblika *krrī*; izguba vokativnih oblik; pogosta tvorba komparativa na -*ši*, -*eši*; tvorba futura; ohranitev supina; izguba imperfekta, aorista in participa na -*ši*; razširjevanje

¹ F. Ramovš, Slovenački jezik, NESHS IV (1929), 192–208; Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen, Mélanges de philologie offerts à M. J. J. Mikkola, Helsinki 1931, 218–238; Kratka zgodovina slovenskega jezika, Ljubljana 1936.

osnove pri oblikah 3. pl. prez. po drugih osebah in prevzem končnice *-jo*; velik del skupne leksike. Razen tega [30] je po Ramovšu tudi v poznejših časih marsikatera kajkavska ali štajerskoslovenska novost mogla zajeti sosednji slovenski oz. kajkavski pas. Našteje še 17 takih posebnosti; pomembnejše med njimi so zlasti naslednje: *u* iz sonantnega *l*, protetični *v*, prehod izglasnega *-m* v *-n*, prevzem *-m* iz mask. in nevtr. v instr. sg. fem., končnica *-oga* v pridevniški sklanji, razvoj *xt* v *št* (*kto* v *što*), adverbi na *-ečke -ečki*, sekundarne analogične dolžine, analogične oblike participov in iterativov tipa *rodjen, zbudjavati*, razvoj palatalnega *n* itd.

Po Beliću² pa je kajkavski dialekt sekundarna tvorba, nastala iz delov slovenščine, čakavščine in štokavščine s simbiozo teh treh osnov. Možnost za tako simbiozo vidi Belić v migracijah, mešanju prebivalstva. Kajkavščino deli na tri področja: na vzhodno, severozahodno in jugozahodno. Glavna značilnost vzhodne skupine, ki sega na vzhod od črte Varaždin–Zagreb in dalje čez Savo in Kolpo, je refleks *č* in *dž* za psl. skupini *tj* in *dj*, v severozahodni na zahodu od črte Varaždin–Zagreb in severno od Save ti skupini reflektirata kot *č* in *j*, južno od tu v jugozahodni skupini pa imajo *ć* in *j*. Na osnovi take delitve je po Beliću lahko ugotoviti, da je osnova vzhodnega dela štokavska, jugozahodnega čakavska in samo severozahodnega slovensko-kajkavska. Tudi na osnovi akcentskih razmer se pokaže Beliću enaka delitev.

Najpomembnejši raziskovalec kajkavščine iz prve polovice tega stoletja pa je bil S. Ivšić.³ On sicer ni postavil direktne hipoteze o nastanku in izvoru kajkavskega dialekt, ampak je s svojo tezo o enotnosti kajkavske akcentuacije indirektno ovrgel Belićevo hipotezo o mešanem izvoru kajkavskega dialekt. Vsaj do neke mere pa je s svojimi navajanji razlik v razvoju akcenta do slovenščine indirektno oporekal tudi Ramovšu, ker njegov kajkavski akcentski sistem kaže po njem kajkavsko individualnost, različno od slovenskega sistema.

V zadnjem času je nastopil z novo teorijo o izvoru kajkavskega dialekt še Z. Junković.⁴ Izhaja iz Ivšičeve teze o samostojnosti kajkavskega dialekt. Prvotno cepitev zahodnih južnoslovanskih jezikov na štiri enote povzema po Ramovšu, vendar postavlja med njimi drugačne genetske odnose kot Ramovš. Po Junkoviću se od zahodnega južnoslovanskega prajezika ni odcepila, kot je mislil Ramovš, najprej štokavščina, iz preostalega dela bi se nato ločila čakavščina, nazadnje pa bi se ločili še slovenščina [31] in kajkavščina, ampak se je po njegovem ločila najprej alpska skupina, medtem ko so ostale raška (tj. približno štokavska), primorska (tj. približno čakavska)

² A. Belić, Kajkavski dijalekat, NESHS II (1927), 222–228; isti, Dr. Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca, JF 14, 1935, 241–246.

³ S. Ivšić, Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića, Zbornik u čast A. Belića, Beograd 1937, 183–195; Jezik Hrvata kajkavaca, LJAZU 48, 1936, 47–88.

⁴ Z. Junković, Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta, Rad JAZU 363, Zagreb 1972.

in panonska skupina še združene. Iz panonske skupine so se po Junkoviću razvili poleg kajkavskega dialekta še prleški, goričanski, prekmurski, verjetno pa tudi nekateri štajerski in štokavski govori. Junković je svojo tezo zgradil na naslednjih elementih: v alpski skupini ne sovpadeta etimološki in nazalni *e*, v ostalih treh pa sovpadeta; alpska skupina ni skrajšala akuta izven ultime, medtem ko so ga ostale skupine skrajšale; alpska skupina je izvedla progresivno metatanko padajočega akcenta, ostale skupine pa ne, a podoben pojav v slovenskih panonskih govorih je poznejši in ni enak alpsko-slovenskemu; kajkavščina ima svoj osnovni akcentski sistem, razvoj kajkavske akcentuacije pa je po svojih razmerjih bližji štokavskemu kot slovenskemu; kajkavska daljšanja akcenta so morfološka, slovenska pa prozodijska; pomembnejši kot razvoj *d'* v *j* je paralelen ali neparalelen razvoj skupin *st'* in *zd'*, ki jih alpska skupina ni razvijala paralelno in z njo tudi ne čakavščina, medtem ko je v panonski skupini razvoj teh grup paralelen kot v štokavščini; severozahodno panonski *j* iz *d'* ni identičen z alpskim *j* iz *d'*, ampak je poznejši, nastal po 16. st. To Junkovićevo teorijo so večinoma sprejeli tudi drugi sodobni hrvaški jezikoslovci, zlasti M. Moguš, A. Šojat, V. Zečević itd.⁵

Če se kritično ozremo na vse te hipoteze, vidimo, da imajo vse svoje pomanjkljivosti, kolikor niso sploh zgrešene. Še najmanj netočnosti je pri Ramovšu, čeprav tudi pri njem niso vsi podatki točni zaradi preslabega poznanja kajkavskih govorov kot tudi zgodovinskega razvoja. Tako so npr. med pomembnejšimi stvarmi netočni nekateri podatki o razvoju polglasnikov, o prvotni kvaliteti jata, o sonantnem *l*, o kajkavski akcentuaciji. Slaba stran Ramovševe hipoteze je, da je zgrajena le na fonetsko-morfoloških značilnostih (in ob opozorilu na leksiko), a akcentske značilnosti pušča skoraj popolnoma ob strani, medtem ko igra pri drugih hipotezah akcent precejšnjo vlogo. Junković pri kritiki Ramovša tudi poudarja, da številne Ramovševe izoglose ne pripadajo obdobju razpada zahodnega južnoslovenskega prajezika, kar bi bilo za določanje genetske sorodnosti bistveno, ampak so mlajše. S tem Junković priznava podobnost, ne pa genetske sorodnosti.

Belićeva delitev po refleksih za *t'* in *d'*, vsaj kar se tiče razmerja *ć* : *č*, nikakor ni sprejemljiva, saj je *ć* le starejša stopnja *č*-ja in ne more izkazovati različnih osnov, ki bi prišle v sestav kajkavščine, saj *č* tudi ni izrazita značilnost slovenščine, ker ima ves zahodni del slovenščine še danes *ć*. Razlage kajkavskega akcenta pri Beliću niso dovolj prepričljive, saj je [32] lažje izhajati iz Ivšića (razen pri čakavsko-kajkavski grupi), vendar pa ni mogoče zavračati Belićeve teorije s takimi argumenti, kot je npr. ta (ki ga navaja Junković in po njem Moguš),⁶ da ji nasprotuje izguba intonacije (metatonija *súša* v *súša*) v najzahodnejših delih kajkavskega dialekta, kar pa je samo po sebi razumljivo treba vezati na slovensko štajersko in prekmursko izgubo intonacijskih opozicij in ne na štokavski prehod novega akuta v cirkumfleks.

⁵ J. Rigler, Junkovićeva kajkavska teorija in slovenščina, SR 24, 1976, 463 (dalje citiram JKTS).

⁶ M. Moguš, Fonološki razvoj hrvatskoga jezika, Zagreb 1971, 32.

Ivšičeva teorija o osnovni hrvaški kajkavski akcentuaciji je naperjena zlasti proti Beličevemu mnenju o izvoru kajkavskega dialekta in njegovi trojni osnovi, saj skuša zanj dokazati skupno osnovo in njegovo akcentsko raznolikost spraviti na skupen imenovalec. Pri tem pa poudarja ob nekaterih očitnih sorodnostih kajkavske s slovensko akcentuacijo tudi razlike, ki jih je ob slabem poznanju slovenske akcentuacije potencial, čeprav nikjer ne poskuša postavljati med kajkavščino in slovenščino tako ostrih genetskih mej, kot je to storil Junković. Vse te akcentske pojave, ki jih obravnava Ivšič, je pozneje vključil v svojo hipotezo Junković, zato jih bom obravnaval ob Junkoviću, da se stvari ne bi ponavljale.

Junkovičeva hipoteza je jasno precizirana z jasno postavljenimi problemi in izpeljana z navidezno tako frapantno jasnimi dokazi, da ni čudno, če so se pojavila ob njej mnenja, da je »končno zaključena diskusija o problemu, ki se v slavistiki vleče že skoraj stoletje in pol«. ⁷ Vendar z Junkovićem v resnici nismo prišli nič bližje rešitvi tega problema, kajti ob kritičnem pretresu se pokaže, da njegovi argumenti niso trdni in da njegovi dokazi niso prepričljivi ali da so celo brez osnove ter da je gradil svojo hipotezo, ki je nekoliko tendenčno pobarvana, na preslabem poznanju slovenskih razmer in dejstev, ki jih ni videl ali pa morda tudi ni hotel videti.

Prvi Junkovičev argument: sovpad refleksov za etimološki in nazalni *e* na vsem zahodnem južnoslovanskem področju (štokavščina, čakavščina, kajkavščina in slovenski panonski dialekti) razen na področju alpske skupine, ki ga upoštevajo pri določanju genetske sorodnosti tudi nekateri drugi (npr. Ivić), ⁸ je še najbolj stvaren. Vendar je tudi ta izredno problematičen. Ne za kajkavščino in ne za čakavščino ne moremo z gotovostjo nastaviti direktno denazalizacijo nazalnega *e* v *e*, ki bi bil enak etimološkemu *e*-ju, kajti razvoj v posameznih primerih za palatalnimi konzonanti v *a* bi kazal na prvotno širšo kvaliteto *e*-ja iz nazala kot etimološkega *e*-ja (druga možnost bi bila pozicijska varianta z nazalnim *a* še v času nazalnosti). [33] V slovenskih panonskih dialektih bi tudi drugačen razvoj neakcentuiranega jata v poziciji pred nazalnim kot pred etimološkim *e* kazal na nekdanjo različno kvaliteto – ti slovenski dialekti pa naj bi genetsko ne spadali v alpsko skupino, ki naj bi bila osnova sedanje slovenščine. Po drugi strani pa z današnjega stališča sovpadeta refleksa za nazalni in etimološki *e* tako kot v srbohrvaščini tudi v večini slovenščine, in sicer ne samo v tistih dialektih, ki bi po Junkoviću spadali v panonsko skupino in bili genetsko bližji štokavščini kot gorenjščini, ampak tudi v dolenski in gorenjski narečni skupini, v južnoštajerskih dialektih, v obsoško-idrijskih dialektih, v istrskih dialektih, v Beli krajini, lokalno pa tudi še drugod, npr. v severnem delu beneških govorov. Ta dokaz je torej vse prej kot zanesljiv. ⁹

⁷ V. Zečević, *Filologija* 7, 1973, 277.

⁸ P. Ivić, *Fonološki aspekt genetič kog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe*, *Orbis scriptus, Festschrift für D. Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, München 1966, 377–378.

⁹ Prim. JKTS, 439–411.

Drugi Junkovičev dokaz z neskrajšanjem starega akuta v alpski skupini proti skrajšanju v drugih skupinah sploh ne prihaja v poštev, ker je vsaj severni del slovenščine, ki nedvomno in tudi po Junkoviču spada v alpsko skupino, kot vidimo po refleksih za jat, akut skrajšal in ga pozneje spet podaljšal. Različni refleksi namreč ne morejo biti pogojeni, kot misli Junkovič, z različno intonacijo, ker je pod novim akutom enak refleks kot pod starim in novim cirkumfleksom. Skrajšanje akuta v severnem delu slovenščine je torej popolnoma dokazljivo, zelo verjetno pa se je akut prvotno skrajšal tudi v južnem delu slovenščine, kot se da domnevati po drugih pojavih in tujkah.¹⁰

Naslednji Junkovičev dokaz je progresivna metataksa padajočega akcenta. Ta pojav je v resnici pomemben za izoblikovanje slovenske individualnosti, odločno pa govori proti Junkoviču, po katerem naj bi ta pojav ločil alpsko skupino od panonske in s tem tudi od slovenskih panonskih dialektov. Ker Junkovič ne more zanikati obstoja takega premika v slovenskih panonskih dialektih, ga loči od premika v alpski skupini in obravnava kot popolnoma drug pojav. Progresivna metataksa cirkumfleksa pa je v slovenskih panonskih dialektih evidentno ista kot v ostalih slovenskih dialektih in ne mlada, nastala šele v novejšem času že po izgubi intonacijskih opozicij, kot hoče dokazati Junkovič na osnovi enega analogičnega primera.¹¹

Tudi nadaljnji Junkovičevi dokazi z akcentskimi razvoji ne vzdržijo kritike.¹² Njegovo razlaganje odnosov med akcentskimi pojavi je skonstruirano, saj zanemarja pri njem sicer toliko proklamirano načelo diahronije in kronologije in izhaja iz sedanjih razmerij, ki pa so plod številnih kasnejših razvojev, pri tem se opira na posamezne, deloma celo nezanesljive [34] primere, ki jih je treba včasih le zamenjati, pa dobimo drugačne odnose. Delno je te razlage zakrivil tudi Ivšič. On je podobnost kajkavske in slovenske akcentuacije sicer priznaval, vendar je zaradi nepoznanja slovenskih narečnih akcentov mislil, da je razlik med slovenščino in kajkavščino več, kot jih je v resnici, obenem pa je mislil, da je slovenska akcentuacija bolj enotna. Tudi če je imel za slovenščino dvojne podatke, je bolj verjel tistim, ki so bili različni od kajkavskih.¹³ V resnici v slovenščini najdemo vse tiste kategorije novega cirkumfleksa kot v kajkavščini, vsaj narečno. Ta narečna področja pa navadno niso manjša od kajkavščine, zato bi težko razlagali te pojave kot kajkavski vpliv na obmejna slovenska področja. Pri novem cirkumfleksu je možnih nešteto analogij, zato moramo računati z možnostjo narečnega razširjanja novega cirkumfleksa na nove kategorije ali z njegovim odpravljanjem iz določenih kategorij. Za eno in drugo bi dobili primere; na odpravljanje, ki je v tej situaciji bolj pomembno, bi kazal verjetno gen. pl. *o*-jevskih samostalnikov moškega spola brez metatonije v gorenjščini, saj je v tej obliki metatonija nekoč gotovo

¹⁰ Prim. JKTS, 441–442.

¹¹ Prim. JKTS, 442–445.

¹² Prim. JKTS, 447–454.

¹³ Prim. JKTS, 448, op. 45.

bila, kot kažejo metatonijske spremembe celo v čakavščini in štokavščini. Osnovni akcentski sistem kajkavščine se v bistvu ne loči od slovenskega, če izvzamemo premik cirkumfleksa. Tudi kajkavska morfološka daljšanja akuta (tip *sela*, *okna*, gen. pl. *lo-nec*, lok. pl. *konjih*, instr. pl. *konji*, prid. *božji* itd.), ki jih Junković postavlja kot nasprotje slovenskim prozodijskim, niso samo kajkavska, ampak so bila vsaj v pretežni večini nekoč tudi slovenska, kot se da razbrati iz različnih narečnih refleksov, le da je poznejše slovensko prozodijsko daljšanje ta pojav v precejšnji meri zabrisalo, ker so se zaradi drugačnih relacij po splošnem daljšanju začele različne kvalitete vokalov, ki so nastale zaradi časovno drugačnega daljšanja (v dolenjščini npr. *u : uo*), odpravljati, a ostanki so vendarle še danes živi, še več pa jih lahko izluščimo iz tekstov 16. st.

Med dokazi iz konzonantizma je Junkoviću za določanje sorodnosti po poreklu važnejši odnos med *t'* – *d'* in skupinama *st'* – *zd'*, kot pa paralelnost oz. neparalelnost razvoja pri *t'* in *d'*. Glede na to pravi, da razlikujemo dve glavni smeri v razvoju. V alpski skupini in v čakavščini doživlja *d'* isto usodo v zvezi *zd'* in izven nje, v panonski skupini in v štokavščini pa se razvijata grupi *st'* in *zd'* paralelno, tudi tedaj, če *d'* da *j*. (Razvoju skupine *zd'* v *ždž* je zaradi eksistence glasu *dž* v teh govorih dal pri določanju genetskih odnosov pomembno mesto tudi P. Ivić.) Slovenski govori, ki izvirajo iz panonske skupine, naj bi se ujemali tudi po tej črti s hrvaškim kajkavskim dialektom. Iz tega torej sledi, da so slovenski vzhodni govori po razvoju *d'* genetsko bolj sorodni štokavščini kot ostali slovenščini. Vendar tudi ta Junkovićev argument odpade, saj slo[35]venščine tudi pri tem pojavu ne moremo ločiti od kajkavščine. Že Ramovš je suponiral tudi za celotno slovenščino paralelen razvoj grup *st'* in *zd'*, torej tako kot v kajkavščini in štokavščini. In sicer bi se v slovenščini skupini *st'* in *zd'* razvili v *šč/šč* in *ždž/ždž*. Pozneje bi se *šč* razvil v *š* le v posameznih dialektih, *ždž* pa v *ž* povsod drugod razen v prekmurščini. Z novim gradivom iz arhaičnega rezi-janskega dialekta se da tak razvoj zanesljivo dokazati, saj ima rezijanski dialekt, ki je na skrajnem severozahodnem koncu slovenskega ozemlja in glede na druge reflekse nedvomno spada v alpsko skupino, še danes refleks *žd'*. Odnos med *t'* in *d'* in skupinama *st'* in *zd'* torej odpade kot klasifikacijski element pri določanju odnosa med slovenščino, kajkavščino in štokavščino, problematičen pa je celo glede čakavščine, saj se mi zdi, da razvoj skupine *zd'* za zdaj v čakavščini še ni popolnoma jasen.¹⁴

Da bi Junković čim bolj razvrednotil pomen razvoja *d'* v *j*, ki je doslej veljal za enega od pomembnih pokazateljev sorodnosti med posameznimi skupinami, predvideva razvoj *d'* v *j* v različnih časovnih obdobjih. V severozahodnem delu panonske skupine (v glavnem so to slovenski panonski dialekti) naj bi bil *j* iz *d'* mlajši kot drugod, in sicer bi nastal šele po 16. st. Več momentov pa temu nasprotuje, npr. prodiranje štokavskega *d'* v tem času celo v tiste kajkavske govore (južne), ki bi tudi po Junkoviću že prej imeli *j*; prehajanje etimološkega *j* v *d'* v določenih pozicijah v delu prekmurske-

¹⁴ Prim. JKTS, 454–456.

ga dialekta (torej nastop skoraj obratnega pojava); povezovanje izoglos za *d'* in nazalni *o* in razvrstitev refleksov za oba glasova, ki bi po Junkoviću bila v panonski skupini prav obratna kot v alpski, ni verjetno; historični dokazi, ki jih navaja Junković, niso prepričljivi in tudi dokazi z velelniki *ječ*, *poveč* so videti prepričljivi le, če ne vemo, da navaja glede razširjenosti teh velelnikov napačne podatke.¹⁵

Po vsem tem vidimo, da je Junkovićeve teorija o izvoru kajkavskega dialekta vse prej kot dokončna rešitev tega problema.

Postavljati vprašanje genetske sorodnosti je sploh problematično. Če izhajamo iz tega, da je s prvo izogloso, ki loči posamezna področja, genetična vez pretrgana in čeprav bi poznejši pojavi veskozi ta področja spet združevali, bi ne bila genetično sorodna in bi imela drugačen izvor, nastane sploh problem, kaj nam tako gledanje lahko nudi. Točne relativne kronologije med različnimi pojavi, ki niso v medsebojni odvisnosti, navadno niso določljive, zato je problematično določati pri tako postopnem spreminjanju jezikovnih značilnosti od dialekta do dialekta, kot ga imamo na južnoslovanskem ozemlju, med katerimi dialekti je bila genetična vez s posamezno izogloso prej pretrgana in pri katerih kasneje. S takim postopkom kot [36] Junković ni mogoče dokazati samo tega (seveda če bi bili dokazi točni), kar je skušal dokazati Junković, da je ne samo slovensko panonsko področje, ampak verjetno tudi del slovenskih štajerskih dialektov genetično bolj soroden s štokavščino kot z gorenjščino, pač pa npr. tudi to, da je notranjščina genetično bolj sorodna štokavščini kot pa kraščini, čeprav je razlika med notranjščino in kraščino komaj zaznavna. Delitev po refleksu jata in po denazalizaciji je namreč po vsej verjetnosti starejša kot Junkovićeve po sovpadu etimološkega *e* z denazaliziranim nazalnim *e*, saj je etimološki *e* sovpadel z refleksom za nazal šele po denazalizaciji. In kraščina ter notranjščina spadata po tej delitvi verjetno vsaka v drugo skupino.¹⁶

Južnoslovanski jeziki se niso formirali na tak način, da bi se razvijali ločeno. Že v začetnem obdobju najbrž ni bilo trdnih samostojnih enot, ampak so se ob naselitvi najbrž pomešali razni elementi. Posamezne izoglose, ki se ne pokrivajo, niso bile tako izrazite, da bi že same izločevale jezike. Kake rasne čistosti v tem smislu ne moremo iskati ne pri slovenščini in ne pri srbohrvaščini. Niti kakih prajezikov najbrž ne moremo nastavljanjati. Sedanji južnoslovanski jeziki so produkt celotnega sklopa jezikovnih procesov, zlasti pa političnih in kulturnih dejavnikov, ki so delovali v njihovi zgodovini.

Sedanje slovensko ozemlje, mislim, da je razdelila zgodnja izoglosa oženja jata, ki je imela za posledico tudi denazalizacijo proti dolgo ohranjeni nazalnosti.¹⁷ To se je

¹⁵ Prim. JKTS, 456–460.

¹⁶ J. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SR 14, 1963, 25sl.; JKTS, 439.

¹⁷ J. Rigler, Rozwój ę w języku słoweńskim, Rocznik Slawistyczny 24, 1965, 79–92; Pregled ..., 26–30.

zgodilo najbrž že pred pojavi, ki so tipično slovenski in so do neke mere povezali približno sedanje slovensko ozemlje ter jih z današnjega stališča lahko ocenimo kot pojave, značilne za formiranje slovenščine. Med razmeroma zgodnje pojave moramo šteti tudi razvoj *d'v j*, ki v grobem povezuje slovenščino, čakavščino in kajkavščino, čeprav izoglosa razvoja *d'v j* vsaj zdaj ne poteka po mejah kajkavščine in čakavščine, saj se v vzhodni kajkavščini in zahodni štokavščini ne pokriva z mejami teh dialektov¹⁸ (ali je to novejše ali staro, za naš problem niti ni tako pomembno). Sem spada še kontrahirana končnica instr. sg. *a*-jevske sklanje, ki je prav tako značilna poleg slovenščine in kajkavščine tudi še za čakavščino, vendar je ta pojav manj pomemben, ker ni prinesel strukturnih sprememb. Relativno kronologijo med razvojem *d'v j* in oženjem jata ter denazalizacijo je težko postaviti, možno pa je, da je *j* starejši. Oženje jata veže velik del slovenščine na srbohrvaščino in na druge centralne slovanske jezike, le severozahodni del slovenščine je ohranil širšo kvaliteto kot tudi še drugi dve obrobni slovanski področji (okolica poljščine in [37] bolgarščine). V zvezi s tem je tudi zgodnejša ali kasnejša denazalizacija. Denazalizacija nazalnega *o v o* povezuje slovenščino (oz. tisti del slovenščine, ki nazalnosti ni ohranil) in kajkavščino nasproti štokavščini in čakavščini (ali vsaj večini čakavščine). Je pa že v okviru slovensko-kajkavske denazalizacije nazalnega *o v o* vsebovana tudi interna ločitev slovenščine in kajkavščine z denazalizacijo v širšo kvaliteto (v slovenščini) oz. v ožjo kvaliteto (v kajkavščini) od etimološkega *o*. Le skrajni severozahodni del kajkavščine je nazalni *o* denazaliziral še popolnoma na slovenski način. Tipični splošnoslovenski pojav, premik cirkumfleksa, je zajel slovensko ozemlje, čez sedanjo mejo se na obrobju kajkavščine le redko pojavi. Par dolgega jata in podaljšanega etimološkega *o* ter sledeča paralelna diftongizacija v eno ali drugo smer je spet slovenska posebnost, ki slovenščino loči od kajkavščine. S tem se v slovenščini pojavi zgodneje kot v kajkavščini vpliv vokalne kvantitete na kvaliteto. Metatonijski novi cirkumfleks, katerega relativne kronologije spet ni mogoče točno določiti, ki najbrž tudi ni vsak iz istega časa, izrazito povezuje slovenščino in kajkavščino, čeprav ni v vseh slovenskih dialektih razvit do enake mere, v posameznih redkih kategorijah pa sega tudi na ostala južnoslovanska področja, zlasti v severozahodno čakavščino. Prav tako povezuje slovenščino in kajkavščino izguba posttoničnih dolžin. Daljšanje akuta v določenih morfoloških kategorijah in določenih pozicijah je spet slovensko-kajkavska značilnost. Razvoj palatalnega *r* (v *rj* pred vokalom, drugod otrditev) je sprva enak v slovenščini in kajkavščini, nadaljnje analogično odpravljanje *j* v stranskih sklonih pa povezuje kajkavščino in slovenske vzhodne dialekte. Prehod zvnečih konzonantov v izglasju v nezveneče je značilen tako za kajkavščino kot za slovenščino, le nekaj zahodnejših slovenskih govorov predstavlja v tem izjemo s svojo arhaičnejšo stopnjo. Naslednje izoglose so pogosto zajemale del slovenšči-

¹⁸ P. Ivić, n. d., 380.

ne in kajkavščino ali del kajkavščine. Tako npr. slovensko prozodijsko daljšanje akuta (ki je tudi na podaljšanem področju na jugu zgodnejše, na severu pa kasnejše) ni zajelo slovenskih panonskih (in dela belokranjskih) dialektov, ki so pri tem pojavu povezani s kajkavščino. Razvoj polglasnika v smeri proti prednjemu vokalu pa je značilen za severovzhodni del slovenščine in kajkavščino. Vendar ne zajame le tistega dela slovenščine, ki naj bi spadal prvotno v panonsko skupino, ampak znatno večje področje. Ta pojav torej do neke mere povezuje skoraj polovico slovenščine in kajkavščino, ju pa obenem tudi ločuje, kajti vokalizacija se je izvršila v slovenščini in v kajkavščini v *e*-je različnih kvalitet in so sovpadli različni, razen tega pa v skladu s slovenskim in kajkavskim (ter sploh srbohrvaškim) vokalnim razvojem: v kajkavščini enako v dolgih in kratkih zlogih, v slovenščini pa različno. Kajkavščino loči od slovenščine in povezuje z večino srbohrvaških dialektov enak refleks za nazalni *o* in sonantni *l*. Razvoj *v*-ja je enak v kajkavščini in v vzhodnih [38] slovenskih dialektih. Očitna je tudi podobnost razvoja palatalnih *l* in *n* v kajkavščini in slovenščini (oz. velikem delu slovenščine). Slovenščina in kajkavščina enako obravnavata 3. os. pl. prezenta; omeniti je treba ohranitev supina in izgubo aorista in imperfekta ter participa na *-ši*. Nekaj sorodnosti je med slovenščino in kajkavščino v deklinaciji, npr. v gen. pl. moških samostalnikov pa tudi v gen. pl. *a*-jevske sklanje ter v izgubi posebnih oblik za vokativ, medtem ko je kajkavščina z izgubo dvojine povezana z drugimi srbohrvaškimi narečji. Pomembna je tudi velika leksikalna sorodnost kajkavščine s slovenščino, zlasti z vzhodnimi slovenskimi dialekti, ki tvorijo s kajkavščino leksikalno precej povezan prostor, in ne nazadnje, čeprav gre za posamezno besedo, ki se ne dotika strukture, tudi vprašalnica *kaj*.¹⁹

Izoglose so se torej vseskozi prepletale in v različnih časovnih obdobjih povezovala različna področja. Pomembnejši pojavi, ki kažejo na povezavo med posameznimi področji, so bili pravkar naštet. Seštevati pojave, ki kažejo na povezavo na eno ali drugo stran, kot so včasih delali (prim. npr. Oblaka,²⁰ Lukjanenka²¹), nima smisla, ker se vedno lahko še dodaja nove izoglose, saj med pravkar navedenimi niso izčrpane niti vse tiste, ki jih navaja Ramovš, ali pa se katero izogloso lahko oceni kot nepomembno in se jo črta. Po vsem tem pa lahko vidimo, da gre v bistvu med južnoslovanskimi dialekti za postopno prehajanje in spreminjanje enega jezikovnega tipa v drugega, med katerimi so natančne meje glede pripadnosti k temu ali drugemu knjižnemu jeziku določile v glavnem politične razmere. Pri tem pa je po eni strani nesporna precejšnja

¹⁹ Za pregled pojavov v kajkavščini in slovenščini gl. zlasti Z. Junković, n. d.; A. Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, Kaj 1969, št. 3–4, do 1971, št. 11; F. Ramovš, *Konzonantizem*, Ljubljana 1924; isti, *Dialekti*, Ljubljana 1935; J. Rigler, *Pregled ...*, SR 14, 1963, 25–78; isti, *Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih*, *Študije o slovstvu in jeziku*, Murska Sobota 1973, 113–128; isti, *Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina*, SR 24, 1976, 437–465, in v teh delih navedeno literaturo.

²⁰ V. Oblak, *Nešto o megjumurskom narječju*, ZNŽO 1, 1896, 44–62.

²¹ A. Lukjanenko, *Kajkavskoe narečje*, Kiev 1905.

sorodnost kajkavščine s slovenščino, po drugi strani pa je vendarle nekaj tipičnih posebnosti, ki so izoblikovale individualnost slovenskega jezika in so značilne za vso slovenščino ter jo s tem dovolj ostro ločujejo tudi od kajkavščine.

V

OCENE IN POLEMIKE

[371]

Zbrano delo I Frana Ramovša*

SAZU je začela izdajati Ramovševo Zbrano delo. Prva knjiga je izšla lani (1971). V predvidenih šestih ali sedmih knjigah naj bi izšel celoten Ramovšev objavljeni znanstveni opus (z izjemo neavtoriziranih skript, ki so jih izdali njegovi učenci, kot npr. skripta o vokalizmu 1920–1921), razen tega pa tudi nekateri bolj izdelani cikli predavanj, ki so nastala večinoma v prvem desetletju Ramovševega znanstvenega delovanja. Gradivo bo urejeno kronološko.

Izdaja je bila že težko pričakovana. Mnogo Ramovševih del je namreč težko dostopnih, a slavist, ki dela na tem področju, jih pri svojem delu nujno in stalno potrebuje. Čeprav je slavistika od Ramovševih časov precej napredovala, je Ramovševo delo vendarle take kvalitete, da ni mogoče mimo njega graditi dalje. Ramovševo delo predstavlja med drugim tudi sistematizacijo poznanja fonetike, akcentologije, morfologije in dialektologije slovenskega jezika v določenem obdobju. Zato izdaja Ramovševega zbranega dela ni samo stvar pietete, ampak resnična potreba tudi današnje slavistike in še zlasti slovenistike.

Prva knjiga obsega Ramovševe razprave, članke, poročila in kritike od leta 1913 do 1918 (oz. nadaljevanje razprave *Slovenische Studien* še iz 1920) ter rokopisa o zgodovini slovenskih slovnice in slovenske grafike. V neslovanskih jezikih objavljeni članki imajo tudi slovenski prevod. Knjigo sta uredila T. Logar in J. Rigler, prevode pa sta oskrbela A. Bajec in F. Tomšič.

Vse, kar je bilo mogoče, je objavljeno na osnovi fotokopij. Na novo so postavljeni le taki članki, ki so imeli neustrezen format (npr. iz *Slovana*) ter prevodi in rokopisna ostalina. Zaradi pomanjkanja znakov v tiskarnah in izredno težkega stavka, zaradi česar je bilo potrebno ogromno korektur, pa se je kljub temu izid prve knjige precej zavlekel. Iz istega vzroka je najbrž [372] ostala tudi še kaka tiskovna napaka,¹ nekatere

* Fran Ramovš, Zbrano delo, Prva knjiga, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 23/I, Ljubljana 1971, 372 str.

¹ Opazil sem še naslednje napake: str. 218, vr. 20 od sp. *defet* prav *defet*, str. 265, vr. 16 od zg. *gorenjšini* prav *gorenjščini*, str. 326, vr. 9 od sp. *kvaliteta* prav *kvalitete*, str. 338, vr. 6 od sp.

tudi popolnoma brez krivde urednikov. Tako je npr. na str. 304, vr. 26 od zg., trikrat postavljen *a* namesto znaka za reducirani *e*, čeprav je še na zadnjih korekturnih odtisih ta vrstica pravilno odtisnjena brez kakršne koli napake. Prav tako je na str. 256 v zadnji vrsti izpadel Pleteršnikov znak za polglasnik, ko so v tiskarni že po imprimaturju delali nov klišé. V prevodih pa je bilo treba zaradi tiskarne nekaj znakov tudi poenostaviti, vendar brez škode. Zaradi težav s tiskom je bilo treba tiskati v borgisu tudi prevode in opombe, kar bi bilo sicer v petitu.

Če že ne za izdajo, pa bi bilo vsaj za uporabnike mogoče vendarle dobro, če bi bile opombe k posameznim člankom podrobnejše. Toda za izdajo je bilo sprejeto načelo, naj se v opombah opozarja le na poznejše Ramovševe drugačne ali podrobnejše razlage in naj se ne zasleduje reševanja istih vprašanj pri drugih avtorjih. Po eni strani je to v redu, saj bi v izdaji, ki bo vsekakor monumentalna, take opombe sčasoma seveda zastarele, ker bi z novimi raziskavami ne bile več popolne, po drugi strani pa je to slabo, ker je uporabnik prikrajšan za podatke o drugačnih mnenjih in bo zato lahko prepričan, da je Ramovševa sodba dokončna.

V tem poročilu bi poskusil vsaj do neke mere dopolniti opombe k prvi knjigi Ramovša z novjšimi podatki in kritičnimi pripombami; nekoliko podrobneje zlasti še k najpomembnejšima Ramovševima razpravama v tej knjigi: *Slovenische Studien in Delo revizije za Dalmatinovo biblijo*.

Prvi Ramovšev objavljeni članek *Slovarski doneski iz Trubarjevih del* je izšel v ČZN X, 1913; vsebuje dopolnila k Pleteršniku iz Trubarjeve leksike. Dodaja tudi nekatere etimologije; nekaj jih je pozneje Ramovš sam popravil. V članku *Neuroi* kaže, s čim je treba to ime povezati.

V članku *Zur slovenischen Dialektforschung* (Iz slovenske dialektologije, 261–266²) govori najprej o spirantih v gorenjščini, ki so nastali iz dentalov (tipi *zis < zid, rehk < redko, preh < pred*). Loči dve skupini: 1. s prehodom končnega *d* v spirant in 2. s prehodom dentala v spirant pred *k* (in nato pri predlogih posplošitev v druge pozicije). Oba pojava naj bi ne bila v medsebojni zvezi. O prehodu izglasnega *-d* v spirant je že prej razpravljal Baudouin de Courtenay. Ramovš pravi, da se ne bo podrobneje spuščal v njegovo razlago, da so izglasni nezveneči spiranti iz zvenečih zapornikov nastali iz praslovanskih zvenečih pripornikov, ker nima mnenje, da so slovanska ljudstva za današnje *b, d, g* nekoč govorila spirantizirane glasove, nobene opore. Sprejema pa le malo modificirano drugo Baudouinovo razlago o pojavljanju pridihnjene zapornika, ki postopoma preide v pripornik, ki jo je še podrobneje opisal in razširil tudi na druge zveneče izglasne soglasnike (kar je tudi že pri Baudouinu) v

Režiji prav *Režiji*; na klišéju na str. 155 sta odpadla dva apostrofa: vr. 19 od zg. v *Moriu* prav v'*Moriu*, vr. 24 od zg. v *ola* prav v'*ola*.

² Pri prevedenih člankih citiram strani slovenskega prevoda.

Konzonantizmu (§ 100, 119, 130) in jo potem tudi dalje tako vzdrževal (na enak način je ta pojav razlagal tudi še v svojih zadnjih predavanjih o konzonantizmu).

[373] Toda prvoomenjene Baudouinove razlage, ki pa je časovno kasnejša (dodal jo je namreč šele ob tisku razprave leta 1876), ne gre kar tako zavreči. Nekoliko modificirana in povezana s pojavi v sosednjih slovenskih dialektih, postane edino verjetna. Seveda spirantizirane zveneče zapornike ni treba proglasiti za praslovansko značilnost – je pa to zelo izrazita značilnost slovenskega severozahodnega področja. Mislim, da moramo gorenjski *zīs* nujno vezati na ziljske in obsoške spirantizirane zveneče *b, d, g*. Samo tako postane ta gorenjska posebnost razumljiva, saj pri Ramovševi razlagi ni jasno, zakaj bi se ti »dihnjene zaporniki« pojavljali le v delu gorenjščine, ne pa drugod, saj so zveneči zaporniki po onemitvi končnih *ɓ* in *ɔ* prišli v izglasje po vsem slovanškem svetu, in sicer se pojavljali prav v tistem delu gorenjščine, ki meji na področje s spirantiziranimi zvenečimi zaporniki. Izglasni spirantizirani *b, d, g* so v ziljščini še zveneči (fonološko vzeto – sicer pa asimilirani na pavzo ali nezvенеče soglasnike), enako v tolminščini, zato se tam niso razvili v *φ, β, h*. Če suponiramo, da so v gorenjščini (vsaj severni) nekoč tudi govorili spirantizirane *b, d, g*, da pa je gorenjščino obenem zajel skoraj splošnoslovenski pojav izgube zvenečnosti v izglasju, je prehod v *φ, β, h* razumljiv. Pri taki razlagi nam postane razumljiva tudi oblika *vept* za *vedeti*, ki je delala Ramovšu težave. Pojav razvoja zvenečih *b, d, g* v pripornike je za konzonantične pojave zelo zanimiv, saj kaže, da *b, d, g* niso bili s *p, t, k* v fonološki opoziciji samo po zvenečnosti – nezvенеčnosti, ker bi sicer moral biti asimilacijski produkt na nezvенеče konzonante ali pavzo *p, t, k*. V ziljščini npr. tudi danes (kot mi je zatrjeval pok. I. Grafenauer) *b, d, g*, ko se asimilirajo sledečemu nezvенеčemu soglasniku (npr. predlogi in predpone *pred, pod, nad, ob* ipd.), ne sovpadajo s *p, t, k*, ampak so še vedno spirantizirani. V severozahodnem gorenjskem kotu se je pozneje spirantiziranost, ki niti ni potrebno, da je bila tolikšna kot ziljska ali obsoška, pri zvenečih *b, d, g* izgubila. Ko *φ, β, h* zgubijo zvezo z zvenečimi pari, sčasoma preidejo v sorodne, pozicijsko neomejene spirante *f, s, x* (v Posočju sem npr. slišal *jačica < jačuica < jablčica* 'brusnica' s *f*, čeprav imajo še spirantizirani *b*). Tudi druga skupina govorov z *dk/tk > xk* ni tako zanesljivo brez zveze s prvo, kot se zdi Ramovšu (262). Že sama teritorialna razporeditev bi kazala na neko povezanost, saj razvoj *dk/tk > xk* in tudi *dc/tc > sc, dč/tč > šč, bt/pt > ft* pojema z oddaljenostjo od govorov prve skupine. Torej bi lahko sklepali, da je bila zapora tu manj intenzivna.

V drugem delu tega članka (264–266) govori Ramovš o metatezi *l* in *v* v slovenščini. Upravičeno zavrača Pintarjevo razlago, da so primeri z *lza v (gvale, glavten* itd.) po metatezi in ne analogični oz. drugače nastali, kot sta že prej domnevala Miklošič in Baudouin.

V članku Sprachliche Miscellen aus dem Slovenischen (Jezikovni drobci iz slovenščine, 267–277) razlaga etimologijo besed *sraga, tvor*, zavrača Škrabčev

razlago začetnega *u-* pri *ubogati*, in sicer prepričljivo. Nadalje razpravlja še o obliki *Juog*, etimologiji besede *plumbart*, ki jo je pozneje spremenil, o *d > r*, o *trot*, *trod*.

Najpomembnejše delo iz Ramovševih zgodnjih let so *Slovenische Studien* (Slovenske študije), ki si jih je zamislil kot pripravljeno delo za prihodnjo historično gramatiko slovenskega jezika, ki jo je v tem delu na[374]povedal (278). Pojavi, ki jih obravnava, so bili večinoma sicer že registrirani zlasti pri Škrabcu in Oblaku, nekateri tudi pri drugih, vendar so tu podani bolj sistematično, so bolj lokalizirani v precejšen del slovenskega ozemlja in navadno bolj dokumentirani tako z gradivom iz dialektov kot iz starih tekstov. Za to delo je črpal predvsem iz protestantskih tiskov.

Tako pravi, da je Trubar pisal narečje, ki se je govorilo na Raščici, da pa je med dolgoletnim bivanjem v Ljubljani prevzel marsikatero gorenjsko posebnost takratnega ljubljanskega narečja (279, 280). Po mojem mnenju se je Trubar načrtno hotel približati govoru Ljubljane in namerno opuščal raščičske posebnosti.³ Med posameznostmi, ki jih Ramovš navaja, pravi, da Trubar piše nikalnico *ne*, ki se še danes na Raščici glasi *nɛ*, večkrat po gorenjski izreki *na* (279). Po mojem poznanju govora na Raščici je tam nikalnica *na*. Gre pa meja med *ne* in *na* tik pod vasjo po vodi Raščici. Lahko bi se *a* razvil že po času, ko je tam zapisoval dialekt Ramovš, vendar to ni gotovo, kajti Ramovš tudi za nekatere druge pojave z Raščice nima točnih podatkov.⁴ Mislim pa, da se ob Trubarjevem času nikalnica na Raščici gotovo še ni glasila *na*. Nekateri Trubarjevi zapisi nikalnice kot *na*, mislim, da so hiperkorekture. Ker je predlog in predpono *ne* (iz *na*) popravljaval v *na*, je tudi v nekaterih primerih nikalnico *ne* zapisal kot *na*. Lahko pa bi šlo tudi samo za tiskovne napake, kajti *a* v nikalnici je pri Trubarju izredno redko in sploh ni mogoče z Ramovšem reči, da piše večkrat *na* za nikalnico *ne*.⁵ O oblikah svojilnega zaimka z *o* meni Ramovš, da so gorenjske (279). Danes je na Raščici v svojilnih zaimkih tudi izven nom. sg. masc. res samo *u* (oz. po asimilaciji nadalje razviti *i*), vendar nam stiški rokopis s svojimi *o*-ji kaže, da so ponekod v dolenjščini, kjer je danes *u* (oz. njegovi refleksi), bile včasih oblike z *o* navadne; na južnem robu dolenjščine (okolica Rakitnice) in na severnem pod Ljubljano (Ig) pa *u* še do danes ni prodrlo. Toda Trubarjeve oblike z *o* so po vsej verjetnosti le po vplivu ljubljanskega govora, zlasti ker nastopajo pretežno v določeni zvezi (*k mojmu spominu*, *k mojmu gospodu*).⁶

³ J. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Dela razreda za filološke in literarne vede SAZU 22, Ljubljana 1968. (Zaradi pogostega citiranja tega dela ga v nadaljevanju citiram le z ZSKJ. – Povzetek ugotovitev iz ZSKJ je mogoče najti v članku Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts, Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, 65–89; povzetek ugotovitev o Trubarju pa tudi v članku Osnove Trubarjevega jezika, JiS X, 1965, 161–171.)

⁴ Npr. za sekundarno akcentuirani *o* ipd.

⁵ Rigler, Glasoslovni razvoj predlogov in predpon *na*, *za*, *nad*, SRL 12, 1959/60, 237.

⁶ ZSKJ, 24–25.

Nadalje pravi Ramovš (279), da ima današnje narečje na Raščici za naglašeni *ě* refleks *ei* in da je zato sila čudno, s kakršno koli glasovno spremembo docela nerazložljivo, kako da je Trubar pisal namesto *ei* tudi samo *e*, pri čemer da sta si *ei* in *e* približno v ravnotežju. Ramovš vidi v pisavi *ei* – *e* dialektični razloček v obravnavi naglašene *ě* na Dolenjskem *ei*, v Ljubljani (in na Gorenjskem) *e*. K temu bi pripomnil, da *ei* in *e* nista v ravnovesju, ampak da *e* odločno prevladuje. In da tudi ne gre za enostavno mešanje dolenskih in gorenjskih refleksov, ampak za prevzem ljubljanskega govora, medtem ko je Trubar raščiški *ei* uporabil za ločevanje homonimov.⁷

[375] Končnica *o* za *u* v dat. sg. se ne pojavi samo enkrat, kot pravi Ramovš (279), ampak nekoliko večkrat, vendar toliko redko, da bi prav lahko šlo za tiskovne napake. Toda možnost je vendarle v tem videti tudi vpliv ljubljanskega govora.⁸

Pri oblikah *hočte* itd. pravi Ramovš, da ne moremo za tisti čas domnevati izpada *-e* na Dolenjskem, ampak da so nastale tako, da je bila na 2. sg. prez. *hoč* prilepljena karakteristična končnica drugih oseb. Ker pa dolensko narečje ne pozna 2. sg. *hoč*, tam ni mogel nastati noben *hočte*, zato te oblike navezuje na gorenjsko narečje, prav tako pri Trubarju dvakrat zapisano *hoč* (279–280). S to razlago se je težko strinjati. Če danes ni na Dolenjskem oblike *hoč*, s tem še ni rečeno, da je tudi nekoč ni bilo. Krelj, ki je govoril notranjščino, spadajočo sprva v isto narečno skupino kot dolensščina, obliko *hoč* še pozna.⁹ Opozoril bi pa tudi na to, da ima Trubar v K (1550), 129, obliko *nezh* 'nečeš', kar po vsej verjetnosti ne bo gorenjsko, saj imajo tam *oč* in *noč*. In navsezadnje se *hočete* tudi v današnji dolensščini ne bi moglo regularno reducirati v *hočte*; torej je jasno, da je oblika *hočte* bila lahko dolenska že v Trubarjevem času. Da se je oblika *hoč* v dolensščini izgubila in da je bila verjetno zelo redka že v Trubarjevem času, ni nič posebnega: isto pot gre zdaj tudi gorenjsko narečje. Razen tega pa tudi sama Ramovševa razlaga s pritikanjem karakterističnih osebnih končnic na obliko *hoč* ni čisto brezhibna, ker zakaj bi se pritikale tu osebne končnice na *hoč* brez tematskega vokala, ko ga pri drugih glagolih imamo. Verjeten je tu vendarle vpliv glagola *bíti sem*, kot je domneval Škrabec.¹⁰

Nadalje pravi Ramovš, da je v glavnem Trubarjev jezik enoten in ne kaže nobene spreminjanja (280). Trubarjev jezik je v resnici precej enoten le do 1574. Leta 1574 in zlasti še 1582 pa je Trubar začel pisati nekoliko drugačen jezik, kot ga je pisal pred tem obdobjem: zaradi dolgoletne odsotnosti iz domovine in staranja se je namreč začel približevati raščiškem govoru.¹¹

V nadaljevanju govori Ramovš o Krelju in pravi, da ob marljivi Trubarjevi delav-

⁷ ZSKJ, 11–110, zlasti 14, 58–63.

⁸ ZSKJ, 27, op. 34.

⁹ ZSKJ, 138.

¹⁰ Škrabec, Cv. IX, 1890, 9 b.

¹¹ ZSKJ, 84–91.

nosti ni mogel imeti nobenega vpliva in da tako najdemo Tulščaka 1579 popolnoma pod Trubarjevim vplivom, enako tudi mladega Dalmatina (280). V resnici Tulščak sploh ni pod Trubarjevim vplivom, niti v grafiki niti v jeziku, ampak je precej podoben Dalmatinu.¹² Prav tako pa tudi mladi Dalmatin ni pod posebno močnim Trubarjevim vplivom: prav nasprotno, kot misli Ramovš, se je Dalmatin v kasnejših letih bolj približal Trubarju kot v mladih,¹³ vendar izrazitih Trubarjevih dialektizmov ni sprejel, kar nam obenem dokazuje, da se je bližal istemu tipu jezika kot Trubar.¹⁴ Tudi v grafiki se je Dalmatin že od začetka precej približal Krelju.¹⁵

Vsekakor Ramovš pretirava, ko pravi, da nam je spoznanje Dalmatinovega izgovora (nasproti Trubarjevemu) močno olajšano z reformirano grafiko (280). Ločevanje med zvenečimi in nezvnečimi sičniki in šumevci nam za spoznanje izgovora res ne more dosti nuditi pa tudi nedosledno označevanje polglasnika z *gravisom* ne.

[376] Ko govori o knjigi Ene duhouné peisni iz leta 1563, pravi Ramovš, da je na naslovnem listu imenovan Trubar kot izdajatelj (280). Na naslovnem listu je le povedano, da knjiga vsebuje pesmi, ki jih je prevedel Trubar in so zdaj drugač tiskane, za njimi pa je še drugi del krščanskih pesmi. Nato (281) našteva Ramovš nekaj posebnosti v EDP (hrvaških in gorenjskih). Da bi pa EDP že kazale tudi prehod *ʃ* v *ʒ*, kot misli Ramovš (281), ni gotovo. Oblike *beshel* ni treba razrešiti v govorno *bežoy*, ampak gre za v EDP običajni preglas *a* v *e* za *ž*-jem. Primeri kot *hotl* tudi ne kažejo na *-u*, saj so v EDP tudi drugi sonanti večkrat pisani brez polglasnika. Za *Hiniaulze* pa tudi ni verjetno, da »ta način pisanja more biti samo kontaminacija med izreko (tukaj je *-v*-etim.) in tradicionalno pisavo (*ʃ* za *ʒ* < *ʃ*)«. Toda en sam tak zapis te besede (še v isti pesmi se pojavi tudi pravilno zapisana) je pri toliko napakah, kot jih je v tej knjigi, lahko tudi napaka. Razen tega gre pri tem lahko za Juričičevo kontaminacijo slovenskega sufiksa *-avec* s hrvaškim *-alac*, kar je vsekakor znatno verjetnejše kot Ramovševa domneva, kajti slovenskih primerov s prvotnim *-alec* je zelo malo (*tkalec*, *palec*) in bi težko vplivali.¹⁶ Nato govori Ramovš (282) še o Savinčevem vplivu na jezik Trubarjevega prevoda Lutrove Hišne postile.

Ko našteje vse vire, ki jih uporablja (283–286), preide Ramovš na obravnavo moderne vokalne redukcije. Poudari, da pri Trubarju najdemo vokalno redukcijo šele komaj v nekaterih okoliščinah, namreč v neposredni bližini glasu z veliko zvočnostjo in v absolutnem izglasju. V tem stadiju pogosto nastopa vokalna harmonija, npr. *sorota*, *mumu*. Nato navaja posamezne tipe za moderno vokalno redukcijo, in sicer po tem, v kakšni poziciji so. Ugotovi, da je prekmursko narečje in najjužnejši del Bele krajine

¹² ZSKJ, 195–200, 227, 229.

¹³ ZSKJ, 189–193.

¹⁴ ZSKJ, 190, 238.

¹⁵ ZSKJ, 222–229, 239.

¹⁶ ZSKJ, 116.

na stopnji, kot je bila dolenjščina v Trubarjevem času. Približno to tudi drži, vendar če si stvar podrobneje ogledamo, se mi zdi prekmurščina vendarle za spoznanje dalj kot Trubarjev jezik, morda na taki stopnji, kot so EDP.

[439] Nato preide na posamezne pojave. Najprej izpodbije Škrabčevo mnenje, da se vzglasna *i* in *u* ne reducirata (290–292). Škrabec je namreč postavil zakon, da se *i* in *u* ne reducirata v vzglasju in pred zlogi z dolgim naglašnim *a*.¹⁷ Ramovš temu upravičeno ugovarja in najprej dokaže, da gre pri nereduciranih vzglasnih *i* in *u* za asimilacijski produkt iz reduciranih *i* in *u* ter proteze. Nato preide Ramovš še na drugi del Škrabčeve trditve, tj. da se *i* in *u* ne reducirata pred zlogi z dolgim naglašnim *a*. Pravi, da je že Broch ugotovil, da se v teh primerih v Ljubljani izgovarjajo reducirani vokali. Pri redukciji je po njegovem samo ena izjema: *i*, *u*, *ě* ostanejo pod vplivom oblike, kjer so pod dolgim naglasom (292–293). Za samo redukcijo to sicer drži, vendar Ramovš pri oponiranju Škrabcu ni opazil, da ima tudi Škrabec svoj prav. Redukcija res ni odvisna od naslednjega vokala, analogična ohranitev oz. ponovno vnašanje nereduciranega vokala pa je od njega vendarle bistveno odvisno. Nereducirani vokali se namreč analogično vnašajo iz naglašene v nenaglašeno pozicijo po principu vokalne disimilacije, tako da se ozka vokala *i* in *u* vnašata zlasti v zloge pred naglašnim *a*: v dialektih dobimo primere tipa *těščŕ* : *tiščálo* ipd., ki jasno kažejo, da vnašanje nereduciranih vokalov v nenaglašeno pozicijo ni samo stvar naključja.¹⁸

V nadaljevanju (293sl.) obravnava razvoj *ě* v *ę* namesto prek *i* v *ə*. Meni, da je *r* vplival na razširitev refleksa za *ě* v *ę*. Že prej (290) pa je omenil tudi drugo možnost za *e* iz *ě*, ki bi bila staro vnašanje iz akcentuirane v neakcentuirano pozicijo. Toda nasprotujočih primerov, ki jih pri sami razlagi sicer vseh ne navaja, je toliko in potrebnih toliko analogij, da je v poznejših delih verjetno tudi zaradi tega ter zaradi spremenjenega mnenja o kvaliteti *ě* to razlago opustil in v neakcentuiranih zlogih le konstatiral ta razvoj, tiste primere, ki imajo enak refleks kot za sekundarno akcentuirani *e* (tip *veža*), pa razlagal s poznim akcentskim premikom, kar pa seveda tudi ni mogoče.¹⁹ Razlaga dvojnega refleksa *ě* z analogičnim vnašanjem ne prihaja v poštev, ker zakaj bi se *e* vnesel npr. pri *petelin*, ko tukaj zveza s *peti* tako rekoč ni več [440] občutena, ali pri *tele*,

¹⁷ Iz Škrabčeve formulacije ni razvidno, če je on v začetku res mislil, da so ti *i*-ji in *u*-ji ostali ves čas nedotaknjeni, kajti Škrabec prikazuje sedanje stanje. Prvotna Škrabčeva formulacija se glasi: »Kratka *i* in *u* se slišita dandanašnji čisto in natanko v treh primerih, namreč 1. v začetku besed, 2. v ločivnicah sestavljenk in 3. keder stoji v naslednjem zlogu samoglasnik *a* /.../.« (O glasu in naglasu ..., 1870, ponatis v JS I, 32–33). Pozneje je bolj mislil na ohranitev nereduciranih *i*, *u* (Cv. XIII, 1893, 10 c); a čisto jasno je razvidno, da misli, da pred dolgim *a* sploh ni bilo redukcije, šele iz dodane opombe v izdaji izbranih Jezikoslovnih spisov (JS I, 32–33).

¹⁸ Rigler, Vokalna disimilacija v slovenščini, SRL 8, 1955, 225–231.

¹⁹ Rigler, Rozwój *ě* v języku słoweńskim, Rocznik Slawistyczny XXIV, 1965, 88; isti, Dvojni refleks kratkega *ě* v slovenščini, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske XI, Novi Sad 1968, 250.

kjer bi akcent na *ě* tudi v starejši dobi dobili le v predložnih zvezah, ne bi se pa npr. vnesel pri genitivih tipa *lěsā* ipd. Seveda je tudi vnašanje *e*-ja iz dolgega *ě* v nenaglašene zloge dokaj pogosten pojav v naših dialektih, vendar v nekem podobnem razmerju, kot se vnašajo tudi drugi vokali.²⁰ To kasnejše vnašanje spoznamo po tem, da je po posameznih govorih precej različno glede na različne pogoje v njih in da ga ni v govorih z *aj* iz *ě*, kajti tam se vnaša *aj*. Glede vpliva *r* pa bi potrjevala Ramovševa razlaga (vendar je na vpliv *r*-a mislil tudi že Škrabec)²¹ le kaka četrtnina primerov, medtem ko si je v ostalih treh četrtninah, kolikor je te primere upošteval, moral pomagati z analogijami. Po drugi strani pa v dialektih nastopa *e* izjemoma za kratki *ě* prav tako za drugimi konzonanti in ne samo za *r*. – Meni se zdi za dvojne reflekse kratkega *ě* v centralnih in panonskih narečjih verjetnejša razlaga z vokalno harmonijo: da je ozki *e* iz *ě* v zlogu pred etimološkim *e* dobil širšo kvaliteto – tako, kot jo je imel etimološki *e*.²² Ramovšu se zdi, da mnenje o vplivu *r*-a potrjujejo zlasti prefiksi in predlogi *pre-*, *pred*, *čez*, *prek* (296). Vendar bi tudi tu šlo lahko za posplošitev iz primerov s pozicijo pred *e* – pri *prě*-je bilo to nujno že zaradi diferenciacije s *pri* – vplivali pa so lahko še primeri z *e* kot *mej/med*, lahko pa gre pri teh primerih za povsem samosvoje razvoje;²³ razen tega pa je za njihovo razlago mogoče uporabiti tudi teorijo V. Georgieva o metatezi.²⁴ Opozoril bi še na to, da Trubarjevi primeri z *ě* za *r*-om, ki jih navaja Ramovš (298–299), ničesar ne dokazujejo, kajti Trubar piše za kratki *ě* tudi v drugih pozicijah prav tako *e* in *i*.²⁵ Poudariti pa moram, da so različni refleksi za nenaglašena *e* in *ě* samo v centralnih in panonskih narečjih; v štajerskih in zahodnih ni treba iskati razlage za razvoj kratkega *ě* v *e* (kot večkrat Ramovš), ker je tam to regularno.²⁶ Strinjal pa bi se z Ramovšem (295), da imamo v tipu *lesen* pripono *-eno-* in ne *-ěno-*.²⁷ O primerih *vera*, *mera* se je treba tudi strinjati s po Ramovšu (296–297) modificirano Škrabčevo²⁸ razlago. V zvezi s tem pa pravi Ramovš (297): »Najprej je treba omeniti dejstvo, da tudi v dol. narečjih ni vsak poudarjeni *ě* postal *ej*, marveč je v določenih okoliščinah ostal *e*/.../ 1. pred istozložnim *l* (danes *l*) /.../ 2. pred istozložnim *ll*/.../ in 3. pred istozložnim *r* /.../; diftongizacija *ě* > *ej* pred tautosilabičnimi glasovi z močno zvočnostjo bi povzro-

²⁰ Prim. Rigler, Vokalna disimilacija v slovenščini, SRL 8, 1955, 229.

²¹ Škrabec, Cv. XIII, 1894, 3 c.

²² Rigler, Rozwój *ě* ..., RSI XXIV, 88–89, in Dvojni refleksi ..., ZFL XI, 249–255.

²³ Prim. poseben razvoj pri *na*, *za*, *nađ*, gl. Rigler, Glasoslovni razvoj ..., SRL 12, 1959/60, 230–248.

²⁴ V. Georgiev, Praslavjanskata fonemna sistema i likvidnata metateza, Slavističen sbornik, Sofija 1963, 19–31.

²⁵ Rigler, Dvojni refleksi ..., ZFL XI, 250.

²⁶ Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL 14, 1963, 37–38; isti, Rozwój *ě* ..., RSI XXIV, 86–87.

²⁷ Rigler, Glasovna podoba sufiksa *-ěno*, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske VII, Novi Sad 1964, 49–51.

²⁸ Škrabec, Cv. IX, 1890, 7 c; deloma tudi Cv. VIII, 1889, 7 d.

čila izgovorne težave, zato je ostal *ɛ* monoftong oz., če se je že morda glasil *eĵ*, se je *ĵ* izgubil, kakor se je dogajalo tudi pozneje (*zacéĵt*)«. Tudi pozneje je Ramovš (KZSJ, 187) [441] trdil isto. Vendar to ne drži²⁹ (razen za *r*, ki pa s to razlago nima nobene zveze, ker gre tam tako za tavtosilabičnega kot heterosilabičnega), vsaj na splošno ne, in ti primeri se lokalno precej različno obravnavajo,³⁰ splošno pa niso monoftongizirani niti tam, kjer je že nastopila tendenca po monoftongizaciji refleksa za *ě* nasploh. Pisava *na-* za *ně-* (*nakuliku* ipd.) bi lahko predstavljala tudi zapis reduciranega glasu³¹ in ga ni nujno z Ramovšem (299) navezovati na dolenski prehod *na* v *ne*.

Nato govori Ramovš o tem, da v nekaterih dialektih, ki so sicer popolnoma zapadli vokalni redukciji, včasih srečujemo *ɛ*, *o* za *i*, *u*, in pravi, da *něč* lahko izhaja iz *něč* ali pa naravnost iz *nič* in da se je Šahmatov odločil za prvo razvojno pot, ki pa je verjetna samo v primeru, če lahko navedemo zglede z *e*, *o* < *ɛ*, *ɔ* (300). To je nekoliko nejasno, kaj misli. Na vsak način moramo vsaj v dialektih, ki imajo tudi *ə* vokaliziran, sponirati nekdanjo delno redukcijo kratkega *i* in sonantnega *ʃ* v prednji in zadnji polglasnik (*u* se priključi prvemu ali drugemu glede na to, kako je bilo z razvojem *u* v *ü*)³² in tema dvema se potem pridruži etimološki polglasnik – večinoma zadnjemu, a v soseščini palatalnih konzontanov (redkeje in bolj lokalno v drugih pozicijah)³³ prednjemu. Ta dva se potem lahko vokalizirata v *o*, *e*.

V nadaljevanju obdela Ramovš (300–304) premik cirkumfleksa proti začetku (tip *kolô* > *kòlo*), ki ga prejšnji raziskovalci slovenskega jezika niso omenjali ali pa so mislili tako kot Valjavec,³⁴ da gre še za staro praslovansko akcentsko mesto. Ramovševi dokazi za sekundarnost tipa *kòlo* v slovenščini so popolnoma prepričljivi in k njim v bistvu ni pripomb. Omenil bi le to, da Ramovševo mnenje, da se pojavlja v Bočni poleg starega naglaševanja tudi že novo, najbrž ne bo pravilno, kajti v Bočni je cirkumfleks – vsaj po gradivu pri Tomišku, ki ga je uporabljal tudi Ramovš – splošno premaknjen proti začetku z zadnjih odprtih besednih zlogov; dubletni naglasi v *i*-jevski sklanji v tipu *kostí* pa so nastali zaradi mešanja sklonov, kajti dublete so prav tako v gen. plur., kjer je bil na zadnjem zlogu akut in ne cirkumfleks.³⁵ Kraška beseda *zob*, ki naj bi edina izvedla ta premik, seveda s tem premikom nima nič opraviti (to možnost dopušča že Ramovš). Do trditve, da so v Poljanah po gen. *bogā* > *bòga* > *bóga*, *nočī* > *nòči* > *nóči* nastali nominativi *bóg*, *nóč* z dolgim rastočim naglasom (302), je prišlo

²⁹ Rigler, Južnonotranjski govori, Dela razreda za filološke in literarne vede SAZU 13, Ljubljana 1963, 56.

³⁰ Rigler, Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL 15, 1967, 137.

³¹ Rigler, Glasoslovni razvoj ..., SRL 12, 237, op. 15.

³² Prim. Rigler, Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini, SRL 11, 1958, 207.

³³ Prim. Rigler, Južnonotranjski govori, 90–93.

³⁴ Valjavec, Glavne točke o naglasu književne slovenštine, Rad JAZU 132, 1897, 192–193.

³⁵ Rigler, O rezijanskem naglasu, SRL 20, 1972, 117, op. 11.

zaradi napačne interpretacije Breznikovega³⁶ označevanja dolgega naglasa z akutom, kajti Breznik označuje s tem le dolg naglas brez intonacijskih razlik.

[442] Bolj problematičen se je zdel Ramovšu premik cirkumfleksa proti začetku v rezijanščini in ziljščini; domneva sicer, da se je premik izvršil tudi tam, vendar je negotov. Pozneje je Bajec zlasti na osnovi Baudouinovega gradiva podrobneje pregledal dokaze za ta premik³⁷ in potrdil prejšnjo Ramovševo domnevo, čeprav so ostale podrobnosti še nerešene in so nekatere razjasnjene šele v zadnjem času ali še sploh ne.³⁸ Primeri kot ziljsko *pòdlaka, pòwadŕ* namesto *pòdləka, pòwəđŕ*, ki delajo s svojim vokalizmom Ramovšu težave, verjetno sploh ne spadajo sem; tu gre za drugačen akcentski premik, tak, kot ga imamo npr. v ribniškem *do jėsenə, púdlaga* ipd.³⁹ V rezijanščini pa je nenaglašeni vokalizem premalo jasen, da bi lahko služil za kako dokazovanje.⁴⁰

Po tem ekskurzu se vrne (304) k redukciji kratkih *i* in *u*. Pravi, da za kratki *u* nahajamo *o* tudi zunaj prej omenjenih primerov, npr. *dohá, skošńawc, wočėńík* (Kras) poleg *stedėnc hadóba, lepína*, iz starejšega časa pa tudi nekaj primerov pri Trubarju. Pripomnil bi, da kraški primeri z *o* niso refleksi starih *u*-jev, ampak *u*-jev (ali *y*-jev, to ni jasno, toda ker gre pri kraškem komenskem govoru za mešan dialekt, to tukaj ni posebno važno),⁴¹ ki so bili analogično vneseni v neakcentuirano pozicijo – so namreč pred zlogom z dolгим naglašnim *a* (gl. zgoraj) – oz. so nastali v vzglasju.

Pri refleksih za izglasne *i* in *u* v gorenjščini in menda tudi pri refleksih za *-o* v nevtrih vidi Ramovš, verjetno upravičeno, razlike zaradi lento in alegro oblik. Kaj misli o končnici *-o* pri nevtrih, pa kljub podrobnemu obravnavanju (305–306) ni popolnoma jasno. Ramovš misli, da oblike *letə* za *leto* v dolenjščini ne najdemo, vendar jo severni pas pod Ljubljano pozna.⁴²

Ramovš tudi misli, da je kratki sonantni *ʃ* v zahodni Sloveniji zapadel redukciji (306–307). Mislim, da ne povsod⁴³ in da ga je treba ponekod izvajati prek *ə*l. Ramovševa razlaga oblike *jabuk(u)* z *u* po *jabu* < *jabŕ* ‘jablana’ ni verjetna, saj *jabu* ne eksistira na vsem tistem področju, kot se govori *jabuk(u)*.

O končnici *-mo* v 1. os. plur. Ramovš zavrača Valjavčevo – oz. pravilneje Škrabčevo – mnenje,⁴⁴ da je izposojena iz italijanščine. Italijansko poreklo končnice *-mo*

³⁶ Breznik, Westkrainerdialekte (rkp. seminarske naloge v Gradcu iz leta 1909).

³⁷ Bajec, O prvotnem slovenskem naglasu ˆ v rezijanskem narečju, ČJKZ III, 1921–1922, 40–42.

³⁸ Prim. Rigler, O rezijanskem naglasu, SRL 20, 1972, 115–126.

³⁹ Rigler, n. d., 123.

⁴⁰ Bajec, n. d., 42; Rigler, n. d., 125.

⁴¹ Rigler, Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini, SRL 11, 1958, 210.

⁴² Rigler, Pregled ..., SRL 14, 54; nelokalizirano jo omenja tudi Škrabec, Cv. XII, 1893, 11 b, op. 4.

⁴³ Npr. ponekod po Dolenjskem; prim. Škrabec, Cv. IX, 4 b, XII, 12 b.

⁴⁴ Valjavec, Glavne točke ..., Rad JAZU 132, 164. Škrabec je o tem pisal in tudi razlagal že v Cv. XIII, 1894, 4 d, in Valjavec v svojem članku Škrabca citira (brez navedbe mesta).

upravičeno zavrne,⁴⁵ čeprav vsi njegovi argumenti ne držijo. Preveč odločno pravi, da Valjavčeva (oz. bolje Škrabčeva) trditev, da je vsak izglasni *o* v slovenščini ozek, kratko in malo ni pravilna in za dokaz navaja [443] npr. *-o* v nom. sg. nevter v gorenjščini, Beli krajini, Ziljski dolini in široki *-o* v prekmurščini (307). Škrabcu je bilo popolnoma jasno, kako je s tem *o*-jem, da se »izrekuje čisto /.../ tako tam, kjer se pravi *o* na koncu izgovarja ko *o*, kakor tudi tam, kjer se nosni *q* na koncu nadomešča z *u* ali *û* (kakor na Krasu in sploh na Goriškem)«. ⁴⁶ Zato je Ramovševo zavračanje Škrabčevega (oz. po Ramovšu Valjavčevega) mnenja s prekmurščino (ne glede na to, da v prekmurščini v resnici *o* sploh ni širok⁴⁷) in belokranjščino brezpredmetno; lokalno gorenjsko *mleko* pa ob istočasnem *sino* < *sinu* tudi niti najmanj ne govori v prid Ramovšu.

Drugačen razvoj *-o* v končnici *-mo* je v resnici problem in zato je tudi zavedel Škrabca in po njem Valjavca na iskanje take rešitve, kot je izposoditev. Mislim, da je najlažje to neskladje razložiti z analogičnim vplivom refleksa za nazal iz 3. os. pl. (lahko še ob podpori stare končnice v 1. os. sg.);⁴⁸ seveda samo do meje med centralnimi in zahodnimi dialekti – na zahodu bi ostal prvotni etimološki *o*. Ziljski *-mó* (z zelo ozkim *o*) ostane v vsakem primeru nepojasnen, ker ima posebno kvaliteto, ki sicer ustreza refleksu etimološkega *-u*. Ni izključeno, da gre tu za pozicijsko zadevo (ob nazalu). Ramovševa domneva, da je tu morda ostala ohranjena ozka kvaliteta pod vplivom 3. pl. *nesó*, najprej tam, kjer je bil pod naglasom, potem pa bi se posplošila (307), ne pride v poštev, saj v ziljščini *nesó* nima ozkega *o*.

Da so v gorenjščini pri pridevniški in zaimenski sklanjatvi na širšem področju razvili *-o* < *-u*, bi jaz ne mislil toliko na vpliv naglašene končnice (kot Ramovš na str. 308), ampak na dejstvo, da gre tu za skupino konzonanta + sonanta (*lep(e)mu*, *drug(e)mu*), in v takih skupinah se polglasnik na koncu pogosto ohranja tudi v takih dialektih, ki končnega *-u* ne razvijejo v *-o*.

Da bi dat. sg. *komó* v Poljanah, Črnem Vrhu, Bohinju imel svoj *-o* po nom. sg. *kdó* (308), sploh ni verjetno. Tu ne gre za nič drugega kot za prevzem običajne končnice *-mo*, *-mô*⁴⁹ v obliko, ki je zaradi vprašalne akcentuacije imela dolg (sprva akutiran) naglas (*komû*).⁵⁰

⁴⁵ Ni jasno, če je Škrabec tedaj še zagovarjal to teorijo, kajti v dodani opombi leta 1916, v JS I, 26, pravi, da »od kod sadanji *-mo*, je težko vprašanje«.

⁴⁶ Škrabec, Cv. XIII, 1894, 4 d.

⁴⁷ Vratuša, Jezikovne razmere v severnem Prekmurju in slovenskem Porabju, Slovenski jezik II, 1939, 224.

⁴⁸ Rigler, Južnonotranjski govori, 66–67. Omenjal pa sem to že v neobjavljeni kritiki Ramovševe Morfologije (gl. op. 50).

⁴⁹ Tominec, Črnovrški dialekt, Dela razreda za filološke in literarne vede SAZU 20, Ljubljana 1964, sicer nima dat. sg. *-mo*, toda tudi oblike *komo* on ne pozna.

⁵⁰ O tem sem že pisal v neobjavljeni kritiki Ramovševe Morfologije 1953/1954, ki mi je tedanje uredništvo SRL ni objavilo zaradi nekaterih stališč, ki so se razlikovala od Ramovševih.

O ziljskih izglasnih *-i* in *-u > -e* in *-o* meni Ramovš (309), da so čisto drugačne vrste kot v bohinjsko-blejskem govoru, v čemer bi mu pa ne bilo mogoče povsem pritegniti. Menim, da gre za zelo podoben pojav, le da je v gorenjščini večje variiranje med posameznimi stopnjami redukcije, predvsem alegro in lento tip govora prihajata bolj do izraza.

Nato natančneje obravnava še nedoločnike (309–315). Zavrača mnenje (ki sta ga med drugim zastopala tudi Škrabec in Hujer), da se je krajša oblika [444] nedoločnika razvila šele na tleh posameznih slovanskih jezikov iz daljše. Na podlagi akcentskih razmerij dokaže, da pri kratkem infinitivu ne more iti za redukcijo končnega *i*. Vendar je ta akcentska razmerja poznal tudi že Škrabec,⁵¹ razlagal pa si jih je s tem, da je bil *-i* reduciran pred podaljšanjem akuta; torej ob neki zgodnejši redukciji pred moderno vokalno redukcijo, kar navsezadnje ni čisto izključeno.⁵² Nato obravnava posamezne primere kratkega infinitiva pri Trubarju. Z refleksi za kratki *ě* dokaže, da gre vsaj ponekod res za kratki nedoločnik in ne za novejšo redukcijo končnega *i* ali sploh krajšanje zaradi števila zlogov v verzu. Obliko *obdilít* pa ni nujno z Ramovšem brati *obdilít*, ker je tudi kratki akcent v takih tipih lahko ohranjen na zadnjem zlogu.

Ramovš nekoliko preveč veže dolgi infinitiv na gorenjščino in kratkega na dolenjščino. Tudi dvomim, da bi Trubar z dolgim infinitivom natikal jeziku prisilni jopič, kot misli Ramovš (310). Trubarju je moral biti dolgi infinitiv normalnejši, drugače bi težko pričakovali tako doslednost v pisanju dolgega infinitiva, saj kratkega uporablja samo včasih v pesmih, drugod pa je izredno redek.⁵³ Če bi Trubar korigiral kratki infinitiv v dolgega, bi pri prevajanju iz nemščine najbrž tudi supin ne mogel ostati brez *i*, vendar pa supin v takih primerih, kjer je še danes živ, včasih uporablja.⁵⁴ Razen tega ne bi pričakovali v dolgem infinitivu III. in deloma I. vrste redno refleksa za dolgi *ě*, če ga ne bi govoril v svojem dialektu, kajti če bi imel samo kratki infinitiv in bi ga korigiral v dolgega, bi vsaj včasih pričakovali oblike tipa *vmriti* (zlasti tedaj, ko *ě* ni razviden iz nobene druge oblike kot npr. pri *umreti*, *stleči* ipd.), tega pa pri Trubarju nimamo. Ker imamo tudi v Stiškem rokopisu samo dolgi infinitiv, lahko sklepamo, da je kratki zmagal v dolenjščini šele po Trubarjevem času. Takrat je bil lahko v rabi le kot redkejša varianta (najsí bo že kakršnega koli izvora). To, da je poznala dolenjščina nekoč dolgi infinitiv, dokazuje tudi današnji dolgi infinitiv pri glagolu *peti*. Zaradi diferenciacije s *piti* se kratki infinitiv pri tem glagolu ni uveljavil, posebno ker ga zaradi drugačne prezentne osnove sam sistem ni dovolj podpiral, da bi zmagal (podobno kot pri *bati* in *stati*, medtem ko so primeri kot *trěst* s prvotnim novim akutom iz *trestí* analogično skrajšani).⁵⁵

⁵¹ Škrabec, Cv. IV, 1883, 8 c.

⁵² Tudi Nahtigal se je pozneje pridružil mnenju, da je kratki infinitiv razvit na tleh posameznih slovanskih jezikov (gl. Nahtigal, Slovanski jeziki², Ljubljana 1952, 278–279).

⁵³ ZSKJ, 94.

⁵⁴ ZSKJ, 94.

⁵⁵ ZSKJ, 94–95.

Za ziljske oblike *reĵčĕ*, *pĕjčĕ* zavrača Ramovš (311) Grafenauerjevo mnenje, da je *ej* nastal zaradi *č*, in misli, da je – ker imajo obenem *plĕ,čĕ*, *jĕ,čmĕn* – zaradi sledečega naglašena *i* obdržal *e* ozko kvaliteto in se razvil v *ej*. Gotovo je pravilno Grafenauerjevo mnenje: korigirati ga je treba le toliko, da se *i* ni razvil pred *č*, ampak pred *ć*, ki je do zdaj v ziljščini otrdel.

Nato obravnava (311–315) nedoločnike pri glagolskih vrstah II–VI in navaja narečne primere za dolgi in kratki infinitiv z akcentskim premikom tipa *kónčat* ali tipa *kònčat* ali brez premika *končāt* ter z različnimi stopnjami redukcije pripon *i* in *ĕ*. Tu sploh ni dosti razlag, a k nekaterim bi se dalo reči nekaj pripomb. V horjulskih primerih tipa *smĕdit*, *lĕtit*, *hĭtit* (313) ni treba, da je *i* po sedanjiku; dovolj je, da ni prišlo do popolne redukcije zato, da nista [445] prišla skupaj enaka konzonanta: v dialektu pa sploh nimajo polglasnika iz *i* ali *u* in celo vsak etimološki *ə* je prešel v nenaglašeni poziciji v *i* ali *u*. Da bi bila beseda *prosit* v Borovnici izposojena iz vrhniškega narečja, ni verjetno; če ne gre za knjižni izgovor, gre morda za pozicijsko zadevo. Za cirkumfleks v obliki *skočim* sprejema Breznikovo razlago⁵⁶ (313), ki pa ni sprejemljiva, saj konzonanti ne vplivajo na spremembo intonacije: v drugih primerih *č* ne spreminja akuta v cirkumfleks (prim. *ločim*, *močim*, *točim*). Cirkumfleks v *skočim* je vidsko pogojen: trenutni neprefigurirani glagoli imajo navadno cirkumfleks (prim. enakšen primer *stopiti stopim* in podobne kot npr. *čehniti*, *česniti* itd.). Namenilnik *bránit* (314) ni treba, da je analogična oblika po infinitivu, saj imajo cirkumfektirano pripono v namenilniku le tisti glagoli, ki imajo cirkumfektirano pripono tudi v opisnem deležniku. Zato tudi ne mislim, da bi bilo treba supinov cirkumfleks imeti z Ramovšem za novi cirkumfleks. O *veht* (315) gl. moje pripombe zgoraj pri članku Zur slovenischen Dialektforschung. – Ob koncu obravnave *i*-ja in *u*-ja prikaže R. še pozicijo pred *l* in ugotovi, da je že pri Trubarju *i* in *ĕ* pred *l* dal *ə*. V primerih kot *pirh*, *piruh*, *pirih* pa upravičeno vidi menjavo pripon (316).

Pri obravnavi *e* in *o* (316sl.) izhaja Ramovš iz prvotno ozke kvalitete teh vokalov, a pozneje je to mnenje spremenil. Tudi razlago ozkega *o* za sekundarno akcentuirani *o* (318–320) je pozneje opustil, zato je tu nima smisla zavračati, zlasti ker je evidentno v celoti nemogoča.

V nadaljevanju obravnava akanje. Misli, da v raščiškem govoru v Trubarjevem času še ni bilo akanja, da pa vendar primerov z *a* pri Trubarju ni nujno razlagati kot tiskovne napake, ampak da so po gorenjščini (320–321). Toda primeri z *a* pri Trubarju bi bili lahko le napake.⁵⁷ Akanje najbrž še ni bilo razvito niti v Trubarjevem govoru niti v dialektih, ki jih je poznal. Vendar sta bila *a* in *o* že zelo blizu, samo v opoziciji nelabializirani široki vokal proti labializiranemu; ni pa bilo opozicije v odprtostni stopnji,

⁵⁶ Breznik, Die Betonungstypen des slavischen Verbuns, AfslPh XXXII, 1911, 432, misli, da je cirkumfleks v *skočim* zaradi *č*.

⁵⁷ Prim. Rigler, K probleme akanja, Voprosy jazykoznanija 1964, št. 5, 39; isti, ZSKJ, 95–96.

saj so le tako razumljive Trubarjeve labializacije *a*-ja v *o* ob labialnih konzontanjih. Le v posttoničnih zlogih je morda fakultativno ponekod že prihajalo do akanja (delabializacije). Da so npr. v Trubarjevem Psalterju napake z zamenjavo *a* in *o*, nam Trubar v Psalterju ne sporoča.⁵⁷ Da bi bili posamezni primeri z akanjem mednarečne izposojenke, ni verjetno. Zakaj bi npr. *matika* bilo izposojeno v toliko dialektih, in to celo ne samo v slovenskih, iz nekkih drugih akajočih, je namreč težko razumljivo.⁵⁸ – Težko je reči, če je razlaga oblike *dam* ‘domov’ pravilna ali ne. Po Ramovšu (321) bi nastala po *kam* v otroškem govoru. Toda potem je nerazumljiva nekdanja pisava *dami*.⁵⁹ – Ribniška oblika *brátava* naj bi po Ramovšu bila morda po *čagáva*, toda to ni potrebno, kajti v Ribnici je razvito posttonično akanje (razen izglasja in posameznih primerov kot *britof* ipd.). – Da je *neĝâu*, *neĝáva* po *kážâu*, *kážáva* < *čigav -a* (321), je sicer možno, moti pa vendarle intonacija, ki je tako pri *njegova* [446] kot pri *čigava* akutirana, pri *negava* pa cirkumfektirana. Možno bi bilo misliti tudi na to, da je h gen. *njeĝâ* dodan (*o*) *v*.

Nato preide na obravnavanje razvoja predtoničnega *o* > *u*. Meni, da so bili predtonični *o*-ji zelo šibki in kratki ter da so zato nanje zelo lahko vplivali sledeči dolgo naglašeni vokali (*boľězŋ* > *boľězŋ*); po velarih pa da je sploh *o* zelo zgodaj zapadel vplivu njihove artikulacije in tako postal *o*, *u*. Do tega mnenja so ga privedla tista narečja (Črni Vrh, Hotedrščica, Kalce), ki imajo sicer akanje, toda za velari *u*. Ta *u* je po Ramovšu manj kot kratek in se pogosto zliva z redukcijskim vokalom (322–323). Vpliv naslednjega vokala v gorenjščini ni verjeten. Kot tipičen fonetik je Ramovš včasih pretiraval pri preciznem opisovanju dolžin in kračin. Tudi na drugih mestih pogosto označuje izglasni vokal kot podkračino, toda izglasni vokali niso krajši,⁶⁰ saj se v nekaterih dialektih celo diftongirajo v neakcentuirani poziciji.⁶¹ V resnici tudi do zlivanja *u* iz *o* za velarom z redukcijskim vokalom v prej omenjenih narečjih sploh ne pride. Tu gre za povsem regularen poseben razvoj za velari, če sledi v naslednjem zlogu labialni konzontan.⁶² Še najlažje je razlagati vse te primere z labializacijo konzontanov,⁶³ s čimer se da zelo lepo razložiti tudi oblike *kuâlu*, *kuâre*, *huâdu* ipd., ki so Ramovšu pravzaprav vedno delale težave. Nadalje tudi ni verjetno, da bi na *nôsîla* > *nôsîla* vplivala analogija po *nôsîm* ipd. (323).

Med posameznimi primeri, kjer je nastopila redukcija glasu *e*, obravnava najprej besedo *prijatelj* (324–326). To, da je vsak končni *-l'* dal v slovenščini *-l*, je napačno –

⁵⁸ Rigler, Južnonotranjski govori, 98.

⁵⁹ Npr. pri Linhartu.

⁶⁰ Bezljaj, Oris slovenskega knjižnega izgovora, Ljubljana 1939, 79sl.; Rigler, Južnonotranjski govori, 114–115.

⁶¹ Rigler, Južnonotranjski govori, 111–114.

⁶² Rigler, Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske IX, Novi Sad 1966, 109–110.

⁶³ N. d., 97–111, zlasti 108–110.

zamešano je z *-lb*. S tem pa odpade tudi tista možnost za razlago, ki se zdi Ramovšu najverjetnejša, namreč z redukcijo *e*-ja pred *l*. Tudi sama redukcija *e*-ja pred *-l* pri Ramovšu ni dovolj dokazana. Pri *kisel* gre za menjavanje sufiksov;⁶⁴ oblike *debu* ipd. v nekaterih dialektih pa so seveda iz *-ey*, prim. npr. tudi *delu* iz *delaj* 'delal', razen tega sploh ne vidim razloga, zakaj bi se *e* reduciral ravno pred *l*.

Ker je v *detelja* ohranjen *e* (malo verjetno se mi zdi z Ramovšem (330) misliti na vpliv besed *detelica*, *detelišče* z *l*, kajti da bi vplival npr. redko rabljeni deminutiv na osnovno besedo, se mi ne zdi verjetno, razen tega pa ni verjetno, da bi v *detelica*, *detelišče* ne prodril *lj*, saj je npr. celo v *stelnik*, kjer je povezava s *stelja* manjša kot pri deminutivih, *l* le redko ohranjen), je tudi redukcija v *postelja* problematična, čeprav se zdi Ramovšu popolnoma jasna (326–329). Ni izključeno, da gre mogoče za naslonitev na *postiljati* – *postlati*.

Obenem s temi primeri je obravnavana tudi redukcija *e* pred *nj* v primerih *kamenje*, *znamenje* (328–330). Razlaga, ki je precej verjetna, se delno razlikuje od Oblakove in Škrabčeve, vendar pri študiju teh pojavov ne kaže [447] zanemarjati tudi podatkov, ki jih dajeta Škrabec⁶⁵ in Oblak.⁶⁶ Glede fakultativne Trubarjeve in Dalmatinove pisave *i* v stranskih sklonih besede *kamen* (329) pa bi še opozoril na to, da tudi v dialektih dobimo v stranskih sklonih lahko obliko z *ń*.⁶⁷ Izgovor *nj* za palatalni *ń* pri Krelju, kot ga alternativno predvideva Ramovš, ni verjeten. Menjava pripone pri *človek* samo v nom. v črnovrškem dialektu (329) prav tako ni verjetna; tu gre za analogično ohranitev *u*-ja po ostalih sklonih (v črnovrškem dialektu najdemo namreč še nekaj primerov take analogične ohranitve, kjer menjava pripone ni možna).⁶⁸ Razlaga pridevnika *prijateljiv* (330) pa je enaka kot pri Škrabcu.⁶⁹

Strinjamo se lahko z razlago nikalnice *ne* – *na* (330–331). Ta pojav je precej razširjen in sta nanj opozorila že Škrabec⁷⁰ in Oblak.⁷¹ Glede Trubarjevih primerov pa sem že zgoraj omenil, da jih imam v nasprotju z Ramovšem za hiperkorekture; isto velja tudi za Kreljeve.⁷²

Dalje govori o *a* v *eden* (331–332) in še o nekaterih drobnostih v razvoju *e*-ja. Pri razlagi besede *dežela* (332–333) se opira na obliko *dažela*, ki jo navaja za Sv. Barbaro

⁶⁴ Prim. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika II, Izpeljava slovenskih pridevnikov, Dela razreda za filološke in literarne vede SAZU 6, Ljubljana 1952, 47.

⁶⁵ Škrabec, Cv. X, 1890, 2 c–d; 1891, 3 b.

⁶⁶ Oblak, Doneski k historični slovenski dialektologiji, LMS 1890, 190–193.

⁶⁷ Znano mi je npr. iz pesmi Mijotove (prim. Rigler, Opazka o svetoivanskem govoru v antologiji: Rusi most, Ljubljana–Trst 1967, 167). V Ribnici pa se npr. v pl. uporablja oblika *kamina* < *kamenja*.

⁶⁸ Prim. Tominec, Črnovrški dialekt, 22.

⁶⁹ Škrabec, Cv. X, 1891, 3 b.

⁷⁰ Škrabec, Cv. IX, 1890, 8 c.

⁷¹ Oblak, Starejši slovenski teksti, LMS, 1889, 164.

⁷² Rigler, Glasoslovni razvoj ..., SRL 12, 240.

v Slovenskih goricah. Oblika se mi zdi problematična, saj prleščina nima v svojem vokalnem sistemu polglasnika. Da je Trubar govoril *dožela*, je zaradi menjavanja *a* in *e* v zapisih jasno; manj siguren je zaključek, da so drugi protestantje govorili *e*, ker so pisali samo *e*. Pravilna je domneva (333), da je pri *shalotca* (prav bi bilo *Shalotza*), *zhalado* Trubarja le preglas zapeljal v pisavo z *a*; vendar bi jaz mislil, da gre za isto stvar tudi pri Krelju. Ramovš je, ker je bil prepričan o visoki Kreljevi filološki izobrazbi, dopuščal možnost, da gre pri njem za glasoslovni razvoj; toda pri Krelju najdemo dovolj raznih hiperkorektur.⁷³

Verjetna je tudi Ramovševa razlaga proti razlagi Šahmatova o redukciji *o*-ja v neposredni bližini labialnega *v* (*tvoja*, *st(v)oriti*). Pač pa razvoj *koliko* in *toliko* v *kūjk* in *tūjk* ni prepričljivo razložen, kajti *ū* ni zaradi *j*, kot meni Ramovš (333), saj imajo *ū* tudi v nekaterih takih dialektih, kjer nimajo *j*.⁷⁴ Razen tega lahko dobimo *u* v *toliko* in *koliko* tudi v nekaterih takih dialektih, ki *o*-jev ne razvijajo v *u* (npr. ponekod v kajkavščini,⁷⁵ čakavščini⁷⁶). V nedoločniku VI. vrste je *ovati* gotovo po sedanjiku prešel v *uvati*, kot so to razlagali že prej.⁷⁷ Ramovš meni, da je pri Krelju krenila analogija v nasprotno smer, [448] da je *o* vdrl v sedanjik, vendar je gotovo to le hiperkorektura,⁷⁸ kar sicer Ramovš tudi dopušča.

V primerih kot *predati*, *prestor*, *prerok* suponira Ramovš (334) menjavo predpon, kar je sicer na prvi pogled zelo prepričljivo – pa vendar pri tem ne smemo zemariti dejstva, da so te oblike v glavnem znane na ozemlju, ki pozna preglas, in da dobimo *e* tudi npr. v *praviti pravim*⁷⁹ ali v *pralica*⁸⁰, kjer bi že težko mislili na naslonitev na *pre-* (prim. o tem še spodaj pri obravnavi oblike *pralica*). Opozoril bi, da npr. *predati* sega v dolnejščini proti zahodu le do bloškega govora, ki ne pozna nobenih preglasov.⁸¹ Ni izključeno, da sta se menjavanje predpone in glasovni razvoj med seboj dopolnjevala.

Končno obravnava še glas *a* (334sl.). Pravi, da velja za glas *a* isto kot pri drugih samostalnikih. Pravilno razloži obliko *koku* z *o* iz *a* zaradi vokalne harmonije in vpliva velarne okolice. Toda današnje raščiško *kakū* nima analogičnega *a* po *takū*, ampak gre enostavno za akanje, kot dokazuje dubleta *kók*, če je pravilna. Nato navaja še druge primere vokalne harmonije pri Trubarju. Te labializacije *a*-ja so za Trubarja precej značilne, vendar so nastopale v glavnem zaradi sosesčine labialnega konzonanta in le

⁷³ ZSKJ, 117–141.

⁷⁴ Prim. Škrabec, Cv. III, 1882, 11 d; Rigler, Južnonotranjski govori, 61.

⁷⁵ Škrabec, n. d.; Rožić, Kajkavački dijalekat u Prigorju, Rad JAZU 115, 1893, 163.

⁷⁶ Belić, Zаметки по čakavskim govoram, S.-Peterburg 1910, 3.

⁷⁷ Npr. Škrabec, Cv. IV, 1883, 6 d.

⁷⁸ Gl. ZSKJ, 135.

⁷⁹ Sliši se npr. ponekod okrog Dobropolja.

⁸⁰ Sliši se npr. okrog Ribnice. Prim. tudi Škrabec, Cv. IX, 1890, 8 b.

⁸¹ Rigler, Dvojni refleksi ..., ZFL XI, 252.

redkeje zaradi vokalne harmonije.⁸² Zaradi soseščine labiala je tudi fakultativni prehod *-am* v *-om* v dat. pl. *a*-jevske sklanjatve, kar je pozneje v Morfologiji razlagal drugače. Vendar je pravilna ta prva razlaga, ki je prevzeta iz Oblaka.⁸³ Ko Ramovš obravnava preglas, izrecno poudarja (338), da se preglasi samo kratki *a*. K temu bi pripomnil, da se lahko preglasi tudi dolgi naglašeni *a* na področjih, kjer imajo četverkotni sistem dolgega vokalizma.⁸⁴

Ramovš pravi, da *i* < *eĭ* < *aĭ* ostane nereduciran, ker je mlajši in prvotno dolg (339). Menim, da le zato, ker je mlajši in da dolg ni nikoli bil. Naš fonološki sistem nima nenaglašanih dolžin (z izjemo poljanskega dialekta in dela Bele krajine, kjer so nastale zaradi premika cirkumfleksa), zato tudi po asimilaciji nastali glas ni mogel biti dolg, ampak se je vključil v obstoječi fonološki sistem. Lahko bi se seveda ustvarile nove nenaglašene dolžine, toda to se ni zgodilo, ker bi sicer bilo verjetno kje ohranjeno. Razen tega se pa taki primeri pri nas sploh ne asimilirajo v dolžino, tudi če je možnost za to, kot nam kažejo primeri *šü, tərpiü* < *šəü, tərpiü* (npr. v Ribnici), čeprav bi se mirno lahko vključili v dolgi vokalizem (prim. *sû* < *soĭ, pû* < *poĭ* ipd.). Da bi imel *duĕĭst eĭ* po *ānandueĭst, duāndueĭst* itd. ni gotovo, kajti pri *dvajset* gre verjetneje za krajšanje diftonga, kot nam kažejo nekateri govori, kjer se ta skrajšani diftong ni asimiliral v *eĭ*, ampak razvijal kot vsak drugi kratki naglašeni *a* (npr. *dvōĭsti* v Ilirski Bistrici itd.).⁸⁵ Če bi šlo za prevzem vokalizma iz neakcentuirane pozicije, bi težko prišlo do takega razvoja. Oblike *dya-* z *ü*, ki jih navaja Ramovš, pa ne bodo točne za vse pri Ramovšu obravnavano področje (npr. na Raščici je *v*).

[449] Pri prehodu *ra* > *re* se Ramovš pravilno odloči za Oblakovo razlago proti Škrabčevi (339–340). Ramovševu navajanje gradiva za predpono *raz* iz starih tekstov (339) pa nas ne informira pravilno. V resnici je v starih tekstih običajen *rez*, pri Dalmatinu *rez* in *raz*. Krelj ne piše samo *a*, v OB je *rez* skoraj običajnejši; le v Post. ima *a*.⁸⁶ Za ribniško *pr^eálca* je težko sprejeti Ramovševu razlago, da je tu pač treba sprejeti sekundarni *prĕ-*, ki bi analogično tudi pod akcentom prešel v *prĕ-*, ker v ribniškem govoru *prĕ-* pod starim akcentom ohrani refleks za *ĕ* (*prelaz*)⁸⁷ oz. pod akcentom zaradi sekundarne metatonije novega cirkumfleksa pa dá ozek refleks in ne širokega (npr. *priĕgraja*), le v akcentskem tipu *potok potoka* bi lahko pričakovali širok refleks.

Napačna je tudi Ramovševa razlaga predlogov in predpon *na, za, nad* v dolenjščini in notranjščini (340–342). Dolenjske primere razlaga z analogijo po predponi *rez*, ki je glasoslovno (po asimilaciji *a*-ja na *r*) nastala iz *raz*: ko sta nekaj časa živeli druga ob

⁸² ZSKJ, 93–94.

⁸³ Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, AfslPh XII, 1890, 442. Gl. tudi ZSKJ, 93, in še tukaj op. 50.

⁸⁴ Rigler, Pregled ..., SRL 14, 54.

⁸⁵ Rigler, Južnonotranjski govori, 56.

⁸⁶ Rigler, Glasoslovni razvoj ..., SRL 12, 247.

⁸⁷ Škrabec, Cv. XI, 1892, 7 b.

drugi obe obliki *raz* in *rez*, bi še k *na*, *za*, *nad* nastopilo *ne*, *ze*, *ned*, kar bi podpirale ostale predpone z *e*-jem (*pre*, *pred*, *brez*, *čez*). Pozneje je mislil, da gre za asimilacijo *a* v *e*, sproženo po dentalnih glasovih pred *a*-jem, in vpliv številnih predlogov z *e* (HG VII, 129; KZSJ, 237). Vseskozi je od doljenjskega pojava ločil notranjskega, ker po njegovem mnenju nastopa le pod sekundarnim akcentom, in ga povezal s kraškim pojavom tipa *kêdit* < *kadit*(*i*), za katerega je sprejel Štrekljevo razlago. Toda kraškega in notranjskega pojava ne moremo povezovati, kajti v kraškem dialektu dobimo *ê* iz *ä* le prek reduciranega *e* (dolžina mora najbrž nastati analogično), ki lahko nastane iz *a* le v zlogu, ki mu sledi sprednji vokal ali v soseščini palatalnih konzontanov. Drugače je v notranjščini: tam ne poznajo takega prehoda in imajo samo *kadit* in ne *kêdit*. Tudi postojnski primer *čêstôt*, na katerega se Ramovš pri svoji razlagi opira, ni identičen s kraškim *kedit*, ampak gre pri njem za preglas *a*-ja za *č*-jem.⁸⁸ Pač pa so notranjski primeri povezani z doljenjskimi in prehod *a*-ja v *e* v omenjenih predlogih le pod akcentom je le navidezen, kajti prehod *a* v *e* v predlogih je bil v celotni doljenjski dialektični skupini splošen,⁸⁹ a na določenih področjih (med drugim v večini notranjščine) je pozneje v nenaglašeni poziciji spet prešel obenem z *e* v nikalnici *ne* v *a*.⁹⁰ Pa tudi sam izvor doljenjskih *e*-jev iz *a* v omenjenih predlogih je drugačen, kot si ga predstavlja Ramovš. Če natančneje pregledamo Trubarjeve zapise, vidimo, da se v začetku pojavlja izključno pred zlogi s sprednjimi vokali, zato moramo zanj domnevati vokalnoharmonični izvor, vendar ta vokalna harmonija nima nobene zveze s kraško.⁹¹

Primer *našel* je drugačne vrste. V nekaterih govorih je v njem *ə* in ne *e*. To je verjetno analogično po primerih kot *vzájde* : *vzəšlo* in ni povezano z doljenjskim razvojem *na* > *ne*, kot kaže njegova razširjenost.⁹² Ramovševa razlaga raščiškega *nəšù* z *e* > *ə* pred *š* (340) ne pride v poštev, saj *š* v drugih podobnih primerih ne vpliva na razvoj. Verjetno pa Ramovš (342) pravilno razlaga oblike *deleč* za *daleč*, *plamen* za *plamen*, *de* za *da*. Horjulski *di* < *de*[450] < *da* pa najbrž ni treba razlagati analogično po primerih za palatalnim konzontanom, saj gre tam za splošen prehod *e* in *ə* v predtonični poziciji v *i*; taki prehodi pa ni treba, da so sproženi pozicijsko.

Redukcijo *a*-ja v *kajpak* lahko pojmujejo z Ramovšem (343) kot sporadično, a še verjetnejši bo tak razvoj kot v *napak*, kar Škrabec⁹³ razlaga z naslonitvijo na sufiks *-ək*. Verjetno pa je, da je *obədva* po *obədve* < *obėdvė* (343), saj dobimo podobno tudi *tėdvá* po *tėdvė*.

Na koncu (343) pokaže v nekaj vrsticah še, kako se obnaša *ə*. Vendar ugotovi samo, v katerih pozicijah izpada.

⁸⁸ Rigler, Glasoslovni razvoj ..., SRL 12, 231.

⁸⁹ Rigler, n. d., 236.

⁹⁰ Rigler, n. d., 230–248, zlasti 232.

⁹¹ Rigler, n. d., 238–239.

⁹² Rigler, n. d., 245–246.

⁹³ Škrabec, Cv. IX, 1890, 8 b; XXX, 1913, 4 d.

V povzetku prikazuje s fonetičnimi simboli smer poteka redukcije; ugotavlja, da akut v tipih *duša* in *žena* ni istočasno premaknjen; govori o razvoju kratkega *ě* v *i*, ki naj bi bil analogičen, kar pa ne bo držalo (gl. zgoraj); razdeli pojav moderne vokalne redukcije na pet faz, ki pa so kronološko morda nekoliko prezgodaj datirane. Ni mi jasno, od kod netočna trditev o polglasniku na Notranjskem, saj Oblak poroča o dveh različnih polglasnikih.⁹⁴

V drugi najpomembnejši razpravi v tej knjigi Delo revizije za Dalmatinovo biblijo obravnava predvsem razvoj pravopisa pri protestantih. Ramovš pravi (140), da so do leta 1581, ko se je v Ljubljani izvršila revizija Dalmatinovega rokopisa sv. pisma, slovenski tiski tiskani v dveh različnih pravopisih, Trubarjevem in Kreljevem, da pa je vladal le Trubarjev, ki pa tedanjih pisateljev ni mogel zadovoljiti. Da se je o tem razpravljalo, naj bi nam bil v dokaz Juričičev prevod Spangenbergove postile (kot nadaljevanje Kreljevega), ki ga je Juričič napisal v Kreljevem pravopisu, a je bil po njegovi smrti prelit v Trubarjevega.⁹⁵

Te stvari v resnici niso popolnoma take. Dalmatin je že od vsega začetka pri ločevanju zvenceh in nezvenceh sičnikov in šumevcev hotel slediti Krelju, a so ga pri tem delno ovirale tiskarske možnosti in navade.⁹⁶ Prav tako Juričičevega prevoda ni nihče pravopisno prilagajal Trubarju, ampak je le tiskar stavil po tedanjih načelih dolgi in kratki *s*, medtem ko so popravki bili najbrž le jezikovni (izločanje hrvaških posebnosti in morda glasu *ć*).⁹⁷

Nato Ramovš obravnava najprej posamezne probleme iz grafike. Pojasni, kako so protestantje pisali glas *j* (ob tem omenja tudi pisavo *ei – e* za *ě*, vendar pravi, da govoriti, od kod ta dvojnost, tu ni na mestu), omenja naglasna znamenja, obravnava, kako so pisali *nj* in *lj*. Pravi, da Trubar piše palatalni *ń* z *in*, *n* in za dokaz tudi navede nekaj primerov. Dalmatin naj bi pred 1581 imel isto pisavo kot Trubar, v Bibliji pa navadno *nj*, redko *jn* in še redkeje *n*. V resnici se je (kot vidimo ob upoštevanju večjega števila primerov kot pri Ramovšu) Trubar označevanju palatalnega *ń* izogibal, pisava z *in* je razen deloma v zadnjih delih redkost (*ni* pa še večja).⁹⁸ Nasprotno pa je palatalni *ń* pri Dalmatinu že od začetka skoraj redno označen, kadar je pred njim vokal, le redko pa [451] v drugačni poziciji.⁹⁹ Do Biblije ga označuje z *in*, v Bibliji pa je uvedel *nj*, redkeje ima še *jn* ali tudi *jnj* in *n*, v izglasju le *jn*, v Bibliji je uvedel označevanje palatalnega *ń* tudi za konzonantom.

Za palatalni *l'* pa piše Trubar po Ramovšu navadno *l*, bolj redko *li* (večkrat v CO pod vplivom korektorjev Hrvatov), v Ps ima tudi *il* (148). Trubar palatalnega *l'* ni

⁹⁴ Prim. Murko, Dr. Vatroslav Oblak, Ant. Knezova knjižnica VI, Ljubljana 1899, 216.

⁹⁵ Povzeto po Oblaku, Protestantske postile v slovenskem prevodu, LMS 1894, 207–209.

⁹⁶ ZSKJ, 222–226.

⁹⁷ ZSKJ, 194–195, 222.

⁹⁸ ZSKJ, 32.

⁹⁹ ZSKJ, 219.

označeval. Z *il* sta mi znana samo dva primera v Psalterju. Primeri s sufiksom *-lje* so posebne vrste: pri njih gre ponekod gotovo za ohranitev skupine *l+j*, saj je ponekod še do danes ohranjena, najbrž pa so bile ponekod tudi variante z asimiliranim *lj*.¹⁰⁰ Dalje pravi Ramovš, da Dalmatin piše pred 1581 za palatalni *l'* navadno *-il-* (poleg *-l-* kot Trubar), v Bibliji pa *lj, jl, l* (148). Dalmatin je v resnici pri označevanju palatalnega *l'* precej nedosleden. Le nekaj primerov je, kjer ga kolikor toliko pogosto označuje, in sicer samo med besedami, kjer je v intervokalični poziciji ali na koncu besede za vokalom. Piše ga navadno z *jl* (oz. pred Bibl. z *il*), redko z *lj*. Če pregledamo primere, v katerih je označeval *lj*, potem vidimo, da je to storil predvsem takrat, kadar bi lahko prišlo do homonimnih oblik, če ne bi pisal *jl* ali *lj*.¹⁰¹

Nato Ramovš obravnava uporabo črko *u* in *v*. Pravi, da imamo pri Trubarju črko *u* za samoglasnik *u*, za soglasnik *v* in za soglasniški *u*; *v* pa da piše le *v* začetku besede (149). V resnici tudi v vzglasju *v-* ni v vseh Trubarjevih delih enako dosleden. V NT I so celo zelo pogosto primeri z *v-* iz Mat. popravljeni v *u-*.¹⁰² Dalje pravi Ramovš, da najdemo enako pisavo kot pri Trubarju tudi v Dalmatinovih prvih tiskih, v Bibliji pa da imamo za labiodentalni *v* črko *v*, za soglasniški *u* pa poleg *v* prav pogosto še *u*. Dalje pravi še, da črka *v* za glas *v* sredi besede v Bibliji ni zasluga Bohoričeva, ampak Dalmatinova, kajti to novost naj bi imeli že leto pred revizijo v Ogladnem listu (149). Toda Dalmatin je v resnici uvedel črko *v* prvič, še nedosledno, že v P (1579); istočasno pa jo najdemo že tudi pri Tulščaku.¹⁰³ Vendar v začetku pretežno samo za *v* pred vokali, medtem ko se za *u* šele v Bibliji uporablja močno mešano *v* in *u*.

Največja grafična nedoslednost Trubarjevega pisanja naj bi bila ta, da ni ločil *s* in *z*, *š* in *ž*, a za *s* in *z* mu je služila cela kopa črk, npr. za *s*: *f, s, ff, fs, β*, za *z* pa: *f, s, ff, fs, β*, najčešče pa za *s*: *f, s* in *ff*, za *z* pa: *f, s* (150).

Razlikovanje med *s*, *z* in *š*, *ž* je Trubarju gotovo delalo težave. Ker za to razlikovanje, razen v intervokalični poziciji, ni imel nikake opore v latinski in nemški grafiki, ga je zanemaril. Vendar pa mnenje, da je *f* in *s* poljubno mešal, ne drži popolnoma. Pri uporabi obeh esov je bil močno odvisen od tedanjih tiskarskih navad. Iz Trubarjevih tiskov vidimo, da on sploh ni odločal o postavljanju *f* ali *s*, ampak da je bila to povsem tiskarjeva zadeva.¹⁰⁴ Šlo je za nekako pozicijsko razvrstitev posameznih grafičnih znakov. Zato v bistvu niti ne moremo govoriti o Trubarjevi nedoslednosti, kot se navadno dela – le Štrekljeva pripomba,¹⁰⁵ da je pisal ese popolnoma v smislu tedanje grafike, je točna. Vendar tudi danih možnosti ni izkoristil dovolj: za intervokalični *s* sicer rabi

¹⁰⁰ ZSKJ, 32, op. 6.

¹⁰¹ ZSKJ, 148–149.

¹⁰² ZSKJ, 219.

¹⁰³ ZSKJ, 227.

¹⁰⁴ ZSKJ, 216.

¹⁰⁵ Štrekelj, Historična slovnica slovenskega jezika, Maribor 1922, 37.

dvojni es in za intervokalični zenojni es, toda ne čisto dosledno. Razporeditev dolgega *f* in kratkega *s* pa je v glavnem odvisna od pozicije [452] (kratki *s* pred konzonanti, ki se začenjajo z visoko začetno črto razen ligature *ft*, drugod navadno *f*),¹⁰⁶ le deloma pa poljubna in verjetno odvisna od stavčeve navade.

Glede razlikovanja glasov *s* in *z* pri Dalmatinu se Ramovš izraža precej nejasno in deloma celo nasprotujoče. Najprej pravi, da je do l. 1581 pisal sičnike popolnoma po Trubarjevem pravopisu (151), nato pa pravi, da opazimo pri Dalmatinu, da je razlika med glasovoma *s* in *z* že ravno tako močno ustaljena kot pozneje v Bibliji (151). Ne eno ne drugo ne drži. Dalmatin je ločil *f* in *s* povsod razen na koncu besed, kjer je pisal *-s* (tu ločitev niti ni nujna, ker slovenščina v tej poziciji nima obeh fonemov), in pa do Biblije pred konzonanti, ki se začenjajo z visoko začetno črko (npr. *l*, *k*, *h*). V tem je tudi skrivnost, ki sta se ji čudila Kopitar in Ramovš (da o drugih, ki so za njima povzemali, ne govorim), zakaj ni do Biblije ločil med *š* in *ž*.¹⁰⁷ Napačen je pri Ramovšu tudi podatek, da najdemo v Bibliji črko *s* za glas *s* večkrat v besedi *gospod*.¹⁰⁸

O pisavi skupine *šč* so Ramovševe ugotovitve (132) v glavnem točne. Dodal bi le to, da je *fhzh* večkrat zapisan tudi v Registru v Dalmatinovi Bibliji, in prav ta pisava je eden od močnih argumentov, na podlagi katerih sklepam, da je avtor Registra Bohorič.¹⁰⁹ Pravilni so tudi podatki o pisavi glasov *č* in *c*, namreč da za *č* rabi vseskozi znak *zh*, a za *c* znak *z*, pred *e* in *i* tudi *c*. Dodal bi, da Trubar pred *e* in *i* le redko uporabi črko *z* za glas *c*,¹¹⁰ Dalmatin pa nekoliko večkrat. Nato obravnava Ramovš (153) na kratko še pisavo zlogotvornega *r* (piše *er*, *ar*, pozneje tudi *ér*, *ár*) in kratkega zlogotvornega *l* (*al*, *el*, redko *ul*, pozneje tudi s krativcem).

Nekoliko podrobneje se ustavi ob pisanju predlogov (154–155). Pravi, da Trubar piše predlog vedno skupaj z besedo, enako tudi Dalmatin pred revizijo, da pa je Dalmatin vpeljal že pred revizijo tudi apostrof. V Oglednem listu pravi, da ni nobenega apostrofa, kar pa ničesar ne dokazuje, ker obsega list le dve strani. Ali je res, kot meni Ramovš, ki se pri tem opira na Bohoriča, da so protestantje začeli pisati apostrof pri predlogih zaradi geminiranih konzonantov, kjer je predlog prišel pred besedo, ki se je začenjala z istim konzonantom (npr. *s smrtjo*), je zelo težko reči. Verjetneje se mi zdi, da so pisali apostrof zato, ker so predlog izgovarjali skupaj z besedo, ki k njej spada, pri tem pa so se vendarle zavedali, da ni sestavni del besede (saj dobimo celo pisavo tipa *vIudouskim*, *vMoriu*). Bohoričevo filozofiranje v slovnici, da bi bilo treba pisati *v'ola* namesto *v'vola*, nam ničesar ne pove o vzrokih za to pisavo, saj ni bil Bohorič

¹⁰⁶ ZSKJ, 218.

¹⁰⁷ ZSKJ, 225.

¹⁰⁸ ZSKJ, 226, op. 21.

¹⁰⁹ Rigler, Register v Dalmatinovi Bibliji, JiS XII, 1967, 104–106.

¹¹⁰ ZSKJ, 219.

tisti, ki bi to pisavo uvedel, ampak Krelj, a Dalmatin jo je že takoj v začetku sprejel. Da je Dalmatin pisal apostrof prav takrat, ko je bolj mislil na predlog, ko ga je bolj hotel ločiti od sledeče besede, in manj takrat, ko je pisal bolj po sluhu, vidimo po primerih kot *k'potreibi* : *hpotreibi*, *k'puflednimu* : *hpuflednimu*.¹¹¹

Nato obravnava podvojene soglasnike pri Trubarju (155–156). Pravi, da je to le kopija tujega pisanja. Prav tako ima tudi Dalmatin še podvojene [453] soglasnike. Vendar mislim, da popolnoma brez vzroka soglasnikov vsaj običajno niso podvajali. Tako je npr. Trubar uvedel razlikovanje v pisavi z enim *l* pri glagolu *delati* in z dvema pri samostalniku *delo* (*dela* : *della*),¹¹² kar je sprejel tudi Dalmatin v Biblijo.¹¹³ Dvojne soglasnike je pisal Trubar npr. še v *rep* (tu bi lahko prišlo do sovpada z *repa*),¹¹⁴ *tema* (tu bi lahko prišlo do sovpada z zaimkom *ta*),¹¹⁵ Dalmatin npr. pri besedi *vol* (ločil *volla* 'vola' od *vola* 'volja') ipd. Tudi *gora* so pisali z *rr* najbrž zaradi ločitve z *goretí*.

V nadaljevanju (157–159) ugotavlja Ramovš, od kod in na kak način sta prišla Dalmatin in Bohorič do novega izpopolnjenega rokopisa. Točko za točko primerja s Kreljevo Postillo Slovensko. Ugotovi, da je bohoričica, kolikor se razlikuje od Trubarjevega pravopisa, skoraj v vsem že uveljavljena pri Krelju. Novost je pravzaprav le *j*. Dalje Ramovš razmišlja, kdo je pravzaprav uvedel novosti, ali Bohorič ali Dalmatin. Sprejema Oblakovo mnenje o tem, da je Bohorič popravljajl Juričičevo nadaljevanje Kreljeve Postile, in malo verjetno se mu zdi, da bi Bohorič, ki v letih 1578–1581 gotovo ni mislil na izdajo slovenske slovnice, prišel do ureditve slovenskega pravopisa, ampak Dalmatin, ki je postopoma prišel do pravopisa v Bibliji (apostrof pri predlogih *k*, *v*, *s* leta 1575, grafična razlika med glasovi *s* in *z* 1578, med *v* in *u* 1580, ostalo pozneje). Ramovš dopušča možnost, da bi bili lahko pogovori med Bohoričem in Dalmatinom plodonosni, ker pa je Dalmatin v Sir. 1575 in Pent. 1578 že mnogo bližji Bibliji kot od Bohoriča popravljena Juričičeva Postila 1578, meni, da Bohorič ni oče novega in racionalnega pravopisa iz leta 1584, marveč Dalmatin, in da je doslej šlo preveč slovničarske slave Bohoriču, premalo pa Dalmatinu.

Že prej sem omenil, da niso točne domneve o tem, da je bila Juričičeva Postila prelita v Trubarjev pravopis. Tudi o tem sem že govoril zgoraj, da grafično razlikovanje med glasovi *s* in *z* ni uvedeno 1578 in tudi med *v* in *u* ne 1580. Bohoričev delež pri bohoričici pa se mi zdi še bolj problematičen kot Ramovšu. Revizijska komisija se je po tedanjih poročilih najprej zedinila glede pisave in jezika, vendar večjega vpliva na to gotovo ni imela. Na novo je uveden *j* in akcentski znaki ter pri intervokaličnem *ń* v glavnem prenesena oznaka palatalnosti izpred konzonanta za njega. Lahko da so se

¹¹¹ ZSKJ, 226.

¹¹² ZSKJ, 61–62.

¹¹³ ZSKJ, 191, 228.

¹¹⁴ ZSKJ, 65.

¹¹⁵ ZSKJ, 74.

dogovorili, da bodo pri tiskarju vztrajali po dosledni ločitvi *s* in *f* tudi pred konzonanti z visoko začetno črko. Nastane vprašanje, koliko bi na te stvari lahko vplival Bohorič. Bohorič namreč v slovnici poroča, da je med revizijo dobil nalogo, naj spiše v pravem redu nekatere svoje opazke o latinsko-kranjskem pravopisu, ki jih je takrat razlagal in jih niso zavrgli. Toda Bohorič predlaga v slovnici za *šč* pisavo *fhzh*, v Bibliji pa je *fzh*; Bohoriču se zdi pri predlogih pravilnejše pisanje *v'ola* kot *v'vola*, a v Bibliji to ni sprejeto; grafične razlike *dela* : *della*, ki je uvedena v Biblijo iz Trubarja, Bohorič v slovnici ne pozna; prav tako v Bibliji na novo uvedeno razlikovanje med *Měftu* in *mejftu* pri Bohoriču ni upoštevano ipd., celo sičniki in šumevci niso dosledno pisani.¹¹⁶ Po vsem tem postane problematično, katere so tiste opazke, ki jih je Bohorič razlagal in jih pri reviziji niso zavrgli. Zelo problematično je tudi mnenje, da bi že pred revizijo Bohorič kaj bolj vplival na Dalmatina. Možno je, da so [454] pod Bohoričevim vplivom sprejeli *j*, ki so ga tedaj uvajali tudi v latinščini. Možno bi bilo pomisliti na Bohoričevo zaslugo tudi pri *nj* in akcentskih znakih, kar se v osnovi ujema s Kreljem – predvsem ker je Bohorič kot šolnik uporabljal Kreljevo OB – toda težava je v tem, da uporablja Dalmatin v Bibliji naglasne znake bolj po Kreljevih principih kot pa Bohorič v slovnici (Krelj in Dalmatin bolj za označevanje kvalitete vokala, Bohorič bolj za označevanje naglasnega mesta).¹¹⁷

Nato zasleduje Ramovš usodo pravopisa iz Biblije do Hrenovih EiL (159–161). Ugotovi, da je prireditelj Trubarjeve postile za tisk bil slab slovniciar, zaradi česar je popolnoma zmešal oba pravopisa, Trubarjevega in Dalmatinovega, da pa imamo pri Znojilšku in Hrenu verno sliko pravopisa Dalmatinove Biblije. Glede postile je ugotovitev popolnoma pravilna. Savinec se kljub temu, da je sodeloval pri prepisovanju Biblije na čisto, ni naučil bohoričice (še najbolj dosleden je pri razporeditvi *u* : *v*). Prav tako točna je ugotovitev, da je Znojilškova grafika popolnoma Dalmatinova.¹¹⁸ Tudi v EiL je v bistvu sprejeta Dalmatinova grafika, vendar je tu nekaj manjših sprememb: končni *s* je pisan *fs* oz. *β* namesto Dalmatinovega *s*, običajna oznaka za palatalni *n* je *jn* in ne *nj*, akcentski znaki so precej pogostejši kot v Bibliji in *é* ne označuje več jata, ampak dolgi *e*. Prireditelj EiL se je v pisanju naglasnih znakov in končnega *-s* približal Bohoriču, vendar pa ni gotovo, da bi na to vplivala Bohoričeva slovnica, saj ji v drugih stvareh ne sledi.¹¹⁹

V drugem delu razprave obravnava Ramovš glasoslovje. Najprej sprejemljivo razloži *tuj* – *ptuj* (161–162), le to bi bilo treba poudariti, da je ta pisava verjetno nastala zaradi diferenciacije s *tuj* iz *tvoj*, vendar je v poznejših delih to storil že Ramovš sam (HG II, 180). Kolarič sicer poroča,¹²⁰ da ponekod v medijskem dialektu govorijo *ptuj*,

¹¹⁶ ZSKJ, 228.

¹¹⁷ ZSKJ, 228–229.

¹¹⁸ ZSKJ, 230.

¹¹⁹ ZSKJ, 230–231.

¹²⁰ Kolarič, Slovenski Mlinski red 1814, SRL 10, 1957, 305.

vendar je to verjetno v kasnejšem času iz knjig prevzeta oblika, saj v istem dialektu govorijo le *teč* za *ptič*.¹²¹ Nato omenja Ramovš skupino *šč* (162–163). Pravi, da Trubar piše navadno *šč*, le redko *š*, kar je slišal v Ljubljani. V Ljubljani je bil tedaj verjetno res že *š*: to nam dokazuje *š* v Cvekljevih pesmih (v EDP) in pretežno *š* pri Znojilšku, ki sta bila oba Ljubljančana,¹²² vendar se je Trubar držal svojega *šč* in so primeri s *š* pri njem verjetno le tiskovne napake, kot je pozneje domneval tudi Ramovš (HG II, 280). Za Dalmatina pa navaja Ramovš nekaj primerov s *š* in pravi, da je to v Bibliji popravil v *šč*. Dalmatin res pozna posamezne primere prehoda skupine *šč* v *š*, nekatere je v Bibliji popravljal v *šč*, vendar je nekaj primerov s *š* tudi v Bibliji, toda teh je tako malo, da se med drugimi besedami s *šč* izgubijo.¹²³ O skupini *čr*- pravi Ramovš, da ima Trubar *čr*- do leta 1582, kjer prvič beremo pri njem tudi *čr*-. Letnica se mu zdi tako blizu reviziji, da bi človek skoraj si upal kaj sklepati iz tega (163). V resnici je Trubar pisal *č*- v glavnem le v besedi *čevelj*. Leta 1582 je res popravljal *čevelj* v *črevelj*, toda v tem gotovo ni nobene zveze z revizijo, ampak gre za eno izmed sprememb, ki jih najdemo pri Trubarju v zadnjih letih, ko se je odmaknil od svoje prvotne jezikovne osnove in se začel približevati govoru svojega rojstnega kraja.¹²⁴

[455] Razlago o skupini *tl*, *dl* v opisnem deležniku je Ramovš pozneje (HG II, 204–205) spremenil, vendar poznejša razlaga ni bolj prepričljiva od prve (težave so z obliko *jedel*, akcentsko dela prva razlaga manj težav).

Za dolgi (circumfleksirani in zgodaj podaljšani novoakutirani) *o* pravi Ramovš (165–166), da je v Bibliji *u* prvih Dalmatinovih tiskov večkrat popravljene v *o*, ravno tako pa tudi obratno, in da zato v tem ne moremo videti začetka neke ustaljenosti knjižnega jezika, v katerem je slednjič zavladal gorenjski *o*. Pravi, da je torej po reviziji še isto kolebanje med *o* in *u* kot že pri Trubarju. V resnici pri Trubarju ni kolebanja med *o* in *u*, ampak zelo dosledno uporablja *u* iz dolgega *o*. Navidezno mešanje pri sufiksu *-ost* in v obliki *pokoren* ter v posameznih drugih primerih je treba drugače razlagati: namreč s posebnim akentskim tipom pri sufiksu *-ost* od oksitoniranih podstav, ki se do danes ni več ohranil;¹²⁵ s starejšo določno obliko pridevnika *pokoren*¹²⁶ ipd.¹²⁷ Tudi pri Dalmatinu je *u* regularni refleks za dolgi *o*. Vendar pa ne tako dosledno kot pri Trubarju. Postopoma je odpravil *u* v svojilnih zaimkih, ki je bil verjetno Trubarjev dialektizem.¹²⁸ Razen tega je še nekaj tipov, v katerih Dalmatin ni dosleden v pisanju refleksa za dolgi *o*. Sem spadajo opisni deležniki tipa *govori*, sufiks *-ost*, vpliv

¹²¹ Po podatkih M. Orožen. Tudi Kolarič poroča po njenih podatkih.

¹²² ZSKJ, 93.

¹²³ ZSKJ, 192, op. 15.

¹²⁴ ZSKJ, 92, 88–90.

¹²⁵ Rigler, O akcentuaciji sufiksa *-ost*, SRL 15, 1967, 218–229.

¹²⁶ ZSKJ, 20–22.

¹²⁷ ZSKJ, 22–27.

¹²⁸ ZSKJ, 144, 150, 25.

predloga na akcentuacijo in še nekaj redkejših stvari.¹²⁹ Te nedoslednosti so v precejšnji meri izraz trenutnega Dalmatinovega mnenja, vendar je pri deležnikih tipa *govoril* in pri sufiksu *-ost* videti rahlo tendenco postopnega prodiranja *u*-ja. Tudi pri mešanju refleksov zaradi oslabiljenega vpliva predloga se opaža rahla tendenca približevanja pravilnim refleksom. Edini primer, kjer je Dalmatin v kasnejših delih uvajal *o* nasproti prejšnjemu *u*, je glagol *pojdem*.¹³⁰

Med pojavi moderne vokalne redukcije omenja Ramovš zlasti razne asimilacijske pojave tipa *sorota*, *stonovitu*, *mumu* itd. (166–167). Tu bi poudaril, da se je Dalmatin postopoma vendarle bolj približeval etimološkim oblikam, kot meni Ramovš: odpravljal je npr. preglas, *e* v predlogih, labializacije (tu bi omenil, da je obliko *mumu* opustil že v Sal. 1580 in ne šele v Bibl.).¹³¹

Na koncu navaja Ramovš (167–170) še nekaj malega podatkov o morfologiji in spolniku: o sklanjatvi besede *gospod*, o fem. obliki komparativa (*-šī*: *-ša*), o *-ev* nom. ak. pl., *-am* v dat. pl. nevtr, o *-ī*: *-u* v dat. lok. sg. itd. Ramovš ugotovi, da revizija ni, kar se oblikoslovja tiče, ničesar spremenila in da malenkostne spremembe nimajo nobenega znaka doslednosti ter jih najdemo že prej pri Dalmatinu in Trubarju. Pač pa pravi, da je po reviziji spolnika precej manj. Omenja tudi še nekaj sprememb v Bibliji proti prejšnjim tiskom glede opomb in razlag na robu, zamenjave tujk z domačimi besedami, zamenjave manj znanih besed z bolj znanimi ipd.

Nato sledijo v knjigi poročila in kritike (in polemike). Prva je kritika o Breznikovi Izreki v poeziji. Ramovš se z Breznikom v glavnem strinja, upravičeno pa zavrača njegovo zahtevo glede izreke *f* pred nezvenečimi soglasniki. Ugovori proti nekaterim drugim stvarim (npr. k spajanju *-o o-* v *o*, po Ramovšu v *ou*, nasprotovanju spajanja zlogotvornega *r* s konzonantom tipa *lic rdečica* brano štirizložno, kar je po Ramovšu v redu) pa niso upravičeni.

[456] Naslednja kritika je o Ilešičevem Izgovoru slovenskega knjižnega jezika, v kateri odločno nastopa proti elkanju, ki ga zagovarja Ilešič. Na kratko prikaže stanje v slovenskih dialektih, o izvoru vzhodnoštajerskega *a* iz *ī* je pozneje nekoliko spremenil mnenje. Mislim, da bi bil direktn prehod *ī* v *a* možen.¹³² Nato razlaga, kakšen glas (fonetično) se govori za *ī*, in navaja nekaj razlogov, zakaj je treba izgovarjati *u* in ne *ī*. Naslednji članek je odgovor na Ilešičeve pripombe k pravkar obravnavani kritiki.

Breznikova Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice Ramovš pohvali, predlaga pa deloma drugačno delitev glasov, kot jo ima Breznik, popravlja Breznikovo razlago nastanka širokega *e* in *o*, je proti obliki *vun*, nasprotuje dubletnemu izgo-

¹²⁹ ZSKJ, 150sl.

¹³⁰ ZSKJ, 154.

¹³¹ ZSKJ, 143.

¹³² Rigler, Tendence pri razvoju *ī*-a, SRL 13, 1961/62, 241–252.

voru *ʃ*-a (kot *ʃ* in *ʃ*) itd. V kritiki Merkha Deutsche Ortsnamen in Friaul nastopa proti napačnim izhodiščem avtorja. Naslednji članki pa so bolj poročila in v njih ne daje kakih pomembnejših svojih razlag.

V Ramovševem Zbranem delu bodo objavljeni iz njegove ostaline tudi vsi bolj izdelani rokopisi (v glavnem predavanja). Rokopisno gradivo, ki bo objavljeno v naslednjih knjigah, bo gotovo mnogo bolj zanimivo in bo prinašalo dosti več novega kot to iz prve knjige. Tisto bo vsebovalo tudi dragocen material iz starih tekstov za vokalizem in morfologijo, ki ga je Ramovš samo delno objavil v posameznih člankih.

V prvi knjigi sta objavljena dva starejša rokopisa, ki jih je Ramovš pripravil za svoja univerzitetna predavanja: Zgodovina slovenske slovnice in Slovenska grafika. Obe razpravi sta poročilo o slovnica in grafiki, deloma pa tudi vrednotenje in kritičen pregled tega. Naslanja se na Štreklja,¹³³ vendar sta oba rokopisa razširjena zlasti pri obravnavi pomembnejših slovnice in dopolnjena z njegovimi ugotovitvami, ki jih zlasti za najstarejše obdobje ni malo. Toda te stvari smo v glavnem že srečali v prejšnjih razpravah. Za naslednje obdobje, ki ga ni tako podrobno študiral, ima Ramovš manj lastnih sodb. Dotedanjo obsodbo in zasmehovanje Pohlina je skušal sicer rahlo ublažiti, vendar zavzema do njega še vedno odločno odklonilno stališče in bo treba to obdobje ponovno preštudirati in ovrednotiti. Do novejših stvari pa zavzema Ramovš spet bolj jasna stališča.

Na koncu knjige so opombe urednikov, ki, kot sem že omenil, podajajo samo kasnejša Ramovševa mnenja, in dve kazali. In sicer je dodano stvarno (355–356), ki ga je sestavil T. Logar, in besedno kazalo (357–372), ki ga je sestavil J. Rigler. S pomočjo besednega kazala je mogoče tudi najti ustrežajoča si mesta v tujejezični razpravi in prevodu s tem, da poiščemo kako besedo iz razprave v kazalu, kjer je poleg strani originala v oklepaju še stran prevoda.

Pri tej nedvomno potrebni izdaji bi bilo le želeli, da bi naslednje knjige, ki bodo prinesle še bolj iskana Ramovševa dela, izhajale čim hitreje.

¹³³ Prim. Štrekelj, *Historična slovnica ...*, 1–46.

Pred nastopom Frana Ramovša je bila od slovenske historične gramatike morfologija, zlasti po zaslugi V. Oblaka, še najbolj obdelana. Oblakov habilitacijski spis *Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen* (v JA XI–XIII) ima vrednost še danes; nekaj pomanjkljivosti je nastalo zlasti zaradi tega, ker mu še ni bil jasen razvoj glasoslovja. Tudi v raznih drugih razpravah je marsikaj dobro razložil, tako da je večino njegovih razlag sprejel tudi Ramovš. S svojim vztrajnim dokazovanjem je osvetlil marsikatero stvar o. S. Škrabec, pa tudi drugi slovenski in tuji jezikoslovci so prispevali k poznavanju naše morfologije.

Ramovš je z izdajo morfologije odlašal, objavljaj le krajše odlomke po raznih revijah. Zdaj sicer imamo tudi njegovo morfologijo;¹ toda ni izdana v seriji knjig Slovenske historične gramatike, ampak kot skripta, predvsem za slušatelje slavistike. Priredili so jo študentje² po Ramovševih predavanjih v letih 1947/48 in 1948/49. Toda kdor je kdaj poslušal Ramovševa predavanja, ve, da ni bilo ravno lahko, točno beležiti njegovih zgoščenih formulacij: izpuščena beseda je že lahko pokvarila smisel, in če je zapisovalcu ušel stavek, mu je s tem navadno ušel tudi že kak jezikovni pojav, kajti Ramovševa predavanja so bila prav tako dovršena kot njegovi spisi: ponavljanja in razvlečenosti ni poznal. Zato je tudi razumljivo, da so zapiski slušateljev, po katerih so skripta [336] prirejena, nepopolni, včasih tudi netočni. Ramovš pa se verjetno ni utegnil poglobiti v prirejeni tekst, poleg tega ga je že med korekturami zatekla smrt. V knjigi je precej takih napak, ki jih pazljiv bralec lahko sproti popravi in bi ob nekoliko večji pažnji prirediteljev lahko izostale. Nekaj takih je navedel S. Kotnik v *Tribuni* III, št. 4.

Opozoril bi le na nekatere stvari, ki so morda izpuščene (pa važne ali zanimive), pomanjkljive ali če se mi zdi zanje verjetnejša kaka drugačna razlaga.

Včasih naletimo na nesorazmerja. Tako bi bilo dovolj pri prekm. prehodu *-óm >*

¹ Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49, DZS založila za Univerzitetno študijsko komisijo, Ljubljana 1952, 170 str.

² Prim. str. 3 Morfologije: »Skripta so pripravili predvsem stud. phil. *Breda Pogorelec, Pavel Merku* in *Mitja Sovre*. /.../ Prof. Fran Ramovš.«

ou̯v (v I. sg. *a*-jevske sklanje, 59) povedati, da je to glasoslovni pojav, a opozoriti ne le na ZslPh, ampak tudi na bolj dostopni Konzonantizem, kjer je na str. 120–128 ta pojav obširno razložen. Pri A. sg. *a*-jevske fleksije so navedeni dialektični refleksi za končniški *ǫ*, medtem ko v Morfologiji ni oblik, ki jih je ta glasoslovni pojav (npr. *ó* v N. sg. *a*-jevske fl. v govoru *Kamno-Ljubušna* ali podobni, npr. lokalno in sporadično *-ô* v G. sg. masc.) povzročil, a so analogično prenesene v druge sklone in so s tem tudi že posegle v morfološko strukturo. Dobro bi bilo omeniti tudi tiste morfološke pojave, ki nastopajo v obrobni dialektih po tujih vplivih, npr. tersko *-oga*, *-omu* v fleksiji adjektivov (ne pri pronominih) in v I. sg. fem. *-on*, *-un* (poleg običajnega *-o*, *-u* < *ǫ*) po čakavskem vplivu; podobne primere imamo tudi v Beli krajini: *-om* (Adlešiči) v I. sg. fem., tvorba futura s *čo* (*hoteti*; privrški govor) itd.

Nekaj pripomb ob posameznih oblikah bom tu zaradi preglednosti navedel v istem vrstnem redu, kot je to obravnavano v Morfologiji.

Pri maskulinizaciji nevtar bi pripomnil, da pri mehki sklanji ni vedno ohranjen končni *-e* (npr. *jajce*), ampak da imamo tudi oblike brez njega (*jajc*): *-e* je seveda odpadel zaradi morfološkega izenačevanja, ne glasoslovno. Nekateri primeri maskulinizacije, ki jih najdemo v centralni dolnjiščini, so zanimivi zlasti zato, ker so navadno masc. samo v sg., v plur. pa so še vedno nevtra. Paralelne primere najdemo ponekod v vzhodni štajersčini, kjer imamo v sg. že feminina, v plur. pa še nevtra. Feminizacija nevtar pa nastopi tudi na zahodu, ne samo na vzhodu (prim. Cronia, SR III, 324).

Pravilo, kdaj je G. na *-u*, je postavil Rešetar oz. že pred njim Oblak, ki je na koncu razprave *Zur Geschichte ...* (JA XIII, 68) v opombi omenil, da so G. na *-u* le pri cirkumfektiranih samostalnikih, kot je nakazal že Valjavec (Rad 57, 27), medtem ko o trdih osnovah govori že v razpravi. Rešetar (JF III, 1–6) je hotel to pravilo bolj utrditi, toda ni upošteval specifično slovenskih dialektičnih pojavov (preskok akcenta v tipu *okô* > *óko*, izgubo intonacije, pogosto podaljševanje edinega ali kratkoakcentuiranega končnega zloga na zahodu) in dialektičnega prehajanja primerov iz enega akcentskega tipa v drugega. Če je G. na *-u*, se Rešetar ni vprašal, kakšen je v tistem dialektu N. – najbrž povsod ^ –, zato je mislil, da je morda v slovenščini produktiven tudi tip *volž*, *volù*. (Upošteval je le primere, ki jih navajajo Oblak, Valjavec, Breznik, Levec in Pleteršnik, ne pa drugih.) Da končnica *-û* ne more stati pri prvotno mehkih osnovah, pa Rešetar ponavlja za Oblakom, ne da bi to skušal dokazati. Isto je v Morfologiji. Končnica *-û* naj bi nastopala samo pri pravih trdih osnovah. Vendar je ta hipoteza o pravih trdih osnovah nekoliko nasilno skonstruirana, kar vidimo že po tem, da v Morfologiji za mehke osnove ni niti dobrega primera; *nož*, ki je tam za primer, ne spada sem zaradi drugačne akcentuacije. Treba je upoštevati to, da je tolikšno število primerov, [337] ki spadajo med prave trde cirkumfektirane enozložne osnove, pa nam vendar od njih G. na *-û* ni znan, da zaradi tistih primerov s palatalom (*gnoj*, *loj*, *znoj*, *blišč* itd.), ki so sploh redki in nimajo G. na *-û*, težko postavljamo hipotezo o pravih trdih osnovah.

Poleg tega bi moral biti prevzem *-û* po tej hipotezi do otrditve slovenskega konzonantizma že izvršen in v tistih mejah bi moral potem ostati. Ko je konzontantrdel, namreč ni imelo nobenega pomena več, da je bil nekoč mehke: *možû* je sedaj enako upravičeno kot *sinû*, tudi *panjû* je po otrditvi oz. prehodu *n̄ > ĩn* enako trdim deblom. Zato *možû*, *panjû* ne moremo smatrati za izjeme (*dnû* je izjema le zaradi enozložnosti). Toda za prevzem končnice *-û* najbrž niti ni bila potrebna poprejšnja otrditev, kajti vemo, da se v ostalih sklonih vpliv *u*-jevske sklanje ni omejeval samo na trde osnove (vpliva na *jo*-sklanjo, na subst. *дѣнь* in v pl. tudi na *отѣѣ*) in tu se je moral izvršiti celo preglas, medtem ko je *u* palatalu lahko sledil.

Če je danes običajen G. *možâ*, to pač ni zaradi nekdanj mehkega *ž*, ampak, mislim, zato, ker se pri živih bitjih uporablja za G. in A. ista oblika, *-û* pa v A. redko prodre, zato se tudi v G. obdrži oblika na *-â*. Iz istega vzroka bodo pač običajne oblike na *-â* (oz. *-a*) tudi skoraj redno pri vseh drugih živih bitjih (*bogâ*, *črvâ* itd.); le pri *sinû*, ki je prvotna *u*-jevska osnova, je G. na *-û* bolj pogosten. Tudi pri prvotnih *i*-jevskih osnovah je pri živih bitjih (*tatû*) vpliv *u*-jevske fleksije močnejši kot pri *o*-jevskih; verjetno so takoj, ko so se prenehale sklanjati po *i*-jevski fleksiji, prevzele v G. *u*-jevsko končnico, ne *o*-jevske.

Tu bi bilo treba razložiti tudi oblike: *z dûmâ*, od *dûmâ* (dolenjsko), *z domu* (Levstik, Jurčič), *z domi* (vzhod, Navratil). Oblike bi bile lahko iz *z domu* ali *z domi*, kajti pisava *z domu* ima *-u* pač za *ə* po moderni vok. red., vzh. *z domi* pa lahko izvajamo glasoslovno iz *z domu*. Če je oblika *z domi* prvotna, jo lahko razlagamo, ker prevzem končnice po *i*-jevski fleksiji ni z ničimer utemeljen, le z naslonitvijo na adverbe, ki se končujejo na *-i*. Verjetno pa je izhodiščna oblika *z domu* s staro *u*-jevsko končnico (*domъ* je prvotno *u*-jevsko deblo), ki se je tu v adverbialni rabi ohranila tudi v neakcentuirani poziciji, medtem ko se je drugod omejila na končno cirkumflektirani G.

Podaljševanje *z -ov* se v D. in L. sg. izgublja, omejuje se na du. in pl.

Zavrnitev Oblakovega mnenja, da je *-i* v L. iz *ê* (v L. sg. masc./nevtr. in tudi v D./L. sg. fem.), je premalo utemeljena. Slovenščina je sicer posplošila mehke končnice, toda samo pri razmerju *y* : *ę*, medtem ko razmerje *o* : *e* (*-om* : *-em*) vsaj sprva ostane. Pri *ê* : *i* pa niti ni razlike v mehкости končnice (to samo etimološko). Pri razmerju *ê* : *i* je v slovenskih dial. mešanje; res se *ê* navadno omeji na končniško dolgoakcentuirane primere, vendar je težko določiti, kakšna je končnica v neakcentuirani poziciji in pod kratkim akcentom v centralnih dialektih, ker razvoj neakcentuiranega *ê* še vedno ni jasen. Nič prepričljiv dokaz za ta razvoj ni *ę* v *narobe*, *vkupe*; kajti če je *ę* tu res iz *ê*, je razvoj v teh adverbih šel lahko tudi različne poti kot drugod (prim. npr. različen razvoj v *sənō* : *tęlō*).

Vokativ se ponekod v slovenščini (Ribnica) tvori tudi s premikom akcenta proti koncu, ne le s padajočim poudarjanjem.³

³ S svinčnikom na robu dodano: »glej še Škrabca«.

Pri N. pl. nevtr. bi bilo treba jasneje razložiti in omejiti končnico *-e*, tako pri pridevniku kot pri samostalniku (tipa *lepe mesta* in *lepe meste*).

[338] Nekateri primeri G. pl. na *-u* pri Trubarju so razloženi kot tiskovne napake. To je sicer verjetno, čeprav je primerov več, kot bi se dalo sklepati po Morfologiji (45) ali Oblaku (JA XII, 33), toda *-u* v G. pl. najdemo 2× poleg *-ov* že v Conf. gen., kar v Morfologiji ni omenjeno. Ali bi ga tudi tu razlagali kot pomote? (Da bi bil češki vpliv, se mi ne zdi verjetno.) Morda pa so nekateri teh primerov z *-u* iz du. Ko se je v G. du. končnica *-u* pričela umikati pl. končnici *-ov*, a sta se še uporabljali v G. du. obe končnici v isti funkciji, je bila s tem razmerjem podana možnost, da se je *-u* lahko uporabil tudi v pl. G. pl. na *-i* (od *i*-jevskih osnov) je bolj razširjen, kot je to razvidno iz Morfologije, tako v starih tekstih in v dialektih (gl. Oblak, JA XII, 43), v osrednjem belokranjskem dial. so oblike na *-i* običajne (Ramovš, HG VII, 140), ponekod prodro celo v nevtrum; prim. pri Gutsmanu *deli*, iz Preglja mi je znana oblika *drvi*.

Za razlago mežiške in podjunske končnice *-ex* (tudi pri *a*-jevskih osnovah), ki še vedno nista dovolj pojasnjeni, je še premalo gradiva (gl. še spodaj pri *a*-jevski sklanji).

O končnici *-ami* (I. pl.) pravi Oblak: »Aus Trub. Bohor. und Hren ist mir solcher instr. unbekannt ...« (JA XII, 407). V Morfologiji (49) pa je že za Trub. navedenih nekaj primerov (*teletami*, *delami*, *kraljevstvami*). Če res kje piše Trubar to končnico, mora biti redka, na kar lahko sklepamo že po tem, da tudi v D. pl. *-a* še ni prodr. Lepo paralelo h končnici *-ami* tvori končnica *-imi*, ki ima enak postanek kot prejšnja, le da je ta nastala pri masc., ona pri nevtr. Primeri s to končnico so redki⁴ (gl. JA XII, 410) in morda jih ima Ramovš za tiskovne napake ter jih zato ne omenja. V I. pl. je pri subst. *tla* razširjena še končnica *-émi* (tudi v knjiž. jeziku).

O končnici N./A. du. nevtr. *-a* je rečeno v Morfologiji, da ni iz masc., ampak da je to že pluralizacija. Na to naj bi kazal zlasti primer *dva ókna* z ozko kvaliteto *o*-ja. Toda v dialektih je pri tem toliko omahovanja, da je težko nastaviti kot neko splošno obliko *dva ókna*, zlasti ker približno enako število govorov kaže na akcentuacijo *dva ókna* (nekaj primerov gl. pri Tesnièrju, Duel, 140–141). Težko je sploh ugotoviti, kakšna akcentuacija bi morala biti v N./A. du. O tem so mnenja deljena, a najbrž so bile vse končnice rastoče intonirane (prim. Lehr, *Ze studjów nad akcentem słowiańskim*, 3, 6, 30, 31). Še najbolj gotovo, da je imela rastočo intonacijo, je za masc. konč. v du. *-a*; toda že zgodaj so se vršile analogične spremembe. Bolj je zapletena akcentuacija v du. pri nevtr. (pa tudi fem.); /ukrajinske/ oblike kažejo na enako akcentuacijo kot v sg., na isto kaže tudi slovenska okamenina *dvê létí*. Za razširjenost dvojinskih oblik izraza *dvê létí* ne moremo upoštevati, ker je že nekaj adverb, a njegova akcentuacija bi kazala na razmerje *eno léto* : *dve létí* : *tri lěta*. Tudi še pravilni vzhodnoštaj. primeri (Slovenske gorice) kažejo na isto razmerje (*ěno lěto* : *dvě lěti* : *trí lěta*; *òkno* : *òknj* : *òkna*).

⁴ S svinčnikom na robu pripisano: »tudi dialektično«.

Če bi bile oblike na *-a* v du. pluralizacija, bi pričakovali tip *dva mēsta*, imamo pa *dva mēsta* (prim. Ribnica: *dvā májsta*, ali *rešjāta* : *rešjēta* anal. < **rešjēta*, *jábuka* : *jábuka* za *jabolka* itd.; gorenjščina ima prav tako v du. enako akcentuacijo kot v sg. – podatke imam za kamniški kot –, prim. tudi Valjavec, Rad 57, 48sl.). Če bi bila to pluralizacija, bi kdaj pričakovali tudi zvezo z glagolskim pluralom, kot jo imamo večkrat pri *dve ženē*, a veže se z du. (razen v jugozah. govorih, kjer se je glagolska dvojina izgubila); tudi geografsko se razmerje *dve žēni* : *dve [339] ženē* popolnoma ne sklada z *dve okni* : *dva okna* (kot pravi Belić, Dvojina, 72), zlasti ne tip *dve ríbi*, s korensko akcentuacijo, ki je bolj razširjen kot oksitonirani tip. Zato je verjetnejše, da je dualni *-a* pri nevtr. iz masc., na kar so mislili že Oblak (JA XII, 414), Tesnière (Duel, § 75, 80) in nekdam menda tudi Ramovš (gl. o tem pri Tesnièrju, Duel, 155). Ne razumem tudi, kako bi mogel števnik (*dve*) najprej podleči pluralizaciji; če se pri števniku najprej srečajo oblike z *-a*, potem je to le dokaz, da je *-a* od masc. Nekoliko nerazumljivo in netočno je povedano, da je pluralizacija nastopila tam, kjer imamo maskulinizacijo nevtr. Če bi bilo to res, bi lahko govorili le o maskulinizaciji, ne še o kaki pluralizaciji. V resnici se razširjenost maskulinizacije in končnice *-a* v N./A. du. nevtr. geografsko ne krijeta, čeprav oba pojava v glavnem zajemata centralni pas slovenščine; končnica *-a* je bolj razširjena in ne vem, kako je prišlo v Morf. do povezanosti obojega, najbrž po nepazljivosti prirediteljev. Tudi razširjenost končnice *-a* ni točno označena (gl. Tesnière, Atlas linguistique, karta 28), prav tako tudi ni v vseh dialektih izpodrinjen *ē* iz N./A. du. (gl. Tesnière, Duel, 141sl.).

Končnica I. du. *-ma*, ki je v Morfologiji (51) razložena po križanju z I. pl. (*-mi*), bo verjetneje starina. Res nastopa končnica razen pri *u*-jevskih samostalnikih (*sinma*) tudi pri cirkumflekturnih enozložnih *o*-jevskih (Trub. *Ljstma*, Dalm. *rogma*), toda za to skupino vemo, da je že zgodaj prišla pod vpliv prvih. Mnenje, da je to starina, bi potrjevale enake oblike pri konzonantskih deblih, pri katerih je tudi prvotna končnica *-ьma* (pri *u*-jevskih *-ьma*), npr.: Hipolitove *kolefsma*, Bohoričevo *materma*, *ozhetma*, ali v Drsteli *materma*, *hčerma*. Prav tako je lahko starina Trub. *rizhma* (Morf., 66). Na ohranitev konč. *-ma* je lahko vplivala plur. končnica *-mi*, ni pa treba, da bi bila po njej na novo narejena.

Pri moški *i*-jevski fleksiji bi bilo dobro povedati, da je *ognь* prešel že v psl. v mehko *o*-jevsko fleksijo zaradi palatalizacije skupine *gn*. Pri *potem* (I. sg. *póťь*) bi bilo treba povedati, da je končnica *-em* že zelo zgodaj prevzeta iz mehke *o*-jevske sklanje (tako tudi v shr. in že v stesl. zlasti v Savini knjigi in v drugem delu Supraselskega zbornika), ne pa regularno razvita iz **póťьмь*, kakor bi se dalo sklepati po formulaciji v Morfologiji.

V Morfologiji (55) beremo: »V govorih, kjer je mešanje med mask. in nevtr. zaradi maskulinizacije nevtr., imamo v pl. /pri subst. *póťь*/ tudi nevtr. oblike: *imam velika pota* (Ljubljana – primerjaj obliko *rokava*).« Toda ni tako. Taka razlaga bi bila mogo-

ča, če bi imeli te oblike le tam, kjer imamo maskulinizacijo nevtr, so pa bolj razširjene. Če je v dialektu kakih pet nevtralnih oblik, ki izhajajo iz masc. ali fem., še ne moremo govoriti o mešanju nevtr. in masc., zato bo treba obliko *pota* postaviti v isto vrsto s *prsa* ipd., pa tudi v obliki *rokava*, ki je prav tako precej razširjena, mislim, da ni navadno mešanje, ampak da je iz du. (prim. tudi rus. *rukavá* 'rokavi' N. pl. s prvotno rastoče intoniranim dualnim *-a*, gl. Nahtigal, Akzentbewegung, 146sl.). Ker so se v slovenščini ohranile dualne oblike le v vezalnem du. (v zvezi s števnikom), namesto prostega du. pa imamo pl., zato je tudi za prosti du. *rokava* nastopil pl. *rokavi*, ali pa se je du. *rokava* začel smatrati za pl. nevtr. (vplivala so tudi pluralia tantum, ki so običajno nevtr. – gl. še spodaj pri *prsi*) ter se začel sklanjati po tipu *mesta*, po katerem je spremenil tudi intonacijo (prim. pl. *vīna*). Ker je sg. navadno ostal masc. (*rokav*), se tvorijo v istem dial. lahko tudi maskulinske pl. oblike, pa tudi obratno prodre nevtr. oblika v sg.

[340] Pri *a*-jevski fleksiji je pri G. sg. v Morfologiji (56) rečeno, da je tip *vodé* verjetno pod vplivom pronomina, a pri pronominih *toję*, *jeję* (88, 91) obratno, da so pronomini *té*, *nję* nastali po tipu *žené* (*vodé*) in ne po kontrakciji. Iz dokazovanja pri pron. je razvidno, da mora biti G. sg. fem. na *-é* smatran za plod neke psl. metatonije (ne po kontrakciji). To bi bilo sicer tudi mogoče, toda vzrok, ki je za to v Morf. naveden, češ da možnost kontrakcije *toję* > *tē* ni izkazana, da bi v dolenjščini morali imeti **tej*, tega pa nimamo, ta vzrok ni resničen. V *é* se kontrahira *oje* (*vojevoda*, *dobroje*), isti rezultat bi morda dalo *oję*, če bi se nazalnost izgubila še pred kontrakcijo; toda *oję* se kontrahira pred raznazalizacijo – na to bi vsaj nekoliko kazali tudi Briž. spom., kjer so že nekatere kontrahirane oblike (*oje* > *e*), a še nosniki; posredno bi kazal na to tudi I. sg. *-ojq* > *-q* – zato rezultat te kontrakcije ne more biti *é*, ampak samo *ę*. Isto kažejo tudi podobni primeri, npr.: *zajęć* > *zęc* (vsi govori, ki izkazujejo kontrakcijo, kažejo na *ę*). Lep dokaz za *oję* > *ę* je N. pl. *gospé* < *gospodję* (oksiteza), ki izkazuje novi akut ter zaradi rastoče intonacije ne more biti analogično po *žené* (N. pl.). Tudi *gospé* v G. sg. nima *-ę* po *žené*, ker zakaj bi analogija po tipu *žena* nastopila v vsej sklanjatvi le v tem sklonu.

Torej vidimo, da glasoslovno in akcentsko ni za kontrakcijo *toję* > **té* nobenih ovir. Niti ni treba *té* imeti za analogijo po *nję* < *jeję* (glede akcentuacije prim. rus. *eě*), kot je mislil Torbiörnsson (Zwei sla. Kasusformen, ZsLPh I, 74). Njegova razlaga, v bistvu pravzaprav Ivšičeva (gl. spodaj), je pomanjkljiva, ker ni upošteval, da se je kontrakcija izvršila pred denazalizacijo. Proti njegovi razlagi bi bil Ramovšev ugovor upravičen. Prvi je menda opozoril na možnost vpliva pronominalne fleksije na jslov. G. sg. *a*-jevske fleksije Valjavec (v Radu 132 /1897/, 209); on je še mislil, da je narejen po pronominih G **zeml'eję* in nato skrčen v *zeml'ę*, Ivšič (Rad 187, 197) pa je mislil, ker ni nastopila pri korensko akcentuiranih primerih metatonija, na poznejši vpliv pronominov (kronološko vzeto po kontrakciji). Za njim so prevzeli to razlago še drugi (prim. Lehr-Splawinski, O prasłowiańskiej metatonji, 19, 47). Da na *a*-jevsko fleksijo

lahko vplivajo pron. (v našem primeru sta pač vplivala oba: *tě* in *njě*), ne kažejo le I. forme (psl. *ribojŕ*) ali mlajše poljsko *ziemiej*, *wolej* itd., ampak tudi prekm. sporadični L. *zemlej*, *prošnej* (po *njej*). Omenil bi tudi to, da imajo v litovščini adjektivi pronominalne končnice (v sklonih, kjer bi se od pron. razlikovali), v letščini pa poleg adjektivov tudi substantivi. Lingvistično je torej vpliv pron. na subst. možen in v našem primeru zelo verjeten.

Nekoliko problematičen je tudi I. sg. *a*-jevske fleksije, vendar je precej splošno sprejeto mnenje, da je končnica prevzeta od pronominov. Naše I. oblike kot *rŕkŕj*, *rŕkŕj* (v Bočni, mežiškem dial. in v severozah. krajih osred. štajer. dialekta) so še premalo raziskane, da bi bilo mogoče dokončno reči, ali so nastale po redukciji iz *-oj* (v nepoudarjeni poziciji) ali pa so po mešanju sklonov iz lokativa. Tesnière (Sur le système casuel du slovène, MVen /1925/, 355–358) je mnenja, da so iz L. (enako tudi Tomišek, Narečje v Bočni, 18), Ramovš pa nasprotno, da so po asimilaciji (tako v Morf., 58; JF VII, 302 in drugod). Iz materiala, ki je znan do zdaj, je možno sklepati eno ali drugo. Ker ta narečja niso ohranila intonacije, ne vemo, ali je to lokalna ali metatonirana instrumentalna oblika. (Vokalna kvaliteta je seveda pri prvotno oksitoniranih primerih v današnjem korensko naglašenem I. iz ostalih sklonov.) Če se [341] v Bočni (Tomišek, n. d., 14, 23–26) tudi pri *o*-jevski sklanji ter pri zaimkih in pridevniki uporablja v I. poleg instrumentalnih tudi lokalne oblike, je to lahko nastalo šele pod vplivom *a*-jevske sklanje, imamo pa ponekod tudi v pl. zamenjavanje I. z L. (ni treba, da splošno, lahko le v določenih kategorijah), in sicer ne le v koroških (Tesnière, n. d.; Ramovš, JF VII, 302), ampak tudi v nekaterih štajerskih govorih (Dramlje: *z vrâtix*, *z vîlix*); ker te oblike niso vezane na ozemlje z enakim L. in I. sg. fem. (Dramlje: *z nûgoj*: *z vrâtix*), ni vzrok tega pojava glasosloven, zato je tudi I. sg. *a*-jevske sklanje na *-j* (*rîbj*, *rŕkŕj*) lahko iz L. in ne le po asimilaciji.

Pri N. pl. ni posebnih sprememb. Posplošena je mehka končnica (seveda le v slovenščini, ne tudi v slovanščini, kot je rečeno v Morf., 60), a zanimivo bi bilo omeniti še redke primere analogije po *i*-jevski (*solzí*, *rokí* v Vrazovi zbirki ljudskih pesmi, gl. JA XII, 437 – prim. tudi A. pl. na *-i* po *i*-jevski sklanji: *souzí*, Štrekelj, Morphologie, 51), ali po nevtralni *o*-jevski sklanji (poleg N. pl. *njîva*, sg. *njîva*, še nekaj primerov za poljske pridelke pri Sv. Juriju ob Ščavnici, gl. Ilešič, JA XXI, 206sl.; to ni nevtralizacija, kot pravi S. v LZ 1899, 703, ker se veže s femininsko obliko pridevnika).

V G. pl. imamo, poleg v Morf. naštetih končnic, še končnico *-av* (okrog Loškega Potoka *-áŕ*, okrog Ribnice pa s spremenjeno – po metaton. tipu *lîp* – intonacijo *-âŕ*) z *-v* po masc. Končnica je zanimiva; ker je moral biti *-v* prevzet pred asimilacijo *-ov* > *-u*, kaže, da je bil G. pl. na *-á* v teh govorih znan vsaj že v 16. st.

V D. pl. je pri Trubarju uporaba končnice *-om* v razmerju proti *-am* tako pogostna, da je ne moremo razlagati kot pomote (gl. primere pri Oblaku, JA XII, 442, toda vseh ni zabeležil; prim. za Trub. K 1551 poleg naštetih še *oblubom* 48 (2×), 234,

befedom 105, *pryzhom* 104, *Vdunom*/pomota za *Vduoml* 142, *ſhenom* 188, *mafhom* 237). Nastati je morala fonetično po labiovelarizaciji (ne po masc.; prim. tudi nekatere drugačne primere pri Trub.: *nom*, *vom*, *drugom* (K 99), *opominom* za *opominjam* (K A IVa) itd. Morda je izgovarjal *ǎ*, ki ga je pisal zdaj z *o*, zdaj z *a*. Tudi v današnjih dialektih imamo primere labiovelarizacije (goričansko: *krâvom*, *nüogom*). Prav tako ne moremo razlagati kot pomote številne primere končnic *-om*, *-omi*, *-ox* (tudi pri *o*-jevski deklinaciji) pri Janezu Svetokriškem (gl. Morf., 49); ker bi fonetično težko nastale (*-o*, *-omi*), jih je treba imeti za umetne tvorbe (gl. Tomšič, ČJKZ VIII, 8).

Pri L. pl. končnica *-ex* ni posebej razložena; misliti bi se dalo, da velja ista razlaga kot za D. pl., kjer je rečeno, da se pri oksitonih pod vplivom N./A. pl. pojavlja končnica *-ém*. Morda sta končnici *-em* in *-ex* v nekaterih štajerskih in koroških govorih res nastali po vplivu N./A. pl. Prav tako so lahko po vplivu N./A. pl. kobariški primeri, ki pa so lahko tudi fonetično razviti v D. (tudi pri masc. je *-en* po asimilaciji iz *-om*; prim. Ramovš, HG VII, 79). Ni pa mogoče po vplivu N./A. pl. razlagati oksitonirane končnice L. pl. *-éx*, ki je precej pogostna – ta končnica, mislim, da je iz *i*-jevske sklanje (slovenske *i*-jevske), kajti gorenjsko *rokéx*, *ročéx* z rastočo intonacijo ne more biti po N./A. pl., ki je cirkumflektiran. Tudi individualni dolenski primeri (ribniško indiv.: v *souzájx*, v *tožbájx*) kažejo na *é*. Končnica *-éx* se je pač občutila kot značilnost oksitonov in se začela posploševati (*stoléx*, *tléx*, *ljudéx*, *kostéx* in nato še *souzéx* itd.). Mislim, da prehod *i*-jevske končnice v *a*-jevsko sklanjo ni neverjeten, saj imamo tudi obratne primere.

[342] V Morfologiji pogrešamo razlago sklanjatve subst. *gospá*.

Pri ženski *i*-jevski fleksiji zlasti v sg.⁵ ni posebnih sprememb. K I. sg. bi pripomnil, da ni oblika *mislijo* (ta tip srečamo že v Trub. Postili, gl. Škrabec, JS I, 255) samo knjižna tvorba po drugih sklonih (nam. z *misǎljo*),⁶ ampak se take oblike (*mislijo* oz. *mislejo*) pojavljajo tudi v dialektih (prim. Štrekelj, Morphologie, 69; Škrabec, JS I, 254). Pri D. in L. pl. *i*-jevske sklanje (prav tako še v Morf., 47, 73, 77) bi bili morali prireditelji upoštevati novejšo Ramovševo razlago teh končnic (v SR II, 177–183).

Pri obliki *prsa*, ki jo zasledujemo v slovenski knjigi od Hipolita dalje ter se uporablja poleg knjižno pravilne oblike *prsi* prav do danes (prim. v Župančičevem prevodu Prešerna, 35) in ki kot *mesta* > *meste* lahko preide v *prse*, naj bi bil vzrok za nevtralizacijo v mod. vok. redukciji (G. *prsi* naj bi prešel v *prs* in se izenačil z G. pl. *mesť*). Taka razlaga bi bila možna, če bi imeli nevtralizacijo le v tistih dialektih, ki so mod. vok. red. razvili do take mere, da končni *-i* popolnoma reducirajo, in sicer šele po tej totalni redukciji. Imamo pa danes v dolensščini (Ribnica) *prsa*, G. *prs*: G. pl. *nitǎ* – s še ohranjenim polglasnikom v G. pl. *i*-jevske sklanje, ali v Beli krajini (Metlika) *prsa*,

⁵ Z roko dodano na robu: »Razlaga akc. v D. sg. je problematična.«

⁶ Z roko na robu dodano: »dial. bi to bilo *misujo* ali *misjo*«.

prs, a v G. pl. *i*-jevske sklanje je *-i* še ohranjen. Podobno tudi še ponekod drugod. Na Krasu (Štrekelj, Morphologie, 52) je pri tem subst. od *i*-jevske sklanje ohranjen celo samo G. *prsi* (poleg *prs*). Nevtralizacije torej na ta način kot v Morf. ne moremo razlagati. Prehod se je najlaže izvršil v L., ki je bil od cas. obl. najpogosteje rabljen (v *prsih*, *na prsih*, *ob prsih*, *pri prsih* itd.) in enak z L. pl. nevtr. *o*-jevskih subst. (*prsih*, *nitih*, *mestih* ali lahko tudi *prsa*, *nitah*, *mestah*). Mislim pa, da so bili glavni vzroki drugi (tudi v shr. in češč. imajo obliko *prsa*, a stične oblike so v drugih sklonih, prim. Trávníček, Hist. mluv., 328); zlasti vpliv subst. kot *nedra*, *pljuča*, *jetra*, *usta*, *senca* itd., pa tudi sploh nekak občutek, da so pluralia tantum nevtralna. Tudi za *gráblax*, *víľax* se včasih uporabljajo oblike po nevtralnem *o*-jevski sklanji: *gráblíx*, *gráblíx*, *víľíx*, oz. povsod z $\partial < i$ (predvsem v L.; stični obliki sta v G. in po prehodu *vratom* > *vratam* v D.). Zlasti iz *i*-jevske fleksije se pluralia tantum umikajo.

Podobni vzroki so morali delovati pri že omenjeni obliki *pota* (plur.) in redkejši *kota* (A. J. Murko, Stritar); prav tako tudi pri subst. *jaslí*, ki flektira kar po treh sklanjatvah (*i*-jevski, *a*-jevski, *o*-jevski) in še pri nekaterih drugih primerih.

Subst. *miš* je sicer v slovenščini v glavnem ostal *i*-jevsko ime (zanimiva pa je akcentska razlika v cas. obl. z ostalimi ortotoniranimi osnovami na *-i*), vendar pozna-jo obrobni dial., ki mejijo na hrv. (gl. Plet.; Glonar, Naš jezik, 33) obliko *miš*, *miša*; celo v zah. doljenjščini se včasih sliši taka sklanja (zlasti v G. pl. *míšu*) – zato ni treba, da bi Dalmatinove oblike nosil njegov prednik z juga.

Pri *ū*-jevski sklanji je rečeno, da se je *a*-jevška sklanja laže uveljavila, ker so se zaradi fonet. procesov nekateri psl. glasovi zlili v en fonem, npr. ϵ in e (*dušę* (2×): *crěkřvę*); toda to ni povsod: podjunščina kaže na prevzem ϵ , kot je omenjeno pri *r*-sklanji, pa tudi takoj spodaj pri G. je rečeno, da je končnica $e < \epsilon$ po *a*-jevski sklanji – torej s tem vzrokom ne moremo računati. K razporeditvi oblik *cerkev*: *cerkva* bi pripomnil, da razvrstitev v Morf. (ki se s Te[343]sniérjevo, Atlas ling., karta 24, popolnoma ne krije) ne velja absolutno, ampak da so običajno v istem dialektu poleg enih tudi redkejše druge oblike, zlasti pri nekaterih samostalnikih. V G. pl. je odveč razpravljanje, ali kaže brezkončniška oblika staro stanje ali analogično po *a*-jevski, pač pa bi omenil, da nastopata v tem sklonu tudi končnici *-a* in *-i* (ne le pri subst. *buquí*).

Pri skanjatvi subst. *kri* je tudi nekaj netočnosti (npr. da *kri* kot *s*-deblo pomeni temperament – v SJ IV, 28, je pravilno omenjeno, da ima ta pomen le v Davči), zato je najbolje uporabljati kar Ramovševo razpravo iz SJ IV, 26–28. Fleksija *kri*, *kriji* je navedena za severozah. dialekte. Toda iz ribniškega govora mi je znan G. *krí*, ki je dokaj pogosten, celo pogostnejši od G. *krvî*, a v ostalih sklonih (D., L., I.) je v osnovi *krv-* (po Ramovšu iz *kriv-*). Mislim, da je oblika *krí* razločljiva samo iz *krijî* po kontrakciji (ob času mod. vok. red. *krijî* > **krōjî* > **kriî* > *krí*); da bi bila to naslonitev na G. pl. *i*-jevske sklanje, se mi zdi malo verjetno (ker se v vseh zvezah in v vseh sklonih uporablja kot sg. in tudi zaradi enozložnosti bi bila to v G. pl. *i*-jevske /sklanje/ osam-

ljena oblika – samo še *dní* je enozložna). V Ložu pa je vsaj starejša generacija govorila še nekontrahirano *krijí* poleg reduciranega *krjî* (tudi tu je ta osnova samo v G.). Iz tega vidimo, da ni le Trubarjev govor poznal nekoč oblike z osnovo *krij-*, ampak da so v dolenjščini živele obojne oblike: *krivi* (ali *krvi*) in *krijí*; do danes je že skoraj splošno zmagala prva, Trubarju je bila bolj znana ali vseč druga.

K opisu konzonantske sklanje bi bilo potrebno še precej dopolnitev. Niti omenjene niso oblike kot *pleme* (= *plamen*, Ravnikar, Zg. I, 104, 295 – o korenskem *-e-* gl. Ramovš, JA XXXVII, 324), *bedro bedresa* (gl. pri Plet.; dalje Vl. Levstik), *gorjesa* (Kersnik, ZD V, 29) itd. Potem bi omenil še nekatere primere, ki jih je Ramovš v SJ IV sicer obravnaval, a jih v Morf. tudi ni, npr. med primeri, ki so prišli v *ęt*-sklanjo, ni omenjeno *bruno* (koroško), prav tako ni omenjeno *jajce -eta* (Ješenak, Slomšek) in *prseta*. Tudi v SJ IV, 28, oblika *prseta* ni razložena. Direkten prehod *prsi* v *prseta* ni mogoč. Oblika ni prav pogostna in v govorih, ki imajo obliko *prsi*, se menda nikjer ne nahaja. Ker pa tudi nevtr. *prsa* v fleksiji nima stičnih točk z *ęt*-sklanjo, je najbrž *prseta* nastalo k *prsa* po razmerju *pleča* (N. pl.) : *plečeta* (G. sg. in N. pl.) ipd. V govorih s prehodom *prsa* > *prse* pa je prehod v *ęt*-sklanjo lahko razložljiv.

Pri sklanjatvi subst. *dan* bi bilo zanimivo omeniti rožanski D. *dnû* (*q svētômæ dnû*, HG VII, 16); tudi belokranjska sklanjatev *dan*, *dana* ni omenjena. Pri I. sg. *dnêm*, ki izkazuje kot *pqtēmь* zgoden vpliv *jō*-debel, je v Morf. (73) nerodna formulacija, iz katere bi se dalo sklepati, da je oblika *dnem* znana le Trubarju, pozneje pa ne več; vendar je še danes živa. Prav tako se v A. sg. *ęt*-sklanje ni obdržala samo stara oblika, ampak jo je pri živih bitjih, čeprav ne redno, pa vendar pogosto, nadomestil G.

Ramovševo razlago subst. *oče* poznamo že iz RDHV I, 392–400. Čeprav je tam zbranega mnogo gradiva, vendar še vedno ne moremo z gotovostjo reči, kako se je ta subst. razvijal, kajti v glavnem so se spremembe vršile že v predliterarni dobi. Šibka stran /Ramovševe/ razlage je zahodnoslovenski *ć*, ki naj bi nastal po križanju *oca* in *oče*, s tem da bi se glasova drug drugemu približala (gl. RDHV I, 397). Tako križanje mi ni od nikjer drugod poznano; tudi ni kakih drugih takih primerov s *ć*, da bi bila možna naslonitev nanje. Upoštevati pa moramo tudi, da je v otroškem govoru res marsikaj mogoče. Tudi morebitna tvorba **ot-ja* (Štrekelj, Morph., 10) se mi ne zdi tako nemo[344]goča kot Ramovšu (n. d., 396). Sufiks *-ja*, ki sicer tvori feminina, bi bil v govoru otroka, ki ima največ opravka z materjo, lahko uporabljen tudi za očeta. Prav tako je še vedno nejasen prehod v *ęt*-sklanjo, predvsem zaradi govorov, ki imajo *ęt*-sklanjo samo v pl., kot tolminščina (Ramovš, HG VII, 86), prleščina (Ramovš, HG VII, 180), enako tudi v Bočni (Tominšek, n. d., 23); če ni morda kje to že knjižni vpliv. Ker je beseda *oče* najpogosteje rabljena v otroškem govoru, moramo, kot sem omenil, pri njej pač računati z neobičajnimi spremembami, ki jih v drugih primerih ne bi pričakovali. Zato toliko bolj presenečajo govori z *ęt*-sklanjo samo v pl. (kjer je bila po Ramovšu že itak vedno masc. sklanja), ki bi kazali na to, da je *ęt*-sklanja prodrla najprej v pl., kajti

pluralnih oblik (pri tem subst.) otroci navadno ne uporabljajo in tudi primeri *et*-sklanje v pl., ki bi bili masc., so redki (hipokoristika se običajno uporabljajo le v sg.).

Pri *r*-deblih bi pripomnil, da so relikti tudi v du.: *materma* (Bohorič, 55); *materma*, *hčerma* (v Drsteli, JA XII, 450); ponekod so tudi *i*-jevske končnice: *materima* (Bohorič, 55); *materima*, *hčerima* (Murko, Theoretisch-practische Gram., 1834, 27); v pl. *materih* (Bohorič navaja pri G.); *materih*, *hčerih* (Murko, n. d.) itd. Zlasti subst. *hči* je pogosto pod močnim vplivom *i*-jevske sklanje: G. sg. *hčeri*, A. pl. *hčeri* (Oblak, JA XIII, 65, navaja za vzhod, a oboje mi je znano tudi iz centralnoslovenskih tiskov).

Ko so našete pri pers. pron. središčanske oblike *měnom*, *tōbom*, *sōbom*, ki naj bi izkazovale v vokalizmu vpliv kajkavščine, bi bilo dobro povedati, da imamo primere z *o*-jevskim vokalizmom v korenu tudi v mežiščini (*tūabə*, *sūabə* < *tobq*, *sobq*). Du. oblike pri pers. pron. so res najbrž zgodaj izumrle (prim. Belić, Dvojina, 80), a Briž. spom. tega z ničimer ne dokazujejo, ker v njih sploh ni primerov, kjer bi osebni zaimek v du. lahko stal. Dualna oblika *madva* je omenjena, a obliki *ma*, *va*, ki jih srečujemo pri slovniciarjih in kar je Metelko (Lehrgebäude, 199) obsodil kot Pohlinovo spako, nista obravnavani. Tesnière (Duel, § 137, 139) meni, da je du. *ma*, *va* eksistiral, vendar njegovi dokazi niso prepričljivi. Eksistenco *ma*, *va* je hotel dokazati le zaradi svoje teorije o sledečem kronološkem razvoju dvojine: 1. *ma*, 2. *madva*, 3. *midva*, 4. *mi*, ki pa je napačna (prim. Belić, Dvojina, 77sl.). Najbrž je imel prav Metelko, kajti ob času, ko so sporočene take oblike, se je v du. že uporabljala konstrukcija s števnikom *dva* (*midva*) in ne več *mi*, ob katerem bi kvečjemu lahko nastal *ma*. V du. so tako v N. kot v ostalih sklonih – zlasti še na vzhodu – še različne kombinacije s števnikom (npr. Skomer: *midvadva*) in različne redukcije ter asimilacije, a tu naštevati bi jih bilo nepotrebno, ker ne povedo nič bistvenega.

K zaimku *ta* (N. sg. fem.) bi omenil, poleg že obravnavane kontrakcije v G. (gl. zgoraj pri *a*-jevski sklanji), da v I. sg. ni treba iskati nobene analogije po *z rŕbo*. I. *to* je popolnoma regularno razvit iz **tojq* > *tq* > *tó* s spremenjeno intonacijo v demonstrativu *tô* (poleg *tô*), kot tudi v G. *tê* (poleg *té*) ali *téga*. Ponekod (gorenjsko, goriško, deloma dolnjsko; gl. Tesnière, Atlas ling., karta 54) se v N./A. du. uporablja za masc. oblika *tedva*. V Morf. to ni omenjeno, Tesnière (Duel, § 176) izvaja iz fem., Belić (Dvojina, 73) iz nevtra. Iz nevtra ne bo, pa tudi iz fem. to ni navaden prevzem v masc., kajti uporablja se v zvezi s števnikom, in prvotno je verjetno bilo razmerje *tadva* (oz. kolikor so prodirale pl. oblike v N. *tidva* v A. *tędva*): *tędvê* (iz pl. za *têdvê* oz. *tidvê*). Jezik je to poenostavil, za osnovo je sprejel *tędv-* (iz fem., morda [345] še ob podpori A. masc. *tędva*) in spol označeval le v končniškem delu. Podoben primer, le da nastopa bolj individualno, je pri osebнем zaimku za N. masc. du. *medva* namesto *midva*.

Razne kontrahirane oblike zaimkov *ta* in *isti* (*tisti*, *tujsta* tolminsko, *tista* za masc. v Beli krajini) niso omenjene.

Oblike *komó* (za D., L., I.) v Rovtah, deloma Poljanski dolini in Škofji Loki (gl.

Morf., 89) ni treba razlagati po vplivu N. *kdó*, saj v teh dialektih preide *ü* > *ö* (*psö* < *psü*), ki se v D. in L. posploši tudi v neakcentuirani poziciji in včasih tudi v dolgoakcentuirani (*bogô* – da teh primerov ni mnogo, nas ne sme motiti, saj sploh primerov z dolgim akcentom na končnici v D. skoraj ni več). Zlasti pri pronominih so te posplošitve še bolj pogostne in *o* je prav lahko vnesen v D. sg. *komú*, ki ima po vprašalni metatoniji dolg rastoč akcent. (Zlasti ker je ob njem navadno dubleta s korenko akcentuacijo.) Da pa lahko pride ta D. oblika tudi v L. in I., vidimo tudi pri drugih zaimkih, kjer so za L. zelo običanje D. oblike: *pri njemu* (oz. *njém* z reduciranim *-u*, kot kaže akcent), *pri temu*, *pri komu* itd. Tudi v I. se uporabljajo D. ali L. oblike. Znana, čeprav bolj redka, je oblika *s komú*, oblika *kom* se rabi za L. in I.; prim. tudi tu pa tam na Gorenjskem z *nemö*, ali pa tudi v pl. *näm* – horjulsko je to D., I.; gorenjsko D., L.; o štajerskem in koroškem mešanju sklonov gl. zgoraj pri I. sg. *a*-jevske sklanje.

Pri razlagi G. du. osebne zaimka za 3. os. bi bilo treba povedati, da je *-i-* v prvem zlogu (*njiju*) po ostalih kazusih du. in pl.

Pri zaimkih *njihov* in *njihen* (Morf., 94) je rečeno, da sta se porazdelila po dialektih; toda na zah. Dolenjskem je v rabi le genitivna oblika *njih*, prav tako v Bočni (Tominšek, n. d., 24), isto v Ben. Sloveniji (Klodič, § 62). Iz Morfologije bi se dalo sklepati, da se posesivni genitivi po 17. st. več ne uporabljajo. Pos. G. niso živi le v dial., tudi pri novejših pisateljih jih še pogosto srečamo (Vošnjak npr. ne uporablja niti zaimka *njegov*).

K sestavljeni sklanjatvi ni mnogo pripomniti. Sedaj je jasno, da je kontrakcija možna in glavni Oblakov argument, češ da češč. ne izkazuje *ê*, zavračajo z mnenjem, da je bil ob kontrakciji češki *ê* že zožen (prim. Ramovš, Slavia II, 118–119, RSAZU II /1944/, 117). Mislim pa, da to niti ni potrebno, ampak da *oje* v češč. že zato ni sovpadel z *ê* (za psl. *ê* sprejemam z Ramovšem, RSAZU II, 111–124, fonet. vrednost 'ä'), ker se je pri češ. *ê* okreplil sprednji palatalni element, ki ga kontrahirani *oje* najbrž ni vseboval, medtem ko je sln. šla v smeri depalatalizacije, zato je pri nas kontrahirani *oje* z njim lahko sovpadel.

Ko je že govora (Morf., 79, 101), da je formalna razlika med dol. in nedol. obliko pridevnika le v N. sg. masc. in akcentu, bi bilo dobro omeniti, da je v panonskih dialektih to formalno razmerje izraženo samo s členkom *te*, *ti*, sicer pa se v nekaterih primerih uporablja določna, a v drugih nedoločna oblika (*/en/ mâli*, *ti drôben*). V kraškem in notranjskem dialektu pa je z izgubo intonacije odpravljena tudi razlika v vokalni kvaliteti *e*-jevskih in *o*-jevskih glasov med dol. in nedol. obliko, a *-i* v N. sg. masc. je v dol. obliki ohranjen (nedol. *zêlen* -*êna*: dol. *ta zelêni* -*a*). Omeniti bi bilo še treba, da se je v prekmurščini *-iva* (od *müva*, *miva* < *midva*) občutilo kot končnica N./A. du. zaimkov in po teh tudi pri adjektivih.

Slabo so zapisana izvajanja pri podvojenem komparativu (Morf., 107). Zapisano je, kot da *drâjšê* in *uəxčöjšê* spadata še tja, v resnici pa nimata [346] z njimi nobene zveze; pri njih gre le za novejšo tvorbo in sekundarno palatalizacijo. Omenil bi še to, da *drâjši* ni

samo rožansko in da poleg *lahkejši* srečamo tudi še *lajši* (zabeleženo imam iz Erjavca). Oblika je težko razložljiva, ker je pri novejših sln. tvorbah suf. *-ъкъ* ostajal. Morda je oblika *lajši -a -e* analogično tvorjena h *krajši -a -e* po razmerju *laxka : kraxka < kratka* (oz. še po drugih primerih, ki imajo *dk, tk*; o prehodu *dk, tk > xk* gl. Ramovš, HG II, 218). Pa tudi *krajši* dela pri razlagi težave, kajti **kračši* po asimilaciji $> *kraši$ in s prehodnim *ĭ > krajši* (Morf., 107) je le za silo razloženo. Asimilacija *čš > š* je kljub temu, da bi jo podpirali drugi komparativi na *-ši* (toda na *-aši* se ne končuje noben komparativ), zelo dvomljiva. Kar se prehodnega *ĭ* tiče, bi omenil, da se sicer najde skoraj v vsakem govoru nekaj primerov zanj, a da primeri niso vedno isti (tu imamo *gozd* poleg *ojstər*, tam lahko *gojzđd* poleg *ostər* – gl. Ramovš, HG II, 170), a v našem primeru je generalizirano *krajši*. Zaradi vsega tega se mi zdi verjetneje, da se je adj. *kratak* (to je edini primer na *-тъкъ*, ki danes pri stopnjevanju izgublja suf. *-ъкъ*) naslonil na primere, ki imajo v korenu *-d-*: *sladək, gladək*, saj se razen N. sg. masc. nedol. obl. v vseh drugih oblikah z njimi enako končuje: *kratka -o, kratki -ega* itd. kot *slatka < sladka* itd., ter po njih uravnal komparativ: *krajši* kot *slajši, glajši* (oz. dial. *kraji* kot *slaji, glaji*).

K superlativu bi pripomnil, da ne stoji člen *ta* povsod med *nar* in komparativom, in to ne le v sedanjih govorih, ampak tudi že v starejših tekstih (samo nekaj primerov: *Ta nar uishi*, Skalar, 238a, *ta naruishishi*, Skalar, 266a; *ta nər vezhi*, Basar, 42, *ta ner štrašhnišhi*, Basar, 57; *ta ner šhkodlivišhi, ta ner navarnišhi*, Rogerij, II, 461; *ta nar majnšhi*, Japelj, NT 5, 16 itd.).

Pri razliki *tisoč*: *tisóč* (Morf., 113) menda ni enakšen razvoj kot pri *mlin* in *málin*; oblika *tisoč* najbrž ni nastala po novi metatoniji iz *tisóč*. Tudi Ramovš (gl. KZ, 179, in Vondrák, VSG I², 269) si je to včasih drugače razlagal.

Pri glagolu je nekoliko nejasno razpravljanje o imperfektivnih in perfektivnih glagolih pri imperativu. Ne vem, zakaj je vpleten tu Cankarjev stavek *Ne pridi več domov!* Najbrž je tu mišljeno pravilo, da se v prohibitivu uporabljajo imperfektivne oblike (perf. le, če imperf. nima ali če ima ta drugačen pomen; gl. Breznik, RAZU I /1943/, 159–175). Toda v živem jeziku se rabi v zanikanem imperativu, če je poudarjena enkratnost prepovedi, tudi perfektivni glagol. Ali se to razvija šele sedaj ali pa je že staro, je težko reči. Starejši teksti nam ne povedo mnogo, ker imajo moralizujoč ton, ki že itak zahteva imperf. glagole.

Omenjena je tudi možnost klasifikacije glagola s slovenskega stališča. Razdeljen je po sedanjiški osnovi, a le na opisni način (nič historično); toda pri tem je preveč upoštevana infinitivna osnova, da pa pri vsem tem ne bi nastalo preveč vrst, je ogromno glagolov postavljenih med iregularne: vsi po Miklošičevi razdelitvi iregularni, atematični, kontrahirani tipa *batī* in sledeči Miklošičevi razredi: I 4, 5, 6; V 2, 3, 4 in pri III 1 v prez. kontrahirani. Zaradi tolikega števila iregularnih glagolov je postala razdelitev nepregledna. Razumljivo je, da v nadaljnjem glagol ni obravnavan po tej razdelitvi že zaradi njenega opisnega značaja.

Kaj je v Morf. (131) mišljeno o končnici 2. os. sg. prez., ni prav jasno. Videti je, kot da je smatrana končnica *-š'i* za prvotno. Vendar najbrž slovenski *-š'* (enako v drugih slovanskih jez.) ni nastal iz *-š'i* po neki redukciji *i*-ja, ki bi [347] nastala zaradi simetrije v številu zlogov s 1. in 3. os. sg. (Jagić, JA VII, 66), ali zaradi kake drugačne analogije (če je v 3. os. *-tš*, ne more biti *-šš* analog. po njem), ampak je naravnost iz *-s'i*. Stesl. oblike na *-š'i* pa imajo *-i* ali iz prvotne končnice *-ei* ali najverjetneje po medialni *-sai*; začetki enakih tvorb, ki drugod niso prodrle, so bili lahko tudi v drugih slovanskih jez., prim. *poštediſi* v Briž. spom. III 50.

Problematična je tudi konč. 3. os. sg. prez. V Morf. (131) je rečeno, da je razen v rus. (zdaj razen atem. ostankov otrdelo) in star. polj. (pri atem. *ješć*) povsod drugod končnica *-tš*. Toda za sln. ne moremo trditi, kakšno končnico je imela (prav tako za češč. in shr.). Stesl. končnico *-tš* je težko razlagati kot v Morf. glasoslovno po otrditvi iz *-tš* in to podpirati s tem, da se v stesl. spomenikih včasih odvisno od okolice menjavata *š* in *ž*, kajti vidimo, da zlasti spomeniki, ki najbolj dosledno pišejo *-tš* (npr. Zoografski ev., kjer je *-tš* čitljivo zapisano samo enkrat: *ectš*), tudi najbolj dosledno ločijo med starim *š* in *ž*. Ker tudi razlaga, da je nastala po pronominalnem *tš*, ni verjetna, mora biti končnica *-tš* iz kakega drugega ide. končaja.

Pri 1. os. sg. prez., ko so naštetih primeri s staro končnico *-o*, ni nič omenjena rožanska oblika *mō* < *mogo* ali nadiška *želiějqn* < *želejo* + *m* (HG VII, 57); v tekstih pa *hozho* piše tudi še Kastelic (prim. Oblak, LMS 1887, 279; Zavadlal, 32, in Rupel, SR II, 123).

Za končnico *-š'i* (v 2. os. sg.), kadar je v vprašalnici (rezijansko: *v'iši kóji?*, gl. Baudouin, Mat., št. 407, 415), je verjetna razlaga iz *-š'* + *li*, kot razlagajo tudi enake staročeške primere (gl. Gebauer, Hist. mluv. III 2, 11–12). Toda tolminski *-š'i* ne vem, če se govori le v vprašanjih; Zakrajšek (SG XII, 341), ki o njem poroča, pravi, da je našel dva taka primera, in sicer v nar. pesmih: »Na cesto pejd, na zvezde glej, boš bid'la v soje kraje; kadar domóv prideš*i*, za dušo mojo móli,« in »Ti si pa Tminc, ne smeš*i* h moj Minc«. Če so primeri znani le iz takih zvez, jih iz *-š'* + *li* težko razlagamo; ker je njih nastanek tudi pod vplivom *si* < *jesi* malo verjeten, so morda nastali po redukciji *t iz prideš-ti, smeš-ti*. Sicer tudi taka razlaga ni prav verjetna, a upoštevati je treba, da sta primera v pesmi.

Ponekod ima oblika *óč* dolg akcent, kar iz *hot'š* ne bi pričakovali; vendar je podaljšanje nastopilo lahko v vprašalnih stavkih ali pa je akcent lahko po oblikah *hočmo, hočte* itd. z zgodaj pritaknjenimi osebnimi obrazili na osnovo *hoč*.⁷ Da bi bila oblika z dolgim akcentom iz **hoči* (z dalj časa ohranjenim *-i*) ali po redukciji iz *hočeš*, je manj verjetno. K Ramovševemu gradivu v ČJKZ II, 128, bi dodal, da je oblika *nezh* znana že iz Trub. Kat. 1551, 129.

Pri dvojini bi bilo dobro vsaj približno označiti, da se je popolnoma izgubila na

⁷ Z roko na robu dodano: »glej še Škrabca, podobna razlaga, Cv. IX, 9 b«.

skrajnem jugozah. delu našega ozemlja ali pa da je pluralna glagolska konstrukcija za fem. bolj prodrla kot za masc., kar je sicer razumljivo, ker imamo enak pojav tudi pri substantivih. Zanimivo je tudi, da pluralizacija celo v različnih osebah ni enako razširjena, čeprav razlike niso velike.

Končnica *-ma* v 1. os. du. (Morf., 135) je omenjena za Štajersko in Prekmurje, navedenih je tudi nekaj starih piscev – izven omenjenega ozemlja Pohlin –, a oblike na *-ma* uporabljajo tudi v Benečiji (zlasti nadiški dial.) pa tudi ponekod na Kranjskem (deloma Ljubljana, Škofja Loka, Ribnica, Žužemberk – gl. Tesnière, *Duel*, 390sl.), pač pa v Prekmurju končnice *-ma* ni.

[348] Pri 3. os. pl. je razložena konč. *-jo* po tipu *delajo* ipd. Pri tej razlagi bi se na osnovo iz ostalih oseb pritikala končnica *-jo*. Toda v starih tekstih je toliko primerov tipa *prideo*, *najdeo* itd., da jih ne moremo razlagati kot napake. Nerazumljivo pa se mi zdi, zakaj bi stari pisci tukaj pisali brez *j*, če bi ga govorili. Ta stvar v Morf. ni razložena.

Prehod glagolov *bodem* in *gredem* med atematične je razložen enako kot pri Oblaku (LMS 1890, 219–222) prek 3. os. pl. *bodo*, *gredo*, v kateri se je po *vedo*, *dado* smatralo za osnovo *bo-*, *gre-*. Toda na osnovo *bo-* in *gre-* bi se zaradi razmerja *bodo* : *dado* lahko pritikale samo atematične končnice (*-sta*, *-ste*; *-s-* od korena), imamo pa pri Trubarju večinoma *bota*, *bote*. Tega, zakaj tu najprej nastopa končnica *-te*, ne pa *-ste* (Trub. piše *daſte* in včasih celo *ſhivifſte* ipd.), kar bi z vso upravičenostjo pričakovali, ni razložil ne Oblak in ne Ramovš. Za to, da bi se na osnovo, ki je bila občutena kot osnova atemat. glagola, pritikala tematična končnica, ni nobenega razloga, zlasti ne pri *bom*, kjer *-o-* ni mogel biti občuten za sedanjiško pripono. Če se ta stvar ne razloži, potem je treba sprejeti Murkovo razlago (JA XIV, 103sl.; LMS 1891, 38), da so oblike nastale po redukciji *-e-*: *bodete* > *bodte* > *bote*. Vendar Murkova (ali tudi podobna Miklošičeva, VG III², 160) razlaga z redukcijo ni verjetna; ker med *bom* in *bodem* ni bilo sintaktičnega razločka (gl. Murko, LMS 1891, 39–41; 1892, 67–70), oblika *bom* ni mogla nastati v enklitični rabi (tam so pogosto razvite nove oblike – LMS 1891, 41–42). Še manj možnosti za redukcijo bi bilo pri *gredem*. Mislim, da je pravilna Oblakova razlaga o naslonitvi na atematične glagole. Dodal bi to, da se je naslonitev pri *bodem* in *gredem* izvršila lahko predvsem zato, ker ne delata infinitiva in perifrast. part. iz iste osnove in sta zato bila z ostalimi glagoli I₁ (kamor je spadal prez.) manj povezana. Obliko *bote* pa bi razložil tako: Ker so bile ob prehajanju v atemat. fleksijo v govoru rabljene istočasno še obojne oblike: *bodem* in *bom*, *bodeš* in *boš*, je jezik občutil, da je pri krajših izpuščen *-de-* in tako je k *bodete* napravil *bote*. Če je atematična sprega prej prodrla v ostale osebe kot v 2. pl. in du., je lahko *bote* starejše od *boste*; a verjetneje je, da je istočasno kot *bom* itd. nastopilo *boste*, ki ga je začel po zgoraj opisanem razmerju *bodem* : *bom* nastali *bote* izpodrivati, a ko je oblika *bodete* začela izumirati, se je sprega spet močneje naslonila na atemat. glagole in dobili smo *boste*.

To razlago bi potrjevala Trub. oblika *greste*; ker on oblike *gredete* ni več poznal, tudi ni uporabljal oblike *grete*.

Pri razlagi pomož. glagola je rečeno, da je *si* v vzh. dial. postalo po vzorcu *bo-* in *gre-* nekakšna fleksijska osnova. Toda tu ni nikakega vzorca pri *bo-* in *gre-*, ampak je enostavno dodan *-š* po vseh ostalih glagolih (le v ortotonirani poziciji – gl. Vratuša, SJ II, 227); to se pravi, da imamo tu podoben primer kot pri stosl. *xoštiši*. Nato prodre *-i-* še v 1. os. Tu bi bilo zanimivo tudi omeniti, da se celo k pritrtilnici *da* pritikajo osebne končnice: *dam* (*dan*), *daš*, *da*, v Babnem Polju. Inovacija ima verjetno izvor na Hrvatskem (prim. Majnarić, JF III, 35sl.), a je zajela še obrobne slovenske kraje.

Ko je omenjeno (Morf., 139), da je *rastem* prešlo v *rasem*, bi bilo treba povedati, da je lahko v drugih dialektih, tam, kjer imajo v participu *l < tl*, *t* prišel celo v particip (*rāstu rāstla*; podobni primeri, vsaj za masc., so tudi v shr., prim. Belić, Ist. shr. jez. II/2, 14).

Omenil bi le še to, da bi bilo dobro spregovoriti o dial. močno razširjenem tipu *kupavati* (na *-avati*; primerov je znatno več, kot jih ima Plet.), ki ga tudi [349] novejši pisatelji precej uporabljajo (skoro pri vseh se najdejo primeri, ki jih v SP ni – največ jih ima pač Mrak). Navedel bi še imperativ *pojdite* (že zato, ker se Murko pri razlagi *bom* opira tudi na redukcijo v tej besedi); v *pojte* (na vzh. nepref. *ite*) se je skrčil zaradi inf. *pojti* (oz. *iti*). Skrčene oblike najdemo že pri Dalmatinu, vendar so v 16. st. še redke (prim. Škrabec, JS I, 413; Oblak, LMS 1891, 84sl.). Pri imperfektu bi bilo dobro povedati, da je pri nekontrahiranih primerih v Briž. spom. *ê* korenski element, ter razložiti, zakaj rezijanski na videz kontrahirani primeri ne izkazujejo dolgega *ê* (gl. Ramovš, ČJKZ IV, 117sl.). V part. prez. akt. je ogromno analogij, v Morf. izmed pogostnejših ni omenjen tip *živeječ*.

Zelo problematičen je še vedno infinitiv. Geografska razporeditev dolgega in kratkega infinitiva, kakor jo poznamo danes, včasih ni veljala. Vidimo, da kratki infinitiv prodira. Trubar piše večinoma dolgega, danes ima dolenjščina dolgega le še pri *pěti*. Šele po natančnih raziskavah bo morda mogoče približno določiti razvojno pot slovenskega infinitiva in slovenščina bo pri tem nedvomno važen vir.⁸

⁸ To je po vsej verjetnosti prvo Riglerjevo za tisk pripravljeno delo, neobjavljeno morda zaradi politike objavljanja pri tedanjem uredništvu Slavistične revije. Za tisk je to delo pripravil J. Toporišič. Načeloma je pustil vse, kakor je postavil takrat čisto mladi učenec F. Ramovša in vsega dotlejnjega slovenističnega jezikoslovja (kakor nam kaže navajana literatura razprave). Vendar: Na nekaterih mestih so [prvotne Riglerjeve] skrajšave razvezane (*sle* = slovenski, *sla* = slovanški, *hist.* = historični, *fem.* = feminina), *Morf.* je Morfologija. Modernizirana je pisava *n. pr.* v *npr.*, beseda *zapad* zamenjana z *zahod*, *mrus.* pa z *ukrajinsko*; primeri v cirilici so prečrkovani v latinico; navajani primeri so dosledno vsi postavljeni ležeče. Nekateri zaimki so zamenjani s konkretiziranim izrazom (npr. *te razlage* – *Ramovševe r.*). Ponekod je poravnana vezljivost (*nekateri primeri* – *nekaterih primerov*) ali zložena oblika izpolnjena (*so vršile* – *so se vršile*). Tudi ozvezdičenje [tu je ozvezdičenje zamenjano z oštevilčenjem opomb] je J. T.: kaj je zvezdicam [številkam] pripisano, je razvidno iz ustreznega besedila pri zvezdici [številki].

1974 je Cankarjeva založba izdala reproducirani ponatis Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja. Slavističnemu svetu je Cankarjeva založba s tem dejanjem storila prav gotovo veliko uslugo, saj je Pleteršnikov slovar zelo iskana knjiga doma in na tujem. Če k tem, ki jim Pleteršnik še vedno pride prav pri njihovem delu, prištejemo še bibliofile, potem je razumljivo, da je ponatis že skoraj razprodan. Škoda, da je vezava slaba – kajti marsikdo bo ta slovar tudi uporabljal in ne samo gledal na polici – in da se v posameznih izvodih najdejo tudi prazne strani; pri drugi knjigi tudi manjka originalni naslovni list.

Osemdesetletna raba je Pleteršnikovemu slovarju priznala nesporno vrednost, in tu o tej stvari, kakor tudi o zgodovini njegovega nastanka, ki je opisana v uvodu, ne bi govoril. Dotaknil se bom le spremne besede (in kolikor bo v zvezi s tem potrebno, seveda tudi slovarja), ki jo je na koncu druge knjige pod naslovom Pleteršnikov slovar napisal Rudolf Kolarič na slabih pet in pol straneh. Vendar tudi na teh straneh govori prav malo o Pleteršnikovem slovarju. V glavnem le obuja svoje spomine ter razlaga svoje jezikovne in jezikoslovne nazore. Ker pa so te stvari takega značaja, da niti niso samo stvar te spremne besede, ampak kažejo do neke mere tudi Kolaričeva prejšnja stališča, od katerih nekatera niso povsem tuja niti nekaterim drugim lingvistom, jih je vendarle treba pojasniti. To je treba storiti tudi zaradi informiranja širšega kroga bralcev te spremne besede, ki je zaradi preslabega poznanja stvari ne bo sprejemal dovolj kritično.

V članku so nametane razne, navadno samo z nekimi reminiscencami povezane stvari. Ob dolgem razlaganju, kako je 19. februarja 1919 kupil Pleteršnika, mimogrede pove, da je Cigaleto slovar »pred 14. leti slavil stoletnico svojega rojstva (Ljub. 1860), pa se ga nihče ni spomnil«, kar ni točno.¹ Tudi podatek, da je Pleteršnikovega slovarja »/d/o konca 1894 /.../ izšel I. del (v snopičih), leta 1895 pa II. del (v Ljubljani)«, je nejasen in zavaja; oba dela sta izhajala v snopičih, in sicer je bilo vseh snopičev 23.

¹ Prim. npr. S. Suhadolnik, Cigaleto besednjak, JiS V, 1959/60, 225–230.

Nato Kolarič začne najprej braniti Cigaleta. Pravi, da je bil Pleteršnik do Cigaletovega slovarja malce nezaupljiv. Toda Pleteršnik se na Cigaleta zelo pogosto sklicuje, v veliki meri ga je izčrpal, čeprav ne v celoti. Brez prave zveze s Cigaletom pritegne Kolarič besedo *lepoča* in dokazuje, da je na vzhodu živa in na zahodu znana še kot zemljepisno ime. Nato preide na Breznika, češ da v SBL (II, 383) v članku o Pleteršniku pravi: »Najpridnejši nabiralec (zgodovinskega besednega gradiva) je bil Caf, ki je, dasi površno, izpisal vse važnejše knjige do svoje dobe, vzhodne štaj. in rezijanščine.« Ob tem razmišlja: »Na podlagi česa je Breznik Cafu očital površnost, v članku ni povedal. Večino Cafovih listkov so prepisovalci po prepisu uničili, za prepise pa Caf ne more [280] biti odgovoren. Toda, kolikor sem pri zapisovanju vseh prleških govorov mogel videti, so Cafovi zapisi točni.« Citat iz Breznika je pokvarjen; pravilno se glasi: »Najpridnejši nabiralec je bil Caf, ki je, dasi površno, izpisal vse važnejše knjige do svoje dobe in nabral obilo živih besed iz prekmurščine, vzhodne štaj. in rezijanščine.« Torej Breznik Cafu sploh ni očital površnosti pri zapisovanju narečnih besed, ampak samo to, da je površno ekscerpiral knjige, pri čemer je mišljeno seveda to, da ni vsega izpisal, ne pa da so izpisi napačni. To je jasno, da en človek ni mogel opraviti popolne ekscerprije dotedanje literature, kot je tudi jasno, da v Pleteršniku ni izčrpan ves do tedaj v knjigah zapisani besedni zaklad. V ostalem pa Breznik prizna Cafu, da je nabral obilo živih besed.

Kolarič tudi prečno prikazuje stanje v slovenistiki: »Naj ob tej priložnosti z žalostjo ugotovim, da slovenski jezikoslovci do sedaj niti enega protestantskega ali poznejšega slovenskega dela niso v celoti izpisali in gradiva obdelali, ne leksikalno ne drugače, dalje da Slovenci nimamo niti najmanjše zasnove Slovenskega besednega atlasa o razširjenosti slovenskih besed /.../.« Res se ne moremo posebno pohvaliti, vendar tako hudo ni; saj bi iz tega sledilo, kot da Slovenci sploh nimamo ničesar sistematično obdelanega iz svojega jezika, ne leksikalno, ne drugače. Če vzamemo že samo Začetke slovenskega knjižnega jezika,² je v njih obdelanih precej problemov dovolj sistematično in marsikatero protestantsko delo za te probleme tudi v celoti izpisano. Pa kaj bi s tem: že Levec je Matevža 1878³ precej natančno obdelal, samo Kolarič ga ni dovolj upošteval, kot lahko sklepamo po določenih problemih v njem, ki jih Kolarič v svojih delih ne omenja, čeprav bi pričakovali, da jih bo. Tudi o tem, da nimamo niti najmanjše zasnove slovenskega besednega atlasa, ni mogoče govoriti, saj bo Slovenski lingvistični atlas, za katerega je pri SAZU večina gradiva že zbranega in pri katerem je pred leti deloma sodeloval tudi Kolarič, nakazoval – seveda v omejenem obsegu – tudi besedno razširjenost. Da bi ugotavljali besedno razširjenost popolnoma siste-

² J. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, SAZU, Razred za filološke in literarne vede 22, Ljubljana 1968.

³ F. Levec, Die Sprache in Trubers »Matthäus«, Jahresbericht der Staats-Ober-Realschule in Laibach 1878.

matično in institucionalno organizirano za vse besede, pa je praktično nemogoče. Možno je le, da bi se več domačinov ljubiteljev lotilo takega dela, kot se ga je lotil Tominec s svojim črnovrškim slovarjem. Zbiral ga je skoraj celo življenje, pa mu je še mogoče marsikaj očitati.

Dalje Kolarič razlaga, kako je pred skoraj petdesetimi leti v Pragi opazoval način, kako so Čehi zbirali gradivo za historični slovar in za slovar pismenega jezika, kako so k temu delu pritegnili študente, da pa se pri nas akademija in univerza nikoli nista mogli sporazumeti za tak način dela. Še ko je bil Kolarič na Inštitutu za slovenski jezik SAZU, so študentje obdelovali za diplomske naloge razne probleme in material se je zbiral v Inštitutu za slovenski jezik. Tako je bilo tudi po njegovem odhodu. Največ je bilo zapisovanja za Slovenski lingvistični atlas, ko so študentje obdelovali svoj domači govor (če so zapisovali drug govor, gradivo skoraj redno ni bilo dovolj zanesljivo), pa tudi historičnega gradiva je bilo nekaj. Menda okrog leta 1950 so celo v počitnicah študentje, ki zdravstveno niso bili sposobni, da bi šli v mladinske delovne brigade, popolno ekscerpitali Trubarjev Katekizem 1550. Toda to zadnje je bilo (vsaj pri nekaterih) bolj slabo napravljeno, da je bilo potrebno dosti kontroliranja, pa še najbrž to gradivo ni popolnoma zanesljivo. (Spominjam se, da je bilo npr. *kanimu* 'k enemu' ekscerpirano pod *kaniti* ipd.) Za diplomska dela, kjer je mogoče zahtevati primerno znanje in natančnost, pa študentje razmeroma redko jemljejo historično področje. Nekaj sodelovanja je torej med univerzo in akademijo le bilo. Za historični slovar pa je zdaj delo na SAZU steklo. Ekscerpiranje je v polnem teku, in sicer zdaj popolna ekscerpacija Dalmatinove Biblije. Čeprav bo historični slovar razdeljen na več delov, pa bo seveda tudi do izida protestantskega slovarja preteklo še precej časa.

Kolarič z nekaj besedami omenja razne starejše zasnove za tak slovar, ki se deloma poznajo še v Pleteršniku. Pravi, da si je praktični koncept slovenskega slovarja s historično in narečno podlago zamislil tudi Maks Pleteršnik. Ta slovar naj bi ustrezal tedanji običajni pisavi in tedanjemu knjižnemu izgovoru, nekoliko normiranemu. Držal da se je historične pisave, a upošteval že udomačene spremembe svojega časa, zlasti v tujkah, sprejetih iz hrvaščine in češčine. Tu ni čisto jasno, kaj je s temi tujkami mišljeno. Po nadaljevanju bi se dalo sklepati, da misli na tip bralec itd., čeprav je v resnici tu stvar drugačna. V nadaljevanju namreč pravi: »Pri tipu *bravec ~ bralec* pa se je držal še starega etimološkega načela in pisal *-vəc (-vec)*. /.../ Za novejšje besede navaja Pleteršnik pisavo z *l* (*l* = *u* v izgovoru), npr. *pomijałnik, pomivałnica, pomivałnik, umijałnik, umivalen łna -o, umivałnica, umivałnik, vełelen -łna -o, vełičalnik, venalnica* (z *l* iz ital. *venale*), *zapovedovalen -łna -o* itd. Pleteršnik je torej pisal *v* pri tistih starejših slovenskih besedah, ki jih je lahko še izvajal iz nekdanjega I. preteklega deležnika na *-v*, ki je pa kot glagolska oblika že zdavnaj izumrl: *delavec* ipd., *zavračavec -vca*, m. 'Zurechtweiser', po Cigaletu, *zavračavka* f. (mišica!) ž. der Einwärtsdreher, Erjavec (Som.), toda *zavračalen -łna -o* adi. 'zurechtweisend'. Torej ni bil dosleden. Tudi iz

novih, umetnih besed je delal izpeljanke z *-vec* poleg *-lec*. Ta nedoslednost je bila pravi povod za polemiko ‚bravec ali bralec‘ (*Perušek Rajko*, Bravec ali bralec, Lj. 1899).«

Navedeno mesto iz Kolariča je za bralca zaradi pisave *l*: *l* povsem nejasno. Ali piše tako Pleteršnik ali pa so to tiskovne napake oz. Kolaričevo približno navajanje, brez kontroliranja ni mogoče vedeti. Zlasti še, ker se ponovi razmerje *umivalen -lna*, *zavračalen -lna*, bi glede na znana pravila o izgovoru *l* pred samoglasniki in pred soglasniki mislili, da je pred *en* [ən] *l*, pred *n* pa *l*, pri novejših besedah pa sploh samo *l*. Toda Pleteršnik piše po Škrabcu (iz 1870) *l* tudi pred *ə*. Prav tako ima *l v velen*, *veličalnik*, *zapovedovalen*, le *venalnica* ima *l*. Tudi druge napake in netočnosti so še: npr. Pleteršnikovo *mišca* je spremenil v novejšo *mišica*, dodal klicaj, ki pokvari smisel, iz *z*. za oklepajem spremenil v *ž*, kot da bi bila to oznaka za ženski spol (za to je že prej *f*), pri Pleteršniku pa je *z*. okrajšano za *zavračavka*; dalje Pleteršnik sploh nima (niti v dodatkih) besede *zavračalen* ‚zurechtweisend‘, kot navaja Kolarič, ampak le *zavračevalen* ‚zurückweisend‘.

Seveda je tudi vsa teorija o starejših besedah z *v* in novejših z *l* izmišljena. Kako pavšalno je o tem sodil, vidimo že po tem, da med primeri ni navedel niti enega z gloda z *-lēc* in niti enega z *-vən*, *-avnik*, *-avnica*; ali da npr. med novejšimi besedami navaja narečne notranjske kot *pomijalnik*. Tu ne gre za nobeno razdelitev po starosti, saj Pleteršnikova *kuhalnica* verjetno ni mlajša od *delavnice*. Pleteršnik je pisal ne glede na starost po znanih pravilih, ki so jih [282] zagovarjali pristaši *v*-ja, splošno *-avēc*, *-ivēc*; *-alēc*, *-ilēc* pa je pisal le v izpeljavah iz samostalnikov na *-lo*: *tkalēc* (češ. *tkadlec*), *črnilēc* ‚Maisbrand‘ itd. (: *črnivēc* ‚Schwärzer‘), *letalka* ‚Flügel‘ (: *letavka* ‚Läuferin‘) in pri jasnih tvorbah iz opisnega deležnika: *pogorelēc*, *storilēc*, *prišlēc*, *mrlēc*. Po drugi strani pa je pisal *-alən* spet ne glede na starost besede; *-avən* je pisal le, kadar je šlo za podaljšavo pridevnika na *-av*: *báhavən* (ob *baháv*), *blebetávən* (ob *blebetáv*), *oponášavən* (= *oponášáv*), *premišljávən* (ob *premišljáv*), *tiščávən* (ob *tiščáv*), in deloma sploh, kadar je pridevnik označeval lastnost: *gospodovávən* = *gospodljív*, *izbíravən* = *izbirčén*, *kápavən* pogl. *kapljív*, *potepávən* – kdor se rad *potepa*, *požrtvovávən* ‚opferwillig‘ (s pripombo nav. *-alən*), *prilaščévávən* ‚prätensiv‘, *rvávən* ‚raufsüchtig, zänkisch‘, prim. še *obdelovávən* ‚bearbeitbar, cultivierbar‘ : *obdelovátən* ‚die Bodencultur betreffend‘, *obrekovávən* ‚schmähsüchtig, lästersüchtig‘ : *obrekovatən* ‚lästerlich, verleumderisch, ehrenschänderisch‘; vendar pa je *brátən* tudi ‚lesbar‘, *čitátən* tudi ‚lesbar‘ ipd. Prav tako je pisal *-alnik*, *-ilnik*, *-avnik*, *-ivnik* pa le, kadar se pomensko veže na sufiks *-av*, *-aven*, kar je zlasti pri rastlinskih imenih: *hlípavnik*, *kílavnik*, *tékavnik*, *kímavnica*, ali kadar je možnost navezave na samostalnik z *v*: *dojívnik* = *dojítik* – prim. *dojivo*. Kake posebne nedoslednosti v Pleteršniku torej ni, zato ni mogla biti »pravi povod« (ni mi jasno, ali je mišljen povod ali vzrok) za polemiko »bravec ali bralec«. Perušek se deloma res sklicuje na nedoslednost zaradi tipa *tkalec*, *pogorelec*, vendar je tudi

med *bralec* in *bahavec* težko potegniti jasno črto, kot nam kažejo še danes primeri kot *glodavec*, ki bi ga kljub predpisom rajši pisal z *l* kot z *v*,⁴ saj pridevnik *glodav* praktično ni več živ, in ne čutimo nobene povezave z njim, beseda *glodavec* pa ni toliko frekventna, da bi se mogla sama po sebi obdržati kot npr. *delavec*. V bistvu so bili vzroki za tedanjo polemiko različni pogledi na slovenščino kot jezik in seveda že precejšnja uveljavljenost oblik na *l*.

Dalje Kolarič pravi: »Razume se, da narečnih oblik Pleteršnik ne piše, toda kljub temu morejo taki podatki v Pleteršniku marsikaj povedati o narečnem sestavu kraja ali pokrajine, npr. besede iz Alasiovega slovarja, in v marsičem nadomestiti Slovenski lingvistični atlas.« Stavek je nejasen: kakšni so »taki podatki v Pleteršniku«, če narečnih oblik ne piše. Tudi ni jasno, kaj natančno misli s tem, da narečnih oblik Pleteršnik ne piše. Pleteršnik ima narečne besede, ki pa so glasovno transponirane v knjižni jezik. Včasih pa so seveda v narečju določeni glasovi sovpadli in zapisovalec je besedo lahko tudi napačno rekonstruiral. Na ta način je možno, da je ista beseda v Pleteršniku lahko tudi v več variantah. Ker lokalizacije besedja navadno niso posebno natančne, je težko ugotavljati, kdaj gre pri teh variantah za slovenske narečne razvoje (kot npr. *zabrne* – *zebrne*, verjetno *gnilec* – *gnjelec*, *zabrtniti* – *zabrkniti* ipd.) in kdaj za starejše predslovenske pojave. Pleteršnikovi podatki nam o narečnem sestavu kraja ali pokrajine ne povedo kaj več kot o delu njegove leksike, seveda pa s tem, če ima Pleteršnik besedo lokalizirano na določenem področju, še ni rečeno, da je drugje ne najdemo. Njegove jugovzhodnoštajerske besede so pogosto tudi dolenjske ipd. Alasijev slovar Kolarič omenja, ker ga je [283] pač ravno raziskoval, ni pa z njim kaj ilustrirati. Pleteršnik ga je tudi pri ne splošno razširjenih besedah samo delno izpisal.⁵

Nato govori Kolarič o etimoloških razlagah, pri katerih da je bil Pleteršnik previden, kar je v glavnem res, in da je v pravopisu in pravorečju Pleteršnikov slovar v zadnjih osemdesetih letih nujno moral zaostati. V nadaljevanju govori o potrebnosti pravopisnih reform vsaj vsakih dvajset let, medtem ko o pravorečnih reformah – zlasti naglasnih (intonacijskih) – nekako ne gre vzporedno s temi izjavami, saj pozneje celo pravi, da bo Pleteršnikova kodifikacija slovenskega akcenta (mišljena je intonacija) najbrž dokončna.

V zvezi z akcentuacijo Kolarič pravi: »Pleteršnikov slovar ima še nekaj, kar mu daje izredno in trajno vrednost. Vsaka beseda je namreč označena z akcentom oziroma intonacijo (le novejšje tujke imajo samo znamenje dolžine na poudarjenem vokalu: *ā*,

⁴ Prim. J. Rigler, H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ, SR 20, 1972, 247–248.

⁵ Že A. Breznik, Slovenski slovarji, RDHV III, 1926, 116, poroča, da ga je Pleteršnik površno izpisal. Navaja precej pomembnejših neizpisanih besed. Vendar je še dosti takih, ki jih Breznik ne navaja. Pleteršnik nima citiranega Alasie npr. še pri: *ocet*, *ajer*, *dvanajstla*, *japno*, *zakonec*, *lunka*, *kluščarica* (sploh nima besede), *dvečiti*, *mrlec*, *redovništvo*, *sumneti* (*sumnti*), *pastuh*, *škornjica*, *glavnja* (*glovnja*) itd.

āzbuka; ī, avtonomīst). Danes je mnogo takih besed že toliko udomačenih, da je tudi poudarek na njih postal padajoč. « Gre za napačno stališče, da se morajo besede »toliko udomačiti«, da dobijo intonacijo. Ali je beseda izgovorjena kot citatna s tujo barvo vokala, s tujo melodijo, se pravi popolnoma v tujem jeziku, ali pa se izgovori po slovensko in takoj vključi v določeno akcentsko kategorijo z eno ali drugo intonacijo. Seveda je napačno mnenje, da po »udomačitvi« postane akcent padajoč. Nikakor ne postane lahko cirkumflektiran ali akutiran glede na to, kam se beseda vključi. Gotovo že v Pleteršnikovem času niso izgovarjali besed, ki jih Pleteršnik označuje s črtico, kot popolnoma citatne besede s popolnoma tujim izgovorom – vsaj vseh ne. Mimogrede še to: ne vem, kje je Kolarič dobil primera *ā, ī*; v Pleteršniku jih ni, ker Pleteršnik črk ne navaja. Mogoče da to sploh nista zgleda, ampak le ponazorujeta znak, ki nastopi v naslednji besedi, in bi torej moralo biti za njima dvopičje.

V naslednjem odstavku, ko Kolarič govori o kvaliteti vokalov, je spet toliko netačnosti, da moram cel odstavek citirati in ga pojasniti: »Pri vokalih *e* in *o* loči tudi kvaliteto: širok ali odprt in ozek ali zaprt vokal, redno pri dolgih vokalih, včasih pa tudi pri nepoudarjenih vokalih; ozka *e* in *o* imata »ključico ali piko pod seboj« (*e, ɛ, ø, ɔ*). To velja za pravorečje; vendar se je do danes v ozkem in širokem izgovoru marsikaj spremenilo, tako da starejše oblike z ozkim *ɛ* ali *ø* rabijo le še v nekaterih narečjih, v pismenem in pogovornem jeziku pa gre tendenca bolj v širok izgovor vokalov *e* in *ø*, največ po tistih sklonih in oblikah, ki imajo kakor koli razvit širok vokal: *góra* (poudarjena *ó* in *é* brez znaka spodaj sta vedno široka v Pleteršniku), grem *v góro* nam. starejšega *grem v góro*. Tudi nepoudarjeni *e* in *o* imata včasih piko spodaj (*dave, góvno, gréblo*). Pri *-o* gre zlasti za tisti končni nepoudarjeni *-o*, ki je v nekaterih narečjih prešel v *-u* ali celo odpadel (*léto > létu > gor. let*). Vendar v stavljanju pik pod nepoudarjenim *o* in *e* Pleteršnik ni dosleden.«

[284] Kaže, da je imel Kolarič težave s tiskom: najbrž tiskarna ni imela vseh znakov, kajti drugače si težko razlagam *v góro* namesto *v gōro*, pa tudi že prej *dobrōta* namesto *dobrōta* ali tudi *ø* namesto *ø*. V takem primeru bi bilo boljše samo opisati kot pa postaviti napačen akcent. Včasih so diakritični znaki, če je to, kar označujejo, že opisano, nepotrebni. V stavku »/.../ starejše oblike z ozkim *ɛ* ali *ø*/.../« pa je pika pod *e* in *o* ne samo nepotrebna, ampak sploh narobe, kajti to velja prav tako za *ɛ* in *ø* kot za *e* in *o*.

Za neinformiranega bralca je zelo neroden podatek, da »starejše oblike z ozkim *ɛ* ali *ø* rabijo le še v nekaterih narečjih«, saj bi lahko mislili, da velja to splošno. Toda Kolarič je mislil na razne sklonske alternacije kot *v goro* (z ožino), kar pa seveda tudi ni popolnoma točno, saj se odpravlja v fleksiji večkrat tudi alternacija s širino, čeprav ta manj: *lōj lōju* → *lōju, gnōj gnōju* → *gnōju*. Je pa treba reči, da je to navsezadnje zelo ponesrečeno izbrana tematika za obravnavo akcenta v Pleteršniku, kajti Pleteršnik teh alternacij sploh ne navaja. Pleteršnik niti posebej ne navaja premakljivega naglasa pri tipu *gora* (je pač računal, kar je sicer glede na njegov sistem nekoliko čudno, da je pri

širokem vokalu v dvozložnicah naglas v genitivu vedno premaknjen – ker pri *glava* to premakljivost nakazuje, prav tako pri *dežela*, vendar pa ne pri *brada* – toda tega ni nikjer povedal).

Nenaglašena *e* in *o* nimata pike spodaj »včasih«, ampak zmeraj, če je *e* iz *ě*, *o* pa iz etimološkega *o* v izglasju (v sklopih lahko tudi v internih: *tolikokrat*). Te pike so tudi pod enakimi kratkimi naglašeni vokali. Sploh pa ni mogoče reči, da v stavljanju teh pik Pleteršnik ni dosleden. Kar mu je mogoče očitati, je kvečjemu to, da jih ni postavljajl po dejanskem izgovoru, ampak po etimologiji. Zato ima *e* npr. v *teľô, tešťô, peťélin* itd., čeprav je tu *ě* v razvoju (v centralnih narečjih) sovpadel z etimološkim *e* in ne z *i* kot v večini drugih primerov.⁶ Le če je v isti besedi v nominativu naglašeni široki *e*, potem ni postavil pike v drugih sklonih, če je tam nenaglašen, v izpeljankah pa spet kljub drugačnemu izgovoru (*vréme -ěna* : *vréměnski* ipd., v tem smislu je v popravkih popravil *bremenât* itd. v *bremenât*).

Nato pravi Kolarič: »Žal Pleteršnik v svojem rojstnem narečju ni več imel rastoče intonacije, marveč le padajočo, kakor je tudi njegov bližnji rojak Adam Bohorič iz Krškega že v 16. st. ni več ločil od dolgo padajoče. Zdi se, da tudi Bartel ni bil popolnoma siguren.« Težko je s tako gotovostjo trditi, da Bohorič ni več ločil intonacij (mišljeno je, da ni imel v svojem govoru tonemskih opozicij). Moščanski govor pri Brežicah, ki ni tako daleč od Krškega, s svojimi krajšavami jasno kaže na razmeroma dolgo ohranjene intonacije.⁷ To sicer še ničesar ne dokazuje, ker spada moščanski govor v drugo narečno okolje, čeprav je blizu, toda nakazuje to možnost. Ničesar pa ni, kar bi kazalo, da so bile intonacije v 16. st. v okolici Krškega izgubljene. Kolaričovo dokazovanje o tem v [285] Trofenikovi izdaji Bohoriča (II, 38sl.) ni prepričljivo.⁸ Če

⁶ Prim. o razvoju kratkega *ě* J. Rigler, Dvojni refleksi kratkega *ě* v slovenščini, Zbornik za filologiju i lingvistiku XI, Novi Sad 1968, 249–255.

⁷ Gl. J. Toporišič, Zamenjava tonemske opozicije s kvantitetno v moščanskem govoru brežiškega Posavja, SR 14, 1963, 208.

⁸ Kolarič tam (Adam Bohorič, *Arcticae horulae*, II. Teil: Untersuchungen, München 1971, 29sl.) dokazuje celo, da so bile tedaj že izgubljene kvantitetne opozicije. Iz samih zgledov, ki jih navaja Kolarič, je že razvidno, da pri teh Bohoričevih akcentih v pretežni večini sploh ne more iti za kaj drugega kot za navadne napake, zato tudi nekaj preostalih primerov ni mogoče imeti za kak dokaz. Pri Bohoriču je dovolj tudi drugih nedoslednosti in netočnosti (gl. ZSKJ, 200, 229). Glede na to, da imajo zdaj v dialektu pogosto drugačne reflekse pod nekdanjim kratkim naglasom, pri Bohoriču pa tega še ni, moramo računati s kasnejšo izgubo kvantitete.

Kolarič v omenjenem članku izhaja tudi iz napačne narečne osnove za Bohoriča. Izhaja iz južnoštajerskega osnovnega vokalnega sistema, kakor sem ga postavil v razpravi Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (SR 14, 1963, 25sl.), moral pa bi iz dolenskega. Pravi sicer, da »Aus J. Rigers Studie ist nicht (besonders nicht aus den Karten S. 47, 75) klar ersichtlich, wohin die Mundart südlich von Bohor bis zur Save gehört«, toda karta je dovolj jasna: če se vzame za oporo republiško mejo pri Brežicah, potem se jasno vidi, da ozemlje pod Bohorjem spada pod dolenski osnovni sistem. Karta je sicer skica, toda z natančnimi razmerji (pomanjšana z originala 1 : 300 000). Razen tega moram povedati, da sistemi, ki naj bi bili moji, to v resnici

Bohorič intonacij v svoji slovnici ne omenja, to nič ne pomeni; tudi Pohlin jih ni, čeprav jih je govoril. Koliko je bil Bartel zanesljiv v ločevanju intonacij, je težko reči; bil je s področja, kjer še imajo intonacijske opozicije. Upam pa, da je bil zanesljiv, kajti čemu potem taka hvala Pleteršnikovim intonacijam tudi s strani Kolariča, saj moramo v nasprotnem primeru začeti dvomiti o pravilnosti Pleteršnikovih intonacij nasploh, tudi tistih, ki niso pogojene s sistemom, ki si ga je ustvaril.

V nadaljevanju Kolarič pripoveduje: »Pred kakimi osemnajstimi leti sem v Inštitutu za slovenski jezik SAZU napravil tale poskus: eden od dialektologov inštituta je bil rojen v Horjulu /.../, drugi pa v Ribnici na Dolenjskem, sin Škrabčeve sestre ali sestrične /.../. Iste besede s padajočo intonacijo v knjižnem jeziku, ki jih je izgovoril Horjulec, je Ribničan slišal rastoče, in obratno: Ribničanove rastoče je Horjulec slišal padajoče. Meni je bilo to že od prej znano. Takrat mi je bilo popolnoma jasno, da je slovenske akcente od narečja do narečja treba zapisati na magnetofon in eksperimentalnofonetično raziskati. /.../ Bojim se, da smo tudi to že zamudili. Tako bo Pleterškova kodifikacija slovenskega akcenta najbrž dokončna.«

Podatki so nekoliko zamešani: Horjulec je slišal obe Ribničanovi intonaciji rastoče in ne padajoče, vendar še vedno dve različni rastoči, čeprav je imel težave z identificiranjem ene in druge; Ribničan pa je imel prav tako težave [286] z identificiranjem Horjulčevih, zlasti rastoče. Mimogrede še to: Ribničan ni »sin Škrabčeve sestre ali sestrične«.

Da niso intonacije v vseh dialektih in v vseh jezikih po svoji naravi enake, je že dolgo znano. Tudi to, da potek ni samo padajoč ali rastoč, in tudi to, da tonemsko naglaševanje ne vsebuje samo ene komponente. Zato se je tudi najbolje izogibati izrazom padajoča in rastoča intonacija, ampak jih raje poimenovati kar z izrazoma, s katerima jih označujemo: cirkumfektirana in akutirana.⁹ To, da bi bilo treba slovenske akcente od narečja do narečja eksperimentalno raziskati, velja seveda samo za naravo intonacije, niti najmanj pa ne za določitev, ali je beseda akutirana ali cirkumfektirana,

niso. Kljub temu da me citira, je pri osnovnem južnoštajerskem sistemu pri kratkem vokalizmu dodal še en *e* in *o*. Moj starejši centralni in južnoštajerski sistem pa je preimenoval v zentralsteirische und südsteirische. Ne glede na to, da centralni in južnoštajerski ne moremo razvezati v centralnoštajerski in južnoštajerski, bi iz teksta lahko takoj razvidel, da je to pri meni sistem centralnih narečij (= gorenjščine in dolenjščine) in južnoštajerskih narečij.

Točno tudi ni njegovo razlaganje, da »In Wahrheit wurden diese Systeme auf Grund von Suppositionen konstruiert, denn über tatsächliches Material aus dem Gelände verfügten weder Logar noch Rigler. Es hat bis jetzt noch niemand die Posavje-Sprechart an beiden Ufern der Save von Zidani most aufwärts und abwärts bis Krško beschrieben. Dieser Landstrich ist für die slowenischen Dialektologen ein Tabu.« Za to področje so v Inštitutu za slovenski jezik zapisi iz krajev: Radeče, Hotemaže, Sevnica, Lošče, Leskovec. Še iz časa, ko je nastajala, pa poznam tudi diplomsko nalogo Olge Kožarjeve, ki jo uporablja v svoji razpravi Kolarič.

⁹ Prim. J. Rigler, Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika, JiS 11, 1966, 24sl.

kot misli Kolarič, ko pravi, da bo zaradi zamude pri eksperimentalnofonetičnih raziskavah Pleteršnikova kodifikacija slovenskega akcenta najbrž dokončna. Če z eksperimentalnofonetičnimi raziskavami še nismo začeli (kar pa povsem ne drži),¹⁰ sploh ni rečeno, da bi ne mogli določiti besedam intonacije, ker je za identificiranje ene ali druge intonacije uho še vedno najzanesljivejši aparat – seveda uho, ki je uglašeno na tonemski sistem, ki ga zapisujemo. In sicer je za identificiranje tonemov celo treba zapisovati živega človeka. Z magnetofonskimi posnetki je to zelo otežkočeno, če ne že kar onemogočeno. Znano je, da je v govoru možen pri realizaciji fonemov in tonemov določen razpon in včasih pride do govorne realizacije prav ob meji tega razpona ali pa celo že malo čez, tako da človek, ko se pozneje posluša z magnetofona, ugotovi, da ni dobro izgovoril. Če poslušamo magnetofonski posnetek stokrat, bomo stokrat slišali isto; če nam ponovi živ človek, bo drugač drugače izgovoril in fonem ali tonem bo možno identificirati. Tudi z eksperimentalnofonetičnimi metodami si pri neprecizni realizaciji ni mogoče pomagati. Ko je Toporišič v SR 16 obravnaval like slovenskih tonemov, je poleg aparata uporabljal za identifikacijo tonemov še tri lingviste in diktora (ki je tekst govoril). Identifikacije so bile v določenem odstotku primerov različne. Tudi sam diktorec je nekajkrat identificiral drug tonem, kot ga sicer v tisti besedi govori. Na tistih mestih, kjer so bile identifikacije različne, večinoma tudi aparat ni dal jasnega odgovora.¹¹ Nekajkrat je aparat pri neprecizni realizaciji pokazal celo na drug tonem, kot ga diktorec govori in kot ga je identificiral on sam in večina identifikatorjev (npr. 352 in 340, št. 561,3, 594 b”). Eksperimentalnofonetičnih raziskav torej za določitev akutiranosti ali cirkumfleksiranosti besede (za kar so podatki v Pleteršniku) sploh ne potrebujemo.

Nato Kolarič govori o tem, da se intonacije »danes v narečjih, kakor narečja sama v oblikah, sintaksi in v leksiku spreminjajo po kvantiteti in kvaliteti«. Pod kvantiteto je najbrž mišljeno, da se manjša število govorov s tonemskimi opozicijami, kar pa ni tako gotovo. Pravi, da je v »Valjavčevih mladih letih /.../ bila v njegovem narečju (severno od Kranja) rastoča intonacija še močno živa, danes je skoraj ne najdete več tudi pri domačinu staroselcu, zlasti ne v neposredni kranjski okolici.« Toda Valjavčevo narečje tudi danes še pozna tonemsko naglaševanje, prav tako Kranj in neposredna okolica, le v smeri proti Škofji Loki se res izgubi že v neposredni okolici Kranja (že v

¹⁰ Za knjižni jezik prim. zlasti F. Bezljaj, Oris slovenskega knjižnega izgovora, Ljubljana 1939; J. Toporišič, Liki slovenskih tonemov, SR 16, 1968, 315–393; za dialekte B. Vodušek, Grundsätzliche Betrachtungen über den melodischen Verlauf der Wortakzente in den zentralen slowenischen Mundarten, *Linguistica* 4, 1961, 20–39; G. Neweklowsky, Slowenische Akzentstudien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XXI, Wien 1973.

¹¹ Razen deloma pri eni besedi, ki jo je en identifikator, ki je doma s področja z drugačnim intonacijskim profilom kot diktorec, večkrat napačno identificiral – kar kaže na težavo zapisovanja intonacij izven tistega sistema, ki je človeku domač.

Bitnjah), toda tu se ne izgubi samo tonemsko naglaševanje, ampak se tudi v drugih pogledih začinja že škofjeloški dialekt. In tu se je pač začel že pred Valjavčevimi mladimi leti. Zdi pa se mi, da je v okolici Kranja nastopil nov pojav spreminjanja intonacije v *a*-jevski fleksiji pri nepremičnem akcentskem tipu, in sicer se razvija v cirkumfleks, kar daje včasih vtis izgubljanja intonacije, vendar ta pojav še ni raziskan. Tonemsko naglaševanje se v glavnem na področju, ki je prej ohranilo intonacije, tudi zdaj še kar dobro drži. Priseljenci oz. njihovi otroci se vključujejo v novo okolje. So primeri, ko otroci v Ljubljano priseljenih štajerskih staršev dobro govorijo ljubljanske intonacije. Včasih sicer otrok, ki ima oba starša z neintonacijskega področja, ni vedno siguren pri distribuciji tonemov, vendar je možnost, da se v naslednji generaciji to popravi. Ker zaradi policentričnega razvoja Slovenije Ljubljana razmeroma počasi raste in se tudi v precejšnji meri polni z ljudmi z intonacijskega področja, se za njene intonacije najbrž ni treba pretirano bati.

Kolarič pravi: »Ljubljanski govor si ustvarja nove intonacije; vprašanje je le, če so res take, kot pravijo tisti, ki jih slišijo.« Tu in kolikor še govori o ljubljanskem govoru in intonacijah v njem, misli na Slovar slovenskega knjižnega jezika, čeprav ga direktno ne navaja. Kako je z intonacijami v SSKJ, sem pojasnil v JiS 1968.¹² Tam sem tudi pojasnil, zakaj je treba za knjižni jezik intonacijo vendarle normirati, čeprav ni obvezna. Kako je prišlo do raznih dublet v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, sem na nekaterih fleksijskih kategorijah pokazal v SR 18 in SR 19.¹³ Tam so navedeni tudi podatki o informatorjih (ljudeh, ki govorijo knjižno slovenščino), ki so bili v teh konkretnih primerih upoštevan pri odločitvah za dublete, in o narečni razširjenosti ene in druge intonacije v teh kategorijah z dubletami. Mislim, da bi Kolarič na teh primerih lahko videl, kakšno osnovo ima vsaj večina intonacij v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, in se mu ne bi bilo treba spraševati, »če so res take, kot pravijo tisti /.../«.

Proti koncu postavlja Kolarič retorično vprašanje: »Vprašam se: kako more manjšina vsiljevati večini bodisi stare ali nove intonacije, ki morda šele nastajajo?« Nihče nikomur ničesar ne vsiljuje. Knjižni jezik vsak lahko govori brez intonacij. In vendar se jih je bil Kolarič sam v precejšnji meri naučil, pa to celo ne v otroških letih, ampak pozneje, ker se je hotel vključiti v okolje, v katerem je živel. Tako delajo tudi drugi. In tisti, ki govorijo s tonemskim naglasom in hočejo govoriti knjižno, se skušajo prilagajati približno tisti intonaciji, ki je zapisana v SSKJ. Ne sicer vede, ampak ker jih k temu sili okolje, kajti v nasprotnem primeru so opazni. V bodoče pa bo lahko kdo, če se mu bo zazdelo, da s kako svojo intonacijo izstopa, šel tudi pogledat v SSKJ, kjer bo dobil informacijo, ali je tista intonacija le bolj njegova individualna intonacija, torej omejena na majhno število ljudi, oz. intonacija iz dialekta, iz katerega izhaja, ali pa razšir-

¹² J. Rigler, Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku, JiS 13, 1968, 192–199.

¹³ J. Rigler, Akcentske variante I, SR 18, 1970, 5–15; isti, Akcentske variante II, SR 19, 1971, 1–12.

jena pri večjem številu uporabnikov knjižnega jezika in tako sprejemljiva tudi v knjižni govor. Razen tega pa je tudi zapis intonacije v SSKJ – ne samo v Pleteršniku, kot kaže, da misli Kolarič – uporaben za znanstveno raziskovanje delovanja analogij in oblikovanja novih možnosti v sedanjem razvoju, s tem pa tudi za osvetlitev razvoja v starejših obdobjih. Seveda iz SSKJ samega ni ugotovljivo, zakaj so dublete, zakaj spremembe nasproti Pleteršniku: ali je bil Pleteršnikov akcent iz enega narečja (oz. govora) in imajo drugod drugačen akcent ali pa je sprememba intonacije pogojena v razvoju knjižnega jezika. Te stvari so le deloma nakazane v nekaterih razpravah.¹⁴ Zato bi bilo koristno objaviti vsaj nekaj točno lokaliziranih narečnih zapisov intonacije za kolikor toliko celotno besedišče. Tega nam zelo manjka, saj niti Valjavec niti Pleteršnik ne prikazujeta čisto enotnega narečnega tipa.

Ne mislim, da so vse intonacije v SSKJ v redu. Gotovo so tudi napake: včasih čisto navadne napake (npr. *diamāntov* namesto *diamāntov*), včasih slučajno pri teh informatorjih, ki sodelujejo, ni bila odkrita problematika. Vse gotovo ne bo šlo v to smer, ki je nakazana v SSKJ. Tudi pri Pleteršniku ni šlo, saj že bežna primerjava Pleteršnika in SSKJ pokaže precejšnje razlike in precejšnje oddaljevanje današnje intonacije od Pleteršnikove. Niso pa vse tisto napake, kar kdo najde, da se v SSKJ ne ujema z njegovim izgovorom. Pogosto se namreč zazdi človeku, ki vidi v SSKJ drugačno intonacijo, kot jo on govori, da je ta nemogoča. Tako je bil celo eden od informatorjev za intonacije prepričan, da je cirkumfleks v besedi *lira* napaka in da jo vsi govorijo z akutom. Končno se je prepričal, da jo celo njegovi otroci govorijo s cirkumfleksom in da je akut zelo redek.

Kolaričevo mnenje, da bo Pleteršnikova kodifikacija slovenskega akcenta najbrž dokončna, je popolnoma zgrešeno. Pleteršnikova akcentuacija lahko predstavlja samo eno obdobje v razvoju slovenskega jezika in poleg tega tudi še določen pogled na slovenski jezik, kajti Pleteršnikova akcentuacija ni akcentuacija določenega narečja, ampak je prilagojena nekim nazorom in pravilom. Za Pleteršnikom bo kodifikacija akcenta drugačna, če bi bila opravljena pred njim, bi bila tudi drugačna. Celo zapis narečne akcentuacije ne more biti nekaj absolutno trdnega niti v določenem času, saj se v posameznih redkih primerih lahko razlikuje že od soseda do soseda. Ne vem, zakaj je po Kolariču sreča v tem, da se Pleteršnikove intonacije povečini ujemajo z razvojem v drugih slovanskih jezikih. Ali ne bi bila večja sreča, če bi se ujemale s stanjem v slovenščini? Večinoma se sicer ujemajo, toda večkrat pa so tudi teoretično napravljene po pravilih – ne pa tudi vedno po Valjavčevih študijah, kot bi sledilo iz Kolariča – včasih je verjetno iz kakega domačega primera posplošil akcent na celo podobno kategorijo novejših besed, čeprav je v njih prevladal drugačen akcent. Najbrž je po *drvárnica* akut tudi v *kavárnica*, *kavárna*, *lekárnica*, *lekárna*, *pisárnica*, *pisárna*

¹⁴ Gl. op. 12 in 13.

itd. Da je v njih verjetno govoril cirkumfleks, lahko sklepamo po tem, da se mu je na začetku slovarja tudi zapisal: *bakrârnica*, kar pa je potem v popravkih popravil v *bakrárnica*. Dvomljivo je tudi, koliko so se takrat uporabljale nemetatonirane oblike pri vseh pridevnikih s sufiksom *-ən*, [289] izpeljanih iz akutirane osnove. Da tudi dolžine in kračine v primerih kot *dotik*, *iztisk*, *izbeg*, *nariv*, *pogib*, *pomik*, *preliv* ipd. niso bile govorjene čisto po sistemu, bi kazale spremembe pri teh besedah v popravkih. Včasih se je pri določanju akcentuacije gotovo oziral tudi na akcentuacijo v drugih slovanskih jezikih, prim. npr. med popravki: *obqžiti*, *menda bolj prav*: *obožiti -ím*, *prim. rus. božitъ*.

To so glavne netočnosti v Kolaričevi spremni besedi k Pleteršniku; nabralo pa bi se še kaj drobnarij. Škoda, da v knjigi, ki ima trajno vrednost, ni bila spremna beseda bolj resno pripravljena ali pa raje opuščena.

Razveseljivo je dejstvo, da se začenja s slovenščino ukvarjati vse več tujih slavistov. Čeprav ne moremo pričakovati, da bodo naša znanstvena področja obdelali namesto nas, se s tem slovenščina vendarle vse bolj vključuje v mednarodno znanost, naši problemi in izsledki se popularizirajo, s tem pa postaja slovenščina zanimiva tudi za komparativne študije, iz katerih se je bila začela zadnja desetletja že zaskrbljujoče umikati.

V zadnjem času se je v E. Koschmiederju posvečeni številki revije *Die Welt der Slaven* (X, 3–4, 1965, 341–366) pod naslovom *Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen* lotila Irmgard Mahnken enega najbolj obdelanih področij slovenskega jezikoslovja.

V uvodnem delu pravi, da je slovenščina posebno poučen primer za različne presnove vokalnega sistema in izravnavanja pri njegovem stabiliziranju. Pravi pa, da teh vzročnih zvez do zdaj, kljub pozornosti, ki se je posvečala slovenski dialektologiji, primerjalna slavistika v veliki meri ni poznala, saj se je omejevala skoraj izključno na prikazovanje tega, kako posamezni praslovanski glasovi reflektirajo v moderni knjižni slovenščini in le v zelo majhni meri (posebno za *ě* in polglasnike) opozarjala na narečne razlike. Nato opozori na nekatere pomembne starejše razvoje v vokalizmu: npr. na različno vokalizacijo polglasnika (*a* : *e*), različno diftongizacijo jata (*ei* : *ie*) in pozno podaljšanje akuta na severu.

Predno I. Mahnken preide na svoj prikaz, poudari, da starejše raziskave slovenskih narečij in vokalizma skoraj sploh ne posvečajo pozornosti razvoju vokalnega sistema in da sta temeljni obsežni raziskavi v tej smeri šele Tineta Logarja *Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih* (SR XIV, 1963, 111–132) in Jakoba Riggerja *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu* (SR XIV, 1963, 25–78), referatih za sofijski slavistični kongres. I. Mahnken pravi, da hoče ona poskusiti nekatere osnovne linije še nekoliko ostreje izoblikovati, pri čemer mora zaradi pomanjkanja prostora pustiti neomenjene tudi važne posameznosti. Omeji pa se na razpravljanje o *e*-jevskih in *o*-jevskih vokalih.

V drugem poglavju omenja, da so stališča glede prvotne kvalitete jata različna. Posebej omenja pri tem nasprotujoča si stališča Ramovša in mene. Glede ozke kvalitete jata na jugovzhodu se pridružuje mojemu mnenju, medtem ko dvomi, da bi bilo treba z menoj na severozahodu izhajati iz širine, in se nagiba k mnenju, da je bil *ě* povsod ozek. To je mnenje, ki ga srečujemo večkrat tudi že pri drugih, npr. pri Vondráku (VSG², 91), v zgodnejših delih pri Ramovšu (AfslPh XXXVII, 142) in drugih (prim. RSI XXIV, 79). I. Mahnken pravi, da zasluži moj argument za prvotno kvaliteto jata na severozahodu [297] (namreč sedanji široki refleksi nekdanj kratkega jata na tem področju) resno upoštevanje, da pa je to širino vendarle mogoče razlagati kot sekundarno. S tem se je treba samo strinjati: širina nenaglašanih in kratkih naglašanih jatov na severozahodu, katerim se na severu pridružijo še staroakutirani (izjema so seveda mlade lokalne zožitve, katerih mlado poreklo sploh ni problematično), bi bila lahko sekundarna. Vprašanje je le, zakaj ravno ves severozahod kaže na širino in ves jugovzhod na ožino. Pa še to bi se dalo razmeroma lepo pojasniti (česar pa I. Mahnken ni opazila) s tem, da imajo dialekti, ki diftongirajo dolge vokale v smeri *ie*, navadno široke kratke vokale (*e*, *o*), tisti, ki diftongirajo v smeri *ei*, pa ozke.

Toda kljub temu sem se odločil za drugačno izhodišče, in sicer iz več razlogov. Na sprva široko kvaliteto jata ne kaže samo sedanja kvaliteta kratkega jata, ampak predvsem tudi znana paralelnost v slovanskih jezikih med širokim jatom in pozno denazalizacijo nazalnih vokalov. In za slovenski severozahod je pozna denazalizacija izven vsakega dvoma. Te paralelnosti, ki sem jo že večkrat poudaril (prim. SR XIV, 29, RSI XXIV, 81), se I. Mahnken pri svojih dvomih sploh ni dotaknila ali je poskušala ovreči. Dalje je treba upoštevati tudi substitucije. Res da substitucije še niso dovolj podrobno preiskane, posebno ne s stališča moje teorije, vendarle kaže, da se samo z ozkim jatom ne bo dalo izhajati (prim. npr. *podrěka* iz *padriarca*, *patriarca* ipd., medtem ko je furlanski dolgi ozki *e* substituiran z *i*; po drugi strani pa bi se nekatere težave pri odnosih z germanščino morda dale pojasniti prav z različno narečno kvaliteto jata). In če se vrnem še na sedanjo široko kvaliteto kratkega *ě* na severozahodu, za katero I. Mahnken domneva, da bi bila lahko sekundarna, in za kar sem tako rekoč v njeno korist navedel dejstvo, da imajo dialekti z diftongizacijo v smeri *ie* navadno širok kratki *e*, moram reči, da pregled slovenskega gradiva ne kaže, da bi dialekti, ki imajo diftonge tipa *ie*, ne mogli ožiti kratkih *e* (*o*) ali da bi jih celo morali širiti, ampak da dialekti, ki imajo v svojem sistemu ozke kratke *e* (*o*), navadno diftongirajo dolge v smeri *ei* (*ou*), oz. tisti, ki imajo široke kratke *e* (*o*), diftongirajo dolge navadno v smeri *ie*. Torej bi lahko pričakovali, da je severozahod diftongiral v smeri *ie* zato, ker ni imel v sistemu ozkega kratkega *e*, ne pa da bi razširil kratki ozki *e* zato, ker bi se izvršila diftongizacija v smeri *ie*. To pa bi potrjevalo mojo hipotezo o sprva širokem jatju na severozahodu. Seveda tudi to ni nikaka zakonitost, ampak samo opažanje nekih tendenc, ki se uveljavljajo v slovenščini (prim. Pripombe k Pregledu).

Dalje navaja I. Mahnken nekaj znanih razmerij med naglasom in kvantiteto in deloma lokalizira nekatere akcentske premike, pri čemer je treba pripomniti, da je kračina pri sekundarnem akcentskem premiku na zahodu teritorialno bolj omejena, kot bi se dalo sklepati iz teh podatkov. Tudi to, da kvantitetne opozicije v zahodnih dialektih (tu misli na tiste rovtarske dialekte, ki sekundarno akcentuiranih zlogov niso podaljšali) v splošnejših opisih pogosto niso bile upoštewane, je malo pretirano rečeno. Koliko pa je teh opisov? Ramovš je vsaj v okviru svojih metodoloških možnosti to upošteval. (In tudi če ne bi: po Ramovšu se je znanje o slovenskem vokalizmu toliko spremenilo, da ga znatno bolj poznamo in da imamo skoraj že za vse pojave nove razlage.) Logar se je omejil le na dolgi vokalizem, vendar navaja prav pri teh dialektih tudi sistem kratkih naglašanih vokalov, čeprav ga podrobneje ne obravnava. V Pregledu (63) pa sem kvantitetne opozicije ne le upošteval, ampak celo pojasnil, zakaj v nekaterih rovtarskih dialektih ni prišlo do podaljšanja sekundarno akcentuiranih vokalov.

[298] Potem ko se omeji samo na današnji *e*-jevski in *o*-jevski dolgi vokalizem, poskuša I. Mahnken v tretjem poglavju ugotoviti razmerja med sovpadni posameznih vokalov. Pri tem je prišla do naslednjih ugotovitev: v dialektih, kjer se je *ě* ohranil kot poseben fonem, sta sovpadla *e* in *ę*, ni pa *ě* ohranjen kot poseben fonem, kjer se *e* in *ę* nista izenačila. Po mnenju I. Mahnken je to za strukturalni razvoj pomembna delitev slovenskega jezikovnega področja, ki pa doslej še ni bila opažena. Dalje ugotavlja, da je v dialektih, kjer refleksa za *ę* in za etim. *e* nista sovpadla, en in isti refleks za polglasnik (v dolgem vokalizmu) in *ę*. Obratno se je v večjem delu tistih dialektov, v katerih sta sovpadla *ę* in etim. *e*, polglasnik razvil v *a*. Zanimivo izjemo tvori le južnoštajersko področje, kjer refleks dolgega polglasnika ni sovpadel niti z *ę* niti z *a*.

Tak način povezovanja sovpadov in prikazovanja razvoja vokalizma je morda za bralca lažji in na videz preglednejši od mojega načina, ki ga uporabljam v Pregledu, toda pri njem smo prikrajšani za bistven podatek kronoloških razmerij (vsaj relativnih, kadar ni mogoče podati absolutnih), saj gledamo na razvoj jezika s ptičje perspektive in vidimo vse v eni ravnini, pri tem pa je lahko enak rezultat nastal v zelo različnih obdobjih in zaradi zelo različnih vzrokov ter celo lahko prek povsem drugačnih vmesnih stopenj. Poleg novih interpretacij je namreč prav v tem, da stalno daje časovne ploskovne prereze v teku razvoja, prednost in novost Pregleda pred drugimi metodami.

Ugotovitve same v tretjem poglavju pa tudi niso utemeljene. Trditev, da sta sovpadla *e* in *ę* v tistih dialektih, kjer je *ě* ohranjen kot poseben fonem, in da *ě* ni ohranjen kot poseben fonem, kjer nista sovpadla *ę* in *e*, seveda ne drži, saj imamo npr. v briškem dialektu za vsakega od teh glasov poseben refleks. Zato te povezave za celotno slovensko ozemlje pri obdelavi vokalizma nisem mogel opaziti, pač pa sem jo opazil na tistem področju, kjer res obstaja in kjer razvojno nekaj pomeni (56–57). Slaba stran

primerjave I. Mahnken je tudi v ugotavljanju, ali je *ě* ohranjen kot samostojen fonem ali ne. Frekvenca *ě* nasproti cirkumflektriranemu *e* (na severu, kjer se mu ni pridružil še novoakutirani *e*) je tolikšna, da lahko govorimo kvečjemu o tem, kam se je vključil etimološki *e*, ne pa o tem, da *ě* ni ohranjen kot samostojen fonem. S tega stališča pa sem že obravnaval cirkumflektrirani *e* v Pregledu (prim. zlasti str. 38). Tudi druga trditve, da je tam, kjer *ę* in *e* nista sovpadla, isti refleks za dolgi polglasnik in *ę*, ni točna. Jugozahod je razvil dolgi polglasnik v *a* ne glede na to, kako sta se tam razvijala *ę* in *e*. V tistih zahodnih dialektih, kjer *ę* in *e* nista sovpadla, imamo sicer res za *ę* navadno *a* in bi torej lahko rekli, da je tu refleks za dolgi polglasnik isti kot za *ę*, a to je le navidezno: *a* iz *ǝ* je nastal prej kot *a* iz *ę* in je podobnost z enakim rezultatom v delu podjunščine samo slučajna. Razen tega pa imamo med zahodnimi dialekti tudi solkanski govor, kjer *ę* in *e* do danes nista sovpadla, pa je tam kljub temu refleks za dolgi polglasnik *a*, in ne tak kot za *ę* (ki je v glavnem *ǝ*, v Grgarju nekak *yǝ*), kar torej tudi z današnjega stališča nasprotuje navedeni trditvi. Tudi nadaljevanje te trditve, da se je v večjem delu dialektov, kjer sta sovpadla *ę* in *e*, polglasnik razvil v *a*, nima posebne vrednosti, če upoštevamo, da ji nasprotujeta celotno južnoštajersko in panonsko področje.

V četrtem poglavju poskuša I. Mahnken pravkar razložene osnovne linije v razvoju vokalizma prikazati ob vokalnih sistemih posameznih narečnih področij. Spet se opravičuje, da ji ozki okvir na žalost ne dovoljuje zasledovati posebnosti vsakega posameznega dela narečja v njegovem današnjem fonološkem sistemu, da pa bo toliko bolj poskušala karakterizirati one razvojne tipe, ki so karakteristični za posamezne narečne skupine.

[299] Začne s koroško narečno skupino. Kot prva značilnost je naveden skupen refleks za *ę* in dolgi polglasnik, kakor sem sicer izrecno navajal tudi sam v Pregledu (41–42). Ker pa avtorica navaja kot vir za koroške dialekte Logarjevo razpravo, bi morala opaziti, da tam teh podatkov ni. Pač pa je prav nasprotno pri Logarju med koroškimi vokalnimi sistemi tudi sistem iz govora Blač (SR XIV, 122), kjer refleks za dolgi polglasnik ni sovpadel z refleksom za *ę*, ampak z refleksom sekundarno akcentuiranega *e* (moje stališče do tega sistema gl. v Pripombah k Pregledu v tej številki SR), nekoliko nejasno pa je tudi stanje v Globasnici (Logar, n. d., 128), saj bi v navedenih primerih ob nazalnem konzonantu lahko šlo za sekundarno nazalizacijo in bi bil lahko *a* pozicijska varianta. – Glede sovpada zgodaj podaljšanega etim. *e* in stalno dolgega *ě* stvari niso tako jasne, kot to postavlja (brez utemeljitve, najbrž po Isačenu in Ramovšu) I. Mahnken: tako pri Logarju (SR XIV, 124) kot pri meni (SR XIV, 46, 68) je mogoče najti vsaj deloma tudi drugačne podatke.

V nadaljevanju navaja ziljski šeststopenjski vokalni sistem. Trdi, da na osnovi tega lahko razloži tudi vokalne sisteme drugih koroških narečij, ker bazirajo s svojimi današnjimi vokalnimi sistemi na enakih strukturalnih predpogojih in uvrstitvah. Tako

pravi npr., da imajo nekatera narečja eno stopnjo manj, ker zaradi ohranjene oksitoneze še niso prišla do najbolj odprte, tj. pete stopnje (tu je treba pripomniti, da sekundarno akcentuirani vokali ne zavzamejo vedno najbolj odprte stopnje, ampak so lahko tudi ožji od refleksov za nazale, kot kaže npr. Kranjska Gora), ali pa sta v nadaljnjem razvoju dve stopnji sovpadli. – Tudi rezijanščino prišteva I. Mahnken h koroški skupini (kot večinoma tudi drugi). Pri tem navaja, da sta se rezijanska široka ϵ in ρ , ki naj bi bila sprva pozicijski varianti, fonologizirala pod vplivom furlanskih izposojenk. To je sicer citirano povzeto po Logarju, vendar se Logar o tem izraža bolj previdno. V Pregledu (71–72) pa je mogoče najti podrobnejše podatke o izvoru teh glasov, iz katerih se vidi, da na fonologizacijo rezijanskih ϵ in ρ niso vplivale furlanske izposojenke. Po drugi strani pa je seveda res, da izposojenke pogostokrat odločajo o fonologizaciji pozicijskih variant, ali pa se celo samo z izposojenkami lahko uvede v vokalni sistem nov fonem. Toda pri ocenjevanju fonologizacije je vendarle treba najprej pregledati domače možnosti.

Pri koroški narečni skupini se I. Mahnken ne dotakne problematičnega dvojnega zastopstva za staroakutirani \acute{e} in novoakutirani e ter za novoakutirani o v nekaterih narečjih. Po op. 15 na str. 354 lahko sklepamo, da sprejema Logarjevo razlago teh dvojnih kvalitet, čeprav se podrobneje v to ne spušča. Problem je pravzaprav toliko pomemben in dejansko v živem govoru toliko spremeni shematične prikaze iz razprave I. Mahnken, da ga ni mogoče obiti. Moje razlage (SR XIV, 39–40) ne omenja, čeprav bi do nje morala zavzeti stališče, saj je trenutno le z njo mogoče vsaj kolikor toliko zadovoljivo pojasniti tri vrste refleksov (ožji in širši e ter \acute{e}) za etimološko iste glasove, ki jih navajata za nekatere govore – seveda posredno – Ramovš in Isačenko (in Isačenka, poleg Logarja, navaja kot vir za koroške dialekte).

Zahodne in centralne dialekte obravnava I. Mahnken skupaj. Po njenem kaže razvoj sistema dolgega vokalizma v centralnih (kranjskih) in zahodnih narečjih na osnovno ujemanje, od koroškega razvoja pa se bistveno razlikuje. Ne glede na enak fonetičen razvoj \acute{e} v zahodnih in koroških dialektih, ki je doslej pritegoval glavno pozornost (v Pregledu pač samo v najstarejši fazi, ko jo brez dvoma zasluži, pa še tam je diftongizaciji v ie odmerjena podrejena vloga v primeri s kvaliteto jata in z nazali), ter različen razvoj v zahodnih in centralnih ($ie : ei$), temelji strukturalni razvoj dolgega vokalizma v zahodnih in [300] centralnih narečjih po mnenju I. Mahnken na istih osnovnih kriterijih, bistveno različnih od koroškega. V nadaljnjem razvoju pa se po njenem kažejo vsekakor pozornost vzbujajoče divergence med zahodnimi, gorenjskimi in dolenjskimi narečji. Druge stvari, ki jih I. Mahnken navaja s tem v zvezi, so znane že iz Pregleda. Negotovo pa se ji zdi, kdaj so sovpadli v centralnih narečjih refleksi denazaliziranih nazalov in etimološkega e : ali po podaljšanju novoakutiranega o (oz. po fonologizaciji $\bar{o} : \bar{o}$) ali že prej. V Pregledu (36–37) sem ta sovpad nastavil kronološko po podaljšanju novoakutiranega o . Seveda ne brez razlogov, čeprav za utemeljevanje tam

ni bilo prostora. Vendar pa že iz obravnave nenaglašenege jata, ki se pred refleksom nazala ni vokalnoharmonično spremenil (gl. zelo na kratko v SR XIV, 36–37, podrobneje pa v razpravi Rozwój *ě* w języku słoweńskim, RSI XXIV, 79–92), logično sledi, da sovpad nazala in etimološkega *e* ni starejši od fonologizacije *ò*. Na ne posebno zgodnje sovpadanje refleksov nazalov z etim. *e* in *o* kaže posredno tudi štajersčina (ki spada kot centralni dialekti pod jugovzhodni del). Na severnoštajerskem področju je namreč do tega sovpada prišlo celo v kratkih zlogih šele po poznem podaljšanju nezadnjih kratkih naglašanih zlogov.

Pri obravnavi panonskih narečij pravi I. Mahnken, da zavzemajo v okviru slovenščine poseben položaj zaradi do danes ohranjene akcentuirane kračine v nezadnjih zlogih. Nato ugotavlja, kateri razvoji v panonskih narečjih so skupni z zahodnimi in centralnimi narečji in kateri s severnimi. Pri razvoju panonskih narečij se ji zdi pomembno dejstvo, da je tu (in le tu) tako v sistemu dolžin kot tudi v sistemu naglašanih kračin *ě* ohranjen kot poseben fonem. (Vendar velja to danes le za nekatere govore in ne za celotno panonsko področje.) – V opombi omenja ujemanje med panonskim razvojem akcenta (ohranitev kvantitetnih razlik, izguba intonacij) in starejšim razvojem nekaterih srbohrvaških narečij, ki so prav tako obdržala le kvantitetne opozicije in šele z novoštokavskim akcentskim premikom ustvarile nove intonacijske opozicije. Moram poudariti, da gre samo za podobnost, in sicer le pri ohranitvi kvantitetnih opozicij (pa še to samo pod akcentom), medtem ko pri akcentskih premikih panonska narečja niso ustvarila novih intonacijskih opozicij; na kako povezanost med izgubo intonacij v panonskih in srbohrvaških narečjih pa sploh ni mogoče misliti, saj je vmes kajkavščina, ki je intonacijske opozicije ohranila.

Za štajerska narečja I. Mahnken pravi, da njihov razvoj v podrobnostih še ni dovolj natančno preiskan in da glede na razvoj vokalnih sistemov ne predstavlja enotnosti. Podrobno zavrača Logarjevo mnenje iz SR V–VII, 155sl., da so širine v gornjesavinjskem govoru arhaizem in da je v njih videti potrditev Ramovševe teze o prvotni široki kvaliteti jata na jugovzhodu. Pravi, da je po njenem mnenju to sekundarno in da gre za monoftongizacijo iz *ei*, pri nazalu pa iz *ou*. Zavračanje je nepotrebno, saj v kasnejših delih tudi Logar te teorije ne vzdržuje več, marveč izhaja pri refleksu za *ě* iz diftonga *ei*. Seveda je tak razvoj nastavljen tudi v Pregledu, kjer je (56) poudarjena popolna dokazljivost monoftongizacije tudi za refleks nazalnega *o* (iz *ou*).

Glede na bistvene razlike v strukturalnih osnovah razvoja deli I. Mahnken štajerska narečja na severno- in srednještajerska na eni ter na južnoštajerska na drugi strani. Ime severno- in srednještajerska narečja ni najbolj posrečeno, saj gre meja med obema področjema nekako po sredini štajerskega narečnega področja (prim. zemljevid obeh teh delov v Pregledu) in pride v vzhodnem delu na sever do Polskave. Tudi če bi gledali z geografskega stališča, se stvar ne spremeni, saj so tako na severu kot na jugu Štajerske področja, kjer se ne govorijo štajerska narečja, in bi na ta način spet ostalo

približno enako raz[301]merje med eno in drugo polovico. Najbrž bi bilo pri razdelitvi štajerskih narečij bolje ohraniti enostavnejše poimenovanje (severnoštajerska : južnoštajerska), kakršno sem uporabljal v Pregledu. Nato našteje glavne značilnosti obeh področij, a nekoliko podrobneje se ukvarja le z južnim. Podatki se v glavnem ujemajo z onimi v Pregledu, le da je ustvarjen vtis, kot da je poseben refleks za dolgi polglasnik še do danes nekaj običajnega na južnoštajerskem področju (v resnici je redek). V trditvi, da je v sistemu dolžin ozki *o* v izposojenkah iz nemščine uveden kot poseben fonem, je nekoliko preveč poudarjena vloga nemških izposojenk. Na ustreznem mestu v Pregledu (ki je citirano) imam zapisano samo, da je »kot par *k ě* nastopil v nekaterih redkih primerih tudi *ô* (v nekaterih tujkah, deloma pozicijsko)«. To seveda velja samo za Zibiko; ker pa sem razstavil današnje diftonge tipa *ei* in *ou* v skupine fonemov, tudi tam današnji fonem *ô* ne zastopa samo tega *o* iz tujk in določenih pozicij.

V petem poglavju pokaže I. Mahnken še na nekaj splošnih tendenc. Opozori na to, kako daljnosežne posledice za nadaljnjo diferenciacijo med glavnimi narečnimi območji je imela različna vrsta diftongiranja v rastoče in padajoče diftonge (tj. diftonge tipa *je* in *ei*) in kako so se odprtostne stopnje pri vokalih včasih skoraj povsem obrnile.

Razprava je vsekakor zanimiv prispevek k obravnavi slovenskega vokalizma, poskus prikaza njegovega razvoja z določene perspektive, pri čemer pa je bilo treba zaradi lepše slike včasih posploševati, pri iskanju strukturalnih kriterijev pa združevati raznorodne pojave. Kolikor so glede na moj Pregled – kot je na začetku napovedano – nekatere tu raziskane osnovne linije navidezno mogoče ostreje izdelane (vse so navedene v tem prikazu), gre to predvsem na račun posploševanja in premajhnega upoštevanja posameznih, večinoma sicer lokalno omejenih dejstev, ki pa se vendarle neusmiljeno upirajo nekaterim povezovanjem in zaključkom. Za hitro seznanjanje s slovenskim vokalizmom je razprava kar pregledna, daje pa premalo možnosti za svobodno gibanje našim mislim v času in prostoru, ki pripadata slovenščini.

V zvezi z Logarjevo študijo *Slovenski govori v Istri in njih geneza* (SR XIII, 1961/62, 88–97) je Nikola Rončevič objavil v prejšnji številki Slavistične revije (XV, 1967, 335–336) notico *Dodatak študiji Tineta Logara »Slovenski govori v Istri«*, v kateri opozarja na Ribarićevo delo *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri* (SDZb IX, 1940, 1–207), ki ga Tine Logar pri svojem opisu ne upošteva. Ker je Ribarićevo delo izšlo tik pred začetkom vojne, se zdi N. Rončeviču razumljivo, da ga je le malokdo opazil. Vendar se mu zdi, da bi ga bilo treba vsekakor omeniti, zato je to storil on, in sicer iz treh razlogov (navajam okrajšano): 1. Ker je to obsežno delo, ki se ozira tudi na slovenske govore. 2. Ker je bilo napisano dolgo pred objavo in so ga mnogi lingvisti lahko spoznali še v rokopisu – med temi naj bi bil Maček. 3. Ker je Ribarić deset let služboval v Mariboru in bil prijatelj Slovencev, misli, da »je tudi v tem smislu ... prav, da se ga Slavistična revija spomni«.

Priznati je treba, da Ribarićevo delo tudi za Slovence ni nepomembno, čeprav je pravzaprav opis govora Vodic, ki so (pretežno) štokavska naselbina v hrvaškem delu Čičarije. V uvodnem poglavju se namreč dotika med drugim tudi slovenskih in prehodnih slovenskohrvaških govorov. Za nas je pomemben zlasti zaradi zanimivih in dobrih podatkov pri opisu tistih govorov, ki so na hrvaški strani, pa imajo slovensko osnovo (tj. bužetskega in slumskega). Današnja narodnostna meja namreč ne poteka povsem po narečni oz. jezikovni, tako da imamo nekatere kraje, ki imajo v osnovi slovenski govor, na hrvaški strani in deloma tudi obratno. O teh govori pa v Logarjevi študiji seveda ni govora (poleg Ribarića jih je obravnaval še Maček in v zadnjem času tudi P. Ivić). Razen tega je za nas pomembno še gradivo o slovenskem vplivu na čakavske in štokavske istrske govore, a dobra je tudi Ribarićeva razmejitev med čičkim dialektom in narečjem po Brkinih (potrebni so bili le malenkostni popravki). K poznavanju povsem slovenskih govorov Istre pa Ribarićev doprinos ni pomemben. Le na dveh straneh in pol (7–9) je nadrobljenih nekaj opazk o *t'*, polglasniku, sonantnem *l*, refleksih za *ě*, *u*, palatalnem *r* in *g*, ki so podane nesistematično in večinoma brez razlage. Razlage, kolikor jih je in kolikor se tičejo slovenščine, navadno niso posreče-

ne, npr. govor po Brkinih mu predstavlja nadaljevanje komenskega govora (tj. Štrek-ljevega Görzer Mittelkarstdialekt), γ prišteva k narečnim pojavom, ki tvorijo prehod k severni čakavščini, in tudi slovensko gradivo ni povsem zanesljivo, ker Ribarić ni ločil dvojnih kvalit v diftongih (*viêra* : *urjême*) in diftong *uo* (*uo*) po Brkinih je slišal kot zelo ozek *o*. Pri opisu karakterističnih značilnosti slovenskih jugoza[590]hodnih dialektov – če ne upoštevamo prehodnih – torej Ribarić ni pomemben. Bilo pa bi ga treba navajati zaradi popolnosti.

Kako je bilo z uporabljanjem Ribarićevega dela, ko je bilo še v rokopisu, je težko reči. Tesnière v *Atlas linguistique* omenja Ribarićeve podatke in meja čičkega dialekta proti govoru po Brkinih se na Tesnièrjevi karti ujema z Ribarićevim opisom. Nasprotno pa se ista meja pri Mačekem ne ujema z Ribarićem. Tudi pri drugih stvareh ni mogoče opaziti kake odvisnosti Mačekkega od Ribarića, tako da je nekoliko preoster stavek, ki ga beremo pri N. Rončeviču: »Pokojni Ribarić je govoril, da je imel njegovo rokopisno delo v rokah tudi Mačekki (zdaj prav tako pokojni) in ga je tudi uporabil, čeprav tega Mačekki ne omenja.«

Ribariću smo Slovenci nedvomno hvaležni za njegovo delo, zanimanje in še zlasti za njegovo znanstveno objektivnost, ki jo je v delu pokazal, čeprav se vidi, da mu je bila priljubljena ideja o enem južnoslovanskem jeziku in narodu (prim. str. 12). In čeprav samostojne ocene Ribarićevo delo pri Slovencih ni doživelo, čisto mimo slovenske lingvistike ni šlo. V članku *O suponiranem slovenskem brkinskem dialektu* (Rocznik Slawistyczny XXI, 1960–1961, 27–35) sem Ribarićeve ugotovitve, kolikor se nanašajo na severni del slovenskih istrskih govorov, upošteval, nekatere potrdil in druge korigiral ter omenil tudi Ribarićevo vlogo pri določanju meje čičkega dialekta v Tesnièrjevem Atlasu. To in še podatke za slumski in buzetski govor sem upošteval tudi v knjigi *Južnotranjski govori* (zlasti na str. 10–13).

O rezijanskem naglasu

Naš slavljeneec prof. dr. Anton Bajec je začel svojo znanstveno pot z razpravo o rezijanskem naglasu.¹ Takrat je bila rezijanščina med slovenskimi narečji razmeroma precej poznana iz del Baudouina de Courtenayja.² Vendar je bilo to sicer obsežno gradivo nekoliko obdelano s fonetične strani, skoraj prav nič pa ne z akcentske. Na osnovi Baudouinovih podatkov je F. Ramovš razpravljajl o rezijanščini tudi v svojih *Slovenische Studien*: tu je bil precej negotov glede nekdanjega premika cirkumfleksa na naslednji zlog v rezijanščini in ziljščini. Domneval je, da se je ta premik nekoč izvršil tudi v teh dveh dialektih, vendar se je omejil le na domneve in sam priznal njih negotovost.³ Tedaj je bilo to toliko bolj problematično, ker so taki poznavalci akcenta kot Valjavec⁴ ali zlasti odločno Lehr-Splawiński⁵ menili, da se premik cirkumfleksa za zlog naprej ni izvršil v vseh slovenskih dialektih. A. Bajec je z analizo Baudouinovega rezijanskega gradiva zbral še nadaljnje dokaze, ki so govorili za domnevo, da je premik starega cirkumfleksa na naslednji zlog splošnoslovenski. Pozneje je Ramovš v razpravi *Karakteristika sloven[115]skega narečja v Reziiji*⁶ in v nadaljnjih svojih delih⁷ imel premik cirkumfleksa v rezijanščini in ziljščini za dokazan in tudi danes o tem nihče več ne dvomi.

Vendar je to samo osnovna ugotovitev, medtem ko so vse podrobnosti o rezijanskem naglasu še vedno problematične. Bajčeva znanstvena pot se je po tej razpravi, ki je pač samo majhen drobec v njegovem delu, usmerila v romanistiko, nato pa na slo-

¹ O prvotnem slovenskem naglasu ^ v rezijanskem narečju, ČJKZ III, 1921–1922, 40–42. Razprava je povzetek doktorske disertacije.

² Prim. zlasti: *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Varšava – Peterburg 1875, 128 str.; *Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii I*, St. Petersburg 1895, XLVII + 708 str.

³ *AfslPh* 37, 1918, 154sl. Ponatis s prevodom v Ramovš, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1971, 77sl. in 302sl.

⁴ Glavne točke o naglasu književne slovenštine, *Rad JAZU* 132, 1897, 192–193.

⁵ *Ze studjów nad akcentem słowiańskim*, Kraków 1917, 90–91; *RSI VIII*, 1918, 220–221.

⁶ ČJKZ VII, 1928, 107–121.

⁷ *HG VII*, 33, 36; *SRL III*, 1950, 21.

venski knjižni jezik in besedotvorje. Drugi v tej smeri tudi niso raziskovali⁸ in tako moramo danes, po petdesetih letih, kolikor jih je preteklo od objave Bajčeve razprave, na žalost ugotoviti, da se naše poznanje rezijanskega naglasa ni od tedaj niti najmanj premaknilo naprej. Tudi v tem članku ne mislim rešiti rezijanske naglasne problematike, ampak mislim le preveriti z današnjega stališča Bajčeve dokaze in nakazati nekaj možnosti za razlago nekaterih nerešenih problemov, ki jih slovenska dialektologija še ni rešila, a jih bo prej ali slej treba podrobno obdelati in tako nadaljevati Bajčevo delo.⁹ Idealno bi bilo, če bi se tega lotil kak Rezijan, ker človek, ki ima narečni sistem v glavi in ušesu, lahko opravi tako stvar z znatno manj truda, saj ima podatke stalno na razpolago in zato znatno več možnosti za razne kombinacije in preverjanje hipotez. Posebno pa velja to še za tak dialekt, kot je rezijanščina, ker je njena fonološka struktura sploh problematična in nedomačin zelo težko (vsaj brez daljšega privajanja) identificira njihove glasove in naglase.¹⁰

Prvi dve točki Bajčevih dokazov govorita o posameznih primerih, v katerih je ohranjen naprej premaknjeni cirkumfleks. To bi načelno sicer lahko še vedno držalo, vendar so primeri, na katerih je to grajeno, nekoliko problematični, ker bi jih lahko razložili tudi drugače. V prvi točki navaja ohranjeno starino *lanî* (štok. *lâni*), kar zaradi različnih akcentuacij pri tej besedi ni mogoče zanesljivo izvajati iz psl. **lâni*. Štokavsko *lâni* namreč prav lahko ustreza čakavskemu *lâni* (prim. Belić, Zametki, 58). Primere iz druge točke (z naglašeno končnico v ak. sg. in [117] nom.-ak. pl. pri nekaterih besedah iz *a*-jevske sklanje) pa je treba obravnavati v sklopu vprašanja, zakaj se je cirkumfleks včasih premaknil nazaj proti začetku besede, včasih pa ne.

Takoj tu moram opozoriti na to, da je Bajec zbral dokaze za to, da se je stari cirkumfleks premaknil za zlog naprej in da je navidezno nepremaknjeni akcent nastal po vnovičnem premiku nazaj proti začetku. Ni se pa spuščal v to, kdaj se je ta premik nazaj proti začetku (tip *kolô* > *kôlo*) izvršil in kdaj ne. Tudi Bunc¹¹ nima o tem ničesar.

⁸ S. Bunc, ki je v članku H kronologiji akcentskih premikov v slovenščini in polabščini, SO 12, 1933, 126–133, pisal na osnovi do tedaj objavljenega gradiva in Ramovševih predavanj o premiku cirkumfleksa proti začetku v slovenskih dialektih, ne prinaša nič novega.

⁹ V Istituto Universitario Orientale Napoli je še kot teza di laurea iz leta 1960/61 tipkopis Zakelj Francesco, *Fonologia del dialetto resiano*. V tem spisu je nekoliko podrobneje obravnavana zgodovina raziskav rezijanščine, sedanji fonološki sistem je pa podan zelo na kratko, skoraj brez gradiva (z mojim gradivom se ne ujema), naglasa pa se sploh ne dotika.

¹⁰ Precej težko je ločiti zasople vokale med seboj (zlasti *ɛ* in *o*) in tudi kvantiteta dela težave (gl. še spodaj).

¹¹ Bunc, n.d., 130, navaja v točki 6 samo »sporadičn/o/ ohranitev starega naglaševanja, ki ga moremo zaslediti v vseh dialektih: na pr. Poljane: *po niêbes* za pričakovano *pô nêbes*, dalje *očiêsa*, in *koliêsa*, dasi v sg. *kôlû*, – Črni vrh *čestî* – *dužân*, *unên*, *abrûč*, *kakûš*, *žovâû*; – Hotedrščica: *gurâk* (toda *guârku*), *gaļuôp*, *kaķuôš*; – Rezija je ohranila starejše stanje tam, kjer tvori beseda s prefiksom enoto: *zhûda* (zgodaj), *zbûhon* proti *bôhon*; dalje gen. sg. *æržî*, acc. pl. *uší*, acc. sg. *kozó*, *rokó*, *sastró*, *žanó*; nom. acc. du. *dvî kôzà*, *wôdâ*, *žænâ*; nom. acc. pl. *kozê*, *nohê*, *vodê*,

Za jasno sliko rezijanskega naglasa pa bo treba tudi to raziskati. Če pregledujemo primere, kdaj je v resnici do premika cirkumfleksa proti začetku besede prišlo, se nam pokaže pravzaprav čudna slika. Ni kakega jasnega načela, vsaj razvidnega ne, po katerem bi se ravnali ti akcenti. Zato bo treba iz te zabrisane slike s pregledom ustreznih primerov razlago šele izluščiti. [118] Pri iskanju razlage pa izbiramo lahko pravzaprav le med tremi možnostmi. Prvič, da se sprijaznimo s tem, da ni nobenega načela, kar bi se dalo za silo pojasniti z mednarečnim mešanjem. Drugič, da iščemo vzrok za premik oz. opustitev premika v različnosti starega in novega cirkumfleksa (da bi se, kot nekoliko kaže gradivo, stari cirkumfleks premaknil spet proti začetku, novi pa ne: *æzææro* : *bisîda*, *bæçula* : *nawáda*). Tretjič, da iščemo možnost razlage v tem, da je premik pozicijski.

Najprej bi navedel nekaj gradiva.¹²

žané, – Zilja: *gæspûæd*, *mûæsta* poleg *môsta*, – Rož: *sônú*, *töstú*, *nöbú*, *wæhú*; zapadni Rož ima ohranjen starejši štadij vsepovsod /.../; – Bočna ima dublete: *kæstí*, poleg *kôstæ*, enako *klæpí*, *čæstí*, *mæçí*, k sg. *vôkæ* je pl. *uçí*, acc. pl. *l'jdi*, *kærèn*, *devét*, *desét*, *ubá*.« K temu bi pripomnil, da v teh primerih verjetno ne gre kar enostavno za sporadično ohranitev starega naglaševanja, ker se da to drugače razložiti. Poljanski zgledi *oçiæsa*, *koliæsa* so verjetno prešli v akcentski tip *uho ušæsa* (z akutom). V centralnih dialektih je posplošeno *kolæsa* v sg. in pl. ter *ušæsa* v sg. in pl.; v Trenti pa imajo npr. pri obeh teh primerih v sg. cirkumfleks, v pl. pa akut. V poljanskem dialektu je pa lahko posplošen akut pri celotni *s*-sklanjatvi v sg. in pl. Po Brezniku, Westkrainerdialekte (rkp. sem. nal. v Gradcu iz leta 1909), od koder so po vsej verjetnosti tudi primeri pri Buncu (prek Ramovša), se na enak način (brez premika) obravnavajo tudi še drugi primeri iz *s*-sklanjatve (*pero*, *çr/evø*). Nejasen je le primer *nebes*. V Črnem Vrhu (in bližnji Hotedršici) se premakne cirkumfleks samo z odprtega zadnjega zloga (prim. I. Tominec, Črnovrški dialekt, Ljubljana 1964, 11). Primer *čæstí*, ki je verjetno iz Tominečeve sem. naloge v Gradcu, pa najbrž ni zanesljiv, saj ima Tominec pozneje v knjigi (78) naglas premaknjen: *čæstí*. Rezijanske oblike *zhûda* in *zbûhon* so povsem regularne in so tu napačno navedene (naglas je na prvem zlogu in se ni imel več kam premakniti). Da rezijanske dualne oblike niso bile cirkumfektirane, jasno kaže kvaliteta vokala (sicer bi moral biti *i*). O drugih rezijanskih primerih pa bom govoril naprej v članku. Ziljsko *mûæsta* je analogično po nominativu, dubletna oblika ima regularno razvit premik, *gæspûæd* pa je lahko po knjižnem (cerkvenem) vplivu. Tudi naglasne razmere v Bočni so precej jasne. Oblik *uçí*, *ubá* ne smemo šteti sem, ker so enozložne (na to je opozoril že J. Tominšek, Narečje v Bočni in njega sklanjatev, Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg, 1902/1903, 23); prav tako odpadejo zaprti zlogi, ker je cirkumfleks premaknjen samo s končnih odprtih. Dvojnosti so samo v *i*-jevski sklanjatvi; toda tu so se spremešale končnice, saj je tudi v gen. pl. s prvotnim akutom ravno tako dubleta s premaknjanim in nepremaknjanim naglasom (gl. Tominšek, n. d., 21).

¹² Črke v oklepaju pomenijo kraj, od koder je gradivo (B = Bela, N = Njiva, O = Osojane, R = Ravenca, S = Solbica, U = Učja). Če je v oklepaju ob črki za kraj ali sama zase oznaka Opyt ali Mat. I, je to gradivo iz Baudouina de Courtenayja (gl. celoten naslov v op. 2), in sicer iz Rezije. Številka ob Opyt pomeni paragraf, pri Mat. pa številko teksta. Baudouinovo gradivo je navedeno v njegovi transkripciji. Za svoje gradivo uporabljam do sedaj običajno transkripcijo, kvantiteto pa sem označil po slušnem vtisu in dolg ali kratek naglas nista fonološko relevantna (gl. še spodaj). Na novejši način zapisovanja nisem šel, ker tiskarna nima vseh znakov in bi bil prehod lahko samo polovičen. Če v nadaljevanju članka pri ziljskih primerih ni drugo posebej navedeno, so iz gradiva za SLA, ki ga je zapisal I. Grafenauer, in če ni posebej naveden kraj, gre za Brdo. Terski primeri (iz krajev Brdo in Viskorša) pa so po gradivu za SLA, ki ga je zapisal T. Logar.

Primeri s premikom s končnega odprtega zloga: *kòlò*, gen. *kòla* (S), *nèbò* (S), *òkò* (S), *òku* (O), *sèno* (S, N, O), *sèno* (B), *ùho* (N), *bòga* (B-Opyt, 24), *nùsa* gen. sg. (S), *wòza* (O), *kòstij* nom. pl. (N, O, B), *nòtò* (S), *dòma* adverb (S-Mat. I, 298).

Primeri s premikom s končnega zaprtega zloga: *òlop* 'golob' (S), *hòlop* (N), *hòlup*, *hòlp* (O), *gólp* (B-Opyt, 24), *góspút* (B-Opyt, 24), *hòspút* (Opyt, 212); *hræbæn* (Opyt, 117), *kòren* (S, O), *òblak* (N), *òblak* (N-Mat. I, 727, O-Mat. I, 940), *pèpèl* (S, N, B), *pèpou* (O), *pæpæl* (Opyt, 117), *læt* 'laket' (S), *laxæt* (O), *lâhæt* (N), *nùet* 'noht' (S, B), *nòhat* (N), *jèsen* (S), *jæsen* (Opyt, 117), *kòkoš* (S), *kòkuš* (N, B), *kòküš* (Opyt, 212), *lèsen* (S), *bòlen* (O), *dèvet* (S), *dèvat* (N), *dèvet* (B), *dèset* (S), *dèsat* (N), *dèset* (B), *dæsat* (Opyt, 117).

Primeri s premikom z nezadnjega zloga: *bèčula* (O, N), *báčula* (S), *bæčula* (Opyt, 252), *æzærö* (Opyt 117), *mòžďane* (S, N, B), *òtrabe* (S), *òptròbje* (N), *ótrobe* (Opyt, 161), *pòvödañ* (Opyt, 161), *òblačno* (S, N), *òblačno* (S-Mat. I, 353, 363), *wòblašnu* (B), *òlobavə* 'golobi' (S), *kòrané* (N), *pèpala* 'pepela' (O), *kòküşi* (N), *læscæno* (Opyt, 212), *vèšela*, *vèsala* (S), *væscæly* (Opyt, 117).

Primeri brez premika s končnega odprtega zloga: *kozé* nom. pl. (S, N), *kozê* (O), *kozé* (Opyt, 180), *sastrê* (N), *sestré* (Opyt, 180), *tatê* (S), *tatâ*, mlajša generacija *tatâ* nom. pl. (O), *žanê* (Opyt, 180), *solzê* (Opyt, 180), *ot'ò* 'očeta' (O), *wat'ò* (B), *ocó* (Opyt, 177), *kozó* (Opyt, 177), *sastrô* (S), [119] *sastró* (Opyt, 177), *tatô* (S, B), *totó* (Opyt, 177), *žanó* (Opyt, 177), *jehrá* 'igra' (Opyt, 188), *guzukâ* (Opyt, 188).

Primeri brez premika s končnega zaprtega zloga: *powsót* 'povsod' (N-Mat. I, 565, O-Mat. I, 1086), *pousót* (O-Mat. I, 1085), *klapân* 'klepljem' (O), *judîn* 'ljudem' (S, N, B), *mužîn* 'možem' (Opyt, 31).

Primeri brez premika z nezadnjega zloga: *basída* (S), *bisída* (Opyt, 237), *osínica* 'gosenica' (S), *usínica* (N), *kjučânica* (O), *kjučánica* (Opyt, 108), *midvídica* 'bramor?' (N), *midvídica* (Opyt, 198), *nawáda* (Mat. I, 1267), *otáwa* (S, O), *otáwa* (Opyt, 108), *piš'ála* (S, N), *vačérja* (S, O), *vačérja* (B), *večérja* (Opyt, 117), *zib,ílo* (Mat. I, 255), *žerjávica* (Opyt, 108), *kolúurat* (O), *kolóuret* (S), *kolóura* (N), *nabúzec* 'sveder' (S), *nabúzac* (O), *libúzac* 'sveder' (N), *lebúzac* (B), *Osrdak* (Opyt, 198), *pondñjak* (O, N), *pondñek* (S), *pundñjak* (Opyt, 197), *pondñjak* (Mat. I, 1056), *putúčac* (Opyt, 212), *obârve* (S), *abârve* (N), *wabârve* (B), *kolína* 'kolena' pl. (S, O), *kulíne* -e iz *a* ob nazalu (N), *kulína* (Opyt, 212), *pulína* (Opyt, 212), *žilíza* (Opyt, 201), *Horíne Bérdo* (Mat. I, 1022), *potkowâvet* (S), *prodáje* (Opyt, 108), *vačérjal* (Opyt, 117), *zapišújen* 'zapisujem' (S).

Omenil bi še to, da pri takih tujkah, ki smo jih v slovenščino navadno sprejeli s cirkumfleksom, tudi nisem opazil primerov s premaknjenim naglasom.

Prva navedena možnost za razlago teh akcentskih razmerij bi bil le izhod za silo. Rezijanščina je formiran dialekt in nikakor ne toliko načet z mešanjem, da bi bila taka razlaga verjetna. Tako mešanje bi bilo možno nekje na obrobju jezikovnega pojava in bi bilo od kraja do kraja različno. V rezijanščini pa je ta pojav enakomerno razvit na

področju celotnega dialekta in sega tudi še v dva sosednja dialekta (ziljski, terski). Zato moramo sklepati na dosleden pojav, katerega obseg so sicer po vsej verjetnosti zabrisale analogije, vendar so celo analogije morale potekati v glavnem sistemsko v celotnem dialektu.

Drugo navedeno možnost bi gradivo v precejšnji meri podpiralo. Razen nekaj primerov naglasov na končnicah *a*-jevske sklanjatve so primeri s starim cirkumfleksom premik spet nazaj proti začetku besede skoraj vsi doživeli, tega pa ne moremo reči za novi cirkumfleks. Kljub temu taka razlaga ni verjetna, ker ni verjetno, da bi se v tistem času stari (namreč celo premaknjeni stari) in novi cirkumfleks razlikovala (saj je celo problematično, če sta se oba cirkumfleksa sploh kdaj razlikovala).

Rešitev bo treba iskati v tretji možnosti, čeprav je na prvi pogled precej nasprotujočih primerov. Verjetno se je premaknil cirkumfleks proti začetku samo z zadnjega zloga (z odprtega in zaprtega). To mož[120]nost bi podpiralo tudi dejstvo, da imamo tudi v drugih dialektih podobne primere: navadno se premakne celo samo z odprtega zadnjega zloga,¹³ splošen premik je doživela le poljanščina.¹⁴

Ker sta rezijanščina in ziljščina povezani z nekaterimi jezikovnimi pojavi, bi se zdelo verjetno, da je tudi premik cirkumfleksa proti začetku v rezijanščini in ziljščini skupna inovacija. Seveda bi bila iz časa, ko je rezijanščina že dobivala stike z beneškimi dialekti, saj je zajela tudi terski dialekt. Primeri s premaknjenim cirkumfleksom se v rezijanščini in ziljščini sicer povsem ne krijejo, vendar bi bilo mogoče razlike pojasniti delno z različnimi novejšimi analogijami, delno pa z različnimi starejšimi pojavi. Bistvenih razlik pa med obema dialektoma vendarle ni. Čudno je le to, da ima Kanalska dolina, ki leži med rezijanščino in ziljščino, drugačen akcentski razvoj. Tu se premakne cirkumfleks samo z odprtega zadnjega zloga.¹⁵ Ker ni verjetno, da bi bil premik v Kanalski dolini po vplivu rateškega govora in govorov pod Beljakom, ki tega premika ne poznajo, delno izpodrinjen, saj je malo verjetno, da bi se izpodrivanje vršilo le v določeni poziciji, bo morda le treba misliti na to, da je sicer neka tendenca za premik skupna vsemu temu področju, da pa jo je do sedanje stopnje izpeljal vsak dialekt samostojno.

Najprej bi bilo treba pregledati primere, ki nasprotujejo tezi, da se je cirkumfleks premaknil z zadnjega zloga, s tem, da imajo ohranjen naglas na zadnjem zlogu. To so zlasti nekateri primeri v akuzativu singulara ter nominativu in akuzativu plurala *a*-jevske sklanjatve. Ti primeri pa nasprotujejo le navidezno. Če pregledamo celotno strukturo *a*-jevske sklanjatve, vidimo, da je rezijanščina razvila tu neko svojo posebnost. Tudi sekundarni akcentski premik (tip *noga*), ki v rezijanščini ni izveden, kaže v *a*-jevski

¹³ Npr. v delu Roža (gl. Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1939, 69–74), v Črnem Vrhu (gl. Tominec, Črnovrški dialekt, 11), v Kanalski dolini (gl. T. Logar, Dialektološke študije XV, SRL 19, 1971, 115).

¹⁴ V poljanščini se premakne celo na prejšnjo besedo, prim. L. Pintar, LMS 1895, 2.

¹⁵ Gl. T. Logar, SRL 19, 1971, 115.

sklanjatvi prav take anomalije kot premik cirkumfleksa. Rezijanščina je namreč ustvarila v *a*-jevski sklanjatvi dva tipa iz nekdanjega tipa *nogã*, in sicer je v nekaterih posplošila oksitonezo čez vso sklanjatev, pri drugih pa posplošuje baritonezo.¹⁶ [121] Kot *gõra* ni regularno, ker sekundarni akcentski premik ni izvršen, ampak je po vsej verjetnosti posplošeno po tistih sklonih, ki so bili cirkumfektirani na končnici (akuz. sg. ter nom.-akuz. pl.: *gõrø* > *gorõ* > *gõro*, *gõrë* > *gorë* > *gõre*),¹⁷ tako tudi *kozë* ni regularno, ampak posplošeno po sklonih s prvotno akutirano končnico.¹⁸ Isto velja seveda za *ot'õ*. Bajec navaja tudi *ærži*, kar je pač po Baudouinu: *'rži* (O-Opyt, 176), poleg tega pa ima Baudouin še *rãži* (N-Opyt, 176) in *rëži* (R-Opyt, 176), kar kaže, da se je premik normalno tudi tu izvršil, oblika iz Osojan je bila morda enozložna, sam imam iz Osojan zapis *rãžø* gen. sg. Pri Bajcu je navedeno še *uší* akuz. pl., česar pa sam iz Baudouina nimam izpisanega, vendar gre tu precej verjetno za ohranitev naglasa zaradi nekdanje enozložnosti *všši* > *uší* > *uší*, sam imam zapise iz N in B s premaknjenim akcentom, medtem ko v S beseda sploh ni več v rabi. To, da besede ne poznajo več povsod, bi kazalo lahko tudi na to, da zapis *uší* ni popolnoma zanesljiv. Primeri kot *jegrã* v 3. osebi sg. pri glagolih so ohranili akcent po vplivu drugih oblik (zlasti plurala in duala), isto velja seveda za prvo in drugo osebo, kjer je zlog zaprt. Primer *powsót* pa bi lahko izvajali iz *povsodi* s poznejšo redukcijo *i*-ja. Primeri kot *judín*, *mužín* imajo lahko akut po lok. pl., kot je to pogosto v slovenskih dialektih pri končnici *-em* v *i*-jevski ženski sklanjatvi, pa tudi na končnici *-em* pri moških samostalnikih se najde (tako imajo celo na meji med ziljščino in rožanščino *wasíem* 'lasem' (Loče, Šentlenart pri Sedmih studencih) z akutom).

¹⁶ Na posploševanje naglasa v tipu *gora*, *noga* je opozoril že Baudouin de Courtenay (Opyt, § 166, 167). Seveda je on računal s posplošitvijo akuzativnega naglasa **gõro* brez vmesnega premika. Po njegovem mnenju se posplošuje korenski naglas pri izrazih za nežive stvari in razlaga to s tem, da se le imena, ki označujejo živa bitja, uporabljajo pogosto v nominativu, medtem ko se imena za nežive stvari uporabljajo pogosteje v akuzativu. Deloma ima Baudouin prav, vendar gradivo ni v taki meri distribuirano po tem principu, da bi mogli reči, da je ustvarjena kategorija živosti: neživosti, ki bi odločala o naglaševanju. Do te porazdelitve je prišlo bolj slučajno glede na pogostejšo uporabo določenih sklonov, ne da bi sama pripadnost živemu ali neživemu kaj močneje odločala o analogiji, kajti tisti izrazi za živa bitja, ki se uporabljajo pogosteje v pluralu, imajo prav tako naglas na korenu: *bõla* 'bolha' (S), *bõlha* (N), *búxa* (O), *õsa* (S, N), *õsã* (O), *wõsã* (B), *õyca* (S, N), *õycã* *õpca* (O), *wõpca* (B), po drugi strani pa so lahko oksitonirani tisti izrazi za neživa bitja, ki se uporabljajo največ v nom. sg.: *mõhlã* (N, O), *rosã* (N), vendar tudi *mëgla* (B), *rõsa* (S in O-Opyt, 167).

¹⁷ Najprej prodre korenski naglas v nominativ, nato pa lahko še v druge sklone. Pri besedi *noga* imajo npr. v Osojanah naglas na prvem zlogu le v nom. in akuz. sg. ter v nom.-akuz. pl., na Solbici pa je naglas pri tej besedi že povsod na prvem zlogu, le v instr. pl. se še drži na končnici (pa še tam je možna tudi že dubleta z naglasom na prvem zlogu).

¹⁸ Pravilnost te razlage nam potrjujejo tudi oblike iz terskega dialekta, kjer je prav tako uveljavljen oksitonski tip s kratkim naglasom v akuz. sg. in nom.-akuz. pl. (kar ne more biti regularno razvito iz dolgega cirkumfleksa): *sestrã* -*ë* -*õ* instr. -*õ*, du. *sestrë*, pl. *sestrë* -*i* -*ãn* -*ãx* -*ãmë* (Brdo v terskem dialektu).

Primeri z nepremaknjnim cirkumfleksom z zadnjega zloga pri navedeni razlagi torej ne delajo nobenih težav. Nekoliko težje je s primeri, [122] kjer je cirkumfleks premaknjen z nezadnjega zloga.¹⁹ Vendar jih je precej mogoče razložiti z analogijo. Tip *kòkòšj* razlagamo seveda lahko s posplošitvijo nominativa-akuzativa, isto velja za *kòrané* ipd.²⁰ Tudi *òblačno* je lahko po *òblak*. Težje je pri *běčula*, *čezæro*, *mòžd'ane*, *òtrabe*, *pòvòdañ*. Tu kaka posplošitev naglasa, npr. pri nekaterih primerih iz gen. pl., ni posebno verjetna, pri vseh pa niti take možnosti ni.

Če pregledamo podobne primere v ziljščini, vidimo, da se precej ujemajo. Z zadnjega zloga je v ziljščini, kjer je tudi sekundarni akcentski premik izvršen, cirkumfleks menda redno premaknjen, kot izjemo navajajo le *gəspúət*, kar je lahko po knjižnem (cerkvenem) vplivu. Tipi *kókəšě*, *kòrane*, *òbwačno* se ujemajo z rezijanskimi.

S srednjega zloga je premik v ziljščini nekoliko pogostejši kot v rezijanščini: *dòbraa* 'dobrava',²¹ *gòsanca*, *kòrəwat* 'kolovrat',²² *òtaa* 'otava', *pòraka* itd.²³ V teh primerih gre za novo metatonijo novega cirkumfleksa, pri kateri se premakne akcent za zlog proti začetku (tip *motika* > *mòtika*), ki je zelo neenakomerno razvita v slovenskih dialektih. Da ta premik nima nobene zveze z rezijansko-ziljskim premikom cirkumfleksa, vidimo tudi iz tega, da sega v koroških dialektih pri teh besedah premik prek mej obravnavanega ziljskega premika. Tako imamo v Ločah (jugovzhodno od Beljaka), kjer je že *nabū* 'nebo', *jasīən*, *obwāčno*, vendarle še *òsanca* 'gosenica', *òtawa*, *pòraka*.

Zgoraj navedeni problematični rezijanski primeri so v ziljščini takole zastopani: *bəčēa*, *šazaro*, *mòžgané*, *òtrabé*, *pòwadp*.²¹ Pri prvem primeru torej cirkumfleks ni premaknjen proti začetku, pri drugem tudi ne gre za premik cirkumfleksa, ampak je, kot kaže vokalizem, naglas posplošen iz predložnih zvez, v ostalih treh primerih pa je premik izvršen. Tudi tu je možnost za razlago s takim premikom kot v *otava*. Ne meta[123]tonira se namreč v takih primerih samo novi cirkumfleks, ampak tudi stari (naprej premaknjeni). To nam dokazuje ne le že zgoraj navedeni koroški primer *pòraka*,

¹⁹ Primer *òkūl* 'okoli' (N-Mat. I, 403, R-Mat. I, 275), *òkōl* (Mat. I, 1219), *òkul* (Opyt, 37), ne spada sem, ker je bil že zgodaj dvozložen, kot nam dokazujejo oblike *òku* (O-Mat. I, 941), *Òkü* (O-Mat. I, 992), *òkou* (U-Mat. I, 1114) z razvojem končnega / > u. Tudi pri *zvěčera* (S), *zvěčara* (N), *žvěčere* (B) ni nujno, da bi šlo za premik cirkumfleksa s srednjega zloga proti začetku, ampak je tak naglas lahko zaradi predloga z (glede kvalitete naglašene vokala prim. op. 25). Prim. v terskem dialektu *zvěčar* (Viskorska, Brdo) s padajočo intonacijo, kar ne more biti po premiku z naslednjega zloga. Če rezijanska oblika ne ustreza terski, je lahko tudi iste vrste kot tip *otava* oz. nerezijanski primeri iz op. 24.

²⁰ Tudi pri *žená* gre za posploševanje nominativnega naglasa v druge sklone, pri *nòga* pa akuzativnega. Pri moških samostalnikih je manj takega posploševanja, vendar dobimo tudi *pěš*, *pěsa*, *zis pěson* (S), *pās*, *pāsa*, *pāsu*, *zīs pāson* (N), *pəs*, *pəsə* itd. (O), *pīs*, *pīsə* itd. (B).

²¹ Ta primer je iz Grafenauerja, Zum Accente im Gailthalerdialekte, AfslPh XXVII, 1905, 225.

²² Ta primer ni zanesljiv, ker gre pri njem za neregularne pojave. V Ločah in Bistri na Zilji imajo *kòurat*.

²³ Gl. še nekaj primerov pri Grafenauerju, AfslPh XXVII, 224–225.

ampak podobni primeri tudi v drugih dialektih, kjer sicer ni premika cirkumfleksa proti začetku.²⁴ Primer *bečula* je lahko tudi posebnost zaradi metateze vokalov, saj je ob metatezi lahko prišlo tudi do spremembe akcenta, primer *jezero* pa tudi ni popolnoma jasen, ker še vedno ne vemo natančno, kako se razvija cirkumfleksirani etimološki *e* v koroškem osnovnem vokalnem sistemu²⁵ in torej niti ni povsem gotovo, da rezijanska oblika (kjer ni intonacijskih razlik) ne ustreza ziljski, ki je posplošena iz predložne zveze. Teritorialno se krijeta z rezijansko-ziljskim premikom le primera *možgani* in *otrobi*, a za *povodenj* nimam gradiva iz drugih koroških krajev, pa še pri *otrobi* dobimo dubleto z nepremaknjenim akcentom že v Bistrici na Zilji, kjer je sicer cirkumfleks še redno premaknjen proti začetku. Po vsem tem je nakazana rešitev precej verjetna. S terskim dialektom, ki ima v bistvu enak akcentski premik kot rezijanščina,²⁶ si pri naših problematičnih primerih ne moremo dosti pomagati, ker besed *možgani*, *otrobi* ne poznajo, pri obliki *čēla* 'čebela' (Viskorša), *čēla* (Brdo) pa ne vemo, kdaj se je izgubil prvi zlog.²⁷

Pri dosedanjem pregledovanju primerov nisem upošteval opisnih deležnikov, kjer je naglaševanje tudi precej zapleteno. Baudouin de Courtenay navaja primere kot: *nápilo*, *závila*, *náredil*, *náučil*, *ôprala*, *pôpyla*, *ômôžila* itd. (Opyt, 160). Vendar te in podobne oblike, ki še čakajo [124] podrobne obdelave, pri iskanju razlage za naglasne pojave ne morejo bistveno odločati, ker je pri njih možno nešteto analogij in raznih posebnih razvojev. Spomniti se je treba samo naglaševanja takih oblik v severovzhodnih dialektih, kjer se nekatere oblike iz prekmurščine in prleščine kar precej ujemajo z rezijanskimi.²⁸ Da tu ne gre samo za razvoj cirkumfleksa, vidimo po tem, da imajo lahko

²⁴ V Ribnici na Dolenjskem dobimo primere take metatonije pri novem in starem cirkumfleksu, npr. *ot púmlada do iésenə, do drúge iésenə, púdlaga, puódlaka, priéggraja, zársca* 'zarežica' ipd., prim. tudi *puóvaj* 'povoj'. Škrabec (Cv. III, 1882, 11 b) navaja še *wbúgaimē*. Prim. tudi Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968, 23.

²⁵ Prim. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL XIV, 1963, 46, 68; isti, Slovenski vokalizem v tuji obdelavi, SRL XV, 1967, 299. V rezijanščini je težko ugotoviti, kakšen je refleks za *ē*, ker ni dovolj primerov. Baudouin (Opyt, § 118) navaja pod *e* tudi kontrahirane primere tipa *míha* 'mojega', kjer gre za *ē*, primer *wčira* – *wčera* odpade zaradi *r*, primer *šéjst* 'šest' pa zaradi prehodnega *j*. Ostane en sam edini primer *lít* 'led', a drugje (Opyt, 42) je med gradivom naveden še primer *pác*. Tudi sam imam zapise: *lít* (S, N, B), *péjt'* (S), *šéjst* (S, B), *učēra* (S, O, B). Prim. tudi še *zvčēra* v op. 19. Primer *lít*, ki med znanim mi gradivom edini kaže na to, da je v rezijanščini za cirkumfleksirani *e* refleks *i*, pa sploh ni zanesljiv, ker je po gen. *lěda* lahko narejen analogični nominativ po frekventnejši kategoriji z *ě* (tip *sněga*). Neregularni refleks (analogični) je pri besedi *led* povsem mogoč (tudi ruščina npr. nima regularnega refleksa v tej besedi).

²⁶ Prim.: *úxo, óko, óči, méso, kókoš, kókošé, déwat, désat, óblačno* : *otáwa* (Viskorša); *óko, méso, pépou, kókoš, dévat* (Brdo).

²⁷ Imajo celo *lôp* 'golob' (Viskorša), kjer se je moral *go*-reducirati že pred premikom cirkumfleksa proti začetku (če ne gre za kako kasnejšo meddialektično izposoditev).

²⁸ Prim. npr. prekmursko: *nápilo, nápilo, náfčō* 'naučil', *ôupralo* ipd.

naglašen prefiks tudi v primerih z nekdanjim akutom, npr.: *nálæzla* poleg *nalæzla*, *ôžčenył*, *ôsrana*, *zá miga* 'za mojega' (Opyt, 160, 161).

Tretji pri Bajcu navedeni dokaz za rezijanski razvoj cirkumfleksa, namreč drugačna kvaliteta *o*-ja pod nazaj premaknjenim naglasom (*zhûda* 'zgodaj' : *bôga*, *zbûhon* 'z bogom' : *bôhon*), še v celoti drži in tu ni kaj dodati. Isto velja za četrtega, kjer gre za isti pojav kot pri tretji točki, le da pri prvotno dolgem vokalu (pri *ě*).

Problematičen pa je peti dokaz, ki se opira na kvantiteto v Baudouinovih zapisih. Bajec pravi, da »kljub temu, da je Baudouin de Courtenay pri transkripciji zelo odvisen od shrv. naglasa, je vendar proti štok. *lâkat* notiral *lâkat*, torej s krajšim korenskim vokalom, kot ga imamo pod njegovim naglasnim znakom *^*; tak vokal pa je možen le pod drugotnim poudarkom, torej *lâkat* > *lakât* > *lâkat*, *lâkat*«.

Pripomniti je treba, da Baudouinov naglas *´* ni kvantitetno določen in on sam ne ve, ali je dolg ali kratek.²⁹ Tudi zamenjava ga včasih na istih primerih: *hwâlît* (Opyt, 52) : *hwâlît* (Opyt, 153), *trâwa* (Opyt, 53) : *trâwa* (Opyt, 153), *oblíc* 'obleči' (Opyt, 72) : *oblíc* (Opyt, 121) ipd.; torej ne moremo računati s tem, da bi imel primer *lâkat* tako kvantiteto, ki bi pričala za premaknjen naglas. Naglasa *´* in *^* sta pri Baudouinu pač zaradi nestabilne rezijanske kvantitete (gl. spodaj), a posneta po srbohrvaških kvantitetnih razmerjih in gotovo ne ustrezata stanju v rezijanščini, saj bi se sicer morala kvantiteta preveč ujemati s specifičnimi srbohrvaškimi pojavi. Da se v resnici ne, ampak da je prvotno slovenska z raznimi rezijanskimi razvoji in analogijami, vidimo iz kvalitetnih refleksov posameznih vokalov, npr. pri *ě* > *i* ali *ę*, pri *o* > *u* ali *ǫ*, ki se ujemajo s slovenskimi naglasnimi zakoni in ne s srbohrvaškimi.

Kvantiteta pa je v rezijanščini sploh problematična. Fonološke kvantitete najbrž ni. Ko sva se 1962. leta s T. Logarjem mudila 14 dni v Reziji, nisva mogla ugotoviti fonoloških kvantitetnih razlik. Vokali so sicer lahko izgovorjeni krajše ali daljše, jasna je tudi razlika med posameznimi vokali: zasopli so krajši od nezasoplih. Tudi fonološka razlika med Baudouinovim *ě* in *ê* bo verjetno v kvaliteti in ne v kvantiteti.

[125] Kvantitete v rezijanščini torej po vsej verjetnosti ne bo mogoče uporabljati za kako dokazovanje, vsekakor pa ne kvantitete, ki je zapisana pri Baudouinu, ker je premalo zanesljiva.

Šesti pri Bajcu navedeni dokaz, namreč rastoča intonacija v ziljščini na zlogih, ki so prišli pod akcent zaradi premika cirkumfleksa proti začetku, velja še v isti meri kot nekoč.

Sedmi dokaz z refleksom v *sænö* je tudi dovolj zanesljiv, je pa v bistvu enak četrtemu. Težave, ki jih je delal primer *mîsu*, pa niti niso tolikšne, kot so bile videti tedaj. Kvantitetna razlika med *mîsu* in *sænö* ne dela težav, ker je odvisna od kvalitete vokala in ni treba misliti, da bi moral *ě* v Reziji v nenaglašeni poziciji prej izgubiti

²⁹ Gl. Opyt, 7.

dolžino kot ϵ . Pri *sæ̃nō* tudi ne smemo nastavlјati vmesne stopnje **sæ̃nō*, ker se je zasopli vokal razvil lahko šele po premiku cirkumfleksa, ker prej za to ni bilo pogojev.

Bajec se na koncu dotakne še kvalitete vokalov, s katerih se je cirkumfleks premaknil proti začetku: ali bi morala biti današnja oblika **jæ̃zrō* z *i* iz *ê*. Brez kake podrobnejše analize se odloči za to, da je premik cirkumfleksa starejši kot razvoj $\hat{o} > \hat{u}$ in $\hat{e} > \hat{i}$. Vendar je kvaliteto rezijanskih nenaglašanih vokalov težko uporabljati za kakršne koli argumente, saj vemo, da je bil nenaglašen vokalizem zaradi vokalne harmonije odvisen od naglašane ali sledečega nenaglašane. Danes vokalna harmonija ni več toliko živ pojav, da bi bila distribucija striktno omejena, in analogije so že spremašale vokalizem. Ker niti ni popolnoma jasen razvoj \hat{e} -ja,³⁰ bi ostal za ugotavljanje nekdanje kvalitete le *o*, ki pa je v primerih tipa *sĕ̃nō* lahko tudi analogičen po tipu *lĕ̃tō*. Ostanajo torej le primeri *kō̃kō̃š* – *kō̃kū̃š*, *gō̃sput*. Oblika *kō̃kō̃š* bi bila lahko tudi iz *kō̃kū̃š* zaradi prilagajanja nenaglašane vokalizma naglašanemu, toda *kō̃kū̃š* bi bilo pa spet lahko po *kō̃kū̃šĭ* z *u* iz *o* zaradi sledečega *i*; enako je lahko tudi *stā̃rust* po sklonih, ki imajo v končnici *i*.³¹ Primer *gō̃sput* (proti *lĭ̃tos*) bi nekoliko kazal na to, da je bil *u* iz \hat{o} že pred premikom (ker je tu nekoliko manj možnosti za zoženje pred končnico kot pri *kokoš*), vendar dobimo tudi *hō̃lup*, kjer gre pa za prvotni nazal, ki pod naglasom ni prešel v *u*. Po vsem tem vidimo, da je kratki vokalizem premalo zanesljiv, da bi lahko služil za kake zaključke.

Ta pregled nas je pripeljal do spoznanja, da argumenti, ki jih je zbral A. Bajec o razvoju rezijanskega cirkumfleksa, v glavnem še vedno [126] držijo, da je njegova osnovna teza pravilna, da pa so v rezijanskem naglaševanju vendarle ostali tudi še nereseni problemi in da je zato potrebno Bajčevo delo še nadaljevati.

³⁰ Prim. op. 25.

³¹ Tudi *jā̃gudica* (Opyt, 233) ima *u* verjetno zaradi sledečega *i*.

Počasi, vendar vztrajno se množi število tujih slavistov, ki se začenjajo zanimati za slovenščino. Škoda le, da prihajajo tujci v slovensko jezikoslovje čedalje bolj s prepričanjem, da prihajajo v nekakšno neobdelano divjino, na eksotično jezikovno področje, kjer ni še nič napravljene in raziskanega, in da poskušajo odkrivati in raziskovati stvari, ki so že zdavnaj rešene, po drugi strani pa sploh ne zavzemajo stališč do stvari, za katere imamo v dosedanji literaturi čisto drugačne podatke in rešitve – kot da vsega tega enostavno ni.

Nekako take vrste je tudi E. P. Hampa članek Rezijansko *jīst* 'polenta' v SR 28, 1980, 487–488. Ne upošteva nobene dosedanje slovenistične literature, le za besedo *jed* citira Bezlajev ESSJ, pa še tu je pravzaprav le prepisal tiskovno napako (napačna akcentuacija).

E. P. Hamp pravi, da je v Bili slišal za 'jesti' *jēst* in za 'polento' *jīst*, v Osojanah pa da rečejo polenti *jit*, gen. *īdā*. Jezikoslovčeva naloga da je, uskladiti te oblike in jih razložiti.

Nato razlaga vokalizem v *jēst*, ki se premenjuje z vokalizmom v sedanjiku *in*, *i* tako kot v *vēdēt* ~ *vin*, *vi* ali *lēto* ~ *litā*. Če bi upošteval dosedanje poznanje rezijanščine (npr. vsaj katero od naslednjih del: F. Ramovš, ČJKZ 6, 1927, 8–21; ČJKZ 7, 1928, 107–121; HG VII, Dialekti, 30–41; KZSJ, 189; J. Rigler, SR 14, 1963, 25sl., zlasti 71–72; T. Logar, SR 14, 1963, 119–120; SSJLK VIII, 1972, 1–10), bi seveda lahko takoj povedal, da je *ē* v *jēst* refleks za staroakutirani in *i* v *in* 'jem' za stalno dolgi *ē*.

Za oblike *jīt* ~ *īdā* < **jīd* ~ *jīd-* pravi, da bi jih bilo mogoče primerjati s *krij* 'kri' ali *ribā* 'riba', ki vsebujeta refleks **ɣ*-ja, torej **jɣd-*, vendar se mu zdi bolj obetavna vzporednica *zvīzdā*, rod. mn. *zvīzdi -ōw* 'zvezda', ki reflektira **ē*.

Tu ni prav jasno, zakaj navaja možnost razvoja prav iz *y(ɣ)-ja*. V Osojanah ni *i* refleks samo za *y*, ampak za vsak slovenski dolgi (stalno dolgi in staroakutirani v nezadnjem zlogu) *i*, naj bo iz praslovanskega *i* ali *y* (tam ni samo *ribā*, ampak tudi *zīmā*, *lipā*, *žilā* in pogosto celo v tujkah, npr. *amīk* 'prijatelj' ipd.). Že Baudouin de Courtenay je pred več kot sto leti suponiral enako kot v vsej slovenščini in srbohrvaš-

čini tudi v rezijanščini sovpad *i* in *y*. Ali se za tem ločevanjem *y* od *i* morda skriva misel o neslovenskem izvoru Rezijanov? Naj se že kar koli, vedeti bi bilo treba, da taka rekonstrukcija že s praslovenskega stališča ni mogoča, saj *y* ne more stati za *j*-jem (poznejša proteza pa *j* tudi ne more biti, saj je *y* dobival protetični *w*).

Glavni problem pa nastane pri pojasnitvi razlike vokalizma v *jěst*, *jĭst*, *jĭt*, *ĭdā*. Hamp se zadovolji s paralelami *lěto* ~ *lĭta* in *zvĭzda* ~ *zvĭzdi*. – Medtem ko je prvo razmerje jasno, pa je refleks *ĭ* za *ě* nenormalen, znan samo v nekaj primerih. Baudouin (Opyt, § 258) misli pri teh primerih na vpliv soglasnikov pri zamenjavi *i* z *ĭ*, in sicer v vseh rezijanskih govorih razen v Bili. Bila namreč po Baudouinu nima zasoplih *i*-jevskih in *u*-jevskih vokalov. Vendar ko sem bil [216] 1962 v Reziji, sem v Bili slišal navadno zasople vokale za naglašene kratke *i* in *u* (prim. SR 14, 1963, 72) pa večkrat tudi za dolge, vendar ne pozicijsko za *i* iz dolgega *ě*, iz Bile imam le zapise *zvĭzda* (iz Osojan pa *zvĭzda* in Njive *zvĭzda*), zato nebilskega refleksa ne moremo vpletati v razlago bilske oblike.

Hamp se v svoji notici ne dotakne doslej znanih podatkov o rezijanskih refleksih. Z enim izjemnim primerom (*zvĭzda* ~ *zvĭzdi*) ne moremo pojasniti razmerja *i* ~ *ĭ*, posebno še v akcentsko popolnoma drugačnih položajih, in to tudi tedaj ne, če bi v Bili govorili *zvĭzda*. Pri vsem tem pa imamo v literaturi že precej zapisov za rezijansko polento (in tudi poiskati jih vsaj v Baudouinovih Materialih ni težko, saj ima podrobna kazala). Vendar se vokalizem od Hampovega razlikuje. Tako pri rod. *jedi* dosedanji podatki ne izkazujejo zasoplega *ĭ*, ampak zasopli *ě*. Baudouin v Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie I navaja za Solbico *jĭt*, *jĕde* (89, št. 326), iz otroškega govora, najbrž iz Bile, pa *jĕdæ* (369, št. 1207 iz leta 1873, v izboljšavah po potovanju v Rezijo 1892–93 pa *jĕdy* (→ *jĕde*), 627). M. Matičetov, Ob zibki ljudske lirične pesmi v Reziji, VIII. seminar slov. jez., lit. in kult., Lj. 1972, 300, ima *pa waše ědi a na in*, in sicer iz Osojan, od koder navaja svojo obliko tudi Hamp (enako še v Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji, Špeter Slovenov – Trst 1978, 71).

Hampove oblike *ĭdā* tudi teoretično ne pričakujemo, medtem ko je oblika (*j*)*ědi* teoretično popolnoma razumljiva, nastala po rezijanskem premiku cirkumfleksa proti začetku besede iz *jědi*, podobno kot je npr. *sěno* iz *sĕnō* (in to iz *sĕno*). Nekateri tuji jezikoslovci sicer skušajo premik cirkumfleksa v rezijanščini zanikati, vendar brez prave utemeljitve in brez zavrnitve dokazov, ki so jih navedli F. Ramovš (AfsIph 37, 1918, 154sl., ČJKZ VII, 1928, 107–121), A. Bajec (ČJKZ III, 1921–22, 40–42) in J. Rigler (SR 20, 1972, 115–126). Pa tudi če bi premika cirkumfleksa ne bilo, bi pričakovali nezasopli *i*, kot ga imamo za dolgi *ě* – če pa bi se analogično skrajšal po tipu *noč* (do česar pa v srbohrvaščini, ki bi v primeru nepremaknjene rezijanskega cirkumfleksa imela enako akcentuacijo, ne prihaja), bi spet moral biti *ě*. Za končniški samoglasnik v (*j*)*ědi* bi teoretično lahko pričakovali *i*, *ĭ*, *ě* ali *e*, vendar so v Osojanah reduk-

cije končniških samoglasnikov zelo močne in le na ta način bi še lahko razlagali pri Hampu enako *ä* v *idä* kot *litä* (*ä* mu menda označuje polglasnik).

Če pa v rezijanski obliki za *jedi* ni zasopli *i*, ampak *ě*, potem nastane problem, kako naj ga dobimo v obliki *jest*. Toda v tej obliki ga niti ni treba razlagati, ker je tudi v njej *ě*. Za to imamo podatke že pred več kot sto leti v Baudouinovem Opytu fonetiki rez'janskih govorov, kjer navaja *jít* (Osojane, Solbica) = *jæst* (drugi govori) 'polenta' (§ 78) in *jít* (Osojane, Solbica), *jæst* (Bila, Ravanca, Njiva) 'polenta' (§ 289). V Rez'ja i Rez'jane, Slavjanskij sbornik 3, 1876, 278, navaja *jíd* (-*d* pač zaradi lažje razpoznavne po ostalih sklonih) in *jæst* tudi v pomenu 'polenta'. V Materialih ima Baudouin še naslednje zapise za *jěst* v pomenu 'polenta': *jæst* (Njiva, št. 1054), *jæst* (Njiva, št. 500, 543, 547; Ravanca, št. 1147; iz otroškega govora, najbrž Bila, št. 1207). Za nedoločnik ima takih zapisov še znatno več (prim. npr. *jæst* v Opytu, § 38, 119, 204, v Osojanah, kjer se izgubi začetni *j*, *æst*, n. d., § 46). M. Matičetov je marca 1981 ponovno spraševal v krajih Njiva in Bila in ugotovil, da so točni Baudouinovi podatki, po katerih je *jěst* 'polenta' in *jěst* kot nedoločnik 'jesti' popolnoma enako. Prav [217] tako je ponovno preveril Baudouinove in svoje zapise za roditelj *jedi* v krajih Osojane, Njiva in Bila in tudi tu našel le *ě*. Oboje so mu potrdili tudi domačini. Na enakost oblike *jěst* v pomenih 'jesti' in 'polenta' kaže tudi podatek Matičetova, da se v Osojanah norčujejo iz bilске govorce, češ da pravijo tam *jěst jěst* za 'jesti polento'.

Po vseh teh navedbah gradiva iz narečja, zapisanega od dobrih poznavalcev rezijanščine, in teoretičnih razmišljanjih je verjetno, da Hampovi podatki niso točni in da ne moremo nastavljeni dveh različnih oblik za 'jesti' in 'polento'. V rezijanščini je pač nedoločnik enak samostalniku, vendar se *jěst* rabi, kot nam sporoča že Baudouin, le v imenovalniku-tožilniku, sicer pa se rabijo oblike od *jed* (prim. Opyt, § 289: »polento« v O. i S. imenujejo *jít* (gen. *jædæ* ...), v G. /= Bila/, R. in N. pa – *jæst* (gen. *jædi* ...)«). Tako stanje je tudi še danes. Zunaj področja, ki ga Baudouin navaja za *jěst* v pomenu 'polenta', ima v Materialih, št. 1179, navedeno še za Osojane *lípš æst = öbæt* 'un buon mangiare', za kar Matičetov misli, da je najbrž le improviziran kalk po italijanščini (tudi moški spol je izjemen, ker imajo danes v Bili in Njivi ženski spol).

Vprašanje je, koliko bi sploh na zamenjavo besede *jed* z *jesti* lahko delovali tuji vplivi (*mangiare*, *das Essen*); verjetneje je to domače (gl. še spodaj). Ena možnost je torej, da bi se nedoločnik rabil samostalniško oz. v tem primeru postal že pravi samostalnik. Druga možna razlaga (za katero bi nekoliko govoril ženski spol, ki pa je vendarle lahko povzet po *jed*, nasprotuje pa ji deloma rezijanski naglas, ki kaže na kračino, in zlasti to, da se rabi le imenovalnik-tožilnik), bi bila, da je to *i*-jevski samostalnik, tvorjen s pripono **-tš* (**-tis*) od korena **ēd-*, kot ga navaja A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika I, § 97 (tvorba kot *plest*, (*po*)*sest*, (*na*)*past* ali tudi *mast*, *rast*, *moč* itd.). Samostalnik *jěst* -*ř* ima tudi Pleteršnik, s. v., in pri tem citira Cafa, ki bi lahko imel podatek iz rezijanščine glede na to, da navaja kot pomen 'die Speise (posebno polen-

ta)'. Naglas je v Pleteršniku verjetno, ker je kot vir naveden le Caf, narejen po podobnih primerih, ne da bi Pleteršnik oz. Bartel besedo slišal. So pa ti samostalniki navadno res cirkumfleksirani. Na enak način (z isto pripono) je lahko tvorjen pomensko vzporeden samostalnik *pit*, znan iz Cigaleta (pod *das Trinken* in *Trunk*) in iz narodne pesmi (gl. Navratil, Kres VI, 1886, 353), ki ga Valjavec v Radu JAZU 60, 1882, 2, tudi naglaša s cirkumfleksom (*pîť*), enako Pleteršnik (*pîť-i*). Vendar je vse to lahko umetno narejeno, kajti od nikoder nam niso znane oblike kot rod. **jestî*, **pîťî* ali or. **jestjô*, **pîťjô* ipd. Zato bi lahko povsod šlo za nedoločnike z reduciranim končnim *i*. Nedoločnik *jesti* se namreč rabi samostalniško tudi še drugod in ne samo v rezijanščini. O samostalniški rabi nedoločnika (zlasti za *jesti* in *piti*) govori že Miklošič, VGSS IV – Syntax, 849 (po izdaji iz 1926), in to tudi za druge slovanske jezike. Šuman, SS 1884, 201, navaja npr.: »nedoločnik se ne veže nikdar s predlogom razven pri izrazu *jesti*, *piti*, ki stojita kakor samostalnika, zato: *grem po jesti*«. Gl. tudi pri Brezniku, SS 1934, 140, ki se precej naslanja na Miklošiča, nekoliko manj določno v slovnici štirih avtorjev, SS 1956, 228, in pri Toporišiču, SS 1976, 336. Tudi SSKJ navaja pod *jesti* pri 1. pomenu za količkom: »v nedoločniku dal mu je jesti 'hrane', 'jedi'; prositi, vzeti si jesti«. (Podobno pri *piti*.) Današnje govorjene oblike so precej različne, vse pa bi vendarle kazale na nedoločnik. Oblika (ž. spola) *îst'êst* 'jed', govorjena po sporočilu F. Benedikove v okolici Škofje Loke, bi sicer lahko [218] predstavljala Pleteršnikovo obliko *jêst*, vendar je enaka tudi nedoločniku (pri *jesti* imajo dolgi nedoločnik, tonemskih opozicij pa v govoru nimajo), a ker se rabi prav tako kot rezijanska oblika navadno le v imenovalniku-tožilniku, izjemoma sicer tudi v drugih sklonih, vendar sklanjana le po ničti sklanjatvi (ne po *i*-jevski), bi jo bolj kazalo povezovati z nedoločnikom. Pri obliki *jest*, ki jo piše J. Moder (gl. npr. Turgenjev, ID, 1951, 454: *naša kmečka jest* – po gradivu za SSKJ) in jo pozna spet samo v imenovalniku-tožilniku iz Zajelš pri Dolu blizu Ljubljane v obliki *îst* (*îs-* iz *jê-* kot *îm* 'jém', *îza* 'jéza'), medtem ko je nedoločnik *jêst*, supin *îst*, bi na prvi pogled kazalo, da ne gre za nedoločnik, saj se naglasno od njega razlikuje. Vendar bi zelo težko predstavljala samostalnik s pripono **-tš* zaradi neobičajnega tonema za ta tip samostalnikov in zlasti zaradi neobstajanja stranskih sklonov po *i*-jevski sklanjatvi. Naglasna razlika med nedoločnikom in samostalnikom izvira iz razlike med dolgim in kratkim nedoločnikom. Kot je znano (prim. Rigler, SR 26, 1978, 365), je bil dolgi nedoločnik nekoč bolj razširjen kot danes; kratki je pozneje analogično prodiral, kjer ni bilo pogojev za analogije, se je dolgi lahko ohranil, npr. dolensko *peti* (ribniško *pájt*). Ohranil se je pač tudi v J. Modru poznanim samostalniško rabljenem *jesti* (seveda z reduciranim končnim *i*), medtem ko je v normalni nedoločniški rabi analogično prodrli kratki nedoločnik (z drugačnim naglasom). V Mostecu pri Brežicah po sporočilu J. Toporišiča uporabljajo nedoločnika *jesti* in *piti* samostalniško, sklanjajo po ničti sklanjatvi (brez sklonskih glasovnih končnic), spol pa bi bil najbrž srednji (*dôbrega jêst in pîť*). Na to, da je treba izhajati iz nedoloč-

nika, pa kažejo zlasti prekmurske oblike, kjer je končni *i* še ohranjen. Npr. pri Kranjcu: »Tri ženske so v velikih košarah na glavi nosile ‚jesti‘, četrta ... pa je nosila v rokah neke stvari« (Imel sem jih rad, 1953, 70 – po gradivu za SSKJ). Prim. še iz Gomilic: *jěsti něsi sěuf* ‘hrano nesi s seboj’, *dōbru jesti nesě* ‘dobro jed nese’, *ote, jěsti je ži na stōuli* ‘pojdite, jed je že na mizi’. Po sporočilu J. Ftičarja se v dolinskem delu Prekmurja pri *jesti* včasih lahko rabi tudi s končnico izraženi rodilnik: (*dōbru*) *jěsti*, *brez(dōbruga) jěstija*.

Pri besedi *jed*, *jest(i)* je končno zanimiv, vendar ni nič izjemnega, še sam prehod splošne besede za označevanje jedi v Reziji na eno konkretno, najbolj običajno jed. Ko se že obravnava ta prehod, pa bi bilo treba omeniti še to, da je vzporedno s tem prehodom v Reziji beseda *žito* prevzela pomen ‘koruza’ (zapise imam za Solbico, Osojane, Njivo). Torej spet splošen izraz, uporabljen za najobičajnejšo posameznost (podobno kot npr. v okolici Ribnice, na obkolpsko-belokranjskem področju in vzhodno od Brežic za ‘proso’ ali zelo razširjeno za ‘rž’ ipd.).

DODATKI

BIBLIOGRAFIJA JAKOBA RIGLERJA DO LETA 1999¹

OBJAVLJENA DELA

1955

- 1 Vokalna disimilacija v slovenščini. – Slavistična revija 8 (1955), št. 3–4, str. 225–231.

1956

- 2 K našemu pravorečju. – Jezik in slovstvo 2 (1956/57), št. 7, str. 305–308.

1957

- 3 Jubilej znanstvenika. 80-letnica prof. dr. Rajka Nahtigala. – Slovenski poročevalec 18 (1957), št. 87 (14. IV.), str. 6.

1958

- 4 Gramatike. Slovenija. – Enciklopedija Jugoslavije 3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1958, str. 576–578.
- 5 Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini. – Slavistična revija 11 (1958), št. 3–4, str. 206–218.

1960

- 6 **Južnonotranjski govori. Akcentska in glasoslovna analiza južnonotranjskih govorov med Snežnikom in Slavnikom.** Disertacija. – Ljubljana, 1960, VII + 391 str. + 14 prilog/kart. (Tipkopis.)

¹ Pregledana in dopolnjena bibliografija iz leta 1986, ki jo je sestavila Jana Hafner. Gl.: Jakob Rigler: Razprave o slovenskem jeziku, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: Slovenska matica, 1986, str. 9–16. Naslovi knjig so stavljeni krepko, drugega navadno. S krepkim tiskom zaporedne številke so označene razprave, ki so objavljene v tej knjigi Izbranih spisov Jakoba Riglerja.

DODATKI

- 7 O suponiranem slovenskem brkinskem dialektu. – Rocznik Slawistyczny (Wrocław – Krakov – Varšava) 21 (1960/61), št. 1, str. 27–35.
- 8 Glasoslovni razvoj predlogov in predpon *na, za, nad*. – Slavistična revija 12 (1959/60), št. 1–4, str. 230–248.
- 9 Akcentski tip *kólo* v južni notranjščini. – Slavistična revija 12 (1959/60), št. 1–4, str. 283–285.
- 10 Zanimiv morfološki pojav. – Slavistična revija 12 (1959/60), št. 1–4, str. 285–286.

1962

- 11 Tendence pri razvoju *-a*. – Slavistična revija 13 (1961/62), št. 1–4, str. 241–252.

1963

- 12 **Južnonotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom.** – Ljubljana: SAZU, 1963, 235 str. (Dela Razreda za filološke in literarne vede SAZU 13, Inštitut za slovenski jezik 7).
- 13 Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. – Slavistična revija 14 (1963), št. 1–4, str. 25–78.

1964

- 14 K probleme akan'ja. – Voprosy jazykoznanija (Moskva) 13 (1964), št. 5, str. 36–45.
- 15 Glasovna podoba sufiksa *-ěno*. – Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 7 (1964), str. 49–51.

1965

- 16 Oblak, Vatroslav. – Enciklopedija Jugoslavije 6. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965, str. 360.
- 17 Osnove Trubarjevega jezika. – Jezik in slovstvo 10 (1965), št. 6–7, str. 161–171.
- 18 Rozwój *ě* w języku słoweńskim. – Rocznik Slawistyczny (Wrocław – Varšava – Krakov) 24 (1965), št. 1, str. 79–92.
- 19 Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. – Slavjanska filologija (Sofija) 7 (1965), str. 153–154.

1966

- 20 Към статията на VI. Georgiev »Нови теории и традиционални заблуди«. – Български език (Sofija) 16 (1966), št. 6, str. 564–567.
- 21 Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika. – Jezik in slovstvo 11 (1966), št. 1–2, str. 24–35.

- 22 Začetna osnova slovenskega knjižnega jezika. – II. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, 1966, 13 str. (Ciklostil.)
- 23 Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta. – Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 9 (1966), str. 97–111.

1967

- 24 Register v Dalmatinovi Bibliji. – Jezik in slovstvo 12 (1967), št. 4, str. 104–106.
- 25 [Glasoslovna skica svetoivanskega govora].² – Rusi most. Iz del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev. Opombe in pojasnila. Ljubljana – Trst: Mladinska knjiga, 1967, str. 166–167.
- 26 Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu I. – Slavistična revija 15 (1967), št. 1–2, str. 129–152.
- 27 O akcentuaciji sufiksa *-ost*. – Slavistična revija 15 (1967), št. 1–2, str. 218–229.
- 28 Slovenski vokalizem v tuji obdelavi. – Slavistična revija 15 (1967), št. 1–2, str. 296–301.

1968

- 29 **Začetki slovenskega knjižnega jezika.** – Ljubljana: SAZU, 1968 (Dela Razreda za filološke in literarne vede SAZU 22, Inštitut za slovenski jezik 10), 277 str.
- 30 Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts. – Abhandlungen über die slowenische Reformation: Literatur, Geschichte, Sprache, Stilart, Musik, Lexikographie, Theologie, Bibliographie. 1. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968, str. 65–89.
- 31 Problematika akcentuacije v slovenskem knjižnem jeziku. – IV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1968, 13 str.
- 32 Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. – Jezik in slovstvo 13 (1968), št. 6, str. 192–199.
- 33 K Rončevičevi opazki o istrskih govorih. – Slavistična revija 16 (1968), dvojna številka, posvečena 6. mednarodnemu slavističnemu kongresu v Pragi, str. 589–590.
- 34 Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih. – Svet med Muro in Dravo. Maribor: Obzorja, 1968, str. 661–681.³

² Glasoslovna skica svetoivanskega govora je del širšega besedila Opombe in pojasnila in nima svojega naslova, zato je v bibliografiji postavljena v oklepaj.

³ J. Rigler je uredništvo Jezika in slovstva opozoril, da je v njegovi razpravi precej tiskovnih in lektorskih napak, ker kljub zahtevi ni dobil korektur. Popravki in to obvestilo so objavljeni v: Jezik in slovstvo 13 (1968), št. 8, str. 261 (kot op. 1 v članku Jana Šedivýja Svet med Muro in Dravo).

- 35 Dvojni refleksi kratkega *ě* v slovenščini. – Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 11 (1968), str. 249–255.

1969

- 36 Obščeslavjanskoe značenje problemy akaъja. – Voprosy jazykoznanija (Moskva) 18 (1969), št. 3, str. 47–58.

1970

- 37 **Slovar slovenskega knjižnega jezika I: A–H.** – Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1970, LXII + 844 str. (Soavtor in sourednik.)
- 38 Slovar slovenskega knjižnega jezika. Pravorečje. – Naši razgledi 19 (1970), št. 5 (6. III.), str. 140.
- 39 Akcentske variante I. – Slavistična revija 18 (1970), št. 1–2, str. 5–15.

1971

- 40 Fran Ramovš. Zbrano delo. Prva knjiga. – Ljubljana: SAZU, 1971 (Dela Razreda za filološke in literarne vede SAZU 23/I, Inštitut za slovenski jezik 11/I), 372 str. (Sourednik knjige in sestavljalac besednega kazala, str. 357–372, ter avtor Opomb k spisom, str. 350–354.⁴)
- 41 Akcentske variante II. – Slavistična revija 19 (1971), št. 1, str. 1–12.
- 42 Škrabec, Stanislav. – Enciklopedija Jugoslavije 8. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971, str. 253–254.
- 43 Še o naših slovarskih tegobah. – Mostovi (1971), št. 8–10, str. 14–16. (Podpis: Pravorečna komisija Slovarja slovenskega knjižnega jezika.)
- 44 H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ. – Slavistična revija 19 (1971), št. 4, str. 433–462.

1972

- 45 H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ. – Slavistična revija 20 (1972), št. 2, str. 244–251.
- 46 O rezijanskem naglasu. – Slavistična revija 20 (1972), št. 1, str. 115–126.
- 47 Zbrano delo I Frana Ramovša. – Slavistična revija 20 (1972), št. 3, str. 371–376, št. 4, str. 439–456.

1973

- 48 Prislov »sem« in vprašanje polglasnika. – Jezik in slovstvo 18 (1972/73), št. 5, ov. III.

⁴ Podatek o avtorstvu Opomb je povzet iz: J. Toporišič: Delo Jakoba Riglerja, Slavistična revija 33 (1985), št. 4., str. 441.

- 49 Iz dela republiškega odbora SDS. Predsedniku kulturno-prosvetnega zbora Skupščine SR Slovenije. – Jezik in slovstvo 18 (1972/73), št. 7–8, str. 303–304. (Soavtor.)
- 50 Iz dela republiškega odbora SDS. Pedagoško-znanstvenemu svetu Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo. – Jezik in slovstvo 18 (1972/73), št. 7–8, str. 304. (Soavtor.)
- 51 Iz dela republiškega odbora SDS. Republiškem sekretariatu za zdravstvo in socialno varstvo. – Jezik in slovstvo 18 (1972/73), št. 7–8, str. 304 + ov. (Soavtor.)
- 52 Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih. – Študije o slovstvu in jeziku. Murska Sobota: Pomurska založba, 1973, str. 113–128.

1974

- 53 Iz dela Slavističnega društva Slovenije. Slovensko šolstvo v obmejnih vaseh. – Jezik in slovstvo 19 (1973/74), št. 5, str. 179–184. (Soavtor.)
- 54 Iz dela Slavističnega društva Slovenije. Komisija za jezikovno kulturo v slovenski javnosti. – Jezik in slovstvo 19 (1973/74), št. 5, str. 184. (Soavtor.)
- 55 Iz dela Slavističnega društva Slovenije. Prispevek k ustavni razpravi. – Jezik in slovstvo 19 (1973/74), št. 5, str. 184 + ov. III. (Soavtor.)
- 56 Pojasnilo. – Jezik in slovstvo 19 (1973/74), št. 8, str. 335–336.
- 57 Poročilo o delu Slavističnega društva Slovenije. – Jezik in slovstvo 20 (1974/75), št. 2–3, str. 79–80 + ov. III.

1975

- 58 **Slovar slovenskega knjižnega jezika II: I–Na.** – Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1975, 1030 str. (Soavtor in sourednik.)
- 59 Jezik, slovar, pravopis. – Delo 17 (1975), št. 280 (29. XI.), str. 28. (Soavtor.)
- 60 O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov. – Slavistična revija 23 (1975), št. 1, str. 27–40.

1976

- 61 Slovar slovenskega knjižnega jezika. Pravopis in pravorečje v slovarju. – Naši razgledi 25 (1976), št. 1 (16. I.), str. 13.
- 62 Reproducirani ponatis Pleteršnika. – Slavistična revija 24 (1976), št. 2–3, str. 279–289.
- 63 Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina. – Slavistična revija 24 (1976), št. 4, str. 437–465.

1977

- 64 Anton Bajec osemdesetletnik. – Delo 19 (1977), št. 3 (6. I.), str. 8.

- 65 Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa I. – Slavistična revija 25 (1977), št. 1, str. 69–106. (Soavtor.)
- 66 Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa II. – Slavistična revija 25 (1977), št. 2–3, str. 311–358. (Soavtor.)
- 67 Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi. – Slavistična revija 25 (1977), št. 4, str. 465–490.
- 68 K problematiki daljšanja starega akuta. – Slavistična revija 25, 1977, kongresna številka, str. 83–99.
- 69 O slovensko-kajkavskih jezikovnih razmerjih. – XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1977, str. 29–38.

1978

- 70 Ob Urbančičevi kritiki Načrta pravil pravopisa in njegovem sestavku o veliki začetnici. – Slavistična revija 26 (1978), št. 2, str. 208–226. (Soavtor.)
- 71 Akcentske variante III. – Slavistična revija 26 (1978), št. 4, str. 365–374.

1979

- 72 **Slovar slovenskega knjižnega jezika III: Ne–Pren.** – Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1979, 1076 str. (Soavtor in sourednik.)
- 73 Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa III. – Slavistična revija 27 (1979), št. 1, str. 81–150. (Soavtor.)
- 74 Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa IV. – Slavistična revija 27 (1979), št. 2, str. 231–261. (Soavtor.)
- 75 Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa V. – Slavistična revija 27 (1979), št. 3–4, str. 459–476. (Soavtor.)

1980

- 76 Vsi jezikovni nasveti in opozorila so bob ob steno. – Delo 22 (1980), št. 268 (15. XI.), str. 30; št. 284 (6. XII.), str. 29. (Soavtor.)
- 77 Nekaj pripomb o glasovnih značilnostih gornjesavinjskih govorov. – Slavistična revija 28 (1980), št. 1, str. 21–34.
- 78 O izgovoru črke l v SSKJ. – Slavistična revija 28 (1980), št. 1, str. 114–120.
- 79 Nekaj opažanj pri akutu na zadnjem zlogu v slovenščini. – Slavistična revija 28 (1980), št. 2, str. 219–222.
- 80 Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa VI. – Slavistična revija 28 (1980), št. 3, str. 325–356. (Soavtor.)
- 81 Toporišič, Jože. – Slovenski biografski leksikon IV, Ljubljana: SAZU, 1980, str. 143–146.

1981

- 82 **Načrt pravil za novi slovenski pravopis.** – Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1981, XI + 210 str. (Soavtor.)
- 83 Nihče ne zna »napisa brati«. – Delo 23 (1981), št. 66 (21. III.), str. 30–31.
- 84 Uvod v sprejetje Načrta pravil za novi slovenski pravopis. Anketa Dela. – Delo 23 (1981), št. 271 (21. XI.), str. 26–27. (Soavtor.)
- 85 Uvod v sprejetje Načrta pravil za novi SP. – Delo 23 (1981), št. 293 (19. XII.), str. 27. (Soavtor.)
- 86 **Cerkno (OLA 6).** – Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Posebna izdanja ANUBiH. Knjiga LV. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 9. Sarajevo: ANUBiH, 1981, str. 67–72. (Fonološki opis.)
- 87 **Luče (OLA 10).** – N. d., str. 93–101. (Fonološki opis.)
- 88 **Hrušica (OLA 12).** – N. d., str. 111–117. (Fonološki opis.)
- 89 **Ribnica (OLA 14).** – N. d., str. 125–132. (Fonološki opis.)
- 90 **Spodnja Ložnica (OLA 19).** – N. d., str. 165–171. (Fonološki opis.)
- 91 **Videm ob Ščavnici (OLA 20).** – N. d., str. 173–177. (Fonološki opis.)
- 92 **Breznica pri Št. Jakobu v Rožu⁵ (Frießnitz; OLA 147).** – N. d., str. 193–200. (Fonološki opis.)
- 93 K članku o rezijanski besedi za polento. – Slavistična revija 29 (1981), št. 2, str. 215–218.

1982

- 94 Široki cilji pa veliko želja. – Delo 24 (1982), št. 95 (23. IV.), str. 4–5. (Soavtor.)
- 95 K Urbančičevi alternativni SP. Obravnava lastnih imen v Načrtu pravil za novi slovenski pravopis in pri Urbančiču. – Naši razgledi 31 (1982), št. 6 (26. III.), str. 164. (Soavtor.)
- 96 Akcentuacijska zmeda v naših slovarjih. – Slavistična revija 30 (1982), št. 1–4, str. 491–503.
- 97 Trubar, Primož. – Slovenski biografski leksikon IV, Ljubljana: SAZU, 1982, str. 206–225. (Odstavek s 56 vrsticami o Trubarjevem jeziku na str. 222.)

1983

- 98 **Karta slovenskih narečij.** – Priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, svetovalec za narodno mejo: V. Klemenčič.

⁵ Pavel Zdovec, Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, 1993, str. 35: Breznica pri Šentjakobu v Rožu (Frießnitz).

Izdal Geodetski zavod SRS, kartografski oddelek. Merilo 1 : 350.000. Ljubljana: DDU Univerzum, 1983. (Stenski zemljevid.)

1985

- 99 **Slovar slovenskega knjižnega jezika IV: Preo–Š.** – Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU – Državna založba Slovenije, 1985, 1125 str. (Soavtor in sourednik.)
- 100 **Slovenska krajevna imena.** – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985, Leksikoni Cankarjeve založbe, 358 str. (Soavtor.)
- 101 Ramovševa Morfologija slovenskega jezika. – Slavistična revija 33 (1985), št. 3, str. 335–350.

1986

- 102 Karakteristika glasoslovja v govoru Ribnice na Dolenjskem. – Slavistična revija 34 (1986), št. 4, str. 341–363.
- 103 **Razprave o slovenskem jeziku.** – Ur. Franc Jakopin. Ljubljana: Slovenska matica, 1986 (Razprave in eseji 30), 241 str.

1987

- 104 Bohoričica. – Enciklopedija Slovenije 1: A–Ca, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, str. 303–304.

1988

- 105 Čandek, Janez. – Enciklopedija Slovenije 2: Ce–Ed, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 91.
- 106 Dajničica. – N. d., str. 168.
- 107 Dalmatin, Jurij. – N. d., str. 170–171.
- 108 Dolenjsko narečje. – N. d., str. 296–297.
- 109 Obščeslavjanski lingvističeskij atlas: Serija fonetiko–grammatičeskaja, Vypusk 1: Refleksy *ě. Belgrad: Meždunarodnyj komitet slavistov, Komissija obščeslavjanskogo atlasa, Sovet akademij nauk i iskusstv SFRJu, Mežakademičeskij komitet po dialektologičeskim atlasam SFRJu, Serbskaja akademija nauk i iskusstv, 1988. (Omenjen na str. 3 kot sourednik in pojasnjevalec gradiva za kartografiranje.)

1991

- 110 **Slovar slovenskega knjižnega jezika V: T–Ž, dodatki A–Š.** – Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU – Državna založba Slovenije, 1991, 1051 str. + 3 str. sklepne besede. (Soavtor: delni morfonološki podatki za gesla črke T

in tonemski podatki za gradivo – ribniški govor⁶; v SSKJ V je Rigler naveden le kot eden glavnih informatorjev za intonacijo.)

1994

- 111 **Slovar slovenskega knjižnega jezika.** – Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU – DZS, 1994, 1714 str. (Soavtor in sourednik za pravopis, pravorečje, oblikoslovje in intonacijo.)

NEOBJAVLJENA DELA

- 112 Zapisi po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas. – Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU:

1959

Hrušica (152), Sabonje (154), Rakitna (231), Begunje pri Cerknici (233), Rašica (242), Ribnica (247), Dolenja vas (248), Topla;

1960

Trenta (67), Nova vas (236), Ig (239), Sv. Gregor (244), Kolenča vas (246), Ambrus (257);

1962

Bila – S. Giorgio (56), Njiva – Gniva (57), Osojane – Osseacco (58), Solbica – Stolvizza (59);

1964

Muljava (255), Zagradec (256), Žužemberk (258), Mačkovec pri Dvoru (260), Dobrnič (266);

1965

Mirna (263), Mokronog (267).

- 113 Zapisi po vprašalnici za Splošnoslovanski lingvistični atlas. – Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU:

⁶ Podatek je povzet iz: Jakob Rigler, Razprave o slovenskem jeziku, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: Slovenska matica, 1986, str. 16.

1964

Ribnica (dopolnjeno 1968);

1966

Cerkno, Hrušica, Breznica pri Št. Jakobu v Rožu – Frießnitz (sozapisovalec);

1967

Luče;

1969

Spodnja Ložnica;

1970

Videm ob Ščavnici.

114 Problemski dialektološki zapisi. – Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, Arhiv ISJ 1954–1976:

1954

Ribnica, Dvorska vas, Velika Poljana (Arhiv ISJ 22-350/54);

1955

Lipovščica, Vinice, Zapotok, Slatnik, Sušje (Arhiv ISJ 22-24/55), Kot, Jurjevica, Breže, Podgora–Zamostec, Grdi Dol–Zamostec, Hudi Konec, Preska, Sinovica, Sv. Gregor (Arhiv ISJ 22-99/55), Gorenji Lazi, Gorenje Podpoljane, Prilesje (Arhiv ISJ 22-129/55), Maršiči, Praproče, Žukovo, Vrh (Arhiv ISJ 22-180/55), Gašpinovo, Graben, Hojče, Bukovec, Škranjek (Arhiv ISJ 22-228/55), Podklanec, Runarsko, Nemška vas na Blokah, Retje v Loškem potoku (Arhiv ISJ 22-255/55), Ilirska Bistrica in okolica (Arhiv ISJ 22-318/55), Ravne na Blokah, Podklanec, Vinice, Podgora pri Dobropolju (Arhiv ISJ 22-338/55), Dolenje Podpoljane, Zgornje Retnje (Arhiv ISJ 22-381/55), Zlati Rep, Maršiči, Zgornji Lazi (Arhiv ISJ 22-412/55), Podstrmec, Kramplje, Škrlovica, Nemška vas, Ravne na Blokah (Arhiv ISJ 22-475/55);

1956

Mala Slevica, Grebenje, Marolče, Andol, Zadnike, Črnc, Rob, Knej, Jakičevo, Opalkovo, Brankovo, Podsmreka, Ulaka, Prhajevo, Logarji, Marinčki, Polzelo, Kot pri Slevici, Velika Slevica, Kožarji ali Podkraj, Strmec (Arhiv ISJ 22-31/56), Globel, Kržeti (Arhiv ISJ 22-98/56), Vreme in okolica (Arhiv ISJ 22-311/56);

1957

Velike Lašče, Ribnica, Vremska dolina, Brkini, okolica Ilirske Bistrice (Arhiv ISJ 22-118/57), Košana, Barka, Artviže, Lokev, Goriče, Brežec, Gradišče pri Divači (Arhiv ISJ 22-255/57), Ilirska Bistrica, Topole, Jasen, Vrbovo, Zabiče, Lisac na Hrvaškem (Arhiv ISJ 22-261/57);

1958

Kilovče, Topolc, Goranji Zemon, Sušak, Tominje, Zajelše, Harije, Erjavče, Gaberk, Pregarje, Tatre (Arhiv ISJ 26-138/1958);

1959

Hrušica pri Podgradu in okolica, Markovščina, Ritomeče, Kovčice, Brezovo Brdo, Male Loče, Skadanščina (Arhiv ISJ 26-48/59), Rakitna, Sabonje v Istri, Studena gora, Begunje pri Cerknici in okolica (Arhiv ISJ 26-71/59);

1960

Hrušica, Sabonje, Rakitna, Begunje pri Cerknici, Raščica, Ribnica, Dolenja vas pri Ribnici, Hrušica v Brkinih, Rakitna, Črna na Koroškem; »Pod vodstvom T. Logarja in ob aktivnem sodelovanju asistenta Jakoba Riglerja so študenti slavistike in nekateri drugi zbrali gradivo za 33 krajevnih govorov /.../« (Arhiv 26-5/1960);

1961

Nova vas na Blokah, Ambrus, Struge, Sv. Gregor, Ig (Arhiv 26-92/1960);

1962

Rezija: Solbica, Osojane, Njiva, Bela – skupaj s Tinetom Logarjem (Arhiv ISJ 26-93/62); Gornja Savinjska dolina: Logarska dolina, Solčava, Luče, Ljubno, Gornji Grad, Podbrdo – skupaj s Tinetom Logarjem (Arhiv ISJ 26-8/1963, Arhiv ISJ 26-6/1963);

1964

Muljava, Zagradec, Žužemberk, Sadinja vas, Dobrnič (Arhiv ISJ);

1965

Mokronog, Mirna (Arhiv ISJ);

1970

Videm ob Ščavnici (Arhiv ISJ).

BIBLIOGRAFIJA ČLANKOV O JAKOBU RIGLERJU
(Riglerjevo življenje in raziskovalno delo, odmevi, presoje in polemike)

1965

- 1 Vladimir GEORGIEV: Nove teorii i tradicionalni zabludi. – *Български език* 15 (1965), št. 4–5, str. 297–307.
- 2 Irmgard MAHNKEN: Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen. – *Die Welt der Slaven* 10 (1965), št. 3–4, str. 341–366.

1967

- 3 Jože TOPORIŠIČ: Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali. – *Jezikovni pogovori* 2 (1967), str. 9–74.

1968

- 4 Freisinger Denkmäler – Brižinski spomeniki – Monumenta Frisingensia. – München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968.¹

1971

- 5 Jože TOPORIŠIČ: Sodobno slavistično jezikoslovje v Sloveniji. – *Slavistična revija* 19 (1971), št. 1, str. 13–30.

1982

- 6 Willem VERMEER: Raising of *ě and loss of the nasal feature in Slovene. – *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 25 (1982), št. 1, str. 97–120.

¹ Jakob Rigler oz. njegovo delo (predvsem *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu* in *Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*) se omenjata na str. 20, 21, 35, 263, 281.

1985

- 7 Alenka PUHAR: Novi člani SAZU. – Delo 27 (1985), št. 119 (24. V.), str. 1.
- 8 Franc JAKOPIN: Jakob Rigler. Nekrolog. – Delo 27 (1985), št. 161 (13. VII.), str. 2.
- 9 Jože TOPORIŠIČ: Jakob Rigler. In memoriam. – Naši razgledi 34 (1985), št. 15 (9. VIII.), str. 454.
- 10 [Uredništvo JiS:] Akademikoma dr. Antonu Bajcu in dr. Jakobu Riglerju. Osmrtnica. – Jezik in slovstvo 31 (1985/86), št. 1, str. 1.
- 11 Breda POGORELEC: V spomin akademikoma dr. Antonu Bajcu in dr. Jakobu Riglerju. – Jezik in slovstvo 31 (1985/86), št. 2–3, str. 41–50.
- 12 Jože TOPORIŠIČ: Delo Jakoba Riglerja. – Slavistična revija 33 (1985), št. 4, str. 419–442.

1986

- 13 Rado L. LENCEK: Jakob Rigler, 1929–1985. – Slovene Studies 8 (1986), št. 1, str. 99–101.
- 14 Franc JAKOPIN: Jakob Rigler (2. 12. 1929–8. 7. 1985). – Jakob Rigler, Razprave o slovenskem jeziku, Ljubljana: Slovenska matica, 1986, str. 5–8.
- 15 Franc JAKOPIN: Jakob Rigler (1929–1985). – Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 36 (1986), str. 179–180.
- 16 Franc JAKOPIN: Jakob Rigler. – Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 36, 1986, str. 83–84. (Portreti novih članov SAZU.)
- 17 Jože TOPORIŠIČ: Karta slovenskih narečij, 7D 1986 (6. III.), št. 9, str. 40.

1987

- 18 Josip LISAC: Slovenski jezik u obradbi Jakoba Riglera. – Dubrovnik XXX, Dubrovnik, 1987, št. 5, str. 115–118.
- 19 Jože TOPORIŠIČ: Da bi le njegovo delo našlo čim več posnemovalcev, Delo – Književni listi 29 (1987), št. 116 (21. V.), str. 4.
- 20 Jože TOPORIŠIČ: Jakob Rigler I. Tiho slovo ob odprtem grobu, II. Delo. – V: Jože Toporišič, Portreti, razgledi, presoje. Maribor: Obzorja, 1987, str. 189–214 (I. A Silent Farewell by the Open Grave, II. His Work, str. 463–464). (I. del, str. 189–191, je ponatis iz Naših razgledov 1985, II. del, str. 192–214, je ponatis iz Slavistične revije 1985.)
- 21 Jože TOPORIŠIČ: Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali. – V: Jože Toporišič, Portreti, razgledi, presoje. Maribor: Obzorja, 1987, str. 257–295. (Ponatis besedila iz Jezikovnih pogovorov 2 (1967).)
- 22 Jože TOPORIŠIČ: Slavistično jezikoslovje v Sloveniji 60. let. – V: Jože Toporišič, Portreti, razgledi, presoje. Maribor: Obzorja, 1987, str. 315–326. (Ponatis članka

Sodobno slavistično jezikoslovje v Sloveniji, Slavistična revija 19 (1971), št. 1, str. 13–30.)

1989

- 23 Jože TOPORIŠIČ: Slovenska knjižna tonemskost govora Jakoba Riglerja. – Slavistična revija 37 (1989), št. 1–3: Riglerjev zbornik – ob šestdesetletnici, str. 61–96.²

1990

- 24 Jože TOPORIŠIČ: Tipologija Riglerjevega jezikoslovnega dela (Ob postumno izdanem izboru njegovih razprav). – Slavistična revija 38 (1990), št. 1, str. 47–53.

1991

- 25 Robert PETAROS: Slovensko narečjeslovje. Ob stoletnici Frana Ramovša. – Koledar Goriške Mohorjeve družbe (1991), str. 105–109.

1993

- 26 Igor GRDINA: Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo. – Slavistična revija 41 (1993), št. 1, str. 77–129.
- 27 Jože TOPORIŠIČ: Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika. – Slavistična revija 41 (1993), št. 4, str. 449–464.³

1993/94

- 28 Mateja STRBAD: Metoda Toporišičevega članka Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika. – Slava 7 (1993/94), št. 1, str. 91–98.

² O zborniku je poročala Marta PIRNAT-GREENBERG, 1990: Vsa raznolikost področij in vedenja o slovenskem jeziku. Riglerjev zbornik. – Delo – Književni listi 32 (1990), št. 74 (29. III.), str. 14.

³ V letih 1994 in 1995 je v Delu potekala polemika med Igorjem Grdino in Jožetom Toporišičem, v kateri je bil večkrat omenjen tudi Jakob Rigler in njegovo znanstvenoraziskovalno delo. V polemiko so se vključevali tudi drugi jezikoslovci. Jakob Rigler je bil omenjen tudi v naslednjih člankih:

Jože TOPORIŠIČ: Igorja Grdine prepotentnost (ali običajna spomladanska gonja). – Delo 36 (1994), št. 57 (10. III.), str. 6.

Igor GRDINA: Vesele potegavščine Jožeta Toporišiča – ali ni že zadosti. – Delo 36 (1994), št. 278 (1. XII.), str. 14, točka 3.

Franc HORVAT: Pleteršnikov slovar združuje lastnosti vsaj petih slovarjev. – Delo 36 (1994), št. 297 (22. XII.), str. 9.

Igor GRDINA: Ni miru za pristaše profesorja Jožeta Toporišiča. Ugovori in pripombe. – Delo 37 (1995), št. 15 (19. I.), str. 10.

Igor GRDINA: Čemerna žetev Jožeta Toporišiča. Jezikoslovcu vodniku v spominsko knjigo. – Zgodovina za vse 2 (1995), št. 2, str. 58–68.

Igor GRDINA: Slovenščina in Klabus, nakar še Toporišič. – Delo 38 (1996), št. 111 (16. V.), str. 14.

- 29 Robert CAZINKIČ: Riglerjev način pisanja in dokazovanja. – Slava 7 (1993/94), št. 1, str. 99–101.

1994

- 30 Luc MENAŠE: Rigler, Jakob. – V: Luc Menaše: Svetovni biografski leksikon: Ljudje in dela v 27.277 geslih, Ljubljana: Mihelač, 1994, str. 816.
- 31 Rigler, Jakob. – Leksikon Cankarjeve založbe: Tretja izdaja, ur. Ksenija Dolinar, Seta Knop, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 903.

1995

- 32 Milan MOGUŠ: O problemima naše povijesne dijalektologije. – Hrvatski dijalektološki zbornik 9, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Razred za filološke znanosti, 1995, str. 11–23, posebno str. 16.
- 33 Igor GRDINA: Nekaj opazk o vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika. – Zgodovinski časopis 49 (1995), št. 3, str. 379–398.

1996

- 34 Vladimir NARTNIK: Rigler, Jakob. – Enciklopedija Slovenije 10: Pt–Savn, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996, str. 216.
- 35 Mijo LONČARIČ: Kajkavsko narječje. – Zagreb: Školska knjiga, 1996, 198 str. (Posebno v poglavju Dosadašnje proučavanje, točka 8.16, str. 11–12, kjer je imenovan Jakov Rigler.)

1998

- 36 Rigler Jakob. – Veliki splošni leksikon v osmih knjigah 6: P–Rž, ur. Marija Javornik, Ljubljana: Založba literature DZS, 1998, str. 3623. (Sodelavke za jezikoslovje pri slovenski izdaji: Marja Bešter, Martina Križaj Ortar, Alenka Šivic Dular.)

1999

- 37 Irena STRAMLJIČ-BREZNIK: Riglerjev glasoslovni in naglasni prikaz nekaterih obrazil. – Predavanje na 2. mednarodnem dialektološkem simpoziju Jakob Rigler 1929–1985, Maribor, Pedagoška fakulteta, 11.–12. II. 1999.
- 38 Irena OREL: Riglerjev prispevek k zgodovinskemu oblikoslovju slovenskega jezika. – Predavanje na 2. mednarodnem dialektološkem simpoziju Jakob Rigler 1929–1985, Maribor, Pedagoška fakulteta, 11.–12. II. 1999.
- 39 Marko JESENŠEK: Riglerjev prispevek k razumevanju jezikovnokulturnih razmer na Štajerskem. – Predavanje na 2. mednarodnem dialektološkem simpoziju Jakob Rigler 1929–1985, Maribor, Pedagoška fakulteta, 11.–12. II. 1999.
- 40 Breda POGORELEC: Teorija Jakoba Riglerja o nastanku slovenskega knjižnega

- jezika. – Predavanje na 2. mednarodnem dialektološkem simpoziju Jakob Rigler 1929–1985, Maribor, Pedagoška fakulteta, 11.–12. II. 1999.
- 41 Milena HAJNŠEK-HOLZ: Riglerjevo delo pri SSKJ. – Predavanje na 2. mednarodnem dialektološkem simpoziju Jakob Rigler 1929–1985, Maribor, Pedagoška fakulteta, 11.–12. II. 1999.
- 42 Karmen KENDA-JEŽ, Peter WEISS: Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja. – 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999, str. 27–46. (Konkretno str. 29.)
- 43 Igor GRDINA: Nekaj opazk o vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika. – Igor Grdina: Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva, Maribor: Obzorja, 1999, str. 163–199.
- 44 Karmen KENDA-JEŽ: Fonološki opis govora kraja Cerkno (OLA 6, SLA 166). – Jezikoslovni zapiski 5 (1999), str. 193–220.
- 45 Karmen KENDA-JEŽ: Dialektološke raziskave na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša. – Predavanje na Slovenskem slavističnem kongresu, Celje, 8. 10. 1999.
- 46 Milena HAJNŠEK-HOLZ: Jubileji. Jakob Rigler (1929–1985). – Jezikoslovni zapiski 5 (1999), str. 13–15.
- 47 Karmen KENDA-JEŽ: Med diahronijo in sinhronijo – metodologija slovenskih povojnih dialektoloških raziskav. – Referat na simpoziju Obdobja 19 – Historizem, Ljubljana, 9. XII. 1999.

2000

- 48 Igor GRDINA: Seitz, Elisabeth: Primus Truber – Schöpfer der slovenischen Schriftsprache? Versuch einer Antwort unter Berücksichtigung seines Satzbaus. München: Sagner 1998, 298 S. (Slavistische Beiträge; 363) [ocena]. – Zeitschrift für Slawistik (Berlin) 45 (2000), št. 1, str. 123–125. (O Riglerju na str. 124.)

Literatura in viri

Jakob Rigler je navajal podatke o literaturi in virih v skladu s sočasnimi navadami oz. vsakokratnimi navodili posameznih jezikoslovnih revij in časopisov, v katerih je objavljaj; njegov način navajanja je v ponatisu razprav zato ohranjen. Popolnost bibliografskih podatkov je zlasti v njegovih zgodnejših prispevkih odvisna bodisi od pričakovanega naslovnikovega poznavanja literature bodisi od pomena določenega dela za posamezno razpravo. Rigler se tako enkrat sklicuje na avtorja, drugič na njegovo delo, tretjič pa samo na mesto objave.

Bibliografski seznam navedenk zato uvajajo *Kazalke*, ki vodijo od nepopolnega bibliografskega navedka (navadno mu je manjkal podatek o avtorju oz. o letnici nastanka) na ustrezno mesto v bibliografskem seznamu. Kazalčni seznam vsebuje tudi vse razvezave krajšav, ki se nanašajo na bibliografske podatke.

Kazalke

AC = Acta Croatica → F. Fancev, *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie*, 1910 ...

AfslPh = Archiv für slavische Philologie [= AslPh]

AfslPh 5 → A. Patera, *Materialien* ..., 1881

AfslPh 6 → V. Jagić, *Die Umlauterscheinungen* ..., 1882

AfslPh 14 → S. Škrabec, *Ueber einige schwierigere Fragen* ..., 1892

AfslPh 15 → J. Zubatý, *Zur Declination der sog. -jā- und -jo-Stämme* ..., 1893

AfslPh 16 → V. Oblak, *Die Halbvocale und ihre Schicksale* ..., 1894

AfslPh 18, 44–62 → V. Oblak, *Čakavština* ..., 1896

AfslPh 18, 247–258 → V. Oblak, *Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju* ..., 1896

AfslPh 27, 195–228 → I. Grafenauer, *Zum Accente im Gailthalerdialekte* ..., 1905

AfslPh 27, 578–586 → V. Jagić, *A. M. Luk'janenko. Kajkavskoe narėčje* ..., 1905

AfslPh 29 → F. Fancev, *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie* ..., 1907

AfslPh 32, 49–92 → F. Fancev, *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie*, 1911

AfslPh 32, 399–454 → A. Breznik, *Die Betonungstypen des slavischen Verbuns*, 1911

AfslPh 35 → K. Štrekelj, *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes* ..., 1914

AfslPh 37 → F. Ramovš, *Slovenische Studien*, 1918, 1920

Arch. f. vaterl. Gesch. u. Topogr. = Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie (Klagenfurt)

Arch. f. vaterl. Gesch. u. Topogr. 1 → U. Jarnik, *Windische Lehenspflicht* ..., 1849

- AslPh = Archiv für slavische Philologie (Berlin)
 AslPh 36 → F. Ramovš, *Sprachliche Miscellen ...*, 1916
 AslPh 37 → F. Ramovš, *Slovenische Studien*, 1918, 1920
 Atlas [ling./uistique/] → L. Tesnière, *Les formes du duel en slovène: Atlas linguistique ...*, 1925
 AZU = Akademija znanosti in umetnosti
 BAN = B"lgarska akademija na naukite
 BB → M. Kastelec, *BRATOVSKÉ BVQVICE ...*, 1678
 Beličev zbornik 1921 = *Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliču*, Beograd: Akademska knjižara S. B. Cvijanovića, 1921
 Beličev zbornik 1921, 17–23 → F. Ramovš, *Opazke k nenaglašenemu ê ...*
 Beličev zbornik 1921, 119–128 → P. Skok, *Studije iz srpskohrvatske toponomastike*
 Beličev zb./ornik/ 1937 = *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava: A. Beliču o četrdesetogodišnjici njegova naučnog rada*, Beograd: Mlada Srbija, 1937
 Beličev zb./ornik/ 1937, 183–195 → S. Ivšić, *Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija ...*
 Beličev zbornik 1937, 339–346 → F. Ramovš, *K razvoju o in i v slovenskem jeziku*
 Bibl./ija/ → J. Dalmatin, *BIBLIA ...*, 1584
 Bibliografija I → F. Simonič, *Slovenska bibliografija ...*, 1903–1905
 Bibliografski uvod → F. Kidrič, *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti ...*, 1927
 BPTJ = Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego (Kraków)
 BPTJ 9 → P. Zwoliński, *Przejście ł ≥ ȳ w języku polskim*, 1949
 Briž. spom. = Brižinski spomeniki
 Bull. de la Soc. de lingu. = Bulletin de la Société de linguistique de Paris (Paris)
 BV = Bogoslovni vestnik
 BV 3 → F. Kidrič, *Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja ...*, 1923
 Cantor → K. Glaser, *Rokopisna slovenska pesmarica ...*, 1894
 CC → J. Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS ...*, 1595
 CNT → P. Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT ...*, 1582
 CO → P. Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, 1564
 Conf. gen. = Confessio generalis
 Cv./etje/ = Cvetje z vertov sv. Frančiška (Gorica)
 Cv. 2 → S. Škrabec, *Nekoliko o svojilnih zaimkih*, 1881
 Cv. 3 → S. Škrabec, *Popravki in dostavki*, 1882
 Cv. 4, 6 d → S. Škrabec, *Nove knjige*, 1883
 Cv. 4, 8 c → S. Škrabec, *Odgovor na pismo ...*, 1883
 Cv. 7 → S. Škrabec, *Nekaj o končnicah ...*, 1887–1888
 Cv. 8 → S. Škrabec, *Zimske mušice ...*, 1888–1889
 Cv. 9 → S. Škrabec, *Cusani ...*, 1889–1890
 Cv. 10; 11 → S. Škrabec, *Napake v izreki ...*, 1890–1891, 1892
 Cv./etje/ 12; 13; 14 → S. Škrabec, *Nekoliko slovenske slovnice ...*, 1893, 1894, 1895
 Cv. 14, 10 d, 12 c–d → S. Škrabec, *Valjavčev »Prinos k naglasu ...*, 1895
 Cv. 18, 5 d → S. Škrabec, *Knjižne novosti: Slovenski pravopis*, 1898–1899, 1900
 Cv. 18; 19 → S. Škrabec, *A. Janežičeva Slovenska slovnica*, 1900–1901, 1901–1902
 Cv. 20, 3 b → S. Škrabec, *A. Šahmatov ...*, 1902
 Cv. 20, 7 b–d → S. Škrabec, *Izvestija ...*, 1903

KAZALKE

- Cv. 20, 9 d, 10 c-d; 22 → S. Škrabec, *O učenju naše knjižne slovensčine ...*, 1903, 1905
Cv. 28 → S. Škrabec, *Praesens effectivum*, 1911
Cv. 30 → S. Škrabec, *Naša fonetika ...*, 1913
Cv. 30, 10 d → S. Škrabec, *Knjižna novost: »Materialy dlja ...*, 1913
Cv. 31, 6 b-c → S. Škrabec, *Knjižne novosti: zbirka slovenskih povesti*, 1914
- Čas 1908 → F. Rebol, *Matija Naglič ...*, 1907–1909
- ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino
ČJKZ 2, 128–130 → F. Ramovš, *K zgodovini slovanske konjugacije*, 1920
ČJKZ 2, 274–276 → F. Ramovš, *Opazke k slovanskim tvorbam pronominalnega debla *q'o-*, 1920
ČJKZ 3, 40–42 → A. Bajec, *O prvotnem slovenskem naglasu ...*, 1921–1922
ČJKZ 3, 55–57 → F. Ramovš, *Slov. teden »hebdomas«*, 1921–1922
ČJKZ 3, 73–133 → F. Kidrič, *Opombe k protiref. (katol.) dobi ...*, 1921–1922
ČJKZ 4, 117–119 → F. Ramovš, *Razvoj imperfekta v rezijanščini*, 1924
ČJKZ 4, 76–105 → F. Kidrič, *Stapleton med Slovenci*, 1924
ČJKZ 6, 1–7 → P. Skok, *O zamjeni ...*, 1927
ČJKZ 6, 8–21 → F. Ramovš, *Razvoj psl. ě v slovenskih dolgih zlogih*, 1927
ČJKZ 6, 22–26 → F. Ramovš, *O naravi psl. tort- in tert- ...*, 1927
ČJKZ 6, 27–40 → R. Kolarič, *Nosni vokali v prvotni slovensčini*, 1927
ČJKZ 6, 91–99 → A. Breznik, *Popovičev Specimen ...*, 1927
ČJKZ 6, 242–245 → F. Ramovš, *Prof. Rajko Nahtigal ...*, 1927
ČJKZ 6, 258–260 → F. Ramovš, *O postanku slovenskega dialektičnega sunce*, 1927
ČJKZ 7 → F. Ramovš, *Karakteristika slovenskega narečja v Reziji*, 1928
ČJKZ 8, 1–15 → F. Tomšič, *Sacrum Promptuarium ...*, 1931
ČJKZ 8, 118–125 → P. Skok, *Iz slovenačke toponomastike*, 1931
- ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje
ČZN 1, 24–51 → K. Štrekelj, *Slovensko cesarsko odločilo ...*, 1904
ČZN 1, 110–112 → K. Štrekelj, *K spisu »Slovensko cesarsko odločilo ...*, 1904
ČZN 1, 113–158 → F. Ilešič, *O slovenskem Štajerju ...*, 1904
ČZN 2, 82 → V. Preglej, *Dve slovenski prisegi ...*, 1905
ČZN 2, 85–86 → F. Ilešič, *Štajerski jožefinski katekizem*, 1905
ČZN 3 → F. Ilešič, *Početki štajersko-slovenske književnosti ...*, 1906
ČZN 5 → F. Kovačič, *Dvoje kajkavsko-slovenskih spomenikov ...*, 1908
ČZN 8 → M. Dolenc, *Dvoje slovenskih fevdskih priseg*, 1911
ČZN 9 → A. Trstenjak, *Slovenski robotni patent ...*, 1912
ČZN 10 → F. Kotnik, *Dvoje slovenskih fevdnih priseg*, 1913
ČZN 11 → J. Gruden, *Starine železnih in salajskih Slovenov ...*, 1914
ČZN 12 → R. Nahtigal, *Freisingensia II*, 1915
ČZN 21, 20–29 → J. Glazer, *Doneski k zgodovini knjigotrštva ...*, 1926
ČZN 21, 57–75 → J. Kelemina, *Nove dulebske študije ...*, 1926
ČZN 21, 133–137 → F. Kotnik, *Mozirska tržanska prisega ...*, 1926
ČZN 23 → F. Kotnik, *Slovenska prisega iz Hrastovca*, 1928
ČZN 25 → F. Kovačič, *»Kalobski« rokopis ...*, 1930
ČZN 28 → J. Glazer, *O prvih ptujskih tiskih*, 1933
ČZN 34 → F. Ilešič, *P. Bernard Mariborčan ...*, 1939
- Das Ostbulg. → L. Miletič, *Südslavische Dialektstudien 2: Das Ostbulgarische*, 1903
Dialekti → F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*, 1935
Dialektološka karta → F. Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, 1931
Dial. ist. i juž. Srb. → A. Belić, *Dialekti istočne i južne Srbije*, 1905

- Dial. zam. → V. A. Bogorodicki, *Dialektologičeskija zamětki* ..., 1905
- DiS = Dom in svet [= DS]
 DiS 1889 → I. Navratil, *Kako izgovarjajo* ...
 DiS 1895 → F. Pečar, *Fonetične posebnosti* ...
- DK → F. Ramovš, *Dialektološka karta slovenskega jezika*, 1931
- Dobrovský → F. Kidrič, *Dobrovský in slovenski preporod* ..., 1930
- Dolenjski zbornik 1961 → J. Toporišič, *Vokalizem moščanskega govora* ..., 1961
- DS = Dom in svet
 DS 1896 → M. Slekovec, *Dva stara rokopisa* ...
- Duel → L. Tesnière, *Les formes du duel* ..., 1925
- Dvojina → A. Belić, *O dvojini u slovenskim jezicima*, 1932
- EDP → J. Juričič – M. Klombner, *ENE DVHOVNE PEISNI* ..., 1563
- EiL → T. Hren, *EVANGELIA INV LYSTVVI* ..., 1612
- EJ = Enciklopedija Jugoslavije
 EJ 4, 517 → A. Belić, *Jezik srpskohrvatski* ..., 1960
- Encykl. Powsz. Il. = Wielka Encyklopedya Powszechna Ilustrowana (Warszawa)
 Encykl. Powsz. Il. 22 → J. Baudouin de Courtenay, *Fonologia (fonetyka) polska*, 1898
- ESSJ → F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1976, 1982
- Ét. → A. Meillet, *Études* ..., 1902
- EW → E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, 1908–1913
- EW → F. Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch* ..., 1886
- Fon. pov. → A. Frinta, *Fonetická povaha a historický vývoj souhlásky »v«* ..., 1916
- Gesch. d. bulg. Spr. → S. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, 1929
- GHJP → Z. Klemensiewicz idr., *Gramatyka historyczna języka polskiego*, 1955
- Glaser I → K. Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva I*, 1894
- GMDS = Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo
 GMDS 22 → M. Kos, *Slovenske prisege* ..., 1941
- Godišen zb. Fil. fak. Skopje = Godišen zbornik: Filozofski fakultet na Univerzitetu – Skopje
 Godišen zb. Fil. fak. Skopje 1 → B. Koneski, *Zagubata na intervokalnoto v* ..., 1948
- Godišnj. Fil. fak. u Novom Sadu = Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu
 Godišnj. Fil. fak. u Novom Sadu 1 → P. Ivić, *Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora* ..., 1956
- Gorske bukve 1582 → V. Oblak, *Starejši slovenski teksti*, 1889, 180–192
- Gorske bukve 1644 → V. Oblak, *Trije slovenski rokopisi* ..., 1887, 298–305
- Građa = Građa za povijest književnosti hrvatske (Zagreb)
 Građa 12 → F. Fancev, *Uvod*, 1933
- Gram. → J. Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache* ..., 1808
- Gram. → F. Metelko, *Lehrgebäude* ..., 1825
- Gram. jez. hěrv. → V. Jagić, *Gramatika jezika hěrvatskoga* ..., 1864
- Gramm. d. s.-kr. Sprache → A. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* ..., 1914
- Grundr.² II → K. Brugmann, *Grundriß der vergleichenden Grammatik* ..., 1906
- HDZ = Hrvatski dijalektološki zbornik (Zagreb)
 HDZ 1 → J. Jedvaj, *Bednjanski govor*, 1956

- HG II → F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: Konzonantizem*, 1924
 HG VII → F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*, 1935
 HG 1920 → F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika I–III*, 1920–1921
 Hist. gram. VII → F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*, 1935
 Hist. mluv. → F. Trávníček, *Historická mluvnice československá ...*, [1935]
 Hist. mluv. → J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého ...*, 1958
 Hren → T. Hren, *EVANGELIA INV LYSTVVI ...*, 1612
 ID → I. S. Turgenjev, *Izbrano delo 1*, 1951
 IJSLP = International Journal of Slavic Linguistics and Poetics ('s-Gravenhage)
 IJSLP 1–2 → P. Ivić, *Der Vokal ē ...*, 1959
 IMK = Izvestja muzejskega društva za Kranjsko
 IMK 1897 → V. Levec, *Slovenska prisega ...*
 IMK 1898 → M. Slekovec, *Doneski k zgodovini cerkvâ ...*
 IMK 3 → M. Murko, *Tri hrvaške listine ...*, 1893
 IMK 6 → F. Kavčič, *Ruška gimnazija*, 1896
 IORJS = Izvěstija otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk” (Sanktpeterburg”)
 IORJS 6 → A. A. Šahmatov, *K” istorii zvukov” ruskago jazyka ...*, 1903
 ISJFR = Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana
 Ist. jez. shr. II → A. Belić, *Istorija srpskohrvatskog jezika II/2 ...*, 1951
 Istočnici = Istočnici dlja istorii slavjanskoj filologii
 Istočnici 2 → V. Jagić, *Novyja pis'ma ...*, 1897
 Istrski zgodovinski zbornik → M. Pahor, *Nekatera vprašanja ...*, 1953
 Izv. otd. r. jaz. i slo. = Izvěstija otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk” [= IORJS]
 Izv. otd. r. jaz. i slo. 16 → A. I. Tomson, *O ruskom” t i ego perehodě v” y*, 1912
 JA = Jagićev arhiv = Archiv für slavische Philologie [= AslPh]
 JA 7 → V. Jagić, *[Es ist gewiss richtig ...]*, 1884
 JA 10 → J. Baudouin de Courtenay, *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialectes*, 1887
 JA 11–13 → V. Oblak, *Zur Geschichte der nominalen Declination ...*, 1888, 1890, 1891
 JA 13, 93–109, 161–199, 361–388 → M. Rešetar, *Die čakavština ...*, 1891
 JA 14 → M. Murko, *Zur Erklärung einiger grammatischer Formen ...*, 1891
 JA 21 → F. Ilešič, *Slovenica*, 1899
 JA 26 → F. Ilešič, *Slovenica*, 1904
 JA 35 → F. Štrekelj, *Phonologie ...*, 1914
 JA 37 → F. Ramovš, *Slovenische Studien*, 1918, 1920
 JA = Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti [= JAZU]
 JAZU = Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
 JD → S. Škrabec, *Jezikoslovna dela ...*, 1994–1998
 JF = Južnoslovenski filolog (Beograd)
 JF 2 → F. Ramovš, *O slovenskem novoakutiranem ô ...*, 1921
 JF 3, 1–6 → M. Rešetar, *Završetak -u u gen. sg. ...*, 1922–1923
 JF 3, 35–40 → N. Majnarić, *Jedna zanimljiva sintaktička pojava ...*, 1922–1923
 JF 4 → A. Belić, *Franc Ramovš, Historična gramatika ...*, 1924
 JF 5 → M. Matković, *Grupe tjt i -ot ...*, 1925–1926
 JF 7, 264 → F. Ramovš, *Skok Petar, O zamjeni ...*, 1928–1929
 JF 7, 296 → F. Ramovš, *Kolarič Rudolf, Nosni vokali ...*, 1928–1929

- JF 7, 302 → F. Ramovš, *Tesnière Lucien, Sur le systèm ...*, 1928–1929
 JF 14, 241–246 → A. Belič, *Dr. Stjepan Ivšić ...*, 1935
 JF 16 → P. Aleksić, *Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta*, 1937
 JF 17 → N. Majnarić, *Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru*, 1938–1939
 JF 22 → P. Ivić, *Značaj lingvističke geografije ...*, 1957–1958
 JHK → S. Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca ...*, 1936
 JiS = Jezik in slovstvo
 JiS 1 → F. Zadavec, *Pogovori ...*, 1955/56
 JiS 2 → J. Rigler, *K našemu pravorečju*, 1956/57
 JiS 4 → T. Logar, *Iz priprav za lingvistični atlas*, 1958/59
 JiS 6 → T. Logar, *Dialektizacija slovenskega jezika*, 1960/61
 JiS 11 → J. Rigler, *Premene tonemov ...*, 1966
 JiS 13 → J. Rigler, *Problematika naglaševanja ...*, 1968
 JiS 19 → *Iz dela Slavističnega društva Slovenije ...*, 1973/74
 JKTS → J. Rigler, *Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina*, 1976
 JNG → J. Rigler, *Južnotranjski govori*, 1963
 JNj = Jugoslavenska njiva (Zagreb)
 JNj 6 → F. Fancev, *Počeci kajkavske književnosti ...*, 1922
 JS I → S. Škrabec, *Jezikoslovni spisi I*, 1916–1919
 JS II → S. Škrabec, *Jezikoslovni spisi II*, 1921
 J Sir → J. Dalmatin, *IESVS SIRAH ...*, 1575
 K (1550/1551) → P. Trubar, *Catechismus ...*, 1550
 Kat. 1551 → P. Trubar, *Catechismus ...*, 1550
 KDI → P. Trubar, *CATEHISMVS ...*, 1575
 Kircehnordnung → F. Kidrič, *Die protestantische Kirchenordnung ...*, 1919
 Konzonantizem → F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: Konzonantizem*, 1924
 Kratka zgodovina → F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika ...*, 1936
 Kres (Celovec)
 Kres 1881 → Kres 1
 Kres 1882 → Kres 2
 Kres 1885 → Kres 5
 Kres 1 → J. Scheinigg, *Obraz rožanskega razrečja ...*, 1881
 Kres 2, 282–283 → M. Slekovec, *Slovensko tožilno pismo ...*, 1882
 Kres 2, 523 → M. Slekovec, *Dve središki prisegi ...*, 1882
 Kres 3 → J. Scheinigg, *Jarnikova zapuščina*, 1883
 Kres 5, 426–431, 536–540, 584–587, 635–639 → M. Valjavec, *Iz kotoribskega protokola*, 1885
 Kres 5, 543 → N. N. Županić, *Župnija sv. Lovrenca ...*, 1885
 Kres 6 → I. Navratil, *Kresne ali Ivanjske pesni ...*, 1886
 KSP = Krapinski sudski protokoli → F. Fancev, *Beiträge zur historischen serbo-kroatischen Dialektologie*, 1910 ...
 KZ → F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika ...*, 1936
 KZb = *Koroški zbornik*, Ljubljana: DZS, 1946
 KZb, 284–344 → I. Grafenauer, *Slovensko slovstvo na Koroškem ...*, 1946
 KZSJ → F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika ...*, 1936
 Le sl. comm. → A. Meillet, *Le slave commun*, 1924

- Letnik c. kr. real. gim. v Kranji → M. Žolgar, *Različnosti v slovenskem ljudskem jeziku*, 1872
- Lipt. nár. → J. Stanislav, *Liptovské nárečia*, 1932
- LJAZU = Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
- LJAZU 48 → S. Ivšič, *Jezik Hrvata kajkavaca*, 1936
- Ljetopis JA = Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti [= LJAZU]
- Ljetopis JA 48 → S. Ivšič, *Jezik Hrvata kajkavaca*, 1936
- Ljudski tednik, 1. I. 1949 → F. Juriševič, *O Čičariji in o Čičih*
- LMS = Letopis Matice slovenske
- LMS 1868 → B. Raič, *Črtice o Prekmurcih ...*
- LMS 1879 → P. Radics, *Slovenščina v besedi in pismu ...*
- LMS 1882–1883 → F. Erjavec, *Iz pótné torbe ...*
- LMS 1885 → I. Navratil, *Slovenske národne vraže ...*
- LMS 1887 → V. Oblak, *Trije slovenski rokopisi ...*
- LMS 1889 → V. Oblak, *Starejši slovenski teksti*
- LMS 1890 → V. Oblak, *Doneski k historični slovenski dialektologiji ...*
- LMS 1891 → V. Oblak, *Zur Geschichte der nominalen Declination ...*
- LMS 1891–1892 → M. Murko, *Enklitike v slovenščini*
- LMS 1894, 202–219 → V. Oblak, *Protestantske postile ...*
- LMS 1894, 253–317 → J. Apih, *Ustanovitev narodne šole ...*
- LMS 1895, 1–52 → L. Pintar, *Slovarski in besedoslovni paberki*
- LMS 1895, 146–181 → J. Apih, *Ustanovitev narodne šole ...*
- LZ = Ljubljanski zvon
- LZ 1885 → J. Šuman, *Odgovor ...*
- LZ 1894 → K. Glaser, *Rokopisna slovenska pesmarica ...*
- LZ 1895 → V. Oblak, *Zgodovina slovenskega slovstva ...*
- LZ 1901 → J. Wester, *Dve slovenski knjižici ...*
- M → J. Dalmatin, *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE ...*, 1595
- M 169 → M. Kastelec, [*Latinsko-slovenski slovar*]
- M 803 → M. Kastelec, *DICTIONARIUM LATINO-CARNIOLICVM*
- Mat. [I] → J. Baudouin de Courtenay, *Materialien ...*, 1895
- Mat. (1555) → P. Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA ...*
- Matevž → P. Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA ...*, 1555
- Math. = Matevžev evangelij
- Meg. P. → H. Megiser, *Thefaurus Polyglottus ...*, 1603
- Morf. → K. Ozvald, *Morfologija središkega narečja ...*, 1898
- Morf./ologija/ → F. Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, 1952
- Morph./ologie/ → K. Štrekelj, *Morphologie des Görzer Mittelkarstidialektes ...*, 1887
- Mos (1578) → J. Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL ...*
- MT = Monumenta historica nob. communitatis Turopolje → F. Fancev, *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie*, 1910 ...
- MVen = *Mélanges linguistique offerts à M. J. Vendryès*, Paris, 1925
- MZ = Miletičev zbornik = *Sbornik "v" čest' na prof. L. Miletič"*, Sofija: Makedonskija naučen" institut", 1933
- MZ → Ramovš, *Kratka karakteristika ...*, 1933

- Nar. v Bočni → J. Tominšek, *Narečje v Bočni ...*, 1903
- NC → M. Kastelec, *NEBESHKI ZYL ...*, 1684
- NESHs = Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka
- NT → J. Japelj, *SVETU PISMU NOVIGA TESTAMENTA ...* 1–2, 1784–1786
- NT I₁ → P. Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA ...*, 1557 (prvi del)
- NT I₂ → P. Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA ...*, 1557 (drugi del)
- NT II → P. Trubar, *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA ...*, 1560
- NUK = Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
- NVj = Nastavni vjesnik (Zagreb)
- NVj 19 → R. Strohal, *Hrvatske glagolske listine ...*, 1910–1911
- NVj 39, 77–79 → R. Strohal, *Nešto o povijesti hrvatskoga jezika ...*, 1930
- NVj 39, 228–230 → R. Strohal, *Vokalizacija glasa »l« u hrvatskom jeziku*, 1930
- OB → S. Krelj, *OTROZHIA BIBLIA ...*, 1566
- Obščji kurs russ. gramm. → V. A. Bogorodickij, *Obščji kurs ruskoj grammatiki ...*, 1935
- Očerk → O. Broch, *Očerk” fiziologii slavjanskoj reči*, 1910
- Očerk → N. Durnovo, *Očerk istorii rusckogo jazyka*, 1959
- Očerk → A. A. Šahmatov, *Očerk drevnejšago perioda istorii rusckago jazyka*, 1915
- Očerk sravnit. gramm. → S. B. Bernštejn, *Očerk sravnitel’noj grammatiki ...*, 1961
- Očerki → R. I. Avanesov, *Očerki ruskoj dialektologii* 1, 1949
- Ogledni list → J. Dalmatin, *PERVE BVQVE MOSESOVE ...*, 1580
- OHK = Osrednja humanistična knjižnica, Ljubljana
- OLA = Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas (= Splošnoslovanski lingvistični atlas)
- O Levč. prav. → K. Štrekelj, *O Levčevem slovenskem pravopisu ...*, 1911
- Opyt → J. Baudouin de Courtenay, *Opyt fonetiki rez’janskih govorov*, 1875
- Orožen III → I. Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant 3/1 ...*, 1880
- Ortn. pris. = Ortneska prisega → V. Levec, *Slovenska prisega ...*, 1897
- Otčety → J. Baudouin de Courtenay, *Otčety komandirovannago ...*, 1877
- P = Popotnik
- P 1887 → M. Slekovec, *Drobtinice za zgodovino slov. šolstva*
- P → J. Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI ...*, 1584; 1595
- Pagon → K. Štrekelj, *Pisma ...*, 1900
- Parhamerjev katekizem → P. Canisius, *CATECHISMUS ...*, 1760, 1761
- P. Canisius, *Obchinzka knisicza ...*, 1758, 1764
- *KNISHIZA SPITAVANYA ...*, 1777
- Pav → P. Trubar, *SVETIGA PAVLA LYSTVVI, HTIM EFESERIEM ...*, 1567
- PDL → P. Trubar, *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY ...*, 1561
- Pent. → J. Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL ...*, 1578
- PG → A. Vramec, *POSTILLA VESZDA ZNOVICH ZPRAVLENA ...*, 1586.
- Plet. → M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1–2, 1894–1895
- Pleteršnik I → M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1, 1894
- PN → A. Vramec, *POSTILLA NA VSZE LETO ...*, 1586

- PNT → P. Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA ...*, 1557
- Pogovori o jez. in sl. = Pogovori o jeziku in slovstvu
 Pogovori o jez. in sl., 54–60 → R. Kolarič, *Slovenska narečja ...*, 1955
 Pogovori o jez. in sl., 61–65 → T. Logar, *Karakteristika štajerskih govorov ...*, 1955
- Post → J. Juričič, *POSTILLA ...*, 1578
- Post. → S. Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA ...*, 1567
- Post./ila/ → P. Trubar, *HISHNA POSTILLA ...*, 1595
- Prace Lingw. = *Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868–1921*, Kraków, 1921
 Prace Lingw. → F. Ramovš, *Die Geschichte des vokalischen l ...*, 1921
- Pravna zgodovina → M. Dolenc, *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje ...*, 1935
- Pregled /.../ → J. Rigler, *Pregled osnovnih razvojnih etap ...*, 1963
- Pripombe [k Pregledu /.../] → J. Rigler, *Pripombe k Pregledu ...*, 1967
- prvi kajkavski lekcionar → P. Petretič, *SZVETI EVANGELIOMI ...*, 1651
- Ps/alter/ → P. Trubar, *Ta celi Pfalter ...*, 1566
- Rad = Rad JAZU (Zagreb)
 Rad 9 → V. Jagić, *Pomladjena vokalizacija ...*, 1869
 Rad JAZU 48 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1879
 Rad 57 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1882
 Rad JAZU 60 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1882
 Rad JAZU 105 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1891
 Rad JAZU 110 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1892
 Rad JAZU 118 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1894
 Rad JAZU 121 → M. Valjavec, *Prinos k naglasu ...*, 1895
 Rad JAZU 132 → M. Valjavec, *Glavne točke ...*, 1897
 Rad 152 → R. Strohal, *Osobine današnjega lokvarskoga narječja*, 1903
 Rad 153 → R. Strohal, *Osobine današnjega delničkoga narječja*, 1903
 Rad (JAZU) 162, 1–27 → F. Ilešič, *Hrvatski utjecaji ...*, 1905
 Rad 162, 28–109 → R. Strohal, *Osobine današnjega ravnogorskoga narječja*, 1905
 Rad 187 → S. Ivšić, *Prilog za slavenski akcenat*, 1911
 Rad (JAZU) 196, 124–254 → S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, 1913
 Rad 196, 53–85 → R. Strohal, *Današnje narječje u Brodu na Kupi*, 1913
 Rad JA 272 → P. Skok, *Leksikologijske studije*, 1948
 Rad JAZU 363 → Z. Junković, *Jezik Antuna Vramca...*, 1972
- Ramovš, Brižinski spomeniki → M. Kos – F. Ramovš, *Brižinski spomeniki*, 1937
- Razgledi = Razgledi: Mesečnik za književnost in kulturna vprašanja (Trst)
 Razgledi 6 → L. Legiša, *Kos kraškega narečja*, 1951
- RAZU 1 = Razprave filozofsko-filološko-historičnega razreda Akademije znanosti in umetnosti I
 RAZU 1 → A. Breznik, *Stavčna negacija ...*, 1943
- RDHV = Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede
 RDHV 1 → F. Ramovš, *Deklinacija slovenskega imena oča, oče <отць>*, 1923
 RDHV 3 → P. Skok, *Lat. Caisar ...*, 1926
- Recelj → V. Oblak, *Starejši slovenski teksti*, 1889, str. 180–192
- Remarques → R. Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique ...*, 1929
- RES = Revue des études slaves (Paris)
 RES 9 → L. Tesnière, *L'accent slovène ...*, 1929

DODATKI

- RES 15 → A. Isačenko, *Les Parlers slovènes du Podjunje ...*, 1935
RES 16 → A. Isačenko, *Les Parlers slovènes du Podjunje ...*, 1936
RFV = Russkij filologičeskij vestnik” (Varšava)
RKJ = Rozprawy Komisji Językowej (Łódź)
RKJ 3 → W. Cyran, *Oznaczanie tylnej nosówki ...*, 1955
Rogerij → Rogerij Ljubljanski, *PALMARIUM EMPYREUM ...* 1–2, 1731, 1743
Rozwój fon. → Z. Stieber, *Rozwój fonologiczny ...*, 1952
RSAZU = Razprave drugega razreda SAZU
RSAZU 2 = Razprave filozofsko-filološko-historičnega razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 2
RSAZU 2 → F. Ramovš, *Fonetična vrednost psl. ě*, 1944
RSI = Radovi Slavenskog instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu (Zagreb)
RSI = Rocznik Slawistyczny (Wrocław – Kraków – Warszawa)
RSI 8 → T. Lehr-Splawiński, *Fr. Sedláček ...*, 1918
RSI 21 → J. Rigler, *O suponanem slovenskem brkinskem dialektu*, 1960–1961
RSI 24 → J. Rigler, *Rozwój ě w języku słoweńskim*, 1965
Russ. dial. → P. S. Kuznecov, *Russkaja dialektologija ...*, 1954
Sal. 1580 → J. Dalmatin, *SALOMONOVE PRIPVVISTI ...*
SAN = Srpska akademija nauka
SAZU = Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SBL = Slovenski biografski leksikon
SBL 1, 232–233 → F. Kidrič, *Goriup Frančišek Ksav.*, 1925–1932
SBL 1, 386–389 → I. Grafenauer, *Jarnik Urban*, 1925–1932
SBL 2, 381–384 → A. Breznik, *Pleteršnik Maks*, 1933–1952
SBL 2, 384–386 → F. Kidrič, *Plohel (Ploch) Gregor Jožef*, 1933–1952
SBL 2, 443–455 → F. Kidrič, *Popovič (Popowitsch) Janez ...*, 1933–1952
SBL 3 → Marko Kranjec, *Šuman Josip*, 1960–1971
Schönleben → J. L. Schönleben, *EVANGELIA INU LYSTUVI ...*, 1672
SDZb = Srpski dijalektološki zbornik (Beograd)
SDZb 2 → A. Belić, *O dijalekatskom materialu O. Brocha ...*, 1911
SDZb 9 → J. Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, 1940
Sele → A. V. Isačenko, *Narečje vasi Sele ...*, 1939
SG = Slovenski glasnik (Celovec)
SG 1 → A. Janežič, *Janez Filip Vezdin*, 1858
SG 9 → F. Zakrajšek, *Slovensko podnarečje na Primorskem ...*, 1866
SGp = Slovenski gospodar
SGp 1879 → M. Slekovec, *Središčani in Ormoški grajščaki ...*
Sir. 1575 → J. Dalmatin, *IESVS SIRAH ...*
SJ = Slovenski jezik
SJ 2, 15–38, 137–154 → I. Grafenauer, *Štíftarji ...*, 1939
SJ 2, 213–228 → A. Vratuša, *Jezikovne razmere v severnem Prekmurju ...*, 1939
SJ 3 → B. Milčinski-Slodnjak, *Primčeva predavanja ...*, 1940
SJ 4, 26–32 → F. Ramovš, *Iz pojavov soglasniške sklanje*, 1941
SJ 4, 112–121 → F. Petre, *Vpliv karantansko-panonske teorije ...*, 1941
SKA = Srpska kraljevska akademija
Skalar → A. Skalar, *Shulla tiga premishluuana ...*, 1643
SLA = Slovenski lingvistični atlas

Slavia (Praha)

Slavia 2 → F. Ramovš, *P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovni spisi ...*, 1923–1924

Slavia 6 → N. Durmovo, *Spornye voprosy o.-sl. fonetiki 2 ...*, 1927–1928

Slavia 19 → N. van Wijk, *K istorii fonologičeskoj sistemy ...*, 1949–1950

Slavia 25 → F. V. Mareš, *Vznik slovanského fonologického systému ...*, 1956

Slavia occident. = Slavia Occidentalis [= SO]

Slavia occident. 12 → S. Bunc, *H kronologiji akcentskih premikov ...*, 1933

Slav. Phon. → O. Broch, *Slavische Phonetik*, 1911Slov. jez.² → R. Nahtigal, *Slovanski jeziki ...*, 1952Slov. Štaj. → F. Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje ...*, 1926SNP → K. Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi 1–4*, 1895–1923

SO = Slavia Occidentalis (Poznań)

SO 12 → S. Bunc, *H kronologiji akcentskih premikov ...*, 1933

SOM → S. Pirchegger, *Die slavischen Ortsnamen ...*, 1927Som. → J. N. Woldrich, *Somatologija ...*, 1881

SP = Slovenski pravnik

SP 1900 → P. Radics, *Opomin pred prisego, zapriseganje ...*

SP = Slovenski pravopis

SP → Janez Svetokriški, *SACRVM PROMPTVARIVM ... 1–5*, 1696–1707

SP 1935 → A. Breznik – F. Ramovš, *Slovenski pravopis*

SP 1950 → *Slovenski pravopis*

SP 1962 → *Slovenski pravopis*

SPFFBU → Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (Brno)

SPFFBU 5 → A. Lamprecht, *Neskol'ko zamečanii ...*, 1956

Spomenica varaždinske gimnazije → K. Filić, *Povijest varaždinske gimnazije*, 1937

SR = Slavistična revija [= SRL]

SR 1954 → SR 5–7

SR 2, 111–125, M. Rupel, *Vpliv protestantskega literarnega dela ...*, 1949

SR 2, 177–183 → F. Ramovš, *Končnici dat. in lok. ...*, 1949

SR(L) 3, 16–23 → F. Ramovš, *Relativna kronologija ...*, 1950

SR 3, 166–172 → J. Glazer, *Verske igre v Rušah*, 1950

SR 3, 263–266 → L. Tesnière, *Les voyelles nasales ...*, 1950

SR 3, 297–300 → L. Sadnik, *Zur Frage des slavischen -ěno-Suffixes*, 1950

SR 3, 321–326 → A. Cronia, *Contributi ...*, 1950

SR 3, 429–440 → J. Šolar, *Spirantični nosnik ...*, 1951

SR 4, 1–9 → F. Ramovš, *Osnovna črta ...*, 1951

SR 4, 157–161 → F. Ramovš, *O praslovanski metatoniji*, 1951

SR 4, 223–247 → T. Logar, *Obsoško-nadiška dialektična meja*, 1951

SR 4, 289–291 → F. Bezlaj, *Johannes Hubschmid ...*, 1951

SR 5–7, 145–149 → T. Logar, *Dialektološke študije I*, 1954

SR 5–7, 155–162 → T. Logar, *Dialektološke študije III*, 1954

SR 5–7, 163–166 → T. Logar, *Dialektološke študije IV*, 1954

SR 5–7, 178–194 → M. Rupel, *Prispevki k protireformacijski dobi*, 1954

SR 8, 39–42 → T. Logar, *Dialektološke študije V*, 1955

SR 8, 50–55 → T. Logar, *Dialektološke študije VII*, 1955

SR 8, 225–231 → J. Rigler, *Vokalna disimilacija v slovenščini*, 1955

SR 9, 30–34 → T. Logar, *Dialektološke študije VIII*, 1956

DODATKI

- SR 9, 34–44 → T. Logar, *Dialektološke študije IX*, 1956
 SR 9, 162–170 → R. Kolarič, *Središka govorica ...*, 1956
 SR 11, 69–77 → R. Kolarič, *Periodizacija razvoja slovenskega jezika*, 1958
 SR 11, 109–112 → T. Logar, *O izgubi nominalnih končnic ...*, 1958
 SR 11, 145–155 → T. Logar, *Dialektološke študije X*, 1958
 SR 11, 206–218 → J. Rigler, *Notranjski nepoudarjeni y ...*, 1958
 SR 12, 230–248 → J. Rigler, *Glasoslovni razvoj predlogov in predpon ...*, 1959–1960
 SR 12, 283–285 → J. Rigler, *Akcentni tip kólo ...*, 1959–1960
 SR 13 → J. Rigler, *Tendence pri razvoju l-a*, 1961–1962
 SR(L) 14, 25–78 → J. Rigler, *Pregled osnovnih razvojnih etap ...*, 1963
 SR 14, 111–132 → T. Logar, *Sistemi dolgih vokalnih fonemov ...*, 1963
 SR 15 → J. Rigler, *Pripombe k Pregledu ...*, 1967
 SR 16 → J. Toporišič, *Liki slovenskih tonemov*, 1968
 SR 18 → J. Rigler, *Akcentne variante I*, 1970
 SR 19 → T. Logar, *Dialektološke študije XV*, 1971
 SR 20 → J. Rigler, *O rezijanskem naglasu ...*, 1972
 SR 24, 279–289 → J. Rigler, *Reproducirani ponatis Pletersnika*, 1976
 SR 24, 441–442 → J. Rigler, *Junkovičeva kajkavska teorija ...*, 1976
 SR 25, 83–99 → J. Rigler, *K problematiki daljšanja starega akuta ...*, 1977
 SR 25, 296–299 → M. Stanonik, *Govor Žirovske kotline ...*, 1977
 SR 26 → J. Rigler, *Akcentne variante III*, 1978
 SRL = Slavistična revija [= SR]
 SS = Slovenska slovnica
 SS 1884 → J. Šuman, *Slovenska slovnica ...*
 SS 1934 → A. Breznik, *Slovenska slovnica ...*
 SS 1956 → A. Bajec idr., *Slovenska slovnica*
 SS 1976 → J. Toporišič, *Slovenska slovnica*
 SSJLK = Seminar slovenskega jezika, literature in kulture
 SSJLK 8 → T. Logar, *Rezijanski dialekt ...*, 1972
 SSKJ → *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1, 1970
 Stapleton → A. Raić, *Stapleton ...*, 1888
 Svet med Muro in Dravo = *Svet med Muro in Dravo*, Maribor: Obzorja, 1968
 → R. Kolarič, *Prleško narečje*, 1968
 Svetosavski zb. = *Svetosavski zbornik 1: Rasprave*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1936
 → A. Belić, *Učešće sv. Save ...*, 1936
 Š → F. Fancev, *Parnica Blaža Škrinjarića*, 1911
 UG → J. J. Mikkola, *Urslavische Grammatik ...*, 1913
 UKM = Univerzitetna knjižnica Maribor
 Untersuchungen II → A. Leskien, *Untersuchungen über Quantität und Betonung ...*, 1893
 VG I² → F. Miklošič, *Vergleichende Lautlehre ...*, 1879
 VG III² → F. Miklošič, *Vergleichende Wortbildungslehre ...*, 1876
 Vgl. slav. gram. ?I → F. Miklošič, *Vergleichende Lautlehre ...*, 1879
 VGSS IV → F. Miklošič, *Vergleichende Grammatik ...*, 1926
 Vja = Voprosy jazykoznanija (Moskva)
 Vja 1958 → P. Ivić, *Osnovnye puti razvitija serbohrvatskogo vokalizma*

- Vja 1961 → V. K. Žuravlev, *Formirovanie gruppovogo singlarizma ...*
 Vja 1963, 2, 8–19 → V. K. Žuravlev, *Iz istorii vokalizma ...*
 Vja 1963, 2, 20–29 → V. Georgiev, *Russkoe akan'e ...*
 Vondrák → V. Vondrák, *Frisinské památky ...*, 1896
 VSG P → V. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik 1*, 1924
 Vvedenije → N. Durnovo, *Vvedenije v istoriju russkogo jazyka ...*, 1927
 WSJ = Wiener slavistisches Jahrbuch (Wien)
 WSJ 1 → W. Appel, *Gestaltstudien ...*, 1950
 Zarys → S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, 1962
 Zаметki → A. Belić, *Zamětki po čakavskim'' govoram''*, 1910
 ZbFL = Zbornik za filologiju i lingvistiku [= ZFL]
 ZbFL 1959 → T. Logar, *Prispevek k poznavanju semiškega govora ...*
 ZbIJK = Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda (Beograd)
 ZbIJK 1 5 → Đ. Polivka, *Pergošičev jezik*, v: K. Kadlec, *Stefana Verbecija Tripartitum ...*, 1909
 ZbNŽO = Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (Zagreb)
 ZbNŽO 1 → V. Oblak, *Nešto o megjumurskom narječju*, 1896
 Zbor. za fil. i ling. = Zbornik za filologiju i lingvistiku [= ZFL]
 ZD I → F. Ramovš, *Zbrano delo I*, 1971
 ZD II → J. Trdina, *Zbrano delo 2*, 1948
 ZD V → J. Kersnik, *Nedeljska pisma ...*, 1952
 ZFL = Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad)
 ZFL 7 → J. Rigler, *Glasovna podoba sufiksa -ěno*, 1964
 ZFL 9 → J. Rigler, *Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialektla*, 1966
 ZFL 11 → J. Rigler, *Dvojni refleksi kratkega ě ...*, 1968
 ZfslPh = Zeitschrift für slavische Philologie (= ZslPh)
 ZfslPh 5 → E. Schwarz, *Zur Chronologie von asl. a > o ...*, 1928
 Zg. I → M. Ravnikar, *SGODBE ,SVETIGA PI,SMA SA MLADE LJUDI' 1*, 1815
 ZMS = Zbornik Matice slovenske
 ZMS 2 → K. Štrekelj, *Pisma in zapiski iz Cafove ostaline*, 1900
 ZMS 13 → F. Ilešič, *Prispevki k zgodovini našega preporoda*, 1911
 ZNŽO = Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena [= ZbNŽO]
 ZNŽO 1 → V. Oblak, *Nešto o megjumurskom narječju*, 1896
 ZNZO 5 → Š. Varnica, *Iz Gradišta ...*, 1900
 Zora 1876 → J. Šuman, *Svarabhakti*
 ZRC SAZU = Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana
 ZSKJ → J. Rigler, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, 1963
 ZslPh = Zeitschrift für slavische Philologie (Leipzig, Heidelberg)
 ZslPh 24 → I. Popović, *Zur Substitution ...*, 1956
 ZSM = Zbornik Slovenske matice
 ZSM 1904 → L. Pintar, *Iz pozabljenih rokopisov*
 ZSS → F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva ...*, 1929–1938
 ZSS² → F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva ...*, ²1932
 ZSSMS I = *Zgodovina slovenskega slovstva 1: Do začetkov romantike*, Ljubljana: Slovenska matica, 1956
 → M. Rupel, *Protireformacija in barok*, 1956

Bibliografski seznam

- 1607 **Alasia da Sommaripa, Gregorio/Alessandro**
VOCABOLARIO Italiano, e Schiauo [...], IN VDINE, MDCVII.
- 1937 **Aleksić, Radomir**
Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 16 (1937), str. 1–98.
- 1756 **ANDOHTLIVE PEJSME NA U'SE TAILLE S. MASHE [...]**, GRÄZ, 1756.
- 1894, 1895 **Apih, Josip**
Ustanovitev narodne šole na Slovenskem, *Letopis Slovenske matice* 1894, str. 253–317; 1895, str. 146–181.
- 1757 **Apostel, Ivan Anton**
Enchiridion Slavis Infirmis Assistentium [...], 1757. (Rokopis: UKM, Ms 170.)
- 1760 **DICTIONARIUM Germanico-Slavonicum Vocabula [...]**, 1760. (Rokopis: UKM, Ms 195.)
- 1950 **Appel, Wilhelm**
Gestaltstudien: Untersuchungen über den Akzent in der serbokroatischen Sprache, *Wiener slavistisches Jahrbuch* (Wien) 1 (1950), str. 53–70.
- 1949 **Avanesov, Ruben Ivanovič**
Očerki ruskoj dialektologii 1, Moskva: Gosudarstvennoe učebno-pedagoičeskoe izdatel'stvo Ministerstva prosvješćenija RSFSR, 1949.
- 1921–1922 **Bajec, Anton**
O prvotnem slovenskem naglasu $\hat{}$ v rezijanskem narečju, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 3 (1921–1922), str. 40–42.

- 1950 *Besedotvorje slovenskega jezika 1: Izpeljava samostalnikov*, Ljubljana: SAZU, 1950 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 1).
- 1952 *Besedotvorje slovenskega jezika 2: Izpeljava slovenskih pridevnikov, 3: Zloženske*, Ljubljana: SAZU, 1952 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 6 = Inštitut za slovenski jezik 4).

Bajec, Anton – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel [– Jakob Šolar]

- 1956 *Slovenska slovnica*, Ljubljana: DZS, 1956.

Basar, Jernej

- 1734 *CONCIONES Juxta LIBELLUM EXERCITIORUM S. P. IGNATIJ [...] PRIDIGE IS BUKVIZ IMENVANIH EXERCITIA S. OZHETA IGNAZIA [...]*, Labaci, 1734.

Baudouin de Courtenay, Jan

- 1870 *O drevne-pol'skom" jazikě do XIV^{so} stolětija*, Lejpcig", 1870.
- 1875 *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Varšava: Ė. Vende – Peterburg: D. E. Kozančikov, 1875.
- 1876 Rez'ja i Rez'jane, *Slavjanskij sbornik* (St. Peterburg) 3 (1876), str. 223–371.
- 1877 *Otčety komandirovannago Ministerstvom Narodnago Prosvěščenija za granicu s učenoju celju I. A. Boduěna-de-Kurteně o zanjatijah po jazykovedeniju v tečenie 1872 i 1873 gg.* 2, Kazan', 1877.
- 1881 Notte glottologiche intorno alle lingue slave e questioni di morfologia e fonologia ario-europea, *Atti del IV Congresso Internazionale degli Orientalisti*, Firenze, 1881, str. 1–29. (Posebni odtis.)
- 1887 Morphologie des Görzer Mittelkarstdialectes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, von Dr. Karl Štrekelj [...], *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 10 (1887), str. 603–615.
- 1895 *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie 1: Resianische Texte, gesammelt in den JJ. 1872, 1873 und 1877 = Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii 1: Rez'janskije teksty sobral" v" 1872, 1873 i 1877 gg.*, St. Petersburg, 1895.
- 1898 Fonologia (fonetyka) polska, v: *Wielka Encyklopedya Powszechna Ilustrowana* 22, Warszawa, 1898, str. 811–818.

Belić, Aleksandar

- 1905 *Dialekti istočne i južne Srbije = Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 1 (1905).
- 1910 *Zamětki po čakavskim" govoram"*, S.-Peterburg", 1910. (Posebni odtis iz: *Izvēstija Otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk*" (Sanktpeterburg") 14 (1909), knj. 2.)
- 1911 O dijalekatskom materialu O. Brocha u knjizi: *Die Dialekte des südli-*

- chen Serbiens, *Rasprave i građa = Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 2 (1911), str. 1–104.
- 1914 *Akcentatske studije* 1, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1914 (Posebna izdanja 62, Filozofski i filološki spisi 11).
- 1914 Izveštaj o pribiranju dijalektološke građe, potpomognutom sredstvima iz »Velimirijanuma«, *Godišnjak Srpske kraljevske akademije* (Beograd) 26 (1914), str. 221–259.
- 1924 Franc Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika [...], *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 4 (1924), str. 239–244.
- 1927 Kajkavski dijalekat, v: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka II: I–M*, ur. Stanoje Stanojević, Zagreb: Bibliografski zavod, [1927], str. 222–228. (Latinična izdaja.)
- 1932 *O dvojini u slovenskim jezicima*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1932 (Posebna izdanja 91, Filozofski i filološki spisi 21).
- 1935 Dr. Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca [...], *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 14 (1935), str. 241–246.
- 1935 O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, *Glas Srpske kraljevske akademije* (= *Glas SAM*) 168 (1935), str. 1–39.
- 1935, 1936 O rečeničnom akcentu u kastavskom govoru, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 14 (1935), str. 151–158; 15 (1936), str. 165–169.
- 1936 Učešće sv. Save i njegove škole u stvaranju nove redakcije srpskih ćirilskih spomenika, v: *Svetosavski zbornik 1: Rasprave*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1936 (Posebna izdanja 114, Društveni i istorijski spisi 47), str. 211–276.
- 1951 *Istorija srpskohrvatskog jezika II/2: Reči sa konjugacijom*, Beograd: Naučna knjiga, 1951.
- 1960 Jezik srpskohrvatski: Štokavski književni jezik – a) Razvitak štokavskog književnog jezika do XIX v., *Enciklopedija Jugoslavije 4: Hil–Jugos*, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1960, str. 517–520.

Belostenec, Ivan

- 1711 *GAZOPHYLACIUM SEU LATINO-ILLYRICORUM ONOMATUM AERARIUM* [...] 1–2, ZAGRABIAE, MDCCXI.

Berneker, Erich

- 1908–1913 *Slavisches etymologisches Wörterbuch I–II*, Heidelberg: Winter (Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher 2: Wörterbücher 1), 1908–1913.

Bernštejn, Samuil Borisovič

- 1961 *Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1961.

Bezljaj, France

- 1939 *Oris slovenskega knjižnega izgovora*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1939 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 17, Filološko-lingvistični odsek 5).
- 1951 Johannes Hubschmid: Vorindogermanische und jüngere Wortschichten in den romanischen Mundarten der Ostalpen mit Berücksichtigung der ladinisch-bayrisch-slovenischen Lehnbeziehungen [...], *Slavistična revija* 4 (1951), str. 289–291.
- 1954 Rudolf Badjura: Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje [...], *Slavistična revija* 5–7 (1954), str. 374–391.
- 1965 Ivan Tominec, Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar [...], *Jezik in slovstvo* 10 (1965), str. 101.
- 1967 *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.
- 1976, 1982 *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–2, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976 (ponatis 1977), 1982.

Bogorodickij, Vasilij Alekseevič

- 1905 Dialektologičeskija zamětki VI: K" slovenskoj dialektologii: govor Bleda (Veldes) sravnitel'no s" govorom" Cirkno (Kirchheim), *Učenyja zapiski imperatorskago kazanskago universiteta* (Kazan') 72 (1905), knj. 1 (jan.), str. 1–24.
- 1935 *Obščij kurs ruskoj grammatiki: Iz universitetskih čtenij*, Moskva – Leningrad: Gosudarstvennoe social'no-èkonomičeskoe izdatel'stvo, 1935.

Bohorič, Adam

- 1584 *Arcticae horulae succifivae* [...], WITEBERGAE, MDLXXXIII.

Borkovskij, Viktor Ivanovič – Pjotr Savvič Kuznecov

- 1963 *Istoričeskaja grammatika ruskogo jazyka*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1963.

Bourciez, Édouard

- 1946 *Éléments de linguistique romane*, Paris: Librairie C. Klincksieck, 1946.

Brandt, Roman

- 1880 *Načertanie slavjanskoj akcentologii*, Sanktpeterburg", 1880.

Bray, Reginald G. A. de

- 1951 *Guide to the Slavonic Languages*, London: J. M. Dent & Sons LTD – New York: E. P. Dutton & Co. Inc., 1951.

Brdnik, Rozalija

- 1960 *Govor zaselka Zafoš pri Slovenski Bistrici: [Seminarska naloga]*, 1960. (Rokopis: ISJFR, ZRC SAZU.)

Breznik, Anton

- 1909 *Westkrienerdialekte: Postojna, Horjulj und Poljane nad Škofjo Loko: Seminararbeit*, [Gradec], 1909. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)
- 1911 Die Betonungstypen des slavischen Verbuns, *Archiv für slavische Philologie* 32 (1911), str. 399–454.
- 1912 Izreka v poeziji, *VII. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1911/1912*, Št. Vid nad Ljubljano, 1912, str. 3–26.
- 1914 Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice, *IX. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1913/1914*, Št. Vid nad Ljubljano, 1914, str. 3–32.
- 1916 *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohorja, ¹1916.
- 1921 *Slovenska slovnica za srednje šole*, Prevalje: Družba sv. Mohorja, ²1921.
- 1926 Slovenski slovarji, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani* 3 (1926), str. 110–174.
- 1927 Popovičev Specimen vocabularii vindocarniolicum ter Pohlinov Glossarium slavicum, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 91–99.
- 1933–1952 Pleteršnik Maks, *Slovenski biografski leksikon* II: *Maas–Qualle*, ur. France Kidrič – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana, 1933–1952, str. 381–384.
- 1934 *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje: Družba sv. Mohorja, ⁴1934.
- 1943 Stavčna negacija v slovenščini, *Razprave filozofsko-filološko-historičnega razreda AZU* 1 (1943), str. 157–200.

Breznik, Anton – Fran Ramovš

- 1935 *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1935.

Broch, Olaf

- 1910 *Očerk" fiziologii slavjanskoj reči*, Sanktpeterburg", 1910 (Ėnciklopedija slavjanskoj filologii 5.2).
- 1911 *Slavische Phonetik*, Heidelberg: Winter, 1911 (Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher 1: Grammatiken 2).

Brugmann, Karl

- 1906 *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* II: *Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch*, Straßburg: Trübner, ²1906.

- Bunc, Stanko**
 1933 H kronologiji akcentskih premikov v slovenščini in polabščini, *Slavia Occidentalis* (Poznań) 12 (1933), str. 126–133.
- Canisius, Petrus**
 1758 *Obchinzka knisicza izpityvanya teh pet glavneh stukov maloga katekismussa postuvanoga patra Petra Kanisiussa [...]*, v Gradczy, 1758. (Nav. po: E. Prunč – L. Karničar, *Materialien zur Geschichte der Slawistik in der Steiermark*, Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz – Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1987 (Slowenistische Forschungsberichte 2), str. 26–27.)
- 1760 *CATECHISMUS, Tu je BUKVIZE Tiga isprafhuvania is pet fhtukou Kerfhanskiga navuka [...]*, V'LUBLANI, 1760.
- 1761 *CATECHISMUS, Tu je BUKVIZE Tiga isprafhuvania is pet fhtukou Kerfhanskiga navuka [...]*, Drugez h v'druk dane, inu pobul'hanie, V'LUBLANI, 1761.
- 1764 *Obchinzka knisicza izpityvanya teh pet glavneh stukov maloga katekismussa postuvanoga patra Petra Kanisiussa [...]*, v Gradczy, 1764. (Nav. po: E. Prunč – L. Karničar, *Materialien zur Geschichte der Slawistik in der Steiermark*, Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz – Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1987 (Slowenistische Forschungsberichte 2), str. 27.)
- Celec, Irena**
 1960 *Górica: [Diplomska naloga]*, 1960. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)
- Cigale, Matej**
 1860 *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* 1–2, Laibach, 1860.
- Cronia, Arturo**
 1950 Contributi alla dialettologia slovena, *Slavistična revija* 3 (1950), str. 321–326.
- Cyran, Władysław**
 1955 Oznaczenie tylnej nosówki przez *u* w niektórych zabytkach języka polskiego XV i XVI wieku, *Rozprawy Komisji Językowej* (Łódź) 3 (1955), str. 87–112.
- Češarek, Alenka**
 1962 *Goriča vas pri Ribnici: [Seminarska naloga]*, 1962. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)

Dalmatin, Jurij

- 1575 *IESVS SIRAH* [...], VLVBLANI, MDLXXV.
- 1578 *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL* [...], VLVBLANI, MDLXXVIII.
- 1580 *PERVE BVQVE MOSESOVE, GENESIS IMENOVANE* [...], [Ljubljana, 1580].
- 1580 *SALOMONOVE PRIPVVISTI* [...], VLVBLANI, MDLXXX.
- 1584 *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV* [...], Wittemberg, MDLXXXIII.
- 1584 *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI* [...], V'BITEMBERGI, MDLXXXIII.
- 1595 *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE, SDAI PERVIZH IS BVkoufkgiga inu Nemfhkiga jesika v'nafh Slovenfki tolmazhene* [...], v'Tibingi, MDXCV.
- 1595 *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI; INV TEH VEKfshih Godou, ftare inu Nove Karfzhanske Pejfni* [...], v'Tibingi, 1595.

Dolenc, Metod

- 1911 Dvoje slovenskih fevdskih priseg, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8 (1911), str. 33–46. (Podpis: Dr. J. J.)
- 1912 Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 9 (1912), str. 98–115.
- 1935 *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: Sostavni načrt*, Ljubljana: Akademsko založba, 1935.
- 1940 »Gorske bukve« v izvorniku, prevodih in priredbah, Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1940 (Pravni spomeniki slovenskega naroda 1).

Durnovo, Nikolaj

- 1927 *Vvedenje v istoriju ruskogo jazyka 1: Istočniki = Úvod do dějin jazyka ruského 1: Prameny*, Brno: Filosofická fakulta, 1927 (Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně 20).
- 1927–1928 Spornye voprosy o.-sl. fonetiki 2: Glasnye iz *en, em* pered nosovymi v o.-sl., *Slavia* (Praha) 6 (1927–1928), str. 209–232.
- 1959 *Očerk istorii ruskogo jazyka*, Photomechanic reprint, 's-Gravenhage: Mouton & Co, 1959 (Slavistische drucken en herdrukken = Slavistic printings and reprintings 22). [Prva izdaja: Moskva – Leningrad: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1924.]

Elze, Theodor

- 1897 *Primus Trubers Briefe: Mit den dazu gehörigen Schriftstücken*, Tübingen: Litterarischer Verein in Stuttgart, 1897 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart 215).

Erjavec, Fran (1834–1887)

1882–1883 Iz pótne torbe, *Letopis Matice slovenske* 1882–1883, str. 195–351.

Erjavec, Fran (1893–1960)

1923 *Slovinci: Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1923 (Znanstvena knjižnica 6).

1940 *Slovenija in Slovenci*, Ljubljana: Slovenska straža, 1940.

Fancev, Franjo

1907 Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie: Der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica-Pitomača), *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 29 (1907), str. 305–389.

1910, 1911, Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie, *Archiv für slavische Philologie* 31 (1910), str. 367–381; 32 (1911), str. 49–92, 344–362; 33 (1912), str. 20–51.

1911 Parnica Blaža Škrinjarića, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* (Zagreb) 13 (1911), str. 1–14.

1922 Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga, *Jugoslavenska knjiva* (Zagreb) 6 (1922), knj. I, str. 486–489.

1933 Uvod, v: *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*, Zagreb: JAZU, 1933 (Građa za povijest književnosti hrvatske 12), str. VII–XLVI.

Filić, Krešimir

1937 Povijest varaždinske gimnazije, v: *Spomenica varaždinske gimnazije 1636–1936*, ur. Krešimir Filić, Varaždin, 1937, str. 45–116.

Florinskij, Timofej Dmitrievič

1895 *Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju 1: Vvedenie – Jugo-zapadnye slavjanske jazyki: bolgarskij, serbo-horvatskij i slovinskij*, Kiev, 1895.

Frinta, Antonín

1916 *Fonetická povaha a historický vývoj souhlásky »v« ve slovanštině*, Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916 (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění III/42).

Furdal, Antoni

1961 *Rozpad języka prasłowiańskiego w świetle rozwoju głosowego*, Wrocław, 1961 (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego A 70).

Gebauer, Jan

- 1958 *Historická mluvnice jazyka českého III: Tvarosloví – 2: Časování*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958.

Georgiev, Vladimir

- 1963 Praslavjanskata fonemna sistema i likvidnata metateza, v: *Slavističen sbornik: Po slučaj V Meždunaroden kongres na slavistite v Sofija*, ur. L. Andrejčin – S. Stojkov, Sofija: Izdatelstvo na B'lgarskata akademija na naukite, 1963, str. 19–31.
- 1963 Praslavjanskij i indoevropskij jazyki, *Slavjanska filologija* (Sofija) 3 (1963), str. 5–34.
- 1963 Russkoe akan'e i ego otnošenje k sisteme fonem praslavjanskogo jazyka, *Voprosy jazykoznanija* (Moskva) 12 (1963), št. 2, str. 20–29.
- 1965 Novi teorii i tradicionalni zabludi, *B'lgarski ezik* (Sofija) 15 (1965), str. 297–307.
- 1966 Po v'prosa za »akaneto« v slovenski (Beležka k'm statijata na Ja. Rigler), *B'lgarski ezik* (Sofija) 16 (1966), str. 567–569.

Georgiev, Vladimir – Vladimir Konstantinovič Žuravlev – Fedot Petrovič Filin – Stojko Stojkov

- 1968 *Obščeslavjanskoe značenie problemy akan'ja*, Sofija: Izdatel'stvo Bolgarskoj akademii nauk, 1968.

Glaser, Karel

- 1894 Rokopisna slovenska pesmarica iz leta 1781, *Ljubljanski zvon* 14 (1894), str. 763–766.
- 1894 *Zgodovina slovenskega slovstva I: Od početka do francoske revolucije*, Ljubljana: Slovenska matica, 1894.

Glazer, Janko

- 1926 Doneski k zgodovini knjigotrštva v Mariboru, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21 (1926), str. 20–29.
- 1933 O prvih ptujskih tiskih, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28 (1933), str. 207–213.
- 1950 Verske igre v Rušah, *Slavistična revija* 3 (1950), str. 166–172.

Glonar, Joža

- 1919 *Naš jezik*, Ljubljana: Omladina, 1919.

Gorjup, Franc Ksaver

- 1770 *ZIRKOUNU LEITU ALI EVANGELSKI NAVUKI SA VSSE NEDELE INU PRASNIKE ZELIGA LEITA [...]*, LABACI, MDCCLXX.

Grafenauer, Ivan

- 1905 Zum Accente im Gailthalerdialekte, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 27 (1905), str. 195–228.
- 1923 Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini: Donesek k zgodovini slovenskega naglasa, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani* 1 (1923), str. 358–391.
- 1925–1932 Jarnik, Urban, v: *Slovenski biografski leksikon I: Abraham–Lužar*, ur. Izidor Cankar – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 386–389.
- 1939 Štifterji in štiftarska narodna pesem, *Slovenski jezik: Glasilo Slavističnega društva* 2 (1939), str. 15–38, 137–154.
- 1946 Slovensko slovstvo na Koroškem – živ člen vseslovenskega slovstva, v: *Koroški zbornik*, ur. Bogo Grafenauer – Lojze Ude – Maks Veselko, Ljubljana: DZS, 1946, str. 284–344.

Grammont, Maurice

- 1950 *Traité de phonétique: Avec 179 figures dans le texte*, Paris: Librairie Delagrave, 1950.

Gruden, Josip

- 1914 Starine železnih in salajskih Slovenov: Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 11 (1914), str. 93–154.

Gutsman, Ožbalt

- 1770 Anmerkungen über die windisch- und krainerische Rechtschreibung, v: *CHRISTIAN, SKE RE, SNIZE, „SKUS PREMI, SHLUVANJE napreinefhene [...], V'ZELOUZI*, 1770.

Habdelić, Juraj

- 1670 *DICTIONAR, ili Réchi Szlovenfzke z vexega ukup zebrane, u red pofztaulyene, i Diachkemi zlahkotene [...]*, u Nemskom Gradczu, MDCLXX.

Hamm, Josip – Mate Hraste – Petar Guberina

- 1956 Govor otoka Suska, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, Zagreb: JAZU, 1956, str. 7–213.

Hamp, Eric P.

- 1980 Rezijansko *jist* 'polenta', *Slavistična revija* 28 (1980), str. 487–488.

Hevenesi, Gabriel

- 1770 *SVETI POST, CHRISTUSOVIMU TERPLENJU POSVEZHEN*,

DODATKI

- 1773 *U'VSAKDANU SPREMISHLUVANJE RESDEJLEN [...], LABACI, 1770. (Prev. Jožef Hasl.)*
TA CHRISTUSOVIMU TERPLEINU POSVEZHENI POST SA SAKDANSKU PREMISHLUVAINÉ [...], LABACI, MDCCLXXIII. (Prev. Gašper Rupnik.)
- 1764 *HITRA INU GLATKA POT, PRUTI NEBESSAM [...], V'LUBLANI, 1764.*
- 1767 *HITRA INU GLATKA POT, PRUTI NEBESSAM [...], v Graczi, 1767.*
- 1770 *HITRA INU GLATKA POT, PRUTI NEBESSAM [...], v'Mahrburgi, 1770.*
- 1784 *HITRA INU GLATKA POT, PRUTI NEBESSAM [...], V'LUBLANI, [1784].*
- 1793 *HITRA INU GLATKA POT, PRUTI NEBESSAM [...], P'tuju, 1793.*

Horálek, Karel

- 1955 *Úvod do studia slovanských jazyků, Praha: Československá akademie věd, 1955 (Práce Československé akademie věd, Sekce jazyka a literatury).*

Hraste, Mate

- 1935 Čakavski dijalekat ostrva Hvara, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 14 (1935), str. 1–57.
- 1937 Osobine govora ostrva Visa, v: *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava: A. Beliću o četrdesetogodišnjici njegova naučnog rada*, Beograd: Mlada Srbija, 1937, str. 147–154.
- 1940 Čakavski dijalekat ostrva Brača, *Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 10 (1940), str. 1–65.

Hren, Tomaž

- 1612 *EVANGELIA INV LYSTVVI. Na vse Nedéle, inu jmenite Prasnike [...], MDCXII.*

Ilešič, Fran

- 1899, 1900, Slovenica, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 21 (1899), str. 199–212; 22 (1900), str. 487–510; 26 (1904), str. 521–543.
- 1904 O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1 (1904), str. 113–158.
- 1905 Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima, *Rad JAZU* (Zagreb) 162 (1905), str. 1–27.
- 1905 Štajerski jožefinski katekizem, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1905), str. 85–86.

- 1906 Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 3 (1906), str. 1–32.
- 1911 Prispevki k zgodovini našega preporoda, *Zbornik Matice slovenske* 13 (1911), str. 49–60.
- 1912 Izgovor slovenskega knjižnega jezika, *Letopis Matice slovenske* 1912, str. 50–67.
- 1913 Pripombe dr. Ilešiča [k članku F. Ramovša Dr. Fr. Ilešič ...], *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 21 (1913), str. 771–772.
- 1938 *Hrvatska dobrovolja* I: *Popevka »Od kmetskoga stališa preštimanja«*, Zagreb, 1938.
- 1939 P. Bernard Mariborčan, slovenski pisatelj 18. stoletja, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 34 (1939), str. 39–97.

Isačenko, Aleksandr Vasilevič

- 1935 Les Parlers slovènes du Podjunje en Carinthie: Description phonologique, *Revue des études slaves* (Paris) 15 (1935), str. 53–63.
- 1936 Les Parlers slovènes du Podjunje en Carinthie: Étude historique, *Revue des études slaves* (Paris) 16 (1936), str. 38–55.
- 1939 *Narečje vasi Sele na Rožu*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1939.
- 1943 *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok = Sprache und Herkunft der Freisinger Denkmäler*, Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1943 (Spisy Slovenskej akadémie vied a umení 1).

Ivić, Pavle

- 1956 Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora: govori s nezamenjenim jatom, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Novi Sad) 1 (1956), str. 146–160.
- 1957 Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957 godine, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Novi Sad) 2 (1957), str. 401–407.
- 1957–1958 Značaj lingvističke geografije za uporedno i istorisko proučavanje južnoslovenskih jezika i njihovih odnosa prema ostalim slovenskim jezicima, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 22 (1957–1958), str. 179–201.
- 1958 Osnovnye puti razvitija serbohrvatskoga vokalizma, *Voprosy jazykoznanija* (Moskva) 7 (1958), št. 1, str. 3–20.
- 1959 Der Vokal *ě* als lebendiges Phonem in den serbokroatischen Mundarten, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* ('s-Gravenhage), št. 1–2 (1959), str. 38–54.
- 1961 Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Novi Sad) 6 (1961), str. 191–212.
- 1963 O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, *Književnost i jezik* 10 (1963), str. 25–37.
- 1963 Paralele poljskome »pochylenie« na srpskohrvatskom terenu, v: *Studia*

linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński, ur. Tadeusz Milewski – Jan Safarewicz – Franciszek Sławski, [Warszawa]: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963, str. 227–243.

- 1966 Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe, v: *Orbis scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, ur. Dietrich Gerhardt – Wiktor Weintraub – Hans-Jürgen zum Winkel, München: Wilhelm Fink Verlag, 1966, str. 375–383.
- 1968 Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 11 (1968), str. 57–69 + pril.

Ivšić, Stjepan

- 1911 Prilog za slavenski akcenat, *Rad JAZU* (Zagreb) 187 (1911), str. 133–208.
- 1913 Današnji posavski govor [1], *Rad JAZU* (Zagreb) 196 (1913), str. 124–254.
- 1936 Jezik Hrvata kajkavaca (O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika), *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 48 (1936), str. 47–88 + pril.
- 1937 Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574), v: *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava: A. Beliću o četrdesetogodišnjici njegova naučnog rada*, Beograd: Mlada Srbija, 1937, str. 183–195.
- 1951 Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, v: *Zbornik radova: Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet* (Zagreb) 1 (1951), str. 359–378.
- 1973/74 **Iz dela Slavističnega društva Slovenije I: Slovensko šolstvo v obmejnih vaseh**, *Jezik in slovstvo* 19 (1973/74), str. 179–184.

Jagić, Vatroslav

- 1882 Die Umlauterscheinungen bei den Vocalen e, ê, ę in den slavischen Sprachen II, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 6 (1882), str. 73–104.
- 1884 [Es ist gewiss richtig ...], *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 7 (1884), str. 66. (Opomba k članku A. A. Šahmatova Beiträge ..., 1884.)
- 1897 *Novyja pis'ma Dobrovskago, Kopitara i drugih" jugozapadnyh" slavjan"*, Sanktpeterburg": Tipografija Imperatorskoj akademii nauk", 1897 (Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii 2 = Sbornik" Otdělenija rus-skago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk" 62).
- 1864 *Gramatika jezika hěrvatskoga osnovana na starobugarskoj slověnštini 1: Glasovi*, U Zagrebu: A. Jakić, 1864.
- 1869 Pomladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku, *Rad JAZU* (Zagreb) 9 (1869), str. 65–155.
- 1905 A. M. Luk'janenko. Kajkavskoe narěčie [...], *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 27 (1905), str. 578–586.

Jaksche, Harald

- 1965 *Slavische Akzentuation 2: Slovenisch*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965 (Bibliotheca slavica).

Jakobson, Roman

- 1929 *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*, Prague: Jednota československých matematiků a fyziků, 1929 (Travaux du Cercle Linguistique de Prague 2).
- 1963 Opyt fonologičeskogo podhoda k istoričeskim voprosam slavjanskoj akcentologii: Pozdnyj period slavjanskoj jazykovoju praistorii, v: *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists: Sofija, 1963*, The Hague: Mouton & Co., 1963.

Jambrešić, Andrija

- 1742 *LEXICON LATINUM INTERPRETATIONE ILLYRICA, GERMANICA, ET HUNGARICA [...]*, ZAGRABIAE, 1742.

Janez Svetokriški

- 1691–1707 *SACRVM PROMPTVARIVM [...]* 1–2, VENETIIS, 1691; *SACRUM PROMPTUARIUM [...]* 3–5, LABACI, 1696, 1700, 1707.

Janežič, Anton

- 1858 Janez Filip Vezdin, *Slovenski glasnik* (Celovec) 1 (1858), str. 72–75.

Jankovič, Andrej

- 1659–1665 *OD SA CHRISTVSAM HOŔEINA BVKVIZE SAMOZHETRTE THOMASA SKEMPIS [...]*, med 1659 in 1665 (Riglerjev podatek: 1659–1664). (Rokopis: NUK, Ms 179.)

Japelj, Jurij

- 1784–1786 *SVETUPISMUNOVIGA TESTAMENTA [...]* 1–2, Labaci, 1784–1786.
- 1807 *Slavische Sprachlehre, das ist Vollständiger Grammatikalunterricht von der krainerischen und windischen Sprache [...]*, 1807. (Rokopis: NUK, Ms 181.)

Jarnik, Urban

- 1849 Windische Lehenspflicht 1637, *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* (Klagenfurt) 1 (1849), str. 17–18.

Jedvaj, Josip

- 1956 Bednjanski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, Zagreb: JAZU, 1956, str. 279–330.

- 1975 **Jembrih, Alojz**
Gdje je rođen Antun Vramec?, *Bereiche der Slavistik: Festschrift zu Ehren von Josip Hamm*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975, str. 123–132 + pril.
- 1959/60 **Jenko, Milena**
Valburga (Smlednik): [Seminarska naloga], 1959/60. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)
- 1958 **Junković, Zvonimir**
O jeziku Vitezovićeve kronike, *Radovi slavenskog instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu* (Zagreb) 2 (1958), str. 93–119.
- 1967 Jezik Antuna Vramca, Zagreb 1967. (Rokopis.)
- 1972 *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta: Dijakronijska rasprava = Rad JAZU 363*, Zagreb: JAZU, 1972 (Odjel za filologiju 17).
- 1578 **Juričić, Jurij**
POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKJE predige [...], Laybach, MDLXXVIII.
- 1563 **Juričić, Jurij – Matija Klombner**
ENE DVHOVNE PEISNI, KATERE SO SKVSI PRIMOSHA TRVBERIA VTA flauenski yefik iftolmazhene, inu vshe seday k drugimu maly drukane [...], VTVIBINGAE, 1563.
- 1949 **Jurišević, Fran**
O Čičariji in o Čičih, *Ljudski tednik* (Trst) 4 (1949), št. 147 (1. 1.), str. 10–11.
- 1963 **Kabasanov, Stajko**
Edin starinen b'lgarski govor. Tihomirskijat govor, Sofija: B'lgarska akademija na naukite, 1963.
- 1909 **Kadlec, Karlo**
Stefana Verbecija Tripartitum – Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae: Slovenski prevod Ivana Pergošića iz godine 1574 = Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda 1: Spomenici na srpskom jeziku 5, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1909.
- 1955 **Karskij, Evfimij Fedorovič**
Belorusy: Jazyk belorusskogo naroda 1: Istoričeskij očerk zvukov belorusskogo jazyka, Moskva: Akademija nauk BSSR, Institut jazykoznanija – Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1955.

Kastelec, Matija[*Latinsko-slovenski slovar.*] (Rokopis: NUK, Ms 169.)*DICTIONARIVM LATINO-CARNIOLICVM: [A–Obscuritas]*. (Rokopis: NUK, Ms 803.)1678 *BRATOVSKÉ BVQVICE S. ROSHENKRANZA* [...], u'NemfHKim Gradzu, 1678.1684 *NEBESHKI ZYL, tú je TEH SVETIH OZHAKOV SVEISTV PREMISHLOVANIE* [...], v'Lublani, 1684.**Kavčič, Fridolin**1896 Ruška gimnazija, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 6 (1896), str. 69–75.**Kelemina, Jakob**1926 Nove dulebske študije, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21 (1926), str. 57–75.**Kersnik, Janko**1952 Nedeljska pisma, v: Janko Kersnik, *Zbrano delo* 5, Ljubljana: DZS, 1952 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev), str. 11–64.**Kidrič, France**1919 *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert: Eine literarisch-kulturhistorisch-philologische Untersuchung*, Heidelberg: Winter, 1919 (Slavica 1).1921–1922 Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 3 (1921–1922), str. 73–133.1923 Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige od konca srednjega veka do l. 1613 (1699), *Bogoslovni vestnik* 3 (1923), str. 149–169.1924 Stapleton med Slovenci, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 4 (1924), str. 76–105.1925–1932 Goriup Frančišek Ksav., v: *Slovenski biografski leksikon* I: *Abraham–Lužar*, ur. Izidor Cankar – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 232–233.1927 *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku*, Ljubljana: Društvo slušateljjev filozofske fakultete v Ljubljani, 1927. (Litografirano.)1929–1938 *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti: Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*, Ljubljana: Slovenska matica, 1929–1938. (Prvi snopič, str. 1–136: ¹1929, ²1932.)1930 *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*, Ljubljana: Znanstveno

- društvo, 1930 (Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 7, Historični odsek 1).
- 1933–1952 Plohel (Plochl) Gregor Jožef, v: *Slovenski biografski leksikon II: Maas–Qualle*, ur. France Kidrič – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana, 1933–1952, str. 384–386.
- 1933–1952 Popovič (Popowitsch) Janez Sigismund Valentin, v: *Slovenski biografski leksikon II: Maas–Qualle*, ur. France Kidrič – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana, 1933–1952, str. 443–455.
- Klaić, Vjekoslav**
- 1908 Antun Vramec i njegova djela (1538–1587), v: *Antonii Vramecz: Kronika*, Zagreb: JAZU, 1908 (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 31, Scriptores 5), str. I–LII + pril.
- Klemensiewicz, Zenon – Tadeusz Lehr-Splawiński – Stanisław Urbańczyk**
- 1955 *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1955.
- Klodič, Anton**
- 1878 *O narėčii venecijanskih” Slovencev” [= O narečji beneških (benečanskih) Slovencev]*, Sanktpeterburg”, 1878.
- 1777 **KNISHIZA POBOSHNOSTI PRESVETEGA OLTARKEGA SAKRAMENTA, SA HASEK VSEH BRATOV, INO SESTER TOTE BRATOVZHINE** [...], V-Grazi, 1777.
- 1777 **KNISHIZA SPITAVANYA TéH PET GLAVNIH SHTÚKOV KER-SHANSKOGA NAVŪKA**, Na višóko sapoved Dŭhovnih Poglavarov is nemshkih preftavlena, ino tretjo krat vŭn dana [...], v’Gratzi, 1777.
- Kocbek, Alenka**
- 1959 *Videm ob Ščavnici: [Diplomska naloga]*, 1959. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)
- Kolarič, Rudolf**
- 1927 Nosni vokali v prvotni slovenščini, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 27–40.
- 1955 Slovenska narečja na Štajerskem, v: *Pogovori o jeziku in slovstvu: Predavanja na zborovanju slovenskih slavistov v Mariboru od 26. junija do 1. julija 1954*, ur. Anton Slodnjak, Maribor: Obzorja, 1955, str. 54–60.

BIBLIOGRAFSKI SEZNAM

- 1956 Središka govornica in spodnjeprleški govor, *Slavistična revija* 9 (1956), str. 162–170.
- 1957 Slovenski Mlinski red 1814, *Slavistična revija* 10 (1957), str. 296–306.
- 1958 Periodizacija razvoja slovenskega jezika, *Slavistična revija* 11 (1958), str. 69–77.
- 1959 Izveštaj o terenskom dijalektološkem radu na Gornjem Dravskom Polju u leto 1959 godine, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Novi Sad) 4 (1959), str. 393–395.
- 1964 Haloški govor, *Prace Filologiczne* (Warszawa) 18 (1964), št. 2, str. 395–401.
- 1968 Prleško narečje, v: *Svet med Muro in Dravo*, ur. Viktor Vrbnjak, Maribor: Obzorja, 1968, str. 630–650.
- 1971 Die Sprache in Adam Bohoričs Arcticae horulae, v: Adam Bohorič, *Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache, Wittenberg 1584 II: Untersuchungen*, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1971 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen IV/2), str. 29–82.
- 1974 Pleteršnikov slovar, v: Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 2, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974, str. I–VI.

Koneski, Blaže

- 1948 Zagubata na intervokalnoto *v* vo zapadnomakedonskote govori, *Godišen zbornik: Filozofski fakultet na Univerzitetot – Skopje* 1 (1948), str. 111–128.

Kopitar, Jernej

- 1808 *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach, 1808 [1809].

Kos, Milko

- 1941 Slovenske prisega loških in blejskih kmetov iz prve polovice 17. stoletja, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 22 (1941), str. 71–74.
- 1950 O starejši slovenski kolonizaciji v Istri, *Razprave prvega razreda SAZU* 1 (1950), str. 53–82.

Kos, Milko – Fran Ramovš

- 1937 *Brižinski spomeniki*, Ljubljana: Akademsko založba, 1937 (Akademsko biblioteka 9).

Kotnik, Fran

- 1913 Dvoje slovenskih fevdnih priseg, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10 (1913), str. 26–35.
- 1926 Mozirska tržanska prisega iz l. 1740, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21 (1926), str. 133–137.

1928 Slovenska prisega iz Hrastovca, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23 (1928), str. 147–148.

Kotnik, Janko

1909/10 *Narečje guštanjske okolice 1: Glasoslovje: [Seminarska naloga]*, [Gradec], 1909/10. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)

1910 *Narečje guštanjske okolice 2: Oblikoslovje: [Seminarska naloga]*, [Gradec], 1910. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)

1910/11 *Der Dialekt von Dobrije 3: Morphologie (Fortsetzung): [Seminarska naloga]*, [Gradec], 1909–1910. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)

Kotnik, S.

1953 Morfologija slovenskega jezika: Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Franca Ramovša [...], *Tribuna* 3 (1953), št. 4 (3. 2. [!– 3. 3.]), str. 5 + 6. (Podpis: –sk–.)

Kovačič, Fran

1908 Dvoje kajkavsko-slovenskih spomenikov iz središkega arhiva, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5 (1908), str. 107–108.

1910 *Trg Središče: Krajepis in zgodovina*, Maribor: Zgodovinsko društvo za Sl. Št., 1910.

1926 *Ljutomer: Zgodovina trga in sreza*, Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.

1926 *Slovenska Štajerska in Prekmurje: Zgodovinski opis*, Ljubljana: Slovenska matica, 1926.

1930 »Kalobski« rokopis slovenskih pesmi iz leta 1651, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 25 (1930), str. 171–205.

Kranjec, Marko

1960–1971 Šuman Josip, *Slovenski biografski leksikon III: Raab–Švikaršič*, ur. Alfonz Gspan, Ljubljana, 1960–1971, str. 724–725.

Kranjec, Miško

1953 *Imel sem jih rad: Povesti o ljudeh*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1953.

Krelj, Sebastijan

1566 *OTROZHIA BIBLIA* [...], V'REGENSPVRGI, MDLXVI.

1567 *POSTILLA SLOVENSKA* [...], RATISBONAE, MDLXVII.

Kuznecov, Pjotr Savvič

1954 *Russkaja dialektologija: Učebnik dlja učitel'skih institutov*, Moskva: Gosudarstvennoe učebno-pedagogičeskoe izdatel'stvo Ministerstva prosvěščenija RSFSR, 1954.

Lamprecht, Arnošt

- 1956 Neskol'ko zamečanii k razvitii fonetičeskoj sistemy praslavjanskogo jazyka, *Sbornik prací filozofické fakulty brněnské university* (Brno) 5: Řady jazykovědné (A), št. 4 (1956), str. 19–23.

Lapajne, Ivan

- 1884 *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*, Ljubljana, 1884.

Laszowski, Emilij

- 1923 *Gorski kotar i Vinodol: Dio državine knezova Frankopana i Zrinskih – mjestopisne i povjesne crtice*, Zagreb: Matica hrvatska, 1923.

Lavrenčič, Primož

- 1752 *MISSIONSKE CATHOLISH KARSHANSKE PEJSSME V'lejtju 1748. vkopsloshene [...]*, v' Celouci, 1752.

Legiša, Lino

- 1951 Kos kraškega narečja, *Razgledi: Mesečnik za književnost in kulturna vprašanja* (Trst) 6 (1951), str. 433–439, 509–513, 567–579.

Lehr-Splawiński, Tadeusz

- 1917 *Ze studjów nad akcentem słowiańskim*, Kraków: Nakładem Akademji Umiejętności, 1917 (Prace Komisji Językowej Akademji Umiejętności w Krakowie 1).
- 1918 Fr. Sedláček. Přízvuk podstatných jmen v jazycích slovanských [...], *Rocznik Slawistyczny* (Kraków) 8 (1918), str. 217–250.
- 1918 *O prasłowiańskiej metatonji*, Kraków: Nakładem Akademji Umiejętności, 1918 (Prace Komisji Językowej Akademji Umiejętności w Krakowie 3).
- 1932 O dialektach prasłowiańskich, *Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929 2: Přednášky*, Praha, 1932, str. 577–585.

Lekov, Ivan

- 1960 *Nasoki v razvoja na fonologičnite sistemi na slavjanskite ezici*, Sofija: Izdanie na B'lgarskata akademija na naukite, 1960.

Leskien, August

- 1893 *Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen I: Die Quantität im Serbischen: B. Das Verhältniss von Betonung und Quantität in den zweisilbigen primären Nomina, C. Das Verhältniss von Betonung und Quantität in den stammbildenden Suffixen mehrsilbiger Nomina*, Leipzig: S. Hirzel, 1893 (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 13/6), str. 529–610 [3–84].

- 1914 *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache 1: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*, Heidelberg: Winter, 1914 (Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher 1: Grammatiken 4).
- Levec, Fran**
- 1878 Die Sprache in Trubers »Matthäus«, *Jahresbericht der Staats-Ober-Real-schule in Laibach für das Schuljahr 1878*, Laibach, 1878, str. 3–43.
- Levec, Vladimir**
- 1897 Slovenska prisega iz l. 1700, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 7* (1897), str. 65–66.
- Ljapunov, Boris Mihailovič**
- 1902 *Něskol'ko zaměčanij o slověnsko-německom" slovarě Pletersnika*, Odesa, 1902.
- Logar, Tine**
- 1941 Akanje in nepoudarjeni vokalizem v horjuljskem govoru: Iz inavguralne disertacije, ki nosi naslov »Horjuljski govor«, *Čas* 35 (1941), str. 207–210.
- 1951 Obsoško-nadiška dialektična meja, *Slavistična revija* 4 (1951), str. 223–247.
- 1954 Dialektološke študije I: Dialektična podoba zgornje savske doline, *Slavistična revija* 5–7 (1954), str. 145–149, 166–167.
- 1954 Dialektološke študije III: Karakteristika in klasifikacija gornjesavinjskih govorov, *Slavistična revija* 5–7 (1954), str. 155–162, 167–168.
- 1954 Dialektološke študije IV: Refleksi za praslovanske nosnike med srednjo Soško in Čepovansko dolino, *Slavistična revija* 5–7 (1954), str. 163–166, 168.
- 1955 Dialektološke študije V: Zanimiv problem iz solkanskega govora, *Slavistična revija* 8 (1955), str. 39–42, 54.
- 1955 Dialektološke študije VII: Pripombe k obsegu in karakteristiki kraščine in notranjščine v Ramovševih Dialektih, *Slavistična revija* 8 (1955), str. 50–55.
- 1955 Karakteristika štajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča, v: *Pogovori o jeziku in slovstvu*, Maribor: Obzorja, 1955, str. 61–65.
- 1956 Dialektološke študije VIII: Prispevek h klasifikaciji pohorskih govorov, *Slavistična revija* 9 (1956), str. 30–34, 44.
- 1956 Dialektološke študije IX: Značilnosti kojščanskega govora, *Slavistična revija* 9 (1956), str. 34–44.
- 1958 Dialektološke študije X: Belokranjski govori, *Slavistična revija* 11 (1958), str. 145–155.
- 1958 O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih:

- Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958, *Slavistična revija* 11 (1958), str. 109–112.
- 1958/59 Iz priprav za lingvistični atlas, *Jezik in slovstvo* 4 (1958/59), str. 129–135.
- 1959 Dialektična podoba Pohorja, *Razprave drugega razreda SAZU* 5 (1959), str. 81–90.
- 1959 Govori na Pivki 1: Glasoslovje in oblikoslovje, *Razprave drugega razreda SAZU* 5 (1959), str. 7–18.
- 1959 O razmerju med gorenjščino in horjuljskim govorom, *Razprave drugega razreda SAZU* 5 (1959), str. 69–77.
- 1959 Prispevek k poznavanju semiškega govora v Beli Krajini, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 2 (1959), str. 107–113.
- 1960/61 Dialektizacija slovenskega jezika, *Jezik in slovstvo* 6 (1960/61), str. 119–122.
- 1961/62 Dialektološke študije XI: Slovenski govori v Istri in njihova geneza, *Slavistična revija* 13 (1961/62), str. 88–97.
- 1963 Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 14 (1963), str. 111–132.
- 1965 Ivan Tominec: Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar, *Naši razgledi* 13 (1964), št. 22 (21. 11.), str. 439.
- 1967 Dialektološke študije XII: Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom, *Slavistična revija* 15 (1967), str. 1–19.
- 1968 Dialektološke študije XIV: Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem, *Slavistična revija* 16 (1968), str. 395–412.
- 1968 Kazalni zaimek v slovenskih narečjih, *Slavia Orientalis* (Warszawa) 17 (1968), str. 347–350.
- 1971 Dialektološke študije XV: Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji, *Slavistična revija* 19 (1971), str. 113–123.
- 1972 Rezijanski dialekt: Glasoslovna skica, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 8 (1972), str. 1–10.
- 1975 *Slovenska narečja: Besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975 (Kondor 154).

Logar, Tine – Jakob Rigler

- 1983 *Karta slovenskih narečij: [Zemljevid], 1 : 350.000*, Ljubljana: DDU Univerzum, 1983. (Priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU.)

Lopašić, Radoslav

- 1884 *Spomeniki hrvatske Krajine 1: Od godine 1479 do 1610*, Zagreb: JAZU, 1884 (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 15).

- Lorentz, Fryderyk**
 1958 *Gramatyka pomorska 1: Fonetyka*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1958.
- Luk'janenko, A. M.**
 1905 *Kajkavskoe narěčie, Kiev*", [1904–]1905. (Ponatis iz: *Universitetskija izvēstija (Kiev*"") 1904–1905.)
- Mahnken, Irmgard**
 1965 *Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen, Die Welt der Slaven* (Wiesbaden) 10 (1965), str. 341–366.
- Majnarić, Nikola**
 1922–1923 Jedna zanimljiva sintaktička pojava u ravnogorskom narječju, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 3 (1922–1923), str. 35–40.
 1938–1939 Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 17 (1938–1939), str. 135–149.
- Malecki, Mieczysław**
 1929–1930 Gwary Ciciów a ich pochodzenie, *Lud Słowiański* (Kraków) I A (1929–1930), str. 3–48.
 1930 *Przegląd słowiańskich gwar Istriji*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1930 (Prace Komisji Językowej 17).
- Mareš, František Václav**
 1956 Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty, *Slavia* (Praha) 25 (1956), str. 443–495.
- Maretić, Tomo**
 1889 *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb: JAZU, 1889 (Djela JAZU 9).
- Matičeto, Milko**
 1972 Ob zibki ljudske lirične pesmi v Režiji, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj* 8 (1972), str. 291–304.
 1978 Ob zbirki ljudske lirične pesmi v Režiji, v: *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*, Špeter Slovenov – Trst, 1978, str. 57–80 (Nediža 2).
- Matković, Marijan**
 1925–1926 Grupe *tft* i *-oŭ* u istočnom dolenskom govoru, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 5 (1925–1926), str. 187–189.

Megiser, Hieronim

1603 *Thefaurus Polyglottus* [...], FRANCOFVRTI AD MOENVM, MDCIII.

Meillet, Antoine

1902 *Études sur l'étymologie & le vocabulaire du vieux slave* 1, Paris: Librairie Émile Bouillon, 1902 (Bibliothèque de l'école des hautes études: Sciences historiques et philologiques 139).

1924 *Le slave commun*, Paris, 1924 (Collection de manuels publiée par l'Institut d'études slaves 2).

Merkh, Rudolf

1916 *Deutsche Ortsnamen in Friaul: Ein Beitrag zur Kenntnis des Landes*, Wien, 1916.

Meško, Jakob – Franc Simonič

1888 *Dr. Gregor Jožef Plohel, imeniten humanist ali dobrotnik slovenski, njegova domačija in rod v Ivanjkovcih*, Beč: Fr. Simonič, 1888.

Metelko, Franc

1825 *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, Laibach, 1825.

Meyer-Lübke, Wilhelm

1890 *Romanische Lautlehre*, Leipzig: Fues's Verlag, 1890 (Grammatik der Romanischen Sprachen 1).

Mikkola, Jooseppi J.

1913 *Urslavische Grammatik: Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen* I: *Lautlehre, Vokalismus, Betonung*, Heidelberg: Winter, 1913 (Indogermanische Bibliothek, I. Abteilung 1/11 – Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher 1: Grammatiken 3).

Miklošič, Fran

1865 *Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred*, Na Dunaju, 1865.

1876 *Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen*, Wien: Braumüller, 1876 (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen 3).

1879 *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien: Braumüller, 1879 (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen 1).

1881 *Slovensko Berilo za osmi gimnazijski razred*, Druga, nekoliko predelana izdaja, Na Dunaju: Karol Graeser, 1881.

1886 *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien: Braumüller, 1886.

- 1926 *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen 4: Syntax*, Heidelberg: Winter, 1926 (Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher 1: Grammatiken 5).
- Milčetić, Ivan**
- 1895 Čakavština Kvarnerskih otoka, *Rad JAZU* (Zagreb) 121 (1895), str. 92–131.
- Milčinski-Slodnjak, Breda**
- 1940 Primčeva predavanja na graškem liceju, *Slovenski jezik: Glasilo Slavističnega društva* 3 (1940), str. 98–105.
- Miletič, Ljubomir**
- 1903 *Südslavische Dialektstudien 2: Das Ostbulgarische*, Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1903 (Schriften der Balkancommission, Linguistische Abtheilung 1).
- Mladenov, Stefan**
- 1929 *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1929 (Grundriß der slavischen Philologie und Kulturgeschichte).
- Močnik, Sonja**
- 1959/60 *Cerkno: [Seminarska naloga]*, 1959/60. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)
- Moguš, Milan**
- 1971 *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska, 1971 (Znanje).
- Molè, Marian**
- 1948 Z historii prasłowiańskiego *ě* w słoweńskim, *Rocznik Slawistyczny* (Kraków) 16 (1948), str. 24–27.
- Mravljak, Josip**
- 1928 *Nadžupnija in dekanija Vuzenica*, Maribor: samozaložba, 1928.
- Munda, Jože**
- 1964 *Bibliografija Slovenske matice 1864–1964: Kronološki pregled in stvarno kazalo*, Ljubljana: Slovenska matica, 1964.

Munih, Mihajl

- 1893 *Narečje v idrijski dolini*: [Seminarska naloga], Gradec, 1893. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)

Murko, Anton Janez

- 1834 *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*, Zweite, umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage, Grätz, 1834.

Murko, Matija

- 1891 Zur Erklärung einiger grammatischer Formen im Neuslovenischen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 14 (1891), str. 89–115.
- 1891, 1892 Enklitike v slovenščini, *Letopis Matice slovenske* 1891, str. 1–65; 1892, str. 51–86.
- 1893 Tri hrvaške listine iz kostanjeviškega samostana, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 3 (1893), str. 209–218.
- 1899 Dr. Vatroslav Oblak, v: *Ant. Knezova knjižnica 6: Zbirka zabavnih in poučnih spisov*, ur. Fran Levec, Ljubljana: Slovenska matica, 1899, str. 142–313.

Nahtigal, Rajko

- 1915 Freisingensia II, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 12 (1915), str. 77–122.
- 1922 *Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung 1: Substantiva auf Konsonanten*, Heidelberg: Winter, 1922 (Slavica 7).
- 1938 *Slovanski jeziki I*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1938.
- 1952 *Slovanski jeziki: Druga, popravljena in pomnožena izdaja*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani (izd.) – DZS (zal.), 1952.

Navratil, Ivan

- 1885 Slovenske národne vraže in prazne vére, primérjane drugim slovanskim in neslovanskim [1], *Letopis Matice slovenske* 1885, str. 117–183.
- 1886 Kresne ali Ivanjske pesni belokranjskih »kresnic«, *Kres* (Celovec) 6 (1886), str. 351–359.
- 1889 Kako izgovarjajo opisovalnega deležnika končnico Beli Kranjci: Meja med *ll^{om}* in *u^{ijem}*, *Dom in svet* 2 (1889), str. 193–196.

Neweklowsky, Gerhard

- 1972 Zur Wortintonation in slowenischen Mundarten Österreichs, *Acta Universitatis Carolinae – Philologica* (Praha) 1 (1972) = *Phonetica Pragensia* 3: *Symposium on intonology*, str. 179–182.
- 1973 *Slowenische Akzentstudien: Akustische und linguistische Untersuchun-*

gen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 21).

Novak, Vilko

- 1936 *Izbor prekmurske književnosti*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1936 (Cvetje iz domačih in tujih logov 9).

Oblak, Vatroslav

- 1887 Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, *Letopis Matice slovenske* 1887, str. 259–315.
- 1889 Starejši slovenski teksti, *Letopis Matice slovenske* 1889, str. 122–202.
- 1888, 1890, 1891 Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 11 (1888), str. 395–423, 523–561; 12 (1890), str. 1–47, 358–450; 13 (1891), str. 25–68.
- 1890 Doneski k historični slovenski dialektologiji, *Letopis Matice slovenske* 1890, str. 180–236; 1891, str. 66–153.
- 1894 Die Halbvocale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 16 (1894), str. 153–197.
- 1894 Protestantske postile v slovenskem prevodu, *Letopis Slovenske matice* 1894, str. 202–219.
- 1895 Drobiž iz starejše književnosti slovenske, *Letopis Slovenske matice* 1895, str. 234–246.
- 1895 Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karol Glaser [...], *Ljubljanski zvon* 15 (1895), str. 237–246, 306–317.
- 1896 Čakavština kvarnerskih otoka. Napisao Prof. J. Milčetić [...], *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 18 (1896), str. 240–247.
- 1896 Lekcii po slavjanskemu jazykoznaniju Timofeja Florinskago [...], *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 18 (1896), str. 247–258.
- 1896 Nešto o megjumurskom narječju, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* (Zagreb) 1 (1896), str. 44–62.

Orožen, Ignac

- 1880 *Das Bisthum und die Diözese Lavant 3/1: Das Archidiakonat Saunien*, Cilli: Johann Rakusch, 1880.

Ozvald, Karel

- 1898 *Morfologija središkega narečja s posebnim ozirom na slovensko dialektologijo*: [*Seminarska naloga*], [Gradec], 1898. (Rokopis: FF, OHK – Slavistika, Rkp (dial.) IV 1.)
- 1904 *Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau*, Separatabdruck aus dem 44. Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Görz, 1904, str. 1–16.

- Pahor, Miroslav**
 1953 Nekatera vprašanja primorske in slovensko-istrske historiografije, *Istrski zgodovinski zbornik* = *Antologia storica istriana* = *Istarski historijski zbornik* (Koper) 1 (1953), str. 147–152.
- Patera, Adolf**
 1881 Materialien zur Geschichte der slavischen Philologie 6: Briefe Kopitars an Dobrovsky, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 5 (1881), str. 275–303.
- Pável, Ágost**
 1909 *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, Budapest: Kiadja a magyar tudományos akadémia, 1909 (Magyarországi szláv nyelvjárások 1).
- Pečar, Fr.**
 1895 Fonetične posebnosti v jeziku Kolemonovega žegna, *Dom in svet* 8 (1895), ov. št. 2–3.
- Pergošić, Ivan**
 1574 *DECRETVM KOTEROGA IE VERBEWCZI ISTVAN DIACHKI POPISZAL* [...], V Nedelifchu, 1574.
- Perušek, Rajko**
 1899 »Bravec« ali »bralec«?: *Jezikoslovna razprava*, Ljubljana: samozaložba, 1899.
- Petrè, Fran**
 1941 Vpliv karantansko-panonske teorije na razplet ilirizma, *Slovenski jezik: Glasilo Slavističnega društva* 4 (1941), str. 112–121.
- Petretić, Petar**
 1651 *SZVETI EVANGELIOMI, Koteremi fzvéta Czirkva Zagrebecska Szlovenzka* [...], VU NEMSKOM GRADCZE, Na jezero Best zto petdeszét i pervo leto.
- Pintar, Luka**
 1895 Slovarski in besedoslovni paberki, *Letopis Slovenske matice* 1895, str. 1–52.
 1904 Iz pozabljenih rokopisov, *Zbornik Slovenske matice* 6 (1904), str. 235–239. (Podpis: L. P.)
- Pirchegger, Simon**
 1927 *Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet*, Leipzig, 1927 (Veröffentli-

chungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin 1).

Pleteršnik, Maks

- 1873 Slovenci, Hrvati in Srbi, v: *Slovanstvo 1: Občni pregled*, Ljubljana: Slovenska matica, 1873, str. 149–198.
- 1894–1895, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895.
1974 (Reproducirani ponatis: Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974.)

Pohlin, Marko

- 1789 *KMETAM ZA POTREBO INU POMOZH[...]*, DUNEJ, [1789].

Polivka, Đuro

- 1909 Pergošičev jezik, v: Karlo Kadlec, *Stefana Verbecija Tripartitum – Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae: Slovenski prevod Ivana Pergošiča iz godine 1574 = Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda I: Spomenici na srpskom jeziku 5*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1909, str. XLVII–CXXIV.

Popović, Ivan

- 1956 Zur Substitution des fremden fim Serbokroatischen, *Zeitschrift für slavische Philologie* (Heidelberg) 24 (1956), str. 32–47.
- 1960 *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1960 (Bibliotheca Slavica).

Potočnik, Matko

- 1910 *Vojvodina Koroška II: Zgodovinski opis*, Ljubljana: Slovenska matica, 1910.

Preglej, Viktor

- 1905 Dve slovenski prisegi iz leta 1715, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1905), str. 82.

Prešeren, France

- 1950 *Prešernove nemške poezije s prevodi Otona Župančiča*, Ljubljana: SAZU, 1950 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 2).

Rački, Franjo

- 1877 *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagrabiae: JAZU, 1877 (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 7).

Radics, Peter

- 1879 Slovenščina v besedi in pismu po šolah in uradih: Kulturno-zgodovinska studija, *Letopis Matice slovenske* 1879, str. 1–33.
- 1900 Opomin pred prisego, zapriseganje in zaslišavanje prič v slovenskem jeziku (l. 1729.), *Slovenski pravnik* 16 (1900), str. 11–13, 41–43.

Raič, Božidar

- 1868 Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru, *Národní koledar in Letopis Matice slovenske 1868: Podučni in zabavni del »národnega koledarja« za leto 1868*, str. 53–76.

Raić, Anton

- 1888 *Stapleton: Neznanege prelagatelja evangelija preložena po Stapletonu v XVII. veku – Ponatis iz progr. c. kr. vél. realke l. 1887 i 1888*, V Ljubljani: samozaložba, 1888.

Ramovš, Fran

- 1913 Dr. Anton Breznik, Izreka v poeziji [...], *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 21 (1913), str. 227–229.
- 1913 Dr. Fr. Ilesič, Izgovor slovenskega knjižnega jezika [...], *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 21 (1913), str. 766–771.
- 1913 Slovarski doneski iz Trubarjevih del, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10 (1913), str. 144–151.
- 1914 Zur slovenischen Dialektforschung, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 35 (1914), str. 329–337.
- 1915 Anton Breznik, Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice [...], *Slovan* 13 (1915), str. 94–95.
- 1916 Sprachliche Miscellen aus dem Slovenischen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 36 (1916), str. 445–460.
- 1917 R. Merkh, Deutsche Ortsnamen in Friaul [...], *Ljubljanski zvon* 37 (1917), str. 668–670.
- 1918 Delo revizije za Dalmatinovo biblijo, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 1 (1918), str. 113–147.
- 1918, 1920 Slovenische Studien, *Archiv für slavische Philologie* 37 (1918, 1920), str. 123–174, 289–330.
- 1920 K zgodovini slovanske konjugacije, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 2 (1920), str. 128–130.
- 1920 Opazke k slovanskim tvorbam pronominalnega debla **q^o*-, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 2 (1920), str. 274–276.
- 1922 Zanimiv primer razvoja prehodnega y v slovenščini, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 2 (1920), str. 130–132.
- 1920–1921 *Historična gramatika slovenskega jezika I–III*, Ljubljana: Društvo slušateljev Filozofske fakultete, 1920–21. (Litografirano.)

- 1921 Die Geschichte des vokalischen / im Slovenischen, v: *Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868–1921*, Kraków, 1921, str. 44–60.
- 1921 Opazke k nenaglašenemu *ê* s posebnim ozirom na praslovansko **éstēja* v slovenskih narečjih, v: *Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliču*, Beograd: Akademsko knjižara S. B. Cvijanovića, 1921, str. 17–23.
- 1921 O slovenskem novoakutiranem *ô* > *ó*, *ô*, *ö*, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 2 (1921), str. 227–239.
- 1921–1922 Slov. *Celje*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 3 (1921–1922), str. 33–34.
- 1921–1922 Slov. *téden* »hebdomas«, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 3 (1921–1922), str. 55–57.
- 1923 Deklinacija slovenskega imena *očä*, *óče* < *отьць*, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani* 1 (1923), str. 392–400.
- 1923–1924 P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovni spisi, I. zvezek [...], *Slavia* (Praha), 2 (1923–1924), str. 115–123.
- 1924 *Historična gramatika slovenskega jezika 2: Konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I).
- 1924 Razvoj imperfekta v rezijanščini, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 4 (1924), str. 117–119.
- 1927 O naravi psl. *tort-* in *tert-* v praslovenščini, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 22–26.
- 1927 O postanku slovenskega dialektičnega *sunce*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 258–260.
- 1927 Prof. Rajko Nahtigal: 1877–1927, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 242–245.
- 1927 Razvoj psl. *ě* v slovenskih dolgih zlogih, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 8–21.
- 1928 Karakteristika slovenskega narečja v Reziji, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7 (1928), str. 107–121.
- 1928–1929 Kolarič Rudolf, Nosni vokali v prvotni slovenščini [...], *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 7 (1928–1929), str. 296.
- 1928–1929 Skok Petar, O zamjeni vlt. *ū* > sl. *y* [...], *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 7 (1928–1929), str. 264.
- 1928–1929 Tesnière Lucien, Sur le système casuel du slovène [...], *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 7 (1928–1929), str. 302.
- 1929 Slovenački jezik, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV: S–Z*, ur. Stanoje Stanojević, Zagreb: Bibliografski zavod, 1929, str. 192–208. (Latinična izdaja.)
- 1929–1930 O premiku akcenta v tipih *zvězdä*, *ženä* in *məglä* v slovenskem jeziku, *Lud Słowiański* (Kraków) I A (1929–1930), str. 48–61.

BIBLIOGRAFSKI SEZNAM

- 1931 *Dialektološka karta slovenskega jezika*, Ljubljana: Rektorat univerze kra-
lja Aleksandra I. in J. Blaznika nasl. – Univerzitetna tiskarna, 1931.
- 1931 Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen,
v: *Mélanges de philologie offerts à M. J. J. Mikkola*, Helsinki, 1931 =
Annales Academiae scientiarum Fennicae (Helsinki) B 27 (1932), str.
218–238.
- 1933 Kratka karakteristika slovenskega narečja na Dolenjskem, v: *Sbornik”
v” čest’ na prof. L. Miletič”*, Sofija: Makedonskija naučen” institut”, 1933,
str. 153–163.
- 1935 *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*, Ljubljana: Učitelj-
ska tiskarna, 1935 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljublja-
ni, Dela I).
- 1935 *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji*, Ljubljana: Akademsko založ-
ba, 1935.
- 1936 *Kratka zgodovina slovenskega jezika 1*, Ljubljana: Akademsko založba,
1936 (Akademsko biblioteka 3).
- 1937 K razvoju ѣ in ѣ v slovenskem jeziku, v: *Zbornik lingvističkih i filoloških
rasprava: A. Beliću o četrdesetogodišnjici njegova naučnog rada*, Beo-
grad: Mlada Srbija, 1937, str. 339–346.
- 1941 Iz pojavov soglasniške sklanje, *Slovenski jezik: Glasilo Slavističnega druš-
tva* 4 (1941), str. 26–32.
- 1944 Fonetična vrednost psl. ě, *Razprave filozofsko-filološko-historičnega raz-
reda SAZU* 2 (1944), str. 111–124.
- 1949 Končnici dat. in lok. pl. *i*-jevske sklanje v slovenščini, *Slavistična revija*
2 (1949), str. 177–183.
- 1950 Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija*
3 (1950), str. 16–23.
- 1951 O praslovanski metatoniji, *Slavistična revija* 4 (1951), str. 157–161.
- 1951 Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma, *Slavistična revija* 4
(1951), str. 1–9.
- 1952 *Morfologija slovenskega jezika: Skripta, prirejena po predavanjih prof.
dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: DZS, 1952.
- 1961 Chronologia względna słoweńskich zjawisk akcentowych, v: *Z badań
nad językami Jugosławii*, ur. Hanna Olszewska, Warszawa: Państwowe
Wydawnictwo Naukowe, 1961 (Zeszyty językoznawcze 6), str. 139–146.
- 1971 *Zbrano delo I*, Ljubljana: SAZU, 1971 (Dela Razreda za filološke in lite-
rarne vede 23/I).

Ravnikar, Matevž

- 1815 *SGODBE ,SVETIGA PI,SMA SA MLADE LJUDÍ 1: SGODBE
,STARIGA SAKONA, V’LUBLANI*, 1815.

Rebol, Frančišek

- 1907, 1908, 1909 Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1 (1907), str. 318–323, 365–375, 412–416, 452–461; 2 (1908), str. 57–63, 130–139, 222–226, 374–380, 423–430; 3 (1909), str. 64–74, 125–129, 203–208.

Řeháček, Luboš

- 1955 Slovanský národopis s hlediska filologického, v: Pavel Josef Šafařík, *Slovanský národopis*, ur. Jaroslav Kramářik, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, str. 198–217.

Renčelj, Ana

- 1959 *Radlje ob Dravi: [Diplomska naloga]*, 1959. (Rokopis: ISJFR, ZRC SAZU.)

Rešetar, Milan

- 1891 Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 13 (1891), str. 93–109, 161–199, 361–388.
1922–1923 Završetak -u u *gen. sing.* muških imenica u slovenskom jeziku, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 3 (1922–1923), str. 1–6.

Ribarić, Josip

- 1940 *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri = Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 9 (1940), str. 1–207.

Rigler, Jakob

- 1955 Vokalna disimilacija v slovenščini, *Slavistična revija* 8 (1955), str. 225–231.
1956/57 K našemu pravorečju, *Jezik in slovstvo* 2 (1956/57), str. 305–308.
1958 Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini, *Slavistična revija* 11 (1958), str. 206–218.
1959–1960 Akcentski tip *kólo* v južni notranjščini, *Slavistična revija* 12 (1959–1960), str. 283–285.
1959–1960 Glasoslovni razvoj predlogov in predpon *na*, *za*, *nad*, *Slavistična revija* 12 (1959–1960), str. 230–248.
1960–1961 O suponiranem slovenskem brkinskem dialektu, *Rocznik Slawistyczny* (Wrocław – Kraków – Warszawa) 21 (1960–1961), str. 27–35.
1961–1962 Tendence pri razvoju *l*-a, *Slavistična revija* 13 (1961–1962), str. 241–252.
1963 *Južnonotranjski govori*, Ljubljana: SAZU, 1963 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 13, Inštitut za slovenski jezik 7).
1963 Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14 (1963), str. 25–78.

- 1964 Glasovna podoba sufiksa *-ěno*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 7 (1964), str. 49–51.
- 1964 K probleme akan'ja, *Voprosy jazykoznanija* (Moskva) 13 (1964), št. 5, str. 36–45.
- 1965 Osnove Trubarjevega jezika, *Jezik in slovstvo* 10 (1965), str. 161–171.
- 1965 Rozwój ę w języku słoweńskim, *Rocznik Slawistyczny* (Wrocław – Warszawa – Kraków) 24 (1965), str. 79–92.
- 1966 Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 9 (1966), str. 97–111.
- 1966 Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 11 (1966), str. 24–35.
- 1967 O akcentuaciji sufiksa *-ost*, *Slavistična revija* 15 (1967), str. 218–229.
- 1967 [Opazka o svetoivanskem govoru], v: *Rusi most: Iz del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev*, ur. Jože Pogačnik, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967 (Sivi Kondor 17), str. 166–167.
- 1967 Pripombe k pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 15 (1967), str. 129–152.
- 1967 Register v Dalmatinovi Bibliji, *Jezik in slovstvo* 12 (1967), str. 104–106.
- 1967 Slovenski vokalizem v tuji obdelavi, *Slavistična revija* 15 (1967), str. 296–301.
- 1968 Dvojni refleksi kratkega ę v slovenščini, *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske* (Novi Sad) 11 (1968), str. 249–255.
- 1968 Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), str. 192–199.
- 1968 Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts, v: *Abhandlungen über die slowenische Reformation*, ur. Branko Berčič, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen I), str. 65–89.
- 1968 *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU, 1968 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 22, Inštitut za slovenski jezik 10).
- 1970 Akcentske variante I, *Slavistična revija* 18 (1970), str. 5–15.
- 1971 Akcentske variante II, *Slavistična revija* 19 (1971), str. 1–12.
- 1972 H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ, *Slavistična revija* 20 (1972), str. 244–251.
- 1972 O rezijanskem naglasu, *Slavistična revija* 20 (1972), str. 115–126.
- 1972 Zbrano delo I Frana Ramovša, *Slavistična revija* 20 (1972), str. 372–373.
- 1973 Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih, v: *Študije o slovstvu in jeziku*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1973, str. 113–128.
- 1975 O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov, *Slavistična revija* 23 (1975), str. 27–40.
- 1976 Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina, *Slavistična revija* 24 (1976), str. 437–465.

- 1976 Reproducirani ponatis Pleteršnika, *Slavistična revija* 24 (1976), str. 279–289.
- 1977 K problematiki daljšanja starega akuta, *Slavistična revija* 25 (1977), kongresna številka, str. 83–99.
- 1977 Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *Slavistična revija* 25 (1977), str. 465–490.
- 1978 Akcentske variante III, *Slavistična revija* 26 (1978), str. 365–374.
- 1924–1927 **Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika** 9, ur. Tomo Maretić, Zagreb: JAZU, 1924–1927.

Rogerij Ljubljanski

- 1731, 1743 *PALMARIUM EMPYREUM, SEU Canciones CXXVI. DE SANCTIS TOTIUS ANNI* [...] 1, CLAGENFURTI, MDCCXXXI; 2, LABACI, MDCCXLIII.

Romuald, oče

[*Škofjeloški pasijon.*] (Rokopis: kapucinski samostan v Škofji Loki.)

Rončević, Nikola

- 1967 Dodatak studiji Tineta Logara »Slovenski govori v Istri«, *Slavistična revija* 15 (1967), str. 335–336.

Rožić, Vatroslav

- 1894 Kajkavački dijalekat u Prigorju, *Rad JAZU* 115 (1893), str. 68–136; 116 (1893), str. 113–174; 118 (1894), 55–115.

Rudelev, Vladimir Georgievič

- 1963 K fonologičeskoj interpretaciji ruskoga akan'ja, *Voprosy jazykoznanija* (Moskva) 12 (1963), št. 2, str. 30–38.

Rupel, Mirko

- 1934 *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1934.
- 1946 *Slovensko pravorečje: Navodila za zbornu ali knjižno izreko*, Ljubljana: DZS, 1946.
- 1949 Vpliv protestantskega literarnega dela v Kastelčevih Bratovskih bukvičah, *Slavistična revija* 2 (1949), str. 111–125.
- 1954 Prispevki k protireformacijski dobi, *Slavistična revija* 5–7 (1954), str. 178–194.
- 1956 Protireformacija in barok, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1: *Do začetkov romantike*, ur. Lino Legiša s sodelovanjem Alfonza Gspana, Ljubljana: Slovenska matica, 1956, str. 261–325.

1956 Slovenski akt ob protireformacijski epizodi v Vipavi 1598, *Slavistična revija* 9 (1956), str. 45–64.

Rupnik, Gašper

1784 *PEISME Od Kershanskiga vuka po versti TEGA KATECHISMA, katiri je na povelu Zefarske Svetlusti na deshele vun povlan [...]*, v'Zellu, LUBLANI, 1784.

Rus, Jože

1939 Jedro kočevskega vprašanja: Zgodovina, sedanjost in bodočnost kočevskega gospodarstva iz njegovih prirodnih in socialnih podlag, v: *Kočevski zbornik: Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda, 1939, str. 131–173.

1941 *Suha roba ali ribniški mali človek*, Ljubljana: Ribniški klub, 1941.

S.

Slovenica, *Ljubljanski zvon* 19 (1899), str. 703.

Sadnik, Linda

1950 Zur Frage des slavischen -ěno-Suffixes, *Slavistična revija* 3 (1950), str. 297–300.

Samilov, Michael

1964 *The Phoneme Jat' in Slavic*, The Hague: Mouton & Co., 1964 (Slavic Printings and Reprintings 32).

Scheinigg, Janez

1881, 1882 Obraz rožanskega razrečja na Koroškem, *Kres* (Celovec) 1 (1881), str. 412–415, 459–465, 525–527, 561–563, 617–621, 663–667; 2 (1882), str. 427–431, 475–479, 529–532, 582–585, 628–630.

1882, 1883 Die Assimilation im Rosenthaler Dialect: Ein Beitrag zur kärntisch-slovenischen Dialectforschung, *Programm des k. k. Staats-Gymnasiums zu Klagenfurt* 32 (1882), str. 3–27.

1883 Jarnikova zapuščina, *Kres* (Celovec) 3 (1883), str. 211–214, 321–327, 373–376, 419–421, 473–477, 530–534, 578–582, 625–628.

Schmidt, Johannes

1872 *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, Weimar: Böhlau, 1872.

Schönleben, Janez Ludvik

1672 *EVANGELIA INU LYSTUVI. NA V'SE NEDELE INU Jmenitne Prasnike [...]*, v'Nemfkim Gradzu, MDCLXXII.

Schwarz, Ernst

- 1927 Zur Chronologie von asl. *a* > *o*, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 41 (1927), str. 124–136.
- 1928 Zur Geschichte der Nasalvokale im Slovenischen, Čechischen und Sorbischen, *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) 5 (1928), str. 124–134.

Simonič, Franc

- 1903–1905 *Slovenska bibliografija* 1: *Knjige (1550–1900)*, Ljubljana: Slovenska matica, 1903–1905.

Skalar, Adam

- 1643 *Shulla tiga premishluuana sloshena skusi brata Ioannesa Wolfā* [...], 1643. (Rokopis: NUK, Cod. Kop. 25.)

Skok, Petar

- 1921 Studije iz srpskohrvatske toponomastike, v: *Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću*, Beograd: Akademsko knjižara S. B. Cvijanovića, 1921, str. 119–128.
- 1926 Lat. Caisar = Caesar, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani* 3 (1926), str. 33–44.
- 1927 O zamjeni vlt. *ū* > sl. *y*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6 (1927), str. 1–7.
- 1931 Iz slovenačke toponomastike, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8 (1931), str. 118–125.
- 1948 Leksikologijske studije, *Rad JAZU* (Zagreb) 272 (1948), str. 5–90.

Slekovec, Matej

- 1879 Središčani in Ormožki grajščaki: Zgodovinski spominki, *Slovenski gospodar* (Maribor) 13 (1879), str. 363–364, 372–373, 380–381, 388–389, 395–396.
- 1882 Dve središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja, *Kres* (Celovec) 2 (1882), str. 523.
- 1882 Slovensko tožilno pismo iz l. 1648, *Kres* (Celovec) 2 (1882), str. 282–283.
- 1885 *Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju: Krajepisno-zgodovinske črtice*, Maribor, 1885.
- 1887 Drobtinice za zgodovino slov. šolstva, *Popotnik* (Maribor) 8 (1887), str. 9–11, 21–24, 37–39, 54–57, 73–75, 86–88, 104–107, 120–122, 135–137.
- 1896 Dva stara rokopisa, *Dom in svet* 9 (1896), št. 19, ov. III–IV.
- 1898 Doneski k zgodovini cerkvâ in farâ na Kranjskem, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 8 (1898), str. 41–47.

- 1902 *Kapela Žalostne Matere božje v Središču in njen častni venec*, Maribor: samozaložba, 1902, 73.
- 1970 *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I, ur. Anton Bajec idr., Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970.
- 1950 *Slovenski pravopis*, ur. Fran Ramovš idr., Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1950.
- 1962 *Slovenski pravopis*, ur. Anton Bajec idr., Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1962.
- Sovrè, Mitja**
- 1956 Akzent und Vokalismus im Slovenischen, *Filologiska Meddelanden* (Stockholm) 1956, št. 1, str. 1–13; št. 2, str. 1–16.
- Sreznevskij, Izmail Ivanovič**
- 1841 O narčijah” slavjanskih”, *Žurnal” ministerstva narodnago prosvěščenija* (Sanktpeterburg”) 1841 (sept.), str. 133–164.
- 1845 Obozrènie glavnyh” čert” srodstva zvukov” v” narčijah” slavjanskih”, *Žurnal” ministerstva narodnago prosvěščenija* (Sanktpeterburg”) 1845 (okt.), str. 149–186.
- Stanislav, Jan**
- 1932 *Liptovské nárečia*, Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1932.
- Stanonik, Marija**
- 1977 Govor Žirovske kotline in njenega obrobja, *Slavistična revija* 25 (1977), str. 293–309.
- Stapleton**
- Evangelia*. (Rokopis: NUK, 178 II.C. a.) → Anton Raič
- Stieber, Zdzisław**
- 1964 Prsłow. věža (veža) i znaczenie tego wyrazu, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 7 (1964), str. 45–47.
- 1952 *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1952.
- Stoilov, Anton P.**
- 1930 Akane v” rodopski pomaški govori, *Spisanie na B”lgarskata akademija na naukitè* (Sofija) 43 = *Klon” istoriko-filologičen” i filosofsko-obščestven”* 21 (1930), str. 129–147.

Stojkov, Stojko

- 1962 *B'lgarska dialektologija*, Sofija: D'ržavno izdatelstvo »Nauka i izkustvo«, 1962.
- 1962 K'm vokalizma na smoljanskija govor, *Ezik i literatura* (Sofija) 17 (1962), str. 19–24.
- 1963 Akane v govora na s. Trigrad, Devinsko, *B'lgarski ezik* (Sofija) 13 (1963), str. 8–21.

Strohal, Rudolf

- 1903 Osobine današnjega lokvarskoga narječja, *Rad JAZU* (Zagreb) 152 (1903), str. 162–248.
- 1903 Osobine današnjega delničkoga narječja, *Rad JAZU* (Zagreb) 153 (1903), str. 115–208.
- 1905 Osobine današnjega ravnogorskoga narječja, *Rad JAZU* (Zagreb) 162 (1905), str. 28–109.
- 1910–1911 Hrvatske glagolske listine, bilješke i napisi, *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 19 (1910–1911), str. 96–112 + pril.
- 1913 Današnje narječje u Brodu na Kupi, *Rad JAZU* (Zagreb) 196 (1913), str. 53–85.
- 1930 Nešto o povijesti hrvatskoga jezika u Čabarskom kotaru, *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 39 (1930), str. 77–79.
- 1930 Vokalizacija glasa »l« u hrvatskom jeziku, *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 39 (1930), str. 228–230.

Suhadolnik, Stane

- 1959/60 Cigaletov besednjak, *Jezik in slovstvo* 5 (1959/60), str. 225–230.

Svane, Gunnar Olaf

- 1958 *Grammatik der slowenischen Schriftsprache*, Kopenhagen: Rosenkilde und Bagger, 1958.

Svetokriški, Janez → Janez Svetokriški**Šafařík, Josef Pavel (= Jozef Pavol Šafárik)**

- 1842 *Slowanský národopis*, w Praze: samozaložba, 1842.
- 1955 *Slovanský národopis*, ur. Jaroslav Kramařík, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.

Šahmatov, Aleksandr Aleksandrovič

- 1884 Beiträge zur russischen Grammatik, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 7 (1884), str. 57–77.
- 1902 Russkoe i slovenskoe akan'e, v: *Sbornik statej posvjaščennyh" F. F. For-*

- tunatovu, po slučaju 30-lětija ego učenoj i prepodavatel'skoj dějatel'nosti v" Moskovskom" universitetě 1872–1902*, Varšava, 1902, str. 1–92.
- 1903 K" istorii zvukov" russkago jazyka: Obščeslavjanskoe ä, *Izvēstija otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk*" (Sankt-peterburg") 6 (1903), knj. 4, str. 269–293.
- 1903 Russkoe i slovenskoe akan'e, *Russkij filologičeskij vestnik*" (Varšava) 48 (1903), str. 1–91.
- 1915 *Očerki" drevnějšago perioda istorii russkago jazyka*, Petrograd", 1915 (*Ėnciklopedija slavjanskoj filologii* 11.1).

Šašel, Josip – Fran Ramovš

- 1936–1937 *Narodno blago iz Roža*, Maribor: Zgodovinsko društvo, 1936–1937 (Arhiv za zgodovino in narodopisje 2).

Šivic-Dular, Alenka

- 1972/73 Vramčev jezik in kajkavsko narečje, *Jezik in slovstvo* 18 (1972/73), str. 297–298.

Škorjanc, Tina

- 1960 *Črna pri Kamniku: [Diplomska naloga]*, 1960. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)

Škrabec, Stanislav

- 1870 O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi, v: *Programm des kaiserl. königl. Gymnasiums zu Rudolfswerth (Novomesto) veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1870*, Laibach: Verlag des k. k. Gymnasiums, 1870, str. 3–42. [Ponatisa: JS I, str. 1–59; JD 4, str. 11–59.]
- 1881 Nekoliko o svojilnih zaimkih, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* 2 (1881), 8–12 b–d. [Ponatis: JD 1, str. 82–100.]
- 1883 Popravki in dostavki, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 3 (1882), 1 c–d, 2–4 b–d, 5 b–c, 6–12 b–d. [Ponatis: JD 1, str. 103–148.]
- 1884 Nove knjige, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 4 (1883), 6 b–d. [Ponatis: JD 1, str. 170–172.]
- 1883 Odgovor na pismo v 4. in 5. zvezku, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 4 (1883), 7–12 b–d. [Ponatis: JD 1, str. 174–196.]
- 1887–1888 Nekaj o končnicah naše »sestavljene sklanje«, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 7 (1887–1888), 5 b–d. [Ponatis: JD 1, str. 310–312.]
- 1888–1889 Zimske mušice, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 8 (1888–1889), 7 c–d, 8–12 b–d. [Ponatis: JD 1, str. 367–388.]
- 1889–1890 Cusani, Christianus moribundus, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Go-

- rica) 9 (1889–1890), 1–12 b–d. [Ponatisa: JS I, str. 379–444; JD 1, str. 390–436.]
- 1890–1891 Napake v izreki in naglaševanju naše knjižne slovenščine, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 10 (1890–1891), 1–12 b–d; 11 (1892), 5 b–d, 7 b–d. [Ponatisa: JS I, str. 445–500; JD 2, str. 8–54, 72–82.]
- 1892 Ueber einige schwierigere Fragen der slovenischen Laut- und Formenlehre, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 14 (1892), str. 321–347.
- 1893, 1894, 1895 Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 12 (1893), 1b–c, 2 b–d, 3 b–c, 4–12 b–d; 13 (1894), 1–7 b–d, 8 b–c, 9–12 b–d; 14 (1895), 1 b–d, 3–5 b–d. [Ponatisa: JS II, str. 1–80 (delno); JD 2, str. 104–113, 116–181, 184–202, 208–218.]
- 1897 Valjavčev »Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku« in prihodnja slovenska slovnica, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 14 (1895), 7–10 b–d, 12 b–d; 15 (1896), 1 b–d [Ponatis: JD 2, str. 224–238, 244–250.]
- 1898–1899, 1900 Knjižne novosti: Slovenski pravopis, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 17 (1898–1899), 6 c–d, 7–12 b–d; 18 (1900), 1 b–d, 3–7 b–d. [Ponatis: JD 2, str. 365–366, 368–374, 376–378, 380–382, 384–386, 388–390, 392–394, 400–410, 412–418.]
- 1900–1901, 1901–1902 A. Janežičeva Slovenska slovnica, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 18 (1900–1901), 8–11 b–d, 12 b–c; 19 (1901–1902), 1 b–d, 3–4 b–d, 6 d, 8–10 b–d. [Ponatis: JD 2, str. 420–437, 440–442, 448–454, 462, 468–478.]
- 1902 A. Šahmatov, Russkoje i slovenskoje akanije, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 20 (1902), 3 b. [Ponatis: JD 3, str. 16.]
- 1904 Izvestija Otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk 1903 g., *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 20 (1903), 7 b–d. [Ponatis: JD 3, str. 32–34.]
- 1903, 1904, 1905 O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 20 (1903), 8–12 b–d; 21 (1904), 1–12 b–d; 22 (1905), 1–6 b–d, 8 b–d. [Ponatis: JD 3, str. 36–42, 44–54, 56–126, 132–134.]
- 1910, 1911, 1912 Praesens effectivum, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 27 (1910), 10–12 b–d; 28 (1911), 1 b–d, 5 b–d, 7 b–d, 9–12 b–d; 29 (1912), 1 b–d, 3–7 b–d. [Ponatis: JD 3, str. 384–398, 412–414, 420–422, 428–446, 452–470.]
- 1913 Knjižna novost: »Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii ..., *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 30 (1913), 9–10 b–d [Ponatis: JD 3, str. 524–530.]
- 1913, 1914, 1915 Naša fonetika v prozi in poeziji, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 30 (1913), 1–8 b–d, 11 b–d; 31 (1914), 8–12 b–d; 32 (1915), 2 c–d, 3–5 b–d. [Ponatis: JD 3, str. 492–522, 532–534, 568–586, 593–606.]

- 1914 Knjižne novosti: Zbirka slovenskih povesti, *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Gorica) 31 (1914), 6 b–c. [Ponatis: JD 3, str. 560–561.]
- 1916–1919 *Jezikoslovni spisi* I, Ljubljana: Leonova družba, 1916–1919. [Tule: JS I.]
- 1921 *Jezikoslovni spisi* II, 1. snopič, Ljubljana: Leonova družba, 1921. [Tule: JS II.]
- 1994–1998 *Jezikoslovna dela* 1–4, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1994–1998. [Tule: JD 1–4.]

Šojat, Antun

- 1967 Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 10 (1967), str. 150–153.
- 1969, 1970, 1971 Kratki navuk jezičnice horvatske: Jezik stare kajkavske književnosti, *Kaj: Časopis za kulturu i prosvjetu* (Zagreb) 2 (1969), št. 3–4, str. 49–61, št. 5, str. 65–80, št. 7–8, str. 49–64, št. 10, str. 65–80, št. 12, str. 65–80; 3 (1970), št. 2, str. 81–96, št. 3–4, str. 65–80, št. 10, str. 49–64; 4 (1971), št. 10, str. 81–96, št. 11, str. 65–80.
- 1973 Kajkavsko narječje u 16. stoljeću i problem njegova podrijetla, *Suvremena lingvistika* (Zagreb), št. 7–8 (1973), str. 73–76.

Šolar, Jakob

- 1951 Spirantični nosnik v slovenščini, *Slavistična revija* 3 (1951), str. 429–440 + pril.

Štrekelj, Karel

- 1887 *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, Wien, 1887.
- 1895–1923 *Slovenske narodne pesmi* 1–4, Ljubljana: Slovenska matica, 1895–1923.
- 1900 Pisma in zapiski iz Cafove ostaline, *Zbornik Slovenske matice* 2 (1900), str. 173–258.
- 1904 K spisu »Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1 (1904), str. 110–112.
- 1904 Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1 (1904), str. 24–51.
- 1911 *O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah: Opomnje o slovenskem glasoslovju in rabi nekaterih oblik in besed*, Ljubljana: [samozaložba], 1911.
- 1914 Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes I: Vokalismus, *Archiv für slavische Philologie* 35 (1914), str. 130–150.
- 1922 *Historična slovnica slovenskega jezika*, Maribor: Zgodovinsko društvo, 1922.

Šuman, Josip

- 1876 Svarabhakti, *Zora* (Maribor) 5 (1876), str. 244–245, 259–261, 292–294, 306–307, 322–325.
- 1884 *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohora, 1884.
- 1885 Odgovor na Štrekljevo kritiko moje slovnice, *Ljubljanski zvon* 5 (1885), str. 429–443, 501–506, 567–573.
- 1890 Die Sprache der Slovenen, v: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Steiermark*, Wien: Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1890, str. 225–238.

ok. 1783 **TA VELIKI KATECHISMUS, SPRA, SHANJAM, INU, S ODGOVORAM SA ZESSAR, SKE KRALOVE DESHELE INU, SHOLLE [...], V'Grazi, [ok. 1783].**

Tentor, Mate

- 1950 Leksička slaganja creskog narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika, *Razprave drugega razreda SAZU* 1 (1950), str. 67–92.

Tesnière, Lucien

- 1925 Du traitement *i* de *ě* en styrien, *Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer*, Paris, 1925 (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves 2), str. 246–251.
- 1925 *Les formes du duel en slovène*, Paris, 1925 (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves 3).
- 1925 *Les formes du duel en slovène: Atlas linguistique – pour servir à l'étude du duel en slovène*, Paris, 1925 (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves 3).
- 1925 Sur le système casuel du slovène, *Mélanges linguistique offerts à M. J. Vendryès*, Paris, 1925 (Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris 17), str. 347–361.
- 1925 Sur quelques développements de nasales en slovène, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* (Paris) 24 (1925), str. 150–182.
- 1929 L'accent slovène et le timbre des voyelles, *Revue des études slaves* (Paris) 9 (1929), str. 89–118.
- 1950 Les voyelles nasales slaves et le parler slovène de Replje, *Slavistična revija* 3 (1950), str. 263–266.

Tominec, Ivan

- 1913/14 *Črnovrško narečje: Seminarska naloga*, Gradec, 1913/14. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)
- 1964 *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*, Ljubljana: SAZU, 1964 (Dela Razreda za filološke in literarne vede 20, Inštitut za slovenski jezik 9).

Tominšek, Josip

- 1903 *Narečje v Bočni in njega sklanjatev*, Ponatis iz »Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph Staatsgymnasiums in Krainburg, 1902/1903«, Ljubljana, 1903.

Tomson, Aleksandr Ivanovič

- 1912 O ruskom” ĺ i ego perehodě v” ū, *Izvēstija otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk*” (Sanktpeterburg”) 16 (1912), knj. 3, str. 151–154.

Tomšič, France

- 1931 Sacrum Promptuarium in knjižna slovenščina, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8 (1931), str. 1–15.
- 1961/62 Posebna vokalizacija polglasnika, *Jezik in slovstvo* 7 (1961/62), str. 192.

Toporišič, Jože

- 1961 Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju, *Dolenjski zbornik*, ur. Stanko Škaler, Novo mesto: Dolenjska založba, 1961, str. 203–222.
- 1962 Ablösung des relevanten Wortintonationssystems durch den Quantitätsunterschied in einer slovenischen Mundart, *Scandoslavica* (Copenhagen) 8 (1962), str. 239–254.
- 1962 Die slovenische Dialektforschung, *Zeitschrift für slavische Philologie* (Heidelberg) 30 (1962), str. 383–416.
- 1963 Zamenjava tonemske opozicije s kvantitetno v moščanskem govoru brežiškega Posavja, *Slavistična revija* 14 (1963), str. 206–209.
- 1965 *Slovenski knjižni jezik* 1, Maribor: Obzorja, 1965.
- 1967 Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika, *Slavistična revija* 15 (1967), str. 64–108.
- 1968 Liki slovenskih tonemov, *Slavistična revija* 16 (1968), str. 315–393.
- 1970 Slovenski pogovorni jezik, *Slavistična revija* 18 (1970), str. 55–70.
- 1976 *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.

Torbiörnsson, Tore

- 1925 Zwei slavische Kasusformen, *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) 1 (1925), str. 74–78.

Trávníček, František

- 1935 *Historická mluvnice československá. Úvod, hláskosloví a tvarosloví*, Praha: Melantrich a. s., [1935] (Vysokoškolské rukověti, Řada spisů duchovědných 2).

Trdina, Janez

- 1948 *Zbrano delo 2: Spomini, 2. del*, Ljubljana: DZS, 1948 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).

Trost, Andreas

- 1588 *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA* [...], TVBINGAE, MDLXXXVIII.

Trstenjak, Alojzij

- 1912 Slovenski robotni patent cesarice Marije Terezije z dne 3. grudna 1778 za Štajersko, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 9 (1912), str. 133–134.

Trubačev, Oleg Nikolaevič

- 1959 *Istorija slavjanskih terminov rodstva i nekotoryh drevnejših terminov obščestvennogo stroja*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1959.

Trubar, Primož

- 1550 *Catechismus In der Windischenn Sprach*, [Tübingen, 1550].
- 1555 *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA, SDAI PERVIZH VTA Slovenski Jefig preobernen* [...], [Tübingen], MDLV.
- 1557 *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, VTIM SO VSI SHTYRI EVANGELISTI INV TV DIANE tih Jogrou* [...], TVBINGAE, MDLVII.
- 1560 *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA* [...], V TIBINGI, MDLX.
- 1561 *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY HTIM CORINTARIEM, INV TA HTRIM GALAtariem* [...], V TIBINGI [...], MDLXI.
- 1564 *CERKOVNA ORDNINGA*, [Tübingen, 1564].
- 1566 *Ta celi Pfalter Daidou* [...] *skufi PRIMOSHA TRVBERIA* [...], VTIBINGI, MDLXVI.
- 1567 *SVETIGA PAVLA LYSTVVI, HTIM EFESERIEM, FILIPERIEM, COLOSSERIEM, TESSALONIHERIEM, Tmoteu, Titu inu Filomenu* [...], V TIBINGI, MDLXVII.
- 1575 *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA* [...], V TIBINGI, MDLXXV.
- 1582 *TA CELI NOVI TESTAMENT* [...] *na dua maihina deilla resdilen* [...], VTIBINGI, MDLXXXII.
- 1595 *HISHNA POSTILLA D. MARTINA LVTHERIA, ZHES TE NEDELSKE INV TEH IMENITISHIH PRASNIKOU Evangelie* [...], v'TIBINGI, MDXCV.

Tschinkel, Hans

- 1908 *Grammatik der Gottscheer Mundart*, Halle a. S.: M. Niemeyer, 1908.

Tulščak, Janž

- 1579 *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE SA vŕe potreibe inu Stanuve [...], V LVBLANI, MDLXXIX.*

Turgenjev, Ivan Sergejevič

- 1951 *Izbrano delo 1: Novele in povesti*, prev. Janko Moder, Ljubljana: DZS, 1951.

Urbańczyk, Stanisław

- 1962 *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ²1962.

Vaillant, André

- 1950 *Grammaire comparée des langues slaves I: Phonétique*, Lyon – Paris: IAC, 1950 (Les langues du monde: Grammaire, philologie, littérature 6).

Valjavec, Matija

- 1879 Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini 2: Naglas u substantiva mužkoga roda (ъ-deklinacija), *Rad JAZU* (Zagreb) 48 (1879), str. 130–169.
- 1881 Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku 3: Naglas u riječi srednĕga roda, *Rad JAZU* (Zagreb) 56 (1881), str. 1–62.
- 1881 Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku [3]: Ostatak, *Rad JAZU* (Zagreb) 57 (1881), str. 1–80.
- 1882 Prinos k naglasu u (novo-)slovenskom jeziku [4]: Naglas u supstantiva ženskoga roda na suglasno (ъ-deklinacija), *Rad JAZU* (Zagreb) 60 (1882), str. 1–116.
- 1885 Iz kotoribskoga protokola, *Kres* (Celovec) 5 (1885), str. 426–431, 536–540, 584–587, 635–639.
- 1891 Prinos k naglasu u (novo-)slovenskom jeziku [6]: Naglas u infinitivu i supinu, *Rad JAZU* (Zagreb) 105 (1891), str. 49–141.
- 1892 Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini [6]: Naglas u participima, *Rad JAZU* (Zagreb) 110 (1892), str. 1–109.
- 1894 Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i hrvatskoj kajkavštini [6]: Svršetak CX. knĕge »Rada«, *Rad JAZU* (Zagreb) 118 (1894), str. 137–221.
- 1894 Prinos k naglasu u (novo-)slovenskom jeziku i hrvatskoj kajkavštini 7: Naglas u adjektiva i pronomina, *Rad JAZU* (Zagreb) 119 (1894), str. 143–238.
- 1895 Prinos k naglasu u (novo-)slovenskom jeziku i hrvatskoj kajkavštini 7: Naglas u adjektiva i pronomina (Svršetak iz prednĕga Rada), *Rad JAZU* (Zagreb) 121 (1895), str. 132–185.
- 1897 Glavne toĕke o naglasu knĕževne slovenštine, *Rad JAZU* (Zagreb) 132 (1897), str. 116–213.

van Wijk, Nicolaas → Wijk, Nicolaas van

Varnica, Šime

1900 Iz Gradišta: Narodni život i običaji [1], *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* (Zagreb) 5 (1900), str. 120–131.

Vidoeski, Božo

1950 *Porečkiot govor*, Skopje: Filozofski fakultet na univerzitetot Skopje, Katedra za južnoslovenski jazici, 1950 (Diplomski raboti 1).

Vobovnik, Drago

1959 *Vuzenica: [Diplomska naloga]*, 1959. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)

Vodnik, Branko

1913 *Povijest hrvatske književnosti I: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska, 1913.

Vodušek, Božo

1961 Grundsätzliche Betrachtungen über den melodischen Verlauf der Wortakzente in den zentralen slowenischen Mundarten, *Linguistica* (Ljubljana) 4 (1961), str. 20–39.

Volčanšek, Anka

1959/60 *Zgornji Obrež: [Seminarska naloga]*, 1959/60. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)

Volkmer, Leopold

1783 *PESME K-TEM OPRAVILI TE SVETE MESHE, S-TOJ PESMOJ PRED PREDGOJ [...], V'-GRAZI*, 1783.

Voltić, Josip (= Jose Voltiggi)

1803 *RICSOSLOVNIK (VOCABOLARIO – WÖRTERBUCH) ILLIRISKOJA, ITALIANSKOJA I NIMACSKOJA JEZIKA [...]*, U BECSU, 1803.

Vondrák, Václav

1896 *Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví*, Praha: Nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896.

1924 *Vergleichende slavische Grammatik I: Lautlehre und Stammbildungslehre*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ²1924.

Vramec, Antun

- 1586 *POSTILLA NA VSZE LETO PO NEDELNE DNI VEZDA znouich iz-praulena flouenfzkim iefzikom*, Varařdin, MDLXXXVI.
- 1586 *POSTILLA VESZDA ZNOVICH ZPRAVLENA SZLOuenfzkim iefzikom po godoune dni, na vfze leto*, Varařdin, MDLXXXVI.

Vratuša, Anton

- 1939 Jezikovne razmere v severnem Prekmurju in slovenskem Porabju, *Slovenski jezik: Glasilo Slavističnega društva* 2 (1939), str. 213–228.

Vuga, Josip

- 1916/17 *Narečje zapadnih Slovenskih goric (»Goričansko« narečje): Seminarska naloga*, [Gradec], 1916/17. (Kopija rokopisa: ISJFR, ZRC SAZU.)

Vujović, Luka

- 1958 Kako se razvio ekavizam mrkovičkog govora?, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 23 (1958), str. 235–246.

Wester, Josip

- 1901 Dve slovenski knjižici iz 18. stoletja, *Ljubljanski zvon* 21 (1901), str. 647–648.

Wijk, Nicolaas van

- 1949–1950 K istorii fonologičeskoj sistemy v obščeslavjanskom jazyke pozdnego perioda, *Slavia* (Praha) 19 (1949–1950), str. 293–313.

Woldřich, Jan Nepomuk

- 1881 *Somatologija ali nauk o človeškem telesu učiteljiščem in višjim učilnicam*, prev. Fran Erjavec, Ljubljana: Slovenska matica, 1881.

Zadravec, Franc

- 1955/56 Pogovori o jeziku in slovstvu, *Jezik in slovstvo* 1 (1955/56), str. 59–64.

Zakelj, Francesco

- 1960–1961 *Fonologia del dialetto resiano*, Istituto Universitario Orientale Napoli, 1960–1961. (Rokopis.)

Zakrajšek, Fran

- 1866 Slovensko podnarečje na Primorskem: Jezikoslovna črtica, *Slovenski glasnik* (Celovec) 9, zv. 12 (1866), str. 340–345, 394–400, 432–440.

Založnik, Mira

- 1960 *Seminarska naloga: Zibika*, 1960. (Rokopis: ISJFR, ZRC SAZU.)

- Zavadlal, Mihael**
 1891 Die Sprache in Kastelec' »Bratovske Bvqvice S. Roshenkranza«, *Separatadruck aus dem Programme des k. k. Staats-Gymnasiums in Cilli vom Jahre 1891*, Cilli, 1891.
- Zdovc, Pavel**
 1972 *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten: Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1972 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 20).
- Zečević, Vesna**
 1973 Milan Moguš: Fonološki razvoj hrvatskog jezika, *Filologija* (Zagreb) 7 (1973), str. 276–277.
- 1953 *Zgodovina narodov Jugoslavije 1: Do začetka XVI. stoletja*, Ljubljana: DZS, 1953.
- Zgrablić, D.**
 1905 *Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri* [1], Pula, 1905, str. 3–29. (Posebni odtis iz: *Program c. k. velike gimnazije u Pazinu za školsku godinu 1904/05.*)
 1906 *Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri* [2]: *Nastavak*, Pula, 1906, str. III–XXIV. (Posebni odtis iz: *Program c. k. velike gimnazije u Pazinu za šk. god. 1905/06.*)
 1907 *Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri* [3]: *Svršetak*, Pula, 1907, str. III–XXXIX. (Posebni odtis iz: *Program c. k. velike gimnazije u Pazinu za šk. god. 1906/07.*)
- Zorko-Leb, Zinka**
 1960 *Zgornja Kapla: [Diplomska naloga]*, 1960. (Listkovno gradivo: ISJFR, ZRC SAZU.)
- Zubatý, Josef**
 1893 Zur Declination der sog. -jā- und -jo-Stämme im Slavischen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 15 (1893), str. 493–518.
- Zwoliński, Przemysław**
 1949 Przejście *ł* ≥ *u* w języku polskim, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* (Kraków) 9 (1949), str. 81–96.

Žolgar, Mihael

- 1872 Različnosti v slovenskem ljudskem jeziku, *Letnik c. kr. realne gimnazije v Kranji za šolsko leto 1872*, Kranj, 1872, str. 3–16.

Županić, Niko N.

- 1920 Etnogeneza Jugoslovenâ, *Rad JAZU* (Zagreb) 222 (1920), str. 137–193.

- 1885 **Župnija** sv. Lovrenca na Dravskem polju. Krajepisno-zgodovinske črtice. Spisal Matej Slekovec [...], *Kres* (Celovec) 5 (1885), str. 543.

Žuravlev, Vladimir Konstantinovič

- 1961 Formirovanie gruppovogo singlarmonizma v praslavjanskom jazyke, *Voprosy jazykoznanija* (Moskva) 10 (1961), št. 4, str. 33–45.
- 1962 Genezis odnoj obščeslavjanskoj izoglossy, v: *Vsesojuznaja konferencija po slavjanskoj filologii: 17–22 dekabnja 1962 goda*, ur. B. A. Larin – V. B. Obolevič – G. I. Safronov, Leningrad: Leningradskij ordena Lenina gosudarstvennyj universitet imeni A. A. Ždanova, Filologičeskij fakul'tet, 1962, str. 75–78.
- 1963 Iz istorii vokalizma v praslavjanskom jazyke, *Voprosy jazykoznanija* (Moskva) 12 (1963), št. 2, str. 8–19.

Krajšave

glagoli I₂ glagol, I. vrsta, 2. razred
glagoli I₃ glagol, I. vrsta, 3. razred
glagoli I₄ glagol, I. vrsta, 4. razred

>, → v
<, ← iz
xxx × yyy se križa z
xxx : yyy proti
*xxx rekonstruirana oblika

A = (1) akuzativ; (2) alpska narečna skupina

A. = akuzativ
acc. = akuzativ
act. = aktiv
adi. = adjektiv
adj. = adjektiv
adv. = adverb
ak. = akuzativ
akc. = akcentuiran, akcentski
akuz. = akuzativ
anal. = analogičen, analogično
arh. = arhaičen
atem. = atematičen
atemat. = atematičen
B = Bela
Ba = Anton Bajec
Ben. Slovenija = Beneška Slovenija
Bohor. = Bohorič
C = konzonant
cas. obl. = casus obliquus
cirkumfl. = cirkumfleksiran
Cm = Marjan Cedilnik
čak. = čakavsko
čš. = češko
čš.-slš. = češko-slovaško, češko in slovaško
češ. = češko

češč. = češčina
D = dativ
D. = dativ, dativen
daj. = dajalnik
Dalm. = Dalmatin
dat. = dativ
del. = deležnik
dial. = dialekt, dialektalen, dialektičen,
dialektalno
dift. = diftong
dipl. naloga = diplomatska naloga
dl. = dual
Dm = Marija Dolenc
dol. = (1) dolensko; (2) določen
du. = dual, dualen
Dv = Vida Drešar
ed. = ednina
etim. = etimološki
etimol. = etimološki
ev. = evangelij
f. = femininum
fem. = femininum, femininski
femin. = femininum
fl. = fleksija
fonet. = fonetičen
G = genitiv
G. = genitiv
gen. = genitiv
gl. = glej
glag. = glagolski
gor. = gorenjsko
gr. = grško
h. i. = hišno ime
hrv. = hrvaščina, hrvaško
I. = instrumental, instrumentalen
ide. = indoevropsko

KRAJŠAVE

idr. = in drugo	masc. = maskulinum
im. = imenovalnik	mask. = maskulinum
imp. = imperativ	mest. = mestnik
imper. = imperativ	metaton. = metatonijski
imperf. = imperfektiven	Mj = Joža Meze
impf. = imperfekt	mn. = množina
indef. pron. = indefinitni pronomen	množ. = množina
indiv. = individualno	mod. = moderen
inf. = infinitiv	Ms = manuskript
infin. = infinitiv	Mv = Viktor Mlakar
inst. = instrumental	N = Njiva
instr. = instrumental	n. = nevtrum
ipd. = in podobno	N. = nominativ
it. = italijansko	n. d. = navedeno delo
ital. = italijansko	n. m. = navedeno mesto
itd. = in tako dalje	nal. = naloga
jez. = jezik	nam. = namesto
Jh = Hermina Jug	nar. = naroden
Jm = Marija Janežič	nav. = navadno
Jn = Nada Jesse	naved. = naveden
jslov. = južnoslovansko	naz. = nazalen
jugozah. = jugozahoden	neakc. = neakcentuiran
K = Kronika (Vramec)	nedol. = nedoločen
k. d. = kajkavski dialekt	nem. = nemško
k. i. = krajevno ime	nepref. = neprefigiran
kaj. = kajkavsko	neutr. = nevtrum
kajk. = kajkavsko	nevtr. = nevtrum, nevtralen
kaš. = kašubsko	nezven. = nezveneč
Ki = Ivanka Kozlevčar	njem. = njemački
knj. = knjiga	nom. = nominativ
knjiž. = knjižno	Nv = Vlado Nartnik
konč. = končnica	npr. = na primer
kraj. = krajevno	O = Osojane
kult. = kultura	o. = oče
lavret. = lavretanski	obl. = oblika
L = lokativ	op. = (1) opisen; (2) opomba
L. = lokativ, lokativen	opis. = opisen
Ld = Dušan Logar	or. = orodnik
Lj. = Ljubljana	os. = oseba
Ljub. = Ljubljana	osred. = osrednji
Lt = Tine Logar	ov. = ovitek
lit. = litovsko	oz. = oziroma
lit. = literatura	ozir. = oziroma
loc. = lokativ	part. = particip
lok. = lokativ	P = panonska narečna skupina
l-part. = particip na -l	Pa = panonska (jezikovna) skupina
m. = maskulinum	Pb = Boža Pleničar
M = (1) manuskript; (2) = primorska narečna skupina	perifrast. = perifrastičen
m. v. r. = moderna vokalna redukcija	perf. = perfektiven
	pers. pron. = personalni pronomen

DODATKI

- PJ = panonski južni
pl. = plural, pluralen
plur. = plural, pluralen
pogl. = pogledj
pok. = pokojni
polj. = poljsko
polj.-kaš. = poljsko-kašubsko
pomož. = pomožen
pos. = posesiven
poud. = poudarjen [= naglašen]
prashr. = praserbohrvaško
praes. = prezent
praet. = preterit
prekm. = prekmursko
prepoz. = prepozicija
pres. = prezent
prim. = primerjaj
pron. = pronomen
PS = severna veja panonske narečne skupine
PSi = severovzhodna veja panonske narečne skupine
psl. = praslovansko
PSz = severozahodna veja panonske narečne skupine
raz. = razred
R = (1) raška narečna skupina; (2) Ravenca
R. = Ramovš
rb. = ribniški, ribniško
Rb. = Ribnica
Rj = Jakob Rigler
Rk = Rinkole (Rinkolach)
rdc. = reduciran
red. = redukcija
rkp. = rokopis, rokopisen
rod. = rodilnik
rus. = rusko
S = Solbica
s. v. = sub voce
samost. = samostalnik
sek. = sekundaren
sem. naloga = seminarska naloga
severozah. = severozahoden
shr. = srbohrvaščina, srbohrvaško
shrv. = srbohrvaško
sg = singular
sg. = singular, singularen
sing. = singular
sl. = in sledeče
sla. = slavische
sln. = slovenščina, slovensko
slov. = slovansko
slš. = slovaško
sp. = spodaj
spl. = splošno
spsln. = splošnoslovensko
Ss = Stane Suhadolnik
srvn. = srednjevisokonemško
st. = stoletje
star. polj. = staropoljsko
stbolg. = starobolgarsko
stcsl. = starocerkvenoslovensko
stcksl. = starocerkvenoslovansko
str. = stran
stvn. = starovisokonemško
sv. = sveti
subst. = substantiv
suf. = sufiks
sup. = supin
Šr = Rozka Štefan
št. = številka
štaj. = štajersščina, štajersko
štajer. = štajersko
štev. = števnik
što. = štokavsko
štok. = štokavsko
t. i. = tako imenovani
Te = Eva Toporišič
tj. = to je
Trub. = Trubar, Trubarjev
tož. = tožilnik
U = Učja
ukr. = ukrajinsko
usw. = und so weiter
V = vokal
vok. = vokalen
vr. = vrstica
vzh. = vzhoden
vzhodnoštaj. = vzhodnoštajersko
zah. = zahoden
zb. = zbornik
zg. = zgoraj
Zj = Janez Zor
ZJSP = zahodni južnoslovenski prajezik
zven. = zvonec
ž. = ženski
Žf = Franc Žagar

KAZALA

Kazalo zemljevidov in skic

Shematični prikaz ohranjenosti širokega refleksa za <i>ě</i> na vsem slovanskem ozemlju	16
Skica približne razširjenosti posameznih osnovnih vokalnih sistemov	32
Zemljevid Slovenije in zamejstva s kraji raziskovanih govorov v Pregledu	56
Skica razvoja <i>u</i> -ja v govoru Ribnice na Dolenjskem	179
Meja notranjskega dialekta	197
Skica razvoja akuta	315
Metatonija v tipu <i>želega</i>	324
Metatonija v tipu <i>delala</i>	325
Metatonija v genitivu plurala; tip <i>bratov</i>	332
Metatonija v lokativu plurala; tip <i>bratih</i>	334
Metatonija v instrumentalu plurala; tip <i>brati</i>	335
Približna skica nedoločnika pri glagolih s pripono <i>i</i>	344
Približna skica nedoločnika pri glagolih s pripono <i>ě</i> in <i>a</i>	345

Imensko kazalo

V imensko kazalo so uvrščena osebna, zemljepisna in stvarna lastna imena (npr. *Ribarić, J., Ribničani, kočevski Nemci, Ribnica, Inštitut za slovenski jezik, Južnonotranjski govori (J. Rigler)*). Tu so tudi izlastnoimenski pridevniki na *-ski* (npr. *admontski, kočevski nemški, ribniški, ribniško-laški, slovenski, srednještajerski*) in izlastnoimenski samostalniki, ki označujejo jezike, narečja, govore ipd. (*briščina, dolenjščina, ribniščina, slovenščina, srednjevisokonomščina ...*). Zemljepisna lastna imena so zapisana po sodobnih pravopisnih pravilih in usklajena z imenjem v Atlasu Slovenije (Ljubljana: Mladinska knjiga – Geodetski zavod Slovenije, 1996). Če se je ime kraja v času od Riglerjevega zapisa spremenilo, je novo ime dodano za poševnico (npr. *Videm ob Ščavnici/Sv. Jurij ob Ščavnici*), v kazalu pa je ob novem imenu kazalka k Riglerjevemu poimenovanju (npr. *Sv. Jurij ob Ščavnici* → *Videm ob Ščavnici*). Pri imenih manjših ali manj znanih krajev in pri enako pisanih zemljepisnih lastnih imenih (in njihovih pridevniških izpeljankah) je v oklepaju dodano še ime bližnjega večjega kraja ali pokrajinske enote (npr. *Boršt (pri Ricmanjah), Buč (v Tuhinjski dolini), Ribnica (na Dolenjskem) – Ribnica (na Pohorju), Reka (mesto na Hrvaškem) – Reka (reka na Notranjskem), poljski (belokranjski)*). Avtor ob natančnem zemljepisnem imenu večkrat uporablja tudi ohlapnejše, npr. *Košana – Gornja Košana – Dolnja Košana*; v imensko kazalo je tako ime zato uvrščeno kot *Košana (Gornja, Dolnja)*. Zemljepisna lastna imena iz slovenskega zamejstva imajo lahko za poševnico zapisano tudi ustrezno tujejezično poimenovanje (*Breznica (pri Šentjakobu v Rožu)/Frießnitz*).

A

Adlešiči 29, 331, 334, 450
admontski 364
Ajdovec pri Žužemberku 153
Ajdovščina 132, 150
Alasia da Sommaripa, G. 358, 363, 404, 469
albanski 107, 118
Aleksić, R. 404, 409
Alpe 390
alpski 376, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392,
395, 399, 401, 414, 415, 416, 417, 418, 419
alpskoslovenski 415
Ambrus 39, 54, 99, 319, 326, 329, 330, 333
Apih, J. 364, 366, 368, 370, 371
Apostel, I. A. 362
Appel, W. 59

Arclin 362

Artiče (pri Brežicah) 74, 321
Artviže 134, 136, 137, 198, 300
Arumaa, P. 108
Avanesov, R. I. 103, 121, 166, 167
Avče 294
Avstrija 291

B

Babno Polje 464
Bajec, A. 53, 155, 327, 339, 423, 432, 437, 486,
487, 491, 494, 495, 497, 498
baltski 154
Banatska Crna gora 166
Banjščice 49
banjški 48

IMENSKO KAZALO

- Barka 134, 142, 194, 195
 Barkovlje 196, 197, 232
 Bartel, A. 471, 472, 499
 Basar, J. 144, 149, 152, 461
 Baudouin de Courtenay, J. 19, 49, 61, 66, 102, 129, 161, 164, 167, 289, 291, 405, 424, 425, 432, 462, 486, 488, 491, 493, 494, 496, 497, 498
 bavarščina 62
 Bazovica 197, 232
 Bednja 390
 bednjanski 390, 392, 406, 409
 Begunje pri Cerknici 323, 326, 330, 333
 Bela (v Reziji) → *tudi* Bila (v Reziji) 53, 405, 488
 Bela krajina 29, 34, 133, 142, 161, 163, 164, 167, 229, 291, 297, 299, 302, 317, 334, 344, 379, 392, 399, 416, 428, 433, 439, 450, 456, 459
 Belić, A. 27, 65, 68, 72, 73, 80, 89, 166, 174, 316, 376, 385, 400, 402, 404, 413, 414, 415, 416, 438, 453, 459, 464, 487
 Beljak 490, 492
 Belokranjci 290
 belokranjski 29, 33, 140, 229, 289, 292, 294, 295, 296, 388, 421, 452, 458, 500
 belokranjščina 433
 beloruski 63, 96, 103, 120
 beloruščina 63, 167
 Belostenec, I. 353
 benečanski 291, 295
 Benečija 290, 342, 463
 Benedik, F. 499
 Beneška Slovenija 341, 342, 398, 460, 497
 beneški 31, 33, 47, 48, 54, 55, 157, 164, 289, 291, 294, 296, 330, 388, 416, 490
 beneškoslovenski 82
 Berneker, E. 174
 Bernštejn, S. B. 14, 59, 77, 79
 Bezlaj, F. 18, 130, 143, 200, 376, 436, 473, 496
 Biblija (prevod J. Dalmatina) 100, 147, 348, 352, 361, 424, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 467
 Bila (v Reziji) → *tudi* Bela (v Reziji) 496, 497, 498
 bilski (iz Bile) 497, 498
 Bistrica na Zilji 341, 342, 492, 493
 bistriški 133
 Bitnje 474
 bizantinski 80
 bizeljski 295, 296
 Blače 76, 322, 325, 341, 342, 480
 blejski 149, 434
 Bločani 318
 Bloke 38, 84, 91, 126, 142, 169, 230, 317, 323, 326, 328, 330, 333
 Bloška planota 141, 318
 bloški 92, 438
 Boč 355, 356
 Bočaji (pri Truškah) 199
 Bočna 155, 217, 218, 431, 455, 458, 460, 487, 488
 Bogorodicki, V. A. 63, 159
 Bohinj 164, 326, 342, 404, 433
 Bohinjska Bistrica 341, 342
 bohinjski 289, 434
 Bohor 142, 143, 229, 471
 Bohorič, A. 148, 442, 443, 444, 445, 453, 459, 471, 472
 Bolgari 105
 bolgarski 16, 60, 78, 79, 96, 100, 103, 104, 105, 108, 109, 111, 113, 115, 121, 122, 291, 378
 bolgarščina 14, 16, 82, 96, 104, 105, 114, 122, 166, 377, 378, 387, 420
 Boljunec 199
 borjanski 293, 295
 Borkovski, V. I. 106
 boroveljski 69
 Borovlje 307, 308, 315
 Borovnica 116, 140, 178, 183, 323, 327, 330, 333, 435
 borovniški 141
 Boršt (pri Ricmanjah) 198, 199
 Bourciez, É. 78
 Bovec 290, 341
 bovški 289, 293, 295
 Brandt, R. F. 19, 66
 Branik (Rihenberk) 404
 Brankovo 142
 de Bray, R. G. A. 320, 321, 329, 340
 Brdnik, R. 43
 Brdo (v Teru) 488, 491, 492, 493
 Brdo (v Ziljski dolini) 322, 325, 341, 342, 488
 Breg (pri Kranju) 330, 333
 Breg (pri Ribnici na Dolenjskem) 184
 Breg (pri Zasipu) 323, 326, 330, 333
 Breginj 48, 49, 326, 341
 breginjski 49
 Breznica (pri Šentjakobu v Rožu)/Frießnitz 279, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 313, 315

KAZALA

- Breznik, A. 71, 130, 140, 143, 293, 296, 297, 304, 309, 320, 321, 329, 338, 339, 340, 362, 389, 390, 432, 435, 447, 450, 461, 466, 469, 488, 499
- Brezno 363
- Brezovica (na Notranjskem) 197
- Brezovica (pri Ljubljani) 327
- Breže 184
- Brežec pri Divači 136
- Brežice 293, 321, 323, 326, 331, 334, 342, 471, 499, 500
- brežiško Posavje 342, 471
- briščina 48
- briški 17, 48, 101, 104, 155, 293, 294, 296, 479
- Brižinski spomeniki 14, 17, 60, 61, 62, 81, 83, 454, 459, 462, 464
- Brkini 133, 141, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 293, 300, 404, 484, 485
- brkinski 112, 193, 194, 198, 199, 293, 294, 297, 485
- Broch, O. 123, 125, 159, 188, 429
- Brod 165
- Brugmann, K. 154
- Buč (v Tuhinjski dolini) 327
- Buje 137
- Bulcsú, L. 32
- Bunc, S. 38, 487, 488
- buzetski 484, 485
- C**
- Caf, O. 48, 353, 355, 364, 396, 466, 498, 499
- Cankar, I. 461
- Cankova 44, 65, 68, 342, 374, 401
- cankovski 45
- Cedilnik, M. 327
- Celec, I. 45, 75
- Celje 356, 370, 390
- celjski 348, 363, 367, 369, 371
- Celovec 324
- centralnoslovenski 43, 82, 84, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 348, 353, 354, 356, 361, 362, 364, 370, 459
- centralnoštajerski 472
- cerkljanski 45, 46, 56, 112, 114, 116, 215, 293, 294
- cerkljanščina 51, 54, 99
- Cerklje na Gorenjskem 126, 326, 330, 333, 341
- Cerknica 142, 318, 323, 326, 330, 333
- Cerkniško jezero 289
- cerkniški 289
- Cerkno 46, 114, 236, 290
- Cerkovna ordnunga 146, 338, 441
- Cigale, M. 465, 466, 467, 499
- Cirkulane 369
- Cmurek 290
- cmureški 370
- Col 229
- Cronia, A. 195
- Cvekelj, L. 147, 446
- Cvetek, M. 342
- Cvetko, F. 372
- Cyran, W. 61
- Č**
- Čahorče 325, 330, 332, 341
- Čakavci 165
- čakavski 29, 117, 118, 131, 133, 142, 155, 194, 196, 299, 300, 316, 349, 351, 385, 396, 402, 403, 405, 409, 413, 414, 415, 416, 438, 450, 484, 487
- čakavščina 15, 16, 78, 111, 166, 294, 317, 376, 377, 384, 386, 389, 397, 405, 409, 414, 415, 416, 418, 420, 438, 485
- Čakovec 32, 360
- Čandek, J. 148
- Čehi 349, 467
- Čepno 134
- Čerin, J. 150
- Češarek, A. 84, 91
- češčina 16, 156, 167, 314, 372, 378, 387, 457, 460, 462, 467
- češki 314, 389, 397, 452, 460
- češko-slovaški 119
- Četena Ravan 127
- Čičarija 293, 484
- čičevski 195, 196, 197
- Čiči 195, 196, 197
- čički 29, 484, 485
- Čiginj (pri Tolminu) 322, 326, 330, 333
- Čolič, M. 353, 369
- Črešnjevca pri Semiču 142, 143
- Črna 315
- Črna na Koroškem 72, 311
- Črna pri Kamniku 36, 54, 101, 323, 326, 330, 333, 341, 342
- Črni Vrh 116, 206, 289, 433, 436, 487, 488, 490
- Črnomelj 290
- Črnova (pri Velenju) 321
- črnovrščina 207, 208, 210, 212, 213

- Črnovrška planota 392
 črnovrški 38, 67, 79, 82, 88, 101, 105, 115, 116,
 117, 119, 120, 130, 164, 200, 201, 202, 203,
 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214,
 215, 218, 289, 293, 294, 298, 395, 433, 436,
 437, 467, 488, 490
- D**
- Dajnko, P. 353, 366
 Dalmacija 97, 107, 109, 117
 Dalmatin, J. 66, 85, 90, 93, 100, 131, 147, 148,
 150, 151, 152, 186, 348, 352, 361, 407, 424,
 428, 437, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446,
 447, 453, 457, 464, 467
 dalmatinski 97, 107, 118, 371
 Dane 184
 Davča 457
 Dekani 193
 dekanski 118, 193, 194, 198
 Delnice 163, 165
 Divača 194, 197
 Djekše 52, 296, 309, 322
 Dobravlje (pri Ajdovščini) 143
 Dobropolje 142, 143, 145, 151, 177, 230, 318,
 323, 326, 438
 Dobropoljska dolina 132, 142
 dobropoljski 178
 Dobrnič 318, 323, 329, 330, 333
 Dobrova 330, 333
 Dobrovský, J. 28, 372
 Dolenc, Marija 327
 Dolenc, Metod 351, 352, 369
 Dolenja vas 182
 Dolenja vas (pri Ribnici) 323, 326, 329, 330,
 333
 Dolenjci 148, 149, 338
 Dolenje 133
 dolenjevaški 170
 Dolenji Lazi 177
 Dolenjska 84, 131, 148, 150, 151, 152, 169, 191,
 229, 290, 291, 324, 341, 344, 398, 427, 432,
 460, 472, 493
 dolenjski 13, 15, 23, 27, 28, 29, 33, 34, 38, 39,
 40, 41, 43, 49, 54, 63, 65, 67, 68, 74, 79, 83,
 85, 92, 99, 100, 102, 112, 116, 139, 140, 141,
 144, 148, 152, 155, 164, 173, 183, 185, 189,
 191, 195, 199, 212, 229, 234, 289, 291, 292,
 293, 295, 296, 297, 304, 305, 310, 317, 318,
 330, 332, 337, 338, 352, 356, 358, 378, 380,
 388, 399, 400, 401, 404, 411, 412, 416, 427,
 430, 431, 439, 440, 451, 456, 459, 469, 471,
 481, 499
 Dolenjsko gričevje 375
 dolenjskonotranski 130
 dolenjščina 29, 38, 40, 47, 62, 65, 66, 67, 74,
 84, 89, 112, 117, 131, 132, 139, 140, 142,
 143, 146, 155, 157, 163, 164, 173, 190, 195,
 212, 229, 232, 291, 298, 300, 304, 310, 329,
 331, 375, 378, 387, 388, 389, 400, 418, 426,
 427, 429, 432, 434, 438, 439, 450, 454, 456,
 457, 458, 464, 472
 Dolina 198
 dólinski 374
 Dólinško 374
 dolnjekošanski 135
 dolnjelužiški 154, 156
 Dolsko 330, 333
 Domžale 330, 333
 Donačka gora 290
 Dovje 35, 323, 330, 333
 Dovje–Mojstrana 35
 Dragatuš 323, 326, 331, 333
 Dragovanja vas 321, 323, 326, 331, 333
 Dramlje 455
 Drava 52, 289, 290, 293, 296, 307, 347, 350,
 363, 374, 375, 379, 381, 393, 394, 395
 Dravci 52
 Dravinja 294, 363, 375
 Dravska dolina 291
 Dravsko polje 289, 358, 363, 375
 Dražgoše 333
 Dreka 330, 332
 Drešar, V. 327
 Drežnica 322, 326, 330, 333
 Drstela 453, 459
 dubrovniški 67
 Dunaj 370, 371
 Dumovo, N. 154, 155, 156, 166, 167
 Dutovlje 133, 193, 194, 196, 229
- E**
- Edling, J. N. J. 371
 Elze, T. 146
 Enchiridion 362
 Ene duhoune peisni 100, 146, 147, 428, 429,
 446
 Erjavec, F. 179, 193, 292, 300, 461, 467
 Etimološki slovar slovenskega jezika (F. Bezljaj)
 496
 Evangeliji inu listuvi 149

F

Fancev, F. 78, 348, 359, 406, 407, 409
 Ferdinand III. 351, 352
 Filin, F. 111, 121
 finski 107, 118
 Florinski, T. D. 288, 291, 292
 Fram 363
 Frick v. Frickenberg 371
 Frinta, A. 159, 167
 Ftičar, J. 500
 Furdal, A. 14, 77
 Furlanija 79
 Furlanska krajina 79
 furlanski 79, 405, 478, 481
 Fužine 165

G

Gaberje (pri Ajdovščini) 132, 143
 Gameljne 323, 326, 330, 333
 Gebauer, J. 462
 Georgiev, V. 93, 96, 97, 104, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
 118, 119, 121, 122, 430
 germanski 377
 germanščina 478
 Gigler, G. M. 358
 Glaser, K. 369
 Glazer, J. 288, 290, 291, 295, 358, 360, 366,
 367
 Globasnica 322, 325, 480
 Globel 92
 Glonar, J. 292, 457
 Godič (pri Kamniku) 126, 323, 326, 330, 333,
 341, 342
 Golek pri Dragatušu 326, 331, 333
 Goli vrh 194
 Golob, svetovalec 359
 Golovec (pri Ljubljani) 293
 Gomilica 321, 324, 327, 331, 334, 401, 500
 Gorenja vas 184
 Gorenjci 222, 338, 356
 Gorenje Brezovo 318, 323, 326, 327, 330, 333
 Gorenjska 78, 164, 165, 190, 290, 324, 332,
 341, 342, 357, 427, 460
 gorenjski 18, 23, 29, 33, 35, 36, 37, 38, 46, 55,
 62, 63, 99, 100, 145, 148, 164, 185, 189,
 191, 200, 208, 209, 229, 289, 291, 292, 293,
 295, 296, 298, 304, 335, 337, 340, 358, 380,
 404, 416, 425, 426, 427, 428, 433, 446, 456,
 459, 460, 470, 481

gorenjščina 18, 35, 54, 62, 63, 71, 74, 82, 84,
 89, 101, 130, 145, 148, 157, 163, 164, 210,
 221, 230, 288, 340, 342, 358, 378, 387, 388,
 389, 397, 416, 417, 419, 423, 424, 425, 432,
 433, 434, 435, 436, 453, 472
 Gorica 290
 Górica 45, 56, 64, 75, 331
 Goriča vas (pri Ribnici) 84, 91, 174, 184
 goričanski 41, 62, 161, 162, 293, 294, 295, 374,
 375, 376, 379, 380, 383, 386, 389, 395, 404,
 415, 456
 gorički 402
 Goriška Brda 404
 goriški 28, 194, 292, 293, 459
 Goriško 17, 27, 289, 290, 291, 433
 Gorjanci 132
 Gorjansko 50, 140, 193
 Gorjup, F. K. 367
 Gornje Ležee 135
 gornjesavinjski 40, 55, 133, 164, 213, 217, 218,
 219, 222, 226, 482
 Gornji Grad 219, 220, 323, 326
 Gornji Petrovci 331, 334
 Gornji Vrh 318
 Gornji Zemon 300
 Gorske bukve 100, 148, 149, 369
 Gorski kotar 165
 Grabe 350
 Gradec 292, 293, 350, 351, 352, 363, 367, 371,
 432, 488
 Gradišče pri Divači 197
 Gradišče 63
 Grafenauer, I. 52, 69, 76, 312, 322, 330, 340,
 341, 342, 352, 356, 364, 391, 395, 401, 425,
 435, 488, 492
 Grammont, M. 124
 graški 363, 370
 Grgar 48, 480
 Griblje 331, 334
 Grm (pri Podzemlju) 331, 334
 Grosuplje 40, 318, 323, 326, 329, 330, 333
 grški 106, 107, 118
 Gruden, J. 374
 Gutsman, O. 307, 363, 364, 366, 368, 369, 370,
 452

H

Habelić, J. 353, 355
 hajdinski 367
 haloški 162, 296, 350, 369, 374, 380

IMENSKO KAZALO

- Haloze 293, 296, 363, 369, 379, 380, 395, 412
 Hamm, J. 386, 409
 Hamp, E. P. 496, 497, 498
 Harman, G. 372
 Hasl, J. 367
 Herešinac 408
 Hevenesi, G. 367
 Hipolit 453, 456
 Hišna postila (M. Luter) 428
 Hodiše 325, 330, 332, 341, 342
 Horálek, K. 77
 Horjul 33, 206, 323, 326, 327, 330, 333, 472
 Horjulci 472
 horjulski 37, 101, 103, 116, 130, 164, 293, 294,
 435, 440, 460
 horjulščina 73
 Horvat, S. 192
 Hotedrščica 436, 487, 488
 Hotemaže 472
 Hraste, M. 316, 317
 Hrastje pri Grosupljem 323, 326, 329, 330, 333
 Hrastnik 131
 Hrastovec 369
 Hren, T. 148, 151, 357, 358, 445, 452
 Hrovača 124, 125, 126, 141, 143, 174, 184, 187,
 191, 327
 Hrpelje 132, 142, 229, 300
 Hrušica (pri Podgradu) 134, 198, 229, 237, 252,
 300, 301
 hrvaščina 162, 232, 292, 352, 359, 365, 457,
 467
 Hrvaška 359, 365, 366, 369, 464
 hrvaški 25, 27, 68, 79, 90, 146, 163, 169, 289,
 290, 291, 297, 299, 311, 314, 316, 347, 348,
 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 359, 361,
 365, 369, 376, 384, 402, 404, 412, 413, 415,
 416, 418, 428, 441, 484
 hrvaškosrbski 396, 402
 Hrvati 359, 396, 441
 Hujer, O. 434
 Hvar 316
 Hynková, H. 289
- I**
 Idrija 289, 327
 Idrija 28, 46
 idrijski 289, 388
 Ig 65, 116, 117, 143, 152, 192, 230, 318, 323,
 326, 329, 330, 333, 426
 Ihan 143
- Ilešič, F. 162, 348, 349, 352, 353, 354, 355,
 357, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368,
 369, 371, 372, 374, 447, 455
 Ilirska Bistrica 130, 132, 133, 137, 143, 151,
 195, 198, 439
 ilirski 347
 indoevropski 160
 Inštitut za slovenski jezik 48, 55, 315, 317, 339,
 340, 344, 467, 472
 iranski 154
 Isačenko, A. V. 13, 24, 26, 50, 51, 52, 54, 62,
 68, 69, 70, 72, 97, 317, 401, 480, 481, 490
 Istra 28, 118, 194, 198, 199, 289, 290, 291, 300,
 404, 405, 484
 Istrani 287
 istrski 28, 29, 33, 137, 145, 193, 194, 196, 198,
 199, 291, 293, 294, 379, 416, 484, 485
 istrščina 28, 232
 Italija 289, 292, 390, 398
 italijanski 432
 italijanščina 432, 498
 Ivić, P. 20, 67, 77, 78, 79, 80, 82, 118, 166, 297,
 379, 381, 383, 385, 392, 399, 416, 418, 420,
 484
 Ivšič, S. 63, 68, 69, 70, 78, 166, 317, 375, 385,
 396, 397, 398, 400, 402, 403, 409, 414, 415,
 416, 417, 454
- J**
 Jablanica 137
 Jadran 194
 Jagić, V. 59, 162, 166, 372, 407, 462
 Jaklin, M. 372
 Jakobson, R. 14, 59, 79, 121
 Jaksche, H. 340
 Jambrešič, A. 349, 353
 Jamnik, Š. 360
 Janče 323, 326, 330, 333
 Janežič, A. 351
 Janežič, M. 51, 305, 327
 Jankovič, A. 149, 151
 Japelj, J. 182, 461
 Jarnik, U. 351, 352
 Jasen (pri Ilirski Bistrici) 130, 195
 Javorniki 141, 229
 Jedvaj, J. 78, 392, 406
 Jelšane 131, 136, 142, 152, 196, 299, 301
 jelšanski 133, 142, 146, 301, 404
 Jembrih, A. 386, 412
 Jenko, M. 37

KAZALA

- Jeronišča 330, 332
 Jesenice 390
 Jesse, N. 327
 Ješenak 458
 Jezerca (pri Drežnici) 330, 333
 Jezersko 323, 326, 341
 Jug, H. 327
 jugovzhodnoslovenski 387
 jugovzhodnoštajerski 469
 Julijske Alpe 18
 Junković, Z. 302, 314, 376, 377, 378, 385, 386,
 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 396,
 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 406,
 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 415, 416,
 417, 418, 419, 421
 junski 292
 Jurčič, J. 451
 Juričič, J. 100, 146, 147, 151, 428, 441, 444
 Jurij v Loškem potoku 177
 Juriševič, F. 197
 južnonotranjski 55, 130
 Južnonotranjski govori (J. Rigler) 40, 98, 100,
 112, 118, 207, 210, 213, 215, 218, 383, 404,
 410, 431, 433, 436, 438, 439, 485
 južnoobotski 41
 južnopohorski 40, 60, 311, 314
 južnoprleški 354
 južnoslovanski 16, 20, 60, 77, 82, 117, 119, 376,
 378, 386, 387, 397, 402, 403, 409, 410, 413,
 414, 415, 416, 419, 420, 421, 485
 južnoštajerski 21, 24, 25, 30, 33, 41, 42, 63, 64,
 75, 67, 74, 82, 323, 380, 388, 400, 416, 471,
 472, 479, 480, 482, 483
 južnovelikoruski 166
- K**
 Kabasanov, S. 105, 121
 Kadlec, K. 350
 kajkavci 69, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 355,
 359, 360, 361, 364, 380, 396, 410, 413
 kajkavski 33, 62, 78, 163, 289, 343, 347, 348,
 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357,
 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366,
 367, 368, 369, 372, 375, 377, 379, 381, 382,
 383, 384, 385, 386, 388, 390, 392, 393, 394,
 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 404, 405,
 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415,
 416, 417, 418, 419, 420, 421
 kajkavščina 15, 23, 25, 27, 28, 68, 69, 70, 78,
 83, 90, 166, 291, 311, 314, 347, 348, 349,
 350, 352, 353, 355, 357, 359, 360, 361, 362,
 363, 364, 365, 366, 369, 372, 375, 376, 377,
 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386,
 389, 392, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 400,
 401, 402, 404, 405, 408, 410, 411, 412, 413,
 414, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 438,
 459, 482
 Kalce 436
 kalobski 355, 356
 Kamnik 36, 101, 126, 152, 323, 326, 330, 333,
 341, 342
 kamniški 453
 Kamno-Ljubušna 450
 Kampust, J. 370
 Kanalska dolina 490
 Kapla (na Kozjaku) 24, 69, 70, 71, 72, 75
 Karantanija 79
 Karavanke 18
 Karl VI. 351
 Karl, nadvojvoda 350
 Karski, E. F. 63
 kastavski 316
 Kastelec, M. 149, 150, 198
 Kastelic, M. 462
 kašubski 78
 kašubščina 14, 78, 111, 377
 Katekizem (1550, P. Trubar) 467
 Kavčič, F. 360
 Kelemina, J. 61
 Kersnik, J. 458
 Kidrič, F. 146, 147, 149, 352, 354, 357, 363,
 366, 367, 372
 Kilovče 135, 142, 149, 150
 Klaić, V. 408
 Klanec 133, 196, 198
 Klodič, A. 460
 Kneža (pri Djekšah na Koroškem) 309, 325, 330,
 332
 Knežak 141
 Knežec pri Rogaški Slatini 404
 Knjižica pobožnosti 368, 370
 Kobarid 47, 330, 333, 341
 kobariški 293, 295, 456
 Kocbek, A. 69
 Kocelj, knez 379, 394
 Kočevarji 165, 297
 Kočevje 169
 kočevska nemščina 180
 kočevski 33, 180, 229, 297
 kočevski Nemci 297

IMENSKO KAZALO

- kočevski nemški 165, 169
 Kojško 49, 57
 kojščanski 49, 104
 Kokra 61, 330, 333, 341, 342
 Kolarič, R. 61, 62, 162, 163, 293, 296, 315, 331, 342, 350, 374, 375, 381, 382, 392, 393, 394, 408, 445, 446, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476
 Kolonkovec 133, 197, 232
 Kolpa 297, 323, 326, 331, 333, 414
 komenski 49, 50, 67, 88, 112, 129, 132, 133, 137, 194, 196, 300, 432, 485
 Komna 45
 končnopraslovanski 113
 Koneski, B. 166
 Konjičani 356
 Kontovel 133, 198
 Konzul 146
 Kopitar, J. 28, 35, 182, 288, 443
 Koprivna (pri Črni na Koroškem) 72, 311, 315
 Koritnica (pri Bovcu) 142, 341
 koroščina 15, 51, 83, 130, 163, 167, 302, 305, 310, 313, 360, 364, 401
 Koroška 27, 33, 72, 76, 78, 79, 155, 290, 307, 309, 310, 317, 322, 325, 332, 341, 342, 351, 352, 363, 365, 383, 392, 404
 koroški 23, 25, 26, 31, 33, 41, 42, 50, 53, 54, 60, 67, 69, 73, 75, 76, 82, 83, 101, 103, 157, 163, 164, 222, 228, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 304, 305, 308, 309, 311, 312, 314, 335, 338, 359, 364, 390, 391, 395, 398, 401, 403, 411, 413, 455, 456, 458, 460, 480, 481, 492, 493
 Kos, M. 81, 149, 199
 Koschmieder, E. 477
 Koseze (pri Ilirski Bistrici) 130
 Kostanje (na Koroškem) 317, 330, 332, 341
 Kostel 165, 294
 kostelski 161, 164, 295, 297
 Kostrevnica (pri Litiji) 327
 Košana (Gornja, Dolnja) 134, 135, 136, 137, 151, 193, 195
 Kotnik, F. 351, 352, 360, 369
 Kotnik, J. 293
 Kotnik, S. 449
 Kotoriba 350
 kotoribski 350
 Kovačič, F. 348, 350, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 363, 369
 Kozina 193, 197
 Kozjak 69, 71, 291
 Kozjane 134
 kozjaški 41, 75, 161, 164, 293, 295, 296
 Kozje 357
 Kozlevčar, I. 327
 Kožar, O. 472
 Kožljek 142
 krainerische 364
 Krajna vas (pri Dutovljah) 133, 196, 348
 Kramplje 142
 Kranj 126, 162, 323, 326, 330, 333, 398, 473, 474
 Kranjci 287, 347, 353, 354, 355, 364
 Kranjec, M. 500
 Kranjska 79, 292, 347, 350, 355, 358, 363, 365, 371, 463
 Kranjska Gora 330, 333, 341, 342, 481
 kranjski 144, 148, 194, 348, 350, 353, 354, 355, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 372, 445, 473, 481
 kranjščina 348, 353, 366, 367, 372
 Krapina 406
 Kras 49, 78, 143, 194, 290, 432, 433, 457
 kraščina 49, 62, 67, 85, 132, 137, 140, 194, 195, 196, 198, 232, 387, 419
 Kraševci 195
 kraški 28, 31, 33, 48, 49, 50, 54, 55, 67, 101, 104, 112, 129, 132, 133, 137, 140, 146, 194, 195, 196, 199, 229, 232, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 388, 404, 431, 432, 440, 460
 krašovanski 67
 Kred 322
 Krelj, S. 93, 147, 151, 152, 427, 428, 437, 438, 439, 441, 444, 445
 Križ 196, 198
 Križe (pri Trziču) 323, 326
 Križeveci 331, 334
 Krka 142, 289, 319, 327
 Kronika (A. Vramec) 406, 407, 408
 Krško 142, 146, 327, 471, 472
 Kržeti 92
 Kubed 198
 Kucelj 293
 kujleški 375
 Kumrovec 383, 392, 395
 Kuznecov, P. S. 106, 167
- L**
 Lamprecht, A. 14
 Lapajne, I. 370

KAZALA

- Laszowski, E. 165
laški 324
Laško 62, 74, 229
latinski 97, 107, 109, 117, 442, 445
latinščina 445
Lavrenčič, P. 150
Laze 330, 333
Legiša, L. 196
lehitski 79
Lehr-Splawiński, T. 14, 77, 79, 118, 452, 454, 486
Lekov, I. 59
Lendava 375
Leopold I. 351
Leskien, A. 154, 156
Leskovec pri Krškem 142, 146, 472
Levec, F. 466
Levec, V. 450
Levstik, F. 451
Levstik, V. 458
Linhart, A. T. 436
Lipovščina 185
Lipšenj (pri Cerknici) 323, 326, 330, 333
lptovski 160, 167
Litija 293, 327
litovski 59
litovščina 455
Livek 322, 326, 330, 333
Ljapunov, B. M. 19, 66
Ljubljana 117, 123, 126, 141, 152, 163, 169, 200, 230, 289, 292, 293, 324, 327, 328, 335, 339, 345, 361, 398, 426, 427, 429, 432, 441, 446, 453, 463, 465, 474, 499
Ljubljančani 148, 446
ljubljski 94, 117, 149, 150, 348, 363, 364, 366, 367, 368, 426, 427, 474
Ljubljanski vrh 293
Ljubljansko barje 229
Ljubno (na Gorenjskem) 323, 330, 333
Ljubno ob Savinji 323
Ljutomer 296, 342, 357, 358, 375, 393, 404
ljutomerski 357, 360
Lobnica 75, 326
Loče 341, 342, 491, 492
Log pod Mangartom 322, 330, 333, 341
Logar, D. 327
Logar, T. 15, 19, 21, 27, 28, 29, 35, 41, 45, 48, 49, 51, 55, 65, 75, 76, 82, 101, 104, 130, 133, 140, 155, 161, 194, 196, 200, 213, 217, 218, 219, 222, 296, 299, 309, 315, 317, 322, 327, 330, 341, 342, 374, 394, 401, 423, 448, 471, 472, 477, 479, 480, 481, 482, 484, 488, 490, 494, 496
logaški 35, 79, 164, 209, 293, 294
Logatec 289, 323, 326, 327, 330, 333
Loka pri Zidanem Mostu 350
Lokavec 74
Lokev 133, 134, 135, 197
Lokve 165
Lom pod Storžičem/Lom pri Trziču 323, 330, 333, 341, 342
Lopašič, R. 351
Lorentz, F. 78
Lošče (pod Bohorjem) 142, 143, 472
Loški potok 91, 92, 318,
Loški Potok 142, 177, 326, 455
Lovrenc na Pohorju 116, 326
Lož 318, 323, 326, 330, 332, 333, 458
Lučane 291
Luče 218, 219, 222, 225, 243, 311, 312, 313, 315, 323, 326, 331
Lukjanenko, A. M. 350, 355, 421
Luter, M. 428
lužiščina 14, 16, 79, 92, 167, 377, 378, 387
lužiški 59, 156
lužniški 166
- M**
Maceljska gora 363
Mačkovlje 198
madžarski 42, 367, 375, 379, 383, 384, 394, 395
madžarščina 374
Mahnken, I. 217, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483
Majnarić, N. 165, 464
Majšperk 356
Makedonci 410
makedonski 78, 79, 378, 410
makedonščina 14, 166, 377
Makovic, A. 86, 93
Mala gora 141, 169
Male Lašče 142
Mali, jezuit 148
Małecki, M. 29, 118, 193, 194, 196, 197, 293, 484, 485
Mareš, F. V. 14, 59
Maretić, T. 349
Maribor 289, 290, 327, 344, 362, 366, 374, 484
mariborski 362, 363, 366, 367, 368

IMENSKO KAZALO

- Marija Terezija 352, 370
 Markovci 45, 331, 334
 Markovščina 134, 141, 142, 193, 198, 300
 Matajur 322, 326, 330, 332
 Matenja vas 134, 135, 136, 142, 143, 151, 152
 Matičetov, M. 497, 498
 Matković, M. 142
 Mavhinje 196
 medijski 63, 131, 144, 164, 293, 295, 296, 388, 445
 mežimurski 32, 388, 389
 Meillet, A. 154, 155
 Mengeš 330, 333
 Menišija 141, 178, 183
 Merkh, R. 448
 Meško, J. 366
 Metelko, F. 182, 459
 metelkovci 128
 Metlarje 325
 Metlika 296, 456
 Meyer-Lübke, W. 78
 Meze, J. 327
 Meža 222, 293
 mežiščina 28, 53, 459
 Mežiška dolina 291
 mežiški 27, 28, 293, 294, 311, 315, 452, 455
 Mikkola, M. J. J. 15, 77, 191, 413
 Miklavž pri Ormožu 331
 Miklošič, F. 18, 72, 82, 182, 187, 207, 288, 290, 328, 358, 425, 461, 463, 499
 Milčetič, L. 405
 Milčinski-Slodnjak, B. 372
 Miletič, S. 166, 169
 Mirna 229, 319, 327, 330, 333
 Mirna Peč 318, 319
 Mladenov, S. 166
 Mlakar, V. 327
 Močnik, S. 46
 Moder, J. 499
 Modrinjak, B. 354
 Modrinjak, M. 359
 Modrinjak, Š. 359, 372
 Moguš, M. 376, 377, 381, 385, 397, 412, 415
 Mojstrana 35, 330, 333
 Mokronog 319, 323, 326, 327, 330, 341
 mokronoški 344
 Molè, M. 100
 Morfologija (F. Ramovš) 60, 412, 433, 439, 449, 450, 452, 453, 454, 456, 460, 464
 Most na Soči 45, 47
 Mostec (pri Brežicah) 43, 321, 342, 499
 moščanski 23, 33, 34, 35, 43, 55, 74, 323, 326, 331, 334, 342, 471
 Movraž 194
 mozirski 360
 Mrak, I. 464
 Mravljak, J. 360
 mrkoviški (črnogorski) 63
 Muljava 319, 323, 326, 329, 330
 Munda, J. 289
 Munih, M. 293
 Mura 296, 347, 374, 375, 381, 393, 394
 Murko, A. J. 457, 459
 Murko, M. 349, 351, 441, 463, 464
 murski 289, 375
 Muršec, J. Ž. 372
- N**
 Nabrežina 198
 Nadanje selo 134, 142
 nadiški 293, 294, 462, 463
 Nahtigal, R. 14, 19, 52, 53, 59, 61, 62, 66, 77, 314, 434, 454
 Narat, I. 372
 Narin 141
 Nartnik, V. 323, 327, 331
 Navratil, I. 451, 499
 Nedeljica 331, 334, 342
 Nemci 297, 360
 nemščina 180, 353, 364, 366, 374, 395, 434, 483
 Nemška vas (pri Trebnjem) 126, 142, 152
 Nemška vas na Blokah 142
 nemški 33, 53, 61, 107, 165, 169, 177, 285, 339, 350, 351, 352, 354, 357, 358, 360, 361, 364, 365, 369, 371, 379, 391, 394, 442, 483
 Nemški Rut 290
 Neweklowsky, G. 305, 317, 473
 Nikolaj Stari 359
 Nizka (pri Rečici ob Savinji) 323, 326
 Njiva 53, 54, 405, 488, 497, 498, 500
 Notranje Gorice 327
 Notranjska 112, 148, 152, 218, 229, 289, 290, 291, 324, 431, 432, 441
 Notranjska Reka 137
 notranjski 40, 50, 55, 79, 116, 129, 132, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 151, 164, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 229, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 388, 440, 460, 468

KAZALA

- notranjščina 40, 59, 66, 85, 90, 112, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 140, 141, 143, 146, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 218, 232, 299, 300, 382, 383, 387, 392, 419, 427, 439, 440
- Nova vas (na Blokah) 323, 326, 330, 333
- Novak, V. 374
- Nove Ložine 327
- Novo mesto 142, 152, 229, 319, 323, 326, 330, 333
- novoilirci 347, 364
- Novokračine 142, 300
- novovisokonemščina/nova visoka nemščina 395
- O**
- Obir 293
- obirski 27, 28, 69, 222, 296
- obkolpski 25, 28, 29, 33, 500
- Oblak, V. 19, 25, 62, 72, 99, 103, 141, 147, 148, 149, 288, 291, 292, 314, 347, 350, 374, 390, 405, 407, 421, 426, 437, 439, 441, 444, 449, 450, 451, 452, 453, 455, 459, 460, 462, 463, 464
- Obrež 350
- obsoški 31, 33, 38, 45, 46, 47, 54, 55, 56, 82, 293, 294, 295, 296, 330, 388, 416, 425
- obsoštelski 40, 41, 43, 55, 161, 162, 296
- Oddelek za slovanske jezike in književnosti 361
- Ogrska 290
- ogrski 289, 290, 291, 348
- ogrskoslovenski 289
- ogrsko-štajerski 289
- Opčine 133, 193, 195, 197, 232
- ormoški 348, 352, 354
- Ormož 296, 331, 334, 342, 375, 382, 386, 393, 412
- Orožen, I. 356
- Orožen, M. 74, 446
- Ortnek 182
- ortneški 169, 182
- Osilnica 294
- Osojane 488, 491, 496, 497, 498, 500
- osrednjedolenjski 38
- osrednjeslovenski 348, 350
- osrednještajerski 394
- Ošnje/Ošne 322, 326, 330, 332
- Otavice 169, 184
- Otočec (pri Novem mestu) 142, 152
- Ozalj 351
- Ozvald, K. 293, 353, 354, 361, 364, 374, 392, 393, 394, 407, 408
- P**
- Padriče (pri Bazovici) 197
- Paglavec, F. M. 149
- Pagon, dekan 48
- Pahor, M. 199
- Panonija 79, 290
- panonski 15, 22, 23, 25, 26, 30, 33, 40, 41, 42, 44, 54, 55, 62, 63, 64, 73, 74, 82, 83, 86, 88, 89, 91, 94, 130, 157, 161, 162, 166, 167, 289, 290, 291, 295, 303, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 398, 399, 401, 402, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 430, 460, 480, 482
- Parhamer, I. 350, 363, 368, 370, 371
- Parje 142
- Pável, A. 44, 65, 68, 69, 86, 87, 90, 93, 94, 162, 313, 342, 374, 401
- Pečar, F. 35
- Pergošič, I. 349, 350, 355, 361, 400, 406, 414
- Persič, J. 371
- Perušek, R. 468
- Pesnica 375
- pesniški 296
- Petelinje 134
- Pethe, A. 354
- Pintar, L. 38, 425, 490
- Pirchegger, S. 61
- Pivka 132, 135, 136, 137, 142
- pivški 136, 137, 198, 295
- Planina 15, 327, 357
- Plavje 198
- Pleničar, B. 327
- pleterski 143
- Pleteršnik, M. 66, 131, 157, 192, 224, 289, 300, 304, 305, 338, 339, 340, 349, 396, 399, 424, 450, 457, 458, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 475, 476, 498, 499
- Pliberk 321, 322, 325, 330, 332
- Plohel, J. 366, 370
- Podbela 330, 333
- Podbeže 196, 197
- Podbonesec 322, 326
- Podčetrtek 357
- Podgora (v Dobropolju) 142, 143, 145, 151
- Podgorica (v Dobropolju) 323, 326

IMENSKO KAZALO

- Podgrad 29, 134, 196, 197
 Podgraje 137, 300, 301
 Podjuna 24, 52, 60, 289, 305, 312, 313, 324
 podjunski 17, 28, 75, 112, 289, 291, 293, 294,
 296, 304, 309, 311, 312, 313, 452
 podjunščina 50, 315, 401, 457, 480
 Podklanec 92
 Podkloster 322, 325, 330, 332, 341
 Podnanos 74
 Podravlje 330, 332, 341
 Podravska krajina 79
 Podstenje 137
 Pohlín, M. 128, 149, 448, 459, 463, 472
 Pohorje 41, 116, 291, 294, 311, 326, 363
 pohorski 42, 74, 75, 164, 228, 295, 296, 390
 pohorsko-kozjaški 296
 pohorščina 74, 75
 Polivka, Đ. 349, 350
 polabščina 14, 17, 111, 377, 487
 Polhov Gradec 327, 333
 Polica (na Gorenjskem) 323, 326, 333
 Polica (pri Višnji Gori) 327
 Poljanci 307
 Poljane 206, 431, 433, 487
 Poljanska dolina 392, 459
 poljanski 34, 35, 38, 116, 127, 128, 130, 133,
 209, 289, 293, 294, 319, 395, 399, 439, 488
 poljanščina 490
 Poljčane 60, 357
 poljski 60, 80, 97, 167, 455
 poljski (belokranjski) 295
 poljščina 14, 16, 17, 61, 82, 165, 167, 372, 377,
 378, 387, 420
 Polskava 75, 363, 482
 Polšica 341
 Polzela (pri Velikih Laščah) 132
 Pomjan 194
 pomjanski 194, 198, 379
 pomorjanščina 167
 Pomurje 323
 pomurski 375, 377
 Popovič, J. S. V. 362
 Popović, I. 80, 160
 Porabje 45, 374, 375, 381, 433
 Porfirogenet, K. 80
 Posavje 342, 471, 472
 Posavska krajina 79
 posavski 65, 101, 105, 116, 142, 144, 145, 229,
 295, 316, 317, 388, 398
 Posočje 324, 332, 341, 342, 398, 425
 Postila (P. Trubar, J. Juričič) 100, 147, 148, 151,
 406, 407, 408, 428, 441, 444, 445, 456
 Postojna 132, 135, 136, 142
 postojnski 133, 136, 137, 140, 295, 440
 Potočnik, M. 351
 Potoki (pri Žirovnici) 126
 Povoden, S. 366
 Povžane 134, 197, 300
 Praga 467
 Pragersko 374, 375
 Praprotno 323
 praslovanski 13, 14, 17, 18, 19, 22, 54, 58, 59,
 60, 61, 68, 71, 73, 75, 77, 79, 88, 96, 97, 98,
 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 134, 154,
 160, 190, 191, 207, 212, 216, 302, 306, 314,
 321, 375, 376, 377, 383, 387, 403, 404, 406,
 407, 410, 413, 414, 424, 425, 431, 453, 454,
 455, 457, 460, 477, 487, 496, 497
 praslovanščina 15, 59, 60, 61, 80, 107, 108, 109,
 112, 116, 118, 120, 157, 159, 203, 213, 382,
 393
 prasnbohvrvaščina 79, 80
 predčeško-slovenski 390
 Preddvor 330, 333, 341, 342
 Predgrad (ob Kolpi) 323, 326, 331, 333
 Pregarje 134, 198
 Pregelj, I. 452
 Preglej, V. 359, 360
 Prekmurci 361, 367
 Prekmurje 41, 42, 163, 289, 291, 324, 331, 334,
 347, 348, 349, 350, 374, 375, 379, 380, 381,
 383, 394, 433, 463, 500
 prekmurski 40, 44, 45, 63, 65, 66, 68, 86, 90,
 91, 94, 162, 294, 295, 296, 297, 302, 311,
 313, 367, 368, 374, 376, 379, 380, 383, 386,
 388, 389, 394, 399, 402, 404, 405, 408, 415,
 418, 428, 449, 455, 493, 500
 prekmurščina 64, 66, 68, 69, 75, 86, 87, 94, 155,
 162, 163, 291, 292, 294, 311, 313, 314, 353,
 355, 374, 379, 382, 383, 384, 389, 392, 395,
 396, 399, 401, 404, 406, 408, 411, 418, 429,
 433, 460, 466, 493
 Preloka 331, 334
 Prem 125, 135, 136, 141, 142, 152
 Prešeren, F. 456
 Prešnica 137, 198, 199
 Prezid 163, 164
 Prigorje 316, 438
 Primic, J. N. 372

- Primorska 78
 primorski 40, 195, 199, 227, 229, 291, 295, 296,
 297, 324, 386, 414
 Primskovo (del Kranja) 323, 326, 330, 333
 Prisega iz Hrastovca 369
 privrški 295, 450
 Prlekija 27, 41, 162, 163, 363, 379, 382, 392,
 393
 prleščina 62, 68, 69, 74, 374, 379, 381, 383,
 382, 392, 393, 394, 395, 438, 458, 493
 prleški 25, 27, 28, 33, 66, 162, 163, 294, 295,
 296, 302, 358, 364, 374, 375, 376, 377, 379,
 380, 381, 382, 383, 386, 388, 389, 392, 393,
 394, 395, 399, 402, 404, 415, 466
 Prosek 193, 196, 198
 Psalter (P. Trubar) 100, 436, 442
 Ptuj 290, 347, 348, 356, 367
 Ptujška Gora 363
 ptujski 356, 357, 370, 372, 412
 Ptujško polje 289, 290
 ptujskogorski 358
- R**
 Raba 374
 Rački, F. 79
 Radeče 471, 472
 Radenci 374
 Radgona 163, 362, 375
 Radics, S. 358, 370
 Radlje 24, 70
 Radovljica 152, 289, 330, 333
 Raič, B. 374
 Rakek 324
 Rakitna 116, 142, 318, 323, 324, 326, 330, 333
 Rakitnica 142, 151, 152, 426
 Ramovš, F. 13, 14, 15, 18, 19, 21, 24, 25, 27,
 34, 35, 41, 45, 50, 53, 59, 60, 61, 62, 63, 65,
 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81,
 82, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97,
 101, 103, 104, 109, 112, 115, 123, 124, 125,
 129, 130, 131, 136, 139, 140, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 150, 151, 152, 161, 162, 163,
 164, 165, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177,
 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 188,
 189, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 199, 206,
 208, 209, 215, 216, 217, 218, 231, 234, 288,
 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
 299, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312,
 314, 315, 318, 320, 329, 338, 339, 340, 342,
 344, 347, 349, 357, 361, 362, 364, 374, 376,
 377, 378, 379, 381, 385, 386, 388, 390, 392,
 393, 394, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 407,
 408, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 418, 421,
 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431,
 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440,
 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449,
 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461,
 462, 463, 464, 478, 479, 480, 481, 482, 486,
 487, 488, 496, 497
 Raputh, A. 349, 357, 358
 Raščica 65, 100, 116, 141, 142, 143, 144, 150,
 152, 177, 178, 183, 187, 190, 235, 266, 323,
 326, 329, 330, 333, 426, 427, 439
 rašičiški 426, 427, 435, 438, 440
 raški 386, 414
 Rateče 100, 330, 333, 341
 rateški 100, 490
 Rateški rokopis 23, 67, 83, 100, 144, 148
 Ravanca 488, 498
 Ravna Gora 165
 Ravne (pri Loškem Potoku) 318, 326
 Ravnikar, M. 458
 Rebol, F. 372
 Recelj, A. 148
 Rečica ob Savinji 221, 323, 326
 Register (v Bibliji, prev. J. Dalmatin) 443
 Řeháček, L. 289
 Reka (mesto na Hrvaškem) 169
 Reka (reka na Notranjskem) 137
 Rekarja ves 330, 332
 Rekaš 166
 remšeniški 294, 296
 Remšnik 24
 remšniški 27, 35, 41, 293, 294
 Renčelj, A. 24, 26
 Repeša, M. 354
 Rešetar, M. 197, 450
 Reteče 323, 326, 330
 Retje (v Loškem potoku) 92, 318
 Rezija 49, 53, 163, 290, 392, 423, 486, 487,
 488, 494, 497, 500
 Rezijani 487, 497
 rezijanski 53, 81, 102, 104, 123, 160, 161, 289,
 291, 292, 293, 294, 295, 296, 398, 399, 404,
 405, 418, 431, 432, 462, 464, 481, 486, 487,
 488, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499
 rezijanščina 35, 49, 53, 102, 130, 311, 312, 314,
 390, 411, 432, 466, 481, 486, 487, 489, 490,
 491, 492, 493, 494, 496, 497, 498, 499

IMENSKO KAZALO

- Ribarić, J. 29, 118, 163, 194, 195, 196, 197, 300, 484, 485
- Ribnica (na Dolenjskem) 39, 65, 84, 85, 90, 91, 92, 131, 139, 141, 142, 143, 151, 152, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 230, 235, 237, 259, 305, 310, 327, 436, 437, 438, 439, 451, 453, 455, 456, 463, 472, 493, 500
- Ribnica (na Pohorju) 116
- Ribničani 169, 318, 472
- ribniščina 169, 173, 175, 176, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 190
- ribniški 92, 126, 141, 169, 170, 177, 179, 180, 182, 183, 184, 187, 191, 234, 289, 318, 322, 323, 324, 326, 330, 333, 404, 432, 436, 439, 456, 457, 499
- ribniško-laški 324
- Ricmanje 133, 196, 198, 199
- Rigler, J. 13, 18, 29, 36, 40, 48, 49, 50, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 100, 104, 107, 108, 112, 115, 117, 118, 119, 132, 141, 156, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 228, 231, 288, 293, 296, 297, 298, 302, 304, 308, 310, 318, 321, 322, 327, 329, 330, 336, 338, 340, 341, 374, 378, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 389, 392, 396, 398, 399, 400, 404, 410, 412, 415, 419, 421, 423, 426, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 443, 446, 447, 448, 464, 466, 469, 471, 472, 474, 477, 493, 496, 497, 499
- Rinkole 315, 325, 330, 332
- Rob 141, 142, 152
- Robidišča 330, 332, 341
- Rodik 194
- rodopski 105, 113, 121
- Rogaška Slatina 41, 404
- Rogatec 357
- Rogerij Ljubljanski 149, 152, 461
- Romani 97
- romanski 15, 78, 107, 115, 199, 232, 377
- Romuald (L. Marušič) 149, 152
- romunski 107, 166
- romunščina 166
- Rončević, N. 484, 485
- rovtarski 35, 38, 45, 46, 47, 54, 114, 164, 200, 293, 294, 295, 296, 298, 319, 479
- rovtarščina 45, 46
- Rovte 289
- Rož 49, 50, 51, 69, 97, 155, 279, 304, 305, 307, 309, 317, 322, 324, 325, 401, 488, 490
- Rožani 307
- rožanski 51, 102, 103, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 317, 392, 411, 458, 461, 462
- rožanščina 15, 25, 50, 51, 68, 101, 303, 306, 310, 312, 314, 315, 317, 491
- Rožić, V. 316, 438
- Rožni Dol (nad Semičem) 143
- Rudelev, V. G. 103
- Rudnik 323, 326, 330, 333
- Rudnik (pri Ljubljani) 327
- Rupel, M. 100, 150, 193, 287, 339, 349, 354, 355, 356, 366, 369, 462
- Rupnik, G. 367
- Rus, J. 170, 297
- Rusi 203
- ruski 63, 96, 103, 105, 109, 111, 112, 113, 122, 129, 154, 156, 300, 301, 404, 454, 462, 476
- ruščina 96, 101, 103, 106, 112, 114, 122, 154, 166, 493
- ruški 360
- S**
- Sabonje 144, 152, 299, 300, 301
- Sadinja vas 319
- Sadnik, L. 154
- Sajevec (pri Ribnici) 65, 177, 235
- Samilov, M. 59
- Sava 40, 229, 289, 290, 291, 293, 355, 356, 414
- Savinec, A. 148, 151, 428, 445
- Savinja 33, 41, 43, 217, 323, 326
- Savinjska dolina 289, 291, 292, 323, 324, 392
- Savinjska krajina 79
- savinjski 41, 217, 292, 293, 295, 383
- savinjščina 218, 219, 221, 222, 311
- Savova (Savina) knjiga 453
- savski 289, 290, 291
- SAZU 48, 55, 101, 140, 199, 200, 296, 315, 340, 344, 409, 423, 426, 431, 433, 437, 466, 467, 472
- Schönleben, J. L. 149, 151, 357
- Scheinigg, J. 49, 50, 51, 305, 306, 307, 308, 315, 351, 352
- Schleicher, A. 387
- Schmidt, J. 290, 291
- Schwarz, E. 61, 97
- sekovski 363, 365, 366, 370, 371

KAZALA

- Sela pri Dragatušu 331, 333
 Selca 330, 333
 Sele (v Rožu) 13, 26, 33, 50, 51, 52, 54, 68, 69,
 70, 72, 97, 317, 325, 330, 332, 401, 490
 Selška dolina 293
 selški 295
 Senožeče 142, 193
 Serazin, J. 195
 severnobelokranjski 388
 severnokajkavski 407
 severnopohorski 41, 315
 severnosavinjski 315
 severnoštajerski 22, 24, 25, 26, 30, 33, 42, 43,
 64, 67, 73, 74, 226, 380, 388, 389, 390, 391,
 398, 482, 483
 severnovelikoruski 166, 167
 severozahodnoslovenski 85, 92
 Sevnica 472
 Sežana 132, 195
 sibirski 167
 Simonič, F. 363
 Skalar, A. 127, 149, 151, 461
 Skok, P. 59, 79, 80, 85, 92
 Skomer 459
 Slatnik 184
 Slavnik 133, 196, 197
 slavonski 67
 slavonski (slavontski) 289
 Slekovec, M. 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358,
 359, 361, 369
 Slivje 134, 135, 136, 137
 Slomšek, A. M. 458
 Slovani 118, 373
 slovenski 14, 16, 19, 60, 77, 78, 79, 80, 87, 96,
 107, 108, 110, 111, 112, 116, 119, 122, 124,
 154, 156, 159, 160, 165, 266, 289, 300, 314,
 340, 377, 378, 379, 383, 385, 387, 394, 403,
 413, 420, 424, 425, 434, 462, 464, 475, 476,
 478, 499
 slovanščina 403, 455
 slovaščina 16, 167, 378, 387
 slovaški 85, 92, 160, 167
 Slovenci 109, 117, 158, 165, 232, 289, 290, 291,
 292, 297, 347, 349, 362, 363, 364, 367, 375,
 386, 466, 484, 485
 Slovenija 71, 87, 88, 116, 123 193, 292, 297,
 321, 382, 391, 432, 474
 Slovenj Gradec 293
 slovenjegoriški 362, 363, 364, 374
 Slovenji Plajberk 309, 312, 315, 322, 325, 330,
 332, 341
 Slovenska Bistrica 43
 Slovenske gorice 289, 290, 291, 293, 347, 348,
 353, 355, 364, 368, 372, 379, 395, 404, 412,
 438, 452
 Slovenske Konjice 355, 356
 slovenski 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23,
 25, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 41, 43, 45, 46, 48,
 49, 50, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 72,
 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87,
 88, 90, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
 104, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 129, 137,
 154, 155, 157, 161, 163, 164, 165, 166, 167,
 169, 170, 172, 175, 189, 190, 191, 193, 194,
 195, 196, 198, 199, 200, 203, 206, 207, 208,
 212, 217, 218, 221, 226, 227, 228, 229, 231,
 232, 234, 266, 284, 287, 288, 289, 290, 291,
 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 301,
 302, 303, 309, 314, 315, 316, 320, 321, 322,
 329, 338, 339, 340, 342, 343, 347, 348, 350,
 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360,
 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 371,
 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381,
 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390,
 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399,
 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408,
 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417,
 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426,
 428, 430, 431, 432, 433, 436, 437, 441, 442,
 444, 445, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 456,
 461, 462, 464, 465, 466, 467, 469, 470, 471,
 472, 473, 474, 475, 477, 478, 479, 483, 484,
 485, 486, 487, 491, 492, 493, 494, 496, 498
 Slovenski lingvistični atlas (SLA) 51, 55, 65,
 74, 75, 76, 85, 93, 217, 312, 315, 322, 323,
 330, 331, 341, 342, 344, 374, 404, 466, 467,
 469, 488
 slovenščina 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 26,
 27, 28, 33, 42, 49, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63,
 66, 67, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
 84, 87, 88, 91, 94, 96, 97, 98, 101, 102, 103,
 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113,
 114, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 129, 131,
 137, 140, 147, 155, 156, 157, 158, 159, 161,
 164, 165, 195, 198, 207, 213, 218, 230, 232,
 233, 234, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293,
 294, 302, 305, 309, 314, 316, 317, 318, 321,
 328, 342, 343, 347, 348, 350, 351, 352, 353,

- 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 366, 370, 371, 372, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 429, 430, 431, 432, 433, 436, 443, 450, 451, 453, 454, 455, 457, 464, 469, 471, 474, 475, 477, 478, 482, 483, 484, 487, 489, 496
- slovenski 289, 371
- Slum 300
- slumski 484, 485
- Smlednik 37, 54, 103, 323, 326, 330, 333
- Smolenska gramota 120
- smoljanski 96, 104, 105, 106
- Snežnik 229
- Soča 28, 46, 293
- sodraški 170, 177, 178, 179, 187
- Sodražica 92, 125, 142, 145, 177, 178, 184, 185, 187, 318, 323
- Solbica 54, 405, 488, 491, 497, 498, 500
- Solčava 222, 374
- solčavski 217, 222
- solkanski 17, 48, 480
- Sorica 290
- Sostro 323, 326, 330, 333
- soški 47
- otelski 295, 296
- Soteska 142
- Sotla 74, 290, 294, 379, 385, 394
- Sovrè, A. 13, 449
- Spangenberg, J. 441
- splošnodolenjski 66
- splošnonotranjski 133
- splošnoslovanski 14, 19, 112, 377
- splošnoslovenski 19, 33, 71, 72, 97, 175, 186, 188, 190, 191, 266, 299, 367, 378, 382, 391, 392, 402, 403, 420
- splošnozahodnoslovenski 212
- Spodnja Ložnica 267
- Spodnja Panonija 79
- Spodnja Polskava 75
- spodnjepesniški 375
- spodnjepreški 375, 382, 392, 393
- spodnjevipavski 133
- Spodnji Kamensček 342
- srbohrvaščina 15, 16, 19, 20, 26, 65, 72, 77, 79, 113, 117, 118, 155, 156, 166, 167, 180, 233, 355, 375, 376, 377, 379, 382, 383, 385, 386, 393, 395, 409, 416, 419, 420, 453, 457, 462, 464, 496, 497
- srbohrvaški 78, 81, 97, 111, 117, 154, 291, 300, 314, 317, 347, 355, 376, 377, 379, 385, 393, 395, 409, 413, 421, 482, 494
- Središčani 348, 352, 354, 359, 361, 369, 372
- središčanski 296, 459
- Središče 293, 296, 348, 350, 353, 354, 355, 358, 359, 361, 363, 369, 372, 382, 393, 394, 408
- središki 293, 352, 353, 354, 359, 361, 369, 375, 382, 392, 393, 407
- Srednja vas v Bohinju 326, 330, 333, 341, 342
- srednjepreški 375
- srednjesavinjski 207, 209, 217
- srednještajerski 293, 294, 482
- srednjevelikoruski 166
- srednjevisokonemščina / srednja visoka nemščina 395
- Sreznjevski, I. I. 288, 289, 292, 374
- SSKJ 158, 320, 321, 327, 329, 338, 339, 345, 396, 469, 474, 475, 499, 500
- Stanislav, J. 85, 92, 167, 168
- Stankiewicz, E. 76
- Stanojevič, S. 293, 376
- Stanonik, M. 319
- Stapleton, T. 148, 149, 152, 361
- stara cerkvena slovanščina 106, 378
- Stari trg ob Kolpi 323, 326, 330, 333
- Stari trg pri Ložu 333
- Stari, N. 359
- starobolgarski 104, 108
- starocerkvenoslovanski 154, 187, 453, 462, 464
- staročeski 462
- starohrvaški 379, 394
- staroruski 121
- staroštokavski 166
- Stična 126, 190, 318, 323, 326
- Stieber, Z. 92, 167
- Stiški rokopis 99, 100, 144, 426, 434
- Stoilov, A. P. 105
- Stojkov, S. 104, 105, 111, 121, 122
- Stoperce 356
- Stražišče 323, 326, 330, 333
- Stritar, J. 457
- Strohal, R. 163, 164, 165, 351
- Struge 142, 169, 318, 323, 329
- struški 169
- Studenc 323, 326, 330, 333
- Suha krajina 142, 169, 230
- Suhadolnik, S. 327, 465

- Suprasseljski zbornik 453
 Sušak 131, 299, 300, 301
 Sušje 178, 184
 Sv. Jurij ob Ščavnici → Videm ob Ščavnici
 Sv. Martin (na Hrvaškem) 383, 395
 Svane, G. O. 320, 321, 329, 340, 396
 Sveče 322, 325, 330, 332, 341, 342
 Sveta Barbara (v Slovenskih goricah) 437
 Sveti Gregor 176, 323, 326, 330, 333
 Sveti Ivan (v Trstu) 232
 Svetina (pri Celju) 321
 svetoivanski 232, 437
 Svetokriški, J. 143, 149, 150, 456
 svetourbanski 372
 Svibovec 411
 svibovški 411
- Š**
 Šafárik (Šafařík), P. J. 289, 291, 295, 298
 Šahmatov, A. A. 33, 101, 103, 112, 119, 121, 154, 155, 431, 438
 Šašel, J. 304, 306, 309, 310, 312, 315
 šavrinski 193, 194, 195, 199, 293, 294
 Ščavnica 353
 ščavniški 296375
 Šenčur 323, 326, 330, 333
 Šentjakob/Št. Jakob v Rožu 51, 68, 155, 279, 305, 306, 315, 322, 325, 330, 332, 341, 342
 Šentjernej 143, 152
 Šentjur 357
 Šent Lenart pri Sedmih Studencih 491
 Šentlenart v Beneški Sloveniji 341, 342
 Šentrupert 319, 323, 326, 330, 333
 Šentvid (nad Ljubljano) 327
 Šentvid pri Stični 126
 Šerf, A. 364
 Šiška (v Ljubljani) 328
 Šivic-Dular, A. 385
 Škedenj 193, 232
 Škocjan 137
 Škofja Loka 459, 463, 473, 499
 škofjeloški 293, 294, 474
 Škoflje 134, 135
 Škorjanc, T. 36
 Škrabec, S. 17, 19, 28, 35, 48, 49, 54, 62, 64, 66, 71, 73, 81, 84, 85, 86, 89, 90, 93, 123, 124, 139, 141, 143, 150, 157, 161, 165, 167, 174, 175, 176, 178, 180, 182, 183, 184, 187, 188, 190, 191, 300, 321, 329, 338, 340, 355, 374, 386, 389, 396, 425, 426, 427, 429, 430, 432, 433, 434, 437, 438, 439, 440, 449, 451, 456, 462, 464, 468, 472, 493
 Škrinjarić, B. 406
 Šmarje pri Jelšah 41, 42, 161
 Šojat, A. 399, 412, 415, 421
 šokarski 140, 142, 143, 144, 161, 295
 šokarščina 143
 Šokci 294
 Šolar, J. 172, 186
 Špeter Slovenov 497
 Špilje/Spielfeld 374
 Štajerci 347, 357, 362, 363, 364, 365, 367, 372
 Štajerska 33, 35, 41, 55, 191, 289, 290, 291, 323, 324, 331, 347, 348, 349, 350, 352, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 383, 392, 404, 463, 482
 štajerski 15, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 40, 41, 42, 43, 54, 55, 60, 62, 63, 70, 74, 75, 82, 83, 88, 89, 95, 100, 155, 157, 161, 221, 227, 229, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 304, 310, 311, 314, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 357, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 386, 387, 388, 389, 392, 394, 395, 398, 403, 404, 413, 415, 419, 430, 455, 456, 460, 466, 474, 482, 483
 štajerskoslovenski 366, 414
 štajersščina 15, 24, 25, 26, 360, 366, 369, 450, 482
 štanjelski 132, 196
 Štefan, R. 327
 štokavci 381
 štokavizacija 403, 413
 štokavski 67, 78, 118, 195, 305, 347, 350, 355, 376, 377, 382, 383, 385, 386, 392, 396, 402, 403, 406, 413, 414, 415, 416, 418, 484, 487, 494
 štokavščina 15, 78, 80, 166, 316, 347, 350, 355, 376, 377, 386, 387, 395, 396, 397, 403, 404, 414, 415, 416, 418, 419, 420
 Štrekelj, K. 49, 50, 85, 92, 129, 132, 139, 140, 143, 162, 165, 193, 194, 195, 300, 301, 356, 357, 440, 442, 448, 455, 456, 457, 458, 485
 Šturm, F. 193
 Šuman, J. 290, 291, 292, 329, 340, 499
- T**
 Tatre 134, 135, 198, 300
 Tentor, M. 409

IMENSKO KAZALO

- Ter 390, 392
terski 293, 294, 450, 488, 490, 491, 492, 493
Tesnière, L. 52, 62, 66, 197, 292, 390, 452, 453,
455, 457, 459, 463, 485
Tihomir 104, 105
timoško-lužniški 166
Tinje 330, 332
Tobellius, I. 352, 353, 354
Tolmin 45, 46, 114, 290, 322, 326
tolminski 45, 112, 116, 289, 293, 294, 459, 462
tolminščina 45, 46, 130, 425, 458
Tomaj 195
Tominec, I. 115, 200, 201, 202, 204, 205, 206,
207, 211, 215, 216, 293, 433, 437, 467, 487,
488 490
Tominšek, J. 155, 217, 218, 219, 220, 222, 315,
431, 455, 458, 460, 488
Tomson, A. I. 159, 164, 165
Tomšič, F. 73, 150, 423, 456
Topolc 135, 137, 301
Toporišič, E. 327
Toporišič, J. 13, 19, 34, 43, 74, 83, 192, 296,
297, 316, 317, 323, 330, 338, 342, 464, 471,
473, 499
Torbiörnsson, T. 60, 454
Trávníček, F. 457
Trdina, J. 347
Trebnje 126, 142, 152, 153, 318
Trenta 322, 326, 330, 333, 341, 342, 390, 488
trentarski 56
Trigrad 105, 122
Trofenik, R. 471
Trost, A. 148, 151, 152
Trpčane 142, 143
Trpin, F. 356
Trst 133, 193, 194, 195, 196, 198, 229, 232,
297
Trstenjak, A. 370
Trubačev, O. N. 80
Trubar, P. 62, 66, 67, 85, 86, 89, 90, 91, 93,
100, 102, 103, 117, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 151, 183, 184, 205, 287, 300, 338,
348, 349, 351, 400, 407, 424, 426, 427, 428,
429, 430, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 440,
441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 452, 453,
455, 456, 458, 462, 463, 464, 467
Trubeckoj, S. N. 121
Truške 199
tržaški 133, 194, 196, 197, 232, 290, 291
Tržič 152, 323, 326, 327, 330, 333, 341
Tschinkel, H. 165
Tuhinj 35
Tuhinjska dolina 35, 327
Tulščak, J. 93, 143, 151, 428, 442
Turgenjev, I. S. 499
Turjak 163
Turje (pri Hrastniku) 131, 144
Turnišče 401
Turopolje 406
turopoljski 398, 399
turški 105, 347, 380, 384, 410
U
Učja 488
ukrajinski 100, 452, 464
ukrajinsščina 167
Ukve 322, 326, 330, 332
Unec 293
Urach 146
Urbańczyk, S. 167
uskoški 163
V
Vaillant, A. 96, 121
Valjavec, M. 60, 71, 305, 320, 321, 329, 335,
338, 339, 340, 342, 343, 374, 392, 396, 431,
432, 433, 450, 453, 454, 473, 474, 475, 486,
499
Varaždin 347, 360, 406, 407, 408, 414
Varaždinske toplice 398, 411
varaždinski 347, 408
Varnica, Š. 63
Velika Dolina 142, 146
Velika gora 169
Velike Lašče 38, 132, 179, 230, 235, 327
Velike Poljane 142, 184
Veliki hrib 194
velikolaški 169, 182, 318
velikonedeljski 348, 349, 350, 354
Velikovec 289, 293, 327
Verje (pri Medvodah) 330, 333
Videm/Udine 292
Videm ob Krki 327
Videm ob Ščavnici/Sv. Jurij ob Ščavnici 69, 163,
274, 321, 324, 326, 331, 334, 342, 367, 382,
392, 394, 455
Vidoeski, B. 166
Vidra vas 330, 332
Vinica 323, 326
Vinice (pri Sodražici) 145

KAZALA

- Vipava 132, 137
Vipavci 148, 152
Vipavska dolina 133, 150, 194, 229
vipavski 116, 132, 135, 150, 289, 295
Virje (na Hrvaškem) 409
Vis 316
Viskorša 330, 332, 341, 342, 488, 492, 493
Višnja Gora 40, 131, 142, 151, 152, 318, 323, 326, 327, 330, 333
Vitezović-Ritter, P. 359, 412
Vnanje Gorice 323, 326, 327, 330, 333
Vobovnik, D. 24, 26, 69
Vodice (v Istri) 118, 484
Vodnik, B. 348
Vodnik, V. 372
Vodušek, B. 473
Vogljajna 294
Voglje 197
Vogrin, L. 371
Vojsko 289
Volčanšek, A. 74
Volkmer, L. 363, 366, 369, 370, 372
Voltiggi (Voltič), J. 405
Vondrák, V. 61, 62, 154, 461, 478
Vošnjak, M. 460
Vramec, A. 353, 355, 376, 385, 386, 406, 407, 408, 412, 414
Vratuša, A. 45, 64, 374, 381, 433, 464
Vraz, S. 371, 455
Vrbovo 136, 300
Vrbsko jezero 303
Vreme (Gornje, Dolnje) 131, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 151, 152
Vremščica 194
Vrh pri Višnji Gori 142, 318
Vrhnika 327, 330, 333
Vrhnika pri Ložu 323, 326, 330, 333
vrhniški 79, 435
Vrhpolje (pri Kozini) 197
Vrtovin 229
vseslovanski 111
Vuga, J. 293
Vujović, L. 63
Vuzenica 24, 69, 114, 116, 359, 360
vuzeniški 70
vzhodnodolenjski 143, 229
vzhodnokajkavski 403
vzhodnoprleški 296
vzhodnoštajerski 62, 133, 296, 347, 348, 352, 353, 360, 361, 362, 364, 366, 371, 404, 447, 452
vzhodnoštajersčina 353, 370
- W**
wendisch 371
van Wijk, N. 14, 59, 121
windisch 359, 371
- Z**
zabelski 289
Zabiče 133, 137
začetnoslovanski 113
Zadavec, F. 162
Zadrže (pri Šmarju pri Jelšah) 65
Zafošt (pri Slovenski Bistrici) 43, 54, 311, 312, 313, 315, 321, 323, 326, 331
Zagorje 379, 380, 395
Zagradec 319, 323, 326
Zagreb 407, 414
zahodnodolenjski 297
zahodnoslovanski 288, 391
zahodnoslovanski 85, 458
zahodnoštajerski 296, 323
Zajelše (na Brkinih) 134, 142, 195
Zajelše (pri Dolu) 499
Zakelj, F. 487
Zakrajšek, F. 462
Zaliči (Podbeže) 197
Zalokar, J. 396
Založnik, M. 42, 65
Zamostec 142
Zarečje (pri Ilirski Bistrici) 132, 151
Zasavje 229
Zasip 323, 326, 330, 333, 341
Zatolmin 322, 330, 333
Zavadlal, M. 150, 462
Zazid 198
Zdovc, P. 302, 305, 309, 310, 312, 313, 315
Zečević, V. 412, 415, 416
Zgornja Kungota 75
Zgornja Polskava 363
Zgornja Senica 330, 333
Zgornji Obrež (pri Artičah) 74
Zgrablič, D. 405
Zibika 42, 54, 65, 483
Zidani Most 350, 472
Zilja 341, 342, 390, 392, 411, 488, 492, 493
Ziljani 342
Ziljska dolina 76, 322, 325, 341, 342, 433

IMENSKO KAZALO

- ziljski 35, 50, 53, 76, 103, 289, 291, 292, 293,
294, 312, 390, 395, 401, 403, 404, 411, 425,
432, 433, 434, 435, 480, 488, 490, 492, 493
ziljščina 33, 52, 53, 68, 69, 311, 314, 401, 411,
425, 432, 433, 435, 486, 490, 491, 492, 494
Zirkounu leitu (F. K. Gorjup) 367
Znojilšek, J. 445, 446
Zografski evangelij 462
Zor, J. 327
Zorko-Leb, Z. 24, 26, 71
Zrinjski 351
Zubatý, J. 154, 155
Zwoliński, P. 167
- Ž**
Žagar, F. 327
Žavlje 133, 196, 198
- Žetale 356
Žiče 60, 321
Žiri 289
Žirovnica 126
Žirovska kotlina 319
žirovski 116, 341, 344, 345
Žitara vas 310, 321, 325
Žlebič 184
Žolgar, M. 162
Žrnovec 169
Župančič, O. 456
Županič, N. N. 18
Žuravlev, V. K. 59, 77, 79, 80, 97, 111, 119,
120, 121
Žužemberk 126, 142, 153, 230, 319, 326, 330,
333, 463

Stvarno kazalo

Kazalka → usmerja od mednarodnega izraza k domačemu (tj. uveljavljenemu v sodobnem slovenskem jezikoslovju), čeprav je Rigler večinoma (a nedosledno) uporabljal mednarodno terminologijo – npr. *afrikata* → *zlitnik*, kjer je še enkrat v oklepaju in za enačajem naveden mednarodni izraz, npr. *zlitnik* (= *afrikata*), in zapisana stran pojavljanja. Izjemoma kazalka → usmerja od domačega k mednarodnemu izrazu, in sicer tedaj, ko ta še ni povsem uveljavljen, npr. *raznosnjenje* → *denazalizacija*. Kazalka → lahko usmerja tudi od manj rabljenega k pogostejše rabljenemu domačemu strokovnemu izrazu, npr. *jakostni naglas* → *netonemski naglas*. V podgeslih je navadno zapisan Riglerjev izraz. V oklepaju za enačajem so lahko navedeni tudi drugi eno- ali večbesedni izrazi, ki jih je avtor uporabljal v svojih razpravah, npr. *center* (= *centralni, kranjski, centralnoslovenski, osrednjeslovenski dialekti, centralna narečja, centralna slovenščina, centralna govorica, kranjska narečja, osrednja narečja, osrednji govori, osrednja slovenščina, centralni pas slovenščine, centralna področja*), ali se v stroki uporabljajo sedaj, npr. *splošni zvočni vtis* (= *splošni slušni vtis, akustični vtis, zvočni vtis*). Kazalka → tudi usmerja k iztočnicam (tu zapisanim v manjšem polkrepkem tisku), v katerih je mogoče najti še dodatne podatke o določenem pojavu, npr. *narečne skupine* (= *dialektni tipi, dialektske baze, dialektske skupine, dialektološka razčlenjenost*) → tudi *delitev slovenščine na narečja, dialektizacija*. Ko je neki pojav obravnavan kontinuirano, je navedena samo stran, ko se pojavi prvič oz. sta navedeni le prva in zadnja stran takega pojavljanja, številki strani pa sta povezani s pomišljajem. Iztočnica je zapisana v krepkem tisku, sinonimni izrazi, podiztočnice (ločene med seboj z vejicami) in strani v navadnem. Nekatera gesla se lahko še nadalje členijo – podiztočnice nižje ravni so tiskane v manjšem tisku, med njimi pa so ločila: dvopičje (:) in pomišljaj (–) za členjenje v globino ter podpičje (;) za vračanje na višjo raven.

absolutni začetek 179

adverb → prislov

afrikata → zlitnik

akajoči govor (= akajoči dialekt) 96, 98, 101, 104, 105, 112, 113, 119, 120, 122, 436

akanje 33, 38, 47, 96–122, praslovanski izvor akanja 111, sekundarnost akanja 96, 97, v bolgarščini 96, 104–105, 108, 111, 115, 121–122, v ruščini 96, 103, 113, 121: paralelnost v jakanju 103, 121–122; v slovenščini 96, 117, 181, 215,

223, 230, 233, 248, 249, 434–436, 438: asimilacijsko akanje 49, disimilatorično/di-similacijsko akanje 49, 118, 123, *e*-jevsko akanje v koroških dialektih 101, izglasno 357, *o*-jevsko akanje v horjulskem dialektu 101, ponaglasno (= posttonično) 117, 210, 223, 224, 436, popolno (= polno) akanje (v kratkih zlogih) 97, 108, 113, 117, 118, prednaglasno 117, pred razvojem *o* v *ə* 224, sekundarnost akanja 108–109, 117, sporadično 118, v naglašanih zadnjih kratkih zlogih 116, v sekundarno naglašanih zlogih

- (tip *noga*) 114, za velarnimi konzonanti (= za mehkonebniki) 116
- akcent** → naglas
- akcentologija** 423
- akcentska analogija** → naglasna nalika
- akcentska dubleta** → naglasna dvojnica
- akcentska kategorija** → naglasna kategorija
- akcentski premik** → naglasni premik
- akcentski tip** → naglasni tip
- akcentski zakon** → naglasni zakon
- akcentsko mesto** → naglasno mesto
- akcentuacija** → naglas
- akustični vtis** → splošni zvočni vtis
- akut** (= akutirani samoglasniki/zlogi) 306, 318, 340, 341, 342, 344, 470, 472, 475, kajkavsko morfološko daljšanje 418, melodična linija akuta 47, nepodaljšani 323, 326, 331, 342, 343, 344, 345, novi na psl. dolgih samoglasnikih 134, 306, 313, 314, novi na psl. kratkih samoglasnikih 314, 399, novi v nezadnjih besednih zlogih 134, 302, 399, novi v zadnjih/edinih besednih zlogih 302: pozno podaljšanje 302, zgodnje podaljšanje 302, 312, 313; podaljšani v nezadnjih besednih zlogih 20, 25, 46, 67, 380, 389, 391, 397, 398, 401, 402, 403, 411, posplošitev (sovpad) refleksov 312, 313, 314, pozno podaljšani 221, 322, 323, 326, 331, 477, prehajanje v cirkumfleks: na koncu stavka 316, na zadnjem zlogu besede 316–319, za dolžino 317; splošno daljšanje 302, 312, 314, stari: daljšanje 302–315, (s)krajšani 17, 97, 107, 108, 302, 303, 314, 386, 389, 399, 417, naknadno krajšanje v začetnem zlogu trizložnic v rožanščini 303, nepodaljšani v nezadnjih besednih zlogih 306, 309, 310, 311, podaljšani v nezadnjih besednih zlogih 20, 46, 302–315, 399, pozno podaljšani v koroških in delu štajerskih narečij 314, (pozno) podaljšani samo v predzadnjih besednih zlogih 228, 311, pozno podaljšani v nepredzadnjih zlogih 311, zgodnejše daljšanje v nezadnjih besednih zlogih 312, 313; zgodaj podaljšani 323
- alegro oblike** (= alegro tip govora, hitri tip govora) 59, 432, 434
- alofon** → položajna različica fonema
- alomorf** 114, 115, 202
- aloton** 317
- alveolar** 216
- analogija** → nalika
- anticipacija** 176, 177, 186, 187, 212, 213
- antekonzonantičnost** 159, 160, 163, 164, 165, 182, 190
- aorist** 104, 413, 421
- artikulacija** → izgovor
- artikulacijska baza** (= artikulacijska sfera) 159, 183
- asimilacija** → prilikovanje
- asimilacijska moč govora** 169
- atematični** → brezpriponski
- atlas** besedni 466, SLA (Slovenski lingvistični atlas) 315, 340, 466, 467, 469
- baritoneza** 491
- bemolnost** 119, 120
- besedne povezave** (= leksikalne povezave) dolenjščine z vzhodnimi narečji 231, panonskih narečij s kajkavščino, čakavščino in štokavščino 377, 421
- bohoričica** 352, 356, 358, 360, 362, 366, 367, 368, 370, 372, 444, 445
- brezpriponski glagol** (= atematični glagol) 461, 463
- center** (= centralni, kranjski, centralnoslovenski, osrednjeslovenski dialekti, centralna narečja, centralna slovenščina, centralna govornica, kranjska narečja, osrednja narečja, osrednji govori, osrednja slovenščina, centralni pas slovenščine, centralna področja) 15, 20, 21, 23, 25, 28, 33, 43, 47, 49, 63, 67, 68, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 123, 127, 146, 157, 208, 212, 292,

293, 300, 302, 327, 345, 348–372, 377, 378, 380, 381, 389, 399, 400, 410, 430, 433, 451, 453, 471, 481, 482, 488

cepitev slovenskega jezika na narečja → dialektizacija; cepitev zahodnojužno-slovanske skupine 376

cirilica 464

cirkumfleks (cirkumfektirani samoglasniki/zlogi) 302, 308, 318, 340, 341, 342, 343, 344, 472, 476, nepodaljšani in nepremaknjeni kratki v odprtih zlogih (tip *mêd* : *mêda*) 382, 393, novi 397, 398, 401, 410, 417, 488, 490, prehod v akut na zadnjem zlogu besede 317, premik in daljšanje psl. kratkega 17, 97, 107, 108, premik (= pomik) za zlog naprej (tip *kôlo* > *kolô*) 391, 392, 402, 420, 487, skrajšani (slovenski narečni) 323, 331, slovenski (narečni) metatonijski novi 304, 313, 321, 329, 398, 420: širjenje 388, širjenje v prislovne zveze 336; slovensko-kajkavski metatonijski novi 343, srbohrvaško krajšanje 314, stari 488, 490

daljšanje 37, 41, 63, 65, 67, 68, 98, 402, 418, 462, cirkumfleksa 17, 81, 97, 107, 108, 176, 378, 399, akuta 20, 26, 46, 67, 69, 80, 82, 221, 300, 302–315, 343, 380, 388, 391, 397, 399, 401, 402, 403, 411, 420, 434, 477, 481: morfološko (kajkavsko) 399, 401, 410, 415, 418, prozodijsko (slovensko) 399, 401, 418, 421; kratkonaglašanih vokalov 42, 64: kratkonaglašanih e-jevskih in o-jevskih vokalov 46, 99, 209, 223, 228, 479, kratkonaglašanih izglasnih visokih vokalov 209–210, kratkonaglašanege vokalizma ne glede na pozicijo v besedi 34, 36, 42, 43, 45, nezadnjih kratkonaglašanih zlogov 20, 21, 24, 34, 41, 67, 68, 69, 70, 80, 82, 83, 97, 98, 391, 399, 410, 482 – analogno daljšanje 72, dvojno (predčasno in regularno) daljšanje 26, izoglosa 26, na severu 24, 25,

399, specialno (predčasno) v določenih pozicijah, besedotvornih in morfoloških kategorijah 25, 26, splošno daljšanje 25, 26, 68, 69, 70, 72, 399, 400–403, v južnoštajerskih dialektih 24, v severnih in večini severnoštajerskih dialektov 25, v zahodnih in centralnih dialektih 20, 21; v sedanjiku oksitoniranih glagolov 68, 401

delabializacija → razokrožitev

delitev slovenščine na narečja (= klasificiranje slovenskih dialektov) 287–298, 373, Baudouinova (akcentski pojavi in sekundarna palatalizacija velarov) 289, Breznikova 296, Georgieva (akanje) 113, Erjavčeva 292, Florinskega 291–292, Glaserjeva 291, Kopitarjeva (*f* > *wa* ali *la*) 288, Miklošičeva (*e*, *ei* < *ě* ali *je*, *i* < *ě*) 18, 288, Oblakova (*ā* > *a* ali *e*) 72, 288, Pleteršnikova 289, Ramovševa 73, 292–296, Sreznjevskega 289, Šafaříkova 289, Šumanova (*ě*, *t//d//v* del. -l, *g-h*, *u-ü*, *a-e* za *a*, *šč-š*) 290, Toporišičeva 297, Trubarjeva 287, zgodovina 287–298

denazalizacija (= raznosnjenje) v slovenskih jezikih 14, 16, 378, v slovenščini 16, 17, 28, 60, 61, 76, 79, 80, 82, 83, 156, 379, 386–387, 389, 409, 410, 416, 419, 420, 454, 478, 481: na jugovzhodu 16, 23, 62, 74, 83, 88, 378, pozna na SZ 420, 478, v beneško-kraškem osnovnem sistemu in njemu pripadajočih govorih 48, v zahodnih in severnih sistemih 28, 50, 75, zgodnja 20, 60, 61, 62; v kajkavščini 379, 416, 420

dental → zobnik

depalatalizacija (= raznebnjenje) 187, 216, 460

diahronija (= diahrono raziskovanje jezika, raznočasje) 386, 395, 397, 399, 411, 417

diakritični znaki 218, 470

dialekt → narečje

- dialektične poteze** → narečne poteze
dialektične skupine → narečne skupine
dialektizacija (= cepitev slovenskega jezika na narečja) → *tudi narečne skupine* 20, 27, 73, 297
dialektizem 360, 428, 446
dialektologija → narečjeslovje
dialektološka karta → narečna karta
dieznost 119
diferenciacija (= različenje) 86, 93, 145, 154, 183, 188, 210, 290, 388, 430, 434, 445, 483
diftong (= dvoglasnik) 13, 14, 15, 24, 27, 28, 30, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 54, 55, 59, 64, 65, 77, 80, 99, 126, 132, 161, 162, 164, 167, 170, 172, 184, 185, 195, 198, 200, 202, 206, 217, 220, 221, 243, 247, 252, 259, 260, 262, 263, 267, 439, 482, 483, 485
diftongizacija 15, 19, 20, 21, 27, 34, 37, 40, 41, 43, 44, 45, 50, 51, 61, 63, 64, 75, 78, 81, 82, 84, 86, 87, 89, 97, 99, 112, 113, 132, 160, 167, 173, 175, 179, 207, 229, 377, 382, 389, 395, 430, 477, 478, 481, 483, dolgih vokalov: fonološkega para jat – dolgi *o* 82, 377–378, 379–380, 410, 420: v *ej* in *ou* (JV) 18, 19, 24, 26, 41, 42, 63, 64, 82, 207, 229, 382, v *ie* in *uo* (SZ) 38, 45, 63, 82, 207, v črnovrškem narečju 38, 82, 207–209, v srednjesavinjskem narečju 41, 207–209; *i* in *u* 40, 41, 43, 177, 229, 230; kratkih vokalov 64, 436, sekundarno naglašanih *e* in *o* 37, 40, 41, 43, 176, 230
difuznost → razpršenost
dihnjeni glas → pridihnjeni glas
dinamični naglas → netonemski naglas
disimilacija (= razlikovanje) 103, 123, 182, 216, nezvočnikov 190, 404, 405, samoglasnikov 49, 123–128, 132, 146, 176, 178, 405, 429: diftongov *ej* in *ou* proti širini 41, 42, 43, 55; zvočnikov: *r* 185, 203, *m*, *n* 180, 187, 216, 394, *v* 189
distribucija 17, 21, 36, 37, 38, 202, konzonantizma 204, 205–206, 237, 245–246, 253–254, 261, 268, 275, 281, proizvodije 237–238, 246, 254, 261, 268, 275–276, 281, vokalizma 268: dolgega 237, 245, 253, 260, 275, 280, kratkega 211, 237, 245, 253, 260, 275, 280–281
dolžina → *tudi nenaglašena dolžina* 19, 21, 34, 38, 59, 65, 137, 302–306, 313, 314, 317, 331, 342, 390, 414, 440, 469, 482, 483, izguba neakcentuiranih 89, 96, 439, 494, izguba posttoničnih 410, 420, krajšanje 59: izglasnih rastočih 59, neakcentuiranih 17, 34, 81, v zaprtem zlogu 395
dual → dvojina
dubleta (= dvojnost) 72, 73, 80, 85, 92, 124, 127, 131, 140, 142, 143, 151, 178, 190, 234, 300, 335, 338, 339, 343, 391, 412, 431, 438, 474
dvojina (= dual) 125, 323, 362, 392, 421, 452, 453, 454, 459, 462–463, 491
dvoglasnik → diftong
dvojnost → dubleta
dvozložnica (= dvozložna beseda) 175, 186, 234, 304, 306, 308, 309, 471
ekanje 121
ekspiracijska sila (= ekspiracija) 34
ekspiratorni akcent → netonemski naglas
eksperimentalnofonetična raziskava (= eksperimentalnofonetična študija) 317, 472–473
elkanje 161, 447
enakozvočnica (= homonim) 122, 175, 183, 427, 442
enklična raba → naslonska raba
enklitika → naslonka
enzložnica 158, 301, 450, 451, 453, 457, 458, 491
estetska merila 157

- etimologija** 158, 424, 425, 426, 471
etimologiziranje 145, 206
etimološka razlaga 469
etimološki a → samoglasniki – etimološki *a*
etimološki e → samoglasniki – etimološki *e*
etimološki i → samoglasniki – etimološki *i*
etimološki o → samoglasniki – etimološki *o*
etimološki u → samoglasniki – etimološki *u*
fakultativna varianta → prosta različica
feminizacija nevter 450
fleksija → sklanjatev
fleksijska kategorija → oblikoslovna kategorija
fonetika 375, 376, 423, 436
fonologizacija 218, 226, 481, 482
fonološka kvantiteta 35, 494
fonološka opozicija (= fonološka razlika) 425, 494
fonološka vrednost 59, 201, 205, 206, 211, 218
fonološki sistem dialekta (= fonološka struktura govora, glasovni sestav) 61, 64, 105, 109, 114, 122, 159, 160, 165, 166, 200, 207, 211, 213, 376, 378, 379, 439, 480, 487
fonološki opis govora Breznice pri Št. Jakobu v Rožu 279–286, Cerkna 236–242, črnovrškega 200–216, Hrušice 252–258, Luč 243–251, Ribnice (na Dolenjskem) 169–192, 259–266, Spodnje Ložnice 267–273, Vidma ob Ščavnici 274–278
fonološki pari → vokalni pari
frekvenca 19, 21, 24, 37, 40, 44, 49, 56, 160, 203, 204, 337, 407, 480
gajica 358
geminacija (= geminirani izgovor, geminirani konzonanti, podvojeni soglasniki) 172, 443, 444
genetska sorodnost (= genetska zveza, genetična povezanost, vez) 96, 112, 375, 386–387, 389, 390, 397, 402, 403, 405, 410–419
germanizmi 370
germanisti 328
glagol → *tudi končnice (glagolov)* 47, 68, 69, 71–74, 85, 93, 124–126, 134–135, 138, 150, 157–158, 174, 188–190, 224, 229, 233–235, 258, 266, 273, 276, 281, 285–286, 304–313, 320–321, 338–345, 353, 355, 370, 401, 409, 427, 432–434, 435, 444, 447, 453, 461–464, 467, 491, brezpriponski glagol (= atematični glagol, atematska fleksija) 461, 463, iregularni 461, klasifikacija 461, kontrahirani 321, 461, 464, tematične končnice 463
glasovni sestav → fonološki sistem
govor izobražencev 73, 320, 327, 329, 335–337, 345
grafika → pisava
grupofonem 119, 120
heterosilabičnost → raznozložnost
hiat 177
hiperkorektura 100, 105, 121, 145, 147, 148, 149, 221, 355, 360, 362, 408, 426, 437, 438
hiperredukcija 148, 149, 152
hitri tip govora → alegro oblike
hitrost (= tempo) 170, 173, 260, 266, 373
homonim → enakozvočnica
homorganska pripora 172, 190
hrvatizirajoči katekizem 365
ikanje 121
iktični zlog 170
imperativ → velelnik
imperfektiv 150, 413, 421, 461, 464
infinitiv → nedoločnik
infinitivna osnova → nedoločniška osnova

- inovacije** (= jezikovne inovacije) 16, 33, 82, 92, 132, 148, 159–162, 165, 191, 304, 343, 375, 378, 387, 464, 490, dolenske in štajerske v posavskem narečju 144, 229, rovtarske ob Idrijci 46, štajerske in centralnoslovenske v obsoškem narečju 43, štajerske ob Savi 229, v notranjščini in kraščini 195–196, 229, v osnovnem gorenjskem sistemu in delu obsoško-idrijskega osnovnega sistema (nastanek rovtarskih dialektov) 38
- intenzitetni višek** 303
- intenzitetna redukcija** 101
- intonacija** → tonem
- intonacijska opozicija** → tonemsko nasprotje
- istozložnost** (= tautosilabičnost) 175, 189, 202, 208, 212, 215, 409, 430, 431
- izglasje** 28, 36, 37, 39, 40, 47, 50, 51, 66, 91, 101, 103–105, 133, 162, 172, 191, 206, 211, 212, 216, 222–227, 230, 237–286, 420, 425, 428, 436, 441, 471
- izgovor** (= artikulacija) 64, 124, 158, 185, 292, 428, 475, cerkveni 90, 174, 181, dejanski 471, diftongični (= diftonški) 59, 80, 220, dubletni 447, fakultativni 195, geminirani 172, individualni 189, 320, knjižni 157, 320, 327, 339, 435, 467, kultivirani 157, monofonški 59, napet 40, narečni (= dialektični) 150, 219, 234, 327, nazalni 62, nenapet 18, 170, 229, odsekan 176, ozki 355, 470, počasnejši, zategnjeni 229, posplošen 188, predpisani 157, realni 109, širok 63, 350, 470, temen 170, tuj 470, samoglasnikov 27, 63, 85, 93, 96, 157, 158, 170, 175, 350, 436, 471: artikulacija *u* 18, 129, 130, 132, 137, 176, 178, neintenzivna artikulacija (kratkih) samoglasnikov 33, 101, 146, 355, oslabitev artikulacije *e*-ja 141; soglasnikov 212, 437: artikulacija / 159–168, 467–468, izgovor medij 191
- izguba glasov** (= onemitev) → *tudi* **redukcija samoglasnikov** 241–242, 251, 258, 266, 273, 278, 285–286
- izoglosa** 15, 20, 21, 26, 27, 79, 195–198, 207, 287, 288, 293, 374, 403, 405, 406, 409, 410, 415, 419, 420–421, akanja 117, diftongizacije dolgih vokalov 19, 26, 207, dolgega nedoločnika 344, 345, metatonij 322, 324, 335, 398, različnih monofongizacij diftongov 27, razvoja dolgega *ə* 21, 26, razvoja *ě* 15, 20, 21, 82, 88, 207, 288, 409, 419, palatalnostnih korelacij pri konzonantih 19, sovпада različnih kratkih vokalov 26, zgodnejše denazalizacije 20, zgodnejšega in kasnejšega daljšanja nezadnjih kratkonaglašanih zlogov 26
- izpeljanke** na *-lec* ali *-vec* 467–469
- izposojenka** (= prevzeta beseda) 61, 94, 108, 109, 115, 116, 131, 177, 199, 210, 221, 223, 232, 407, 432, 435, 436, 481, 483
- izvor** konzonantizma 227, 240–241, 250, 257, 265, 272, 277–278, 284–285, prozodije 241, 251, 258, 265–266, 273, 278, 285, vokalizma 269–271: dolgega 238, 246–248, 254–256, 262–263, 276, 281–282, kratkega 238–240, 248–249, 256–257, 263–264, 276–277, 282–283
- jakanje** 103, 120, 121
- jakostni naglas** → netonemski naglas
- jat** → samoglasniki – jat
- jeziček** → uvula
- jezik** knjižni 157, 320–346, 351, pogovorni 338, 470, zborni (= zborni govor) 338, 340, 343
- jezikovne inovacije** → inovacije
- jezikovnokulturno območje** (= jezikovnokulturni okoliš) 347, 360, 364
- jugovzhod** (= jugovzhodna narečja, ju-

- govzhodna slovenščina, jugovzhodni del slovenščine, jugovzhodna skupina) 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 49, 60, 62–63, 67, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 88, 94, 156, 207–209, 229, 290–292, 323, 377–380, 478, 482
- jugozahod** (= slovenski jugozahod) 26, 27, 199, 288, 291, 292, 390, 480, 485
- kajkavizacija čakavcev** 165
- kajkavizirana molitev** 365
- kajkavska teorija** 385–412
- kajkavsko narečje** (= kajkavščina, kajkavski dialekt) 347–422, geneza po Beliču (simbioza treh osnov – slovenščine, čakavščine, štokavščine) 414, 415, geneza po Ivšiču 414, 416, geneza po Junkoviču 385–412, 414–415, 416–419, geneza po Ramovšu 413–414, 415
- kajkavščina** → kajkavsko narečje
- kakovost samoglasnikov** → kvaliteta samoglasnikov
- klasificiranje slovenskih dialektov** → delitev slovenščine na narečja
- knjižni jezik** naglas 320–346, normiranje 158: etimološko načelo 157, historično načelo 157; vpliv na slovenske štajerske rokopise 351
- kolikost samoglasnikov** → kvantiteta samoglasnikov
- kombinatorna varianta** → položajna različica fonema
- kompaktnost** → strnjenost
- komparativ** → primernik
- končnice** 57, 101, 122, 165, 318, 499, 500, glagolov 129, 204, 234, 266, 285, 308, 349, 362, 414, 427, 432, 433, 462–463: atematične (= brezpriponske) 463, *-ste* v 2. os. mn. 229, 233, tematične (= priponske) 463, v 3. os. mn. sed. (tendenco po odpravi starih krajših oblik) 234; pridevniške besede 51, 211, 230, 266, 282, 349, 350, 362, 460: *-o* < *-u* v prid. in zaim. sklanjatvi v gorenjščini 433; samostalnikov 92, 181, 185, 187, 189, 210, 224, 225, 233, 242, 249, 319, 329, 330, 332, 336, 353, 397, 412, 413, 420, 427, 432, 450–457, 487, 490–491, 495: mehke končnice 451, nevtra 240, 432, 433, 452
- kontaminacija narečij** → spajanje narečij
- kontrahirani glagoli** → skrčene oblike glagolov
- kontraksija** 60, 81, 175, 454, 457, 459, 460
- konzonanti** → soglasniki
- konzonantski sistem** (= konzonantični sestav, soglasniški sestav) → konzonantizem – inventar
- konzonantizem** → *tudi* soglasniki 172, 182, 198, distribucija 237, 245–246, 253–254, 261, 268, 275, 281, inventar 173, 203, 236, 244, 252–253, 259–260, 267, 274, 279–280, izvor 227, 240–241, 250–251, 257–258, 265, 272, 277–278, 284–285, razvoj: nenaglašanih skupin *-il*, *-al*, *-ov*, *-aj* 233, skupine *dn* 227, skupine *šč* 190, 216, 227, skupine *tl*, *dl* 189, 227, zapornika *g* v pripornik 229, zvočnika *j* 188: *jv d'* 384, psl. *d'* > *j* (tip *meja*) 383, 403–409, 418–419, 420; zvočnika *l*: palatalnega *l'* 184–185, 230, 383, 421, sonantnega *ʃ* 55, 165, 184, 383, 395, 421, 432, velarnega *ʎ* (refleksi) 131, 159–168, 230, 362, 368, 383 – v Beli krajini 161, v češčini in slovaščini 167, v gornji in dolnji lužiščini 167, v makedonščini in bolgarščini 166, v okolici Prezida 164, v panonski dialektični skupini 162–163, 383, v poljščini s pomorjanščino 167, v Reziji 161, v Ribnici 182–184, v ruščini 166, v srbohrvaščini 166, v ukrajiniščini in beloruščini 167; zvočnikov *m*, *n* 186, 187: *-m* > *-n* 186, 233, 384, palatalnega *n'* 186–187, 216, 230, 383, 421; zvočnika *r* 185:

- diftonga *ər* (< *r*) 54, palatalnega *r*'oz. *r* 185, 383, 420, sonantnega, vokaličnega *r* 383, 395, v skupini *črě, žrě* 185, 198, 227; zvočnika *v* 188, 189: psl. *w* 383
- konzonantski sklop** → soglasniški sklop
- krajšanje** (= skrajševanje) dolžin v praslovanščini 59, vokalov v slovenskih govorih 35: diftonga 439, dolžin v zaprtem zlogu (*ósmi* > *òsmi*) 395, pozicijsko krajšanje poudarjenega vokala 43, staroakutiranega *q* v nezadnjem zlogu 98, visokih vokalov v rovtarskih govorih 38, 46, ziljsko v zaprtih zlogih 395
- kronologija jezikovnih sprememb** 38, 72, 73, 182, 209, 299, 395, 397, 417, 419, 420, absolutna 99, relativna 73, 128, 419, 420: akcentskih premikov 122
- kultivirani govor** 157, 158, 329, 338
- kvaliteta samoglasnikov** (= kakovost samoglasnikov, vokalna kvaliteta) 24, 25, 27, 28, 32, 41, 43, 63, 83, 96, 120, 198, 222, 300, 381, 382, 390, 393, 401, 400, 411, 433, 455, 470, 478, 485, 494, 495, kvaliteta *ě* 25, 77, 218, 398, kvaliteta nazalov 18, 28, 61, 76, odvisnost od kvantitete 19, 35, 48, 66, 67, 413, 420
- kvantiteta samoglasnikov** (= kolikost samoglasnikov, vokalna kvantiteta) 15, 17, 19, 23, 35, 49, 56, 96, 208, 236, 241, 244, 251, 253, 255, 258, 260, 266, 268, 278, 280, 285, 302, 305, 306, 331, 378, 388, 390, 395, 401, 473, 479, 494, fonetična 43, nevtralizacija kvantitete 202, vezanost na vokalno kvaliteto 102
- kvantitetno nasprotje** (= kvantitetno razmerje, kvantitetna razlika, kvantitetna opozicija) 19, 20, 39, 42, 80, 81, 97, 101, 106, 114, 117, 158, 183, 184, 342, 395, 400, 479, 494, odprava 34, 40, 42, 43, 53, 54, 68, 122, 167, 311, 315, 412, ohranjanje (= čuvanje) 46, 96, 99, 170, 482, sistem brez njih: na Smledniku 37, v Zibiki 42; v pozni praslovanščini 59
- labial** (= ustničnik) 73, 100, 101, 103, 115, 173, 178, 180, 183, 186, 188, 195, 205, 211, 215, 216, 436, 438, palataliziranost 214, 215, 216
- labialnost** (= ustnična zaokroženost) 14, 18, 42, 53, 58, 103, 104, 120, 164, 210, 213
- labializacija** (= ustnična zaokrožitev) 119, 447, konzonantov 119–120, 212, 213–214, 436: velarov 211, 214, 215; vokalov 14, 59, 103, 119, 120, 210, 213, 214: *a* > *o* ob labialnih konzonantih pri Trubarju 436, 438; opustitev 33, 59, 103, 214
- labiodental** (= zobnoustničnik) 160, 162, 164, 166, 167, 173, 227, 244, 383, 442
- labiovelarizacija** 50, 119, 120, 175, 180, 456
- latinica** 464
- leksikalne povezave** → besedne povezave
- lento oblike** (= lento tip govora, počasni tip govora) 59, 432, 434
- lingvistična geografija** → *tudi* narečna karta 73, besedni atlas 466, SLA (Slovenski lingvistični atlas) 315, 340, 466, 467, 469
- lokalizacija** 114, 116, 117, 167, 290, 292, 293, 426, 469, 475, 479
- lokalizem** 360
- maskulinizacija nevter** 301, 450, 453, 454
- mehčanje** → palatalizacija
- mehka končnica** 451, 455
- mehka osnova** 450
- mehkonebnik** (= velar) 214–116, 173, 230, labializirani 214–215, palatalizirani 186, 203, 213, 216: sekundarna palatalizacija (= mehčanje mehkonebnikov pred sprednjimi samoglasniki) 112, 130, 198, 233, 289, 290, 383, 404, 460
- meja** med jeziki: slovenski panonski dialekti – kajkavščina 377, 378, 380, 382, 403,

- 413–422, slovenščina – (srbo)hrvaščina 375, 377, 484; med narečji 287–298, 322, 373–374, 388, 482: črnovrškega dialekta 207, notranjskega dialekta 194, 196–197; različnih jezikovnih pojavov 18, 26, 74, 82, 103, 117, 141, 161, 164, 212, 332, 335, 344, 395, 425, 426
- melodija** 232, 287, 373, 470
- metataksa** koroški premik cirkumfleksa proti začetku v tipu *okó* > *óko* 395, progresivna metataksa padajočega akcenta/cirkumfleksa 415, 417, v tipu *drêvo* > *drevó* 391
- metateza** (= premet) 93, 106, 188, 189, 192, likvid 107, 109, 116, 185, 425, 430, sekundarna 114, 116: novega cirkumfleksa 397, 439; vokalov 493
- metatonija** 49, 70, 321, 322, 415, 454, 461, izgubljanje/izguba 329, 335–337, omejevanje na prislovne zveze 336, širjenje 329, vprašalna 460, v nedoločniku 338–346: v tipu *kositi*, *sušiti* 344, v tipu *nositi* 344, v tipu *piti* 344, v tipu *tpeti* 345; v opisnem deležniku 71, 72, 304, 310, 311, 320–328: v tipu *delala* 324–327, v tipu *mislila*, *videla* 327, v tipu *želela* 322–324; v rodilniku, mestniku in orodniku množine akutiranih samostalnikov moškega spola (tip *brat*) 329–338, 397–398, 417: v tipu *bratov* 330–332, v tipu *bratih*, *brati* 332–335, v tipu *kovač* 334, v tipu *delavec* 334, v stalnih prislovnih zvezah 334
- metatonijski** kategorija 71, 313, 336, 402, razmerje 397
- moderna vokalna redukcija** (= samoglasniška oslabitev in onemitev) 33, 34, 36, 38, 51, 126, 127, 134, 137, 146, 148, 157, 172, 181, 182, 198, 230, 306, 309, 322, 354, 428, 441, 447, odpravljanje 328
- monofonemska obravnava diftongov** 44, 54, 64
- monoftong** (= ravni vokal) 64, 431, dolenski 172, gorenjski 18, 35, 38, 82, istrski 198, koroški: obirski 27, v Vuzevici 69; prleški 379–382, 392–394, štajerski 357: gornjesavinjski 220
- monoftongizacija** 14, 45, 74, 76, 82, 112, 166, 431, dolenska *ou* (< *ō*) > *u*, *ej* (< *ě*) > *e*-jevski glas 27, 28, 38, 40, 99, 230, gorenjska *ej*, *ou* > *e*, *o* 35, 37, 209, notranjska *ěj* > *ě*, *ê* 195, prleška 382, 394, rovtarska *ie*, *uφ* > *i*, *u* 45, 46, rožanska *ie*, *uφ* > *i*, *u* 51, štajerska 41, 43: gornjesavinjska 217, 219–220, 482, južnoštajerska *ou* > *u* 41, srednjesavinjska 208
- morfemska meja** 202, 213, 237, 246, 254, 261, 268, 275, 281
- morfologija** → oblikoslovje
- morfološka kategorija** → oblikoslovna kategorija
- morfološko izenačevanje in posploševanje** 250, 271, 278, 335, 382, 450
- muzikalni poudarek** (= muzikalni akcent) → tonemski naglas
- naglas** (= akcent, akcentuacija, naglaševanje, poudarek) → *tudi* **prozodija** 71, 72, 470, hrvaški 299: čakavski 299, kajkavski 396, 402, 403, 414, 415, 416; odpravljanje premičnega 232, premikanje v pregibnih oblikah 229, slovenski 19, 34, 38, 46, 74, 84, 86, 92, 98, 116, 117, 122, 123, 124, 125, 127, 130, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 170, 171, 173, 175, 176, 181, 185, 232, 234, 309, 391, 397, 399, 402, 411, 414, 416, 417, 431, 434, 439, 440, 451, 469, 470, 472, 475, 486, 487, 488, 493: alpska akcentuacija 391, 401, dolensko-štajerski 304, dvozložni 303, gorenjski 304, kodifikacija 469, 475, končni 125, 143, 308, korenski 126, 453, 460, 491, koroški 304, muzikalna ali nemuzikalna narava akcenta 106, netonemski naglas (= jakostni, dinamični,

- ekspiratorni) 106, 320, 339, 342, 344, 345, normiranje v knjižnem jeziku 320–346, panonski 482 – prekmurski 94, prleški 382, 392; podaljšani (tip *nôša*) 98, postranski 308, premakljivi 470, premični 232, rezijanski 486–495, sekundarni 39, 40, 41, 43, 47, 49, 52, 64, 69, 70, 76, 89, 114, 140, 141, 143, 176, 180, 198, 207, 221, 222, 230, 440, tonemski 106, 227, 229, 316, 317, 320–346, 474–475, vprašalni 433, v nedoločniku 338, 339: v opisnem deležniku 73, 126, 493
- naglasna kategorija** (= akcentska kategorija) 25, 46, 67, 69, 266, 299, 314, 320, 322, 402, 417, 470
- naglasna nalika** (= akcentska analogija, posplošitev) 299, 304, 309, 310, 313, iz drugih oblik 301, iz predložnih zvez 300, 491, 493, na priponi *-ica* 310, po množini 301, pri dolgem nedoločniku 338, pri pregibanju 312
- naglasni premik** (= akcentski premik) 114, 139, 143, 222, 227, 301, 308, 309, 410, 451, 482, 488–489, akuta za zlog naprej (= pomik) 222, 228, 303, 306, 310, 311, 312, 315, cirkumfleksa proti začetku besede (= umik)/terciarni akcentski premik 28, 38, 52, 53, 119, 232, 299, 301, 312, 490: pozni 301, samo izglasnega (tip *okô* > *ôko*) 42, 43, 208, 210–211, 214, 450: koroški 395, v gornjesavinjskih govorih 222, 228; s končnega zaprtega zloga 310, starega v rezijanščini (in ziljščini) 432, 487–490: s končnega odprtega zloga 431, 487–488, 489, 490–491, 497, s končnega zaprtega zloga 489, 490–491, z nezadnjega zloga 482, 492; cirkumfleksa za zlog naprej 299, dolgega cirkumfleksa proti začetku/nazaj (= umik) 299, kratkega končnega naglasa na *i*, *u*, *a* v predzadnjem zlogu 228, 300, kratkega končnega naglasa na prednaglasno dolžino 227, novega cirkumfleksa proti začetku besede (= umik) (tip *motika* > *môtika*) 398, 492: koroški 395; podaljšanega cirkumfleksa na naslednji zlog (pomik) 378, 379, 420, relativna kronologija 122, splošnoslovenski 391, starega cirkumfleksa za zlog proti koncu (= pomik) 227, 391–392, 402, 420, 486, 487, v tipu *megla* 40, 211, 228, 229, z zadnjega kratkega zloga na predtonične kratke vokale (= umik)/sekundarni naglasni premik 33, 35, 43, 51, 52, 53, 72, 97, 98, 209, 227, 299, 302, 308, 479, 490–491, 492
- naglasni tip** (= akcentski tip) 391, 396, 401, 402, 450, akutirani 343, cirkumfektirani 343, nepremaknjen akcentski tip *kolo*, *oko* v prleškem narečju 382, nepremični 474, tip *bög* 399, tip *brat* 329–338, 397–398, 417, tip *delala* 324–327, tip *kolo* 299–301, 312, 378, 379, 420, tip *kolô* > *kòlo* 116, 431, 487–488, 489, 490–491, 497, tip *kôlo* > *kolô* 391–392, 402, 420, 487, tip *kositi*, *sušiti* 344, tip *kost* 431, tip *kupiti*, *pisati* 338, tip *lipa*, *kráva* 399, tip *mêd*: *mêda* 382, 393, tip *meglâ* (*maglâ* > *mêgla*) 40, 211, 229, tip *mislila*, *vide-la* 327, tip *motika* > *môtika* 398, 492, tip *naša* 113, tip *noga* 98, 114, tip *nos* 113, tip *nôsîm*, *kôža* 399, tip *nositi* 344, tip *noša* 98, 113, 175, 221, tip *okô* > *ôko* 42, 43, 208, 210–211, 214, 450, tip *okô* > *ôko* 72, 395, tip *piti* 344, tip *tesati*, *kopati* 345, tip *trpeti* 345, tip *želela* 322–324, tip *ženâ* 192
- naglasni zakon** (= akcentski zakon) 71, 82, 321, 494,
- naglasno mesto** (= akcentsko mesto, mesto naglasa) 34, 56, 96, 98, 106, 114, 236, 237, 241, 244, 246, 251, 253, 254, 258, 260, 261, 265, 268, 273, 275, 276,

- 278, 280, 281, 285, 300, 304, 305, 309, 336, 338, 343, 431, 445
- nalika** (= analogija) 132, 134, 135, 139, 156, 183, 187, 211, 222, 308, 343, 397, 417, 430, 436, 454, 492, glasovna (= analogično vnašanje refleksov) 123, 306: *in viz* dolgoakcentuirane v neakcentuirano pozicijo 123; morfološka nalika 173–174, naglasna 299, 300, 301, 304, 309, 310, 312, 313, 318, 338, 491, 493, 312
- namenilnik** (= supin) 171, 174, 308, 341, 342, 343, 344, 409, 413, 421, 434, 435, 499
- narečje** (= dialekt) → *tudi delitev slovenščine na narečja, fonološki opis govora, narečne skupine, spajanje narečij* 290, 371 (→ *tudi* Imensko kazalo)
- narečjeslovje** (= dialektologija) 199, 303, 423, 477, 487
- narečna karta** (= dialektološka karta) → *tudi lingvistična geografija* 193, 287, 292–296, 373
- narečne poteze** (= dialektične poteze) 82, 104, 113, 114, 144, 196, 352, 358, 359, 360, 371, 374
- narečne skupine** (= dialektični tipi, dialektične baze, dialektične skupine, dialektološka razčlenjenost) → *tudi delitev slovenščine na narečja, dialektizacija* 161, 287–298, 480, delitev panonske narečne skupine na dialekte in govore 374–375, mešanje dialektičnih baz 199, mešano kočevsko narečje (= Toporišičeva osma narečna skupina) 297, nastanek slovenskih narečij 373, štajerska narečna skupina (južna, severna, zahodna) 311, 323
- naselitveni tokovi** 61, 375–376
- naselitvena jedra** 298
- naselitvene zveze** 377, 384
- naslonka** (= naslonska beseda, enklitika) 146, 285, 308, 316, 317, 318
- naslonska raba** (= enklitična raba) 175, 176, 463
- nasprotje** → *tudi kvantitetno nasprotje, tonemsko nasprotje*; gradualno in labialnostno 53, labializirani : nelabializirani vokal 53, 102, 103, odprtostno 210, prednji : zadnji vokal 14, 210
- nazal** → nosnik
- nazalizacija** (= sekundarna nazalizacija) 62, 272, 480
- nazalnost** 17, 24, 27, 28, 61–62, 403, 409, 416, 419, 420, 454
- nebnik** → palatal
- nebnjenje** → palatalizacija
- nedoločnik** (= infinitiv) 87, 135, 173, 190, 204, 224, 285, 286, 307–308, 314, 409, 434, 438, 463, 464, 498–499, dolgi 230, 307, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 434, 435, 499, kratki 124, 139, 174, 230, 307, 308, 310–311, 230, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 434, 435, 464, 499, naglaševanje 321, 338–346, mešanje z namenilnikom 341, 343
- nedoločniška osnova** (= infinitivna osnova) 461
- nenaglašena dolžina** 17, 34, 38, 81, 89, 96, 98, 227, 280, 302, 390, 410, 420, 439
- netonemski naglas** (= dinamični naglas, jakostni naglas, ekspiratorni akcent) → *tudi naglas* 106, 320, 339, 342, 344, 345
- nevtralizacija** 456, 457, alomorfov 114, 115, fonemov 34, 39, 40, 44, 97, 102–104, 202, 210, 214, 246, 388, 389, 396, 403, 411, 412, tonemov (= tonemska nevtralizacija) 317, 280
- nevtrum** → srednji spol
- nezvočnik** 226, 227, 236–237, 241, 244–246, 250, 253–254, 257, 260–261, 265, 267–268, 272, 274, 275, 277–178, 280–281, 284
- nikalnica** *ne* 426, 437, *ne* > *na* 141–153, 212, 240, 264, 369, 426, 437, 440

- nosnik** (= nazal, nazalni vokal) 16, 28, 48, 52, 53, 60, 61, 62, 378, nosnik *ɛ* 49, 154, 389, nosnik *ɔ* 49, 98, 353, 410–412, 421
- numerale** → števniki
- oblikoslovje** (= morfologija) → *tudi sklanjatev samostalnika, končnice (samostalnikov, pridevniške besede, glagolov)* 234–235, 423, 447–464
- oblikoslovna kategorija** (= morfološka kategorija, fleksijska kategorija) 25, 74, 169, 303, 397, 410, 420, 474
- odprtostna stopnja vokalov** 435, 483
- okajoči govor** (= okajoči dialekt) 113, 115, 117, 119, 120
- okluziv** → zaporniki
- oksitoneza** 68, 72, 84, 89, 93, 131, 143, 151, 174, 285, 300, 401, 446, 453, 454, 455, 456, 481, 491
- omahnitev uvule** 186
- onemitev** → izguba glasov
- onomatopoiija** 42, 73, 126, 163, 177, 188, 257, 261, 276, 281, 284
- opisni deležnik** 71–73, 124, 134–135, 230, 241, 250, 266, 272, 277, 284, 288, 310–313, 320–322, 328–329, 339, 343, 366, 435, 446, 468, 493
- opozicija** → nasprotje
- osrednjeslovenska narečja** → center
- otroški govor** 125, 436, 458, 497–498
- oženje vokalov** 14–16, 36, 43–44, 51, 60, 76–83, 88, 100, 377, 378, 394, 409, 419–420
- palatal** (= nebniček, palatalni konzont, palatalni glas) 38, 39, 40, 47, 49, 90, 102, 103, 129, 132, 135, 136, 137, 140, 154–156, 173–176, 180, 184, 187, 201, 202, 243, 248, 249, 250, 253, 255, 256, 260, 262, 283, 349, 359, 383, 389, 413, 416, 420, 421, 431, 441–442, 445, 450, 484
- palatalizacija** (= nebničenje, mehčanje) 130, 212–213, 216, 242, 290, 453, dru-
- ga praslovanska 190, sekundarna palatalizacija velarov 112, 130, 131, 198, 233, 289, 290, 383, 404, 460
- palataliziranost soglasnikov** (= palataliziranje konzontov) 74, 244, 246, 248, 444, v črnovrškem dialektu 203–216, v savinjskih govorih 217–228
- palatalnostne korelacije v konzontskem sistemu** 15, 16, 19, 203, 213
- pisava** (= grafika) historična 62, 423, 467, kajkavska 349, 351, 354, 367, protestantska 351, 428, 441–445, Ramovševa obravnava slovenske grafike 423, 441–445, štajerskih tekstov v starejših obdobjih 349, 351, 356–358, 360–362, 370, 428
- pluralia tantum** 454, 457
- pluralizacija** 452, 453, 463
- počasni tip govora** → lento oblike
- poddialekt** → podnarečje
- podkračina** 436
- podnarečje** (= poddialekt) 290, 292
- poenostavljanje vokalnih kvalitet** 28, vokalnih sistemov 23, 24, 34
- polglasnik** → samoglasniki – polglasnik
- položajna različica fonema** (= alofon, pozicijska varianta, pozicijski glas, kombinatorna varianta, pozicijski razvoj, pozicijska razvrstitev, pozicijska distribucija, pozicijska zadeva) 39, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 54, 56, 59, 63, 64, 65, 66, 73, 74, 75, 80, 106, 115, 117, 119, 154, 155, 156, 202, 211, 221, 222, 227, 244, 279, 416, 425, 433, 440, 480, 481, 497
- posloveniti** 363, 370
- posttonični vokalizem** 34, 36, 37, 49, 100–102, 181, 205, 210, 436
- poudarek** → naglas
- pozicijska distribucija** 36, 38, 115
- pozicijska varianta** → položajna različica fonema

- prajezik** 409, 419, (zahodni) južnoslovan-
ski 376, 386, 387, 414, 415
- pravopis** 73, 157, 338, 339, 349, 469, kaj-
kavskih in štajerskih rokopisov 352,
359, 361, 365, 367–372, protestantskih
tiskov 148, 441–445
- pravorečje** 339, 469, 470
- predlogi** 172, 177, 180, 188–189, 192,
212, 224, 227, 229, 261, 336, 425,
443–447, *na, za, nad* 49, 112, 139–153,
212, 255, 257, 264, 439–440, *pred, čez*
86, 93, 430
- predpona** (= prefiks) 224, 245, 249, 261,
425, 426, 438, *na, za, nad* 112, 139–
153, 180, 229, 255, 257, 264, 439–440,
pre 86, 93, 430, *raz* 152, 212, 255, 257,
264, 439
- predtonični vokalizem** 28, 34, 37, 47–
48, 50, 73, 98–103, 201, 205, 210, 436,
440
- prefiks** → predpona
- preglas** *a > e* za palatalnimi konzonanti
33, 38, 46, 102, 104, 135, 136, 138,
140, 180, 210, 225, 230, 428, 438–440,
447, *a > e* ob *r* 136, 438, 439, *-u > -y*
za palatalnimi konzonanti 135, 137,
138, *u > ü* 175
- prehodni glas** 133, 134, 174, 177, 179,
189, 221, 223, 240, 248, 257, 265, 461
- prehodni govor** (= prehodno narečje, pre-
hodni dialekt) 88, 292, 293, 484, 485
- premet** → metateza
- presežnik** (= superlativ) 352, 461
- prevzeta beseda** → izposojenka
- pridevnik** → *tudi* končnice (pridevniške be-
sede) 51, 125, 135–136, 174, 183, 204,
211, 230, 238, 240, 258, 282, 285, 300,
308, 313, 350, 437, 446, 452, 455, 460,
468, 469, 476
- pridihnjeni glas** (= dihnjeni glas) 285,
424, 425
- prilikovanje** (= asimilacija, asimilacijsko
zlitje) 55, 123, 139, 140, 182, 184, 213,
307, 455, 456, 459, 461, konzonantov
129, 189, 190, 191, 203, 214, 241, 251,
258, 265, 272, 278, 281, 461: nezvoč-
nikov (= nesozvočnikov) po zvonečnosti 206,
241, 251, 258, 265, 272, 278: prehod
zvonečih konzonantov v nezvoneče v izglas-
ju 206, 237, 241, 245, 251, 254, 258,
261, 265, 268, 272, 275, 278, 420, 425;
zvočnikov: /129, *m, n* 187, *r* 136, *v* 189,
281; vokalov 36, 39, 40, 46, 47, 55,
66, 102, 103, 123, 124, 127, 129, 132,
133, 135, 137, 139, 140, 152, 175, 178,
180, 211, 214, 218, 223–224, 226, 244,
257, 263, 310, 361, 401, 426, 439, 440,
447: *a* na *r* 152, diftongičnih elementov
133, 136, 138, 361, 364 *ŷ* na palatalne
konzonante 129, 132
- primernik** (= komparativ) 413, 447, 460,
461
- pripna** (= sufiks) glagolska 71, 258, 266,
273, 286, 321–322, 339–345, 355,
434–435: *-uje-* 258, 266, 286; pridev-
niška 437: *-av, -aven* 468, *-en* 84–85,
91–92, 158, 430, 476, *-ak* 225, 249,
440, *-an* 476, *-ski* 191; samostalniška
176, 187, 189, 435, 437, 458, 498–499:
-ar 225, *-avecl-alec* 428, *-ěno* 154–156,
179, *-ac* 266, 286, *-ica* 258, 266, 273,
285, 286, 310, *-ina* 258, 266, 273, 285,
-jak, -jan 180, *-ost* 446–447
- pripornik** (= spirant) 160, 162, 166, 172,
173, 189, 190, 227, 229, 424, 425
- prislov** (= adverb) 72, 157–158, 224, 233,
266, 334, 336, 337, 412, 414, 451–452,
489
- prohibitiv** 461
- proklitična raba besed** 146
- pronomeni** → zaimki
- prosta različica** (= fakultativna varianta)
132, 172, 212, 219, 223, 224, 225, 243,
245, 248, 249, 251, 252, 254, 255, 261,
266, 269, 278, 316, 321, 329, 436, 437,
439

- protestantski tiski in njihov jezik** 85, 146, 348, 350, 412, 426–428, 438, 441, 443, 445–447, 466, 467
- prozodija** → *tudi naglas*; inventar 236–237, 244, 253, 260, 268, 275, 280, distribucija 237–238, 246, 254, 261, 268, 275–276, 281, izvor 241, 251, 258, 265–266, 273, 278, 285
- ravni vokal** → monoftong
- različanje** → diferenciacija
- razlikovanje** → disimilacija
- raznebnjenje** → depalatalizacija
- raznočasje** → diahronija
- raznosnjenje** → denazalizacija
- raznozložnost** (= heterosilabičnost) 189, 431
- razokrožitev** (= delabializacija) 120, *ü* 38, 130, 132, 215, kratkih vokalov 119, 210, 211, 436
- razpad diftongov** 34, 40, 44, 45, 54, 55, 160, 167
- razpršenost** (= difuznost) 96, 101, 102, 103
- redukcija samoglasnikov** (= vokalna redukcija, onemitev in oslabitev vokalov, samoglasniški upad, izguba glasov) 15, 17, 29, 33–37, 40, 49, 61, 96, 101, 119, 123–136, 152, 157, 174, 180–181, 204, 208, 210, 213–216, 218, 222–227, 233, 241–242, 244–245, 249, 251–254, 258, 261, 264, 266, 268, 271, 273, 275, 277–278, 280, 285, 303, 306, 309, 425, 429–441, 455, 497, moderna vokalna redukcija 33–38, 51, 123, 126–131, 134, 137, 146, 148, 157–158, 172, 181, 198, 230, 246, 306, 309, 322, 328, 329, 354, 428, 434, 441, 447, 456, 498
- reforma pravopisna** 469, pravorečna 469
- rinezem** 61, 62
- rokopisi** (= obravnavana rokopisna besedila) 347–372, fevdalne prisege (17.–18. st.) 351, Hitra inu glatka pot pruti nebessam (1767) 366, hrvaški navodili nadvojvode Karla (1578) 350, kalobski rokopis (1651) 355, Knishiza poboshnosti (1777) 368, mozirska tržanska prisega (1740) 360, napis v lemberškem gradu 370, oporoka Nikolaja Starega (1731) 359, oporoka Središčana Mihaela Modrinjaka (1713) 359, patenti (1778) 370, pismo ormoškega graščaka Adama Petheja (1651–1658) 354, pravila bratovščine sv. Florijana v Središču (1705) 359, Pripravlanye k enoi srezhnoi smerti (1777) 368, Prisega iz Hrastovca (2. pol. 18. st.) 369, prisega iz Štajerja (17. st.) 358, prisegi iz Vuzenice (1715) 359, ptujskogorska prisega (1696) 358, Raputhov evangelij 357, Rzsodbe (1749) 369, rokopisna pesmarica (1781) 369, rokopisni listi v nepopolnem primerku Dalmatinove Biblije 361, slovensko cesarsko določilo (1675) 356, središka prisega (1730–1740) 361, središka prisega (1770–1780) 369, središka tožba (1648) 352, velikonedeljska prisega (1570) 349
- romanistika** 486
- romanisti** 193
- samoglasniki** (= vokali) → *tudi vokalizem, vokalni sistem*; etimološki *a* 180, 438–439: labiovelarizacija *a* 180, praslovanski kratki *a* 108, 110, 111, 118, prehod: *a* > *ä* ob *l'* in *n'* ter za *r* 180, *ä* > *o* 108, 118, *g* > *g'* v zlogu pred sprednjim vokalom 140, *a* > *e* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad* 139–153, 180; razvoj kratkega *a* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad* 229, razvoj kratkopoudarjenega *a* v Istri 199, skrajšani staroakutirani (tip *naša*) 113, velarizacija *a* 33, 41, 44, 382–383; etimološki *e* 19, 21: cirkumflektirani 176, 219, novoakutirani 176, 313, 331, 481, prehod: *e* > *a* v položaju za *r* 225, *e* > *ə* v predlogih 151, *e* in *ə*

> *i* v predtonični poziciji 440; sekundarno akcentuirani 64, 69, 70, 176, 180, 429, 480; etimološki *i* 42, 179: diftongizacija dolgega 41, 43, 229, dolgi (stalno dolgi in staroakutirani v nezadnjem besednem zlogu) 496, skrajšanje v cerkljanščini 99; etimološki *o* 19, 65, 99, 175, 311, 378, 410–412, 420: cirkumflektrani in zgodaj podaljšani novoakutirani 65, 97–98, 175, 300, 446–447, novoakutirani 313, 481: novoakutirani v nezadnjem zlogu (tip *noša*) 113, 175, 221; razvoj kratkega proti *u* 100: izglasnega v *-u* 208, 230, predtoničnega proti *u* 100, 436; razvoj posttoničnega v *a* 101, redukcija v bližini labialnega v 438, sekundarno akcentuirani 64, 69, 70, 176, začetnoslovenski cirkumflektrani (tip *nos*) – podaljšanje 113; etimološki *u* 18, 29, 41, 43, 129, 176–179: diftongizacija dolgega 41, 43, 229, izglasni *y* v notranjskih govorih 133, kraški nepoudarjeni *y* 129, notranjski nepoudarjeni *y* 129, prehod kratkega *u* > *ü* 130, razokrožitev ustnične artikulacije *u* 130, 132, razvoj dolgega v *ü* 63, 177, 230, 383, skrajšanje v cerkljanščini 99, začetni *u*-426; jat (*ě*) 154, 232, 302, 311: v kajkavsko-čakavskih narečjih 78, 351, v slovanskih jezikih: diftongičnost 80, ozek refleks 14, 16, širok refleks 16, 77; v slovenskem jeziku 393, 430, 479: analogična izravnavanja pri razvoju *ě* 84, 86, 87, 91, diftongizacija dolgega v *ei* ali *ie* 377–378, 478, kontrakcija *oje* > *ě* 81, oženje 14, 15, 62, 77, 79, 83, 377, 387, 419, 420, 478, razvoj 15, 19, 20, 21, 77–87, 97, 230, 378, 409–410, 420, 429–430, 477 – izglasnega *ě* 91, kratkega 78, 82, 83–86, 90–94, 157, 208, 229, 389, pred *r*-om 81; refleksi 15, 91–93, 99, 174–175, 232, 368, 419, 427 – dvojni refleks *ě* v slovenščini 25, 60, 67, 82, 88–95, 378, 429–430, 478, stalno dolgega 219, 322, 496, staroakutiranega 13, 221, 481,

496; polglasnik 49, 157–158, 173, 421, 431 → *tudi* vokalizacija polglasnika; ajev-ska barva ob *r* 223, 230, izpad v lahko izgovorljivem soglasniškem sklopu 225, kvaliteta 230, novoakutirani 17, razvoj (= vokalizacija): dolgega *ə* v *a* ali *e* 21, 26, 27, 72, 73, 74, 229, 288, 290, 477, dolgega *ə* v *e* v panonskih govorih 381, 421, *ə* > *a* 48, 350, kratkega v *e* 41, 44, 229, 382, poudarjenega *ə* > *o* 46; vokalizacija pod akcentom 40; zasopli 53, 494, 497, 498

samoglasniški upad → redukcija vokalov

samostalnik → sklanjatev samostalnika **sedanjšiška osnova** 461

sekundarna nazalizacija 62, 272, 290, 480

sekundarna palatalizacija velarov 112, 130–131, 198, 233, 289, 290, 383, 404, 460

sekundarno naglašeni *e* in *o* (= sekundarno poudarjeni vokali, sekundarno poudarjeni zlogi, sekundarno akcentuirani zlogi) 33, 37–43, 46–50, 52, 64–65, 69, 70, 76, 78, 89, 114–117, 143, 161, 176, 180, 187, 198, 207, 209, 221, 222, 230, 429, 435

separatizem jezikovni 367, 370, 372, literarni 347, 370

sever (= severni dialekti, narečja, govori, severna slovenščina, severni pas, severni del slovenščine, koroški dialekti) 14, 17, 20, 23–28, 33, 41, 302, 303, 314, 390, 399, 401, 411, 417, 478, 480, 482

severovzhod 26, 342, 343, 401, 421, 493

severozahod (= severozahodna narečja, dialekti, govori, severozahodna slovenščina, severozahodni del slovenščine) 15–20, 49, 321, 377–379, 383, 403, 405, 418, 420, 425, 478

sklanjatev samostalnika (= sklanja, fleksija, debla) → *tudi* končnice (samostal-

- nikov** 219, 225, 312, 447, 454: *a*-sklanjatev 225, 248, 250, 266, 318, 335, 413, 420, 421, 439, 450, 452, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 474, 487, 490, 491, *ɛt*-sklanjatev 126, 458, 459, *i*-sklanjatev 431, 451, 453, 455, 456, 457, 459, 488, 491, 498–499, *jo*-sklanjatev 451, 458, konzonantska sklanjatev 453, 458, mehka sklanjatev 450, ničta sklanjatev 499, *o*-sklanjatev 225, 266, 300, 318, 353, 354, 451, 453, 455, 457, *r*-sklanjatev 457, 459, *s*-sklanjatev 86, 94, 300, 301, 382, 392, 488, *u*-sklanjatev 451, 453, 457; sestavljena (pridevniška in zaimenska sklanjatev) 204, 211, 258, 280, 281, 349, 350, 362, 369, 370, 414, 433, 450, 454, 460
- skrajševanje** → krajšanje
- SLA (Slovenski lingvistični atlas)** 315, 340, 466, 467, 469
- slavisti** 96, 118, 328, 423, 477, 496
- slavistika** 305, 322, 330, 341, 412, 416, 423, 449, 465, 477
- slovenistika** 87, 88, 123, 169, 385, 386, 423, 464, 466, 496
- sloveniziran** 165, 365
- slovenizem** 355
- slovenisti** 109
- slovnica** 296, 338, 343, 423, 443–445, 448, 472, 499
- slušni vtis** → splošni zvočni vtis
- soglasniki** (= konzonanti) → *tudi konzonantizem (inventar)*; geminirani (= podvojeni) 172, 443, 444, labializirani 212–215, 436, nezveneča media 172, otrditev slovenskega konzonantizma 451, palatalizirani 112, 130, 198, 203, 205, 212–213, 216, 233, 289, 290, 383, 404, 460, palatalni 174, palatalnostne korelacije 19, 203, 213, zveneči izglasni 206
- soglasniški sestav** (= konzonantski sistem) → konzonantizem – inventar
- soglasniški sklop** (= konzonantski sklop) 210, 225, 405
- sonant** → zvočnik
- sonornik** → zvočnik
- sorodnost jezikov/narečij** 198–199, 422, slovenščine/slovenskih narečij in kajkavščine 375, 380, 186, 410, 413–416, 421
- sovpad** (= združitev) **različnih vokalov** 14–76, 80–89, 95, 97, 130, 154, 166, 173–175, 180, 187, 199, 208, 210, 215, 221, 229, 380, 388–389, 399, 415, 421, 471, refleksov denazaliziranega *ɛ* in etimološkega *e* 155, 229, 386, 416, 419, 479–482, refleksa kratkega *ə* in širokega *e* 382, refleksov za dolgi polglasnik z ejevskimi vokali 27, 74, 75, 221, 381, 479–480, refleksov za *i*, *e* in *ě* 24, 26, 47, refleksov za *i* in *y* 137, 497, refleksov za *q* in novoakutirani *o* 229
- spajanje narečij** (= kontaminacija narečij) 371
- spirant** → pripornik
- spirantizacija** 191, 404
- spirantiziranost** 424–425
- splošna raba** 158
- splošni zvočni vtis** (= splošni slušni vtis, akustični vtis, zvočni vtis) 46, 201, 206, 229, 230, 291, 297, 317
- srednji spol** (= nevtrum) 230, feminizacija nevter 450, končnica *-o* pri nevtrih 238, 432, 433, končnice plurala in duala pri nevtrih 224, 452, 453, 454, 455, 457, 458, maskulinizacija nevter 301, 450, 453, 454
- stavčna intonacija** (= stavčni poudarek) 182, 316
- strnjenost** (= kompaktnost) 102
- substitucija** 60–62, 80, 97, 106–109, 160, 196, 216, 478
- sufiks** → pripona
- superlativ** → presežnik

- supin** → namenilnik
širjenje vokalov 33, 36, 46, 81, 104
števniki (= numerale) 69, 171, 185, 186, 350, 453–454, 459
švapanje 160, 163–165, 167, 230
tart v slovenščini 109
tavtosilabičnost → izostozložnost
tempo → hitrost
timber 42, 49
ton → tonem
tonem (= ton, intonacija) → *tudi* **akut, cirkumfleks, naglasni premik, tonemski naglas, tonemsko nasprotje** 122, 170, 316, 317, 340, 390, 469, 471–474, 482, 494
tonematika → tonemski naglas
tonemska alternacija (= spreminjanje) 321, 322, 328, 335, fakultativna 321, 329, redna 321
tonemski naglas (= tonemsko naglaševanje, tonematika, tonemskost, muzikalni poudarek, muzikalni akcent) → *tudi* **akut, cirkumfleks, naglas, naglasni premik, tonem, tonemsko nasprotje** 106, 316, 317, 340, 344, 345, 474, dubletni (= dvojnični) 339, 474–475, izguba: v gornjesavinjskih govorih 227, v notranjščini 229; knjižnega jezika 320–346, nedoločnika 338–346, variantnost 320–346
tonemsko nasprotje (= intonacijska opozicija) 39, 45, 400, 471–472, izguba 33, 35, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 54, 99, 230, 232, 323, 326, 331, 334, 392, 398, 415, 417, na diftongih *ej* in *oy* 39, na dolgih vokalih 47, 48, na poudarjenih vokalih (v Smledniku) 37, na *ər* 54, sprememba v kvantitetno nasprotje 342, uvedba ob močni redukciji končnic 57
tonemskost → tonemski naglas
tonična lega 170
tonična podoba 49
tonični višek 47, 303, 307
trda osnova 450
trizložnica 25, 70, 258, 303, 306, 308
ustnična zaokroženost → labialnost
ustnična zaokrožitev → labializacija
ustničnik → labial
uvula (= jeziček) 186
večzložnica 245, 246, 254, 275, 343
velar → mehkonebnik
velarizacija *a* 33, 41, 382–383
velelnik (= imperativ) 72, 124, 208, 220, 221, 258, 266, 273, 278, 286, 313, 405, 408, 409, 419, 464, zanikani 461
vokali → samoglasniki
vokalizacija polglasnika 17, 21, 26, 27, 40, 41, 44, 46, 48, 72, 73–74, 130, 195, 199, 229, 288, 290, 350, 381, 382, 421, 477
vokalizem → *tudi* **vokalni sistem; dolgi** 20, 21, 22, 23, 29, 30, 31, 34, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 52, 170, 201, 208, 226, 380, 381: distribucija 237, 245, 253, 260, 275, 280, inventar 170, 236, 243, 252, 259, 267, 274, 279, izvor 173, 238, 246–248, 254–256, 262–263, 269–271, 276, 281–282; kratki 20, 21, 22, 23, 29, 30, 31, 34, 39, 41, 44, 46, 47, 48, 51, 52, 96, 132, 170, 201, 208, 209, 226, 380, 381: distribucija 211, 237, 245, 253, 260, 275, 280–281, inventar 170, 236, 243, 252, 259, 267, 274, 279, izvor 238–240, 248–250, 256–257, 263–264, 271, 276–277, 282–283, onemitev (= izguba) 225, 241–242, 251, 258, 266, 273, 278, 285–286, razdelitev na kratkopoudarjenega (= kratko naglašenege) in nepoudarjenega (= nenaglašenege) 34, 40, 43, 46, 209, 356, 482: nepoudarjeni 38, 42, 45 – posttonični 34, 37, 410, predtonični 34, 37, 48; poudarjeni 34, 37, 42, 45; razvoj: v končni praslovanski dobi 14, 58, razvojne etape slovenskega vokalizma 13–76: 1. etapa – jugovzhod 18, severozahod 18; 2. etapa 19 – jugovzhod 20, severozahod 20; 3. etapa 21, 4. etapa 34 –

- vokalizem v cerkljanščini 99; 5. etapa 34, 6. etapa – vokalizem v gorenjščini (Črna pri Kamniku) 101; prehod: *g* > *ɣ* v zlogu pred sprednjim vokalom 140, *a* > *e* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad* 139–153, 180, *ā* > *o* 108, 118, *e* > *a* v položaju za *r* 225, *e* in *ə* > *i* v predtonični poziciji 440, *e* > *ə* v predlogih 151, *u* > *ü* 130; v svetoivanškem govoru 232–233
- vokalna disimilacija** → disimilacija samoglasnikov
- vokalna harmonija** 23, 49, 51, 53, 87, 91, 93, 132, 136, 138, 186, 428, 430, 438–440, 495
- vokalna kvaliteta** → kvaliteta samoglasnikov
- vokalna kvantiteta** → kvantiteta samoglasnikov
- vokalna redukcija** → redukcija samoglasnikov
- vokalni sistem** (= samoglasniški sistem) → *tudi* vokalizem 477, četverokotni (= pravokotni) 39, 40, 42: organizacija po labialnosti 42, organizacija po timbru 42; dvorazredni trikotni 210, dvostopenjski 102, enorazredni 103, poenostavljanje 23, 24, 34, razvoj: končni praslovanski 17, 58, nastavljanje začetnega slovenskega 13, slovenski jugovzhod 18: dolgi vokalizem 20, kratki vokalizem 20; slovenski severozahod 18: dolgi vokalizem 20, kratki vokalizem 20; centralni in južnoštajerski 21, severnoštajerski in panonski 22, 380, severni (koroški) 23, zahodni 22, osnovni gorenjski 29, 36, 208: gorenjski v Črni pri Kamniku 36, gorenjski v Smedniku 37; rovtarski v Črnem Vrhu 201; osnovni dolenjski 29, 38: zahodnodolenjski na Blokah 39, centralnodolenjski v Ambrusu 39, v Ribnici 172, 259; osnovni južnoštajerski 30: južnoštajerski v Zibiki 42; osnovni severnoštajerski 30: severnoštajerski v Zafoštu pri Slovenski Bistrici 44; osnovni panonski 30, 381: v Cankovi 44, v Górici 45, v Vidmu ob Ščavnici 274; osnovni obsoško-idrijski 31: rovtarski v Cerknem 46, 236, obsoški v Trenti 47; osnovni beneško-kraški 31: v Breginju 48, komenski (v kraju Gorjansko) 50; osnovni koroški 31: v Št. Jakobu v Rožu 51, v Breznici pri Št. Jakobu v Rožu 279, v Podjuni 52, v Njivi v Reziji 53; prvotni gornjesavinjski 226: gornjesavinjski v Lučah 219, 243; notranjski v Hrušici 252, osrednještajerski v Spodnji Ložnici 267, datiranje osnovnih vokalnih sistemov 32, knjižnega jezika 36; šeststopenjski ziljski 480, tipologija slovenskih vokalnih sistemov 55, 56, trikotni 18, 20, 21, 22, 23, 29, 30, 31, 36, 37, 39, 40, trirazredni 102, 103, 210, tristopenjski 102
- vokalni pari** (= fonološki pari) 19, cirkumfektirani *o* – *ě* v sistemu dolgega vokalizma (*noč/svet*) 24, 26, 42, 45, 63, 64, 97, 207–209, 229, 378–380, 382, 410, 420, cirkumfektirani *o* – *e* v sistemu kratkega vokalizma 97
- vokativ** → zvalnik
- vzhod** (= vzhodni dialekti, govori, vzhodna narečja, vzhodni del slovenščine, vzhodna skupina narečij) 20, 26, 27, 64, 71, 78, 131, 137, 221, 231, 294, 321, 354–255, 403–404, 417, 412–413, 420–421, 459, 464, 466
- zaimek** (= pronomen) 51, 65, 81, 172, 175, 204, 211, 233, 282, 302, 318, 349, 350, 426, 444, 446, 450, 454, 455, 459–460
- zahod** (= zahodni dialekti, govori, zahodna narečja, zahodna slovenščina, zahodni rob slovenščine) 17, 19–21, 24–28, 67, 69, 80, 82, 155, 157, 164, 208, 232, 298, 302, 361, 384, 388, 399–400, 403, 415, 420, 430, 433, 450, 466, 479, 480–482

KAZALA

- zapornik** (= okluziv) 61, 172, 173, 219, 229, 243, 424, 425
- zasopli vokal** 53, 494–498
- združitev različnih vokalov** → sovpad različnih vokalov
- zlitnik** (= afrikata) 173
- zobnik** (= dental, dentalni konzontan, dentalni glas) 73, 140, 173, 177, 178, 179, 185, 186, 203, 205, 208, 211, 216, 240, 272, 404, 424, 440
- zobnoustničnik** → labiodental
- zvalnik** (= vokativ) 413, 421, 451
- zvenečnost** izguba v izglasju 237, 245, 254, 261, 268, 275, 425, ohranjanje v izglasju 206
- zvočnik** (= sonant, sonornik) 45, 46, 48, 54, 56, 65, 158, 161, 172, 173, 181, 183–189, 203, 205–206, 210, 216, 225–226, 236–237, 240, 242, 244, 245, 250, 252–253, 257, 259–261, 265–266, 267–268, 272, 274–275, 277, 279, 281, 284, 286, 353, 356, 362, 370, 383, 395, 414, 433
- zvočni vtis** → splošni zvočni vtis
- živost – neživost** 491

Besedno kazalo

V besednem kazalu so zapisane besede, ki so v razpravah razložene ali služijo kot ponazarjalno gradivo (so torej zapisane v ležečem tisku). V kazalo uvrščeno besedje je glasovno poknjženo. Samostalniške besede (tako občna kot tudi lastna imena) so navedene v imenovalniku ednine, pridevniške besede v imenovalniku ednine moškega spola, glagoli v nedoločniku. Pri enakopisnicah je navedena tudi druga slovarska oblika (npr. *biti bijem – biti sem, jesen -a – jesen -i, gost -a – gost -a -o*). Samostalniški zaimki so navedeni le v imenovalniku ednine, čeprav so v razpravah morda obravnavani njihovi odvisni skloni (npr. *jaz – mene*). Glagoli *nimam* ipd. so v besednem kazalu uvrščeni k ustreznemu (nezanikanemu) nedoločniku (npr. *imeti*). V kazalo so uvrščene le cele besede, ne pa tudi redke obravnavane predpone, koreni (npr. *raz-, krèp-*) ipd. V kazalu razen izjemoma ni besed iz tujih jezikov (bolgarščine, grščine, nemščine, poljščine, ruščine, štokavščine itd.) oz. besed, ki so navedene v citatih drugih avtorjev. Nekatere besede, ki nimajo izrazno podobnih knjižnih vzporednic oz. so manj razširjene, so opremljene s pojasnilom (npr. *amik* 'prijatelj', *natik* 'protje za fižol', *opšit* < Abschied). Nekatere besede so navedene citatno (npr. *vuerun*). V besedno kazalo so po abecednem redu uvrščene tudi nekatere obravnavane stalne besedne zveze (npr. *božja pot, v uh me piši*). Izpuščeni so redki primeri, ki se jih ni dalo razrešiti.

A

ajer 469
ajzblok 283, 284
ako 353
Akvileja 408
al(ъ)dii (stbolg.) 108
ali 350, 361
Amerika 263
amik 'prijatelj' 496
ampos 223, 285
angel 168, 261
angelc 240
antvelja 225
apnenica 180, 187
apno 170, 180, 469
april 277
ar 353
Arahovica (gr.) 106
Arduvista (gr.) 106
Arehova (gr.) 106

Artotina (gr.) 106

asekurirati 185
avtonomist 470
azbuka 470

B

babica 309, 310, 311
bahav 468
bahavec 469
bahaven 468
bajta 409
bakrarnica 476
bantuvati 355
bar 394
barantati 186
barbirati 185
basati 303, 304, 306, 310
bašek 'poljub' 233
bati 308, 321, 434, 461
bebljati 158

- beč* 158
beda 94
bedro 458
beganica 158
bel 208, 390
belež 126, 208
beliti 90, 150, 224
beljak 180
beseda 219, 283, 362, 456, 488, 489
bet 210
betica 270
bezeg 192, 206, 242
bezgovinje 227, 250
bežjati 158
bežati 90, 93, 94, 175, 183, 322, 428
bi 233
bik 207, 212
Bistrica 285, 307, 309
biti bijem 268, 346
biti sem 59, 137, 141, 142, 143, 148, 149, 181, 197, 201, 223, 231, 233, 239, 240, 248, 254, 275, 286, 339, 346, 357, 358, 362, 427, 462, 463, 464
blago 299
blebetav 468
blebetaven 468
bles 206
blesti 174
bleščiti 90
blinac 187
bliskati 125, 126
blišč 450
blizu 206, 261, 266
bližnji 184
bob 116, 191, 222, 255, 311
boben 187
bobner 'kolar' 225
bog 67, 170, 171, 175, 181, 191, 197, 198, 206, 210, 219, 221, 222, 388, 396, 399, 411, 431, 451, 460, 487, 489, 494
boglonaj 192, 206
bognedaj 192, 206
bogaima 202, 211
bogat 222, 266, 278
bogme 191
bogvaruj 206
bogve 206, 211
bolan 221, 224, 394, 489
boleti 234
bolezen 187, 240, 436
Bolgar 284
bolha 130, 184, 220, 239, 241, 242, 275, 276, 491
bolj 181, 182
boljši 184
bombaž 116
bor 270
borovnica 224, 249
bos 197, 198, 219, 402
bosti 230
božič 223
božja pot 67
božji 144, 223, 396, 400, 418
božji žlak 62
brada 471
brajda 409
bralec 467, 468
bralen 468
brana 180
braniti 398, 435
brat 92, 97, 137, 170, 199, 210, 223, 224, 225, 240, 244, 248, 256, 263, 264, 277, 285, 303, 311, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 343, 397
bratec 129
brati 71, 72, 270, 285, 308, 391, 392
bratov 226, 249, 436
bratovski 249
bratski 397
bravec 467
bravinec 187
brej 90, 198, 222
brej 171, 176, 225
breme 90
bremenat 471
brencelj 186
brest 90
brez 140, 180, 189, 440
brez skrbi 189
breza 70, 221, 238, 255, 263, 276, 311
brezica 309
Brezje 261, 263
brezov 271, 313
Brezovica 197
brežati 405
britev 135, 263
briti 346
britof 170, 181, 223, 264, 392, 436
britvica 263
brljuzgati 201

BESEDNO KAZALO

brstiti 124
bruno 458
brusiti 124, 126, 134
bučati 223
buhtelj 186
bukati 239
bukev 276, 457
bukov 181, 246, 254, 264, 269, 282, 313
Bukovčan 180
bukovica 212, 213, 221, 227, 228, 247, 251, 311
bukovina 238, 283, 285, 286, 307
burja 197, 269
burovž 176
butelj 271
butiti 307

C

cajt 170, 212, 220, 247, 364, 409
cediti 239, 264
cefrati 158
cegel 228
cekular 185
cel 174, 175, 269
celiti 368
Celje 184
cement 169
cep 242
cepec 219
cepetati 201
cepič 276
cepiti 90, 175, 219, 286, 390
cerkev 224, 256, 457
cerkvica 309
cesar 85, 92, 174, 185
cesta 197, 198, 221, 395, 397
cestar 396, 397
cev 175
cezeti 158
chotiei (ide.) 176
cigan 329
ciljati 125, 136
Ciril 90
cirkelj 186
copat 186
coprnica 225
crkljati 189
cugelj 186
cukati 307
cuzelj 186
cvek 222, 247

cvesti 158, 256, 394
cvet 238, 255, 263, 394
cveteti 224, 227, 234, 277, 323
cviliti 124, 126, 239

Č

čakati 136, 309, 396
časť 139, 140, 221, 276, 487, 488
častiti 140, 440, 487
čebela 158, 183, 219, 282, 488, 489, 492, 493
čebelnjak 176, 183, 272
čediti 124, 307
čehnit 435
ček 169
čelada 438
čeljjust 184
čelo 131, 176, 187, 221, 258
čemer 158
časati 338
česen 187, 222
česnek 242
česniti 435
češnja 174, 185, 197, 198, 227, 242, 258, 260, 266
čevelj 65, 174, 184, 185, 186, 242, 266, 446
čez 140, 180, 185, 266, 430, 440
čigav 436
činiti 361
čistiti 327
čitalen 468
človek 116, 242, 256, 437
čmrlj 186
čoln 220, 239, 240
čolniček 239
čreda 185, 242, 266
črepinja 90, 185, 266
črepinjast 185
čreslo 85, 92, 174, 185
črevo 90, 185, 222, 227, 242, 266, 301, 393, 488
črn 181
Črnačev 136
črnilec 468
črnivec 468
črv 202, 212, 224, 239, 248, 451
čudak 126
Čudrov 136
čudež 171
čuditi 124
čuk 176
čutara 176, 177

čuti 66, 183, 263, 269, 396, 398
čutiti 124, 214

D

da 353, 440
dahniti 74, 339
dajati 136, 356
daleč 127, 144, 146, 163, 370, 440
daljen 184
dan 74, 75, 142, 173, 202, 221, 227, 246, 256,
 269, 282, 349, 355, 370, 394, 410, 458
današnji 394
Dančan 180
danes 171, 173, 224, 225, 278
dati 71, 170, 212, 220, 247, 261, 266, 270, 320,
 321, 328, 346, 368, 370, 463, 464
dave 470
daven 184
debel 136, 170, 183, 222, 224, 239, 248, 283,
 437
debelo 142
deblo 222
deca 359
ded 79, 80, 270, 276, 311, 331
dedek 331, 334
dejanje 368
dejati 328, 368, 405
deklica 307, 309
del 70, 452
delati 69, 71, 135, 136, 170, 183, 197, 198, 199,
 212, 221, 224, 228, 234, 249, 257, 264, 266,
 268, 271, 277, 280, 283, 285, 304, 305, 306,
 307, 308, 310, 311, 313, 314, 320, 321, 323,
 324, 325, 326, 327, 336, 360, 390, 396, 398,
 437, 444, 445, 463
delavec 333, 334, 336, 467, 469
delavnica 468
delavnik 309
deležen 85, 89
deliti 84, 85, 90
delo 170, 183, 255, 266, 314, 370, 444, 445
denar 227, 250, 272
deset 282, 423, 488, 489, 493
deska 158, 239
dete 84, 90
detelja 90, 221, 246, 251, 269, 282, 283, 285,
 312, 437
deteljica 437
deteljšče 437
deva 352

devati 309, 325
dever 93
devet 305, 306, 488, 489, 493
devica 90, 93, 352
dezerter 185
dež 158, 190, 223, 248, 404, 405
dežeči 127
dežela 183, 437, 438, 471
dežnik 158
diamant 475
dihati 233
dihur 176, 275
dila 318
dim 181, 223
dišati 125, 126, 127, 208
dišeč 127
divjak 126
divjakovica 212
dlaka 227, 278
dlan 187, 227
dlesni 227, 278
dleto 227, 278
dno 114, 181, 208, 209, 210, 223, 227, 240, 248,
 250, 256, 263, 277, 278, 451, 458
dober 68, 175, 193, 239, 355, 370, 400, 402,
 411, 412, 499, 500
dobiti 370
dobivati 125
dobrava 492
dobro 176, 226, 238, 280, 285, 308, 454
dobrota 470
dojilnik 468
dojiti 249
dojivnik 468
dojivo 468
doktor 181, 225
dol 266
dolg -a 206
dolg -a -o 130, 182, 184, 190, 206, 220, 239,
 247
dolgčas 180
dolgin 202
dolžan 184, 487
dolžen 353
dolžnost 202
dom 176, 219, 239, 257, 412, 451
doma 489
domov 65, 66, 176, 210, 224, 247, 249, 264,
 318, 436
dopoldanski 202

BESEDNO KAZALO

dopolniti 360
doseči 367
dosihtml 368
dosta 353
dota 175
dotakniti 74
dotik 476
drag 203
dražji 460
dregati 171
dremati 90, 126, 175
dren 174, 208
dreti 235
drevi 219, 223
drevje 91, 188
drevo 84, 90, 91, 222, 242, 299, 300, 301, 391, 393
drmulja 90
drob 219
drôben 242, 249, 460
drobén 225
drobtina 189, 224
droži 318, 405
drug 51, 142, 148, 177, 178, 190, 203, 282, 353, 360, 433, 456, 493
drugič 203
družina 181, 225, 242, 245, 266, 281, 283, 286
drva 202, 212, 256, 452
drvarnica 266, 475
držati 136, 148, 271
duh 125, 132, 432
duhati 127
duhovni 127
duša 177, 441, 457
dušeč 127
dušiti 174
dvaindvajset 439
dvajset 270, 439
dvanajst 186, 283
dvanajstla 469
dve 197, 208, 222, 225, 452, 453
dvečiti 469
dvoje 188
dvor 188
Dvorska vas 188

E
eden 205, 254, 349, 350, 355, 360, 437
elektrika 190
en 452

enaindvajset 439
enajst 186
en bot 233
encijan 187

F

faconetelj 186, 189
fajht 212
fajmošter 203
fant 199, 330, 333
farški 191
finkusd 355
fižol 134, 135, 151
flajšter 189
foglovž 224
folček 220
frakelj 186
Francljev 135, 186
fganje 212
frleti 134

G

gad 284
gaga 284
ganiti 74, 136, 263, 322
Garica (gr.) 106
garje 54
gartner 185
gartroža 185
Gasperinov 135, 136
genpelj 186
gepelj 186
gibati 131
gladek 461
glaji 461
glajši 461
glasben 158
glava 139, 142, 170, 188, 223, 238, 256, 263, 270, 276, 282, 410, 425, 471
glavnja 469
glavten 425
glážej 411
glážešina 240
gledati 171, 285, 304, 307
glen 208
gleženj 187
globok 181, 224
glodati 175
glodav 469
glodavec 469

KAZALA

- glovnja* 469
gluh 125
gmah 142
gnada 391
gneča 176
gnezdo 67, 171, 174, 220, 262, 391
gnilec 469
gniloba 126
gnjelec 469
gnoj 221, 276, 450, 470
gnusiti 124
goba 183, 197, 198, 220, 238, 247, 255, 262, 269, 277, 282
gobec 198, 220, 247
gobezdalo 215
gobezdati 215
god 219
godec 220
golčati 362
golenica 90
golida 115, 215
golob 172, 173, 191, 197, 198, 224, 225, 269, 276, 392, 393, 487, 489, 493, 495
golobučen 224, 249
goniti 215, 222, 223, 276
gonjen 272
gora 311, 444, 470, 491
gorak 215, 487
gorek 215
Gorenje Brdo 489
goreti 71, 72, 115, 183, 396, 398, 444
gori 233
gorica 310
Goričovljan 180
Gorjan 215
gotje 458
gorko 487
gos 173, 282
gosenica 489, 492
gosjak 224
gosli 389, 411, 412
gospa 181, 454, 456
gospod 116, 171, 172, 181, 191, 197, 359, 426, 443, 447, 488, 489, 492, 495
gospodin 353
gospodljiv 468
gospodovaven 468
gospojnica 313
gost -a 215
gost -a -o 68, 112, 220, 264
gošča 225, 249, 269, 411, 412
govedina 273
govedo 388
govno 470
govor 181
govorica 215
govoriti 114, 134, 135, 225, 361, 446, 447
gozd 264, 461
graben 170
grablje 457
grabljišče 256
grad 170, 191, 211
grahorica 310
grajanski 180, 188
granski 180
grča 271
grdoba 100
greben 393, 489
greblo 470
greda 174, 247, 265
gredelej 186, 256
greh 198, 203, 219, 306, 329, 330, 333, 390, 397
grenski 171
grešiti 85, 90, 92, 93, 216
grešnik 397
greti 71, 90, 142
gristi 208, 266, 342
grtji 54
grlo 226
grm 271
grmeti 197, 304
grmovje 66, 188, 220, 239
grobje 400
groblja 225
grozd 189
grozdje 189
grušt 211
guba 131, 215, 269
guzukati 489
gvant 206, 330

H

- hakelj* 186
hamer 285
hči 284, 453, 459
hinavec 428
hiša 142, 179, 180, 188, 190, 198, 206, 225, 227, 233, 264
hišica 303, 306, 307
hiška 190

BESEDNO KAZALO

- hiter* 271
hiteti 223, 256, 435
hitro 226, 284
hlad 275
hladno 299, 300
hlavec 189
hleb 390
hlebec 197, 219
hlev 329
hliniti 307
hlipavnik 468
hoditi 69, 70, 71, 135, 136, 221, 237, 238, 246,
 257, 277, 286, 310, 311, 313, 334, 337, 341,
 342, 436, 500
hoja 175
homatija 215
hoštiši (stcsl.) 464
hoteti 67, 158, 176, 183, 239, 264, 304, 341,
 349, 350, 352, 356, 361, 370, 427, 428, 462
hrastov 223
hrbet 238
hren 85, 92, 174, 208, 222, 247, 251, 256
hreščati 90, 216
hropsti 175
Hrovača 191
hrustanec 126
hruška 238, 254
hrvaški 191
hud 125, 178, 215, 269
hudič 125
hudo 125, 181, 214, 215
hudoba 126, 432
hudoben 126
hudobija 214
hujskati 177, 189
hvaliti 129, 135, 494
- I**
- igla* 183
igra 188, 284
igrati 224, 263, 284, 489, 491
ilovica 188, 261
ime 210, 224, 256, 276, 283, 349, 350, 393
imeti 105, 135, 170, 183, 197, 198, 231, 353,
 368, 396
in 349, 352, 353
irt 'šoja' 190
iskati 232, 284, 343, 346
isti 459
istje 174
- iti* 67, 135, 142, 148, 149, 181, 183, 221, 232,
 233, 256, 261, 263, 304, 318, 362, 370, 439,
 447, 463, 464
Ivan 353
ivje 276
izbeg 476
izbiraven 468
izbirčen 468
izdletviti 223
izgubiti 135, 215, 224
izkazati 360
iztisk 476
izvirek 255
- J**
- jablana* 432
jabolčica 425
jabolčnik 181
jabolko 171, 181, 184, 242, 256, 263, 276, 283,
 432, 453
jaboda 98, 99, 210, 221, 228, 238, 247, 251, 256,
 257, 264, 266, 270, 277, 309, 311, 314
jabodica 310, 312, 495
jajce 195, 237, 239, 254, 275, 384, 400, 450,
 458
jako 353
jalov 223, 249
jama 39, 311
jamica 303
janjec 187
janjka 187
jasli 457
jastreb 170, 181, 191, 192, 264, 311
jaz 146, 176, 190, 208, 221, 233, 239, 247, 255,
 264, 350, 361, 394, 459
ječmen 92, 171, 174, 179, 435
jed 174, 496, 497, 498, 500
jed 'polenta' 496, 497, 498
jedrce 207
jelen 70, 176, 261, 265, 283, 329, 331
jelša 255
Jerajev 136
jerob 207
jesen -a 180, 239
jesen -i 219, 238, 276, 393, 432, 489, 492, 493
Jesenice 91
jesih 205
jesti 71, 72, 171, 174, 220, 224, 227, 238, 247,
 262, 405, 406, 408, 409, 419, 446, 462, 496,
 497, 498, 499, 500

KAZALA

jesti 'jed' 499, 500
jesti 'polenta' 496, 498
jestvina 409
ješprenj 185
jetra 238, 255, 262, 384, 388, 457
jez 171, 174
jeza 223, 499
jezati 307, 309
jezditi 174
jezero 282, 488, 489, 492, 493, 495
jezik 171, 174, 181, 239, 242, 263, 343
jeziti 174
jež 174
joger 61
judovski 443
jugovno 220
junec 177, 178
junij 263
jurček 242
Jurij 177
jutri 177, 310
jutro 223, 311
južina 178, 222, 223, 246, 249, 251, 254, 262, 269, 307, 309, 310, 311

K

kadar 261
kadilnica 201
kadilo 276
kaditi 135, 140, 146, 199, 440
kaj 170, 212, 233, 357, 413, 421
kajpak 440
kajne 188
kako 180, 198, 210, 318, 353, 438
kakor 260, 261, 264, 352, 353
kakšen 190
Kalanov 136
kalavnik 257
kam 436
kamen 154, 225, 233, 304, 437
kamenje 90, 171, 187, 263, 437
kamra 189
kanarček 185
kangla 189
kapaven 468
kapelica 180
kapljiv 468
kapot 255
kaprol 185
kar 353, 357

kasen 74
kašelj 184, 186, 240, 256
kašljati 135, 136, 184, 248
katana 353
katanek 353
kateri 349, 353, 355
kavarna 475
kavarnica 475
kavelj 186
kavkelj 186
kazati 338
kdaj 181, 190
kdo 65, 171, 175, 219, 254, 284, 302, 318, 350, 433, 459, 460
keha 80, 174
kes 158
kesanje 158
kihati 257
kikla 189
kilavnik 468
kimavnica 468
kipeti 241, 242, 304
kipniti 307
kisel 221, 224, 225, 246, 284, 304, 307, 309, 311, 437
kislica 311
kladivo 181, 188
klamfa 172
klas 182, 256, 270
klasje 182
klasovje 220
klati 70
klavsati 202
klečati 93, 239, 398
klepati 489
klepetati 257
kleti 208, 220
klin 201
kljubovati 125
ključ 184, 198, 225, 246, 254, 269, 276, 282
ključavnica 126, 489
kljun 184, 276
kljunač 256
klobasa 224, 225
klobčič 224, 248
klobuk 170, 181, 197, 264
klofuta 181
klonč 224
klop 220, 276, 488
kluščarica 469

BESEDNO KAZALO

- kmalu* 190
kmet 176, 190, 208, 264, 270, 333, 334, 336, 337
knavzdoli 151, 180
knedelj 186
kobila 215, 240
kobilica 224, 277
kocina 215
kočur 215
kodelja 225, 240
kodelo 276
kofe 215
koj 215
kokolj 90, 223
kokoš 170, 181, 197, 210, 215, 257, 264, 276, 393, 487, 489, 492, 493, 495
kokot 393
Kokra 61, 330
kol 68, 400
kola 175, 183, 400
kolca 238
kolec 255
koleno 115, 197, 215, 223, 311, 313, 314, 321, 399, 489
koliko 175, 181, 318, 438
kolo 67, 97, 98, 99, 116, 117, 131, 181, 215, 222, 228, 247, 299, 300, 301, 312, 378, 379, 382, 391, 392, 393, 400, 431, 436, 453, 487, 488, 489
kolovoz 223, 224, 248, 249
kolovrat 181, 188, 215, 489, 492
komaj 212
komandirati 181
komat 215
kompliti 215
končati 265, 435
konec 98, 99, 318, 336, 400
konj 68, 91, 92, 116, 170, 186, 187, 225, 269, 272, 276, 277, 284, 396, 400, 418
konjač 187
konjski 68, 400
konjščak 396
konoplja 308
konopnica 313
kontent 215
kopalnica 163
kopati 345
kopati se 220
kopišnica 277
kopito 114, 120, 123, 215, 224, 283
kopriva 224
korajža 189
korak 224
Korel 186
koren 116, 488, 489, 492
korenina 224
korenje 492
korito 115, 116, 225, 245, 249
Korotan 61
koruza 224, 249
koruznjak 180
kos 66
kosa 116, 257, 270, 278
kosec 210, 220, 222, 277
kosilo 304
kosišče 227
kositi 134, 135, 224, 269, 299, 300, 341, 342, 344
kost 92, 171, 173, 197, 198, 205, 206, 215, 222, 225, 318, 319, 392, 431, 456, 488, 489
kostnica 215
koš 98, 99, 114, 116, 117, 120, 222, 225, 240, 251, 257, 277
košara 215
Košeplet 215
košnja 176
koštati 176, 183, 224
košulja 215
kot 197, 220, 457
kota 'botra' 25
kotel 133, 134, 135, 136, 195, 238, 263, 283, 333
koturati se 224
kovač 98, 99, 116, 170, 264, 329, 330, 333, 334, 336, 396
kovati 116, 321, 322, 328
koza 175, 255, 487, 489, 491
kozar 224
kozel 222
kozji 400
kozlati 183
kozle 313
kozlič 256
kozolec 171, 184, 260, 264
koža 25, 69, 70, 98, 99, 114, 171, 175, 245, 255, 262, 282, 285, 311, 399, 400, 403
kožuh 223, 249, 256, 271, 283
kragulj 180
kraj 65, 220, 270, 283, 331
kraji 461

KAZALA

- krajši* 461
kralj 362, 367
kraljestvo 362, 412, 452
krancelj 186
Kranj 397
kranjski 397
krasti 211, 353
kratek 461
krava 170, 225, 248, 249, 266, 270, 277, 391, 399, 456
kravica 225, 227, 286
krcelj 186
krempelj 186, 333
krepek 90
krepečati 90
krepek 86, 93
krečiti 93
krepost 93
kres 90, 219, 362
kresati 174
kresilen 183
kresnica 90, 225
Kršimir 80
krevelj 186
krhelj 186
kri 179, 239, 457, 458, 496
kričati 136, 362
kripelj 186
kriti 396, 398
kriv 353
krivica 126
krivo 233
krmežljav 90, 170, 175, 180
kruf 181
krompir 185, 223
krop 114, 116, 175, 222, 247
kropiti 341
krovec 212
krščanski 115, 190, 364
krt 223, 248, 256
krtina 256
krtovinica 249
kuh 130, 171, 181, 211, 239, 260, 264
kruliti 125
krumpelj 186
kruto 353
kto 414
kučma 176
kuhalnica 126, 468
kuhati 132, 197, 233, 257, 262, 306, 307, 309, 310, 313, 396
kuhinja 171, 186, 197, 198, 213, 225, 263, 282, 283, 304, 307, 309, 310, 311
kuhinjica 186
kukati 276,
kukavica 176, 212, 221, 227, 250, 276, 311
kukmak 190
kukuk 284
Kungota 61
kunštirati 214
kup 130, 171, 181, 215, 223, 264
kupčevati 215
kupčija 215
kupec 215
kupica 310
kupiti 124, 125, 126, 127, 129, 133, 134, 135, 136, 137, 214, 264, 304, 305, 313, 338, 339
kupiven 126
kupovati 125, 126, 215, 320, 464
kura 215, 269
kurba 176
kure 215, 436
kuriti 126, 214
kurjanca 'olika' 214
kurnik 180
kuščar 227, 276
kuševati 238
kuzla 176
kuvas 182
- L**
lagati 173, 184, 221, 223, 238
lahek 74, 211, 223, 225, 227, 257, 272, 278, 394, 460, 461
lahkejši 460, 461
lahko 173
lajati 225
lajna 170
lajši 460, 461
lajt 'sod' 409
laket 227, 238, 241, 257, 278, 284, 489, 494
lakomen 202
lakot 210
lakota 210, 223
lampa 188
lan 74, 75, 221, 394
lanen 219
lani 487
lanski 172

BESEDNO KAZALO

- las* 97, 197, 223, 263, 318, 491
lastovica 286
lastovka 224, 249
lata 391
latvica 222, 311
laž 221, 276
leči 284
led 176, 219, 394, 399, 493
lekarna 475
lekarnica 475
len 170
lep 219, 222, 223, 272, 433, 452, 498
lepiti 125
lepo 181, 182, 222, 248, 251, 260
lepoča 466
les 84, 89, 91, 198, 247, 255, 270, 430
le-sem 157
lesen 84, 155, 219, 430, 489
leseni žegen 91
lesti 135, 136, 276
lešča 190
leščje 227
lešnik 190, 237, 256
letalka 468
letavka 468
leteti 134, 183, 283, 322, 435
letina 276, 309
leto 98, 99, 170, 174, 198, 223, 224, 251, 257,
 311, 388, 390, 396, 397, 432, 452, 470, 495,
 496, 497, 498
letos 98, 99, 197, 219, 224, 282, 283, 495
levičar 242
ležati 71, 93, 216, 304, 308, 343
libuzac 'sveder' 489
lice 91, 447
likof 392
linica 307
lipa 25, 238, 246, 262, 264, 269, 282, 284, 285,
 307, 344, 391, 397, 399, 455, 496
lipica 307
lipnik 397
lira 475
lisjak 226
list 238, 453
lizati 125, 126, 224, 240
ljubček 132
ljubezen 126, 233, 368
ljubica 132, 197
ljubiti 127, 214, 340, 368
ljubiti se 125
Ljubljana 180, 265
ljudje 127, 130, 181, 240, 283, 393, 456, 488,
 489, 491
ljudski 130, 276
ločiti 435
loj 221, 269, 450, 470
lomiti 69, 221
lončar 224
lončen 219, 224
lonec 68, 175, 330, 333, 336, 400, 418
lopata 257
loščec 190
loviti 47, 133, 174, 299, 320, 321, 322, 328, 340,
 341, 342, 343, 346
Lovrač 202
Lovriček 202
luč 132, 171, 197, 198, 262
lučaj 129, 132
lučati 124, 125, 127, 132
Luče 219
luknja 187, 225, 248, 272, 284
luna 131, 197
lunka 469
lupina 126, 223, 226, 240, 242, 276, 432
lupiti 134
luskina 256
luščina 126
luščiti 126
lušt 207
luža 261
- M**
- mačeha* 310, 311, 312
mačka 270, 276
mah 74, 173, 221, 238, 256, 263, 394
mahniti 135
maj 397
majhen 220, 223, 247, 263, 286
majnik 397
malha 221
mali 460
malin 74, 461
malina 173, 180
mandiga < Meinung 188
manj 171, 216, 260, 263
manjkati 187
manjši 187, 221
manšeta 188
mapa 187
maren 187

- marha* 353
Marko 37
marširati 185
Martin 181
martinček 181
martrati 136, 185
maselce 184
mast 97, 139, 498
maša 74, 173, 221, 282, 456
mati 181, 214, 226, 244, 250, 256, 263, 310, 313, 327, 344, 453, 459
matica 285, 309
meč 329
med 93, 197, 382, 393, 430
mednica 227
medved 70, 222, 264, 276, 277
medvedica 'bramor' 489
megla 40, 74, 98, 158, 199, 211, 223, 229, 232, 241, 251, 257, 258, 264, 270, 273, 278, 300, 309, 491
meh 221, 276, 394
mehak 74
mehek 74, 211, 222, 225, 227, 241, 248, 250, 255, 257, 263, 265, 270, 272, 277, 278, 284
meja 171, 176, 222, 239, 255, 262, 383, 406, 409
menjati 272, 277
mera 238, 255, 262, 430
mesar 333
meseč 62, 197, 198, 271, 272
mesečen 62
mesing 284
mesiti 175
meso 171, 175, 222, 225, 247, 270, 273, 392, 493, 494
mestece 158
mesti 174, 183, 227
mesto 105, 133, 170, 171, 174, 181, 197, 198, 221, 263, 351, 353, 445, 452, 453, 454, 456, 457
mešati 90, 135, 198, 232, 303
metati 70, 338
meti 171, 183, 208
metilnica 163
metla 183
metulj 184, 276
mezg 206
mezgovina 273
mi 100, 139, 140, 143, 147, 233, 456, 459, 460
midva 459, 460
migati 233
mijavkanje 283
milostiven 353, 355
mimo 127, 186, 428, 447
miniti 220
mir 171, 176, 262
miriti 90, 264
misel 142, 183, 456
misli 15, 69, 71, 129, 133, 134, 135, 136, 137, 171, 179, 188, 205, 240, 263, 266, 269, 272, 310, 321, 325, 326, 327, 328, 344, 398
miš 181, 223, 269, 270, 303, 457
mišča 468
mišica 468
miza 142, 260, 264, 307, 336
mizica 307
mižati 125, 136
mład 181, 392
mlatiti 224, 225, 226, 242, 244, 248, 250, 258, 270
mleko 133, 142, 181, 195, 197, 198, 219, 272, 309, 433
mleti 69, 70, 134, 176, 183, 240, 282, 313
mlin 181, 461
mlinar 225
mlinec 187
moč 197, 198, 488, 498
moči 142, 148, 149, 175, 182, 202, 356, 368, 462
močiti 69, 435
modras 222
moj 65, 66, 175, 188, 211, 221, 233, 247, 269, 271, 318, 355, 358, 361, 426, 493, 494
moka 197, 198, 282
moker 69
molčati 238, 256
molitev 224
moliti 69, 183, 341, 342
molj 184, 283
molsti 220
monštranca 116
montel 186, 189
moriti 174
morje 233, 269, 392, 443
most 97, 142, 197, 198, 219, 222, 282, 299, 300, 488
moški 174, 248, 256, 263, 270, 277
motika 71, 170, 181, 221, 225, 228, 257, 264, 270, 311, 313, 321, 344, 398, 399, 436, 492
motor 116

BESEDNO KAZALO

- motovilec* 181
mozeg 192, 206, 404
mozoljček 184
mozoljec 181, 184
mož 171, 197, 198, 220, 222, 247, 282, 388, 412, 451, 489, 491
možgani 181, 404, 405, 489, 492, 493
možicelj 186
možiti 174
možnar 185
mračnik 225, 245
mramor 180, 181, 189
mravlja 220, 247
mravljinec 187, 202
mravljišče 224, 239, 249
mraz 172, 191, 208, 211, 223, 227
mrde 'statve' 223
mrena 197
mreža 225, 249
mrlec 468, 469
mrmrati 185
mrtev 133, 135, 136, 195, 223, 224, 238, 248
mrtvaški 74
mrva 202, 239
mrviti 212
mrzel 134, 135, 136
muha 131, 132, 171, 178, 197, 198, 257
muliti 126
muža 405
muževen 405
- N**
- na* 49, 86, 112, 139–153, 180, 212, 229, 257, 264, 426, 430, 431, 439, 440
nabrati 142, 143
nabuzec 489
načenjati 179
nad 49, 86, 112, 139–153, 172, 180, 212, 229, 264, 425, 426, 430, 439, 440
nadelati se 180
nadležen 149, 150
nadležnost 150
nadloga 147, 150, 180
nadložen 150
nag 186, 190
nagajati 142
nagelj 172, 186
nagnati 143
nagniti 150
nahod 143, 265
nahoden 143
nahruliti 125
naj 170, 212, 361
najmanjši 461
najnevarnejši 461
najstrašnejši 461
najškodljivejši 461
najti 129, 134, 135, 145, 151, 152, 176, 233, 409, 440, 463
največji 461
najvišji 461
nakopati 142
nalašč 212
nalepiti 142
nalesti 494
naloviti 174
naložen 149
naložiti 147
namenjen 149
namestiti 148
namestnik 150
nanesti 142
napa 187
napad 343
napak 171, 181, 440
napasti 147, 498
napenjati 150
napet 142, 173
napeti 143, 150
napihnjati 149
napisati 142
napiti 143, 493
napolniti 356
napolnjen 149
naposodo 142, 264
napreči 136, 142
napred 144
naprej 142, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 152
naprejšetje 147
naproti 142
napuhljiv 150
narazen 147
 narediti 134, 135, 142, 143, 493
narejen 142, 147
nariv 476
narmanjši 461
namevarnejši 461
narobe 91, 451
naročen 353
naročje 150

KAZALA

- narod* 329
narstrašnejši 461
narškodljivejši 461
narvečji 461
narvišji 461
nasičen 147
nasmetiti 218
naspati 143
naproti 142
nastelj 224
nastilo 142
nasuti 134
naš 97, 98, 113, 135, 136, 170, 356
našpižati 147
natič 141, 143
natik 'protje za fižol' 143
natura 151
naučiti 493
nauk 190
navada 488, 489
naveličati 142
naviti 143
navzdol 142
navzkriž 142
nazadnje 142
nazaj 141, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 152
ne 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 212, 240, 369, 426, 437, 440
nebes 151, 487, 488
nebesa 151, 282
nebeški 151
nebo 72, 141, 142, 222, 251, 270, 273, 309, 393, 488, 489, 492
nečke 172, 181
nedelja 70, 151, 170, 197, 239, 240, 241, 283
nedolžen 150
nedra 457
nego 360
nekaj 233
nekateri 144, 145, 170, 190
nekoliko 144, 431
nemarnost 149
nepohleven 147
nepokoren 148
nepotpežljiv 150
nerad 143
nesramen 148
nesti 25, 68, 69, 70, 71, 72, 133, 134, 135, 136, 137, 171, 197, 208, 218, 221, 222, 224, 234, 246, 255, 256, 262, 266, 283, 305, 313, 328, 341, 399, 401, 433, 500
netopir 330, 332–333
neukrotni 147
neumen 142, 143, 177, 178, 264
neumnost 283
nevesta 191
neznani 149
nič 130, 158, 171, 181, 201, 219, 223, 248, 264, 283, 431
nihče 223, 248, 250
ništar 353, 355
nit 130, 203, 208, 223, 239, 256, 276, 311, 456, 457
njegov 436, 460
njiheni 460
njihovi 460
njiva 142, 277, 284, 455
nobeden 171, 176
noben 171, 176
nocoj 221
noč 25, 28, 35, 66, 175, 197, 198, 229, 233, 262, 378, 431, 489, 497
noga 33, 49, 98, 99, 114, 116, 170, 171, 172, 175, 176, 203, 209, 212, 222, 225, 233, 240, 247, 257, 263, 265, 266, 282, 284, 300, 356, 404, 410, 411, 455, 456, 487, 490, 491, 492
nogalnica 163
noht 219, 222, 227, 250, 257, 265, 272, 278, 489
nos 97, 98, 99, 113, 114, 120, 175, 198, 219, 222, 247, 254, 270, 272, 311, 489
nositi 69, 71, 144, 175, 183, 221, 224, 225, 228, 251, 255, 256, 262, 265, 266, 271, 273, 282, 283, 286, 299, 304, 308, 320, 321, 322, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346, 398, 399, 400, 436
noša 69, 97, 98, 99, 113
notar 116
nov 66, 68, 170, 183, 202, 240, 400
nož 97, 98, 225, 271, 450
nožič 189, 240
nucati 177
nudelj 186, 187
nuja 405
nuna 391
O
ob 172, 425
oba 224, 488

BESEDNO KAZALO

- obad* 276
obadva 440
občudovati 125
obdelovalen 468
obdelovaven 468
obdiliti 434
obečati 360
obed 498
obesiti 309
obešati 240
obiskovati 126
obiti 152
objemati 179
oblačiti se 191
oblačno 489, 492, 493
oblak 175, 392, 489, 492
Oblakovica 212
oblečen 90, 91
obleči 224, 249, 494
oblizovati 125, 126
obljuba 455
obljubovati 125
obnemoči 202
obožati 216
obožiti 476
obračati 180
obrekovalen 468
obrekovaven 468
obroč 224, 282, 487
obrv 212, 224, 239
obrvi 489
obuja 225
obuti 134, 183
obuvati 125
obvarovati 188
obvezati 188
ocet 469
ocvreti 235
oče 176, 181, 224, 333, 349, 350, 361, 413, 453, 458, 489
očetov 181
očitati 125
od 172
oddahnniti 238
odkleniti 224
odpasti 189
odpovedati 100
odpreti 235, 277, 285, 370
odrešenik 90
odreti 135
odrezati 224
odsekati 309
odsluževati 125
odspodaj 224
odzgoraj 212
oficir 116
ogenj 187, 240, 277, 282, 284, 453
ogibati 125
oglje 184
ogniti 175, 322
ograda 313
ograditi 139, 211
ograja 98, 99
oguliti 124, 126
ojnica 313
okno 25, 26, 67, 68, 114, 171, 175, 262, 400, 418, 452, 453
oko 42, 43, 72, 116, 128, 188, 208, 210, 211, 214, 222, 248, 257, 270, 277, 282, 284, 299, 301, 311, 318, 319, 382, 393, 395, 450, 487, 488, 489, 493
okoli 492
okrepiti 93
okrogel 224
okuševati 125
okvir 185
olje 67, 184
olupek 242
olupiti 198
oluščiti 125
omara 185
omesiti 90
omožiti 174, 493
on 139, 146, 176, 181, 186, 187, 190, 280, 284, 436, 460
ona 60, 139, 187, 188, 190, 210, 284, 361, 454, 455
onadva 362, 460
oni 147, 210, 211, 394, 460
ono 181
oplen 85, 92, 201, 208
oplenica 'apnenica' 180, 187
opominjati 456
opomoči 202
oponašav 468
oponašaven 468
oprati 493
opravljiv 202
opšit < Abschied 282
Orahos (gr.) 106

KAZALA

- oranje* 180
orati 67, 224, 276
oreh 26, 70, 80, 90, 116, 181, 208, 222, 225, 240, 242, 275, 283, 305, 330, 331, 334, 335
orenga 223
organist 115
orsag 353
ortneški 191
osa 116, 170, 491
osel 411
oselnik 67
osem 67, 69, 175, 204, 221, 240, 269, 272, 389
osemnajst 186, 211
osji 67
osmi 204, 311, 395, 400, 411
osran 494
Osredok 489
oster 67, 75, 175, 177, 189, 257, 265, 461
oščevati 260
otava 221, 228, 313, 344, 398, 489, 492, 493
otec 359, 451
otep 70
otrobi 489, 492, 493
otrok 70, 112, 114, 117, 175, 181, 190, 223, 241, 249, 251, 257, 265, 273, 308
ovca 220, 247, 249, 270, 491
oven 220
oves 220
ovinek 266
ovsen 219
ozdraviti 224
ozebsti 135, 136, 137
ozek 198
ozimina 126
oženiti 183, 341, 342, 494
oženjen 216
ožuliti 125, 126
- P**
pahniti 74
pajčevina 136, 283
pajek 256
pajtelj 186
palec 272, 282, 428
palica 181, 307, 309, 311
pamet 208, 264, 283, 313, 392
panj 170, 213, 221, 277, 394, 451
papir 224
parkelj 186, 330, 332, 333
pas 393
pasji 221, 248, 269, 394
pasti 69, 71, 133, 134, 135, 136, 183, 188, 227, 230, 241, 250, 257, 264, 265, 284, 318, 328
pastir 223, 238, 269
pastuh 469
paša 142
pazduha 181
pecelj 186
peč 142, 143, 176, 198, 219, 222, 239, 240, 247, 255, 262, 264, 271, 272, 282, 392, 493
pečni 69, 136, 176, 183, 190, 198, 221, 224, 258, 273, 278, 435
pega 198, 221
pekel 282
peklenski 400
pelin 85, 92, 179, 180, 240
peljati 69, 135, 136, 176, 180, 304
pena 170, 221, 331
penzelj 186
pepel 176, 219, 239, 269, 368, 393, 489, 493
peresce 219
perišče 201
perje 176
pero 283, 299, 300, 391, 393, 488
perut 176, 392, 393
perutnica 283
pes 158, 171, 173, 199, 210, 223, 239, 264, 270, 277, 283, 388, 460, 492
pesa 174, 221, 391
pesek 175, 225, 242, 249, 256
pesem 158, 186, 203, 204, 228, 240, 271
pesjan 158
pest 171, 198, 205, 216, 221, 246, 264, 282, 318
pestunja 181
peščen 90, 170, 175
Peščenek 175
peščica 277
pet 131, 171, 197, 198, 221, 238, 255, 262
peta 174, 263
petek 221, 242, 246, 262, 333
petelin 84, 89, 90, 91, 222, 242, 333, 429, 471
Petrov 136
peti 84, 91, 198, 233, 308, 370, 429, 434, 464, 499
petnajst 186
petre 198
pezdir 223
pičiti 266
pihati 124, 125, 126
pijača 139

BESEDNO KAZALO

- pijanec* 126
pikniti 307
piliti 136, 307
pirh 435
pisarna 126, 475
pisarnica 475
pisati 71, 125, 126, 135, 136, 214, 263, 276, 278, 304, 313, 321, 322, 338, 339
piskati 125, 171
pisker 330, 333
pismo 277
piščala 489
piščalka 126
pišče 239, 269
piti 72, 137, 266, 328, 342, 343, 344, 346, 392, 434, 499
plačati 135, 239, 249, 283
plačilo 162
planen 225, 440, 458
planjavica 180, 187
plašč 189
plašno 300
plavati 181
plavut 176
pleča 67
pleče 176, 435, 458
pleme 458
plemenjak 187
plenica 181, 310
plesec 87, 94
plesen 187
plesnoba 90
plesti 183, 227, 241, 250, 257, 272, 277, 284, 300, 498
plet 263
pleti 91, 93, 208
pleve 221, 331
plevel 93
plezati 136
pljuča 92, 249, 457
plot 219
plug 256
plumbart 426
pobegniti 87, 94, 396
pobeliti 175
pobožen 170
počasi 224
počivati 125, 126
pod -a 247
pod (predlog) 425
podkovavati 489
podlaga 432, 493
pod(v)laka 493
podlasica 286, 309, 310, 311
podlasička 311
podpis 343
podplat 265
podrēka 478
podreti 134, 135, 136
Podvolovljek 224
pogasiti 139, 214
pogib 476
pogledati 232, 309
pognojiti 133
pogoltniti 276
pogorelec 468
pogreb 25, 70, 255
pogrebščina 313
pogniti 136
pohušati 177, 178
pojas 384, 393
pokati 321
pokihdob 355
poklekniti 188, 282
pokop 70
pokopati 224, 249
pokoren 400, 446
pokositi 136, 224, 341
pokrepčati 90
pokriti 135
pokrižati 125
pokropiti 139, 341
pokušati 125
pol 66, 220, 247, 439
poldan 233
poldne 227, 262, 272, 278
poleg 191, 192
poleno 399, 489
poleten 233
poleti 72
polh 333
polivati 125
Poljane 180
polje 225, 300, 392, 393
poljub 233
poln 220, 247, 256, 262, 270, 272, 276
polniti 239, 255
polno 198
polonati 368
polovica 224

- poloviti* 341
položiti 174, 356
polšter 66, 184
polž 220, 276
pomagati 212, 350, 352
pomeniti 156
pomesti 227, 241, 250
pomidori 255, 256
pomijalnik 467, 468
pomije 188
pomijnik 180
pomijnjak 188
pomik 476
pomišljati 125
pomivalnica 467
pomivalnik 467
pomlad 239, 493
pomniti 382, 394
ponedeljek 225, 248, 489
ponetiški 151
ponoči 139
ponujati 136
ponva 189
ponvica 189
popasti 214
poppek 225
popiti 493
popoldan 202
popoldanski 202
popretiti 86
poračati 359
porediti 174
poročiti 233
poroka 181, 492
posaditi 342
posejan 328
posekati 272
posel 66
posesti 498
poskusiti 341
poslati 25, 70, 355, 356
poslednji 444
poslušati 125, 126, 225, 264
posoda 181
posoditi 134
postavljen 360, 361
postelja 90, 175, 189, 283, 437
posteljica 189
postiljati 90, 437
postlati 70, 437
postopati 182
posušiti 190
pošiljati 125
poštediši 462
poštuvan 353
pot (m., ž, sp.; mn. s. sp.) 142, 171, 173, 198, 233, 238, 392, 397, 453, 454, 457, 458
pot 'znoj' 219, 222
potaç 393
potegniti 224, 271, 341
potemneti 73
potemniti 73
potepaven 468
potlej 181, 189
potnik 396, 397
potočec 489
potok 70, 114, 175, 181, 283, 411, 412, 439
potreba 444
potreboča 355
povedati 197, 208, 321, 328, 350, 405, 408, 419
povelje 170, 184
poveslo 85, 92, 174
povodenj 187, 432, 489, 492, 493
povoj 493
povreslo 174, 224, 249
povsod 224, 271, 489, 491
pozabiti 224
pozabljati 225
požgati 234, 235
požigati 125
požreti 235
požrtvovaven 468
prag 142, 170, 191, 257, 330, 331
pralica 180, 438, 439
praprot 181, 223, 249
prase 264
prašič 190, 227, 270
prav 170, 183, 188, 283
pravica 361
praviti 188, 286, 321, 438
prebivati 127
prebuditi 180
pred 86, 93, 140, 424, 425, 430, 440
predati 171, 438
predica 225
prednji 277
predvčerajšnjim 268
pregnetati 174
pregraja 180, 399, 439, 493
prehitevati 125

BESEDNO KAZALO

- prehladiti* 135, 257
prejeti 148
prek 430
prekucevati 125
prekuhovati 125
prelaz 399, 439
prelet 246
preliv 476
premakniti 74
premaz 343
premišljav 468
premišljaven 468
premišljevati 125, 126
premo 156
premoči 202
prepelica 90, 277
prepeljevati 125
prepih 343
prepogniti 322
prerivati 125
prerok 438
preskrbeti 180, 189
preslica 205
pres(e)makolle 'brez madeža' 361
prestati 370
presti 174, 183
prestrašiti 304
presvetlo 86
prešuštvo 364
pretesno 86
pretiti 90
prevzemati 179
prgišče 185, 190, 201, 204, 257
pri 86, 93, 271, 430
pribežati 304
pribojšek 184
priča 456
prijatelj 90, 436, 484, 496
prijateljiv 437
prijateljstvo 361
prijeti 272
prikazen 233
prilaščevaven 468
prilizovati 125
primojduši 175
primojiveri 175
prinesti 225
pripeljati 147
pripeti 235
pripomoči 202
priporočiti 368
pripravljanje 368
prisežen 360, 361
prišlec 468
priti 134, 135, 136, 137, 226, 237, 239, 318, 334, 368, 461, 462, 463
pritisniti 307
prizanesti 150
prizgati 240
prodajati 489
prodan 225
prodati 142
prositi 25, 52, 69, 183, 242, 340, 435
proso 101, 393
prostor 438
prošen 69
prošnja 455
proti 171, 181
prsi 248, 454, 456, 457, 458
prst -i/-a 239, 256, 264, 329, 336, 337
prst -a 330, 333, 334
pršut 135
prvi 202, 223, 227, 239, 240
pšenica 179, 189, 257
ptica 189
ptič 131, 189, 223, 343, 446
Ptujčan 269
pucati 125, 126
pujsek 177, 189
puliti 125, 126, 127
punčara 126
pura 177
pust 312
pustiti 127, 128, 133, 134, 137, 183, 205, 225, 242, 342
puščati 125
puščevati 125
puža 225
- R**
rabelj 186
rabiti 125
račun 142
rad 170
radirka 185
rahljati 211
rahlo 211
rajtelj 186
rak 225, 249, 270, 329, 330, 336
rama 142

KAZALA

- rana* 180, 213
raniti 213
rast 189, 498
rasti 135, 136, 189, 264, 464
Raščica 266
ratati 233
ravnati 202
ravno 220, 247
ravno ko 180, 181, 188, 191
razbijati 125
razbiti 152, 264
razbojnik 66
razdeliti 85, 370
razdeljen 152
razglasiti 152
razjeziti 152
razkidati 212
razkopati 152, 212
razkriti 152
razlomiti 370
raznesti 180
razodeti 152
razodeven 152
razpečkati 201
razpenjati 179, 180
razpoditi 152, 174
razpot 223
razširiti 257
razumen 177
raženj 187
rdečica 447
rebro 68, 93, 176, 223, 400
reclj 186
reč 90, 222, 453
reči 133, 134, 135, 136, 171, 176, 183, 190, 368, 409, 435
red 173
redko 424
rediti 174
redovje 225
redovništvo 469
reja 174, 176
reka 219
rekeljc 263
remelj 186
rep 171, 174, 269, 276, 444
repa 197, 223, 247, 444
repica 309, 311
repišče 225, 249
res 197
resa 173
resje 222
resnica 90, 145, 266
rešeto 90, 176, 225, 400, 453
reševati 90
rešiti 90, 135, 342, 368
reta 80
reva 80, 170, 174
revščina 190, 266
rezalnica 225
rezati 219, 307, 313, 327
rezilnik 90
rezina 90
rezljati 90
režati se 71, 216
riba 254, 276, 453, 455, 459, 496
ribica 309
ribnjak 400
rihter 355, 360
riniti 134
risati 321
ritati 125
rjuha 178, 189
rob 116, 118, 171
robida 211
rodbina 361
rodjen 414
rodovina 211
rog 197, 198, 219, 222, 453
rogat 222
rogelj 184, 186, 276
rogovila 211
roj 269
rojen 408
roka 62, 142, 143, 170, 171, 173, 174, 188, 195, 203, 212, 222, 223, 225, 240, 248, 256, 257, 283, 284, 318, 336, 410, 411, 455, 456, 487
rokav 453, 454
rokica 286
Rolihov 135
ror 185
rosa 211, 222, 491
rosica 211
roža 391
rubiti 125
rukati 125
rumen 171, 226, 283, 308
rumenjak 271
rušt 211
ružiti 125

BESEDNO KAZALO

rvaven 468
rž 223, 239, 240, 283, 487, 491

S

saditi 146
saj 170, 212
salo 181
sam 318
sanjati 180, 187
sanje 74, 173, 186, 187
sat 214, 393, 394
se, sebe 149, 172, 221, 459, 500
sedaj 355
sedem 69, 171, 176, 197, 198, 221, 238, 240, 269, 271, 272, 393
sedemnajst 186
sedeti 72, 89, 256, 323
sedmi 68, 396, 400
segniti 135
sejalec 286
sejati 321, 328
sejem 260
sekati 183, 219, 221, 304, 307, 309, 311, 325, 326
sekira 255, 262
sekulirati 185
Sele 68, 69
Seljan 180
selo 68, 183, 396, 397, 399, 400, 418
sem 157, 158, 264
seme 86, 94, 197, 221, 256
semenj 171, 186, 263
sen 158, 410
senca 219, 270
sence 457
seno 15, 23, 72, 88, 171, 181, 197, 198, 222, 238, 262, 270, 283, 299, 311, 312, 393, 451, 488, 489, 494, 495, 497
sercirati 185
sesti 71, 90, 183
sestra 49, 223, 225, 237, 245, 246, 249, 268, 270, 275, 277, 281, 305, 487, 489, 491
sešiti 432
sešteti 135
sezidati 158
sezuti 134, 163, 183
sezuvati 125
shojen 175
siguren 87, 94
silen 183

siliti 205, 307
sin 202, 223, 224, 225, 238, 239, 246, 248, 254, 262, 271, 276, 281, 282, 311, 312, 314, 318, 412, 433, 451, 453
sinoči 219
sir 264
siromaški 223
sirota 127, 205, 219, 225, 311, 428, 447
sirotka 162, 181, 310, 312
sirov 202
sitnost 181
siv 237, 253, 261, 268
skala 190
skalnat 183, 190
skazati 360
skedenj 130, 187
skledica 309
sklep 222
skočiti 233, 346, 435
skodela 131
skodelica 131
skopuh 215
skoraj 233
skorja 190, 210
skozi 353
skrbeti 134
skrinja 190, 225
skriti 183, 264, 322, 328, 342
skrivati 125, 126
skubsti 135, 215
skuhan 307
skup 131
skusiti 309
skušnjava 214
skušnjavec 432
sladek 131, 225, 461
slaji 461
slajši 461
slamica 147, 286
slamnik 180, 186
slep 197, 198, 301
slepo 353
sliniti 307
slišati 190, 283, 285, 307, 326, 362, 396
slovo 222, 393
služiti 125, 126, 127, 135, 136, 214
smeh 198
smejati 276
smet 176, 392
smetana 171, 270, 312

KAZALA

- smeti* 183, 198, 341, 462
smiliti 205, 307
smola 170, 222
smrdeti 264, 323, 435
smreka 221, 246, 255, 269, 282, 285, 313, 331, 390
smrekov 181
smrkelj 186
smrt 443
smukati 125
sneg 84, 91, 197, 198, 227, 311, 493
snesti 183
snežen 84, 90, 91
snop 144
snubač 126
snubiti 125
sod 142, 171, 220
sodba 174
sodva 358
sograd 192
sol 66, 172, 175, 185, 220, 222, 239, 276, 392, 439
soldaški 191
soldat 91, 92, 184
soldatek 353
soliti 135
solza 55, 171, 184, 220, 256, 455, 456, 489
sonce 142, 170, 182, 183, 184, 198, 220, 256, 264
sončnica 286
sopraznik 399
sošed 171, 181, 224, 249, 257, 330, 331, 333, 336, 399
sosinstvo 361
sovražiti 202, 304
spahati 201
spati 163, 233, 328
speči 135, 305
spezdevati 306
splašiti 135
splaziti se 304
spodobiti 148
spomin 426
spomladi 142
spomniti 186
spotakniti 116
spresti 174
sprotiletje 277
spuliti 214
spustiti 127, 342
sraga 425
srce 271, 393
srebrni 300
srebro 222, 299, 300, 391, 392
sreča 225, 239, 240, 269
sredica 90
sredina 90
srnjak 176, 180
srobot 181, 185
stanovito 355, 447
star 258, 280, 400
starost 170, 181, 257, 264, 495
starši 330, 331, 333, 359
stati 71, 72, 221, 308, 321, 370, 434
steber 54, 158, 256, 264
stegnjen 272
stelja 437
stelnik 437
stenica 276
steza 37, 158, 199, 223, 264, 283
Stična 190
stiskati 125, 321, 344
stisniti 205, 307
stleči 434
sto 219
stol 66, 142, 162, 170, 183, 184, 189, 220, 247, 333, 336, 396, 456, 500
stolček 262
stolnjak 396, 400
stopiti 264, 435
storilec 468
storiti 135, 149, 208, 360, 438
stran 139, 147
strd 223
streha 197, 221, 240, 284, 331
stregar 240
strela 219
streljati 225
streti 204, 208, 213, 264
stric 333
striči 135
strnišče 239
strok 174
strop 222
strt 264
studenec 181, 432
stvar 189
suh 125
suho 223, 248, 286
suhoča 162

BESEDNO KAZALO

- sukati* 125, 214
suknja 187
sukno 171, 181
sumneti 469
sumniti 469
surov 181
suša 190, 306, 415
sušica 126
sušiti 256, 341, 342, 344
suvati 125
sveča 197, 225, 239, 240, 276, 311, 393
svečnica 313
sveder 489
svět 158, 208
svět -ál-a -o 142, 370, 378, 390
svetec 352
svetel 233
sveti 349, 350, 352, 458
svetlo 86
svetnik 352
svinja 123, 125, 126, 225, 239, 249, 257, 277, 282
svinjak 180, 187, 265
svoj 147, 175, 357
- Š**
šarkelj 186
ščegetati 190
ščet 227
ščipati 125, 126, 224
ščipniti 307
šega 171, 174, 176
šepniti 73
šest 176, 197, 198, 219, 282, 394, 493
šesti 176
šestnajst 186
šibica 303, 309
šilo 241, 250, 272, 284
šimelj 186
šinjek 180
širok 68, 206, 400
šiška 190
šivanka 126
šivati 125, 224, 249
škaf 199
škarje 190
škindra 61
škoda 69, 72
škoditi 135
škoč 114
- škorec* 222, 266, 277
škorenj 187
škornjica 469
škrabati 190
škratelj 186
škrbina 190
škripati 125
škumpa 61
šnicelj 186
šola 135, 237, 391
šolar 225
šolen 187
špancirati 181, 186
špangelj 186
špeh 239, 255
špilati 125
štala 391
štempelj 186
štenge 174, 186, 404
šteti 220, 222, 247, 263, 328, 394
štih 203
štikniti 203
štijak 223
štimatei 'ljubiti' 233
štirideset 201
štirinajst 201
štirojen 201
štiveni 91
što 414
štorklja 225, 249
štrcelj 186
štrfrotniti 205
štrihati 203
štrik 203
štrikati 125
štruca 185
štrukelj 186
Šušljevi 135
šuštar 225
Šuštarjevi 135
švigarfoter 284
švigarmuter 282
švigartohter 283
švoh 207
švohost 207
- T**
ta 60, 147, 349, 350, 361, 370, 444, 454, 455, 459
tačas 221, 394

KAZALA

- tadva* 440, 459
tak 190, 203
takajše 353
tako 180, 197, 438
tanek 74, 203, 249
tast 394
taša 74
tat 202, 226, 244, 451
teči 134, 136, 176, 190
teden 171, 174, 189, 227, 230, 250, 257, 262, 265, 272
tekavnik 468
tele 257, 277, 313, 452
telec 277
teletina 273
telo 15, 23, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 171, 222, 299, 301, 393, 429, 451, 471
tema 223, 286, 393, 444
teme 197
temen 223, 248
temno 186
tenak 74
tenek 73, 74, 225, 237, 240, 268, 275
tenja 277
tepsti 134, 135
tercijalka 185
tesan 90
tesati 345
tesen 74, 86, 93, 174
tesno 86
testen 84, 90, 91
testo 84, 90, 91, 197, 222, 247, 299, 392, 471, 488
tešče 142
teta 197, 222, 489
težak 74
težek 74, 222
ti 146, 147, 172, 180, 192, 221, 222, 459
tičati 126
tídve 459
tího 162
tikati 233
tisoč 461
tisti 70, 305, 459
tiščati 124, 125, 126, 171, 214, 264, 429
tiščav 468
tiščaven 468
tja 180, 189, 230, 241, 255, 257, 265
tjakaj 190
tkalec 286, 428, 468
tkati 234
tla 142, 143, 173, 183, 197, 212, 452, 456
tlačiti 135
tnalo 189
toča 171, 220
točiti 435
tofelj 186
tolči 135, 137, 220
tolik 361
toliko 178, 438
tolikokrat 471
tolmačiti 361
tolst 220
Tomažin 224
topel 224, 248, 271
topor 223
torek 222
tošč 112
tošelj 186
toti 362
tožba 170, 174, 263, 353, 354, 456
tožiti se 198
traktor 225
trava 397, 494
travnik 142, 397
treba 198
trebiti 90, 126
trebuh 85, 90, 126, 127, 175, 181, 197, 223, 242, 257, 264, 271
treskati 90
tresti 136, 222, 224, 238, 282, 304, 308, 434
treti 235
tretji 68, 69, 227, 241, 250, 263, 272, 400
trgati 318
trije 223, 452
trikrat 185
trinajst 186
trnje 256
trot 171
trpeti 47, 135, 171, 218, 256, 322, 323, 324, 328, 345, 439
trska 84, 89, 90, 174, 299
tu 210, 223, 239, 248, 256, 269
tudi 178
tuj 367, 405, 409, 445
tukaj 178
tuliti 125, 126, 214
turški 223, 247
tvoj 65, 188, 438, 445
tvor 425

BESEDNO KAZALO

U

ubežati 150
ubiti 59, 71, 183, 254, 263, 283, 322
ubog 190
ubogati 184, 426
učenik 171, 432
učenjak 187
učitelj 333
učiti 224, 370
ud 176, 177, 178
udariti 181, 188, 210, 266
udek 178
udirati 136
Uhačev 135
uhelj 186
uho 92, 177, 178, 181, 188, 217, 224, 248, 256,
 263, 283, 301, 312, 488, 489, 493
uiti 134, 152, 261
ujckanka 178
ujckati 178
ujec 178, 253
ujna 178
uk 176
ukati 177, 178, 188
ukazati 59, 215, 216
ulica 178
ulje 171
uljnjak 276
um 177
umazan 170
umen 177, 178
umijalnik 467
umikovati 125
umiti 59, 183, 216
umivalen 467, 468
umivalnica 467
umivalnik 467
umivati 125
umoriti 174
umreti 90, 224, 235, 261, 370, 434
upahnniti 74
upanje 142, 178, 368
upati 177, 178, 179, 368
ura 171, 176, 178, 318
uren 178
urh 178
Urša 178
Urta 178
usnje 177, 178, 263

usta 92, 177, 178, 188, 253, 259, 261, 262, 284,
 457
ustiti se 177, 178
uš 171, 177, 178, 319, 392, 487, 491
uška 178
uta 178
utihniti 188
utragljiv 271
utrgati 188
uzda 177, 178, 188
uživati 125, 127

V

v 361
valpet 182
varoš 353, 359, 361
varovati 266
varžet 188
vas 74, 75, 139, 170, 173, 188, 221, 282, 381,
 388, 394
vaš 356
vaški 74
vazdar 355
vbogaima 493
včeraj 224, 237, 249, 261, 268, 493
včiniti 361, 368
vdova 66, 175, 188, 456
vdovec 220
več 233
večati 'delati večje' 303
večati 'vpiti' 188, 261
večen 115, 174
večer 171, 176, 269, 310, 393
večerja 225, 269, 489
večerjati 225, 489
vedeti 136, 142, 143, 263, 271, 283, 304, 307,
 309, 310, 318, 321, 325, 328, 370, 396, 425,
 435, 462, 463, 496
vedro 85, 92, 174
veja 223, 239, 250
vekomaj 210
velelen 467, 468
veličalnik 467, 468
velik 190, 271, 343
veljati 176, 180
velnica 65
ven 447
venalnica 467, 468
venec 85, 92
veniti 85, 92

KAZALA

- vera* 176, 195, 430, 485
veren 360
verjeti 142
vergrat 191
verovati 181
ves 147, 261, 388
vesel 219, 269, 489
veselje 184, 185, 240, 283, 308
veter 25, 228
veverica 86, 94, 189, 270, 271, 311
vezdar 353
veža 84, 85, 89, 92, 174, 299, 429
vgrizniti 307
vi 100, 139, 143, 147, 456
videti 129, 134, 135, 137, 183, 224, 239, 258,
 261, 263, 273, 281, 286, 304, 307, 310, 311,
 321, 325, 326, 327, 328, 396, 405, 409
vidva 362, 459
vihar 394
vile 241, 250, 257, 265, 272, 277, 284, 311, 455,
 457
vilice 309, 311
vino 179, 227, 245, 396, 397, 454
virgelj 186
virgrad 191
viseti 304, 305, 307, 310, 396
visok 181, 223, 225, 249, 255
visoko 239
viža 391
vkraj 220
vkup 91, 215, 362, 451
vlačiti 188
vlak 188
vleči 90, 222
vmes 233
vnemar 181
voda 142, 176, 180, 188, 222, 454, 487
vogel 284, 393
vojska 269
vojvoda 454
vol 175, 183, 189, 220, 400, 443, 444, 445, 450
volja 225, 241, 282, 300, 311, 402, 403, 411,
 444, 455
volk 184, 190, 220, 247, 254, 262, 270, 272,
 282, 284, 384
volkulja 202
volna 184, 220, 282
volnen 487
voščiti 61
voz 142, 172, 175, 188, 191, 197, 198, 219, 221,
 489
voziti 175, 341
vpeljati 148
vpisnina 126
vpitje 126, 318
vprašati 225
vrag 172, 191
vrana 180, 188, 282
vrat 188
vrata 92, 455, 457
vrba 189, 239, 264
vre 'že' 191
vreči 90, 190
vrelčina 277, 368
vreme 84, 86, 90, 91, 94, 176, 188, 195, 225,
 471, 485
vremenski 471
vreščati 90
vreteno 90, 91, 225, 249
vreti 268
Vrhušček 180, 190
vriskati 188
vriskniti 188
vrniti 340
vroč 188
vrt 90, 180
virteti 323, 328
vrv 202, 212
vsak 190, 203, 227, 245, 261
vse 253, 254
vsejati 254
vsesti 183
vsí 361
vstati 370
vstopiti 188
vsuti 183
vštukati 125
vuerun 61
v uh me piši 188
vzdigavati 125
vzdigniti 37, 135, 224, 250, 266, 277, 283, 305,
 306, 307, 309, 313, 325, 326
vzdigovati 125
vzdihati 356
vzeti 39, 149, 173, 206, 221, 222, 246, 276, 277
vzglavnik 180
vziti 152, 440
vžgati 222

BESEDNO KAZALO

- Z**
za 49, 86, 112, 139–153, 180, 201, 212, 229, 264, 426, 430, 439, 440
zabel 224
zabela 150
zabeliti 142, 150
zabijati 126
zabit 142
zabrkniti 469
zabrne 469
zabrtniti 469
zacheliti 431
zacviliti 127
začenjati 147, 179, 180
začeti 142, 143, 145, 147, 148, 151, 180, 208, 223, 235
začuditi 142, 145, 146
zadaj 355
zadeti 135, 150
zadišati 126
zadosti 145, 150
zadržan 145
zadržati 145
zaduhlo 174
zadušiti 145
zaflikati 125
zagiftati 142
zagledati 146
zagnati 142
zagovoriti 342
zagozda 142, 189
zagvišan 144
zagvišati 144
zahrustati 125
zahvaliti 145, 150
zaiti 139, 141, 143, 144, 145, 150, 180
zajec 60, 261, 270, 454
zajtro 91
zakaj 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 257
zaklenjen 262
zaklepati 262
zakonec 469
zakopati 142
zakuriti 125, 126, 127
zaliti 143
zaloputniti 204, 205
zamakniti 74
zamazonec 142
zamegliti 73
zamet 142, 143, 265
zameten 227
zamleti 134
zamolkniti 142
zanašati 145
zanesenje 145
zanesti 145, 147, 148
zanetiti 142
zaničevati 125, 142
zanka 261
zanoihtnica 142
zapaliti 142
zapeček 142
zapeljan 145, 147
zapeljati 142, 145
zapeljavec 148
zapeljavski 148
zapeljavati 145
zapeljevati 147
zapenec 143
zapeti 143
zapisan 145
zapisati 142
zapisovati 489
zapiti 143
zapletati 142
zapopaden 150
zapoved 144, 145, 147, 150, 262
zapovedati 147, 357, 368
zapovedovalen 467, 468
zapreti 134, 135, 136, 137, 143, 145, 147, 234, 235, 255
zapričanje 145
zaprt 149
zapustiti 145, 147
zarezica 493
zariti se 318
zaseka 139
zaslepiti 147
zaslepljen 233
zaslišati 145, 146, 147
zaslon 143, 180
zaslužek 142
zasluženje 145, 147, 148, 150
zaslužiti 142, 145, 147
zaspati 150
zastava 398, 399
zastonj 142, 145
zastopiti 142, 145, 147, 148, 149
zastrupiti 181

KAZALA

- zasukati* 127
zasunjavec 132
zašinek 237
zatajiti 144
zatisniti 205
zato 142, 145, 147, 341
zatohlo 142, 171, 174
zatreti 147
zaupanje 145, 148, 178, 368
zaupati 145, 147, 148, 178, 179
zavezati 145
zavijati 125
zaviti 143, 493
zavitje 150
zavpiti 145, 202
zavračalen 467, 468
zavračavec 467
zavračavka 467, 468
zavračevalen 468
zavreti 135, 188, 235
zavriskati 188
zavriskniti 188
zažgati 235
zažigati 142
zbežati 304
zbirati 136, 269
zbogom 487, 488, 494
zbuditi 134, 149
zbudjavati 414
zdaj 181, 212, 220, 239, 247, 257, 364
zdrav 220, 247, 264, 270
zdravje 227, 245
zdrobiti 139
zebrme 469
zebsti 68, 198
zelen 141, 154, 176, 280, 285, 305, 308, 400, 460
zelje 68, 184, 197, 221, 246, 269, 277, 400, 402
zemlja 39, 126, 170, 176, 263, 265, 454, 455
zet 208, 239, 257, 264, 277
zgodaj 271, 487, 488, 494
zgoreti 71, 72, 300
zgubiti 127, 134, 135, 224, 249, 271
zgubovati 125
zibati 125, 126, 127
zibel 134, 136, 224
zibniti 307
zid 124, 125, 172, 191, 424, 425
zidar 124, 126, 127, 223, 238, 256
zidati 124, 125, 339
zijati 125
zima 131, 172, 238, 246, 254, 262, 281, 300, 306, 392, 496
zlato 240, 300, 391, 393
zmedliti 73
zmoči 202
zmoten 233
zmrzniti 188
znajti 151
znamenje 263, 437
znanje 149
znati 142, 148, 149, 233, 257, 346
znoj 450
znoreti 256
znositi 342
znova 68
zob 92, 198, 222, 224, 262, 318, 319, 336, 411, 431
zopet 353
zorati 224, 248
zoreti 146
zoriti se 318
zraven 189
zravnati 212
zrediti 139
zreti 183
zunaj 212
zvečer 492, 493
zvedeti 304
zver 222, 238, 246, 255, 262, 269
zverina 90, 264
zvezda 22, 84, 89, 170, 197, 198, 219, 247, 255, 270, 272, 282, 390, 496, 497
zvon 188, 197, 219
zvonec 222
zvoniti 175, 341, 342
- Ž**
žaba 170, 282
žabica 309
žajbelj 186
žakelj 186
žal 163
žalost 181
žandar 181
žanjica 272
žatlaka 181
žebelj 227, 242, 356
žehtar 225
žeja 171, 174, 176, 239, 255, 262

BESEDNO KAZALO

- žejati* 174
žejen 221, 248, 262
želeti 208, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 462
železo 221, 489
želod 223, 249, 257, 264, 283
želodec 220, 242, 255, 438
žena 34, 37, 43, 84, 89, 143, 170, 176, 187, 192, 198, 209, 222, 239, 240, 241, 247, 251, 255, 257, 258, 265, 266, 273, 276, 308, 393, 394, 400, 401, 441, 453, 454, 456, 487, 488, 489, 492
ženin 25, 187, 188, 221
ženiti se 69, 283, 341, 342
ženska 176, 241, 402
ženski 68, 388, 400, 402
žep 336
žerjavica 489
žeti 183, 221, 255, 256, 262, 270
žganec 266
žgati 234
žila 496
žilav 224
žinkrof 181, 186
žito 249, 500
živ 125
žival 181, 233, 487
živeječ 464
živeti 71, 126, 127, 128, 134, 136, 142, 223, 224, 242, 248, 250, 322, 323, 324, 328, 334, 337, 342, 346, 463
živina 128, 181
življenje 187
život 127, 223
žlahta 184
žleb 219, 276, 282
Žlebič 181
žlebnik 181
žlikrof 186
Žmotiče 61
žmukelj 186
žolč 220
žolčak 276
žolnir 184
žrd 54
žrebe 90, 185, 221, 224, 225, 227, 242, 269, 277, 283
žrebec 185, 266, 283
žrebica 90
žrebček 90
žrelo 85, 93, 174, 185
žreti 54, 85, 90, 93, 204, 235, 281, 285
žuliti 126
žulj 184
župnik 180
žuža 225
žvinkelj 186
žvižgati 405

P.P. 306, Gosposka 13, 1001 Ljubljana
Telefon: 01 470 64 65 fax: 01 425 77 94
E-naslov: zalozba@zrc-sazu.si
Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/zalozba>

ISBN 961-6358-32-4

9 789616 358323